RISE

Ex Archetypo emendatum in Lectionem à Collegio Trilinguibus Collegij Sanctæ Trinitatis apud Cantabrigienses facta.

Quæstionum, siue Articulorum series, in ea pagina, quæ libellum ipsum proximè præcurrit, continetur.

LONDINI.

Excudebat Thomas Vautrollerius Typographus, impensis Thomæ Chardi Bibliopolæ ad insigne Gryphi in Cœmeterio D. Pauli.

1588.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA

REVERENDISSIMIS IN CHRISTO PATRIBVS, EDMVNDO GRINDALLO ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI, *Edvvino Sando Archiepiſcopo Eboracenſi, Ioanni Ælmero Epiſcopo Londinenſi, Ioanni VVhitgifto Epiſcopo Vigornienſi, Edmundo Freko Epiſcopo Nordouicenſi, & Alexandro Novvello Decano Paulino, viris doctrina & pietate præſtantiſſimis, & Dominis ſibi vnicè obſeruandis, Guilielmus VVhitakerus.* S. D.

QVÆ præſtantiſſimus ille, nec ſatis vnquam pro ſua dignitate laudatus Epiſcopus, Ioannes Iuellus, Anglico ſermone bina contra Thomam Hardingum, Papiſtarum Anglolouanienſium facilè principem, pro Chriſtiana ſynceraq; religione conſcripſit volumina, ea ſemper doctiſſimo cuiq; viſa ſunt eiuſmodi, vt digniſſima eſſent, quæ non ab Anglis duntaxat hominibus legerẽtur, ſed Latinis mandata literis, cum exteris etiam populis communicarentur. Nam ea eſt rerum, quas tractat, magnitudo excellentiſſimarum, & ſcribendi genus quoddam rarum ac prope ſingulare, vt in ſummis huius memoriæ ſcriptoribus, qui pro vera Chriſtianaque pietate contra Antichriſtum, atq; Antichriſti ſatellites propugnarunt, meritò numerandus videatur. Cum enim ſinguli penè in ſingulis cauſis verſati ſint, non multi verò reperiantur, qui magnam contro-

viderer,vt hanc mihi prouinciam assumerem optimi authoris interpretãdi,& in linguam transferendi Latinam. Itaq; feci periculum primò in paucis paginis, deinde processi longiùs, atque breui tam multa sum complexus, vt ex ijs verum posse de toto opere iudicium facere viderer. Neque tamen meo sensu niti,atque de me ex meipso iudicare volui, vt tantum me in posterum ingenio & diligentiæ meæ confidere debere putarem, quantum opinione mea iam antè essem consequutus,sed aliorum inprimis, quos ego iudicio valere scirem,explorandas esse sententias duxi, vt eorum vel cohortatione pergerem, & quod institueram perficerem, vel dissuasione desisterem,atq; leuem exigui laboris iacturam facerem. Ita nimirum feci,cogitationes meas quibusdam meis doctissimis amicis exposui, quid inchoassem ostendi, quid ipsi sentirent rogaui. Illi verò & voluntatem pro sua humanitate collaudare meam, & pro summa in religionem pietate a me contendere, vt quod bonis auspicijs, & non inuita Minerua essem aggressus, id omni studio persequerer atque absoluerem. Quorum ego crebris & penè assiduis hortationibus atque monitis ita vrgebar ac impellebar, vt nisi susceptum munus explerem, & Spartam,quam nactus eram,exornarem, nec illis satisfacerem, & in crimen hominis ignaui, otioque suo nimium indulgentis incurrerem. Itaque iam mihi videbar,vt ille loquitur,tanquam sorex meo indicio perijsse, vel lupum, vt est in prouerbio, auribus tenere. Nam neque quod semel proposueram, atque in me receperam honestè abijcere,neque progredi sine maxima molestia,& diuturna conflictatione potui, quorum alterum ne facerem, officium & amicorum authoritas prohibuit, ab altero ipsa operis magnitudo,

rei-

reiq́ue difficultas deterruit. Tamen in hac animi dubia atque ancipiti iactatione, quæ me nunc in hanc, nunc in illam voluntatem impulit, vicit ad extremum diuina ope, conſtantia moleſtiam, induſtria defatigationem, ratio mollitiam: vt quem ſuſceperam laborem, ſæpe intermiſſum, ſæpeq́ue renouatum perficerem aliquando, atq; ad exitum perducerem. Conuerti itaq; tandem ex Anglico in Latinum alterum Iuelli noſtri integrum volumen, quod accuratiſſimam viginti ſeptem quæſtionum, & ſummorum religionis capitum explicationem continet. Iſtuc autem potiùs, quàm alterum eligendum eſſe duxi, in quo elaborarem, quòd & priùs editum eſſet, & cum altero nulla penè in re inferius, tum quibuſdam etiam nominibus ſuperius videretur. Aut enim ego fallor, quod hac in re minimè puto, aut habet iſte liber nouam quandam, & antea inauditam cauſarum tractationem. Cum enim plerique, qui contra Papiſtas aliquid ſcripſerunt, rerum omnium, quæ in controuerſiam vocantur, diſceptationem ſolis ſcripturis definiant atque circunſcribant, Concilia verò antiqua, & veteres doctores parciùs ad hanc dijudicationẽ adhiberi oportere cenſeant (quorum ego quidem prudentiam minimè reprehendo, quanquam eam magis forſan timidam, quàm eſt neceſſe) noſter hic Iuellus, quò Papiſtarum nefariam impudentiam conuinceret, qui non modò Scripturas ſceleratiſſimè contaminarunt, ſed ab omni etiam puriore antiquitate deſciuerũt, non tantùm ad ipſas ſcripturas prouocauit, ſed Conciliorum etiam omnium authoritate, atque patrum iudicijs diſcerni cauſarum maximarum magnam multitudinem voluit. Neque verò breue ſpacium, aut exiguum temporis & annorum decurſum præfiniuit, ſed totos illos, qui Chriſti

memoriam proximè consequuti sunt, sexcentos annos proposuit, in quibus & illa Generalia celeberrima Concilia habita fuerunt,& omnes Ecclesiæ illi insignes Doctores floruerunt: vsqueadeo amplum Papistis campum concessit, in quo euagari atque excurrere possent. Atque hoc nimirum illud est, quod multis incredibile fore scio, hanc Papisticam corruptelam,ita nouam & recentem esse, vt ne vnus quidem ex eo omni doctissimorum patrum numero,qui intra hunc sexcentorum annorum ambitum vixerunt, reperiri possit, qui vel voce adeo vlla ei fuerit vnquam suffragatus.. Ex hoc itaque libro intelligi potest causam esse nullam,quamobrem vel Papistæ de sua vetustate tam intoleranter glorientur, vel nos antiquitatis iudicium pertimescamus,atque subterfugiamus.Quẽ ego librum ex Anglico a me conuersum in Latinum, Reuerendissimi patres,viri omni doctrina atque virtute præcellentes,vestris sanctissimis & præstantissimis iudicijs libentissimè permitto,petoque a vobis,vt meam bene de Ecclesia nostra merendi voluntatem in optimam partem accipiatis, siqúe efficere aliquid in hoc genere potuit industria mea,quod Ecclesiæ quoquo modo prodesse posse videretur,vt illud vestra humanitate complecti velitis. Iuellum omnes & viuum vnicè amastis, & mortuum charissima recordatione prosequi,quousque viuitis, non desinetis: quò magis meum hunc laborem in eius viri monimentis ad omnem posteritatem propagandis susceptum vobis fore gratissimum confido. Non insistam hîc, vt quibus de causis meas hasce vigilias, vobis potissimùm consecrarim,exponam.Et longam ea res, & non necessariam postularet orationem.Nec verò dicam, quibus & quàm magnis sim vnicuique vestrûm nominibus deuinctus,

uinctus, ne cui foriè non tam vetera commemorare beneficia, quàm noua elicere velle videar. Illud autem mihi maximi beneficij loco erit, si probatam esse vobis operam meam intellexero: nec verò maius omnino aliquod laboris huiusce præmium postulo, quàm vt non malè vobis de Ecclesia nostra meritus esse videar. Quod si fuero consequutus, tum & ex posito bene in re præclara studio magnam voluptatem cœpero, & omnem deinceps cogitationem meam ad Ecclesiæ commodum, approbante Deo, contulero. Deum obtestor vt amplitudines vestras Ecclesiæ suæ quàm diutissimè conseruet incolumes.

Valete Cantabrigiæ, e Collegio summæ Trinitati sacro. Decimo Calend. Maij.

T. V.

Interpres Lectori S. D.

ETSI nostrorum hominum propè neminem esse iudico, qui grauissimam illam, longeq; acerrimam de religione contentionem, quæ clarissimo Episcopo, & synceræ pietatis propugnatori Ioanni Iuello cum Thoma Hardingo, singulari Papisticæ sectæ vindice fuerat, vel fama atq; auditione non acceperit, vel eius omnem rationem penitus perspectam ac cognitam non habuerit: tamen cum hunc librum Latinè conuersum editumq;, ad exteros etiam homines esse peruenturum suspicari facilè liceat, officium esse nostrum sentio, illius controuersiæ & susceptæ primò occasionem, & continuatæ deinde circunstantias illustriores explicare, paulòq; altiùs repetere. Quod eò etiam faciam libentiùs; quò cum causa ipsa hoc idem postulat, & tua, Lector, volũtas atq; studium efflagitat, tum Papistæ hanc omnem memoriam penitus deletam, tenebrisq; sempiternis obrutam esse cupiunt. Breuitate autem tanta quidem in istis rebus commemorandis vtar, quanta possum, quantamq; vel rerum narratio patitur, vel tibi non ingratam fore arbitrabor. Initium autem ab eo tempore ducam, quo Mariæ morte, ipsi quidem immaturæ, Ecclesiæ verò opportunæ sublatæ, in regno Angliæ Elizabetha soror, princeps & religionis veræ studiosissima, & omnibus eximijs virtutibus præstantissima succesſit, quæ quasi de cœlo delapsa, atq; ad reipub. gubernacula diuinitus admota patriam in summum discrimen adductam seruauit, Ecclesiam afflictam & oppressam recreauit, pietatem iamdudum exulantem reuocauit, pristinisq; sedibus restituit. Ea igitur ad imperium maximo Dei beneficio euecta, religio, quæ fluctibus Marianis miserè iactata fuerat, quæq; nullum in Anglia locum, in quo consisteret, inuenire poterat, in portum aliquando tutum ac tranquillum venit. Tum quos tempestas superior in longinquas oras eiecerat, atq; in exilio vitam traducere luctuoso coëgerat, ij hac lætissima rerum conuersione nunciata ex omnibus partibus atq; regionibus, e Germania, Italia, Polonia, Dania, Subaudia, Belgio, in Angliam redierunt. Erant autem illi ex omni genere innumerabiles homines, nobiles, plebeij, docti, rudes, viri,

viri, fœminæ, qui patriam, amicos, domos, bona omnia amittere atq; abijcere, quàm infanda superstitione contaminari, conscientiæ vulnus inferre, pietatis iacturam facere maluerunt. Inprimis autẽ ab exilio rediit hominum certè longè doctissimorum magna frequentia, qui exillis incendijs Marianis erepti, ad aliquod externæ nationis perfugium peruenerant, in quo & Deum sanctè coluerũt, & in literis ac libris tempus omne posuerunt. Quibus in patriam reuersis, princeps Episcopos Papisticos, qui temporibus Marianis rebus sacris præfuerant, & plurimum authoritate potuerant, reliquosq; doctrinæ opinione celeberrimos sacerdotes euocauit, in certamen cum aduersarijs descendere, arma deponere, furorem dimittere, flammas extinguere, argumentis, ratione, doctrina decertare voluit, vt vtri meliorem verioremq; causam defenderent, ex hoc partiũ congressu & quasi conflictu cognosci posset. Certè deliguntur ex vtroq; genere viri, locus designatur, tempus notatur, iudex constituitur, quæstiones & capita disceptationis describuntur, omnes suspensis animis rei exitum finémque expectant. Nostri causa ipsa æquitate confisi, & laudatissimo principis studio morem gerere cupiẽtes, ad diem adsunt, in curriculo consistunt, veritatis defensionem alacres lætique suscipiunt, nullas partes, nullas conditiones, nullam disputandi rationem defugiunt, & institutæ veritatis confirmationi, & omnium expectationi satisfaciunt. Illi contrà veterani suis partibus diffisi tergiuersantur, queruntur, aliquid semper causantur, præscriptas leges contemnunt, nihil explicant, nihil ordine agunt, a re atq; a proposita disputatione & iudices, & aduersarios, & auditores ad alienas quæstiones abducunt, vt suam sententiam proponant atq; defendant adduci non possunt. Itaque illorum importuna nimis & morosa pertinacia factum est, vt indictum colloquium abrumperetur, conuentúsque celeberrimus, qui ad viros vtriusque partis lectissimos de religione disputantes audiendos confluxerat, subitò dimitteretur nec magnus ex re, nisi illorum improbitas obstitisset, longè vtilissima futura fructus consequeretur. Quanquam illum hinc vel maximum fructum boni omnes cœperunt, quod deploratam Papistarum causam esse sentirent, quæ nulla arte defendi, nisi sæuitia atque immanitate posset, nec se ad calculos renocari, atque ad viuum resecari pateretur. Princeps horum hominum iniquitate commota, illos quidem pro ipsorum merito accepit, & tanquam illis locis, quos tenerent, indi-

gnissimos cedere ijs viris coëgit, qui fide ſyncériore Eccleſiam gubernarent, Euangelium propagarent, populos in vera pietate informarent. Ita & pernicioſi fulſitatis magiſtri deiecti, atq; in cuſtodiam traditi, & fideliſſimi paſtores in diuerſas Eccleſias ac Διοικήσεις diſtributi ſunt, & Iuellus noſter Epiſcopus eſt inſtitutus, creatusq; Sarisburienſis. Qui cum illam Eccleſiam prudentiſſimè adminiſtraret, gregémque ſuum ſumma diligentia paſceret, atque in ijs peruerſæ doctrinæ ſeminibus, quæ Mariana ſementi ſparſa fuerant, euellendis aſſiduè elaboraret, ſuam omnibus fidem, integritatem, eruditionem, induſtriam probauit. Erat enim in docendo perſpicuus, in refutando acutus, in reprehendendo grauis, in exhortando diuinus, verbis amplus, ſententijs denſus, omni denique boni paſtoris virtute cumulatus. Sed ne cæteras illius in hoc genere laudes conſectemur, quæ certè mirificæ & propè incredibiles fuerunt, ad eam nunc concionem veniamus, quam e ſuggeſto Paulino ad populum Londinenſem habuit Anno Domini 1560. Dominica altera ante Paſcha. Illius enim inprimis repetenda eſt memoria, quandoquidem ea occaſionem, ijs contentionibus dedit, quæ poſtea ad maximum Eccleſiæ noſtræ beneficium eruperunt, quæq; ſempiternis ad omnem poſteritatem monumentis commendantur, atq; in hoc libro continentur. Locum illum ſcripturæ tractauit, qui in priore Pauli ad Corinthios epiſtola ſcribitur, cap. 11. Ego enim accepi a Domino, quod & tradidi vobis, &c. *In ea autèm pro temporis ratione quædam Miſſæ horrenda flagitia proponit, in quibus exagitandis atq; refutandis maximam ſermonis partem conſumit. Nam & factas incognita lingua preces, & Communionem altera parte diminutam, & ſacramẽti adorationem, & Miſſam priuatam reprehẽdit, quæ omnia, & quidem multò etiam plura, in Miſſa Papiſtica inſunt ſcelera. Neque modò ſcripturarum ſententias adhibet, quibus tamẽ contentus eſſe potuit, cum illæ perpetuam atq; certiſſimam fidei regulam oſtendant, ſed priſcorum etiam patrum, & Conciliorum veterum monumenta profert, atq; hæc religionis portenta antiquitatis teſtimonio conuincit. In extrema autem concionis parte acriùs inſtat, atque aduerſarios vehementiùs vrget, cámque tum veriſſimam & planè diuinam vocem emiſit, qua Papiſtis omnibus bellum indixit, eoſq; ad certamen prouocauit. Hæc autem denunciatio eiuſmodi fuit, vt ſi quiſquam ex omni doctiſſimorum Papiſtarum numero, qui vita fruerentur, vel*

ex

ex ſcripturis ipſis, vel ex vllo antiquo Concilio, vel vetuſto patre, vel omnino exemplo aliquo Eccleſiæ purioris, quæ ſexcẽtis a Chriſto nato annis fuerat, in omni orbe aut priuatam aliquam Miſſam, aut Communionem vna duntaxat ſpecie procuratam, aut preces publicas ſermone peregrino recitatas fuiſſe, aut Pontificem Romanum Epiſcopum vniuerſalem, vel Eccleſiæ vniuerſalis caput appellatum eſſe, & quæ deinde reliqua Papiſtici erroris capita complexus eſt, numero viginti ſeptem, ſi quis (inquit) horum aliquid euincere atq; confirmare vel vna luculenta ſententia atque teſtimonio poſſet, tum ſe ceſſurum, atq; ad Papiſtas tranſiturum, & in illorum poteſtate futurum ſpopondit, fidemq; dedit. Quæ cum dixiſſet veritatis diuinus præco, concionem ſuauiſſima exhortatione concluſit. Hæc tam inaudita, tamq; libera oratio Papiſtis, præſertim qui doctiores habiti ſunt, ingentem dolorem atq; iram iniecit, maximè verò D. Henricum Colum, qui temporibus Marianis Decanus fuerat Paulinus, iámque in carcere varios de illa rumores audiuerat, concitat atq; incẽdit. Is cũ Epiſcopo per literas agit, expoſtulat, huius mirificæ prouocationis cauſas quærit, manus ſe daturum, ſi doceretur, ſimulat, nihil ſe ficte cogitare profitetur. Epiſcopus ad literas Coli humaniſſimè reſpõdet, eã dem illi ſponſionem, quam e Paulina cruce fecerat, obtulit, ſi quid habeat, vt edat monet. Atq; hoc modo ſcripta quædam inter Epiſcopum atq; Colum vltro citroq; commearunt, quæ & lecta a multis priuatim, & vt quiſque ſtudio propendebat, probata fuerunt, ac tandem in lucem typis mandata prodierunt. Sed hæc vmbratilis tantùm pugna, & leuis armaturæ prima quodammodo excurſio fuit. Etenim quatuor pòſt annis Thomas Hardingus noſter, qui initio regni principis Elizabethæ Louanium tranſfugerat, magnamq; doctrinæ & multiplicis lectionis opinionem habuerat, iuſtam emiſit huius publicæ, quam diximus, denunciationis refutationem, atque Iuellum acri quodam orationis genere concidit, & ſigillatim ad omnes partes, ſeu articulos reſpondit. Huic etiam tanquam laboris particeps atque æmulus acceſſit Thomas Dormannus, qui quatuor quæſtiones ex eo numero, quem Hardingus integrum edidit, quas ipſe voluit, ſelegit, in eisq; refellendis elaborauit: in quo omnes illum ſibi meliùs conſulturum fuiſſe iudicant, ſi ad aliam potiùs cauſam ac materiam tractandam animum tranſtuliſſet, hanc peritioribus & doctioribus reliquiſſet. Effudit etiam Martialis quidam homo nimi-

ùm superstitiosus suam contra Iuellum crucis defensionem, libris decem absolutam, multis erroribus, fabulis, mendacijs refertam: & quisquis fere fugitiuus esset Anglus Louanij, aliquid contra Iuellũ scriptitauit, vel suum ipse contexuit, vel alienum transtulit in Anglicum, vel scriptis aliorum suum nomen prætendit, nullius otiosius fuit, omnes in Iuellum tanquam canes rabidi furioso impetu irruerunt. Volitabant vbiq; Papistarum libri: in manibus pleriq;, in ore cunctis, in mente multis erant: Iuellus vnus omnium mortalium miserrimus, perditissimus, desperatissimus videbatur, vt vix salus ipsa, si vellet, hominem seruare posset. Suum Papistæ Hardingum, suum Dormannum, suos cæteros venditant, prædicant, in cœlum efferunt, nullum insolentiæ, loquacitati, imprudentiæ Papisticæ modum statuũt, actum denique de nobis esse indicant. Verùm hæc præpropera lætitia, atq; hic insolens ante victoriam triumphus non fuit Papistis nostris aut fortunatus, aut diuturnus. Nam Dormannum primò, veterem histrionem, nouum Theologum Alexander Nowellus D. Pauli Decanus, meus Auunculus, cui ego vni secundùm Deum plurimum debeo, iuueniliter exultantem repressit, eius q; fractum impetum retudit, & primus contra Papistas Louanienses librum edidit. Iuellus Nowellum breui interuallo subsequitur, eodemq; anno, scilicet 1565. Non. August. integram ad omnẽ Hardingianum librum responsionem euulgauit, industria singulari, doctrina incredibili, arte mirabili elaboratam, quam ille refutationem, seu Replicationem forensi nomine inscripsit. Hanc ego nimirum, Lector optime, in Latinum sermonem conuersam nunc tibi ostendo, tuaq; lectioni accommodatam fore confido. Martialem verò, qui crucis desertum pene ab omnibus patrocinium suscepit, Iacobus Calfhillus Doctor Theologia, homo & ingenio, & doctrina, & eloquentia excellens ita fregit atq; obtriuit, vt iam annis tredecim obmutuerit, & nullum hominis viui & spirantis signum ostenderit. Atque ita Louanienſium proclamatorum compressa ferocia est, ita rumores triuiales refutati, ita falsitas profligata, ita veritas defensa ac stabilita. Neque tamen desistunt Louanienses, sed morbo, quantumuis deplorato nouam subinde medicinam comparant. Itaq; post annum Hardingus rescripsit, alterumq; σύνταγμα Louanio remisit, in quo ad vnicum articulum De Missa priuata, eumq; non integrum ac continuatum, sed truncatum atque a reliquis partibus diuulsum respondit: longoq; deinde interuallo aliud

Martial published an apology against Calfhill the next year

etiam

etiam opuſculum pertexit, in quo illam de ſacrificio quæſtionem, quæ Articulo 17. continetur, ſuo more, id eſt, inſigni perfidia ac vanitate tractauit. In his libris Iuellum Hardingus quadam ex parte imitari voluit. Quòd enim Iuellus in ſuo volumine, in quo integrum Hardingi librum complexus eſt, quæ paſſim Hardingus falſa ſparſerat, ea in margine ſepoſuit, omniúmque oculis ſubiecit, ille hac agendi ratione offenſus, quando ad diluendam Iuelli reſponſionem accedit, idem ſibi faciendum putauit: quod etiam inaudita impudentia præſtitit, qualem certè Hardingum decuit. Nihil enim a Iuello affirmatum eſt, quãtumuis & veriſſimè, & ſcripturis, priſcis q3 patrum monimẽtis conuenientiſſimè, quin illud Hardingus cera illa ſua miniata, vel nigro potius carbone notauerit, falſum q3 eſſe falſiſſimè contenderit. Ita omnes Hardingus margines ſuas huiuſmodi criminibus compleuit, eadem q3 etiam ſæpius iterauit, & repetiuit, & variis ſubinde locis repoſuit. Hãc hominis importunam & iniquiſſimam petulantiam Edouardus Deringus, vir pietate & eruditione ſingulari, minimè tulit, ſed eas aſperſas Iuello maculas ſumma diligentia eluit at q3 abſterſit. Interim alij proueniunt repentè oratores noui, ſtulti Louanienſes, Raſtallus, Stapeltonus, Saũderus, qui ſuas ad ſubleuandũ Hardingũ operas conferunt, & cauſam communem acriter defendũt. Raſtallus libellum compoſuit, quem hoc inſcripſit mirabili titulo, Caue a Iuello, in quo Lectorem ſcilicet cautionibus quibuſdam ſuis præmunire voluit, ne a Iuello circunuentus in fraudem incideret, at q3 a fide Catholica aberraret. Sed ille propter inſignem ingenij tarditatem & cordis ſtuporem ab omnibus ſemper contemptus fuit pro merito ſuo, nec cuiquam vel mediocriter ſapienti fraudem vllam facere potuit. Stapeltonus cum librum ipſum Iuelli attingere non auderet, marginales quaſdam quatuor duntaxat articulorum notas conſectatus eſt, in quibus refutandis omnes ſuas maledicendi, mentiendi, calumniandi artes exercuit, quibus certè ſuis omnibus collegis, Hardingum vnum excipio, præſtat. Ita q3 illius ſcripta nec leguntur a multis, & præter conuicia impudentiſſima, nihil omnino afferunt, quod quenquam magnopere mouere poſſit. Saunderus illam de ſacramento cauſam ſibi perpurgandam eſſe duxit, quãdoquidem eam ab Hardingo parum luculentè defenſam eſſe cerneret. Quare grande volumẽ de cœna Dominica confecit, illud q3 ſingulari conſilio at q3 exemplo corpori & ſanguini Chriſti

sub panis ac vini formis latenti dedicauit. In eo autem Saunderus & Hardingum a Iuello, & Dormannum a Nowello defendit, & vtrunque aduersarium homo confidens oppugnat. Quintum enim Iuelli articulum perstringit, qui Realis praesentiæ monstrum exagitat, & Nowellum in certamen prouocat, quod is in sua ad Dormannum responsione dixisset, nullam omnino causam afferri posse, quamobrē his potiùs Christi verbis, Hoc est corpus meum, *Trāssubstantiationē Papistæ suā effici defendant, quàm his eius dē Christi,* Ego sum vitis. *Hāc Saunderus orationē reprehēdit, & multas causas ostendit, quibus tamen quod voluit concludere nunquam potuit. Nam cum has inter se duas Christi sententias confert, ita semper argumentatur, vt quando fieri non potest, vt vlla sit in altera natura mutatio, ideo in altera fieri colligat, quod & sophisticum est, & ineptum, & planè puero, nedum tanto Doctore indignum. Sed has Saunderi captiones Nowellus facile discussit, edito ad illas causas doctissimo & diligentissimo responso. quod Saunderus decem nunc annis in manibus habuit, nec vel verbo refutauit, quanquam antè, si Nowellus fortè in illis causis non acquiesceret, ei se nouo scripto cumulatè satisfacturum magnificè promiserat. Sed hactenus nihil persoluit, totus nimirum in sua informāda Monarchia occupatus. Neque verò interea Dormannus penitus dormiuit, & Spartam, quam fuerat nactus, deseruit, sed bellum redintegrauit, tantoq; audaciùs in eum, a quo lacessitus fuerat, incurrit, quanto ipse fuit dux omnium imperitissimus. Nam quò viribus & scientia minùs potuit, subsidio sibi confidentiam & loquacitatem comparauit, cui homini Græcorum illud verissimè profectò congruit,* ἀμαθία μὲν θρέσος, φέρει. *Quis enim illo fuit indoctior, quis ineptior, quis minùs in scripturis, atq; veterum Ecclesiæ patrum libris exercitatus, qui cum maximam vitæ partem in fabulis agendis cōsumpsisset, subitò Louanium profectus, & Theologiæ Baccalaureus inauguratur, & libros de religione præclarus author conscribit? Quod quidem ei facilè fuit, quando eam scribendi rationem instituit, vt quicquid ille suo nomine ederet, aut ab Hosio Cardinali, aut a Pigghio Campensi, aut ab ipsō Hardingo, aut ab aliquo eiusdem scholæ magistro, si fateretur, sumeret, si negat, surriperet, & totidem pene verbis transcriberet, atq; pro suo venditaret. Quod cum furti genus quoddam singulare sit, eo tamen communi prouerbio factum homo stolidus defendit,* Nihil dictū, quod

non

non dictum priùs. Itaq; cupere, vt quando illũ Nowellus, qui erat cũ valentiore aduersario conferẽdus, responso dignari voluit, Dormanni mentionẽ nullã faceret: Hosio, Pigghio, & reliquis a Dormãno in Anglicũ cõuersis respõdere se in titulo libri significaret. Sic enim & verè profiteri, & maiorẽ scriptis authoritatẽ conciliare potuisset. Sed hũc Dormitantiũ, cuius vltimi libri Nowellus supra decẽ annos refutationẽ dedit, quandoquidẽ in viuorũm ne, an mortuorum numero sit, ignoratur, quietũ esse patiamur. Iuellus verò quia nouo Hardingi volumine quod ille contra Anglicanam Apologiam scripserat, vrgebatur, ad singula superiora, quorũ meminimus, respõdere nõ potuit, nec omnino cũ quoquam aduersario, præterquam suo Hardingo, congredi voluit. Eo autẽ morte abrepto Louaniẽses ab hoc genere scriptorũ desistunt, & quia hac via prorũ successit, alia aggrediũtur: nimirum tumultus & seditiones concitant, cõiurationes contra patriã plerig; faciunt, externis se principibus addicũt, perdere denig; & delere omnia nefariè moliũtur. Quorũ & hactenus irriti conatus fuerũt, & vt perpetuò inanes esse possint, faxit clemẽtissimus, & benignissimus Deus. Sic & huius de religione cõtentionis primordia exposui, & quasi breuẽ eiusdẽ historiam ad exitũ ipsũ perduxi. De mea verò huiusce libri cõuersione non multa dicã: eã omnẽ iudicio, Lector æquissime, tuo permitto. Hardingũ planè & ingenuè trãstuli, eiusq; nec sentẽtiã malitioſè corrupi, aut deteriorẽ feci, nec ab ipsis verbis magnopere discessi, & quãtũ potui, sermonis Latini puritatẽ seruaui. In Iuello liberiùs aliquãto sum versatus, & quòd ita mihi facere licere putarẽ, & quòd dignus, in quo maiorẽ operã ponerẽ, videretur. In quo tamen si minùs cuiquã satisfacio, siue certos locos parùm feliciter interpretari videor, ipsa me operis magnitudo, atq; difficultas apud Lectorẽ non iniquum defendet. Si enim in tãta rerũ varietate explicãda, si in tã innumerabilibus scripturarũ, Conciliorũ, patrũ, scholasticorũ testimonijs excutiẽdis aut voculam aliquã perperã posuero, aut sentẽtiam perturbatè reddidero, si denig; interdũ aliquod ingenij tam diuturnis molestijs quodammodo oppressi signũ dedero, neminem fore tam inhumanũ, qui nõ id excusandũ potiùs, quàm exagitandũ esse censeat, confidero. Quòd verbis Theologicis & longa cõsuetudine tritis, cuiusmodi nulla apud probatissimos Latini sermonis authores reperiuntur, vtor, in eo & exemplũ doctissimi cuiusq; sequor, & iustã reprehẽsionẽ minimè pertimesco. Malo enim cũ præstãtissimis nostræ memoriæ Theologis obsoletus, quàm cũ nõnullis putidus videri. Qui verò tã morosi, diffici-

de sq; sunt, vt omnia in peiorem partem accipere soleant, suasq; laudes alienis contumelijs stabilire cupiant, horum ego proterua animis ingenia non magnopere morabor. Quemadmodum autem Romanum illum non ignobilem Senatorem, quando in equo arundineo cũ filiolo equitaret, ei a quo fortè aspectus est, præcepisse scribunt, ne priùs hoc eius factum enunciaret, quàm filium ipse proprium haberet, ita cuperem, vt qui tam sunt ad carpendos alios propensi ac præcipites, hanc insitam reprehendendi libidinem cohiberent, quousq; ipsi suo aliquo documento æquiores esse didicissent.

Vale.

Tuus in Christo, GVIL. VVHITAKERVS.

ROBER-

ROBERTVS BENETTVS CANTABRIGIENSIS AD LEctorem.

QVOD ego tacitus apud me ſummis iamdiu votis contenderam, vt Iuelli noſtri inſigne κειμήλιον, non tantùm Anglicanæ Eccleſiæ anguſtijs deliteſceret, ad quam tantæ gloriæ hæreditas iure optimo ſpectabat, verùm etiã ad reliquas Eccleſias trãſmitteretur, vt exterorũ in aures & oculos incurreret, quò Euãgelio fructus longè uberior accreſceret, & Antichriſti ſatellitio os obſtrueretur: id tandem veritatis ſtudio non vulgari, ſingulari fide, exquiſitaq; induſtria VVhitakerus præſtitit. Habes ergo in quo bonas horas optimè colloces, opus verè aureũ, Iuelli nomine, loco & munere, quod adeptus eſt, Epiſcopali, artificio ad miraculum vſq; exquiſito, & VVhitakeri mei, ſtudiorum vitæq; neceſſitudine coniunctiſſimi fide longè digniſſimum. Si quiſquam enim veræ religionis capita fortiter aſſeruerit, & Herculi ipſi Romano fuſtem extorſerit, ſi quis Papaſello illi Cumano τὸν λεοντῆν detraxerit, & Antichriſti technas & verſutias deprehenderit: vt deinceps vel apud imperitum vulgus ſuas ineptias, læſiq; cerebri deliria fruſtra blateret, & ſycophantias venditet: certè Iuellus is ipſus eſt. Ita enim rerum pondere & momentis grauis eſt, verborum aculeis & delicijs inſignis, rerum varietate & copia ſuauis, ſermone caſtus & integer, ſui ſemper ſimilis, ad laceſſendum ſtrenuus & neruoſus, ad ictus excipiendos promptus & expeditus, deniq; ſcientiarum ἐγκυκλοπαιδείᾳ (ſi quem ætas noſtra vſpiam locorum tulerit) maturus & expolitus: vt magnum Anglicanæ Eccleſiæ lumen & ornamentum dicere non reformidet oratio. Qui cum egregiam indolẽ, quam a primis vnguiculis ſpiraret, ſtudio & induſtria, qua apud ſuos Oxonienſes neminem non fregerit, & multiplici lectione excoluiſſet, & emenſo multorum annorum curriculo quicquid vſpiam ſcriptorum Græcorum, Latinorum, veterum, neotericorum, comparari potuerat, inuicto animi robore, & indefeſſo ſtudio peragraſſet: & regno Pontificio præter effrænem dominandi libidinem, frontem & fucum meretricium, inanem nominum ſine re ſubiecta iactantiã, confictam & ementitam antiquitatis ſpeciem, efficaciam illuſionis, in Chriſtum contumelias, nihil ſubeſſe propè animaduertiſſet: tandem re deliberata, conſilium iniit Eccleſiæ proculdubio ſalutare, & ſuo nomini inprimis glorioſum. Nam cum Eccleſiæ ſemper quàm optimè conſultum vellet, & propagandæ veritati ſe ſuaq; omnia deberi cogitaret, & multis nominibus indigniſſimum iudicaret, plebem Domini in tanta luce tam turpiter hallucinari, ſpurcitie mentis & pluſquam ſontica barbarie cæcutire, ludicris ineptijs, & anilibus fabulis diutius adhæreſcere: andem, non elato aliquo animi impetu (quippe qui omnium ingenio eſſet miſi-

simo) concione satis frequenti, loco celebri vniuerso regno pontificio bellum indixit, litem instituit, aduersariorum agmen classico in pulueremprouocauit, si quid afferrent, in quo tuto consisti posset, cessurum esse dextram præbuit. Prosilijt demùm nescio quis emissarius, homo audax & furibundus, sycophanta malè perditus, & ne quid ad nominis ornamentum desit, in patriam sceleratus, in religionẽ apostata perfidus, facie & fiducia fretus, lingua celeri & exercitata, magnus conuiciorum artifex, egregius mendaciorũ Vulcanus, singularis Eckiorum, Pigghiorum, Hosiorum rapsodus, in quem suada papistica omnes suas opes & ornamenta coniecerat, vt summus catholicæ fidei propugnator, quiq; Iuello iugulum obstringat, & tanto operi extremam manum imponat, aptissimus haberetur. Qui cum ætate parùm adulta, scelere tamẽ consenescens, petulantiæ ac procacitatis præcepta vnà cum frontis iactura primùm perdidicisset, vnde sibi vberem facundiæ suæ prouentum segetemq; polliceretur, solùm vertere, & in ea se loca recipere statuit, vbi tantæ virtuti honos delatus, præmiumq; propositum perhibetur. Vbi scurrili priuilegio donatus, quàm citò in istam maledicendi petulantiam adoleuerit, res ipsa loquitur. Quantum verò muliebri dicacitate & debacchandi proteruia profecerit, tantum (mihi crede) in hoc opus, ingenij sui & papisticæ superstitionis specimen, tanquam in sentinam effudit. Vim verò & neruos rerumq; supellectilem si quæras, tam infœcunda sunt eius argumenta omnia, tam ieiunus & aridus est, vt famem ei matrem extitisse pro certo iuraueris. In rebus enim implicatioribus, vt subdolum artificem & insignem veteratorem decuit, tanquam ad cuniculos respectans, furtim dilabitur. In leuibus verò, crebris de nihilo concitatis exclamationibus adeò multus & molestus est, in coniecturis cõfidens, apochryphis patrum scriptis tam importunus, vt tam deploratæ causæ tam insulsus orator reperiri neutiquam potuerit. Qui cum primùm Iuellum sibi stylo lacessendum & lacerandum sumpserit, quò sacrosanctæ veritati tenebras offunderet, nominis sui immortalitati consuleret, & Louanienſi Eleemosynæ gratiam referret aliquam, in suijpsius exitium, & sempiternum nominis dedecus iurasse crediderim. Eum enim falsitatis crimine primo quoque verbo Iuellus ita irretitum tenet, fucum & fallacias vbique excutit, remissas εἰρωνείας argumentaq; tanquam scopas dissolutas ad rhombum exigit, nothos patres & ementita concilia, coacta patrum suffragia tanta facilitate deprehendit, ambages ad Lectorem abducendum compositas rescindit, in rebus ijs, quarum est in profundo magis demersa veritas, tanta testimoniorum nube misellum hominem premit & opprimit, vt docti omnes indoctiq; inuictam veritatis vim, & venerandam eius canitiem reuereantur, obuijs vlnis excipiant, exosculẽtur, Iuelli ingenium fœlix, & immẽsos pro veritate inuestiganda susceptos labores attoniti suspiciant & admirentur, sani omnes (nostros dico) propè a scribendo deterreantur, papistæ ne hiscere quidem deinceps, aut tantillum oggannire audeant, vniuersos quidem desertæ causæ & profligati oratoris misereat maximè. Qua in re si quid Euangelio præstitum sit, eam pietati suæ relatam esse gratiam voluit: si quid Ecclesiæ nostræ emolumenti aut ornamenti accreuerit, totus in id studij etiam cum vitæ dispendio incubuit: si nomini suo propter solidam & multiplicem eruditionem dotesq; fœlicissimæ sempiternum decus pepererit, cui nunquam vel leuissimam maculam vniuersus papatus asperserit, Dei patris est in senescentem iam Ecclesiam munificentia, vt quæ primùm singulari spiritus effusione nata & quasi e puluere excitata

tatâ sit, eadem pari propè donorum mensura ab ipsis papismi inferis quibus penè demersa iacuit, reuocetur. Si Hardingus, olim noster, tantam mutanti papismo plagam inflixerit, quantæ sequutura ætas nunquam medebitur: si hominis in Deum nefanda impietas, in sacris literis stupor, in aduersarium scurrilis vrbanitas deinceps in fabulam exierint: ea veritatis vis & virtus est, ad quam si tenebras tanquam ad Lydium lapidem exegeris, necesse est omnibus innotescere, & singulorum odijs & ludibrijs excipi. Istæ verò diuitiæ cum ad aures vestras VVhitakeri opera perferantur, non dubito quin apud bonos & pietatis amantes magnam gratiam reportabit, & maiores ad maiora molienda concipiet animos. Qui quantum ingenio fælici, acri iudicio poterit, quantum linguarum & bonarum artium peritia & multiplici lectione consequutus fuerit, si hactenus tibi ex eo, quod non ita pridem edidit, specimine non satis innotuerit, vel istinc coniectura augurari poteris. Si quisquam enim purè & terse cõplicatam animi notionem euoluere, & mentis sententiam expedita facilitate dicendo complecti poterit, aut rerum momenta norit fæliciùs: certè VVhitakerus is ipsus est. Sume ergo istinc (si me audies) ex hoc nectare quantum poteris: & quantum delibaueris, (mihi crede) nunquam pœnitebit.

lũ lucis cõmutare, sig; in Christi nomine pseudoprophetæ venire possunt, multò quidẽ magis certorũ patrum nomina vẽditare, & eorũ se fuco oblinere quibus dã hominib⁹ ludus est.

Verùm vt istuc cuiusmodi sit certiùs tibi constare possit, Christiane Lector, id te scire oportet, ne fortè in errore sis, hæc, quibus est vsus Hardingus, testimonia nec noua, nec inaudita, nec incognita esse cuiquam vel mediocriter in his causis exercitato: sed & a multis sæpe introducta ac obiecta, & penitus excussa, atq; examinata, & copiosè iampridem a nostris refutata fuisse. Apparatum quidem nonnullum orationis, & verborũ exquisitam supellectilem adhibuit Hardingus: non tamen aut tantam, aut talem, quin ea, licèt non pari eloquentia (illa enim in hac causa minimè est necessaria) at maiore certè veritate repelli possit. Neq; verò dubito, quin postquam æquo iudicio, quid nostrũ vterq; scripserit expenderis, facilè tu quidem antiquos patres, partim, qui nunquam extiterunt, ab Hardingo fictos, atque suppositos, partim insigniter ementitos, partim vitiosè conuersos, partim malitiosè expositos, partim ineptè & fallaciter adhibitos: illorum autem verba nunc contracta, nunc producta, nunc immutata, nunc celata: postremò commentitia & obscura testimonia, nuper ex tenebris eruta: argumenta puerilia ridiculè conclusa: innumeras deniq; notissimásq; falsitates confidenter asseueratas esse perspexeris. Cuius quidem rei ratio Augustinum impulit, vt exclamaret, O rerum naturæ obscuritas, quantum tegmen est falsitatis? *Proinde Socrates,* Non cuiuis argumento statim, vbi fuerit propositum, fidem adhibere, sed illud expendere atque penitus excutere oportere dixit. *Sæpenumero namq; aliter videtur, ac est. Extrà firmum apparet, intus imbecillum existit.*

Augustin. de Moribus Manichæ. lib. 2. cap. 16.

Agesilaus Lacedemoniorum rex cum hostes suos, vt & corporum breuitatem imbecillitatemq; tegerent, & procer-

ri

ri atq; robusti viri viderentur, tunicas sibi densas ac talares comparasse animaduertisset, eamq; fraudem ipsius militibus terrorem nonnullum iniecisse sensisset, victis illis ac in prælio occisis vestimenta detraxit, & nuda corpora militibus suis spectanda proposuit: quorum macie, tenuitate, gracilitate, & dissimili prorsus ei, quæ videbatur, habitudine perspecta, ad suos tum milites orationem conuertit: Hi nempe sunt, quos adeo extimuistis: hæc illa sunt vasta corpora, hæc ingentia ossa. *Simili ratione (Lector optime) si quidem hæc pertimescis Hardingiana testimonia atq; argumenta, eaq; formidolosa inprimis & inuicta esse iudicas, vtpote distenta, atq; artificio quodam elaborata singulari: illa in manus sumito, dissuito, euoluito, explorato, expendito, enudato, excutito, cum locis ipsis, vnde sunt petita, comparato: causas atq; circunstantias examinato: temporis illius historiam obseruato: aliorum patrum iudicia consulito: mihi crede, causam fuisse, quamobrem ea vel reformidares, vel inexpugnabilia duceres, miraberis.*

Optandum profectò, votisq; omnibus a Deo expetendum esset, vt cælestis eius veritas nullis discrepantium iudiciorum dissensionibus impedita, vbiq; facilè obtineret, & omnes ad se mortales conuerteret: quòd autem secus accidit, id multos pietate & sapientia præstantes homines vehementer habet solicitos. Ita tamen ab ipso rerum initio semper vsuenit: Cainus Abelo, Iacobo Esaus hostis fuit: Luc. 2. *imperium tenebrarum cum lucis regno bellum ἄσπονδον perpetuò gessit. Scribæ atq; Pharisæi Christum oderunt: Euangelij splendorem Celsus, Porphyrius, Iulianus, Symmachus ferre non potuerunt. Christus ipse offendiculi lapis est, in multorum & resurrectionem, & ruinam positus. His interim scandalis atq; dissidijs fit, vt diuina veritas erumpat, & multò illustriùs atq; splendidiùs eluceſcat.*

Quare Dei nomen immortaliter laudetur, qui hanc nobis

anſam dedit. Planè enim mihimet perſuaſi forè, vt ex hac neceſſaria conflictione aliquam Deus *pro ſua clementia eliciat ſcintillam, quæ ad ipſius gloriam faciat. Quemadmodum enim* Moſis *virga virgas Magorum deuorauit, ita etiam errorem veritas diuina abſumet atq; conficiet. Lucem enim tenebræ fugiunt. Tertullianus ſcribit:* Scriptura diuina hæreticorum fraudes & furta conuincit, & detegit. *Et Nehemias ait:* Magna eſt veritas, & præualet. 3. Eſdr. 4.

Atqui prædixit nobis Hardingus, idq; minaciter, reſponſionem noſtram (ſiue vera, ſiue falſa foret) celeriter refutatum iri. Quanquam ſi voluerit apertè ingenueq; agere, & integra noſtra proponere, atque ad integra reſpondere, quod me in ſuis feciſſe videt, plus aliquantò forſan temporis ſumpſerit ad refutandum. Sin autem ſcripta mea delumbauerit, & verba ſepoſuerit, & ſententias ſelegerit, nec vllam vel antecedentium, vel conſequentium rationem habuerit: ſiue eiuſmodi nobis commentariolos tranſmiſerit, quales nuper vnâ cum rebus Turcarum in Malta recèns geſtis conſcripſit atque edidit, præmoneo mihi non ſatis eſſe ad reſpondendum otij. Veruntamen priuſquam ad ſecundi voluminis conſcriptionem aggrediatur, conſilium ei dederim, vt prioris libri vitia atque errata diligenter animaduerteret, ſibiq; in poſterum perſuaderet, quicquid tandem ſcripſerit, examinatum, ſuiſq; momẽtis ponderatum iri. Sic autem ſtatuat, non iam ſatis fore, vt nos ſacramentarios atque Hæreticos appellet: noſtráque ſcripta tanquam ſordes, & quiſquilias, & mendaciorũ cumulos antè damnet, quàm ea vel legerit. Non enim iſta deinceps pro argumentis valebunt. Inprimis autem nulla poſt hac falſa conſcribat (nam falſorum ſatis, ſupérque iam priùs edidit:) ſcripturas ne torqueat: patres ſanctiſſimos ne ementiatur, ne perperam interpretetur, ne corrumpat, ne peruertat: Concilia, Canonéſque antehac inauditos ne fingat: Amphilochium, Abdiam

diam, Hippolytum, Clementum, Leontium, aut quenquam huiuſcemodi puerilem, ſuppoſititiúmque authorẽ ne introducat: Coniecturas, viſa, inſomnia, fabulas ne adhibeat: alterum pro altero ne afferat: denique pugnantia ſibi ipſi & contraria ne dicat. Cæteroqui quantò vehementiùs cõtenderit, tantò magis cauſam ſuam prodiderit.

Iam verò, Chriſtiane Lector, quo faciliùs poſſes tum tuæ ipſius in hiſce controuerſiarum fluctibus ſatisfacere conſciſciẽtiæ, tum & quid obiiceretur, & quid ex alterutra parte reſponderetur, certò cognoſcere, Hardingianũ tibi librum ipſum nulla ex parte diminutum, plenum atque integrum, quemadmodum eſt ab ipſo Hardingo diuulgatus, propoſui. Deinde ad ſingulas eius particulas noſtram, qualem ſcilicet facultas præſtare mea potuit, adiunxi reſponſionem: luculentámne, an ſecus, tuum erit iudicium. Tibi dedicatur, tua cauſa perſcribitur. Hic te ijſdem verbis affari placet, quibus ſuum lectorem Hieronymus in ſimili cauſa affatus eſt: Quæſo, Lector, vt memor tribunalis Domini, & de iudicio tuo te intelligens iudicandum, nec mihi, nec aduerſario meo faueas, néue perſonas loquentium, ſed cauſam conſideres. Aduerſus error. Ioannis Hieroſolymitani.

Deus tibi intelligentiæ ſpiritum largiatur, quò integrè iudicare poſſis. Deus tibi oculos donet, quibus lætiſſimum, glorioſiſſimumq; Diuinæ veritatis aſpectum cernas, vt bonam, benignam, perfectámque Dei voluntatem intelligas, vt in virum in Chriſto Ieſu robuſtum adoleſcas, nec quouis deinceps inanis doctrinæ vento iacteris, ſed vt vnicum, verum, viuentémque Deum, & eius vnigenitum filium, Ieſum Chriſtum cognoſcas, cui cum ſpiritu ſancto omnis honor & gloria in perpetuum tribuatur. Amen. Londini 3. *Nonas Auguſti.* 1565.

Ioannes Iuellus Sarisburienſis.

AD THOMÆ HARDINGI PRAEFATIONEM RESPONSIO Ioannis Iuelli.

ILlud animum, Hardinge, tuum vehementer offendit, quòd ego in tanta propoſitarum a me cauſarum varietate, in quibus maximum religionis veſtræ præſidium collocatum eſſe intelligo, te tuóſq; collegas non modò ſcripturis, verumetiam antiquis Concilijs, priſcíſque patribus deſici confirmarem, atque in tam frequente concione ſummam tuarum partium inopiam, atque debilitatem ita penitus & palam diuulgarem. Itaque *quantò eſt meus maior cumulus, tantò* (inquis) *minùs erit emolumentum.* Ego verò contrà: Quo tecum prolixiùs atque liberaliùs egiſſe videor, eo magis tuam prudens lector in reſpondendo copiam deſiderabit: quóq; campum tibi latiorem dedi, eo minùs habes, quod conqueraris.

Prudentes (inquis) *homines modeſtiam maiorem probaſſent.* Equidem hominibus ijs, quos tu prudentes appellas, tum maximè modeſtiam probaſſem meam, ſi prorſus tacuiſſem, neque verbum vllum feciſſem. De tua verò modeſtia quid tandem ſentiant prudentes illi, qui cum de tuis tam ſæpè, támque largè promiſeris Doctoribus, ad extremum tamen nullum omnino proferre poſſis?

Neque verò aut aſpectu tam terribili ſumus, aut gladios tam truculenter vibramus, quàm tu criminaris. Hæc nempe tua, tuorúmque ſemper propria fuit, & vnica laus, qui præter illos truces atque crudeles vultus, illámq; gladiorum iactationem & terrorem, cuius tu meminiſti, concidiſtis etiam, & ſecuiſtis, & mactaſtis, & fratrum veſtrorum ſanguine manus veſtras cruentaſtis, atq; imbuiſtis.

Quare non debuiſti animo tam iniquo ferre, quòd vos, diſcriminis duntaxat cauſâ, moderato leniq; vocabulo *Aduerſarios noſtros* appellemus. Cum enim ferro vos & flamma inſtructos armatóſque, & noſtro ſanguine funeſtos videamus, alio potiùs nomine digniſſimos iudicemus. Quod vobis nequaquam ita de vetuſtis patribus liquidò conſtare affirmarem, atque & præ vobis ipſi tuliſtis, & aſtipulatores veſtri, fide ſubnixi veſtra, ſibi perſuaſerunt, neque ambitione, quemadmodum tu interpretaris, neque malitia incitatus, ſed cum veſtra importunitate, tum ſumma animi ægritudine impulſus, dixi.

Quò magis profectò iniuriam tuam conqueri poſſum, quòd me *inſtar Goliæ cuiuſdam exultantem, & claſſicum quodammodo canentem, cunctiſq; mortalibus inimicitias & bellum indicentem prodiiſſe* ſcribis. In hiſce

hiſce verbis, Hardinge, tuam ſapientes modeſtiam requirere poſſunt. Qui enim rem certam, exploratéque veram verbis aſſerit, & vos cum ipſos fuiſſe falſos, tum alios etiam fefelliſſe dicit, non eo quidem meruit, vt Golias appellaretur.

Quanquam autem eas tu tibi partes ſumpſiſti, vt nobiliſſimus ille Dauid eſſes, qui hunc gigantem interimeret, tamen, quandoquidem nec fundam habes Dauidis in manu, nec in pera lapides, ſine quibus nihil præclari efficere potes, minimè expectandum eſt, dum virgines Iſraeliticæ cum fidibus & Tympanis redeunti e prælio tibi atque triumphanti occurrant atque canant, *Percuſſit Dauid decem millia ſua*. Næ ille verius Golias appelletur, qui & vultum ſuum in cœlos ipſos intendit, & pedem in imperatoris ceruice ponit, qui ore aperto blaſphemias ebullit, qui iſtas voces toti orbi dedunciat: *Ego errare non poſſum: Ego omnes tum Eccleſiaſticas, tum politicas leges in pectore meo conditas habeo: Ego omnibus Concilijs generalibus ſuperior ſum: Ego omnes homines iudicare poſſum: Me verò ne mundus vniuerſus quantumuis improbus fuero: Ego ſum rex regum, & dominans dominantium: Ego quicquid Chriſtus ipſe poteſt, poſſum: Ego omnia ſum, & ſupra omnia: Omnis poteſtas mihi data eſt, tam in cælo, quàm in terra.* Agnoſcis verba, a quibus enunciata, a quibus defenſa, ad quem accommodata ſint, noſti. Hæc verò viua, hæc expreſſa Goliæ imago videtur: illius, inquam, Goliæ, quem nunc in fronte percuſſum, ac labentem vides, non humanis quidem viribus atque armis, ſed illo duntaxat paruo atque impolito, & contemptò Dei immortalis ac cœleſtis verbi lapide. Quod ad illum præſtantiſſimum, doctiſſimumque patrem, & tuum aliquando magiſtrum attinet D. Petrum Martyrem, quem aliqua ex parte videri vis laudare, non propter doctrinam, a qua tam repentinò deſciuiſti, ſed modeſtiæ duntaxat ſuæ cauſâ: minimè profectò dubito, quin is in illo Boſſiaceno celeberrimo Concilio, præſente tum rege ipſo, tum alijs principibus, atque patricijs illius regni viris, ea & fecerit, & dixerit, quæ cum veritatis ratio poſtularet, tum ipſius perſonæ conuenirent. Qui ſi ſententiam fuiſſet hiſce de cauſis ſuam rogatus, ita profectò reſpondiſſet, vt nunc nos, & doctum quenquam virum contrà ſentire, magnopere miratus eſſet. Non ita pridem omnia veſtra huiuſcemodi vocibus circunſonuerunt pulpita, Miſſam ſimul, & cæteram vniuerſam diſciplinam veſtram, & a Chriſto, eiuſque Apoſtolis vobis fuiſſe commendatam, & certiſſima mille quingentorum annorum continuatione atque ſucceſſione propagatam, & omnium antiquorum Conciliorum, Doctorum, Patrum conſenſu comprobatam, & vniuerſa denique vetuſtate, ac generali totius orbis iudicio corroboratam fuiſſe. Hæc ita tum minimè dubitaſtis pronunciare, nulla vel Dei, vel hominis reuerentia deterriti. Multis millibus perſuaſiſtis, nihil in veſtra oratione niſi ſanum & ſyncerum fuiſſe: eoq; facillimè induxiſtis, vt fidem dictis veſtris adiungerent.

Extra. de conſtitu. Licet. De electio. & elect. poteſtate ſignificaſti. 9. q. 3. Nemo. De Maioritat. & obed. vnam ſanctam. In gloſa. In Concil. Lateran. ſub Iulio.

Quæ cum ita eſſent, officium pietaſque Chriſtiana flagitauit, vt quàm hæc a vobis verè prædicarentur atque iactarentur, certò ſcire-

tur, quò & rudis ac imperita plebs sibi esse a vobis impositum intelligeret, & omnes perspicuè viderent, quàm nihil (vt ipsi vos nostis) præstare possetis eorum, quæ adeo magnifica pollicitatione, & antiquitatis etiam fuco venditastis. Quòd molestè fers me *Negatiuam* tam acriter vrgere, atque a te postulare, vt contrariam *Affirmatiuam*, quam ita penitus habere perspectam videri vis, confirmes: reminiscere, si placet, quemadmodum B. Gregorius in Ioannem episcopum Constantinopolitanum, qui se orbis vniuersalem episcopum inscripserat, inuectus in *Negatiua* similiter institerit. Sic enim scribit: *Nemo decessorum meorum hoc superbo vocabulo vti consensit. Nemo Romanorum pontificum hoc singularitatis nomen assumpsit.* D. Augustinus postquam vniuersos ad suam vsque ætatem Romanos Episcopos commemorasset, suam deinde *Negatiuam* adiunxit: *In hoc ordine successionis nullus Donatista Episcopus inuenitur.* Nunquam tamen proinde vel Augustinum quisquam, vel Gregorium hoc Goliæ nomine appellauit. Eadem tu ipse *Negatiua* veteris Hardinge, quando ais, etsi, vt aliàs sæpe, falsissimè, *neq; Iuellum, neq; suffragatorem eius quenquam euincere posse publicas ecclesiæ preces cuiusuis gentis vllo vnquam per sexcentos a Christo annos sermone, præterquam aut Græco, aut Latino fuisse recitatas.* Quanquam non ideo te vel Goliam, vel Therſiten vsurpare, vel consimili quouis indignissimo conuicio consectari debemus.

Lib. 4. epist. 32.

August. epist. 165.

In art. 3. se. 15.

Dicis *me arroganter mihi assumere, vt omnia legisse, nihil nescire videar*: nimirum quia vos nihil habere, quod in hisce causis proferatis, testor atq; profiteor. Quid ita verò? nemóne inopiam indicare, falsitatem conuincere vestram sine arrogantiæ suspitione poterit? Tu causam omnium & Doctorum, & ætatum, & temporum consensu stabilitam esse vestram affirmas: an te proinde, vel scientiam venditare tuam, vel rerum omnium peritum, nullarum insciuum esse dicemus? Tu te *Doctores vniuersos tibi consentientes habere* gloriaris: Ego contrà defendo, & est profectò verissimum, *Ne vnum te Doctorem habere tecum sentientem.* Horum pronunciatorum discrimen istuc est, quòd alterum verum sit, falsum alterum: quòd nec *Affirmatio* tua confirmari, nec mea refelli *Negatio* possit. De lectionis autem scientiaéue ostentatione minimè contenditur.

Quandoquidem autem nostra hæc, qua sumus vsi Negatiua, te tantopere offendit, age verò, eam nos ad vestram causam accommodemus, eóque modo loquamur, qui vobis placeat maximè, scilicet, non constare ex vlla luculenta vel scripturæ, vel veterum Doctorum, vel antiquorum Conciliorum clausula ac sententia, vel ex aliquo ecclesiæ primitiuæ exemplo, aut sacerdotes sacrosanctam communionem vnâ cum populo percepisse: aut sacramentum plebi vtraque specie fuisse administratum: aut publicas preces vernacula ac natiua lingua celebratas esse: aut plebem vniuersam ad eas respondisse *Amen*, intra sexcentorum a Christo annorum ambitum: Porro etiam Christum ipsum, eiúsque omnes Apostolos, & Missam procurasse priuatam, & sacramentum separatim solos accepisse: antiquos patres dimidiatam alteráque specie diminutam communionem habuisse: Publicas preces vbique peregrino plebíque penitus ignoto sermonis genere factas esse fateamur. Hæc demum

larga

larga eſt, hæc liberalis vox. Quid autem poſſis amplius poſtulare? Verùm pudet forſan iſta dicere. Quanquam enim ita veſtrum aliqui ſæpe dixerunt, huius tamen orationis aperta eſt, ſéq; ipſa indicat falſitas.

Optau modò, vt modeſtiùs egiſſem. Quid? ſiccine dixiſſe me cuperes, *vnum vobis Doctorem ſuppetere cauſæ veſtræ ſine dubio ſuffragantem:* atq; ita in illo loco, & in illo conſeſſu ea modeſtię cauſâ dixiſſe, quæ manifeſtò falſa eſſent, quemadmodum vos facere conſueuiſtis? In hiſce verò cauſis, Hardinge, media nõlla via eſt. Ea autem improba eſt, & ſcelerata modeſtia, quæ Diuinam veritatem obruit. Chryſoſtomus habet: *Veritatem negat, qui eam non liberè prædicat.* 11. quæſt. 3. Nolite.

Dices me, *Leues quaſdam & exiles quæſtiones conquiſiuiſſe, in quibus antiqui patres non admodum verſati fuerunt,* quaſi maiores controuerſias de induſtria ſubterfugiſſem. Quanquam tuum nõ eſt, quid quemq; ad Paulinam crucem in concione proloqui oporteat, præſcribere atq; præfinire. Neq; verò tanti intereſt, hæc cuius momenti ſint, ſed num vos ijſdem ad populi fraudem abuſi ſitis, cognoſcere.

Quid autem? Num perſuadere nobis tandem vis, Miſſam, tranſſubſtantiationem, realem præſentiam, adorationem, filij Dei immolationẽ veſtram, deniq; Primatum Romanum res adeo viles ac minutas eſſe? His quidem nihil grauius fingi poſſe iampridem dixiſti. Num autem religionem atque diſciplinam veſtram nunc maiorem, nunc minorem eſſe: aliquando augeri, aliquando imminui, & lunæ quodammodo ortum obitumq; imitari cenſebimus? Nicolaus verò Papa Tranſſubſtantiationem veſtram ad Symbolum adiungere, & articulum fidei decimum tertium efficere ſtatuerat. Bonifacius etiam octauus Papa ait: *Omnino ſubeſſe Romanæ eccleſiæ eſt de neceſſitate ſalutis.* Et Nicolaus Papa ait: *Qui Romanæ eccleſiæ priuilegium auferre conatur, hic procul dubio in hæreſin labitur, & eſt dicendus hæretius.* Extra. de Maiorita. & obed. vnam ſanctam. diſt. 22. omnes.

Quanquam minimè profectò refert, quàm iſtæ res vel magnæ, vel exiguæ fuerint. Eas tu quidem, & exiguo tempore perceperas, & exiguis nunc tenuibúſque argumentis defendis. Vtcunque verò eas nunc exiguas atque leues videri vis, non tamen exiguè vos iampridem pro illis dimicaſtis. Nihil exiguum videri debet, quod ad tantam Chriſtianorum hominum multitudinem fallendam valere poſſit.

Quæ Chriſtus Phariſæis crimina obiecit, ea, ſi cum his conferantur, non perinde atrocia fuerunt. Tamen illis Chriſtus dixit, *Excolatis culicem, camelum verò deglutitis.* D. Paulus ait: *Exiguum fermenti totam maſſam fermentat.* Pilus vnus non ita magna res eſt, tamen eo virum magnum ſuffocatum eſſe legimus. Plato habet: *Furtum tam in exigua, quàm in magna re committi poteſt.* Ciniphes magnitudine quidem perexigua fuerunt, tamen in maximis Ægypti plagis numerantur. Qui primi ſuperbiſſimum illud ambitioſiſſimúmque vniuerſalis epiſcopi nomen, quod ſibi nunc Romanus pontifex integrum vendicat, tueri cœperunt, rem eam eſſe leuem atque exiguam iudicarunt. Gregorius autem ait: *Alia ſunt friuola & innoxia, alia ſunt friuola & noxia.* Deinde hanc ipſam appellationem cum intolerabili Antichriſti ſuperbia, qui ſe Deum dicturus eſſet, comparans ſic habet: *Si ſpectes quantitatem vocis, duæ ſunt ſyllabæ, ſi pondus iniquitatis,* Matth. 23. 1. Cor. 5. Greg. lib. 6. epiſt. 30. Ibidem.

eſt vniuerſa pernicies.

Vt quidem iſtæ res exiguæ eſſent, quæ tamen inde fluxerunt opinionum vanitates atque hæreſes, minimè ſunt exiguæ. Illas ſi ſuſtuleris, religionem pene totam veſtram diſcuſſeris. Denique ſi hæ res magnæ ſint, eo diligentiùs perpendi debent: ſin exiguæ, & minore iactura omitti, nec niſi maiore contumacia defendi poſſunt: mundum quidem vniuerſum iamdudum eſt earum pertæſum. Chriſtus ait: *Qui in modico iniquus eſt, & in maiori iniquus eſt.* Luc.16.

Deinde ais, *nos Doctorum iudicia fugere atque reformidare, & hæc apud imperitos duntaxat magna cum admiratione iactare*: Quemadmodum ſcilicet Alexander Macedonum Rex Deum ſe fingebat, multáque de Ioue ſuo patre apud Barbaros prædicare ſolebat: cum Græcis autem, qui ſapientia, ac iudicio valerent, ipſúmque optimè noſſent, alios ſermones conferebat. Hæc verò nimis eſt odioſa, Hardinge, comparatio, & illam tuam plus æquo commotam bilem ſapit. Nos nec popularem admirationem, nec diuinitatis aliquam opinionem captamus. Nos Chriſtum Ieſum, non ipſos nos annunciamus.

Verùm hoc modo de Chriſto affirmarunt Phariſæi: *Turba hæc maledicta eſt, ſcientia caret, legem neſcit, cum hac verſatur, apud eam regnat, in ea Deus eſſe vult.* Hic ego contrà poſſem illum tibi commemorare, qui ipſum Chriſtianitatis orbem, principes ſimul & ſubditos, doctos pariter atque indoctos tandiu turpiſſimè ſceleratiſſiméque luſit: eoſque omnes in agreſtium, & barbarorum hominum numero duxit, & ſe palam Dei vocabulo appellari atq; inſcribi permiſit. Notæ voces ſunt: *Dominus Deus noſter Papa.* Rurſus: *Conſtat Papam a pio principe Conſtantino Deum appellatum: Et Deum ab hominibus iudicari non poſſe, manifeſtum eſt.* Alexander ſapientum quidem iudicium nonnihil extimuit, & reueritus eſt: hic autem tum ſapientes, tum inſipientes, literatos æquè & rudes contemnit atque ridet.

Extra. Ioan. 22 Cum inter. In gloſa. diſt. 96. Satis euidenter.

Alienum fuit hoc loco, vt de Canonis tui firmitudine verba faceres, eúmque tam acriter antè defenderes, quàm eſſet a quoquam reprehenſus, vel verbo violatus. Eum nimirum partim a Leone inuentum, partim & a Gelaſio, & deinde a Scholaſtico quodam, cuius meminit Gregorius, & pòſt ab ipſo Gregorio auctum: partim ad extremum circiter octingentos & quinquaginta a Chriſto annos a Sergio Papa perfectum & abſolutum eſſe multi opinantur. Atque vt nunc res habet, & ſecretiùs pronunciatur, & honorificentiùs tractatur, quàm aut Epiſtola, aut Euangelium.

Greg. lib. 7. epiſt. 63.

Verùm an vlla ſint in eo vitia, nécne, tibi Hardinge, per te conſiderandum atque iudicandum relinquo. Durandus veſter eximius Doctor ſic habet: *Cum ſacerdos orauerit pro hoſtia tranſſubſtantianda, eamq; tranſſubſtantiatam patri obtulerit, orat pro ipſius acceptatione.* D. Paulus ait: *Vnus eſt mediator Dei & hominis.* Hic autem veſter Canon contrà ſacerdotem Dei Chriſtiq; mediatorem inſtituit.

Durand. li. 4. parte 2. 1. Timoth. 2. Sacerdos Dei & Chriſti mediator.

Ipſe tu ſimiliter, Hardinge, cum Miſſam celebras, in intimo tuo Canone a Deo patre precibus contendis, vt Ieſum Chriſtum benigno propitioq;

pitioque vultu tua gratiâ respiciat. Verba clara sunt, atque dilucida: nulla vel interpretatione, vel captione eludi possunt. Iam verò si consentaneum videatur, te a Deo patre petere, vt Christum filium misericordia dignari, vultuque tranquillo, & sereno aspicere tua causa velit, tum verè possis affirmare integrum esse vestrum, liberumq; ab omnibus erratis canonem.

Quod preces pro mortuis institutas, & sanctorum adorationes prætermisi, id verò indignè fers, & longa oratione exaggeras. Quanquam non illud vis, vti suspicor, vt hasce vestræ religionis partes sacrificio, Missaq; vestra augustiores esse ac sublimiores credamus.

De primo autem, audiui ipse aliquando te Hardinge, cum mœnia papyracea (sic enim facetè appellabas) solo æquares, & picta purgatorij incendia penitus restingueres. De altero verò Chrysostomus habet: *Homines vtuntur atrijensibus. In Deo nihil tale est, sine mediatore exorabilis est.* Rursus scribit ad hunc modum: *Nihil tibi opus est patronis apud Deum. Neque enim tam facilè Deus audit, si alij pro nobis orent, quàm si ipsi oremus, etsi pleni simus omnibus malis.* Ambrosius similiter habet: *Isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deserunt creaturæ, & relicto Domino conseruos adorant. Nam & ideo ad Reges per Tribunos, & Comites itur: quia homo vtiq; est Rex, & nescit quibus debeat Rempublicam credere. Ad Deum autem, quem nihil latet, omnium enim merita nouit, ad promerendum suffragatore non est opus, sed mente deuota. Vbicunq; enim talis loquutus fuerit ei, respondebit illi.*

In concione habita Oxonij in templo B. Mariæ.
Chrys. de Pœnit. hom. 4.
Chrys. de profectu Euangelij.
Ambros. in 1. cap. ad Rom.

Quòd a nobis conuiciorum atque maledictorum congestum esse cumulum, quibus ecclesiam deformaremus, falsissimè criminaris, meminisse potes, fuisse quondam nonnullos, qui Stephanum, Paulum, Christumque ipsum similiter accusarent, quòd parum honorificè de templo loqui viderentur. Contrà Hieremiam autem prophetam plenis faucibus vociferati sunt, quemadmodum tu nunc facis, *Templum Domini, Templum Domini.* Hierem. 7.

Qnanquam non is ecclesiam deformat, qui deformatores Ecclesiæ deformat, & fœdas errorum vestrorum sordes eluit, quo pristinam illa suam pulchritudinem, atque splendorem recuperet. Cum Christus ciuitatem, & templum Hierosolymitanum lugeret, cumque diceret, *Domum patris mei speluncam latronum fecistis:* Et Esaias, *Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* Et Hieremias: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, vt nocte & die interfectos populi mei defleam*: non Christum, non Esaiam, non Hieremiam proinde ecclesiæ fuisse deformatores existimare debemus. Non is valetudinem impedit, qui morbum indicat. Non spernit ecclesiam, qui ecclesiæ Christum anteponit. Ecclesia parens nostra est. Christus autem ait: *Qui patrem, aut matrem, quàm me chariores habet, is me dignus non est.* Non matrem contemnit, qui seruitutem matris deplorat, eamq; e latronum potestate vindicat.

Esai. 1.
Hierem. 9.
Matth. 20.

At nos altare altari contrarium ereximus, seu potius, vt inquis, *& altaria & vniuersa euertimus.* Atq; ita nouam ecclesiam, nouum Euangelium,

Mat. 15. nouam religionem fundauimus atque conſtituimus. Nos verò, Hardinge, nihil euertimus, quod non Deus euerti diſertè iuſſerit. Chriſtus ait: *Omnis plantatio, quam non cæleſtis meus pater plantauerit, radicitus euelletur.* Altare nos habemus, quali Chriſtus, ſuiq; Apoſtoli, & cæteri ſancti patres vſi ſunt, quod a Græcis ἱερὰ τράπεζα, a Latinis, *Menſa Dominica* appellabatur, ea verò non e lapide, ſed e ligno cõſtructa, nec in extremo Choro, ſed in medio populo ſita fuit, quẽadmodum ex antiquitatis monumentis apertiſſimè conſtat. Aliud autem, aut præſtantius vllum Altare, quàm quod Chriſtus atque hi ſanctiſſimi patres habuerunt, nos quidem nequaquam expetimus, nedum eiuſmodi, quod contra Chriſti altare nominatim extructum, atque ædificatum fuit.

Matth. 24. Vos autem dixiſtis, *Hîc eſt Chriſtus, & illic eſt Chriſtus.* Atq; ita non modò altare altari aduerſum, & eccleſiæ contrariam eccleſiam conſtruxiſtis, ſed repugnantem Chriſto Chriſtum finxiſtis. Sic de vobis Leo ſcribere

Leo in epiſt. ad Palæſtinos. videtur: *Eccleſiæ nomine armamini, ſed contra eccleſiam dimicatis.* Sic Na-

Nazianzen. in Apologetico. zianzenus habet: *Pugnatis pro Chriſto contra Chriſtum ipſum.*

Aetatem tu quidem meam deſpicere videris, & rerum maximarum, quæ in Theologia docentur, ſcientiam extenuas, quaſi harum cauſarum magnopere intereſſet, vel ætatem meam ad calculos reuocare, vel quantum ego in literis profecerim excutere. Mihi licet illud Origenis vſurpare: *Gratias ago Deo, quod ignorantiam meam non ignoro.* Quibuſcunque autem rebus ego tandem aut deficiar, aut defici quibuſdam videar, id nihil ad obſcurandam Dei veritatem valere debet.

Nihil tamen video, quamobrem mihi quiſquam tantopere vel propter ætatem, vel propter exiguum literarum ſtudium detrahat. Neque enim obſcurum eſt, me quidem, quanquam illo ordine indignum, inauguratum eſſe in Theologia Baccalaureum in Academia Oxonienſi, anno in-

Anno Dom. 1551. anno Edwardi 6. quinto. tegro, & plus eo, ante Hardingum. Non potui (fateor) omnia & Conciliorum, & patrum Catholicorum, tum Græcorum, tum Latinorum volumina peruoluere ſeptem diebus, quemadmodum Hardingus fecit. Tam multa tamen legeram, vt Hardingum auſum eſſe ſanctiſſimorum patrum nominibus ita turpiter abuti mirarer. Verùm ſcientia nonnunquam elata eſt, mentémque inflatam, & tumidam facit. Faxit Deus, vt ad Dei regnum inſtructi, edoctiq; ſimus, atque omnem noſtram cognitionem ad fidei obſequium conformemus.

Quòd autem tibi me charum eſſe, proptérque veterem illam, quæ mihi tecum interceſſit neceſſitudinem, iſto te modo ad me ſcripſiſſe dicis, permagnam ex eo voluptatem capio. Quanquam profectò noſtra vetus priuata amicitia, tam multis non opus habuit publicis teſtibus. Ais te poſteriorem Concilij Chiloniani clauſulam ſequi velle: *Oderis tanquam amaturus.*

In qua amoris odijque tui profeſſione, neſcio quo pacto, tute tibi ipſi contrarius es: niſi forſan & amare te alterum, & odiſſe ſimul eadem ratione poſſe dixeris. Verùm iſtuc ego in optimam partem accipio, in quam ſcriptum a te eſſe mihi perſuaſi.

Quod autem attinet ad amicum tuum & beneuolum conſilium, ne lon-

gè

gè abeam, alteram tibi eiusdem Chilonis sententiolam referam: *Obsequendum est amico vsq; ad aras.* Alexandrinus populus Timotheo dixit, *Essi non communicamus tecum, tamen amamus te.* Liberatus. cap. 16.

Acturum te in hac causa sine felle atque orationis acerbitate polliceris: quandoquidem vt ais, *Probra, maledicta, scommata, dicteria, canilla tuam scenam minimè decent.* Et hæc quidem ratio, cum in se maximè laudabilis est, tum ijs in primis conuenit, qui in sacris ac diuinis rebus versantur. Christus ait: *Discite ex me, quia mitis sum & humilis corde.* Matth. 11.

At cuius tum hæ voces sunt Hardinge? a quo spiritu profectæ? in qua scena pronunciatæ fuerunt? Hæ, inquam, voces, quibus ita multùm ac sæpe te oblectasse, sensúsque tuos exhilarasse, atque recreasse videris: *Golias, Thersites, Temerarij, Arrogantes, Improbi, Indocti, Ignari, Peruicaces, Luciani, Sanniones, Fallaces aleatores, Audaces, Procaces, Insolentes, Ostentatores, Glorioſi, Sectarij, Schismatici, Hæretici, Sacramentarij, Noui magistri, Nouarum rerum cupidi, Falsarij, Calumniatores ecclesiæ, Ministri Satanæ, Sessores in Cathedra pestilentiæ, Monstra, Ethnici, Publicani, Turcæ, Perfidi, Antichristi, Præcursores Antichristi?* Vocabula quibus Hardingus passim in suo libro vtitur.

Hæ voces, Hardinge, tuæ sunt, non modò quia a te profectæ sunt, sed etiam quia ad te ipsum maximè, vnicéque spectant. Hisce similibusq; alijs tanquam stellis vniuersum tuum librum penitus illuminasti, quò magis niteſceret, suóque mirifico splendore lectorum oculos perstringeret. His tua referta est scena: Eam aliquis veterem forsan comœdiam putaret. Sic tu promissa soles seruare. Si hæc ab amore & pietate quadam fluxit oratio, quale verò expectemus tuum dicendi genus, quando semel odisse cœperis? Scorpionem pedibus leuiter & amicè amplecti, caudæ verò ictu venenato, quem est amplexus, interficere scribunt. Sic te nimirum perturbationum tempestates, turbinésque tuarum iactare ac impellere, & procul a portu abripere, atque abstrahere pateris. Plus hominem grauitate sua subnixum rationes, quàm conuicia decuissent. Hæc verò dicendi ratio adolescentiori alicui e vestris Ianizarijs magis cõueniſſet, qui, quemadmodum eorum necessarij affirmant, nondum didicerunt, vt aliter loquerentur. Hæ autem voces atque istæ scenæ nos ab Euangelij Christo deterrere minimè debent. Nobis non vt a te bene audiamus, sed vt verum dicamus est necessarium.

Sumpta illa e Solomone monitio tua, (*Via est, quæ homini recta videtur, sed finis eius ducit ad exitium*) vtrisque communis est, nec te minùs, aut etiam aliquanto magis, quàm me attingit. Semel antè confessione tua deceptus est. Qui verò repentinam atque inopinatam tuam sententiæ mutationem, eiusq; causas æquè perpenderunt, ij te etiam nunc in fraude non minore, vel maiore multò etiam versari iudicarunt.

Attende obsecro, Hardinge, & quis pridem extiteris, & quis esse nunc videri vis: quam tunc viam triueris, & quibus nunc vestigijs insistas. Tam ista pugnant, quàm lux, & tenebræ, quàm vita & mors, quàm cœlum & infernum. Tam magnam mutationem subitò sine vlla deliberatione fieri non oportuit.

Verumenimuerò si quidem penitus es mutatus (vt inquis) siq; nunc ve-

rissimo quodam & zeli diuini, & charitatis mutuæ ac fraternæ sensu totus perfunderis, ne te pudeat ingenuè nobis confiteri, quid tandem tibi Dominus præstiterit. Intelligat lector tuus, eum te olim hominem fuisse, de quo Solomon loqueretur: te quondam in viam ingressum esse, quæ recta videretur, & tamen eius exitus ad interitum perduceret: te quondam animum atque studium tuum in eam solummodo curam intendisse, vt Dei Ecclesiam fœdares: te tot annis docuisse publicè, quæ non sentires: te aliquando volentem ac scientem, déq; industria, & malitia hominibus Christianis imposuisse: te quondam Satanæ ministrum, Turcam, Ethnicum, Infidelem, Antichristi præcursorem extitisse: deniq; te ex hac luctuosissima conditione ereptum esse, non quidem vel scripturis, vel antiquis patribus legendis, atq; euoluendis, sed orbis duntaxat in rep. conuersione, principísq; mutatione.

Sic te agere, Hardinge, oportebit, si ingenuè agere volueris. Sic tuis persuadebis, nunc te non, vt antè, simulare, sed vero pietatis studio flagrare, puráq; conscientia commoueri. Sanè verò aut nunc falleris, quemadmodum nos affirmamus, aut saltem non ita pridem falsus es, vt ipse confiteris. Augustinus autem ait: *Hoc est erroris proprium, vt quod cuiq; displicet, id alijs quoq; oportere existimet displicere.*

August. De Gene. contra Maniche.

Hæc nimirum est Adæ posterorum calamitas, vt eorum mentes ad pessima quæq; ferantur, & prauis erroribus imbuantur. Hinc pseudoprophetæ ansam aliquando arripiunt, vt *bonum dicant esse malum, & malum vicissim bonum: Lucem esse tenebras, & tenebras contrà lucem.* Nonnunquam etiam populus proiecta quadam pertinacia & procacitate fretus sanam doctrinam nullo modo ferre potest, sed fabulis aures suas dedit.

Quare Solomonis optimum est, & sapientissimum consilium. Eáque de causa non eas nos vias persequimur, & consectamur, quæ nostris oculis potissimùm placeant, sed Deum cum Propheta Dauide oramus, *Ostende nobis Domine viam in qua ambulemus.* Eum quærimus, qui dicit: *Ego sum via, veritas, & vita. Ego sum lux mundi: qui me sequitur non ambulat in tenebris, sed vitæ lumen habet.* Gratias autem agimus Deo nostro, qui suam nobis ex alto Orientem ostendit, pedésq; nostros in viam pacis direxit, eandem nempe, quam & Christus commonstrauit, & sancti Apostoli, ac veteres orthodoxiq; patres tritam nobis reliquerunt.

Psal. 142. Ioan. 14. Ioan. 8.

Deinde me ad humilitatem, meámq; scientiam abnegandam hortaris: quam quidem suasionem tuam a submisso ac humili spiritu profectam esse confido. Ego verò & facilè possum & tutò negare, quod nunquam asserui. Non me cum Hieronymo pudebit dicere: *Dicam illud Socraticum, Hoc tantùm scio, quod nihil scio.* In istis causis cum laudes non capto, tum nullius reprehensionem pertimesco. Quod mihi deest, alij explere possunt. Quanquam nihil esse sentio, quò minùs veritas cum humilitate constare possit.

Hieronym. in præfa. in Abdiam.

Quod ais, quicquid facultatis ac scientiæ nactus sum, id me in Ecclesiæ duntaxat contumeliam atque conuicium semper contulisse, non magni artificij est, Hardinge, maledicere. Spero autem Deum ipsum, qui iustissimè iudicat, aliter iudicare. Si quod in me, non talentum, sed talenti vel minima particula sit, Deum obtestor, sempérq; obtestatus sum, vt quic-

quid

quid tandem sit, ad ecclesiæ suæ gloriam ac consolationem referatur.

Tu tamen, Hardinge, minimè debes vel teipsum adeo efferre, vel alios ita contemnere atque abijcere, quasi præter te, tuósque collegas nemo quicquam sciret. Cum Iudæi despectis alijs, se solos veram esse ac germanam Abrahæ prolem stirpémque iactarent, B. Paulus humili quodam gloriationis genere vsus, illis se hac in parte æquare non dubitauit. Ad hunc enim modum scribit: *Hebræi sunt, sum & ego: Israëlitæ sunt, sum & ego: semen Abrahæ sunt, sum & ego.* Præterea ait: *Quod facio, etiam faciam, vt in eodem, quo gloriantur, reperiantur quales & nos.* 2. Cor. 11.

Hanc contentionem nec vrgebo, nec persequar amplius. Inanis huiusmodi concertatio videatur. Hæc vtriq; nostrum, Hardinge, communis est sententia: *Gratia Dei sumus, quod sumus.* O vtinam ne sit in nobis inanis illius gtatia. 1. Cor. 15.

Ego quidem & tuo rogatu, & sine rogatu tuo vniuersam meam cognitionem volens ac penitus abnego: episcopatum autem etiam meum, si is te forsan offenderit, abnego: dignitatem meã abnego: nomen meum abnego: meipsum deniq; abnego: fidẽ modò Christianã, Deíq; veritatem abnegare non possum. Confido autem vel cum hac fide, vel pro hac fide me vitam profusurum. Diuino spiritui resistere, & repugnare non est virium mearum. Non ego possum omnium veterum catholicorumq; patrum consensum, errorum cumulum, & catenam hæresium appellare. Etsi tu Hardinge, ista omnia vno momento, & subitò abnegare potuisti, alijs tamen, qui non perinde facilè possunt, ignosce.

Quod attinet ad D. Fisherum, nec ego illum, nec quenquam omnino sum cauillatus. Argumenta modò nonnulla, quibus illi vtuntur, proposui, atque eorum infirmam rationem notaui. Quæ si & inualida, & multis nominibus vitiosa fuerunt, non ea fuit culpa nostra. Nos ea haud inuenimus. D Fisherus hac ratione vtitur: *Purgatorium esse certi sumus: Ergo, Papæ indulgentiæ legitimæ, & necessariæ sunt.* Cogar in tuo, Hardinge, peruoluendo volumine permultas huiusmodi argumentationum ineptias ac futilitates retexere. Tamen certè non cauillabor. Vobiscum autem fœliciter actum est, quibus nos & *Euangelicos, & nouos magistros, & Patriarchas,* & nescio quid, appellare licet, denique quicquid libitum fuerit, scribere integrum est, nec interim cauillatione vlla vti. Polid. de Inue. rerum, lib. 8. cap. 1.

In exitu Præfationis tuæ, quæ librum ipsum præcurrit, fingis omnes tibi lætissima gratulatione acclamare, *Sanctus, Sanctus,* & publicè supplicare, *Ozanna.* Itaque vniuersis deditionem atque subscriptionem suades. Verùm ista nimis præpropera atque intempestiua videatur hortatio. Priùs enim & cui nos oporteret subscribere docere, & testimonia atq; rationes tuas, quibus nos vel inuitos cogere posses, vt manus daremus, in medium proferre debuisti. Antiquus autẽ ille pater Tertullianus de Valentinianis hæreticis sic habet: *Habent artificium, quo priùs persuadent, quàm doceant. Veritas autem docendo suadet, non suadendo docet.* Tertul. aduersus Valent. li. 1.

Agesilaus Lacedæmoniorum princeps, quò milites suos animosiores, atque ad conserendam cum hostibus manum alacriores redderet, victoriam in palma sua succo quodam inscripsit. Cum autem sacra solennia fa-

ceret, manum ſuam beſtiæ, quam mactabant, cordi occultè impoſuit, eiq; Victoriæ nomen impreſſit, deinde illud ducibus ac militibus ſuis, quaſi diuinitùs contigiſſet, oſtendit atque propoſuit. Milites tantæ fraudis ignari, nec omnino contrà ſuſpicantes, quin ea res diuino quodam miraculo accidiſſet, animo ad prælium erecto eſſe cœperunt, minimè dubitantes, quin dij ſui, qui victoriam ſcripſiſſent, Victoriam etiam re præſtarent.

Eadem aſtutia, atque eodem conſilio Lectorem, Hardinge, tuum circunuenire velle videris, vt quod viribus efficere parum poſſes, dolo atque inſidijs perficeres, quantoque es rationibus inferior, tantò verbis eſſes ſuperior: quò te imperita multitudo victoriam verè conſequutum eſſe iudicaret, quòd calamo Victoriam inſcriberes.

Tu verò Pythagoram nondum authoritate & fide exæquaſti. Non tuis auditoribus ſatis eſt reſpondere αὐτὸς ἔφη, *Hardingus dixit.* Non quiuis ita verè eſſe crediderit, quia tu vel ſcripſeris, vel impreſſeris, vel ita quidem eſſe verbo dixeris. Ego autem cum Hieronymo profitebor, *Cupio diſcere, & diſcipulum me profiteor, dummodo doceant.* Primùm nobis permittere debuiſti, vt librum tuum integrum perlegeremus: deinde poſtquam teſtimonia ementita, falſas interpretationes, nouos tuos, & minutos doctores, deprauationes, fictiones, ſomnia, fabulas, illum denique ingentem falſitatum tuarum cumulum diligenter attendiſſemus, tum nos, quantum velles, ad ſubſcribendum euocaſſes.

Iam verò, Hardinge, non iſta ſatis magna vis eſt, quæ mundum vniuerſum frangat atque domet. Te tam exilibus armis inſtructum eſſe nemo putaſſet. Non iam id ſatis erit, vt nobis iracundè conuicium facias, & nouos nos magiſtros, atque hæreticos in omni ſermone appelles. Iſta iam olim forſan valuiſſent, priuſquam deprehenſus eſſes. Alia nunc comparanda ſunt tibi, & meliora argumenta, præſertim contra Deum dimicanti.

Ego profectò, etſi eram iamdudum penitus perſuaſus, tamen tuis hiſce ſcriptis aliquantò ſum nunc magis etiam confirmatus. Etenim de inopia ſcripturarum, Conciliorum, Doctorum, & eccleſiæ primitiuæ exemplorum tua, ex defenſionis tuæ tenuitate verè & certò ſtatuere atque iudicare poſſe videor.

Bonam autem ſpem habeo fore, vt aliqui ex ijs, qui nunc tecum verſantur, dummodo non (quod ſpero) improba quadam malitiæ peruerſitate abripiantur, ſed Dei timore & religioſo quodam faciendi, quod maximè ſua interſit, ſtudio teneantur, quamuis non planè forſan, quid potiſſimum eligere debeant, intelligant: poſtquam aliqua ex parte reſciuerint, quemadmodum tu te in harum cauſarum tractatione geſſeris, Diuino munere ſe ad meliorem mentem referant, & præmeditari ſecum incipiant, quodnam iter ingrediantur, atque tuam ſuſpectam fidem habere velint. B. Auguſtinus ſcribit: *Iuris forenſis eſt, vt qui in precibus mentitus ſit, illi ne proſit, quod impetrauit.*

Auguſt. in Ioa. tract. 7.

Fides, Hardinge, atque exiſtimatio, ſi veritate vacet, nulla eſt. Opus tuum nimis ruinoſum eſt, fundamento caret, conſiſtere non poteſt. Chryſoſtomus te docebit, *Errorem ſua ſponte diffluere, & quamuis nullam adhibeas*

Chryſoſto. de laudibus Pauli hom. 5.

beas machinam, tamen corruere. Reminiſcere gradũ, in quo aliquando conſtiteris: Reminiſcere vnde excideris: Reminiſcere cauſas prolapſionis tuæ. Non eſt inhonestum, aut turpe teipſum extollere, atque erigere. Deus te reſuſcitare ac reſtituere poteſt. Sapiens ait: *Confuſio quædam eſt, quæ gratiam atque gloriam conciliat.* Deus te maximis donis prolixè cumulauit: ea tu ad propagandam & illuſtrandam, Chriſti fidem confer. Sapientis eſt non modò vincere, ſed aliquando etiam cedere. Eidem ipſe conſilio monitoq; pare, quod alijs dediſti. Tuæ doctrinæ, tuæ dignitati, tibijpſi nuncium remitte: gloriam Deo tribue. Eccleſi. 4. Ioan. 9.

FINIS.

ARTICVLORVM, QVI IN HOC libro tractantur, index.

1 *NOn constat, aliquam in orbe vniuerso per annos à Christo sexcentos priuatam fuisse Missam.* pag. 1.

2 *Vel communionem altera duntaxat specie fuisse administratam.* pag. 117

3 *Vel preces publicas lingua populo incognita fuisse recitatas.* pag. 187.

4 *Vel Romanum pontificem vniuersalem episcopum, aut ecclesiæ vniuersalis caput fuisse appellatum.* pag. 273.

5 *Vel edoctum fuisse populũ, vt Christi corpus realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, aut naturaliter in sacramento inesse crederet.* pag. 383.

6 *Vel Christi corpus in locis infinitis simul esse.* pag. 419.

7 *Vel sacerdoti in more positum fuisse, vt sacramentum supra caput sustolleret.* pag. 446.

8 *Vel plebem prouolutam diuino sacramentum honore affecisse.* pa. 453.

9 *Vel fuisse sacramentum in Conopeo suspensum.* pag. 491.

10 *Vel in sacramento post verba consecrationis accidẽtia sola, formasq; a panis, & vini substantia secretas remanere.* pag. 501.

11 *Vel sacerdotem distribuisse sacramentum in tres partes, ipsumq; vnum omnes accepisse.* pag. 522.

12 *Vel qui sacramentum figuram, pignus, symbolum, seu memoriam corporis Christi appellasset, eum pro hæretico fuisse damnatum.* pag. 528.

13 *Vel licuisse Missas 30. 20. 15. 10. aut 5. in vno templo celebrare eodem die.* pag. 564.

14 *Vel constitutas fuisse in templis Imagines, vt a populo adorarentur.* pag. 585.

15 *Vel hominibus plebeijs interdictum fuisse scripturarum vernacula lectione.* pag. 610.

16 *Vel sacerdoti licuisse, vt verba consecrandi tacitè & silentio sibi recitaret.* pag. 639.

17 *Vel sacerdoti Christi Deo patri in sacrificium offerendi potestatem habuisse.* pag. 651.

18 *Vel sacerdoti legitimum fuisse, vt sacramentum pro alijs sumeret, quẽadmodum illi faciunt.* pag. 682.

19 *Vel tum sacerdotem potuisse mortis Christi vim cuiquam in Missa applicare.* pag. 688.

20 *Vel doctrinæ genus sanum fuisse habitum, Missam ex opere operato peccatorum nostrorũ partem aliquam tollere posse.* pag. 691.

21 *Vel Christianum quenquam hominem sacramentũ Dominum, Deumq; suum appellasse.* pag. 701.

22 *Vel informatum fuisse populum, vt Corpus Christi tantisper in sacramẽmento remanere crederet, dum panis accidentia integra permanerent.* pag. 717.

23 *Vel murem, aliumue vermiculum posse Christi corpus comedere: sic enim illorum aliqui defenderunt.* pag. 725.

24 *Vel quando Christus dixit,* Hoc est corpus meum, *pronomen* Hoc *non panem, sed* Indiuiduum vagum *demonstrare, vt aliqui eorum affirmant.* pag. 731.

25 *Vel accidentia, seu formas, seu species panis & vini esse corporis & sanguinis Christi sacramenta: nec ipsum potiùs panẽ & vinũ.* pa. 735.

26 *Vel sacramẽtum esse signũ corporis Christi in eo latentis.* pag. 740.

27 *Vel ignorãtiã esse veræ pietatis atq; obedientiæ parentẽ ac causã.* p. 744.

DE PRIVATA MISSA.

ARTICVLVS PRIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

SI quisquã eruditus aduersarius, siue vniuersi simul aduersarij nostri vllam luculentam aut ex antiquo quoquã & Catholico patre, aut ex vetusto aliquo Cõcilio, aut e sacrosanctis Dei Scripturis sententiam, vllúmve ecclesiæ Primitiuæ exemplum in medium proferre possint, vnde liquidò, claréque constet, vllam in toto orbe per sexcentos integros a Christo annos Missam priuatam extitisse, ego me manus daturum, atque in contrariam sententiam iturum spondeo.

Hardingus. 1. Sectio.

*OMNIS Missa, siue oblationem, siue communionem spectes, publica est, nulla priuata. Neque enim quisquam horrendum illud sacrificium pro se vno seperatim, sed pro vniuersa Christi ecclesia communiter offert. Ipsa enim sacramenti communicatio publicum epulum est a Christo per sacerdotis in eodem ministerium omnibus fidelibus * præparatum: a qua participanda nullus arcetur, qui debita sui examinatione prius adhibita se paratum fecerit, illamq; depoposcerit. Quare cum ex ipsa primæ institutionis ratione, atque ex ministrorum * voluntate communis sit, non priuata sed communis haberi debet.*

* Falsum: nulla est enim huiusmodi præparatio.

* Falsum: nulla enim in ministro eiusmodi voluntas apparet.

Quòd autem alij cum sacerdote communicare vulgò & passim recusant, id ipsorum culpæ atque negligentiæ, quos nulla suæ salutis cura ac solicitudo tangit, tribuendum est. De quo pij ac diligentes fidelium hominum rectores & gubernatores ab ipso vsque primitiuæ Ecclesiæ tempore grauiter perpetuò sunt conquesti.

Episcopus Sarisburiensis.

SAEPE verò Hardingus exiguam ostendit, apertè se atq; simpliciter esse in suscepta causarum tractatione actum, quando ipsum a captione cauillatione q; principium ducit. Re enim nota atq; ab omnibus perspecta, ineptum profectò videri possit de verbo litigare. Omnis Missa

(inquit) publica est,nulla priuata. Si id quidem ita sit, nostram ille sententiam penitus ac cumulatè concluſit. Si enim nulla omnino sit priuata Missa, tum in ecclesia primitiua nullam eiusmodi fuisse intelligimus: quod a me primò positum fuit. Hardingo autem,id quod ex argumentationũ,quibus vtitur, ratione ac modo colligi potest,non dum planè cõstitit,quid vel Priuati, vel Missæ vocabulo significetur. Etenim in 22. Articulo, in quo de panis ac vini accidentibus verba facit, quò crassissima illa, quæ Transsubstãtiationem consequuntur,absurda subterfugiat ac deuitet: *Hæc* (inquit) *nunquam fuerunt publicè tradita, sed priuatim in scholis disputata, atq; a doctis hominibus scriptis priuatis mandata.* Ibi priuatum illud appellat, quod audientibus quingentis, aut pluribus coràm differitur, & scriptis proditur,vt ab omnibus cognosci possit: hîc autem quod sacerdos atque puer in angulo soli perficiunt, id commune vocat, atque ita vocabulis quam ipse vult imponit significationem, vt aliquando publicum sit priuatum,aliquando contrà priuatum fiat publicum.

Hardingus publicũ facit priuatum, & priuatum publicum.

Missam autem interdum sacrificium esse contendit,interdum communionem,interdum verò preces: atque omnino incertus videtur qua terra pedem ponat.

Hæc ipsius prima ratio est: Sacrificium sacerdotis commune est, ac proinde Missa quoque communis est.Hîc quæri possit, quisnam huius faciendi sacrificij potestatem sacerdoti dederit? sine potestate enim quî facere possit? At verò si commune sit eius sacrificiũ,cur illi priuatas hasce appellationes tribuit? Hoc pro viuentibus est: hoc pro defunctis: hoc pro amico: hoc pro se ipso. Altera ratio hæc est: epulum est, & propterea publicum: sic vnius erroris medicinam ex alio petit. Si enim conuiuium sit, quomodo ab vno solo capitur? si ab vno solo sumatur, quomodo conuiuium videri potest? Sed omnibus, inquit, paratur: equidem pertenuis est epularum apparatus, qui tot hominibus sufficiat. Ipse sacerdos hoc falsum esse nouit: sibi, non alijs parat: sibi, non ecclesiæ loquitur: ipse solus vescitur, non fratribus communicat: quamobrem vel istud vnum nos sanè cogit, vt Missam non publicam, sed priuatam esse fateamur.

Hæ rationes fusiùs pòst diluuntur.

Tertia illa ratio de Ministri voluntate admodum dubia est: neque enim tantum valet sacerdotis voluntas, vt vel rerum naturas mutet, vel rem priuatam faciat esse publicam: neque de sacerdotis voluntate, cuiquam certò constare potest. Nam quid si necromantiam, aut magiam exercere voluerit, quibus artibus Papam Hildebrandum deditum fuisse scribunt? Aut quid si quenquam voluerit veneno occidere, quemadmodum Henricus imperator sumpto veneno in pane Eucharistico, Victor Papa in calice interierunt? Aut quid si ficta miracula edendi voluntatem susceperit, qualia Lyranus multa esse a sacerdote facta in templo ait, vt populo imponat? Quapropter si sacerdotis voluntas, vel ex verbis, vel ex factis, vel ex gestu, vel ex apparatu, vel ex panis & vini magnitudine, vel ex tota agendi ratione atque consuetudine intelligi queat, facilè perspici potest, illum non publi-

Hermannus Contractus.

Nicolaus Lyra in 14. cap. Daniel.

cum

cum, ſed priuatum epulum inſtruere.

Hæc infirma ſunt fundamẽta, quibus nitaris. Ex his Hardingus multò quidem meliùs contrarium euincere atque concludere potuiſſet. Si enim publicum ſit totius eccleſiæ ſacrificium, ab vniuerſa eccleſia fieri debet, ſicuti Ambroſius ait: *Vt multorum oblatio ſimul celebretur.* Ambroſ. 1. Cor. 11.

Si commune ſit totius eccleſiæ conuiuium, a tota eccleſia communiter agendum eſt. Atque hoc eſt, quod Hieronymus ait: *Dominica cœna omnibus debet eſſe communis:* idque non ob futiles iſtas ratiunculas, quas Hardingus, ſuique collegæ excogitarunt. Hieronymus hanc rationem adhibet: *Quia Dominus omnibus diſcipulis, qui aderant æqualiter tradidit ſacramenta.* Hæc perſpicua verba ſunt, *Æqualiter*, & *Omnibus diſcipulis:* atq; iccirco Hieronymus Dominicam cœnam ad huius exempli normam eſſe communem debere docet. Hieron. 1. Cor. 11.

Hardingus. 2. Sectio.

*QVapropter hoc reſpectu nullam agnoſcimus priuatam Miſſam, ſed iſtud vocabulum Lutheri ſcholæ relinquimus, * in qua primùm inuentum, atque ab ipſo Satana ita appellatum eſt: qui alumnum ſuum Lutherum a ſacroſancti illius ſacrificij amore ac veneratione abducere conatus, cum eo contra illud diſſeruit in nocturno viſo, quemadmodum ipſe teſtatur in libello, quem de Miſſa angulari & vnctione ſacerdotali inſcripſit.* * Falſum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HÆc fabula in pium illum virum D. Lutherum conficta, opprobrij atque calumniæ plena eſt, a Pigghio, Hoſio, Staphylo apoſtata, alijsque eiuſdem notæ hominibus per malitiam & veritatis odium diſſeminata, atque iccirco indigna cui reſpondeatur. Lutherus oſtendit quantas, quamque tetras tentationum inſidias homini Diabolus ſtruat, ſumpta occaſione aliquando ex honeſtis factis, aliquando ex contrarijs, interdum ex veritate, interdum ex falſitate. Exemplo etiam narrat, Diabolum quodam tempore ipſum adortum atque aggreſſum eſſe, non aſpectabili aliqua forma, ſed interna quadam & graui conſcientiæ tentatione, & ſic quodammodo cum ipſo egiſſe: *Hiſce tot annis Miſſam celebraſti, panem & vinum inſtar Dei adorandum oſtentaſti: nunc tamen noſti creaturam, non Deum fuiſſe: hinc conſequuta eſt idololatria, & tu in cauſa fuiſti.* Hæc omnia ex propriæ conſcientiæ teſtimonio atque luce vera eſſe perſpexit, peccatum non diſſimulauit, ſeque Deo dedidit ac permiſit. Diabolus quidem hoc eò fecit, vt illum in ſalutis deſperationem detruderet: at Deus ſingulari quadam benignitate commotus illum liberauit. Atque hoc totum eſt, quod Lutherus ſibi in eo loco velit, ſcilicet neminem ex ſe tantis eſſe viribus, vt his conatibus & tentationibus Satanæ poſſit obſiſtere, niſi ſola Dei virtute atque miſericordia ſubnixus. Hæc nimirum illa eſt

(benigne Lector) *Satanæ schola*: hæc ea est admirabilis tragœdia, in qua tantas Hardingus vociferationes & clamores excitat. Si quidem ei tam indignum atque nefarium facinus videatur hominem quenquam pium a Diabolo vexari, ipsum etiam fortassis Christum reprehendet, quem Diabolus in montem abduxit: aut Paulum culpabit, quem Satanæ angelus colaphis cædebat: aut etiam ingentem Bullatorum suorum & Portiforiensium Diuorum multitudinem damnabit, quorum Legendæ crebris dæmonum visionibus, aliisque istiusmodi puerilibus fabulis refertæ sunt. Cæterùm Lutheri disciplina, quam ipse in sua schola de hac re tradidit, Christi ipsius euangelium est, ac proinde vires colligit, & in hominum intimos sensus influit, neque potest ab hostium mendacijs ac calumnijs extingui atque extirpari.

Matth. 4. 2. Cor. 12.

Hardingus. 3. Sectio.

NEque tamen negamus, quin antiquorum quorundam Conciliorum Patres, & pòst etiam D. Thomas, ac alij quidam scholastici Doctores eam aliquando priuatam Missam appellarint, non iuxta Lutheri & illius discipulorum sensum, sed tantùm quatenus publicæ solenniq; contraria est, respectu loci, & temporis, & hominum frequentiæ, & ceremoniarum, & aliarum circunstantiarum. Quarum rerum, vtpote accidentalium, varietas ac mutatio, substantiam seu essentialem Missæ naturam nullo modo mutare potest. Iuellus autem nouæ Lutheri & Sacramentariorum disciplinæ acris propugnator, eam vocat, quemadmodum & illi faciunt, priuatam Missam, in qua sacerdos nullum habens communionis participem sacramentum solus percipit.

2. Cõcil. V
cap. 4. Cu
Turiensis.
Decret. li
tit. 41. C.
de consecr
dist. 1. ex
gustin. qu
quidam G
gorio Turi
Grego. ex
gist. lib. 2.
Casteriũ
9. b. 3.
Parte Sum
ma. q. 83.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus correctione quadam Rhetorica vsus, & rem paulò attentiùs expendens reminiscendo se recognoscere dicit de Missis priuatis factam esse mentionem *in quibusdam priscis* (vt ait) *Concilijs ac Doctoribus scholasticis*. Nempe Stephanum Gardinerum nominasse potuit, & Albertum Pigghium, qui Missæ priuatæ defensionem edidit, quique nonnullos in ea abusus atque errores agnoscit: neque tamen propterea (opinor) alterutrum Satanæ fuisse discipulum fatebitur.

Albertus Pighius in locis comm. de Priuata Missa.

Hic Hardingus vocabula aucupatur, & inquit, *Missa dicitur priuata loci, temporis, auditorum atque aliarum circunstantiarum respectu.* Et istiusmodi plerunque sanè sunt illorum priuatæ Missæ, in deuijs angulis habitæ, seorsum, nullo præsente, nisi vnico tantùm pusione ad respondendum adhibito, adeo quidem priuatæ vt hinc populus Dei omni consolatione priuetur atq; spolietur. Isto autem modo videtur Thomas priuatam missam interpretari: sic enim ait, *In Missis priuatis sufficit, si vnus sit præsens, scilicet Minister qui populi totius personam gerit.*

Par. 3. q. 83. art. 5.

Quod ad authoritates attinet in margine descriptas, Doctores illi schola-

ſcholaſtici ætate vixerunt omnes recentiore. Auguſtini locus commentitius eſt, non Auguſtini. Locus Gregorij nihil prorſus pertinet ad cauſam, neque nomen adeo priuatæ Miſſæ habet. Concilia etiam, quorum tanta eſſe vetuſtas dicitur, omnia ſeptingentis ad minimum poſt Chriſtum natum annis habita fuerunt, ac proinde finium noſtrorum cancellos excedunt.

Verum vt de vocabulis conſentiamus, neque ab ipſo Miſſæ nomine abhorreamus, quanquam perrarò & fere nunquam in antiquis & orthodoxis authoribus reperiatur: eam nos communem ſeu publicam Miſſam dicimus, in qua ſacerdos atque populus ſacram communionem ſimul percipiunt: quam conſuetudinem & Apoſtoli, & ſancti primitiuæ eccleſiæ Patres antiquitus tenuerunt. Cum verò ſacerdos ſacramentum ſolus ſumit, neque alijs diſtribuit, hanc nos priuatam Miſſam vocamus, etiam præſente atque ſpectante toto populo. Poteſt enim aliquid eſſe priuatum, quod & a publico Miniſtro, & pro populo, & in medio populo geratur. Atque hoc modo Thomas Aquinas iſta vocabula Priuatũ & Commune accipere videtur. *Primùm* (inquit) *populus ad communicandum præparatur, per communem populi precationem quæ eſt oratio Dominica: & per priuatas preces, quas ſacerdos ſpecialiter pro populo offert.* Hic precatio priuata dicitur, licet a ſacerdote populi nomine, atque in medio etiam populo nuncupetur.

Publica Miſſa.

Priuata Miſſa.

3. Par. q. 183. arti. 4. In explanatione Miſſæ Romanæ.

Hardingus. 4. Sectio.

IN hanc priuatam, quam vocat, Miſſam grauiter & acerbè inuehitur in concione ſua typis excuſa, quam ad crucem Paulinam habuit altera Dominica ante Paſcha, anno Domini 1560. vt ipſe inſcripſit, tritum illud conſuetudine nomen Dominicæ Paſſionis deuitans, ne fortè (vt videtur) ſi vocabula vſurparet, quibus eccleſia Catholica vtitur, Catholicum aliquid probare videretur. In hanc concionem congeſſit, & in vnum quaſi cumulum coaceruauit, quicquid contra eam à quoquam ſcriptum reperire potuit, in illorum hominum libris a quibus oppugnata iamdudum fuit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ATtende verô (Lector humaniſſime) quàm tenues Hardingus occaſiones arripiat, contrà ac promiſit, vt ſuo maledicendi ſtudio immoderato ſatisfaciat. Quid autem? An pro hæreticis eos omnes habet, qui ſtatos dies alijs nominibus appellent, atque ſunt in ſuo Portiforio deſignati? Sic ſanè Græcos atque alios omnes (Romanam tantùm eccleſiam excipio) qui vbique ſunt Chriſtianos, facilè damnabit: quos Dominicæ Paſſionis nomen in Calendario ſuo, vel quotidiano ſermone nunquam vſurpaſſe iudico. Sic eos inſuper vniuerſos, qui ſacrum illum anniuerſarium Veneris diem *Paraſceuen* nuncupant: quinetiam Italos qui a Portiforio diſcrepantes primam Quadrageſimę ſeptimanam *Carneuale* nominant nefandi

sceleris reos aget. Ipsum reuera Portiforium eum diem non modò Dominicam Passionis, sed etiam Dominicam *Iudica* appellat, atque hoc nomen non minùs catholicum esse, quàm alterũ statuit. Nos verò (Dei nomen summis laudibus efferatur) nequaquam pudet Passionis Christi, vtpote qui nihil in quo gloriemur, nisi crucem & mortem Christi habeamus: vestra autem figmenta repudiamus, non quia catholica sunt, vt tu somnias, sed quia vestra sunt, a vobis recèns excogitata, quorum quidem plurima cum verbo Dei apertè pugnant, neq; dici possunt Catholica. Inuectiuam autem concionem ego nullam habui: neque enim suggestis nostris ad huiusmodi licentiam abutimur, sed sobriè, longéque aliter, atque Hardingus calamo suo, vtimur. Loquutus sum eo tempore de abusibus, qui in Dominicam cœnam irrepserant, sumpta ex verbis Pauli occasione: *Quod ego a Domino accepi, idem vobis tradidi:* ipséque Paulus Corinthios suo tempore reprehendere videtur, quòd abusibus quibusdam cœnam contaminassent. Nam ne ipsa quidem Dominica cœna eam nacta est prærogatiuam, vt a nemine vnquàm nefariè adhiberi possit, id quod aduersarij adeo nostri verum esse confitentur, qui abusus atque errores in priuatam Missam inuectos esse minimè inficiantur.

Dominica Iudica.

Gal. 6.

1. Cor. 11.

Albertus Pighius de priuata Missa.

Hardingus. 5. Sectio.

*ETsi verbo præ se fert se cum priuata tantùm Missa bellum gerere, tamen qui hanc ipsius concionem legerit & spiritum eius dijudicauerit, facilè perspexerit, eum omnes ingenij vires conferre ad penitus euertendum incruentum & quotidianum ecclesiæ sacrificium quòd * vulgò Missa nuncupatur. Quod quidem, vt ipsi Apostoli apud Clementem auditorem atque socium ipsorum asserunt, cum sit incruentum, incruentorum veteris legis sacrificiorum locum nobis successit, atque ex Christi mandato celebratur & offertur in supplicij, mortis q; suæ memoriam, ac perpetuò a nobis vsurpari debet, quoad ipse venerit. Quicquid autem vel is, vel alij omnes Antichristi præcursores contra illam aut dicant, aut moliantur, id non debet bonorum ac verè Christianorum hominum fidem eneruare atque infringere, præsertim cum illud probari & demonstrari videant, cum ex alijs plurimis sacræ scripturæ locis, tum ex figura Melchisedechi, qui ante latam legem fuit, ex Malachiæ prophetia post legem promulgatam, & postremò atque apertissimè ex Christi * institutione in nouo testamento. Quod ipse Apostolis reliquit, Apostoli ecclesiæ tradiderunt, ecclesia perpetuò ad hodiernum vsque diem vbique terrarum custodiuit atque vsurpauit.*

*Doctores autem ecclesiæ vna voce in omnibus seculorum ætatibus, mundiq; partibus ab ipsis vsque Apostolorum temporibus, tum suo ipsorum exemplo, tum literarum monumentis eandem fidem consignarunt. Qui sunt in literarum studijs versati, ob temporis tamen corruptelam de hac re ambigunt, antiquorum scripta sedulò & diligenter euoluant, & facilè intelligent ex locupletissimo ac vetusto Sacerdotũ, & Diaconorũ Achaiæ testimonio * Andream Apostolum, quod ad ipsam Missæ substantiam attinet, Deum eodem planè*

* Falsum: non enim prisci patres sic illud vulgò nuncuparunt.

*Falsum: Christus enim de sacrificio quoquam nullum verbum habet.

* Falsum: Andreas enim Cõmunionem, nõ Missam celebrauit.

planè cultu quotidie adorasse, quo nunc sacerdotes vtuntur, quando externum ecclesiæ sacrificium celebrant. Perspicient ex Abdiæ monumentis, qui primus Babyloniæ episcopus, atque Apostolorum auditor fuerat, Christumq; Seruatorẽ in carne * viderat, & Diui Andreæ morti ac supplicio intererat, Diuum Matthæum Apostolum paucis antè diebus, quàm morte afficeretur, Missam in Æthiopia celebrasse. Reperient in antiquo generali concilio D. Iacobum liturgiam, seu Missæ formulam scripsisse: Martialem ex septuaginta duorum Christi discipulorum numero, & Burdigalensem in Gallia episcopum, illuc a Petro missum, ad eandem normam Deo seruiisse. Videbunt in Clemente integram * Missæ rationem ac formam, ab ipsis Apostolis editam, & post Domini in cœlos ascensum ab illis celebratam, antequam episcopos ac presbyteros, & septem diaconos ordinarent, iuxta eius institutionem, quam etiam Cyrillus Hierosolymitanus episcopus in Mystagogicis orationibus eodem planè modo explicat. Eandem quoque planissimis verbis descriptam, * Missæq; dicendæ rationem non admodum dissimilem ei, qua nos hodie vtimur, scriptis a Dionysio proditam inuenient, quem Paulus ad fidem conuertit, de quo facta est in actis Apostolorum mentio, quiq; cum Petro, Paulo, & Ioanne Euãgelista colloquiũ habuit, ac Timotheo familiaris fuit.

Hactenus, Christiane lector, quoddam tibi testimoniorum quasi specimen tantùm dedi, nulla verborum recitatione adhibita, ad confirmandam tuam de sacrosancta Missa fidem, ex scripturis, Apostolis, Apostolicisq; hominibus ductorum. * Te autem insuper ad Iustinum martyrem simul ac philosophum, ad Irenæum martyrem atque episcopum Lugdunensem relego, qui cum Apostolorum discipulis vixerunt: ad antiquum illum episcopum, ac martyrem Hippolytum, qui Origenis ætate floruit, quiq; in oratione, quam de consummatione mundi scripsit, quæ Græcè extat, Christum in vltimo iudicio episcopos his verbis alloquentem facit. Venite Pontifices, qui purè mihi sacrificium die noctéq; obtuliſtis, ac pretiosum corpus, ac sanguinem meum immolastis quotidie. Deniq; eos remitto ad duos illos eximios patres, qui instar multorum esse possunt, * Basilium ac Chrysostomum, quorum Missæ adhuc posteris integræ reseruantur.

Verùm ex omni hoc numero Cyrillus Hierosolymitanus nullo modo leuiter prætereundus est, qui * Missam suo tempore Hierosolymis vsurpatam luculenter exponit, eandem quam nunc in Clemente reperimus, illi, quam Basilius atque Chrysostomus describunt consimilem, & quod ad Canonem ipsum, aliasq; præcipuas partes attinet, nõ multùm ab ea discrepantem, quam nunc Latinorum ecclesia tenet.

Quod autem ad cæteros ecclesiæ doctores attinet, qui Apostolos illosq; Apostolicos viros consequuti sunt, numero quidem frequentes, doctrina præstantes, vitæ sanctimonia insignes, si quid ex illorum scriptis afferri posset ad hanc rem confirmãdam (scilicet oblationem corporis & sanguinis Christi in Missa esse ecclesiæ sacrificium, nouiq; testamenti proprium) conarer ostendere, iustum atq; integrum volumen hic labor postularet. Quapropter cum non sim Iuelli prouocatione inductus ad aliquid de ea peculiariter dicendum, nisi tantum quatenus priuata est, vt ipsi volunt, multiq; multa in huius sacrificij defensionem iamdudum scripserint: nunc hanc rem omnem

* Falsum: iste enim Abdias Christũ in carne nunquã vidit: mẽdaciorum Legenda est.

* Falsum: nullum enim apparet priuatæ Missæ vel vestigium.

* Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis. Fides absque verbis confirmata: Paulus ait, fides ex auditu.

* Falsitatum fasciculus.

*Falsum: ipsam enim communionis rationẽ exponunt.

* Falsum: expressàm enim communionis formam cõtinet, neque est priuata Missa.

silentio præteribo, haud aliter de ea sentiens, atq; Salustius de Carthagine magna illa ciuitate, satius esse nihil dicere, quàm pauca dicere.

Episcopus Sarisburiensis.

Esai.11. 1.Ioan.4. Matth.7. Ioan.10. Matt.23.

DEt Deus vniuerso populo suo sapientiæ ac intelligentiæ spiritum, vt spiritus dijudicare possint, an sint ex Deo, vtque sibi a pseudoprophetis caueant, & principi pastorum auscultent, fugiantque alienorum vocem, atque cæcos illos duces, a quibus toties decepti fuerunt, penitus auersentur.

Præcursores Antichristi.

Hic Hardingus efferuescente bile aliquantò vehementiùs inflammatur, & quos ei libitum est, sacrificij hostes, ac præcursores Antichristi nominat, & denique quid non? eodem profectò spiritu incitatus, quo olim præditi Pharisæi dixerunt: Stephanus in sanctum templum maledicta coniecit: & Christus verba in Deum blasphema loquutus est. Ego verò exæstuantibus hisce verbis parem orationis ardorem non referam, sed in hoc dicendi genere me ab illo vinci facilè patiar.

Act.7. Mat.26.

Ad Constantiam August. epist.78. lib.4.

Quod ad rem ipsam attinet, non ignorat Hardingus Gregorium Antichristi præcursorem illum appellare, non qui Christum plenum perpetuumq; sacrificium semel in cruce pro peccatis fecisse contendat, sed qui ambitione elatus fratribus se suis Luciferi exemplo anteponat, & vniuersalem totius Christi ecclesiæ episcopum se esse venditet. Hic ille nimirum est, quem D. Gregorius Antichristi præcursoré vocat.

Ad Mauritium imper. lib.7. epist.197.

Ioan.1. Act.4.

Quòd autem nos ad libidinem arbitriumq; suum inimicos sacrificij appellat, nobiscum sanè miserrimè actum esset, si illo sacrificio careremus? Nouimus Christum esse illum Dei agnum, qui mundi peccata sustulit, neque nomen aut sacrificium sub cœlo vllum esse, per quod seruari possimus, nisi vnicum Iesu Christi nomen, atque sacrificium. Cumq; certò sciamus sacrificium hoc omnibus suis partibus ac numeris absolutum esse, omnia ab hominibus inuenta sacrificia respuimus atque aspernamur.

Quod vulgò Missa nuncupatur.

Sacrificium (inquit Hardingus) *quod vulgò vocatur Missa.* Quin autem docet a quo ita vocetur? Neque enim Hebræi in sua lingua, neq; Græci in sua, neque Christus, neque Apostoli, neque Tertullianus, neque Cyprianus, neque Origenes, neque Lactantius, neque Hieronymus, neque Augustinus in vllo libro, quem ab illis scriptum esse certò constat, neque adeo sui ipsius Doctores, Clemens, Abdias, Hippolytus, Missæ vocabulo vnquam vsi sunt. Quocirca nouum mihi mirumq; videtur, quod sacrificium tam vsitato vocabulo Missam appellari scribit. Si quidem dixisset a se suisque collegis ita nominatam esse, rectè sanè fecisset.

Hic autem integra Doctorum cohors composito agmine inducitur: Melchisedech: Malachias: Clemens, Apostolorum æqualis: Diaconi Asiæ: Abdias Apostolorũ auditor, & Babyloniæ episcopus, qui Christum in carne vidit: D. Andreas: D. Iacobus: Martialis: Dionysius,

qui

qui cum Petro, Paulo, & Ioanne colloquutus est: Irenæus: Iustinus martyr: Hippolytus martyr: Basilius: Chrysostomus: Cyrillus Hierosolymitanus, cæteriq; omnes omnium ætatum, mundique partium doctores. An quisquam est, qui cum tantum in se comparatum & instructum exercitum videret, non perhorresceret? Veruntamen te collige & confirma, lector. Ficta est hæc omnis, ac vmbratilis pugna: speciem tantùm & falsam imaginem, non rem ipsam vides. Hi tanquam personati inducuntur ad oculos delectandos, & muti tandem exeunt. Quod momento iustoque pondere deerat, id Hardingus numero voluit explere: atque hæc illi quasi quædam copiarum ostentatio est ante prælium. Quemadmodum autem fluuius ventis ac imbribus exundans magnam secum spumam multasq; sordes ipso alueo deuehit: ita Hardingus extra ripas diffluens, & effusus verborum copia, orationis effrænata quadam contentione, multum erroris ac falsitatis secum toto spatio trahit. Sic tamen tibi quoddam testimoniorum (vt inquit) specimen, gustumq; dedit, Christiane Lector, quò tua de Missa fides confirmatior esset. Miserabilem sanè eam fidem esse necesse est, quæ in rebus tam magnis cum nihil audierit, nudis tamen nominibus stabiliri ac confirmari queat. Miror Hardingum ausum vnquam fuisse, vel eiusmodi testimonia citare, quorum plurima qualia sint non potest ignorare, vel tam apertè omnibus mortalibus illudere. Nam vt paucis & breuiter Melchisedechum, Malachiam, ipsamque Christi institutionem attingam, quid (quæso) ponderis habent hæ rationes: Melchisedechus panem & vinum protulit, quibus Abrahamũ eiusq; exercitum ab hostibus persequendis reuertentem, & iam labore pene confectum recrearet atque reficeret: vel, Malachias omnes totius terrarum orbis gentes ad Deum conuersum iri, purumque sacrificium ei oblaturas esse prædixit: vel, Christus vltimam cœnam inter discipulos instituit, illisque vt idem in eius commemorationem facerent, præcepit: Ergo ecclesia priuatam Missam habuit. Quis vnquam huiusmodi argumenta in vlla schola concluſit? Nunquid enim nobis persuadere vult Hardingus, vel Melchisedechum, vel Malachiam, vel Christum priuatam Missam celebrasse? An verò has abunde nobis probatas esse rationes putat, quòd ab illo sunt vel voce pronunciatæ. At Melchisedechus, inquiet, & Malachias noui Testamenti sacrificia præmostrabant. Hoc verò non inficiamur: sed num huiusmodi sacrificium declarabant, quod ab vno solo conficeretur, lingua peregrina, populo inspectante, & nemine quid sibi velit intelligente? Quin potius existimemus, eos sacrosanctæ communionis sacrificium ostẽdisse, in qua totus populus manus pariter, & corda sua in cœlum ipsum intendit, coniunctas preces, sacrificium commune facit, in cruce Christi exultat, atque ita Domini mortem grata memoria celebrat, donec ipse venerit. Sacrificium enim illud de quo vaticinatus est Malachias, quemadmodum Tertullianus, Hieronymus, alijque sancti Patres interpretantur, nihil aliud est, quàm orationis ac contriti cordis sacrificium, id quod planius in 17. articulo liquebit.

Ad fidei confirmationem.

Genes. 14.

Malach. 1.

Matth. 26.

Quod autem ad teſtes ab Hardingo citatos attinet primùm nõ poſſum non mirari, eos eſſe omnino ab illo productos: deinde multò quidem magis demiror, illum nobis eos adeo venditare voluiſſe adhibitis huiuſmodi commendationis fideiq́ue cauſa circunſtantijs: nempe quòd Chriſtum in carne viderint, quodq́; cum Apoſtolis familiariter vixerint. Neq; enim illum latet, nonnullos eorum tanta fide indignos eſſe: partim quòd tales ſint de quibus ſemper dubitatum fuit, quiq́; non ab illis hominibus, quorum nomina referunt, ſed ab hæreticis, a quibus nunc Hardingus auxilium petere videtur, editi ſuiſſe creduntur: partim verò quia obſcuri, incogniti, ignoti extiterunt, nunquam a quoquam lecti, nunquam conſpecti, nunquam ante hoc tempus nominati. Maximè verò mirandum mihi videtur, quòd defenſionem cauſamq́; ſuam in deſcrimen adducere voluerit his confiſus teſtibus, quos ipſe nouit in ſe teſtimonium dicturos. Ac proinde illorum verba callidè occultauit, & recitatis tantùm nominibus, vocem illis omnem præcluſit.

Clemens. Atq; vt huius quod dixi, benigne Lector, ſpecimen aliquod habeas, vt iſtorum hominũ fidem, atq; integritatem perſpicias, *Clemẽtem* hunc qualis ſit conſideremus primùm, quem hìc Hardingus Apoſtolorum æqualem fuiſſe prædicat. Illius libri titulus videtur eſſe de *Apoſtolicis traditionibus*: hoc eſt, de legibus atq; inſtitutis, ab ipſis Chriſti Apoſtolis ad eccleſiam gubernandam latis. Egregium ſanè opus, & in omnibus ſeculis ſumma veneratione digniſſimum, ſi modò hominibus reuera perſuaſum fuiſſet, a Clemente fuiſſe conſcriptum.

Hieronymus de eccleſi. ſcriptor. Hieronymus autem authore Euſebio vnius tantùm epiſtolæ meminit, quam Clemente dignam iudicauit, quæ tamen etiam interijt, neq; iam extat. De alia quoq; Clementis epiſtola mentionem facit: ſed eam eccleſiæ nunquam fuiſſe probatam ſcribit. Hieronymus inſuper ſe accepiſſe teſtatur, alios etiam quoſdam libros Clementis nomine circumferri, qualis eſt Petri contra Appionem diſputatio, qui nunquam eſſent a maioribus recepti, neque puram atq; Apoſtolicam doctrinam continerent. Vnde ergo hic noſter Clemens Hardingianus? nuper admodum in Creta inſula repertus eſt a Carolo quodam Capellio Veneto, Græcè ſcriptus, atque in his regionibus nunquam antè vel auditus, vel viſus.

Libri ſuppoſititij ſub Clemẽtis nomine.

Euſebius de eccleſ hiſt. lib. 2. cap. 38.

Petrus Crabbe in 1. tomo Concil.

Hìc iam Lector quantumuis rudis atque ignarus ſic animo ſecum cogitabit. Clemens Romanus fuit epiſcopus a Diuo Petro proximus, vt dicitur. Quînam verò fit, vt epiſcopi Romani ſcripta, cum eiuſmodi eſſent, tam noua, tam ſancta, de rebus tam eximijs, in Creta, quæ tam procul ab Italia abeſt, inſula mari circumfuſa, non Romæ cuſtodirentur: Græcis non Latinis literis mandarentur? An vllo modo fieri potuit, vt tam inſignis liber, ab vniuerſis Apoſtolis compoſitus, ab ipſorum æquali editus, mille quingentis annis, & plus eo, in tenebris conditus lateret, neque vnquam interim deſideraretur? hæc lector ſecum facilè reputabit, vtcunq; fuerit ſimplex & imperitus.

Verùm quid ſi liber iſte nunquam fuerit a Clemente conſcriptus?

quid

quid si ne a quoquam viro probo & honesto? quid verò si ab Hæretico? Fuit sanè priscis temporibus tritum libros impietatis plenos in lucem edere, Apostolorum aliorumque sanctorum patrum titulis ac nominibus fucatos. Leo Romanus olim episcopus ita scribit: *Apocryphæ scripturæ, quæ sub nominibus Apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solùm interdicendæ, sed etiam penitus auferendæ, atq; ignibus tradendæ sunt.* Ex his nonnullos Apostolorum nominibus ad hæresin atq; nefariam doctrinam stabiliendam abuti sæpe solitos fuisse perspicimus. Decret. Leon. 1. can. 15.

De Clemente Gelasius (quem quòd esset eiusdem cathedræ episcopus, eò magis verum nosse credibile est) ita scribit: *Pauca quæ ad memoriam venerunt, & Catholicis vitanda sunt, decreuimus esse subdenda. In primis Arimininensem Synodum, a Constantino Cæsare Constantini filio congregatam, mediante Tauro præfecto, ex tunc, & in æternum confitemur esse damnatam. Item Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sancti Clementis, libri octo Apocryphi.* Videmus ergo nonnullos libros, qui Clementis esse dicuntur, nominatim damnatos, ac vnicam tantùm epistolam pro catholica receptam esse: hoc autem volumen, quod hic ab Hardingo citatur, & octo libros complectitur iuxta Petrum Crabbe quod ad librorum numerum attinet, nihil differre ab eo, quod est a Gelasio damnatum. Deniq;, Bessarion Cardinalis, citatis quibusdam ex eodem libro, qui tam diu latuit verbis, ita de eo scribit: *Licet hæc Clementis verba inter Apocryphas scripturas commemorari soleant, placet tamen eis in præsentiarum tanquam veris assentiamur.* Sic iam nostrum hunc Clementem videmus ab Eusebio & Hieronymo improbatum, a Bessarione in dubium vocatum, a Gelasio damnatum, arcta custodia mille quingentorum annorum spatio asseruatum: quæ quanquam ita sunt, nunc tamen illi nos ceruices submittere, eumq; quasi Apostolorum socium colere debemus. Dist. 15. Sãcta Romana. Petrus Crabbe in 1. tom. Concil. Bessariõ de sacramento Eucharistiæ.

Sequitur iam Abdias, alius Hardingi testis, omnibus suis titulis exornatus: Episcopus Babyloniæ, ab Apostolis ibidem constitutus: qui cum Christo versatus est: eumq; prædicantem audiuit, & in carne vidit: quiq; Diuo Andreæ ad supplicium rapto adfuit: neque aliquid omnino prætermittitur, quod ad commendationem quicquam valet. De isto mihi nonnihil dicendum est, eoq; magis, quò ipsius est illustrius splendidiusq; nomen. Inuestigatus est, & in lucem Abdiæ nomine editus ante paucos hosce annos a quodam Wolfgango Zazio, qui multum in eo laborat, vt hunc eundem illum esse Abdiam persuadeat, quem ipse se haberi atq; æstimari vult. Proinde eum ait, vnum extitisse ex septuaginta duobus discipulis, atque ab Apostolis inauguratum episcopum fuisse, & D. Lucam Euangelistam, Acta Apostolorum scriptis mandantem aliquot integras historias totidem verbis ex eo sumpsisse. Ingratum ergo necesse est fuisse Lucam, qui nullam vnquam fecerit authoris sui mentionem. Abdias.

Verùm quisquis iste tandem Abdias fuerit, ipsa eius verba, ita nobis hominem produnt & quasi coloribus suis depingunt, vt alienum

quendam fuisse vel cæcus facilè perspiciat. Multa impudentissimè mentitur, se Christo præsentem adfuisse, & pleraq; Apostolorum gesta vidisse, cum tamen Apostoli, Christi præcepto parentes, in vniuersum mundum migrassent, alij in Italiam, alij in Asiam minorem, alij in Scythiam, alij in Indiam, alij in Æthiopiam, multisq; milliariorum millibus a se inuicem abessent. In ea fabula, quæ est de Iphigenia, scribit, populum eius fratrem Beorum a Diuo Matthæo iam baptizatum, regem constituisse, eúmq; sexaginta tribus annis pòst Æthiopiæ præfuisse. Hegesippi quoq; meminit, qui centum & sexaginta post Christum annis vixit. *Si* toto hoc tempore superstes fuisset Abdias *Ioanni de temporibus* conferendus erat, quem historiæ Gallicanæ vitam ad trecentesimum vsq; annum in Gallia produxisse referunt. Mẽdacem oportet esse memorem. Si Christum in carne vidit, non est profectò verisimile eum vidisse Hegesippum, qui tanto pòst tempore vixit: si Hegesippum vidit, sanè non est credibile vidisse Christum. Si ergo verum dicat in altero, in altero mentiatur necesse est: atq; ita, siue mentiatur, siue verum scribat, nullo modo Abdias esse poterit.

Marc. 16.

Abdias in vita Matthæi.

Gaguinus. Paulus Aemilius.

Quod ad ipsam libri materiam atq; argumentum attinet, nihil fere aliud in eo continetur, quàm vanæ quædam, ac pueriles fabulæ, falsitate, impia doctrina, & curiosis dæmonum colloquijs refertæ: quorum nihil ab illa Apostolorum Christi grauitate atq; dignitate non penitus abhorreat, id quod lectori facilè constabit.

Ex Augustino plurimis in locis colligi potest, aliquam istius libri partem ab hæreticis quibusdam, (quos Manichæos vocant,) fuisse scriptam, atque ab illis pro vera Apostolorum historia propositam. Illas enim fabulas recensẽt de D. Thoma, de Diuo Matthæo, Diuo Andrea, de Leone, a quo interfectus est is, qui Diuum Thomam percussérat: de cane qui eiusdem viri manum ad mensam attulit: de Maximilla Egetis coniuge: atq; alia commemorat his similia, eodem ordine, quo sunt ab Abdia exposita.

August cõtra Faustum li. 11. & lib. 22. cap. 80.

Aduersus Adimantum quendam scribit ad hunc modum: *Ipsi autem* (hoc est Manichæi) *legũt scripturas apocryphas, quas etiam incorruptissimas esse dicunt, vbi scriptum est Apostolum Thomam maledixisse homini, nec multò pòst a Leone dilaniatum & occisum esse. &c.* Alio etiam in loco habet: *Attendite qualia sint, quæ scribuntur de Maximilla vxore Egetis: illam noluisse viro debitum reddere, donasse & supposuisse Eucliam ancillam, &c.* Hæ omnes, aliæque consimiles fabulæ ab Augustino improbantur, ad hoc Abdia pro veris & certissimis narrantur. Non alienum putaui hanc rem pluribus persequi, quòd librum tot fictis fabulis confertum, tam serò è latebris, in quibus occultabatur, extractum, nulla veritatis specie commendatum, Apostolorum discipulo ascriptum, atque attributum fuisse, tantamq; sui venerationem excitasse viderem. Augustinus quid de eo libro sentiret, varijs in locis videtur declarasse. In eo libro quem cõtra aduersarium Legis & Prophetarum scripsit, hæc verba habet: *De Apocryphis iste posuit testimonia, quæ sub nominibus Apostolorum Andreæ Ioannis q; conscripta sunt.*

August. contra Adimantum cap. 17.

August de fide contra Manichæos cap. 38.

August. contra aduersariũ Legis & Prophetarum lib. 1. cap. 10.

Quæ

Quæ si illorum essent, recepta essent ab ecclesia. &c. Eadem quoq; (quod attinet ad hanc rem) videtur esse Gelasij sententia, qui huiusmodi scripta, vetusta quadam consuetudine, & singulari consilio, in ecclesia Romana nunquam fuisse lecta dicit, quòd ab Hæreticis conscripta esse iudicarentur. Dist. 15. Sancta Romana.

Perspicuum nunc est, hunc Abdiam, librum esse manifestis mendacijs plenum, & (sicut ex Augustino atq; Gelasio existimare possumus) ab Hæreticis scriptum, ac probatum: ab ecclesia verò repudiatum. Hoc homine, cum talis sit, te tuam (Lector) fidem fulcire atq; sustinere vult Hardingus.

De cæteris autem hisce nouis testibus, etsi nulla vti aduersus eos exceptione statui, tamen vix vnum illorum fidei tam integræ esse nouit Hardingus, quin possit in dubium meritò vocari.

Martialis in Gallia nuper repertus est in Ciuitate Lemouica, in arca lapidea abditus, loco subterraneo, ita erosus ac deformatus, vt in nonnullis locis ne legi quidem posset: neque est vnquam ante ab vllo mortali conspectus. Martialis.

Dionysius etsi est ille quidem author perantiquus, id quod haud obscurè multis modis apparet, tamen Erasmi, & Ioannis Coleti, & aliorum insigni grauitate atque doctrina virorum iudicio, non potest ille Areopagita esse, Diui Pauli auditor, cuius extat in Actis mentio. Dionysius. Erasmus contra Parisienses.

Diui Iacobi Liturgia separatam habet precationem pro ijs, qui in Monasterijs degunt: cum nulla tamen essent Iacobi ætate extructa atque ædificata Monasteria. Liturgia Iacobi.

Chrysostomi Liturgia pro Papa Nicolao orat, his verbis: *Nicolai sanctissimi, & vniuersalis Papæ longa sint tempora.* Nicolaus verò Papa, eius nominis primus, secundus fuit a Ioanna Papa fœmina, anno Domini 857. quingentis fere pòst annis, quàm Chrysostomus e vita excessisset: eadem etiam Liturgia pro imperio atque victoria Alexij imperatoris vota facit. Primus autem imperator eo nomine appellatus, anno Domini 1080. fuit, annis post Chrysostomi mortem septingentis. Non hîc dicet (opinor) Hardingus, Chrysostomum nominatim pro illis hominibus orasse, septingentis annis, priusquam nascerentur. Id quidem vaticinari esset, non precari. Liturgia Chrysostomi edita a Claudio du Sanctes. Ioanna Papa.

Vides, Christiane Lector, cuiusmodi Doctores adduxerit Hardingus, quibus tuam, vt ait, fidem ac salutem sustentes. Si quos meliores habuisset, istos (opinor) in aliud tempus reseruasset. Verùm dignas habent labra lactucas, vt dicitur. Dubia hæc atque ambigua testimonia non patientur (spero) hominũ conscientias esse dubias aut incertas.

Iam verò quanquam molestum sit, tamen ab instituto non alienum erit, vt horum hominum fides nobis constare possit, vnum aut alterum ex Hardingi testibus excutere, & quale testimonium dicat attendere. Hi omnes, vt Hardingus asserit, sacrificium, quod vulgò Missam vocant, ponunt atque astruunt, neque hi tantùm, sed alij etiam vniuersi, quacunq; tandem vel ætate vel tempore vixerint, idq; eodem fere ordine, atque eadem forma, quam nunc videmus inueteratam.

Hîc Hardingus cum ſua eruditione, tum ea, quam multi in eo poſuerunt, fiducia vehementer abutitur. Satis enim nouit Apoſtolos Miſſiæ neque formam, neque ordinem, neque nomen habuiſſe. Quanquam ſi iſti omnes Miſſam teſtimonijs ſuis euincerent, cur nihil loquuntur? cur elingues ac muti proferuntur? Quid enim? Nihil ne eſt, quod hac in re teſtificentur? Num indignum eſt illorum teſtimonium, quod audiatur? Vel ita vetuſti ſunt atque decrepiti, vt fari per ætatem non poſſint? Aut Hardingo ſcilicet tribuenda fides eſt, etiamſi verbo tenus affirmauerit?

Muti teſtes.

Quid ſi autem nec Clemens Apoſtolorum ſocius: nec Abdias, nec D. Iacobus, nec Baſilius, nec Chryſoſtomus, nec vlli omnino eorum, quos hoc in loco citauit Hardingus, de priuata Miſſa verbum vnum faciant? Quid ſi ne nomen quidem vſurpent Miſſæ? Quid ſi teſtimoniũ non obſcurum contra Hardingi Miſſam dicant? Quid ſi communioni teſtimonium dent ampliſſimum? Non poteſt Hardingus ſine aliqua turpitudinis nota ſuos ipſius teſtes repudiare: me verò illorum hominum teſtimonijs ſtare, qui teſtimonium in me dicturi tam frequentes producuntur, iniquum ſanè videri poſſit.

Hardingus cõtra ſe ipſe teſtes colligit.

Atque vt a Diuo Iacobo ordiamur, ipſius Liturgiæ, quam Hardingus Miſſam nuncupat, ratio ita ſe habet. *Sacerdos ait: Nullus eorum, qui orare non poſſunt, nobiſcum ingrediatur. Diaconus ait: Cum timore & fide & dilectione accedite. Populus reſpondet: Benedictus qui venit in nomine Domini. Deinde impartit clero: cum autem attollunt Diaconi diſcos, & calices, ad impartiendum populo, Diaconus ait: Domine benedic.* Iſtius Miſſæ ea ratio eſt, vt populus Diacono vulgari lingua reſpondeat: vt apparatus in diſcis & calicibus tantus ſit, quantus toti eccleſiæ ſufficiat: vt ad percipiendam communionem omnes conuocentur: vt ſimul omnes percipiant. Nunc Hardingus ipſe iudex eſto, priuatæ ne Miſſæ, an communioni teſtimonium det Iacobus.

Liturgia Iacobi.

Abdias etſi multa falſiſſima commemorat, tamen de priuata Miſſa nihil prorſus narrat, quin potius in contrarium multa habet. In vita D. Thomæ exponit quemadmodum ille ſacram communionem celebraret his verbis: *Euchariſtiam diuiſit his, quos ſupra memorauimus: id eſt, populo.* Rurſum in vita D. Matthæi, quem Hardingus Miſſam in Æthiopia ſine dubio procuraſſe contendit, ita habet: *Cumq; reſpondiſſent Amen, & myſteria Domini celebrata eſſent, & Miſſam ſuſcepiſſet omnis eccleſia.* Vbi autem vniuerſa eccleſia ſacerdoti reſpondet, & communionem pariter ſumit, eam Hardingus quàm rectè priuatam Miſſam dixerit, haud ſcio.

Abdias in vita S. Thomæ Apoſtoli.

Abdias in vita S. Matthæi Apoſtoli.

Iuſtinus Martyr alius Hardingi teſtis in ſecunda ad imperatorem Antoninum Apologia, Chriſtianorum hominum, quos ea tempeſtate acerba perſequutio vexabat, integritatem atq; innocentiam demõſtrans, eorumq; conueniendi rationem declarans, ita ſcribit: *Sub finem precationum nos ſalutamus oſculo mutuo. Deinde affertur præſuli panis, & calix aquæ dilutus: quibus acceptis laudem Deo, & gratiarum actionem aliquandiu offert: cui totus cœtus accinit Amen. Tum Diaconi, quos vocamus,*

Iuſtinus Martyr. in 2. Apologia.

ἐπευφημεῖ.

camus, dant singulis præsentibus partem panis, & calicis diluti, super quos facta est gratiarum actio, atq; etiam deferre simunt absentibus. Hic non priuatam Missam, sed communionem omnibus suis partibus & numeris expletam habemus.

Dionysius alius adhuc testis, atq; si Hardingo credimus, Apostolorum discipulus, omnem administrandæ communionis formam suo seculo obseruatam illustrat, de ea re disertè atque ex professo scribens, *Pontifex* (inquit) *sacram Psalmodiam incipit, canuntq; cum eo omnes Ecclesiastici ordines. Deinceps a Ministris sanctorum librorum lectio ordine recitatur: pòst extra templi ambitum collocantur Catechumeni, & vnà cum eis Energumeni, atq; ij, qui pœnitentiam agunt: manent autem ij, qui diuinarum rerum & aspectu, & communione digni sunt.* Deinde sequitur: "*Et donis diuinorum operum monstratis ad sacram eorum communionem, & venit ipse & inuitat alios.* Et paulò pòst: *Pane qui opertus erat & integer aperto, atq; in multas partes fracto, & vnico calice diuiso inter omnes* "*Symbolicè vnitatem multiplicat.* Præterea sequitur: "*Sumpta autem data; alijs diuina communione, in sacra gratiarum actione, vnà cum sacro ecclesiæ ordine finem facit.* Vel ipse credo fatebitur Hardingus priuatam suam Missam infirmis adhuc niti testimonijs.

Dionysius ecclesiast. Hierarch. cap. 2.

" τὰς δωρεὰς τῶν θειργιῶν ὑποδείξας.

" συμβολικῶς.

" τῆς θιαρχικῆς κοινωνίας μεταδῷ.

In Basilij Liturgia, quæ est ab Hardingo testimonij loco introducta, sacerdos ad hunc modum orat: *Nos omnes ex vno pane, atq; ex vno poculo sumentes. &c.* Sequitur: *Sacerdos diuidit sanctum panem in quatuor partes, chorus communionem canit, & sic communicant omnes.*

Liturgia Basilij.

Et sic communicant omnes.

Chrysostomus alius testis citatur, cuius Liturgia, seu Missa (eo enim nomine delectatur Hardingus) ita instituta est. *Postquam sacerdos accepit communionem cum reliquis, tum porta maxima aperitur, sacerdos calicem ostendit populo, dicens: In timore Dei, & Fide, & Charitate appropinquate. Diaconus ait: Appropinquate in pace. Populus respondet, In nomine Domini. Deinde Diaconi sumunt communionem: postea Mysteria deferuntur ad locum, in quo populus accipere debet.*

Liturgia Chrysost.

Ignatius alius insuper testis in sua ad Philadelphienses epistola, hæc verba habet: *Vnus panis pro omnibus fractus est, & vnus calix omnibus diuidebatur.*

Ignatius ad Philadelphiēs.

Quid attinet de cæteris longam orationem comparare? Ex his paucis facilè intelligetur quanta cum fide isti homines catholicos patres citare soleant, in quo id tantùm agunt, vt Lectorem nudis duntaxat nominibus obstupefaciant atque consternent.

Hìc videmus eos, qui communicare nequeunt, exire iussos: totam ecclesiam precari, canere, & sanctissima sacramenta simul percipere. Tales nimirum Missæ sunt, quibus antiqui ac catholici patres testimonium dare possunt: aliud nullum agnoscunt Missarum genus. Hardingus ipse in ecclesia primitiua populum singulis diebus ad sacram Communionem accedere fuisse solitum confitetur.

Quod quanquam ita sit, tamen ad Missam suam priuatam stabiliendam, atq; astruendam ecclesiæ primitiuæ doctorum nomina adhibet: atq; ita instar callidi cuiusdam pharmacopolæ in membranulis, siue in-

dicibus ſuis Miſſam:intus autem in ipſis lecythis communionẽ habet.

At inquiet ſe digreſſione quadam vſum eſſe,atq; iſthæc omnia aliò retuliſſe, ſcilicet, vt ſacrificium confirmaret. Primùm, quid quæſo euincere poſſunt huiuſmodi teſtes, qui nihil loquantur? Deinde, aliquanto quidem videtur a periti oratoris officio alienius,tam ſpatioſas atq; longas ad ipſa re declinationes facere, priuſquam ad cauſam acceſſeris. Quod autem ad ſacrificium ſpectat,ſi quod omnino habeatis, ex ſola Chriſti inſtitutione habetis: alioqui nullum habetis. Eſt autem nobis exploratum,nos Chriſti inſtitutionem obſeruare:ex quo ſequitur,ſacrificium,quod Chriſtus inſtituit,eſſe noſtrum.

Hippolytus Martyr.

Hippolytus autem Epiſcopus atq; Martyr,qui, vt ſcribit Hardingus, Origenis ætate vixit, & nunc Græcè extat, exiguus ſanè libellus eſt, pretij pene nullius,nec fidei quidẽ maioris,recèns admodũ typis excuſus,circiter abhinc annos ſeptem, quo primùm tempore in hominum notitiã venit. Hæ nempe ſunt priſcæ atq; vetuſtæ illæ authoritates,quibus Hardingus Miſſam ſuam confirmat. Huius autem libri authorem, hominem fuiſſe illiteratum atq; indoctũ,cum ex ipſo Græcæ dictionis genere, quod plerunq; puerile eſt, tum ex rei veritate, atque pondere apparet. Primam libri ſententiam exorditur ab *Enim*, quod ne puer quidem e ſchola faceret. Multas habet de natalibus, ac vita Antichriſti inanes coniecturas: Antichriſtum non hominem, ſed dæmonem fore humana figura præditum affirmat,atque aſſeuerat:at Paulus Antichriſtum vocat hominem peccati. Præterea, Antichriſtum Ægypti, Aphricæ, atque Æthiopiæ reges debellaturum, & Hieroſolymitanum templum reædificaturum eſſe ſomniat: & D. Ioannem qui libros Apocalypſeos ſcripſit, cum Elia,atque Enocho denuo adfuturum fingit, vt Antichriſtum redarguat. Atque hæc omnia nullis vel ſcripturæ teſtimonijs, vel eccleſiæ authoritate ſubnixus enunciat. Cumq; commentarium illum in Danielem prophetam nominatim ſcribat,Ioannis Apocalypſim pro Daniele vſurpat, quod vel magnam eius inſcitiam, vel ſummam obliuionem prodit. Ad hæc animas hominum ab ipſo initio extitiſſe confirmat, quod planè hæreticum eſt: aliáq; eius ſunt crebra inſomnia atq; deliria. Hic ille eſt catholicus Hardingi doctor. Quod ad locum hunc ex eo deſumptum attinet: *Venite Pontifices, qui purè mihi ſacrificium die nocteq; obtuliſtis,ac pretioſum corpus & ſanguinem meum immolaſtis quotidie*.Si ad ipſa verba penitus adhæreſcere voluerit, tũm cæteri quidem ſacerdotes omnes, præter epiſcopos loco cedant,nec ſedes vllas in cœlo habeant neceſſe eſt. Etiamſi enim ſacrificium illud quotidianum offerant,vt Hardingus inquit, eos tamen pro vocabuli iſtius vi ac ratione non epiſcopos, ſed tantummodo preſbyteros eſſe liquet. Sin autem illud,*quotidie* venditarit,vbi tandem Epiſcopum Romanum cum ſuis Cardinalibus collocabit, quibus ſacrificare vix ſemel per integrum annum vacat? Quòd ſi autem Chriſtum ipſum Deo patri in ſacrificium offerant (vt illi affirmant) quomodo poteſt idem ille Chriſtus Chriſto ipſi offerri? Chriſtus qui poſſit & ipſa eſſe hoſtia, & is cui immoletur,atq; offeratur victima? Cæterùm homi-

Ἐπεὶδὴ γὰρ.

2. Theſſalon. 2.

ni

ni somnianti nihil potest absurdum videri. Deinde si hic de Missa loquatur Hippolytus, quomodo ea die nocteq; offertur? Hostiensis enim scribit, non licere per Canones Missam celebrare, nisi in nocte natalium Christi.

Hostiens. in summa de cesarum.

Verùm hæc Hippolyti videtur esse sententia, omnes fideles ista quidem ratione sacerdotes & episcopos existere, quemadmodum etiam a Petro vocantur, eosq; vniuersos fide purum Deo sacrificium facere, & die nocteq; quodammodo renouare ac sibi ipsis applicare vnicum illud perpetuumq; sacrificium pretiosi corporis Christi, quod semel in cruce oblatum fuerat. Atque ita perspicua sunt, minimeq; ambigua Hippolyti verba, itaq; nos Christi vocem læti, atque alacres audiemus.

1. Petr. 2.

Hardingus. 6. Sectio.

POsito iam atq; constituto, Missam firmis stabilibusq; fundamentis niti, ad confirmandam, ac corroborandam omnium Christianorum fidem: ad institutum propositumq; veniamus, & de priuata, quam vocant aduersarij nostri, Missa aliquid dicamus.

Episcopus Sarisburiensis.

FVndamenta illa, de quibus hîc loquitur, sui sunt Doctores, quales ipse in medium iam protulit, in arcta custodia conseruati, & in tenebris annis plus minus mille abditi, casuq; nunc nuper reperti, alij in insulis in mari sitis, alij in arculis subterraneis, alij sic situ ac rubigine corrupti, vt verborum sensum vix assequi coniectura posses: alij impudentissimis mendacijs & fabulis referti, partibus ipsis sibi non consentientibus, alij ab hæreticis conficti atque conscripti, ecclesiæ verò semper suspecti, ab eáque damnati: quorum tamen nullus est, vt Hardingus optimè nouit, qui non apertè pro communione contra priuatam Missam testificetur. Hæc firmissima sunt Hardingi fundamenta, quibus quid præclari atque magnifici fundari constituiq; possit, tu lector humane existimato. Principium certè hoc vehementer est infirmum.

Hardingus. 7. Sectio.

HAc præcipuè causa permoti contra priuatam Missam adeo fulminant, quòd sacerdos sacramẽtum solus percipit: atq; hoc illius factum verbis longè probrosissimis insectãtur. Quòd si ergo homines ad tantum pietatis atq; religionis studium traduci potuissent, vt sese præparare vellent ad Sacramẽtum dignè cum sacerdote quotidie sumendum, quemadmodũ in primitiua ecclesia factitarũt, dum mortem ac cruciatus singulis momentis in persequutione infidelium tyrannorum expectarent, ne hinc sine viatico discederent: quid tum quæso haberent hi homines quod obijcerent? Alia fortasse excogitarent Missæ vitia ac corruptelas, sed eo sanè nomine, quòd esset priuata, non potuissent eam iustè reprehendere. Illorum ergo causæ ac defensionis æquitas

Priuata Missa a populi negligentia & culpa fluxit.

ex praua populi consuetudine pendet, qua semel emendata, eos vel ad palinodiam, vel ad silentium impelli necesse erat. Ad alia crimina, quorum illi [illegible]. Cum de hoc.

Vbi non peccatur, ibi omne crimen abest.

Deuotionis remissio causa priuatæ Missæ.

Quòd sæpenumero contingat, vt sacerdos nullum habeat, qui cum ipso Sacramentum percipiat, id populi remissæ deuotioni, non ipsius inuidiæ, aut malitiæ tribuendum est.

Epulum quidem commune est, * *omnes inuitantur, possunt venire qui volunt: qui comparantur, ac probantur, recipiuntur: nullus, qui hoc modo accedit, repellitur: nemini vel violenter obtrudi, vel temerè offerri debet. Esto, nullus accedit: An hoc satis est, quamobrem fidelis piusq; sacerdos, Dei amore inflammatus, cibum illum, ac potum cælestem esuriens atq; sitiens, ab eo percipiendo arceatur, atq; a celebranda mortis Domini memoria, iuxta ipsius mandatum, & ab officio suo gratias agendi pro immenso illo beneficio, & a sumendo poculo salutis, & nomen Domini inuocando, quæ quidem omnia in Missa perficiuntur, prohibeatur?*

* Falsum: nullum enim inuitant.

Episcopus Sarisburiensis.

IMmortales Deo gratias agimus: nostra tum vita, tum disciplinæ ratio, remotis hisce contumelijs, omni probro vacat. Atq; vt nobis aliquid hac in parte deesset, id iste tamen nouo probro supplere minimè debuit.

Hardingus nullam in ecclesia primatiua fuisse Missam confitetur.

Hìc Hardingus populum in ecclesia primitiua sacram Communionem quotidie percepisse, atque ita consequenter, nullam in primitiua ecclesia priuatam extitisse Missam imprudens & incautus confitetur, eamq; pòst ex populi negligentia & pietatis remissione fluxisse confirmat. Dolendum profectò est rem adeò multorum opinione præclaram atq; excellentem, ortum illustriorem ac digniorem non habuisse. Vnum illud est, istorum hominum doctrinæ principium non vulgare, homines plebeios a scripturarum lectione atq; cognitione deterrendos, & in maxima rerum omnium ignoratione detinendos esse, quippe qui canes sint & porci, sicuti aliqui eorum affirmarunt, ac proinde indigni, quibus obijciantur margaritæ. Nunc tamen populi scilicet negligentia religionis Christianæ norma esse debet. Hoc Hardingus tanquam fundamentum totius causæ posuit, atq; ideo diligentiùs perpendendum est atque animaduertendum.

Hardingus articulo 15. sectione 7.

Eckius, Pigghius, Hosius, atq; alij sæpissimè summa contentione & maximis clamoribus tum in libris, tum pro suggestis vociferati sunt: *Vbinam vestra fuit religio, antequam Lutherus docere cæpit?* Idem iam nobis licet vsurpare: Et vestra priuata Missa, quæ est regni vestri diadema, vbi tandem fuit, priusquam populi diligentia, & religionis sanctitatisq; studium deferuescceret? Alij dicunt a Papa gubernari ecclesiam, alij a generalibus concilijs: alij a Spiritu sancto: Hardingi verò potior est sententia, non alienum esse, vt ecclesia a populi negligentia, atq;

atq; in obeundis pieratis muneribus desidia regatur.

Charitas (inquiunt) *refrixit, & populus negligens est atq; dissolutus.* Nimirum hanc ob causam Deus pastores & ministros constituit, qui populo præessent, eumq; ab officio declinantem reprehenderent, neq; in negligentia sua perire paterentur. Si de decimis, aliisue ecclesiasticis vestigalibus ageretur, populum officij sui admonerent, eiusq; diligentiam & industriam excitarent, nec pigritiæ excusationem darẽt. Quantò iam minùs tolerari debet ista in rebus ad Dei cultum pertinentibus socordia? Episcopi & patres, qui Concilio secundo Bracarę in Hispania habito interfuerunt, ita sanxerunt: *Si quis intrat in ecclesiam Dei, & scripturas sacras audit, & pro luxuria sua auertit se a communione Sacramenti, & in obseruandis mysterijs declinat constitutam regulam disciplinæ, istum talem proiiciendum de ecclesia Catholica declaramus, donec pœnitentiam agat, & ostendat fructum pœnitentiæ, vt possit communione percepta indulgentiam promereri.*

Concil. Bracarens. 2. cap. 84. Pro luxuria sua.

Sancti ergo patres, qui priscis temporibus vixerunt, hominum hac in re indiligentiæ minimè indulserunt, quemadmodum Hardingus eiusq; collegæ faciunt: sed eos excitarunt, admonuerunt, redarguerunt, increpuerunt, petulantes ac impudentes vocarunt, qui & adesse, nec communicare vellent, illosq; negligentiæ suæ gratiâ excommunicarunt. Hi verò contrà faciem suam a fratribus auertunt: vocem occultant ac premunt, neque exaudiri se patiuntur: nihil nisi ignota & peregrina lingua loquuntur: nec populum hoc nomine impietatis reum agunt, sed ei potiùs persuadent, se pro eo communicare, Christiq; mortem ei per Missam suam applicare, ipsamq; Missæ vel auditionem satis ei superq; esse, atque ita quantum quidem possunt, populi negligentiam cumulant, eumq; a communione deterrent.

Chrysostom. in epist. ad Ephes. Homil. 3.

Populus nihil docetur, nihil intelligit, nihil audit, atque exceptis quibusdam puerilibus ac indecoris gesticulationibus, nihil videt, quod vel consolationem, vel commemorationem Christi, vel aliquem ex ipsius morte fructum ostendat. Atque hic est huius negligentiæ fons, hæc origo, nec aliunde fit, vt populus ita tergiuersetur, seque communioni subducat.

Causa negligentiæ popularis.

Cæterùm quid quæso Hardingus de populi negligentia, ac pietatis contemptione conqueratur? Ipse Papa & eius Cardinales vix semel per annum communicant, sed populum negligentia atque ignauia plerunque exæquant.

Papa & Cardinales tam negligẽtes, quàm populus.

Epulum (inquit Hardingus) *commune est: omnes inuitantur, excipiuntur ij, qui præparantur & probantur.* Si commune sit hoc epulum, paucis admodum commune sit necesse est: tam tenuis enim apparatus quemadmodum multis sufficere possit non video. Quòd autem in Missa Latina omnes inuitentur, est profectò falsissimum: nam nec sacerdos, nec Diaconus, vel voce, vel gestu eos inuitat, nec si venirent inuitati, epulas vllas offenderent. Quæ quanquam ita sint, non tamen hos pudet dicere: *Qui se præparauerint atq; probauerint, recipiuntur.*

Debet verò quisq; cor ipse suum submissè comparare, atque com-

Mentis præparatio ante cõmunionem.

ponere, priusquam ad audiendum, vel percipiendum aliquid diuini accesserit. Deus enim spiritus est, nos caro, Deus in cœlo, nos in terra agimus. Pythagoras, etsi a vera religione alienus, tamen solitus est dicere: *Non loquendum de Deo sine lumine*: id est, sine diligentissima deliberatione, meditationeque, vt quis sit, de quo loquamur, cogitemus.

Ecclesiast. 18.

Ethnici etiam cum sacrificia sua facerent, sacerdotem de suo officio commonefacere consueuerunt, his verbis: *Hoc age*: quod quidem nihil aliud significabat, quàm *Præpara mentem tuam. Deus enim est quem alloqueris.* Sapiens ait: *Ante orationem præpara animam tuam, & noli esse quasi homo, qui tentat Deum.* Similiter priscis seculis, ij, qui Catechumeni appellati sunt, præmoniti fuerunt, vt corda sua præmunirent, quò Baptismum digni perciperent, quemadmodum decretum est nomine Clementis, cuius hæc sunt verba: *Præparet se in omnibus, vt post tres menses finitos in sacro die baptizetur.* Augustinus quoque *Catechumenos* hortatur, vt mentes suas in illud tempus, quo baptizandi sunt, paratas faciant. Sic nunc omnium hominum officium est, se ipsos antè explorare, ac præparare quàm vel Dei verbum audiant, vel ora aperiant ad precandum Deum, vel Baptismum accipiant, & nominatim, quàm ad sacram communionem accedant. Hanc ob causam sacerdos populum commonet his verbis: *Sursum corda*: quæ in sacris mysterijs passim fuisse vsurpata testis est Augustinus.

Clem. epist. 3. August. tracta. 10. & 11. in Ioan.

August. de bono perseuerãt. lib. 2. cap. 13.

Verùm hisce *præparandi & comparandi* vocabulis, occultam mihi suam videtur Hardingus intelligere confessionem, qua nonnulli tanquam eculeo quodam & carnificina conscientiarum, ad tyrannidem suam tuendam ac stabiliendam vti sunt. [a] Petrus Lombardus ait: sine ea nullum patere ad cælum iter. [b] Innocentius tertius mandat vt, qui confessionem non subierit, & viuus templo excludatur, & mortuus iaceat inhumatus. Hugo scribit ad hunc modum: *Audacter dico, quicunq; ad communionem venerit non confessus, quantumuis eum peccatorum suorum pœnituerit, ad iudicium suum recipit.* Adeo nempe recentiores scriptores in ijs rebus, quas ipsi excogitarunt, exigendis importuni fuerunt. Veteres autem Patres, etiamsi de confessione meminerunt aliquando, eam tamen multò moderatiùs postularunt, & ne postularũt quidẽ omnino eorum complures. Chrysostomus inquit: *Sit forum, in quo te reum sistis, testibus vacuum.* Rursum: *Si confunderis peccata tua alicui dicere, dicito ea quotidie in animo tuo. Non dico vt ea confitearis conseruo tuo, vt tibi exprobret. Dicito Deo qui curet ea.* Præterea Deum cum peccatore hoc modo loquentem facit: *Mihi soli dic peccatum tuum priuatim, vt sanem vlcus.* Et Theodorus Cantuariensis olim archiepiscopus, ait: *Græci, & totus Oriens confitentur soli Deo.* Hæc hactenus de ista re volui breuiter attingere, ne quis forte existimet, nullam esse aliam sui probandi & præparandi rationem, quàm auricularem duntaxat confessionem. Sensus horum verborum Pauli: *Probet seipsum homo*: duabus rebus continetur Fide & Pœnitentia. Fides religionis

[a] Sentent. lib. 4. distinct. 17.

[b] Innocent. 3. in Concil. Lateranens. cap. 21.

Hugo de potestate ecclesiæ.

Chrysosto. de pœnitentia.

Αμάρτυρον ἔστω τὸ δικαστήριον.

Chrysostom. in Psalm. 50 Homil. 2.

Chrysosto. de Lazaro. Homil. 4.

De pœnitentia dist. 1. Quidam Deo.

gionis noſtræ veritatem continet. Pœnitentia in emendatione vitæ conſiſtit: atque hoc probandi genus ad omne vitæ noſtræ tempus durat. Quòd autem quiſquam vel dicat, vel ſentiat, nos vna duntaxat anni die probari, atque præparari, idque conſuetudine magis, quàm pietatis ſtudio, neque adeo die vna aut antè, aut pòſt, puerilis eſt, ſuperſtitioſa eſt, Iudaica eſt, indigna eſt populo Dei perſuaſio. Si reuiuiſceret Chryſoſtomus, exclamaret & vociferaretur: *O præſumptionem, O conſuetudinem.* Et Ambroſius diceret: *Qui non meretur quotidie accipere, non meretur poſt annum accipere.* Sed vt vulgi charitatem atque religionem nunc eſſe languidam demus: num eam in Clero integram atque incorruptam manere, ſacerdotumque pietatem nunc magis, quàm olim in primitiua Eccleſia vigere exiſtimabimus? Etenim tunc miniſter ſemel tantùm in vna die ſacram communionem celebrauit, niſi fortè tantus fuiſſet communicantium numerus, vt bis celebrari neceſſariò oporteret: nunc autem ſacerdoti integrum eſt duas, tres, pluréſue Miſſas in vna die conficere, etiamſi nullus ſit qui vnà percipiat. Vtinam non idem illis accidiſſet, quod Propheta prædicat: *Qualis populus, talis ſacerdos.* Equidem Bonifacius de ſacrorum Calicum mutatione loquutus, quæ priſcis temporibus lignei fuerant, ſua verò ætate ex auro fiebant, inquit: *Tunc ligneos calices & aureos ſacerdotes habuimus: nunc contrà, aureos quidem calices habemus, ſed ligneos ſacerdotes.* Sanctus Bernardus de Cleri ſua ætate conditione ad hunc modum conqueritur: *Egreſſa eſt iniquitas a ſenioribus iudicibus vicarijs tuis, qui videntur regere populum tuum. Non eſt iam dicere: vt populus ſic ſacerdos: quia nec ſic populus, vt ſacerdos.* Idem Bernardus in Concilio Remenſi in Gallia habito, præſente Papa hæc verba habuit: *Nunc non habemus mercenarios pro paſtoribus, nec lupos pro mercenarijs, ſed pro lupis habemus Diabolos.*

Chryſoſt. ad populum Antioch. Homil. 16.

Ambro. de Sacrament. lib. 5. cap. 4.

Eſai. 24.

Bonifacius de Con. diſt. 1. vaſa.

Bernardus de conuerſione Pauli.

Bernardus in Concilio Remenſi.

Ioannes Vitalis Cardinalis Romanus ſimilem querelam habet: *& de ſacerdotibus ſuæ ætatis* (inquit) *Propheta Eſaias ſcripſit ad hunc modum. Paſtores ipſi vacui ſunt intellectu, omnes ſuam viam ſecuti ſunt, omnes inquam a ſummo ad infimum.* Quapropter ſi officiorum pietatis contemptio, ratioque vitæ diſſoluta negligentiam in populo gignit, quid cauſæ eſt, cur non hæc eadem, aut etiam maior, parem etiam in ſacerdotibus ſocordiam efficiat? Et ſi negligentia ſatis grauis iuſtaq; cauſa ſit, cur populus ſemel tantùm in anno communicet, quid ni eadem quoque ſacerdotes vna Miſſa in anno faciat eſſe contentos? Neq; enim Dei amor, vt tu fingis, & ſpiritualis cibi deſiderium ſacerdotis excitauit in Miſſis obeundis diligentiam, ſed fundatorum inſtituta, ſed conſuetudo, ſed ſtipendium, ſed merces laboris.

Ioannes Vitalis Cardinal. in Speculo. Eſai. 50.

Nunc argumentorum Hardingi pondera expendamus. *Populus diſſolutus eſt & ignauus:* Ergo, *Sacerdos poteſt Miſſam ſolus adminiſtrare.* Infirma certè ratio: ſed proxima, quæ ex iſta colligitur, multò eſt adhuc magis infirma. *Populus nunc negligens eſt:* Ergo, *Priuata Miſſa inualuit in eccleſia primitiua.* Hoc enim illud eſt quod ego negaui, quoq; ſuſcepit Hardingus confirmandum. Petitio principij dicitur, vbi vnum

infirmum ex alio probatur. Perinde liceat etiam Hardingo dicere: Populus non vult audire verbum Dei: Ergo licet ſacerdoti in ſuggeſtum aſcendere, & ſoli concionem habere. Chriſti enim cœna (teſte Auguſtino) eſt quædam quaſi concio, & ſacerdos in ea prædicat, mortemq; Domini enunciat. Deinde ſi ſola populi negligentia priuatam Miſſam inuexit, quo tãdem modo introducta eſt in Collegia, Monaſteria, Cathedrales eccleſias, atque in ipſam adeo Romanam ſanctam eccleſiam, in qua tanta eſt Clericorum, Vicariorum, monachorum, ſacerdotum, & Præbendariorum multitudo, vt eam Iuſtinianus Imperator in certos quoſdam fines compingere cogeretur, ne in immenſum excreſceret: qui ſanè omnes & otioſi ſunt, & ſpeculationi contemplationiq; diditi, & a curis mundanis liberi, & confeſſi, & mundi ac caſti, & denique præparati? quorſum hi priuatam Miſſam, imò quorſum tot Miſſas ſeparatim in diuerſis aris, & plerasq; vno tempore factas habent? cur non vnà communicant, quemadmodum in primitiua eccleſia factitatum eſſe conſtat? Hoc ſine controuerſia non ex populi negligentia profluxit.

Auguſt de Trinitat. lib. 3. c. 4.

Authen. Collat. prima, Vt determinatus ſit numerus Clericorum.

Epiſt.

Populus autem non ita diſſolutus eſt, ac pietatis expers, atque eum Hardingus facit. Dei populus eſt, doceri & inſtitui cupit, auſcultare geſtit, denique paratus eſt, vbicunque Euangelio patuit aditus, illi teſtimonium præſtare, illudq; communicatione corporis & ſanguinis Chriſti amplificare maxima adeo frequentia & totis eccleſijs.

Illud ſanè cecidit perincommodè, quòd ij, quos Hardingus tam ſæpe pro hæreticis damnat, tam eſſe religioſi poſſunt: ipſi verò, ſuiq; catholici tantopere ab intento pietatis ſtudio abhorrent. Populus eruditur: ſacram adminiſtrationem ſua lingua recitatam audiat, vt ſancta myſteria intelligat, & ſolatium ac ſuauitatem inde percipiat: exempla diligentiæ in clero videat, & ſuam tandem negligentiam atque incuriam deponet. Tunc ſuam Hardingus priuatam Miſſam, vel inuitus cogetur abijcere, quippe qui totam defenſionis ſuæ æquitatem ex ſola populi negligentia atque culpa appenſam eſſe ſentiat.

Hardingus. 8. Sectio.

VErùm huius ſancti Sacrificij hoſtes hoc cum Chriſti inſtitutione pugnare dicunt. Abſit, vt Chriſti inſtitutio minimè obſeruetur. Quis verò ferre poſſit Chriſti inſtitutionem ab ijs tãtopere vrgeri, a quibus flagitioſiſſimè violatur? Cum enim Chriſti inſtitutio, quod attinet ad hoc Sacramentum, tria contineat, quæ Chriſtus ipſe fecit, quæq; faciendi poteſtatem eccleſiæ ſuo mãdato dedit, Conſecrationem, Oblationem, Participationem, quibus vniuerſa Miſſæ ſubſtantia abſoluitur: illi, duobus reliquis antiquatis & in ſuis Liturgijs ne nominatis quidem, nunc populo nihil aliud reliquerunt, niſi nudam tantùm communionem, eamq; ſuam. Qua ergo fronte poſſunt ij Chriſti inſtitutionẽ a nobis flagitare, cum illam ipſi in præcipuis rebus infringant?*

* Falſum: Sacrificiũ diſertè nominatur in Liturgia noſtra: in Miſſa autẽ ipſa Conſecratio non nominatur.

De Conſecratione & Oblatione etſi multa hîc poſſent contra illos dici, in hoc tamen tempore ſuperſedebo. Quod autem ad participationem attinet, numerus

merus eorum, qui simul in vno loco communicant, de quo tanquam necessario ad legitimam Missæ celebrationem tantopere garriunt, nullo modo pertinet ad Christi institutionem. Christus enim post consecrationem, atq; oblationem factam, sacramentum instituit percipiendum & comedendum, & in eum finem dixit:* Accipite, manducate, bibite: *his rebus continetur illius institutio.*

* Falsum: Basilius enim statuit numerum esse partem institutionis Christi. Exercitat. ad pietatem Serm. 4.

De numero communicantium, quot nempe homines in vno loco simul sumere debeant, & quonam in loco, quo item tempore, an in mensa sedentes (vt quidam volunt) an stantes, ieiunive, an post captum cibum: vtrum etiã manibus, an ore sumant, alij q; consimiles ritus, mores & circumstantiæ, hæc inquam omnia ad edendi ceremoniam pertinent, cuius quidem obseruatio non ex institutione Christi, sed ex ecclesiæ decretis pendet. Et proinde Augustinus scribens ad Ianuarium, ait: Saluator non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt[a] Apostolis per quos dispositurus erat ecclesiam, seruaret hunc locum. *Quamobrem cum Sacramenti sumptio a Christo sit instituta, modus autem & numerus, alyq; recipiendi ritus in ea nequaquam sint* fixi atq; constituti, sed ad ecclesiæ moderationem referantur: siue plures, siue pauci, siue vnus tantùm in vno loco sumat, hoc quidem non facit illegitimam sacerdotis Liturgiam.*

Epist. 118.

[a] Apostoli multorũ communicationem vsurparunt, & instituerũt, Sacerdotis priuatã sumptionem minimè.

* Falsum: Christus enim numerum constituit, & si non certum, atquè fixum.

Episcopus Sarisburiensis.

COllibuit Hardingo nos sceleſtos ac flagitioſos, & ſacrificij inimicos appellare, affirmareq;, nos de Chriſti inſtitutione garrire, cum eam interim omniũ maximè violemus ipſi. Hìc ego multorum nomine profiteor atq; conteſtor, nos non ſacrificij, crucisq; Chriſti, ſed errorũ, & vitiorum & ſacrilegiorum Miſſæ, quæ nunc cum ſumma ſacrificij, & crucis Chriſti iniuria defenduntur, hoſtes exiſtere.

Quod attinet ad Chriſti inſtitutionem, etiam atq; etiam memineris (Chriſtiane Lector) Hardingum in tribus eam rebus ſtatuiſſe, quas & Chriſtum ipſum præſtitiſſe, & eccleſiæ ſuæ, vt ijſdem defungeretur, diſertè mandaſſe affirmat: ſcilicet Conſecratione, Oblatione, & Participatione. Hìc autem mortis Chriſti commemorationem penitus omiſit, quippe quam minimè forſan eſſentialem eſſe inſtitutionis Chriſti partem arbitretur. Ex hiſce autem tribus nos violaſſe duas ait: Conſecrationem nempe & Oblationem: atque ita nudam duntaxat reliquam habere communionem.

1. Corinth. 11. Mortem Domini annunciabitis.

At vndenam colligit Hardingus nos Chriſti inſtitutionem immutaſſe ac peruertiſſe? an quia pariter cum populo communicamus? an quia Sacramẽtum vtraq; ſpecie procuramus? an quia mortem Chriſti anunciamus? an quia ſic facimus, vt nos Chriſtus facere præcepit?

Quòd autẽ violatam a nobis cõſecrationẽ criminatur, in eo magnam certè nobis iniuriam facit, quoad ipſe cæteriq; Collegæ ſui certiùs cõſtituerint, quibus tandem rebus conſecratio contineatur. Scotus enim & Innocentius tertius, & quidam alij dicunt Conſecrationem hoc verbo *Benedixit* confici. Vulgò eam his verbis *Hoc eſt corpus meum* fieri putant. Quidam exiſtimant Chriſtum hæc verba bis loquutum

Conſecratio.

Tho. & Bonauentur. in 4. ſentent.

Beſſarion de Sacramento Euchariſtiæ.

eſſe, primùm apud ſe tacitè, deinde apertè, vt eũ Apoſtoli intelligerẽt. Cardinalis Beſſarion Tuſculanus epiſcopus ad hunc modum ſcribit: *Latini Ambroſium, Auguſtinum, Gregorium ſecuti illa Domini verba id facere manifeſtiſſimè aſſeuerant, Hoc eſt corpus meum. Græci verò cum Iacobo, Baſilio, & Chryſoſtomo ſentientes nõ illis Saluatoris noſtri verbis Chriſti corpus & ſanguinem confici putant, ſed quibuſdam, quæ ſequuntur precibus ſacerdotum.* Ex his clariſſimè apparet non dum inter ipſos de ſua ipſorum conſecratione conueniſſe.

Cæterùm quibuſcunq; tandem verbis perfecta ſit conſecratio, certum eſt non in abolendis naturis eam, ſicuti Hardingus docet, neq; in legitimis quibuſdam & conſtitutis verbis putidè ac ſilentio recitandis eſſe ſitam: ſed in naturalibus elementis in ſacrum ſanctumq; vſum conuertendis: quemadmodũ in aqua Baptiſmi fieri videmus. Chriſtus enim non dixit *Hoc dicite:* aut *His verbis tranſſubſtantiate, aut mutate naturas:* ſed ita dixit: *Hoc facite in mei commemorationem.* Atq; ita panis, quem frangimus, communicatio eſt ſanguinis Chriſti: & quotieſcunq; comederimus de illo pane, mortem Domini annunciamus. Hoc præclarè eſt ab Auguſtino & animaduerſum, & explicatum. *Accedat* (inquit) *verbum ad elementum, & fit ſacramentum. Vnde iſta tanta virtus aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, niſi faciente verbo? non quia dicitur, ſed quia creditur. Atq; hoc eſt verbum fidei, quod nos prædicamus.* Verbum fidei, quod prædicamus, non, quod tacita quadam ſuſurratione demurmuramus, conſecrationis verbum exiſtit, ſi credimus Auguſtino.

1. Corinth. 10.
1. Corinth. 11.

Auguſt. in Ioã. tract. 80.

Accedat verbũ ad elementum, & fit Sacramentum.

Itaque quonam ore potuit Hardingus affirmare nullam apud nos eſſe conſecrationem? Nos eadem conſecrationis verba pronunciamus, quæ Chriſtus: quod Chriſtus imperauit, facimus: Domini mortem annũciamus: lingua vſitata & vernacula & populo nota vtimur: pro eccleſia, non pro nobis ipſis tantùm cõſecramus: habemus elementum, ei verbum adiungimus, atque ita fit Sacramentum. Quæ quanquam ita ſunt, Hardingus tamen nullam eſſe apud nos conſecrationem aſſerit. Itáne verò ſacerdotem pontificium cõſecrare putat, qui voces quaſdam obſcuro ſtrepitu, & ignoto ſermonis genere inſuſurrat: vt neque exaudiri, neque intelligi poſſit: qui ſæpenumero neque ipſe Chriſti verba nouit, neque verborum ſenſum, aut vſum, aut finem Sacramenti perſpectum habet: qui neminem cohortatur, qui neminem alloquitur, qui (ſi quidem omnino conſecrat) ſibi ipſi tantùm, non alijs conſecrat: qui neque quod Chriſtus fecit, neque quod fieri iuſſit, præſtat? Si nos minùs conſecramus, an tamen huiuſmodi hominem conſecrare poſſe cenſeat?

Tertul. contra Marcio. lib. 4. & aduerſus Iudæos.

Quòd verò inſuperait, Communionem noſtram omni oblatione carere, non debuit rem manifeſtò falſam affirmare, præſertim cum ſe veritatis vindicem, atque aſſertorem eſſe profiteatur. Neque enim neſcius eſt, nos in ſacroſancta communione nosmetipſos, animas noſtras, corpora noſtra, eleemoſynásq; in pauperum ſubſidium, & laudes, ac gratiarum actiones Deo patri ob noſtram redemptionem, & preces a contrito corde profectas, quas antiqui & catholici Patres Noui teſta-

Euſebius de demonſt. lib. 1.

menti

menti ſacrificium eſſe dicunt, Deo offerre. Deniq; quantum a Chriſto iuſſi ſumus offerre, tantum offerimus. Ingenuè fatemur & agnoſcimus, nos corpus Chriſti quaſi in propiciatorium aliquod ſacrificium Deo patri nequaquam offerre. Nam illud ſacrificij genus ſemel omnino in cruce peractum eſt, nullúmq; aliud, quod pro peccatis offeratur, relinquitur. At nullam facimus, inquit Hardingus, cuiuſquam ſacrificij in omni noſtra Liturgia mentionem, & proinde Chriſti inſtitutionem corrumpimus. Hæc ratio non nos magis, quàm ipſum Chriſtum perſtringit: neq; enim Chriſtus cum ſuam liturgiam celebraret, verbum de ſacrificio vllum fecit. Quapropter Hardingi dialectica Chriſtum euincit ſuam ipſius inſtitutionem violaſſe. Hebr. 10.

Ex his nos nihil aliud, quàm nudam communionem habere concludit, quæ ſanè concluſio perinde vera eſt, atq; ſunt ipſæ præmiſſæ. Dei nomen ſummis laudibus efferatur: nos communionem ſanctam habemus, ex qua pius quiſq; longè maximum ſolatium percipit. In Miſſa verò Hardingiana neq; communio vlla, neq; alia quæuis conſolatio, nec omnino quicquam ineſt, præter quãdam futiliſſimam geſtuum ac ceremoniarum vſurpationem, tanto támq; ſacro inſtituto minimè conſentaneam. Sed quid tandem impulit Hardingum, vt ſacram adminiſtrationem ita per iocum irrideret, Chriſtíq; inſtitutionem *nudam communionem* nuncuparet? Alij eam myſticam cœnam, alij ſacrã diſtributionem appellant: nudam verò, aut inanem nemo vnquam hactenus præter Hardingum auſus eſt nominare. Quidã e ſuis doctoribus conſecrationem cum communione comparans ait: *Communio ſacra maior eſt in effectu ſanctitatis, quàm conſecratio.* Et rurſus: *Conſecratio eſt propter commnionem, ergo communio eſt maius conſecratione.* Hardingus Chriſti inſtitutionem cauillatur. Alexand. de Hales. 4. q. 35. mem. 2. 1bid. ſolut. 2.

Dixerat paulò antè Hardingus in Chriſti inſtitutione tria ineſſe, Cõſecrationem, Oblationem & Participationem: mox verò tanquam ſui planè oblitus ait: *numerus hominum ſimul in vno loco communicantium, de quo quaſi neceſſario tantopere blaterant, nulla pars eſt Chriſti inſtitutionis.* Non eſt ſanè mirandum eum cum priſcis catholicíſq; doctoribus tam malè conſentire, qui ſecum ipſe ita repentè diſſideat. Nam ſi participatio non ſit neceſſaria, quomodo inſtitutionis Chriſti pars dicenda ſit? Et ſi pars fuerit inſtitutionis Chriſti, quî poteſt eſſe non neceſſaria? Magnopere profectò contendit, vt Chriſti inſtitutionem, atque Miſſam ijſdem coloribus imbuat, verùm hæc inter ſe contraria ſunt, nec quemquam patiuntur fucata ſui ſpecie decipi: Sacerdos autem nullam ille quidem Sacramenti partem cum alijs ſumit, quod participationis nomine ſignificatur, ſed totum ſolus deuorat. Ex ipſa igitur Hardingi confeſſione clariſſimè apparet priuatam Miſſam, quę quia ſacerdotis non habet cum cæteris participationem, & proinde nullam omnino participationem complectitur, cum Chriſti inſtitutione nullum habere commercium. Hardingus ſui ipſe oblitus.

Equidem non inficior circunſtantias quaſdam, veluti ieiunium, ſeſſionem, ſtationem genuum flexionem, aliáſq; conſimiles ceremonias in ſacrorum Myſteriorum celebratione obſeruatas, eccleſiæ iudicio

moderandas atq; constituendas esse. Cæterùm pertenue est hoc quidem argumentum: *Quædam circunstantiæ mutari possunt: ergo licet Sacerdoti soli accipere.* Ipse Christus omnem iamdudum hac in re controuersiam sustulit. Etsi enim certum nullum, fixúmq; communicantium numerum designauerit, numerum tamen aliquem perspicuis, disertísq; verbis decreuit. Ista enim verba, *Accipite, Edite, Bibite omnes, Diuidite inter vos, Hoc facite in mei commemorationem, mortem Domini annunciabitis*: Ista inquam verba, non de vno solo homine intelligi possunt, sed numeri necessitatem euincunt.

Mat. 26. Luc. 22. 1. Cor. 11.

Hardingus tamen ait Augustini aperta esse verba: *Saluator non præcepit, quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos dispositurus erat ecclesiam, seruaret hunc locum.* Ex his colligit Hardingus communionem, nullo numero astringi, & sacerdotem posse solum sumere.

Augustin. epist. 118.

Augustinus nullum in eo loco verbum de numero aliquo, sed tantùm de tempore percipiendi Sacramenti facit. Quærit autem, an sit consentaneum communionem a cœna administrare, quemadmodum Christum fecisse constat, & quidam eo tempore factitabant, id quod ex subsequentibus hisce verbis perspicere possumus: *Nam si hoc ille monuisset, vt post cibos alios semper acciperetur, credo, quòd eum morem nemo variasset.* Veteratoris est aliud pro alio obtrudere, numerũ pro tempore ponere, atq; ex verbis Augustini, eiusmodi quiddam concludere, quale nihil ei vnquam in mentem venit. Quòd autem Augustinus numerum communicantium postularit, ex eo patet, quòd ibidem statim verba Pauli citat: *Quapropter fratres cum conuenitis ad manducãdum inuicem expectate*. Hæc verba Hardingus callidè dissimulauit. Quinetiam alijs quoq; in locis Augustinus, cum Hieronymo cæterísq; conspirans totum populum quotidie Sacramentum sumpsisse testatur, in eóq; tractatu quem de sacra communione in genere scripsit, de multitudine semper, nunquam de vno solo meminit.

Augustin. ibid.

1. Cor. 11.

August. de Sermone Domini in monte. 12. In Ioan. tract. 26. Hieronym. ad Lucinium. Idem in apolog. aduersus Iouinianum. 1. Cor. 11. August. in Ioan. tract. 97.

Quòd autem dicit Hardingus, *Christum huiusmodi res ecclesiæ iudicio reseruasse*, eóq; refert, vt videtur, ista Pauli verba, *Cætera cum venero disponam*, quemadmodum etiam alij faciunt, istud profectò argumentorum genus priscis patribus admodum periculosum semper & lubricum visum est. Etenim Augustinus ait: *Omnes insipientissimi Hæretici, qui se Christianos vocari volunt, audacias figmentorum suorum hac occasione Euangelicæ sententiæ colorare conantur, vbi Dominus ait, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed ea non potestis portare modò.*

Quòd si verò ecclesia hanc de priuata Missa quæstionẽ cõstituit, sicuti prædicat Hardingus, quo in Cõcilio, quo tempore ante sexcentos illos a Christo annos, & quo deniq; in loco ita fecit? Quis fuit eius rei testis? quis Concilio præfuit? quis adfuit? Hoc illud est, de quo doceri se Lector cupit. Hardingus autem silentio id sibi confirmandum esse duxit. Quanquam suprà profitetur Hardingus Missam priuatam, neq; a Christo, neq; ab Apostolorum suorum quoquam, neq; ecclesiæ autoritate esse introductam, sed e populi tantùm in rebus diuinis ignauia atq; indiligentia natam.

Quàm

Quàm aptas autem atq; elegantes iſti homines interpretationes afferant horum Pauli verborum, *Cætera cum venero diſponam*, nemo facilè ſine admiratione reputet. His enim verbis priuatam ſuam Miſſam, eadem planè forma, qua nunc celebratur, fundatam volunt. Ac ſi Paulus ad hunc modum diceret, cum venero conſtituam, *Vt Miſſam peregrina lingua conficiatis: vt ſoli percipiatis: nec alij alios expectetis, vtcunq; antè vobis in mandatis dedero: vt non ſimul conueniatis: vt vnus pro reliquis omnibus ſumat: atq; ita cum venero ea omnia reſcindam, quæ hactenus decreui atq; præſcripſi.*

Nunc argumenti, quo eſt vſus Hardingus, vim diſſimulare minimè debeo. Chriſtus (inquit) poſt conſecrationem & oblationem factam ſacramentum percipiendum ac comedendum inſtituit: Ergo quotus ſit communicantium numerus nihil ad inſtitutionis Chriſti rationem intereſt. Argumentum Hardingianũ.

Nunquid verò Hardingus ſibi perſuaſerat, neminem ſua ſcripta niſi pueros atq; fatuos lecturum? Quàm enim hæ diſſolutæ cohærent partes? *Sacramentum poſt peractam conſecrationem percipiendum eſt: Ergo communicantium non eſt neceſſarius numerus*. Nulla huius rationis particula vel in ſe vera eſt, vel cum alijs congruit.

Nam quod attinet ad conſecrationem, ſi verba Apoſtolorum, qui hiſtoriam conſcripſerunt reſtrictè ſequi voluerit, *Chriſtus primò panem accepit, & benedixit, & fregit, & dedit, dicens accipite, edite*. Et deinceps poſtquam hoc dictum actúmq; eſſet, verba conſecrationis adiũgit, *Hoc eſt corpus meum*. Ita iam Euangeliſtæ aduerſus Hardingum teſtificantur, ſacramentum antè fuiſſe perceptum, quàm conſecratum. Mat. 26. Luc. 22. 1. Cor. 11.

Vis autem argumenti Hardingiani ea eſt, vt contra ipſum directò concludat. Si enim Chriſtus eo conſilio Sacramentum inſtituit, vt primùm conſecraretur, deinde ab aliquot hominum conuentu acciperetur, hinc neceſſariò efficitur, coniunctam multorum communicationem eſſe aliquam inſtitutionis Chriſti partem: id quod etiam Cardinalis Beſſarion epiſcopus Tuſculanus aſſeuerat. Hæc eius ſunt verba: *Hoc ipſe ordo rerum poſcebat: primùm conſecrare, deinde frangere, poſtea diſtribuere, quod nos in præſentia facimus*. Et Gabriel Biel habet: *Conſecratio ad vſum, qui eſt manducatio, tanquam ad finem, quodammodo proximum ordinatur: quia Chriſtus accepit panem, benedixit, & dedit diſcipulis, vt manducarent*. Et iterum: *Conſecratio non eſt ſemper finis conſecrationis, ſed potiùs vſus fidelium: ad hoc enim conſecratur corpus & ſanguis Chriſti, vt fideles illis vtantur manducando*. Ita Hardingus in ſeipſum argumenta contexere didicit. Hardingus cõtra ſe ipſe concludit. Beſſarion de Sacramento Euchariſtiæ. Biel. lect. 26. Biel. lect. 38.

Hardingus. 9. Sectio.

QVod ſi Chriſti exemplum aduerſus nos vſurpauerint, quòd is non ſumeret ſolus, ſed cum duodecim Apoſtolis communicaret, nóſq; illud ſequi oportere contenderint: reſpondeo nos huic exemplo aſtrictos eſſe, Quoad ſubſtantiam, nõ quoad externam ceremoniam, *ad quam nume-* Hardingus Chriſti exemplum repudiat.

rum communicantium, alioſq; ritus pertinere ſuprà diximus. Chriſti exemplum nullam aliam, quàm ſumendi tantùm, neceſſitatem nobis imponit: cæteri ritus, vt ſunt numerus, locus, tempus, * de congruo atq; ordine ſunt. In quibus quomodo nos gerere debeamus eccleſia * ſanxit, cohortans ac præcipiens, vt quicunq; digni fuerint, ſeq; præparauerint, accipiant. Et erat profectò optandum, vt quotieſcunq; ſacerdos diurnum hoc ſacrificium facit, aliqui eſſent, qui, vt par eſt, præparati cum eo perciperent, & corpus, ſanguinemq; Chriſti ſacramentaliter participarent. Quòd ſi verò forte nulli ſunt, quemadmodum noſtro tempore perſæpe vſu venit, non tamen propterea iugis illius, & quotidiani Sacrificij vlla fieri debet intercapedo. Cum enim in recordationem oblationis Chriſti ſemel in cruce pro totius humani generis redemptione factæ celebretur, " quotidie per vniuerſam Chriſti eccleſiam celebrari debet, quò immenſum illud beneficium memoria firmiùs teneamus: etiamſi ſacerdos nullum omnino participē ſociumq; habeat. Quodquãdo fit, ſatis eſt ſi, qui præſentes adſunt, ſacrorum myſteriorum participes ſint ſpiritualiter et per preces atq; gratiarum actiones cum eo communicent in fide & pietate, eamente ac voluntate præditi, vt cum tempus fuerit, etiam cum eo communicare velint ſacramentaliter.

* Falſum: numerus enim non modò de congruo, ſed etiam de inſtitutione eſt.

* Falſam: Eccleſia Romana nihil eiuſmodi ſanxit.

" Imbecilla ratio: Hoc dũ taxat Hardingi gloſſema eſt.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MVltum hic laboris in eo conſumit Hardingus, vt homines Chriſtianos in obeunda Chriſti cœna ab omni imitandi ipſius Chriſti neceſſitate vindicet: nonnihil etiam accuratioris doctrinæ ad imperitos vana Subſtantiæ & Accidentis diſtinctione decipiendos aſpergit. Hilarius de ſumma Arianorum in deprauandis ſcripturis nequitia ſcribens, ſic habet: *Aut ita ſcribuntur fides, vt volunt: aut ita vt volunt, intelliguntur.*

Hilarius ad Conſtantium Auguſtum.

Non iam in controuerſiam vocatur, vtrum facienda nobis ſint ea omnia, quæ Chriſtus fecit: ſed num noſtrum officium ſit illud facere, quod & Chriſtus ipſe fecit, & nos facere iuſſit, quódq; longo poſt tempore ab Apoſtolis, ſanctiſq; patribus, qui intelligentiæ ſpiritu inſtructi fuerunt, Chriſtíq; mentem cognitam habuerunt, eſt vſurpatum, neque fuit vnquam violatum, quouſq; negligentia, ignauiáq; populi, ſicuti Hardingus fatetur, contrariam conſuetudinem inuexiſſet.

Non dixit Chriſtus, Hoc facite Hieroſolymis: aut in hoc cænaculo: aut poſtquàm eritis cœnati: aut in hac menſa: aut quando tot numero conueniſtis: aut ſtantes: aut ſedentes: ſed ita dixit: Hoc fácite: hoc eſt accipite panem, benedicite, frangite, date in mei commemorationem. Hoc non debet nobis ceremoniale quoddam Accidens videri: ſed finis ipſe eſt, & ſcopus, & ſubſtantia inſtitutionis Chriſti. Et proinde D. Paulus ait: *Panis quem frangimus, participatio eſt corporis Domini: & nos omnes vnus panis, vnúmq; corpus ſumus, quotcunq; de vno pane participamus.*

1. Cor. 10.

At inquit Hardingus, Oportet nos Chriſti exemplum in ijs rebus ſequi, quæ de ſubſtantia Sacramenti ſunt, non quæ ad ordinem & congruum

gruum ſpectant. Hîc imprudens fateri videtur, Miſſam illam ſuam, quæcunq; tandem fuerit illius ſubſtantia, & ordine omni & congruo vacuam eſſe. Verùm quæ eſt iſta tam impudens peruicacia? Sacramenta Chriſti adminiſtrare ea forma, qua Chriſtus ipſe adminiſtrauit, quáq; omnes adminiſtrare iuſſit, ceremoniale dicitur & accidentarium, & eiuſmodi, vt abſq; incommodo mutari queat. Sacerdotẽ peregrina atq; incognita lingua loqui, faciem à populo auertere: ſibi ſoli ſacramentũ ſumere, & infinitam quandam puerilium ceremoniarum multitudinem adhibere, quas neq; Chriſtus, neq; Apoſtolorum quiſquam vel vſurpauit, vel de illis vnquam cogitauit: iſta inquam omnia pro rebus ſubſtantialibus, & momentum maximum habentibus ducuntur, ac tanquam neceſſaria defenduntur, neq; debent mutari. Adeo ſcilicet iſti homines, qua ſunt poteſtate, & accidentia in ſubſtantias, & contrà ſubſtantias in accidentia, quandocunq; eis libitum erit, conuertere valẽt.

Eccleſia (inquit Hardingus) *ſanctione adhibita decreuit, neminem, modò dignum & præparatum, eſſe repellendum.* O miſeram profectò eccleſiam eam, in qua ne vnus quidem reperiri poſſit ſatis dignè præparatus. Paucis iſtis verbis vniuerſam eccleſiam Romanam, totúmq; adeo Cardinalium collegium condemnat, in quo numero, vt ait, nullus eſt idoneus & dignus, ac propterea omnes communionem de induſtria ſubterfugiunt. Chryſoſtomus verò ait: *Non es hoſtia dignus vel communione, igitur nec oratione.* Debuit itaq; Hardingus indignos illos homines ab eccleſia arcere, neq; pati, vt vel Miſſæ ipſi interſint. Chryſoſt. ad populum Antioch. Homil. 61.

Quemuis hominem, quantumuis atrociſſimis peccatis aſtrictum, Deum orare, facilémq; ad thronum maieſtatis aditum reperire poſſe fingunt: ſacram verò communionem accipere peccatori nefas eſſe exiſtimant. Scriptum eſt autem *Diſcedat ab iniuſtitia ſua, qui inuocat nomen Domini.* Quicunq; membrum Chriſti fuerit, Deumq; intrepidè ſuum appellare patrem potuerit, ei licet ad ſacram communionem cum firma animi fiducia accedere. Heb. 4. 2. Tim. 2.

Si quidem ingenuè optat Hardingus, vt ſe populus præparet, & cum ſacerdote communicet, ſicuti videri vult, cur nõ ipſe populum excitat & cohortatur? cur non ſatis magnum epularum apparatum facit? imò cur ſolitariam hanc ſuam Sacramenti ſumptionem tuetur, quod ſanè & cum optato ſuo, & cum Chriſti exemplo repugnare ipſe fatetur? Sunt certè è populo complures pietate præſtantes homines, & ipſo perſæpe ſacerdote ſanctitatis multò amantiores. Neq; verò indignitati ſuæ, quòd tamdiu à Sacramento abſtineant: neq; dignitati, quod ſemel quotannis accipiant, ſed conſuetudini tantùm & mori tribuendum eſt.

Cæterùm vt populus fuerit ignauus (inquit Hardingus) *ſacerdotis tamen eſt iuge ſacrificium celebrare:* id eſt, Chriſtum patri pro mundi peccatis offerre. Hinc ſanè laſciua iſtorum hominum ſtultitia ſeſe prodit. Quod poſſunt, quódq; præcipiuntur facere, illud facere recuſant: quod autem præſtare nequeunt, in eo verò ſe vehementer exercent. Cum res hæc tanta ſit, nec omnibus adhuc probetur, eam oportuit

Hardingum Augustini, Hieronymi, aut alterius cuiusquam catholici Doctoris, eorum qui intra sexcentos annos vixerunt, testimonijs confirmasse: nunc verò articulum & Decretum tantùm a se confictum profert. *Cum hoc* (inquit) *fiat in commemorationem oblationis Christi semel in cruce pro humani generis redemptione factæ, propterea quotidie celebrari in vniuersa ecclesia debet.*

Quotidianum sacrificium. Quotidianus panis.

Iam verò nequa forsan hinc fraus comparetur, oportet meminisse hæc verba, *quotidianum sacrificium*, & *quotidianus panis* apud sanctos patres nonnunquam occurrere, quorum etiam vtrumq; de Christi corpore intelligatur: sed longè aliter & in alium finem, atq; Hardingus sentit, vt facilè apparebit. Illud quotidianum antiqui patres sacrificium vocant, quod Christus semel in æternum fecit in cruce: quandoquidem, sicut Christus sacerdos est æternus, ita illud eius sacrificium ad omne tempus durat: non quòd assiduè ac realiter, ab vlla mortali creatura sæpius iteretur, sed quòd ipsius in se vis immensa sit & infinita, nec vllis vnquam seculorum ætatibus consumi possit. Sic ait Augustinus: *Tibi hodie Christus est, tibi quotidie resurgit.* Sic etiam Hieronymus: *Quotidie nobis agnus occiditur, & pascha quotidie celebratur.* Ad eundē quoq; modum Germanus recens author scribit: *Panis quotidianus est Christus, qui est, & antè fuit, & manet in secula.* Sic ergo Christi respectu æternum est illud pretiosum sacrificium.

De verbis Domini in Euangelio secundū Lucam. Ser. 28
Hieronymus in 1. Cor. 6.
Germanus in eccl. rerum theoria.

Præterea illud vnicum sacrificium æternum dicitur, non in se tantùm, quòd illius vis quotidie in nobis efficax est, ac fructuosa, & remanet perpetuò, sed nostrūm etiam respectu, quòd nos Deo sacrificia laudum & gratiarum actionis quotidie pro illa nostra benignissima & admirabili redemptione offerimus. Atq; hoc quotidiani sacrificij genus, cum alij complures prisci Doctores, tum pius ille pater Irenæus nos facitare docuit. Eius verba ita habent: *Sic & nos quotidie offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. Est ergo altare in cœlis. Illuc enim preces & oblationes nostræ diriguntur.* Sacrificium igitur illud semel in cruce oblatum, quotidianum nostrum sacrificium rectè dicitur, eadem planè dicendi forma, qua dixit Tertullianus: *Nos Sabbatum non septeno quoq; die celebramus, sed omni die.* Quod autē Hardingus somniat sacramentorum administrationem illud esse quotidianum sacrificium, manifestò falsum est. Nam ipse postea fatetur in die Parasceues nullam huiusmodi fieri oblationem, idq; (vt ait) ex Apostolorum instituto. Neq; sanè nescius est Græcos in Quadragesima nunquam consecrare solitos, nisi tantùm in Sabbatis, & diebus Dominicis: quemadmodum ex sexto Constantinopolitano, & ex Laodicensi Concilio intelligi potest. De Latinorum autem hac in re consuetudine, quam illo tempore seruabant, sic scribit Ambrosius: *Omni hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis: incolis tamen vel bis in hebdomada.* Nō iam dicet (opinor) Hardingus, quod vno die prætermittitur, aut sabbatis tantùm, diebusq; Dominicis, aut vt Ambrosius ait, bis in hebdomada fit, id quotidie fieri.

Iren. lib. 4. cap. 34.

Tertul. aduersus Iudæos.

Articulo. 2. sect. 23.

Sexta Synodus Constantin. cap. 52.
Concil. Laodicens. can. 49.
Ambrosius in epist. ad Tim. 1. cap. 2.
Non quotidie.

Neminem tamen esse puto, qui non existimet cum Ambrosium & alios

alios doctos in Latina ecclesia episcopos, tum patres illos Constantinopolitani Laodicensísq; Concilij in Græca ecclesia, satis intellexisse, quid sacrificium quotidianum esset. Illud quidem Sacrificium, quod Christus semel in cruce fecit, & in Parasceues & in alios omnes quadragesimæ, atq; anni adeo totius dies, & in æternum manet: ac proinde quotidianum nostrum sacrificium non immeritò vocatur.

Rationes Hardingi.

Debemus Christi mortem memoria repetere: Ergo sacerdotem oportet Missas quotidie celebrare, etsi nemo sit, qui participet. Hui, vt concluditur hoc miserum argumentum, aut qua ratione potest in rectam formam redigi? Nulláne alia via est Christi mortem recolendi atque reminiscendi, nisi per priuatam missam? nonne singulorum hominum, æquè ac sacerdotis officium est, eam studiosè & sæpe recordari, atq; in memoriam reuocare? Non est sanè consentaneum sola mortis Christi recordatione Missam fundare: quæ profectò qualis hodie est, omnem Christi mortis reminiscentiam penitus obruit, atq; extinguit.

Sed vt leuissimo huic argumento ponderis aliquid addamus, quòd dicit Hardingus *Sacerdotem quotidie sacrificare oportere, etiamsi neminem habeat participem, sociúmq;*, huic ego illud insuper adiungam. Si hoc sacrificium adeo sit reuera necessarium, atque a nonnullis existimatur, tum sacerdos necessariò debet singulis diebus immolare, licet ipse non accipiat. Nam sacrificare & accipere diuersa sunt, quemadmodum recens Concilium Toletanum in Hispania habitũ obseruauit. *Quidam sacerdotes vno die plurima offerunt sacrificia, & in omnibus se oblationibus a communione suspendunt.* Ita nunc Hardingus quotidianum suum sacrificium inuenit, & priuatam Missam amisit. De consecrat. dist. 2. Relatum est.

Alia ratio.

Cum multis sumere, non est vlla substantialis pars institutionis Christi: In eo itaq; non sumus Christi exemplo astricti. Primùm, Antecedentem esse falsam antè euici: deinde vt dem nullam eam esse substantialem partem institutionis Christi, omnino tamen eius exemplum imitari debemus, quia ipse nos ita facere præcepit. Si Christi exemplum vsque adeo nullum habeat in nostra defensione momentum, illud ad Hardingi causam accommodemus, & quàm aptè tandem concludat videamus. *Christus communionem omnibus pariter discipulis suis tradidit: Ergo licet sacerdoti soli accipere.*

Tecum nunc reputa, Lector, quanta sit his hominibus habenda fides, qui Christi exemplum ita studiosè defugiunt, atque deuitant. Paulus in instauranda Corinthiorum ecclesia nihil aliud curauit, quàm vt eos ad Christi exemplum reuocaret. Sic enim ait: *Quod a Domino accepi, vobis tradidi.* Similiter Hieronymus habet: *Dominica cœna omnibus debet esse communis*: idq; Christi exemplo probat: 1. Cor. 11.

quia ille omnibus discipulis suis, qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta.

Sed quem (quæso) tandem imitatur Hardingus, quando priuatam Missam celebrat? Quando enim vel Christus, vel discipulorum, vel veterum catholicorum Doctorum quisquam administrandæ communionis ratione vsus vnquam est? Siquidem horum neminem sibi imitandum proposuerit, nec alios, qui illum sequi recusauerint, magnopere reprehenderit.

Hardingus. 10. Sectio.

IVellus, multiq; alij cum Iuello sentientes argumentum contra priuatam Missam a Communionis vocabulo ducunt, acsi propterea Sacramentum Communio diceretur, quòd multi vnà acciperent. Ac proinde in concione sua sæpe facit antithesin inter priuatam Missam, & Communionem, & multa loca citans, in quibus fit mentio communionis, ex singulis argumentum colligit contra priuatam Missam. Sed hoc argumentum infirmum est, ac prorsus indoctum, vtpote ab insciția profectum. Neq; enim ita dicitur, *quia multi, seu vt Iuellus docet, tota ecclesia simul in vno loco communicat: sed propter Sacramenti effectum, quoniam per illud cum Deo coniungimur, & multi qui diuersi sunt, inter se copulantur, vnumq; Christi mysticũ corpus fiunt, quæ est ecclesia, cuius corporis, ex huius Sacramenti virtute atq; efficacitate, fideles omnes membra sunt, alij aliorum, & Christus est caput. Hoc modo complures antiqui Doctores interpretantur: & in primis Dionysius Areopagita, qui de hoc Sacramẽto loquens ait:* Dignissimum hoc Sacramentum sua præstantia reliquis Sacramẽtis longè antecellit, atq; ea causa illud meritò singulariter communio appellatur. Nam quamuis vnumquodq; Sacramentum id agat, vt nostras vitas in plura diuisas, in vnicum illum statũ, quo Deo iungitur colligat, attamen huic Sacramento communionis vocabulum præcipuè ac peculiariter congruit. *Ex his verbis, atq; ex toto illo sancti patris loco intelligimus, hoc sacramentum peculiariter communionem dici, propter illam singularem energiam, quam in nobis consequitur: quæ est, nos tam arctè cum Deo copulare, vt nos in eo simus, & ille in nobis: nósq; omnes, qui in illum credimus, in vnum in Christo corpus coalescamus. Vnde fit vt reuera non communicemus soli: quandoquidem tota Dei ecclesia vna tantùm domus est, sicuti Cyprianus testatur:* Vna est domus ecclesiæ, in qua agnus editur. *Et Paulus ad Timotheum ait:* Hæc Dei domus est ecclesia Dei viuentis. *Quicunq; ederit de hoc agno dignè, cum omnibus omnium locorum & regionum Christianis communicat, qui in hac domo sunt, & similiter faciunt. Hanc ob causam Hieronymus presbyter, se inuitum ostendens cum Augustino episcopo scriptis contendere, illum suæ Communionis episcopum vocat. Hæc sunt illius verba:* Non enim conuenit, vt ab adolescentia vsq; ad hanc ætatem, in Monasteriolo cum sanctis fratribus labore desudans, aliquid contra episcopum communionis meæ scribere audeam, & eum episcopum, quem ante cœpi amare, quàm nosse. *Hinc iam perspicimus Sanctum Hieronymum,*

* Falsum: nam à communicatione communio dicta est.

In eccles. Hierarch. 3.

Cypr. de Domin.

1. Timoth.

Inter epist. Augustin. 14.

nymum, & Sanctum Augustinum eiusdem fuisse communionis, *& simul communicasse, etsi procul à se inuicem abessent: alter enim Bethleemæ in Palestina, alter Hippone in Aphrica degebat. Potest ergo esse aliqua communicatio, etiamsi qui communicant locorum interuallo disiunguntur.*

* Falsum: ex æquiuocatione huius vocabuli, Communio, natum.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd ex ipso momento istius vocabuli, communio, quod est vbiq; fere in omnibus antiquis patribus tritum, oblata occasione dicerem, sacerdotem oportere Sacramentum populo communicare, quandoquidem alioqui communio nullo modo dici possit, Hardingus tanquam nonnulla doctrinæ suæ opinione subnixus respondet, *Argumentum hoc infirmum, atque indoctum esse, vtpote ab insciitia profectum.* Hîc vt de doctrina contentionem mittam, & me totum ad vnam veritatis inuestigationem intendam: si ipsum *Communionis* nomẽ, commune nihil euincat, vt Hardingo videtur, multò sanè minùs mea sententia, rem aliquam priuatam esse declarat. Communio.

Communionem dici eam affirmat Hardingus ab effectu, quem in nobis gignit, quia ex ea Deo coniungimur: non quia multi vnà in vno loco communicant: ad quod probandum Dionysij testimonium adducit: in quo profectò magnam bono illi & antiquo patri iniuriam facit, qui Missam illius authoritate stabilire conatur, cuius nullum de Missa verbum extat.

Omnes vna voce atque consensu fatentur, Sacramentorum hoc vnum quidem esse munus, vt Deo nos coniungant: quod hîc Dionysius sacræ communioni, & Paulus etiam Sacramento baptismi attribuit: *Omnes filij estis Dei per fidem in Christo Iesu: nam quicunq; baptizati estis in Christo, Christum induistis.* Chrysostomus dicit: *Per baptismum facti sumus os de ossibus Christi, & caro de carne Christi.* Galat. 3. Chrysostom. ad Ephes. Homil. 20.

Alius Sacramentorum finis est, vt nos inter nos mutuò deuinciant, quod per baptismum quoq; effici Paulus scribit. *Nos omnes in vnũ corpus baptizati sumus.* Proinde dixit Augustinus: *In nullum nomẽ religionis, seu verum, seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum, vel sacramentorum visibilium consortio colligentur.* Iam verò Dionysius de vtroq; hoc fine disertè ac dilucidè meminit, Hardingus tamen de altero tantùm, in eo quem allegauit loco, mentionem fecit, alterum verò tacuit: atque ex alterius affirmatione alterius negationem falsò concluſit. De posteriore autem fine idem ille Dionysius in eodem capite, ex quo testimonium Hardingus desumpsit, ita scribit: *Sancta illa vnius & eiusdem panis & poculi communis & pacifica distributio, vnitatem illis diuinam, tanquam vnà enutritis præscribit.* Hunc locum Pachymeres Græcus paraphrastes explanãs, sic habet: *τὴ γὰρ ὁμοδίαιτον, καὶ ὁμότροφον ἔτι εἰς μνήμην ἄγει τῆ κυριακῆ δείπνου:* id est, *Communis enim victus moriũq; consensus, porro nos in Dominicæ cœnæ memoriam adducit.* Hinc æquus Lector facilè, vt iudico perspexerit, quicquid tandem Hardingus contradixerit, his verbis & commu-

1. Cor. 12.

Contra Faustũ lib. 19. cap. 11.

Dionysius eccles. Hierarch. cap. 3. ὁμοτροπίαν αὐτοῖς ἔνθεον, ὡς ὁμοτρόφοις τοῖς μεθετοῖς.

Pachymeres paraphrast.

nem Sacramenti participationem, & multorum quoq; inter se coniunctionem atque copulationem luculentissimè demonstrari.

Nunc hanc rationem expendamus: Communio nomen suum ab effectu sumpsit: Ergo (inquit Hardingus) multorum vno in loco communicationem non significat. Hæc imbecilla verò argumentatio est, ne dicam indocta atque ab inscitia profecta. Noua ei Dialectica opus esset, qui eam in formam redigere conaretur.

Imò verò contrà multò æquiùs contendere liceat: Quem potest Sacramentum hoc effectum obtinere, aut quos Deo coniungere, nisi eos tantùm, qui illud percipiunt? Quid potest baptismi sacramentum efficere, nisi in ijs, qui baptismum accipiunt?

Nulli dubium est, quin effectus iste, de quo loquutus est Dionysius, in eo minimè versetur, quòd vnus quispiam priuatam Missam celebret, solúsq; sacramentum sumat: sed in hoc situm sit, quòd populus precetur vnâ, sacrámq; communionem vnâ percipiat, ex quo palam testificetur se & in Christo Iesu, & inter se vnum esse. Proinde Chrysostomus ait: *Propterea in Mysterijs alter alterum amplectimur, vt vnum multi fiamus.*

Chrysost. ad populum Antioch. Homil. 61.

Cæterùm vt apertè ingenuéq; confitear, Sacramenti acceptio nostram non efficit cum Deo coniunctionem. Nam quicunque non fuerit Deo antè coniunctus, quàm ad percipiendum Sacramentum accesserit, nihil aliud quàm iudicium suum ederit atque biberit. Sacramenta non causæ propriè, sed sigilla & testimonia sunt huius coniunctionis. Nam ni ita esset, pueri nostri, qui ex vita priùs decedunt, quàm communionem acceperint, omnésq; pij veteris Testamenti patres nullis cum Deo vinculis colligarentur. Iccirco Augustinus habet: *Nulli est aliquatenus ambigendum tunc vnumquemq; fidelium corporis sanguiníq; Dominici participem fieri, quando in baptismate membrum Christi efficitur: nec alienari ab illius panis caliciſq; consortio, etiamsi antequam panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc seculo in vnitate corporis Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ille hoc, quod illud Sacramentum significat, inuenit.* Similiter Cyprianus: *Nos ipsi corpus Christi effecti, & Sacramento, & re Sacramenti, capiti nostro coniungimur & vnimur.*

Augusti. in sermone ad infantes Beda. 1. Cor. 10.

Cyprianus de cœna domini.

At Cyprianus dicit: *Vna est domus ecclesiæ, in qua agnus editur.* Et D. Hieronymus, etiamsi Bethleemæ degeret, tot ab Augustino miliaribus distunctus, qui tum Hippone Aphricæ ciuitate agebat, eum tamen suæ communionis episcopum appellat: ex his infert Hardingus: *Sacerdotem eum, qui Romæ Missam solus facit, cum alio sacerdote apud extremos Indos Missam solo celebrante communicare.* Hîc nunc Cyprianus & Hieronymus per vim inuiti ac renuentes producuntur, eiusq; rei testes esse coguntur, cuius ipsi fuerunt prorsus ignari: atque ita Hardingus, vt aliâs sæpe, sic nunc falsum concludit.

Cyprianus de cœna domini. Inter epist. August. epist. 14.

Sacram communionem Christiani, qui in ecclesia primitiua vixerunt, in omnibus concilijs, conuenticulisq; suis ita frequentes, & tanto omnium

nium concursu obierunt, vt tandem cœtus ipse, atque eorum societas, ex ea actione, quam cum maxima religione, quotiescunq; conuenirent, susceperunt, Communio diceretur. Quapropter vt aliquantò plus fidei verbis Hardingi afferamus Augustinus dicit: *Mulier illa est communionis nostræ.* Iterum: *Donatus non nisi in sua communione baptismum esse credit.* Hieronymus quoq; ad Damasum Romanum episcopum scribens hæc habet: *Ego nullum primum nisi Christum sequens beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior.* His in locis vocabulum istud, *Communio*, non administrationem aliquam Sacramentorum significat, sed sectam & partem, & societatem, & conspirationem atque consensum in ipsis religionis articulis. Atque hoc sensu Hieronymus Augustinum suæ communionis episcopum nuncupat: id est, suæ fidei, suæ sententiæ, suæ doctrinæ, suæ religionis.

Augustin in epist. ad Eusebium.

August. retract. lib. 1. cap. 21.

Hierony. ad Damasum.

Hic interim illud non est prætereundum, quòd Augustinum Hieronymus non Missæ, sed communionis suæ episcopum vocat. Nouit enim Hardingus neutrum eorum priuatam vnquam celebrasse Missam, & proinde in faciendis Missis secum ipsos communicare non potuisse.

Sed ad Hieronymi verba enucleatiùs respondeamus, communio seu societas ecclesiæ, in multis rebus consistit. Communicamus enim vel animorum consensu, & concentu, vt de Apostolis scribitur: *Omnes vnum cor, & mentem vnam habuerunt:* vel Dei cognitione, quemadmodum Christus patrem pro Apostolis precatur: *vt ij vnum sint, sicut tu & ego vnum sumus.* Et Paulus ad Philippenses: *Gratias Deo meo semper ago, quòd ad Euangelij communionem venistis:* vel vno Christo, vt Paulus ait: *non iam seruus est, non iam liber, sed omnes vnum sumus in Christo Iesu.* Deniq; communicamus spiritu, precibus, amore, vno sanguine lauamur omnes, vno omnes corpore pascimur: vnam omnes nostræ vocationis spem habemus: & omnes simul vno corde, vnáq; voce, quantumuis magno locorum interuallo distracti, Deum patrem Domini nostri Iesu Christi veneramur atq; prædicamus.

Act. 4.

Ioan. 17.

Philip. 2.

Gal. 3.

Rom. 15.

Atq; hæc est illa vnica domus, in qua agnus editur, Apostolorum & Prophetarum fundamentis constituta: In hac domo nos habitamus Hardinge: hic summa voluntatum consensione ambulamus: hîc illum Dei agnum comedimus, omnes fratres & membra vnius corporis, & omnes vnum in Christo Iesu. Deum precor vt vos quoq; in eam domum reducat denuò, vt apertis cordium oculis, clarè perspicere possitis, vnde excidistis.

Cyprianus de cœna domini.

Psal. 54.

Apoc. 2.

Quòd duos sacerdotes Missam separatim celebrantes vnâ posse communicare dicis, nihil id impediente tanta interualli distantia, verissimum esse facilè profectò concedo. Etenim scelere perpetrando, Dei mandato violando, populo decipiendo communicant: quèadmodum scelerati filij cum impijs parentibus nequitia communicare solent: cuiusmodi est quod Christus Pharisæis dicere videtur: *A vo-*

Matth. 23.

Luc. 11.

bis requiretur omnis sanguis iustus effusus, a sanguine Abel iusti, ad sanguinem Zachariæ. Implete mensuram patrum vestrorum.

His iam obseruatis ad contemplanda Hardingi argumenta facilior nobis aditus patebit.

1. *Tota ecclesia* (inquit) *per vniuersum orbem fusa, vna tantùm domus est: Ergo fas est sacerdoti priuatam Missam procurare.*

2. *Fideles, qui a se inuicem procul absunt, animorum consensu communicant: Ergo Sacramentorum perceptione communicant.*

3. *Hieronymus & Augustinus fide & doctrina communicabant: Ergo in celebranda Missa communicabant.* Si Paulo contigisset, vt cum Hardingo sermonem conferret, atque istas rationes inuestigasset, ne ille Corinthios adeo asperè neutiquam reprehendisset atque exagitasset, neq; his ad eos verbis scripsisset. *Inuicem expectate.* Quæ verba ipse Hugo Cardinalis sic interpretatur: *Vt vna sit mensa: non habeat quilibet mensam suam.*

Hugo Cardinalis.

Sed quem possumus interpretem verborum Hieronymi magis idoneum reperire, quàm ipsum Hieronymum. Sic scribit ad Theophilum aduersus Ioannem Hierosolymitanum. *Quod scribit, nos tecum pergere Romam & ecclesiæ communicare ei, a qua videmur communione separati, non necesse est ire tam longè: & hîc in Palæstina eodem modo ei iungimur. Et ne hoc, quòd procul sit: In viculo Bethleem presbyteris eius quantum in nobis est, communione sociamur.* Quod ait, *quantum in nobis est*, eo nimirum coniunctum duntaxat Sacramentorum vsum excipire voluit. Nam in cæteris quidem rebus omnibus plenè, & cumulatè communicauerant, nec opus erat, vt illa verba, *quantum in nobis est*, adiungeret.

Hieronym. aduersus Ioann. Hierosolym.

Quantum in nobis est.

Hæ autem Hardingi rationes peccãt in æquiuocationis fallacia, quod est vitiosum argumentandi genus ex ambigua alicuius vocabuli, quod duas pluréſue habet significationes, vsurpatione natum, ex quo aliud quidem specie ostenditur, aliud verò re concluditur. Hoc nomen, *Communio*, res duas notat atque indicat: Religionis nempe concentum, & sanctorum mysteriorum administrationem: quarum altera spiritualis est, altera corporea: hæc loci circunstantiam postulat, illa loco nullo astringitur. Si quis ergo ita dicat: Hieronymus & Augustinus tanto a se inuicem spatio remoti, religione communicarunt: Ergo etiam communicarunt frangendo, percipiendóq; Sacramento: non magis sequitur, quàm si Hardingus hoc modo argumentari vellet: Hieronymus atque Augustinus spiritu communicarunt: Ergo communicarunt corpore. Vel ita: Spiritus ipsorum simul erant: Ergo & corpora itidem vnâ fuerunt. Liceret ei æquè dicere: Spiritus Elizæi fuit cum Giezi in via: aut sic: Spiritus Pauli erat cum Corinthijs, ergo corpus Pauli præsens adfuit Corinthijs.

4. Reg. 5.
1. Cor. 5.

Potuit Hardingus ista ratione contra seipsum liquidò concludere: Vniuersa Dei ecclesia vnica tantùm Domus est, & omnia ipsius membra per fidem & spiritum pariter communicant. Ex hoc licebit Maiorem hanc constituere: Particularis quæq; ecclesia vniuersalis ecclesiæ

cleſiæ imago debet eſſe: & hæc particularis communio debet eſſe quoddam quaſi ſymbolum illius generalis communionis: illa autem eſt omnibus cummunis, & membrum quodq; ſuam ſortitur partem: Ergo particularem quoq; communionem omnibus communiter præberi, & partem membro cuilibet ſuam impartiri oportet.

Aut hoc modo: Sanctæ communionis adminiſtratio eam, quam in fide habemus coniunctionem, & ſocietatem repræſentat, & (iuxta illud Cypriani: *Gregem noſtrum commixtione adunatæ multitudinis copulatum eſſe Domini ſacramenta ſignificant:*) at homines Chriſtiani in vnum templum congregati, omnes pariter fidę communicant: Ergo quando ita conueniunt, omnes ijſdem ſacramentis communicare debent. Cyprian. ad Magnum.

Hardingus autem ex huius verbi natura longè alia argumenta contexere videtur:

Communio vocatur, inquit: Ergo poteſt eſſe priuata.

Communio dicitur: Ergo ab vno percipi poteſt.

Communio appellatur: Ergo licet ſacerdoti eam ſine communicantium numero accipere. Debes Hardinge argumentorum tuorum vim diligentiùs ponderare, priuſquam ea in publicum emittas. Ita enim Deum, tuámq; ipſius conſcientiam minùs offendes: fratribus tuis leuiùs impones: & minorem pueris admirandi de te occaſionem dabis.

Iam vt inſuper aliquid de Communionis vocabulo adijciamus, in quo tu omnes alios tam inhumanè inſcitiæ atque imperitiæ inſimulas, id quod in alijs etiam omnibus libri tui partibus facis, non alienum videtur, quid de ea re quidam authores, & veteres & recentiores ſcripſerint expromere. Non nunc neceſſe eſt ea Pauli verba citare, quæ ille de ſacroſancta communione habet: *Omnes ſumus vnus panis, omnes vnum corpus, quotcunq; de vno pane communicamus.* Nec quod Hieronymus ait: *Oportet cœnam Dominicam eſſe communem:* nec quod Chryſoſtomus: *Quod Dominicum eſt, priuatum faciunt: quæ verò Domini ſunt, non huius ſunt ſerui, non alterius, ſed omnibus communia.* Nec quod Auguſtinus dicit: *Hunc cibum & potum, ſocietatem vult intelligi corporis & membrorum ſuorum.* Neque quod Chryſoſtomus habet: *Quid nam appello communicationem? idem ipſum corpus ſumus. Quidnam ſignificat panis? Corpus Chriſti. Quid fiunt qui accipiunt? corpus Chriſti.* Etſi hi patres nobis non obſcurè declarent, ſacra myſteria fuiſſe ſuis ætatibus toti populo, communiter diuiſa: hos tamen ego miſſos faciam, cum non ignorem Hardingum facilè reſponſurum, de vi ac natura huiuſce vocabuli, ab illis de induſtria neutiquam diſputari.

1. Cor. 10.
Hieron. 1. Cor. 11.
Chryſo. 1. Cor. Homil. 27.
Auguſt. in Ioã. tractat. 26.
Chryſo. 1. Cor. Homil. 24.

Igitur ad alios veniam, & vnum aut alterum nominatim proferam, quem de hac re diſertè loquutum fuiſſe, vel inuitus fatebitur Hardingus. Pachymeres Græcus author, Dionyſij paraphraſtes, hæc verba habet: *ταύτην δὲ τὴν κοινωνίαν λέγει διὰ τὸ τότε κοινωνεῖν τοὺς ἀξίους πάντας τῶν μυστηρίων. Hanc etiam communionem propterea vocat, quòd*

Pachymeres in Dionyſ. cap. 3. κοινωνία.

tunc omnes communicarent, qui digni essent mysterijs. Sic Pachymeres homo non admodum antiquus in eundem illum Dionysij librum scripsit: neque est cur dubitemus, quin ipse authoris sui mentem, æquè ac Hardingus, cognitam, atque perspectam habuerit. Hic Communionem ex eo appellatam esse dicit, quòd vnâ communicamus. Hardingus verò contrà sentit, & secus esse asseueranter affirmat.

Haimo in t. Cor. 10.

Haimo in suis in epistolas Pauli commentarijs ait: *Calix appellatur communicatio, quasi participatio, quia omnes communicant ex illo.* Hugo Cardinalis sic habet: *Post hoc dicatur communio, quæ appellatur vt omnes communicemus.* Et insuper: *Vel dicitur communio quia in primitiua ecclesia populus communicabat quolibet die.* Gerardus Lorichius sic scribit: *Dicitur Communio quia concorditer de vno pane & vno calice multi participamus: & communio participationem & communicationem significat.* Et Micrologus: *Non potest propriè dici communio, nisi plures de eodem sacrificio participent.*

Hugo Cardinalis in speculo ecclesiæ. De Missa publica prorogan da.

Microlog. de eccleſiast. obseruation. apud Cassandrum de Liturgijs cap. 22

Si nobis non credat Hardingus, at horum omnium authoritatem non aspernabitur: sunt enim sui omnes. Neque dicet, opinor, omnes ignaros atque indoctos extitisse, nec ea quæ scriberent satis intellexisse. A Lutherani dogmatis suspicione ætas profectò ipsa eos liberabit. Basilius ecclesiasticum quoddam decretum, seu canonem citat, in quo sancitum fuit communioni sumendæ, quam ille Mysticum Pascha vocat, duodecim ad minimum homines interesse oportere.

Basil. exercit. ad pierat. Serm. 4.

Hardingus. 11. Sectio.

*QVid si quatuor, aut quinque ex diuersis familijs vnius parochiæ grassante morbo oppressi, & extra omnem vitæ spem positi, Sacramentum sibi, antequam discesserint, dari postulent? Sacerdos postquam Sacramentum in templo sumpserit, naturale alimentum capit, & prandet: pòst rogatus reliquum Sacramentum ad ægrotum defert vnius aut alterius miliaris spatium, & quamuis nemo sit in singulis familijs ad accipiendum præparatus, facit tamen quod postulatus est. Quod quando contingit * nonne cum ipsis communicat sacerdos, & ipsi inter se mutuò communicant, cum eam potiùs voluntatem habeant, vt in eodem loco vnâ quoque communicarent, si liceret? Sin hæc pro legitima iustaq; communione non esset habenda, ac proinde non vsurpanda, in istorum incommodorum alterutrum nobis necessariò incurrendum esset: vt vel* victus ille vitæ necessarius eis ex hac vita abeuntibus denegaretur, (quæ sanè crudelis esset iniuria, & exemplis, pijsq; ecclesiæ primitiuæ institutis contraria:) vel (quod etiam sanctis ecclesiæ decretis repugnat) sacerdos sacrum illum cibum sumeret, postquam stomachum communibus cibis satiasset, idq; non tam vllo sanctitatis studio commotus, quàm quòd Socios & comites haberet. Ita quoq; sacerdos, qui in Missa solus accipit, cum illis omnibus communicat, qui in alijs locis atq; regionibus idem faciunt.*

*Falsum: Hardingus affirmat sacerdotē communicare & non communicare simul: quod naturæ ipsi repugnat.

*Falsum: hæc ratio instituta fuit, nō cuiusq; ægroti, sed hominum excommunicatorum gratiâ.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

QVi nusquam collineat, cum frustra & nequicquam iaculari est necesse. Quid (inquit Hardingus) si quatuor aut quinq; homines, e diuersis vnius parochiæ familijs animam agentes Sacramentum deposcant, postquam pransus fuerit sacerdos? Hinc nempe validissimam Missæ suæ confirmationem peti posse existimat. Verùm, quid si sacerdos ieiunus esset, an & quatuor Missas facere deberet, vt omnibus satisfaceret? Et quid si nullus ægrotet? tunc sanè Hardingus præclarum e manibus amisit argumentum. Sed proh dolor, quale quæso hoc est, antiquis omnibus Doctoribus, sanctisq; patribus relictis, ab imminente morte subsidium aliquod Missæ mendicare? Quando huiusmodi aliquid accidit (inquit Hardingus) aut sacerdotem oportet post sumptum prandium communicare, qnod canonum sanctionibus vetitum est: aut cum, qui morbo detinetur, solum accipere necesse est, quod quidem valet ad priuatam Missam stabiliendam atque confirmandam: aut de hac vita decedere necessario illo victu priuatus debet, quod & crudelis cuiusdam iniuriæ plenum, & primitiuæ ecclesiæ institutis planè contrarium esset. Vt ad hæc sigillatim respondeam, si sacerdos postquam fuerit pransus etiam communicauerit cum ægroto, tum Hardingus nullam adhuc priuatam inuenit Missam. Ex Augustino autē & vetustis quibusdam canonibus patet, & sacerdotem, & populum in ecclesia primitiua aliquando post cœnam communicasse.

Augustin. ad Ianuar. epist. 118.

Concil. Carth. 3. can. 6.

Sed quam tandem ob causam ita necessariam putat esse hanc cautionem? aut cur tam crudelis videtur eis iniuria, si ægrotum hinc migrare sine Sacramento contigerit? nemóne saluus esse potest, qui hoc modo decesserit? ea verò crudelis esset profectò iniuria. Innumeri infantes, alijq; infiniti de hac vita in Dei misericordia absq; illo victu exeunt. Hæc consuetudo apud primitiuæ ecclesiæ Christianos vtilis habita est, non quidem ægrotantium causâ (illi enim cum valerent "quotidie ad communionem accedebant, & cum ægrotarent domum ad se missum Sacramentum" vsitatè percipiebant) sed eorum gratiâ qui excommunicabantur, & Pœnitentes erant: qui propter insignia quædam flagitia ab illis admissa a reliquorum fidelium communione repellebantur: idq; interdum ad totum vitæ suæ tempus, nisi duntaxat quando essent ex hac vita abituri. Hæc pœnæ grauitas adhibebatur ad alios deterrendos, & reconciliatio ista necessaria recreandis & consolandis in extremo spiritu huiusmodi hominibus videbatur, vt ne toti desperationi succumberent, sed in fidelium societatem se denuo receptos esse sibi persuaderent, atque ita læti e vita, vtpote Christi membra emigrarent. Ob hanc verò causam decretum fuit in Concilio Carthaginensi: *Vt si quisquam post eam reconciliationem valetudinem recuperasset, ad ecclesiæ tamen communionem minimè admitteretur, sed tantùm publicis precibus interesse sineretur*. Hactenus atque his in rebus ea cautio, atque prouisio necessaria habebatur.

" Augustin. de Sermone Domini in monte.
" Iustin. Mart. in Apol. 2.

Concil. Carthaginen. 6. can. 13.

Verùm enimuerò non ſanè inficiabor, quin aliquando ſecus vſuuenerit, & eò tandem ſuperſtitionis deuentum fuerit, vt Sacramentum in mortuorum ingereretur ora, quod ex Concilio Carthaginenſi intelligi poteſt, in quo iſtud fieri prohibetur. Quod ſi autem populus nunc vellet ſingulis diebus communicare, quemadmodum tunc feciſſe conſtat: aut ſaltem crebriùs, ac frequentiùs quàm nunc faciunt: hoc tum non perinde neceſſarium in extremo videretur, atque hic videri vult Hardingus: atque ita fieret, vt aliud quoque Hardingi argumentum intercideret.

Concili. Carthagin. 3. can. 6.

Sed largiamur Hardingo, quod poſtulat: eſto, ſacerdos Sacramentum homini ægroto præbuerit. Quid hoc facit ad priuatam Miſſam? Huius argumenti partes perinde ſibi cohærent, atque ægrotantis alicuius hominis ſomnium, cuius nihil eſt cum altero concordans atque conueniens. Nam ſi hæc Miſſa fuerit, vter eam e duobus hiſce celebrauit? ægrotúſne, an ſacerdos? Sacerdos iam prandit, & idcirco non debet: ægrotus non eſt ſacerdos, & propterea non poteſt. Hìc Hardingus Miſſam inuenire vehementer cupit, ſed neminem habet, qui eam celebrarit, atque ita nullam omnino Miſſam hactenus inuenit. Itáne verò Miſſam ex eo, quod nullum habet cum Miſſa commercium, confirmare ſe poſſe arbitratur?

Præterea concedamus, vt hoc ſacerdotis factum non modò priuatam Miſſam euincat, ſed etiam neceſſitate ea, qua ægrotus vrgetur ſpectata, legitimum iuſtumq; videatur. Non tamen ex eo effici poteſt, idem quoque palam in templo rectè fieri, vbi nulla iſtiuſmodi neceſſitas tale quicquam efflagitat. Non eſt eadem loci, temporis, cauſæ, finis, atque modi aliquid agendi circunſtantia. Fuit ſacerdotibus Noruegianis permiſſum neceſſitate quadã id ipſum poſtulante, vt Myſticum calicem ſine vino conſecrarent: quandoquidem vinum in illam regionem importatum ab immenſa frigoris vi citò corrumpitur. Neq; tamen proinde alijs omnibus cuiuſq; regionis ſacerdotibus idem facere vnquam licuit.

Volater. lib. 7.

Hardingus. 12. Sectio.

IAm verò, ſi nec ſacerdos, nec vllus alius homo Chriſtianus ſanctum hoc Sacramentum vnquam accipere deberet, niſi cum pluribus & in eodem loco: hinc tum ſequeretur, vt ſi ſummo hoc, & neceſſario beneficio frui vellemus, loci aliqua conditione aſtringeremur: atque ita eccleſia ab omni ſeruitute per Chriſtum in libertatem vindicata, adhuc tamen ſeruiret, & ſub externis illis rebus eſſet, quas Paulus infirma, & egena, *ſeu vt Anglica Bibliorum tranſlatio habet*) [u] mendica elementa *vocat. Sic quando Paulus increpans Galatas ait* Dies obſeruatis, & menſes, & tempora: *nos etiam ob hanc ſeruitutem reprehendere potuit, & dicere:* Vos loca obſeruatis. *Sed Paulus nequaquam vult, nos ad hæc, quæ*

Gal. 4.

[u] Sic ea Paulus vocat, ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα.

quæ vocat elementa, denuo conuerti: esset enim illud quidem Iudaicum. Et in epistola sua ad Colossenses, ait: Nos cum Christo mortui sumus ab elementis huius mundi. *Iam si ea excipiamus, quæ ad hoc Sacramentum necessariò ex Christi institutione requiruntur, vel scripturis clarè declarata, vel a Spiritu sancto tradita, cuiusmodi sunt panis, & vinum* aqua mixtum, quæ materiam constituunt: debita consecrationis verba, quæ formam continent: & sacerdos ritè ordinatus, habens intentionem, & propositum faciendi, ita vt ecclesia facit, ad quem ministerium spectat: omnia ista elementa, & externa cuncta nobis subjiciuntur, & nobis seruiunt, vt membris ecclesiæ Christi. Cuius rei gratia Paulus ait ad Corinthios:* Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia vestra sunt, vos autem Christi, & Christus Dei.

*Falsum: aquæ & vini mixtio neque catholica est, neque necessaria. Scotus.

Episcopus Sarisburiensis.

SI neque sacerdoti, neque vlli omnino Christiano homini fas sit soli accipere, tum (inquit Hardingus) de loco conuenire, in quo vnâ percipiamus necessariò oportebit. Hîc autem ista verba: *Neque vlli omnino Christiano homini*, quæ quasi in transcursu arripuit, superuacanea sunt, & a proposito, atque instituto nostro prorsus remota. Neq; enim de alio quoquam viro, aut muliere agimus, sed de Missa, & de solo sacerdote Missam celebrante. Iam verò, de loco aliquo statuere perinde nefarium esse Hardingus asserit, atque mẽses & dies obseruare, quod Paulus disertè vetuit: esset enim illud nihil aliud nisi Iudaica planè ceremonia, huius mundi elementum, atque ita miserabilis ecclesiæ seruitus. Ab istiusmodi autem seruitute nos Christus asseruit. Galat. 4.

Incertus sum vtrum Hardingus ludat hîc, & facetè iocetur, an seriò, atque ex animi sententia loquatur. Si sunt hæc ab eo per iocum dicta, facit id, quod ipsa re indignum est: sin verò, ita vt sentit loquatur, tum sanè vix benè assequutus est, vel quæ sit ea seruitus, a qua nos Christus per sanguinem suum liberauit, vel quam libertatem Paulus intelligat. Illud sine controuersia verum est, Christum nos ab honestis, politicisq; institutis, sine quibus & ecclesiastica quæque, & ciuilis πολιτεία corruat necesse est, nequaquam vindicasse: sed a legis maledictione, qua sub peccato obligati fuimus, & a ceremonijs atque ritibus per Mosen datis, qui quòd infirmi imperfectiq; essent, pro temporum illorum conditione, proinde a Paulo mundi huius elementa appellãtur. Galat. 3.

Hîc Hardingus Anglicam Bibliorum interpretationem obiter videtur perstringere, quæ huiusmodi elementa vocabulo Anglico mendicas ceremonias vocat, cum tamen ipse commodiorem nullam adferre posset. Quod si quis ab illo quæreret, quid interesse putaret inter Græcam dictionem πτωχὰ, & Latinam *Egena*, & Anglicum illud, cui Latinum, *Mendica*, congruit, nihil habiturum opinor, quod commodè respõderet. Si nomen hoc non satis honestum atque augustum videatur, at Hieronymus in commentarijs non minùs inhonesto vo-

Mendica elementa.

πτωχά. Egena.

cabulo vſus, *vilem intelligentiam traditionum* vocat, & Prophetæ rem hanc multò adhuc etiam magis extenuant. Hieremias prophetæ ceremonias eas eo modo deprauatas, & alias ab hominibus excogitatas, paleam nominat, & feces, & ſcoriam, & ſomnia. Eſaias, ſordes: Zacharias, maledictiones: Ezechiel, ſtercus humanum: & alia huiuſmodi.

Galat. 4. Ab hac ſeruitute, inquit Paulus, vos liberauit Deus: nunc liberi eſtis, non ampliùs ſerui: nunc filj eſtis, & hæredes Dei. Ab iſta libertate Galatæ ad ſeruilem circunciſionum, lotionum, aliarumq; legis ceremoniarum obſeruationem deſciuerant. Itaque de hoc libertatis, atque ſeruitutis genere Paulus diſſerit, de alio non meminit.

Hardingus numerum cõmutat cum loco. De loco conditionem vllam interponere Hardingus prorſus Iudaicum eſſe contendit: nam ſicut ad Galatas Paulus dicit: *Menſes & dies obſeruatis*, ita vobis quoq; dicere potuit, *loca obſeruatis*. Sic nempe Hardingus loquitur, quaſi ipſe nullum haberet loci, in quo Miſſam celebret, delectum. De loco verba facit, cuius eſt ab inſtituto noſtro remota quæſtio: numerum autem communicantium, de quo Paulus tam apertè loquitur, ſilentio præterit. Si res quaſlibet externas pro mundanis elemẽtis habeant, panem & vinum è ſacra adminiſtratione, aquam e baptiſmo, verba Euangelij, totum miniſterium, omnemq; gubernandarum Rerumpublicarum rationem tollant eſt neceſſe. Hæc omnia externa ſunt, nobis a Deo conceſſa, vt illis liberè, abſque ſeruili aliqua obſeruatione, aut conſcientiæ ſeruitute vteremur. Sunt enim a Deo condita noſtra gratia, non nos illorum.

Coloſ. 2. 1. Cor. 7. 1. Tim. 4. Sed quid hoc rei eſt? num aduerſarij noſtri nunc tandem eccleſiæ libertatem tueri, aut de ſeruitute queri volunt? Equidem (benigne Lector) non agunt apertè, fictè & ſimulatè loquuntur: nihil minus cogitant. Sacramenta Domini multitudine quadam ſuperſtitioſarum, & puerilium ceremoniarum commaculârunt, eisq; ſanctiones eiuſmodi addiderunt, vt hominum mentibus ingentem diuinæ iræ metum, & conſcientiæ pondus maximum injcerent. Dei populum ſic inſtituunt: ne tangas hoc: ne guſtes hoc: hominum conſcientias ciborum delectu onerant: legitimum matrimonium prohibent, in quo iugum hominibus intolerandum imponunt, laqueos eorum vitæ injciunt, &, vt Paulus ait, Dæmonum doctrinam colunt.

Auguſtin. ad Ianuariũ: epiſtol. 118. Auguſtinum de huiuſmodi traditionibus, quas humanas præſumptiones vocat, querentem audiunt, quòd eo modo effectum eſſet, vt Chriſti eccleſię ſuo tempore longè deterior, quàm vnquam fuerit ſynagogæ Iudæorum, conditio videretur. ſimiles etiam aliorum recentioribus ſeculis viuentium querelas acceperunt: neque tamen adduci adhuc vnquam potuerunt, vt ex tanto inanium ceremoniarum numero, vel vnam ſubtrahi paterentur, nẽ nunc quidem, poſtquam generale (vt ipſi vocant) Concilium ea de cauſa congregatum fuerit. Quo ergo iure poſſunt in homines, de ſeruitute alijs impoſita conqueri? An illi verò libertatem eccleſiæ nobis reſtituent?

Bernard. Clareuall. Gerſon Cancellar. Pariſiẽſ.

Hardingiana libertas. Quanquam Hardingus, quid ſentiret, haud obſcurè declarauit: libertatem nimirum iſtam nihil aliud eſſe, quàm quicquid voluerit agẽdi licen-

licentiam: & seruitutem illam, quam dicit, in eo sitam, vt Dei subijciatur imperio. Etenim statim his adiungit, aquæ viniq; permistionem, & sacerdotis intentionem ad sacramentum consecrandum necessariò requiri. Atque quod ad prius attinet, si solam superstitionem demas, nemo est, qui de eò vehementer laborabit. Non potest certè negari D. Cyprianum, aliosq; e vetustis patribus, & mentionem illius facere, & tanquam necessarium vrgere. Et Iustinus ille Martyr ποτήριον appellat ὕδατος καὶ κράματος, id est, *poculum aquæ & mixturæ*. Verùm hoc nunquam fuit, vel a Christo, vel ab Apostolorum quoquam nobis imperatum: neque communi vnquam ecclesiæ consensu obseruatum, aut pro re necessaria habitum. Scotus enim atque Innocentius testes sunt locupletissimi, in ecclesia Græcorum suo tempore nullum locum habuisse. Quapropter, nec potest, nec debet catholicum videri. De illius autem necessitate Scotus disertè ait: *Huic vino apponere aquam non est simpliciter necessarium de necessitate Sacramenti.* Hic iam pugnãtes hosce Doctores animaduertimus. Hardingus admistionem hãc sacramento necessariam esse statuit: Scotus non esse necessariam defendit.

Cyprian. contra Aquarios.
Iustin. in apolog. 2.
Ioann. Scotus in 4. sentent. dist. 11. q. 6.
Innocent. de officio Missæ part. 3. cap. 4.

Iam verò si conarer Hardingi mysteria enunciare, quæ ad hanc rem spectant: cuiusmodi sunt, vnam aut alteram aquæ guttam effundendam esse in terram: quantum aquæ cum vino commisceri debeat, ad commodam permistionem efficiendam: quò postea recedat aqua: vtrum in fluitantem quandam, & exilem, tenuemq; naturam migret an in Christi sanguinem propter vini commistionem vertatur, an in Sacramentum ablutionis abeat, ad reliquum diluendum: hæc inquam orationem & longiorem postularent, & in isto tempore non necessariam. Neque ego vel verbum adeò de hac re fecissem vllum, nisi hunc hominem restituendæ libertatis Christanæ gloriam sibi aliquam superbè vendicare viderem.

Hardingi argumẽtationes.

Quòd ait: *Sacerdos debet intentionem habere ea faciendi, quæ ecclesia facit:* nisi quid ecclesia faciat, certum, atque exploratum habuerit, non potest sua sibi constare intentio, atque ita sequetur, vt Missam celebret cum intentione quadam faciendi quod nescit. Iam verò ecclesiam varias habere intentiones perspicuum est. Romanæ siquidem ecclesiæ intentio ad panis ac vini transsubstantiationem efficiendam dirigitur. Græca autem ecclesia nunquam habuit huiusmodi intentionem, quemadmodum ex Concilio Florentino clarissimè apparet. Intentio ecclesiæ Romanæ est consecrationem Christi verbis efficere, Græcæ autem ecclesiæ precibus. Ad vtram verò ecclesiam sese accommodabit sacerdotis intentio? Est hæc profectò abyssus incertæ dubiæq; cognitionis. Cor hominis imperuestigabile est. Si mortalis cuiusquam hominis intentione nitamur, de nostro ipsorum baptismo dubitare meritò possumus.

Intentio Sacerdotis.
Concil. Florẽtinum, sessione vltima.
Bessarion de Sacramento Eucharistiæ.

Christus nos ab huius mundi elementis liberauit. Ergo fas est sacerdoti priuatam Missam habere. Menses & dies obseruare prohibemur: Ergo licet sacerdoti soli accipere.

Sic nempe ratiocinatur, ac si D. Pauli verba essent eiusmodi, vt ex illis quicquid vellet efficere posset. Panis quidem, & vinum, & aqua, & sacerdos ipse mundanæ sunt creaturæ, & proinde Christianæ libertati inseruiunt, æquè ac locus, vel tempus. Neque tamen proinde debet Hardingus communionem, vel absq; sacerdote, vel pane, vel vino: aut baptismum sine aqua obire atque procurare. Christus nos a seruitute atque superstitioso creaturarum vsu, non ab ipsis creaturis liberauit. Nam alioquin eadem profectò argumentandi forma æquè liceret Hardingo concludere hoc modo, Apollos, Paulus, Petrus, vita, & futura sunt res mundanæ: sic enim Paulus habet, sicuti Hardingus recitauit: *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Petrus, siue mundus, siue vita, siue futura:* At Christus nos liberauit a creaturis mundanis: Ergo nos Christus a Paulo, ab Apollo, a Petro, a mundo, a vita, & a rebus futuris vindicauit. Huiusmodi scilicet argumenta Hardingus ad Missam suam confirmandam adducit.

1. Corinth. 3.

Hardingus. 13. Sectio.

DEinde, cum antiquus ille, & egregiè doctus episcopus Cyrillus clarè, copioseq; doceat admirabilem illam nostrûm cum Christo, & nostrûm vtetipsorum in vnum corpus per hoc Sacramentum copulationem, atq; coniunctionem: cumq; vniti & in vnum corpus redacti, non tamen in vnum aliquem locum congregemur, sed per omnes mundi partes dissipemur: ex eo rectè possumus concludere, ad hoc efficiendum non necessariò requiri, vt qui communicant, in vno loco præsentes simul adsint. Eius hæc sunt verba, non multùm a Dionysio Areopagita discrepantia, cuius facta est antè a nobis mẽtio. Vt igitur inter nos & Deum singulos vniret, quamuis corpore simul & anima distemus, modum tamen adinuenit consilio patris & sapientiæ suæ conuenientem. Suo enim corpore credentes per communionem mysticam benedicẽs, & secum & inter nos vnum nos corpus efficit. Quis enim eos qui vnius sancti corporis vnione in vno Christo vniti sunt, ab hac vnione naturali alienos putabit? nam si omnes vnum panem manducamus, vnum omnes corpus efficimur. Diuidi enim atque seiungi Christus non patitur.

In Ioan. 11. cap. 21.

Nunc ergo perspicimus iuxta huius vetusti patris doctrinam sacris Scripturis stabilitam, omnes fideles Christi corpore benedictos per mysticam communionem vnum cum Christo & inter se ipsos corpus effici. Quæ tamen eximia Christi benedictio vim atq; necessitatem in se maiorem habet, quàm vt loci vlla conditio eam frustrari possit, præsertim vbi nulla est decori, conuenientis q; ordinis proposita perturbatio atq; contemptio.

Episcopus Sarisburiensis.

CVm ex parte quadam facilè assentior ijs, quæ hoc in loco attulit Hardingus, Cyrillum nempe, atque Dionysium inter se consentire, quemadmodum confirmatum si Hardingus hunc Cyrillum priuatam

uatam Miſſam vnquam celebraſſe, vel nomen adeo Miſſæ in libris ſuis ſemel vſurpaſſe poſſit euincere, totum ſanè nõ inuitus elargiar. Quòd ſi autem nullum de Miſſa verbum a Cyrillo factum vnquam fuerit, quare eſt ab Hardingo ad Miſſam confirmandam introductus? Verum enimuerò non ignorant iſti rem eſſe facillimam, glorioſo patrum catholicorum nomine ad indoctorum imperitorumq; hominum fraudem abuti.

Cyrillus ait: quotcunque in Chriſtum credunt, ſiue præſentes fuerint, ſiue abſentes, ſiue Iudæi, ſiue Ethnici, ſiue liberi, ſiue ſerui, vnum eſſe in Chriſto Ieſu corpus. Hoc neque negatur a quoquam, neque ad priuatam Miſſam quicquam omnino pertinet. Nos verò Chriſtum per regenerationis Sacramentum (ſicuti Chryſoſtomus ait) carnem nos de ſua carne, & os de ſuis oſſibus feciſſe, nos membra, illum caput eſſe: etiam fideles omnes vnum eſſe corpus, omnes eodem ſpiritu donatos, & quanta fuerit maxima interualli diſtantia, alios tamen aliorum membra exiſtere confitemur.

Chryſoſto. in epiſt. ad Epheſ. Homil. 20.

Hanc planè mirificam coniunctionem, & quaſi corporis inſitionem fides & inchoauit, & perfecit, quemadmodum Paulinus ſcribit ad Auguſtinum: *Per fidem noſtram incorporamur in Chriſto Ieſu Domino noſtro.* Poſtea hæc eadem, quam vocant, incorporatio nobis in baptiſmo noſtro confirmatur atque augetur. Sic habet Auguſtinus: *Ad hoc baptiſma valet, vt baptizati Chriſto incorporentur, & membra eius efficiantur.* Cumq; nos natura noſtra valde ſimus imperfecti, atque imbecilles, & proinde quotidiano progreſſu indigeamus, vt in hominem in Chriſto perfectum & integrum coaleſcamus: idcirco incorporationem iſtam, ſubinde renouari, & per ſacrorum myſteriorum vſurpationem in nobis confirmari voluit Deus. In quo conſiderandum eſt, ſacra hæc myſteria non efficere, ſed potius ſeruare atque confirmare iſtam incorporationem. Primùm oportet nos Chriſti corpus eſſe, deinde Sacramentum corporis Chriſti accipere: quemadmodum rectè obſeruauit Auguſtinus: *Corpus Chriſti ſi vis intelligere, Apoſtolum audi dicentem fidelibus: Vos eſtis corpus Chriſti, & membra: myſterium veſtrum in menſa Domini poſitum eſt, myſterium Domini accipitis, ad id quod eſtis reſpondetis Amen. Audis corpus Chriſti, & reſpondes, Amen. Eſto membrum Chriſti, vt verum ſit Amen tuum.*

Paulin. & Theraſia ad Auguſt. epiſt. 31.

Auguſt. de baptiſmo paruulorum. De cõſecrat. diſt. 4. Ad hoc.

Auguſt. in Sermone ad infantes. Citatur a Beda in 1. Cor. 10

Neque tamen exiſtimare debemus corpus Chriſti craſsè atque corporaliter eſſe in noſtra corpora recipiendum. D. Cyprianus ait: *Cibus, eſt non ventris, ſed mentis.* Et Auguſtinus: *Crede & manducaſti.* Et Cyrillus, quem hîc Hardingus citauit, ſic contra obiectiones Theodoreti ſcribit: *Num hominis comeſtionem noſtrum hoc Sacramentum pronuncias, & irreligioſè ad craſſas cogitationes vrges eorum qui crediderunt mentem, & attentas humanis cogitationibus tractare, quæ ſola pura & inacquiſita fide accipiuntur?* Quare Athanaſius ait: *Spiritualis cibus eſt, & in nobis ſpiritualiter digeritur.*

Cyprianus de cœna Domini. De conſecrat. diſt 2 Vt quid. Auguſtin. Cyrillus cõtra obiectiones Theodoreti. Athanaſius in illa verba: Si quis dixerit verbum.

Sic Chriſtus in illa ſanctiſſima cœna nobis proponitur non ore percipiendus (eſſet enim ea, teſte Cyrillo, *craſſa quædam & profana ima-*

ginatio) ſed pura ſimpliceq; fide amplectendus. Atque, vt ait Athanaſius, comedendus tanquam ſpiritualis cibus, & ſpiritualiter in omnia eius membra digerẽdus. Ita nos omnes vnum corpus, & vnus in Chriſto ſpiritus ſumus, quandoquidem Chriſtus eſt in nobis omnibus, & nos omnes in eo. Cuius rei cum ſacra communio expreſſam quandam oſtendat oculis noſtris imaginem, Auguſtinus proinde eam vocat vnitatis myſterium. Sic nos inter nos arcto quodam vinculo ſancta communio copulat, & coniungit, quantumuis ſimus numero infiniti, & quàm maxima locorum diſtantia diſiuncti. In ea enim clarè profitemur, nos in eadem domo famulos eſſe, ad vnam omnes menſam accedere, vnoq; omnes ſpirituali cibo paſci, carne nimirum & ſanguine agni Dei. Quam rem Paulinus perſpicuè D. Auguſtino videtur his verbis expoſuiſſe: *Non mirum ſi & abſentes adſumus nobis, & ignoti noſmet nouimus, cum vnius corporis membra ſimus, vnum habeamus caput, vna perfundamur gratia, vno pane viuamus, vna incedamus via, eadem habitemuq; in domo.* Hos patres antiquos volui quaſi comites Cyrillo adiungere, vt ipſius ſententiam meliùs atque commodiùs intelligeremus.

Auguſt. de cõſecrat. diſt. 2. Quia paſſus.

Paulinus epiſt. ad Auguſt. 33.

Ex his verbis Hardingus ad hunc modum concludere videtur: Per communionem omnes fideles, & Deo, & inter ſe coniunguntur: Ergo fas eſt ſacerdoti priuatam Miſſam celebrare. Minimè ſanè putauit bonus ille pater fore, vt ipſius verba tam violenter ad huiuſmodi concluſiones torquerentur. Sed concluſionem iſtam, nos paulò adhuc diligentiùs perſequamur, vt eius abſurda atque vitia magis elucere poſſint.

Soli ſacerdotes in ſuis priuatis Miſſis communionem percipiunt: Ergo quod ad illam actionem, tempúſq; attinet, ſoli ſacerdotes vnum Chriſti corpus efficiuntur. Sed vt poſſis, Lector, clarè perſpicuéq; animaduertere, quid Hardingum noſtrum in iſtam fraudem induxerit, debes meminiſſe Cyrillum, quod ad Sacramenti communionem ſpectat *ab effectis*, vt Dialectici vocant, *non a cauſis* argumentari: Hardingus contrà ratiocinatur a cauſis, non ab effectis. Quòd autem Cyrillus argumentum ſuum ab effectis ducat, manifeſtum eſt. Sacramenti ſiquidem perceptio non eſt efficiens noſtræ in vnum cum Chriſto corpus coniunctionis cauſa, ſed ſignum & teſtimonium, & vt Paulus ait, ſigillum & confirmatio illius effecti. Nam Iudas Sacramentum quidem accepit, æquè ac Petrus: Iudas tamen membrum Chriſti non fuit, quemadmodum Petrum fuiſſe certum eſt. Multi etiam infantes, & alij fideles, piiq; homines vera ſunt illius corporis membra: quos tamen vel morte, vel alijs obſtaculis impeditos, atq; prohibitos corporis Chriſti Sacramenti nunquam contigit eſſe participes.

Rom. 4. Signaculum.

Quanquam autem Hardingus authoris ſui verba in ſenſum alienũ ita tranſtulerit, tamen difficile ei erit, Miſſam ex illis ſuam rectè commodéque concludere. Cõmunionem verò optimè, atque directò inde colligere licebit. Nã ſi cõmunionis ea vis ſit, vt quatenus a multis ſumitur, fideles omnes vnũ in Chriſto corpus eſſe teſtetur, atq; declaret,

iuxta

iuxta Cyrilli ſenſum, ex eo ſequitur eandem communionem a multis ſimul eſſe percipiendam: cum alioqui nihil tale teſtari atque ſignificare poſſit. Huius argumenti Antecedens multorum patrum teſtimonijs confirmatur. Cyprianus habet: *Quo amore & concordia omnes fideles Chriſtiani coniungantur, Dominicum Sacrificium declarat.* Anſelmus quoque non ita priſcæ ætatis: *Frangimus & diuidimus panem in multas partes, ad deſignandam vnionem charitatis accipientium.* Hîc obſeruandum illud eſt, quòd Anſelmus hanc vnionis declarationem, in accipiendis Sacramentis, non in ſpectandis ſitam atque collatam eſſe dicat. Neq; eos Cyrillus qui Miſſam audiunt, ſed qui myſticam benedictionem percipiunt, vnum cum Chriſto, & inter ipſos corpus effici ſcribit. Sicuti Paulus quoque habet: *Panis, quem frangimus, eſt communicatio corporis Domini: & nos, cum multi ſimus, omnes vnus panis, & vnũ corpus ſumus, quotquot de vno pane participamus.* His Pauli verbis cõſentiunt & illa Hieronymi, quæ in perſona Chriſti loquutus eſt: *Benedic hæreditati tuæ, quam per corporis, & ſanguinis mei myſterium in eccleſia cõgregaſti.* & Dionyſius inquit: *Communis & pacifica vnius eiuſdemq; panis & calicis diſtributio diuinam eis concordiam, vtpote vnâ educatis, lege ſancit.* Verè igitur rectéq; dixit Hardingus Cyrillum cum Dionyſio conſpirare: ſed ambo ſanè ipſi aduerſantur, & ambo priuatam eius Miſſam penitus damnant.

Cyprian. ad Magnum.
Anſelm. in 1. Cor. 10. Accipientium.
Cyrill. in Ioan. lib. 11. cap. 26.
1. Cor. 10.
Hieronym. in Eccleſiaſt. c. 3.
De eccleſiaſt. Hierarch. c. 3.

Hardingus. 14. Sectio.

*QVòd ergo homines poſſint vnâ communicare, etſi fuerint locis ſeparati (quod eſt a Iuello improbatum, argumento non minùs inepto ab vſu excommunicationis ſumpto, quàm eſt aliquod eorum, quæ ipſe in Catholicorum hominum ſcriptis irridet) quodq; hoc legitimum, & pium * patribus antiquæ eccleſiæ Apoſtolorum temporibus vicinæ viſum ſit, pluribus idoneis teſtimonijs confirmare atq; comprobare licet.*

* Falſum: nihil enim tale in quoquam antiquo patre apparet.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EGo verò ſacro ſuggeſto non ad iocum & ludibrium, ſed qua decuit modeſtia reuerentiáq; vſus ſum: tantùm volui nonnullarum, quas veſtri homines adducunt, rationum imbecillitatem oſtendere, vt omnes, quàm infirmis veſtra religio fundamentis niteretur, clarè perſpicerent. Atque eò me indigniſſimi veſtri, aliorúmq; rumores in circulis ſparſi iuſtiſſimè impulerunt, in quibus populo perſuadere conati eſtis, omnem noſtram doctrinam leuem, & puerilem, & auribus hominum indignam eſſe. Quapropter vt populus auditis vtriusq; partis nonnullis argumentis, facilius de ijſdem iudicium facere poſſet, hoc eo tempore Papæ Innocentij argumentum propoſui: *Sol maior eſt luna: Ergo, Papa eſt maior Imperatore.* Marginalis autem gloſſa in hunc locum ſic habet: *Sol maior eſt luna ſepties & quinquagies: Ergo, Papa ſepties ſupra quinquagies maior eſt Imperatore.* Illud etiam Bonifacij octaui ar-

De maioritate & obedientia. Ca. Solitæ
De maioritate & obedient. Vnam ſanctã.

gumentum commemoraui : *In principio creauit Deus cœlum & terram, non in principijs. Ergo Papa est super omnes principes & imperatores.* Qui istorum aliorumq; similium argumentorum debilitatem prodit, non propterea statim vel iocari, vel ludere existimandus est.

Excommunicatio.

De excommunicatione autem hæc fere habui. Si sacerdos Louanienſis cum Calecutenſi sacerdote communicare posset (quod Hardingus tanquam firmissimum ponit priuatæ Missæ fundamẽtum) hinc efficeretur, vt ecclesia omnem suam, quod ad sacerdotes attnet, excommunicationis vsum amitteret. Nam excommunicato liceret, si sacerdos esset, dicere, se velle Missam celebrare, atq; ita communionem cum eodem ipso episcopo, vel inuito a quo fuerat excommunicatus, percipere. Hoc dictum Hardingus, vt ineptum, non ratione, sed authoritate tantum sua refutauit.

Gregorius Neocæsariensis.
Lugentes.
Audientes.
Precantes.

Romana certè quidem ecclesia, cùm sacræ communionis, tum excommunicationis etiam omnem rationem penitus abiecit. Ista enim bina vocabula contrariam vim habent, & alterum eorum ab alterius priuatione pendet. In primitiua ecclesia sicut pij omnes liberum habuerunt ad sancta mysteria aditum, sic diuini spiritus potestate, qui se insigni aliquo scelere atque flagitio astrinxerunt, accessu prohibebantur : magna tamen adhibita cautione, pro facinorum, quæ perpetrarant atrocitate, quemadmodum disertè apud Gregorium Neocæsariensem habetur in quodam de ea re canone. Nam qui grauissimè peccarunt, ab ecclesia omnino remoti fuerunt, tanquam fidelium societate prorsus indigni. Alijs concessum fuit templum inire, & sacras audire conciones : sed ante precum exordium expulsi sunt, tanquam indigni qui vnâ cum fratribus suis orarent. Alij precibus ecclesiæ interfuerunt, sed incunte communione iussi exierũt. Reliqua fuit piorum multitudo, qui remanserunt, & cõcionem audiuerunt, & perseuerantes orarunt, & sacrosancta mysteria vnà acciperunt. Hanc ecclesiæ cõsuetudinem è Socrate depromptam Cassiodorus explicat. *Stant rei, & velut in lamentationibus constituti, & cum sacra celebratio fuerit adimpleta, communionem non percipiunt.* Sequitur deinceps : *Constituto verò tempore, velut quoddam debitum exoluentes, cum populo communionem participant.* Ita qui aliquid deliquerant, a communione arcebantur, cæteriq; omnes communicabant. Proinde canones Apostolorum habent : *Vt omnes fideles qui ad ecclesiam conueniunt, scripturas audiant. Qui verò non perseuerauerint in oratione, vsq; dum liturgia peragitur, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines ecclesiæ mouentes, communione priuentur.* Populus etiã ad Timotheum episcopum Arianum, sed hominem mitem atque mansuetum, cum propter alterum, eius consortium fugeret, propter alterum verò eum amaret, dixit : *Et si tecum non communicamus, at amamus tamen.*

Historia Tripartit. lib. 9. cap. 35.

Can. Apostol. can. 9.

Iam ergo si Hardingi principium firmum sit : sacerdotem Missam priuatam celebrantem, cum alijs omnibus omnium locorum idem facientibus posse communicare, ex eo consequitur sacerdotem nullum excommunicari posse. Quamuis enim neque sacerdos quisquam alius, neque

neque e populo aliquis cum eo accipere voluerit, priuatam tamen ei licet Missam conficere, eoq; modo statim cum omnibus illis communicare, si modò verum sit nouum istud Hardingi figmentum.

Verùm vt clarius hoc a nobis adhuc explicetur, tritum est illud in scholis, *Priuationem præsupponere habitum*: neque enim fieri potest, vt quisquam rem illam, quam non habet, amittat. Si quis ergo dicat a Sacramentis esse excommunicationem aliquam, vbi nulla sit Sacramentorum communio: vel eum a Dominica mensa repelli, qui neque iam ad eam accesserit, neque pòst sit accessurus: vel illum esse excommunicatum, qui prohibitus tantùm sit Missam audire: vel populum sacramẽta sacerdotis ore satis commodè accipere: hoc certè doctrinæ genus in ecclesia primitiua non modo peruersum, sed delirum etiam, & planè insanum videretur. Hoc modo Papa (vt fertur) locustas, & viperas, & bruchos, & alios eius generis vermiculos: & exorcistæ suos dæmones excommunicare solent: ac si hæ creaturæ, nisi istorum hominum authoritas intercederet, ad communionem sumendam non omnino ineptæ essent.

Hardingus. 15. Sectio.

Eccle. histor. lib. 5. cap. 24. IRenæus scribens ad *Victorem Romanum episcopum de Paschatis obseruatione, sicuti Eusebius Cæsariensis testatur, eumq; hortatus ne ab eorum communione abstineret, qui Paschatis festum celebrabant iuxta Asianæ ecclesiæ consuetudinem, a S. Ioanne Euangelista institutam, ostendit in more positum fuisse Romanis episcopis, quandocunq; peregrini aliqui episcopi Romam venirent, sacramentum illis accipiendum mittere, si modò fidem catholicam priùs temuissent, ex quo mutuam inter eos communionem profitebantur. Hæc sunt Irenæi verba.* Qui fuerunt ante te presbyteri (*id est episcopi*) etiam cum non ita obseruarent, presbyteris ecclesiarum cum Romam accederent, Eucharistiam mittebant. *Sic* * *vnà communicabant illi episcopi, priusquam in vnum locum conuenirent.*

Græca sic habẽt, aliter quã Ruffini versio vulgata.

* Falsum: neq; enim Irenæus eos vnà cõmunicasse dicit.

Episcopus Sarisburiensis.

TRita est hæc, multisq; nota historia. Occidentalis ecclesia in obseruando Paschate D. Petrum sequuta est: Orientalis verò aliam tenuit consuetudinem a D. Ioanne introductam. Hinc exarsit contentio, atque in acerbum incendium, flammamq; erupit. Hanc Victor Romanus: illam Polycarpus Smyrnensis Episcopus propugnabat: vterq; & pietate inclytus, & martyrio decoratus. Alteri alteros impellebant vt cederent. Victor acris atq; vehemẽtis ingenij vir, vniuersam Asianam ecclesiam alioſq; omnes, qui in celebrando Paschatis die à Romanis dissidebant, statuerat excommunicare. Irenæus Lugdunensis episcopus, de eo factus certior, literas ad eum è Gallia satis acerbas scribit, in quibus eum, vt ab inceptis desisteret, monuit, quòd periculum esset ne tam graue inde nasceretur dissidium, vt post sedari minimè posset. In-

ter alia, hæc quoq; verba habet, quæ hîc Hardingus recitauit. *Qui fuerunt ante te presbyteri, etiam cum non ita obseruarunt, presbyteris ecclesiarum, cum Romam accederent, eucharistiam mittebant.* Ex his concludit Hardingus: *Ergo hi episcopi vnâ communicabant, priusquam in vnum locum conuenirent:* & insuper in margine annotauit, Græcum contextum in Eusebio a vulgari translatione Rufini discrepare. Conciliorum tamen volumen eandem illam translationem adhibuit, atq; vsurpauit, inter decreta Victoris. Verùm si Hardingus satis diligenti attentione fuisset vsus, suam ipse translationem Anglicam a Græco nonnihil discedere animaduertisset. In breui hac & contracta historia, tria præcipuè occurrunt consideranda. Primum, Irenæum episcopum Gallicum ausum fuisse literas tam acres atque acerbas ad Romanum episcopum dare, in quibus neque superiorem illum agnoscit, & eum alioſque ante ipsum Romæ episcopos, presbyterorum tantùm nomine appellat.

Concil. tomo. 1. inter decreat victoris.

Alterum, tam eximia doctrina viros, & Christi quoq; martyres in summis capitibus religionis concordantes atq; conspirantes, de rebus tamen leuibus, quæq; momenti pene nullius fuerant, inter se dissentiones tam vehementes tamq; diuturnas exercuisse, vt nunquam conciliari possent. Hanc rem si Hardingus diligenter perpenderit, nullam reperiet tantam triumphandi materiam, si quam Deus huiusmodi forte discordiarum scintillulam in primarijs, quæ nunc sunt, ecclesiæ suæ membris comparere permiserit.

Tertium, vbi tum fuit illa potestatis atque authoritatis sublimitas, quam Romanus pontifex sibi vendicat, cum neque minas iactando, neque præcipiendo efficere potuerit, quin Brytanniæ nostræ ecclesia ad septingentos prope post Christum annos, Pascha iuxta Græcæ ecclesiæ consuetudinem obseruaret, Romanam verò ecclesiam non admodum curaret.

Beda eccles. hist. lib. 3. cap. 25.

Sed vt ad rem ipsam veniamus: *Hi episcopi* (inquit Hardingus) *vnâ communicarunt, priusquam conuenirent.* Si fide eos atq; religione communicasse intelligat, nemo negabit: sin vsurpatione Sacramentorum, id verò nõ dum euicit. Mea profectò sententia vocabulum istud, *Eucharistia*, in hoc Irenæi loco, non Sacramentum consecratum, sed panem communem significat, quem episcopi ad se mutuò, tanquam firmissimum sui in religione cõsensus, ac Christianæ cõcordiæ pignus mittere consueuerunt: quem etiam is, qui acceperat, in sacra communione adhibere posset, si ita ei visum esset. Hoc sensu Paulinus ad D. Augustinum videtur scripsisse: *Panem vnum sanctitati tuæ charitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem tu Eulogiam esse facies dignatione sumendi,* Et in ea, quæ proximè consequitur epistola: *Quinq; panes misimus tibi pariter, & filio nostro Licentio. Non enim potuimus in benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere.* Ex his constare potest, hunc panem sacramentum nequaquam fuisse, maximè autem ex eo, quod Paulinus in alia epistola scribit: *Panem vnum, quem vnanimitatis iudicio misimus*

Paulin. ad August. epist. 36.

Paulin. ad August. epist. 31.

Apolog. 2.

Charitati

Charitati tuæ, rogamus vt accipiendo benedicat. Si enim antè consecratus esset, minimè rogasset Augustinum, vt cum de integro benediceret.

At Irenæus hoc vocabulo, *Eucharistia*, vtitur, quod Sacramentum significat. Respondeo, Sacramentum rectè dici potuisse, quia fuit in vsum sacramenti destinatus: de hoc tamen non pugnabo. Tertullianus hospitalitatis contesserationem nominat, atq; hoc de sacramento loquutus videtur. Atq; vt istud ad hunc Irenæi locum accommodemus, nunc quid ex eo Hardingus efficiat videamus.

Tertullianus: de præscript. aduersus Hæreticos.

Episcopus Romanus, inquit, Sacramentum ad eos, qui ex Asia venerant, misit: Ergo fuit ea priuata Missa.

Hæc conclusio longè petita, atque admodum eneruata est. Quæro enim quis e tribus illis Missam celebrarit? is ne qui Sacramentum misit, an qui accepit, an qui detulit? Esset profectò stupendum, Missam habere, nec tamen qui eam celebrarit, quenquam extare. Equidem Irenæus neque communionis vllam, neque Missæ mentionem facit. Nisi forte Hardingus dixerit *Mittere* nihil aliud esse, quàm communicare, aut *Mittere Eucharistiam* idem esse, atque Missam celebrare.

Si communis panis fuerit, certè nihil fuit aliud, quàm donum congratulandi causa missum: Si sacramentum fuit, tum non in itinere mox, aut multa fortasse nocte, aut in diuersorio, in publica mensa inter alias epulas, sed postea in ecclesia sua, quando ei videretur, accipiendum fuit. Videmus ergo primùm hunc locum ambiguum esse, deinde vt omni controuersia careret, ex eo tamen priuatam Missam euinci non posse. Verùm statim pòst disertè commemoratur, quæ fuerit episcoporum vnâ communicantium ratio, quam Hardingus potiùs reticendam esse iudicauit: *Cum res ita haberent, communicabant inter se mutuò, & in ecclesia Anicetus concessit Eucharistiam Polycarpo.*

τούτων δ' ὅτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ.

Obserua, Lector Christiane, quòd Irenæus, tum eos communicasse dicit, quando in ecclesia conuenerant, minimè verò sicuti Hardingus affirmat, priusquam vnâ essent. Anicetus teste Irenæo Sacramentum vnâ cum Polycarpo sumpsit in ecclesia, non in diuersorio, aut hospitio, quemadmodum Hardingus statuere videtur.

Quæ cum eiusmodi sint, quid hîc Hardingus adeptus est, quod ad priuatam Missam faciat?

Hardingus. 16. Sectio.

Similiter Iustinus Martyr, formam atq; rationem Christianæ religionis suo tempore quoad Sacramenti vsum commemorans hæc habet: Finitis ab eo, qui præfectus est gratijs & orationibus, & ab vniuerso populo facta acclamatione: Diaconi (quos ita vocamus,) vnicuiq; tunc temporis præsenti panis & aquæ & vini consecrati dant participationem, & ad eos qui non adsunt, deferunt. *Ita illo tempore, qui Deo in publico precum loco, vnâ seruierunt, atq; alij nonnulli, qui abfuerunt, vel morbis, vel negotijs vel alijs rebus impediti, quominus possent illorũ cœtui interesse,*

Apolog. 2.

* Falsum: nam Iustinus nullū verbum facit de communicando simul.

*simul tamen communicabant, quanquam non in vno loco: nec quisquam proinde violatam ab illis Christi institutionem exclamauit.

Cum autem Iuellus ita acerbè in priuatam Missam eo nomine inueharur, quòd Sacerdos Sacramentum solus accipiat, & quasi debellatum esset, triumphos ducat, istis sese verbis sed ineptè exhilarans Vbi tum fuit priuata Missa? Vbi singularis ista communio toto hoc tempore exitit? (Sexcentos scilicet eos post Christum annos intelligit, sicuti ipse ibidem explicat) clarissimis, atq; euidentissimis testimonijs euincam, diu ante Gregorij tempora, de quibus loquitur, imò verò ab ipsis ecclesiæ primordijs homines fideles * viros simul & fœminas Sacramentum solos percepisse, nec vnquam propterea vt ordinis a Christo instituti perturbatores fuisse reprehēsos. Priusquam autem ad ea loca recitanda accedam quæ possum in hanc sententiam adferre, vnum hoc a Iuello quæro: si qui domi remanserunt, de quibus Iustinus Martyr scribit, communionem per se soli legitimè acceperūt, cur idem sacerdoti non licebit in ecclesia, Deo in sacrosancto Missæ sacrificio sanctissimè seruienti, si fortè socijs nulla sua culpa careat? Quæ nam enim Sacramentarios religio mouet, vt id in sacerdote damnent, in laicis verò excusent? Quid habet sacerdos, vnde hoc ei minùs, quàm populo liceat? Potéstne laicus diu apud se reseruatum Sacramentum accipere, cum interim sacerdoti nefas sit statim accipere, cum primùm consecrauerit, atq; obtulerit? Quod si necessitatis ratio laicum excuset, eadem quoq; sacerdotibus accommodari potest, si desint, qui vnà accipiant, nullo sacerdotum vitio: nam alioqui Dominicæ mortis memoria, atq; recordatio minimè iuxta ipsius mandatum celebraretur atq; annunciaretur. Nunc ad loca veniamus.

* Hardingus aliud pro alio adfert: simplicem communionē pro priuata Missa: viros & fœminas pro sacerdote.

Episcopus Sarisburiensis.

NOn debes, æquissime Lector, nomina eorum, quos hic Hardingus adducit, patrum intueri, sed eorum rationes examinare. Eos ille in Missæ suæ confirmationem attulit, at ij Missam clarè atque perspicuè testimonijs suis euertunt: quorum sanè nullus est Iustino Martyre luculentior, atq; dilucidior. Ex quo potes existimare, quàm se isti homines in citandis Doctoribus fideles integrosq; præstent. Iustinus de hac re ita scribit: *Sub finem precum nos inter nos osculo salutamus. Deinde ei, qui præpositus est fratribus, panis offertur, & calix aquæ dilutus: quæ cum accepit, laudem & gloriā omnium parenti, filij, spiritusq; sancti nomine tribuit, gratiasq; diu agit, quòd ab eo his dignus sit habitus. Quibus vite perfectis, precibus & gratiarū actioni populus omnis, qui adest, benedicit, dicens Amen. Postea qui apud nos Diaconi dicuntur, dant vnicuiq; eorum, qui adsunt, percipiendum panem, vinum, & aquam, quæ cum gratiarum actione consecrata sunt, & ad eos qui absunt perferunt.* Hic locus totam, & perspicuam sacræ Liturgiæ rationem in ecclesia illo tempore vsitatam exponit. Sacerdos precatur, gratiasq; agit populari sermone, tota concio ipsius sermonem audit, eundemq; ratum facit *Amen* dicens. Sacra communio populo vtraq; specie præbetur, totaq; ecclesia pariter accipit. Miror profectò quid hîc Hardingus priuatæ Missæ simile

Iust. Martyr in Apol. 2.

Πᾶς ὁ λαὸς ἐπιφωνεῖ, λέγων Ἀμήν.

Ratio sacræ liturgiæ Iustini ætate.

simile reperiat, nisi forsan vt antè priuatam quamque Missam communem esse dixit, ita nunc velit communionem omnem dicere priuatam.

Nos iam illam Iustini Liturgiam cum hac Hardingi Missa paucis conferamus. Atque vt alias omnes discriminis notas prętermittamus, in illa Iustini Missa totus populus accipiebat: in Hardingi verò Missa nullus e populo accipit. In Iustini Missa nemo abstinuit: in Hardingi Missa omnes abstinent. In Iustini Missa pars Sacramenti ad absentes mittebatur: in Hardingi Missa nulla vel præsentibus offertur. Qua ergo quisquam fronte possit ad docendam priuatæ Missæ vetustatem Iustino autore vti. Iustini communio, & Hardingi Missa collata.

Iuellus (inquit Hardingus) *triumphos agit, & se ipse tanquam profligatis hostibus victor exhilarat atq; lætificat.* Nequaquam verò triumphat Iuellus Hardinge, sed omnem triumphum, victoriam, & gloriam Deo defert, qui veritatis suæ hostes prosternet, & inimicos pedum scabellum faciet. Psalm. 110.

Euidentibus testimonijs (inquit Hardingus) *euincam, ab initio vsq; ecclesiæ homines fideles viros simul, & fœminas Sacramentum solos accepisse.* Nihil est, quòd ego hæc testimonia magnopere pertimescam. Nam exceptis illis solùm de Amphilochio, & Ioanne Eleemosynario fabulis indignis, quæ recensentur, cætera omnia ipse in mea concione adhibui. Ea & noram, & antè singula diligenter excusseram ac proinde recitaram. Homines autem nonnullos fideles, tum viros, tum mulieres vel persequutione perterritos, vel morbo laborantes, vel alia quauis necessitate impeditos domi sacramenta percepisse, quiuis verum esse fatebitur: sed hoc ab ista controuersia penitus remouetur.

Quòd si autem probasset Hardingus, vel virum quenquam, vel mulierem in primitiua ecclesia priuatam vnquam Missam habuisse, tum verò ad causam disertè respondisset.

Videtur hoc modo concludere: Quidam Sacramentum soli acceperunt. Fuit ergo priuata Missa.

Huius rationis inepta consecutio ex simili argumento meliùs apparebit. Mulieres Sacramentum solæ accipiebant: Ergo mulieres priuatam Missam celebrabant.

Sed Hardingus ait, laicis hominibus solis accipere concessum fuit: quid ni ergo sacerdotibus quoque fas sit? Si ex sacerdotibus Missam suam probare potuisset, nunquam certè ad laicos confugisset: quanquam facilis est & expedita responsio. Sua enim ipsum doctrina commonefacit sacerdoti licere Missam conficere, quod laico tentare nefas est: contrà est, vt inquit, laico integrum, sub vna specie accipere, non autem sacerdoti. Verùm si laicorum exemplum sacerdotibus proponere necessariò voluerit imitandum, ita potiùs argumentum conficiat. Ista Sacramenti priuatim accipiendi consuetudo laicis hominibus illicita fuit: Fuit enim a sanctissimis episcopis in Concilio generali sublata: Ergo sacerdos non potuit sine scelere priuatam Missam administrare. Concil. Cæsaraugust. cap. 3.

Hardingus. 17. Sectio.

TErtullianus vxorem ſuam à ſecundis nuptijs, ſi fortè ſuperſtes illa viueret, præſertim cum Ethnico contrahendis, deterrens, docenſq; quàm alioquin ei futurum ſit difficile religionem ſuam abſq; plurimis grauiſſimiſq; impedimentis tueri ac retinere, hæc habet: Non ſciet maritus, quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? & ſi ſciuerit, Panem, non illum credet eſſe, qui dicitur. *Conſimilem quoq; ſententiam habet in libro* de corona militis. *Is locus certiſſimo nobis argumento eſſe poteſt, vt quid eccleſia tunc temporis de tribus magni momenti capitibus, a Iuello cæteriſq; Euangelicis penitus exploſis, cenſerit, intelligamus. Primum, communionem reſeruari poſſe: Alterum, ab vno homine priuatim accipi poſſe: Tertium, id quod religioſè atq; piè ante alios cibos ſumitur, panem nequaquam eſſe, ſicuti tunc infideles iudicabant, & Sacramentarij nunc credunt: ſed illum eſſe, quem Chriſtiani homines eſſe dicunt: hoc eſt* * *conditorem, atque redemptorem noſtrum, aut quod nihil aliud eſt, Dominicum corpus. Ex hoc quoq; Tertulliani loco, quemadmodum ex compluribus quoq; aliis antiquis Doctoribus colligere licet, perſequutione ſæuiente conſuetudine inualuiſſe, ut ſacerdotes ſanctis piiſq; hominibus viris pariter & fœminis Sacramentum conſecratum in eccleſia traderent, quod domum ſecum deferrent, eiuſq; partem quandam ſingulis diebus manè ſumerent ieiuni, prout ipſorum pia voluntas ferebat, quàm tectè atque occultè poſſent, ne eos fortè infideles cõſpicerent, & aliquam ſacrorum myſteriorum notitiam conſequerentur. Hoc autem ita geſtum eſt, quia ſolennes aliquot cœtus atque conciones inſtituere tyrannorum, inter quos verſabantur, metu non liceret. Neceſſitatis autem ratio non potuit eos a violati Chriſti præcepti crimine vindicare, ſi priuata communio fuiſſet diſertè prohibita, quod ab his affirmatur qui contrariam ſententiam tuentur. Origenes etiam vetuſtius ille Doctor, nec nõ Auguſtinus ſummam hominum reuerentiam, & religionem, & curam teſtantur, quam omnes adhibebant in mundo linteo comparando, vt Sacramentũ in eo incluſum domum in eum vſum deferrent. Cyprianus de quadam muliere meminit,* *quæ idem fecerat, ſed indignè.* Cum quædã (*inquit*) arcam ſuam, in qua Domini ſanctũ fuit, manibus indignis tentaſſet aperire, igne inde ſurgente deterrita eſt, ne auderet attingere. *Hic Cypriani locus modum oſtendit in ſeruando domi apud ſe Sacramento vſurpatum, vt ab homine pio priuatim, cum tempus poſtularet, ſumi poſſet. Serapionis exemplum, de quo Dionyſius Alexandrinus ſcribit, ab Euſebio commemoratum, noſtram de priuata communione ſententiam confirmat. Serapion iſte homo Alexandrinus idololatriæ ſcelere ſe obſtrinxerat: cumq; moribundus iaceret, a ſacerdote mitti ſibi Sacramentum poſtulauit, vt eccleſiæ priuſquam decederet, reconciliari poſſet. Sacerdos morbo & inualetudine impeditus, quo minùs ad illum iret, tradidit puero, qui miſſus fuerat,* Parùm Euchariſtiæ: quod infuſum iuſſit ſeni præberi. *Poſtquam autem hunc ritum peregiſſet, (inquit Euſebius) velut vincula quædam, & catenas perrupiſſet, lætus expirauit.*

Confirmat priuatam miſſa.

Li. 2. ad rem.

In Sermone de lapſis.

Eccleſiaſt. lib. 6. ca.

* Falſum: Sacramentũ enim nunquam fuit, vel conditor, vel redemptor noſter a quoquam antiquo patre appellatum.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus pulchrè quidem, sed procul a scopo iaculatur. Etenim priuatam Missam in ecclesia primitiua extitisse probaturus, sacerdotum inopia cogitur Tertulliani vxorem, quasdam e Cypriano mulieres, & Serapionis puerum testes accersere: homines nequaquam omnium maximè ad celebrandam Missam idoneos. Atque vt magis etiamnum clarè suam ostenderet futilitatem, huius rei peculiarem insuper in margine libri notam impressit his verbis, *confirmationes priuatæ Missæ*. Quod sanè spem mihi nonnullam adfert, fore vt posthac nequaquam velit, communionis singularis velo obtentus elabi, sicuti priùs fecit, sed ingenuè, atque apertè, vt se facturum hìc omnibus fidem dedit, in nudis priuatæ Missæ vocabulis insistere. Alioquin enim ipsius nota vix digna notatu fuit.

Quod ad Tertullianum attinet, meminisse debemus, fideles eo tempore metu tyrannorum, quorum erant imperio obnoxij, seorsum ac seperatim precari coactos fuisse. Quocirca quotiescunq; secreta conuenticula agere liceret, non modò pariter omnes Sacramentum accipiebant, sed quasdam mysteriorum quoq; portiones reseruabant, quibus domi pòst vterentur, vt assidua memoria facilius vnius se ecclesiæ membra esse retinerent.

Hac ecclesiæ consuetudine perpensa, Tertullianus, quem Hieronymus sacerdotem fuisse maritum testatur, ad vxorem suam scripsit, eamq; hortatus est, vt si is diuina voluntate prior ex hoc mundo commigraret, illa innupta permaneret, aut saltem viro a religione Christiana alieno minimè nuberet, ostensis illius matrimonij incommodis, cum neque solennia festa celebrare, neque vigilias agere, neque cum ecclesia precari permitteretur. Inter alia hæc quoque habet: *Non sciet maritus, quid secretò ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, panem, non illum (panem) credet esse, qui dicitur.*

Hieronym. de eccles. script. Tertullianus sacerdos maritus.

Tertull. lib. 2. ad vxorem.

Hic Hardingus, ac si Christi Euangelium cœpisset ei esse odiosum, nos per probrum Euangelicos nuncupat, eius scilicet Euangelij nomine, ac vocabulo, a quo ipse tam improbè desciuit, ad pristinum reuersus vomitum. Ex his autem Tertulliani verbis tria se nos docturũ esse profitetur: in quibus tamen priuata Missa non numeratur. De prima nobis aliàs dicendum est: Secundum in controuersiam non venit: in tertio Hardingus, cum verba Tertulliani, tum sensum manifestò corrupit & deprauauit. *Id* (inquit) *quod accipimus, panis non est:* at Tertullianus ita non ait. Hæc illius verba sunt: *Panem (tantùm) esse credent, non illum (panem) qui dicitur*, id est, Sacramentum corporis Christi, aut mysterium rei sacræ alicuius, quale homines Christiani esse credunt: sicuti Chrysostomus de Baptismi quoq; aqua scribit: *Ethnicus cum audit lauacrum baptismi, persuadet sibi simpliciter esse aquam.*

Euangelici.

Chrysost. in 1. Cor. Hom. 7.

Cæterùm id, quod ore sumitur, verum panem esse, & sacræ litteræ, & veteres catholici patres non patiuntur esse ambiguum. D. Paulus quinquies in vno capite panem nominat.

1. Corinth. 11.

Cyrill. in Ioan. lib. 4. cap. 14. In serm. ad infantes citatur a Beda. 1. Cor. 10.

Cyrillus ait: *Christus discipulis suis fragmenta panis dedit.* Et Augustinus dicit: *Quod videtis panis est, id quod oculi renunciant.* Gelasium Theodoretum, Chrysostomum, Origenem, Iustinum Martyrem, Irenæum, Clementem, & alios prætermitto, qui vno omnes consensu, atque concentu panis naturam atque substantiam in Sacramento remanere docent. Quapropter nimium sibi tribuebat Hardingus, cum nullum omnino panem remanere affirmaret, præsertim, cum in eo, quem citauit, authore, nihil quo niteretur, haberet.

Tertullianus ab Hardingo adulteratus.

Ludouicus Viues de ciuitat. Dei lib. 2. cap. 13.

Ioan. 19.

Petr. Crinit. lib 13. cap. 6.

Codrus Vrceus Sermo. 8.

Iudicum 12.

Insuper etiam, vt causæ suæ prodesset, Tertullianum peruertere atque adulterare, non dubitauit. Hæc enim verba: *illum panem* sic Anglicè conuertit, veluti hominis esset persona: quemadmodum olim Thomas Valesius in suis in Augustinum *de ciuitate Dei* annotationibus, hoc vocabulum, *Apex*, quod cristam, seu fastigium galeri, quo Flamines vtebantur, significat, in quendam Historicum mutauit: aut vt Theologi recentiores e Græca voce λόγχη, id est, lancea, quæ in Euangelio Ioannis habetur, Longinum quendam militem oculis captum commenti sunt. Si Tertullianus non sensisset *illum panem*, nunquam dixisset *Illum*, sed *Illud* potiùs, vt ad corpus accommodaret. Pertenue discrimen est inter *Illum*, & *Illud*: sic quoq; inter *Sibboleth* & *Shibboleth*: satis tamen ad proditorem indicandum valebat.

Cõtra obiect. Theodor.

Cum autem Hardingus, ita coactè ac violenter, ipsa phrase formaq; orationis repugnante, adeoq; sua ipsius intelligentia atque conscientia (vt videri possit) reclamante *Illum panem* hoc modo transtulerit, quo nemo hactenus vnquam, quod sciam, transtulit, nimirum hominis veram fuisse personam intelligens, quam mulier manibus tenebat, atque ante alias escas comedebat, Cyrillus habet: *Non assueramus anthropophagiam*, id est, hominis cuiusquam, vel personæ deuorationem.

Tertull. de corona militis.

Tertull. contra Marcion lib. 1.

Augusl. cõtra Maxim. lib. 3. cap. 22.

Chrysostom. 1. Cor. Hom. 7.

Quis autem magis idoneus esse possit Tertulliani interpres, quàm ipse Tertullianus, in eo libro, quem *de Corona militis* scripsit, de eadem re differens, eam *Sacramentum Eucharistiæ* vocat. Et contra Marcionem sic scribit: *Christus non reprobauit panem quo corpus suum repræsentat.* Augustinus similiter habet: *In Sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significent.* Idem abs Chrysostomo dicitur: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis corpus Christi video.*

Hoc illud est, quod maritus a pietate Christiana auersus videre non potuit: cum enim in Christum minimè crederet, ratione assequi non valuit, quomodo panis Sacramentum, seu corporis Christi mysterium esse posset.

Atque hunc reuera fuisse Tertulliani sensum, ex ijs verbis quæ statim consequuntur, clarissimè constare potest: *Et hæc ignorans quisq; rationem simpliciter sustinebit sine gemitu, sine suspicione panis, an veneni? Sustinent quidem sed vt vxorum dotes, obiectione nominis, mercedem silentij faciant, scilicet apud arbitrum spiculatorem litigaturi.*

De Augustino autem & Origene, portio illa Sacramenti erat cum summa reuerentia tractanda, vtpote quæ corporis Christi sacramẽtum esset.

esset. Debemus etiam non minorem erga baptismi aquam, Euangelij codicem, aliasq; huiusmodi res sacrosanctas cautionem adhibere: sicuti Iudæis quoq; præceptum fuit, vt Manna in aurea pyxide religiosè & splendidè custodirent. *Interrogo vos fratres, vel sorores* (inquit Augustinus) *Dicite mihi quid plus videtur vobis, corpus Christi* (hoc est Sacramentum corporis Christi) *an verbum Christi? Si vultis verè respondere, hoc dicere debetis, quòd non sit minus Dei verbum, quàm Christi corpus. Et ideo quanta solicitudine obseruamus, quando nobis Christi corpus ministratur, vt nihil ex ipso de manibus nostris in terram cadat, tanta solicitudine obseruemus, ne verbum Domini, quod nobis erogatur, de corde puro pereat.* Perinde est, quod Chrysostomus de eadem re habet: *Si hæc vasa sanctificata ad priuatos vsus transferre sic periculosum est, in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis Christi continetur: &c.* Hæc testimonia eò referuntur, vt Christi Sacramentis sanctè atq; religiosè nobis vtẽdum esse doceant. Illud a Cypriano commemoratum exemplum, cum morem seruandi Sacramenti ostendit, tum etiam eam Deo minùs placuisse consuetudinem indicare videtur. Multa quoq; huic similia in aqua baptismi, alijsq; rebus sacris sæpenumero contigisse ex Nicephoro, atq; alijs compluribus apparet. Quapropter hic locus parum ad Hardingianam causam confert, nisi probare voluerit, quemadmodum hæc vnius per se separata Sacramenti in ædibus priuatis perceptio Deo tunc displicuit, ita nunc eum priuata quoque illa sumptione, quæ in Missa obtinet, offendi.

1. Quæst. 1. Interrogo vos.

Verbum Christi non minus est, quàm corpus Christi.

Chrysosto. in opere imperfecto Hom. 11.

Non verum Christi corpus in vasis sacris continetur.

Cypria. de lapsis Serm. 5.

Niceph. lib. 14. cap. 17.

Quod ad illam de Serapione spectat historiam, magnus hic verborum apparatus adhibetur ad fidem ei conciliandam: veluti fuisse eam a Dionysio Alexandrino scriptã, ab Eusebio recitatam, quasi Serapion nihil aliud, quàm Sacramẽtum, antequam decederet, postulasset. Quod autem præcipuum est, quoq; historia ipsa refertur, silentio præteritur. Eusebius disertis verbis refert librum illum, in quo hanc Dionysius historiam est complexus, inscriptum fuisse *de Pœnitentia*. Ex quo intelligere licet, Sacramenta non ad omnes promiscuè missa domum fuisse, sed ad eos duntaxat, qui excommunicati fuissent, nec interesse fidelium cœtui potuissent, & iam de valetudine ac vita desperassent.

Res autem ita se habuit: Serapion grassante persequutione mortis & cruciatus terrore victus idolo immolauerat. Fideles eo facto grauiter offensi illum ex ecclesia expulerunt, & Satanæ potestati tradiderunt. Is ergo tanquam Ethnicus & idololatra derelictus, neq; publicam ecclesiam adire, neq; precari, neq; sanctam communionem percipere, neq; spiritualis omnino cuiusquam inter fratres solatij particeps esse potuit. Adeo nempe seuera tum fuit in eos ecclesia, qui in idololatriã fuissent prolapsi. Postquam verò nihil intentatum reliquisset, & fratres cum lachrymis obsecrasset, vt ei ignoscerent, nec quicquam tamen profeciisset, animi dolore contabuit, & in morbũ incidit, triumq; dierum spatio mutus, & propè examinis iacuit. Quarto pòst die aliquantulum recreatus, ad eos qui præsentes aderant, dicit: Quousque tandem me hîc detinebitis, accersite aliquem sacerdotem, vt

Eusebius lib. 6. cap. 44.

priùs reſtituar, quàm ex hac vita abeam.

Mens ipſius triſtiſſima ſuæ conditionis recordatione cruciabatur, cum ſe a Deo defeciſſe reputaret. Sacerdos & ipſe ægrotus, quò eum & reſtitutum eſſe, & tanquam Chriſti membrum poſſe hinc decedere declararet, Sacramentum ei deferendum ipſius puſioni tradidit. Cætera, quæ Hardingus addidit *(atq; hac ſolennitate peracta, vt hiſtoria refert, veluti quædam vincula confregiſſet, lætabundus animam efflauit)* hæc inquam vel a Rufino, vel ab alio quouis mihi incognito attexta fuerunt, nec omninò ad hiſtoriam pertinent. Nam nec Dionyſius, nec Euſebius in ſuis archetypis, vel celebritatis, vel vinculorum, vel catenarum meminerunt, vel de læto Serapionis deceſſu quicquam ſcripſerũt: tantũ hæc habent, ϰ̀ μικρὸν καταβροχθίσας εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα id eſt, *& parum deglutiens ſtatim expirauit*. Quòd autem lætus deceſſerit, nihil quicquam dubito. Verùm ab homine morti iam propinquo, atq; puero, non video quid effici potuerit magnopere ſolenne, cũ præſertim illa externa pompa, atq; magnificentia tunc temporis non inualuiſſet, quæ pòſt ſolennioris ornatus cauſâ inſtituta fuit.

Rufinus lib. 6. cap. 34

Nunc mihi rogãdus es, Lector, vt paululum velis ad Hardingianam notam reſpicere in margine ad rei memoriam firmiùs tibi inijciendam propoſitam, his verbis: *Confirmationes priuatæ Miſſæ:* quam in fine & concluſione cuiuſq; argumenti repeti neceſſe eſt. Ex iſtis itaq; ab illo propoſitis hiſtorijs ſic concludere debemus. Tertulliani vxor, itemq; mulier illa, cuius meminit Cyprianus, ſacramentum ſolæ ſumpſerunt: Ergo vxor Tertulliani, & altera illa fœmina priuatam Miſſam celebrarunt. Aut ſic, Serapionis puer Sacramentum domino ſuo præbuit: Ergo Serapionis puer Miſſam priuatam procurauit. Nam ni hoc modo concludimus, aliud pro alio concludimus. Atque ſanè hunc puſionem Hardingus perinde ſacerdotem, atq; huius rei gerendæ rationem Miſſam eſſe docuerit.

Hardingus. 18. Sectio.

QVòd Sacramentum domi clàm ſeruari, quodq; a pijs hominibus ſeparatim ſumi poſſet, nullum ex antiquis Doctoribus tam perſpicuè declaraſſe autumo, ac Baſilium in epiſtola quadam ad mulierem nobilem nomine Cæſariam, quæ Græcè extat, in qua inſuper oſtendit hanc conſuetudinem non ſuo primùm tempore natam, ſed multis antè ſeculis inueteratam. Verba ſic ſe habent: Illud autem in perſequutionibus neceſſitate cogi quempiam, non præſente ſacerdote, aut miniſtro communionem propria manu ſumere, nequaquam eſſe graue, ſuperuacaneum eſt demonſtrare, propterea quòd longâ conſuetudine, & ipſo rerum vſu cõfirmatum eſt. Omnes enim in eremis ſolitariam vitam agentes, vbi non eſt ſacerdos, communionem domi ſeruantes, a ſeipſis communicant. In Alexandria verò & in Ægypto, vnuſquiſque eorum, qui ſunt de populo, plurimùm habet communionem in domo ſua. Semel enim ſacrificium ſacerdote conſecrante, & diſtribuente, meritò participare & ſuſcipere, credere opottet. Etenim & in eccleſia ſacerdos dat partẽ,

&

& accipit eam is qui ſuſcipit, cũ omni libertate, & ipſam admouet ori propria manu. Idem igitur eſt virtute, ſiue vnam partẽ accipiat quiſquam a ſacerdote, ſiue plures partes ſimul. *Hactenus Baſilius: In hoc*
1. *autem Baſilij loco obſeruandum eſt: Primùm neceſſitatẽ hanc ſacerdotis &*
Diaconi abſentiã ſpectare: vt eo demum tempore ſacramẽtum ab homine*
2. *fideli ſuis manibus percipi poſſit. Quod q3 ad illud aſtruendum diuturnam cõ-*
ſuetudinem profert, quam nobis ſanè liceret, ad hanc de priuata ſacramenti
acceptione controuerſiam confirmandam multò luculentiùs adducere.

* Falſum: Baſilius enim præſente ſacerdote ſua manu ſumpſiſſe communicantem ſcribit.

3. *Deinde, ſanctos Eremitas in ſolitudine extra hominum ſacietatem de-*
gentes, & Alexandriæ quoq3 Ægyptiq3 populum communionem ſeparatim in
4. *cellis ædibusq3 ſuis accepiſſe. Ad hæc, hoſtiam ſemel a ſacerdote conſecra-*
tam omnino ſumendam eſſe, ſed ſiue a pluribus ſimul, ſiue ab vno ſepara-
tim, illi non videri magni intereſſe.
5. *Deniq3, ſeu quis vnam Sacramenti partem, ſeu plures e manibus ſacer-*
dotis accipiat, easq3 opportunis temporibus ſumat, quando ipſe voluerit: virtus & efficacitas, atq3 vis eadem eſt. Ex hoc loco Sacramenti reſeruatio confirmatur. Equidem cum tam diſertè ac peculiariter de diuerſis rebus ad accipiendi formam pertinentibus diſſerat, ſi cum Iuello ſenſiſſet Sacramentum ab vno ſolo abſq3 certo vnâ communicantium numero percipi non debere, non tanto ſilentio illud præteriiſſet, multò quidem minùs tam apertè in contrariam ſententiam ſcripſiſſet. Quòd autem communio iſto modo in eremis, atq3 in Ægypto ſeruata, quæ loca ſolis ardore torrentur, in quibus exigua ea vini quantitas, quanta nempe ei muneri ſufficiat, citò aceſcit, & in aliam naturam tranſit, panis duntaxat formam, non itidem vini haberet: in hoc tempore pluribus perſequi ſuperſedebo, quandoquidem hæc tractatio ad proximum articulum pertinet.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HVnc Baſilij locum tutò licuiſſet incolumi interim defenſione noſtra præterire, cum & de rebus ab hoc inſtituto alienis agat, nec vllam de Miſſa mentionem faciat. Quum tamen Hardingus antiquum hunc patrem fucato quodam, & fallaci colore ita exornarit, quaſi ille vnus omniũ grauiſſimè ab illius partibus ſtaret, cum interim & in hac ipſa ſentẽtia, & alijs etiam verbis proximè præcurrẽtibus, quæ Hardingus de induſtria celauit, haud obſcura contra priuatam Miſſam teſtimonia dicat, non poſſum de illo omnino ſilere.

Primùm, vt fingamus eſſe populo, viris ſimul & fœminis conceſſum atq; legitimum, vt aliquam Sacramenti partem domum ſecum deferant, eamq; ſecretò accipiant, vbi illis collibitũ erit: ſi quis inſuper quærat, liceáne huiuſmodi homini eandem tangere, proprijsq; manibus ſumere, admodum mollis ſit, & delicata quæſtio, fœminæq; nobili cõueniens, qualis fuit Cæſaria. Atq; ita quoq; Baſilio viſa eſt, ſicuti ex ipſius reſponſo patet. Quiſquis enim priſcos patres ſedulò euoluerit, hanc rem perpetuo eccleſiæ vſu albunde explicatam, atque diſceptatam perſpexerit.

Cyprianus de lapsis Serm. 1.

Cyprianus more receptum fuisse memoria sua ostendit, vt populus sacra mysteria proprijs manibus acciperet a Diaconis: narratque quendam, qui se idololatriæ scelere obligauerat, & postea ad communionem cum fidelibus percipiendam conuenerat, manu aperta Sacramentum in cineres conuersum inuenisse.

Tertull. lib. 2. ad vxorem.

Eandem quoq; accipiendi formam Tertullianus descripsit. Dionysius Alexandrinus episcopus hæc habet verba, in epistola quadam ad Sistum episcopum Romanum de eadem re, scribens de quodam, qui communionem in ecclesia acceperat: *Postquam gratiarum actiones audisset, & vnâ cum cæteris pronunciasset Amen, & mensæ astitisset, & manus ad sancti cibi susceptionem porrexisset: &c.*

Eusebius lib. 7. cap. 9.

Manus porrexisset.

Clemens Alexandri. Stromat. lib. 1.

Clemens Alexandrinus illius ecclesiæ cõsuetudinem his verbis exponit: *Etiam Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnicuiq; ex populo eius partem sumere.* Nouatus Hæreticus cum populo communionem traderet, iurare eos id, quod in manibus tenebant, hoc est, Sacramentum coegit, nunquam se ad Cornelium reuersuros.

Eusebius li. 6. cap. 33.

August. contra liter. Petilian. lib. 2 cap. 23.

D. Augustinus scribens contra quasdam Petiliani literas, hæc habet: *Ego illum commemoro, cui pacis osculum inter Sacramenta copulabatis, in cuius manibus Eucharistiam ponebatis.* Historiam de Ambrosio & Theodosio imperatore, aliaq; complura eiusdem argumenti testimonia prætermitto.

Theodor. lib. 5. cap. 18.

Quandoquidem autem nonnullis per superstitionem atq; ignorantiam deceptis eorum vox imposuit, qui hoc modo dicunt: *Ne gustaris hoc, ne attigeris illud, quæ omnia* (iuxta Paulum) *præscripta sunt ex mandatis & doctrinis hominum, quæ rationem quidem habẽt sapientiæ in superstitione, & submissione animi:* cõsentaneum putaui vnum ad hanc quæstionem peculiariter spectantem locum e Constantinopolitano Concilio repetere, cuius verba ita se habent: *Eos qui pro manu vascula quædam aurea, vel ex alia materia construunt ad susceptionem Diuini doni, nullo modo admittimus, vt præferentes materiam inanimem Dei imagini. Si quis sacerdos particeps fecerit communionis huiusmodi vascula admouentes, excommunicetur, & qui hæc infert.*

Coloss. 2.

Concil. Constantinop. 6. cap. 101.

Quòd si verò nobilis ea fœmina de eo quidem non dubitârit, vtrũ laico liceret tutò Sacramentum attingere, sed tantùm an fas esset huiusmodi homini Sacramentum ad os proprium admouere: Basilius respondet, de illo nequaquam esse ambigendum, quandoquidem vsus id diuturnus confirmasset. Nam & Eremitæ, inquit, & Ægyptius, Alexandrinusq; populus domi plerunque Sacramentum habet, & sibi quisque sumit.

Basil. ad Cæsariam patritiã.

In ipsa etiam ecclesia, postquam sacerdos partem Sacramenti dederit, qui eam accepit, in os suum propria manu absq; vllo conscientiæ scrupulo, aut dubitatione ingerit, & siue vnam, siue plures partes acceperit, efficacitas vna est, eademque vis. Hoc nimirum Basilius voluit: quanquam maioris perspicuitatis gratia, sensu seruato, verborum ordinem aliquantulum immutauerim. Cæterùm quî possit Hardingus priuatam hinc Missam colligere suam, magnopere demiror.

Quod

Quod ad illas quinq; obſeruationes attinet, quas ſumma ratione, ac iudicio diſtinxit, vt eas vniuerſas veras eſſe conceſſerimus, nihil tamen inde firmamenti atque virium ad ipſius cauſam acceſſerit. Etenim Miſſa ſua ex hoc numero non eſt.

Quòd Eremitæ Sacramentum priuatim acceperint, vti noſtram defenſionem nihil lædit, qui factum non negamus: ita neque ipſius cauſam adiuuat, niſi forte eandem nunc laicis omnibus viris ac fœminis conſuetudinem integram ſupereſſe velit.

Ratio illa, quam Baſilius a conſuetudine, atque vſu diuturno ſumit, cum ob alias iuſtas, grauesq; cauſas admodum imbecilla eſt, tum etiam quòd ea conſuetudo, nec vnquam apud omnes inualuit, & pòſt meliore eccleſiæ iudicio ac conſenſu funditus ſublata eſt. Etenim prudentiſſimus quiſq; in rebus ad pietatem, & Dei cultum pertinentibus cõſuetudinis ſemper ſuſpectam authoritatem habuit.

Hæretici, quos vetuſtas *Aquarios* nominauit, qui in ſacra liturgia ſola aqua, nullo adhibito vino, vſi ſunt, quantumuis manifeſtò Chriſti inſtitutionem violarent, vt adùerſarij nunc quoque noſtri faciunt, factum tamen ſuum ex diuturnæ conſuetudinis vſu defendebant. Cyprianus autem tum ſuperſtes, ita aduerſus eos ſcripſit: *Victi ratione opponunt conſuetudinem, quaſi conſuetudo ſit maior veritate. Non eſt de conſuetudine præſcribendum, ſed ratione vincendum. Conſuetudo ſine veritate vetuſtas erroris eſt.* Ad Iubaian. de hæreticis baptizandis. Cyprianus ad Quirinum.

Sed, vt demus & rationem firmam extitiſſe, & conſuetudinem iam olim exploſam nunc obtinere: ex hoc tamen loco nunquam valebit Hardingus liquidò atque ſolidè priuatam Miſſam confirmare. Si quis enim ſic diceret, iſtos Eremitas non ſibi fortaſſe ſolis ſeorſum ſingulos ſumpſiſſe, ſed vnum aliquem cæteris Eremitis in ſolitudine degentibus miniſtraſſe, præſertim quando eos, & conueniſſe, & vnâ Deum precatos eſſe temporibus certis conſtet: aut patresfamiliâs in Ægypto atque Alexandria non ſibi ſolum, ſed ſuis ſingulos familijs Euchariſtiam præbuiſſe, id quod de Hippolyto Martyre referunt, qui cum laicus eſſet, Euchariſtiam a Iuſtino ſacerdote accepit, eamq; domum delatam, & vxori, & liberis, & famulis impartiuit: Si quis (inquam) ita diceret, Hardingus forſan altiùs ſecum ſuas perpenderet argumentationes. Atque hic ſenſus cum verbis Baſilij optimè videtur quadrare: quanquam Hardingus in Anglica ſua interpretatione, eum palam eſt ementitus. Cum enim Græcum exemplar habeat, ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνουσι, & Latina verſio *a ſeipſis communicant*, quorum verborum expeditus ſenſus eſt: nimirum alios ab alijs accepiſſe, cum nullum ſacerdotem haberent, iſte ea aliò detorſit ad ſuum ſenſum, itaq; reddidit: *Secum ſoli communicant.* De quo etſi non magnopere pugnabo, tamen neque hoc *Soli*, neq; illud *Secum*, vel in Græco, vel in Latino reperitur. Cypr. ad Pompeium. contra epiſt. Stephani. ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνουσι.

Hoc tam prolixum teſtimonium e Baſilio ſumptum, & quicquid Hardingus ad ipſius explicationem addidit in hanc concluſionem cõcisè redigi poteſt. Eremitæ, homines non ſacerdotes, ſoli accipiebant:

Ergo Eremitæ, homines Laici priuatam Missam administrabant.

Hardingus insuper ait, hanc priuatim accipiendi rationem, vsus & consuetudo comprobauit: Ergo consuetudo priuatæ quoque Missæ fidem atque authoritatem tribuit.

Hæc ratio in ipsum aptè retorqueri potest: rectè enim respondere liceat: Priuata ista communicatio non nihil in se vitij habuit, & proinde ab ecclesia sublata est, vel inuita consuetudine: Ergo priuata etiam Missa deprauatio quædam est, & proinde quantumuis repugnante cõsuetudine remouenda.

Nunc videamus, num ex his ipsis Basilij verbis ab Hardingo citatis elici quicquam possit, quod ad confirmandam sacrosanctam communionem faciat. Quodnam autem contra nos testimonium valere potest, si quæ Hardingus ipse testimonia adducit, *Eaq; omnium* (vt ipse iactat) *planissima, ac clarissima* nostram causam conuincant. Atque vt hoc perspicuum esse possit, non in solitudinem nobis migrandum est, vbi neque sacerdotem fuisse, neque Diaconum omnium confessione constat: sed ipsæ ecclesiæ adeundæ sunt, quæ Basilio florente viguerunt. Ex quo facilè intelligemus, ipsorum Liturgia fuerítne communio, an priuata Missa.

Basilius in eodem loco sic habet: *Communicamus quater in hebdomada: die Dominica, die Mercury, die Veneris, & die Saturni.* Si verba vrgere liceat: *Communicamus*, ait: non *Missam celebramus*: atq; ita facimus, inquit, Basilius *quater per singulas hebdomadas*. Ergo quotidiano illo, quo Missa priuata fundatur, Sacrificio caruerunt. Multùm in computando fallitur, qui quotidie fieri dicit, quod in septem diebus quater tantùm fit.

Στιλειώσαντος. Δ εἰκότως.

Præterea Basilius, ait: *Semel enim Sacrificium Sacerdote* " *consecrante, & distribuente,* " *meritò participare, & suscipere credere oportet. Etenim & in ecclesia sacerdos dat partem, & accipit eam is, qui suscipit, cum omni libertate, & ipsam admouet ori propria manu. Idem igitur est virtute, siue vnam partem accipiat quisquam a sacerdote, siue plures partes simul.*

Hîc, Lector, animaduerte, quàm multis modis Basilius priuatam Hardingi Missam euertat.

1. Basilius ait, *nos cõmunicamus*: Hardingus in sua Missa non cõmunicat.
2. Basili⁹ *diuidit & distribuit*: Hardingus diuidit quidẽ, sed nihil distribuit.
3. In Basilij Missa *populus communicat*: in Hardingi Missa nequaquam.
4. In Basilij Missa *quisq; propria manu suscipit*: in Hardingi Missa nemo non sacerdotis quidem manu suscipit.
5. In Basilij Missa populus non modò præsens in ecclesia communicabat, verùm etiam partes Eucharistię quasdam accepit, quibus domi vteretur: in Hardingi Missa nulla pars populo datur, quam vel in ecclesia cum cæteris participet.
6. In Basilij Missa *sibi quisq; sumit & comedit*: in Hardingi Missa totus populus sacerdotis ore comedit. Quorsum verò eos Hardingus pro Missa testes adducit, qui tã clarũ reddũt cõtra ipsius Missã testimoniũ? Quis ausit cũ eo in tenebris micare, quẽ ita nihil pudet in luce fallere?

Hardin-

Hardingus. 19. Sectio.

Hieronymus etiam locupletissimus testis est, hanc priuatim & domi accipiendæ communionis consuetudinem Romæ fuisse a Christianis vsurpatam, non solùm tempore persequutionis, sed etiam postquam ecclesia pacem ac quietem peperisset, ita vt necessitatis excusatio non possit ijs inseruire, qui hoc factum fuisse perabsurdè negant. Hæc eius verba sunt: Scio Romæ hanc esse consuetudinem, vt fideles semper Christi corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo. Vnusquisq; enim in suo sensu abundat. Sed ipsorum conscientiam conuenio, qui eodem die post coitum cõmunicant, & iuxta Persiũ, Noctem flumine purgant: Quare ad martyres nõ audent? quare nõ ingrediuntur ecclesias? an alius in publico, alius in domo Christus est? Quod in ecclesia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clausum est, & tenebræ quoq; lucẽt apud Deũ. Probet se vnusquisq; & sic ad corpus Christi accedat. *Hoc Hieronymus in Romanis improbat, quòd cũ D. Paulus sanxisset, vt vir, & coniunx certis temporibus a carnalibus complexibus abstinerent, quò meliùs vacare precibus possent, nihilominus ij, etsi cum vxoribus rem habuissent, ad sumendum Sacramẽtum quotidie accedebant. Et tamen eo die ausi non sunt ad templa, in quibus erãt martyrum monimenta, proficisci, vt corpus Dominicum acciperent. Nam, vt ista nobis pleniùs innotescant, intelligendum est eos, qui alicuius turpitudinis sibi conscij erant, non ausos esse olim ad sepulchra martyrum accedere. Illic enim plerunq; huiusmodi flagitia per miraculum indicata sunt, ipsis etiam eorum vel nolentium indicijs atq; confessionibus patefacta, qui erant huiusmodi vitijs contaminati. Erasmus in suis super hoc Hieronymi loco scholijs, ita scribit:* Ex hoc loco colligimus, olim domi suæ quemque corpus Christi sumere solere, qui voluisset. *Insuper ait:* Idem videtur innuere Paulus cum ait, an domos non habetis ad manducandum? *Ita Erasmus priuatæ, seu vt Iuellus eam per iocum nominat, singularis communionis confirmationem e Scripturis colligit: fuitq; in Scripturarum peritia omni ex parte cum Iuello comparandus. Ego tamen hac in re ipsum propriæ defensioni relinquo. Hinc perspici potest antiquis ecclesiæ temporibus vni per se soli communionem sumere" licuisse. Et quanquam id ab vno tantùm homine fideli, & semel, & in vno loco fieret, communio tamen dicebatur, tum a Basilio, tum ab Hieronymo, contrà quàm Iuellus sentit. Existimandi autem sunt, Christi institutionem æquè habuisse cognitam, atq; ipse, aut quisquam præterea ex hoc recentium Magistrorum numero: eaq; fuisse pietate, vt si Christi institutionem violatam vidissent, nequaquam in eo scelere conniuere, aut impio ipsorum silentio, tam improbam consuetudinem stabilire voluisse. Necessitatis certè quidem defensio ad excusandam hanc priuatam communionem non ualebit.*

In Apolog. aduersus Iouin. Rom. 14.

Huius meminit Hieronym. ad Vigilant. August. epist. 137. & Seuerus Sulpitius in vita D. Martini Dialog. 3. cap. 7.

Erasmus de priuata sumptione, non de priuata Missa loquitur.

" Hieronymus hanc cõsuetudinem improbat: sic habet. Quod in ecclesia nõ licet, nec domi licet.

Episcopus Sarisburiensis.

QVousq; tandem Hardingus priscos Doctores aduersus seipsum testes citabit? Hic nũc Hieronymum producit, eiusq; prima ver-

Hieronym. in Apolo. aduersus Iouinianũ.

ba, quæ ad ſuam defenſionem apta reperiebat, hæc fuerunt: *Scio Romæ hanc eſſe conſuetudinem, vt fideles ſemper Chriſti corpus accipiant.* Hæc autem conſuetudo a Petro primùm orta inueteraſſe penitus Romæ videtur. Hîc iure quæri poſſit, cum ea conſuetudo obtineret, vt totus populus vnâ quotidie communicaret, vbi tum eſſet illa priuatæ Miſſæ conſuetudo? Huc accedit, quòd Hardingus populi in priuatis ædibus accipiendi morem comprobare cupiens, Hieronymum citauit authorem, qui eam conſuetudinem vehementiſſimè reprehendit, nec cuiquã concedit, vt domi accipiat. Hæc Hieronymi verba ſunt: *Quare ad martyres nõ audent? quare non ingrediuntur eccleſias? An alius in publico, alius in domo Chriſtus eſt?* Si populus rectè, legitimeq; fecit, cur hoc eis Hieronymus vitio vertit? ſi contrà, cur eos laudat Hardingus?

Hîc quædam Hardingus aliena, de coniugij munere interponit, Perſei nimirum ethnici poëtæ hemiſtichium, & ſuperſtitioſam illam ethnicorum ceremoniam, quæ mihi parum videntur ad ipſius Miſſam ſpectare. Cum vniuerſus populus ſacra myſteria quotidie perciperet, maritus & vxor interdum ſecum reputantes quid inter ſe ipſi occulti commercij habuiſſent, ſeq; propterea cæteris impuriores aliquanto & contaminatiores eſſe iudicantes, ad eccleſiam eo tempore non acceſſerunt, ſed ſacramentum domum ad ſe miſſum priuatim ſumpſerunt. Huic ſuperſtitioni Hieronymus ipſe nõ mediocrem ſæpenumero anſam præbuit, qui multa & ſcripſit ſæpe, & dixit de matrimonio inuerecundiùs: in cuius rei defenſionem Auguſtinus librum contra Iouinianum ſcripſit, *De bono coniugij* inſcriptum. Hieronymus etiam poſtea ſuam hac de re ad Pammachium ſcripſit Apologiam. In hoc errore multi ex antiquis patribus verſati ſunt. Tertullianus ait: *Ergo, inquis, iam & primus, id eſt, vnas nuptias deſtruis. Nec immeritò: quoniam, & ipſæ ex eo conſtant, quod eſt ſtuprum.* Origenes habet: *Videtur mihi quod illius eſt ſolius offerre ſacrificium indeſinens (id eſt, ſacrificium orationis) qui indeſinenti, & perpetuæ ſe denouerit caſtitati.* Hieronymus dicit: *Bonum eſt non tangere mulierem: Ergo malum eſt tangere mulierem.* Quo nonnulli errore imbuti, ab ijs eccleſijs abſtinuerunt, in quibus martyres ſepulti fuiſſent.

Tertull. in exhortation. ad caſtitatem.

Origen. in Numeros Homil. 23.

Hieronym. aduerſus Iouin. lib. 1.

Hardingus Hieronymum corrumpit.

Hardingi autem interpretatio multum hic aberrauit ab archetypo. Nam eccleſias tranſtulit *Martyrum Baſilicas:* acſi ſanctorum hominum oſſa ſacris tunc quibuſdam cellis condita, & muneribus oblatis culta fuiſſent, ſicuti nuper factitatum vidimus. Nemo ſanè negabit, Deum ad doctrinam veritatemq; ſuam illuſtrandam magna ſæpe miracula ex ipſis ſanctorum ſuorum cadaueribus excitaſſe, vt inde teſtatum faceret, eos & ipſius nuncios, & voluntatis ſuæ organa extitiſſe. Verùm vt hæc initio optima fuerunt hominibus amplectendæ veritatis inuitamenta, ita pòſt inſtar laqueorum quorundam extiterunt, quibus ijdem illi homines in fraudem abducerentur: idq; priſcorum adeo patrum temporibus, annis abhinc mille ſupra cẽtum. Auguſtinus habet: *Noui multos eſſe ſepulchrorum, & picturarum adoratores: noui multos eſſe, qui luxurioſiſſimè ſuper mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes,*

Auguſtinus. de moribus eccleſiæ, & Manichæorũ. ca. 34.

ſuper

ſuper ſepultos ſeipſos ſepeliant, & voracitates ebrietateſq; ſuas deputent religioni. Gelaſius ait: *Nomine defunctorum, & (quantum dicitur) nec omnino fidelium conſtructiones ædificatas ſacris proceſſionibus inſtituere memorantur.* B. Martinus ad ſacellum forte quoddam acceſſit, ſancto cuidam martyri ſacrum. Poſtea verò diuino inſtinctu edoctus eſt, hunc ipſum martyrem, & inſignem prædonem extitiſſe, & latrocinij conuictum capitale ſupplicium ſubijſſe, & vulgari quodam ac populari errore, ſanctis honoribus cultum fuiſſe. Similiter Auguſtinus habet: *Alij membra martyrum, ſi tamen martyrum, venditant.*

Gelaſius Can. 2. de Conſe. diſtin. 1 Placuit.

Sulpitius in vita Martini.

De opere Monachio ca. 28.

Hæc hactenus habui de reliquijs ac miraculis, quæ a martyrum oſſibus edita ſunt, breuiter dicenda: quandoquidem Hardingus tam tenui occaſione arrepta, ſic illarũ meminiſſe videtur, quaſi eas denuo in priſtinis ſuis ſedibus condi ſtatuíq; exoptaret.

Piorum autem matrimonium caſtum eſſe, *& in omni hominum genere ſanctum* Paulus docet, & proinde Chryſoſtomus ait: *Vtere cum moderatione nuptijs, & primus eris in regno.* Quin etiam idem Chryſoſtomus hæc verba Pauli exponens, *Matrimonium eſt honorabile*, ſic ſcribit: *Hîc Iudæos pulſat, qui pollutum putabant coniugalem concubitum, & dicebant immundum eſſe, quicunq; ab eo veniret. Non eſt pollutum, quod ex natura eſt ô ingratiſſime & inſenſatiſſime Iudæe. &c.*

Ad Hebr. 13. Chryſoſtom. ad Hebræos Homil. 7.

Chryſoſtom. ad Hebræos Homil. 8.

Eraſmum autem Hardingus authorem repudiauit, ſuæq; ipſum defenſioni permiſit. Quod verò ait, *omnes antiquitus ſolitos fuiſſe Sacramentum domi ſeparatim percipere:* multò profectò Hardingianæ cauſæ aptiùs fuiſſet, ſi dixiſſet: *quemq; ſolitum fuiſſe Miſſam domi ſeparatim cõficere.* Quanquam verò in breui illo ſcholio in Hieronymũ, hæc Pauli verba, *An domos non habetis ad manducandum, & bibendum*, de ſacramento priuatim ſumendo interpretari videatur: aliâs tamen ex profeſſo, ac conſultò de eodem ſcribens, Paulum aſſerit de communibus tantùm epulis, non de ſacramento loquutum. In ſua paraphraſi ſic ea verba interpretatus eſt: *Hîc vnanimitatis Chriſtianæ myſterium agitur, non ventris, aut gulæ negotium, quod non in publico cœtu, ſed priuatim in ædibus curatũ oportuit. Si libebat explere aluum, an deſunt vobis domus, in quibus ſeorſum hoc agatis?* Rurſum: *Quod ſi quis tam auidus eſt cibi, vt dilationem non ferat, domi comedat.* Ita (inquit Hardingus) Eraſmus priuatam Miſſam colligit e ſcripturis. Nimiùm feſtinanter concludit Hardingus. Conſequens antè ſibi aſſumit, quàm antecedens inſpexerit. Nam Eraſmus nullum ibi verbum neq; de priuata Miſſa, neque de ſingulari communione habet.

Paraphraſis Eraſmi in 1. Cor. 11.

Quînam ergo poſſit ab Eraſmo exigere, quod Eraſmus ipſe non habet? Neque neceſſariò concludit hæc ratio: Homines Sacramentum domi ſumpſerunt: Ergo ſoli ſacramentum acceperunt. Quid ni enim potuiſſent in ſuis quique domibus cum vxoribus, familijſq; ſuis accipere, ſicuti ſuprà Hippolyti martyris exemplo comprobauimus? Et Hieronymus ait, *Sacramentum domum miſſum fuiſſe ad virum & vxorem.* Alioquin enim dici potuit, quando Dominus præcepit, vt quiſq; Paſchalem agnum domi comederet, ſimul iuſſiſſe, vt ſolus quiſq; pri-

Hieronym. in Apologia aduerſus Iouinianum.

uatim comederet. Quanquam istuc ego non magni facio, quandoquidem nihil ad priuatam Missam spectat, volui modò conclusiunculam istarum eneruatam rationem ostendere. At Hardingus dicit: *Hieronymus simul & Basilius communionem vocant, etiam si priuatim sumeretur: quod Iuelli sententiæ repugnat.* At verò neq; Hieronymus neq; Basilius Missę eam vocabulo vnquam appellauit, atq; hoc Hardingi sententiam parum adiuuat. Cõmunionem autem non ideo vocant, quòd qui eum acciperet, cum alijs alibi communicaret, sicuti Hardingus somniat, sed quòd pars esset sacræ communionis, quæ publicè oblata distributáq; fuit in ecclesia, vt a fidelibus perciperetur. Ratio, quam hîc Hardingus colligit huiusmodi sit necesse est. Vir atq; vxor sacramentum domi sumebant: Ergo sacerdos priuatam Missam habuit. Vehementer ignarum esse oportet, quem tam exilia argumenta commoueant. Diserta ipsius Hieronymi verba contrariã sententiam necessariò concludunt. Nam si ea consuetudo Romæ quadringentorum annorum spatio obtineret, vt populus quotidie communicaret, tum nullam ibi eo omni tempore inueteresse priuatam Missam necessariò consequitur.

Communio.

Nulla priuata Missa Romæ.

Hardingus. 20. Sectio.

Cumulus futilium & insulsarum coniecturarum.

Damasus episcopus Romanus Hieronymi ætate, in Libro Pontificali *scribit, Milciadem Papam, ac martyrem decreuisse, vt Sacramentum in plures partes diuisum, & ab episcopo consecratum per ecclesias dimitteretur propter hæreticos, quô catholicus populus ecclesiarum (quod vocabulum tantundem valet, atq; Græcum illud, Παροικια, ex quo non est necessariò colligendum, Sacramentum fuisse ad materiales * ecclesias tantummodò missum, sed ad populum paræciarum) catholicam communionem perciperet, nec cum hæreticis communicaret. Quod procul dubio intelligendum est de priuata hac & singulari in catholici cuiusq; domo communione, idq; ijs in locis in quibus hæretici plurimùm potuerunt, nec sacerdotibus per eos licuit iuxta catholicum morem consecrare. Nam alioqui si sacerdotibus integrum fuisset liberè absq; vllo impedimento ita feciſſe, quid tum Milciadi fuisset opus, eo modo cauisse de hostijs in illum vsum per episcopi cõsecrationẽ sanctificatis? Damasi locus ita habet:* Milciades fecit, vt oblationes cõsecratæ per ecclesias ex consecratu Episcopi (propter Hereticos) dirigerẽtur. *Duo illa vocabula,* propter Hæreticos, *addita ab Adone, qui martyrum vitas scripsit, illius decreti sensum, atq; sententiam illustrant.*

* Ecclesia Hardingi iudicio domum priuatam significat.

Hardingus hęc verba secus recitat, ac leguntur.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc verò coniectura omnium maximè incerta est, atq; eneruata, eamq; Hardingus proinde nouis vndiq; coniecturis ac diuinationibus fulsit, vt vnam coniecturam altera sustentaret.

1. Prima est: Quid Damasus per hac verba, *Propter Hæreticos*, sibi velit.

2. Secunda est: Milciadem hoc decretum tulisse contra Hæreticos quosdam

quosdam, qui in sacra liturgia catholicum morem minimè seruarent.

Tertia est: *Ecclesiæ nomen*, non materialem aliquam ecclesiam, sed populum cuiusq; parœciæ necessariò significare. 3.

Quarta est: Sacramentum fuisse in minutis quibusdam, & rotundis placentis confectum, quales nuper in more positas vidimus. 4.

Quinta est: Sacramentum fuisse ad singulas quasque domos missum, quod Diacono cum immensum laborem, tum molestiam incredibilem attulisset. 5.

Sexta est: maritum quemque Sacramentum domi seperatim primò accepisse, pòst vxorem, tum famulos, postremò liberos, seorsum singulos: quod ne Hardingo ipsi credibile videri censeo. Tot hîc in angustum coarctantur coniecturę, quas si ego vniuersas negauero, eas non facilè Hardingus probauerit: si vltro omnes & ingenuè concesserо, minimè tamen inde priuatam Missam euicerit. 6.

Primum in isto Damasi loco, neq; vlla Missæ mentio habetur, neq; aliquis est verborum satis explicatus sensus atque ratio. Sic enim se verba habent: *Milciades fecit, vt oblationes consecratæ per ecclesias ex consecratu Episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum.* Nihil autem vel præcedit, vel subsequitur, ex quo, quid sibi velint, diuinare liceat. Est sanè mirum, Hardingum, hominem egregiè doctum adeo esse authoritatibus orbum, vt ex ijs locis Missam confirmare conetur, quæ & sensu & ratione careant. Quãquam ijs quemq; armis vti oportet, quæ comparari possunt. Istæ duæ voces, *propter Hæreticos*, ab Adone homine recente assutæ cum sensum nihil illustrant, tum illius temporis historiarũ luce carẽt. Rectè enim ab Adone isto nouo doctore quærat aliquis, quinam tandem hi essent inauditi, atq; incogniti hæretici, quos tu nunc demum commentus es? vbi orti sunt? vbi vixerunt? quid docuerunt? quandiu viguerunt? quis eis patrocinatus est? quis eos refutauit? quæ concilia damnarunt? Etenim vix profectò credibile videatur, vllas vnquam Hæreticorum turbas non nisi domi cognitas in mundo extitisse.

In libro Concil. impresso Coloniæ. An. 1551.

Hardingus testimonijs sensu & ratione carẽtibus vtitur.

Quod autem Hardingus de suo addit (neq; enim tale quicquam in Damaso habetur) nouos istos Hæreticos in sua procuranda Liturgia a Catholica consuetudine discessisse, quô maior verbis fides constitisset, narrasse debebat, quo illi alio more non catholico vsi essent: nondum enim in Diuos relatus est, vt quicquid erit effatus pro oraculo habeatur. Nemo vel ipsi, vel Adoni suo, nisi rationes attulerint, fidem vllam adhibuerit.

Hardingus præter verba Authoris de suo addit.

Porro quò magis absurdus etiamnum videatur, his verbis *per ecclesias, non materiales ecclesias, sed populum ecclesiarum* significari ait: hoc est, vt planiùs dicam, Ecclesiam nihil aliud esse, quàm priuatam domũ. Non sum nescius, Græcam vocem παροικία cœtum, & conuentum, eiusdem viciniæ, seu hominum intra fines quosdam siue latiores, siue angustiores habitantium numerum significare. Sic Eusebius ait: Διονύσιος γράφει βασιλείδῃ τῷ κατὰ πτολεμαΐδα παροικιῶν ἐπισκόπῳ. Athanasius Demetrium episcopum Alexandriæ, τῆς τῶν παροικιῶν fuisse scribit. In

Ecclesia domꝰ priuata.

Eusebius lib. 7. cap. 26.

Athanasi. in epist. de sen-

tétia Dionyſij aduerſus Arianos.

his alijſq; nonnullis locis,quæ ex Baſilio, Nazianzeno,reliquiſq; Græcis patribus adduci potuerunt,hoc vocabulum παροικία, non ſeparatã paræciã, ſed integram Epiſcopi diœceſin videtur indicare.Et proinde Irenæus ad Victorem Romanũ epiſcopum ſic ſcribit: *Presbyteri Romani Euchariſtiam epiſcopis, qui e paræcijs venirent miſerunt.* Euſebius item de Hippolyto ſcribit: ἑτέρας πῶς ἢ αὐτὸς ἐπίσκοπος παροικίας. Hæc paucis de iſto nomine παροικία habui, quæ dicerem, peregrina Hardingi interpretatione impulſus. Etenim ipſe (opinor) fatebitur, poſt conſtitutam eccleſiæ pacem,ac tranquillitatem,neque hoc verbum, *Eccleſia*, neque, *Pærœcia*, priuatam domum apud vllum cuiuſuis ætatis authorem ſignificaſſe.

Euſebius lib. 5. cap. 26.

Verùm inquit Hardingus, Hæretici illi ab Adone commemorati (nam Damaſus nullam facit Hereticorum mentionem) ſummam poteſtatem habuerunt,neque catholicis hominibus per illos licuit in eccleſia communicare. Ergo has priuatas fuiſſe domos neceſſe eſt. Quãdo verò tanta poteſtate, tantiſq; viribus fuerunt in Romana eccleſia hæretici? aut ſi vllum tempus fuit eiuſmodi, quod ſanè minimè fatendum eſt,niſi principes illos Hæreticos intelligat, videlicet Papam atque Cardinales, an catholicos in publica eccleſia vnâ congregatos tam infirmis fuiſſe viribus exiſtimabimus, priuatim verò ac ſeorſum in ædibus ſuis tantum voluiſſe? Iſtíne Hæretici vniuerſæ multitudini reſiſtere potuerunt, ſingulis hominibus non potuerunt? Tecum diligentiùs reputa,optime Lector, quàm aptè Hardingi cohæreant argumenta.Niſi te vehementer ſtupidum iudicaret,huiuſmodi coniecturis commoueri poſſe nunquam confideret.

Principes Hæretici.

Vt alia multa iſtiuſmodi abſurda prætermittam, argumenta Hardingi ſic concludunt. Sacramentum in priuatis ædibus accipiebatur (quanquam hoc ex Damaſo non conſtat) Ergo vnus homo priuatim accipiebat. Si quidem ita ſit, ædes admodum ſanè vacuas habuit. Ei nimirum licuit decantare *Tanquam paſſer ſolitarius in tecto.* Eſt autem veriſimilius, eum vtpote hominem pium, vxorem, familiamq; ad Euchariſtiam vnâ percipiendam cohortari voluiſſe, vt ſuprà eſt à me dictum. Deinde, Euchariſtia in paræcias dimitti ſolebat: Ergo priuata Miſſa fuit. Huius rationis vis ſatis manifeſta eſt. At enim quis Miſſam hanc celebrauit? nunciúsne,an is, ad quem mittebatur, Hardingo deliberandum relinquo.Hoc modo concluſiſſet meliùs: Epiſcopus myſteria in paræcias dimiſit, vt populus communicaret: Ergo communionem,non priuatam Miſſam celebrauit.

Adhæc, neceſſitatis ratione factum iſtuc fuiſſe defendit propter hæreticos: tamen Miſſam ex eo ſuam confirmat, quæ nunc ſoluta eſt, & liberè procuratur: idq; in eccleſia Romana,in qua nullum omnino Hæreticis locum eſſe contendit. Denique, mos hic Sacramenti vulgò dimittendi poſtea fuit in Concilio Laodicenſi ſublatus.

Concil. Laodicen. Can. 14.

Ita Hardingus vanis coniecturis nititur: nouos & hactenus inauditos Hereticos fingit: vetuſtatis ſpecie quæſita ineptos nec certam habentes ſententiam Canones producit: huiuſmodi conſuetudines

aſſerit

asserit atque obtrudit, quas olim damnatas esse nouit, in easque suis Glossis ludit.

Hardingus 21. Sectio.

*MVlta nunc attuli, quæ priuatæ ac singulari communioni fidem faciant, quibus eam non modo grassante persequutione permissam, verum etiã quietis pacatisq; temporibus probatam fuisse docui, in ipsa adeo Romana ecclesia, quæ veram * religionem præ cæteris cunctis mundi partibus diligentissimè semper seruauit, * cuiq; omnes ecclesiæ occidentales lucem suam acceptam referunt: quemadmodum episcopi Galliæ, quæ nunc Francia dicitur, in epistola quadam ad Leonem Papam scripta ingenuè agnoscunt his verbis:* vnde religionis nostræ propitio Christo, fons & origo manauit.

Epist. proxima post. 11. inter epistolas Leonis.

* Falsum: nunc enim Roma facta est *mater fornicationum. Apocal. 17.*

* Falsum. Fides enim occidẽtalis ecclesiæ Roma primùm deriuata non est.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus inaudito quodam Dialecticæ genere vtitur: nam assumit ille quidem priuatam Missam, sed communionem simplicem concludit. Cur verò non perinde voluit apertè atq; simpliciter priuatam suam Missam concludere? Prudens lector facilè iudicabit, si quidem inuenire eam potuisset, nequaquã fuisse celaturum. Quod de ecclesia Romana meminit, prorsus superuacaneum fuit, nec quicquam ad priuatã Missam spectat. Omnes certè vno ore confitentur Romanam ecclesiam omnium, quas in occidentali mundi plaga institutas esse nouimus, vetustissimam esse, Gallicasque ac cæterarum regionum ecclesias initio, & comprobationem doctrinæ suæ inde petijsse, & aliam quoque summam cum ea necessitudinem habuisse, & solatium maximum inde hausisse: quibus etiam nominibus Romana ecclesia Hierosolymis, & Anthiochiæ, & alijs in oriente magnis ecclesijs, non minùs deuincta fuit. Quòd autem Roma profecti sint, qui primi Euangelij præcones in Gallia extiterunt, non ita facilè probari posse existimo. Quidam enim scribunt Nathanielem, quem Christus verum Israelitam appellauit, Treuiris, & Biturigibus: Lazarum, quem Christus e sepulchro excitauit, Marsiliæ: Saturninum Tolosati, antequam Petrus Romam veniret, Euangelium annunciasse. Paulus etiam (vt nonnullis placet) carcere sub Nerone liberatus in Hispaniam profectus est, misso in Dalmatiam Tito, & in Gallatiam, seu iuxta Epiphanium, in Galliam Crescente. Ioseph us autem Arimathensis in Angliam venit. Neque tamen constat horum quenquam acceptis mandatis fuisse in cæteras regiones Roma legatos. At quid impulit Hardingum tam alieno loco in ecclesiæ Romanæ, quæ tam longinquo tempore fuit, laudes irrumpere. Cum re coniunctius fuisset eiusdem ecclesiæ statum præsentem considerasse. Sed ut olim quidam, *non nunc Samnium in Samnio inuenietis*, quia Samnium excisum, & euersum funditus, ac deleum fuit: ita ego aliquando Hardingum dicentem audiui, se ecclesiam Romanam Romæ quæsiuisse, nec inuenire Romæ po-

Hardingus priuatam Missam sumit, & communionẽ simplicẽ cõcludit.

Nathaniel.

Lazarus.

Saturninus.

2. Timoth. 4.

Epiphanius contra Alogos.

tuisse. Episcopi, Cardinales, Sacerdotes neque docent, neque hortantur, neque consolantur, neque vllam officij sui partem præstant: populus, sicuti iandudum Hardingus confessus est, dissolutus est, & ab omni pietate auersus. Bernardus ait: *ô Domine sacerdotes tui facti sunt tonsores: Prælati, Pilati: Doctores, seductores.* Si talis ecclesia labi & errare nequeat, tum de ea licet vsurpare, quod olim Euripides de Athenis, *ὦ πόλις, πόλις, ὡς εὐτυχὴς εἶ μᾶλλον, ἢ καλῶς φρονεῖς?* hoc est, *O ciuitas quàm es fortunata magis, quàm sapiens!*

Hardingus 22. Sectio.

PLura adhuc potui in eandem sententiam adducere, quale est B. Hilariæ virginis exemplum, imperante Numeriano: D. Luciæ, quæ Diocletiano regnante martyrio affecta est: D. Mariæ AEgyptiacæ, & D. Ambrosij, quorum singuli, quemadmodum vetusta ecclesiasticorum Historicorum, & Paulini testimonia referunt, antè suam hinc ad Deum migrationẽ sanctum altaris Sacramentum separatim, tanquam viaticum suum, acceperunt. Sed ista sufficere arbitror. Aut enim hoc satis erit testimoniorum, aut nihil omnino satis erit.

Episcopus Sarisburiensis.

NVnc Hardingus ad exitum authoritatum suarum accelerans, vt eô perueniat expeditiùs, historias illas de Hilaria, Lucia, Maria Egyptiaca, aliasq; in Aurea (credo) Legenda conscriptas, consultò prætermittit, a quibus celebratam esse Missam paucis antè diebus, quàm excederent e vita, illi pro certo constat, vt videtur. Idem quoque de Ambrosio confirmat, morti iam propinquo. Verùm hoc mihi plusquam stupendum videtur, quòd cum Ambrosius Mediolanensis ecclesiæ gubernacula annis plus minùs viginti duobus tractasset, atque ea sanctitate esset, qua nullus fere temporibus illis, Hardingus tamen euincere nequeat, vllam vnquam ab eo habitam priuatam Missam, priusquam extremo pene spiritu animam ageret.

Paulinus in vita Ambrosij.

Hardingus 23. Sectio.

*POstquam ergo singularem communionem (vt illorum verbis vtar) euici, nunc à Iuello contendo, vt mihi paucis cum eo agenti placidè respondeat. Quid ergo ais? Missamne, an priuatam Missam improbas? opinor te, quodcunq; tandem de hac re senseris, responsurum tamen esse, priuatam tibi Missam non placere. Nam si oblationem corporis, & sanguinis Christi in Missa factam, ecclesiæ sacrificium esse, & noui testamenti propriam negabis, quam * Christus obseruari iuxta institutionem suam præcepit: quantumuis hoc eleues atq; extenues, omnes tamen authoritates illæ, quas tu nos pro confirmatione magnæ illius propositorum à te articulorum multitudinis habere negas, contra te facere comperientur: Doctores inquam, generalia Concilia,*

*Falsum: Christus enim nunquã huiusmodi sacrificium vel mandauit, vel nominauit.

eilia, antiquissimi authores, exempla primitiuæ ecclesiæ, Scripturæ: addo etiam, ratio, consensus vniuersalis & illibatus, atque traditio. Si hoc negaueris, vniuersa religio nostra ab Apostolorum temporibus ad nostram vsq; ætatem continuata tibi neganda est, & nunc demum in extremo mundi seculo, in quo iniquitas redundat, & charitas deferbuit, cumq; filius hominis veniens vix vllam in terris fidem inueniet, de integro nobis iacienda fundamenta sunt. Proinde cum hoc tibi, Iuelle, probè cognitum esset, quicquid reuera sentias, verbo videris, sicuti ex paruo illo libello tuo typis excuso patet, priuatam Missam improbare, adeóque vehementer insectari, atque exagitare.

Episcopus Sarisburiensis.

HActenus Hardingus doctores sine ratione, nunc rationem sine doctoribus adducit. *Quid autem ais?* (inquit) *Missámne, an priuatam Missam improbas?* Equidem (spero) nondum ei effluxit e mente, qua de re hoc toto tempore differeret. Neque in eo controuersiæ summa versatur, quid ego vel probem, vel reprobem: sed quid ipse è scripturis, priscisq; Cõcilijs, ac patribus vel possit, vel non possit euincere.

Sed si diligenter attenderis, Christiane lector, facilè perspexeris, quàm peritè tectéque Hardingus aliò manus traducat, vt aspectum tuum fallat. Hactenus enim a nomine simul, & a confirmatione priuatæ Missæ abstinuit: & tantùm, *Simplicis perceptionis, ac singularis communionis* vocabula vsurpauit. Itaque magno studio probare conatus est, quod nemo vnquam negauit: quodq; nos negamus, & totam causam continet, prorsus intactum reliquit. Nunc ex me quærit, vtrum Missam, an priuatam Missam vituperem. Quî verò fit, vt priuata Missa, & singularis communio in idem repente coaluerint? Non ignorat Hardingus harum vocum vim esse diuersam, vt non sit necesse ei, qui solus communicat, priuatam quoq; Missam cõficere. Hæc tam repentina vocabulorum commutatio meritò potest esse supecta.

Quod porro adhibuit de *noui Testamenti sacrificio*, nihil aliud est, quàm excogitata ad perstringendam oculorum aciem impostura, ab hoc scopo prorsus aliena.

Neque enim vel sacrificium priuatam Missam arguit, vel simplex communicatio sacrificium concludit. Tamen vt paucis respondeam, nos vnicum illud habemus noui Testamenti sacrificium: hoc est, corpus Iesu Christi in crucem acti, agnum illum Dei, qui mundi peccata sustulit, cuius sacrificij vis in secula durat sempiterna. Huic æterno sacrificio illud fictitium Missæ sacrificium vehementer iniurioſum est.

Quod autem Hardingus ait: *Si hoc negaueris, omnem nostram religionem ab Apostolorum inde deductam temporibus, euerteris:* Verba hæc inania, otiosáque sunt, neque aliquid probant. *In paruo* (inquit) *libello meo, priuatam Missam improbo.* Si libelli exilitatem reprehendit, meminisse debuit, vnicam eo concionem contineri, & proinde breuem meritò fuisse.

Est tamen aliquanto certè vel Hippolyto Martyre, vel illa Amphilochiana fabula grandior, quos tamen libros, etsi breuiusculos, haud quaquam in paruo pretio habet. Quod me priuatam Missam improbare dicit, equidem id improbo, quod infinita piorum & doctorum hominum multitudo improbauit, quódq; Hardingus ipse non multis retro annis in scholis simul, & in pulpitis damnauit, donec eum ipsa rerum commutatio in contrariam sententiam abriperet. De istis duabus vocibus, *Priuata Missa*, nihil aptius habeo, quod dicam, quàm illud Gregorij, quòd Antichristus Deus vocandus esset. *Si quantitatem vocis perpendimus, sunt duæ syllabæ: sin pondus iniquitatis, vniuersa pernicies.*

Lib. 6. epist. 30.

Hardingus. 24. Sectio.

EO igitur posito, Missam generaliter acceptam approbandam esse: longiùs adhuc progrediar, atque hoc tecum argumento agam. Si priuata Missa eo tantum nomine improbari debeat, quòd sit priuata, iuxta sensum tuum, hoc tum fit propter singularem, seu priuatam communionem, id est, quia sacerdos Sacramentum solus accipit: at singularis communio legitima est, & sancta, & pia: Ergo priuata Missa, non ideo vituperanda est, quòd priuata sit, sed probanda, & pro sancta piaq; habẽda, atq; vsurpanda. Si Maiorem negaueris, debes tum ostendere, quid aliud in priuata Missa reprehẽdas, ea solùm de causa, quòd priuata sit, quàm singularem hanc communionem. Si quid aliud afferas, tum ab instituto nostro aberras, & te Missam improbare demonstras. Minorem negare non potes, cum eam videas à me luculenter confirmatam. Quapropter priuata Missa in eo solùm, quòd priuata est, pro legitima habenda est, quemadmodum Missa quoq; haberi debet.

Episcopus Sarisburiensis.

EX superioribus hisce vniuersis testimonijs, de Tertulliani vxore, de Monachis in solitudine versantibus, de Laicis hominibus, de mulieribus & pueris, hanc postremò Hardingus conclusionem colligit, quam ipse adeo ex omni parte firmam esse iudicat, vt nulla ratione repelli possit.

Priuata Missa est singularis communio:
Singularis communio est legitima:
Ergo: priuata Missa est legitima.

Iste syllogismus imperitis, atque ignaris admodum forsan terribilis videatur, non secus ac larua pueris, qui quid intus lateat nesciunt, ingentem formidinem adfert. Hardingus autem, qui eum fabricauit, vanum atque ridiculum esse nouit. Atque vt clariùs illucescat eius falsitas, eam ex simili argumentatione patefaciam.

Administratio priuatæ Missæ est singularis communio:
Singularis communio mulieri legitima est: Ergo.
Priuatæ Missæ administratio mulieri legitima est.

Idem

Idem prorſus argumentandi genus eſt, eadem forma, ijdem termini: atq; vt hoc captioſum eſt, ita quoq; fallax illud fuit. Vitium in Minore ineſt, quod facilè perſpexeris, ſi in vniuerſalem propoſitionem redegeris, atq; ſic in Hardingiana argumentatione poſueris:

Singularis quæque communio legitima eſt:

In altero verò argumento: *Quælibet ſingularis communio mulieri legitima eſt:* ſic facilè poſſis erratum explicare.

Adhæc Medius terminus, qui argumentum complectitur, & connectit, Subiecto atq; Prædicato conuenire debet in temporis, loci, perſonæ, ſubiecti, partiſq; ſubiecti circunſtantijs: quibus adhibitis legitimum aliquid eſſe poteſt, quod ijs detractis contrarium fiet. Exempli cauſa, domi baptizare mulieri legitimum exiſtimatur, in Eccleſia verò baptizare nequaquam: res tamen eadem eſt, ſed commutata loci circunſtantia, rem ipſam quoq; diuerſam facit. Item, ſacerdoti ante meridiem, & in eccleſia licet Sacramentum procurare: non tamen idem ſacerdoti licet, vel cum pranſus erit, vel poſtquam cubitum diſceſſerit: Ambroſio verò aliiſq; licuit hoc modo Sacramentum accipere. Ex quo videmus multum intereſſe, vt accurata habeatur circunſtantiarum diſtinctio.

Poſſunt hæc fortaſſis videri ſpinoſiora, ac proinde miſſa ea facio: interim tamen edico tibi, Lector, niſi cautam attentionem adhibueris, decipi te falliq; poſſe. Si caput in proprio loco ſupra humeros poſueris, homo eſt: ſi in pectore, aliáue huiuſmodi parte collocâris, monſtrum eſt.

Nunc vt ad Hardingi ſyllogiſmum redeam, vides Minorem non eſſe ſimpliciter (vt loquuntur) & ſine exceptione veram. Etenim ſingularis communio nunquam legitima habita eſt, niſi tantùm circunſtantiarum, & neceſſitatis ratione. Quibus vel omnino ſublatis, vel diligentiùs excuſſis, illud ſingularis communionis genus non ampliùs iudicatur eſſe legitimum. Sic ergo potes Hardingo reſpondere: *Quid ergo ais? probáſne ea, quæ attuliſti pro priuata Miſſa exempla, an non?* Si probas, cur mulieribus non das, vt Euchariſtiam domum deferant, & in ciſtis, linteiſq; ſudarijs cuſtodiant, quemadmodum olim eſſe factitatum legimus? Si non probas, quòd labes eſſent, & corruptelæ, quid ergo conaris Miſſam ex ijſdem confirmare, atque ita errorem errore ſtabilire? Nunc paululum ad illam notam reſpiciamus, quam Hardingus conſeruandæ memoriæ cauſa in margine poſuit, his verbis: *Confirmationes priuatæ Miſſæ.* Vt ſacerdoti priuatam Miſſam celebrare legitimum eſſe videretur, Laicorum, mulierum, ægrotantium, puerorum exempla produxit. Itáne verò exiſtimat Hardingus Laicos ſolitos olim fuiſſe Miſſam celebrare? Nullúſue ſacerdos toto hoc tempore in orbe terrarum extitit ſexcentorum annorum ſpatio, quin mulieribus pueríſq; neceſſe eſſet ad iſta probanda atque teſtanda prodire? nihílne tum fuit inter ſimplicem communionem, atque priuatam Miſſam diſcriminis? an putabimus mulieres, pueróſq; ſacroſancta myſteria tum conſecraſſe, aut Chriſti corpus in ſacrificium obtuliſſe, aut

ſacrificium pro viuis ac mortuis confeciſſe, aut Chriſti mortem alijs impartijſſe? Vbi Hardingi Dialectica: vbi acumen eſt?

Quàm Hardingus ad id quod quæritur aptè reſpondeat.

Vide autem, optime Lector, quantum deflexerit ab eo, quod probandum ſuſcepit. Ego de eccleſia quæro, is de priuatis ædibus reſpondet. Ego de ſacerdotibus quæro: ille de mulieribus, pueris, Laicíſq; reſpondet. Ego de Miſſa quæro: ille de eo reſpondet, quod Miſſam minimè eſſe ipſe fatetur. Ego de legitimo ſacroſanctæ cœnæ vſu quæro, qui debet eſſe perpetuus: hic de abuſibus reſpondet, qui ſublati abrogatíq; ſunt. Ego de more legitimo quæro: ille de neceſſitate cauſiſq; extraordinarijs reſpondet. Tu ergo iudex eſto, quàm hactenus plenè cumulatéq; promiſſum ſuum exoluerit.

Hardingus. 25. Sectio.

Populi in diuinis officijs negligentia e Cleri ſocordia manauit.

QVanquam non nego, quin & laudatius eſſet, & eccleſiæ quoq; ſanctius, ſi multi animis rite comparatis, atq; exploratis Sacramenti vnà cum ſacerdote participes eſſe vellent. Verùm etiamſi Cleri meritò reprehenditur hac in re ſocordia, quæ hanc populi etiam tarditatem, atque in rebus diuinis negligentiam peperiſſe videatur: nihilominus, hæc catholicæ religionis pars ſalua manet, omniſq; culpæ expers. Ipſa ſiquidem Miſſæ ſubſtantia, ex ſingulari ſacerdotis communione, populo remiſſo, & pigritia torpente, nihil amittit dignitatis ſuæ. Nam alioqui ſi publicum eccleſiæ ſacrificium non abſq; hominum numero, cum ſacerdote communicantium in vno loco, offerri potuiſſet: tum ſanè antiqui patres alicubi in tanta librorum ſuorum varietate conqueſti fuiſſent de eius rei ceſſatione, quam vbiq; Quotidianum, & iuge ſacrificium *vocant, quod illi* *quotidie immolandum eſſe cenſent, vt Domini noſtri mors, & redemptionis noſtræ opus perpetua memoria celebraretur, atque retineretur, & nos ipſi iuxta officij noſtri rationem memores gratoſq; exhiberemus. Patres verò nuſquam de intermiſſione huius ſacrificij, ſed multa ſæpe de populi pigritia conqueſti ſunt, quòd tam rarò ad ſacrum hoc, & ſalubre epulum accederent: neque tamen eos vnquam illuc per vim adegerunt, ſed, vt dignè accederent, hortati proprijs ipſos conſcientijs reliquerunt.*

*Falſum: neq; enim ita loquuntur Patres, ſed planè contrà.

Epiſcopus Sarisburienſis.

Concil. Nicen. 2. Actio. 4.

PIctor ille, qui Medeam filium necantem pictura expreſſit, duas contrarias & inter ſe pugnantes affectiones in ipſius vultu ſingulari quadam arte fecit elucere: ex altera enim parte extremam rabiem ad cædem filij impellentem effinxit: ex altera verò maternum amorem, & pietatem a tam truculento flagitio reuocantem illuſtrauit. Huiuſmodi duos diuerſos & inter ſe luctantes animi motus in Hardingo licet intueri, ambos in eadem facie depictos atque deſcriptos. Etſi enim famæ, exiſtimationiſq; ſuæ gratia Miſſam effert, & com-

communionem ſacroſanctam totis viribus deprimit: hîc tamen contrà conſcientiæ ſuæ ſtimulis incitatus Miſſa communionem eſſe quidem meliorem confitetur: atque ita quicquid eſt ab illo conſutum hactenus, nunc totum diſſuit, & alios ei aſſentire priùs poſtulat, quàm ipſe ſecum conſentiat. Deus qui veritatem ſuam vel ex eorum confeſſione, qui veritati palam aduerſantur, ita exprimere valet, perpetuis laudibus extollatur. Sed enim neque illum nos oportuit toties per contumeliam nouos Magiſtros, atque Euangelicos appellare ob eius rei defenſionem, quam ipſe agnoſcit eſſe meliorem: neque poſt reſtituram ſemel ſanctam communionem, ad priuatam Miſſam populum reuocare, quod eſt, ipſo confitente, præſtantiori deterius anteponere.

Hardingus cõmunionem Miſſa præſtantiorem eſſe confitetur.

Hardingus autem dicit: *Cum populi ſtudium langueſcit, ſi ſacerdos ſolus communicat, Miſſæ ſubſtantiæ nihil detrimenti patitur.* Iſta Subſtantiæ atque Accidentium differentia in Chriſti inſtitutione ſerò inuenta eſt, & neque ſcripturis, neque vetuſtis patribus probatur. Quanquam Chriſti & exemplum, & præceptum, non pro Accidente, ſed pro ipſa vi, atque ſubſtantia cœnæ haberi debet. *Facite hoc*, inquit Chriſtus, *quod me facientem vidiſtis: accipite, benedicite, frangite, diuidite in mei commemorationem*. Hæc verba Chryſoſtomus ſic interpretatur: *Hoc facite in memoriam beneficij mei, ſalutis veſtræ.* Hoc non Accidens aliquod eſt, aut leuiſſimum quoddam commentum, quod nobis liceat pro arbitratu noſtro prætermittere, ſed ipſa Sacramenti res ſubſtantialis, quam vſque ad ipſius aduentum obſeruare diſertè iubemur: quâq; deſiderata Paulus cœnam eam, non eſſe Dominicam cœnam affirmat.

Mat. 26.

Ad populum Antioch. Homil. 61.

1. Cor. 11.

Equidem Alexander de Hales, atque Humbertus duo ſcholaſtici doctores Hardingo hac in re palam aduerſantur. Alexander ait: *Conſecratio eſt propter communionem: ergo communio maior eſt.* Humbertus ait: *Hoc quotieſcunque feceritis, id eſt, benedixeritis, fregeritis, diſtribueritis, in mei memoriam facietis. Quia quodlibet horum trium, ſi ſine reliquis fiat, perfectam memoriam Chriſti non repræſentat*. Putátne verò Hardingus, ſacrificium, de quo neque Chriſtus, neque ipſius diſcipuli verbum vllum fecerunt, eſſe huius cœnæ ſubſtantiam: myſticam verò diſtributionem, in mortis ipſius recordationem factam, de qua nobis tam perſpicuè atq; diſertè præcepit, nihil ad cœnæ ſubſtantiam pertinere?

Par. 4. q. 35. m. 2. ſol. 2.

Humbert. cõtra libellum Nicetæ Monachi ex Caſſandro.

Cuius ſacrificij mentio prorſus fuit ab iſta cauſa diſiuncta. Vetuſti patres de illius intermiſſione nunquam conqueſti ſunt, quia certum exploratúmq; habuerunt nunquam intermitti aut ceſſare potuiſſe. Vis enim virtúſq; ſacrificij a Chriſto facti, in ſeipſo ſita eſt, non in noſtra aliqua diligentia conſiſtit. *Chriſtus ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech vnum ſacrificium in integrum obtulit in cruce, plenum, ac profectum:* proinde non eſt opus alio: *Vnum & æternum:* ergo minimè eſt neceſſe iterari: *Ipſi ſoli priuilegio quodam conceſſum:* quocirca a nullo alio confici peragíq; poteſt.

Hebr. 7. & 10.

Veruntamen illius ſacrificij memoria recolitur, & quaſi oculis noſtris ſubijcitur in ſacrorum myſteriorum celebratione, quemadmodum complures ex antiquis doctoribus præclarè teſtantur. Auguſtinus habet: *Nonne ſemel immolatus eſt Chriſtus in ſeipſo, & tamen in Sacramento non ſolùm per omnes Paſchæ ſolennitates, ſed omni die populis immolatur, nec vtiq; mentitur, qui interrogatus eum reſponderit immolari? Si enim Sacramenta quandam ſimilitudinem earum rerũ, quarum Sacramenta ſunt, non haberent, omnino ſacramenta non eſſent. Ex hac autem ſimilitudine, plerunq; etiam ipſarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo ſecundũ quendam modum Sacramentum corporis Chriſti corpus Chriſti eſt, &c.* Iterum ait: *Cum non obliuiſcimur munus ſaluatoris, nónne Chriſtus quotidie nobis immolatur? Ex ipſis reliquijs cogitationis, & ex ipſa memoria quotidie nobis ſic immolatur, quaſi quotidie nos innouet.* Rurſum ſimiliter inquit: *Holocauſtum Dominicæ paſſionis eo tempore offert quiſq; pro peccatis ſuis, quo eiuſdem paſſionis fide dedicatur, & Chriſtianorum fidelium nomine baptizatus imbuitur.*

Auguſt. epiſt. 23. ad Bonifacium.

Auguſt. Pſalm. 75.

Auguſt. epiſt. ad Rom. ſub finem.

Ita mortis Chriſti ſacrificium in ſacroſancta Liturgia effingitur atque exprimitur: non tamen ſicuti Hardingus fingit ex aliqua ſacertis ſolius actione, ſed per communicationem atque participationem populi, quemadmodum Auguſtinus etiam alibi teſtatur: *Dum frangitur hoſtia, & ſanguis* (hoc eſt Sacramẽntum ſanguinis) *in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio deſignatur?*

De conſec. diſt. 2. ex ſententia Proſperi. Deſignatur.

Hoc Chriſti ſacrificium in cruce, quotidianum ſacrificium dicitur, non quòd quotidie repetendum ſit, atq; renouandum, ſed quia ſemel peractum, ratum in omnes dies, atque in perpetuum durat. Hæc ergo ratio, quam (quæſo) vim habet? *Patres nunquam conqueſti ſunt de quotidiani ſacrificij intermiſſione: Ergo habuerunt priuatam Miſſam.* Poteſt facilè & expeditè reſponderi: percepiſſe ſacram communionem quotidie, & proinde minimè conqueſtos eſſe. Quanquam neque ſacra communio ipſum eſt reuera iuge ſacrificium, ſed illius duntaxat memoriam continet: neq; tum celebrata communio quotidie fuit. Hoc ſi nondum intelligat Hardingus, legat atque excutiat epiſtolam illam ab Alexandrino Concilio ſcriptam in Macarij cuiuſdam defenſionem, quem iniqui ſui falſò detulerant, quòd & in eccleſiam per vim inuaſiſſet, & calicem ſacrum fregiſſet: verba ſic ſe habent: *Atqui locus ille, in quo confractum poculum iactitant, eccleſia non erat, nec quiſquam presbyterorum ei loco vicinus, nec dies Dominica. Quum igitur neque eccleſia ibi eſſet, neq; ſacra fierent, neq; dies hoc ipſum requireret, quale, aut vbi, aut quando, myſticum illud poculum fractum eſt?* Ex his Concilij verbis clariſſimè conſtat Sacramentorum nullam Alexandriæ ea tempeſtate, niſi tantùm in diebus Dominicis extitiſſe celebrationem. Interim nemo vnquam de iugis ſacrificij intermiſſione conqueſtus eſt. Mortis enim Chriſti ſacrificium quotidianum perpetuumq; eſſe, nec vnquam ceſſare poſſe optimè nouerunt.

Epiſt. Synod. Concil. Alexandrini.

Communio in diebus tantum Dominicis celebrata.

Hardingus.

Hardingus. 26. Sectio.

AMbrosius testatur populum Orientalem sua ætate, non nisi semel quotannis Sacramentum sumere consueuisse: eosq; acriter reprehendit, qui hanc consuetudinem sequerentur: Si quotidianus est cibus (*inquit*) cur post annum illum sumis, quemadmodum Græci in oriente facere cõsueuerunt. *Idem quoq; Augustinus ijsdem prope verbis prodit: & in secundo libro de Sermone Domini in monte, capite duodecimo, quartam Dominicæ precationis petitionem exponens,* Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, *cum ostenderet hoc vel de terrestri pane, vel de Sacramento Dominici corporis, vel de spirituali cibo, quod ille maximè probat, intelligi posse: non vult Orientales de eo ambigere, quomodo Dominici corporis Sacramentum quotidianus illorum panis dici possit, licet non sint quotidie Dominicæ cœnæ participes, cum tamen nihilo secius panis hic * quotidianus dicatur. Sic autem inquit:* Vt ergo illi taceant, neque de hac re sententiam suam defendant, vel ipsa authoritate ecclesiæ sint contenti, quòd sine scandalo ista faciunt, neq; ab eis, qui ecclesiis præsunt, facere prohibentur, neq; non obtemperantes condemnantur. *Hîc ex Augustino perspicimus homines Orientales, qui sacramentum ita rarò, atq; insolenter perceperunt, Christianos nihilominus ecclesiæ authoritate habitos fuisse, nec vllam offensionis ansam præbuisse, neque prohibitos fuisse quò minùs pristinum morem retinerent: & quanquam spiritualibus suis rectoribus, eos vt sæpius communicarent, hortantibus non parerent, non tamen vel damnatos, vel excommunicatos fuisse.*

* Falsum: Augustinus enim ait: *Hic in illis partibus non intelligitur panis quotidianus.*

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc parùm firmamenti habent ad id, quod quæritur, probandum. Ambrosius suorum quorundam pigritiam increpat, qui minùs sæpe communicabant, eosq; cohortatur, vt omnes vnâ quotidie communicent: in quo priuatam Missam penitus euertit.

Ambros. lib. 5. de Sacramen. cap. 4.

Augustinus autem (vt verè dicam) iniquiùs ab Hardingo tractatus est, vtpote per vim, atq; summam iniuriam coactus, & ea celare, quæ dicenda habuit, & id eloqui, quod minimè voluit: ad extremum tamèn nullum verbum pro priuata Missa habet, sed contrarium haud obscurè probat. Primùm Augustinum facit dicentem Sacramentum corporis Christi populo Orientali quotidianum panem extitisse, etiamsi ij quotidie non acciperent. Hoc ex se parum ponderis habet: Augustinus tamen longè secus dixit, idq; non in alio libro, sed in ipsa eadem verborum comprehensione, ex qua Hardingus ista verba sumpsit: mox enim adiungit: *Vnde probatur, non hunc in illis partibus intelligi quotidianum panem. Nam peccati magni crimine arguerentur, qui ex illo non accipiunt quotidie.* Quod autem attinet ad priuatam Missam, in eodem ipso loco sic habet: *Panis quotidianus potest accipi pro Sacramento corporis Christi, quod quotidie accipimus.* Augustinus populum eo tempore singulis diebus Sacramentũ accepisse author est: ex quo necessariò

August. de sermone Domini in monte. cap. 12.

Hardingus Augustini sensum corrumpit.

Sacramentum quotidie acceptum.

consequitur, priuatam Missam nullo tum die habitam fuisse.

At Gtæci semel tantùm quotannis communicare soliti sunt: Ergo sacerdos alijs temporibus solus accepit. Augustinus verò hanc peruersam consuetudinem atq; indiligentiam non per vniuersos Græciæ populos peruasisse, sed in quibusdam tantùm partibus extitisse testatur: sic enim habet, *Plurimi in Orientalibus partibus non quotidie communicant*. Vnde colligi rectè potest, nonnullos quotidie communicasse: alioquin enim frustra plurimos excepisset. Quòd autem cæteri quotidie communicarent, ex his Augustini verbis in eodem loco clarissimè apparet: *Vel authoritate ecclesiæ sint contenti, quòd sine scandalo ista faciant.* Ista verba necessariò conuincunt reliquos communicasse, neque tamen fuisse fratrum, qui non communicarent, negligentia offensos. Si enim ea negligentia per omnes manasset, populusq; vniuersus in integrum abstinuisset, sicuti hodie fit in ecclesia Romana, nihil omnino fuisset, cur alter alteri ea de causa succensuisset.

Plurimi. In ecclesia Græca aliqui accipiebant quotidie.

Nunc, vt de re ipsa dicamus, Iesus Christus Dei filius quotidianus noster æternúsq; cibus est, haudquaquam remouendus, atque post aliquot dies, instar panum illorum propositionis Iudaicorum renouandus, sed perpetuò coram Dei propitiatorio sistendus. *Quotidianus noster panis* (inquit Germanus) *est Christus, qui est, quiq; antè fuit, & qui in æternum durat.* Similiter Augustinus: *Non iste panis, qui vadit in corpus, sed ille panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.*

Germanus in rerum eccles. theoria. Augustin. de verbo Domini secundum Lucam. Serm. 28.

Huius cibi Sacramentum est panis, quem Christus benedici, frangi, distribuiq; in ipsius recordationem præcepit, quem etiam quotidianum panem appellare licet: non quia quotidie, ac singulis diebus accipitur, sed quia nullus dies est, in quo accipi non possit. Quòd autem in huiusmodi locis, in quibus populus Sacramentum quotidie non acciperet, a sacerdote nequaquam quotidie & priuatim eò sumeretur, quò perpetuaretur iuge & quotidianum sacrificium, vt Hardingus somniat, ex pluribus luculentissimis testimonijs patet. Atque vt Basilium, ad Cæsariam Patritiam: Concilium Laodicenum: Constantinopolitanum Concilium in Trullo habitum: & Synodalem epistolam ab Orientalibus episcopis pro Macario scriptam prætermittamus, Augustinus sic habet: *Huius rei Sacramentum alicubi quotidie, alicubi certis internallis dierum, in Dominico præparatur, & de mensa Dominica sumitur.* Similiter Ambrosius: *Omni hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada.* Augustinus Sacramentum certis dierum interuallis celebratum fuisse, Ambrosius *aliquando bis in hebdomada, non quotidie scribit.* Quod autem huius rei testimonium illustrius afferri potest, quàm Cõcilium Toletanum? verba sic se habent: *Nonnulli sacerdotum in Hispania reperiuntur, qui Dominicam orationem, quam Saluator noster docuit, & præcepit, non quotidie, sed tantùm die Dominica dicant.* Ex his optimè colligitur, si Hispaniæ sacerdotes orationem Dominicam

Basil. ad Cæsariam. Concil. Laodicen. can. 49. Concil. Constantinopol. can. 52. Concil. Alexandri. epistola Synodalis. August. in Ioã. tract. 26. Ambros. in epist. ad Tim. 1. cap. 3. Concil. Toletanum. 4. can. 9.

domi-

dominicis tantùm diebus recitarent, cum communio sine Dominica oratione nunquam celebretur, proinde communionem a sacerdotibus Hispanis, non nisi Dominicis diebus fuisse administratam.

Communio Dominicis tãtùm diebus celebrata.

His iam diligenter expensis, coniecturarum, quas attulit Hardingus, futilitas faciliùs eluceſcet. Quòd enim ait, *Nonnulli e populo se subduxerunt: Ergo nemo communicabat*. Aut, *Multi abstinuerunt: Ergo sacerdos solus accepit:* hæ putidæ sunt rationes, atque indignæ, quibus respondeatur. Ex his enim præmissis contraria multò meliùs sequeretur conclusio. Augustinus ait: *Plurimi in Oriente abstinuerunt:* Ex quo rectè colligimus: Ergo aliqui non abstinuerunt. Nam alioquin dixisset, Omnes abstinuerunt, non plurimi. Deinde: Aliqui non abstinuerunt: Ergo aliqui cum sacerdote communicabant. Ex quo efficitur sacerdotem non solum accepisse: atque ita Hardingum priuatam suam Missam non dum inuenisse.

Hardingus. 27. Sectio.

In 10. cap. ad Hebr. Homil. 17.

CHrysostomus populum sæpe hortatus, vt se ad communicandum præpararet, saltem in Paschate, in vno loco sic habet: Quæ ergo sunt? Plurimi ex hoc sacrificio semel accipiunt in toto anno, alij bis, alij sæpius. Ad omnes ergo nobis sermo est, non ad eos, qui hîc sunt tantùm, sed etiam ad eos, qui in eremo sedent. Illi enim semel in anno participantur, fortassis enim, & post duos annos. Quid ergo est? Quos magis acceptabimus? eósne qui semel, an eos, qui sæpius, an illos, qui rarò accipiunt? Neque illos qui semel, neq; qui sæpius, neque qui rarò, sed eos, qui cum munda conscientia, qui cum mundo corde, cum vita irreprehensibili: isti semper accedant. Qui verò tales non sunt, neq; semel. Quid ita? quia iudicium sibi accipiunt, & damnationem, & supplicium. *Antiqui Doctores, inprimis Chrysostomus, atq; Augustinus huiusmodi sententijs abundant.*

Episcopus Sarisburiensis.

NIhil opus est ad huiusmodi loca respondere, quæ speciem in se nullam momenti habent. Chrysostomus, vti Hardingus optimè nouit, neque hîc, neq; omnino vsquam, vel nomen, vel sensum priuatæ Missæ habet. Populo modô suadet, vt se exploret atque præparet, vtq; dignè ad Dominicam cœnam accedat. Quòd si iam Hardingus se Missam suam hoc loco stabilire posse putet, idem sibi potest de Paulo quoq; polliceri, quasi cum diceret, *probet seipsum homo*, priuatam Missam instituere cogitaret.

Hardingus. 28. Sectio.

IN hunc autem finem induco hæc testimonia, omissis alijs eiusdem senten-

*Falsum: Hardingus nullum potest huiu ſmodi tempus ostendere.

*tiæ compluribus. Etsi ſæpenumero populus a communione abſtineret, vt nullus eſſet aliquando ad communicandum paratus, tamen ſancti patres, epiſcopi, atque ſacerdotes eam non ſatis iuſtam cauſam iudicarunt, quò minùs ſanctum illud ſacrificium quotidie offerrent, Miſſamq; celebrarẽt. Quod quidem abunde probari poteſt, ſiue velit Iuellus, qui ſibi contrà tam certò perſuaſum habet, manus dare atque ſubſcribere iuxta promiſſum ſuum, ſiue nolit. De quotidiano ſacrificio hæc verba Chryſoſtomi perſpicua ſunt: Quid ergo nos? Nonne per ſingulos dies offerimus? Offerimus quidem, ſed ad recordationem facientes mortis eius, & vna eſt hoſtia, non multæ. Hîc mihi videor Iuellum audire dicentem, etſi inuitum, quotidianum ſe ſacrificium concedere, tamen conſtanter adhuc negare, oſtendi poſſe, huiuſmodi ſacrificium fuiſſe vnquam celebratum abſq; communione, id eſt, vt ipſi volunt, idoneo aliquo hominum numero, qui Sacramentum cum ſacerdote in eodem loco ſumant. In huius confirmationem iſta loca mihi profectò ipſi ſatiſfaciunt. Non dubito autem, quin homines doctiores, qui plura legerunt, quàm ego, alia etiam habeant.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOc in loco Hardingus ipſe ſe egregiè prodit, qui pauca Chryſoſtomi verba ad ſpeciem proponit, eáq; & a re aliena, & pro arbitrio libidinéq; ſua truncata atque mutilata, ac deinde nobis, quaſi iam debellatum eſſet, ſubſcriptionem imperat: cum interim hoc eodem loco, & vno fere ſpiritu obſcurè fateatur infirmas eſſe, quas attulit, rationes.

Chryſoſtom. ad Hebræos. Hom. 17.

Hæc D. Chryſoſtomi verba, cum nihil ad priuatam Miſſam faciunt, tum abunde oſtendunt, quid antiqui patres per Oblationis, & Sacrificij nomina in ſacra liturgia intelligerent. Chryſoſtomus ſacrificia Iudæorum in lege, cum Chriſti ſacrificio in Euangelio confert. Ait autem ſacrificia legis multa extitiſſe atq; imperfecta, & proinde fuiſſe quotidie iterata atq; repetita: hoc verò Euangelij ſacrificium vnum atq; perfectum eſſe, propterea q; ſempiternum: idq; præſtantiſſimo cuidam medicamento comparat, quod ſemel adhibitum ſanitatem affert, vt nõ ſit neceſſe ſæpius ſumi.

Præterea etiam nobis, qui ſub euangelio ſumus, ſacrificium quoddam reliquum eſſe docet, & quidem quotidianum, ſed tamen eiuſmodi, vt ad conſeruandam illius vnici, ſemel in cruce facti ſacrificij memoriam modò referatur.

Et quanquam in multis locis immolamus, tamen vnum ſolùm eſſe ſacrificium ait, quia vnicum illud Chriſti ſacrificium ſpectat. Ac proinde addit: *Quomodo vna eſt hoſtia, & non multæ? Quia ſemel oblata eſt, oblata eſt in ſancta ſanctorum. Hoc autem ſaccificium* (id eſt, Sacramenti celebratio) *exemplar illius eſt.* Quid autem per hoc vocabulum (*exemplar*) velit, in ijs, quæ mox præcurrunt, oſtendit: *Quæ formam tantùm alicuius habent, Exemplar oſtendunt, non autem virtutem: Sicut in imaginibus exemplar hominis habet imago, non etiam*

Chryſoſtom. ad Hebr. Homil. 17.

Exemplar.

am virtutem. Ex his Chryſoſtomus ſic concludit: *Hoc autem, quod facimus, in commemorationem quidem fit eius, quod factum eſt. Hoc enim facite* (inquit) *in meam commemorationem*. Nunc obſcurum eſſe non poteſt, quemadmodum veteres patres Oblationis atq; Sacrificij vocabulis vſi ſunt.

Sed quid interim iſta priuatam Hardingi Miſſam adiuuant? Quòd ſi nihil ad cauſam conferant, quorſum ea adduxit Hardingus? Eſt hæc ſanè languida concluſio?

Chryſoſtomus habuit quotidianum ſacrificium:
Ergo, Chryſoſtomus habuit priuatam Miſſam.

Equidem (Lector Chriſtiane) ſi quæ proximis verſibus ſequuntur apud Chryſoſtomum, legendi tibi facultatem dediſſet Hardingus, facilè potuiſſes omnem ſacræ Liturgiæ rationem Chryſoſtomi memoria obſeruatam animaduertere. Sic enim ad populum ait: *Per ſingulos dies intras in eccleſiam*. Iſta innuunt ſacerdotem non fuiſſe in eccleſia ſolum. Tum de perceptione ſic ait: *Hoc etiam Diaconus inſonat in illa hora ſanctos vocans, & per hanc vocem veluti maculas inſpiciens. Sicut enim in grege, vbi multæ quidem ſaluæ ſunt pecudes, multæ autem ſcabie plenæ ſunt, neceſſe eſt, vt hæ prohibeantur a ſanis: ſic etiam in eccleſia, quoniam aliæ quidem ſunt ſaluæ pecudes, aliæ vitiatæ, per hanc vocem prohibentur hæ ab illis: penetrat vbiq; per vocem illam tremendam ſacerdos, ſanctos vocans, & attrahens*. Non ad alia te Chryſoſtomi loca remitto, & plura & planiora, ſed tantùm in hoc ipſo inſiſto, ex quo Hardingus, quantum ei videretur, delibauit.

Hardingus Chryſoſtomi verba decurtat.

Vocat ſanctos.

Sancta ſanctis.

Populum Chryſoſtomus quotidie ad templum acceſſiſſe teſtatur: Diaconum voce ſua ſanos ab ægris diſtinxiſſe, vt alteri communicarent, alteri abſtinerent: alteros ineunte communione excluſiſſe, alteros adduxiſſe, & eccleſiæ obtuliſſe. Hæc eccleſiæ legitima fuit Chryſoſtomi ætate conſuetudo, quem nos nunc ex ſui ipſius clariſſimo teſtimonio intelligimus non accepiſſe ſolum.

Cæterùm Hardingus ait: *in huius rei confirmationem hæc, quæ ſequuntur loca mihi quidem ſufficiunt atque ſatisfaciunt*. Eneruata hæc & mollis concluſio, quicquid eſt ab eo hactenus dictum, facit eſſe ſuſpectum, quippe quod minùs abunde videatur cauſam probare: atque ita ſuum illud inſigne ad libri marginem poſitum his verbis *Confirmationes priuatæ Miſſæ* ipſe conuellit, totúmq; fundamentorum ſuorum pondus ſubſequentibus hiſce coniecturis imponit. Hactenus certè, quantum ex ipſius libro conſtare poteſt, quanquam & otio abundaret, & lectione valeret, & aſſidua cum ſuis omnibus commentatione vteretur, tamen neque nomen priuatæ Miſſæ in vetere quoquam, & catholico Doctore, neque ſingularem ſacerdotis ſumptionem inuenit. Si quidem omnes ei mortales fidem adhibere, atque ſubſcribere velit, coniecturas mittat, & firma ſolidáq; argumenta adducat eſt neceſſe.

Hardingus.

Hardingus. 29. Sectio.

Soter episcopus Romanus circiter annum Domini 170. qui martyrio affectus est Antonio Vero imperatore, de celebrandæ Missæ formula hoc decretum fecit, Vt nullus presbyterorum solennia celebrare præsumat, nisi duobus præsentibus sibiq; respondentibus, & ipse tertius habeatur: quia cùm pluraliter ab eo dicitur *Dominus vobiscum*, & illud in secreto *Orate pro me*, apertissimè conuenit, vt illius respondeatur salutationi. *Hoc peruetustum decretum minimè flagitat, vt totus populus necessariò adsit, * nedum vt sacramentaliter etiam sæpe communicet, quod ne ab ijs duobus postulat, quos interesse sacris oportuit. Si ex nudis huius decreti verbis satis firmum argumentum in hanc sententiam colligi non possit, ex eius rei affirmatione, cuius ibi fit mentio, alterius negationem, de qua nos agimus, concludendo: (quo genere argumentationis aduersarij nostri passim vtuntur) tum nonnihil ponderis addi ei potest hac ratione. Quum accipere Christi corpus multò quidem maius sit, quàm sacerdoti Missam facienti respondere, si pius ille episcopus simul & martyr illud ita necessarium existimasset, vt sine eo Missa celebrari non posset: fuisset profectò consentaneum, vt de eo potiùs, quàm de altero diserte cauisset. Sed quia secus iudicauit, duorum tantùm præsentiam, vt necessariam decreuit, ob eam, quam suprà attuli, causam.*

De Concil. dist. 1. can. Hoc quoq; statutum.

*Falsum: Omnes enim præsentes iussi sunt vel communicare, vel discedere.

Simplex collectio.

Episcopus Sarisburiensis.

Polydorus de inuentoribus rerum.

ALij ab Anacleto Papa, alij a Sotere factum hoc decretum existimant: itaque nondum videntur de eius authore penitus consentire. Verùm nisi Decretorum istorum, & Decretalium epistolarum meritò nobis esset suspecta authoritas atque fides, minùs sanè de illorum doctrina ambigeremus. Impostoribus ille semper mos fuit, vt suis scriptis eorum hominum nomina inscriberent, quos scirent ab omnibus plurimi fieri. Nam vt Homerum, Hesiodum, Ciceronem, Plautum aliósq; homines doctrina excellentes atque apud Ethnicos inprimis celebres prætermittam, quorum titulis multi adulterini libri prodierunt, Paulus ipse Thessalonicenses monet, ne se a fide abduci vel per spiritum, vel per sermonem, vel per epistolam tanquam abs illo scriptam patiantur. His autem postremis verbis innuit epistolas eius nomine supposititias interdum in vulgus emanasse. Edita quoque sunt Euangelia Petri, Thomæ, & aliorum Apostolorum nominibus fucata: alia etiam leguntur, sed leuiora atque minutiora, Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Cypriano, & similibus ascripta. Ludus erat nonnullis scripta supposititia diuulgare, de quo multi sanctitate præcellentes patres vehementer conqueruntur.

2. Thessal. 2.

Quocirca minùs mirandum est, si idem Anacleto, Euaristo, Soteri, atque alijs consimilibus acciderit, qui mox Apostolorum ætati Romæ

fuc-

ſucceſſerunt.

Gratianus de Decretalibus epiſtolis inter doctos dubitatum fuiſſe oſtendit, & Doctor Smythus, quanquam illius authoritati non multum tribuo, ad D. Pauli crucem palam profeſſus eſt, eas nullo modo poſſe illorum hominum eſſe, quorum eſſe prædicantur. Atque vt aliquid breuiter adferamus, vnde hoc verum eſſe euincatur, Epiſtolæ iſtæ Decretales Scripturas manifeſtò adulterant, ac corrumpunt, id quod Lectori vel eas inſpicienti facilè apparebit. Nihil perinde faciunt, atque Papæ dignitatem regnúmq; defendunt, cùm tamen non ante aliquot centenos annos poſt Apoſtolorum tempora huiuſmodi aliquis principatus conſtitutus, atque fundatus eſſet: ingentem inanium ceremoniarum multitudinem inſtituunt, aliíſq; huiuſmodi ineptijs redundant, quibus Apoſtolorum doctrinæ nihil cogitari poteſt diſſimilius: ea apertè profitentur atq; proclamant, quæ vel Hardingo teſte manifeſta ſunt mendacia.

Dist. 19. de epiſtol. Anno 2. Edouardi ſexti.

Anacletus, qui proximus a Petro fuit, iubet, atque præcipit, vt ſinguli epiſcopi ſemel quotannis Limina Petri inuiſant Romæ: cum tamen adhuc nullum eſſet in Petri religionem Romæ extructum fanum. Nam Cornelius Papa (vt in Decretalibus eſt) ſe primum Petri corpus eruiſſe, & in Apollinis templo Romæ condidiſſe ſcribit, centum & quadraginta annis ad minimum poſt mortuum Anacletum.

Dist. 97. Iuxta ſanctorum. In Decretalibus Cornelij.

Antherus Papa Euſebij Alexandrini, & Fœlicis meminit, qui quòd longo poſt illum mortuum tempore nati ſunt, ei eſſe noti nullo modo potuerunt. Fabianus de Nouati in Italiam aduentu ſcribit: cum interim ex Cypriano atque Euſebio perſpicuum ſit, Nouatum Cornelio Papa, qui Fabiano proximus fuit, in Italiam primò veniſſe. Atque vt de alijs innumeris coniecturis taceam, de quibus fortaſſis pòſt aptior dicendi locus dabitur, neque Hieronymus, neque Gennadius, qui ſcriptores eccleſiaſticos diligenter perſequuti ſunt, neque Damaſus, qui de induſtria Pontificum Romanorum, quotquot aute illum fuerunt, vitas perſcripſit, vel epiſtolarum, vel Decretorum iſtorum vllam mentionem fecerunt: quæ profectò nunquam celaſſent, ſi quæ huiuſmodi ipſorum ætatibus edita, cognitaq; fuiſſent. Paucis volui Decretales iſtas authoritates perſtringere, quò certiùs Lectori conſtare poſſet, quid de eis ſentire deberet.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3. Euſebius lib. 6 cap. 43.

Nunc ad rem deſcendamus. Si temporis illius conditionem ex hiſtorijs repetamus, Soterem pontificem Romanũ hanc legem promulgaſſe, vt ſacerdoti Miſſam duobus duntaxat præſentibus celebrandi poteſtatem faceret, vix ſanè credibile videatur.

1. Etenim & Auguſtinus, & Hieronymus, qui ducentis & quinquaginta poſt Soterem annis vixerunt, populum Romanum ſua ætate vnâ communicare ſolitum eſſe ſcriptis prodiderunt: quæ profectò conſuetudo cum hoc Hardingi commento malè conuenit.

Auguſt. epiſt. 118. ad Ianuarium. Auguſt. in Ioã. tract. 26.

2. Ipſa quoq; verba ſibi manifeſtò repugnant. Illud enim vocabulum *Solennia*, quod hic vſurpatur, ſolennem aliquem cætum,

Hieronymus in Apologia aduerſus Iouinianum.

& populi conuentum innuere videtur. Iſte tamen tres tantùm homines ad hoc munus obeundum poſtulat, cum interim *Miſſarum ſolennia* nuncupet.

3. Quod autem ad cauſas illas attinet, quæ in hoc decreto adhibentur, videlicet, vt ſacerdos commodè aptéq; poſſit in plurali numero dicere *Dominus vobiscum*, & *Orate pro me fratres*, de eo plurimùm ambigi poteſt, an hæ partes Romanæ Liturgiæ eſſent Sotere Papa. Damaſus enim, qui Romanus Epiſcopus ducētis & quinquaginta pòſt annis fuit, ad Hieronymum ſcribit, omnia in Eccleſia Romana ſuo tempore ita nudè ac ſimpliciter peragi ſolere, vt in diebus Dominicis nihil publicè populo legeretur, niſi vel epiſtola aliqua Apoſtoli, vel caput aliquod ex Euangelio: quod ſiue de ſacra Liturgia ſenſerit, ſiue ſecus, ampliùs deliberandum relinquo.

Damaſus in epiſt. ad Hieronym.

4. Deinde hic ipſe Soter tum hos duos, tum quotquot inſuper præſentes adſunt, ſacerdoti reſpondere vult: vnde conſequitur, vt & ea ſit loci propinquitas, in qua populus ſtans exaudiat, & ſermo etiam vulgaris atque cognitus: quæ ambo Hardingianæ Miſſæ aduerſantur.

5. Præterea de duobus his, quos præſentes adeſſe ſacerdoti oportet, a Canoniſtis dubitatur, Clericíne ambo, an ambo Laici eſſe debeant: vel vnus Clericus, alter Laicus: vel vnus vir, altera fæmina. Tandem Clericum vtrumque eſſe oportere ſtatuunt.

De Conſecrat. diſt. 1. Hoc quoque in Gloſſa.

6. Quanquam ſecus definitum, & concluſum eſt, vt ſi publica Miſſa fuerit, duos ad minimum intereſſe neceſſe ſit: ſi priuata, vnum adeſſe ſufficiat.

Summa Angeli. Miſſa. 38.

7. Gerſon quoq; ait, ſacerdotem rectè poſſe dicere *Dominus vobiscum*, etiamſi vnus tantùm Miſſam celebranti adſit. Exiſtimari enim ſacerdos poteſt (inquit) non illi vni ſolummodo loquutus eſſe, ſed toti etiam Eccleſiæ. Atque ita quantumuis Soter binarium numerum ſanxerit, eum tamen aliquando, ſi occaſio poſtulauerit, imminui poſſe perſpicimus.

Gerſon contra Floretum. Lib. 4.

8. Innocentius autem Papa aliud adhuc excogitauit remedium. Etſi (inquit) vnus tantùm adſit, poteſt tamen ſacerdos dicere *Dominus vobiscum*, quandoquidem adeſſe Angeli poſſunt hominum loco.

Innocent lib. 2 cap. 20. de officijs Miſſæ.

9. Poſtremò huiuſmodi eo tempore in Miſſa fuiſſe myſteria, non facilè docuerit Hardingus. Tum enim Miſſæ quæque pars clarè apertéque pronunciabatur, vt eam populus exaudire poſſet, & dicere *Amen*. Atque ſanè populo dicere *Orate pro me fratres & ſorores*, vt hodie in Miſſa fit, niſi populus, quid dicatur & audiat, & intelligat, nihil aliud ſit, quàm ludere. Durandus tamen ait: *Sacerdos ante ſecretellam voluens ſe ad populum dicturus, Orate fratres, &c. debet dicere, Dominus vobiscum ſub ſilentio.*

Durandus lib. 4.

Hardingus autem ait: *Soter decreuit, non vt hi duo cum ſacerdote communicarent, ſed tantùm vt ei adeſſent: Ergo veriſimile eſt, ſacerdotem ſolum accepiſſe: quod genus argumentandi apud aduerſarios noſtros vſitatiſſimum eſt.*

est. Verùm quid si hi duo, neque communicare, neque omnino interesse velint? Hardingus quidem existimat pium sacerdotis studium minimè debere sociorum inopia impediri. Hæc enim paulo antè ipsius verba sunt: *Esto: nemo veniat. Non est hæc satis iusta causa, cur nunc fidelis & pius sacerdos Dei amore inflammatus, & cœlestem cibum, atque potum esurire se, & sitire sentiens ab eo arceretur. &c.* Soter satis hanc magnam iustámq; causam esse iudicat: Hardingus autem contrà sentit. Iudicium lectoris esto.

Quod attinet ad vim argumentationis illius, cuius nos aduersarios, (vt illi placet) suos insimulat, spero equidem iamdudum discrimen aliquod inter nostras rationes, illiusq; coniecturas apparere. Illud autem argumentum, quod ipse intelligit, neq; explanauit, in scholis appellatur *Argumentum ab authoritate negatiuè*, & tum demum valere existimatur, quando a verbo Dei ducitur: neq; a nobis tantùm, sed & a D. Paulo, multísq; Patribus catholicis vsurpatur. D. Paulus ait: *Deus non dixit Abrahamo, in tuis seminibus omnes gentes benedicentur, sed in tuo semine, qui est Christus:* atq; ex eo se rectè concludere iudicauit. Ad Galatas. 3.

Similiter Origenes ait: *Nam & Dominus panem, quem discipulis dabat, & dicebat eis: Accipite & manducate: non distulit, nec seruari iussit in crastinum*. Huiusmodi argumenta Origeni, aliisq; eruditis patribus satis firma visa sunt, vtcunque ea Hardingo displiceant. Hoc genus in Diuinis præceptis tenere iudicatur, quia ea integra sunt, suisq; numeris absoluta, Deusq; nobis, ne quicquam illis, vel adderemus, vel detraheremus interdixit: & proinde ab illis non improbatur, qui a Christo didicerunt *Vnus est magister vester Christus*: & Dei patris vocem de cœlo audiuerūnt dicentem, *Ipsum audite*: Ijs autem, qui verbo Dei, quicquid illis libitum erit, apponunt, & Dei voluntatem suis placitis subijciunt, atq; mandata Dei propter suas traditiones violant, firmum videri non potest. Deniq;, si hæc argumentatio legitima fuerit, cur eam Hardingus improbat? si vitiosa sit, cur illa vsus est ipse, etiam eodem in loco, in quo eam reprehendit? At Soterem Hardingus duorum tantùm præsentiam sanxisse contendit, quos tamen non iussit communicare: ergo sacerdos solus communicauit, atq; inde priuata Missa necessariò concluditur. Verùm attende paululum, Lector. Primùm, si duo isti cum sacerdote communicare deberent, tum ex hoc decreto nihil adhuc nactus est Hardingus, quod ad priuatam Missam stabiliendam faciat. Deinde, hoc decretum perpende, quod Calixto ascribitur: *Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus. Sic enim & Apostoli statuerunt, & sancta Romana tenet ecclesia.* Hoc decretum duos illos astrinxit, vel cum sacerdote communicandi, vel ex ecclesia exeundi necessitate. Si communicarent, tum nullam hîc reperit Hardingus priuatam Missam: si discederent, tum nullam sacerdos omnino Missam celebrare potuit. Soter enim duorum ad minimum præsentiam postulat.

Origen. in Leuit. Homil. 5.

Matth. 23.

Matth. 17.

Matth. 15

De consec. dist. 2. Peracta.

De consec. dist. 1. Episcopus.

Iam verò argumentum, quod Hardingus ex isto decreto concludit,

Tres homines adfuerunt, Ergo
Duo ex illis non communicarunt:

Prorſus ineptum eſt atq; inſulſum. Ita potius concluſiſſet:

Soter duos adeſſe præcipit,
Ergo, multò quidem magis eos communicare iubet.

Præterea verò & ratio ipſa, & communis Eccleſiæ illius vſus poſtulabat, vt iſti duo, quos Soter ſacerdoti adeſſe decreuit, vel preſbyteri, vel diaconi, vel certè clerici eſſent, præter illam Laicorum multitudinem, ſicuti eſt reuera in gloſſa definitum. Atq; ita iſtud Soteris decretum cum altero Anacleti in eandem fere ſententiam lato congruit. *Epiſcopus Deo ſacrificans teſtes ſecum habeat aut ſeptem, aut quinq;, aut tres diaconos, & ſubdiaconos, atque reliquos miniſtros*: cum alio inſuper ab eodem ipſo Sotere facto. *Sacerdos quiſq; ſacrificans habeat poſt ſe vicini ſolaminis adiutorem, qui eius vicem exequatur intrepidus, ſi ei paſſio aliqua pernicioſa vel inualetudo occurrerit.* Atq; erat ſanè presbytero neceſſarium præſtò ſemper adeſſe, quantumuis alij vel clerici, vel laici adeſſent.

De con. diſt. 1. hoc quoq; in gloſſa.
De con. diſt. 1. Epiſcopus Deo.
De conſe. diſt. 1. Vt illud.

Quare cum vel presbyteri, vel clerici eſſent, & Liturgiæ intereſſent, diſertis legum eccleſiaſticarum ſanctionibus cogebantur cum ſacerdote communicare, quemadmodum ex hoc decreto inter Apoſtolorum canones numerato apparet: *Si quis epiſcopus, aut presbyter, aut diaconus, vel quilibet ex ſacerdotali catalogo facta oblatione non communicauerit: aut cauſam dicat, vt ſi rationabilis fuerit, veniam conſequatur: aut ſi non dixerit, communione priuetur.* Quocirca, quicunq; tandem iſti duo eſſent, quos Soter ſacerdoti præſentes adeſſe vult, ſiue laici, ſiue clerici, legum ſanctionibus vnâ cum ſacerdote communicare vrgebantur. Itaq; Hardingus hactenus communionem inuenit, priuatæ vero Miſſæ ne veſtigium quidem vllum aſpicere potuit.

Canon. apoſt. Can. 9.

Ex cõcilio Agathonis ca. 31. Miſſa die Dominico ſeculoribus tota audire ſpeciali ordine præcipitur, ita, vt ante benedictionem ſacerdotis egreſſi populus non præſumat. Quod ſi fecerint, ab epiſcopo publicè condemnandi dantur. *De con. diſt. 1. Cum ad celebrãdã Miſſas.*

Hardingus. 30. Sectio.

IN Concilio quodam Agathæ ciuitatis Franciæ, quæ tum Gallia dicebatur circiter Chryſoſtomi ætatem habito, vetus decretum Fabiani epiſcopi Romani ac martyris, atque etiam concilij Elibertini ſancto Syluestro papa celebrati anno Domini 314. renouatum eſt, in quo ſancitum fuit, vt omnes ſeculares ter quotannis communicarent, nempe in Paſchate, Pentecoſte, & Natalitijs. Cautum quoque in eodem concilio fuit, vt Miſſas die dominico quoque integras audirent, neque ante ſacerdotis benedictionem egrederentur. Ita ergo Miſſam ſingulis dominicis audire, communicare verò ter quotãnis tenebantur. Idem quoque in Aureliano concilio decretum fuit. Quare veriſimile eſt in paruis oppidis ac vicis Miſſam aliquãdo fuiſſe celebratam, vt plures interim ſimul non communicarent.

Priuata Miſſa veriſimilitudine confirmatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

Hardingus cõcilia citat, quæ minimè extãt.

NOn eſt neſcius Hardingus iſtos canones, quorum hic meminit neque

que in Concilio Agathensi apud Gallos, neque in Elibertino apud Hispanos habito vnquam inueniri scriptos potuisse : sed centenis aliquot pòst annis a Gratiano quodam fuisse editos, horúmq; conciliorum titulis ornatos, homine singulari quidem industria, sicuti ex collectitijs ipsius scriptis patet, sed tenui admodum iudicio, quemadmodum ex rerum delectu, quo est vsus, intelligi potest. Hunc tamen in locum Hardingus plures ex illis contulit atque congessit, vt mutuam sibi operam nauarent, & authoritatis inde nonnihil conciliarent.

Sed vt demus horum decretorum integram esse fidem, & Gratianum in ijs colligendis nihil in se fraudis admisisse, Hardingo tamen parum profectò prosunt. Nam cum pluribus eum alijs nominibus opprimunt, tum priuatam ipsius Missam nihil subleuant. Sic enim ab vtroq; concilio definitur: *Qui in Natali Domini, Paschate, & Pentecoste non communicant, Catholici non credantur, nec inter Catholicos habeantur.* Ex his generalibus concilijs apparet, in tota ecclesia Romana neminem omnino (Missatores quosdam sacerdotes excipio) dignum esse, qui catholicus censeatur. De con. dist. 2. Secularis.

Atque vt propiùs ad rem accedamus, qui horum decretorum sententiam accuratiùs inspexerit, ea nullo pacto posse cum illius ecclesiæ statu congruere facilè animaduerterit. Nam, præterquam quòd suprà ex Hieronymi atque Augustini testimonijs evici, sacram communionem Romæ quotidie fuisse populo distributam, Fabianus episcopus Romanus, quem hîc Hardingus etiam testem adduxit, disertè sanxit, vt populus non Missam singulis dominicis, sicuti Hardingus pro certo affirmauit, audiret, sed vt communionem singulis dominicis perciperet. Perspicua sunt ipsius verba: *Decernimus vt in omnibus dominicis diebus Altaris oblatio ab omnibus viris, & mulieribus fiat, tam panis, quàm vini.* Ex his verbis non modò colligitur communionem dominico quoque die fuisse celebratam, verùm etiam ἐν παρόδῳ animaduerti potest, ex hoc Fabiani testimonio manifestum esse & viros, & mulieres altaris sacrificium feciſse, idq; panis & vini, ac proinde consentaneum ordini Melchisedech. Ideo Bernardus ait: *Non solus sacerdos sacrificat, sed totus conuentus fidelium.* His rebus diligenter expensis, ea sententia, quam ex his decretis tam vehementer Hardingus exprimere atque extorquere cupit, omnibus videbitur incredibilis. Porro, quando vel Augustinus, vel Hieronymus, vel Chrysostomus, vel alius quispiam eruditus pater aut doctor eo seculo istiusmodi vnquam loquendi ratione vsus est, *Audire Missas?* Hæc orationis forma adeo fuit illis hominibus incognita atq; peregrina, vt ne in prorotypis quidem horum decretorum inueniatur: in quibus hęc modò verba sunt, *Tenere Missas*, sicuti ex libro conciliorum perspici potest, in quo ea in margine consultò notantur. Itali hodie videtur multo aptiùs loqui. Eos enim, qui Missas audiunt, neq; audita intelligunt, *Videre Missas* dicunt. Inter Decreta Fabiani. ca. 7. Bernard. in ferm. in die purific. Concil. Agathen. can. 31.

Quandoquidem autem Hardingus tantopere delectari videtur

Audire Miſſam.

hoc loquendi genere, *Audire Miſſas*, vt imperito fortaſſe alicui perſuadeat, populum, dum ea audit, quæ non intelligit, pietatis & religionis partibus ſatisfacere, & in eo primitiuam Eccleſiam imitari, ego etiam ab illo quæram, quis vnquam eruditus doctor, quíſue pater antiquus, hanc vocem, *Audire*, eo ſenſu vſurpauerit? Equidem Chriſtus auditum ab intellectu in pijs minimè ſeiungit. Sic ait: *Audite & intelligite.* Et Sapiens dicit: *Si inclinaueris aurem tuam, accipies ſcientiam.* Deus etiam ipſe in Deuteronomio inquit: *Recitabis verba huius legis in conſpectu totius populi Iſrael: &c. vt audientes diſcant, & metuant Dominum Deum veſtrum, & cuſtodiant atque impleant omnia verba huius legis.* In libro Regum ita ſcribitur: *Loquere nobis Syriacè: nam audimus:* id eſt, intelligimus. Eò etiam nobis Deus audiendi facultatem largitus eſt, qúò inſtrumento ad doctrinam, atq; ſcientiam conſequẽdam neceſſario inſtructi eſſemus: eáq; de cauſa auditum Ariſtoteles intelligendi ſenſum appellauit.

Matth. 15. Eccleſi 6. Deuter. 31. 4. Reg. cap. 18.

Audire enim, nec quicquam intelligere, nihil minus eſt, quàm audire. Cicero habet: *In illis linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus.* Vnde conſtat, ignaros homines, qui Miſſam peregrina & ignota lingua celebratam audiunt, ſurdos eſſe, nec omnino Miſſam vllam audire. Iuſtinianus Imperator ait: *Non multum intereſt, vtrùm abſuerit tutor, cum negotium contraheretur, an præſens ignorauerit, quale eſſet, quod contrahebatur.* Alio etiam in loco ſimiliter inquit: *Coram Titio aliquid facere iuſſus, non videtur præſente eo feciſſe, niſi is intelligat.* In quæ verba ſic ſcribit Alciatus: *Quid opus erat, eius præſentiam adhibere, qui, quod agatur, non intelligat? Siquidem aiebat Epicharmus philoſophus, mentem eſſe, quæ videt, non oculos. Qui ergo animo non adeſt, abeſſe videtur.*

Cic. in Tuſcul. quæſtionibus.

De authori. & coſen. tutor. & cur. Non multum.

De verbor. & rer. ſignificat. Andre. Alciat.

His ego teſtimonijs, quàm alijs vti malui, quandoquidem in eis lumen ſenſúſq; naturæ elucet. Quînam ergo putauit Hardingus fieri poſſe, vt iſtorum verborum, *Audire Miſſam*, inuolucris tectus, hominum aſpectum fugeret? Perinde certè a communi opinione atq; iudicio abhorret, ſi quis ſe Miſſam audire velle dicat, atq; concionem videre. Quid enim Miſſa habet, quod ab indoctis audiatur? Oblatio, quam illi fingunt, externa actio eſt, & proinde viſu, non auditu percipitur: Conſecratio, cuiuſmodi apud illos habetur, ſecretò peragitur, neque debet audiri: Communio prorſus nulla eſt, atque iccirco non poteſt audiri. Hæ tres illæ ſunt principes atq; ὀυσιώδεις partes, ex quibus Hardingus vniuerſam Miſſam conſtare defendit. Quare non video, quemadmodum Miſſa audiri a vulgo imperito dicatur, cum nullam eius partem audiat.

Audire Miſſam: Videre concionem.

Si per hanc vocem, Miſſa, preces eas, quæ in Miſſa fiunt, intelligat, homines illiterati eas non intelligunt, & proinde ne audiunt quidem. Chryſoſtomus de eo loquens, qui conceptas alieno atque incognito ſermone preces audit, ita ait: *Tu rectè oras, ſpiritu, ſcilicet, concitatus ſonas: ſed ille nec audiens, nec intelligens ea, quæ dicis, paruam ex ea re vtilitatem capit.* D. Paulus ſimiliter ait:

Chryſoſt. in 1. Cor. hom. 35. 1. Cor. 14.

Qui

Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo: nullus enim audit. Hardingus indoctos Miſſam, cæteráſque preces audire contendit, etiamſi nihil prorſus eorum, quæ dicuntur, intelligant: Paulus autem, atque Chryſoſtomus indoctos proinde audire negant, quia nihil intelligunt. Deus impijs, non pijs dicit: *Auribus audietis, & non intelligetis.* Eſai. 6. Matth. 13.

Nunc, quid Hardingus ex his duobus Concilijs concludat, videamus: *Ergo* (inquit) *veriſimile eſt, in vicis præſertim ac pagis Miſſam fuiſſe procuratam ſine omni communicantium multitudine. Veriſimile eſt*, in ſcholis, & in diſputando parum ſemper valuit. Veriſimile eſt.

Vides, lector optime, quicquid iſtuc rei tandem fuerit, nihil certè aliud eſſe, quàm coniecturam, eamq; etiam, vt pòſt apparebit, futilem cæcamq; coniecturam. Mirum ſanè eſt rem cauſamq; tantam, tam leuibus argumentis comprobari. Vos populum edocuiſtis ipſum Chriſtum in Miſſa illa veſtra verè & reipſa pro mundi peccatis in ſacrificium offerri: quicquid pro nobis vel egit, vel tulit, in ea ad viuum exprimi: reges, principes reliquoſq; omnes omnium ordinum homines ei ſe ſubijcere oportere. Interim eam per annos ſexcẽtos non niſi in vicis, atque villis inuenire licuit, idq; ſolummodo ex coniectura, vaniſſimaq; diuinatione. Nunquámne potuit toto illo tempore ciuitates, & oppida maiora inire? Cumq; ea ſit dignitate atque præſtantia, ita nemo eſt, qui, a quo diuulgata primò & celebrata fuerit, indicare poſſit? Innocent. 3. in prologo de officio miſſæ. Durand. lib 4. Rupertus de Miſſa.

Quid ſi autem ex ipſis huius Concilij verbis, quibus Miſſam Hardingus ſuam fulſit, argumentum minimè obſcurum ſumi poſſit, vnde eà refellatur. Verba ſic habent: *Omnes ſeculares communicent ter quotannis.* Hoc nimirum ſecularibus duntaxat hominibus conceſſum indultumq; fuit: vnde neceſſariò fit, Eccleſiaſticos homines ipſos ſcilicet ſacerdotes, diaconos, clericos, alioſq; eius generis vniuerſos, nullo fuiſſe priuilegio donatos, quominus pro more priſtino communicarẽt, quotieſcunque vlla haberetur communio. Atque ita cum perſpicua horum cõciliorum verba ſacerdotem non communicaſſe ſolum euincunt: tum ſuam Hardingus priuatam nondum inuenit Miſſam.

Verùm vt rem omnem certiùs perſpectam non ex cõiectura aliqua, ſed ex ipſa Eccleſiaſtica illius ætatis politia habeamus, intelligendum eſt, hæc atque huiuſmodi alia decreta non de maxima plebis parte, quæ eo tempore communicare conſueuit, quandocunq; conuentus aliquis ageretur, fuiſſe lata, ſed de paucis duntaxat hominibus, quorum inſignis extitit negligentia atque peruerſitas. Nam quid in more pleriſq; eſſet, optimè poteſt ex omnibus illius eccleſiæ monumentis patere. Quòd autem villas Hardingus & pagos excepit, in eiſq; priuatam fuiſſe Miſſam fingit, in quodam concilio Gerundæ Hiſpanorum habito decretum & cautum fuit, vt minores quæq; ruſticanæ eccleſiæ ſe ad metropolitanas ciuitatum atque vrbium eccleſias conformarent, & effingerent, non ſolùm in Communionis adminiſtrandæ ratione, verùm etiam in pſalmodia, & reliqua omni liturgia. Sed in me- Cõcil. Gerunden. Can. 1. De conſ. diſt 2. Inſtitutio Miſſarum.

tropolitanis ecclesijs nullam fuisse priuatam Missam ipse Hardingus confitetur: ex quo necessaria consequutione efficitur (obtinente hoc Gerundensi concilio) nullas extitisse eo tempore in pagis ac vicis priuatas Missas.

Populum autem trita consuetudine sacramentum dominicis diebus quibusque accepisse, ex certissimis firmissimisq; testimonijs apparet. Concilium Matisconæ in Italia habitum hunc canonem tulit: *Decreuimus vt omnibus dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris, & mulieribus offeratur.* Similiter in Antisiodorensi concilio decretum fuit: *Decernimus, vt vnaquæq; mulier, quando communicat, Dominicalem suum habeat. Quòd si non habuerit, in alium diem dominicum non communicet.* Quinetiam Carolus Magnus, longo pòst interualio cum alias leges ecclesiasticas, tum istam promulgauit: *Vt populi oblationes sacerdotibus in ecclesia offerant, & in die dominico cõmunicent.* Ex his cõcilijs ac decretis planissimè, repudiatis omnibus coniecturis, constat, populum eo omni tempore, atq; adeo multis pòst annis diebus quibusq; dominicis sacra mysteria percipere consueuisse. Quapropter longiùs adhuc inuestiganda est sua Hardingo priuata Missa.

Concil. Matiscon. 2. Can. 4. Concil. Antisiodor. Can. 42.

Lib. 6. ca. 162. ex Cassandro.

Hardingus 31. Sectio.

*IN illo Agathensi concilio decretum quoddam reperitur, a patribus in eodem congregatis factum, ex quo * manifestum esse potest, sacerdotes Missas sæpenumero celebrasse, nemine interim vnâ communicante. Illius hæc sunt verba:* Siquis extra parochias, in quibus legitimus est, ordinariusq; conuentus, oratorium habere voluerit, reliquis festiuitatibus, vt ibi Missam audiat, propter fatigationem familiæ iusta ordinatione permittimus. Pascha verò, Natali Domini, Epiphania, Ascensione Domini, Pentecoste, & Natali sancti Ioannis Baptistæ, & si qui maximi dies in festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus, aut parochijs audiant: Clerici verò, si in his festiuitatibus, quas suprà diximus, nisi iubente aut permittẽte episcopo, ibi Missas celebrare voluerint, communione priuentur. *Ex isto decreto discimus, Missas tum vulgò habitas fuisse domi in priuatis sacellis, quando populus ad communionem pro more & consuetudine non accederet. Nam quandocunq; vel ex canonum præscripto, vel consuetudine communicaret, sicuti in diebus festis suprà memoratis, tum verò prohibiti sunt sacerdotes Missas in secretis oratorijs, aut sacellis extra præsciales ecclesias celebrare. Ex hoc facilè intelligimus sacerdotes in huiusmodi locis Missam confecisse propria, & patris familiâs pietate commotos, cum nullus ex domesticis vnâ communicare vellet. Similia decreta reperiuntur Concilij Aruernensis ca. 14. Concilij Constantinopol. generalis in Trullo. Ca. 31.*

* Falsum: contrarium potiùs apparet, nedum tale aliquid.

Can. 31.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

Hic locus nihil noui habet: quò faciliùs ex superiori responso expediri poterit. Obiter tamen hinc cognoscere licet, antiquos patres, quoties Missæ vocabulo vtuntur, non priuatam semper Missam, sicuti Hardingus omnibus persuasum esse contendit, sed Communionem intelligere. Verba sunt eiusmodi: Pascha, Natali Domini, Epiphania, Ascensione Domini, Pentecoste, & Natali sancti Ioannis Baptistæ, non nisi in ciuitatibus, aut parochijs teneant Missas. Iam verò constat, ipseq; Hardingus confitetur, in maioribus parœcijs atque ciuitatibus, cum festi dies agitarentur, generales communiones, quæ vniuersæ plebi inseruirent, non priuatas Missas fuisse institutas.

Missa significat cõmunionem.

Quanquam ad erroris præripiendam ansam, memoria etiam tenendum erit, Missæ nomen apud veteres authores nullam interdum omnino Missam, neque priuatam, neque publicam ostendere, sed popularem tantùm concionem loco & tempore precum congregatam significare, id quod cum aliâs varijs modis, tum ex vetustis Latinis e Græco translationibus intelligi potest. Quando enim Græcus author eo verbo vtitur, quod concilium, seu cœtum populi declarat, Latinus interpres sæpenumero Missam conuertit. Exempli causa Sozomenus sic Græcè habet: ἐκκλησιάζοντος τοῦ λαοῦ: *i: Populo concionem habente:* Epiphanius autem sic latinè transtulit: *Cum populus congregaretur ad Missas.* Socrates quoque sic Græcè scripsit: καθ' ἑαυτοὺς ἐκκλησιάζειν: id est, *Concilium per se habere:* Epiphanius verò sic Latinè reddidit: *Apud seipsos Missarum celebrare solennia.* Ex his alijsq; eiusdem generis compluribus locis, quæ sciens prætereo, nemini potest esse dubium, quin *Missa* nomen nullo modo pro Missa, sed pro hominum multitudine in vnum locum conueniente sumatur: vnde etiam omnia publicarum precationum genera nonnunquam Missæ dicta sunt, sicuti ex Cassiano, antiquo scriptore, & Chrysostomi quondam auditore, patet *in Canone diuinarum orationum*, & ex Honorio, atque alijs, quod attigisse modò satis est. Verùm enimuero, quæcunque tandem huius vocabuli significationes legãtur, nunquam tamen apud vllum antiquum authorem pro priuata Missa reperiemus vsurpatum, quicquid hactenus Hardingus contenderit.

Missa quemuis populi cõuentum signficat.

Sozomenus lib. 7 cap. 5.

Epipha. in Tripartit. hist lib. 9. cap. 9.

Socrates lib. 5. cap. 15.

Epipha. in Tripart. hist. lib. 7. cap. 31.

Cassianus lib. 3. cap. 12.

Missa apud priscos authores nunquam sumitur pro priuata Missa.

Iam verò siquis defenderit, concilium istud Agathense, quod hîc introducitur, *Missæ* nomine nihil aliud, quàm preces consuetas ac vsitatas intellexisse, quo sensu a vetustis authoribus sæpius positum esse docui, atque ita hominibus ijs, qui procul ab ecclesia habitarent, veniam quondam permisisse, preces duntaxat vulgares domi suæ audiendi, vt quoties interim, communicare vellent, ad parœciales ecclesias proficiscerentur, non multum fortasse repererit Hardingus, quod contradicat. Quòd si verò hanc violentam esse, & coactam interpretationem, a me solo excogitatam affirmauerit, eandem hanc consuetudinem in pluribus etiam intra hoc regnum parœcijs

16 quæst quidam abbas.

hodie obseruatam esse, ipsumq; ius discrimen statuere *inter ecclesiam parochialem, & ecclesiam baptismalem*, meminerit.

Verùm vt demus *Missam* hanc, in hisce canonibus pro Missa, hoc est, pro sacramentorum administratione sumi: non tamen ex eo poterit Hardingus quod proposuit efficere. Cuiusmodi est enim hæc ratio, *In solennioribus festis diebus sacerdos sacramentum solenniter in publica ecclesia cum tota paræcia accepit: Ergo, alijs diebus solus sumpsit?* Vel quomodo cohæret hoc argumentum, *Quibusdam diebus totus populus communicauit: Ergo, alijs diebus sacerdos solus accepit?* Aut hoc, *Sacerdos in sacello sacramentum procurauit: Ergo, priuatam Missam obijt?* Quid Hardingum impulit, vt ita concluderet? Nemóne fuit in sacello, qui cum sacerdote communicaret? Ex ipso adeo canone constat, idoneum legitimúmque numerum esse oportere. Quòd autem in huiusmodi conuentibus, atque in domibus etiam priuatis communio celebrari solerer, patet ex prefatione concilij Gangrensis contra hæreticum Eustachium instituti. Verba hæc sunt: *In domibus coniugatorum ne orationes quidem debere celebrari persuaserunt, in tantum, vt easdem fieri vetent: & oblationibus, quæ in domibus factæ fuerint, minimè communicandum esse decernant.* Hìc non modò communionem, sed & legitimam in ædibus priuatis communionem habemus.

Can. 21. In quibus est legitimus ordinariusq; cõuentus.

In præfatione concil. Gangren.

Proferat nunc tantundem Hardingus pro legitima Missæ priuatæ celebratione, vel pro vlla omnino priuata Missa, remotis suis illis diuinationibus atq; coniecturis: & nostram demum, quantum volet, subscriptionem vrgeat.

Vides, lector, quàm hæc sint infirma auxilia. In superiore loco Missam suam in villis ac pagis perueſtigauit, nunc eam in priuatis ædibus venatur, nec in eam incurrit. Hi priuatæ se Missæ suæ vsum atque possessionẽ mille quingentis sexaginta plus minùs annis habuisse iactitant. Quapropter illos ex tam diuturno tempore, ex tot doctoribus atque concilijs, eius nullas, nisi tam exiles confirmationes adducere posse mirandum videatur.

Sed vt ad obscuras Hardingi coniecturas apertiùs adhuc respondeamus, ex disertis eiusdem Agathensis concilij verbis apparet, eo seculo populum sacram Eucharistiam vnâ cum sacerdote percepisse, non sibi sacerdotem soli confeciſſe. Hæc verba sunt: *Lapsi in hæresim agentes pœnitentiam, cum catechumeni egredi commonentur, discedant.* Iussi sunt egredi, non, vt Missam ne audirent, sed ne cum cæteris communicarent. Nam & Hardingus, & omnes fere norunt, eos, qui nuper Christo nomen dedissent, neque adhuc baptizarentur, quos *Catechumenos* vocabant, similiter etiam *Pœnitentes* post finitam homiliam templo excluſos esse, antequam sacra mysteria peragerentur, ne cum reliquis fratribus communicarent. Ex quo liquidò claréq; euinci potest, cæteros, qui remanserant, omnes simul communicasse. Atque hoc est, quod in eodem canone sequitur: *Hoc si obseruare voluerint, constituto tempore admittendis ad altare*, (id est, ad mensam eucharisticam,)

Concil. Agathen. Can. 60.

obseruatio

obseruatio relaxetur, vt vnâ cum ecclesia commmunicent, neque deinceps exire iubeantur. Huic autem alius canon astipulatur Siricij nomine editus de eadem re, his verbis: *Qui acta pœnitentia tanquam canes, ad pristinos vomitus redeunt, sola intra ecclesiam fidelibus oratione iungantur, sacris mysteriorum celebritatibus, quanquam non mereantur, interfint, Dominicæ autem mensæ communione segregentur, vt hac saltem districtione correcti, & ipsi in se sua errata castigent, & alijs exemplum tribuant.* Hinc perspicuè videmus, cum cæteros communicasse, tum eos, qui pietatem læserant, a communione fuisse prohibitos, vt alijs exemplo essent. Quale autem exemplum esse potuit, si omnes omnino a communione abstinuissent?

Epistola decretal. Siricij.

Hardingus. 32. Sectio.

NVnc videamus, quodnam antiquorum patrum pro priuata Missa exemplum habeamus. Leontius natione Græcus, ciuitatis cuiusdam in occidentali ecclesia, quæ vocatur Neapolis, episcopus, vitam beati Iohannis sancti illius Alexandriæ patriarchæ, qui propter singularem ipsius erga inopes munificentiam, vulgò Eleemosynarius dictus est, scriptis illustrans, hanc historiam narrat, ex qua apparet fuisse eo tempore priuatam Missam. Quanquam interpres, qui huius vitam in Latinum transtulit, propter seculi, in quo vixit, insciti am rudis sit & impolitus, veritatis tamen ergò non me pigebit ea describere, quæ meo proposito inseruiunt, recitatis ipsius authoris verbis.

Hardingus Missam suam puerili fabula confirmat.

[1] Ioãnes Eleemolynarius claruit anno domini. 610.

Malitiam reseruantem quendam industrium contra alium principem, audiens hic magnus Ioannes, monuit eum sæpe, & suasit ad concordiam, & non potuit eum conuertere ad pacem. Semel ergo ad eum mittit, & adducit eum sanctus, quasi pro republica, & facit Missas in oratorio suo, nullum habens secum nisi ministrum suum. Cum ergo sancta benedixisset patriarcha, & orationem Dominicam inchoasset, cœperunt dicere tantùm tres illi, Pater noster. Et quum peruenissent ad sermonem, quo dicitur, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Innuit domestico patriarcha, vt taceret. Siluit ergo & patriarcha, & remansit princeps solus dicens versum, dimitte nobis, sicut & nos dimittimus. Et statim conuersus sanctus dicit ei mansueta voce, vide in quàm terribili voce dicas Deo, quoniam sicut ego dimitto, ita & tu dimitte mihi. Et tanquam ab igne statim cruciatum ferens prædictus princeps cecidit in faciem ad pedes sancti, dicens: Quæcunq; iusseris, domine, faciet seruus tuus. Et reconciliatus est inimico suo cum omni veritae.

Hîc Iuellus fatebitur, opinor, priuatam hanc fuisse Missam. Locus erat priuatus: cœtus non publicus, aut communis: propositum, quod ad principem illum attinebat, priuatum: Communio etiam priuata, quoad ipsum patriarchâ duntaxat. Præterquam enim quòd historia nullius præterea mentionem faciat, qui communicaret, nequaquam ille potuit certò statuere, an

Priuata Missa. priuata fabula.

nobilis ille vnâ communicaturus esset, nécne. Etenim, cum ei nullo modo potuisset antea persuadere, vt inimico suo ignosceret, exiguam spem habere potuit id tum efficiendi. Præterea etiamsi certò sibi persuasum habuisset, fore, vt eum alteri, quem odisset, hac sancta quadam arte reconciliaret, dubium tamen nobis esse potest, vtrùm patriarcha statim nulla interposita vlteriore ac maturiore exploratione atque examinatione, quam Paulus in huiusmodi negotio exigit, potestatem ei facturus esset corporis Dominici ita derepente sumendi. Iam verò, quod ad famulum attinet, incredibile pene videatur, tantum, támque sanctum patriarcham, atque episcopum, præsertim ciuitatis eius, in qua tanta esset incolarum frequentia, quanta fuit Alexandriæ, cum intelligeret Missam, nisi violata Christi institutione (sicuti Iuellus opinatur) celebrari non potuisse sine idoneo hominum numero, qui in eodem loco pariter cum eo communicarent: nullum tamen e spirituali suo grege secum habuisse, præter vnum solum, eúmque etiam famulum domesticum. Non tam hebes fuit, vt non cogitaret, famulum subitaneo aliquo dolore correptum, aut indignitatis suæ recordatione ac conscientia improuisò perculsum impediri potuisse, ne communicaret. Si vel istud, vel aliud aliquod obstaculum oblatum fuisset, in quas tum angustias detrusus fuisset patriarcha? Erat ei necesse, si verum sit Iuelli dogma, Christi institutionem, & consequenter Dei mandatum perrupisse ob alterius defectum, quod certè durum esset. Ego verò existimo Iuellum, qui ex ipso communionis vocabulo, tot, támque discordantia contra priuatam Missam procudit argumenta, eam pro iusta ac legitima [a] *communione minimè habiturum, in qua vnus modò adsit, qui cum sacerdote communicet. Patet certè ex ipsius concione, vniuersum populum aut communicare, aut ex ecclesia* [b] *exirudi oportere.*

a Sancitũ fuit, vt celebrandæ comunioni duodecim homines ad minimum interessent. Basil. exercitat. ad piet. serm. 4.

b Hoc decretũ perlatum fuit, vt aliqui putãt ab Anacleto, & Calixto statim post Apostolorum tempora. De cõse. distin. 1. Episcopus. Augustin. epist. 152.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc verò argumentum omnium est acerrimum: breuis responsio sufficerit: vel leuiter enim inspectum sibijpsi satisfecerit. Nulla est, neque in oratione fides, neque in re pondus: Translatio puerilis est: denique, quicquid est, extra sexcentorum annorum ambitum est. D. Augustinus scribit hæreticos quosdam sua ætate, quos Donatistas nominabant, quò & ipsum Augustinum, & cæteros orthodoxos episcopos in disputationibus vicisse viderentur, cunctisque persuaderent, satis se frequentes habere astipulatores, fuci faciendi causa, articulis suis nomina quorundam subscribere solitos esse, qui & obijssent, nec vnquam cum Donato sensissent. Eandem hîc Hardingus (vt mihi videtur) artem exercere cœpit. Nam quis iste Leontius est, qui hanc historiam scriptis mandauit? Aut quis vnquam priùs eius nomen vel audiuit? Aliquem (opinor) e septem dormientibus excitauit, qui ei Missam facienti nauaret operam. Debuit nobis indicasse, vt mos ipsius est, quis nouus iste doctor esset: quæ opera scripsisset: vbi, quando, qua ætate, & quanta apud homines suos fide vixisset.

Si quidem

Si quidem Ioannem Eleemosynarium istum post sexcentos a Christo annos floruisse, & hunc, qui scripsit eius vitam, Leontium illo adhuc longè fuisse recentiorem dixisset, hæc sola circunstantia toti rei abunde satisfeciisset. Nam, vt cætera omnia, quæ finguntur, essent certissima, mea tamen defensio constaret, Hardingum nequaquam posse intra sexcentos post Christum annos priuatam suam Missam demonstrare. Vincentius in eo libro, quem speculum inscripsit, sic habet: *Gregorio successit Bonifacius in sede Romana. Hic ab imperatore Phoca impetrauit, vt ecclesia Romana esset caput omnium ecclesiarum, idq; propterea quòd Constantinopolitana ecclesia eum sibi titulum arrogasset. Proximo post anno Augustinus, qui fuit Anglorum episcopus obijt. sequente anno Ioannes Eleemosynarius claruit:* (quo primum tempore Mahometes suam disseminauit in Arabia religionem.) Eadem quoque annorum ratio ex Freculpho, Sabellico, Palmerio, alijsq; colligitur. Potuit itaque Hardingus hanc fabulam omisisse, vtpote quæ ipsius tantùm meliorum argumentorum inopiam prodat, eiusque Missam Mahometi coæuam esse confirmet.

Hardingus extra 600. annorum ambitum vagatur.

Vincēt. in speculo libr. 23. cap. 17.

Anno domini. 610.

Verùm vt & temporis defensionem mittamus, & illibatam authoris fidem esse sinamus, ipsius facti probabilitatem perpendamus. Primùm autem, si Ioannem Eleemosynarium priuatam hanc in oratorio suo feciisse Missam constet, videamus quàm id ei per sancta canonum decreta liceret, quos violare Damasus *blasphemiam esse clamat in Spiritum sanctum.* Hardingianus Leontius scribit Ioannem Eleemosynarium Missam celebrasse domi in oratorio suo, cum certò sciret neminem vnâ communicaturum, præter vnum ex domesticis ministris. Soter autem Papa, quemadmodum suprà meminit Hardingus, disertè vetuit, *ne sacerdos vllus Missam celebrare ausit, sine duobus ad minimum præsentibus.* Et rursum: *Ne presbyterorum quisquam præsumat sacramentum procurare, nisi alio presbytero præsente.* In Concilio etiam Aurelianensi sic decretum est: *Vnicuiq; fidelium in domo sua Oratorium habere licet: Missas autem ibi celebrare non licet.* Et in concilio Laodicensi: *Non oportet in domibus oblationes ab episcopis, siue presbyteris fieri.* Idem quoque in Aconensi concilio, & alijs compluribus concilijs, cautum fuit. Quæ cum & tot sint, & tam seueræ sanctiones minimè est profectò credibile Ioannem Eleemosynarium, tanta præsertim pietate virum ea omnia fuisse sponte, sine causa violaturum. Neque sanè, si Hardingus penitius in rem ipsam intueri voluerit, vllum hîc, vel Missæ, vel panis, vel vini, vel consecrationis, vel oblationis, vel eleuationis, vel altaris, vel vestimenti, vel cuiusquam denique rei ad Missam faciendam necessariæ mentionem inuenerit. Quòd si etiam celebratam eo in loco Missam fuisse constiterit, alia tamen incurrit dubitatio, quisnam trium horum eam peregerit: Episcopúsne, an nobilis, an minister? Nihil enim hîc aliud dilucidè proditum est, quàm precationem Dominicam ab illis tribus esse recitatam. Quòd priuatæ Missæ rationi nequaquam conuenit. In ea enim sacerdos cum solus accipit, tum orationem Dominicam solus nuncupat. In communione

25. quest. 1. violatores.

De conse. dist. 1. hoc quoq;.

De conse. dist. 1. vt llud.

De conse. dist. 1. vnicuique

Cõcil. Laodic: Can. 58.

verò populus Dominicam precationem & totus simul pronunciabat, vti Gregorius perhibet, & totus simul communicabat. Ita pro Missa testem Hardingus addducit eum, qui nihil pro Missa testificetur. Ius ait, *Qui mutum exhibet, nihil exhibet.*

Gregor. lib. 7. epist. 63.

De verbor. & rer. significat. apud Labeonem.

At ipsum nomen Missæ obijciet, quod hîc reperitur: *& facit Missas.* Deinde vt probabilitatis aliquid adiungat Hardingus, falsam ipse interpretationem interponit suam. Hæc enim verba, *Cum benedixisset sancta*, hoc modo conuertit, *cum consecrasset sacramentum*: Similiter ista verba, *post finem Orationum*, in hanc sententiam transtulit, *postquam perfecisset orationem consecrationis*: quanquam satis sciret, hisce verbis nullam, neque sacramenti, neque consecrationis mentionem contineri. Atq; ita vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint: nec metuit interim legem Corneliam de falsis. Non pugnabit tamen, credo, quò minùs hîc quidem dolo se malo vsum esse fateatur. At hîc Missæ vocabulum, inquiet, disertè habetur. Constat hoc vocabulum minimè Græcum esse, & proinde Leontium istum, quicunq; tandem esset, eo cum Græcè scriberet, vti non potuisse. Interpres autem, cum parum Latinè sciret, Græcè quidem multò minus potuisse iudicetur.

Sed vt demus in Missæ verbo nihil esse ambigui, non tamen necessariò consequitur, Missam hoc in loco significari. Nam, vt est a me iam antè pluribus testimonijs comprobatum, Missa sæpenumero pro quauis precatione vsurpatur. Id quod etiam insuper ex epistola quadam Chromatij, & Heliodori ad Hieronymum scripta de Gregorio Cordubensi episcopo, atq; ex Concilio Cabilonensi constare potest. Quod etiam egregiè cum consuetudine atque ratione ecclesiæ Alexandrinæ tunc temporis consentit. De qua Nicephorus scribit ad hûc modum: *Quarta hebdomadis die, & ea, quæ Paraſceue dicitur, Alexandrini scripturas legebant, doctoribus eas interpretantibus: omniaq; quæ ad synaxin pertinent, peragebant, præter diuinorum mysteriorum perceptionem, atq; eam illi antiquitus habuere consuetudinem.*

Chromatius. De consi. dist. 2. Solent plures.

Niceph. lib. 12. cap. 34.

Quod ad ista verba attinet, *Benedicere sancta*, non magis ea sacramentu consecrationem significant, quemadmodum Hardingus est illa interpretatus, quàm hæc verba: *Extollite manus vestras in sancta*, iubent nos manus extollere in sacramentum. Chrysostomus in sua liturgia, eadem dicendi forma vsus est, in sensum prorsus discrepantem. Peracta enim iam communione, & populo exitum parante, scribit sacerdotem *benedicere sancta & exuere*: Si hoc, *sancta benedicere*, pro consecrare sumat hîc Hardingus, ingens absurdum sequatur necesse est, videlicet bis fuisse in vna communione consecratum: atque adeo consecrationem iam peractis omnibus fuisse adhibitã. Videri possit Chrysostomus his verbis solennem quandam precationem intellexisse, quæ rem totam concluderet. Mox enim sequitur: *Qui es impletio Legis, & Prophetarum, Christe Deus noster, qui implesti omnem dispensationem paternam, imple gaudio & exultatione corda nostra, nunc, & semper, & in secula seculorum.* Hoc est Chrysostomo, *Benedicere sancta*: atque ista videtur huius Leontij sententia esse, quisquis ille tandem fuerit.

Chrysost in liturgia ad finẽ.

fuerit. Denique vt ista omnia concedantur, non tamen inde priuatam Missam Hardingus necessariò queat euincere. Verùm ait: *Locus erat priuatus, cœtus priuatus, propositum priuatum: Vnus tantùm nobilis, vnus famulus, omnia priuata.* Tum adiungit: *Durum erat, episcopum tam pium, in vrbe tam frequente, nullum potuisse reperire, qui vnà communicaret præter famulum duntaxat domesticum.* Durum verò hercle fuit, vt vir nobilis sacerdoti ad Missam ministrare cogeretur: Durum est Hardingum Alexandriam vsque cursare, mille vltra Christianum orbem miliaria, vt suam persequatur Missam, camq; non in publicis ecclesijs, sed in priuato tãtùm oratorio: Durum est sexcentorum a Christo annorum spatio nullam in vniuersa ecclesia Romana Missam priuatam inueniri potuisse: Durum profectò est Hardingum eò redactum esse, vt Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, cæterisq; omnibus pietate ac doctrina claris patribus repudiatis, e situ atque puluere excitaret Hippolytum, Abdiam, Leontium, aliosq; his consimiles nouos doctores, & nomine & fide carentes, qui hactenus sunt ab omnibus indigni iudicati, qui semel vel citarentur, vel appellarentur.

Porro verò coniecturas suas vrget: *Nobilis ex improuiso venit: famulus repentino aliquo dolore, aut indignitatis suæ conscientia detineri potuit, ne communicaret, atque ita sacerdos solus percipere coactus fuisset.* Hîc, vt coniecturam coniectura diluam, ita quoque sacerdos ipse fortasse potuisset subitanea aliqua passione tentari (id quod diserte in lege cauetur accidere posse) aut aliquo indignitatis propriæ conscientia commoueri: atque ita nulla fuisset omnino Missa. Istæ verò coniecturæ in re tam graui nimis profectò leues videantur. De cons. dist. 1 Vt illud.

Collibitum est etiam Hardingo præterea dicere, *Iuellum multa dissonantia, & ἀναρμόστα argumenta procudere.* Ego mea argumenta haud soleo venditare. Si in Dei auribus rectè sonent, satis congruis harmoniæ numeris constant. Deo laus tribuatur, nos populum vanis diuinationibus & coniecturis minimè seducimus: nos nouos doctores haud accersimus: nos hominum aures mendacijs & fabulis non obtundimus, sicuti Hardingus facit: nos neque mulieres, neque pueros ad communionem confirmandam euocamus, quemadmodum isti ad Missam suam comprobandam facere coguntur.

Ad hæc, per ludibrium, vt solet, dicit, *nos eos omnes, qui communicare nolint, e templo ejectos velle.* Quousq; tandem Hardinge vias Domini tam malitiosè peruertes? Nosti hanc neq; doctrinam esse, neq; consuetudinem ecclesiæ nostræ. Quanquam antiqui doctores & docuerunt ita, & eam quoque disciplinam exercuerunt. Anacletus ait: *Peracta consecratione omnes communicent, qui voluerint ecclesiasticis carere liminibus.* Calixtus insuper addit: *Sic enim Apostoli statuerunt, & sancta Romana tenet ecclesia.* Iam vero Hardingus ait: *Locus erat priuatus, ergo fuit priuata Missa.* Puer quiuis infirmam hanc esse, & penitus dissolutam rationem facilè perspexerit. Nam quod locum fuisse priuatũ ait, Gregorius sic habet de Cassio quodam episcopo Narniensi: *Missam fecit,* (hoc est, communionem celebrauit) *in Oratorio suo intra* De cons. dist. 1. Episcopus. De cons dist. 2. Peracta. Grego. homil. 37 in Euangel.

palatium, suisq; manibus Dominicum corpus, pacemq; omnibus dedit. Idem extat in præfatione in Concilium Gangrense. In historia verò Tripartita ad hunc modum scribitur: *Gregorius Nazianzenus Constantinopoli in paruo oratorio, συναγωγὴν ἐποιεῖτο* hoc est, *Concionem habuit.* Hic & actionem hanc publicam fuisse, & integram communionem celebratam videmus, quantumuis locus priuatus esset.

In præfatione in Concil. Gangren. Histo. Tripart. lib. 9. cap. 8.

Deinde inquit: *Tres tantum fuerunt:*

Ergo vnus solus sacramentum accepit.

Huius argumenti eadem est, quæ præcedentis, consequutio. Iam perpende, Lector, quàm Hardingus aptè respondeat ad id, quod quæritur. Ego Augustini, aut Hieronymi, aut alterius cuiuspiam Catholici, ac vetusti patris authoritatem postulo: ille fabulam puerilem proponit. Ego de publicæ ecclesiæ consuetudine quæro: is de priuato oratorio respondet, quasi eo tempore nulla fuissent exædificata templa. Ego, quid in oculis omnium gestum fuerit, percontor: hic, quid in angulo actum esse suspicetur, respondet. Ego certissimam ab eo veritatem peto: ille coniecturas, & cæcas duntaxat augurationes suas expromit.

Equidem Hardingum suam ipsius causam sponte minimè læsurum arbitror. Siquid certius atque firmius inuenire potuisset, in medium proculdubio attulisset. Hæccine illa est vetustas? hæccine illa est, de qua tam gloriosè prædicant, vniuersalitas? Hæccine generalis illa est totius orbis consensio?

Meam nunc contrà huic Fabulæ responsionem, benignissime Lector, accipe.

1. Primùm, permultis decretis cautum fuit, ne sacramentum in priuatis ædibus administraretur: & proinde minimè est verisimile, Ioannem Eleemosynarium, præsertim ea sanctitate hominem, contrà aliquid tentare voluisse.

2. Deinde, vocabulum hoc, *Missa*, quo rudis & imperitus interpres vsus est in hoc loco, non necessariò arguit Missam.

3. Tertiò, Hardingus sucandæ rei causa, translationem violenter, & volenter deprauauit.

4. Quartò, vt celebratum fuisse hîc sacramentum daremus, non tamen ex eo sequitur, sacerdotem solum sacramentum percepisse.

5. Quintò, etiamsi priuatam hanc fuisse Missam constaret, Hardingus tamen in rationibus annorum seipsum fefellit, atque ita nihil effecit: fuit enim extra ambitum sexcentorum annorum.

6. Postremò his addo, locum ipsum, in quo ista omnia finguntur esse gesta, malè fuisse delectum, vt pote huic proposito minimè conuenientem. Neque enim potest Hardingus euincere, vllam unquam Alexandriæ, vel antè, vel pòst habitam fuisse priuatam Missam.

Hardingus. 33. Sectio.

Fabula Amphilochiana.

Amphilochius episcopus Iconiensis, quæ Metropolis est Lycaoniæ, cui Basilius librum suum De spiritu sancto, *& alterum, quem inscripsit*

Ascetica

Ascetica, *dedicauit, scribens vitam Basilij, seu potiùs miracula ab eo vi diuina edita, quæ ipse vocat memoratu digna, vera, & magna miracula: præsertim quæ fuerunt a tribus illis spectatissimis viris, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nysseno, & diuino Effremo, in suis epitaphijs, seu funebribus scriptis prætermissa: inter cætera insignem quandam historiam commemorat, in qua clarissimum habemus priuatæ Missæ testimonium. Estq, ob idipsum Basilius, quod hac historia comprehenditur, peræquè atq, ob aliud aliquid, ab eodem Amphilochio* cœlestium virtutum collocutor, & angelicorum ordinum comminister *appellatus. Historia sic habet: Sanctus iste episcopus Basilius precibus a Deo eam gratiam, sapientiam, & intellectum petijt, vt sacrificium sanguinis Christi offerre posset* proprijs sermonibus, *vtq, spiritus sanctus in eum superueniret, quò meliùs hoc ipsum præstare posset. Sex diebus elapsis, superueniente spiritu incidit in eum mentis excessus. Septimo die cæpit Deo ministrare, hoc est, Missam celebrauit quotidie. Cum hoc modo nonnihil temporis consumpsisset, cæpit manu sua per fidem & orationem scribere* Mysteria ministrationis. *Nocte quadam Dominus ad eum venit in viso cum Apostolis, & panem consecrandum in altari posuit, & Basilio excitato dixit:* Secundum postulationem tuam repleatur os tuum laude, vt sacrificium mihi proprijs sermonibus offeras.

Ille visionem oculis haurire minimè valens, tremens surrexit, & ad sacrũ altare contendens cæpit recitare, quod in charta scripserat, sic: Repleatur os meum laude, & hymnum dicat gloriæ tuæ Domine Deus, qui creasti nos, & adduxisti in vitam hãc, & cæteras orationes sancti ministerij. *Sequitur deinde:* Et pòst finem orationum exaltauit panem sine intermissione orans, & dicens, Respice Domine e tabernaculo sancto tuo, & veni, sanctifica nos, qui sedes suprà cum patre, & nobiscum es inuisibiliter, dignare nos potente manu tua liberare, & per nos omni populo tuo, sancta sanctis. " Populus respondit: vnus Sanctus, vnus Dominus noster Iesus Christus, cum Spiritu sancto in gloria Patris: Amen.

" Populus respõdit, nec tamẽ aliquis populus præsens adfuit.

Iam videamus quid sequatur, nostro proposito maximè coniunctum: Et diuidens panem in tres partes, vnam quidem communicauit timore multo, alteram verò reseruauit consepelire secum, tertiam verò imposuit columbæ aureæ, quæ pependit super altare. *Postea non multum a fine huius tractatus sequitur, Basilium" ea hora, qua ex vita excessit, hostiæ partem illam accepisse, quam secum consumulare decreuerat, & statim in lecto iacentem gratias egisse Deo, atq, ita expirasse.*

Sepultura sacramenti.

" Septem annis postquam hæc visio contigisset.

Hanc priuatam fuisse Missam nemo est, qui negare possit. Basilius sacramentum solus accepit, neq, enim homo quisquam in templo vnà fuit. Populus, qui respondebat, is erat, quem secum Christus adduxerat. Atq, hæc non somnio aliquo repræsentata, sed diuina voluntate sic verè gesta esse, licet per visum, quale Christus voluit exhibere, Amphilochius disertè testatur. Ait enim Eubulum quendam, alios q, viros ecclesiastici ordinis primarios, pro foribus templi interea stantes, lumina intra templum, & homines candidis vestimentis amictos aspexisse, vocem q, populi Deum glorificantis audiuisse, ac Basilium altari astantem vidisse, atq, ob eam causam ad ipsius pedes, cum exiret, procidisse. Hîc Iuellus, einsq, consacramentarij profectò

Huius Fabulæ coactio.

hæsitant. Nam priuatam Missam fateri nullo modo volunt, quantumuis optimè confirmatam viderint. Aliquid ergo ambiguitatis excogitandum est, quo testimonium hoc eludi possit. Quanquam de quo dubitarent, equidem non video. Si de panis, cæteriq; apparatus ad consecrandam hostiam necessarij repræsentatione ambigant: etiam ambigant de pane & carnibus, quibus Elias sustentatus est in torrente Cherith. In dubium vocent panem & vasculum aquæ quod habuit in Berseba sub Iunipero: Dubitent de pulmento, quod propheta Abacuk Danieli attulit in prandium e Iudæa Babilonem usq; cum in speluncam leonum detruderetur. At Amphilochij forsan huius authoritatem suspectam habent. Fieri sanè potest, vt vehementer cupiant insignem illum episcopum nota aliqua aspergere. Erat enim vigilantissimus pastor, & prudentissimus ecclesiæ gubernator, qui primus cum Letoio episcopo Mileti, & cum Flauiano Antiochiæ hæreticos eos euertit, penitusq; profligauit, quos Messalianos, siue Euchitas vocabant,* primos sacramentariæ hæreseos parentes: Quorum ea fuit opinio, vt existimarent sacram Eucharistiam, hoc est, sanctissimum altaris sacramentum, neq; prodesse quicquam, neq; obesse: haud aliter, atq; sacramentarij nostri omnia soli fidei tribuunt, ac dignissimum sacramentum nihil aliud vocant, quàm panem* typicum, qui nullam in se diuinam vim habeat, aut efficacitatem. Itaq; non multum (inquam) miror, si quidem authoritatem Amphilochij imminutam velint. Ego verò Basilium Magnum illis opponam, qui tanti eum fecit, qui tam vnicè eum amauit, qui dignum eum iudicauit, cui scripta tam excellentia dedicaret: opponam etiam eruditissimum episcopum Theodoretum, qui æquè eximijs illum laudibus afficit, atq; alium quempiam episcopum, cuius in historia sua meminit, nunquam sine magna honoris præfatione vel nominans, nunc admirandum, nunc sapientissimum, tritissimè laudatissimum appellans. Si verò dubium videatur, an Basilius is esset, qui tale visum precibus a Deo impetrare mereretur, legant, quæ Gregorius Nyssenus, quæ diuinus Ephremus Syrus, & præcipuè, quæ Gregorius Nazianzenus de eo scripserunt: qui duo Gregorij non dubitant illum Eliæ, Mosi, D. Paulo, & si quis alius summus, propterq; virtutem nobilissimus fuit, comparare. Vnde absq; inuidia meritò dignus habitus est, qui multò sanè magis ob virtutem ac doctrinam præstantem ab omni posteritate Magnus diceretur, quàm cæteri illi Carolus Magnus, Pompeius Magnus, Alexander Magnus, propter militarem virtutem, eo nomine insignirentur. Si totam historiam negent, eamq; nunquam fuisse ab Amphilochio scriptam contendant, id verò effugium esset singulare, sed tamen omnium turpissimum, & a ratione, ac doctissimorum consuetudine remotissimum, atq; Alexandri facto non dissimile, qui fatalem illum nodum Gordij, quæ ciuitas est Phrygiæ, soluere cupiens, quandoquidem intelligeret orbis imperium fatis portendi ei, qui id faceret, cum licioruin fines explicare minimè posset, nec rationem enodandi reperiret, gladio eductο dissecuit, quodq; deerat scientiæ, violentia expleuit. Ad asserendam huius historiæ fidem hoc habeo, quod dicam. Præterquam quòd in* libro quodam Coloniæ impresso, in quo hominum quorundam sanctorum vitæ continentur, editur, totaq; historia summam veritatis speciem præ se ferens etiam in bibliotheca D. Nazarij Veronæ, quæ est ciuitas Italiæ, cernitur,

Christus, & Apostoli panem de cœlo deferunt.

3. Reg. 17. 3. Reg. 19.

Daniel. 14.

* Primos potiùs superstitiosorũ, otiosorumq; Monachourm parentes.

Theodor. in ecclesiast. hist. ria. lib. 4. cap. 11.

* Falsum: nunquam enim ita appellauimus.

Theodor. ecclesiast. cap. 16.

* Nuper cum alijs Fabulis edito.

In Mun

cernitur, in membrana descripta ante trecentos abhinc annos, & nomen tumulumq; Amphilochij episcopi Iconiensis refert.

Episcopus Sarisburiensis.

AVt hoc iam satis est, aut nihil, opinor, profectò satis erit Basilij atque Amphilochij authoritas tanta: res tam perspicua: miraculum tam inauditum: memoria tam vetusta: fabula tam verisimilis: somnium tam enucleatum: Archetypum Veronæ, quæ est oppidum Italiæ, in sancti Nazarij bibliotheca summa religione instar reliquiarum quarundam seruatum, in membrana ante annos trecentos descriptum: Basilius singulari virtute episcopus: Ephremus pater sanctissimus: Amphilochius, vir cælestium virtutum colloquio clarus: nulla deniq; circunstantia prætermissa, quæ vel tantillum ad fidem conciliandam conferat. Quid his opus erat, si nulla subesset suspicionis causa? Cui librum hunc nunquam videre, atque legere contigit, huiusmodi forsan imaginibus atq; pigmentis falli poterit.

Ego autem ipse hunc incognitum doctorem in mea ipsius bibliotheca per hosce viginti annos habui, in membrana similiter exaratũ, æquè emendatum atque elegantem, nec omnino minùs authenticum, quàm alterum illud Veronense exemplar: quanquam haud sub Amphilochij nomine: antiquum tamen inprimis, vt facilè apparet. Ipse enim idem author in eodem volumine Thomæ Becketi vitam perscripsit, qui annis ad minimum septingentis post demortuum Amphilochium natus est. Illa itaque de homine post tot demum secula futuro conscripta ab illo historia, diuinatio sit, non historia necesse est. Ipsa adeo nomina vetustorum, sanctitate præcellentium patrum venerationem meritò summam habent. Sed nemini obscurum est, multas futilissimas fabulas, simulatis antiquorum patrum nominibus fucatas prodijsse. Basilij vita a plurimis priscis & claris hominibus copiosè, summaq; fide conscripta est, velati a Gregorio Nysseno ipsius fratre: Gregorio Nazianzeno, amico eius intimo: Gregorio presbytero, Socrate, Theodoreto, Sozomeno, Nicephoro: eamq; etiam Chrysostomus in nonnullis locis strictim & breuiter attigit. Tamen ante paucos hosce annos is, qui scripsit vitas patrum, & Iacobus de Voragine, & Vincentius in speculo, qui huic libello Amplilochij nomen imposuisse videntur, eam permultis insulsis inanibusque fabulis ornarunt: Quanquam ex his nemo ea fuit impudentia, vt putidissimæ istius fabulæ de Missa Hardingiana vel leuiter meminerit.

Quandoquidem verò augustissimum huiusce sancti patris nomen ad rem hanc testificandam introducitur, noctu etiam per somnium atq; visum gestam, Christo, suisq; Apostolis aspectabiliter præsentibus: maximumque causæ Hardingianæ pondus ex ea pendet, & multi rei nouitate attoniti esse videntur, nonnulli etiam tãquam certissimæ, verissimæq; fidem impartiunt, maximè quòd liber iste minimè tritus sit, sumptusq; non exigui foret, Veronam vsque in Italiam mittere

nuncium, qui exemplar illinc comportet: dabis mihi veniam, lector optime, si illum tibi aliqua ex parte aperuero, quô ipse de cæteris per te facere iudicium, & cuiusmodi doctoribus Missam Hardingus suam confirmet, perspicere queas.

Vt vanissima cum Diabolis colloquia, visa, somnia, fabulas, aliasq; consimiles ipsa futilitate ridendas ineptias præteream, in quibus vniuersus iste liber consumitur, Tertullianus præclarè ac prudenter monet: *Furibus aliqua semper excidere solent in iudicium*. Quare conferamus istum Hardingianum Amphilochium cum Socrate, Sozomeno, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nysseno, cæterisq; vetustis integræ fidei authoribus, qui res Basilij gestas scriptis de industria mandarunt.

Tertull. lib. 5. cõtra Marcion.

Socrates & Sozomenus Basilium adolescentem, Libanij auditorem fuisse scribunt: Hardingianus iste Amphilochius Basilium Libanij fuisse condiscipulum affirmat.

Socrates lib. 4. cap. 26.
Sozome. lib. 6. cap. 17.

Nazianzenus, & Gregorius presbyter Basilium Cæsareæ agentem Eusebio eiusdem ciuitatis episcopo familiariter vsum esse testantur, priusquam in Pontum migraret: Hardingianus Amphilochius eum Eusebio ignotum fuisse post ipsius e Ponto reditum, qui breui postea contigit, neque vllam inter eos necessitudinem, aut omnino notitiam priùs interfuisse scribit.

Nazian. in vita Basilij.
Greg. presbyter in vita Nazianzeni.

Amphilochius Hardingianus Basilium Cæsareæ fuisse episcopum Imperante Iuliano dicit: vnde etiam profluxerunt vanissimæ nonnullæ fabulæ: Nazianzenus, qui ei familiarissimus extitit, author est eum Cęsareæ episcopum longo pòst tempore designatum esse, Imperatore Valente: Iuliano autem regnante, omnino episcopum illius ciuitatis non fuisse.

Nazianzen. in vita Basilij.

Hardingianus Amphilochius prolixam fabulam narrat, quemadmodum Mercurius quidam, qui tum obierat, & in diuis relatus fuerat Beatæ Mariæ iussu lanceam e proprio sacello, in quo seruabatur, suam arripuerit, eaq; armatus, atque in castra profectus Iulianum Imperatorem interfecerit: quam etiam ait postea repertam esse sanguine respersam. Nazianzenus, Socrates, Theodoretus, & Sozomenus affirmant, nunquam constare potuisse, a quo esset occisus. Hardingianus Amphilochius asserit, Iuliani necem a Basilio fuisse prædictam. Theodoretus eam a Iuliano Sabba, non a Basilio præmonstratam scribit.

Nazianz. in orat. 2. contra Iulian.
Socrat. lib. 3. cap. 25.
Theodo. lib. 5. cap. 21.
Sozom. lib. 6. cap. 2.
Theodo. lib. 3. cap. 23.

Hardingianus Amphilochius Valentem imperatorẽ Basilio cessisse dicit: Sozomenus Imperatorem non potuisse a proposito abduci, neq; cedere voluisse scribit. Amphilochius Nazianzenum Basilij sepulturæ interfuisse refert: Nazianzenus ipse, cuius maxime intererat nosse, se serò veniisse, nec interfuisse testatur.

Sozom. lib. 6. cap. 16.
Nazianz. in Monod. & in epist. 35.

Gregorius presbyter tradit, Nazianzenum diu pòst veniisse, quàm Basilius sepultus esset: Hardingianus Amphilochius adeo impudens est, vt Nazianzenum, quanta potuit celeritate, accurrisse, & sanctum cadauer vidisse, atque in illud, cum in sepulchro iam poneretur, irruisse dicat. Ex quo patet Amphilochium istum non nimis fuisse prudentem,

Gregor. presbyter in vita Nazianzen.

tem, nec satis attendisse, quid ipse diceret. Si enim Nazianzenus Basilij corpus vidit, quî sepultum esse potuit? si fuit sepultum, quî tum videre licuit?

Deinde Hardingianus Amphilochius Gregorium Nazianzenum sedem Apostolicam rexisse annis duodecim scribit. Per sedem Apostolicam, vel Romam, vel Constantinopolin intelligat, necesse est. Si Romam, Nazianzenus ei sedi nunquam præfuit: Si Constantinopolin, cuius reuera ciuitatis episcopus extiterat, ea nunquam fuit sedes Apostolica dicta. Atque ita vtrumuis intelligat, mentitum esse constat.

Nunc, æquissime lector, tuum erit iudicium, num fieri potuisse censeas, vt Amphilochius Iconij episcopus summa necessitudine, & familiaritate cum Basilio coniunctus in eius vita, quem ita penitus nouerat, scribenda, tam multis modis labi potuerit? Si notus Hardingo melius fuisset, eius, credo, testimonio supersedisset. Quanquam Vlpianus habet, *etiam monstra, & portentosi partus prosunt.* De verbor. & rer. significat. Quæret aliquis.

Vt veniamus ad rem, Amphilochius Hardingianus ita narrationem instituit: Basilius, cum primùm episcopus esset constitutus, Deum obtestatus est, vt sibi incruentum sacrificium suis verbis offerre liceret: Incidit in eum ecstasis: ad se reuersus est, atque ita obtulit quotidie. Nocte quadam Christus cum Apostolis suis de cœlo ad illum deuenit: panem simul attulit: expergefecit Basilium, eumq; iussit surgere, & sacrificium offerre. Surrexit, altari repente astitit, preces, quas in chartula descriptas habuit, recitauit: panem eleuauit, eundemq; rursus posuit, atque in tres partes diuisit, quarum vnam ipse accepit, alteram consepeliendam secum reseruauit, tertiam in columba aurea suspendit. Ista verò omnia sic gesta sunt Christo, suisq; Apostolis adhuc præsentibus, qui ea solummodo de causa de cœlo descenderant, vt Basilio Missam celebranti ministrarent. Quis iam Homero non credat, Iouem dijs suis comitatum descendere solitum in Æthiopiam epulandi, suiq; oblectandi causa: Aut [a] Angelum Marco monacho sanctissimo sacramentum perpetuò ministrasse, aut [b] Angelos e cœlo veniisse, vt Amphilochium Iconij episcopum consecrarent: aut [c] Spiritum sanctum cœlo demissum esse ad Remigium cum pixide sacri olei: aut cum [d] sanctus Arnulphus preces matutinas concubia nocte inciperet, ac diceret, *Domine labia &c.* cæteriq; monachi somno sopirentur, Angelorum chorum præsto ad fuisse, ac respondisse, *Et os meum annunciabit laudem tuam.*

a Sozom. lib. 6. cap. 29.
b Niceph. lib. 11, cap. 26.
c Paulus Aemilius. Gaguinus.
d Henricus Herfordiensis. cap. 49.

Verùm Hardingus plus addit adhuc ponderis, fabulamq; hanc ad institutum suum violenter vrget: & quanquam ne semel in ea Missæ nomen inueniatur, haud tamen grauatus est sententiam callidè corrumpere, septiesq; simul Missæ vocabulum in translatione vsurpare. Nam *offerre sacrificium* ei nihil aliud est, quàm Missam celebrare: similiter, *ministrare Deo*, est Missam obire: & *ministerium ministrationis* idem est, quod administratio Missæ. Quemadmodum enim Midas potuit solo contactu rem quamque in aurum conuertere: ita noster Har-

Hardingus suã ipsius fabulam corrumpit.

dingus admirabili quadam facultate præditus est, vt quicquid attigerit in Missam commutet.

Iam verò rei circunstantias atque probabiles coniecturas paucis perpendamus. Basilius Deum obsecrauit, vt proprijs verbis ei sacrificium facere liceret. An verò suis eum verbis, libentiùs quàm Christi vsum fuisse putamus? experrectus est: constitit: & repentè ad altare media nocte admotus est. Quid? an æditimum fuisse, vel instar Eli ac Samuelis in templo pernoctasse, cumq; esset ea celebritate episcopus, nullum omnino famulum habuisse censebimus?

Aurea columba.

Panem partitus est, eiusq; tertiam partem in aurea columba, quæ erat super altare posita, suspendit: cum ea tamen nondum facta esset, sicuti ex ipsius verbis constat. Nam mox in proximis versiculis sequitur: *Postquam hæc Basilius ita gessisset, & cum Eubulo alijsq; sermonem contulisset, sequenti die aurificem accersit, & columbam ex auro integram fecit.* Mendacem oportet esse memorem. Si columba erat hæc antè fabricata, qui fuit pòst facta? Si conflata antè non erat, quî tum potuit esse super altare suspensa? aut quî potuit Basilius panem in illa priùs condere, quàm esse facta? Sed quorsum ille panis in columba reseruatus? & qua in re, aut vbi custoditur tertia illa pars, quam Basilius secum contumulandam sepposuit? In quo sanè Hardingianus iste Amphilochius cum ea dicit, quæ manifestò blasphema sunt, tum de sanctissimo illo patre impudenter mentitur, eiq; apertam & intolerandam iniuriam facit. Erat illud Benedicti inconsideratum factum, sicuti Gregorius refert, qui sacramentum hominis demortui pectori admouit: & illud item eorum haud minùs, qui mortuis sacramentum præbuerunt, & in ora illis intulerunt: quod est in Concilio Carthaginensi diserte vetitum. At sacramentum, quod est, vti Hardingus omnibus persuasum esse vehementer cupit, nec panis, nec vinum, atque ita ne sacramentum quidem, sed naturale, atque reale corpus Christi, sepelire, & quasi rem demortuam & exanimem in sepulchrum compingere, nefariæ cuiusdam blasphemiæ sit.

Dialog. lib. 2. cap. 24.

Concil. Carthag. 3. Can. 6.

Sacramenti sepultura.

Huc accedit, quòd somnium istud siue visum, si doctori huic credimus, Basilio contigit, quodq; is hanc sacramenti portionem conseruandam sepposuit statim, postquam esset Cæsareæ factus episcopus, a quo tempore, quemadmodum ex alijs historijs constat, episcopus illius ciuitatis extitit ad minimum per septennium. Potes, humane lector, facilè existimare, qualis ille panis per septennium reseruatus futurus esset, qui homini pene confecto, & animam agenti præberetur. Tot nobis absurditates, tot repugnantias vel aspectus huius puerilis fabulæ ostendit.

Sacramentum per septẽnium reseruatum.

Hardingus tamen ait, *Hîc Iuellus cum suis consacramentarijs hæret, nec, quid respondeat, habet.* Nos verò certè, Hardinge, admirabilium ac iustorum Dei iudiciorum recordatione attoniti cohorremus, esse quenquam, qui clarissima Dei veritate reiecta ac repudiata, mendacijs se totum ita penitus dederet: aut suo ingenio & eloquentia fretus vanissimam fabulam venditaret, qua se cunctos mortales in suam sententiam

tiam traducturum confideret. Nam ſecuribus, & machinis, quibus iſte nodus diſſoluatur, minimè opus eſt. Cuiuis enim vel puero eius extrema licet intueri: ipſe ſe explicat, atq; ſoluit. Chriſtus de cœlo cum Apoſtolis adeſt, vt Miſſam audiat: Apoſtoli Miſſam muſicorum modis atq; tonis concinunt: Chriſtus diaconi officio fungitur, & ſacerdoti ſubſeruit: Amphilochius Thomæ Becketi vitam perſcribit ſeptingentis, antequam naſceretur, annis: Baſilius pernoctat in Veſtiario: auream columbam primùm ſuſpendit, deinde conſtandam curat: ſacramenti partem toto ſeptennio reſeruat: eandem moriturus ſumit, ſecumque contumulat. Mitto alias plurimas futilitates atque fabulas. Hic ille eſt admirabilis, ac fatalis nodus Gordius, qui non niſi enſe diſſoluitur.

Quanquam autem Amphilochius Hardingianus impudentis mendacij manifeſtus ſit, fateor tamen, & eſt notum omnibus, ipſum Amphilochium Iconienſem epiſcopum ſanctiſſimum & præſtantiſſimum fuiſſe, atq; in coercẽdis Meſſalianis fortem inprimis ac ſtrenuum: quos hìc Hardingus primos extitiſſe ſacramentariæ hæreſeos parentes ait. Quanquam cæteri collegæ ſui, adeoq; ipſe alio in loco Berengarium illius hæreſis authorem facit. Pòſt enim in quinto articulo hæc habet verba: *Berengarius primus cœpit impium ſacramentariæ hæreſis ſemen ſpargere.* Videtur ergo nondum ſatis Hardingo vel de ipſa hæreſi, vel de tempore, quo nata primùm eſt, conſtare. Semen autem, quod hic impium vocat, neq; fuit a Meſſalianis primùm, neq; a Berengario ſparſum, ſed ab ipſo Chriſto, eiusq; Apoſtolis.

Verus Amphilochius.

Hardingus ſui oblitus.

Erant ſanè Meſſaliani, quos Amphilochius extinxit, hæretici, multorumq; otioſorum examinũ, quæ nondum ſunt e mundo penitus ſublata, parentes. A Græcis appellati ſunt φαλλιανοὶ, ſeu Εὐχῖται, ex diuturna fictaq; precandi conſuetudine. Auguſtinus habet: *Tantùm orant, vt ijs, qui hoc de illis audiunt, incredibile videatur. Dicuntur opinari Monachis non licere ſuſtentãdæ vitæ ſuæ cauſa aliquid operari, atque ita ſeipſos Monachos profiteri, vt omnino operibus vacent.* Hactenus Auguſtinus.

Primi otioſorũ monachorũ parentes.

Auguſtin. ad Quod-vult-deum.

Theodoretus ait: *Orationi vacantes maximam diei partem dormiunt.* Auguſtinus ait: *Tanquam conſeruatricem Euangelij p ædicant pigritiam.* Has ob cauſas Amphilochius archiepiſcopus Lyc?onienſis, & Flauianus epiſcopus Antiochenus illis reſtiterunt, ſuisque finibus eos exegerunt: & Letoius vir acri quodam ardore atque zelo, eorum monaſteria, ſiue vt ea Theodoretus vocat, latronum ſpeluncas euertit & exuſſit. Tales extiterunt Meſſaliani: nihil autem palam defenderunt, quod a Myſticæ cœnæ fide abhorreret, neque eos iſtius erroris vel Auguſtinus, vel Epiphanius vnquam inſimulauit.

Theodor. Hæret. fabu. lib. 4. De opere monach. cap. 22.

μᾶλλον δὲ λυσπρὰ καὶ χαλεπὰ Theodo. lib. 4. cap. 11.

Scribit ſanè Theodoretus eland eſtina quædam & occulta inter ſe fouiſſe de ſacramentis dogmata, quòd ea nimirum nihil omnino vel prodeſſent, vel obeſſent. Intelligebant autem ſacramentum Baptiſmi non minùs, quàm ſacramentum Corporis Chriſti. In quam illos fraudem impulit ea, quam de ſumma precum ſuarum perfectione atq;

dingus admirabili quadam facultate præditus est, vt quicquid attigerit in Missam commutet.

Iam verò rei circunstantias atque probabiles coniecturas paucis perpendamus. Basilius Deum obsecrauit, vt proprijs verbis ei sacrificium facere liceret. An verò suis eum verbis, libentiùs quàm Christi vsum fuisse putamus? experrectus est: constitit: & repentè ad altare media nocte admotus est. Quid? an æditimum fuisse, vel instar Eli ac Samuelis in templo pernoctasse, cumq; esset ea celebritate episcopus, nullum omnino famulum habuisse censebimus?

Aurea columba.

Panem partitus est, eiusq; tertiam partem in aurea columba, quæ erat super altare posita, suspendit: cum ea tamen nondum facta esset, sicuti ex ipsius verbis constat. Nam mox in proximis versiculis sequitur: *Postquam hæc Basilius ita gessisset, & cum Eubulo alijsq; sermonem contulisset, sequenti die aurificem accersit, & columbam ex auro integram fecit.* Mendacem oportet esse memorem. Si columba erat hæc antè fabricata, quî fuit pòst facta? Si conflata antè non erat, quî tum potuit esse super altare suspensa? aut quî potuit Basilius panem in illa priùs condere, quàm esse facta? Sed quorsum ille panis in columba reseruatus? & qua in re, aut vbi custoditur tertia illa pars, quam Basilius secum contumulandam sepposuit? In quo sanè Hardingianus iste Amphilochius cum ea dicit, quæ manifestò blasphema sunt, tum de sanctissimo illo patre impudenter mentitur, eiq; apertam & intolerandam iniuriam facit. Erat illud Benedicti inconsideratum factum, sicuti Gregorius refert, qui sacramentum hominis demortui pectori admouit: & illud item eorum haud minùs, qui mortuis sacramentum præbuerunt, & in ora illis intulerunt: quod est in Concilio Carthaginensi disertè vetitum. At sacramentum, quod est, vti Hardingus omnibus persuasum esse vehementer cupit, nec panis, nec vinum, atque ita ne sacramentum quidem, sed naturale, atque reale corpus Christi, sepelire, & quasi rem demortuam & exanimem in sepulchrum compingere, nefariæ cuiusdam blasphemiæ sit.

Dialog. lib. 2. cap. 24.

Concil. Carthag. 3. Can. 6.

Sacramenti sepultura.

Huc accedit, quòd somnium istud siue visum, si doctori huic credimus, Basilio contigit, quodq; is hanc sacramenti portionem conseruandam sepposuit statim, postquam esset Cæsareæ factus episcopus, a quo tempore, quemadmodum ex alijs historijs constat, episcopus illius ciuitatis extitit ad minimum per septennium. Potes, humane lector, facilè existimare, qualis ille panis per septennium reseruatus futurus esset, qui homini pene confecto, & animam agenti præberetur. Tot nobis absurditates, tot repugnantias vel aspectus huius puerilis fabulæ ostendit.

Sacramentum per septénium reseruatum.

Hardingus tamen ait, *Hîc Iuellus cum suis consacramentarijs hæret, nec, quid respondeat, habet.* Nos verò certè, Hardinge, admirabilium ac iustorum Dei iudiciorum recordatione attoniti cohorremus, esse quenquam, qui clarissima Dei veritate reiecta ac repudiata, mendacijs se totum ita penitus dederet: aut suo ingenio & eloquentia fretus vanissimam fabulam venditaret, qua se cunctos mortales in suam sententiam

tiam traducturum confideret. Nam ſecuribus,& machinis, quibus iſte nodus diſſoluatur, minimè opus eſt. Cuiuis enim vel puero eius extrema licet intueri: ipſe ſe explicat, atq; ſoluit. Chriſtus de cœlo cum Apoſtolis adeſt, vt Miſſam audiat: Apoſtoli Miſſam muſicorum modis atq; tonis concinunt: Chriſtus diaconi officio fungitur, & ſacerdoti ſubſeruit:Amphilochius Thomæ Becketi vitam perſcribit ſeptingentis,antequam naſceretur, annis:Baſilius pernoctat in Veſtiario: auream columbam primùm ſuſpendit, deinde conflandam curat: ſacramenti partem toto ſeptennio reſeruat: eandem moriturus ſumit, ſecumque contumulat. Mitto alias plurimas futilitates atque fabulas. Hic ille eſt admirabilis, ac fatalis nodus Gordius, qui non niſi enſe diſſoluitur.

Quanquam autem Amphilochius Hardingianus impudentis mendacij manifeſtus ſit, fateor tamen, & eſt notum omnibus,ipſum Amphilochium Iconienſem epiſcopum ſanctiſſimum & præſtantiſſimum fuiſſe, atq; in coercẽdis Meſſalianis fortem inprimis ac ſtrenuum:quos hìc Hardingus primos extitiſſe ſacramentariæ hæreſeos parentes ait. Quanquam cæteri collegæ ſui, adeoq; ipſe alio in loco Berengarium illius hæreſis authorem facit. Pòſt enim in quinto articulo hæc habet verba:*Berengarius primus cœpit impium ſacramentariæ hæreſis ſemen ſpargere.* Videtur ergo nondum ſatis Hardingo vel de ipſa hæreſi, vel de tempore,quo nata primùm eſt, conſtare. Semen autem, quod hic impium vocat, neq; fuit a Meſſalianis primùm, neq; a Berengario ſparſum, ſed ab ipſo Chriſto, eiusq; Apoſtolis.

Verus Amphilochius.

Hardingus ſui oblitus.

Erant ſanè Meſſaliani, quos Amphilochius extinxit, hæretici, multorumq; otioſorum examinũ,quæ nondum ſunt e mundo penitus ſublata,parentes. A Græcis appellati ſunt Φαλλιανοὶ, ſeu Εὐχῖται, ex diuturna fictaq; precandi conſuetudine. Auguſtinus habet: *Tantùm orant, vt ijs, qui hoc de illis audiunt, incredibile videatur. Dicuntur opinari Monachis non licere ſuſtentãdæ vitæ ſuæ cauſa aliquid operari, atque ita ſeipſos Monachos profiteri, vt omnino operibus vacent.* Hactenus Auguſtinus.

Primi otioſorũ monachorũ parentes.

Auguſtin. ad Quod-vultdeum.

Theodoretus ait: *Orationi vacantes maximam diei partem dormiunt.* Auguſtinus ait: *Tanquam conſeruatricem Euangelij pigritiam.* Has ob cauſas Amphilochius archiepiſcopus Lycaonienſis, & Flauianus epiſcopus Antiochenus illis reſtiterunt, quisque finibus eos exegerunt: & Letoius vir acri quodam ardore atque zelo, eorum monaſteria, ſiue vt ea Theodoretus vocat, latronum ſpeluncas euertit & exuſſit. Tales extiterunt Meſſaliani: nihil autem palam defenderunt, quod a Myſticæ cœnæ fide abhorreret, neque eos iſtius erroris vel Auguſtinus, vel Epiphanius vnquam inſimulauit.

Theodor. Hæret.fabu lib.4. De opere monach.cap.22.

μᾶλλον δὲ λυσιτελῆ ἀσπίλεια Theodo. lib.4. cap.11.

Scribit ſanè Theodoretus cland eſtina quædam & occulta inter ſe fouiſſe de ſacramentis dogmata, quòd ea nimirum nihil omnino vel prodeſſent, vel obeſſent. Intelligebant autem ſacramentum Baptiſmi non minùs, quàm ſacramentum Corporis Chriſti. In quam illos fraudem impulit ea,quam de ſumma precum ſuarum perfectione atq;

ſanctitate conceperant, opinio, præ quibus fratrum ſuorum communionem faſtidiebant.

Quod autem Hardingus ait, *noſtrum hoc eſſe dogma, & nos populum docere ſacramentum corporis Chriſti nihil eſſe aliud, quàm panem typicum*, ſua ipſum conſcientia conuitij redarguet, ipſéque in die Domini præſtabit. Nos Chriſti ſacramenta fidelibus quidem ſpiritus ſancti organa: impijs verò ſupplicij incrementa eſſe docemus.

Auguſtin. in Ioan. tract. 26.

Sicuti Auguſtinus etiam habet: *Sacramentum ſumitur quibuſdam ad vitam, quibuſdam ad exitium: Res verò ipſa, cuius eſt ſacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad mortem: quicunq; eius particeps fuerit.* Hîc Auguſtinus corpus Chriſti ab eiuſdem corporis ſacramento apertè diſtinguit. Eſtq; hæc non Meſſalianorum Monachorum hæreſis, ſed Auguſtini, & Catholicorum fides. *Si quis hæc ab Amphilochio ſcripta fuiſſe negabit, id verò* (inquit Hardingus) *ſingulare quoddam effugium eſſet*. Ita loqui non dubitat Hardingus, quòd integrum (opinor) librum nunquam excuſſerit. Facilè enim animaduertere potuit, eum e Tripartita hiſtoria rudi quadam Minerua conſarcinatum fuiſſe, in pleriſque locis ad verbum, ſine iudicio, mendacijs fabuliſque per ſummam impudentiam interpoſitis. Neque poteſt Hardingus clarè euincere ab Amphilochio fuiſſe vnquam literis mandatam Diui Baſilij vitam. Quantumuis enim Nazianzeni Monodia, ea quæ nunc latinè extat, tale aliquid innuere videatur, eum tamen latere minimè debet, illud totum, quicquid eſt, a Volaterrano interprete fuiſſe additum, qui permagnam illius libri partem peruertit & immutauit, id quod ex collatione librorum cuiuis vel mediocriter docto innoteſcet: neque in Græco habetur. Verùm deprauata conuerſio nihil probat.

Amphilochius Baſilij vitam nunquam ſcripſit.

At liber iſte *Veronæ* in Italia inuentus eſt. *Falſonæ* rectiùs diceret: *In δυσδέρᾳ exaratus*: Parùm hoc quidem valet. Pellicula vitulina nunquam habita eſt ſatis luculenta veritatis index. Mendacia etiam aureis literis ſcripta prodierunt. Quod autem Hardingus ait, Baſilium librum eum, qui inſcribitur δογματικὰ, Amphilochio nuncupaſſe, plus ipſius lædere, quàm iuuare cauſam videtur. Nazianzenus enim omnia Baſilij ſcripta enumerans, illud tanquam alienum præterit: & Sozomenus de eo ſemper fuiſſe dubitatum ait, vtpote quem non Baſilius, ſed hæreticus quidam nomine Euſtathius ſcripſiſſe iudicaretur.

Nazianzen. in Monod.

Sozom. lib. 3. cap. 13.

Præfat. in Concil. Gangrenſe.

Eſt autem quidem ipſe liber ſuperſtitionis ac impiæ doctrinæ plenus, & a Concilio Gangrenſi nominatim damnatus.

Eubulus.

At Eubulus teſtis eſt, & conſcius harum rerum: nimirum per rimam introſpexit, & quid intus ageretur, obſeruauit. Dignus verò teſtis. Hominem aliquando accepi nullo nomine, hîc contrà nomen habemus nullo homine. Amphilochius noſter Hardingianus Eubulum iſtum Baſilio, tanquam intimum ipſius rerum omnium agendarum comitem aſſociat: eius tamen nulla neque in Baſilij epiſtolis, aliiſve eius ſcriptis, neque in Nazianzeno, neque in Socrate, neque in Sozomeno,

neque

neque in Gregogio Nysseno, neque in Gregogio presbytero mentio reperitur. Atque hæc de istius Amphilochij fide dicta sufficiant. Sed vt hoc quicquid est certissimum verissimumq; esse largiamur, quid tamen aliud sit, quàm miraculum, quàm visum, & fortasse quàm somnium, quàm res ab vno homine gesta, & semel tantùm gesta, idq; noctu, non interdiu, sine socijs, sine testibus? Ni Eubulus iste, qui profectò nullus fuit, vidisset, nullus vnquam de ea re quicquam audiuisset.

Iam verò, quod ad Missam attinet a Basilio verè celebratam, eius rationem possumus sine somnio, & viso facilè & perspicuè cognoscere. Basilius in ea, quæ ipsius nomine circumfertur, Liturgia, omnem illius formam dilucidè proponit, his verbis: *Sacerdos populum aperta voce alloquitur, totus populus respondet, vnus Sanctus, vnus Dominus, vnus Iesus Christus in gloria Patris. Tum*, inquit Basilius, *chorus canit communionem, & sic omnes communicant.* Liturg. Basilij.

Hic clarè licet formam & rationem Missæ, quam Basilius habuit, animaduertere. Nulla fuit hic sola acceptio, nulla sola communio, nulla priuata Missa: vniuersus populus vnà cum sacerdote clara voce precatus est, & communionem pariter percepit.

Quid si autem ipse Hardingianus Amphilochius, quantumuis fabuletur plurima, id ipsum testetur? Num testem possumus locupletiorem desiderare? Disertè profectò populum in templo fuisse cum Basilio, & communionem ab eo accepisse scribit. Sic enim loquitur Basilius, quemadmodum Amphilochius iste fingit: *Dignare Domine dare nobis, & per nos omni populo, Sancta sanctis: respondet populus, Vnus Sanctus. &c.* Verba non immuto, sed eodem ordine repeto, quo & Amphilochius ea scripsit, & Hardingus ipse hoc in loco recitauit. Basilij Missa non Missa est, sed Communio.

Nunc reputa, Lector, quid hìc adiumenti adeptus sit Hardingus, quo Missam priuatam sustentet. Amphilochius ipse ait, *Sancta fuisse toti populo distributa:* Hardingus *D. Basilium solum accepisse dicit.* Amphilochius interfuisse populum affirmat: Hardingus negat. *Populus autem iste*, inquit Hardingus, *Christus erat, & eius Apostoli.* Mirificum profectò populi genus. Tum, Basilius eloquentia celeberrimus animi scilicet sui cogitatum sermone vernaculo exprimere non potuit, quin *omnem populum* diceret, nec tamen vllum videret: *Da omni populo*, inquit, cum tamen neminem adesse sciret, cui daret. Ex his iam concludi potest vel ipso Hardingo authore, populum illum nullum fuisse populum: Christum illum, nullum Christum: Eubulum illum, nullum Eubulum: Amphilochium illum, nullum Amphilochium: Basilium illum, nullum Basilium: Columbam illam, nullam columbam: denique Missam illam, nullam omnino Missam. Tales nimirum sunt Missæ priuatæ confirmationes. Hardingus suo Amphilochio aduersatur.

Hardingus. 34. Sectio.

VNum nunc insuper locum pro priuata Missa adhibebo in exitu huius causæ explicando, atq; ita huius articuli finem faciam. * Iste autem lo- * Falsum: priuata enim Missa nũquam reperitur apud Chrysostomũ.

cuc bis reperitur apud Chryſoſtomum in homilia in Epiſtolam ad Epheſios, & clariùs in homilia quadam ad populum Antiochenum, in qua hæc habet: Homilia ad populum Antiochenum
Multam video rerum inæqualitatem. In alijs quidem temporibus, cum puri frequenter ſitis, non accedítis: In Paſcha verò, licet ſit aliquid a vobis patratum, accedítis. O conſuetudinem, O præſumptionem! Sacrificium fruſtra quotidianum. Incaſſum aſſiſtimus altari. Nullus, qui communicetur.

In eo autem, quod Chryſoſtomus ait, quotidianum ſacrificium fruſtra fuiſſe celebratum, & ſacerdotes altari incaſſum aſtitiſſe, *minimè intelligi debet de ipſo in ſe ſacrificio, quaſi fruſtra, atq; incaſſum fieret: ſed hoc ad populum referendum eſt. Erat enim fruſtra, quod ad populum attineret, quem oportuit cum ſacerdotibus communicaſſe, quemq; illi quotidie expectabant, & pro more proclamabant:* Sancta ſanctis: *Ac poſteaquam ipſi panem accepiſſent, calicem populo oſtentantes dicebant:* Cum timore Dei, & fide, & dilectione accedite. *Sed fruſtra.** *Nemo enim acceſſit: vſq; adeo perfrixit eorum hac in re zelus. Quòd ſi ergo Chryſoſtomus meritò potuit populi ſocordiam in frequentanda communione accuſare, in ea maxima & frequentiſſima ciuitate Antiochenſi, in qua* ſcripturæ *quotidie explanabantur & docebantur, in qua diſciplina & ordo diligenter obſeruabatur, in qua, propter innumeram multitudinem, credibile erat alios alijs pietatis ardore præcelluiſſe: quid de infinitis oppidis ac villis vbique per orbem cenſebimus, vbi verbi præcones rarò auditi fuerunt, vbi diſciplina remiſſior fuit, vbi ob fidelium paucitatem, quos etiam ſecularia negotia diſtraxerunt, vix quiſquam reperiebatur, qui deuotionis exemplum reliquis præberet? Ibi verò neceſſe eſt multò ſanè minorem populi ad Miſſas, in quibus ſacramentum cum ſacerdote acciperent, fuiſſe concurſum. Quòd autem, ne locus iſte videretur clarè euincere Miſſam fuiſſe abſq; numero hominum cum epiſcopo, aut ſacerdote communicantium celebratam, ad eludendam hanc authoritatem Euangelici per coniecturam reſpondent, Chryſoſtomi ætate presbyteros & diaconos quotidie communicaſſe cum eo, qui ſacrificium offerebat, quamuis nullus e populo ſe illis adiungeret: prædicimus illis miſerum hoc effugium minimè valere. Etſi enim dixerint aliquem ſemper idoneum numerum cum eo communicaſſe, qui quotidianum ſacrificium celebrabat in magna ea, celebriq; eccleſia Antiochena, in qua multi erant presbyteri ac diaconi, (quod tamen, ſi negetur, nunquam probare poterint) quid dicendum, & cogitandum eſt de infinitis alijs minoribus vbiq; terrarum eccleſijs, in quibus ſacerdos, qui Miſſam adminiſtrabat, non ſemper paratum habuit ſatis magnum numerum aliorum presbyterorum atq; diaconorum, qui vnâ communicarent, vt communicantium numerus eſſet expletus. De huiuſmodi eccleſijs fatendum eſt, vel ceſſaſſe ſacrificium, neq; peractum eſſe, quod* Chriſtus in ipſius recordationem peragi iuſſit, *quod minimè concedendum eſt: vel mortis Dominicæ memoriam frequenter a ſacerdotibus in quotidiana oblatione fuiſſe celebratam, minimè autem in alia tempora dilatam, quouſq; communicantium conflari numerus poſſet: atq; ita has eccleſias Miſſam priuatam habuiſſe, quemadmodum eccleſiæ hodie habent. Quare vt concludam, ex hac planiſſima*

Chryſo-

* Falſum: multi enim & laici & clerici acceſſerunt.

* Falſum: nulla enim fuit huiuſmodi aſſidua ſcripturarum explanatio.
Hardingus ſuã peruestigat in villis ac pagis Miſſam.

Priuata Miſſa tenui cõiectura cõfirmatur.

* Falſum: Chriſtus quotidianum huiuſmodi ſacrificium non præcepit.

Chryſoſtomi ſententia, vel puer quiuis argumentum pro priuata, quam vocant, Miſſa inuictum contra Iuellum colligere poterit, hoc modo. Chryſoſtomus ſacrificium ſua ætate quotidie oblatum, id eſt, Miſſam celebratam eſſe teſtatur: Verùm nullus interdum ſacramentaliter cum ſacerdotibus communicabat, vt * *ſupra docuimus: ergo Miſſæ aliquando celebratæ ſunt, nemine cum ſacerdote communicante: Ex quo porro efficitur: Ergo priuatæ Miſſæ Chryſoſtomi ſeculo non fuerunt inauditæ. Et, vt vnum adhuc veſtigium promoueam, atq; in eo conſiſtam: Ergo Iuellum oportet iuxta ipſius promiſſum, ac fidem, manus dare, ſubſcribere, & palinodiam canere.*

* Falſum: iſtuc nunquam probare potuit Hardingus.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VEniſſe ſe iam tandem Hardingus ait ad glomum complicandum: ex quo quicquid hactenus attulit, filo tenui appenſum eſſe innuit.

Iſta coniectura e quibuſdam Chryſoſtomi verbis ſumitur: cuius tota vis hoc duntaxat vocabulo, *Nullus*, nititur. Chryſoſtomi verba ita ſe habent: *Sacrificium quotidie offerimus, & nullus eſt qui communicet: Ergo Chryſoſtomus*, inquit, *ſolus communicauit:* & tum priuatam fuiſſe Miſſam ſine controuerſia planiſſimè conſtat.

Chryſoſto. ad populum Antiochen Hom. 61.

Primùm velim mihi dicat Hardingus, in ipſisne nudis Chryſoſtomi verbis acquieſcere, an moderata quadam verborum interpretatione adhibita, verborum etiam ſententiam ſenſumque conſectari velit. Si ipſa verba ita, vt videtur, anguſtè vrgebit, tum ne ipſe quidem Chryſoſtomus communicauit. Nam is, aliquis fuit: & diſerta verba ſunt: *Nullus, qui communicetur*. Quibus ſanè verbis ipſe Chryſoſtomus peræquè excipitur, atque reliqui. Ita nulla erat non modò priuata perceptio, ſed ne perceptio quidem: ac proinde nulla fuit priuata Miſſa.

Si verò mentem Chryſoſtomi ſpectabit, ea nimirum fuiſſe videtur, vt populi ſummam negligentiam reprehenderet & exagitaret, quòd e tam frequente ciuitate, ita rari & infrequentes ad communionem accederent. Quem ille paucorum hominum conuentum per *ἀντίφρασιν* reſpectu vniuerſorum *nullum* vocat. Eadem loquendi ratio in ſcripturis etiam interdum reperitur. D. Ioannes de Chriſto ait: *Teſtimonium eius nemo accipit:* Non quòd prorſus nemo ipſius teſtimonium reciperet, cum illud & Apoſtoli, & alij complures amplecterentur: ſed quòd ex ingenti multitudine admodum pauci probarent. Eodem dicendi genere Chryſoſtomus ipſe alibi vſus eſt: *Nemo diuina ſapit, nemo contemnit ea, quæ in terra ſunt, nemo attendit ad cælum*. Hîc verò Chryſoſtomum oratione quodammodo exardeſcentem *κατὰ σύγκρισιν* poſuiſſe, *nullos*, pro, *paucos*, vel inuitus fateatur Hardingus, eſt neceſſe. Quanquam autem vel hæc reſponſio, cum Chryſoſtomi dicendi genere, quod plerunque vehementius incaleſcit, cumq; illius eccleſiæ vſu collata homini veritatis, quàm contentionis cupidiori ſatisfaciat: tamen facilè me probare poſſe confido, quantumuis licet Hardingus ſuum illud, *Nemo*, iactet, Chryſoſtomum

Ioan. 3.

Chryſoſto. ad Hebr. Hom. 13.

in ſacra peragenda Liturgia neque fuiſſe, neque eſſe potuiſſe ſolum, & proinde priuatam Miſſam minimè confeciſſe. Vt enim vniuerſus laicorum cœtus illum prorſus defeciſſet, ſupererat tamen ſatis frequens presbyterorum, & diaconorum, & reliquorum clericorum multitudo: vtque hi omnes ſuum officium penitus neglexiſſent, laici tamen ſatis multi ſuppetebant, id quod luculenter cõfirmari poteſt. Quod autem eo tempore frequens eſſet miniſtrorum numerus, multiplici locupletiſſimorum teſtimoniorum authoritate euinci poteſt. Ignatius presbyterium, ſacrum nempe collegium, quaſi conſiliarios ac collegas epiſcopi vocat.

Ignat. ad Tralian. τὸ ἱερὸν Σύστημα.

Chryſoſtomus ipſe in Liturgia ſua ſic habet: *Diaconi portant diſcos cum ſacramento ad ſacrum altare: reliqui portant calices.* Vnde & nonnullam miniſtrorum multitudinem, & apparatum etiam tantum, quãtus communicantibus ſufficeret, fuiſſe conſtat.

Chryſoſt. in Liturg.

Cornelius in eccleſia Romana presbyteros quadraginta ſex: diaconos ſeptem: ſubdiaconos ſeptem: acoluthos quadraginta duos: exorciſtas, anagnoſtas, alioſq; ſimiles quinquaginta duos: viduas, cæteroſq; inopes, quos eccleſia ſuſtentabat, mille quingentos fuiſſe ſcribit.

Epiſt. Cornel. ad Fabium Antioch. ex Euſeb. lib. 6. c. 43.

Nazianzenus clericorum multitudinem ſua ætate eò creuiſſe conqueritur, vt ipſis etiam pene laicis frequentiores eſſe viderentur. Ac proinde Iuſtinianus imperator poſtea minuendum eſſe numerum iudicauit, & lege ſanxit, vt in magna illa eccleſia Conſtantinopolitana, cuius Chryſoſtomus epiſcopus extitit, presbyteri eſſent tantùm ſexaginta: diaconi centum: quadraginta mulieres: ſubdiaconi octoginta decem: anagnoſtæ decem ſupra centum: & cantores viginti quinque. Hinc apparet Chryſoſtonum Antiochiæ in vrbe incolarum refertiſſima verſantem, quantumuis laicorum comitatu careret, ab omnibus tamen penitus derelinqui nequaquam certè potuiſſe.

Nazianz. in Apolog. ᾗ ἐισὶ σχεδόν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν, ἢ ὁπόσοις ἄρχουσι.

In authen col lat. prima. titu. vt determinatus ſit numerus clericorũ.

Iam verò ſi quoſdam ex hiſce presbyteris, aut diaconis, aut cæteris cum epiſcopo communicaſſe dixerimus, *prædico* (inquit Hardingus) præſidenter ſanè, & fronte compoſita, quod multum facit ad cauſam probandam, *iſtuc miſerum eſſe refugium, neq; illis prodeſſe poſſe.* Modò ſit verum, miſerum eſſe non poteſt: modò cum ipſius Chryſoſtomi ſententia congruat, non poteſt effugium appellari, ideoque noſtro inſtituto optimè inſeruit.

Quandoquidem autem Hardingus ad nuda verba tam penitus adhæreſcit, omneſq; ſuas ſpes in ſuo *Nemine* collocat, ſi hîc liberet captiones conſectari, abunde nobis ex ipſis perſpicuis Chryſoſtomi verbis ſuppeteret, quo totum hoc expediri poſſet. Ita enim ſe verba habent: *Fruſtra aſſiſtimus altari:* Aſſiſtimus (inquit) non aſſiſto: atq; ideo plures vno fuiſſe neceſſe eſt. Quãquam noſtra non adeo miſera ſunt effugia: non opus habemus tam leues, & exiles captare defenſiones.

Decreuerunt Apoſtoli in ſuis Canonibus: *Vt ſi quis epiſcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quilibet ex ſacerdotali catalogo, facta oblatione non communicaret, niſi cauſam rationabilem dixerit communione priuaretur.* Non tum tanta vel altarium multitudo, vel Miſſarum nundinatio

Can. Apoſtol. can. 9. ἐκ τοῦ καταλόγου ἱερατικοῦ.

tio fuit, quanta ſequentibus ſeculis. Omnes presbyteri vnam communionem percipiebant. Eandem legem poſtea Anacletus Papa in Romanam eccleſiam introduxit. De conſ. diſt. 1. Epiſcopus.

Niceni Concilij patres ſic ſanxerunt: *Accipiant diaconi ſecundum ordinem poſt presbyteros ab epiſcopis, vel a presbytero communionem.* Concil. Nicen. Can. 14.

Similiter in Concilio Carthaginenſi: *Accipiant diaconi ex ordine euchariſtiam poſt presbyteros, eis dante epiſcopo, vel presbytero.* Concil. Carthag. 6. can. 18.

In Laodicenſi etiam Concilio: *Solis miniſtris altaris liceat ingredi ad Altare, & ibidem communicare.* Cõcil. Laodic. can. 19.

Necnon in Concilio Toletano: *Sacerdotes & Leuitæ ante altare communicent, in Choro clerici, extra Chorum populus.* Concil. Tolet. 4. can. 17.

Nicholaus Cuſanus ſcribens ad Clerum, & literatos Bohemiæ, hæc verba habet: *Hoc eſt ſingulariter attendendum, quod ſacerdotes nunquam ſine diacono celebrabant, & in omni Miſſa diaconus de manu ſacerdotis accepit euchariſtiam ſub ſpecie panis, & ſacerdos de manu diaconi calicem.* Nicolaus Cuſanus ad Clerum, & literatos Bohemiæ.

Sed quid in re manifeſta teſtimonijs vtor non neceſſarijs? Ipſe Chryſoſtomus in Liturgia, quæ eius nomen præfert, eundem morem imitatur: *Poſtquam ſacerdotes acceperint*, inquit, *archidiaconus iubet diaconos prodire, illiq; prodeuntes accipiunt, vt ſacerdotes fecerant.* Hæc erat Miſſæ a Chryſoſtomo inſtitutæ ratio, quantum ad clericos attinebat, eaq; ipſius Chryſoſtomi teſtimonio confirmata. Iam Hardingus ipſe pro ſua æquitate æſtimet, adeóne hæc miſera ſint effugia, atq; is ea videri velit. Chryſoſtom. in Liturg.

Quòd ſi verò totus clerus vſque adeo fuiſſet pietatis oblitus, vt cum ita frequens eſſet, & legibus etiam ſeueriſſimis aſtringeretur, nullus tamen omnino exiſteret, qui cum ſacerdote communicaret, cuius eum negligentiæ Hardingus ſua tantùm authoritate fretus, ſine certo vllo teſtimonio inſimulat, videamus tamen an ille Hardingianus *Nemo*, plebem etiam vniuerſam neceſſariò excluſerit.

Chryſoſtomus varijs in locis populum omnem in tres ordines partitur, in *pœnitentes, negligentes*, & *deuotos*. Pœnitentes exire iuſſi ſunt, nec eis communicandi data copia eſt: negligentes nonnunquam ſua ſponte diſceſſerunt, atq; ſe a communione remouerunt: tertij illi reſtiterunt, ſimulq; communicarunt. Quòd autem iſti (quos *deuotos* nuncupabant) cum Chryſoſtomo remanſerint, dum ſacra myſteria tractaret, ex eo ipſo loco, quem hic pro ſe Hardingus citauit, clariſſimè apparet. Sic enim Chryſoſtomus ad populum ait: *Veniſti, cecineriſti Deo laudem, cum omnibus es confeſſus de dignis eſſe, cum indignis non ſecedendo.* His verbis alios dignos, indignos fuiſſe alios oſtendit: hos diſceſſiſſe, illos minimè. Et rurſus in eadem homilia, inquit: *Diaconus ſublimis conſtitutus terribili clamore, hos vocat, hos arcet, hos pellit, hos introducit.* Chryſoſtomus *alios vocari, alios introduci ad communicandum cum ſacerdote* confirmat. Vbi ergo ille eſt Hardingianus *Nemo*? Sanè, ſi populus omnino aliquis cum ſacerdote fuit, tum *Nemini* locus nullus fuit: Si *Neme* communicauit, falſum ergo eſt, quod Chryſoſto- Chryſoſto. ad pop. Antiochen. Hom. 61.

mus ſcribit, *aliquos communicaſſe.*

Hîc Hardingus e principio falſo ſimilem pro more ſuo coniecturam concludit: *Si in tam frequente ciuitate, nimirum Antiochia, in qua ſacræ literæ quotidie explicabantur atque docebantur, tam rari fuerunt, in ruſticanis eccleſijs omnino fuiſſe nullos eſt credibile.* Hoc argumentum, vt cætera ſua, nuda nititur coniectura. Atque in ordinem redactum ad hunc modum tenet: Nulla fuit Antiochiæ Miſſa priuata: fuit ergo in villis ruſticanis. Argumentatio verò certè ruſticana, qualiſcunq; Hardingo videatur.

In quo autem vrbis efferendæ, deprimendiq; ruris cauſâ populum vrbanum aſſiduis fuiſſe concionibus informatum ait, non ferat moleſtiùs, ſi eius coniecturæ veritatem anteponamus. Ipſe ſiquidem Chryſoſtomus contrarium affirmat. Sic ad populum vrbanum loquitur: *Dum per hebdomadam ſemel vocamus vos, & ignaui eſtis, & alij quidem nõ aduenitis, alij autem præſentes ſine lucro diſceditis, quid non faceretis, ſi nos hoc continuò faceremus.*

Chryſoſtom in Act. Hom. 45. Idem in Mat. Homil. 5.

Hæc eò proferuntur, non quò perpetuam docendi, concionandiq; rationem improbem, ſed quò falſitatem tam confidenter aſſeueratam redarguam. Hardingus tamẽ ait: *In paruis pagorum eccleſijs ſacerdos aut quotidianum ſacrificium intermiſit, aut ipſe ſolus accepit: ſacrificium autem iuge nunquam interquieuit (tum enim infectum fuiſſet, quod Chriſtus fieri præcepit) Ergo fuiſſe priuatam Miſſam ſequitur.* Siccine eſt ἀξίωτον, Hardinge, veſtram niſi mendacijs fultam, conſiſtere poſſe diſciplinam? Tot falſitates in locum tam exiguum coactæ! nulla hominum verecundia, nullus Dei metus! Vbinam vobis præcepit Chriſtus quotidianum iſtud ſacrificium conficere? quibus mandatis? quibus verbis? Vbi Chriſtus quotidie facere iuſſit? Vbi tandem Chriſtus ſacrificium illud quotidianum appellauit? Aut vnde mortis Chriſti commemorationem ad ſacerdotem magis, quàm ad populum pertinere didiciſti? Quod ſi autem Miſſa veſtra ſacrificium illud fuerit, quis vnquam ſacerdoti veſtro præcepit, vt quotidianam veſtram Miſſam celebraret? Quæ lex, quod decretum, quæ Decretalis, quæ Legantina, quod prouinciale? Deniq; quis vnquam ſacerdos eam quotidie celebrauit?

Pecchamus in ſuo Prouinciali nequaquam adeo reſtrictus fuit: tantùm ait: *Statuimus, vt quilibet ſacerdos, quem Canonica neceſſitas non excuſat, conficiat omni hebdomada, ſaltem ſemel.* Semel in hebdomada, & in die ſemel nonnihil diſcrepant. Linwoodus autem ſcribens in hæc ipſa verba, ex Auguſtino hæc adducit: *Quotidie Euchariſtiæ communicare nec laudo, nec vitupero.* Innocentius tertius ſua ætate quoſdã fuiſſe ſacerdotes ſcribit, qui Miſſam vix quater quotannis obirent. Thomas etiam Aquinas ſufficere putat ſacerdoti, qui cura vacat, Miſſam præcipuis tantùm ferijs conficere. Inſuper ſcriptum eſt *in vitis patrum*, virum quendam pietate non vulgari, cum eſſet ſacerdos factus nunquam tamen Miſſam celebrare voluiſſe per totam vitam. Atque horum tamen nullus vnquam in crimen vocatus eſt, quòd intercapedinem atque intermiſſionem fecerit quotidiani ſacrificij, procuratio-

De celebrat. Miſſæ can. Altiſſimus.

De conſe. diſt. 2. Quotidie. Extra de celebrat. Miſſæ. dolentes. In ſumma parte vltima quæſtio. 82. artic. 1.

nem

nem omiserit, quam Christus dederat in mandatis.

Cæterùm, quod ad solam sacerdotis perceptionem attinet, quæ seipsa tantummodo nititur, neq; vllam confirmationem habet, nihil video, quò minus Nicolao de Cusa Cardinali quondã Romano æquè magnam fidem atq; Hardingo coniecturas proferenti tribuamus. Ipse ait, suaq; verba attentè animaduerti postulat, sicuti supra memoratum est, illo seculo sacerdotem sine diacono nunquam cõmunicasse: Hardingus tamen rusticanos sacerdotes solos accepisse suspicatur.

Cusanus ad clerum & literatos Bohemiæ.

Verùm quid hoc, quæso, monstri est? Missa, quam adeo antiquam, sanctam, catholicam, glorioſamq; esse defendunt, neque in templis, neq; in sacellis, neq; in secretis oratorijs, neq; in priuatis domibus, aut paganis aut vrbanis reperitur: in minuta, nescio qua, & rusticana paroecia perquiritur, idq; ex sola etiam coniectura ac diuinatione, atque eiusmodi testimonijs, quibus tota Missæ ratio penitus euertitur, quæq; nemini interesse permittunt, nisi duntaxat ijs qui communicare statuerunt,

Sic enim inquit Chrisostomus: *Omnis, qui mysteriorum participatione non fruitur, impudens & procax est, si adstat. Indigni sunt istis videntium oculi, indignæ aures. Indignus sum, inquis. Indignus es igitur & ea communione, quæ in precibus est. Nihil hîc tibi, quàm Catechumeno plus licet.* De se autem ait: *Sacrificium frustra quotidianum: incassum assistimus altari.* In quibus verbis hoc nimirum intellexit, sicuti videtur, si Missam priuatam propter communicãtium penuriam celebraret, inanem esse eam futuram. Hîc autem Hardingus Missam suam suo ipsius testimonio periculosè cõcussam, atque adeo inanem habitam esse perspiciens, ei scilicet pro viribus diligenter mederi conatur.

Chryſost. ad Ephe. homil. 3. & ad pop. Antioc. homil. 61.

Missa, inquit, *per se non est quidem inutilis, sed ijs tantùm, qui ea vti nolunt.* Hæc a textu aliena glossa est: eam tamen tanquam veram recipiamus. Verùm, si qui Missę procurationi intersunt, rem ita Deo gratam, sibíq; salutarem obeunt, si Christus in ea verè pro mundi peccatis immolatur: si sacerdoti soli pro reliquis communicare licet: si plebi satis est, vt spiritualiter communicet, quemadmodum est ab Hardingo confirmatum: tum ne plebi profectò inutils erit Missæ celebratio, etiamsi nunquam communicare vellet. Chrysostomus ait: *frustra sacrificium*: Hardingus ait: *nequaquam frustra*. Atq; vt illustriorem adhuc repugnantiam videas, ipse Hardingus hoc in loco *eam populo inutilem esse dicit*: Antea tamen idem ipse hoc modo loquutus est: *Populo sanis fuerit si spiritualiter communicauerit: populo minimè inutilis est.* Si quidem Hardingus in Chrysostomi iudicio acquiescere voluerit, tergiuersari aliquando desinat, & cum Chrysostomo clarè atq; disertè eos, qui ad Missam audiendam accedunt, his verbis alloquatur: *Si communicare nolueritis, profligati estis, impudentes estis, communium precum societate indigni estis; excedite ecclesia: nihil hîc vobis magis, quam Turcis atq; Ethnicis licet: Oculi vestri harum rerum aspectu, aures auditu sunt indignæ: Missæ nostræ nihil vobis prodesse, nihil promereri possunt: Deo nequaquam placent: Iram eius concitant, frustra sunt.* Hæc Chrysostomi

Sect. 9.

perſpicua eſt ſententia, hic ſenſus. Atque hæc illa eſt præclara Hardingiani fili glomeratio.

Nunc hoc inuictum argumentum excutiamus, quo puer quiuis, quemadmodum Hardingus prædicat, priuatam Miſſam facilè euincere poſſit. *Maior* iſta eſt, *Sacrificium, Chryſoſtomi ætate, quotidie fiebat: Minor* hæc, *At ſæpenumero nullus cum ſacerdote communicabat:* Concluſio: *Ergo fuit priuata Miſſa.*

Maior autem manifeſtò falſa eſt: *Minor* cæcis ſolummodo coniecturis conſtat, nec omnino oſtenditur: Quare concluſionem diſſolutam eſſe neceſſe eſt. Erit verò omnium iudicijs puerile argumentum, niſi proſpexerit Hardingus. De Maiore enim, perſpicuum eſt ex ſexto Conſtantinopolitano concilio: ex Auguſtino in Ioannem: ex Baſilio ad Cæſariam Patritiam: ex epiſtola concilij Alexandrini pro Macario ſcripta: atque ex concilio Laodiceæ habito, alijſq; pluribus in eam ſententiam ſuprà adductis teſtimonijs, ſacrificium neutiquam fuiſſe quotidie oblatum, ſicuti Hardingus fingit.

Concil. Conſtantinop. 6. Canon. 52. Auguſt. in Ioãnem tract. 26. Baſil. ad Cæſa. patrit. Concil. Laodicen. ca. 49.

Minor autem minimè quidem probatur, ſed ea ſola, vti dixi, coniectura pendet. Ipſe Hardingus facilè perſpexit, hanc nullius eſſe momenti rationem: *Chryſoſtomus ſacram communionem quotidie celebrauit: Ergo ſolus accepit.* Itaq; longiùs abijt, ſuamq; illã ſingularem Communionem ruri quæſiuit. At Chryſoſtomus dicit: *Nemo qui communicetur.* Hinc apparet, ſicuti antè a me dictum eſt, ipſum non communicaſſe Chryſoſtomum: niſi forte Chryſoſtomum, *Neminem* fuiſſe dixerimus: atque ita *Nemo* accepit ſolus: & *Nemo* ipſe Hardingi priuatam Miſſam confecit: ac proinde *Nemo* prodire poſſit, & mecum de ſubſcriptione iure agere. Quare falſa Maiore, Minore dubia, concluſione non conſequente: vides Chriſtiane lector, quàm inuictas attulerit Hardingus Miſſæ confirmationes.

Quandoquidem verò glomum ipſe ſuum tanti facere videtur, illum nos euoluere atque explicare conabimur, vt & fundum eius perſcrutemur, & quàm arctè peritéq; conuolutus fuerit perſpiciamus.

1. Primùm, in omni hoc glomere nullum ſcripturarum filum reperitur: ſed apertiſſimum Chriſti, atq; Apoſtolorum exemplũ repudiatur.

2. Deinde, priuata Miſſa nullo alio fundamento ſuſtinetur, quàm negligentia, ſeu, quemadmodum Hardingus loquitur, *indenotione* populari.

3. Tertiò, ratio quædam excogitata eſt, qua duo ſacerdotes Miſſas in varijs regionibus celebrantes, pane frangendo communicare poſſint, quantumuis magnum loci interiectum fuerit interuallum, idq; nullius, aut ſcripturæ, aut Doctoris authoritate.

4. Quartò, Laici homines, mulieres, ægroti, pueri, qui vel communicarunt, vel ſacramentum obierunt ſoli, ad hanc cauſam teſtandam introducuntur, quaſi mulieribus, aut pueris fas tum fuiſſet Miſſam celebrare.

5. Quintò, quia D. Ambroſius, Auguſtinus, Hieronymus, Chryſoſtomus, Baſilius, alijq; conſimiles authores parum valebant, magna

gna minutorum doctorum multitudo accersitur, qui quidem omnes fide sunt suspecta, plerique etiam iandudum improbati, atque ab ecclesia damnati.

Sextò, visis, insomnijs, fabulisq; confirmat, quod proposuit. 6.

Septimò, canones conciliorum, qui nusquam extant, a Gratiano quodam sine iudicio collecti citantur: quorum tamen nullus vel probat, vel semel nominat priuatam Missam. 7.

Octauò, quandoquidem Hardingus Missam in vniuersa ecclesia Romana suam, per sexcentos a Christo annos inuenire nõ potuit, eam proinde Alexãdriæ in Ægypto, Antiochiæ in Syria, Cæsareæ in Cappadocia perquisiuit, atque indagauit, mille vltra Christiani orbis fines milliaria, in quibus locis nulla vnquam habita est priuata Missa, neque tunc, neque antè, neque postea. 8.

Nonò, Metropolitanis, aliisq; grandioribus ecclesijs desperatis, sacella, cellas, oratoria, & priuatas domos peruestigauit: & cum omnem ab oppidis atque ciuitatibus spem perdidisset, paruas villarum ecclesias consectatus est. 9.

Decimò, tametsi tantum in inquirendo laborem consumpsit, nondum tamen neque nomen priuatæ Missæ reperit, neque sacerdotem quenquam, qui eam celebraret, atque solus perciperet. 10.

Postremò, tota argumentationum, confirmationúmq;, quibus vtitur, summa sua solummodo coniectura nititur, neque vllam veritatis, aut exploratam, aut probabilem rationem habet. Hæc Hardingiano glomere continentur, atq; istæ sunt rationes certissimæ, quibus Missæ suæ vetustatem simul atque communitatem confirmauit. 11.

Iam verò, quò tibi, Christiane lector, tenuem duntaxat aliquem gustum in hoc tempore præbeam earum rerum, quæ ad nostrã stabiliẽdam defensionem adduci possunt, primùm nemini obscurũ est, Christum seruatorem, quando cum discipulis suis postremam cænam suam agitaret sacram communionem, non autẽ priuatam Missam instituisse, suisq; discipulis, vt idem in sui cõmemorationem facerent, præcepisse.

Similiter D. Paulus Corinthijs mandauit, vt alij alios in sacra liturgia expectarent, séque ad exemplum Christi conformarent. Quo Hieronymus inductus inquit: *Dominica cœna omnibus debet esse communis: quia Dominus omnibus discipulis, qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta.* Atque Ambrosius itidem ista verba explicans, *Inuicem expectate*, sic habet: *Ad inuicem expectandum dicit, vt multorum oblatio simul celebretur, vtq; omnibus ministretur.* Hieron. 1. Corinth. 11. Ambros. 1. Corinth. 11.

Canonibus Apostolorum sancitum est, vt siquis ad ecclesiam accederet, & scripturas audiret, atque a communione abstineret, is tanquam ecclesiasticæ disciplinæ perturbator excommunicaretur. Can. Apost. 9. De cons. dist. 2. Peracta.

Similia decreta Calixto, Anacleto, Martino, Hilario, aliisq; ascribuntur: vnde certissimè constat, totam ecclesiam eo tempore vnâ communicasse. De cons. dist. 1. Episcopus. De cons. dist. 2. Si non. De cons. dist. 2. Si quis.

Clemens, quem Apostolorum Hardingus socium nuncupat, hæc habet: *Tot in altari hostiæ offerantur, quot populo sufficiant.* Clem. epist. 2.

Augustin. de serm. domini in mõte lib. 2.

Augustinus de ecclesia suæ ætatis sic habet: *Quotidie sacramentum corporis Dominici accipimus*: quod apertiùs atq; distributiùs ostendit his verbis: *Vnde confido in eis, quibus heri communicasti, & hodie communicas, & cras communicabis?*

Augustin. in psalm. 10.

Clemens stromat. lib. 1.

Clemens Alexandrinus ait: *Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnicuiq; ex populo eius partem sumere.*

Chrysost. in 1. Cor. homil. 27.

Chrysostomus communionis rationem eo tempore tritam luculenter exponit hisce verbis: *Spiritualia & reuerenda sacramenta diuitibus & pauperibus æqualiter proponuntur: nec ijs dines magis, pauper minùs fruitur: Omnes æqualem dignitatem, æqualem accessum habent. Sacramenta semel proposita* (qui mos tum fuit populo communicandi) *non auferuntur, donec tota plebs communicauerit, & partem illius spiritualis cibi ceperit: Sacerdotes autem stant, & expectant omnes etiam pauperrimos.* Iterum inquit: *Est autem, vbi nihil differt sacerdos a subdito, vt quando fruendum est horrendis mysterijs. Similiter enim omnes, vt illa percipiamus, digni habemur.*

Chrysosto. 2. Cor. homil. 18.

Grego. dialog. lib. 2. cap. 23.

Gregorius suo adeo seculo consuetudinem obtinuisse testatur, vt inter sacram Communionem celebrandam diaconus assurgeret, & populo clarè denunciaret: *Si quis non communicat, det locum.*

Missa.

Missa nomen Tertulliani, Cyprianique seculo dimissionem, seu abeundi copiam significabat: Commnnioni autem propriè tributum est, ob eam, quã hîc commemorabo, causam. Ii, qui tum *cathechumeni* dicti sunt, id est nouitij in fide, nec dum baptismo donati, interesse communione permittebantur vsq; ad euangelij finem. Tum eos diaconus exire iussit, his verbis palam pronunciatis: *Catechumeni exeunto:* aut his, *Ite Missa est.* Propter hanc Catechumenorum, atque aliorum dimissionem, atque ablegationem ipsa liturgia tunc *Missa* nominata est. Reliqui in ecclesia remanserunt, & vnâ cum sacerdote communionem sumpserunt. Præterea, panis frangendi consuetudo, quæ hodie in Missa retinetur, sacramenti distributionem populo faciendam indicat, quemadmodũ Augustinus docet ad Paulinum: *Ad distribuendum comminuitur.* Huc accedit, quòd sacerdos ipse in Missa sic loquitur: *Hæc sacra mixtio, & consecratio mihi & omnibus percipientibus sit salui.* Iam & ipsum nomen Missæ, & fractio ac comminutio panis, & gestus deniq; ac verba, quibus sacerdos in Missa vtitur, clarissimum contra priuatam Missam testimonium dicunt.

Isidorus in lexico.

Fractio panis.

Augustin. ad Paulinum Epist. 59.

Atque hoc loco magnam conciliorum, canonum, veterúmq; patrum copiam pretermito, veluti Iustinum Martyrem, Dionysium, Tertullianum, Epiphanium, Eusebium, atque alios præterea complures antiquos authores, Græcos simul & Latinos, satis esse statuens ex istis paucis tantum delibasse, quantum ad testificanda aliorum iudicia sufficeret.

Nostræ non ex coniecturis atque ambiguis diuinationibus pendent rationes: Nos ægrotantium, mulierum, puerorum, & pusionum opem ad sacrosanctam communionem probandam non imploramus, sicuti Hardingus ad Missam suam confirmandam facere cogitur. Nos abdita

abdita oratoria, aut priuata sacella non exquirimus. Nos nullos nouos & hactenus ignotos hominibus doctores procudimus, quemadmodum isti, propter meliorum inopiam, faciunt. Nos neq; somnia, neque visa, neque fabulas aniles adhibemus. Nos sacris & diuinis scripturis, nos authoritate priscorum doctorum ac conciliorum, nos vniuersali celeberrimarum vrbium atque ecclesiarum orbis terrarum consuetudine nitimur.

His rebus diligenter collatis atque consideratis, te iam, lector, appello iudicem, numquid Hardingus iustæ causæ nactus hucusq; fuerit, quamobrem vel ita glorioſe triumpharet, vel subscriptionem alijs imperaret.

FINIS.

DE COMMVNIONE SVB VTRAQVE SPECIE,

SECVNDVS ARTICVLVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum sacram communionem fuisse vna duntaxat specie administratam.

Hardingus 1. Sectio.

QVandoquidem hoc vnitatis est sacramẽtum, vnumquemq; verè Christianum decet in eo suscipiendo, illud potius spectare, qua ratione illa & conciliari, & custodiri possit, quàm vllo conscientiæ scrupulo propter externi panis vinique symbola ad illius administrationem adhibita commoueri: idq; tantò certè magis, quantò finis cuiusq; rei pluris æstimandus est, quàm ea, quæ ad finem referuntur. Alioqui enim vnitatis violatio in eo admissa non modò accurata externæ ceremoniæ obseruatione non compensatur, sed etiam iuxta Augustini dictum, Quicunq; accipit mysterium vnitatis, & vinculum pacis non seruat, non mysterium sibi, sed contra se testimonium accipit. *Eos igitur diligenter secum, quid in hoc sacramento accipiant expendere conuenit, qui exilibus pro vtraq; specie*

*compositis argumẽtis adducti, temere nec sine sub periculo ecclesiam condemnant, quia illud vna duntaxat specie omnibus præbet, qui non ipsi illud cõsecrant, offerunt q; in commemorationem sacrificij semel in cruce peracti. Quò autem ecclesiam hac in parte firmis esse fultam fundamentis sentiant, nimirum intelligant, fructum istius sacramenti (cuius ij, qui dignè communicant, participes fiunt,) non de externis panis, atq; vini symbolis pendere, sed ex carnis ac sanguinis Christi virtute redundare. Cùm igitur sub vtrauis specie * totus Christus verè præsens adsit (etenim post eius a mortuis resurrectionem caro ipsius & sanguis amplius separari non possunt, quia scilicet amplius ipse non moritur) hoc salutare sacramentum, a fidelibus Christianis non minore cum fructu vna specie, quàm vtraq; accipitur. Sacramentarios autem, qui corporis atq; sanguinis Christi in hoc sacramento veritatem minimè credunt, ad multiplices pias q; aliorum pro veræ fidei defensione conscriptas disputationes remitto, atq; relego. De hac enim re, atq; cæteris omnibus, quas nondum Iuellus in Concione sua apertè attigit, hîc dicere minimè necessarium iudico.*

* Falsum : a crasso Transsubstantiationis figmento manans.

Episcopus Sarisburiensis.

PRiuatam Missam, de qua est superior articulus, Hardingus ipse nõ a Deo authore, sed e populi negligentia fluxisse confitetur : communionis autem sub vna specie vitiosa procuratio, vndecunq; tandem primordia ceperit, nunc in sola sacerdotum peruicacia posita est: qui cum institutionem, & legem a Christo datam videant sciantq;, rationes tamen, quas ipsi norunt esse vanissimas, ad eandem infringendam excogitarunt. Quò verò res tota faciliùs exponatur, controuersiæ, de qua disceptatur, hic status est: Vtrum sacra communio vnquam intra sexcentos post Christum annos palam in ecclesia populo sub vna specie administrata fuerit. Ad eam autem confirmandam Hardingus mulieres, pueros, ægrotos, infantes, & insanos hîc introduxit: quos nimirum vnam duntaxat speciem aliquando accepisse contendit, alios in priuatis ædibus, alios in lectis animam agentes, alios aliter, quemadmodum suprà pro confirmatione priuatæ Missæ fecit. Si quidem in omni hac satis longa defensione vnum modò exemplum, aut testimonium communionis palam in vlla vnquam ecclesia vna specie celebratæ sine vlla exceptione luculentum adduxerit, dignus profectò fuerit, cui fides habeatur : sin autem tanta verborum iactatione vsus, edito etiam libro, cui a nemine ex omni hominum multitudine, quos sol aspiceret, responderi potuisse creditum est, hactenus tamen nullum omnino neque exemplum neque testimonium attulerit, meritò tum, & iure existimare possumus nihil planè adferri posse : in eo autem omne studium ab illo positum & consumptum esse, vt eloquentia atq; incredibili illo dicendi genere, quo præstat, lectoris mẽtem inscitia, & ignoratione implicatam perstringeret.

Concilium

Concilium Basilienſe ſupra centum & triginta annos, Bohemiæ regno liberam poteſtatem vtraq; ſpecie vtendi facilè conceſſit: & noſtrum illud, quod nunc Tridenti habetur concilium, alijs regnis atque regionibus eandem licentiam certis conditionibus tribuit: atque ſanè modò ne Romanam eccleſiam in errore verſaram eſſe fateri viderentur, eam ipſam vniuerſo orbi non grauitatè permitterent. Nullus omnium eſt, qui vel quando, vel vbi, vel quomodo hic primùm error natus ſit, dicere poſſit. Aliqui ex ſuperſtitione quadam, populíq; inſcientia ortum eſſe exiſtimant. Verùm qualemcunq; tandem originem habuerit, ſicuti Tertullianus de pertinacia quorundam ſui ſeculi ſcribit, nunc neceſſariò contra veritatem vindicandus atque defendendus eſt. Illius hæc verba ſunt: *Conſuetudo initium ab aliqua ignorantia, vel ſimplicitate ſortita in vſum per ſucceſſionem corroboratur, & ita aduerſus veritatem vendicatur. Sed dominus noſter Chriſtus veritatem ſe, non conſuetudinem, cognominauit. viderint ergo, quibus nouum eſt, quod ſibi vetus eſt. hæreſes non tam nouitas, quàm veritas reuincit. Quodcunq; aduerſus veritatem ſapit, hoc erit hæreſis, etiam vetus conſuetudo.*

Concilium Basilienſe. Tridentinum concilium. Stepha. Gardinerus in Sophiſtica diabolica. Tertullian. de Virginib. velandis.

Vt propiùs ad rem accedamus, *vnitas* (inquit Hardingus) *huius ſacramenti ſubſtantia eſt, & quiſquis illud non accipit in vnitate, teſtimoniũ aduerſus ſeipſum recipit.* Vt hoc verum eſt, & ab Auguſtino affirmatũ, nec a nobis negatum, ſic etiam verum eſt, quod Ambroſius ſcribit: *Indignus eſt Domino, qui aliter myſterium celebrat, quàm ab eo traditum eſt. Non enim poteſt deuotus eſſe, qui aliter præſumit, quàm datum eſt ab authore.* Hæc autem excuſatio, vnitatis ſimulatione ſubnixa, nonnullam habet, etſi occultam, criminis confeſſionem. Quid enim? num vnitatem nullo modo, niſi rupta Chriſti inſtitutione, integram permanere poſſe putant? aut Apoſtolos, ſanctóſq; patres, qui communionem vtraq; ſpecie adminſtrabant, ab vnitate diſceſſiſſe arbitrantur? aut in eccleſia nullam vnquam conſtitutam fuiſſe vnitatem, mille & quadringentis plus minùs annis a Chriſto nato vſq; ad concilium Conſtantienſe, in quo hoc fuit primò decretũ? In eo autem poſita eſt myſtica illa vnitas, quòd vnus panis omnibus eſt diſtributus, vnúmq; poculum omnibus peræquè abſq; diſcrimine traditum: quodq; quemadmodum a Chryſoſtomo, dicitur, *nulla eſt inter ſacerdotem atq; populum differentia*, ſed omnes ſunt æquales. Aduerſarij tamen noſtri differentiam hac in re quandam inter ſacerdotem & populum ſine cauſa inuexerunt, eamq; neceſſariò retinendam eſſe contendunt.

Ambroſi. 1. Cor. 11. Chryſoſt. in 2 Corinth. homil. 18.

Cum rex Francorum, qui ad hunc vſq; diem communionem vtraque ſpecie expletam ſumit, a ſuis Theologis requireret, quid eſſet, quamobrem hoc ipſi magis, quàm cæteris liceret, ſic eſt ei reſponſum: *Quoniam* (inquiunt) *reges perinde vnguntur, atque ſacerdotes.* Gerſon ait, ſi laici vtraque ſpecie, æquè ac ſacerdotes, vterentur, *dignitatem ſacerdotis non fore ſupra dignitatem laicorum.* Et Gabriel Biel ſacerdotem Dominæ Virgini, & omnibus ſanctis præfert, quandoquidem is vtraque ſpecie communicare poteſt, illi nequaquam. Ita, quod erat æqualitatis, & conſenſus myſterium, hi differentiæ atque diſſen-

Ioan. Sleidanus lib 9. Gerſon in Tractat. contra hæreſim communicandi laicos ſub vtraq; ſpecie. Gabriel Biel.

sionis esse sacramentũ fecerunt. *Fructus sacramenti* (inquit Hardingus) *non ex panis vinique formis pendet*. Est quidem hæc perobscura ignaris dicendi forma, qui quid sibi istæ formæ velint, minùs intelligunt. Caue
1. Corinth. 11. autem tibi lector: latet enim sub hoc verbo laqueus. D. Paulus quinquies vno in loco panem nominat, hic autem noster formam, similitudinem, speciem panis vocat: cupit tamen tibi persuasum, nullum reuera esse panem.

Non id nos latet, fructum sacramenti neque in formis esse situm, neque in pane, aut vino quæ externa quadam ratione, ore nimirum corporis sumuntur, sed in carne & sanguine Christi positum, quæ solummodo spiritu recipiuntur in animam.

His adiungit: *Totus Christus alterutra specie continetur: proinde qui in altera tantùm specie communicat, nihil habet, quod queratur.* Si quidem hoc idem fuisset ab vllo antiquo doctore positum, facilius meritò fidem habuisset. Hardingus autem ex falsis principijs, quæ propria sunt & sua, conclusiones se similes confidenter efficere posse putat. Habent hæ nugæ, quo vanam imaginationem delectent, multum: quo piæ conscientiæ satisfaciant, parum. Verùm quî fit, vt integrum Christum veraris specie includi Hardingus cognosceret, Christus ipse non cognosceret? aut si cognouit, nonne suam ipse institutionem rescindere, atque huic incommodo subuenire potuit, æquè ac quisquam alius? Nos perspectum exploratúmque habemus, & certissimè persuasi sumus integram Christi humanitatem, tum carnem, tum sanguinem cœlo contineri, quòd autem eadem illa Christi humanitas in sacramento esset crassa quadam ratione, qualem aduersarij nostri fingunt, quantumuis multi multa iactarunt gloriosè, nunquam fuit tamen hactenus probatum. Et quanquam Hardingus in hanc mentionem intempestiuiùs incidit, cum ea sit ab instituta quæstione disiuncta, haud tamen alienum iudico, paucis tanquam in transitu annotare, quid de hac re veteres catholici patres senserint.

Libr. epistol. Epistola. 146. Consentius Augustino huiusmodi quæstionem proponit: *Vtrum corpus Christi nunc in cœlis agens sanguinem in se habeat, nécne.* Atque vt hoc in loco Augustini responsionem prætermittam, facilè quiuis perspicere possit, si Consentius firmissimè credidisset, quemadmodum videri vult Hardingus, Christi corpus sacramentarium sanguine esse præditum, eum nunquam profectò quæstionem hanc de Christi corpore, quod in cœlis versaretur, positurum fuisse. Sed vt has nouas ineptorum hominum cogitationes, de quibus haud apparet antiquos & catholicos doctores vnquam meminisse, missas faciamus, illud nos intelligamus oportet, panem esse sacramentum corporis Christi, & vinum esse sacramentum sanguinis ipsius. Sic Beda ait: *Panis ad corpus Christi mysticè, vinum refertur ad sanguinem.* Similiter etiam Paulus, *Panis, quem frangimus, nonne est communicatio corporis Christi: & poculum benedictionis, quod benedicimus, nonne est communicatio sanguinis Christi.* Paulus non alterutrum in alterutro inesse, sed vtrumq; propriam & separatam obtinere significationem docet.

Beda in Lucam cap. 22. lib. 6. 1. Corinth. 10.

Verùm,

Verùm, vt ita planè esset, atque Hardingus, ac quidam alij recentiores crassè finxerunt, tamen populus altera specie priuatus iniuriam accipit, quemadmodum potest Hardingo ex Alexandro Halensi, & Durando, & ex alijs ipsius doctoribus constare. Alexandri hæc verba sunt: *Licet illa sumptio, quæ est in accipiendo sub vna specie sufficiat, tamen illa, quæ est sub duabus, est maioris meriti.* Et mox sequitur: *Sumptio sub vtraq; specie, quemmodum sumendi tradidit Dominus, est maioris efficaciæ, & maioris complementi.* Idem Alexander iterum ait: *Totus Christus non continetur sub vtraq; specie sacramentaliter, sed caro tantùm sub specie panis, & sanguis sub specie vini.* Eadem potuerunt e Durando, & alijs adferri. Hîc Doctores Hardingiani fatentur populum vna specie communicantem perfecto minimè frui sacramento, nec sanguinem Christi sacramentaliter percipere, atque hoc populi factum minoris esse virtutis, atque meriti, quàm sacerdotum. Quapropter quòd populum Hardingus altera duntaxat sacramenti specie communicantem nullam pati iniuriam scribit, duplicem illi eo nomine iniuriam facit.

Alexan. 4. q. 53 M. 1.

Alexan. 4. q. 40 M. 3. art. 2.

His autem scholasticis subtilitatibus prætermissis, hoc nos scire conuenit, Christum Dei filium ita sanxisse, vt corporis sui sacramentum in pane, sanguinis in vino præberetur. Atque hæc sacrosancta sunt corporis & sanguinis Christi mysteria. Non hîc considerandum, quid in alterutro inesse futilis imaginatio statuat, sed attendendum potiùs quid Christus primò instituerit, obseruandúmq; præscripserit. Neque verò nos hîc ecclesiam condemnamus, sicuti falsò ab Hardingo accusamur, sed optamus, Deúmq; precamur, vt vniuersa ipsius ecclesia ad Christi exemplum atque institutionem aliquando tandem instauretur, ac reformetur. Absq; illo enim ecclesia, nulla est ecclesia: neque ius vllum habet, quod non eius promisso nitatur: promissum autem sine verbo nullum extat. Quod autem Hardingus dicit rationes a nobis pro Christi institutione conclusas adeo esse tenues, si suas ipse prius expendisset, æquiorem se forsan nostris exhibuisset. Non eas dico rationes, quas alij eiusdem gregis a barbis, a metu paralyseos, ac tremoris, & huiusmodi morborum, atque incommodorum, quæ incidere possunt, desumpserunt, sed illas nimirum intelligo, quas in acie quodammodo, & primo causæ vestibulo collocauit.

Prima autem hæc est: *Est sacramentum vnitatis: Ergo, si abusus aliquis irrepserit, emendari non debet.* 1.

Altera hæc, *Fructus sacramenti, panis & vini formas non respicit: Ergo, licet Christi sanctionem contemnere.* 2.

Tertia huiusmodi est: *Integer Christus* (sicuti Hardingus ait) *est in altera vtra parte sacramenti: Ergo, iniquum non est populum altera priuare.* 3.

Isti verò quidem rationes admodum videntur esse pertenues, præsertim quæ perspicuum Dei mandatum irritum faciant. Sententia quam Basilius in hac causa tulit, est inprimis terribilis: *Qui vetat quod Deus præcepit: aut præcipit quod Deus vetuit, maledictus habeatur omnibus, qui amant Dominum.* Basil. Moral. Summa cap. 14.

Hardingus 2. Sectio.

* Falsum. Panis enim & vinum significant corpus & sanguinem Christi, Albedo autem, & rotunditas, & cæteræ externæ formæ nihil significant.

DE externis autem formis panis ac vini, earum vsus in significatione solummodo situs est, neque sunt ita necessariæ, vt digna sacramentorum sumptio gratiam minimè præbeat, nisi vtraque species adhibeatur. Proinde in consecratione sacramenti iuxta Christi institutionem ambæ species sunt necessariæ, quia non modò ideo præparatur, vt sumatur, sed etiam vt Dominicæ mortis recordatio renouetur & excitetur. Quatenus ergo sacramentum inseruit sacrificio, quo mors & oblatio Christi repræsentatur, vtraque species necessariò requiritur: quò variis ac diuersis formis, sanguis Christi pro peccatis nostris effusus, & separatus a corpore euidenter significetur. Quatenus autem populus fidelis, sacramentum percipit, quò spiritualem inde gratiam & animarum suarum salutem adipiscatur, formarum seu specierum, quæ significationis tantùm causa adhibentur, superuacanea est varietas. In vna autem specie, quandoquidem integer Christus in ea præbetur, abundantia omnis gratiæ semel datur, adeo quidem vt ex alterius speciei accessione (quæ eundem dat, non alium Christum) nullum amplius gratiæ spiritualis incrementum acquiri possit. Itaque Ecclesia catholica omnem veritatem a spiritu sancto edocta, dum in quotidiano sacrificio mortis, & supplicij Domini memoria celebratur, quandoquidem est necesse, in eo quàm apertissimè exprimere effusionem & separationem sanguinis a corpore, quod crucifixum fuit, ob eam causam diligenter vtraque specie panis simul & vini vsa est. In distribuendo autem sacramento Christianis hominibus libertatem retinuit, (quam Christus nunquam vetuit) prout ea* semper maximè eorum qui accipiebant interfuit, & nunc vtramque speciem, nunc tantùm alteram præbuit, sicut opportunissimum & temporibus, & locis, & personis iudicatum fuit.*

* Falsum: Ecclesia enim nunquam sacramentum ita populo distribuit in vllo publico cætu intra sexcentos annos.

Episcopus Sarisburiensis.

VErborum hîc multum, rationis nihil. Fateor quidem ministrum communionem ritè & legitimè peragentem, mortis, quam Christus oppetijt, memoriam renouare, quemadmodum ipse præcepit: *hoc facite in mei commemorationem*. Non tamen hinc illud rectè concluditur, præscriptam a Christo normam violare fas esse, neque verò ita perspicuè est adhuc demonstratum, sacerdotem Missæ sacra procurantem Christi sanguinem ab eius corpore separatum repræsentare. Etenim preterquam quòd ad hanc rem confirmandam nullus ex priscis doctoribus adducitur, possem non iniuria quærere, quibusnam verbis, quo gestu, aut cui tandem mortali hanc separationem demonstret. Verba eius peregrina sunt, gestus occultus, populus nihil audit, nihil videt, nihil intelligit. Atque vt illud etiam demus, separationem scilicet corporis & sanguinis Christi in sacris mysterijs

ſterijs deſignari, vnde tamen Hardingus accepit hanc ad ſacerdotem potiùs, quàm ad populum pertinere repræſentationem? Chriſti quidem ſanguis eſt pro omnibus communiter fidelibus effuſus, populo peræquè ac ſacerdote, inter quos nullum, quod ad hanc rem attinet, intercedit diſcrimen, quemadmodum antè e Chryſoſtomo docui. Nam quòd Hardingus ſacrificij vocabulo ad aliquam huius rei confirmandæ ſpeciem abutitur, ſciat non eam modò partem, quam ſacerdos ſumit, ſed illam etiam, quæ populo diſtribuitur, ab antiquis patribus ſacrificium eſſe appellatam. Auguſtinus ſic habet: *Mos apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de libro pſalmorum, ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtribueretur populo, quod fuiſſet oblatum.* Hæc diſerta verba apertè declarant, & ſacerdotem, & populum vnum ſacrificium percepiſſe. Clemens autem, quem Hardingus Apoſtolorum ſocium nominat, hæc habet: *Tanta in altario Holocauſta offerantur, quanta populo ſufficere debeant.*

Chryſoſt. in 2. ad Corinth. homil. 18.

Retract. lib. 2. cap. 11.

Clem. epiſt. 2.

Quòd autem inſuper ait, ſacerdotem in eo quòd vtramque partem ſeparatim accipit, ad viuum quodammodo exprimere, quemadmodum corpus Chriſti ab ipſius ſanguine ſeiungeretur, ſcripturæ, veteresque patres nos ſecus erudierunt, nullum ſcilicet geſtum ſacerdotis, ſed ipſam ſacræ communionis adminiſtrationem, & totam populi actionem, mortis Chriſti formam ac rationem nobis deſcribere atque delineare. Paulus ait: *Quotieſcunque panem hunc comederitis, & de poculo iſto biberitis, mortem Domini annunciabitis, quouſque venerit.* Hoc autem Paulus non ſolùm ad ſacerdotes, ſed ad vniuerſam etiam Corinthiorum Eccleſiam ſcripſit. Auguſtinus de eadem re ſimiliter habet: *Cum frangitur hoſtia, & ſanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiuſq; ſanguinis de latere effuſio deſignatur?* Quare manifeſtum eſt hanc corporis Chriſti ab ipſius ſanguine ſecretionem, a populo non minùs, quàm a ſacerdote adumbrari. Itaque diſcrimen quoddam excogitare ſine cauſa, & falſum inde concludere, duplicis eſt imprudentiæ.

1. Cor. 11.

De conſ. diſt. 2. Cum frangitur

Formarum, ac ſpecierum varietas (inquit Hardingus) *ad ſignificationem ſolummodo refertur, nec vllum præterea vſum obtinet.* Etſi quidem huius ſententiæ veritas alioqui conſtaret, tamen quod ex ea conſequitur, periculum nonnullum oſtendere videtur. Noſtrum quidem eſt Dei mandatis obtemperare, non ea excutere, aut corrigere, neque quod nobis a Chriſto Dei filio imperatur, ſuperuacaneum aut inutile appellare. Libertas autem Eccleſiæ, quæ hic vindicatur, ſi vbi, & quando ea eſſet data, quæreremus vehementiùs, diploma fortè non ita facilè proferri poſſet. Eccleſiæ libertas non in eo conſiſtit, vt Deo repugnes, aut ſanctiones eius conuellas. Neque adhuc euicit Hardingus Eccleſiam intra ſexcentos poſt Chriſtum annos, in aliqua concione aut cætu populi (quæ eſt iſtius quæſtionis conſtitutio) vlla huiuſmodi licentia vſam fuiſſe.

In his verbis Hardingus nonnulla argumenta rectè diſpoſuit, quæ

quam vim & momentum habeant, quæso, Lector, cognoscito.

1. Primum hoc est: Sacerdos sacramentum consecrat: Ergo populus non necesse habet vtramq; speciem sumere.

2. Alterum est: Sacerdos sacrificium offert, & sanguinis ac corporis Christi separationem designat: Ergo populus vna tantummodo specie contentus esse debet.

3. Tertium ita se habet: Ecclesiæ sua libertas constat: Ergo ad institutionem Christi non astringitur.

Hui, quàm ista dissolutè colligantur: tamen hæc ea sunt argumenta, quæ dilui nunquam posse videbantur.

Hardingus. 3. Sectio.

*Falsum: Hæc enim verba peræquè ad populum ac sacerdotem pertinent, vt planum faciã.

‖ Hîc Hardingus quæstionis statum mutat.

Ante passionem nobis præcepit hæc facere, inquiunt Apostoli apud Clementem li. 8 Constitut. Apost. cap. vltimo.

Illa autem verba Christi, Bibite ex hoc omnes *ad solos Apostolos, eorumq; successores pertinent. Illis enim* solis in mandatis dedit, vt idem facerent, quod ipse in cœna fecerat, quemadmodum Clemens ait:* Illis solis, dicens Hoc facite in mei commemorationem, præcepit, consecrare, offerre, & recipere sacramentum in commemorationem mortis & passionis ipsius, ijsdemq; verbis illos noui testamenti ministros instituit, *Quamobrem hoc non spectat ad laicos, neque ex hoc loco aptè colligi potest, eos necessitate‖ quadam, & sub pœna mortalis peccati adligari ad Sacramentum sub vtraq; specie communicandum.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVando hæc verba lego Hardingi, equidem totus metu & horrore contremisco terribilis iudicij Dei consideratione perculsus: vehementer enim metuo, ne qui ad hunc modum a vero abducitur, non ignoratione offendat (tum enim errato dari faciliùs venia potuit) sed in manifestam, & cognitam veritatem, inq; spiritum Dei peccet. Quod enim Christus ait, *Bibite ex hoc omnes,* si τὸ ῥητὸν sequi voluerit, omnes bibere disertè præcipiuntur: si non tam verborum momenta, quàm ipsam sententiã expendere maluerit, eam Paulus explanauit. Etenim in epistola ad vniuersam ecclesiã Corinthiã scripta hæc
1. Cor. 11. *habet. Quotiescunq; hunc panẽ comederitis, & de poculo isto biberitis, mortem Domini annunciabitis, donec venerit.* Si Paulo non credit, at vsus tamen ipse, & perpetua primitiuæ ecclesiæ consuetudo apertissimè, quid Christus sentiret, declarat. Tritum autem est, & peruulgatum: *Consuetudo est optima interpres legis.* Quod si verò neq; verbis Christi, neque sententiæ stare voluerit, quid illi faciam nescio. Iterum hîc Clementẽ Apostolorum æqualem profert: at quem tandem Clementem? illum quidem ipsum, qui & administrauit, & fidelibus ijs, qui tum Romæ agebant, communionem vtraq; specie integram præbuit, sicuti ex diuturno illius ecclesiæ more patet, eodem prorsus modo, quo Christus suis eam discipulis tradiderat: neq; potest Hardingus probare, Clemẽtem hunc aliter vnquam communionem celebrasse. Sentit ille quidem

&

& perſpicit vocabulum illud *Omnes*, ei repugnare, ſenſum repugnare, vſum eccleſiæ repugnare, ſuum ipſius Clementem repugnare. Perinde tamen ſeſe iactat, ac ſi omnia explorata eſſent. Deniq;, ſi Chriſtus cum diceret *Bibite omnes*, non id voluit, vt omnes biberent, qui ſit, vt Paulus, cunctiq; Apoſtoli, totáq; eccleſia primitiua, ſic & interpretarentur, & obſeruarét, ac ſi ita planè ſenſiſſet. Si verò ita ſenſit, quamobrem Hardingus præſtigijs nos circumſcribit, nec ita ſenſiſſe confirmat.

At Clemens ait: *Chriſtus hæc verba, Hoc facite in mei commemorationem ad ſolos Apoſtolos habuit:* Ergo (inquit Hardingus) hæc verba *Bibite omnes*, ad Apoſtolos duntaxat, eorúmq; ſucceſſores pertinent. Admonendus es, lector, Clementem in hoc loco, quem Hardingus citat, nullum omnino verbum neq; de altera, neque de vtraq; ſpecie facere, ſed hæc tantùm ſcribere, Chriſtum Apoſtolis ſuis munus ſanctæ adminiſtrationis, quam ille ſpiritualem hoſtiam vocat, mandaſſe. Itaq; Hardingum rem alienam oſtentantem, & ex ea efficientem quod libet, parum ingenuè atq; apertè agere vides.

Argumentum autem quod ex his concludit, hanc formam obtinet: Clemens Chriſtum ſolis Apoſtolis miniſterij munus commiſiſſe, & ſpiritualis ſacrificij offerendi poteſtatem tribuiſſe ait: Ergo hæc verba, *Bibite ex hoc omnes*, omnino ad populum non pertinent. Remiſſa admodum concluſio. Sic enim perinde poterit vtramq; ſacramenti partem populo eripere, atque nullum hoc modo ſacramentum relinquere.

Hardingus. 4. Sectio.

*ATque hoc illos non fugiebat, qui ſupra annos centum priuata ſua authoritate ſubnixi veterem eccleſiæ conſuetudinem communicandi in vna ſpecie * mutantes poculum attingere non dubitarunt. Cum enim viderent non ſatis ſe defenſionis atque præſidij habere in his verbis*, Bibite ex hoc omnes: *quò nouum hunc ſuum conatum ſolertiùs venditare poſſent, ſatius eſſe duxerunt verba Chriſti apud Io annem vſurpare*; Niſi comederitis carnem filij hominis, & biberitis ſanguinem eius, non habebitis vitã in vobis. *Quæ verba licet noui noſtri magiſtri quadragenary de ſpirituali, nõ de ſacramentali manducatione intelligi volunt, ſicuti & intelligi poſſunt, & intelliguntur a doctoribus ſeorſum examinatis, tamen in toto illo capite, nulla eſt omnino aut poculi, aut vini mentio. Quapropter qui tantopere inſtitutionem & præceptum Chriſti vociferantur, nullum poſſunt in ſcripturis reperire, neque præceptum, quo ſacramentum eo modo adminiſtrari iuſſit, neq; exemplum adeò vllum, quo vllis vnquam, præterquam Apoſtolis, illud in vtraq; ſpecie præbuit. Contrà autẽ oſtẽdi poteſt in noſtræ ſententiæ probationem, ſacramentũ ſub vna tantùm ſpecie duabus diſcipulis Emauntem proficiſcentibus traditum fuiſſe. Panem enim illum, quẽ Chriſtus ibi accepit, & benedixit, et fregit, et dedit illis, non nudum, et vulgarem panem fuiſſe, ſed corporis & ſanguinis ſui ſacramentum*, [a] *Chryſoſtomus*, [b] *Auguſtinus*,

*Falſum: Non enim mutarũt, ſed repetierũt veterem conſuetudinem.

Iam. 6.

Luc. 24.

a In Math. Homil. 17.

b De Conſenſ. Euang. lib. 3. cap. 25.

[c] *Beda, &* [d] *Theophylactus summa consensione testantur. Apparet etiam communionem sub vna specie Hierosolymis fuisse a Christi discipulis celebratam ex eo, quod Lucas scribit in actis Apostolicis de fractione panis. Quòd si hoc in loco Iuellus hæc testimonia eludere perrulgata ipsorum figura synecdoche se posse putat, hoc suis fortasse sectarijs probabit, hominibus autem recto, doctoq; iudicio præditis, illud effugium nimis infirmum, vanumq; videbitur. Iam igitur, vt de sexto capite Ioannis concludam, sicuti nullum verbum ex eo proferre possunt, quo poculi aut vini mentio fiat ad vtramq; speciem suam confirmandam, ita haud obscurè solam panis formam sufficere ostendit in eo, quod Christus ait,* Qui manducat panem hunc, viuet in æternum.

c In Luc.
d In Luc. Act. 2.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc oratio non nos modò, sed etiam Apostolos Christi, vniuersosque Ecclesiæ primitiuæ patres, singularis inconsiderantiæ insimulat, qui suis omnes ætatibus sacramentum ea forma vulgò administrarunt, quę quemadmodum nunc isti homines fingunt, neq; exemplo vllo Christi nitatur, & mandato etiam careat. De institutione Christi ea iam antè dixi, quæ moderato ingenio satisfacere posse videantur: quò tamen ad illa aliquid addamus, placet ab Hardingo quærere, quibus rebus Christi institutionem absolui, & contineri censeat. Si *verbis*, Christi verba diserta sunt: si *exemplo*, Christus ipse vtramque speciem adhibuit: si *authoritate*, Christus discipulis suis, & consequenter omnibus Ecclesiæ suæ ministris, vt similiter facerent, præcepit: si *sententiæ explorata certitudine*, Apostoli spiritu sancto præditi eam formam tenuerunt, & hanc Christi fuisse mentem statuerunt: si *temporis diuturnitate*, eam rationem vsque ad secundum ipsius aduentum obseruari iussit. Quòd si igitur, neque verba, neque exemplum, neque mandatum Christi, neque iudicium, & obseruatio Apostolorum Christi institutionem comprehensam ac firmam nobis reddere possunt, quid tum illis certum esse queat, qui his rebus omnibus destituti, nulla se re alia sustentant, quemadmodum doctissimi illius factionis agnoscunt, quàm religiosa populi simplicitate? Postquam Christus vtramque speciem discipulis suis præbuisset, sic dixit eis, *Hoc facite, quod a me factum vidistis.* vbi autem dixit aliquando Christus, vobis ipsis vno modo, cæteris alio ministrate: vel sic, vos vtramque speciem accipite, reliqui omnes non nisi alteram sumant?

Steph. Gardinerus in Sophistica Diabolica.

Etsi hæc perspicua sunt, & ex se minimè dubia, quô tamen istorum hominum inertia ac fatuitas magis eluceat, non erit alienum viri cuiusdam de ista re testimonium attendere, qui inter ipsorum doctores non vltimum locum obtinet. Gerardus Lorichius in libro, qui inscribitur, de Missa publica proroganda, hæc verba habet: *Sunt pseudocathòlici, qui reformationem Ecclesiæ quoquo modo remorari non verentur. Hi ne Laicis altera species restituatur, nullis parcunt blasphemijs.*

Gerard. Lorichius in 7. parte Canonis

Dicunt

Dicunt enim Christum, solis Apostolis dixisse, Bibite ex eo omnes. Aqui verba canonis habent, Accipite, & manducate ex hoc omnes. Hîc dicant, oro, num & hoc ad solos dictum sit Apostolos. Ergo Laicis & a specie panis est abstinendum: Quod dicere est hæresis, & blasphemia pestilens, & execrabilis: Consequitur ergo, vtrumque verbum dictum esse ad omnem Ecclesiam. Hactenus Lorichius, acerrimus & transsubstantiationis, & primatus Papæ, & Missæ priuatæ adstipulator: ne fortè illum Hardingus e Lutheri auditoribus aliquem fuisse obijceret, eiúsque, quasi rei, testimonium repudiaret. Iulius itidem Romanus olim Episcopus, cum accepisset quosdam panem intingere primùm in vinum, deinde populo præbere solitos, huius facti correctionem ex sola Christi institutione petebat. Sic namque ait: *Quod pro complemento communionis, intinctam tradunt Eucharistiam populis, nec hoc prolatum ex Euangelio testimonium receperunt.* Tum addit: *Seorsum enim Panis, & seorsum Calicis commendatio memoratur.* Hæc ille de administratione sacramenti locutus est, quod non modò sacerdotibus, verùm etiam populo debetur. De consec. dist. 2. Cum omne.

Literati homines Bohemi nullum sibi firmamentum in Christi institutione collocatum esse videbant: & proinde quò suos stabilirent nouos conatus (sic enim nominare visum est Hardingo) *coacti sunt verba Christi e sexto capite Ioannis vsurpare, Nisi comederitis carnem filij hominis, & sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis. Hæc autem verba, quæ sunt in sexto capite Ioannis* (inquit Hardingus) *nouitij nostri magistri de spirituali, non de sacramentali manducatione esse intelligenda contendunt.* Bohemi verò quamobrem nouitatis accusari debeant, non video. Etenim hoc tantùm postulabant, vt Ecclesiæ primitiuæ formam retinere possent, quam in nonnullis Ecclesijs ab Apostolorum ætate ductam Thomas Aquinas ad sua vsque tempora mille & trecentis annis remansisse illibatam testatur. Christianum autem hominem, & Apostolicæ sedis sectatorem minimè decet, Christi & eius discipulorum factum conquisitæ cuiusdam nouitatis insimulare. De rationibus ipsorum in hanc causam comparatis vt aliquid dicam, non est necesse. Eiusmodi sanè fuerunt, quæ apud doctissimum totius orbis quemque valuerunt, ob quod Dei nomen summis laudibus afficiatur. Qualescunq; ipsorum Hardingo *præmissæ* videantur, *conclusio* fuit hæc, Nulli mortali creaturæ fas esse Dei immortalis legem infirmare. Parte 3. q. 80. art. 12.

At noui hi magistri (inquit Hardingus) *verba Ioannis de spirituali manducatione intelligi volunt.* Si aut quidam effrænatus naturæ impetus, aut Catholicæ disciplinæ mos Hardingum ad huiusmodi cauillationes impellat, tolerandus nimirum est: quanquam contrà facit, ac professus, pollicituséque est. Quod attinet ad sensum verborum, quæ Christus in sexto capite Ioannis habuit, non ij omnes pro nouis magistris sunt habendi, qui illa eo modo sunt interpretati. Nam vt Augustinum, Origenem, alioscq; antiquos prætermittam, Nicolaus Lyranus homo non perinde vetustus, eadem illa Christi verba non nisi spiritua-

Nicol. Lyra in Psalmum 111.

liter intelligi oportere affirmat: *Ista intelligi debent de manducatione, & potatione spirituali. Quia sequitur, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Quod B. Augustinus exponens ait: Hoc est manducare illam escam, & bibere illum potum, in Christo manere, & Christum manentem in se habere: quod nihil aliud est, quàm esse in charitate Christi.* Patet ergo Nicolaum Lyranum, qui supra annos ducentos vixit, & ob eam causam magister non ita recens existimandus est, hæc verba ad spiritualem manducationem retulisse. Hardingus tamen contrà ait *eundem locum ad sacramentalem manducationem accommodari posse.* Lyranus autem secus iudicat, & propterea adiungit: *Hoc verbum nihil directè pertinet ad sacramentalem, vel corporalem manducationem. Nam hoc verbum fuit dictum diu, antequam sacramentum Eucharistiæ esset institutum. Ex illa igitur litera, de sacramentali communione, non potest fieri argumentum efficax.*

Nicol. Lyra in Psal. 111.

Michael væheus tractatu 5. contra Lutherum.

Præterea Michael væheus homo recens, & sectæ Hardingianæ alumnus de eadem re sic scribit: *Infirmum est argumentum: Quæ enim de spirituali manducatione dicta sunt, ille ad sacramentalem torquet.* Videat igitur hîc Hardingus, præter Augustinum, Origenem aliosque perantiquos, & catholicos patres, quorum testimonia silentio præterij, quos & quales viros *nouorum magistrorum* nomine appellauit. Nicolaus de Lyra homo Anglus fuit, & ducentis annis Lutheri tempora superauit: Michael autem væheus recentior extitit, & contra Lutherum nonnulla nominatim scripsit.

Quid quæris? si Christus, eiusque Apostoli nunc denuò in hominum societate degerent, ni quæ ipsi olim docuerunt, eadem nunc docerent atque abiudicarent, nullo modo *nouorum magistrorum* appellationem effugere possent.

Etsi autem ista verba, quæ sexto capite Ioannis continentur, de spirituali manducatione & dicuntur, & accipiuntur, sicuti iam probauimus, ab antiquis tamen patribus nonnunquam ad sacramentum accommodantur, quanquam hoc quidem minùs rectè, vt suprà Lyranus admonuit. Loca autem, præsertim tam multa, neque doctis incognita, recitare nimis longum esset. De Christi autem in Emaunte, & discipulorum in Hierosolymitana ciuitate fractione panis, quandoquidem Hardingus alibi etiam meminit, suo loco pòst videbimus.

Rationes, quas hîc Hardingus collegit, eiusmodi sunt: *In sexto capite Ioannis nulla fit neque poculi, neque vini mentio: Ergo populo fas est vna specie communicare.* Infirma sanè ratio: Etenim peræquè liceat ex ijsdem verbis ad hunc modum concludere: Ergo sacerdoti licet vna specie communicare: quod quidem ipse Christi institutioni fatetur aduersari. Contrà multò rectiùs concluisset ita: Laici fide & pietate præstantes, fide ac cordibus suis verè Christi sanguinem bibunt: quapropter non repugnat, quominus eiusdem sacramentum bibant, & quemadmodum Eckius, doctor illarum partium ait, *Populus bibit in persona sacerdotis*: quocirca perinde licet, & absque periculo, in sua ipsorum persona bibere.

Eckius in locis communibus.

Alia

Alia ratio huiuſmodi eſt: Chriſtus nullis vnquam, quod extet, niſi tantùm diſcipulis ſuis vtramque ſpeciem miniſtrauit: Ergo populo licet altera communicare. Miror quonam fato, Hardingus in iſtiuſmodi concluſiunculas ſit delatus. Etenim vllâne eſt neceſſaria conſequutionis forma, aut ab Apoſtolis ad populum: aut ab vtroque ſymbolo, ad alterum: aut ab Affirmatiua ad Negatiuam ducta? Ratio ad hanc ſummam refertur: Apoſtolis imperatum eſt, vt vtramque partem acciperent: Ergo hoc populo neutiquam imperatum eſt: Cuius aperta eſt, & ſeſe ipſa prodit infirmitas. Multò autem meliùs & conuenientiùs hoc modo concluditur: Populus præcipitur eandem obſeruare formam communicandi, qua vſi ſunt Apoſtoli, quandoquidem nulla diſerta diſcriminis ratio exponitur: Apoſtoli autem vtrumque ſymbolum perceperunt: Ergo populus etiam iubetur vtroque ſymbolo communicare. Quare, etſi confidenter eſt hîc ab Hardingo iactatum, nos neque exemplo vllo, neque inſtitutione niti, ſpero tamen haud obſcurum eſſe nos & exemplum Chriſti, qui ſacramentum vtraque ſpecie adminiſtrauit, imitari: & a Chriſti inſtitutione pendere, a quo iuſſi ſunt Apoſtoli, vt ſimiliter facerent.

Hardingus 5. Sectio.

ITaque aduerſarij nihil habent quod e ſcripturis adferant contra vſum Catholicæ Eccleſiæ, communionem vna ſpecie adminiſtrantis. Neque tamen deſinunt violationem diſerti mandati Chriſti obijcere. Et Iuellus ipſe pro ſua parte in prima ipſius ad D. Colum reſponſione affirmat, Concilium Conſtantienſe palam contra Chriſtum ipſum decreuiſſe. Sed cum hac in cauſa adeò ferueant, volo eos ad Martinum Lutherum ipſorum patriarcham remittere, vt vel eius hac in re moderatione aliquanto reddantur miniores, vel eius atque auditorum ſuorum inconſtantia adducantur, vt ſui ſe pudeat. Etſi loca ipſa permulgata ſunt, vtpote quæ ſæpenumero a Catholicis ſcriptoribus noſtræ ætatis contra Euangelicos citentur, placuit tamen ea hîc allegare, quò indoctiores ſentiant, ipſos non tanti æſtimare hunc articulum, quanti eſſe aliqui populo perſuadere cupiũt. Lutherus ad Bohemos hæc ipſa ſcribit: Quoniam pulchrum quidem eſſet, vtraque ſpecie Euchariſtiæ vti, & Chriſtus hac in re nihil tanquam neceſſarium præcepit: præſtaret pacem, & vnitatem, quam Chriſtus vbique præcepit, ſectari, quàm de ſpeciebus ſacramenti contendere. *Hæc quoque verba eius ſunt in quodam tractatu de ſacramento:* Non dixi, neq; conſului, neq; eſt intentio mea, vt vnus aut aliquot Epiſcopi, propria authoritate alicui incipiãt vtramq; ſpeciem porrigere, niſi ita conſtitueretur, & mandaretur in concilio generali.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DOlet Hardingo, quòd Conſtantienſe Concilium contra Chriſtum ipſum decreuiſſe affirmamus, ideóque nos ad ipſum Lutherum relegat, vt eius perſpecta inconſtantia noſtri nos pudere poſſit. In quo

ex vna ſyllaba oblectandi ſuimet anſam arripere voluit: quanquam quod attinet ad inconſtantiam, quo nomine tam glorioſè de D. Lutheро triumphat, ſui penitus eſſe oblitus videtur. Nemo eſt enim, qui neſcit, D. Lutherum ſemel tantùm in vita mutationem feciſſe, eamque a manifeſto errore, ad apertam agnitamq; veritatem. Hardingus autem, quàm iuſtis de cauſis non dicam, doctrinæ ſuæ, fideiq; ſummam intra duorum annorum ſpacium bis mutauit. Neq; eſſem huius rei mentionem facturus, niſi quòd eum velim eſſe ſui ipſius memorem.

De Miſſa publica prorogan da.

Quod autem Conſtantienſis Concilij ſanctio Chriſti decretis repugnaret, præterquam quòd Gerardus Lorichius Hardingianæ ſcholæ doctor, acri quodam orationis genere id ipſum affirmet, quid clarius eſſe poteſt, quàm quæ Paulus ad Corinthios ſcribit: *Quod*

1. Corinth. 11. *accepi a Domino, idipſum vobis tradidi.* Pòſt vtriuſque ſymboli ſeparatim meminit, oſtenditque, quòd quemadmodum Chriſtus panem accepit, ſic etiam & poculum: quódque Apoſtoli vtramque partem e Chriſti manibus acceperint, non modo ſibi ipſis, ſed etiam populo. Quare in quo Hardingus, nobis communicationem poculi partem eſſe inſtitutionis Chriſti contendentibus, tanta vociferatione reclamat, ſi iſta diligentiùs conſideraſſet, & veteres Catholicos patres conſuluiſſet, prudentiùs ſecum fortaſſe ſtatuiſſet. Nam vt vnum pro multis breuitatis cauſa proferam, Cypriani de iſta re verba perſpicua ſunt: *Quidam vel ignoranter, vel ſimpliciter, in Calice*

Cyprian. lib. 2. Epiſtol. 3. *Dominico ſanctificando, & plebi miniſtrando, non hoc faciunt, quod Ieſus Chriſtus Dominus, & Deus noſter huius ſacrificij author, & Doctor fecit, & docuit:* Tum addit, *Si quis in iſto errore adhuc teneatur, veritatis luce perſpecta ad radicem atque originem Traditionis Dominicæ reuertatur.* Poſtea etiam in eadem epiſtola habet: *Inuenimus non obſeruari a nobis, quod mandatum eſt, niſi eadem, quæ Dominus fecit, nos quoque faciamus.* In his verbis ita paucis Cyprianus ait, *Dominum & feciſſe, & faciendum docuiſſe: Dominicam*, & *traditionem*, & *mandatum* vocat. Neque hîc poteſt Hardingus tanquam denſa quadam caligine offuſus furtim ſe eripere, quaſi nimirum hæc a Cypriano de poculo, quod ſacerdos ſibi ipſi conſecrat, dicerentur: ipſa enim verba contrà ferunt, *In Calice Dominico ſanctificando, & plebi miniſtrando.* Iam verò ſi Cyprianus iuſtiſſimis cauſis adductus fuit, vt hæc contra hæreticos ſcriberet, qui Aquarij fuerunt nominati, quòd in ſacra communione vinum nullum adhiberent, ſed vini loco aquam conſecrarent, plebíque miniſtrarent: multò nos quidem eadem æquiùs contra noſtros aduerſarios vſurpare poſſumus, qui nullum omnino calicem conſecrant, & plebi miniſtrant. Itaque in fine eiuſdem epiſtolæ concluſionem his verbis abſoluit: *Non hoc idem facere, quod fecerit Dominus, quid aliud eſt, quàm ſermones eius abijcere, & diſciplinam Dominicam contemnere: nec terrena, ſed ſpiritualia furta, & adulteria committere, dum quis de Euangelica veritate furatur Domini noſtri verba & facta, & corrumpit, atque adul-*

Hieremi. 23. *terat præcepta diuina? ſicut apud Hieremiam ſcriptum eſt: Quid eſt, inquit,*

quit, paleis ad triticum! propter hoc ecce ego ad prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea vnusquisque a proximo suo, & seducunt populum meum in mendacijs suis, & in erroribus suis.

Ea quæ Lutherus ad Bohemos, aliósque hoc in loco memoratos scripsit, antè fuerunt ab eo perscripta, quàm fuisset ad promulgandum Euangelium a Deo designatus. Itaque nihiló magis ei sunt obijcienda, quòd cum posterioribus eius scriptis dissentiunt, tanquam mobilitatis & inconstantiæ crimina, quàm Hardingi conciones Edouardo rege palam habitæ, ad infirmandam horum scriptorum fidem valere debent.

Hardingus 6. Sectio.

*HAEc priùs scripsit, quàm odium in Ecclesiam inueteratum concepisset: postquam autem diabolo familiarior esse cæpit, ab eoq; cum illo aspectabiliter versante argumentis contra sacrificium Missæ conquisitis informatus fuit, quô * memoria nostræ redemptionis per Christum in cruce peractæ penitus deleretur: de ista re longè secus scripsit:* Si quo casu Concilium statueret, minimè omnium nos vellemus vtraque specie potiri: imo tunc primùm in despectum Concilij, vellemus aut vna aut neutra, & nequaquam vtraque potiri, & eos planè anathema habere, quicunque talis concilij authoritate potirentur vtraque. *Hæc verba declarant quo spiritu Lutherus esset, eumq; ostendunt, qualis erat. Quicunq; eius libros mente non præiudicata perlegerit, facilè perspexerit ab Apostolorum temporibus neminem vnquam neque tam arroganter, neque tam malitiosè contra Ecclesiam scripsisse, neque tam sibi ipsi contrariè. Quæ quidem notæ ita certè claræ sunt, vt qui eas videre nolit, sed se in errorem, Ecclesiæ odium, pietatis contemptum, aut ab ipso, aut ab ipsius sectatoribus abduci patiatur: nisi resipuerit, seq; ad saniorem mentem traduxerit suæ ipsius damnationis reus est, & penitus corruit, & peccat ἀναπολογήτως, suo ipsius iudicio damnatus. Sed quô istorum defensio aliqua esset, in libro de Captiuitate Babylonica fatetur, sic se scripsisse, non quô ita sentiret, aut quô vnius speciei vsum illegitimum iudicaret, sed quòd odio atque ira impelleretur, vt ita scriberet: verba ita planè sonant:* Scripsi *(inquit)* secus ac sensi animo, Prouocatus, imò per vim raptus. *Hîc autem minimè dubito, quin viri sapientes ea potiùs attendenda esse iudicauerint, quæ Lutherus mente composita ac sedata, quàm quæ turbulentis vitiosarum affectionum tempestatibus commotus scripserit.*

* Falsum. cum probro, & cõuicio iunctum. nullus vnquã de Christi in cruce oblatione honorificentiùs est loquutus.

Episcopus Sarisburiensis.

NIhil tam est in promptu, quàm maledicere. Non enim fuit quicquam tam a Lutheri animo, consilióque alienum, quàm pro-

pter cuiuſquam concilij decretum, ſacramentum vno ſymbolo diminutum adminiſtrare, Chriſtiſque eo modo inſtitutionem diſtrahere, ac dilacerare. Tamen ei minimè conſentaneum viſum eſt, vt æterna Dei veritas, ex hominis caduci penderet authoritate, & tantum modò fidei haberet, quantum ei mortalis homo tribueret. Quanquam hocius & hanc authoritatem Papa ſibi vendicauit, hominesque credere coegit, ius omne ſe legémque in ſcrinio pectoris ſui reconditam habere, quemadmodum ipſe ſcribit. Et quidam Sylueſter Prierias, qui Leonis Papæ palatio præfuit, nec pudore fuit, nec metu prohibitus, quò minùs ad hunc modum ſcriberet, *A doctrina Romanæ Eccleſiæ, & Romani Pontificis ſacra ſcriptura robur & authoritatem trahit*. Hoc nimirum fuit, quod Lutherus improbauit, & intoleran-dum eſſe exiſtimauit. Quapropter verbum Dei eo tantùm nomine amplectendum eſſe dixit, quòd Dei verbum, atque ab ipſo Deo editum eſſet, non quòd a Concilio probatum, ac confirmatum fuiſſet. Quòd ſi autem Concilium communicationem vna ſpecie ſanciret, ſe vtramque adhibiturum eſſe profeſſus eſt, quia Chriſtus vtramque ſumendam eſſe inſtituit: ſi verò Epiſcopi in Concilium conuenientes de vtraque parte, tanquam de re in arbitrio iudicióque ſuo conſtituta conſentirent, quaſi ipſi ſummam poteſtatem vel reſcindendæ vel ſanciendæ diuinæ voluntatis haberent, tum verò ſe illius Concilij, quòd ſe Deo præponeret, authoritatem pro nihilo habiturum eſſe, ſed vel vna vel nulla ſpecie vſurum affirmauit. Hac de cauſa Lutherum Hardingus tam acerbè reprehendit, eúmque arrogantem vocat, quandoquidem Dei voluntatem hominum placitis omnibus antepoſuit.

Extra. de Cõſt. Licet Romanus.

Sylueſter Prierias, Magiſter Palatij.

Act. 16. Quanquam nemini ignotum eſt D. Paulum ſimili in cauſa ſimiliter egiſſe. Nam etiamſi Timotheum vt circumcideret adductus eſt, poſtquam tamen ingreſſos eſſe quoſdam animaduerteret, qui Tito etiam circunciſionem tanquam neceſſariam imponerent, illis hominibus ſingulari quadam animi fortitudine reſtitit, neque cedere voluit. Ad hunc autem modum ſcribit: *Sed neque Titus, qui mecum erat, coactus fuit circuncidi: propter emiſſarios, falſos fratres, qui irrepſerant ad explorandam libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem adigerent: quibus ne ad momentum quidem ceſſimus, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.*

Gal. 2.

Euſebius in hiſtoria ſcribit, legem Romæ antiquam fuiſſe, quæ prohiberet ne imperatorum aliquis conſecraret, & publicè dedicaret aliquem deum, quem non ſenatus antè probaſſet. Tiberius autem Cæſar, poſtquam incredibilia illa a Chriſto edita in Iudæa miracula fama, atque auditione accepiſſet, Deum eſſe Chriſtum ratus, retulit ad Senatum de Chriſto promulgando, & in deorum numero cenſendo. Senatus verò non eſt aſſénſus, nec illum pro Deo habuit. Tertullianus illorum fatuitatem irridet, *Apud vos de humano arbitrio diuinitas penſitatur: niſi homini Deus placuerit,*

Euſeb. lib. 2. cap. 2.

Tertul. in Apologetico.

non

non eris Deus, homo iam Deo propitius esse debet. Non minùs profectò inepti esse videntur ij, qui diuinam veritatem pro veritate minimè habendam esse arbitrantur, nisi concilij approbatio, consensioque accesserit. In hunc ipsum finem Lutherus librum scripsit ad nobiles ordinis Teutonici, postquam a Papa licentiam ineundarum nuptiarum impetrassét, votisque liberati essent. Præcipit autem ne *illa dispensatione freti nuptias coniungant: alioquin* inquit, *Deum offendunt, & peiores sunt adulteris, utpote qui hominis, quàm Dei maiorem rationem habeant, cum & diuina dispensatione uti possint, quasi ea non sufficeret, humanam insuper quærant.* Ad nobiles ordinis Teutonici.

Lutherus non eò hæc scripsit, quòd pium vllum Concilium despicatui haberet, nihil quidem magis, quàm Esaias Propheta, cùm diceret *Inite concilium, & dissipabitur.* Verùm nullo modo ferre potuit Dei gloriæ tantam inuri maculam, vt hominum multitudo authoritatem probandæ simul, & improbandæ diuinæ veritatis sibi assumeret, quasi in se vera non esset, sed ipsorum uel caderet, vel staret arbitratu. Quæ sequuntur, nihil aliud, quàm impura conuitia ac maledicta continent. Deus, autem, qui virum illum linguis vanis ac mendacibus liberauit, perpetua prædicatione extollatur. Esai. 8.

At Lutherus (inquit Hardingus) *secum ipse pugnauit.* Similiter quidem Marcion hæreticus Paulum incusauit, quòd verbis ceremonias oppugnaret, ipse tamen caput suum raderet Cenchreæ, ceremoniásque obseruaret: quòd Titum circuncidere nollet, cùm antè Timotheum circuncidisset: quòd interdum legem tueretur, interdum eandem conscinderet, atque sic perpetuò sibi contrarius esset. Neque fortasse magnopere dubitaret is, qui eodem spiritu imbutus esset quo Hardingus, D. Paulum peræquè ac Lutherum inconstantiæ crimine arcessere. Vt quidem Lutherus contrarium aliquando dixisset, atque antea dixerat, minimè tamen Hardingo omnium conueniebat, vt illum eo nomine in reprehensionem adduceret. Lutherus autem Deo vocanti semper obtemperauit, neque vnquam est ad vomitum reuersus priorem, neque cum sua ipsius conscientia pugnauit, aut exploratæ veritati restitit. Etsi igitur sibi ipse aliquando contrarius esset, facta ab errore ad veritatem transitione, Deo tamen haudquaquam fuit contrarius. Act. 21.

Hardingus. 7. Sectio.

IAm verò quò hoc perspicuum magis fiat, Lutherum scilicet, siue vna specie communicetur, siue vtraque, rem existimasse ἀδιάφορον, id est, indifferentem, Philippus Melanchthon ipsius auditor, & intimus a consilijs scribit: Sicut edere suillam, aut abstinere a suilla, sic alterutra signi parte vti medium esse. *Signi scilicet nomine, sacramentum significat, nouum hoc vocabulum magis probans, quàm quod est Ecclesiæ vsitatum, ne fortè a fratribus suis sectarijs in aliqua re cum catholicis sentire iudicare-* In loci communib.

tur.

Bucerus etiam est eiusdem opinionis, qui in colloquio Ratisbonensi inter catholicos & protestantes ad dissidia de religione componenda instituto, hunc articulum consensu suo comprobauit his verbis: Ad controuersiam quæ est de vna aut vtraq; specie tollendam cum primis conducturum, vt sancta Ecclesia liberam faceret potestatem, Sacramentum hoc in vna vel in vtraq; specie sumendi. Ea tamen lege, vt nulli per hoc detur occasio, quem vsum tantopere retinuit Ecclesia temere condemnandi, aut inuicem iudicandi. *Equidem qui liberum oportere esse contendit, sacramentum vel in vna vel in vtraque specie sumere, eaq; opinione est, vt veterem consuetudinem vnius tantum speciei sumendæ minimè condemnandam esse censeat, satis videtur ingenuè fateri, nihil hac in re institutum mandatumq; a Christo esse, quasi necessarium ad salutem.*

Manifestum igitur est eos, qui se a mystico corpore Christi, id est, ecclesia ipsius, remouerunt, qui nimirum doctrina, & iudicio cæteris præstiterunt, in medijs rebus ponere, (ita vt reuera ex se est, in ecclesiæ libertate situm) vtrum sacramentum vna, an vtraque specie administretur. Atque hoc quidem etiam contra Iuellum, eiusq; factionem confessi sunt non modò docti aduersarij e Catholicis nostræ ætatis, sed etiam Bohemus quidam, vir eruditus, supra sexaginta abhinc annos: Ioannis Przyxsamo nomen fuit, e cuius scriptis quædam edita sunt. Iste vir doctus, cum probare conaretur vtriusque speciei vsum, e verbis Christi apud Ioannem: Nisi comederitis carnem filij hominis, & biberitis sanguinem, non habebitis vitam in vobis, *ad extremum hæc verba prout hominum sui temporis eloquentia ferebat, edit:* Veruntamen hîc Deum timens, & mores impios aliorum præcauens fateor quòd quaslibet personas de Ecclesia communioni fidelium sub vtraque specie repugnantes damnare aut hæreticare non intendo. *Quod si verò Deus iusserit sacramentum vtraque specie, ab omnibus communicari, quamobrem Dei metu prohiberetur, ne illos damnaret, qui illi formæ communionis aduersantur? cum præsertim quisquis contrà facit, ac Deus præcipit, dignus sit, qui condemnetur. Huius igitur viri testimonio conuincitur vnius vel vtriusq; speciei vsum esse indifferentem.* *In lib. de professione fidei catholicæ cap. 19*

Nos igitur possimus Lutheri, Buceri, Melanchthonis, & illius literati Bohemi testimonia adhibere pro διαφορία communionis vel vna vel ambabus speciebus administrandæ. In quo non id volo, vsum sacramenti sic esse cuiuis homini liberum, vt vnusquisque pro arbitrio suo vel vtramque speciem exigere, vel vna solummodo specie contentus esse possit. Nequaquam verò: debet enim quisque ad ecclesiæ instituta sese conformare: ecclesia autem nulla diuini mandati necessitate astringitur ad communionem Laicis vtraq; specie ministrandam.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

QVō probet Hardingus, communionem dimidiatam in rebus indifferentibus esse habendam Melanćthonis, Buceri, & hominis cuiusdam Bohemi, doctrina clari authoritatem adducit: quorum quidem alios ementitus est, alios nullum testimonium dicentes produxit. Neque verò illos eò testes excitauit, quò eis se tanquam magistris & authoribus dederet: quandoquidem hi neque scriptis vnquam suis, neque ecclesiæ suæ administrandæ forma atque ratione ad violandam Christi institutionem conspirauerunt: sed in eo veterum doctorum penuriam prodit suam. Si enim illis potuisset authoribus & patronis vti, istorum haud quenquam vsurpare profectò voluisset. In Melanćthone formam loquendi reprehendit eam, qua sacramentum dixit esse signum: *quod vocabulum* (inquit) *nouum est, & ecclesiæ inusitatum.* Si criminationes, quas auidè captat, sine causa conquisitas omittere voluisset, non est ille quidem nescius, sacramentum omnibus ecclesiæ temporibus atque ætatibus signi nomine fuisse appellatum.

Petrus Lombardus ad hunc modum sacramentum definit. *Sacramentum est signum rei sacræ.* Ipsa autem ἰδέα cuiusq; rei & natura non vllo modo meliùs intelligi posse existimatur, quàm definitione. Augustinus inquit: *Signa cum ad res diuinas adhibentur, sacramenta vocantur.* Alio etiam in loco de differentia sacramentorum veteris nouiq; testamenti verba faciens, hæc habet: *In signis diuersis eadem fides.* Lib. 4. dist. 1. August. de doctrina Christiana li. 3. ca. 15. In Ioan. tract. 45.

In libro etiam contra Adimantum ait: *Non dubitauit Dominus dicere, hoc est corpus meum, cum daret signum corporis sui.* Similiter Chrysostomus inquit: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est.* Ne cui autem obscurum forte videretur, vocabulum hoc, *Signum*, quam vim ac significationem haberet, Augustinus ipse ad hunc modum est interpretatus: *Signum est res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud quiddam faciens ex se in cognitionem venire.* August. contra Adimantum cap. 12. Chrysost. in Mat. homil. 83. August. de doctrina christiana lib. 2. De conse. dist 2. Signum est.

Ex his apparet, signi nomen non perinde nouum esse, aut ecclesiæ inauditum, atque Hardingus statuit. Etsi quidem molestè fert nos facta antiquorum patrum imitari, vocabula tamen, ac dicendi formulas, quibus ij sunt vsi, nobis vsurpare permitteret.

Sed Melanćthon (inquit Hardingus) *& Bucerus hoc medium esse affirmant.* Re quidem vera hi singulari eruditione viri, postquam perspicerent aduersariorum suorum malitia fieri, quò minùs ipsi efficere possent, vt Christi institutio in ecclesiam vniuersam reduceretur, in eo summam contentionem adhibuerunt, vt integrum solutúmq; singulis ecclesijs relinqueretur, quod ipsis maximè videretur hac

in re sequi, idq; sine fremitu offensioneq; aliorum. Atque eatenus contenderunt, vt res hæc in integro esset, non quòd existimarent, neutiquam sanxisse Christum, vt sacramentum plebi, vtroq; symbolo traderetur, aut hanc rem per se esse indifferẽtem, sed quò fidelis Christianorũ multitudo ἀδιαφόρως, & liberè eo vteretur, néue Christi imitatio hæreseos crimine condemnaretur.

Eodem modo sancti patres, qui primis temporibus ecclesiæ vixerunt, quando principibus, & nationibus ethnicis persuadere minimè potuerunt, vt euangelium amplecterentur, in lucro tamen maximo posuerunt, Deóq; gratias egerunt, si quando locus ipsis & potestas liberè, & absq; conscientiæ periculo conueniendi, & euangelij prædicandi permitteretur.

Ista libertas Hardingo odiosa est: vniuersæ ecclesiæ de ea statuere integrum esse vult, non tamen particulari cuiuis ecclesiæ. Hæc ad rudium fraudem apparata stropha est. Neque enim nescius est cæteras omnes ecclesias per orbem terrarum fusas, a primo vsque Euangelij satu ad diem hodiernum, sacrosanctam communionem vtraque specie perpetuò administrasse, quemadmodum Christus præcepit: Christiq; institutionem nusquam fuisse palam, & facta quasi conspiratione dissolutam, nisi in Romana tantùm ecclesia, quæ quidem minimè vniuersalis est, sed planè particularis, eamq; etiam diuinæ sanctionis violationem non ab episcoporum, hominúmq; eruditione præcellentium consentientibus iudicijs fluxisse, sed quemadmodum suprà demonstrauimus, *a simplici* (vt loquuntur) *deuotione populi*. An verò existimat Hardingus populo fas esse institutionem Christi perrumpere, sine concilio generali: neque tamen tutò se ad eandem referre absque generali Concilio posse? Certè verò Concilio minimè opus est, vbi ex Concilij decreto nihil gestum est.

De ἀδιαφορίᾳ autem huius rei, in qua Hardingus istius tractatus fundamentum collocauit, & qua ratione institutionis Christi contemptio ἀδιαφόρως videri possit, non habeo, quod aptius respondeam, quàm quod a Cypriano responsum est, in causa simili: *Si quis de anteceſſoribus meis non hoc obſeruauit & tenuit, quod nos Dominus exemplo & Magiſterio ſuo docuit, poteſt ſimplicitati eius de indulgentia Domini venia concedi, nobis verò non poterit ignoſci, qui nunc a Domino admoniti & inſtructi ſumus. Agentes gratias, quòd dum inſtruit in futurum, quid facere debeamus, de præterito ignoſcit, quòd ſimpliciter errauimus.* Hucusque tolerari posse diuinæ legis violationem Cyprianus censuit. Sed istis addit: *Poſt inſpirationem verò, & reuelationem factam, qui in eo quod errauerat perſeuerat prudens & ſciens, ſine venia ignorantiæ peccat, præſumptione, atq; obſtinatione ſuperatus.*

Cyprian. lib. 2. Epist. 3.

Cyprian. ad Iubaianum de hæreticis baptizandis.

Hardingus.

Hardingus. 8. Sectio.

*ETsi autem sacramentum vtraque specie administratum fuit Corinthi, quemadmodum ex Paulo apparet, & in alijs complurib⁹ locis, sicuti scripta nonnullorum veterum patrum testantur, ecclesia tamen multis grauibúsque causis adducta fuit ad legem constituendam, quæ populo vna tantùm specie communicare permitteret, non modò in Concilio Basilien si, sed etiam in Constantien si, & antè, mille plus minùs annis, in * primo Concilio Ephesino, quemadmodum multi probabiliter colligunt, & nominatim vrbanus Regius Lutheranæ scholæ professor idipsum fatetur in libro suo de* locis Communibus.

*Vna causa, eáque non minima fuit, quò Nestorij hæresis eo modo facilius extingueretur, qui ad alios errores & hanc opinionem adiunxit, * formam panis in sacramento corpus Christi sanguine vacuum, vini formam, sanguinem a corpore disiunctum continere. Multæ etiam aliæ " causæ illos patres commouerunt, vt eam rationem introducerent, quò multis incommodis, periculis, atque offensionibus ansam præriperent, quæ in poculi vsum incidere potuerunt: veluti exempli causa, minùs decora tanti sacramenti tractatio, cui Christiani homines principiò admirabilem reuerentiam præbuerunt: nausea nonnullorum, qui vinum fastidiunt: difficilis vini importatio: & impossibilis eiusdem conseruatio, ne corrumpatur, in regionibus septentrionalibus, in eo climate sitis, in quo summum frigus existit. His etiam aliæ complures causæ addi potuerunt, e quibus manifestum esse posset, nequaquam fuisse rationi consentaneum, vt omnes necessario vtriusque speciei vsu astringerentur.*

* Falsum: nullum enim in eo Concilio huiusmodi decretũ vel tentatum.

* Falsum: nunquã enim Nestorius de huiusmodi commẽto somniauit.

" Præclaræ nimirum causæ, propter quas Christi institutio violetur.

Episcopus Sarisburiensis.

NOn inficiatur Hardingus, & D. Paulum Corinthi, & alios summa sanctitate, & religione patres in suis singulos ecclesijs sacramentum vtraque specie administrasse. Potuit æquè dixisse, omnes Apostolos, & omnes sanctos patres, nisi hoc ipsius causæ pernicio sum fuisset. *Verùm ecclesia temporis decursu* (sicuti hìc Hardingus iactat) *contrariam formam instituit, quò nominatim Nestorium hæreticum refutaret.*

Hìc te, Christiane lector, diligentem præstare attentionem oportet. Quæstionis hic status est: vtrùm mutilata ista communio, quam Hardingus tuetur, palam vnquam & in oculis totius ecclesiæ populo fuerit solenni vsu tradita intra sexcentorum post Christum annorum spacium. Quô hanc rem probet, ait Concilia Constantiæ atque Basileæ habita illam formam atque rationem sanxisse: quorum quidem prius initum habitúmque est anno Domini millesimo quadringentesimo, & decimo quarto: quod etiam eiusmodi fuit, vt nec vniuersale esset, nec καθολικῶς vnquam obtineret. Quid igitur habet, quod defensioni Hardingianæ aliquid momenti impartiat? *Colligitur etiam probabili coniectura* (inquit Hardingus) *eandem formam mille annis antè in*

Anno Domini. 1414.

primo Concilio Ephesino decretam fuisse. Hoc in loco Hardingus in eas est adductus angustias, vt non doctrina atque scientia sustenterur, sed quemadmodum consueuit, nuda tantùm coniectura nitatur. Quòd si verò nouum hoc inuentum ad Nestorium hæreticum refellendum fuerit introductum, quî tum factum est, vt non ante Concilium Constantiense ac Basilienſe ratum haberetur, mille demum annis postquam Nestorius e vita exijsset, eiusque ex hominum memoria sublata fuisset hæresis? Si in concilio Ephesino eiusmodi decretum perlatum fuit, quamobrem nullum extat eiusdem in illo Concilio monumentum atque mentio, neque doctus quisquam mille annorum spacio tale aliquid literis prodidit?

Verùm, Vrbanus Regius Lutheranæ scholæ doctor idipsum confitetur. Primùm Vrbanus Regius ex hac vita migrauit non supra annos abhinc viginti: & propterea testis videri debet nimis recens, qui de re tam longo antè tempore gesta testimonium dicat. Huc accedit, quòd liber *de communibus locis*, illius nomine editus, nihil aliud habeat, quàm quendam rerum diuturna lectione a se congestarum cumulum, quemadmodum studiosi solent, è diuersis varijsque authoribus tam harum, quàm illarum partium multa colligere, memoriæ tantùm adiuuandæ, & augendæ scientiæ causa. Neque ab ipso Regio emendatus atque editus erat ille liber, sed typographo traditus est ab ipsius vidua, postquam ipse mortuus esset, sine castigationibus, quemadmodum Pomeranus testatur, qui librum principi Mensburgensi dedicauit. Quapropter hæc collectitia scripta hominis diligentiam arguunt, non ostendunt iudicium. Quod autem ad illam de concilio Ephesino obseruationem attinet, verisimile est ex Alardo, aut Michaele Væhæo, aut aliquo ætati suæ æquali scriptore desumpsisse.

Nestorius præter alios errores (inquit Hardingus) *hanc opinionem habuit, specie panis in sacramento corpus Christi separatum ab ipsius sanguine contineri, & vini specie sanguinem tantùm a corpore seiunctum.* Quid causæ est, quamobrem ille homo tanto studio vnum errorem alio fulcire cupit? Primùm ait, *concilium Ephesinum decreuisse contra vtramque speciem.* Hoc falsum est, nec vnquam hactenus probatum fuit. Deinde causa aliqua excogitanda est, quæ patres illos ad huiusmodi sanciendum decretum impelleret. Ea autem, vti hîc Hardingus fingit, Nestorij fuit hæresis. Causa ficta satis apta est, ad effectum probandum commentitium. Eò autem adactus est Hardingus, vt non modò doctores nouos, & noua Conciliorum decreta comminiscatur, sed hæreses etiam nouas confingat, quales antea nunquam fuerunt auditæ: eadem planè ratione eodémque consilio, quò nonnulli Aristotelem aliquando absurdas & prodigiosas, sed imaginarias tantùm opiniones Democrito, Parmenidi, Meliſſo, alijsque philosophis attribuisse iudicant, non quòd ipsi ita vnquam vel scripsissent, vel docuissent, sed quò disputandi materiam aucuparetur, & illustrius suæ eruditionis specimen ostenderet. Si verum sit, quod ille de Nestorio opinatur, tum tota Hardingi defensio hæresi tantùm nititur: si falsum sit, vti

sit, vti est reuera falsissimum, tum e manifesta falsitate pendet: ex quo consequitur, vt siue verum sit, siue falsum, infirmo admodum fundamento sustentetur.

Quod autem ad Nestorium spectat, notum quidem & nemini dubium est, eum impium atque blasphemum hæreticum extitisse, & meritissimè a multis sanctis patribus, ac Concilijs damnatum fuisse. Philastrius, Augustinus, Epiphanius de eius hæresi nominatim scripserunt: Concilium Ephesinum, & Calchedonense, Cælestinus, Gelasius, Leo episcopi Romani, Cyrillus episcopus Alexandrinus resecuerunt, euulseruntq; omnes hæresis pestilentissimæ fibras, easq; damnarunt. Quorum tamen nemo est, qui Nestorio nouam hanc hæresin ab Hardingo confictam obijceret. Si qua in re ipsa probabilitas inesset, Hardingus ea eloquentia copiaq; dicendi præditus, omnes circunstantias diligenter exposuisset, quo primùm tempore nouus iste error natus esset, vbi & quandiu durasset, qui contrà scripsissent, a quo, atque in quo Concilio damnatus fuisset. Altum quidem hoc silentium, non habuisse, quod diceret, coarguit. Inusitatam quandam fuisse hæresin oportet, quæ neque principium haberet, neque finem: neque patronum, neque aduersarium: neque linguam, qua propagaretur: neque aures, quibus audiretur: neq; calamum, quo scriptis mandaretur: neq; tempus durandi: neque locum conquiescendi. Atque vt hæc omnia de Nestorio verissima, explóratissimaq; fuissent, nulla tamen ratio suasisset, vt propter priuatum cuiusq; hominis errorem, Christi institutio violaretur, atque rumperetur.

Verùm quò vana futilitas, & manifesta istorum hominum falsitas testatior esse possit, intelligas velim, Lector, quòd qua in Regione Nestorius vixit, suamq; disseminauit hæresin, in ea Christi institutio vtraque parte integra sit perpetuò conseruata: in his autem terris, in quibus ne nomen quidem Nestorij, nisi perpaucis, fuit cognitum, eius autem hæresis nunquam probata, summis cautionibus Nestorium deuinxerunt, idq; mille annis, postquam esset mortuus. Cæteræ causæ, quas Hardingus grauissimas iustissimasq; vocat, vix vlla omnino dignæ sunt responsione.

Aliqui homines a vino abhorrent: Aliquæ gentes difficulter comparare vinum, aliquæ ægrè custodire possint: Ergo, lex quædam vniuersalis sanciendaest, quæ toti Christiano orbi vna specie communicandi necessitatem præscribat. Si sic autem concluisset, Ergo, qui his morbis, & difficultatibus laborant, vna specie communicare possunt, tolerabilius, hoc quidem fuisset. Rectè enim est a Pomponio obseruatum: *Leges attingunt ea, quæ communiter, & vt plerumq; contingunt, non quæ paucis, aut rarò.* Nam alioquin eædem rationes sacerdotibus etiam conuenient: Aliqui sacerdotes morbo implicati vinum gustare nequeunt: aliqui in quibusdam regionibus difficilè comparare, aliqui difficilè custodire possunt: iure ergo caueri lege lata potuit, vt omnes sacerdotes vna specie sacramentum administrarent. Nam vbi sacerdotibus præparari vinum potest, populo etiam potest. Per enim

De Legibus & senatusconsul. & longa consuetudine, ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκπαραλόγως.

mirum videri profectò posset, si plaustrum, aut nauis integra vnam modò vini lagunculam in aliquam regionem importaret.

Quidam scribunt sacerdotes Teutonicos propter summam vini penuriam in mulso consecrare solitos fuisse: alij tradunt Innocentium octauum eadem causa commotum sacerdotibus Noruegianis potestatem concessisse sine vino consecrandi. Iniquum esset & contra rationem, vniuersam ecclesiam ad paucorum necessitatem atque imbecillitatem alligare. Etenim alioqui, quod hîc Hardingus de alterius partis sacramenti penuria & summa ἀπορία vrget, ad alteram etiam accommodari potest. Nam & Arrianus in libro de rebus Indicis, & Strabo in Geographia sua literarum monumentis mandarunt, integras gentes atque regiones existere, quæ pane careant. Ex eo igitur, quod Hardingus concludit, necessarium videatur, vt horum hominum gratiâ tota ecclesia ab altera quoque sacramenti parte abstineret, & totum hoc modo sacramentum deperderet.

Cornelius Agrippa, de Vanit. scient.

Volateranus.

Arrian. lib. 8.

Strabo.

Hardingus 9. Sectio.

IAm verò vt aduersarijs nostris concederemus (quod tamen nequaquam concedimus) Christum scilicet mandasse, vt Laici vtraque specie communicarent cum diceret, Bibite ex hoc omnes: *nihilominus restricta diuini decreti sanctio sine peccato potest aliquando omitti, in huiusmodi rebus, quæ neq; ex se ipsæ, neque ex legis naturæ præscripto necessariò sunt obseruandæ: ita tamen vt magnæ graues q; causæ (charitatis interim norma accuratè conseruata) idipsum exigant. Ad hanc autem rem clarissimè confirmandã, exemplis & veteris & noui testamenti abundamus. An non mãdauit Deus, vt nemo de pane propositionis comederet præter solos sacerdotes? Dauid tamen comedit, & a Christo crimine liberatur. Lex circuncisionis tanta cautione lata, per annos quadraginta fuit a populo Israelitico prætermissa, dum ex AEgypto in terram promissam iter faceret, neq; tamen hoc fuit illis a Deo culpæ datum. Deus legem sanxit de sabbato sanctificando sine exceptione: Machabæi tamen non dubitarunt æma contra Antiochum sumere, eumq; diem in prælio & dimicatione pro vita sua consumere, nullo scrupulo conscientiæ ob violatam illam legem impediti. Multa similia exempla in veteri testamento inueniuntur. Sed veniamus ad nouum testamentum, atque ad sacramentum temporis gratiæ. Quæ si debitè expendantur a nobis, perspicietmus Christum nullam fere rem externam præcepisse, quam non moderandam & temperandam, & constituendam ecclesiæ suæ reliquerit, ita vti, pro temporis conditione, publico ecclesiæ emolumento, atq; ædificationi maximè prodesse videretur: modò interim ne vlla fieret, a scopo & prima intentione aberratio, nec quisquam eo bono fraudaretur, quod ex rebus externis comparari posset. Quod attinet ad Sacramentum Baptismi, etsi nihil dictum fuerit de erudiendis illis, aut in aquam intingendis, qui baptizandi sunt, (quæ tamen Christi sanctione de ista re lata manifestò videntur exigi, Ite inquit ad Apostolos suos* & docete omnes gentes, baptizantes &c.) *ecclesia tamen non est verita infantulos baptizare, qui nondum per ætatem capaces sunt.*

Leuitic. 24. 1. Reg. 21. Marc. 2. Genesis. 17. & 34. Exodus. 1. Machab. 2. Matth. 28.

sunt institutionis: & ad legitimam huius sacramenti administrationem, multis aspersionem aquæ sufficere iudicauit: etsi (inquam) de hac re nulla mentio fuerit, ad eius tamen considerationem nonnihil pertinet, quod Apostoli ad tempus non dubitarunt ipsam essentialem verborum formam mutare, quibus hoc sacramentum Christus ministratum voluit. Etenim quod ipse eos iussit baptizare in nomine patris, filij, & spiritus sancti, *illi baptizarũt in nomine Iesu *Christi tantùm, quò illud hoc modo illustrius, celebriusq; redderent. Iam igitur, vt ad sacramentum corporis, & sanguinis Christi, de quo agimus, reuertamur, nemo negare possit, quin multa in eius institutione facta sint exemplo & mãdato Christi, quæ nunc non obseruantur: quod tamen culpa & reprehensione caret.*

* Falsum. Intoleranda scripturarum deprauatio.

Ioann.13. *Christus Apostolorum pedes lauit, disertéque præcepit vt similiter facerent, his apertissimis verbis:* Si ego laui pedes vestros dominus & magister, vos quoque debetis alij aliorum pedes lauare: exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, ita & vos faciatis. *Quod quidem mandatum Christi secundum externam literam, non minùs nos profectò astringit, quàm hæc verba,* Bibite ex hoc omnes: *nunc tamen illud non obseruatur, sed penitus exoleuit. Quanquam ex Bernardo appareret, qui hoc magnum sacramentum vocat, & antè ex Cypriani testimonio, Christum non modò Apostolorum suorum pedes lauisse, sed solenni etiam postulatione sanxisse atque instituisse, vt Apostoli posteà eandem consuetudinem obseruarent. Vtrùm autem hoc decretum Christi ideo fuerit antiquatum, ne fortè rebaptizatio quædam haberetur, sicuti ex Augustino colligi potest, aut propter aliam aliquam causam, non magni hoc quidem interest. Illud tamen magnopere miror, hanc rem tam accuratè præscriptam, tanto silentio præteriri, & infectam relinqui: in sacramenti autem administratione vsum poculi, tam factiosè, tantáque vociferatione flagitari. Neque in multis alijs ritibus atque ceremonijs ita facimus, vti Christus fecit. Christus hoc sacramentum celebrauit, postquam esset cœnatus: nos manè, & ieiuni. Christus mensæ accubuit cum duodecim Apostolis: nos neque discumbimus, neque necessarium esse existimamus, illum numerum obseruari. Christus panem fregit: nos hostiam fidelibus, qui communicaturi sunt, distribuendam, non necessariò frangi debere iudicamus. Hîc obseruandum est, quòd Cyprianus illos homines redarguens, qui respersionem aquæ ad baptismum satis esse negarunt, ostendit sacramenta non ex ipsa summa atque rigidissima obseruatione, aut omnium externorum elementorum administratione: sed potiùs ex integritate & sanitate fidei dantis atque percipientis esse æstimanda: résque diuinas modo compendiario adhibitas credentibus plenam suam virtutem conferre, atq; exhibere. Lib. 4. Epistol. 7. Multa alia Dei præcepta de rebus externis hoc in loco commemorare potui, quæ paulatim in ecclesia obseruari desierunt, quemadmodum est illa a suffocatis, & sanguine abstinentia, quæ fuit a Deo in veteri testamento mandata, & iuxta placitum & iudicium spiritus sancti ab Apostolis in nouo testamento decreta: quoad res tamen externas, & hoc & alia multa consimilia temporis progressu desuenerunt, & sine vllo conscientiæ scrupulo abrogata sunt.*

In serm. de cœna Domini. In sermo. de vnctione Chrismatis.

Ad Ianuar. Ca. 18.

Episcopus Sarisburiensis.

NVllum istis hominibus occurrit firmamentum magis opportunum, quàm vt institutionem Christi negent atque respuãt. Quam ob causam Hardingus hoc in loco sic ait, *Quod quidem nullo modo concedimus:* quæ sanè responsio fortis & virilis, sed exigui ad probandam causam momenti videatur. Sed his addit: *Etsi vel maximè ea fuisset Christi institutio, ecclesiæ tamen authoritate, & iusta de causa rescindi potuit.* Rationes istas adfert: In veteri testamento, Dauid comedit panes propositionis, quod fuerat prohibitum: populus in deserto circunciſionem intermisit, etsi ea fuisset mandata: Maccabæi dimicárunt, & pro vita sua propugnarunt die sabbati, etiamsi Deus illo die feriari, atque interquiescere iusserat. In nouo testamento, nos infantes baptizamus, licet ad institutionem percipiendam propter ætatem ineptos: atque illis asperſionem aliquando sufficere iudicamus: Apostoli etiam, secus ac Christus instituerat, in nomine Iesu tantùm baptizarunt. Si quod Hardingus eiusmodi exemplum aut testimonium proferre potuisset, quale postulabatur, minimè fuisset opus hæc tam exilia adiumenta collegisse. Hîc enim quæ dicuntur, partim vera sunt, partim falsa, partim cum instituta causa neq; loco, neq; tempore, neq; fine, neq; modo agendi, neq; cæteris circunstantijs congruunt, vnde ad hanc rem parum accommodata sint est necesse.

1.Sam.21.

Dauid comedit panem sanctum: atqui eò fuit intolerabili fame impulsus, neque vnquam decretum fecit, vt cæteris omnibus similiter facere liceret.

Iosue 5.

Populus a circumcisione abstinuit in solitudine: sed hoc fecit diserto ipsius dei iussu, quemadmodum annotauit Lyra, propterea quòd continuum iter ingressus sedes ac loca perpetuò mutarent: homines autem recèns circuncisi, itineris molestiam sustinere non possent. Neque tamen lege promulgata, circunciſionem penitus sustulerunt.

1.Maccab.2.
Matth.12.

Maccabęis licuit se sabbato defendere: Christus enim sic legem interpretatur, hominem non sabbati gratiâ, sed sabbatum hominis causa esse constitutum. Quapropter ij turpiter feciſſe iudicandi sunt Iudæi,

Dion.

qui sabbato obsessi atque opugnati, teste Dione, arma abiecerunt, & hostibus se suis dediderunt. Veruntamen non ideo sanxerunt Maccabæi, licitum fore sabbato prælium facere.

De baptiſmo autem, parentes primùm instituimus ac informamus, pòst ipsos pariter, & ipsorum liberos baptizamus: in quo Christi institutionem nequaquam violamus. Nam postquam semel Dei erimus facti populus, Deus, *se & nostrum, & liberorum nostrorum fore Deum promisit ac spopondit.* Et apud prophetam Ezechielem ait, *Filij vestri mei sunt filij.* Qui, quos baptizarunt, aqua respergere soliti sunt, ij & verbo, & elemento, seu forma aquæ, quæ præscripta fuerat, vsi sunt: neque sanè constat, Christum quicquam præcepisse de intingendo in aquam eo, qui baptizaretur. Isti autem homines cum elementum speciemq; vini, tum verba, quibus consecratio conficitur, populo eripiunt.

Ezechiel.16.

Postremò

Postremò quod ait, *Apostolos contrà, ac Christus instituerat, Christi nomine tantùm baptizasse*, præterquam quod σοφιστικῶς agit, verba etiam ementitus est, illud verbum in postremo loco ponens, quod Lucas in priore posuerat. Hardingus D. Lucæ verba ementitus est.

Quò meliùs autem possis dolos hominis cognoscere, id te, Christiane lector, scire oportet, Apostolorum tempore quosdam ex illis, qui baptizabantur ita spiritu sancto donatos fuisse, vt eius manifesta in illis indicia extarent, statimq; alij linguis loqui varijs, alij miracula alia edere possent. Quidam verò nullis huiusmodi miraculis instructi, sed solo baptismo imbuti sunt, veluti Samaritani, quos Philippus baptizauit. Iccirco Lucas, Petrum & Ioannem pro illis precatos esse tradit, vt ipsi spiritum sanctum, id est, aspectabilia spiritus sancti dona assequerentur. Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat spiritus sanctus, sed baptizati tantùm sunt in nomine Iesu. Vocabulo autem, *Tantùm*, miranda illa solummodo spiritus sancti dona excipiuntur. Hardingus autem Lucæ verba arbitratu suo immutat, & illud *Tantùm*, in fine collocat, atq; ita formam baptismi σοφιστικῶς remouet, quasi Christi tantùm vnius nomine fuissent baptizati, non etiam & patris, & spiritus sancti. Hunc (si Dijs placet) errorem scripturarum niti deprauatione oportet. Act. 8.

In nomine Christi baptizare, est ita baptizare, vt Christus præscripsit, instituit, sanxit. Ista autẽ verba *in nomine Christi* nihilo magis euincunt baptismum Christi tantùm fuisse nomine administratum, nec cuiusquam alterius, quàm hæc, *Paulus seruus Iesu Christi*, Paulum Christi tantùm, non itidem & patris, & spiritus sancti fuisse seruum arguunt: aut hæc verba, quæ Paulus locutus est ad custodem carceris: *Crede in Dominum Iesum*, illum in alteras duas Trinitatis personas credendi necessitate liberant atq; soluunt. Multum profectò sibi in sacras Dei scripturas assumat est necesse, qui ex istis verbis proiecta quadam audacia subnixus cõfirmare conetur Apostolos vel baptismi primam formam mutasse, vel hæreseωs damnasse eos, qui baptismi eam rationem retinerent, quam ipse Christus instituerat. Act. 16.

Quod de lotione pedum obijcitur, & tritum est, & sæpenumero refutatum. *D. Bernardus sacramentum vocat*: fateor. At Bernardus doctor est recens, & leuioris proinde hac in re authoritatis. Neque tamen in eo, quod sacramentum esse dixit, naturam, vsitatámque definitionem sacramenti spectauit. Nam neque fuit vllum elementum nominatim ad eam rem designatum, neque verba aliqua ad conficiendum sacramentum instituta, neque vlla gratiæ promissio addita. Tantummodo sacramentum appellauit communi & generali vsus vocabulo. Ad eum autem sensum Hilarius habet: *sacramentum orationis*: *sacramentum ieiunij*: *sacramentum saturitatis*: *sacramentum sitis*: *sacramentum lachrymarum*. Bernardus etiam in alio loco similiter habet, *Sacramentum pictæ crucis*. In isto autem loco ait, pedum lotionem significare ablutionem abstersionémque peccatorum, quam ille significationem sacramentum nuncupat. At Christus inquit, *ego vobis* In Serm. de Cæna Domini. Hilar. in Matt. Canon. 5. 11. 12. 23. Hilar. de Trin. lib 10. Bernardus de bonis defendendis.

exemplum dedi, vt prout ego feci, ita & vos faceretis: Ergo (inquit Hardingus) *hoc præcepto non minùs astringimur, quàm illo, Bibite ex hoc omnes.* Quis Hardingo credat in tenebris, quando in luce tantopere fallere conatur? Nouit enim pedum lotionem neque a Christo fuisse institutam, neque vllam sacramenti partem extitisse, neque Apostolis, vt eam exercerent, mandatam fuisse, neque eiusdem violationem pro sacrilegio vnquam habitam, quo crimine illum dimidiatæ Communionis abusum damnatum fuisse Gelasius testatur. Vtrùm eam Apostoli ad tempus aliquod post resurrectionem Christi obseruarent, nécne, incertum est, neque quod sciam, quicquam de ea re scriptis proditur. Istas autem lauandorum pedum partes ad mulieres potiùs, quàm ad viros pertinuisse Paulus ostendit. Ex Augustino verò colligi posse videatur, hanc in ecclesia ceremoniam ex alia causa natam esse, non ab institutione Christi, aut Apostolorum exemplo fluxisse. Sic enim ad Ianuarium suum de eadem re scribit: *Si quæris, cur etiam lauandi mos ortus sit: nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per obseruationem quadragesimæ sordidata, cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lauarentur. Istum autem diem potiùs ad hoc electum, quo cœna Dominica anniuersariè celebratur.* Hîc Augustinus author est non institutionem & præceptum Christi, sed corporum squalorem, sensuúmque fastidium hanc primùm inuexisse ceremoniam. Communionis autem vtraque specie administrationem ab Apostolis esse vsurpatam, atque a Christo vsque ad ipsius aduentum perpetuò obseruari iussam, exploratum certúmque est.

De conse. Dist. 2. cõperimus.

1. Timoth. 5.

August. ad Ianuarium Epist. 118.

Quanam ergo iudicij æquitate poterit Hardingus ista inter se comparare: sacramentum, & non sacramentum: institutionem, & non institutionem: rem in ecclesia primitiua vbiq; vsitatissimam, & rem nullis testimonijs cõprobatã, quibus manifestum fiat, eam Christi aliquando fuisse mandato obseruatam? Neq; verò eò se Christus ad lauandos discipulorum pedes demisit, quò ipsi factum illud prorsus imitarentur: sed quò discipulis in seipso suis perfectum humilitatis exemplũ ostenderet. Illi enim adhuc Christum tanquam vnum ex regibus omni terrestris pompæ fulgore circumfusum esse venturum, séque regulos, & ipsi in administrando mundo assessores fore somniabant. Itaq; vt istud illis somnium excuteret, hoc despicatissimum & seruile ministerium in se suscepit, ex quo intelligere possent, ipsum iccirco veniisse, vt illis inseruiret, illíq; humiles esse discerent, vt ad illius exemplum alij alijs inseruirent. Eadem similiter de causa Christus paruulum ante oculos discipulorum statuit, præcepitq; vt omnes paruulorum similes essent. Iussit eis vt puluerem calceamentis excuterent, vt nec baculum, nec peram secum in via gestarent, vt nemini obuiam venienti salutem dicerent: non quò ista ad restrictam verborum obseruationem reuocarent, sed quò hoc modo ad sublimiorem cogitationem, atque intelligentiam perducerentur. Eiusmodi fuit sacramentum, & significatio lotionis pedum.

Matth. 20.

Matth. 18.
Matth. 10.
Matth. 8.

Quæ

Quæ ſequuntur rationes, eiuſdem ſunt momenti. Neque enim dicit Chriſtus: Hoc facite a cœna, aut ſedentes, aut menſæ accumbentes, aut tot numero: neq; eo ſenſu eius vnquam verba acceperunt Apoſtoli. Poſtquam autem ſacramentum Apoſtolis ſuis vtraque ſpecie præbuiſſet, iuſſit eos ita facere, prout ipſe fecerat: & ſic illius verba intellexerunt, & ſacramentum populo vtroque ſymbolo haud aliter miniſtrarunt Apoſtoli.

Verba Cypriani, quæ hoc in loco memorantur, de aſperſione aut infuſione aquæ in eos, qui baptizarentur, dicuntur: quæ res nihil aliud eſt, quàm ceremonia, & libera eſſe proinde debet, neque ad ipſam ἐσίαν baptiſmi pertinet. Neq; tamen ſequitur: *Ceremoniam omittere licet: Ergo licet ſubſtantiam Chriſti inſtitutionis violare*. Hæc ratio contra Hardingum potiùs, eiuſq; collegas valet. Si enim ceremoniæ liberè, neq; ad ſummum exacta ratione obſeruari debent, quemadmodũ Cyprianus affirmat, quamobrem tãdem illi Oleum ſuum, Palmas, Lucernas, aliaſq; conſimiles res tam ſeuerè exigunt, vt licet earum rerum abuſus maximus extiterit, nihil tamen de ſuſceptis ceremonijs remiſerint. Sique ipſi in ceremonijs colendis tam accurati duriq; ſunt, quas ipſi excogitarunt: quantò nos in rebus, quæ ad eſſentialem inſtitutionis Dominicæ formã referũtur, obſeruandis ſeueriores eſſe decet.

Hardingus. 10. Sectio.

EX his autem, quæ dixi, nullus (ſpero) colliget, contra Dei mandatum aliquid tentare fas eſſe. Multum quidem abeſt, vt ſic ſentiam. Neq; aſſero, aut hoc Chriſti dictum in Matthæo, Bibite ex hoc omnes: *aut illud apud Ioannem*, Niſi comederitis carnem filij hominis, & ſanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis: *aut vllum omnino Chriſti præceptum nequaquam eſſe obſeruandum: hoc autem affirmo, & omnes etiam catholici defendunt, catholicam eccleſiam certiùs ſcire, quænam Chriſti præcepta ſint, & quomodo obſeruari debeãt, quàm Berengarium, VVicleſium, Huſſium, Lutherum, Zuinglium, Caluinum, Cranmerum, Petrum Martyrem, aut ipſorum auditores, & ſectatores, qui in varias ſectarum familias diſtrahuntur. Exempli cauſa, Deus ſic præcepit:* Non iurabis: & Non occides: *&* Si oculus tuus facit vt offendas, erue eum, & abijce abs te. *Vnde quædam Hæreticorum ſectæ, quales nimirum ſunt eorum, qui VValdenſes & Picardi appellantur, ita ſunt hæc dicta interpretatæ, vt nefas omnino exiſtimarent vllum aut dare, aut accipere iuramentum: ſimiliter quenquam vlla de cauſa capitali ſupplicio afficere: eodem modo ſecundum externam euangelij literam aſtringi aliquando hominem ad ſuum ipſius oculum eruendum, atq; abijciendum: quod etiam factitatum eſſe a Picardis aliquot, ſcriptis mandatum eſt, quaſi ſecus Dei præceptum violaretur. Catholica autem eccleſia ita ſenſit, vt etiamſi hæc pro Diuinis præceptis agnoſceret, aliquo tamen tempore, & loco, & quibuſdam de cauſis, hominem non modò legitimè poſſe, ſed etiam debere abſq; vlla diuini præcepti violatione & iurare, & occidere iudicares: ſimiliter oculum ſalutem, & illæſum con-*

Matth. 5. Exod. 20.

ſeruare, vt Deo interim non diſpliceat. Sic catholica eccleſia ſtatuit, Bibite ex hoc omnes, *Chriſti quidem præceptum eſſe, & neceſſariò obſeruari oportere: ſed tantùm a ſacerdotibus, quod ad neceſſitatem attinet, idq; quando in eccleſiæ ſacrificio mortis Chriſti commemoratio celebratur: ſecundi enim Apoſtolis in hoc dignitatis gradu ſucceſſerunt, quibus hoc præceptum fuit propriè datum, cum ſacerdotes noui teſtamenti conſecrarentur, qui ſic reuera biberunt, quemadmodum Marcus teſtatur:* Et biberunt ex eo omnes. Marc. 14.
Ad hos ſolummodo, & ad nullos alios, * *catholica eccleſia illius mandati neceſſitatem pertinere ſemper iudicauit. Alioqui enim, ſi eiuſdem ad omnes neceſſitas redundaret, ſiq; quoniam a Chriſto dictum eſt:* Bibite ex hoc omnes, *omnes omnium conditionum homines de hoc poculo bibere neceſſariò deberent, qui tùm fit, vt ipſi aduerſarij noſtri (qui tam curioſam hac in re conſcientiam præ ſe ferunt) ab eo infantes, pueroſq; arceant, donec ad maturam ætatem peruenerint: præſertim eum & ipſis eccleſia primitiua ſacramenti communitatem tribuere conſueuerit, quemadmodum manifeſtò appareret ex Dionyſio, Cypriano, Auguſtino, Innocentio, Zoſimo, & alijs antiquis patribus? Quam illi meliorem rationem habent, quamobrem infantibus poculum denegent, quam habent Anabaptiſtæ, cur eos a baptiſmo excludant? Si dixerint, propterea quòd mortem Domini recordari nequeunt, inſtabunt Anabaptiſtæ eos ſimiliter, neq; diſciplinam eam, atq; informationem percipere poſſe, quam Chriſti inſtitutio hac in re poſtulare videtur.*

* Falſum: Catholica enim eccleſia nunquam hoc modo ſenſit: niſi tantùm Romana eccleſia, quæ & recens eſt, & merè particularis.

Quapropter ipſi eccleſiæ hoſtes agnoſcunt poculi vſum in ſacramento non ad omnes neceſſariò pertinere. Ita neq; pia charitate adduci poſſunt, vt ſe cum eccleſia coniungant, nec rationes ſatis firmas habent, quibus eam impugnent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

OPtima deſertæ violatæq; obedientiæ defenſio diuinorũ præceptorum improbatione continetur. Ea cauſa Hardingum induxit vt diceret, *Dimidiatam communionem cum inſtitutione Chriſti minimè pugnare: Chriſtum enim nunquam iuſſiſſe, vt integra communio plebi vtraq; ſpecie miniſtraretur. Et hoc* (inquit) *Eccleſia melius, nouit quàm Lutherus, aut Cranmerus, aut alij conſimiles.* Quantumcunq; eccleſia lucis legitimæ eſt conſequuta, non ex ſeipſa habet, ſed ex ſanctiſſimo Dei verbo accepit, quod lucernam pedibus eius præfert. A Chriſtiana autem modeſtia abhorret, Dei dona tam gloriosè venditare. Sacroſanctus Dei ſpiritus, vbi volet, ſpirat. Vnus Daniel Suſannæ innocentiam ſenſit: iudices atq; ſeniores non ſenſerunt. Paphnutius ſolus reliquis omnibus Niceni Concilij patribus contrà ſentientibus prælatus eſt. D. Hieronymus toti Concilio Calchedonenſi repugnauit, & probatus eſt. Et quandoquidem Hardingus odioſis huiuſmodi contentionibus, ſine cauſa delectatur, quid eſt quamobrem non liceret ſimiliter dicere, Primitiuam eccleſiam, quæ Apoſtolorum, & aliorum catholicorum Patrum, ac Conciliorum temporibus viguit, quæque ſacramentum integrum vtraq; parte populo miniſtrauit, Chriſti inſtitutionem æquè cognitam

Pſal. 119. Ioan. 3. Daniel. 13.

Sozom. lib. 1. cap. 23.

gnitam exploratamq; habuisse, ac postea Concilium Constantiense, quo in Concilio mille & quadringentis post Christum plus minùs annis habito, sancitum ac decretum fuit, vt laici dimidium communionis acciperent, vnaq; specie contenti essent. Deus autem sanctas scripturas eò donauit, vt ecclesia rectam persequeretur viam, nec vnquam aberraret. Augustinus etiam habet: *Dominus semper veraciter iudicat: Ecclesiastici autem iudices, sicut homines, plerumq; falluntur.* August. contra Cresconiũ Grammaticũ. lib. 2. cap. 2.

Exempla quæ hoc in loco adducuntur, de occidendo, de furando, de oculo eruendo, de sanguine & suffocato comedendo, plus ad speciem valent, quàm veritatem demonstrant. De primo autem, Deus priuato homini dicit, *Non occides*: magistratui verò dixit, *Oculus meus non parcet: Non sines impium magum viuere*. Hæc res nunquam fuit in dubium vocata: quòd si fuerit, ostendat Hardingus, quo in Concilio decisa fuerit, ac decreta. Quod ad iuramentum attinet, veritum est, ne quisquam inconsideratè, aut sine grauissima causa iuret, atq; ita Dei nomine abutatur: verùm imperante iudice iuramentum in iudicio, iustitia, & veritate suscipere Deus ipse præcepit. Exod. 20. Leuit. 20. Deuter. 18. Hierem. 4.

De oculo euellendo præceptum allegoriam continet, qua figura seu tropo vnum dicitur, aliud intelligitur. Christus autem hoc vult, quisquis illum sequi in animo habeat, eum euellere, atq; a se abijcere suas cupiditates, bona, amicos euangelij causa debere, etiamsi hæ res tam fuerint ipsi charæ, quàm oculus cuiq; suus. Matth. 5.

Quod si Picardus ille secus intellexerit, simplicitatis errore abductus fuit, qualis etiam Origenis, & aliorum quorundam fuit, qui τὸ ῥητὸν crassè consectantes, seipsos castrasse propter regnum cœlorum commemorantur: neq; ab hoc multum etiam discrepat Romani pontificis error, qui tenuissima occasione adductus horum verborum, *Ecce, duo gladij hîc*, tum spiritualem, tum temporalem gladium, & consequenter totius mundi iurisdictionem sibi vendicat, atq; assumit. Euseb. lib. 6. cap. 8. De Maiorit. & obedient. Vnã sanctam. Act. 15.

Abstinentia a sanguine, & suffocato, Apostolorum tempore a fidelibus suscepta fuit, non quasi Dei iussu instituta fuisset, aut quo perpetuò duraret, sed charitatis solummodo causã, quò Iudæorum infirmitati succurrerent, quousq; ad perfectam in Christo scientiam adolescerent. Ea autem remanente imbecillitate, hæc ad conseruandam charitatem inducta consuetudo apud reliquos pios Christianos permansit, quemadmodum ex Tertulliano, Arnobio, Eusebio, Oecumenio, atq; alijs apparet. Postquam autem Iudæi instituti, certóq; persuasi essent omnes a Deo conditas creaturas impuritatis expertes esse, abstinentia ista, quam illorum infirma conscientia peperit, sublata est.

Sed hæc Hardingus quî tandem possit cum instituto suo coniungere? aut quo modo ex his manifestam institutionis Christi violationem comprobare queat? Ecclesia in his rebus singulis Diuini verbi præscriptum, authoritatemq; est sequuta. Nam de occidendo, Deus magistratui dicit, *Non sines impium viuere*: deq; iurando, *Iurabis in veritate, iudicio, & iustitia*: de oculo eruendo Paulus ait: *Nemo vnquam* Hierem. 4. Ephes. 5.

odit suam ipsius carnem, sed enutrit, ac fouet eam: de sanguine autem,& suffocatis Christus ait, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem:* & Paulus ait: *Omnis creatura Dei bona est.* Quare Ecclesia istis in rebus tantum abfuit, vt quicquam ex se ipsa noui excogitaret, aut vllam diuinitus institutam sanctionem violaret, vt verbi Diuini magisterium sequuta fuerit.

Ex aduersa iam parte depromat Hardingus verbum Dei, quo Romana ecclesia fuit inducta, vt dimidiatam communionem præscriberet. Vbi tandem Christus, eiúsue Apostoli prohibuerunt, ne populus integram communionem acciperet, sicuti erat principio institutum, sed vna tantum parte contentus abiret? Si nullum eiusmodi præceptum extet, quid hæ causæ simile habent? Quod si autem dissimiles sint, atque discrepantes, quorsum has Hardingus comparauit præstigias,& quamobrem sic eas inter se confert, quasi similes essent? Quid? an obsecundare præcepto Diuino,perinde esse videtur Hardingo,atq; præceptum Diuinum violare?an quia potuit Abrahamus Diuino oraculo præmunitus Isaacum filium iure trucidasse, ideóne & Ismaelem occidere fas ei fuisse censet Hardingus,etsi id iniussu feciſſet Dei?Periculosum est docere,ecclesiam potẽtia quadam immensa prẽditam esse, Deiq; præcepta, vel comprobare, vel improbare pomiscuè suo arbitratu posse.Nam vt est prudenter a Valentiniano,& Martiano imperatoribus cautum, *Qui post semel inuentam veritatem longiùs quæris, mendacium, non veritatem quærit.*

Genes. 20.

In edicto imperatoris Valent. & Martia. In Chalcedo. Concil. Actio. 3.

Verùm Christi non ea fuit institutio (inquit Hardingus) *vt vulgus laicum vtraq; specie communicaret.* Hoc ille quidem affirmat, & sæpenumero affirmat, & tantùm affirmat: authoritatem, nisi propriam nullam adfert. Hæc illum (credo) ratio commouet, quod nulli homines laici tum adessent Christo, quando illud conuiuium celebraret, sed soli Apostoli: quæ profectò ratio laicis non alteram modò partem eripiet, sed toto eos sacramento penitus priuabit. Quanquam sanè Lorichius quidam disciplinæ Hardingianæ Doctor habet: *Ipsius Sacramenti institutio vult, vt omnes vnâ manducemus,& bibamus.* Doctor Hardingianus affirmat, Christi hanc institutionem esse,Hardingus ipse pernegat: vtri horum potiùs fides habenda sit, aliorum iudicijs relinquo.

De Missa publica prorogãda.

Interea tamen, dum isti doctores in concordiam reducantur, id quidem ab omni dubitatione,& controuersia remotissimum est, quòd Christus discipulis suis totum sacramentum vtraque parte expletum ministrauerit, illisq; diserte præceperit, atque in mandatis dederit, vt ipsi similiter facerent. De communione autem diminuta, & dimidiata neque præceptum Christus vllum dedit, neque mentionem omnino aliquam fecit. Si Hardingus regerere voluerit, Christi hac de re verba ambigua esse,atque in varias interpretationes distrahi posse,tamen ad hanc obiectionem iam priùs responsum est. Iuris enim hęc vox est: *Si de interpretatione Legis quæratur, inprimis inspiciendum est,quo iure Ciuitas retro in huiusmodi casibus vsa fuerit. Optima est enim legum inter-*

De Legibus & Senatusconsul. & longa consue. Si de.

pretatio Consuetudo. Manifestò autem constat, consuetudinem eam, vsumque in integerrima ecclesia, quæ Apostolorum, aliorumq; veterum catholicorum Patrum temporibus extitit, inualuisse, vt plebi vtroq; symbolo sacramentum præberetur, ex quo concludere liceat, sic Christum & instituisse, & reuera sensisse. Quod si autem Consuetudinis authoritatem ad suum institutum Hardingus accommodare voluerit, & quandoquidem Romanæ ecclesiæ per paucos hosce postremos annos vsus contrarius obtinuerit, proinde hanc fuisse Christi mẽtem concluserit, hæc etiam obiectio facilè refellitur. Nam & ius, & communis ratio dictat: *In ambiguo sermone non vtrumq; dicimus, sed id dumtaxat, quod volumus.* Quamobrem si Christus & eam formam intellexit, quam Apostoli, veteresq; patres exercuerunt, & contrariam huic formulam eam, quam iam pridem Romana inuexit ecclesia, tum verò Christus, vno tempore, vnamq; proloquens sententiam, non modò duas, sed discrepantes etiam contrariasq; mentes habuit. Itaq; Hardingi iudicio sic Christus sua ipsius verba interpretetur est necesse: *Bibite ex hoc omnes, soli, inquam, bibite ex eo sacerdotes: Bibite omnes, aliqui, inquam, non debetis bibere: Bibite omnes, contrà, inquam, neutiquam bibite omnes. Et quod dico, sic facite, pro vt ego feci, contrà volo, Non sic facite, quemadmodum ego feci.* Vetus est Hardinge dictum: *Maledicta glossa, quæ corrumpit textum.*

De rebus ambiguis. In ambiguo.

Sic ais: *Sacerdotes debent necessariò vtramq; speciem accipere: Laici non necessariò debent:* ex quo efficis, Christum duas diuersas sanxisse communiones, alteram alteri dissimilem, hanc sacerdotibus, illam Laicis conuenientem. Ergo, si tibi assentimur, Hieronymus nobis emendandus est, in quo ait: *Dominicæ cœnæ omnibus debet esse communis.* Similiter Chrysostomus, qui dicit: *Nihil differt sacerdos a subdito, quando fruendum est horrendis mysterijs.* Nunc enim contrà sancitum est, ne Dominica cœna omnibus communis sit, vtq; in administrandis mysterijs discrimen sacerdotis, populiq; habeatur.

Hieronym. 1. Corinth. 11. Chrysosto. 2. Corinth. 18.

Quod de pueris a Communione exclusis obijcitur, & puerile est, neq; ad rem quicquam pertinet. In eo enim neq; mysterij partes diuellimus, neq; Christi institutionem vlla in re violamus: nihilo quidem magis, quàm quando excommunicationis disciplinam adhibẽtes, improbos & sceleratos homines a totius sacramenti communicatione remouemus, atque disiungimus. Etsi enim ex Augustino, Cypriano, alijsq; appareat in ecclesia primitiua, nonnullis quidem in locis, infantulos ad sacram communionem adhiberi fuisse solitos, postea tamen optimo consilio ab eadem meritò repellebantur, quandoquidem in ea ætate cum essent, parum idonei videbantur, qui iuxta Pauli disciplinam se ipsi examinarent, atq; explorarent, itaq; de illo pane comederent, & de poculo illo biberent. In Mosaica similiter Repub. etsi masculi omnes pueri circuncidi iubebantur, nulli tamen ad Pascha communicandum admittebantur, nisi tantùm ij, qui eius rei causam quærere potuerunt.

Ecclesia (inquit Hardingus) *interpres est mentis Dei: ecclesia nouit*

hanc non fuisse Christi institutionem. Si quidem iam demum hoc ecclesia didicit, in eo perdiscendo longissimum certè tempus contriuit. Ecclesia enim Catholica prisca, quemadmodum notissimum est, multò secus sensit, idq; manifestis Christi verbis insistens, quibus Deus legitimè voluntatem suam declarare consueuit: & quandoquidem Christus discipulis suis vtraq; specie ministrauit, eisq; vt similiter facerent, præcepit, propterea hanc eius fuisse mentem illa ecclesia iudicauit, plebíq; Communionem vtroque symbolo integram tradidit.

Quod autem Hardingus ait, *ecclesiam Romanam hanc recentem Diuinæ mentis cognitionem quandam, multò, quàm illam antiquam, retrusiorem esse adeptam*, videtur ille mihi fingere sibi cogitatione, Christum Apostolos ad hunc modum affari suos: *Sic facite alijs, prout me vobis facere animaduertistis: hoc ad tempus erit legitimum, pòst autem illicitum erit. Nunc mea est hæc institutio: erit illud tempus, cum esse institutio mea desierit. Post annos mille quadringentos futurum est Cõcilium quoddam quingentorum episcoporum, & Monachorum, & fratrum octingentorum, in quo terribilis concertatio futura est, vtrum Papa sit superior Concilio, an Concilium Papa. Vnus Papa abdicabitur, alius aduersus illum substituetur: alter alterum excommunicabit, & diris omnibus deuinciet, & sede deturbare molietur: Reges & principes partium studijs consligent, orbis totus tumultuabitur. Tunc ista decernentur: Quod ego præcipio, ij prohibebunt, quod ego ligo, ij soluent.* Nisi hoc modo Hardingus Christi verba voluerit interpretari, non admodum poterit ex illis adiuuari. Quare & nos rationibus abundamus, quibus Hardingianæ ecclesiæ vanitatem errorémque refutemus, & pia charitate præditi sumus, qua nosmet cum Apostolorum sanctorúmq; patrum ecclesia consociemus, quam Dei fuisse ecclesiam minimè profectò dubitamus.

Hardingus. 11. Sectio.

ETsi autem infantum, quod ad hanc rem attinet mentionem haud grauatim prætermittere potuimus: facilè tamen probare licet Communionis vtraq; specie administrationem non fuisse vnquam generalem. Et quemadmodum eam non damnamus, sed restitui potuisse fatemur authoritate ecclesiæ legitimè in Concilio generali congregatæ, rè antè accuratè deliberata, & remedio incommodis, quæ inde existunt, apparato: sic idoneis testimonijs alterius tantùm speciei vsum nunc in ecclesia obseruatum defendere & confirmare possumus.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus postulat de verbo Dei arbitros dari, Christíq; præcepto ea tantùm conditione obtemperari, si modò paucis Episcopis Tridenti coactis visum ita fuerit. Nobis autem licet eiusmodi Concilio responsum dare, perinde ac Rex Agesilaus quondam Macedonibus respondit, a quibus petebat, vt per illorum fines ei contra hostes

transi-

transeundi facultas daretur. Cum enim illi legati renunciassent rem esse magni momenti,& proinde deliberatione sibi opus esse: Deliberent, inquit, quandiu volent, ego interim transire decreui. Si Concilium suscepta deliberatione integram restituere Communionem in animo habet, quî tum accidit, vt Leo Papa hanc *Græcorum & Bohemorum hæresim* vocaret? aut quamobrem Gerson sic librum suum inscripsit: *Contra hæresim communicandi Laicos sub vtraq; specie?* Non enim cò Concilia conuocantur, opinor, quò hæreses restituantur, atq; reuocentur. Summa illa incommoda, quibus Hardingus a generali Concilio prospectum esse voluit, Gerson eximius Constãtiensis Conciliabuli patronus exposuit, quæ sic habent:

In Bulla Leonis 10. Gerson.

Liquor casu aliquo profundi potuit:
Circungestari sine periculo nequit:
Hyeme citò acescit:
Æstate putrescet, & verminabit:
Fastidium bibentibus afferet:
In quibusdam regionibus difficilè comparatur:
Laici homines hoc modo poculum tangerent:
Aliqui eorùm barbas habent, aliqui paralytici sunt:
Dignitas Sacerdotis, & Laicorum par esset:

Hæc atque alia huiusmodi incommoda Christo fuerunt, eiusq; Apostolis incognita: & tamen Concilium Tridenti nunc habitum post longam & solennem consultationem ad hunc modum pronunciauit atq; promulgauit: *Si quis dixerit sanctam ecclesiam Catholicam non iustis causis & rationibus adductam fuisse, vt Laiços sub panis tantummodo specie communicaret, anathema sit.*

Et quanquam episcopi, qui ad illud Concilium confluxerunt, nonnullis nationibus ac regnis integram Communionem, prout Christus instituerat, adhibendi potestatem concesserant, conditiones tamen adeo futiles ac pueriles adiunxerunt, vt omnes intelligant illuc eos iccirco tantùm conuenisse, quò toti orbi licentiùs illuderent.

Hardingus. 12. Sectio.

QVandoquidem autem Iuellus tam gloriosè iactat, nihil a nobis in huius rei cõfirmationem adferri posse, quædam loca hîc citare visum est: quæ mihi eiusmodi videntur, vt clarissimè conuincant vtriusq; speciei vsum non omnibus personis necessarium semper esse iudicatum, Communionem q; vna specie administratam fuisse, & pro legitima habitam intra sexcentos illos post Christum annos, quibus nos alligare tantopere studet.

Hoc in loco primùm adducere licet exemplum Domini ipsius e 24. cap. Lucæ, cuius antè meminimus, in quo declaratur, Christum duobus discipulis Emaunte sacramentum sub " *forma panis tantùm præbuisse: qui certe locus aliquanto maius authoritatis pondus habere Catholici hominis iudicio videri debet, quandoquidem & a Constantiensi, & a Basiliensi Concilio ad Communionis vna specie celebrationem confirmandam vsurpatur. Sacra-*

" B. Lucas nec *Forma*, nec *Tãtùm* meminit.

" Anno Domini. 1414.

mentum hoc fuisse antiqui Doctores diserè affirmant, verba etiam, si cum verbis Dominicæ cœnæ conferantur, concordant: neq; opus esse poculi administrationem adiungere coniectura nostra, quemadmodum aduersarij nostri faciunt per Synecdochen suam, ex eo apparet, quòd ijdem illi duo discipuli duodecim Apostolis Hierosolymis congregatis renunciarunt, se Dominum agnouisse in fractione panis, *quæ pro vino accipi nullo modo potest. Cum primùm autem illum e fractione panis agnouissent, statim e conspectu eorum euanuit, priusquam poculum in manus sumeret, & benediceret, & illis porrigeret, quemadmodum* * *Augustino, Bedæ, aliisq; omnibus, qui non sunt pertinaces opinionum suarum propugnatores satis perspicuè videtur. Deinde, quid opus est, vt in hoc scripturæ testimonio vim vllam adhibeamus, eiq; inuenti nostri particulam agglutinemus leuissima defensione figuræ freti, quandoquidem iuxta doctissimorum patrum sententiam, Christus hîc duobus discipulis, non partem sacramenti dedit, sed totum sacramentum, quemadmodum ex eiusdem effectu probatur: effectus autem causam præsupponit. Augustinus enim fatetur illo sacramento panis (sic enim vocat)* Vnitate corporis participata remoueri impedimentum inimici, vt Christus posset agnosci. *Quid amplius adipisci potuissent, si poculum etiam accepissent?*

* Falsum: neq; enim vel Augustinus, vel Beda, nec alius quisquam antiquus pater vllã huiusmodi mentionem habet, sed potiùs contrariã.

Episcopus Sarisburiensis.

SI tantùm pro authoritate verba funderem, nec quicquam probarem, quemadmodum solet Hardingus facere, ad hæc omnia tribus
1. pene verbis respondere ad hunc modum liceret. Primùm panem, quem Christus Emaunte fregit, cibarium, & in mensis communibus vsitatum, neutiquam autem sacramentum extitisse.

2. Deinde, etsi sacramentum aliqui scriptores vocare videntur, neminem tamen eorum affirmare, vna specie fuisse administratum, quemadmodum Hardingus tenuissimis vsus coniecturis colligit.

3. Tertiò, etiamsi euincere certóq; probare potuisset, Christum illo modo sacramentum eo tempore atque in eo loco administrasse, ex eo tamen haudquaquam, quod proposuit, efficeret. Nobis enim de populo lis est, ille de sacerdotibus respondet: Ego de ecclesia loquor, ille de hospitio: Deniq; ex isto exemplo constare posse videtur Christum ipsum vna specie communicasse, quæ profectò res vna, quicquid hactenus Hardingus exædificauit, totum demolitur.

Cumq; Hardingus fidenter, & omni remota dubitatione affirmet Christum Emaunte sacramentum procurasse, in mentem velim subeat illi, eos ipsos Doctores, quos hoc in loco testes adhibuit, aliosq; complures, qui recentiore memoria floruerunt, optima ratione adductos contrà affirmasse. Augustinus author est illam panis fractionem hospitalitatis munus extitisse. Hæc ipsius verba sunt: *Quia hospitalitatem sectati sunt, eum quem in expositione scripturarum non agnouerunt, in panis fractione cognoscunt.* Hanc rem Gregorius apertiùs exposuit: *Mensam igitur ponunt, panes cibosq; offerunt, & Deum, quem in scripturarum expositione non cognouerant, in panis fractione cognoscunt.* Illud autem dictu cuiusAugust. in Catena in 24. Lucæ.

Gregorius in Euangel. Hom. 23.

cuiusmodi tandem esset, panis cibiq; in mensa designationé,& apparatum ab hospite factum sacramenti fuisse administrationem. Atque vt Bedam aliósq; prætermittamus,qui eandem sunt interpretationem sequuti, Dionysius quidam temporum recentiorum author,ac proinde, quæ temporum fuit illorum infantia ac imperitia, permultis erroribus abductus, sic habet: *Accepit panem, & Benedixit, non tamen in suum corpus conuertit, sicut in cœna; sed vt moris est benedicere cibum.* Antonius etiam Iulianus similiter habet: *Accepit panem, benedixit, fregit, & porrigebat illis, sicut consueuerat ante passionem.* Dionys. in 24. Lucæ. Anton. Iulianus in Postilla maiori.

Lyra ex eo scribit agnitum a discipulis fuisse Christum,quòd panem tam æquabiliter frangeret, quàm si cultro incideret. Ex his igitur scriptoribus constat panem hunc, quem Christus discipulis suis distribuebat, cibarium & vsitatum fuisse, sacramentum non fuisse. Nicol. Lyra.

Quòd autem Hardingus Augustini testimonium in contrariam partem adducit, si quidem Guilielmi cuiusdam Widefordi suarum partium Doctoris, verba secum considerasset, quibus ille aduersus Wiclefum vsus est, aut rectiùs fuisset (autumo) sensurus, aut suum ipsius Doctorem aspernaturus. Widefordi sic habent verba: *Hoc dico, quòd non habetur ex textu, vel ex Glosa Lucæ 24. vel per antiquos Doctores, quòd ille panis, quem Christus fregit post Resurrectionem, fuit consecratus, vel Sacramentalis. Ideo ineptè, & consequenter dico, quòd falsò allegat authoritatem Augustini.* VVil. VVideford. contra VVicleuum.

Concilia illa duo, quorum alterum Constantiæ, alterum Basileæ habitum fuit, sic ea verba Lucæ intellexerunt: quod Catholici hominis iudicio, inquit, Hardingus, *grauissimum videri debet.* Horum Conciliorum quod antiquius est, recente memoria institutum fuit, supra mille quadringentos a virginis partu annos, eorumq; pondus iam antè ab alijs exploratum, examinatumq; est. Omnes namq; Dominicani fraterculi, cæteriq; vniuersi, qui se Thomæ Aquinatis disciplinæ dediderunt, eumq; sectati sunt, qui etiam doctrinæ & eruditionis palmam sibi ipsis detulerunt, Basilienſe Concilium penitus semper repudiarunt, illudq; haud fuisse legitimè conuocatum iactarunt. Similiter Albertus Pigghius de vtroq; hoc Concilio, cum illo Basileensi, tum hoc Constantiensi confitetur, *quòd contra legem naturæ, contra manifestas scripturas, contra vetustatis authoritatem, & contra Catholicam ecclesiæ fidem decreuerint.* Ludoui. Viues in 20. de ciuit. Dei. cap. 26. Pigghius in Hierarchia.

Hoc est illud Conciliorum par, quod tantum Catholici hominis conscientiæ pondus afferre oportere contendit Hardingus. Neq; meritò quisquam regerere possit, istorum quēquam Lutheranum extitisse. Etenim fratres Dominicani centum annis antè extiterunt, quàm Lutherus Euangelium doceret; Albertus autem Pigghius nominatim, deditáq; opera contra Lutherum scripsit. Concilia quidem ista non ita videntur ponderosa, vt prisca illa cuncta grauissimorum & Catholicorum patrum, qui his antiquiores fuerunt, Concilia præponderent atque deprimant. De Conciliorum verò authoritate, quandoquidem nonnunquam vsu venit vt ea inter se dissideant atque discordent, Gelasio visum est rem ad hunc modum decidere: *In gestis Conciliorum,* Dist. 50. Domino sancto.

quotiescunq; discors sententia inuenitur, illius Concilij sententia magis teneatur, cuius antiquior & potior extat authoritas. Quæ si legitimè facta decisio fuerit a Gelasio, nihil est quamobrem hæc tam noua Concilia Catholici cuiusquam hominis conscientiam vllam in partem inflectant, præsertim tot antiquissimis Concilijs repugnantibus atque reclamantibus. Illud verò omnem profectò admirationem superat, horum Conciliorum alterutrum id demum in verbis Lucæ animaduertere potuisse, quod Apostolorum Concilium animaduertere non potuit.

Sed quò adiumenti aliquid Hardingo afferamus, age demus Augustinum hæc verba de sacramento intellexisse. Vocat re quidem vera in eodem loco *sacramentum panis*, quo significat panis in eo remanere substantiam: sed formam seu speciem panis neutiquam vocat, quemadmodum Hardingus nuncupat. Age verò, fuisse sacramentum fateamur. Hoc iam in loco, Lector, accerrimam oculorum aciem in digitos Hardingi intende, & quibus præstigijs atq; impostoris Augustini verba implicuerit obserua. Augustinus ait: *per sacramentum panis vnitate corporis participata*. Hæc dilucida satis Augustini verba Hardingus sic Anglicè reddidit, quasi ad hunc modum sonarent: *Inde facti erant participes vnitatis corporis Christi, id est, vnum corpus cum Christo*: hui, quàm ista ab Augustini mente dissident. Caue autem Lector, hic tui fallendi vias quærit. Lyra ipse agnoscit horum Augustini verborum *mysticam esse interpretationem*, cóque nec de sacramento intelligi debere, nec de naturali corpore Christi, sed de ipsius mystico corpore, id est, ecclesia: quique particeps, aut membrum est ecclesiæ, Christum cognoscit: & qui extra ecclesiam est, Christum ignorat. Sed ista quis luculentiùs explicare, quàm Augustinus ipse potest? Eius hæc verba sunt & diserta, & clara, & in eodem loco, quanquam ea Hardingus dissimulauit: *Nec quisquam se Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps non est, id est, Ecclesiæ, cuius vnitatem in sacramento panis Apostolus commendat dicens, vnus panis, vnum corpus multi sumus.* Ecclesia corpus illud erat, cuius facti sunt duo discipuli participes & membra, vnde ad Christi cognitionem peruenerunt.

August. de cõsensu Euangelistarum lib. 3. cap. 25.

Etsi iam ergo concessimus Augustinum hunc locum de sacramento esse interpretatum, non tamen affirmat Augustinus Christum discipulis suis sacramentum dimidiatum vna tantùm specie distribuisse. *Verùm*, inquit Hardingus, *Lucas panis solummodo meminit: Ergo vinum nullum fuit.* Istud argumentum Hardingi forsan Theologiæ probari potest: in vera autem Dialectica parum ponderis habet.

Synecdoche autem vestra, per quam ex parte totum intelligitis, (hæc Hardingi verba sunt) *vestri tantùm inuenti particula est, nec ad rem quicquam conducit*, Augustinus tamen, & Gregorius, & Beda, & Iulianus, & Dionysius, & Lyra, & Widefordus, atque alij, qui hæc verba Lucæ ad hospitalitatem referunt, figuræ præsidium implorent, panisque vocabulo & cibum & vinum significent est necesse: etenim illis

illis remotis, pertenue atque perſiccum hoc fuiſſet epulum. Si facilè poterit Hardingus *Synecdochen* illis permittere, quid eſt, cur nobis reſtrictior eſſe velit. Trita eſt, atque vſitatiſſima ſcripturis loquendi formula.

At Chriſtus ſtatim ſe ex conſpectu illorum abſtulit poſt fractum panem, & ei proinde otium non fuit alteram partem miniſtrare, neq; vlla eſt de poculo facta mentio. In quas, & quàm miſerandas, ô Deus, anguſtias compulſi ſunt iſti homines! Quò fabulam compleant ſuam, coacti ſunt vt otium defuiſſe Chriſto dicant. *Sed de poculo nullum interim verbum.* Fateor: neque vlla ibi mentio eſt de conſecratione panis a Chriſto facta. Huic quidem loco plura, quàm vlli omnino, deferuntur priuilegia. Nihil ſcilicet de eo cogitandum eſt ámpliùs, quàm quod enuncietur: fuit ergo ſacramentum ſine conſecratione. Neque ex ſcriptis conſtat aut Chriſtum, aut diſcipulos panem illum comediſſe. Sic ergo tandem Hardingus maximo labore & moleſtia ſuſcepta nactus eſt non Communionem, quam perquiſiuit vnius ſpeciei, ſed nullius prorſus ſpeciei Communionem. Itaque ſacramentum haber us ſine ſacramento, & Communionem abſque Communione.

Quid dicam amplius? etiam vt darem vltro Hardingo quicquid petierit, nihil tamen contra me quidem, ſed contra ſeipſum fuerit permultum nactus. Etenim quæſtio inſtituta eſt de Laicis: Hardingus exempla producit de Chriſto, & de duobus diſcipulis, qui de ſeptuaginta duorum numero fuerant, quos Chriſtus ad diuulgandum euangelium ablegauerat: Vnde veriſimile ſit, non Laicos, ſed miniſtros extitiſſe. Lyra atque alij exiſtimant horum alterum fuiſſe Lucam, Epiphanius Nathanaelem. Ex hoc igitur Hardingus egregiè concluſerit ſacerdotibus licitum eſſe vna ſpecie communicare: quod ipſe nullo modo conceſſerit: populo autem non licere, haudquaquam effecerit. Hoc Hardingi fatum eſt ea adferre, quæ ipſi maximè aduerſantur.

Lyra in Lucam cap. 24.

Epiphanius contra Saturnilianos.

Hardingus. 13. Sectio.

LIceret hîc locum illum adducere, qui 2. Cap. Actorum ſcribitur, in quo Communio fractionis panis memoratur, nulla interim poculi mentione facta: quem quidem locum hæretici, quos VValdenſes nuncupabant, de ſacramento eſſe intelligendum confeſſi ſunt, In confeſſione ad Vladiſlaum: *illum etiam locum, qui 20. capite habetur, & maximè eum, qui eſt in 27. Actorum: vbi* Chryſoſtomus, alij q; patres panem illum, quem D. Paulus, cum in naufragij periculo eſſet, cepit, actis q; gratijs fregit, atque edit, de ſacramento intelligunt.*

* Falſum: cum enim locum Chryſoſtomus, de communi cibo intelligit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VErba ipſa ſilentio prætereunda homo ſapiens iudicauit, quòd ea ad rem ſuam parum accommodata eſſe perſpiceret. *Quòd duo priora loca de ſacramento intellecta eſſent, non modò VValdenſes* (inquit)

ſed etiam antiquorum patrum interpretationes declarant. Nemo tamen illorum vnquam potuit ex alterutro horum locorum Communionem vna ſpecie diminutam eruere. *Sed de poculo ſiletur: Ergo*, inquit Hardingus, *Communio ſolo pane adminiſtrata eſt*. Homo doctus antè, quid ſequeretur attendere debuit, quàm ita inconſideratè concluderet. Hardingus ipſe fatetur, quemadmodum poſtea videbimus, ſacerdotem, ſi vna tantùm ſpecie communicarit, ſacrilegio ſe obſtringere: ita enim Gelaſius ſanxit. Hæc igitur duo Hardingi certa veráque inter ſe conferamus. Primum eſt, ſi ſacerdos vna ſpecie confecerit, ſacrilegium admiſerit: alterum eſt, Apoſtoli ſacerdotes fuerunt, atque vna ſolummodo ſpecie confecerunt: nulla eſt hic enim poculi mentio. Iſtæ ambæ Præmiſſæ ſunt Hardingi, e quibus neceſſariò conſequitur illa concluſio, neque depelli poteſt, ipſos Chriſti Apoſtolos ſacrilegij ſcelere alligatos fuiſſe. Sed quid iſti non fateantur, modò lucrentur quod volunt?

Hardingus cõcludit Chriſti Apoſtolos ſacrilegij reos fuiſſe.

Argumentum Hardingi deſumptum eſt, vt loquuntur in ſcholis, *ab authoritate negatiuè*, quod, niſi alia aliqua circunſtantia ſpectetur, pluſquam puerile videatur: Nam quod hic ait, *Non niſi panis fractio commemoratur. Ergo, poculum defuit:* ſic perinde dixerit, Panis tantùm fracti mentio fit, Ergo, Chriſti corpus abfuit: Aut ſic, Iacob in Ægyptum profectus eſt cum ſeptuaginta animabus: Ergo, nullis fuit corporibus comitatus. Quemadmodum enim in hoc loco anima integrum perfectumque hominem ſignificat, ſic etiam in illo altero, panis fractio totam procul dubio adminiſtrationem deſignat.

Geneſ. 46.

Quòd autem panis fractionem illam, quæ 27. cap. Actorum exponitur, Hardingus de ſacramento Chryſoſtomum eſſe interpretatum confirmat, in eo quidem vehementer lapſus eſt. Locus ipſe nihil habet obſcurum. Si Paulus ſacramentum, tum quando in naue erat, præbuit: infidelibus, qui Chriſtum ignorabant, præbuit. Chryſoſtomi etiam perſpicua eſt in contrarium ſenſum interpretatio. Sic enim Pauli verba ad nautas habita περιφραστικῶς exponit. *Obſecro vos, vt ſumatis cibum: hoc enim ad ſalutem veſtram fuerit: hoc eſt, ne forſan fame pereatis, ſumite cibum.* Ergo, aut hæc de ſacramento dicta eſſe contendat, aut ementitum a ſe Hardingus authorem agnoſcat ſuum.

Hardingus ementitur Chryſoſtomum.

Hardingus. 14. Sectio.

Illud mirum videri non debet, quòd quanquam Paulus inſtitutionem Dominicæ cœnæ Corinthijs vtraq; ſpecie tradiderit, ipſe tamen occaſione oblata, & temporis id poſtulante conditione communionem vna ſpecie adminiſtrarit, quandoquidem ſine dubio myſterium illud ſacrum vna ſpecie peractum pro integro ſacramento acceperit, id quod ex ipſius verbis conſtat:* 1. Cor. 10. *Vnus panis, & vnum corpus multi ſumus, omnes qui de vno pane participamus: vbi nihil de* calice loquitur. Et ex verbis etiam, in quibus diſiunctiuè loquitur, quemadmodum & Græcus, & verus Latinus*

*Falſum: Nunquã enim Paulus cõmunionem hoc modo adminiſtrauit.

*Falſum: Statim enim antè dixerat: Poculum

nus textus habet: Quicunque manducauerit panem, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis, & sanguinis Domini. *Ex quibus pendet e contrario argumentum, Quicunque comederit hunc panem dignè, aut biberit calicem hunc dignè, cum iustitiam ac vitam edere atque bibere.*

Iũ benedictionis, cui benedicimus, nonne Communio sanguinis Christi est?

Episcopus Sarisburiensis.

Mirum non est, inquit Hardingus, *quòd Paulus vna aliquando specie sacramentum administrarit.* Illud verò sanè mirum videatur, Christianum quenquam hominẽ repertum esse tam præfidentem, qui apertissimum errorem Pauli nomine propagare non dubitaret. Quid tam arduum tamq; difficile possit esse, quod isti homines in se probandum suscipere vereantur, quando sic ausi sunt D. Paulum contra seipsum citare testem, idque nec testimonio vllo Pauli, nec verbis commoti? *Imo verò Paulus ait,* inquit Hardingus, *vnus panis, & vnum corpus multi sumus, neq; calicis meminit.* Vt id præteriens attingam, Paulum Hardingus sacrilegij reum facit. Illis enim ipsis pro confesso iam antè est vniuersis, sacrilegij crimen esse, si quis sacerdos, qualis extitit Paulus, sacramentum vna specie confecerit, atque acceperit. *At verò,* inquit, *silentium magnum est de calice.* Quid de hoc homine iudicemus? vtrúmne hic cæcus ipse est, an cæteros omnes cæcos esse arbitratur? Nihílne autem illic de calice? Attende verò, Christiane Lector, hominis huius præclaram integritatem, & ab illo tibi posthac caueto. Nisi loca ab eo vsurpata diligenter expenderis, facilè impelli poteris in fraudem. Verba Pauli sic habent: *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nónne Communio sanguinis Christi est? Panis, quem frangimus, nónne Communio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus, quotquot vnius panis participes sumus.* Hoc in loco Paulus vtriusq; simul partis distributè meminit, atq; adeo poculi priùs, quàm panis. Hardingus nihilo minùs asserit *nullam esse de poculo mentionem.* Si fidelitatem hac in re probauit suam, poteris ei in cæteris fidem adhibere. Hieronymus certè sic ait: *Ideo de calice primùm dixit, vt posset postea de pane latiùs disputare.*

Paulum Hardingus sacrilegij accusat.

1. Corinth. 10.

Hardingus Pauli verba ementitur.

Hieronym. in 1. Cor. 10.

Adiungit deinde Hardingus: *D. Paulus nota disiunctiua vsus est, quemadmodum tum ex Græco, tum ex Latino vero textu apparet.* Circumspectio tam accurata scripturarúmq; exquisita examinatio si ad veritatis patrocinium adhibita fuisset, singularem laudem merita esset. Est enim in vna litera sæpenumero momentum, quemadmodum ex varijs inter Christianos, Arianósque habitis disceptationibus clarissimè constat. Hic autem nihil aliud tam laboriosè quærit, quàm quo errori latebram inueniat. D. Hieronymus, Anselmus, Haimo, multiq; præterea cum in ipso textu, tum in eiusdem expositione *Copulatiua* nota vtuntur. Quanquam, vt *Disiunctiuam* Hardingo suam relinquamus, si perinde fuerit Digestorum sciens, ac in alijs sui libri partibus videri cupit, facilè meminerit, iuris sic decreuisse iudicium, Disiun-

De verborũ & rerum significatione.

ctiuas aliquando Copulatiuarum, & Copulatiuas Disiunctiuarum locum obtinere. *Sæpe ita comparatum est, vt & Coniuncta pro Disiunctis accipiantur, & disiuncta pro Coniunctis.*

Quòd si verò Hardingi obtutus oculorum tam sit acer, vt eum ne vna quidem minutula *Disiunctiua* particula effugere possit, siq; non fucatè, sed sincerè agat, quî tum fit, vt tot in eodẽ loco *Copulatiuas* sic penitus prætereat, quasi cœcus esset? Paulus enim ait: *Quotiescunq; ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis:* Et deinde, *Probet seipsum homo, & ita de pane illo edat, & de poculo bibat.* Iterum: *Qui edit & bibit indignè, damnationem sibijpsi edit & bibit.* Hoc in loco quatuor coniunctim reperiuntur *Copulatiuæ*, ex quibus suam vt interpretetur *Disiunctiuam* ratio flagitat, præsertim cum Paulus Institutionis verba commemorans *Copulatiua* vtatur, cui insuper & primitiuæ ecclesiæ ratio, & Hieronymi aliorumque interpretatio concordat. Quando autem huiusmodi casus inciderit, bene præcipit Tertullianus: *Oportet secundùm plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc est omnium hæreticorum. Nam quia pauca sunt, quæ in sylua inueniri possint, pauca aduersus plura defenduntur, & posteriora aduersus priora suscipiunt.* Hoc Hardingus factitat, quemadmodum manifestò videmus, atq; hoc, teste Tertulliano, hæreticorum omnium proprium est.

1. Corinth. 11.

Tertul. aduersus Praxeam.

Hardingus. 15. Sectio.

DE hac re locum insignem habemus in Hebraico Euangelio Matthæi, quod Hieronymus se & vidisse in bibliotheca Cæsariensi, & transtulisse testatur. Locus iste citatur ab Hieronymo in libro de ecclesiasticis scriptoribus, in Iacobo fratre Domini. *Verba, quæ Communionem attingunt, ab Hieronymo commemorata, cum ijs penitus consentiunt, quæ Lucæ 24. cap. habentur,* Matthæus sic refert. Dominus autem cum dedisset sindonem seruo sacerdotis, iuit ad Iacobũ, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem a mortuis. *Paucis interiectis sequitur:* Afferte, inquit Dominus, mensam, & panem. Statimq; addit: Tulit panem, & benedixit, & fregit, & dedit Iacobo Iusto, & dixit ei, Frater comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis a dormientibus. *Nemini dubium esse potest, quin hoc fuerit sacramentum. Vinum autem hîc nullum ministrabatur, quod quidem verisimile sit. Neq; enim credible est, Iacobum eo tempore domi vinum habuisse, quandoquidem Hegesippus, qui non diu pòst vixit, testis est illum nunquam bibisse vinum, nisi in cœna Dominica.*

Luc. 24.

Episcopus Sarisburiensis.

QVid attinet multis respondere ei, qui nihil obijcit. Hæc nihilo magis ad sacramentum pertinent, quàm quod Christus de pisce asso, déq; fauo apiario comedit: neq; ad confirmationem quicquam

quam adducitur, prẹter ſummam in verbis audaciam. Tamen quò protuliſſe nonnihil videretur, Euangelium D. Matthæi produxit, idq; hebraicè conſcriptum, quaſi Matthæus duo ſcripſiſſet Euangelia duabus diuerſis linguis: nec verò duo tantùm, ſed eadem diſſimilia. Non me latet, nonnullos opinari Matthæum hebraicè ſcripſiſſe Euangelium ſuum: quod Theophylactus Ioannem Euangeliſtam in Græcum conuertiſſe ſermonem ſcribit. Quòd autem vlla fuerit hiſtoriæ, rerúmue repugnantia aut diſcrepantia, qualem Hardingus fingere videtur, nunquam certè accepi.

Hieronymus autem hoc in loco citatus, cum ſacramentum ne ſemel nominat, tum de D. Matthæo nullum verbum facit. Quæ profectò res Hardingi fidem aliquanto reddit infirmiorem. Hieronymus Hebræorum modò meminit Euangelij, quod ſe tum in Græcum, tum in Latinum tranſtuliſſe teſtatur, quodq; ſæpenumero eſt ab Origene vſurpatum. Euſebius autem illud pro Euangelio non agnoſcit, ſed tantùm in notharum ſcripturarum numero reponit.

Hieronym. de eccleſiaſticis ſcriptor.

Euſebius lib. 3. cap. 25.

Verùm qualiſcunq; tandem eius authoritas extiterit, ſic in eo ſcriptum eſt, *Chriſtus accepit panem, & benedixit, & fregit*: Hìc, inquit, Hardingus, *nemo dubitare poſſit, quin hoc ſacramentum fuerit*. Hoc quidem illum vehementer velle video. Atqui hic tamen neque in Hebraico Euangelio, neque a D. Hieronymo vlla ſit omnino vel leuiſſima ſacramenti mentio. Neque id D. Iacobus vouerat, ſe non adminiſtraturum, neque accepturum Communionem, ſed cibarij panis nihil comeſurum, quouſque Chriſtus fuiſſet e mortuis excitatus. Nam illa benedictio panis non erat ſacramento peculiaris, ſed generatim fuit a Chriſto obſeruata, quandocunque Dei creaturis vteretur, quemadmodum ex Euangelica hiſtoria paſſim liquet. Quòd Chriſtus eo tempore ſacramentum celebrarit, Hardingi tantùm ea coniectura eſt. Hoc nullus antè perſpexit antiquus author, ne ipſe quidem Hieronymus, qui hiſtoriam hanc ſcriptis mandauit. Et tamen Hardingus quaſi certus de eo fuiſſet in cœlo tertio factus ait, *ita clarum ac perſpicuum eſſe, vt nemini dubium ſit.*

Sed demus eſſe ſacramentum: *Ergo*, inquit Hargingus, *vna tantùm ſpecie procuratum fuit*. Quamobrem id tandem? Hìc iam vnam coniecturam alteri ſubuenire opitulariq; oportet: *Veriſimile enim eſt*, inquit Hardingus, *nullum domi vinum fuiſſe*. Quid ita verò? *Quoniam D. Iacobus vinum non bibebat*. Si ſuſpiciones argumentorum momenta haberent, hæc confecta res eſſet. Verùm enimvero quid hac coniectura infirmius, *D. Iacobus vini abſtemius fuit: Ergo, nullum domi ſuæ habuit vinum*? Equidem Hegeſippus ipſe, qui Iacobum a vino ſemper abſtinuiſſe tradit, author etiam eſt, *illum nunquam vnctum fuiſſe, lanea veſte nunquam vſum eſſe, carnem nunquam per totam vitam guſtaſſe*. Vnde concludere liceat, ſi Hardingo volumus in Dialecticis vti magiſtro, Iacobum, neq; vnguentum, neq; veſtimentum aliquod laneum, neque carnem domi ſuæ habuiſſe. At aliud adhuc tamen hinc grauius incommodum exiſtit. Hieronymus D. Iacobum Hieroſolymarum epiſcopum

Egeſippus. Abdias lib. 6.

Hierony. in eccleſiaſt. ſcriptor.

extitisse refert triginta annorum spacio, vsq; ad septimum annum Neronis. Si quod hoc in loco affirmatur, verè affirmatur, quod nunquam scilicet vinum biberit Iacobus, nisi tantùm in Christi cœna vltima, tum necessariò cõsequetur, per annos 30. quibus ecclesiam episcopus Hierosolymitanam gubernauit, Missam nunquam celebrasse, quod fatendum Hardingo non est: aut vna solùm specie consecrasse, quod sacrilegium esse Gelasius decreuit. In vtram se partem Hardingus conuerterit, in alterutrum horum incommodorum necessariò inciderit.

Huc accedit, quòd si reuera sacramenti hîc facta mentio fuerit, siq; nihil in ædibus D. Iacobi vini extiterit, tum Christus ipse vna specie communicarit, cuius exemplo quemadmodum isti dicunt episcopi atq; sacerdotes stare necessariò debent. Posthac igitur populum ne fraudanto, sed Christi exemplum sequuti & episcopi, & sacerdotes perinde vna specie communicanto, ac Laici omnes.

Hardingus 16. Sectio.

SEd quoniam aduersarij nostri, quô veritatem glossematis suis nebulosis obscurent, his authoritatibus caliginem forsan aliquam offundent, quæ tranquillis sobrijsq; spiritui sancto per os ecclesiæ loquenti auscultantibus satis claræ & illustres videantur: eiusmodi producam testimonia, atq; confirmationes huius rei e vetustis patribus, quæ neq; ratione vlla, neq; sophistica astutia repelli possint. Nonnulla ex illis locis, quæ in superiore articulo pro priuata Communione adduxi, huic proposito præclarè inseruire possunt, & proinde volo hîc etiam aliquot eorum recitare.

Episcopus Sarisburiensis.

INdignum verò certè & iniquum foret, tenebris caliginem obducere. Hardingus autem etsi ea ad confirmandam dimidiatam suam & imperfectam Communionem attulit, quæ ipse facilè dilui refelliq́ue posse non ignorat, quæq́; Guilielmus Widefordus, eiusdem cum Hardingo disciplinæ alumnus, ineptè & falsò concluſa confirmat, ea tamen sine iactatione, & ostentatione aliqua dimittere noluit. Posthac verò testimonia tam expressa, tam firma, tam inuicta prolaturus est, vt vitari, depelliq́; nullo modo possint. Quanquam sanè hæc neque ita ponderosa sunt, neque ita noua testimonia. Et ea cognoui antè, & momentis suis diligenter ponderaui, quàm quicquam ea de re essem eloquutus. Hoc in loco multa repetit replicátque, suprà ab eo ad probandam priuatam Missam allata, neque immeritò. Vtrôque enim peræquè referuntur.

Guilie. VVidefordus contra VVicleuum.

Hardingus. 17. Sectio.

MIciades constantissimus Christi Martyr, & Romæ episcopus instituit, vt hostiæ complures episcopi consecratione præparatæ, ad ecclesias, & parochias

parochias paſsim mitterentur, ne Chriſtiani homines in Catholica fide perſeuerantes, ſacramento ab hæreticis fraudarentur. Quod quidem de panis forma tantùm intelligi debet, quandoquidem vinum quantitate tantula, non ita commodè ab vno loco in alium ad eum vſum circunferri poterit, nedum longiori tempore conſeruari, ne corrumpatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ISTud argumentum e vecturæ difficultate pendet. Si enim ratio aliqua aut via excogitari potuit, qua ſacramentum vtraq; ſpecie circungeſtaretur, facilis & expedita ad hanc coniecturā reſponſio oſtenderetur. Cæteroquin enim Milciades de Communione vnius ſpeciei nullum verbū facit. Quòd autē vtriuſq; ſpeciei vectio non ſit ἀδύνατος, antiquitatis exempla demonſtrant. Hieronymus ſic ſcribit de Exuperio epiſcopo Toloſano apud Gallos: *Nihil illo ditius, qui corpus Domini in caniſtro vimineo, ſanguinem portabat in vitro:* ſimiliter Iuſtinus Martyr eccleſiæ ſua ætate morem perſcribens, ait: *Illis, quæ cum gratiarum actione conſecrata ſunt, vnuſquiſque participat: eadem ad eos, qui abſunt, Diaconis dantur perferenda.* Quare non modò δυνατὸν, ſed tritum etiam vſitatumq; ac ſolenne fuit, ſacramentum vtraque ſpecie circunferre. Hoc primum eſt inuictum argumentum, quod a nemine omnium dilui poteſt.

Hieronym. ad Ruſticum

Iuſtinus, Martyr in apologia. 2.

Hardingus 18. Sectio.

NIcenum Concilium ſanxit, vt in eccleſijs, in quibus, neq; epiſcopi, neq; presbyteri aderant, ipſi Diaconi proferrent ederentq; ſacram Communionem. Quod ad vini formam accommodari nequit, propterea quòd, ſi vinum diutius aliquanto cuſtodiretur, aceſſeret, & corrumperetur.

Hic Canon neque in Græco habetur, neque in prima editione extat, neque a Gratiano citatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

POſterior illa clauſula, *(Ipſi proferant & edant)* neque in Græco exemplari, neque in Decretis, neque in priori editione Conciliorum reperitur. Verba aliquot apud Rufinum eodem nonnihil ſpectantia habentur hoc modo: *Præſentibus presbyteris Diaconi ne diuidant Euchariſtiam, ſed illis agentibus ſolùm miniſtrēt: ſi verò presbyter nullus ſit in præſenti, tunc demum etiam ipſis liceat diuidere.* Hæc parum afferunt Hardingo adiumenti, niſi forte dixerit, *Proferre*, aut *Diuidere* perinde eſſe, atque adminiſtrare vna ſpecie. Quòd ſi autem hanc perridiculam, vti quidem eſt, eſſe interpretationem fateatur, teſtimonium hoc ſilentio præterijſſet.

Rufin. lib. 1. cap. 6.

Hardingus ex his verbis eam conatur hominibus opinionē inijcere, nempe Diaconum abſente presbytero ad pixidem ire, indéq; depromptum ſacramentum accipere ſolitum eſſe. Rufinus autem nullum verbum facit neque de proferendo ſacramento, neq; de accipiendo a

Diaconis, ſed tantùm de eo diuidendo ſeu miniſtrando plebi. Hoc autem videtur ſentire, Diacono fas eſſe, ſi presbyter abfuerit, conſecrare, populóq; miniſtrare. Quod quanquam aliqua ex parte cum alio eiuſdē Concilij canone pugnare videatur, maximè præſente presbytero, eam tamen inualuiſſe in eccleſia primitiua cōſuetudinem, clariſſimis certiſſimiſq; argumentis confirmatur. Ambroſius fingit D. Laurentium, qui Diaconus extiterat, Sixtum epiſcopum his verbis alloquutum eſſe, quando illum duci ad ſupplicium videret: *Experire virùm idoneum miniſtrum elegeris, cui commiſeris Dominici ſanguinis Conſecrationem.* Hinc intelligimus in more tum fuiſſe Diaconis conſecrare. Eutropius igitur perperam ſine cauſa Ambroſij verba corrupit atque immutauit, & pro *Dominici ſanguinis conſecrationem*, ſuppoſuit *Dominici ſanguinis diſpenſationem.* Statim enim in Ambroſio ſequitur: *Et conſummandorum conſortium ſacramentorum.* Iuſtinianus etiam imperator in Authenticis ſuis *De eccleſiaſticis diuerſis capitulis* habet: *Epiſcopus mulieribus ſibi ſubiectis eiuſmodi presbyterum aut Diaconum præficiat, qualem ipſæ elegerint, qui eis reſpondeat, aut ſacram oblationem miniſtret.* Idem etiam manifeſtò patet ex ſecundo canone Concilij Ancyrani. Verba ſunt: *Diaconi ſimiliter, qui immolauerunt, honorem quidem habeant: ceſſare verò debent ab omni ſacro miniſterio, ſiue a pane, ſiue a calice offerendo, vel prædicando.*

Cano. 18.

Ambro. officiorum lib. 1. cap. 41.

Eutropius.

Folio 356. Authen. De Eccl. diuer. capitulis.

Concil. Ancyran. Can. 2.

Iſtas autem Diaconorum partes poſtea multa decreta reſciderunt atque antiquarunt. Primùm Bergomenſis in vita Honorij ait: *Decreuit Zoſymus epiſcopus Romanus, vt Diaconus præſente epiſcopo aut presbytero non miniſtraret.* Et multò antè in Concilio Arelatenſi apud Gallos conſtitutum fuit, ne Diaconi omnino ſacramentum adminiſtrarent. Verba ſic habent: *De diaconis, quos cognouimus multis locis offerre, placuit id minimè fieri debere.*

Begomen. in Honorio.

Concil. Arelat. 1. ca. 1.

Non inficiabitur Hardingus, quin hæc ſatis luculenta ſint teſtimonia, Diaconos illis temporibus ſacram fuiſſe Communionem celebrare ſolitos. Itaque non id voluit Concilium Nicenum, vt Diaconus repoſitum & reſeruatum in pixide ſacramētum inde depromeret, quemadmodum Hardingus ſuſpicatur, cum ea verba neque in Græco, neque in prima Conciliorum editione extent, neque a Gratiano allegata ſint: ſed vt abſente presbytero diaconus ſacra myſteria conſecraret, populóque diſtribueret, id quod e verbis Rufini perſpicuè colligitur. Sed vt concedamus Hardingo ſacramentum fuiſſe reſeruatum: nihil hinc tamen eſt nactus, quod dimidiatæ communioni magnopere proſit. Nam ſi ad hunc modum concluſerit: ſacramentum fuit reſeruatum, Ergo vna ſpecie fuit reſeruatum, iſtius argumenti conſequutio nimiùm infirma & diſſoluta foret, nec vlla Dialectici cuiuſquam facultate comprobari poſſet.

Non nego ſacra myſteria in eccleſia primitiua nonnunquam variis de cauſis fuiſſe reſeruata: ſed vtraque ſpecie fuiſſe reſeruata manifeſtò conſtat ex Nicephoro, & ex epiſtola prima queribunda Chryſoſtomi ad Innocētium. Cum igitur verißimum ſit, neq; negari poſſit, ſacra-

Niceph. lib. 13. cap. 19.

Chryſoſt. epiſt. 1. ad Innocentium.

ſacramentum vtraque ſpecie fuiſſe ſeruatum, quid tandem Hardingus ex hoc inuicto argumento adeptus eſt, quod ad probandam dimidiatæ communionis adminiſtrationem faciat?

Hardingus. 19. Sectio.

QVod ſæpiſſime patres teſtatum reliquerunt, Chriſtianos homines perſequutionis tempore a ſacerdotibus in eccleſijs ſacramentum in plures partes diſtributum accepiſſe, domumq; linteolis detuliſſe, quo manè illud ſecretò comederent, prout ipſorum ferebat pietas: ea de cauſa & propter alias etiam circunſtantias neceſſariò de forma, ſeu ſpecie panis intelligi debet. Nota ſunt Tertulliani & Cypriani loca. Tertullianus in libro ad vxorem, ei ſuadet, ne iterum nubat, præſertim viro infideli, ſi forte ipſe prior moreretur, quandoquidem tum non ei ſemper licitum foret propter maritum ea facere, quæ Chriſtianam fæminam decerent. Non ſciet *(inquit)* maritus, quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? & ſi ſciuerit panem, non illum, credet eſſe, qui dicitur? *Cyprianus in ſermone* De Lapſis *ſcribit, quòd quando mulier quædam tentaſſet arcam ſuam indignis manibus aperire, in qua Domini ſanctum fuit, igne inde ſurgente deterrita eſſet, ne attingere auderet: quod procul dubio de altera illa ſacramenti ſpecie accipiendum eſt.*

Lib. 2. ad vxorem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

RES quæ in controuerſiam noſtram atque diſputationem adducitur, hac queſtione continetur, vtrùm populus in eccleſiam congregatus, vnquam intra præfinitum illum annorum numerum, cõmunionem vna ſpecie acceperit. Hardingus non de conſuetudine ipſius eccleſiæ, ſed de hominibus ſingulis, déq; priuatis ædibus reſpondet. In quo & illud prętermittit, quod probandum ei fuit, & quod nulla confirmatione eget, vtpote a propoſito diſiunctum, ſola coniectura confirmat. Quod ad illum autem Tertulliani locum attinet, in eo quidem manifeſta deprauatione vſus eſt, quemadmodum ſuprà docui.

Coniecturæ, quas affert, hæ ſunt: *Mulieres ſacramentum linteis receperunt: Tertulliani vxor domi illud ante cibum guſtauit: Cyprianus teſtatur mulierem quandam domi in arca illud ſeruaſſe: Ergo, ſacramentum vna ſpecie adminiſtratum fuit:* hæ non confirmationes, ſed frigidiſſimæ ſuſpiciones ſunt: ſic namque dicere, Panem habuerunt, Ergo vino carebant, imbecilla admodum eſt ratio, atque e ſola temporum illorum ignorantia pendet. Neque enim nouit Hardingus quanam hæc ratione obſeruata fuerint. Quòd autem mulieres atque alij ſacramentum reſeruarent, ſecumq; non altera, ſed vtraque ſpecie circungeſtarent, certum eſt, neque poteſt negari.

Gregorius Nazianzenus ad hunc modum ſcribit deſorore ſua Gorgonia: *Εἰ πέτι τῶν ἀντιτύπων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος ἢ χειρὶ ἔθου· σάρκινοι, τοῦτο καταμιγνῦσα τοῖς ἀκρύοις.* &c. *Si quam ſymbolorum precioſi* Nazianze. in funere Gorgoniæ.

corporis & sanguinis partem manus reposuisset, eam lachrymis miscens, &c. Hoc in loco Nazianzenus vtramq; partem fuisse ab ea seruatam testatur, quod contrà Hardingo videtur. Et quorsum enumerãdis exemplis insistam? Ipse Amphilochius, quem tanti Hardingus videtur æstimare, inter cæteras ipsius fabulas, quarum habet festiuam copiam, scribit Iudæum quendam se in cœtum fidelium insinuasse, vnaq; cum illis communicasse, & partem secum vtriusque speciei domum detulisse. Qua autem ratione, quóue instrumento vsus fuerit, non exponitur. Non tamen sic proinde sequitur, Hardingus ignorat quo in vase Iudæus ille vinum deportarit domum: Ergo, falsus est, & vanus Amphilochius.

Amphilochius

Iam verò, etiamsi concedatur Hardingo, quod postulat, tamen a proposito suo longè abest. Nam si ad hunc modum argumentari voluerit: *Vna muliercula dimidiatum sacramentum altera specie domi accepit: Ergo, populus publicè in Ecclesia similiter fecit* (quæ res ei probanda fuit) hæc ratio difficulter cohæresçit. Postremò vt paucis concludam, hæc tria hoc in loco commemorata exempla, nihil aliud habent, quàm meros sacramenti abusus: eáq; de causa, quemadmodum e Cypriano apparet, Deus illo facto commotum se esse miraculo declarauit, mulierem illam flammis excitatis perterrefaciens. Decretum quoq; fuit in Concilio Cæsarauguſtæ habito apud Hispanos: *Vt si quis Eucharistiæ gratiam probaretur acceptam non consumpsisse in ecclesia, anathema esset in perpetuum.* Sic igitur Hardingi rationes & sola coniectura nituntur, & praua ac vitiosa vsurpatione fundãtur, & eiusmodi sunt, vt, quamuis concessæ fuerint, tamen quod cupit non efficiant.

Cyprian. de lapsis. serm. 5.

Concilii Cæsarauguſt. ca. 3.

Hardingus 20. Sectio.

EXempla sacramenti, panis solummodo forma reseruati, vt in promptu esset ægrotis, alijsq; in periculo versantibus, quò necessarium vitæ cibum ac viaticum hinc migraturi secum haberent, fere sunt infinita. Hoc tempore vnum aut alterũ multorũ loco sufficiat. Etsi enim Iuellus iactat, nos ne vnã quidem sententiam seu clausulam habere, qua hos articulos, ab ipso Negatiua *sua tantopere deformatos confirmemus, ego tamen tractatum hunc molesta exemplorum accumulatione non complebo. Ambrosius paulò antequam expirauit Communionem accepit vna specie, in eum vsum conseruatam, quemdamodum constat ex hoc testimonio Paulini, qui vitam illius scripsit. Et quia hinc alij optimè instituí possunt, qua ratione rectè moriantur, eius hîc verba recitabo:* Eodem tempore, quo migrauit ad Dominum ab hora circiter vndecima diei, vsq; ad illam horam, qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis orauit: nos verò labia illius moueri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus autem sacerdos ecclesiæ Vercellensis, cum in superiore domo se ad quietem composuisset, tertiò vocem vocantis se audiuit, dicentísq; sibi, surge, festina, quia modò est recessurus. Qui descendens obtulit sancto Domini corpus. Quod vbi accepit, emisit spiritum, bonum viaticum secum ferens,

ferens, vt in virtute eſcæ anima refectior, angelorum nunc conſortio, quorum vitam vixit in terris, & Heliæ ſocietate lætetur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOc non eſt iactare, verum dicere. Neque ego negabam hominem aliquando quenquam vna ſpecie communicaſſe. Nam & exempla noui hæc omnia, & eorum pondera examinaui: neque verò eſt tanti laboris ea cognoſcere. Hoc autem illud eſt, quod negabam: *Vos vllum teſtimonium, aut exemplum luculentum & exploratum adferre poſſe, vnde conſtet populum vniuerſum communionem in eccleſia vna ſpecie accepiſſe.* Ex hoc pendet miranda illa *Negatiua*, quæ te tantopere offendit. Hæc illa eſt, quam tu probare confirmaréq; debuiſti, ſed hactenus non confirmaſti. Ais te exempla cumulare nolle, quaſi copia quadã nimia redundares: & tamen ægrotos, mulieres, infantes, amentes, coniecturas, ſuſpiciones, miracula, fabulas coegiſti & coaceruaſti: & nihil denique, quod vſpiam occurrebat, prætermiſiſti, quantumuis tuis rationibus nihil conduceret. Tanta nimirum exemplorum abundantia circunfluis.

De Paulino autem, qui hanc Beati Ambroſij vitam perſcripſiſſe a nonnullis exiſtimatur, nihil ipſe dicam: ad Eraſmum te relegabo, cuius aliquantùm videri vis non improbare iudicium. ſic inquit: *Idem eſt artifex, qui tam multa contaminauit in ſcriptis Hieronymi, & Auguſtini, natus ad hunc ludum. Habebat hiſtoriam Ambroſianæ vitæ, ei attexuit præfationẽ, vt vides, lepidam: intertexuit interlocutiones, addidit coronidem, & affinxit aliquot prodigia. Cõferat qui volet Paulini ſtylum cum huius aſſutia pãnis, &c.* Hic ille eſt Paulinus, quem Hardingus authorẽ delegit ſuum. Eraſm. in præfatione in Ambroſium.

Res autem ipſa ſi concedatur, neque Hardingi cauſæ adiumenti quicquam, neque noſtræ detrimenti affert. Etenim quamuis Ambroſius accepto pane animam ſtatim efflaret, & poculum proinde non acciperet, (quod integrum adhuc reſtat,) non tamen ex eo ſequitur, hunc ſolennem fuiſſe eccleſiæ morem. Quodnam hîc autem Hardingus præclarè moriẽdi exemplum repererit, ſanè non video: niſi fortè ſacramẽtum, eò duntaxat quòd accipitur, ſalutem efficere poſſe, rectéq; moriẽdi cauſam eſſe ſenſerit: quæ periculoſa ſententia eſt, atq; ab ipſo Hardingo iampridem reprobata. Quãtum ex hiſtoria conſtare poſſit, Ambroſius eo tempore neq; deferri ad ſe ſacramẽtum iuſſit, neq; verbum vllum effatus eſt, nec quid acciperet intellexit: mutus tãtùm iacuit, deglutitóq; pane animam illico exhalauit. Verùm Paulinus iſte in eadem hiſtoria vnam eximiam atq; ſingularem Ambroſij ſententiam commemorat, quam Beatus Auguſtinus ſenectute prouectus crebra mentione ac prædicatione vſurpauit, quamq; Hardingus hoc in loco diſſimulanter prætermiſit, e qua & ſummam conſolationem capere, & reuera ad bene moriẽdi diſciplinam præclarè proficere liceat. Etenim in lecto iacens, animámq; agens dixit: *Non ſic vixi, vt pudeat inter vos viuere: nec mori timeo, quia bonum habemus Dominum.* Articul. 20.

Hardingus 21. Sectio.

Dionysius Alexandrinus, qui circiter annum Domini 200. vixit, referẽte Eusebio, manifestò declarat, senem quendam nomine Serapionem vna specie cõmunicasse statim ante decessum. Serapion iste, postquam mutus trium dierum spacio iacuisset sacramentũ deferri iussit. Sacerdos morbo ipse ne veniret præpeditus, pusioni, qui eius rei causa venerat, sacramenti portionẽ tradidit, præcepitq; vt eam perfusam ac madefactã in os seni ingereret. Hæc hactenus verbis ipsis exprimuntur, ad Græcã veritatẽ conuersis. Puer ille domum reuersus cibum cœlestem liquore perfusum & seni discedendi, atq; ad cœlum festinãdi cupiditate anhelanti præparatũ, illi in os infudit. Cum enim senis os, & guttur morbi atrocitate diu exaruisset, sacerdos experientia simili peritus, prudenter puerum monuerat, vt sacramentum humore aliquo madefaceret, & simul in os seni inferret. Quod ita fuisse a puero factum scribit Dionysius. Iam si vini forma allata fuisset, a puero seni ministranda, non fuisset opus huiusmodi mandato de liquore adhibendo, cuius adiumento pastum illum sanctũ senex deglutiret. Quod autẽ hæc ratio fuerit sacramẽti senibus sub mortẽ ministrandi, Theodoreti testimonio cõfirmatur, qui in ecclesiastica sua historia scribit, quemadmodũ Bassius quidam archipresbyter seni cuidam nomine Simeoni sanctitatis fama percelebri ministrauit: Bassus, *inquit,* cum inuiseret ecclesias, incidit in Simeonẽ, illud orbis miraculum, decumbentem in lectulo ægrum, qui præ corporis debilitate nec loqui, nec mouere potuit. Cum Bassus eum videret moriturũ, Eucharistiã illi priùs tradit. At quemadmodũ obseruandum est, spongia petita, os humectat atq; eluit, ac tum ei diuinum obtulit sacramentum. *Si solennis eo tempore sacrati poculi Cõmunicatio extitisset, humoris ista accessio ad sacramentum facilius in stomachum vna specie ingerẽdum cõparata superuacanea fuisset.*

Eccles. hist. lib. 6. cap. 44.

ἀπολρίζει καλύπτει, καὶ τῷ πρεσβύτῃ καλὰ τῷ σώματος ἐπιτρέψει.

Amphilochius summus ille Iconij apud Lycaones episcopus, de quo in superiori articulo mentio facta fuit, in vita Basilij scribit, eum, antequam animam effunderet, partem quandam sacramenti accepisse, quam diu antea seruandam curauit, vt ea secum in sepulchro conderetur. Quam panis tantùm fuisse formam, nemo repugnare possit.

Sacramenti sepultura.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus ne fortè nihil respondisse videatur, alienum respondet. Quæritur in quæstione, quinam mos atq; vsus ecclesiæ, extiterit ille quid Serapion moribundus fecerit in lecto, respondet: quasi nullæ fuissent eo tempore exædificatæ ecclesiæ.

Serapion iste propter apertam, qua se obstrinxerat, idololatriam, ex ecclesia eiectus, atq; a fidelium societate penitus & omnino remotus fuit, idq; tam exquisita seueritate, quò cæteros metus a simili scelere deterreret, vt nunquam postea per omnẽ vitam ei reditus ad ecclesiã patuerit. In hac tamen pœnæ acerbitate, quãdo certa & explorata pœnitentiæ sese ostendebant indicia, ne forte, qui crimen admiserat, desperatione repletus totus exanimaretur, ecclesia sæpenumero charitatis & prudentiæ moderatione adhibita, de illa supplicij grauitate aliquid

quid remisit,quemadmodum ex Cypriano, Augustino,alijsq;, adeóque ex ipso Dionysio,qui rem hanc narrauit,apparet.

Augustinus de persequutionis temporibus scribens, ait: *An non cogitamus,cum ad istorũ periculorũ peruenitur extrema, quantus in ecclesia fieri soleat concursus, alijs baptismum flagitantibus, alijs reconciliationem, alijs etiam pœnitentiæ ipsius actionem, omnibus consolationem, & sacramentorũ confectionẽ & erogationẽ? vbi si ministri desint, quantum exitium sequitur eos, qui de isto seculo vel non regenerati exeunt, vel ligati?* Similiter Cyprianus habet: *In hoc extremo mortis periculo excõmunicatus expectare nõ debet, vt ab episcopo reconcilietur* (in ecclesia nimirum, pro illius tẽporis ratione) *sed istis partibus coram Diacono defungatur, atq; ita ad Dominum migret in pace.* Quapropter sacerdos perspecta conditione, in qua senex ille Serapion excõmunicatus versabatur, ipse inualitudine, quò minùs ad eum proficisci posset, prohibitus, ne ille ab omni cõsolatione ac spe prorsus derelictus excederet e vita, & quò sibi reconciliatã intelligeret ecclesiã, sacramentum ei per pusionem misit, neq; vna tantùm specie misit, sed vtraq;. Fuit enim eiusmodi tum ecclesiæ consuetudo, sicuti nõ obscurè exemplũ illud Exuperij, & Iustinus, & alij ostendunt. Puerum, cui deferendũ tradiderat sacramentum, cõmonuit sacerdos, vt depellendæ seni molestiæ causa panẽ in vinum Eucharisticum, quod secum detulerat, intingeret, quemadmodũ Bassus Simeoni quoq; fecit: quem Hardingus sanctitatis ergô mirificè laudat, etsi erat Messalianorũ princeps, & sacramẽtariæ proinde, quemadmodũ antè affirmat, hæreseos primus parens. Quid autem hinc nactus est Hardingus, quod ad dimidiatam Cõmunionem faciat? sic inquiet *puer iussus est panẽ immergere, & Bassus Simeoni os eluebat: Ergo, vna specie accipiebant sacramentum.* Equidẽ Serapionis puero expeditũ foret ad hoc argumẽtũ respõdere. Nam quæ est huius rationis cõsequentia? Os ęgroti hominis siccũ fuit, Ergo, poculum accipere non potuit? Quis præter Hardingũ hoc modo cõcluderet? Ex isto namq; fundamẽto ad hunc modum rationẽ rectiùs cõtexeret: Ægroti os siccũ fuit: Ergo, panẽ accipere nõ potuit. Quod os ægroto proluebatur, id parum meo quidẽ indicio valet, ad eripiendũ ei sanguinis Christi sacramẽtũ, & ad cõfirmandã dimidiatã Cõmunionẽ.

Augusti. epist. 180.

Hieron. ad Rusticum. Iustin. apolo. 2.

Theodoret. lib. 4 cap. 11.

Quod autẽ ad Amphilochii illius fabulam attinet, iniquum sit aliter ad eam respõdere, quàm ad fabulam. Sic enim se habet: Panis septem annis, & plùs eo, conseruatus fuerat: eum Basilius paulò ante mortẽ deferri sibi iusserat, & ea de causa acceperat, vt secum vnâ sepeliret, quemadmodũ Hardingus ait. Quorũ prima hęc affirmare, nempe quòd sacramentum aut per septem annos reseruatum, aut post tam longinquum tempus homini ægroto in lectulo iacenti conueniens aptúmq; fuerit, summæ amẽtiæ sit: at verò affirmare, quemadmodũ hic Hardingus facit, corpus Christi quod nunc immortale glorioſúmq;, & ad Dei dextram exiſtit, in tumulo reponi, atq; sepeliri posse, manifestæ, & detestandæ cuiusdem blasphemiæ est. Abdias scribit D. Matthiã Apostolum, quando lapidabatur, petijsse vt duo lapides primi cum ipso sepelirentur, quo sceleris illorum, a quibus trucidatus fuit, indices essent: qui

etsi est similium fabularum refertus, non tamen ea dicit, quæ ab omni planè ratione abhorreant: Hardingi verò Amphilochius plusquàm impudens est. Iam quò argumenta Hardingi, vno aspectu & quasi præteriens iudices, Lector, attende ista. Ego de Laicis quæro: ille de Ambrosio, & Basilio episcopis respondet. Ego de vniuerso populo quæro: ille de singulis hominibus respondet. Ego de ecclesiæ more quæro: ille de hominibus excommunicatis, qui extra ecclesiam fuerunt, respondet. Denique, ego locupletissima & certissima testimonia requiro: ille coniecturas & fabulas adfert. Atque hæc illa sunt ipsius inuicta argumenta, quæ nullo modo refelli queunt.

Hardingus. 22. Sectio.

* Falsum: sine vllo veritatis fuco aut specie.

INuetevauit in ecclesia Latina mos, ductus ab Apostolorũ vsq; tẽporibus, vt in die* Parasceues *tam sacerdotes, quam Laici sacramentum sub panis tantùm forma acciperẽt, consecratum die præcedẽte, id est feria quinta, quæ dominicæ cœnæ dies appellatur, idq; non sine notatione mysterij singularis, & maximè rari: atq; hæc legitima semper, & perfecta est habita Cõmunio.*

Episcopus Sarisburiensis.

Tunstall. de Eucharist.

HOc argumẽtum cum illo die præclarè cõgruit: ita nudũ a testibus, & inane prodit. Tunstallus, fateor, antiquitus eum in Latina ecclesia inualuisse morem scribit, ab Apostolorum autẽ fuisse temporibus tractum, vt hoc in loco Hardingus, non est ausus affirmare. Tamen vt ipsius supellectilem aliquanto auctiorem reddam, insuper aliquid adiungam: nimirum Cõcilium Arausicanum primum in Gallia quondam habitum, & Innocentium primum sacrum illum sabbati diem, qui nunc paschæ vigilia nuncupatur, adiunxisse, confirmaréq; traditionem eam in ecclesia receptam fuisse, vt sacramentum illis duobus diebus prorsus non administraretur: a quibus non multùm discrepant ea, quæ Socrates de parasceue, déq; feria quarta præeunte scribit.

Concil. Arausicanum. 1.

Socrat. lib. 5. cap. 22.
Innocentius 1. cap. 4.
Thom. 3. par. de Euch. q. 76. art. 2.
Gerson contra Floret. lib 4.
Thom. 3. par. q 81. art. 4.
Innocent. 3.
Hugo Cardinal. in euang. secundum Lucam. ca. 24.

Summum illud huius moris mysterium, Hardingus tanquã mysteriũ celat. Innocentius ait: *Hoc ideo fit, quòd Apostoli eo die fugerent, & se absconderent.* Thomas Aquinas & Gerson aiunt: *Quia si quis eo die consecrasset, dum Christus iaceret in sepulchro mortuus, corpus fuisset sine sanguine, & sanguis sine corpore.* Alij dicunt, *si sacramentum eo tempore fuisset seruatum, in pixide emortuum esset.*

Hugo Cardinalis inquit: *Quinta feria duæ hostiæ consecrãtur, & altera in crastinũ reseruatur, quod elegãter fit. Christi enim passio veritas est, & sacramentũ eius dẽ figura est: accedente itaq; veritate, figura cedit.* Hæc huius rei maximè sunt antiqua & religiosa mysteria, quę ego vnquã audierim.

At hanc (inquit Hardingus) *legitimam omnes Communionem semper æstimauerunt*: fateor. Nondum verò probasti, hanc dimidiatam fuisse Communionem vestram. Nam si sic dixeris, Consecrabant die præcedente: Ergo, subsequenti die vna solummodo specie communicabant, nullam argumentum hoc formam habet. Etenim ecclesio Græca per Quadragesimam totam non nisi Sabbatis, & Dominicis diebus sacramentum

mentum consecrare solita fuit, quemadmodum in Constantinopolitano Concilio habetur: cæteris autem diebus communione rerum antè consecratarum vsa est, cum interim communionem vna specie administratam ad hodiernum vsq; diem nunquam admitteret. Huic tamen Græcæ ecclesiæ mori Tonstallus parasceues adhibitam in Latina ecclesia ceremoniam confert. Vsqueadeo abest Hardingus, vt ex Parasceue id, quod instituerat, probet.

Sexta Synod. Constantin. can. § 2. τῆ θείᾳ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων. Tondal. de Eucharist.

Hardingus. 23. Sectio.

QVòd autem in Græca etiam ecclesia, Chrysostomi adeo temporibus, cõmunionis sub forma tantummodo panis celebratio & obseruata, & approbata fuit, ex hac insigni historia apparet, quam Sozomenus author Græcus narrat. Ea sic Latinè habet: Ioannes cum Constantinopolitanam ecclesiã optimè gubernaret, vir quidam sectator hæreseos Macedonianæ, eiusdẽ sectæ vxorem habebat. Hic cum Ioannẽ de syncera erga Deum religione disserentem fortè audiuisset, doctrinã amplexus, & vxorem quoq;, vt sibi consentiret, hortatus est: et quoniam illa notarum mulierum solita consuetudine captiua teneretur, vt maritus quamuis monuisset sæpe, nihil tamẽ proficeret, nisi, inquit, in religione mihi consors fueris, ne in vitæ quidem communione posthac eris. Ibi mulier data fide se id facturã, cum ancilla quadam, quam fidam arbitrabatur, de hac re communicat: eamq; sibi ad fraudem marito faciendam adiungit sociã. Itaq; tempore communionis (intelligunt autem, qui Christo initiati sunt, quid dicam) illa, quod acceperat continens, velut ouatura procumbit: famula interim astans, furtim porrigit id, quod manibus aduenies ferebat, quod quidem simul atq; dentibus admotum esset, in lapidem induruit. Tum mulier timore consternata, ne quid sibi grauius eueniret ob tãtum miraculum in se diuinitus editum, cum festinatione ad episcopum accurrit, seipsam indicat, et lapidem ostendit, qui manifesta vestigia morsus, sed materiam ignotã, & inusitatum quendam colorem referebat. Cumq; profusis lachrymis veniam impetrasset, cum marito deinceps concors vixit. Si cui autem (inquit Sozomenus) hæc verisimilia non videntur esse, testis est ipse lapis, qui etiamnum hodie inter Constantinopolitanæ vrbis cimelia conseruatur. Ex hac historia manifestò patet Sacramentum eo tempore vna solùm specie administratum fuisse. Etenim mulier ea vnam illam formam accipiendo, viro suo persuadere voluit, se cum ipso, et cum sanctissimo illo episcopo communicasse. Alioquin enim si ambæ species tum fuissent procuratæ, aliã quandam fraudem, atq; fallaciam, qua poculum deuitasset, adhibere debuisset, quod non perinde fuisset expeditum.

Hist. eccles. lib. 8. cap. 5. in Græco.

κειμήλια.

Episcopus Sarisburiensis.

ISTius historiæ fidẽ affligere non debeo: quanquam & Sozomenus, & Nicephorus, a quibus eadẽ narratur ambobus, permulta habent, quę limari meritò potuerunt. Nihil tamen adhuc video, quamobrem Hardingus tantopere exultaret. Etenim in omni hac bene longa narratione, nullum planè verbum est de communione vnius speciei. Panis ille

in lapidem conuerſus, atque inter ciuitatis illius monumenta conſeruatus ſimulationis muliebris index fuit, non dimidiatæ communionis Hardingianæ teſtis. *Attamen* (inquit) *ex hac hiſtoria conſtat ſacramentum fuiſſe tunc vna tantùm ſpecie adminiſtratum. Mulier namq; ex eo, quòd vnam illam formam acciperet, viro ſuo perſuadere voluit, cum ipſo ſe communicaſſe. Alioquin enim, ſi ambæ ſpecies adhibitæ fuiſſent, alius aliquis tum ei dolus fuit exercendus, quo poculum eluderet, quod nõ peræquè facilè extiſſet.* Frigida me hercules concluſio, ex muliebris tantùm ingenij (vt videtur) ſolertia & calliditate pendens. Nam vt rationem fœmina iſta excogitauit, qua virum in altera re ſuum falleret, quid erat, quòd in altera non ſimili fraude vteretur? Quid ni potuit ſumpto poculo ſe bibere ſimulare, nec bibere? Equidem huiuſmodi ficta ſimulatio in poculo facilius, quàm in pane perficitur: quæq; non dubitabat, in altera Diuini ſacramenti parte fraudem committere, in altera ſimiliter peccare nunquam erat veritura. Hîc coniecturarum, quibus Hardingus vtitur, quanta ſit firmitudo perſpicimus. Et ea ille metit quæ nunquam ſata, & colligit ex authoribus ſuis ea, quæ nunquam fuerunt dicta.

Sed quod ad huius rei veritatem attinet, ſi placeret tantùm diuinare, quemadmodum Hardingus facit, quamobrẽ non liceret ſic animo ſetum & cogitatione fingere? Si mulier ea, voluit in re tam periculoſa huiuſmodi ſimulatione vti, quid ei fuit opus panem de manu ancillæ accipere, præſertim eo tempore & eo in loco, & in oculis totius populi? aut quî potuit tam palam accipere, vt interim in ſuſpicionem nõ veniret? aut cur non ipſa ſecum clam in linteo attulit? onus non magnum fuit, & illi erat hoc modo ſimulare promptius. Atq; hæc hactenus, quo coniecturæ coniecturam regeramus.

Quòd autem nulla eſſet eo tempore ſacræ communionis iſtiuſmodi in partes diſtinctio, & quaſi dilaceratio, optimè cognoſcere licet tũ ex Baſilio, Nazianzeno, Gregorio Nyſſeno, alijſq;, quos ætas ea tulit, tum ex his manifeſtiſſimis verbis Chryſoſtomi: *Eſt vbi nihil differat ſacerdos a ſubdito: vt quando fruendum eſt horrendis myſterijs.* Huc accedit, quod Græca eccleſia, hac dimidiata communione, & antè ſemper, & poſtea caruit. Cuius rei cauſa Leo decimus Papa totius ſacramenti vſum iuxta Chriſti inſtitutionem adhibitum Bohemorum Græcorumq; hæreſim appellat.

Chryſoſt. in 2. Cor. homil. 18

Hardingus. 24. Sectio.

LOcum illũ Baſilij in epiſtola ad Cæſariã nulla ſophiſtica techna eludere poterunt Euangelici. Hæc eius verba ſunt: Omnes in eremis ſolitariã vitam agentes, vbi non eſt ſacerdos, communionẽ domi ſeruantes a ſeipſis cõmunicant. In Alexandria verò, & in Ægypto vnuſquiſq; eorũ, qui ſunt de populo, plurimùm habet communionem in domo ſua.

Hîc a Iuello quæri poſſit, qua ratione fieri potuit, vt vinum conſecratũ in menſuris tam exiguis, quæ ſingulis nimirũ hominibus, ſeparatim ad communicandum ſufficerent, conſeruaretur in illis calidiſſimis regionibus, maximè in deſertis, in quibus neq; ſacerdotẽ, neq; Diaconũ habuerunt, vt in eo loco

Baſilius

Basilius scribit: ob quorũ inopiam sacramentum longo tempore custodiebant, ne temporibus necessarijs eo destituerentur. Præterea quærere etiam liceat, vtrum panis solũmodo, an vini quoq; forma esset, quam Christiani homines, præsertim mulieres a sacerdotibus solitæ fuerũt religiosè in mundis linteis, aut mantilibus recipere domum secum deportandam, cautissimè prouidentes nequa pars in terrã caderet, quemadmodũ tum Origenes, tũ Augustinus testatur. Fatebitur opinor, vestẽ linteã, ad liquorẽ conseruandũ minus aptũ esse.

Panis & Vinũ subitò in formas mutata.

Episcopus Sarisburiensis.

EVangelici, quos Hardingus eo nomine, vt probroso & cõtumelioso, quasi ad ipsum pars Euangelij Dei nulla pertineret, identidẽ appellat, parũ opus habent ea vitare atq; effugere, quæ sibi nihil officere, atq; obstare perspiciũt. Quæritur namq; de vniuersa ecclesia: respõdetur autẽ de singulis personis. Nos de ecclesiarum more loquimur: Hardingus de locis desertis ac solitudinibus respondet. Si quidẽ in ecclesijs aliquid reperire potuisset, quod suo proposito conduceret, lustrare mõtes & peragrare solitudines noluisset: neque ex Ægypto vsq; auxilium accersisset, si domestico vti licuisset & propiore.

Fundamentũ istius argumenti eo nititur, quòd quibusdã in locis cõseruari vinum nequit. Quod quidem hucusq; Formæ vocabulo nuncupauit Hardingus, at nunc postquã semel coacuerit, vinum vocat. Tanta inest in appellationibus commutandis solertia. Verùm si nullũ omnino vinum remanserit, quemadmodũ isti cunctis mortalibus persuadere cupiunt, quod tum nomẽ illi rei tribuemus, quę seruari tam difficulter potest, ne acescat? Christi sanguis certè nõ acescit: neq; vini formæ omnis substãtię expertes acescere possunt: Horum alterutrum peræquè regionis ardorẽ tolerare poterit, atq; alterum. Gelasius autem habet, *In sacramentis remanet natura, ac substantia Panis, ac Vini.*

Cæterùm an vinum in regionibus calidis conseruari poterit, hoc loco non disceptabo. Quanquam Macrobium memini literis prodidisse in Ægypto, quæ maximis omnium terrarum ardoribus torretur, vina nasci summè frigida, quæ sunt proinde, vt est credibile, diuturniora. Et licèt regio Neapolitana sit vehemẽter calida, eiusdẽ tamen vina annorũ quadraginta aut quinquaginta spacio fuerunt conseruata, quẽadmodum Plutarchus, & Athenæus, & alij prodiderunt. Sed hoc ad rem non multùm attinet. Verùm vt vino coacescere, sic pani contingit mucescere, id quod ex multis Missæ cautionibus ea de re factis cõstat. Illud tamẽ quæri hoc in loco potuit. Si vinũ in exiguas mẽsuras dispertitũ, ad paucos dies cõseruari nequibat in montanis Ægypti locis, quî tum potuit vinũ illud, quod Christus in Cana Galileæ ex aqua mutauerat, Aurelijs apud Gallos instar sacri cuiusdã monumẽti mille & quingẽtis & triginta annis asseruari, ab eo tẽpore, ad diẽ vsq; hodiernũ, sine vlla adeo acoris tentatione. Atqui vt cõcedamus in mõtibus custodiri vinũ nequiuisse, in tẽplis tamen & comparari, & adseruari potuit, saltẽ durante communione: quod ad nostrum institutum satis est.

Macrobius.

Plutarchus in Lucullo. Athenæus.li.1

Vinum architriclini.

Quod de seruando in linteolo liquore dixit Hardingus, lepidè quidẽ.

dixit, sui potiùs oblectandi gratiâ, quàm quòd multum ad rem faceret. Nam cæteroquin, vt panem in veste lintea posuerunt mulieres, sic vinum in ampulla, aut consimili vase deferre potuerunt. Quod esse ab illis etiam factitatũ, non obscurè colligere liceat ex eo, quod de Gorgonia Nazianzeni sorore memoratur, deq; Exuperio, cuius Hieronymus meminit: atq; ex illa fabula de Iudæo, quam Amphilochius ipse Hardingianus recitat. Quod autem Hardingus tam facetè iocatur de custodiendo liquore in linteo, fuit in Concilio Altisiodorensi decretum, vt Chrisma Chrismario, & linteo imponant. Non dubito quin Hardingus facilè existimarit, linteum vino non minùs, quàm oleo custodiendo aptum esse.

Nazianz. in funere Gorgoniæ.

Hieron. ad Rusticũ Narbon.

Concil. Altisiodor. Can. 6.

Hardingus. 25. Sectio.

ETsi potui magnum locorum aliorum numerum adferre, ad confirmandum vnius speciei vsum, qui secundùm communissimam ecclesiæ regulam panis forma erat: hîc tamen mihi ipsi modum præscribam, Lectorem commonefaciens, communionem quibusdam personis sub forma vini tantùm ministratam, et pro toto sacramento acceptam fuisse, præcipuè iis, qui propter gutturis siccitatem sub panis forma deglutire eam iam moribundi nequiuerunt. Cum ex beato Cypriano, atq; etiam beato Augustino patet, sacramentũ ipsorum seculo infantibus præberi solitum, tum in Cypriano legimus, quòd quando Diaconus quidam calicem sanguinis Dominici puellæ offerret, quæ nutricis suæ culpa de victimis Dæmoniorum gustauerat, infans Diuinæ maiestatis (vt Cypriani verbis vtar) instinctu commota faciem auerteret, labia compressa contraheret, & poculum respueret. Postquam verò Diaconus ei paululum vini per vim infudisset, tantus singultus vomitusq; est consequutus, vt potus ille sanctificatus in sanguine Christi e pollutis visceribus erumperet. Si Sacramentum antè fuisset infanti huic sub forma panis datum, panem ea non minùs repudiasset, quàm poculum, ex quo tum Diaconus poculum non esset oblaturus. Et quo minùs hoc mirandum videatur, Ioannes Teutonicus, qui scholia scripsit in Gratianum, testatur eam quibusdam in locis sua adeo ætate inualuisse consuetudinem, vt sacramentum infantibus darent, non corpus illis Domini tradentes, sed sanguinem illis in ora infundentes: quæ consuetudo iustis de causis fuit in ecclesia Romana antiquata: in ecclesia verò Græca seruata est, quemadmodum Lyra scribit in Ioannem.

Serm. 5. de Lapsis.

De cons. dist. 4. Can. 4 Si qui apud illos haereticos.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus sibiipsi aduersatur, & contraria loquitur.

QVantamcunq; Hardingus istiusmodi exemplorum copiam habuerit, si meliora vlla adhibere potuisset, istis supersedere præstitisset. Hoc enim in loco ait: *Senes aliqui propter ætatem, atque siccitatem suam poculo tantùm communicare permissi sunt, vtpote qui panem deuorare nequirent.* Paulò antè dixit: *Ambrosium in lecto decumbentem, & animam agentem, Panem tantummodo accepisse: & Basilium simili occasione Sacramentum accepisse, quod tum vetus*

fuit, & ſiccum, quippe per ſeptem annos ſeruatum, idq; ſolum ſine vino. Seneca habet, *proprium eſt luxuriæ gaudere peruerſis.*

Infantes, inquit Hardingus, vna ſpecie communicabant: eóq; Cypriani teſtimonium refert, quod eſt eiuſmodi, vt licet ad hoc de infantibus propoſitum ſuum faceret, alijs tamen permagnis eius negotijs officeret. Primùm enim ex illo Cypriani loco conſtat, ſacram Communionem fidelibus omnibus ita fuiſſe iudicatam neceſſariam, vt ab ea ne pueri quidem, atq; infantes arcerentur: quæ res priuatam Miſſam penitus diſturbat. Præterea vniuerſam plebem vtraq; ſpecie communicaſſe ex Cypriani verbis manifeſtò intelligimus: quod Hardingi dimidiatæ Communioni magnopere aduerſatur.

Cyprianum Hardingus aduerſus ſe citat.

Cyprian. ſerm. 5. de Lapſis.

Iſta omnia quoad populum Hardingus agnoſcit, de quo ego litem ſolùm intendebam: ipſe verò actionem ſuam ad infantes traducit, de quibus tamen me nihil loquutum eſſe nouit. Etſi quæ proponit omnia, probaſſet luculentiſſimè, quid tamen aliud, quàm infantem partibus adiunxiſſet ſuis? Quid ſi autem infans ea vtramq; ſpeciem accepit? Nihil ſanè in Cypriano reperias, quod contrarium euincat. Hieronymus autem, & Auguſtinus, atq; alij ſcriptores antiqui teſtes ſunt locupletiſſimi, eos qui baptizarentur, cum infantes, tum alios, nulla mora interpoſita, mox ſacra myſteria vtroq; ſymbolo accepiſſe. Hieronymus de quodam Hilario loquens ait: *Non poteſt baptiſma tradere ſine Euchariſtia.* Cypriani verba ad hanc rem ſpectantia ſic habent: *Vbi ſolennibus adimpletis calicem Diaconus offerre præſentibus cœpit, & accipientibus cæteris, locus eius aduenit, faciem ſuam paruula inſtinctu Diuinæ Maieſtatis auertere. &c.* Ex his colligere non iniuriâ liceat, quòd qua ratione ſacerdos, Diaconi, reliquúſq; populus communicabant, eadem etiam paruula ea, nec omnino diſſimili aut varia vteretur.

Auguſt. de eccleſ. Dogmat. lib. 1. cap. 52. Hieron. contra Luciferi.

Vrgebit autem Hardingus hoc modo: *mentio fit tantùm poculi: Ergo, infans alteram ſpeciem neutiquam accipiebat.* Hæc nimis eſt tenuis coniectura: ſic tamen argumentari Hardingo vſitatum eſt. Quid inde verò ſequatur incommodi, non ſatis perpendiſſe ſecum animo videtur. Peræquè enim ex eo concluſerit, & ipſum ſacerdotẽ, & Diaconos, totumq; populum poculo ſolùm communicaſſe. De altera enim parte nihil planè commemoratur.

Si panis fuiſſet infanti oblatus, illum perinde, atque poculum repudiaſſet. Hæc alia eſt neceſſariæ conſequutionis expers coniectura. Hoc euentum tum accidit, cum Deo viſum eſſet: cuius facta noſtrum captum longè ſuperant.

Lyra, atque Teutonicus mille trecentis plus minùs annis poſt Chriſtum vixerunt: quorum proinde debet hac in re videri leuior authoritas. Quanquam Lyræ, meo certè iudicio, deprauata ſententia eſt, in alium ſenſum ſcribentis. Nam quòd Auguſtinus diſertè vſus eſt vocabulo ipſo *Paruulorum*, Teutonicus in ſuo gloſſemate ait: *Hoc intellige de adultis.* Et quo errorem ſtabiliat ſuum, conſuetudinem quandam recitat, ſed a quibus vſurpatam, neſcit: eâmq; probat, ſed per quos, ignorat. Sic enim affirmat, *ſecundùm quoſdam*, quod genus teſtimoniorum nũquam

in vllo foro valuit. Potuit itaq; Hardingus istos Doctores absque aliquo causæ suæ damno tacitus dimisisse.

Hardingus 26. Sectio.

QVartum Concilium Carthaginense decreuit, vt si quis morbo laborans (qui publicè pœnitentiæ addictus erat) sacramentum peteret, & antequam moreretur in phrenitidem incideret, aut mutus fieret, sacramentũ illi in os infunderetur. Vt hoc de vini forma accipiendum putemus, adducimur decreto quodam vndecimi Concilij Toletani: in quo sic habetur: Solet humanæ naturæ infirmitas, in ipso mortis exitu prægrauata, tanto siccitatis pondere deprimi, vt ciborum illationibus refici, sed vix tandem illati delectetur poculi gratia sustentari. *Tum sequitur:* Quod etiam in multorum exitu vidimus, qui optatum suis votis sacræ communionis expetentes viaticum, collatam sibi a sacerdote Eucharistiam reiecerũt: non quòd infidelitate hæc agerent, sed quòd propter Dominici calicis haustum, traditam sibi non possent Eucharistiam deglutire. *Quomodocunq; hæc accipiantur, patet ex hoc concilio, atque ex alijs antiquis Concilijs, & Doctoribus, Catholicam ecclesiam solitam fuisse ægrotantibus vnam speciem præbere.* Can. 76. Can. 11.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆ sibi ipsæ respondent authoritates, quæ vt sint omnino exploratissimæ, nihil tamen Hardingo proficiunt. Omnis nostra est de trito, & communissimo ecclesiæ more controuersia. Ad eum ostendendum homines Lunaticos, & phreneticos comparauit, atq; introduxit Hardingus. Nouum esset & inusitatum spectaculum ecclesiam videre huiusmodi hominibus refertam. Pondus istius argumenti hac solummodo coniectura nititur, *Panem nimirum in os ægroto infundi non posse.* Quanquam e tertio Concilio Carthaginensi, éq; compendio Concilij Hipponensis rescisci queat, *Sacramentum eo tempore in ora mortuis inferri solitum esse.* Neq; istius argumentationis aliquam animaduerto necessariã consequentiam: *Phreneticus est, aut elinguis* (quæ fuit eius Cõcilij hypothesis) *Ergo, Panẽ accipere non potest sacramentalem.* Si accipiẽdi aliqua difficultas esse videatur, ea maximè ad poculum pertinet.

Concil. Carthag. 3. Can. 6.

Concil. Toletan. 11. Can. 11

Canon ille Concilij Toletani hoc in loco recitatus, non habet Cõcilij huius Carthaginensis expositionem, quemadmodum Hardingus autumat: sed canonis cuiusdam in primo Concilio Toletano conditi explicationem continet: Sicuti ex his verbis liquet: *In collatione nostri cœtus relictus est Canon Concilij Toletani primi, in quo præceptum est, vt si quis acceptam a sacerdote Eucharistiam non sumpserit, velut sacrilegus propellatur.* Hoc scitum nimis durum videbatur, præsertim cum sanctissimo cuiq;, vel propter infirmam valetudinem, vel propter aliam aliquam naturæ imbecillitatem accidere possit, vt sacramentum aut repudiaret, aut non in stomachum ingereret, aut euomeret, atq; reijceret inuitus.

Sic igitur Concilium quasi interpretatione adhibita statuit: vt si quis ista faceret morbi impulsus atrocitate, hoc ei fraudi non esset.

Hinc ad hunc Hardingus modum concludit: *Patet ex hoc Concilio, atq; ex multis alijs Concilijs atq; Doctoribus. &c.* Hic nullius præterea Concilij, nullius Doctoris fit aliqua mentio. Hoc Concilium neque legem hac de re vllam scisscit: neq; formam, aut morem vllum publicæ administrationis significat. Sed tantùm inuictam naturæ necessitatem atque infirmitatem excusat.

Si quis acceptam Eucharistiam nō sumpserit. Collatam a sacerdote Eucharistiam reijciunt.

Quod autem ad vsum ritumq; Ecclesiæ attinet, hoc ipsum Concilium in eodē loco testatur, integrum sacramentum fuisse ipsis adeo ægrotis ministratum, atque ab illis propter imbecillitatem interdum reiectum. Quod argumento esse potest, eos sacramentum accepisse, atq; infantes similiter fecisse. Ex quo colligere liceat, infantes tum sacramentum, eodem quo cæteros more sumpsisse.

His omnibus rebus expensis, & consideratis, hoc modo rectè possit Hardingus contra seipsum concludere: Venia data fuit hominibus Lunaticis, & furiosis, aliisq; morbo affectis, vt inualetudinis infirmitatisq; suæ gratia, vna specie communicarent impunè: Ergo, cæteros omnes, qui neutiquam excipierentur, ipsa legis sanctio communicare vtroq; symbolo coegit.

Hardingus. 27. Sectio.

IAm verò, quòd nonnulli aiunt sacramentum, quod sub panis forma ministrandum erat, priùs in sanguinem Domini intingi solitum, idq; nunc etiam eo modo ægrotis adhiberi, atq; pro toto et integro sacramento haberi volunt, quasi sacramentum sub panis forma ex se parum sufficeret: sciant illi antiquum hunc errorem esse supra mille ducentos abhinc annos damnatum a Iulio primo, acerrimo illo Athanasij propugnatore: qui hac de re in epistola ad episcopos Ægyptios ad hunc modum scripsit: Illud verò, quod pro complemento communionis intinctam tradunt Eucharistiam populis, nec hoc prolatum ex Euangelio testimonium receperunt, vbi Apostolis corpus suum Dominus commēdauit, & sanguinem. Seorsum enim panis, & seorsum calicis commendatio memoratur.

De con. Dist. 2. can. Cum omne crimen.

Quòd etiam aliqui postea tempore Vitelliani hanc abrogatam antiquius consuetudinem renouare contenderūt, fuit ea similiter damnata et explosa in tertio Concilio Braccarensi. can. 1.

Episcopus Sarisburiensis.

VArij atque multiplices sacrorum mysteriorum abusus extiterunt, non modò quos recentiore memoria ecclesia Romana inuexit, de quibus nos meritò conquerimur: sed etiam quos ecclesia Primitiua habuit, inde vsque ab ipsorum Apostolorum temporibus. Fuerunt enim aliqui, qui in aqua tantùm ministrarent: alij pro vino lac, vuas alij in poculum tritas atque pressas, nonnulli

De Conse. dist. 2. Cum omne.

Augustin. ad Quod vult deum.

etiam panem cum caseo permixtum adhibuerunt: reperti sunt etiam qui sacramentum corporis Christi in sacramentum sanguinis intingerent. Sed neq; has a Iulio commemoratas, neq; vllas omnino similes apud antiquos receptas nos vnquam renouauimus ineptias. Hardingus verò quidem, & qui cum eo censent omnes, panem soliti sunt frangere, eiusq; tertiam partem in vinum immergere: illiusq; ceremoniæ mysterium excogitarunt non vulgare. Hoc enim aliqui dicunt *Christi resurrectionem a mortuis* significare: aliqui *fideles adhuc viuentes*: aliqui *sanctos cæleſtes*: cum interim Hardingus non ignoret Iulium hãc *schismaticam ambitionem et consuetudinem Apostolicæ doctrinæ contrariam appellare*.

Nos cum hac in re, tum in cæteris eiusmodi omnibus Christi solùm institutionem imitamur: qui prout Euangelistæ commemorant, ipséq; Iulius testatur primùm panem tradidit seorsum, deinde etiam vinum seorsum: neq; solùm dixit, *Edite*, verumetiam adiunxit, *Bibite*. Iuo tamẽ scribit ad vitandum profundendi periculum panem aliquando in poculum intingi, itáq; populo præberi.

Iuo de diuinis officijs. Cassander.

Iulius vtramq; speciem sancit contra Hardingi doctrinam.

Iulius iste a nostris omnino partibus stat: quò magis miror Hardingũ voluisse abs illo auxilium quærere. Nam quòd ait Iulius, *Porrigunt Eucharistiam populis*, communionem innuit: Quòd autem intingendi abusum improbat, eúmq; ad institutionis Christi normam reuocat atque corrigit, *& vtramq; speciem separatim commendari præcipit*, in eo integrã communionem vtraq; parte expletam denotat: atq; ita quicquid hactenus extruxit Hardingus, penitus diruit & disturbat.

Hardingus. 28. Sectio.

NVnc Lectori iudicium permitto, cuiuscunq; tandem opinionis fuerit, vtrùm ad confirmandam communionem vna specie celebratã, nos verbũ, aut sententiam, aut clausulam aliquam habeamus, necne: atq; vtrũ hæc verba Iuelli, quibus in Concione sua vsus est, vera sint, an non, quæ sic habent:

Quæstio est de publica ecclesiç liturgia.

Communio per vniuersam catholicã ecclesiã sexcẽtis annis post Christi ascensionem sub vtraq; specie celebrata fuit sine exceptione. *Quòd ita celebrata fuerit, etiã per sexcentos annos et multò pòst nõ negamus: quòd autem semper eo modo, et vbiq; locorũ, et sine exceptione celebrata sit, id verò pernegamus: et quibus id nixi fundamentis pernegemus, Iuellum ipse iudicet. Si quædã testimonia a nobis allegata, per vim possint a proposito nostro detorqueri, at pleraq; tamẽ non possunt, authoritate interim antiquorum patrum salua atq; incolumi. Ex quo sequitur, Christum, si horum patrum iudicijs stamus in quo sanctũ hoc sacramentũ instituit, et vt celebraretur, atq; in mortis suæ commemorationẽ acciperetur, præcepit, *nullum necessarium mandatũ neq; de altera, neq; de vtraq; specie dedisse (præter, & extra celebrationẽ sacrificij) sed hanc rem ecclesiæ permisisse arbitrio. Quapropter cũ ecclesia ad vitandã irreuerentiã, & pericula et offensiones, aliasq; graues, et maximi momẽti causas, in duobus generalibus Cõcilijs decreuerit, vt Laici vna tantùm specie cõmunicarent, æquum indicamus ecclesiæ nosmetipsos hac in re humillimè*

*Falsum: Christi enim institutio tam ad populum, quam ad sacerdotẽ pertinet. Hæc duo Concilia habita sunt mille quadringentis & quatuordecim annis post Christum.

humillimè ſubijcere, cui Chriſtus auſcultandum parendumq; eſſe monuit, di-
Mat. 18. *cens:* Qui non auſcultat Eccleſiæ, ſit tibi tanquam Ethnicus, & publicanus. *In quo etiam nobiscum ipſi conſideramus, et reputamus terribile periculum, quod ſchiſmatum authores, pacisq; violatores manet.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVando Hardingus, optime & Chriſtiane Lector, omnia iam deprompſit, quæcunque facultas ei ſua ſuppeditare potuit, te oportet, ſi æquus eſſe volueris litis huius æſtimator, ac diſceptator, ipſum controuerſiæ ſtatum, & quaſi τὸ κρινόμενον, quo tota quæſtio cõtinetur, diligentiſſimè perpendere. Noſtra *Negatiua*, quæ illum adeò perturbat, hæc eſt: Quòd intra ſexcentos annos poſt Chriſtum, ſacram communionem vnquam fuiſſe populo in Eccleſia, aut vllo publico cætu miniſtratam vna tantùm ſpecie, quemadmodum hodie in Eccleſia Romana fit, ex nullo antiquo aut Doctore, aut Concilio demonſtrari queat. Itaque cauſæ diſputationiſque noſtræ ſumma eſt de more ac ritu Eccleſiæ.

Vt illum autem oſtenderet Hardingus, exempla quædam adduxit particularia, ſiccitatis, inualetudinis, morbi, ſenectutis, ineuitabilis neceſſitatis, maximæ difficultatis, & infirmitatis naturæ. Ego verò, Lector, alia abs Hardingo argumẽta expectabam. Hæc namque, reliquáq; ſimilia antè mihi cognita fuerunt omnia. Obiecit fractionem panis a Chriſto factam Emaunte: quam ad hoc inſtitutum accommodare, quidam e ſuis doctoribus planè ineptum eſſe ſcribit: Obiecit duas mulieres: tres homines ægros, & iamiam morituros: Perſonas excommunicatas: Infantes: Phreneticos: & Furioſos. VVil. VVidefordus.

Obiectat Lintea, Arculas, Cubicula, Montes, & Solitudines: & luculentioris etiam confirmationis ergô, Coniecturas, Diuinationes, Mendacia, atque Fabulas adduxit. Abuſus profert iam olim damnatos; Scripturas recitat, & Doctores, & Concilia, quæ ipſi perſpicuè & manifeſtò aduerſantur.

Doctrina valet, & multiplici lectione abundat: eloquentia verò & dicendi tam mirifica copia præditus eſt, vt ex re nulla aliquam, ex aliqua ingentem efficere poſſit. Conſuetudine diuturna, & colloquio omnium vſus eſt, quorum ipſe voluit, aut intra hoc regnum, aut extra. Vidit, & euoluit quicquid Cocleus, Eckius, Pigghius, Hoſmeiſterus, Michael Vehæus, Hoſius, Staphylus, cæterique pontificij ſcripſerunt. Spacium quinque annorum habuit ad librum componendum, digerendumque ſuum. Ferre non poteſt, vt quiſquam eos plebem dimidio ſacramenti fraudaſſe, nec poſſe eius facti rationem aliquam adducere defendat. Se vehementer offenſum commotúmque eſſe haud obſcurè fert, ideóq; nos legitimis quaſi nominibus Hęreticos, Schiſmaticos, Aduerſarios Eccleſiæ, Dei inimicos, & ſimiliter appellat. Nihilominus, etſi eſt ea eruditione, ea in dicendo facultate, ea diſquiſitione, ea lectione, eóque otio, animo etiam eo & ſtomacho, tamen hucuſque nullum planè

verbum aut e priſco Concilio, aut Doctore quoquam produxit, quo id euincat, quod a nobis negatur: ſcilicet ſacramentum vnquam miniſtratum populo fuiſſe vna ſpecie, palam in vlla Eccleſia, aut publico vſu, ac more alicuius Eccleſiæ. At tum exędificata fuerunt templa: at tum ſacerdotes & populus extiterunt: at tum ſacra adminiſtratio publicè fuit ad morem quendam vſitatum, & formam reuocata, neque homines eruditi defuerunt, qui eam proderent, & literarum monumentis conſignarent. Etſi hæc ita ſint, Hardingus tamen nihil hactenus in publica liturgia totius Eccleſiæ, & popularis concionis reperit, quo dimidiatam ſuam communionem confirmaret. Quare nulla ratio repugnat, quo minùs Iuello liceat nunc affirmare, quemadmodum anteà in concione ſua verè aſſeuerauit, Integram Communionem fuiſſe per vniuerſam catholicam Eccleſiam vtraq; ſpecie adminiſtratam ſexcentis annis poſt Chriſti aſcenſionem, in omnibus omnino conuentibus atque Eccleſijs.

At Chriſtus hæc omnia arbitrio iudicioq; Eccleſiæ permiſit. Id verò quibus ex commentarijs patebit? Hardingi vox diplomatis non habet authoritatem. Atque ſi ita reuera eſt, vbi tandem ſic ſciuit & decreuit Eccleſia intra ſexcentorum annorum ſpacium? Auguſtini hac de re ſummam habet ęquitatem ſententia: ſic enim ait: *Vbi authoritas deficit, ibi conſuetudo maiorum pro lege tenẽda eſt.* Quanquam Dei verbũ, Chriſtiq; inſtitutionem nobis ſuffragãtem habentes, authoritate non caremus.

Ad Caſulanum.

Eccleſiæ authoritas permagna eſt: fateor. At cauſæ quibus inducta fuit Eccleſia Romana, vt Chriſti violaret inſtitutionem, non perinde magnæ ſunt: exempli gratia, Vini ſeruandi difficultas, barbæ, paralyſes, aliæq; iſtiuſmodi: licet eas Hardingus magnificas facit, & ponderoſas grauéſq; nuncupat. Concilia illa duo, Baſileenſe, atque Conſtantienſe, in quibus hæc cauſa primò conſtituta fuit, cum poſt mille quadringentos ad minimum a Chriſto annos habita fuerunt, & propterea ab hac cõtrouerſia remoueri debent, tum authoritatem nondum ratam, & minimè dubiam obtinuerunt. Thomiſtæ ſiquidem aſſerunt Baſileẽſe concilium iure congregatum non fuiſſe, ideoq; irrita eius eſſe decreta omnia contendunt. Pigghius autem ait alterum illud Concilium Conſtantienſe contra naturam, contra ſcripturas, contra antiquitatem, contráq; Eccleſiæ fidem ſciuiſſe. Hæc ea ſunt gemina Concilia, quibus nos cõcedere vult Hardingus. *Eccleſiæ auſcultare neceſſariò debemus*, inquit Hardingus. At multò certè quidem magis Deo. Hoc Cypriani dictum inprimis memoriæ mandandum eſt: *Non iungitur Eccleſiæ, qui ab Euangelio ſeparatur.* Similiter ſcribens aduerſus quoſdam, qui Dominico poculo abuterentur, aquam pro vino miniſtrantes, hoc præceptum dat epiſcopis, atque alijs omnibus de reformandæ Eccleſiæ ratione: *Religioni noſtræ congruit, & timori & ipſi loco, & officio ſacerdotij noſtri cuſtodire traditionis Dominicæ veritatem: & quod priùs videtur apud quoſdam erratum, Domino monente corrigere, vt cum in claritate ſua, & maieſtate cæleſti venire cœperit, inueniat nos tenere, quod monuit: obſeruare, quod docuit: facere, quod fecit.*

Lodou. Viues in 20. lib. De ciuitate Dei. cap. 26.

Cyprian ad Cæcil. lib. 2. epiſt. 3.

Hardin

Hardingus. 29. Sectio.

AD locum autem illum, quem Iuellus e Gelasio protulit, quiq; omnium est præcipuus, quos ipse, cæteriq; omnes Ecclesiæ aduersarij ad suam defensionem adhibere possunt, ad hunc modum respondemus. Primùm, esse falsò citatum a Iuello Gelasium, eiusq; sententiam Anglicè secus redditam, atq; ea Latinè sonat. Sic enim ad verbum Iuellus in Concione sua habet. Gelasius antiquus pater Ecclesiæ, & Episcopus Romanus ait, Communionem administrare vna specie, esse manifestum sacrilegium. Vbi autem sic ait Gelasius? Hoc non est integrè atque syncerè agere. Quoniam verò satis animaduertit verba illius patris non tantundem valere, fraude quadam vsus ea Latinè recitat, nec Anglicam interpretationem adiungit, quam certè non prætermisisset, si illa tam manifestò inseruisset proposito suo. Gelasij verba hæc sunt: Diuisio vnius eiusdémq; mysterij sine grandi sacrilegio non potest peruenire. *Ex his verbis colligere non potest Gelasium communionem vna specie administratam manifestum sacrilegium dicere. Gelasius redarguit & detestatur illius sublimis mysterij diuisionem, quod & sub altera & sub vtraque forma,* vnum est idémq;, *non vnum sub forma panis, & alterum sub forma vini: non vnum respectu corporis, & alterum respectu sanguinis, sed vnum idemq;. Verba suprà recitata e fragmento quodam Canonis, a Gelasio facti desumpta sunt, qui sic habet, quemadmodum in Gratiano inuenitur:* Comperimus autem, quòd quidam sumpta tantùm Corporis sacri portione, a Calice sacrati cruoris abstineant. Qui procul dubio (quoniam nescio qua superstitione docentur adstringi) aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceãtur: quia diuisio vnius eiusdémq; mysterij sine grandi sacrilegio non potest peruenire.

De Consc. dist. 2. Can. Comperimus.

Liceret hîc Iuello dicere: ostende nobis integram epistolam Gelasij, vnde hoc fragmentum desecatum sit, vt circunstantias, causasq; ob quas eam scripsit, examinemus, præcedentia cum subsequentibus conferamus: & tum æquum responsum dabimus. Verùm ea non extat, & proinde argumentum tuum ex ratione minùs valet.

Episcopus Sarisburiensis.

NEque nos Ecclesiæ sumus aduersarij, neque in Gelasio, tanquam summo & præcipuo defensionis nostræ principe acquiescimus. Nos Christum imitamur, quemadmodum ipse nobis præcepit, quem etiam Gelasio sequi par erat. Sed quis non stuperet, cùm videat in quàm varias se species formásque Hardingus mutet, quò hoc subterfugere possit Gelasij decretum. Vniuersam collegarum suorum turbam mittit, & suis vnius vestigijs insistit.

Gelasium ex Leone interpretatur, quasi de eadem vtriq; re scriberent: cum alij tamen Hardingi contubernales dicãt, Leonem de hæreticis, Gelasiũ verò esse de Catholicis loquutum: Leoné de plebe, Gelasiũ de presbyteris. Queritur reliqua Gelasij nõ extare, quasi ea a quoquam occultata essent nostrũm: & opinio tamen est quorũdam, in Papæ bibli-

In Pontificiali vt citatur in primo tomo Concil in vita Gelasij.

otheca integra remanere. Notas fingit vnitatis mysterij causas, quas Gelasius nunquam intellexit. Ad extremum concludit hanc institutionis Christi violationem, dimidiatæque communionis administrationem, quæ nunc tam latè patet, quàm Romanæ Ecclesiæ fines, introductam primùm atque institutam fuisse a Manichæis, qui antiqua memoria nefarij, & conscelerati hæretici extiterunt.

Ait me Galasij verba adulterasse, quóque ea fallacia citiùs deprehenderetur, notã in margine impressit eius rei disertã. Verumenimuero si ipse Hardingus nihil callidè, & malitiosè cogitasset, quam mihi obijcit fraudem, clarè & manifestò conuicisset: & quid ex ea aut adhibita commodi comparare, aut prætermissa detrimenti capere potuissem, demonstrasset. At verba Latina duntaxat recitabam, & Anglicè interpretari eram oblitus. Simplex verò & minimè captiosus dolus, cuius e margine deleri profectò potuit significatio.

Atqui sic dixi: *Gelasius ait, sacramentum administrare vna specie, esse manifestum sacrilegium.* Quænam verò subest his verbis fallacia? Hoc vocabulum, Sacrilegiũ, & illa, Abstinere a Calice, apud Gelasium nominatim reperiuntur. Illa igitur verba supersunt modò, Administrare sacramentum: in quibus nimirum tectas esse insidias Hardingus clamat. Quanquam manifestum faciam, nihil me dixisse, quod non a Gelasio proditum fuerit, quódque ipse Hardingus Gelasio non attribuerit. Sic enim Gelasius habet: *Diuisio mysterij* (sacramentum autem intelligit) *sacrilegium est*: at sacerdos sacramentum vna specie administrans diuidit mysterium: Ergo, sacerdos vna specie communionem peragens, sacrilegium admittit. Hoc suis numeris partibúsque omnibus expletum est argumentum, atque ex ipsis adeò Gelasij verbis conclusum. Hic nullæ (puto) præstigiæ, nullæ captiones sunt.

Sacerdos vna specie conficiens sacrilegium committit.

Vnitas mysterij, quam hic Hardingus in eo sitam esse finxit, quod alterutra pars in altera insit, & proinde toties hæc verba, *vnum & idem* iterat, & quasi excepta ab alijs decantat, suum est ipsius inuentum. Neque Gelasium, neque quemuis alium vetustum patrem proferre potest, qui *Vnum & idem* eo vnquam modò interpretati sunt. Gelasius vocat *Vnum mysterium*, quemadmodum Hugo Cardinalis affirmat, author alioqui insulsus, *Propter vnitatem Institutionis: & propterea quòd Panis & Vinũ, etsi diuersæ partes sunt, ad vnum tamen Christum ambo referuntur*: eámque etiam ob causam D. Paulus Hieronymi quidem sententia & opinione dixit, *Vna fides, Vnum baptisma*: Ob id etiam, vti est a me dictum, quòd licet duæ sint, & separatæ partes, non tamen duo efficiunt disiuncta sacramenta, sed vnum duntaxat sacramentum. Rectè igitur Durandus, scriptor recens, dixisse videtur: *In multis locis communicatur cum pane & vino, id est, cum toto sacramento.* Ex his autem verbis Lector, quantumuis rudis & imperitus, collegerit communionem vna specie celebratam dimidiatum esse sacramentum, & vnius mysterij diuisionem, & postremò illud ipsum, quod Gelasius appellauit, sacrilegium.

Vnum & Idem

Hugo Cardinal. 1. Cor. 11. Hieronym. ad Ephes. lib. 2. cap. 4.

Durand. lib. 4. cap. 24.

Hardin-

Hardingus. 30. Sectio.

SEd quò præuertamus, quod hinc aduersarij concludunt, sciendum est hunc canonem latum esse contra quosdam hæreticos, qui vocati sunt Manichæi: quiq; tempore Leonis primi circiter 40. annos ante Gelasium, hæresin suam Romæ & in partibus Italiæ dispergere conabãtur. Eorum autem hæretica opinio fuit, Christum non assumpsisse carnem & sanguinem nostrum, sed corpus imaginarium habuisse, neq; mortuum esse, & resurrexisse reuera, sed phantasticè. Ideoq; in communione abstinebant a poculo, & quò melius hæresin dissimularent, sacramentum forma panis vnà cum reliquis Catholicis percipiebant. Aduersus quos sic Leo habet: Abdicant enim se sacramento salutis nostræ, & Christum Dominum nostrum, sicut in veritate carnis nostræ denegant natum, ita mortuum verè, & resurrexisse non credunt. Et ob hoc diem salutis nostræ, & lætitiæ sui ieiunij mærore condemnant: cumq; ad tegendam infidelitatem suam nostris audeant interesse mysterijs, ita in sacramentorum communione se temperant, vt interim tutiùs lateant. Ore indigno Christi corpus accipiunt, sanguinem autem redemptionis nostræ haurire omnino declinant: quod ideo vestram volumus scire sanctitatem, vt vobis huiusmodi homines & his manifestentur indicijs, & quorum deprehensa fuerit sacrilega dissimulatio, notati & proditi a sanctorum societate sacerdotali authoritate pellantur. *Hucusq; Leo.*

Serm. 4. de quadragesima

Gelasius qui post quadraginta annos Leoni successit, nihilo minùs, quàm ille, cõtendit, vt illam horribilem hæresin funditus tolleret atq; deleret. Qui quidem, teste Platyna, omnes, qui Romæ degebant, Manichæos ex vrbe profligauit, & eorum libros palam exussit. Et ne alijs in regionibus hæresis ea radices ageret, epistolam ad Maioricum, & Ioannem Episcopos conscripsit, in qua præter cætera illos de ea admonuit. Ex qua epistola hoc fragmentum dũtaxat desumptum fuit, in quo cum breuiter ostendit, quemadmodum Manichæi infidelitatem (sic enim Leo vocat) suam occultabant, tum etiam quandoquidem eorum opinio sic ferebat, Christi corpus non habuisse verum sanguinem, cum esset merè imaginarium, & propterea ab illo sacri sanguinis poculo superstitiosè abstinebant, præcipit & mandat, vt vel hæresin abijcientes integra sacramenta accipiant, scilicet vtraq; forma, aut vt ab integris arceantur. His igitur verbis Leonis, quorum antè meminimus, & hoc Canone Gelasij inter se collatis, præsertim historia illorum temporum cognita, facilè cuiuis non hebeti apparebit, in quos nimirum hoc Gelasij fragmentum scriptum fuerit. Minimè profectò contra Ecclesiam, propter communionem vna specie administratam, sed contra detestandos Manichæos, qui mysterium corporis, & sanguinis Christi diuidere conantes, & negantes eum veram carnem & sanguinem assumpsisse, quantum in ipsis erat, Christum dissoluerunt, de quo Ioannes loquitur: & totum redemptionis nostræ opus inane efficere voluerũt.

1. Ioan. 4.

Episcopus Sarisburiensis.

QVò incommoda, quæ ex hoc loco consequuntur, defugeret Har-

dingus, coactus est se a Pigghij, Hosij, Tapperi, comitumque insuper suorum omnium societate disiungere, atque alienare, & hoc a Gelasio contra Manichæos factum decretum affirmare: quanquam cæteri omnes, aduersus quosdam superstitiosos presbyteros scitum fuisse censent. Doctor Colus se in glossemate ibidem scripto acquiescere fatetur, cuius hæc sunt verba: *fuerunt quidam presbyteri, qui corpus & sanguinem Domini ritè consecrabant, & corpus accipiebant, sed a sanguine abstinebant. Aduersus eos Gelasius scribit.* Hæc illius glossematographi coniectura multis de causis incredibilis videtur. Primùm enim, nullius historiæ testimonio patet, neque vbi, neque quando vlli sacerdotes eiusmodi extiterint, qui hoc modo a sanguine abstinerent. Deinde Gelasium de ijs scripsisse, qui instituendi fuerunt, non de institutoribus probabile sit: de ijs, qui arcendi erant a sacramentis, non de presbyteris, qui illos arcerent: de sacrilegio, & nefaria impietate facti, non de personarum discrimine.

De conse. dist. 2. Comperimus. In glosa.

At Glossa nihilominus habet: *Presbyter consecrabat tum corpus, tum sanguinem, & corpus accipiebat, sed abstinebat a sanguine.* Hic me Doctor Colus doceat percupio, quid tum poculo fieret. Presbyterum non bibisse certum est: sic namque Glossa ait: Neque populum bibisse constat: Nam id etiam Glossa testatur, & seu verum, seu falsum sit, defendi oportebit.

Ex hoc tum consequatur necesse est sanguinẽ Christi eò fuisse consecratum, vt abijceretur. Præuidisse Colus potuit, hanc in ipsum conuerti glossam facillimè potuisse. Nunc quid ex hoc ipso glossemate pro nostra causa concludi possit videamus. Sacramentum sanguinis Christi minimè abijciebatur, neq; a presbytero accipiebatur: Ergo, necessarium est a populo fuisse perceptum. Itaque D. Colus euincere & demonstrare cupiens populum vtraque specie non communicasse, ipse nec opinans necessario argumento confirmat, populum vtroque symbolo communicasse. Quapropter Hardingi coniectura propiùs ad veritatem accedit. Etenim historia temporisq; diligens ratio lectori attento facilè persuadebit, hoc a Gelasio aduersus Manichæos latũ fuisse decretũ.

Hinc igitur illud commodi nactus est Hardingus, vt nunc manifestũ & perspicuum effecerit, primos huius diminutæ & discerptæ communionis authores, nefarios hæreticos extitisse: qui ea amentia præditi fuerunt, vt Christum carnem a beata Maria neutiquam accepisse, nec natum, nec passum, nec mortuũ fuisse, nec resurrexisse censerent. Quorum ex sacramentis luculentè reuincuntur errores. Sunt enim corporis & sanguinis Christi sacramenta: quare quicunq; ijs vtuntur, haud obscurè agnoscunt Christum e Virgine, & corpus & sanguinem sumpsisse. Sic Chrysostomus: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum & signum hoc sacramentum est?* Tertullianus etiam simili argumento sumpto a sacramento Marcionem refellit, qui Christum non corpus, sed corporis tantùm speciem & imaginem habuisse iudicauit. *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit dicendo: Hoc est corpus meum, hoc est, figura Corporis mei. Figura autem non esset, nisi*

Hæretici primi Communionis dimidiatæ magistri.

Chrysosto. in Matth. homil. 83.

Contra Marcio. lib. 4.

veritatis

veritatis esset corpus. Cæterùm, vacuares, quod est phantasma, figuram capere non potest. Sacramenta igitur Christum non phantasma quoddam & spectrum corporis, sed verum corpus assumpsisse clarè testantur. Ea de causa Manichæi a sacro poculo abstinuerunt, quemadmodum ex Leone apparet: quanquam Augustinus in quodam loco contra Manichæos nominatim scribens contrarium innuere videtur. Hæc sunt ipsius verba: *Sacramentum Panis & Calicis ita laudatis, vt in eo nobis pares esse volueritis.* Neque verò rationem aliquam disertam expromere potuerunt, ob quam ab altera magis parte, quam ab altera refugerent. Nam panis sacramentum non minùs illorum redarguebat insaniam, quàm poculi: & quemadmodum Christi corpus non verum, sed imaginarium esse existimabant, ita Christi quoq; sanguinem, non naturalem, sed phantasticum esse somniabant. Verùm si Leoni, atque Augusttno non concesserunt, Christum vnum habere corpus, quanto minùs Hardingo assensuri essent, habere Christum bina corpora, alterum in pane, alterum verò in poculo, & alterutrum perfectè integreque in alterutro.

Contra Faustũ Manich. lib. 20 cap. 14.

Hardingus 31. Sectio.

QVare quòd hunc in nos canonem Iuellus contorquet, magnam in eo nobis iniuriam facit, quandoquidem nos non diuidimus hoc diuinum mysterium, sed & corde constanter credimus, & ore ingenuè confitemur, sub vtraq; specie veram carnem, & sanguinem Christi, & Christum adeo ipsum integrum præsentem adesse in sacramento, prorsus ita vt * *Gelasius credidit. Hac de causa in Italiæ partibus, in quibus Manichæi virus suum euomuerant, Communio sub vtraq; specie instaurari, atq; redintegrari præcepta fuit: cum antea sacramentum ab alijs* * *vna specie, ab alijs verò vtraq; acciperetur. Nam alioqui si communio vtriusq; speciei pro necessaria institutione, & mandato Christi habita, atque generaliter ac inuiolabiliter vbiq;, & semper sine exceptione obseruata fuisset: quorsum Gelasius decretum hoc de integris sacramentis accipiendis fecisset: cuius occasionem hac parenthesi, (quoniam nescio qua superstitione docentur astringi) manifestò exprimit? Deinde si iam inuiolabiliter ab omnibus semper ad illa vsq; tempora obseruata fuisset, tum non potuissent Manichæi occultasse, & contegisse suam infidelitatem, quemadmodum Leo loquitur, ex sua cum reliquis Catholicis sub vna specie communicatione. Dum enim Catholici ex Ecclesia discederent, panis duntaxat forma contenti, incertum erat, qui communicandi causâ venerat, Manichæus ne, an Catholicus esset. Postquam verò, quò illi dijudicarentur, decretum esset, vt populus posthac a Communicatione poculi non abstineret: Catholici ita acceperunt, & Manichæi poculum repudiantes, seipsos prodiderunt. Vnde constat Communionem sub vna specie priùs vsurpatam, a Leone & Gelasio vetitam fuisse, quò Manichæorum hæresis inde melius agnosceretur, exterminaretur, & funditus tolleretur.*

* Falsum: neq; enim ita credidit Gelasius

* Falsum: nulla enim catholica Ecclesia sacramentum vnquam accepit vna specie.

Cum igitur Dominici corporis, & sanguinis mysteriũ non diuidamus, sed agnoscamus, cõfiteamur, & doceamus, Christũ a virgine Maria assũpsisse veram carnem, & verum sanguinem, & hominem integrũ ac perfectum, sicuti

etiam & Deum extitiſſe, eandemq; integram carnem morti pro redemptione noſtra tradidiſſe, & in eadem pro iuſtificatione noſtra reſurrexiſſe, & nobis eandem præbere, vt eius ſimus participes in beato ſacramento ad vitam æternam, cum hæc (inquam) ita ſint, illud Gelaſij decretum non poteſt iure contra nos allegatum videri: tantùm abeſt, vt aut dicere, aut ſentire videatur, qui conficit vna ſpecie, eum eſſe manifeſti ſacrilegij reum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVeritur hoc in loco factam ſibi iniuriam Hardingus, quòd hunc canonem ei quaſi aduerſarium obijciamus: quandoquidem ipſe in eadem eſt cum Gelaſio fide, integrumq; Chriſtum in alterutra ſacramenti parte contineri credit. Id verò cuiuſmodi eſt, fidem Gelaſij abſque ipſius verbis vſurpare, ac iactare, aut nouam, qualis hæc eſt, fidem prædicare, nec eam vel leuiter confirmare? Hic putidiſſimus eſt Hardingi error, minimè vel Gelaſij, vel cuiuſquam omnino prætereà Catholici patris fides. Si enim ſancti patres ita credidiſſent, verbis, quibus eam fidem declararent, non caruiſſent: Siq́ue iſta Catholicæ Eccleſiæ fides extitiſſet, non ea tam diu latuiſſet.

Gelaſius contra Eutychem.

Gelaſius autem quid crediderit ipſius abundè teſtari verba poſſunt. Sic contra Neſtorium, Eutychetémq; ſcribit: *Sacramenta, quæ ſumimus corporis, & ſanguinis Chriſti, diuinæ res ſunt: propter quod & per eadem diuinæ efficimur conſortes naturæ. Et tamen eſſe non deſinit ſubſtantia, vel natura Panis, & Vini:* Hæc Gelaſij fuit, quòd ad has ſacramenti partes attinet, fides.

Nunc verò aliud quoddam admirabilis Dei atque hominis in Chriſto coniunctionis myſterium excogitauit Hardingus, de quo Gelaſius hoc in loco nullum verbum fecit, nec cur faceret, cauſa vlla fuit. Ad hæc, fingit Gelaſium legem ſancire, nequis illud myſterium diuidat, cum diuidere nunquam in cuiuſquam hominis poteſtate eſſet: neque hoc diuidere, ſed planè & funditus diſſoluere myſterium fuiſſet.

Auguſt. contra Epiſt. Parmoniani lib. 3. cap. 2.

Ita, modò dixiſſe aliquid videatur, quid dicat, non magni æſtimat: cunctáque examinat, quemadmodum ait Auguſtinus, *Non in ſtatera æqua diuinarum ſcripturarum, ſed in ſtatera doloſa Conſuetudinum ſuarum.* E poculo panem facit, e pane poculum: ex altero vtrumque, ex vtroque viciſſim alterum, atque ex altero myſterio alterum efficit: eodem prorſus modo, quo Valentinum hæreticum feciſſe ſcribit Irenæus:

Irenæus lib. 1.

Ordinem & textum ſcripturarum ſupergredientes, & quantum in ipſis eſt, ſoluentes, membra veritatis transferunt, & transfingunt, & alterum ex altero facientes, ſeducunt multos, ex his, quæ aptant ex Dominicis eloquijs malè compoſito phantaſmati.

Myſterium, de quo loquutus eſt Gelaſius, ſacramentum eſt, quod etſi ex duabus partibus conſtat, vnum tamen efficit duntaxat ſacramentum, non duo. Hoc verò Manichæi diuidebant, vnam partem accipientes, alteram omittentes: atque hoc illud nimirum eſt, quod Gelaſius ſacrilegium vocauit. Comminiſcitur etiam hoc in loco Hardingus, Leonem,

nem, atque Gelasium perlatis a se decretis speciem vtramque Catholicis hominibus restituisse: quod penitus falsum est, & coniectum ab Hardingo bellè, sed non probatum. Leonis, & Gelasij decreta, in manibus omnium sunt, cognosciq́ue facilè possunt. Verùm ista decreta vbi reperiuntur? quibus in libris perscribuntur? quis illorum vnquam meminit. Hi verò sanctissimi patres Manichæos sacrilegij, non Catholicos arguebant, & qui deliquerunt, his vt se corrigerent, præceperunt, non qui nihil admiserant.

At quî internosci potuissent Manichæi (inquit Hardingus) *nisi Catholici, quibuscum ij sacramenta agitabant, vna specie communicassent?* Aliena verò quæstio. Mihi potiùs quærere liceat, Immo quî potuissent a Catholicis secerni Manichæi, si vtrique vna perinde specie communicassent? Ex hoc enim signo atque ex hac nota agnitos eos vult Leo: *sanguinem redemptionis nostræ haurire detrectant:* Hinc clarè patet poculum ijs, peræquè ac alijs oblatum, sed ab illis repudiatum fuisse.

Vides ergo, Christiane Lector, Hardingum tametsi inusitata socijs suis itinera consectantem, vnum mysterium in alterius locum supponentem, nouas leges, nouaq́ue decreta hactenus inaudita fingentem, in varias se formas mutantem, ac rimas omnes, quibus erepat, perscrutantem, ad extremum tamen Leonis, quem ipse citauit, testimonio comperisse, Catholicum populum integram Communionem vtraque specie accepisse, prout Christus instituerat: atque Communionis huius dimidiatæ patronos atque principes, antiquos & sceleratos hæreticos extitisse, quos nominarunt Manichæos: eamq́ue vnius integri mysterij diuisionem esse, ac proinde ex Gelasij sententia, manifestum sacrilegium iure appellari posse.

Iam verò si nostra omnia conarer expromere, infinitum laborem susciperem. Neque enim nostra nituntur Priuatis hominibus, Mulierculis, Linteis, atque Lineis, AEgrotantibus, Morientium lectulis, Miraculis, Fabulis, Pueris, Furiosis, quibus solis quicquid hactenus dixit Hardingus, fundatum sultúmque est: sed Christi institutione, sed Scripturarum authoritate, sed Apostolorum, Ecclesiæq́ue primitiuæ consuetudine, sed antiquis canonibus, vetustis Concilijs, Catholicis patribus, Græcis pariter & Latinis, priscis simul & recentibus: ipsóq; adeo Clemente, Abdia, Amphilochio, quos Hardingus, tanquam singulares doctores, suspicit & veneratur. Chrysostomus habet: *Est vbi nihil differat sacerdos a subdito: vt quando fruendum est horendis mysterijs.* Dionysius habet: *Vnitas poculi omnibus distribuitur.* Ignatius habet: *Vnum poculum toti Ecclesiæ diuiditur.* Augustinus habet: *Simul bibimus, quia simul viuimus.* Verùm omnes antiquitatis authoritates enumerare esset (vt dixi) immensum.

Chrysost. in 2. Cor. homil. 18.
Eccles. hierarch. cap. 3.
Ignat. ad Philadelp.

Doctores scholastici, recentis admodum memoriæ, dogmatis Hardingiani nouitatem & viderunt, & agnouerunt. Thomas Aquinas ait: *In quibusdam Ecclesijs prouidè obseruatur, vt populo sanguis non detur. In quibusdam Ecclesijs inquit, non in omnibus.*

De conse. dist. 2 Quia passus.
Thom. par. 3. q. 80. art. 1.

Similiter Durandus: *In multis locis communicatur cum pane & vino,*

Durand. lib. 4. cap. 42.

Alexand. parte 4. q. 55. m. 1. *id est, cum toto sacramento. In multis,* inquit, non in omnibus. Itidem quoque Alexander Halesius, scholasticus Doctor, non contemnendus. *Ita fere vbiq; a Laicis fit in Ecclesia. Fere vbiq;,* non vbiq;, ait. Linwoodus etiam in suis Prouincialibus: *solis celebrantibus sanguinem sub specie consecrati vini sumere, in huiusmodi minoribus Ecclesijs est concessum.* Minores duntaxat excipit, non maiores ciuitatum & oppidorũ Ecclesias. Isti omnes Doctores intra trecentorum abhinc annorum ambitum vixerunt. Tam longa tot annorum series fluxit, antequam hoc, quod Hardingus tuetur, dogma, per omnes se partes vniuersim fundere potuisset. Antonius scribit regem Guilielmum Conquestorem, qui circiter millesimum a Christo vixit annum exercitui suo vniuerso Communionem ministrandam curasse, eamque prout illorum temporum mos ferebat, vtraq; specie integram. Haimo, qui Guilielmum regem non multum ætate anteibat, habet: *Appellatur calix Communicatio, propter participationem: quia omnes communicant ex illo.* Sic iam nostra doctrina non solùm antiquorum, verùm etiam recentium Doctorum testimonijs confirmatur.

Linvvoodus de sum. Trinit. & fide Catholi.

Antonius.

Haimo. in. 1. Cor. 11.

Quare quod Hardingus manifestum sacrosanctorum mysteriorum abusum tanto conatu defendit, in eo quidem peccat in Christi institutionem, in scripturas, in sacramenti integritatem, in confirmationem noui Testamenti, in traditionem moremque Apostolorum, in vetusta Concilia, in Canones, in Doctores, tum veteres tum nouos. Apostoli Christi spiritu sancto completi, eodem modo Christi verba intellexerunt, quo ea nos nunc interpretamur. Et D. Hieronymus ait: *Quicunq; aliter scripturam intelligit, quàm sensus spiritus sancti flagitat, quo conscripta est, licet de Ecclesia non recesserit, tamen hæreticus appellari potest.* Si verò Hardingus dixerit, id tunc fuisse verum, hoc esse nunc, tum ei sic respondebo, quemadmodum Hilarius Arianis respondit: *Veritas ergo temporum erit magis, quàm Euangeliorum:* Et vt Augustinus Donatistis: *Si aliud declamas, aliud recitas, nos post vocem Pastoris nostri, per ora Prophetarum, & os proprium, & per ora Euangelistarum nobis apertissimè declaratam, voces vestras non admittimus, non credimus, non accipimus.*

Hieron. ad Galat. li. 3. cap. 5.

Hilarius ad Constantium Augustum.

August. de vnit. Ecclesiæ cap. 11.

Quandoquidem autem hoc vnitatis & coniunctionis est mysterium, concedat nobis Deus eam animorum humilitatem, qua nos omnes eius sacro verbo subijciamus, vt sancta & perfecta vnitate atque concordia conglutinemur, vtque, quemadmodum ait Cyprianus, & est a me suprà vsurpatum: *Quod prius apud quosdam videtur erratum Domino monente corrigamus: vt cum in claritate sua & Maiestate cælesti venire cœperit, inueniat nos tenere, quod monuit: obseruare, quod docuit: facere, quod fecit. Amen.*

Cyprian. ad Cæcil. lib. 2. epist. 3.

FINIS.

DE PRE-

DE PRECIBVS PEREGRINA LINGVA FACTIS, ARTICVLVS TERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum plebem preces publicas lingua peregrina, & incognita recitasse.

QVò hunc exornaret, & quasi luminibus quibusdam illustraret Hardingus articulum, incredibilem vim coacerauit, Historiarum, Antiquitatum, Obseruationum e scriptoribus, Fundationum, Propagationum, Canonum, rituúmque ecclesiasticorum, Cosmographicorum, Interuallorum regionum, Deprauationum, ac mutationum linguarum: quæ ille quidem omnia ad aliud institutum meliùs adhibuisset atque accommodasset. Potiùs enim ei ad multiplicis lectionis ostentationem, quàm ad argumentorum, fideíque faciendæ momentum prosint. In hanc causam, & in hunc tractatum effudit, quicquid aut ipse excogitare, aut in alijs inuenire potuit: ornatus etiam, & neruorum tantum adiunxit, quantum & sententiarum pondera, & pigmenta verborum subministrare potuerunt. Veruntamen, vasa magna non semper sunt plena, & quô sunt inaniora, eô sonitum reddunt ampliorem. Prudens lector ratione, non verbis examinandus est. Quemadmodum initiò dixi, vnica sententiola apta, & idonea satis fuerit argumentorum: eiusmodi si aliquam in omni hoc libro reperiar, ego, prout sum pollicitus, victum me fatebor. Quòd si autem nulla omnino extiterit, tum ampliùs deliberare, & denuò exordiri Hardingo necesse fuerit. Tametsi quod oratorem bonum præstare decuit, id Hardingus cumulatè exoluit: vt & docti eruditionem hominis, atque eloquentiam agnoscere, & indocti aliquid veri ab eo allatum esse possint existimare.

Hardingus. 1. Sectio.

SI quidem tu per plebis communeis preces, eas preces intelligas, Iuelle, quas tum communiter homines priuatim, prout ipsorum deuotio ferebat, Deo fecerunt, existimo sanè, ea lingua factas fuisse, quam ipsi intellexerunt: itaq; hodie faciunt Christiani homines * *vbiq; ferè, neq; fuit hoc vnquam a Catholico quoquã Doctore improbatum. Sin autem per preces hasce communeis, publicas Ecclesiæ preces intelligas, quas plerunq; Episcopi, Presbyteri, Diaconi, alij q; ecclesiastici ministri recitabant, & quibus populus subinde multis in partibus, acclamabat* Amen, *aut aliter assensum suum declarabat: aliqui sanè, fateor, linguam intellexerunt, qua conceptæ fuerunt, aliqui verò nequaquam: intelligo autem intra illud tempus, ad quod nos reuocas, sexcentorum scilicet a Christi in terris peregrinatione annorum. Etenim circiter nongentos abhinc annos, constat plebem in nonnullis regionibus, preces suas publicas* * *ignota lingua recitasse, id quod in Anglia nostra fuisse factitatum, manifestũ faciam.*

* Falsum: sub Romano enim Põtifice plebs pro maxima parte latinè precatur.

* Falsum: hoc minimè conflat.

Episcopus Sarisburiensis.

MOs hic precandi prępostерus, & peruersus, quem nunc Hardingus tuendum, ac propugnandum suscepit, non solùm diuinis scripturis contrarius est, sed etiam cum ipso naturæ instinctu pugnat. Nam si aues, ac bestiæ loqui possent, (sicuti posse Democritus Philosophus olim censuit, & Lactantius etiam author Christianus quadam ex parte videtur confirmare) cum volucres, & brutæ, & rationis expertes essent, ea tamen loqui minimè vellent, quæ nescirent. Quandoquidem igitur, abusus iste Deo simul, & naturæ aduersatur, & nunc consentientibus nationum omnium iudicijs improbatur, atque damnatur: Hardingum decet omissis coniecturis, in eo neruos contendere, vt quod aggressus est, solidè cumulatéq; perficiat.

Lactantius Institut. lib. 3. cap. 10.

Duas omnino res in hoc tractatu confessus est, quæ defensionem ipsius vniuersam labefactant: altera est, *preces in Ecclesia primitiua vulgari, & nota lingua conceptas fuisse:* altera verò, *consentaneum nunc etiam esse, vt populus preces intelligat suas.*

Hæc plana Musica sit, Basisq; loco meritò habeatur: cætera discantus cuiusdam vani instar sunt, eâq; pro maxima parte, absona, atque absurda. Hæc autem distinctio precum communium, quarum alias ab Ecclesiæ ministro publicè factas, alias priuatim & domi a singulis hominibus seorsum, pietatis ardore incensis, nuncupatas fingit, & manca est, & non necessaria. Etenim occultæ preces, quas pij separatim facere solent, semper appellatæ fuerunt priuatæ, nunquam verò communes, seu publicæ. Hac autem ratione Thomas Aquinas, preces a ministro etiam, atq; in ecclesia susceptas, dici posse priuatas existimat. *Plebẽ tum preces priuatas suas lingua intellecta fecisse censet, & nunc quoque Christianos homines similiter facere dicit.* Quorum quidem alterum absq; omni controuersia verum est: in altero autem, quod ait: *Ita nunc Christianos homines factitare,* Dei nomen summis laudibus prædicetur, qui vt ita quidem

Par. 3. q. 183. art. 4.

dem factitare possent effecit re ipsa, idq; non Hardingi, nec suorum Catholicorum Doctorum opera, sed eorum hominum, quibus illi, ea de causa restiterunt, illosq; hæreticos nominarunt. *Quod ad publicas autem preces attinet, a ministro recitatas, quibus populus acclamabat* Amen, *aliqui* (inquit Hardingus) *linguam, in qua conceptæ erant, intellexerunt, aliqui non item.* Hîc Hardingus contraria, & inter se palam pugnantia, imprudens loquutus est. Si enim aliqui non intellexerunt, quî tum potuerunt omnes respondere *Amen?* Paulus disertè ait, *Is qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est, Amen, ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas nescit.* Hoc contra Hardingum directò spectat: vniuersus populus publicis Ecclesiæ precibus assensum præbuit, & dixit, Amen: Ergo populus vniuersus publicas preces intellexit. Consuetudo autem Ecclesiæ Anglicanæ, Augustini tempore obseruata, cuius hîc meminit Hardingus, & de qua sibi adeo pro certo pollicetur, támq; confidenter iactat, illud se manifestum facturum, quando in disceptationem iudiciúmque venerit, nihil quidem prorsus euincere poterit. Cæterùm, quod ad distinctionem illam spectat, inter publicas priuatásq; preces, quas lingua etiam diuersas atq; discrepantes esse vult Hardingus, sic censeo, quòd quæ lingua pia est, & ad mentem domi in priuatis precationibus excitandam, atque inflammandam proficit: eadem quoq; pia sit, animúmq; possit in publicis ecclesiæ officijs etiam non minùs erigere. Demiror autem, qua ratione homines adduci possint, vt secus iudicent.

Hardingus. 2. Sectio.

VErùm vt primo loco de vetustate, deq; sexcentorum tuorum annorũ spacio dicam, manifestum est ex varijs antiquis monumentis, tum Doctorũ, tum Conciliorum, maximè quidem concilij Laodiceni in Phrygia Pacatiana, ab Episcopis Asiæ minoris habiti, circiter annum Domini 364. Græcas Ecclesias Liturgiæ formam quandam solennem, & compositè ac pulcherrimè institutam habuisse: in qua psalmorum esset accurata distinctio, & lectionum, & horarum, & dierum, & Festorum, & Temporum anni, & silentij, & apertæ pronuntiationis, & osculi pacis Episcopo dandi, primùm a Presbyteris, deinde a Laicis, deniq; sacrificij offerendi, & ministrorum accessus ad altare communionis accipiendæ causa, cum alijs nonnullis festiuissimis ritibus.

Hîc Hardingus a proposito ineptè aberrat.

Latinæ autem Ecclesiæ, preces quidem suas, & Liturgiam habuerunt, sed tamrato certoq; ordine dispositam, nõ nisi multò post Græcas. Damasus namq; Papa primus decreuit, vt psalmi in Ecclesia Romana canerentur alternatim: *eo more, quo nos iam illos in choro canimus: vtq; ad finem cuiusq; psalmi recitaretur,* Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, sicut erat &c. *Quod quidem ille sanxit admonitu Hieronymi, quo fides 318. Episcoporum Niceni Concilij simili societate, in ore Latinorũ declararetur. Cui Damasus rescripsit, per Bonifacium Presbyterum Hierosolymas, vt Hieronymus ad eum mitteret* psallentiam Græcorũ, *quam ab Alexandro Episcopo didicerat in Oriente. In ea epistola querens de simplicitate Romanæ Ecclesiæ, ait, in diebus dominicis vnicam tantùm epistolam Apostoli, & vnum caput Euangelij recitari, nec cantum vllum vocis audiri, & hymnorum ignotam illis esse elegantiam.*

In rescripto Hieronymi ad 2. epist. Damasi Papa ad Hieronymum Presbyterum.

In 2. proœmio commentar. epist. ad Galat.

Circiter hoc tempus Ambrosius etiam Ecclesiæ Mediolanensis Liturgiam instituit, sacrosq; hymnos ipse composuit. Cuius temporibus (vt scribit Augustinus) Iustina, noui Imperatoris Valentiniani, matre, propter hæresin, qua fuit ab Arianis seducta, Catholicam fidem persequente, & plebe eiusdem ciuitatis, pijs vigilijs sæpius quàm antehac vacante, ac mori cum suo episcopo in ea causa parata: institutum fuit, vt hymni, ac psalmi canerentur, in Ecclesia Mediolanensi, iuxta morem partium orientalium, quò religiosi homines aliquid solatij, ac spiritualis recreationis, in ea lustuosa conditione ac continuis ærumnis versantes caperent. Huius ad exemplum, reliquæ statim Ecclesiæ occidentales sese conformarunt, eamq; in omnibus regionibus imitatæ sunt. In secundo libro retractationum suarum, ostendit hanc canendi consuetudinem, suo tempore in Aphrica cœpisse. Antè hoc tempus Hilarius etiam Episcopus Pictauiensis, apud Gallos, hymnos in eum vsum condiderat, de quibus Hieronymus mentionem facit. Lib. Confess. omnium. Cap. 11.

Episcopus Sarisburiensis.

FAcilè permittimus Hardingo, longè lateq; excurrere in ijs rebus, e quibus nihil comparare commodi queat. Si omnibus perinde facere liceret, nihil certè magni aut præclari esset, libros componere & conscribere. Multa in hunc locum congeruntur de precum, & liturgiæ formula, psalmorum distinctione, lectionibus, horis, diebus festis, Pacis distributione, Communionis ritu, & primo cantus in Ecclesia ortu, apud Græcos, Romæ, Mediolani, in Aphrica, in Gallia, inque alijs locis. Ista non sunt ex eorum numero, quæ in controuersiam, & quæstionem vocantur: atque iccirco, vt ad hanc rem propositam nihil Hardingo conducunt, ita, si alia spectes, vehementer ei & multiplici respectu incommodant. Etenim in eo ipso Concilio Laodicensi sancitum est, sicuti etiam in Carthaginensi, *vt populo nihil prælegeretur in Ecclesia, præter Canonicas Scripturas*. Lectiones igitur, quarum ibi mentio est, non fuerunt e Festiuali, neque e legenda aurea selectæ, quemadmodum in Ecclesia Romana vsus obtinuit, sed e capitibus sacrorum Bibliorum desumptæ, quem nunc Ecclesia Anglicana morem habet. Pax episcopo data, non tabella quædam fuit, ex argento, aliáue materia facta, qualem Ecclesia Romana adhibuit: sed verum osculum, ad perfectam pacem, concordiamque fidei, & religionis testificandam, atque declarandam. Sic Iustinus Martyr, verba faciens de tempore sacræ administrationis, ait: *Alij alios osculo salutamus*: Similiter Chrysostomus, atque alij.

Concil. Laodicens. Can. 59 Concil. Carthag. 3. Can. 47.

In Apolog. 2. Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα.

Quod ait Ecclesiam Romanam ab Hieronymo, Episcopisque Orientalibus, Psalmodiam atque aliam ecclesiasticam musicam, moremque canendi, *Gloria patri* ad psalmi cuiusque finem, accepisse & didicisse, cum antea simplex admodum ea, & ab huiusmodi ritibus nuda esset, ex eo facilè intelligimus, Romam non esse harum consuetudinum parentem, neque ita habendam esse.

Quod autem præterea asserit, Damasum instituisse, vt psalmi canerentur,

nerentur, *alternatim, & partium quadam vicissitudine, sicuti nunc passim in choro canuntur*, hoc est (nam id velle videtur) Presbyteris, clericisque solis canentibus, populo verò obmutescente, palam & manifestò falsum est. Etenim vniuersam plebem psalmos tum simul cecinisse abunde constat.

[a] Augustinus ait, *Ambrosium, eam rationem Mediolani, ad solatium Multitudinis instituisse*, cum persequutione, summóque periculo conflictarentur.

a Confess. lib. 9. cap. 7.

[b] Nazianzenus populi ad hunc modum concinentis terribilem vocem declarat his verbis: *Valens Imperator in Ecclesiam ingressus, in qua Basilius prædicabat, psalmodia fuit, quasi tonitru perculsus & obstupefactus, &c.* Simile apud Hilarium in psalmos habetur: necnon apud [c] Theodoretum, qui Flauianum quendam, & Theodorum, primos hunc canendi morem, in Ecclesiam Antiochenam induxisse, tradit.

b Nazian. in funebri oratione Basilij. Τὴν ἀκοὴν προσβαλὼν τῇ ψαλμῳδίᾳ κατεβροντήθη

c Theodoret. lib. 2. cap. 24.

At Basilius, omnium de hac re explicatissimè scribit: Hæc eius verba sunt, *De nocte surgit apud nos populus, & ad domum precationis contendit, Deoq; se in labore & afflictione, & continuis lachrymis confitentes, ad extremum exurgunt a precibus, & psalmodiam instituunt, & nunc in duas parteis diuisi alternatim sibi inuicem canunt. Atque hæc* (inquit) *consuetudo omnibus alijs Dei Ecclesiis congruebat.* Gregorius verò, cantum in Ecclesia plebi, quàm sacerdoti aptiorem iudicasse videtur. Diserte enim sacerdoti interdicit, ne in Ecclesia canat, at plebi interdixisse nusquam, quod sciam, legitur.

Basilius in epist. ad Clericos Neocęsarienses. ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις. Distinc. 92. In sancta Romana.

Ex his colligere liceat, Damasum plebem vniuersam in duas discreuisse parteis, eísque mandasse, vt psalmos sua, & intellecta lingua canerent, sibíq; alternis vicibus responderent: qui mos pręter quidem alternam psallendi vicissitudinem, nihil habet choris Hardingianis affine.

Hardingus 3. Sectio.

MVltis, variisq; testimonijs ostendi possit, in Græcis, Latinisq; Ecclesijs institutam fuisse Liturgiæ formulam, diu ante exactos primos sexcentos annos: sed hoc minimè negatur. Quod autem Iuellus negat, huiusmodi est, Per sexcentos nimirum proximos a Christo annos, nullam Christianam Ecclesiam, suas preces publicas lingua non intellecta recitasse. *Hoc enim eius contubernales teterrimum esse errorem Ecclesiæ, & impiam fraudem Papistarum confirmant. Ego autem dico, quemadmodum antè dixi, Preces tum factas fuisse ea lingua, quam aliqui intellexerunt,* * *aliqui ignorarunt. Græcam scilicet, & Latinam linguam dico. Quòd enim in vlla barbara, aut vulgari lingua factæ vnquam fuerint intra sexcentos annos, nunquam profectò legi, neque Iuellus, (credo) aut quisquã ex ea parte doctissimus, probare poterit. Quò planiùs & distinctiùs loquar, omneis linguas barbaras, & vulgares voco, præter Hebraicam, Græcam, & Latinam.*

* Falsum: nullam enim gentem nominare potest Hardingus, quæ suas preces minimè intellexerit.

Euangelium, fidesq; Christiana promulgata fuit, in Syria, & Arabia a Paulo: in AEgypto a Marco: in AEthiopia a Matthæo: in Mesopotamia, Persia, Media, Bactris, Hyrcania, Parthia, & Carmania a Thoma: in

Armenia maiore a Bartholomæo: in Scythia ab Andrea: Similiter in alijs regionibus, ab Apostolicis viris, qui fuerunt ab Apostolis missi, eisq; proximè successerunt: veluti in Gallia, a Martiale misso a Petro: a Dionysio quem Clemens misit: a Crescente, quemadmodum Clemens, & Hieronymus scribunt: & a Trophimo Pauli auditore, atq; a Nathanaele Christi discipulo, quorum alter Arelati, alter Burdigalliæ & Treuiris Euangelium annunciabat, sicuti referunt nonnulli. Hîc autem in nostris Brytannicis regionibus, a Fugatio, & Damiano, alijsq; missis ab Eleutherio Papa, & Martyre, petente Lucio rege, vt Damasus scribit in Pontificali. *Alias gentes, in quibus Græca & Latina lingua vulgò nota fuit, sciens prætereo. Iam verò si Iuellus, aut quisquam e nostris eruditis aduersarijs, aut vllus omnino homo omnium, qui viuunt, planum & euidens facere posset, publicas Ecclesiæ preces, tunc fuisse, aut in Syriaca, aut in Arabica, aut in AEgyptiaca, aut AEthiopica, aut Persica, aut Armenica, aut Scythica, aut Gallica, aut Brytannica lingua factas: tum iure possent temporis præscriptionem in hoc articulo iactare, tum antiquitatis nos exemplo vrgere, tum nos hortari, vt consuetudini authoritatiq; Ecclesiæ primitiuæ concedamus. At hoc procul dubio* * *ostendi nequit: Multum autem faceret pro sacris vernaculè faciendis, si manifestò liqueret.*

Const. Apostol. lib. 7. cap. 46. Lib. de scriptor. eccles. Temporibus Antonini Commodi. Anno Domini 181.

* Falsum: Nam procul dubio facilè ostendi potest.

Episcopus Sarisburiensis.

REuersus iam ad rem propositam Hardingus, a qua digressus fuerat, in hoc principio ac fundamento suas spes omnes collocat, & defigit: Aliquos scilicet e plebe publicas preces intellexisse, aliquos nequaquam. Quanquam si plebis aliquod genus ostendisset, quod eas minimè intelligeret, & sibi, & nobis fecisset satis. Sed nullum neq; hîc, neq; alibi vspiam indicat: vnde cõijcere liceat, curtam eius suppellectilẽ esse

Fatetur preces passim, & communiter fuisse Greca atque Latina lingua recitatas. Cæteras omnes, quasi capite diminutas, pro Barbaris habet, tametsi qua fretus authoritate, nescio. Nam Dei respectu, *neque Iudæus est, neque Ethnicus, neque Græcus, neque Barbarus, neque vlla linguarum distinctio, sed omnes vnum sunt in Christo Iesu.* Alioquin enim quæuis lingua nescienti videtur Barbara. Atque hoc est, quod Paulus ait, *nisi sciero vim vocis, ero ei, qui loquitur Barbarus, & qui loquitur, mihi etiam Barbarus erit.* Anacharsis Philosophus dixit, Scythum Athenis, & Athenienſem apud Scythas esse Barbarum. Sacerdos igitur, qui lingua precatur ignota, seu Græca, seu Latina, populo Barbarus est: síque est ignarus, & linguæ qua vtitur, ipse imperitus, sibi etiam ipsi Barbarus est censendus. Latina autem lingua, licet eam Hardingus humanitate quadam sua inductus ex illo numero exemit, nullam habet præ cæteris singularem prærogatiuam. Paulus vniuersum orbem in duo hominum genera distinguit, quorum alios Græcos, alios verò barbaros vocat: in quo Latinos in Barbaris numerat. Eandem quoque distributionem Strabo in suis Geographicis retinet. Sic enim scribit: *Barbaræ sunt omnes nationes præter Græcos.* Pòst autem Romani hac appellatione offensi, imperij sui finibus auctis & dilatatis, se primùm ipsos exceperunt,

Galat. 3.

1. Cor. 14.

Strabo Cosmograph. lib. 1 & 4.

ceperunt,& deinceps temporis decurſu,nationes cæteras omnes,quę ſe Romanorum prouincias fieri,eiſq; parere vellent. Hanc ob cauſam Nicolaus Papa primus flebiliter admodum in Græcum Imperatorem Michaelem exclamat , qui Latinam linguam , inuiſo hoc & odioſo nomine , quaſi labe quadam & macula aſpergere viſus eſt : *Appellatis latinam linguam Barbaram ,ad iniuriam eius,qui fecit eam* . Alexandri Magni multùm prædicatur modeſtia,qui,Strabone teſte, ſubditos ſuos nunquam ſolitus eſt Barbarorum,& Græcorum appoſito nomine diſcernere,ſed potiùs Bonorum,& Malorum. *Græci enim* (inquit) *multi mali homines ſunt: & Barbari boni ſunt multi*. Similis Hardingo bene conueniſſet hoc in loco moderatio. Multi namq; Græcæ, Latinæq; linguæ peritiſſimi,homines exiſtunt nefarij:multiq; ſumma pietate & religione præditi,eas neſciunt.Quare Beda ſapientiſſimè: *Barbara eſt lingua,quæ Deum laudare non poteſt.*

Epiſt. Nicolai. 1.

Strabo Coſmog.lib.1.

Beda.1.Cor.14

Hardingus multus eſt in commemorandis Apoſtolorum,aliorúmq; Apoſtolicorũ virorũ laboribus, quos illi in orbe terrarum peragrando hauſerunt. Quæ ſi quorſum ſpectarent expoſuiſſet, nos quid vellet, quidq; ageret meliùs ſciſſemus.Si ſic concluſerit,*Apoſtoli in varijs regionibus Euangelium annunciabant :; Ergo, plebs preces ſuas publicas ignota lingua recitabat,* iſta argumentatio non conſtabit. Eò enim Deus linguarum illos multiplice ſcientia imbuerat,quò gentem quamq; eo ſermonis genere alloquerẽtur,quod cuiq; patrium & familiare eſſet.

Act.2.

Hoc in loco poſtulatur a nobis , vt editis inſtrumentis planum faciamus eccleſiæ primitiuæ tempore , publicas preces aut in Syriaca, aut in Arabica, aut in Ægyptiaca, aut in vlla omnino Barbara lingua fuiſſe factas : atque audacter præiudicatur, nihil planè a nobis adferri poſſe . Quanquam vt nos quid afferre poſſimus ne dicam, Hardingus hîc certè vehementer iniquus eſt . A me enim rogatus, vt vnam modò ſententiam,qua ipſius propoſitum confirmaretur, expromeret,cum nullã omnino hactenus attulit, tum repente ſtatum cauſæ totum immutat, verſiſq; rebus, me contrà ſi quid habeam proferre iubet. Quod etſi nulla diſputandi lex præſcribit, quò tamen omnes perſpiciant nos ſimpliciter & apertè agere , nihílq; nobis prẹter verum proponere,non grauabor,vt morem ei geſſiſſe videar,vnum modò in præſenti aut alterum ex antiquitatis monumentis exemplum repetere, cætera in loçum magis aptum,& idoneum reſeruabo.

Hardingus cauſæ & controuerſię ſtatũ immutat.

In 15,ſect.

Et cum prima omnium, quas enumerauit, linguarum Syriaca ſit, Hieronymum legat,quo in loco pompam atq; apparatũ funeris Paulæ deſcribit.Hæc ſunt ipſius verba:*Tota ad funus eius Palæſtinarum vrbium turba conuenit,Hebræo,Græco,Latino,Syroq; ſermone,pſalmi in ordine perſonabant.* Hinc perſpicere poſſit,in vna atq; eadem vrbe, quatuor varias nationes in ſuis precibus publicis,quatuor vſas eſſe linguis diſcrepantibus,quarum vna eſſet Syriaca: quod tamen Hardingus nunquam oſtendi poſſe exiſtimat. Auguſtinus preſbyteros ad vitia Latinæ orationis ſua ſummo ſtudio corrigenda adhortans , exhortationi hanc rationem adiungit,*vt populus ad id,quod planè intelligit dicat.Amen.*

Hieron.in Epitaph .Paulæ.

Auguſt. de catechizandis rudibus.cap 9

Hæc Augustinus de omnibus omnino linguis dixisse videtur. Hardingus ipse in conclusione huius tractatus Armenios, Teutonas, Æthiopas, Illyricos, atq; Muscouitas, a quo primùm tempore fidem edocti fuerunt, Liturgiam quoq; suam natiuo semper, & gentilitio sermone peregisse confitetur. Quare ipsius Hardingi confessione nobis licebit vetustatis præscriptionem meritò vrgere, atq; ab eo iure postulare, vt ecclesiæ primitiuæ authoritati aduersari desistat.

Hardingus. 4. Sectio.

IVellus ergo in Concione sua, quam in celebritate ac conuentu tam solenni habuit, quamq; typis etiam euulgauit, ea dicit, quæ nunquam probare poterit, generaliter ad hunc modum loquutus: Priusquam populus ad corruptelas vergeret (*significat autem primos sexcẽtos post Christum annos*) omnes Christiani vbiq; terrarum, publicas suas preces, & sacram communionem, sua atque vsitata lingua procurabant. *Hoc a te facilè dicitur: sed non perinde facilè probabitur.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVicquid Iuellus eo tempore dixerit, satis est abunde confirmatũ, nisi potuerit Hardingus exemplum aliquod proferre, quo contrarium probetur. Neque verò est hæc res vsq; adeo nobis ad confirmandum difficilis. Etenim Thomas Aquinas, & Nicolaus Lyranus, Hardingi adstipulatores hoc pro nobis bene magna ex parte præstabunt.

Hardingus. 5. Sectio.

REuera legimus, quòd cum sanctissimus Ephremus ecclesiæ Edessenæ Diaconus, multa in Syriaca lingua conscriberet, tam illustri fama fuerit, vt quemadmodum Hieronymus testatur, eius scripta in quibusdam ecclesijs palam recitarentur post lectionem scripturarum: *vnde Erasmus colligit, nihil tum in ecclesia legi solitum, præter libros aut Apostolorum, aut saltem Apostolica authoritate virorum. Non tamen ex hoc loco Hieronymi colligi potest, Ephremi scripta, tanquam aliquam rei diuinæ partem, adhibita fuisse, sed potiùs quasi homilias, aut exhortationes post rem diuinã confectam recitandas, quæ pene totæ ex scripturis constabant. Cæterùm an in Græcum tam citò versæ essent, necne, dubium est.* *Lib. de script. eccles.*

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus, contrà quàm oratores facere consueuerunt, nostra priùs refutare aggreditur, quàm sua confirmare. Demiror autẽ quidem quorsum hîc Ephremi mentionem iniecerit, nisi quò fortè aduersum se testes conuocaret. Quid enim? an sic argumentationem confecerit:

cerit: *Ephremus multa scripsit vernaculè: Ergo, plebs sacra peragebat peregrino sermone?* An hanc nobis rationem tanquam præclarè ab eo concluſam obtruſerit? Vt nihil hinc aliud colligi poſſet, duo tamen attigit, quę ipſi palam aduerſantur. Alterum eſt, quòd nihil tum in eccleſia legi ſoleret, præter ſcripturas ſolas, aut alia authoritatis & fidei Apoſtolicæ ſcripta: quod etiam fuit à Concilio Carthaginenſi accuratè cautũ & ſancitum. Hardingus tamen in ſua eccleſia dum res diuina adminiſtratur, lectiones atq; legendas quaſdam fabularum planè puerilium recitat. Alterum verò eſt, Ephremi homilias populo fuiſſe lingua vernacula prælectas: Hardingus autem, Euangelia, Epiſtolas, Homilias, & cætera deniq; ſacra omnia peregrino ſermone proponit. Quò hoc autem incommodum ſubterfugiat, aſſerit, *Homilias in nulla liturgiæ parte habitas fuiſſe.* Primùm, id vnde nouit? Latinæ quidem homiliæ in Matutinis leguntur, & ad Romanam liturgiam pertinere exiſtimantur. Tum cuiuſmodi eſt conſequentiæ iſtius neceſſitas: *Plebs Ephremi homilias intellexit: Ergo, eius homiliæ non fuerunt pars vlla liturgiæ?* aut quæ illum ratio commouet, vt populo expedire iudicet, Ephremum audire atque intelligere: Petrum autem, aut Paulum, aut Chriſtum audire ac intelligere, minimè putet conducere? Deniq; fatetur ſcripta Ephremi exhortationes quaſdam ad Græcos homines complexa eſſe, & tamẽ dubitat vtrum in Græcum ſermonem conuerſa fuerint, necne, atque ita incertum concludit, & nihil probat. Nunc an noſtræ quicquam Ephremus iſte defenſioni commodet videamus. Primùm, Theodoretus in hiſtoria ſcribit, *Græcæ linguæ eum penitus fuiſſe ignarum*. Idem etiam Amphilochius Hardingianus teſtatur. Etenim in ea colloquutione, quã cum Baſilio habuit, *interprete* (inquit Amphilochius) *vſus eſt, quippe, qui Græcè loqui neſciret.* Eccleſiæ tamen miniſter fuit: Diaconus quidẽ (vt Hieronymus ait) vt autem alij, Archidiaconus eccleſiæ Edeſſenæ. Doceat nunc Hardingus, quanam alia lingua eccleſiaſticam adminiſtrare liturgiam potuerit, præterquam ſua. Sin hanc verò coniecturam putet eſſe infirmam, tum porro meminerit, eundem hunc Ephremum, teſte Theodoreto, hymnos atq; pſalmos in Syriaca lingua compoſuiſſe: eóſq; in Martyrum ferijs, atq; adeo etiam in eccleſijs Syrianis, quẽadmodum Sozomenus diſertè ſcribit, cani fuiſſe ſolitos.

Concili. Carthagin. 3. Can. 47.

Theodor. lib. 4 cap. 29.

Amphilochius

Hieron. de eccleſiaſt. ſcriptoribus.

Theodor. lib. 4 cap. 29. ῥαιδιούργως τῶν νικηφόρων μαρτύρων πανηγύρεις ποιεῖ.

Hardingus. 6. Sectio.

NEq; quod Hieronymus ſcripturas in Dalmaticam linguam vertit, (ſiquidem omnino vertit) publicas preces vernacula lingua factas fuiſſe euincit. Laborem illum alia de cauſa fuiſſe ſuſceptum credibile ſit. De ſacrorum autem librorum in vernaculum ſermonem verſione poſtea dicam, quando ad illum articulum peruenero. Iſtius quidem articuli, quem nunc in manibus habemus, atq; illius tractatio plurima habet communia. Itaque quod vlla natio eccleſiaſticas publicaſq; preces vſitata & vernacula lingua recitarit, præterquam Græca & Latina, vt rem a Iuello confidenter affirmatam, ſed languidè & eneruatè confirmatam, immo ne confirmatam quidem, relinquimus.

Vide ſectionẽ huiuſce articuli decimam quintam.

Episcopus Sarisburiensis.

AN Hieronymus scripturas in linguam Dalmaticam conuerterit, nec ne, dubitare Hardingus videtur. At Stanislaus Hosius, vir illarum partium primarius certum, & exploratum habet, déq; eo sibi constare affirmat disertis verbis: *In Dalmaticam* (inquit) *linguam sacros libros Hieronymum vertisse constat.* Alphonsus etiam de Castro habet: *Fatemur olim sacros libros in linguam vulgarem fuisse translatos, Beatumq; Hieronymum in linguam Dalmaticam eos vertisse.* Neq; ego hoc cuiquã, præterquàm Hardingo, dubium vnquam fuisse censeo. *Sed etiamsi detur* (inquit Hardingus) *Hieronymum scripturas Dalmaticè vertisse, non tamen inde euincitur, illos homines, rem diuinam vernacula feciſſe lingua.* Multò verò tum minùs, mi Hardinge, latina lingua feciſſe arguitur. Deinceps ait, *Verisimile est hunc laborem, ab eo fuisse ob aliam causam susceptum:* at quam aliam ob causam non explicat. Verùm quicquid tandem hac de re Hardingo videatur, Eckius eius ascriptor confitetur eundem ipsum Hieronymum, qui sacros libros Dalmaticè transtulit, preces etiam publicas Dalmaticè faciendas curasse. Et est verisimile nullam hac causa potiorem versionis illius fuisse. Non nego Chrysostomum & Origenem, in suis Homilijs populo suadere, vt scripturas domi legant: quæ etiam causa summè procul dubio pia fuit. Verùm priuatæ hæ domesticæq; lectiones, publicam in ecclesia lectionem minimè tollunt. Chrysostomus ait, lectoris seu Anagnostæ officium fuisse, scripturas clarè & apertè in ecclesia pronũciare. Augustinus quoq; ad populum ait: *Hunc autem psalmum ad eam gratiam pertinere, qua Christiani sumus, testatus est Apostolus Paulus, vnde ipsã lectionem vobis legi voluimus.* Non inficiaturum Hardingum existimo, quin hæ lectiones, quarum Chrysostomus atque Augustinus meminerunt, ea lingua recitatæ fuerint, quam populus intelligeret. Nam aliâs Origines ait: *Alioqui non fuisset necessarium legi hæc in ecclesia, nisi ex his ædificatio aliqua audientibus præberetur.*

Hosius de sacro vernaculè legendo. Alphons. de hæres. lib. 1. cap. 13.

Eckius de Missa Latinè dicenda.

Chrysostom. in Matth. homil. 2. & in Genes. homil. 28.

Origen. in Leuit. homil. 9.

Chrysostom. in Act. homil. 19.

August. in psal. 31.

Origen. in Leuit. cap. 7.

Quanquam (inquit Hardingus) *hæc a Iuello asseuerantur audacter, sed languidè admodum probantur.* Meæ verò confirmationes a manifestis & clarissimis verbis diui Pauli, Ambrosij, Augustini, Chrysostomi, Arnobij, Gregorij, aliorúmq; similium petitæ fuerunt: quantumuis Hardingo eas appellare languidas collibitum fuerit. Agè verò, grauissimas rationes longéq; firmissimas attendamus, quibus ipse, suíq; subscriptores contrarium euincere sunt conati. Hardingus sic argumentari videtur: *Ephremus homilias Syriacè edidit, & Hieronymus sacra Biblia Dalmaticè vertit: Ergo, preces publicæ vel Latina, vel Græca lingua factæ fuerunt.* Cardinalis Otho ad hunc modum concludit: *Tribus linguis inscriptus fuit titulus Crucis, Græca, Hebræa, & Latina: Ergo, aliqua harum trium preces publicas recitare populum oportet.* Eckius ait: *Christus in Monte solus secretò orauit: Ergo preces faciendæ sunt ignota lingua.* Hæc illi aliáq; cõsimilia argumenta adferunt: quorum ego pondera relinquo prudenti Lectori examinanda.

Otho Cardi. in statut. Synodi August.

Eckius de Missa Latinè dicenda.

Hardingus. 7. Sectio.

NVnc autem de duabus doctis linguis, Græca, & Latina: & primùm de Græca. Preces publicas Græca lingua factas fuisse, atq; in Græca ecclesia obtinuisse fateor. Atq; quô planũ faciã, quid per Græcã ecclesiã designetur, doctiores omnem scilicet illam Christianitatem intelligunt eius regionis, quæ propriè Græcia nominatur, & Macedoniæ, & Thraciæ, & totius Asiæ minoris, gentiumq; finitimarum. Prouinciæ, quæ Patriarchæ Alexandrino apud Ægyptios, atque Antiocheno apud Syros, attributæ & assignatæ fuerunt, a vetustis scriptoribus, aliquando Orientalis ecclesiæ, aliquando Græcæ nomine appellantur. Hoc igitur cum vtriq; nostrum constet, Iuelle, atq; de eo inter nos conueniat, si ostendere potuero nationem aliquam Græcæ ecclesiæ, quæ * *omnes publicas preces Græca lingua recitabant, Græcam linguam pro maiore parte non intellexisse, nihilo magis quàm Anglos homines nunc Latinam, tum id me probasse dico, quod recepi, nimirum nationes integras preces suas publicas non intellexisse, quippe quas peregrina lingua recitarent.*

* Falsum: certum est enim permultas gẽtes Orientales preces suas publicas Græca lingua non recitasse: vt manifestum erit.

Episcopus Sarisburiensis.

PRimùm Hardingus vniuersum orbem in duas ecclesias dispartitur, Græcam atq; Latinam: tum se institutum suum probaturum pollicetur. Ex quo colligere licet, nihil planè hactenus probasse. Ecclesiæ autem partitio hęc, neque ad hanc causam magnopere pertinet, neq; a nobis multùm improbatur: tametsi multis modis manca, atq; imperfecta videatur. Etenim amplissimæ latissimæq; ecclesiæ in AEthiopia, India, Scythia, a D. Matthæo, Thoma, Andrea institutæ: præterea etiam, quas Arabia, Syria, Persia, Media, Armenia, aliæq; permultæ regiones, habent ecclesias, quæ nunquam nec Græcæ, nec Latinæ ecclesiæ annumeratæ fuerunt, penitus hîc silentio prætereuntur. Duo in se recepit Hardingus confirmanda. Alterum, Totam ecclesiam Græcam vbiq; & vniuersè, quàm latissimè fines sui paterent, sacra publica Græco sermone confeciſſe: Alterum verò, Aliquas integras Græcæ ecclesiæ nationes, linguam Græcam minimè intellexisse. Si ista ambo firmissimis necessarijsq; rationibus, nulla cõiectura, nulla inani suspicione fretus euicerit, tum me cedere, & manus dare oportet. Verùm hæc vtraq; (Lector optime) diligenter, quibusq; confirmentur argumentis, attendito. Nam si in altero fefellerit, nihil effecerit, id quod manifestum fore confido.

Partitio ecclesię in Græcam & Latinam.

Hardingus 8. Sectio.

HOc autem quàm bellè probare possim, tuo ipsius iudicio æstimandum permitto. Asia minor, quæ Græcæ ecclesiæ præcipua quædam pars extitit, publicarum precum formula Græcè composita tum vtebatur: at multæ nationes & populi minoris Asiæ Græcè non intellexerunt: Ergo multæ nationes

Fallax & captiosa argumẽtatio.

populiq; preces suas publicas tum ignota lingua fecerunt. Maior *propositio vt certa & manifesta conceditur: nec eam doctus quisquam negabit. Sin aliquis negare vellet, facillimè probari posset.* Minor *sic confirmatur. Strabo, qui omnes Asiæ regiones peragrauit, quò eam accuratè cognosceret, circiter tempus illud, in quo Paulus ijs in partibus peregrinatus est, in quibus etiam natus fuit, in 14. libro Geographiæ suæ scribit, quòd cum intra Cherronesum illam, quæ in angustijs posita mare a mari differminat, sedecim nationes essent, vt Ephorus prodidit:* * *ex ijs omnibus tres solummodo Græcæ existerent, reliquæ omnes Barbaræ. Similiter Plinius in sexto libro* naturalis historiæ, *Cap. 2. scribit in omni tractu eo* * *tres tantùm gentes Græcas fuisse Doricam, Ionicam, & Æolicam: cæteras barbaras extitisse. Inter quas Lycaones censentur, qui tempore Pauli apud Paulum & Barnabam Lycaonica lingua loquebantur.* Act. 14.

* Falsum: ementitis Strabonis verbis.
* Falsum: ementitis Plinij verbis.

Ipsa scriptura linguarum nonnullam in ea & vicinis locis discrepantiam prodit, quemadmodum patet ex secundo cap. Actorum. Iudæi enim Hierosolymis ad celebrandam Pentecosten congregati, & Apostolorum multiplices linguas obstupescentes, inter alias prouincias voce diuisas, Pontum & Asiam, Cappadociam, Phrygiam, & Pamphiliam recensent. Quas duas prouincias omnes Asiæ minori attribuunt. Quod optimo argumẽto esse potest, vniuersam Asiam minorem non omnino Græcè loquutam esse. Quotquot ergo ex illis aliena lingua vtebantur, cum preces suas publicas Græcè recitarent, lingua non intellecta eas recitabant.

Qui causam videri volunt exquirere, ob quam ea regio tantam haberet linguarum varietatem, crebris imperiorum & dominationum mutationibus eam ascribunt, propterea quòd a varijs populis deuicta esset & occupata: quarum singulæ vnà cum imperij sui propagatione, leges etiam suas, & instituta & linguas in terras sub ditionem suam redactas, introducere studuerunt. Eo igitur optimis & idoneis testimonijs confirmato e sedecim Asiaticis nationibus, tres duntaxat Græcas extitisse, reliquas tredecim, cum Græcè sacra sua conficerent, non sua lingua, sed peregrina confecisse consequitur. Alioquin enim, si Græca lingua cunctis patria fuisset & natiua, quamobrem non omnes Græci dicti essent? Hinc ergo perspicuè videmus non nouum esse, neque ab vniuersali quadam ecclesiæ corruptela fluxisse, vt aliquæ nationes ignota lingua precarentur.

Episcopus Sarisburiensis.

Hîc tibi cauta attentione opus erit, lector: Magnam enim Hardingus scientiæ caliginem, qua oculos tuos falleret, rebus offudit. Nisi oculis illum notaueris, & diligenter obseruaueris, clam conspectui se tuo subtrahet.

Syllogismum hoc modo suum contexit: Asia minor, quæ præcipua Græcæ ecclesiæ pars extitit, sacra sua, & rem diuinam Græco sermone fecit: At permultæ nationes eiusdem Asiæ Græcè neutiquam

tiquam intellexerunt: Ergo rem diuinam peregrina lingua tractarunt, & peregerunt.

Egregius me hercule fucus. Verùm te circumueniri ne permiseris. Hardingus ipse optimè nouit meram hanc *fallaciam* esse, hoc est, captiosum sophisma, quod scholastici vocant *ex meris particularibus*, aut *A non distributo ad distributum*. Nisi *maiorem* correxerit, vniuersalemq; fecerit, atque sic dixerit, Tota Asia minor rem diuinam Græca lingua faciebat, nullo modo constare poterit. Quòd Asia minor rem diuinam publicasque preces Græcè fecerit, nemini dubium est, neque docto, neque indocto: quòd autem Asia minor vniuersa, vbique, & in omnibus partibus ita fecerit, id si negetur, Hardingus etsi omnibus scientiæ suæ adiumentis vsus fuerit, probare tamen nunquam valuerit. Satius itaque iudicauit, vt ab omni confirmatione nudum & derelictum præteriret. *Minor* hæc est: *permultas Asiæ minoris nationes Græcè non intellexisse*, atque huc omnem argumentationum suarum impetum contulit. At quorsum tandem? neque enim id nostrum quisquam inficiatur, neque ad controuersiam nostram & quæstionem pertinet. Atque id tamen Hardingus omnibus suis coniecturis confirmare neutiquam potest. Elenchi Hardingiani explicatio.

Apostolorum acta profert, in quibus variarum fit linguarum mentio, inter quas, quædam prouinciæ huius Asiæ, propter multiplicem in sermone dissimilitudinem præcipuè nominantur. At quid si respondeam, quę eo in loco enumerantur, non omnes diuersas fuisse linguas, sed varias potiùs vnius linguæ dialectos, & distincta idiomata. Certè Beda sic disertè videtur affirmare. Hæc ipsius sunt verba: *Verè & hic cum illo erat, nam & Galilæus est. Non quòd alia lingua Galilæi, atque alia loquerentur Hierosolymitæ, qui vtrique fuerunt Hebræi: sed quòd vnaquæque prouincia Iudææ suas habendo proprietates vernaculum loquendi sonum vitare non possit.* Huc etiam historiam hanc, quæ in Actis Apostolorum perscribitur, refert. Act. 2. Beda in Luc. cap. 22. lib. 6 ex Hieron. in Matth. cap. 26.

Hardingus autem ait, *Necesse est multò maius quoddam discrimen esse in his regionibus Asiaticis, quàm in illa, propter frequentes, quæ in illis acciderunt, imperiorum & dominationum cõuersiones.* Non omnino mala coniectura. At potentissimi victores, qui eas sibi regiones subegerunt Macedones, Thebani, alijque Græci extiterunt, quos non est dubium in illis Græcam linguam propagasse: quemadmodum facilè quiuis perspexerit, qui non sit in iudicando puer. Paulus ad Ephesios, Galatas, Colossenses, qui Asiam hanc minorem incolebant omnes, Græcè scripsit. Et Diuus Lucas de Paulo scribens Ephesi commorante, ibique Euangelium annunciante, factum esse ait, *vt omnes, qui habitabant in Asia, audirent sermonem Domini Iesu, Iudæi simul, & Græci.* Diuus Lucas, qui Paulum omnes illas regiones obeuntem comitatus fuerat, nullos ibi populos cognouit, nisi Iudæos, atque Græcos: Hardingus autem Barbaros fuisse nonnullos suspicatur: quinam verò essent, aut quibus in partibus habitarent, aut quo sermone vterentur, incer- Act. 19. Act. 19.

tus est. Equidem verò Polycarpus Smyrnæ episcopus fuit: Gregorius Ponti: Basilius Cæsareæ apud Cappadoces: Amphilochius Iconij in Lycaonia: Gregorius Basilij frater Nyssæ in Caria, aut in Thracia: hiq; vniuersi in diuersis Asiæ minoris regionibus palam docebant Græcè, atq; a plebeijs hominibus intelligebantur.

Sed Hardingus subijcit, *Strabo natus in eadem regione, & Augusto ac Tiberio imperatoribus, ipsiusq; Pauli tempore florens, in Geographia sua scribit, quòd cum essent in Asia minore sedecim distinctæ nationes, tres tantùm ex illis Græcæ, cæteræ omnes Barbaræ existerent.* Ipse ne Hardingus insciens fallatur, an alijs fraudem sciens moliatur, non possum statuere. Hoc autem cũ Strabonis mente pugnare liquidò confirmo. Hæc enim Strabo, nõ de suaꝫsed de Ephori memoria loquutus est, qui Strabonem quingentis fere annis ætate anteibat.

Strabo Geographi. lib. 14.

Ephorus iste scriptis proditum reliquit, sua memoria tres duntaxat nationes Græcas in Asiam penetrasse, reliquas autem omnes tum barbaras fuisse. Qua de causa Apollodorus scribit ante bellum Troianum nullam vnquam Græcam gentem, in ea loca habitandi causa immigrasse. Etenim si hæc Strabo de sua ætate & seculo scripsisset atq; sensisset, quorsum Ephori, qui tot ante ipsum centenarijs annis vixerat, testimonia vsurpare voluit ad eam rem demonstrandam, quam ipse tam accuratè lustrauerat, atq; perspexerat: maximè cum Ephorum nõ imitari, sed redarguere institueret: quemadmodum ex ipsius verbis clarè videmus. De Apollodoro autem sic scribit: *Non satis consideratè egisse videtur, poetæ verba confundens, & ementiens.* Cum hac etiã Strabonis sententia locus ille e Plinio prolatus optimè congruit, & manifestò contra Hardingum concludit, sicuti ex ipsis verbis apparet: *In omni eo tractu proditur tres tantùm gentes Græcas iure dici, Doricam, Ionicam, AEolicam: cæteras Barbarorum esse.* Quòd dicit, *Proditur*, significat ab Ephoro, aut Apollodoro, aut alio quoquam, qui antiqua memoria vixerat. Quòd autem ait, cæteras *Barbarorum* esse, intelligit illas eò appulsas esse, non e Græcia, vt tres reliquæ fuerant, sed ex alijs Barbarorum regionibus. In eo verò quod scribit, *Tres tantùm genteis Græcas iure dici*, nihil planè aliud velle potest, quàm quòd cæteræ etiam Græcæ dicerentur, etsi non perinde iure, & natiuè, atq; reliquæ. Alioqui namq; illius vocabuli, *Iure*, exceptio superuacanea fuisset. Hardingus itaq; Asianos homines nequaquam fuisse Græcos ostensurus, Plinium citat, e cuius verbis illos extitisse Græcos necessariò conuincitur.

Strabo lib. 14. τὰ τῦ ποιητῦ παρέτ τωνται κατα ψευδόμενος. Plin. hist. natural. li. 6. cap. 2.

Sed instabit adhuc Hardingus, & vehementiùs vrgebit Strabonis locum: *Strabo scribit, his tribus nationibus exceptis, cæteras fuisse barbaras: Ergo, Græcè nesciebant.* In hoc argumenti vis sita est. Sed hîc iterum Hardingus Strabonis mentem adulterat. Etenim Strabo Barbaros appellat eos, qui et intelligebant, & loquebantur Græcè. Quem autem testem locupletiorem, quàm ipsum Strabonem aduocabimus? Sic enim scribit: *Barbarismum in his dicere consueuimus, qui malè loquuntur Græcè, non autem in illis qui Caricè loquuntur. Sic etiam barbariloquos, & barbari sermonis homines eos accipere debemus,*

Hardingus Strabonis mẽtem corrumpit. Lib. 14. Geograph.

debemus, qui malè Græca pronunciãs. Hinc videre possis, Lector, qua fide Hardingus in citandis veterum authorum testimonijs vtatur. Ex Strabone scilicet confirmare contendit, has nationes non esse loquutas Græcè, quandoquidem barbaræ fuerunt: atque ipse tamen Strabo scribit Græcè eas loquutas, tametsi barbaræ essent. Quare cum totus iste Syllogismus sit, vt dixi, fallax & captiosus: Maior falsa, Minor falsa, & neutra vlla ex parte confirmata: cúmq; Strabo, ac Plinius adulterati proferãtur: ex istis colligere atq; cõcludere, has nationes diuina officia ignoto sermone procurasse, ineptè foret, & absurdè cõcludere. Hardinglani Syllogismus.

Hardingus 9. Sectio.

Hic fosan Iuellus, eiúsue astipulator aliquis obiecerit, Asiaticos populos non modò sua quadam & natiua lingua vsos esse, sed cõmuniter etiam & vulgò Græcè loquutos, eóq; Hieronymum testem produxerit dicentẽ, Galatas, excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam eãdem habere, quam Treuiros. *En, inquiat obiector iste, Hieronymus vniuersam Oriẽtem Græcè loqui affirmat: Ergo, sacra Græco sermone confecta, non erant illis hominibus peregrina aut incognita. Ad hoc respondeo, Hieronymũ intelligere aliquos homines ex omnibus nationibus Orientalibus Græcè loquutos fuisse, veluti doctos, nobiles, mercatores, omnes liberaliter educatos, cæteróſq;, qui negotiorum suorum causa in illis regionibus multùm versabantur. Breuiter, fuit procul dubio ea lingua admodũ cõmunis, vtpote quæ sola illorum hominum docta lingua esset, qua scientias omnes addiscerent, & quæ ijs opportunissima & commodissima videretur, qui illas Orientales regiones peregrinarentur, quemadmodum Latina lingua hominibus occidentalibus ad eundem vsum inseruit. Non autẽ intelligis vniuersos, & singulos homines, quocunq; tandẽ loco aut conditione essent, omnes inquã rusticos, omnes agrorũ cultores, omnes armẽtarios, omnes mulierculas Græcè tenuisse. Tum enim nullas habuissent peculiares ac proprias linguas. Neque enim est illius simplicitatis, & stuporis, quo maxima pars illorum hominum laborat, duas linguas tenere. Quòd Hieronymus linguam Galatarum, eius gentis* Propriam linguam *vocet, in eo nos admonet, eam ad omnes, id est, ad singulos eius prouinciæ homines pertinuisse speciatim, Græcam autem ad omnes generatim, respectu aliarum nationum illic habitantium, ita vt non sit necessariò de singulis intelligendum.*

In proœmio 3. lib. comment. Epist. ad Galatas.

Episcopus Sarisburiensis.

NImium sibi ipsi negotium facessit Hardingus, in ea re cõfirmanda, quam nemo vnquã prudẽs negauerit. Nam quî videri possit probabile totam Orientem, quæ quodammodo dimidia pars terræ est, & tot tamq; varias nationes complectitur, vno quodam & communi sermone loquutã esse: cum nos ipsi huius regni Anglicani finibus modicis circunscripti, quinq; disparibus, a seq; inuicẽ diuisis atq; alienis linguis disiungamur. Miror Herodoti fabulas ab Hardingo esse prætermissas, quãdo scribit *Bek* apud Phryges significare panem: *Kiki* in linqua Ægyptiaca vnguentũ: *Achmach*, satellitem aut stipatorẽ: aut *Alila* Herodotus.

aut *Vrotal* in Arabum ſermone, aliaq; eiuſdem generis permulta. Iſta enim ab eo potuerunt vſurpari, ad confirmandum vniuerſas totius Orientalis plagæ nationes Græco ſermone vſas non eſſe.

Quanquam autem de eo inter nos cõuenit, quod præcipuum eſt, & familiã quodammodo ducit, nimirũ in partibus oriẽtalibus, multiplicẽ fuiſſe linguarũ diſſimilitudinẽ, atq; etiam Græcum ſermonẽ hominibus politioribus familiarem extitiſſe, tamẽ hæc diſtinctio *De omnibus vniuerſẽ, & De omnibus particulariter*, quã hîc ad eludẽda Hieronymi verba excogitauit Hardingus, exilis admodũ, & quaſi vernacula videtur. Quî enim eſſe poteſt aliquid vniuerſale, quod particularia & ſingula nõ comprehenderit? Si Hardingi interpretationẽ probamus, *Omnes* accipiendi ſunt pro *Aliquibus*, aut *Omnes* vix pro decima parte *Omnium*: & vt iſta Rhetorica docet, minus quàm dimidium eſt *Omne*: atque ita *Omne* non eſt *Omne*. Quare quod Hardingo *vniuerſale eſt*, planè *particulare* exiſtit: denique *vniuerſale* ſuum non eſt *vniuerſale*. Tam eneruata eſt, tamq; diſſoluta eius reſponſio.

Strabo Geograph. lib. 14.

Galatas autẽ, quos Hieronymus ſcribit præter natiuã ſuam linguã, Græca etiã vſos eſſe, quia poſtremi omnium vt Apollodorus tradit, in eas oras peruenerunt, credibile eſt barbarum ſuum, & vernaculum ſermonem diutius retinuiſſe, quàm cæteros. Verùm quemadmodum, an omnes omniũ conditionum Galatæ Græcè loquerẽtur, an ſecus, quod Hardingo videtur, neceſſarijs indicijs planũ fieri nequit, ita profectò nihil prorſus intereſt. Non enim ex eo probare poterit, eos qui Græcè neutiquam ſciebant, preces publicas Græcè celebraſſe. Hæc tamen & *Maior* eſt in argumento, & totius fundamentum continet, quam Hardingus diligenter diſſimulauit, atque prætermiſit.

Hardingus. 10. Sectio.

AVguſtinus de titulo, quem Pilatus cruci affixit loquens, ait hoc modo: FUit inſcriptus Hebraicè, Græcè, & Latinè Rex Iudæorum. Hæ enim tres linguæ, quàm cæteræ fuerunt in maiore pretio habitæ. Hebræa propter Iudeæos in Dei lege gloriantes: Græca propter Gentiũ ſapientes: Latina propter Romanos, multis ac pene omnibus iam tunc gentibus imperantes. *Iam verò quòd hîc ait, Græcã linguã in honore fuiſſe propter Gentiũ ſapiẽtes habitã: dubitationẽ illam, quæ ex Hieronymi verbis oriri poſſe videbatur, luculenter explicat, oſtenditq; Græcã linguam non plebeijs quibuſlibet hominibus totius Orientis communem fuiſſe, ſed tantùm ſapiẽtibus, ad ſcientiarũ artiumq; ſtudia excolẽda. Huc pertinet quòd ſcriptura prodidit vulgarẽ linguã Lycaonum, Paulo Barnabáq; audientibus, loquutos fuiſſe nõ magiſtratus & principes, ſed homines infimos & plebeios:* Turbæ leuauerunt vocem ſuam Lycaonicè dicentes, &c. *Act. 14. Atq; ſic Hieronymum eſſe loquutũ intelligendũ eſt in hoc loco, non de omnibus Nationũ Orientaliũ hominibus, ſed potiùs de magna multitudine, & de quibuſdam ſingularũ nationũ. Alioquin enim ſi omnis Oriens Græcè loquuta eſſet, miliares ij, qui* Gordianũ *iuuenem Imperatorẽ apud* Circeiũ *caſtrũ ſepeliebant, non longè a finibus Perſiæ, elogiũ eius monumento, non inſculpſiſſent literis Græcis,* Trall. in Ioan. 117.

Græcis, & Latinis, Persicáq; & Iudaica, & AEgyptiaca lingua, vt ab omnibus legeretur, quemadmodũ Iulius Capitolinus scribit. Quod argumento est omnẽ Orientẽ nec loquutã fuisse, nec intellexisse Græcè. Idem etiã valet, quod Epiphanius scribit ad hunc modũ: Pleriq; Persæ secundùm Persicas literas Syriacis etiã literis vtuntur. Quemadmodũ apud nos multæ nationes Græcis literis vtuntur, cum adeo omnes fere nationes proprias literas habeãt. Alij etiã cõplures reconditam Syrorum linguam magni æstimãt, eamq; quæ circa Palmyram obtinet, cum linguam ipsam, tum etiã eiusdẽ literas, & characteres. Libri quoq; scripti sunt a Mane sermone Syriaco. Præterea si tota Oriens Græcè loquuta esset, multi sanctissimi patres nunquã tantopere inuidissent reip. ecclesiasticæ, vt excellẽtissimæ sua opera omniũ lectioni denegarent, quæ ipsi barbara & vsitata lingua cõposuerunt, ad fratrũ tantummodo suorũ vtilitatẽ, qui secum erant eiusdẽ linguæ societate coniuncti: Antonius, qui septem singulares epistolas, ad varia Monasteria scripsit, Apostolico sensu & sermone, vt Hieronymus testatur in AEgyptiaca lingua: similiter sanctus Ephremus Edessenus, & Bardesanes Mesopotamius, qui maximè rara scripta Syriacè ediderunt.

In Gordianis. Lib. 2. Hæres. 66. Lib. de Eccle. Scriptor.

Similiter etiã Isaacus Antiochenus & Samuel Edessenus presbyteri multa sanctissimè scripserunt aduersus hostes ecclesiæ eadẽ lingua, secuti Gennadius testatur. Sed quid de omni Oriente loquar? Ne omnis quidẽ Asia minor, et regiones ei finitimæ Græcè loquebãtur vno tantũ seculo ante aduentum Christi. Etenim si Græco sermone vsæ essent omnes, Mithridates Rex ille Põti celeberrimus opus nõ habuisset, vt duas & viginti linguas addisceret, quot ille nationibus imperitabat, quô supplicibus suis respõsa daret, leges illis & instituta præscriberet, & palã in concione tot linguis cum ijs loqueretur, sine interprete, vt Plinius scribit. Itaq; si istæ viginti & duæ nationes, quarum singulæ vario sermone vtebãtur, præter suam & patriam linguam, Græcam quoq; tenuissent, Plinius neutiquam illud verbum sine interprete addidisset: & rex etiam ille inanem, & non necessariam suscepisset molestiam, tot linguas discendi, cum vna sufficere potuisset.

Natural hist. lib. 7. cap. 24.

Prope regis huius impery fines, ad littus maris Euxini, in Colchide vrbs olim sita fuit nomine Dioscurias, ad quam tanti fiebant peregrinorũ concursus, vt quemadmodũ Plinius ex authoritate Thimosthenis scribit, trecentæ distinctarũ linguarũ nationes illuc confluerent, & ad extremũ Romani centum & triginta interpretes in eadem alerẽt, ad negotia sua ibidẽ expeditiùs celeriusq; conficiẽda. Quare, si omnis Oriẽs Græcè loquuta esset, quemdamodum Hieronymi verba innuere videntur, Romanis opus minimè fuisset, vt in tantam interpretũ, qui res illorũ agerent, & negotia tractarent, multitudinem tam magnos sumptus facerent. Sed vt perspicuum fiat omnem Orientẽ Græcè neutiquã loquutam esse, quorsum prophanos authores citemus? Notus ille locus Actorũ mentionẽ facit de varijs nationibus in ea habitãtibus, quæ linguas proprias ac distinctas habuerunt, Parthi, Medi, Elamitæ, &c. Act. 2. Denique, qui ad defendendam nouam suam opinionem, qua preces publicas antiquitus in ecclesia Orientali vniuersè ab omnibus intellectas fuisse contendunt, dicere & confirmare nõ dubitant omnẽ Orientem Græcè loquutam esse: multum diminuere videntur de Maiestate, vtilitate, & necessitate admi-

Lib. 6 Natural. histo. ca. 5.

rabilis illius doni linguarũ, quas spiritus sanctus in primitiua ecclesia dedit, vt Euangelio propagando adiumẽto essent: Si enim Orientales omnes Græco sermone vsi essent, linguarum donum eo quidẽ respectu superuacaneũ extitisset. Hactenus de Græca lingua, de q; precibus publicis ea lingua recitatis.

* Falsum: nihil enim hactenus de precibus publicis dixit.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc opus rectè appellari possit *vanitas vanitatũ*. Quid enim ineptius aut stultius esse possit, quã illud tam diligẽter tamq; prolixè probare, quod nullus neget. Et tamẽ res tanta ab eo cõtentione agitur, quasi in ea ius omne defensionis suæ positũ esset. Perinde potuit probare Indos, Arabes, Æthiopes, Tartaros Græcè non intellexisse. Præposterum quoddam Dialecticæ genus est, tam enixè confirmare, quod confirmationis non indiget: quodq; confirmandum fuit, in præteritis relinquere. Titulus crucis tribus diuersis linguis inscriptus, cum vniuersos Orientales populos nõ vno eodémq; sermone vsos esse arguit, quod nemo quidem sana mente negarit, tum cõtra Hardingum valet, ostenditq; mortem Christi promulgandã atq; enunciandam omnibus linguis esse. Nam vt Albertus, & Lyra doctores Hardingianarum partium, de ea re scribentes testati sunt, ideo fuit inscriptio singulari quadã Dei prouidentia tribus principibus linguis facta & notata, *vt omnes, qui de diuersis orbis partibus venerant, possent illã legere*. Hieronymus similiter ait titulum hunc fuisse eo modo inscriptũ, *in testimonium vniuersarũ gentiũ*. Diuina siquidem voluntas decreuerat, vt lingua vnaquæq; confiteretur & prædicaret, Christũ esse dominũ in gloria patris.

Albertus & Lyra in 19. cap. Ioannis.

Hieronym. in Esai lib. 7. cap. 20.

In eo autem Hardingus multum de gloria crucis Christi decerpit, quòd eiusdem inscriptionem ad solos sapientes doctósq; Græcos pertinere contẽdit. Nam Albertus, & Lyra affirmant, ita eam fuisse compositam, *vt ab omnibus legi posset*: & Hieronymus, *In testimonium vniuersarum gentium*. Neque verò constat, Philosophorum ita magnam frequentiam Christo adfuisse morienti, a quibus titulus ille legeretur. Iam verò Augustinus per hæc verba, *Sapientes Græcorum* omnes Græcos intelligit. Etenim quemadmodum Iudæis omnibus solenne fuit legem iactare ac venditare, ita Græcis omnibus insitum fuit sapientia gloriari. Paulus autem de vtrisque generatim loquitur: *Iudæi signum quærunt: Græci sapientiam*. Propterea philosophorum quidam dixit, Olim septem fuerunt in Græcia sapientes, nunc autem non sunt stulti septem: omnes enim sapientum sibi nomen glorioſè vendicabant.

1. Cor. 1.

Homines Lycaones ad Paulum & Barnabam Lycaonicè loquuti sunt: *Ergo* (inquit Hardingus) *Græcè non sunt loquuti*. Quid si autem Diuus Lucas dixisset eos loquutos esse Ionicè, AEolicè, aut Doricè, quibus linguis populi Lycaonibus proximi vtebantur? num ideo concluderet, Græcè non loquutos? Equidem si quis contentione quadam affirmaret linguam Lycaonicam fuisse deprauationem aliquam aut idioma Græcæ linguæ, non autem perfectam ex se & separatam a cæteris linguam, non facilè contrarium euicerit Hardingus.

Act. 14.

Certè

Certè Iouem & Mercurium Græcorum Deos colebant: ſacrificiúmque ritu Græcorum faciebant, quemadmodum ex verbis D. Lucæ liquidò patet: & probabile quidem eſt Paulum atque Barnabam Græcè cum illis loquutos eſſe. Quanquam an ſic, vel ſecus fuerit, niſi quòd hoc Hardingus pro re tam certa & penitus explorata ponit, nihil omnino refert. Cæterùm, hoc vnum præterea tibi, lector optime, conſiderandum atque cogitandum propono: Lycaones hi quemadmodum & Hardingus fatetur, & ex Luca manifeſtò apparet, cùm adhuc alieni eſſent à fide & religione Chriſtiana, idolis ſuis, Ioui atque Mercurio, vota faciebant lingua patria: an ergo vllo modo credibile videatur, illos poſtea ad pietatem Chriſtianã traductos, Deum opt. max. atque Chriſtum eius filium peregrima lingua coluiſſe, & oraſſe? Si idololatrarum interſit ſuas precationes intelligere, multò quidem magis hoc Dei populo conuenire exiſtimandum eſt. Si illi ipſi Lycaones iam reuiuiſcerent, Hardingi errorem ſua profectò lingua refutarent. Act. 14.

Epitaphiũ in ſepulchro iuuenis imperatoris Gordiani inciſum quinque diuerſis linguis, vt hoc in loco cõmemoratu ſuperuacaneum erat, cæteraq; etiam omnia, cum ipſa res neutiquam ſit controuerſa, ita cõtra Hardingi cauſam permultũ valet. Nam ſi barbari milites officio ac pietate in principem impulſi, eius mortem dignam iudicarent, quam tot linguis propagarent poſteritati: quid tum de ijs cenſebimus, qui ferre nullo modo poſſunt, vt Chriſti mors vlla omnino lingua proponatur atque promulgetur? Et ſi illi hominis caduci elogijs monumentum decorarunt, & exornarunt, *vt ab omnibus legeretur*, quemadmodũ Capitolinus ſcribit: quid eſt, quamobrem iſti homines tam diligenter obruunt ſepeliuntq; immortale gloriæ Chriſti monumentum, atque a nullis, niſi a ſeipſis legi, & videri cupiunt?

Quæ protulit de Perſicis Syriaciſq; literis: de linqua, qua vtebantur ij, qui prope Palmyram habitabant: de epiſtolis Ægyptiacè ab Antonio, Syriacè a Bardeſane, Ephremo, Iſaaco, & Samuele ſcriptis: de Mithridate Ponti rege, qui gentibus viginti duabus, quas imperio ſuo continebat, reſponſa dare potuit ſine interprete: de celeberrimo e trecentis diuerſis nationibus hominum concurſu ad vrbem eam, quam Dioſcuriadem vocant, in Colchide ſitam: & nunc iterum de miraculo, ac varietate linguarum, quæ in Actis Apoſtolicis commemorantur, ſpeciem aliquam ſcientiæ oſtentationémq; habent, & eò referuntur, vt vel locum tantummodo occupent, vel Hieronymum, qui *omnem Orientem Græco ſermone loqui* ait, redarguant, & erroris reuincant: contra nos enim, qui ita nec ſcribimus, nec dicimus, nihil valent.

Græcam linguam partim propter magnitudinem imperij, quod Græci armis ac victorijs ſuis, in multas gentes & regna totius Orientis propagauerant, partim etiam, quòd nationes barbaræ, quas Græci ſubegerant, ſummam ex Græcorum philoſophia, atque artibus alijs excellentiſſimis voluptatem caperent, a multis perceptam, atque in omnia illius plagæ orbis loca diſſemniatam fuiſſe non ignoramus. Atque hoc eſt quod Cicero ait: *Græca leguntur in omnibus fere gentibus*: Cicero pro Archia.

Auguſtinus etiam habet: *Quos Paulus dixit Græcos, eos etiam gentium nomine ſignificauit: eò quòd hæc lingua maximè excellit in gentibus.* Neque tamen dubitamus, alias quoque natiuas & patrias fuiſſe linguas, præter Græcam: veluti Ægyptiacam, Arabicam, Perſicam, Bactriacam, Indicam, Armenicam, Scythicam, & innumeras alias. Quod ſi etiam tricari hoc in loco voluptatis cauſa, aut lectorem ineptè a propoſitio abducere, quemadmodum Hardingus facit, colliberet, commemorare poſſem Themiſtoclem patricium Athenienſem, antequam ſe magno regi Perſarum ſiſteret, Perſicam linguam perdidiciſſe: Neſtorianos hæreticos ſcripta ſua in Perſicam, Armenicam, Syriacam linguam vertiſſe: Auguſtinum affirmare, quòd Hieronymus linguam Hebræam, Græcam, Chaldæam, Latinam, Perſicam, Arabicam, Medicam intelligeret: & Chryſoſtomum ſcribere: *Tot linguæ, tot voces ſunt Scytharum, Thracum, Romanorum, Perſarum, Indorum, AEgyptiorum, & mille præterea gentium aliarum.*

Plutarch. in Themiſtocle. Liberatus cap. 10. Auguſtin. ad Cyrill. citatur. a Petro Crinito lib. 6. cap. 6. Chryſoſto. 1. Cor. 14. hom. 35.

His etiam potui alia multa adiungere ſimilis momenti, quibus id perſpicuum & manifeſtum fieret, quod Hardingus tanto ſtudio probat, nuilúſq; negat: id eſt, Gentes Orientales linguas habuiſſe diuerſas, nec vno cunctas ſermone vſas eſſe. Quare ſecum diligentiùs Hardingus quærat, quínam ij ſint hominum, qui (vt ait) *multum detrahunt de maieſtate, vtilitate, neceſſitate doni linguarum*. Nos ſiquidem earum cognitionem, non modò ad propagandum, ſed etiam ad perpetuandum Euangelium neceſſariam eſſe confitemur: neque nobis dubium videtur, quin quibus Ethinici linguis ad Deum adducti fuerunt, ijſdem preces ad Deum ſuas facerent: ſéq; non poſſe contrarium euincere, tacendo fatetur Hardingus. Atque tamen tranſitionem his verbis facit, *Hucuſq; de Græca lingua, de q; publicis precibus in ea lingua celebratis:* atque ita hanc partem ſui tractatus mendaciunculo concludit: cum de lingua reuera aliquid dixerit, at de precandi more, quo cauſa ipſius tota nititur, nihil omnino docuerit.

Syllogiſmus Hardingianus,

Quò autem id clariùs appareat, partes & membra argumenti, quo vtitur, recognoſcamus, atque conferamus. *Maior* hæc eſt: *omnis Aſia minor rem diuinam Græco ſermone faciebat: Minor, Multæ autem gentes eiuſdem Aſiæ Græcè non intelligebant: Ergo, multæ gentes rem diuinam linguæ ignota procurabant*. Minorem coniecturis duntaxat leuiſſimis confirmat: tametſi & D. Lucas in 19. Act. & conſequentium temporum hiſtoria in contrariam ſententiam propendeant. Maiorem prorſus intactam relinquit. Quare Syllogiſmus ipſius ex altera parte omnino claudicat, & in Minorem tantùm cõcludit. Atque ita Hardingus peregrinum dogma ſuum, ex peregrina *Maiore*, & peregrina *minore*, & peregrina *concluſione* infert.

Hardingus 11. Sectio.

NVnc de Latina lingua, quæ docta lingua Occidentis eſt, dicamus. Quòd Latina, ſeu Occidentalis eccleſia, (his enim nominibus appellata, eſt) ſacra

ſacra Latinè conficeret, fateor. Præcipuæ regiones ac gentes Latinæ eccleſiæ, intra illos ſexentos annos fuerunt hæ: Italia, Africa, Illyricum, vtraq; Pannonia, quæ nunc Hungaria vocatur, & Auſtria: Gallia, & Hiſpania: Germaniæ, Poloniæ, & Sueuiæ regiones, parteſq; illæ ſeptentrionales fidem longo ab hinc tempore acceperunt. Noſtræ Brytanniæ fidem in plurimis locis acceperant, ſed eas a publica eiuſdem profeſſione crudeliſſima Diocletiani imperatoris perſequutio deterruit, qua ſæuiente Diuus Albanus cum alijs multis martyrium perpeſſus eſt.

*Poſtquam hæ regiones fidem edoctæ fuiſſent, prout res ad maturitatẽ ſpectabat, ita ſacra ſua perinde faciebãt: quæ ſine dubio nõ fuerunt alia, ac quæ in ijs eccleſijs vſurpata fuerant, a quibus primi ipſarum Apoſtoli, ac doctores aduenerãt. Cùm autẽ *primi præcones fidei in has partes Occidentales Roma venerint, miſſi alij a D. Petro, alij a Clemẽte, alij deinceps ab alijs illius ſedis Apoſtolicæ epiſcopis: illi in regionibus, quas adduxerant ad pietatem, vel Romanæ eccleſiæ ſacra, vel aliqua perſimilia plantarunt atq; inſtituerũt, eaq; * Latino tantùm ſermone, quod quidem quiſquam ſciat. In quo tantùm loquor de primis ſexcentis annis. Quòd autem ea ſacra intellecta fuerint ab ijs populis, qui Latinè loquebãtur, & intelligebãt, nullius negat. Aliquibus enim nationibus ea natiua fuit, & materna lingua, nõ aliter atq; Græca Græcis.*

* Falſum: prima enim fidei in hiſce Occidentalibus regionibus prædicatio nõ manauit Roma.

* Falſum: Primi enim Præcones ipſi non ſunt loquuti Latinè.

Epiſcopus Sarisburienſis.

COſmographica Hardingi non reprehẽdo: quanquam huius cauſæ confirmatio non eſt (ut puto) a Coſmographis petenda. Omnis eius de ſacris Latinis oratio duobus continetur fundamentis: primo, totam occidẽtis fidem, a Romanis tantùm epiſcopis dimanaſſe: altero, eiuſdem fidei ſatores ac ſeminatores Latinè ſacra publica vbiq; adminiſtraſſe atq; inſtituiſſe. Quorum quidem vtrumq; falſum eſſe, nec vnquam probari poſſe ipſe nouit. Atq; vt hanc rem quaſi præteriens attingam, Paulus ait ſe *loca omnia vſq; ad Illyricum Euangẽlio compleuiſſe*, idq; non Roma, ſed Hieroſolymis profectũ: atq; ſe Roma in Hiſpaniã iturum pollicetur, quod eum poſtea præſtitiſſe aliqui produnt: Theodoretus etiam Paulum in hanc inſulam, quæ nunc Anglia vocatur acceſſiſſe, atq; in ea Euangeliũ ſeuiſſe tradit. Idẽ quoq; feciſſe Ioſephum Arimathenſem Brytannicorum Chronicorum authores ſuſpicantur. Et licet coniecturæ in rebus tam vetuſtis ſæpenumero incertæ ſunt & obſcuræ, probabile tamen videatur religionẽ Chriſtianam non Roma in hanc inſulam primùm aduectam, ſed a Græcis acceptam eſſe, cum quòd in Paſchate celebrãdo, non Romanam ſequuti ſumus eccleſiam, ſed Græcam: tum etiam quòd Auguſtino huc miſſo a Gregorio reſtitimus, nec Romanum epiſcopum agnoſcere, eíue parere voluimus. De Lazaro autẽ, Nathanaele, Saturnino, qui in Gallijs primùm annũciarunt Euangelium priùs dixi. Lucium D. Pauli comitem in Germaniam veniſſe Auentinus: & Titum in Dalmatiam abijſſe Paulus ait.

Hardingus falſa ſciẽs & prudens affirmat.

Ad Rom. 15.

Theodoretus de curandis Græcorum affectibus.

Beda in hiſt. Anglorum.

Galfrid lib. 8. cap. 4.

Auentinus in hiſt Boiorum.

2. Timoth. 4.

Id profectò conſtat, eccleſiam Romanam, cum alijs de cauſis, tum maximè propter imperij amplitudinem, vrbiſq; celebritatem, ab ipſo

ſtatim initio cæteris omnibus præcelluiſſe, & ſummo ſemper ſtudio ac diligentia Chriſti gloriam amplificaſſe, multóſque Deo martyres exhibuiſſe. Non tamen proinde omnia veniſſe Roma cenſendum eſt. Tertullianus enim Hieroſolymas *matrem & fontem religionis* vocat: Et Auguſtinus fidem a Græcis ortam eſſe ſcribit. Quòd deinceps ait, ſummos illos viros, qui omnes has parteis occidentales fide ac religione informarunt, preces publicas Latinè vbique propoſuiſſe: præterquam quòd manifeſtò falſum eſt, ſicuti poſtea, Deo volente, liquebit, ne tenuem quidem veritatis ſpeciem, atque ſimilitudinem habet.

Tertullian. cõtra Marcion. lib. 2. Auguſt. epiſt. 178.

Etenim hanc rationem perpende (quæſo) Lector. *Magiſtri pietatis Roma venerunt: Ergo, Romanum vbique morem obſeruarunt:* Si hæc ratio valeret, tum hoc etiam modo concluderem: Eccleſia Romana primùm fuit inſtituta ab ijs, qui vel e Græcia, vel Hieroſolymis venerunt: Ergo, Roma Græciæ aut Hieroſolymarum ritus colit. Hardingus autem eo ſibi aſſumpto pro certiſſimo, harum regionum eccleſias in Romanæ eccleſiæ inſtitutis inhæſiſſe, ampliùs concludit: *Ergo, rem diuinam Latinè ad normam eccleſiæ Romanæ fecerunt.* Quiuis vel puer facilè animaduerterit hoc ſophiſticum, atque inſidioſum argumentum eſſe, quod vulgò dicitur, *A ſecundum quid, ad ſimpliciter.* Sic enim perinde potuit concludere, *Romanæ eccleſiæ conſuetudinem imitabantur, Ergo exhortationes atque conciones nullas niſi Latinas audiebant:* Sic namque in Romana eccleſia fiebat. Adeóne verò Hardingus aut inconſideratus, aut diſſolutus eſt, vt non videat quàm aptè ipſius argumentum in caput redundet ſuum? Certè ex hoc fundamento, appoſitè & verè ad hunc modum concludere liceat: *Hæ eccleſiæ occidẽtales morem eccleſiæ Romanæ obſeruabant,* (Hoc ipſe ſibi iure ſuo vt rem minimè dubiam aſſumpſit) *Eccleſia autem Romana diuina officia celebrabat natiuo & vſitato ſermone* (Quod etiam fatetur) *Ergo eccleſiæ occidentales ſimilem colendi Dei morem retinebant.* Hoc argumentum integrum, & perfectum, & fallaciæ expers eſt.

Hardingi ratio in ipſum valet.

Deinde, facilè perſpicere potuit, ex eo quod ipſe poſuit principio aliud neceſſarium argumentum ſtatim contra ipſum concludi potuiſſe, iſto modo: Omnes eccleſiæ, quæ fidem a Romanis acceperunt, Romanos mores & ritus retinuerunt: at eccleſia Anglicana Romanæ eccleſiæ ritus non ſeruauit (quod ex obſeruatione Paſchatis, & ex epiſcopi repulſa manifeſtiſſimum eſt, vt antè docuimus) Ergo, eccleſia Anglicana religionem fidémque ſuam a Romana non didicit eccleſia. Si prudentiùs ſecum deliberaſſet, non iſtis fundamentis reliquam defenſionis ſuæ molem ſuperſtruxiſſet.

Hardingus 12. Sectio.

QVod preces, & ſacra eſſe vernaculo ſermone facienda probaturus (veluti apud Anglos Anglico, apud Hybernos Hybernico, apud Teutones Teutonico

Obiectionum Inelli ſolutio.

Teutonico) authoritates & exempla ecclesiarum profert Iuellus: cum reuera tempore primitiuæ ecclesiæ, populus Græca Latinaq; lingua vulgariter, & communiter vteretur: nihil affert in eius rei confirmationem, quæ in controuersiam adducitur. Arnobius *(inquit)* latinam linguam sermonem Italum vocabat. Ambrosius Mediolani, Augustinus in Aphrica, Gregorius Romæ Latinè concionabantur, eosque populus intelligebat. *Quid tum? Hoc nemo negat.* Basilius etiam scribit, viros, mulieres, & pueros in suis ad Deum precibus fremitum quendam excitasse instar fluctus littora percutientis. *Quid ex his potes Iuelle necessariò concludere? Hæc omnia intelligi possunt de contenta pronunciatione huius vnius vocabuli Amen, ad finem precationis adhibita, quæ nunc a choro fit, quæq; a populo etiam in parte templi inferiore fieri possit. Hieronymus enim nos ad ita sentiendum inducit, qui populi Romani summum pietatis studium collaudans similiter ait:* Vbi alibi tanto studio & frequentia ad ecclesias & Martyrum sepulchra concurritur: vbi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboat, & vacua Idolorum templa quatiuntur? Populus cum sacerdote loquitur in precibus Mysticis, *inquit Chrysostomus, à Iuello citatus. Quid tum? Ille mos diu antè ipsorum adeo Apostolorum memoria obtinuit, vt in Clemente legimus, in Cypriano, in Cyrillo Hierosolymitano, multisq; alijs. Ita quoq; nunc obtinet. Etenim in vetustis Patribus inueniet ad* Per omnia secula seculorum *(de quo Chrysostomus loquitur) ad* Dominus vobiscum *(vtcunq; illi contemnant) ad* Sursum corda, *& ad* Gratias agamus Domino Deo nostro, *populum respondisse,* * *sicuti nunc etiam faciunt*, Amen, & cum spiritu tuo, habemus ad Dominum, dignum & iustum est.

Hexaemeron. Homil. 4.

In 2. Proœm. Comment. ad Galatas.

Constit. Apostol. lib. 8. cap. 16. In oration. mystagogicis.

* Falsum: Non enim ita nunc habet. Hardingus nouit populum nunc non respondere sacerdoti.

Episcopus Sarisburiensis.

AGgreditur nunc Hardingus, ad eas testimoniorum authoritates diluendas, quas ego adduxeram: eiusq; inceptionem notam ac significationem in margine impressit, his verbis, *Obiectionum Iuelli solutio.* Breues admodum certè videntur eius solutiones. Etenim ad authoritates omnes, qualescunq; fuerint, satis sibi fore putat respondere, *Quid tum?* Nam quòd ego dicerem preces publicas in Romana & Mediolanensi ecclesia, cæterisq; Italiæ locis populo Latinè recitatas fuisse, quandoquidem lingua Latina illius gentis propria atque patria esset: eáq; de causa Arnobium appellare linguam Latinam *Sermonem Italum:* tum etiam multò pòst Ambrosium Mediolani, Augustinum in Aphrica, Gregorium Romæ conciones ad vulgus Latinè habuisse, & Latinè sacra publica procurasse: ista (inquam) omnia facilè refelluntur ad Hardingo: sic enim ait, *Quid tum?* Basilij locum vsurpabam, vbi ait, *virorum, mulierum, puerorumq; Deo preces fundentium strepitum instar fluctus littora verberantis visum esse:* Et Hieronymi, *Populum ad similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboasse:* Similiter & Chrysostomi, cuius hæc verba sunt: *Communes preces & a populo, & a Sacerdote fiunt, & omnes vnam dicunt orationem. Bene precatur sacerdos populo, & bene*

Basil Hexaemeron. Hom. 4.

Hieronym. in 2. proœm. ad Galatas.

Chrysosto. 2. Cor. Hom. 18.

precatur populus Sacerdoti &c. Sed, *quid tum?* inquit Hardingus. Quamobrem verò, Quid tum? An Hardingus Arnobij, Ambroſij, Auguſtini, Baſilij, Hieronymi, Chryſoſtomi, aliorumq; ſanctiſſimorum Patrum authoritatem ita leuem, & pro nihilo putat, vt eos omnes quaſi ſtatu quodam ſuo abigere, & repellere ſe poſſe exiſtimet, ſi has modò duas inaniſſimas ſyllabas, *Quid tum*, pronunciauerit? Reſpondebit, *Publicam liturgiam Græcè atq; Latinè celebrari ſolitam fuiſſe concedo: at præter iſtas lingua vnquam celebratam eſſe vlla earum, quæ Barbaræ fuerunt, non oſtendiſti.* In Syriaca lingua fuiſſe iam antè oſtendi, quæ neq; Græca eſt, neque Latina: ideoq; Hardingi ipſius iudicio planè barbara iudicanda. Idem in alijs perinde factitatum eſſe linguis, pòſt (fauente Deo) copiosè, cumulatéq; docebo.

Græcæ, Latinæque linguæ prærogatiua.

Interim multum Hardingus cauſæ ſuæ commodauerit, ſi prærogatiuas iſtas Græcæ, Latinæq; linguæ tributas exprompſerit, & quid illæ plus inſitæ cuiuſdam ſanctimoniæ, quàm cæteræ habeant edocuerit, ob quam ijs ſolis communes ad Deum preces facere liceat, alijs Deum precari nefas ſit. Quod ad Baſilij locum, atque illum alterum Chryſoſtomi attinet, ſic ad ea reſpondet Hardingus, quaſi non magnopere curaret, quid diceret. Id enim affirmat pro vero, quod quiuis e vulgo imperitus manifeſtò falſum eſſe intelligit: hoc eſt: Populum nunc ſacerdoti ſacra myſteria adminiſtranti reſpondere, vti Chryſoſtomi tempore fecerat.

Hardingus apertè falſum aſſerit.

Populus (inquit) *tum reſpondebat, quemadmodum nunc etiam facit:* Non pudet eum ſcribere, *populum ſacerdoti reſpondere*, cum tamen minimè reſpondere ſacerdoti populum ſciat. Ex hac igitur ſententia relinquitur, vt is reſpondeat, qui nihil reſpondet: & is Reſpondeat, qui nec quid quæratur, nec quid reſpondendum ſit, intelligit: deniq;, vt is reſpondeat, qui tacet: atque ita vt Reſpondere, & non Reſpondere, Hardingi iudicio, idem ſit. Chryſoſtomus autem ait: *Et cum ſpiritu tuo*, (quibus verbis totus populus reſpondet ſacerdoti) *nihil aliud eſt, quàm ea, quæ ſunt Euchariſtiæ, communia ſunt omnia. Neq; enim ille ſolus gratias agit, ſed populus omnis.*

Chryſ. 2. Cor. Homil. 18.

Similiter Ambroſius: *Imperitus neſcit finem orationis, & non reſpondet Amen, id eſt, verum ſit, vt firmetur benedictio. Per hoc enim impletur confirmatio precis, cum reſpondetur Amen, & omnia dicta rei teſtimonio in audientium animis confirmantur.* Conſtat ergo Chryſoſtomi ætate populum vniuerſum, dum ſacra peragerentur, cum ſacerdote colloquutum, vnaq; precatum eſſe.

Ambroſ. 1. Cor. 14.

Hardingus. 13. Sectio.

NAm quod ad locũ illum Auguſtini attinet, quem e commẽtarijs in Pſalmos protulit, ad ſuum propoſitum nihil facit. *Auguſtini verba ſic habent, ſecus atq; ea ille recitauit:* Poſtquam (*inquit Auguſtinus*) Deo ſupplicauimus, vt nos a ſecretis peccatis mundet: quid ſit hoc intelligere debemus, vt humana ratione, non quaſi auium voce cantemus.

In Pſal. 18. in expoſit. 2.

Nam

Nam & merulæ, & pſittaci, & corui, & picæ, & huiuſmodi volucres, ſæpe ab hominibus docentur ſonare, quod neſciunt. *Hæc verba interpretanda ſunt de ſenſu intelligendo, non de lingua, qua preces publicè canebantur. Etenim populus Hipponenſis, cuius vrbis Auguſtinus epiſcopus extitit, Latinam linguam intelligebat modicè. Qui ſenſus non poteſt rectè & tutò a vulgo percipi, ſed meliùs & ſalubriùs ex eruditorum epiſcoporum, ſacerdotumq; concionibus diſcitur.*

Exile gloſſema: Auguſtinus enim de precando, non de prædicãdo loquitur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

PPimùm, Auguſtini verba ſeçus eſſe, atq; ſunt a me recitata iactat. Hoc tibi Lector, ſine vlla dubitatione confirmauerim, ſi hunc errorem dignum iudicaſſet, quem conuinceret atq; coargueret, nõ eum fuiſſe ſilentio præteriturum. Verùm, quò verba Auguſtini fefelliſſe videretur, gloſſema adduxit hoc in loco, textui planè repugnans, atq; contrarium. *Hæc enim* (inquit Hardingus) *hominum cum auiculis comparatio, non ad verba, ſed ad ſenſum & intellectum referenda eſt.* Qua autem ratione inductus ſic ait? Aues certè quidem rationis penitus ſunt expertes, & neq; verba, quæ perſtrepere didicerũt, neq; verborũ intelligũt ſenſum. Quid ergo? an hac tamen inaniſſima aſſeueratione freti, neceſſariò exiſtimare debemus, Auguſtinum volucres cum hominibus intelligendi facultate conferre? Auguſtini manifeſta eſt, vt & aliorum ſanctiſſimorum Patrum hac de re ſententia: *Populum oportere quid precetur cognoſcere, atq; ita ratione humana cantare, non auium voce perſtrepere. Nam ſi ea cecinerint, aut precati fuerint, quæ neſciunt, poterunt* (inquit) *propter vocis ſonum, ſenſus q; vacuitatem cum merulis, aut pſittacis meritò comparari.* Hoc eſt, quod Auguſtinus ſpectauit, quod voluit, quod propoſuit. Poſſunt arte inſtitui aues ad voculas ſonandas, & pronunciandas humanas: etſi earum intelligentia careant. Plinius enim ſcribit coruum quendam edoctum fuiſſe vt diceret, *Aue Cæſar Imperator*: & alium, *Salue Victor Antoni*: Cælius etiam Rhodiginus author eſt, Cardinalem Aſcanium Pſittacum habuiſſe, qui totum Symbolum articulatè pronunciare poſſet. Cum huiuſmodi auibus homines conferamus eos, qui, quæ neſciunt, precantur: *Voces ſonare edocentur, ſed earum vim ſenſumq; ignorant: neq; ratione humana cantant.* An hæc verba meo propoſito aptiſſimè conueniant, nec ne, iudicet Hardingus. Ei verò certè difficile fuerit ita ea torquere, vt ſuo inſtituto inſeruiant: niſi fortè ad hunc modum ratiocinari voluerit. *Auguſtinus hortatur, vt homines intelligant, quid precentur: Ergo, poſſunt ignota lingua precari:* Aut hoc modo: *Auguſtinus homines cantare, aut perſtrepere auicularum more vetat: Ergo fas eſt orare, quæ non intelligunt.*

Cælius Rhodiginus lib. 3. cap. 32.

Atque vt hoc Hardingi commentum de *ſenſu* ac *intellectu*, approbaremus, eodem tamen gradu, quo antè conſiſteret. Nam ſi verba populus ignoret, ſenſum atque ſignificationem verborum cognoſcere multò minùs poterit. Ariſtoteles auditum, diſciplinarum percipiendarum ſenſum eſſe proprium ſcribit: quare qui ſemper ſurdi ſunt nun-

Cicero de Oratore.

quam doctrinis imbui posse. Cicero ait: *sententia constare non potest, si verba semoueris*. Itaque hoc effugium nihil iuuat: nisi sic rectè concluſum esse argumentum censeat: *Populus precationum suarum sententiam percipere debet: Ergo, verba intelligere opus non habet*. Quid Auguſtinus vellet, ex verbis proximè subsequentibus, manifestò apparet. *Scienter cantare, naturæ hominis diuina voluntate conceſſum est.* Eaq; de causa sic populum adhortatur, *Chariſſimi, quod conſona voce cantauimus, sereno etiam corde nosse, & tenere debemus.* Hoc autem nullo modo perficere possumus, ni, quid precemur, intellexerimus. Quapropter Basilius habet, *Lingua cantet: mens autem scrutetur sensum eorum, quæ dicuntur.*

Auguſtin. in Psalm. 18.

Basil. in Psal. 28.

Hardingus 14. Sectio.

MAndatum Iustiniani Imperatoris, quod Iuellus allegat, quo episcopi & presbyteri sacram oblationem, seu sacrificium, quam Missam vocamus, non summisse, sed clara & aperta voce, vt a populo exaudiri possint, celebrare iubentur: nihil facit pro sacris Anglicè conficiendis in ecclesia Anglicana, aut omnino vernaculè, & vsitato sermone, in vllius præterea gentis ecclesia: sed tantummodo a sacerdotibus atq; presbyteris dilucidam pronunciationem exigit, vocalem, non mentalem: loquutionem, non mussitationem solo spiritu factam, in sacrificio, cæteris q; diuinis officijs procurandis. In quo cum Auguſtino consentit, qui in libro suo de Magistro *ait:* Quare non opus est loquutione cum oramus, id est, sonantibus verbis, nisi fortè sicut sacerdotes faciunt significandæ mentis suæ causa, non vt Deus, sed vt homines audiant, & consensione quadam per commemorationem suspendantur in Deum. *Hactenus Auguſtinus. Atq; hic illius constitutionis sensus est. Hoc autem decretum ad* * *Græcam duntaxat ecclesiam pertinet, eoq; tantum referendum est, quòd aliqui potiùs silentio celebrandum esse sacrificium existimant, secundùm* * *morem ecclesiæ Romanæ, maximè inter consecrandum. Atq; vt illa constitutio Græcos attingebat, non Latinos, ita in Latinis exemplaribus non antè reperiebatur, quàm Gregorius Holoander Germanus recente memoria locum transferret. In eo autem, quòd Iuellus hanc legem Iustiniani, in eum finem profert, quò doceat preces publicas lingua docta etsi vulgò ignota, non esse faciendas: obseruandum est, quàm non integrè agat, sed ita, vt quiuis Lutheri, Caluini, & Petri Martyris discipulum agnoscat. Nam cum ex allegatione illius sanctionis, nonnihil afferri potuisse videretur, quod pro diuino sacrificio ecclesiæ vulgò Missa nominato, faceret: sacrificij vocabulum dissimulauit, quo Iustinianus expresse vsus est, τὴν θείαν προσφορὰν, id est,* diuinam oblationem, *& secus appellauit in* Replicationibus *suis*, preces publicas: *in concione autem* verba ministrationis: *nomenq; illud, quo vtitur ecclesia, non minùs fugit, quàm esse ecclesiæ membrum recusat. Sic aleam fallaciter fraudulenterq; iaciendo, multaq; præterea ludendi dolosa genera exercendo noui hi & periculosissimi doctores, multas imperitas animas decipiunt, fideiq; suæ simplicitate spoliant. Quonam autem in loco latum hoc decretum*

De ecclesiasticis diuersis capitulis (constitutionem) Gregorio Holoandro interprete. Nam in veteri trãslatione nihil tale habetur μυτὰ ταῦτα. Cap. 1.

* Falsum: ad totũ enim imperium pertinet.

* Falsum: Sacerdotes enim Romani alta voce precabãtur, quemadmodũ ex Hieronymo, Leone, Ambrosio, atq; alijs constat.

sum fuit? Constantinopoli, vrbe Græciæ maxima, & nobilissima, in qua lingua Græca vulgò intelligebatur?

Episcopus Sarisburiensis.

QVod hîc Hardingus Glossæ commentum excogitauit, quò optimi imperatoris cõsilium prorsus eluderet, atq; fruſtraretur, ignaris & imperitis alicuius esse momenti fortè videatur.

Iustinianus (inquit) *de clara pronunciatione & loquutione verba facit, & cum illo Augustini loco, qui habetur in libro de Magistro, consentit: Ergò, nihil attingit preces vulgari lingua faciendas.* Vulgariter verò certè concluſum, quemadmodum ego me in sequentibus demonstraturum confido. Si tibi non molestum fuerit (Christiane Lector) hæc imperatoris Iustiniani, atq; Augustini verba a nobis vsurpata inspicere modò & examinare, iudicium tibi arbitriumq; rei permisero.

Augustinus ait: *Nõ habemus opus loquutione, cum oramus. Iustitiæ enim sacrificium in templo mentis nostræ, atq; in cubilibus cordis sanctificatur.* Quemadmodum Clemens Alexandrinus ait: *Deus linguarum voces non expectat, quibus sensa nostra significemus: antequam enim crearemur, quæ animos nostros subituræ essent cogitationes cognouit.* Propterea Deus apud Esaiam prophetam inquit: *Antequam clament, ego exaudiam.* Clemens Stromat. lib. 7. Esai. 65.

Hinc Augustinus igitur quærit: *quamobrem tum sacerdos vocem extollat, alteq; precetur in ecclesia?* Respondet, *Non vt Deus, sed vt populus illum exaudiat: quò ipsius audita voce, & mente percepta admoneatur, & consensione quadam coniungatur, atq; ad Deum excitetur.* Hic sensus ipse est, hæc mens Augustini, cum istis Cypriani verbis penitus consspirans: *Ideo & sacerdos ante orationem præfatione præmissa, parat fratrum mentes dicendo*, Sursum corda: *vt dum respondet plebs*, Habemus ad Dominum, *admoneatur se nihil aliud, quàm Dominum cogitare debere. Quando intentione syncera Dominum debeat non vocis sonus, sed animus & sensus orare. Ista omnia* (inquit Hardingus) *non de vernacula lingua dicuntur, sed ad sensum & intellectum precationum pertinent.* Num autem preces intelligere verbis ignoratis populum posse censet? Augustinum si reuiuisceret, huiusmodi in verba sua commentarij puderet. Deinde adiungit, *Sacerdos voce contendit, non vt a populo intelligatur, sed vt significet se precari.* Atq; ita Dei ministrum æneam tuba deteriorem facit, quæ si incertum dederit sonum, vt Paulus inquit, nemo se ad bellum instruere pararęq; poterit. Hoc iustissimo Dei iudicio contingit, vt qui alijs conatur lucem eripere, ipse in mentem reprobam tradatur, cœcusq; existat. Etsi autem Augustini mens, quod ad pronunciationem sacerdotis attinet, perspicua sit ex se, pòst tamen eam in eodem libro clariùs exponit, & luculentiùs, ad hunc modum: *Constat inter nos verba esse signa: at signum nisi aliquid significet, non est signum.* Quodsi autem sacerdos, iuxta hanc excogitatam Hardingi expositionem, verba sua, quæ sunt mentis suæ signa, ignota lingua protulerit, populusque quid significetur nescierit, Augustini sententia, loquitur Cyprian. de Orat. Dominica. 1. Corinth. 14. Augustin. de Magistro.

ille quidem, & tamen nihil dicit: signa profert, & nihil tamen significat. Adhæc Augustini dilucida verba sunt, *Sacerdos in cœtu apertè loquitur, significandæ mentis causa, vt homines audiant, & verbis sonantibus commonefiant.* Hardingus autem ait: *Minimè verò, non enim sacerdos apertè loquitur significandæ mentis causa, neq; vt homines audiant, & commonefiant, sed tantùm vt indicet se precari.* Atque ita isto glossemate textum planè corrumpit. Iam & Augustini & Iustiniani verba in causas suas ἀναλύωμεν, quæ est intelligendi via certissima. Eò autem spectant vtraq;, vt prout Paulus præscribit *populus respondeat Amen.* Tum sequitur, *Populus debet respondere Amen ad preces: Ergo, preces intelligat necesse est.* Tum etiam insuper: *Populum oportet preces intelligere: Ergo sacerdos debet eas voce clara, & populari etiam ac vulgò vsitata lingua pronunciare.* Ista autem porro resoluamus ac retexamus. Potest Sacerdos, vt statuit Hardingus, palam peregrina lingua precari: quare non est ei necesse clarè pronunciare: Clarè non pronunciat: non ergo plebs eum intelligere potest: Plebs sacerdotem non intelligit: Iccirco non potest respondere, Amen. Quare suam hanc glossam manifesta Paulini præcepti violatione stabiliat Hardingus est necesse.

Argumẽti Hardingiani ἀναλύσις.

Adijcit Hardingus: *Hæc lex in Constantinopolitana tantùm ecclesia, non autem in Romana valuit.* Atq; sic duo concludit manifestò falsa vno breuissimo ambitu orationis. Quid autem? an Iustinianum negauerit Romanum fuisse Cæsarem, aut in ecclesiam Romanam imperium vllum habuisse? Equidem se inscribit imperatorem Romanum, Francicum, Alemanicum, Germanicum &c. Et duos Romæ episcopos loco suo mouit, atque abdicauit, Syluerium nempe, & Vigilium: vnde aliquid habuisse iuris in ecclesiam Romanam videri possit.

Hardingus duo falsa pronunciat vno spiritu.

In 2. Tom. Cõcil. in vita Vigilij.

Quòd autem ad constitutionem hanc attinet, Ius ait: *Generaliter dictum, generaliter est accipiendum*: & vsitata ac trita sententia est, *Vbi lex non distinguit, nos distinguere non debemus.* Qua autem ratione commotus est Hardingus, aut qua authoritate, præter quam sua, inductus, vt hanc modò legem nihil ad Romanam ecclesiam pertinuisse affirmaret? Certè, reliqua ex ijsdem *nouellis constitutionibus* non tantùm de Constantinopoli, Romáue prælatæ fuerunt, sed de toto etiam Romano imperio, ac ditione. Imperator quoque Iustinianus in eodem titulo sic habet: *Quæcunq; hac de re fuerunt ad hanc regiam ciuitatem Constantinopoleos necessaria, eadem lege particulari sumus complexi.* Quid autem multis opus est? Imperator Constitutionem illam, quæ Clerum attingit, legem generalem appellat, his verbis. Κοινῷ τε καὶ γενικῷ νόμῳ περὶ χειροτονίας &c. διετυπώσαμεν. In codice autem, de episcopis, & Clericis nominatim sanciens, hæc verba habet: *Et hoc non solùm in veteri Roma, vel in hac Regia ciuitate, sed & in omni terra, vbicunq; Christianorum nomen colitur, obtinere sancimus.*

De legat. Præs. con. tab. bon. poss. pe. l. 1. generaliter.
De ecclesia diuersis capitul. ταῦτα εἰδικῷ περιειλάβομεν νόμῳ.
In Authent. Collat. 1 vt definitus sit numerus Clericorum.
In Codice de episco. & cleri. Generaliter.
Leo de Ieiunio 7. Mens. Sermo. 6.
Ambros. de Sacrament. lib. 4. cap. 5.

Vnde autem Hardingo tam liquidò constat, Romanam ecclesiam neutiquam fuisse hac lege cõstrictam? Certè, cum ex Leone Romano, tum ex Ambrosio Mediolanensi Episcopo, alijsq; sanctissimis Patribus contrarium apparet. Augustinus de ecclesia Romana loquitur

quitur ad hunc modum: *Vnum Psalmum cantamus: vnum respondemus Amen.* Hieronymus etiam Romæ ad finem precis populum *Amen, instar tonitrui reboasse* tradit. Augu. in Psal. 54. Hierony. in 2. præfat. ad Galatas.

Deinde, si ista constitutionis sanctio ad Græcam duntaxat ecclesiam pertineret, siq; Græci solummodo sacerdotes aperta voce, Latini omnes summissa pronunciarent, quî tum Hardingus hanc Iustiniani legem, ex Augustini verbis interpretatur, quem ipse secus feciſſe, eiq; legi nunquam obtemperasse suspicatur? Aut quî repugnantia conciliare poterit? Tam citóne sui oblitus est? An loqui idem esse quod silere, aut canere, quod mussitare dixerit?

Denique, Iustinianus Constitutiones has fuisse generales affirmat: Hardingus vnus Generales fuisse negat. Iustinianus ait eas toto orbe obtinuisse, Hardingus nusquam nisi Constantinopoli: Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Leo, atque alij in ecclesia Romana obseruatas esse scribunt: Hardingus solus in ecclesia Romana obseruatas esse pernegat. Si tantum nobis in rebus manifestis atque perspicuis fucum facere conatur, quam ei fidē in dubijs atq; obscuris tribuemus?

Gregorius Holoander, quem nonnulla legum istarum deprauatione notare videtur Hardingus, vir, & singulari doctrina præditus, & interpres integerrimus fuit: cuius summas gratias diligentia meretur, non defensione fides eget. Nihil amplius addit, quàm in Archetypo reperit: Vetus autem, quam hîc Hardingus citat Tralatio, in hoc eodem titulo, *De diuersis ecclesiasticis capitulis*, folium integrum, aut plus desiderat, quod in Græco extat. Gregorius Holoander.

Quod de *fraudulento alearum iactu dicit*, miror equidem Hardingum ea grauitate virum, animum inducere potuisse, vt ganeonum, & perditissimorum nepotum verba arriperet, quibus nos iocosè luderet. Sacrificium autem Christi in cruce factum, quod nobis in sacra Communione exhibetur, nos & animis amplectimur, & linguis agnoscimus. Quod ad illud vocabulum attinet, *Oblatio*, me locum illum non transtulisse, sed tantùm attigisse nouit Hardingus, neque causa vlla fuit, quamobrem sacrificij, sed duntaxat precum mentionem facerem: in quo nulla fraude, nullóque doli genere vtebar, ista Iustiniani verba, sequutus: ἡ τὰς ἄλλας πρωσευχὰς μετὰ φωνῆς πρωτρέπειν: i. *& cæteras preces alta voce efferre*. Neque de Iustiniano falsi aliquid affirmauit: sicuti Hardingus tum de Iustiniano, tum de Augustino hoc in loco affirmauit. Non sum nescius sacram Liturgiam, varijs esse à sanctis Patribus appellatam nominibus. Exempli causa, *Dominicam cœnam: Dominicam mensam: Communionem: Mysterium: Sacramentum: Mysticam mensam: Eucharistiam: Oblationem: Sacrificium*. Hisque nos vniuersis appellationibus promiscuè communiterque, prout occasio tulerit, vtimur.

Quandoquidem Hardingus calumniandi materiam ex eo arripuit, quòd ego Iustiniani locum tam leuiter transierim, vnóque pene verbo propter temporis breuitatem attigerim, operæ pretium me facturum puto, quò Lectori meliùs satisfiat, eundem integrum & totidem

Authent. Constitut. 123. verbis proponere. Hæc Iustiniani verba sunt: *Iubemus, vt omnes episcopi pariter & presbyteri, non tacito modo, sed clara voce, quæ a fideli populo exaudiatur, sacram oblationem, & preces in sancto baptismate adhibitas celebrent: quò maiore exinde deuotione, in depromendis Dei laudibus audientium animi efferantur. Ita enim & D. Paulus docet dicens in* 1. ad Corinth. epistola: Enimvero si solummodo benedicas spiritu, quomodo is qui priuati locum implet, dicet ad gratiarum actionem tuam Deo, ipsum Amen: quandoquidem quid dicas nescit. Tu quidem pulchrè gratias agis, alter autem non ædificatur: *His igitur de causis conuenit, vt inter cæteras preces, & ea quæ in sancta oblatione dicuntur, clara voce a religiosissimis episcopis & presbyteris Domino nostro Iesu Christo, cum Patre & sancto spiritu proferantur: scituris religiosissimis sacerdotibus, quòd si quid horum neglexerint, & in horrendo iudicio magni Dei, & Seruatoris nostri Iesu Christi de his rationem reddent, neq; nos hæc cognoscentes conquiescemus, relinquemusq; inulta.* Hinc pio principi licitum esse perspicimus, episcopis sacerdotibusq; mandare: leges & instituta, quibus ecclesia administretur, sancire: Sacramentorum abusus resecare: scripturas citare: Minas & supplicia episcopis, si deliquerint, proponere. Iam verò si hæc Iustiniani verba pro nobis neutiquam fecerint, idq; sine vlla stropha aut dolo malo, multò quidem minùs pro Hardingo fecerint: nisi hac forma rationes suas concluserit: *Sacerdotem oportet clarè eloqui: Ergo, ignota lingua loqui fas est.* Aut hac, *Debet populus preces audire, & respõdere Amen: Ergo, eas intelligere nõ opus habet.*

1. Corinth. 14. τῷ θεῷ.

Postremò, quod vt Diuinæ veritatis fidem infirmaret, eamq; imperitæ multitudini in odium vocaret Hardingus ait, *Nos ecclesiæ Dei membra esse detrectasse:* in eo quidem orationis tantùm acerbitatem malitia quadam singulari incensam, qua abundare maximè videtur, depromit, neque vel suam apud sapientes causam meliorem, vel nostram facit deteriorem. Si nos ecclesiæ membra minimè sumus, qui populum ea, quæ precentur, intelligere, preces coniunctis & consentientibus studijs facere, atque ad Deum suscitari cupimus: quales tum ij iudicandi sunt, qui totam ecclesiam ignorantia submersam volunt, & populi stupidam esse insciciam exoptant? Si Paulus ad vitam rediret, sic ei responderet, vt Elymæ quondam respondit. Ipse enim certè nouit, *Se scientem, & volentem depranare manifestam viam Domini.*

Act. 13.

Hardingus. 15. Sectio.

IMperator ille quasdam gentes dominatu suo tenebat, quæ vulgò Græcè non intelligebant. Nemo tamen est, qui Constitutionem vllam proferre possit, quam ille vnquam de sacris Vernacula & barbara ipsarum lingua faciendis tulerit. Tot gentibus ad fidem adductis ac conuersis, quarum vulgus hominum nec Græcè, nec Latinè intelligebat: si diuinorum officiorum vulgari sermone celebratio tum visa fuisset ad salutem necessaria, Patres, qui non dubitarunt vitam pro gregibus suam profundere, nunquam illam exilem molestiam detrectassent, publicam precationum formulam vernaculè conscri-

conſcribendi, ſi neceſſarium fuiſſet, actum fuiſſet: Si actum fuiſſet, memoriæ certè ab aliquo proditum fuiſſet.

Conſtat ex Arnobio in Pſalmos, ex Epiphanio contra Hæreſes, & ex Auguſtino in lib. de Doctrina Chriſtiana, iuxta cenſum antiquitatis linguas in orbe omnino fuiſſe ſeptuaginta duas. Cicero innumerabiles eſſe ſcribit. Cum tantus igitur numerus eſſet linguarum, * *nec Iuellus, nec vllus ex eius conſectaneis docere poteſt, publicas eccleſiæ preces in vlla gente per ſexcentos a Chriſto annos adminiſtratas fuiſſe, alia vlla lingua, præterquam Græca, & Latina.*

Pſal. 104. lib. 2. contra hæreſ. Hæreſ. 39. In Tuſcul. quæſt.

*Falſum: Euincam enim manifeſtis exemplis contrarium.

Epiſcopus Sariſburienſis.

ARnobius, Auguſtinus, & Epiphanius ſeptuaginta & duas diſcrepantes in orbe linguas eſſe ſcribunt: Cicero innumerabiles ponit. Hîc autem obiter annotandum illud eſt, Ciceronis verba, ſi rectè conſiderentur, Hardingi dogma de audiendis ijs, quæ nemo intelligit, quam audiendi rationem in Miſſa tuetur ac propugnat, funditus euertere. Sic enim Cicero habet. *In linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus:* Vnde Hardingus perſpiciat, indoctam multitudinem, quæ illum Miſſæ ſacra peragentem audit, ſurdam eſſe, nec aliquid audire: *Attamen* (inquit Hardingus) *non poterit Iuellus euincere publicas preces vlla vnquam lingua, præterquam Græca, & Latina procuratas fuiſſe.* Itaque iuſſus a me vnum modò exemplum commemorare, ex quo plebem preces publicas peregrina lingua recitaſſe ſuas conſtet: cum nullum, vt videtur, proferre poſſit, totum defenſionis ſtatum callidè immutat, atque hoc negotium mihi mandat. Quod quidem etſi poſſem ſcholarum iure, moréque diſputandi meritò recuſare, placet tamen ei morem gerere, tum propter cauſæ opportunam, ac minimè impeditam rationem, tum præcipuè, quò omni ſcrupulo tuam (Chriſtiane Lector) mentem liberaſſe videar: nihil dubitans, quin ipſe ſponte tua, ſis in Hardingi partibus nonnullam deſperationem, atque inopiam deprehenſurus: qui poſt tantam iactationem verborum, & pollicitationem nihil proferre poſſit.

Cicero in Tuſcul. quæſtionibus.

Atque vt in re minimè dubia, orationis ſuperuacaneam prolixitatem fugiam, *Eckius Indos rem diuinam ſua lingua feciſſe teſtatur:* Durandus, *Hebræos, qui baptizantur, diuina myſteria Hebraicè celebraſſe* ſcribit. Harum tamen linguarum neutra vel Græca fuit, vel Latina. Nicolaus Lyranus, & Thomas Aquinas: *In eccleſia primitiua commune officium vulgari lingua celebratum fuiſſe* tradunt.

Eckius in locis communibus. Durand. lib. 4. cap. 1. Nicolaus Lyran. & Thomas Aquin. in 1. Cor. 14.

Hæc pauca conuincunt Hardingum glorioſa tantùm quadam oſtentatione atque exultatione elatum in hæc verba prorupiſſe: *Neque Iuellum, neque ex ſuis ſuffragatoribus quenquam probare poſſe ſacra publica vllo ſermone, præterquam Græco, aut Latino, peracta fuiſſe.* Etenim iſtuc facilè ſuorum adeo Doctorum teſtimonia demonſtrant.

Sectio. 28.

Quid si autem Hardingus ipse disertis verbis hoc fassus, atq; adeo professus fuerit? Etsi Christum quidem petulanter denegauit, seipsum tamen, opinor, non denegabit. Eius verba, quæ in hoc ipso articulo postea habentur, attende, quæso, Lector optime. *At Paulus (inquiunt) flagitat, vt populus assensum præbeat, & se sacerdoti conformet, respondendo Amen, ad precationẽ eius in ecclesia factam.* Ad hæc sic respõdet Hardingus. *Equidem in ecclesia primitiua hoc necessarium fuit, cum fidei primùm disciplina traderetur, eaq; de causa preces vulgari lingua, & populo cognita recitabantur.* Quid clariùs, quid explicatiùs, quid disertiùs dici potest? In his verbis preces publicas, non modò vsitato, plebiq; noto sermonis genere factas fuisse confitetur Hardingus, verumetiam id eo tempore necessarium extitisse confirmat, stabilitq; hac asseueratione, *Equidem.* Nunc verò contrà, tanquam sui penitus oblitus, ait, preces publicas nunquam celebratas fuisse, nisi vel Græca, vel Latina lingua: seq; pro hac causa propugnantem, cum Iuello, tum cæteris omnibus, qui eius patres sequuntur, fortiter aduersaturum atque repugnaturum profitetur. Quod illi certè non erit difficile, cum non vereatur ipse sibi tam strenuè repugnare, secumq; viriliter digladiari. Si in altero verus sit, in altero falsum esse necessum est.

Hardingus sibi ipsi aduersatur.

Verùm enimvero, quô omnis tibi, Lector Christiane, locus dubitationis ereptus videatur, admonendus mihi es, in ecclesia primitiua non ab vno quopiam homine administrata esse sacra publica, sed presbyteri, totiúsq; ecclesiæ coniunctis operis, quemadmodum veteres Patres vna voce, consentientibusq; suffragijs testantur.

Clem. Alexan. Strom. lib. 7.

Clemens Alexandrinus habet: *In orationibus veluti vnam vocem communem habent, & vnam mentem.* Chrysostomus habet: *Non modò sacerdos gratias agit Deo, sed populus etiam totus: quid autem miraris, quando sacerdotem & populum in precibus colloquentes vides?* Atque vt hìc Augustinum, Hieronymum, Basilium, Nazianzenum, Dionysium Areopagitam, multósq; præterea patres prætermittam, Isidorus morem ecclesiæ sua memoria obseruatum enarrans, hæc habet: *Oportet, vt quando psallitur, ab omnibus psallatur: & cum oratur, vt ab omnibus oretur: cumq; lectio legitur, facto silentio æquè audiatur a cunctis.*

Chrysost in 2. ad Corinth. Homil. 18.

Isidor. de eccles. offic. cap. 10.

Non facilè dixerit Hardingus, hæc omnia docto aliquo genere linguæ peracta fuisse, vulgúsq; hominum cuiusuis gentis, aut Græcè, aut Latinè intellexisse. Sed quia nihil ei dictu durum est, aut incredibile, quid antiqui Patres prodiderint videamus. Antè ex Theodoreto, Sozomeno, atque Hieronymo preces Syriaca lingua celebratas essè demonstraui. Vetusti illius patris Origenis verba, meo quidem iudicio, planissima sunt. Contra Celsum quendam, ethnicum improbissimum, scribens sic habet: *Græci quidem Græcè Deum nominant, & Latinè Romani: & singuli item natiua & vernacula lingua Deum precantur, & laudibus pro se quisque extollit. Ille enim, qui est linguarum omnium Dominus, audit quauis lingua orantes, idq; non secus, quàm si vnam vocem exciperet e varijs linguis expressam. Deus enim cum præsit machinæ vniuersi, non est quasi vnus aliquis, qui linguam vel Græcam, vel Barbaram*

Origen. contra Celsum lib. 8.

si

sit sortitus, vt cæteras nesciat.

Ambrosius de Iudæis loquens, qui fuerant ad Christum conuersi, hæc habet: *Hi ex Hebræis erant, qui aliquando Syria lingua, plerunq; Hebræa in Tractatibus, & Oblationibus vtebantur.* Ambros. in 1. Cor. 14.

Basilius in epistola ad literatos Neocæsarienses scripta, in qua quo modo populus ad domum precationis nocturno tempore conueniret, & psalmos alternis vicibus canere, vnaq; precari soleret, exponit: sub finem hæc verba habet: *Tanquam ab vno ore, & ab vno corde Confessionis Psalmum offerunt Domino, & verba pœnitentiæ eorum quisq; propriè ascribit sibi.* Hinc plebem Basilij tempore psalmos vnà cecinisse, & quid canerent, intellexisse manifestò patet. Basil. in epist. ad Clericos Neocæsarien.

Atque ne fortè elaberetur Hardingus, vt solitus est, diceretq; ista omnia Græcè fuisse, non aliquo sermone Barbaro peracta, Basilius ipse hominem anteuertit. Statim enim adiungit: *Horum gratiâ, si nos fugitis, fugietis etiam Ægyptios, & vtrosq; Lybias, & Thebanos, & Palæstinos, & Arabas, & Phœnices, & Syros, & eos, qui ad Euphratem incolunt, & in vniuersum omnes, quibus vigiliæ, & orationes, & communes psalmodiæ in honore habentur.* Non est Hardingus (puto) dicturus omnes istas Græcè loquutas esse gentes.

Idem affirmare Hieronymus videtur, ad Heliodorum de morte Nepotiani scribens. Ipsius hæc verba sunt: *Nunc passionem Christi, & resurrectionem eius, cunctarum gentium & voces & literæ sonant. Taceo de Hebræis, Græcis, & Latinis, quas nationes suæ crucis titulo Dominus dedicauit. Bessorum feritas, & pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferijs homines immolabant, stridorem suum in dulce Christi fregerunt melos, & totius mundi vna vox est Christus.* Hieronym. ad Heliodor. epitaphium Nepotiani.

Æneas Syluius tradit postquam Cyrillus, atque Methodius Illyricos ad verum Dei cultum adduxissent, circiter annum Domini octingentesimum, & sexagesimum, impensèque contenderent, vt sibi fas esset preces publicas, cæteráque sacra eis Dalmatico & trito sermone tradere atque proponere, Papa autem & Cardinales non facilè, vt concederent, exorarentur, vocem quandam ad aureis ipsorum tanquam de cœlo accidisse eiusmodi: *Omnis spiritus laudet Dominum: & omnis lingua confiteatur ei:* Tum eis permissum esse, vt suo & proprio sermone vterentur. AEneas Syl. uius histo. Bohemiæ cap. 13.

De hac autem re Innocentius tertius ad hunc modum sanxit, quod num ad rem faciat, annon, ipse Hardingus æstimet. Eius hæc verba sunt: *Quoniam in plerisq; partibus, intra eandem ciuitatem atq; Diœcesim permisti sunt populi diuersarum linguarum, habentes sub vna fide varios ritus, & mores, districtè præcipimus, vt Pontifices huiusmodi Ciuitatum siue Diœcesium, prouideant viros idoneos, qui secundùm diuersitates rituum, & linguarum, diuina illis officia celebrent, & ecclesiastica sacramenta ministrent.* Extra. de Officio Iudicis ordinarij. Quoniã in plerisq;. Rituum & linguarum.

Potui hoc in loco alia multa ex varijs authoribus depromere, atque ex ipso adeo Abdia, quem tanto habet in honore Hardingus. Placet autem duntaxat cuiusdam Ioannis Billetti hac de re querimoniam

Ioan. Billet in Summa de diuinis officijs.

attexere, itáque testimonijs repetendis finem imponere: sic habet: *In primitiua ecclesia prohibitum erat, ne quis loqueretur linguis, nisi esset qui interpretaretur. Quid enim prodesset loqui, nisi intelligeretur? Inde etiam inoleuit laudabilis consuetudo, vt pronuntiato literaliter Euangelio, statim in vulgari populo exponeretur. Quid autem nostris temporibus est agendum, vbi nullus, vel rarus inuenitur legens, vel audiens qui intelligat? Videtur ergo potiùs esse tacendum, quàm psallendum.*

Hìc ego causæ nostræ ascriptores produxi, veterum Patrum Clementem Alexandrinum, Originem, Basilium, Hieronymum, Theodoretum, Sozomenum, atque Isidorum: recentiorum authorum, Æneam Syluium, Innocentium tertium, Ioannem Billettum, Thomam Aquinatem, Lyranum, Durandum, Eckium. Quapropter non negabit, vt spero, posthac Hardingus, quin nos aliquid proferre possimus, vnde preces publicas primitiuæ ecclesiæ memoria, non Græca tantùm aut Latina celebratas fuisse lingua constet. Edat nunc Hardingus viciſſim suarum partium huiusmodi aliquod firmum, fideq; dignum testimonium, atque ego, perinde vt sum pollicitus, manus dabo.

Hardingus. 16. Sectio.

AD illam autem Iustiniani Constitutionem ampliùs respondemus, nobis illam vehementer probari. Pij homines consentaneum iudicant, vt preces nunc etiam distinctè & clarè pronuncientur, quò omnia hominum genera, maximè eorum, qui eas intelligunt, ad deuotionem inde magis excitentur, & commoueantur ad dicendum Amen, *atque ad assensum ijs præbendum suo obsequio, & fide in ecclesiam, certóq; sibi persuadeant eas esse bonas, & salutares, & ad gloriam Dei aptas. Eamq; ob causam, vbiq; fere vidimus sacerdotem, cum se ad preces suas recitandas accingeret, sanctam campanam pulsasse, & altè pronunciasse* Pater noster. *Quo signo silentium, reuerentia, & deuotio populo imperabatur.*

Tintinnabulũ Pater noster.

Episcopus Sarisburiensis.

Cicero pro Cœlio.

NOn possum Hardingo aliter ego hìc respondere, quàm Cicero quodam in loco suo respondit aduersario, *Mimi ergo exitus est, non fabulæ.* Cyprianus ecclesiæ consuetudinem, quæ suo tempore obtinebat, exponens habet: *Sacerdos ante orationem parat animos fratrum, dicendo, sursum corda.*

Cyprian. in orat. Domini.

Chrysostomi & Basilij ætate, populum hisce verbis appellare solebant Diaconi, *Oremus: attendamus:* quemadmodum sacerdotes ethnici sua sacrificia facturi, silentium imperare, turbamq; consueuerunt hoc modo affari: *Fauete linguis.* Hoc in ecclesia Christi obseruatum fuisse Cyprianus scribit, quo populus admoneretur, nihil inter precandum in mentem cogitationemque venire oportere, nisi Dominum Christum.

Chrys. in 2. ad Cor. Hom. 18.

Proinde Chrysostomus ait, *Sacerdos in sacra Liturgia populum alloquitur,*

quitur, & populus ſacerdotem. Hardingus autem aliam & faciliorem, & breuiorem docendi populi viam excogitauit, nempe pulſando tintinnabulo. Tergo fratribus obiecto, vultúque auerſo duas voculas clarè pronunciat, *Pater noſter*: ſanctæ campanulæ diaconorum munus admonendi populi nunc orandum eſſe, attribuit. Si hæc quiſquam præter Hardingum diceret, næ ille ineptus cauillator haberetur: nunc quia dicuntur ab Hardingo, ſeria videri debent, & ſatis magni ad tollendam Iuſtiniani legem momenti.

Auguſtus Cæſar Tiberium filium adoptiuum admonuit, *vt ore, non digito loqueretur.* Cato ſolitus eſt dicere, mirari ſe, *quòd non rideret Augur, Augurem cum vidiſſet:* quandoquidem ars illorum omnis in populo ludificando ſita eſſet. Hæc ego Hardingo non accommodabo, licet eadem certè diſciplina eruditus videatur. Faxit Deus, vt ſua campanula eum de colendo, timendóq; Deo admoneat, ne ipſe tanquam *æs reſonans, aut cymbalum tinniens habeatur.* Sueton. in Auguſto. Plutarch. in Catone. 1. Cor. 13.

Hardingus. 17. Sectio.

IAm verò dicamus aliquid de publicis precibus, ſeu liturgia eccleſiarum Aphricanarum, vbi Auguſtinus prædicabat Latinè, vt tu dicis, & ego non inficior, atq; ex eo videris concludere, homines plebeios omnes illius gentis & intellexiſſe, & loquutos eſſe Latinè, tanquam vernaculè. Quòd eccleſiæ Aphricanæ preces ſuas publicas Latinè celebrarẽt, ex multis Auguſtini locis manifeſtum eſt, in commentarijs ſuis in Pſalmos, in libris de doctrina Chriſtiana, in Homilijs, atq; planiſſimè in epiſtola quadam ad Hieronymum, in qua ſcribit homines cuiuſdam ciuitatis Aphricanæ epiſcopo ſuo vehementer iratos fuiſſe, quòd is ſcripturas in parte publicæ Liturgiæ recitans in quarto capite prophetæ Ionæ legeret, non Cucurbita, *iuxta veterem tranſlationem, cui fuerant aſſuefacti, ſed* Hedera, *vt noua interpretatio Hieronymi habebat. Iam verò, etſi aliquos iſta quidem intellexiſſe fateor, dubitari tamen meritò poſſe video, vtrùm alij intellexerint, nécne: imo potiùs multis adducor coniecturis, vt ſecus cenſeam. Nam quòd Annibalis legatos ſermone Punico proditos agnoſcerent Romani, vt ſcribit Titus Liuius, quodq; Sylla patritius Romanus cum Boccho rege Numidiæ per interpretes vtrinq; adhibitos colloqueretur, quemadmodum Saluſtius in bello Iugurthino refert, linguam Aphricanam eandem fuiſſe, quam Punicam, antequam a Romanis ea gens debellaretur, coarguit.*

Lib. 3. ſecundi belli Punici.

Cùm igitur ijdem homines in ea terra vſq; ad Auguſtini ætatem ſedes haberent, quæ nos ratio commoueret, vt eam natiuæ ſuæ maternæq; linguæ oblitam eſſe, & Latinã de integro didiciſſe iudicaremus? Non nego quin valde multi intellexerint, & loquuti fuerint Latinè propter crebrum Romanorum in ea loca aduentum, propter leges Romanorum ibi obſeruatas, propter Romanorum præſidia ibi conſtituta, maximeq; propter ingentem multitudinem hominum Latinorum illuc habitandi cauſa miſſam, Deductis colonijs *primùm ab Auguſto Imperatore, deinde ab Adriano, pòſt a Commodo, qui magnam illam ciuitatem Carthaginem inſtauratam nuper, &*

reædificatam, ex suo nomine vocari Alexandriam Commodianam voluit, vt scribit Lampridius. Romanæ istæ coloniæ, in locis maritimis consederunt, vrbesq; magnas habitarunt, Carthaginem, Vticam, Hipponem, Leptim &c. & quæ istis finitimæ fuerunt.

His de causis, Romana seu Latina lingua latè fusa est, cœpitq; perulgata esse, quippe quæ apud incolas, qui e Romana stirpe fuerunt, permaneret, atque ab alijs etiam, quibuscum erant y consuetudine vitæ coniuncti, longo vsu addisceretur, præcipuè in vrbibus, in quibus Romani rerum potiti sunt. Hæc me adducunt, vt linguam Latinam illîc peruagatam, & admodum vulgarem fuisse credam. Quòd autem intimis etiam eius regionis partibus, & hominibus rusticis, qui priscum & patrium sermonem diutissimè conseruant, vt experientia docet, communis esset, non est certè credibile. Etsi enim homines nobiles, vrbesq; linguam nonnunquam mutent, quò maiore sint in honore, plebs tamen infima & rustica non tam facilè mutari solet. In hoc regno Anglicano, post tempora Gulielmi Conquestoris, cum propter frequentes Gallorum in Angliam accessus, & nostrorum hominum in Galliam profectiones, tum etiam propter leges Gallicas, & summam principum gratiam, & ornamenta honorum ijs delata, qui Gallicè loquerentur: maxima pars nobilium, Iurisperitorum, mercatorum, ducum, militum, & diuitum, Gallicè & intelligendi & loquendi periti fuerunt: homines tamen in villis & rure habitantes aut parum, aut nihil loquebantur. Hinc autem natum est illud apud Anglos antiquitus prouerbium Iack woulde be a gentleman, but Iack can no French: *Idem de Latino sermone apud Pœnos suspicari licet.*

Quid de plebe rusticana iudicabimus cum Septimius Seuerus post Apostolorum tempora Imperator, latinis literis vix mediocriter imbutus esset: Punicis autem luculenter instructus, vtpote Lepti natus? De quo sic Aurelius Victor in Epitome sua scribit: Latinis literis sufficiẽter inctructus, Punica lingua promptior, quippe genitus apud Leptim Prouinciæ Aphricæ. *Hîc Latina lingua institutioni, & disciplinæ, Punica naturæ tribuitur. Ælius Spartianus in huius Seueri vita ad Diocletianum scribit, quòd cum soror eius fœmina Leptiana Romam ad illum veniret, imperatorem Seuerum, illius suppuderet, quia* vix latinè loqui sciret: *itaque eam in patriam suam redire iussit. Hæc enim ipsius Spartiani verba sunt. Quare si homines tam illustri nobilitate latinam linguam ignorarent, cum præsertim opportunissimam Aphricæ plagam habitarent, facilè intelligi potest, quid de vulgo plebeiaq; turba rus incolente æstimandum sit.*

Delabamur nunc ad Hieronymi ætatem. Hieronymus, in epistola ad quandam nobilem Virginem Romanam nomine Demetriadem in Aphrica versantem scripta, in qua eam hortatur vt in eodem sancto virginitatis gradu persistat, sic habet: Vrbs tua quondam orbis caput, Romani populi sepulchrum est: & tu in Libyco littore exulem virum exul ipsa accipies? Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ procacia tibi Fescennina cantabit. *Videtis, vt Hieronymi tempore Aphri Punicè loquerentur, ijq;, qui iuxta mare habitabant, quæ loca Romani longissimo tempore occupauerant. Hinc colligere licet,*

licet, linguam Latinam in remotioribus ac interioribus partibus Aphricæ, non admodum permulgatam fuisse. Augustinus in permultis operum suorum locis homines Aphricanos, quos Pœnos nominant, Punicè loquutos esse testatur, & quandam illius linguæ similitudinem, & quasi cognationem cum Hebraica agnoscit. Certissimũ autem de lingua Punica testimoniũ eius in 44. epistola ad Maximum Madaurensem extat, in qua illi vocabula quædam Punica videnti in Christianorum probrum seriò sobriéq; respondet. Postea miratus, quòd is homo Apher, & ad Aphros scribens, Punica nomina, & vocabula reprehenderet, & postquam eam linguam laudibus ornasset, quòd multa a doctissimis viris fuissent memoriæ sapientissimè commendata literis punicis, ad extremum sic aduersus illum concludit: Pœniteat te certè ibi natum, vbi huiusmodi linguæ cunabula recalent. *Quibus verbis illi dolorem quidem ἀσύμφορον obijcere videtur, quasi sui pœniteret, in ea se regione fuisse natum, in qua Punicè loquerentur, antequam e cunis ereperent. Vnde natiuum illarum partium Aphricæ, de quibus loquitur, sermonem Punicum fuisse, non Latinum constat.*

De verbis Domini secũdum Luc. Serm. 35.

Deniq; si omnes Latinè fuissent, nulli Punicè loquuti, Augustinus ad hunc modum non scripsisset: Punici Christiani, baptismum, salutem: Eucharistiam, vitam vocant. *Ex quibus perspicimus & Latinos, & Punicos Christianos in Aphrica fuisse, quorum aliqui Latinas preces minimè intelligerent.*

Lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 24.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco laborem, vt solet, & nõ necessarium, & inutilem suscepit Hardingus in ea re confirmanda, quam nullus inficiatur.

Ego Hippone ciuitate Aphricæ, in qua D. Augustinus Episcopum egit, publica ecclesiæ sacra latino sermone tractata fuisse dixeram: neq; esse mirum, quando tota plebs ea latinè & intelligeret, & loqueretur. Ad hæc autem Hardingus collectis quibusdam coniecturis, atq; suspicionibus respondet, vniuersos totius Aphricæ populos, homines montanos, paganosq; omnes literis latinis nunquam eruditos fuisse. Quod neque a me negatur, neque ad hanc controuersiam omnino pertinet. Etenim facilè ex Augustino, Hieronymo, alijsq; testibus innumeris cognoscere licet, illius regionis homines suam quandam & natiuam habuisse linguam, cum a cæteris omnibus diuersam, tum sibi vnicam & propriam. Itaque hoc tanta contentione studióque demonstrare, adhibitis Titi Liuij, Salustij, Aurelij Victoris, Ælij Spartiani, Augustini, & Hieronymi testimonijs, quid aliud fuit, quàm tempus frustrà, & nullo cum emolumento terere? Augustinus Eucharistiam Punicè dictam esse *vitam* ait, & baptismum similiter *salutem*: & vocabula *Mammon*, & *Iar*, & alia consimilia, prouerbiáque nonnulla Pœnorum sermone trita commemorat. Hieronymus scribit, *Alma* Punicè significare Virginem, vt & Hebraicè. Nomen *Mappa* à Pœnis, *Rheda* autem, & *Petoritum* a Gallis mutuatos esse Latinos, author est Quintilianus. Neque dubitari potest, quin alijs etiam nominibus proprijs atque sen-

Augustin. de verbis Domini secundũ Lucam. Serm. 35.
Augustin. in psal. 123.
Hieron. in Esai lib. 3. cap. 7.
Lib. 1. cap. 9.

tentijs abundarent, quibus animorum ſuorum, & cogitationum ſenſa exprimerent. Poſtquam autem eos Romani deuiciſſent, quò dominatum in illos penitus ſtabilirent atque firmarent ſuum, cum leges illis impoſuerunt Romanas, tum eos linguam etiam Romanam perdiſcere coegerunt: quemadmodum in varijs intra Italiam regionibus, inq; alijs permultis locis antè fecerant. Quod ita quibuſdam graue viſum eſt, vt Tyrrhenus, ſicuti ſcripſit in Originibus Cato, rex Hetruſcorum vltimus, tametſi regnum Romanis non grauatè ſuum cederet, nunquam tamen adduci poſſet, vt linguam etiam traderet patriam, nouámq; reciperet. Atque vt hoc facilius perficere, præſtareq; poſſent, cauerunt atque ſanxerunt, vt Prætor cuiuſque prouinciæ iudicia diſceptaret, formasq; rerum iudicatarum Latinè tantùm ederet, quemadmodum ex his verbis conſtat: *Decreta a Prætoribus Latinè debent interponi.* Hinc Hieronymus accidiſſe ſcribit, *vt lingua Punica ſuo tempore multùm à vetere mutata fuerit.*

Ex Originibus Catonis.

De re iudicata &c. decreta. Hieronymus in præfa. in lib. 2. Comment. ad Galatas.

Iſta omnia minimè dubia ſunt, neque hanc cauſam prorſus attingunt, ſed eò tantùm ſpectant, vt Lectorem ignarum ſpecie quadam eximiæ & incredibilis doctrinæ perſtringant atque percellant.

Quòd autem totus populus Hipponenſis, qua in ciuitate preces publicæ Latinè fuerunt celebratæ, Latinè & ſciret & loqueretur, quis Auguſtino ipſo, qui Hipponenſis tum epiſcopus erat, teſtis locupletior eſſe poſſit? Atque vt, quod ipſe de ſe refert, prætermittam, ſcilicet vt Tagaſtæ ciuitatis Aphricanæ natus, linguam Latinam *inter blandimenta nutricum* didicerit, (in quibus verbis nutrices ſuas linguam Latinam calluiſſe ſignificat:) in libro de Catechizandis rudibus ad hunc modum ſcribit: *Nouerint non eſſe vocem ad aures Dei, niſi animi affectum: ita enim non irridebunt, ſi aliquos antiſtites & miniſtros eccleſiæ, fortè animaduerterint, vel cum barbariſmis, & ſolœciſmis Deum inuocare: vel eadem verba, quæ pronũciant non intelligere, perturbateq; diſtinguere.* Præterea adiungit, *Non quod iſta corrigenda non ſint, vt populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen.* Hic Sacerdotes admonet Auguſtinus, vt preces ſuas Latinas articulatè & diſertè pronuncient, quò a populo intelligi poſſint. Iterum ſic habet: *Volens etiam cauſam Donatiſtarum, ad ipſius humillimi vulgi & omnino imperitorum, atque idiotarum noticiam peruenire, & eorum, quantum fieri poteſt, per nos inhærere memoriæ, Pſalmum, qui eis cantaretur, per latinas literas feci.*

Auguſt. Confeſs. lib. 1. cap. 14.

De Catechiz. rudibus cap. 9.

Retract. lib. 1. cap. 20.

Poſſidonius etiam in vita Auguſtini, Valerium, qui ante Auguſtinum epiſcopus Hipponenſis fuerat, quòd homo Græcus eſſet, & Latinè parum intelligeret ad populum docendum, munuſq; ſuum exequendum minùs aptum habilemq; fuiſſe ſcribit.

Poſſidonius in vita Auguſtini cap. 5.

Ex iſtis breuiter a me expoſitis perſpicuum eſſe & manifeſtum confido, Hipponenſem populum linguam Latinam intellexiſſe quidem, etiamſi non perinde luculenter, atque eos, qui eam a magiſtro acceperant: & propterea vitioſè nonnunquam loqui ſolitum, nomina nominibus, Genera generibus, Caſibus Caſus permutantem: exempli cauſa *Dolus*, pro *Dolor*. Auguſtinus habet: *Multi fratres imperitiores Latinitatis*

Auguſtin. in Ioan. tract. 7.

nitatis loquuntur sic, vt dicant, Dolus illum torquet, pro eo, quod est Dolor. Hanc ob causam se in suis ad populum concionibus demittit atque ad illorum captum accommodat. Sic enim ad populum ait: *Sæpe & verba non Latina dico, vt vos intelligatis.* Rursum ait, *Ego dicam Ossum: sic enim potiùs loquamur. Melius est, vt nos reprehendant Grammatici, quàm non intelligant populi.* Hinc planum est Hippone, de qua ego nominatim loquutus fueram, publicas ecclesiæ preces Latino sermone nuncupatas, habitasq; fuisse, quòd totus vniuersè populus ille Latinè & sciret, & loqueretur.

Augustin. in Psalm. 123. Augustin. in Psalm. 138.

Hardingus 18. Sectio.

QVòd autem Augustinus, vt tu illum citasti, nec locum indicasti (sicuti soles sæpe, in quo facilè potes Lectorem fallere) hæc verba in homilijs suis ad populum sæpenumero inculcat: Nunc loquar Latinè, vt omnes intelligatis: *ex ijs verbis, si vlla modò fuerint eiusmodi, colligi potest, eum aliquando Punicè loquutum esse ad Christianos Punicos Latinè nescientes: nunc autem apud Latinos Aphricanos, qui de Romano genere procreati fuerant, & Punicè non intelligebant, Latinè loqui velle, vt ab ijs omnibus intelligeretur.*

Qui luculentiùs adhuc ostendi sibi desiderat, populum Aphricanum, quos vocabant Pœnos, sua lingua Punica vsum esse, non Latina: quemadmodum homines etiam Hispani, qui appellabantur Iberi, *eo sermone vsi sunt, qui ipsorum proprius esset, legat Titum Liuium,* de bello Macedonico. *In eo enim tradit, quemadmodum cum Pœni, vel Iberi, & Romani conuenissent, vt rebus in publicum referrent, interpretem adhibuerunt. Vlpianus etiam iurisperitus, vir summo apud Alexandrum Seuerum Imperatorem loco, circiter primordia Christianæ religionis,* Fidei commissa *in vernaculis linguis omnibus relinqui posse scribit, & exempli causa, Punicam & Gallicam linguam nominat.*

In L. fidei cõmissa. ff. de leg. 3.

Episcopus Sarisburiensis.

VIdeo ab Hardingo nullam veniæ spem ostendi, si semel erratũ fuerit. Quòd ego, quo in libro, & capite locus iste scriberetur, diserte non præmonuerim, persuadere hominibus conatur Hardingus, decipiendi me Lectoris viam quæsiuisse. Si hoc leuissimum crimen argumenti loco esse poterit, tum certè ex hac Dialectica facile fuerit contra Hardingum perinde concludere. Hardingus enim Augustini, aliorúmq; patrum authoritates crebrò vsurpat, neque loca tamen designat, id quod liber ipse suus optimè testatur: Ergo Hardingus Lectori imponere, & verba dare molitur. Sãtius autem meo certè iudicio foret, locos omnino nõ indicare, quàm falsò indicare, quemadmodum solet Hardingus facere: vt quando decretum Concilij Ephesini contra Nestorium, pro communione dimidiata ementitur, quod neque in illo Concilio habetur, neq; ab vllo antiquo Doctore literarum monumen-

tis proditur: aut quãdo primi Niceni Concilij Canonem pro episcopi Romani principatu citat, quem ipse cõbustum nescio quomodo fuisse, nec vnquam in hominum aspectũ, ac manus venisse faretur. Hæc verò quidẽ fallendi Lectoris facilis est & expedita via. Alia prætereo minuta errata, exempli causa, quòd sextum librum Ambrosij de sacramentis citauit pro quinto: aut 34. caput sexti lib. Eusebij, pro. 44. aut quòd Stephanus Gardinerus Theophilum Alexandrinũ protulit, pro Theophylacto: aut quòd tertium librum Augustini de sermone Domini in monte vsurpauit, cum Augustinus non nisi duos conscripserit. Locus ille, quo tantopere offensus est Hardingus, in Augustino habetur, de verbis Apostoli, hoc modo: *Prouerbium notum est Punicum: quod quidem Latinè vobis dicam, quia Punicè non omnes nostis.* Ex hoc loco Latinam linguam omnibus auditoribus notam fuisse constat: Punicam verò duntaxat quibusdam. Ideo in alia Homilia ad populum sic ait: *Omnes nouimus Latinè non dici sanguines, aut sanguina.* Insuper etiam, vt antè commemoraui, de psalmo quodam, quem in plebis gratiam Latinè composuerat, sic scribit: *Volens etiam causam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi, & omnino imperitorum atque idiotarum noticiam peruenire, & eorum quantum fieri posset, per nos inhærere memoriæ, psalmum, qui eis cantaretur, per Latinas literas feci.*

Cõtra Archiepisc. Cantuar. lib. 3.

Cõtra Archiepiscop. Cant. lib. 4.

De verbis Apostol. serm. 25.

Augustin. in psalm. 50.

Retract. lib. 1. cap. 20.

Hæc tam longa horum omnium testimoniorum repetitio, nisi Hardingus in causa fuisset, prorsus superuacanea esset. Ex ijs tamen liquidò patet, illius vrbis homines Latinum sermonem, quo diuina officia celebrabantur, intellexisse: & proinde preces suas publicas peregrina lingua nequaquam recitasse. Iam verò si posset Hardingus euincere, alias ciuitates aut prouincias eiusdem regionis, in quibus Latina lingua prorsus fuit inusitata, Latina tamen sacra celebrasse, id verò multum ad suam causam valeret confirmandam. Nam alioquin, quod inde concludere velle videtur argumentum, admodum est certè peregrinum. Sic enim, vt videtur, argumentari vult: Aliqui populi Aphricæ Punicè loquebantur: Ergo, preces publicas Latinè recitabant. Etenim quodnam aliud argumentum colligat, equidem non video. Cætera quæ ex Tito Liuio, *De bello Macedonico*, aut ex Vlpiano, *De fidei commissis* protulit, penitus aliena sunt, itaq; indigna, quibus respondeatur.

Hardingus 19. Sectio.

ÆQuè multa aut etiam plura dici potuerũt de sermone Gallico, qui tum Barbarus fuit, & vernaculus, ne dum Latinus duntaxat: * *& tamen illius gentis homines sacra sua publica Latinè fecerunt, iuxta totius Occidẽtalis ecclesiæ morem. Quòd autem ea, qua Galli vulgò vsi sunt, lingua vernacula quædam esset, sermoq; Latinus nullis, nisi doctis, inseruiret, itaq; nobis statuendum sit, primùm Liuium habemus authorem: qui Gallum quendam inusitata proceritate mirabilem, Romanorum quemuis ad singulare certamen prouocasse, facta per interpretem prouocatione scribit: quod minimè feciisset, si modò Latina lingua illi genti vsitata fuisset. Deinde Vlpiani locum*

* Falsum: præfidẽter asseueratum, nullo modo confirmatum.

Ab vrbe condita lib. 7.

cum illum ſuprà commemoratum: præterea AElij Lampridij teſtimonium, a quo mulier quædam ex ſecta Druidum, ad Alexandrum Seuerum Mammææ filium imperatorem, cum caſtra quodam die moueret, exercitumq; in hoſtem duceret, Gallico ſermone exclamaſſe commemoratur, interitum ei vaticinans, qui poſtea, prout ea prædixerat, eſt conſequutus, his verbis: vadas, nec victoriam ſperes: ne militi tuo credas. *Poſtremò D. Hieronymi authoritatem, qui cum eam totam regionem peragraſſet, eiuſq; proinde conditionem penitus perſpectam habuiſſet, Treuiros, quiq; agrum illum habitabant, propriam quandam linguam habuiſſe, a Latina atq; Græca diuerſam teſtatur. His igitur quæ hac de re nunc attuli, rectè examinatis omnibus, probabile certè videbitur, non omnes Aphricanos omnium generum & conditionum preces intellexiſſe, quas Latinè recitabant. Nec ſecus eſt de Gallia, Hiſpaniaq; iudicandum. Quapropter quòd in iſtis regionibus, aliqui Chriſtiani homines rem diuinam ignota lingua fecerint intra ſexcentos poſt Chriſtum annos, nos contra audacem, & confidentem Iuelli aſſertionem demonſtrauimus.*

In vita Alexand. Mammaæ.

In Proœm. 2. Comment. ad Galatas.

Facilis demonſtratio ſine Præmiſſis.

Epiſcopus Sarisburienſis.

BReuis reſponſio ſufficit, quando nihil obijcitur. Hæc coniectura duabus hiſce partibus cõtinetur. Prima, Populum Gallicanum Latinam ignoraſſe linguam: altera, eundem tamen populum ſacra publica Latinè feciſſe: e quibus inducitur concluſio, ſacra ergo publica & preces ignota lingua celebraſſe. *Maior*, magno conatu atque ſtudio cõfirmatur, productis T. Liuij, Vlpiani, Ælij Lampridij, & Hieronymi teſtimonijs. His perꝙ potuit aſcribere Brenni hiſtoriam: Commentarios Cæſaris: Quintilianum, qui duo meminit vocabula prorſus Gallicana, *Rheda*, & *Petoritum*: & Ciceronem, qui in oratione pro Fonteio ſua, atque alibi Gallos appellat Barbaros. Itaque multum in eo confirmando operæ & laboris ponit Hardingus, quod minimè dubium eſt, nec confirmationis indiget.

Quintil. lib. 1. cap. 9. Cicero pro Fonteio.

Minorem autem, quam penitus negamus, & in qua omnis conſiſtit controuerſia, quaq; non demonſtrata, nihil omnino efficitur, tacitus dimittit, ſilentióq; probat. Si res dubitationem, & controuerſiam habet, eo fuit impenſiùs confirmanda: ſi certa ſit & explorata, faciliùs confirmari potuit. Equidem nullo teſtimonio, nullo edito inſtrumento aſſeuerare, populum Gallicanum preces publicas Latino ſermone procuraſſe, de ſolius Hardingi ſententia, atque authoritate, nimis leue eſt & infirmum. Qua enim ſcientia, qua authoritate, qua coniectura, qua ſuſpicione fretus hoc affirmauerit? Aliqui Ioſephum Arimathenſem, Philippum Apoſtolum, Nathanaelem, Lazarum, primos Euangelij fontes in Gallia aperuiſſe tradunt. Quatuor autem iſti nec Roma profecti ſunt, nec, quod ſciam, Latinè vnquam loquuti ſunt: Hieroſolymis e Iudæa diſceſſerunt, & ſermone vſi ſunt Hebraico. Quare quenquam ex hiſce quatuor, formulam precationum in Gallia Latinam inſtituiſſe minimè dicturum Hardingum ſuſpicor.

Quicquid autem est, nihil certè nisi coniectura, & verisimilitudo est. Sic enim ait, *Probabile certè videbitur:* scilicet. At nihil certè quidem probabit. Etenim rationum istarum probabilitatem, quæso, expende: *Galli proprio quodam sermonis genere vsi sunt, nec Latinè sunt loquuti: Ergo, preces publicas Latinè celebrarunt.* Aut hoc modo: *Primi præcones Euangelij apud Gallos, Hierosolymis vsque venerunt, & Hebraicè loquuti sunt: Ergo, sacra & preces publicas Latinè fecerunt.* Hæ sunt Hardingi probabilitates, quibus hanc rem confirmatam esse nihil dubitat.

Sed rursus ipsam rationis summam excutiamus: Maior, *Populus Gallicanus Latinè non intellexit:* Minor, *At idem populus rem diuinam Latinè administrauit:* Conclusio, *Ergo rem diuinam lingua fecit ignota.* Hîc nos, Hardinge, Minorem tuam prorsus negamus: quam nisi tu alio quodam modo, ac instituisti, cõfirmaueris, pueri conclusionis dissolutam & fractam consequentiam perspexerint. Non pudet tam confidenter iactare, rem ita penitus esse atque perspicuè a te demonstratam, cum nihil reuera adhuc demonstraueris?

Quòd autem preces publicæ non ea ratione, qua Hardingus fingit, in ecclesijs Gallicanis celebratæ essent, sed lingua populo nota, ex Seuero Sulpitio in vita D. Martini constat. Populus Turonensis in Gallia, in Episcopi demortui locum D. Martinum substituere vehementer contendebat: cum quidam repugnarent, illúmque, vt hominem simplicem, tantóque munere prorsus indignum repudiarent. In his dissentientibus hominum studijs res hunc exitum habuit, vt refert Sulpitius: *Cum fortuitu Lector, cui legendi eo die officium erat, interclusus a populo defuisset, turbatis ministris, dum expectatur, qui non aderat, vnus e circunstantibus, sumpto psalterio, quem primum versum inuenit arripuit: Psalmus autem hic erat: Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem, &c. Quo lecto, clamor populi tollitur, & pars aduersa confunditur.* Hinc Gallicanæ ecclesiæ morem intelligimus. Lector scripturas recitauit, easq; populus intellexit. Siue ea vernacula lingua, siue Latina fuit, populo certè nota fuit. Quamobrem accuratiorem Hardingus cautionem adhibere debuit, priusquam Gallicanos homines officia diuina sermone ignoto celebrasse ita sibi pro certissimo sumeret.

Sulpitius in vita Martini.

Hardingus. 20. Sectio.

ITaque ad omnia quibus sententiam suam confirmare voluit testimonia responsum est: excepto illo D. Pauli ad Corinthios.

Episcopus Sarisburiensis.

SI coniecturas inanes & malè cohærentes colligere: si Augustinum deprauare: si Iustiniani Imperatoris sanctionem adulterare, sit præclarè

præclarè reſpondere, tum verò teſtimonijs abunde reſponſum eſſe meis confitebor.

Hardingus. 21. Sectiõ.

ANtequam autem ad illum locum reſpondeam, probabo, vt ſum pollicitus, circiter nongentos ab hinc annos, immo etiam mille, & proinde ante illos ſexcẽtos, D. Gregorij tempore, preces publicas lingua peregrina celebratas fuiſſe in hac regione Angliæ, quæ tum Brytannia dicebatur, & Angliæ dici cœpit, ſaltem, cum poſtea, & nunc dierum, Angliæ nomine appelletur. Beda homo Anglus, qui eccleſiaſticam Angliane Gentis anno Domini. 731. eiuſq; in Brytanniã irruptionis anno circiter 285. hiſtoriam perſcripſit, author eſt D. Auguſtinũ, comiteſq; ſuos, qui huc miſſi fuerãt, vt homines Anglos ad fidem Chriſti conuerterent, quam Brytanni longa antè memoria hîc erant profeſſi, conceſſa ipſis a rege Ethelberto Euangelij, vbicunq; vellent, prædicandi licentia, recitaſſe & ceciniſſe rem Diuinam in templo quodam, in D. Martini honorem antiquitus extructo, ad orientalem plagam primariæ ciuitatis Cantij, dum Romani in Brytannia hærerent. Bedæ verba ſic habent. In hac (eccleſia) conuenire primò, pſallere, orare, miſſas facere, prædicare, & Baptizare cœperunt. *Hanc liturgiam fuiſſe conſtat: quam ij procul dubio, qui crediderunt, & baptizati ab illis fuerunt, frequentabant, admirantes (vt inquit Beda) vitæ ipſorum innocentiſſimæ ſimplicitatem, & cæleſtis doctrinæ ſuauitatem. Anglicè autẽ celebrata nequaquam fuit, quandoquidem illius linguæ imperiti fuerunt, ſicuti Beda lib. 1. cap. 23. teſtatur. Quare priuſquam in Angliam immigrarent, e Gallia interpretes ex Gregorij iuſſu ſibi adiunxerunt. Quorum opera illis vſui fuit, cum vel palam concionem haberent, vel priuatim inſtituerent, exhortarentur, & docerent: ad cantionem, & ſolennium ſacorum celebrationem non ſunt adhibiti.*

Lib. 1 hiſto. eccleſiaſti. cap. 26.

Lib. 1. ca. 25.

Itali nimirum fuerũt, nec Anglicè loquuti ſunt: neq; verò hæc legitima fuit Anglicanę eccleſiæ liturgia.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MAgnus hîc aceruus eſt, ſed frumenti parum. Si nuda atque inania verba argumentorum vim obtinerẽt, tum ſatis eſſet hic certè argumentorum. Primùm, harum coniecturarum quamque ſigillatim excutiam, tum ad extremum, veram huius inſulæ hiſtoriam expromam, e Tertulliano, Origene, Chryſoſtomo, Theodoreto, alijſq; priſcis patribus collectam atque contextam. Itaque ne nominum fortè multiplex ratio erroris occaſionem præberet, Auguſtinus iſte, quem Hardingus Diuum, & quidam alij Angliæ Apoſtolum appellant, non ille fuit eximius pater Doctórq; eccleſiæ, quem meritò nos Diuum Auguſtinum nuncupamus, ſed alter quidam eodem nomine Auguſtinus, illi cum eruditione & ſanctimonia diſpar, tum etiam eo ducentis annis ætate inferior: vir, quemadmodum ij iudicabant, qui hominem & viderunt, & cognouerunt, nec ſpiritu Apoſtolico præditus, nec Diui no-

Galfrid. Monumethenſ. lib. 8. cap. 4.

mine vlla ex parte dignus: *Sed Hypocrata, ſuperſtitioni deditus, crudelis, cruentus, & ſuperbus immoderatè.* Qui quanquam noſtros homines a craſſa idololatria, qua antè laborabant, abduxit, quod illi non magnum aut laborioſum fuit, minimè profectò tamen religionem primus in hoc regno ſeuit. Fuerat enim ea & ſata priùs, & quadringentis continuis ante illius aduentum annis creuerat atque durauerat. Illum autem religionem, quam antè conſtitutam inuenerat, multis ſordibus, multaq; ſuperſtitione contaminaſſe multi iudicant: ac proinde epiſcopos cæteróſque doctos homines huius inſulæ, & ipſum Auguſtinum, &, a quo miſſus fuerat, Papam reſpuiſſe Galfridus ſcribit. Quò verò qui vir iſte Auguſtinus extiterit, & quam de eo omnes fideles huius regni homines opinionem habuerint, clariùs appareat, breuem eius rei narrationem a Beda expoſitam recitabo. *Epiſcopi Brytonum ad præfatum ituri Cõcilium, venerunt primò ad quendam virum ſanctum, ac prudentem, qui apud eos Anachoriticam ducere vitam ſolebat, conſulentes an ad prædicationem Auguſtini ſuas deſerere traditiones deberent. Qui reſpondebat, ſi homo Dei eſt, ſequimini illum. Dixerunt, & vnde hoc poſſumus probare? At ille inquit: Si Auguſtinus ille mitis eſt, & humilis corde, credibile eſt, quia iugum Chriſti & ipſe portet, & vobis portandum offerat: ſin autem immitis ac ſuperbus eſt, conſtat quia non eſt de Deo, neque nobis eius ſermo curandus eſt. Qui vurſus aiebant: Et vnde vel hoc dinoſcere valemus? Procurate, inquit, vt ipſe prior cum ſuis ad locum ſynodi adueniat, & ſi vobis appropinquantibus aſſurrexerit, ſcientes quia famulus Chriſti eſt, obtemperanter illum audite. Sin autem vos ſpreuerit, nec coram vobis aſſurgere voluerit, cum ſitis numero plures, & ipſe ſpernatur a vobis. Fecerunt, vt dixerat: factúmque eſt, vt venientibus illis ſederet Auguſtinus in ſella. Quod illi videntes, mox in iram conuerſi ſunt, eúmque notantes ſuperbiæ, cunctis, quæ dicebat, contradicere laborabant. Poſt hæc rex Anglorum Edilfridus collecto grandi exercitu magnam Brytonum multitudinem trucidauit, & circiter mille ducentos monachos ſanctiſſimos inter orandum.* Huc vſque Beda.

Beda lib. 2. cap. 2.

Quare rerum ab iſto Auguſtino geſtarum infirmiorem videri authoritatem eſt neceſſe, quantumuis maximè, quæ de illo refert Hardingus, vera certáque eſſent. Tum etiam me demonſtraturum confido, extra ſexcentos annos eſſe, quæ hic attulit Hardingus: atq; propterea, vt comperta omnia & explorata eſſent, ad ipſius tamen cauſam parum facere. Auguſtinus hic cum primùm eſt in Angliam appulſus, locum quendam in Cantio nactus eſt, & tenuit: in quo ipſe ſuíque comites pſallebant, & orabant, & miſſas obibant (Miſſa autem hæc communio fuit, vt planum faciam) & prædicabant, & baptizabant. Quo autem ſermone hæc geſta fuerint, non expoſuit Beda: verùm, Latino fingamus. Hinc rationem ſic contexit Hardingus: *Auguſtinus, ſocijq; ſui vnâ orabant Latinè, quandoquidem peregrini fuerunt nuperrime ex Italia immiſſi, & Anglicè neſcierunt: Ergo, populus Anglicanus ſacra publica Latinè celebrabat.* Non nos ad hunc modum ludificari

ficari debuit Hardingus. Pluſquam puerilia eſſe hæc argumenta ne ipſe neſcit. Neque enim Parochus aliquis fuit Auguſtinus, ſed tantùm communicandi locum certum habuit: neque ad illius quiſquam Anglus preces acceſſit, niſi vt rei nouitatem ſpectaret. Argumentatio ſic perinde valeret. *Iudæi hodie rem diuinam Hebraicè apud Venetos faciunt: Ergo Veneti rem diuinam Hebraicè peragunt.* Hucuſque igitur res exiliter, credo, confirmata eſt.

Hardingus 22. Sectio.

CVm D. Auguſtinus, poſtquam gens Anglicana fidem accepiſſet, ipſe q̃ Archiepiſcopus cõſtitutus eſſet, fidem certè vnam, ritus autem in multis eccleſijs diuerſos ac diſſimiles animaduerteret, vnam Miſſæ formam in ſancta Romana eccleſia, alteram in Gallica perſpiceret: ob hanc cauſam, ob q̃ alias nonnullas, duos clericos Laurentium, & Petrum Romam miſit, vt certior fieret in cæteris, qua forma, ratione, ritúque Miſſarum vt Anglicanæ nationis eccleſiæ vterentur, D. Gregorio placeret. Ad hoc ſanctiſſimus ille pater reſpondit, vt quicquid vel in Romana, vel in Gallica, vel in vlla præterea eccleſia vidiſſet, quod Deo opt. max. gratiſſimum eſſe poſſet, illud conquiſitum, & collectum, Anglicanis commendaret eccleſijs perpetua conſuetudine obſeruandum. lib. 1. cap. 27. Si neceſſarium fuiſſet viſum, vt ſacra Miſſæ Anglicè celebrarentur, ſiue in Anglicam linguam verſa eſſent, vix credibile eſt Bedam, qui res omnes ad religionem ſpectantes tam accuratè perſequitur, maximè hiſtoriam eccleſiaſticam èx profeſſo ſcribentem huius rei mentionem ſilentio fuiſſe præteriturum. Si Miſſa ſermone Brytannico confecta vulgò fuiſſet, monumenta, atq; libri vanis numeris in eccleſijs multiplicati in vno, aut altero loco remanſiſſent: & aliqua extra dubium mentio facta fuiſſet temporis, & cauſarum, propter quas illa precationum forma abrogata eſſet, & noua Latinè precandi ratio inſtituta: quemadmodum quædam ex operibus D. Gregorij in Anglicum conuerſa, ad noſtram vſque ætatem integra conſeruata ſunt, atque illæſa.

Epiſcopus Sarisburienſis.

FAcilis hæc verò fuit, & expedita victoria. Petrus atque Paulus regna tam citò debellare nequaquam potuerunt. Quanquam ea non tam in impijs deuincendis & ſubiugandis, quàm in occidendis & mactandis pijs poſita fuit. Hac facta ſemel cæde, vicit continuò Auguſtinus, & extemplo Archiepiſcopus eſt inſtitutus, Romámque & ea de re ſcripſit, & quæſtionum etiam quarundam explicationem, populo illi, vt inquit, Angliæ agreſti, & inculto aptam & neceſſariam expoſcit: veluti num mulier baptizari poſſit, quando vterum gerit, an poſtquam pepererit? & quanto pòſt ſpacio ab eccleſia arceri debeat: aliaque iſtiuſmodi occulta de marito ſimul & vxore, adeo qui- Beda lib. 1. cap. 27.

dem ridicula atque ruſtica, vt Auguſtinús ne, an populus Anglicanus rudior, atque agreſtior eſſet, dubitandum meritò videatur. Præter autem cætera, de Miſſæ ratione quæſiuit, quandoquidem in varijs regionibus varios animaduertiſſet Miſſarum ritus: in quibus tamen omnibus Lector optime, nullam viderat priuatam Miſſam. Etenim Romana Miſſa illo quidem tempore Communio fuit, quemadmodum antea demonſtraui, atque ex iſtis verbis, quibus populum in Miſſis ſingulis Diaconus alta voce affatus eſt, apparet: *Qui communicare noluerit, diſcedat.* Omnis autem in quibuſdam ceremoniarum appendiculis inerat diſcrepantia. Nam eccleſias cæterarum regionum, eam retinuiſſe ſimpliciſſimam formam, quam principiò acceperant, eſt veriſimile: Romana verò eccleſia nouis ſemper moribus, atque ritibus ſtuduit. Gregorius enim ipſe, ad quem Auguſtinus iſte ſcribit, addidit *Introitum*, & *Anthymnos*, & *Alleluia*, atque *Introitum* duplicari, & *Kyrie eleeſon* nouies iterari iuſſit, partémque nonnullam Canoni adiecit. De iſtis, ſimilibúſque alijs diuerſorum rituum formis Auguſtinus quærit: de ijſdem reſpondet Gregorius. Hinc Hardingus conijcit hoc modo: *Ex Beda neutiquam conſtat preces Anglicè celebratas eſſe: Ergo Latinè fuerunt celebratæ.* Quodnam hoc Dialecticæ monſtrum eſt? Quo modo iſta cohæret ratio? *Ab authoritate negatiuè* concluditur. Neque certè hanc argumenti rationem vel ipſe, opinor, Hardingus probabit. Nam ſimili modo concludere ſic liceret: Ex Beda non liquet Auguſtinum, & ſuos prædicaſſe euangelium, & docuiſſe, & inſtituiſſe gentem Anglicanam ſermone Anglico: Ergo iſta omnia Latina lingua fecerunt. Alteram etiam coniecturam adhibet: *Nullum extat precum publicarum Anglicè temporum illorum monumentum: Ergo, precabantur tum Latinè.* Quis hic tantus ſtupor? Quis enim poterit Anglicè ſcriptum ante mille annos librum proferre? aut ſi eiuſmodi aliquis reperitur, quis tamen eum intelligere poſſet? Nullus extat liber precum, quibus Druydes apud Gallos, atque, apud Indos Gymnoſophiſtæ vtebantur. Quid ergo? num hinc concluſerit Hardingus, aut Druydas, aut Gymnoſophiſtas Latinè precari ſolitos? ſic nimirum ſolet Hardingus concludere.

Platyna in vitis Pōtificum. Sabellicus Ennead. 8. lib. 5.

Hardingus 23. Sectio.

GRegorius ipſe locupletiſſimus teſtis eſt Angliam noſtram, quam ille Brytanniam vocat, ſuo tempore, hoc eſt mille fere abhinc annis, preces publicas lingua peregrina vſurpaſſe, quæ procul dubio Latina fuit, cuiuſmodi antiquitus obtinuit, vſque ad hanc memoriam. Verba eius hæc ſunt: Ecce omnipotēs Dominus pene cunctarū gentiū corda penetrauit: ecce in vna fide Orientis limitem Occidentiſq; coniunxit. Ecce lingua Brytanniæ, quæ nihil aliud nouerat, quàm barbarum frendere iamdudum in diuinis laudibus Hebræum cœpit Halleluia reſonare. *Expoſit. in Iob. lib. 27. Cap. 6.*

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

GRegorius in eo expositionis in Iobum suæ loco, nullum planè neque de Latinis, neque de Anglicis precibus verbum facit. Tantùm admirabilem Dei potentiam commemorat, qui vniuersum orbem ad Euangelij sui cultum conuerterat: sic verba habent: *Omnipotens Dominus coruscantibus nubibus cardines Maris operuit: quia emicantibus prædicatorum miraculis, ad fidem etiam mundi terminos perduxit. Ecce enim pene cunctarum iam gentium corda penetrauit. Ecce in vna fide Orientis limitem, Occidentisq; coniunxit.* Gregor. in Iob lib. 27. cap. 6.

Iam Hardingus inquit, *Gregorius testis est grauissimus & locupletissimus Anglium hanc nostram preces publicas Latino sermone vsurpasse.* Testis satis ille quidem locuples esset, modò verbo diceret. At inquit Hardingus,

Populum Brytannicum in diuinis laudibus hebræum halleluia resonuisse, testatur Gregorius:

Ergo, precibus Latinis testimonium dicit.

Hæc ratio sic expleri atque perfici poterit.

Populus Brytannus in precibus Halleluia resonabat:

Halleluia vocabulum est Hebraicum:

Ergo, populus Brytannicus preces Latinè faciebat.

Hic alius est Hardingianus syllogismus: malè mehercule conclusus. Ex illis Gregorij verbis sic potiùs concluisset:

Homines Brytanni in publicis precibus Hebræum Halleluia vsurpabant:

Ergo, precibus vsi sunt Hebraicis.

Quod etsi in Brytannicis Ecclesijs peregrinum videri profectò posset, non tamen hoc magis absurdum esset, quàm alterum. Voces autem Hebraicæ *Halleluia, Amen, Sabaoth,* reliquæque consimiles in Anglicis non minùs, quàm in Latinis precibus vsurpari poterunt: atque adeò etiam hodie in instauratis Germanorum Ecclesijs vsurpantur ac retinentur: quare non magis hoc, quàm illud euincunt.

Hardingus. 24. Sectio.

BEda in fine secundi libri refert, Iacobum quendam Ecclesiæ Eboracensis Diaconum, hominem in musicis peritissimum, statim postquam fides hîc disseminata fuisset, crescente fidelium multitudine, canendi in Ecclesia Romano more magistrum ac doctorem esse cœpisse. Vixit Anno Domini 640.

Deinde scribit de quodam Eddi, cognominato Stephano, qui populum Northumbrium preces iuxta ritum Romanum canere docuit: & de Putta, viro sanctissimo, Episcopo Roffensi, eius summam in Ecclesia canendi secundùm vsum & consuetudinem Romanorum scientiam tradicans, quam a D. Gregorij discipulis didicerat. Anno Domini 668. Anno Domini 668.

Hæc luculenta satis sunt & perspicua testimonia, quibus planum fiat Ecclesias Anglicanas diuina officia principiò Latinè, non Anglicè celebrasse. Mirifica testimonia.

Vnum præterea locum adiungam e Beda, ad hanc rem confirmandam longè manifestissimum. In diebus Agathonis Papæ vir quidam fuit, nomine Ioannes Archicantor Ecclesiæ D. Petri Romæ, & Monasterij D. Martini ibidem Abbas. Anno 61[illegible].

Benedictus Abbas quidam Brytannus postquam Monasterium ædificasset ad ostium fluminis Muri (sic Beda vocat) a Papa supplex petebat confirmationes, libertates, immunitates, priuilegia &c. sicuti in huiusmodi negotio fieri consueuit. Inter cætera hunc insignem Cantorem Ioannem exorauit, vt vnà in Brytanniam proficisceretur Musicæ docendæ causa.

Quandoquidem Bedæ historia non admodum permulgata est, ipsius hoc in loco mihi visum est recitare verba. Abbas iste Benedictus accepit & præfatum Ioannem Abbatem in Brytanniam perducendum, quatenus in Monasterio suo cursum canendi annuum, sicut ad sanctum Petrum Romę agebatur, edoceret. Egitque Abbas Ioannes, vt iussionem acceperat Pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi, ac legendi viua voce prę fati Monasterij Cantores edocendo, & ea quæ totius anni circulus in celebratione dierum festorum poscebat, etiam literis mandando, quæ hactenus in eodem Monasterio seruata, & a multis iam sunt circumquaq; transcripta. Non solùm autem idem Ioannes ipsius Monasterij fratres docebat, verùm etiam multi ipsum per loca, in quibus doceret, inuitare curabant. *Hactenus ille.*

Neminem dicturum autumo Romanum hunc hominem docuisse, & tradidisse ritum, & morem canendi, ac recitandi sacra Ecclesiarum huius regionis sermone Anglico.

Si doctis piisq; Christianorum hominum ea memoria rectoribus res ad salutem necessaria visa esset, vt res diuina Anglicè fieret: nemo magis idoneus extitisset, qui eum in vernaculum sermonem verteret, quàm is, qui temporibus illis extraordinario quodam Dei munere singularem facultatem adeptus erat, cantica & carmina, quæ religioni & pietati inseruirent, Anglico metro faciendi. Nomen illi fuit Cednom, de quo Beda res admirabileis scribit. Nempe vt multa cantica, quorum e sacra Scriptura desumpta erant argumenta, condiderit, támque incredibili suauitate, eáque Minerua, vt multi earum auditione atque lectione, corda sua tanquam aculeis quibusdam puncta persentientes, se a mundi illecebris seiungerent, cælestique vitæ ardore incenderentur. Multi (inquit Beda) post illum Angli conati sunt religiosa piáque poemata componere: sed ad illius summam facultatem nullus aspirare potuit. Non enim fuit (inquit, ad D. Pauli verba alludens) neque ab hominibus, neque per hominem artem illam sacras cantiones faciendi edoctus, sed ea facultate diuinitus donatus. Quapropter nullas lasciuas, nullas nugatorias, nullas inanes odas facere potuit: sed quæ ad piam religionem spectarent, quæq; a mente diuino spiritu afflata proficisci viderentur. lib. 4. Cap. 24. Anno Domini 610.

Diuinus ille poeta Cednom, quamuis permulta pia opera componeret, petitis e sacra pagina argumentis, vt Beda testatur: nullam tamen vnquam precum publicarum partem in Ecclesia obseruandam fecit. Itaque fides in hac gente apud populum Anglicanum perpetuò remansit a decimo quarto anno

Mauritij

Mauritij Imperatoris, ferè ſpatio annorum 1000. atque vſque ad poſtremi regis Edwardi tempora, Anglicæ preces inauditæ fuerunt, falsem in Eccleſijs Anglicanis publica authoritate nunquam receptæ & vſurpatæ ſunt.*

* Falsum: eius enim exempla tam longum temporis decursum non complectũtur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NVnquam ego tam palam Hardingum inopiam proditurum ſuam putaram, vt ſymphoniacorum atque poetarum teſtimonijs cauſam confirmaret: præſertim eorum, qui extra ſexcentorum etiam annorum a me conſtitutos terminos vixiſſent. Etenim Beda clariſſimè teſtatur, Iacobum hunc Diaconum, tempore regis Edwini floruiſſe, circiter annum Domini 640. Puttam, & Eddam anno Domini 668. Ioannem Archicantorem, & Cednomum, ſeu Cedmanum (ſic enim habetur eius nomen apud Bedam in ſ. φθίρα ſcriptum) tempore Agathonis Papæ, anno Domini 680. a quo hoc perlatum eſſe decretum dicitur: *Sic omnes ſanctiones Apoſtolicæ ſedis ſunt accipiendæ, tanquam ipſius diuina voce Petri firmatæ.* Eo vſque tum proceſſerat tyrannidis Eccleſia Romana. Gloſſa etiam eiuſdem decreti ait: *Papa ſanctitatem ſuam recipit a Cathedra.* Quare non rectè hæc ſunt diuiſa temporibus Hardingo, vt cætera vera quidem eſſent omnia, ſeriùs tamen hi teſtes venerunt, quàm confirmandæ cauſę ratio poſtulabat.

Beda lib. 2. cap 14.
Beda lib. 4. cap 21.
Beda lib. 4. cap 1.
Diſtinct. 19. Sic omnes.

Tamen exiſtis (Hardingus inquit) *teſtimonijs planum ſatis, & perſpicuum eſt, quod initio Eccleſiæ Anglicanæ vem diuinam Latinè, non Anglicè facerent.* Muta verò certè teſtimonia. Nam neque Iacobus ille Diaconus, neque Ioannes Archicantor, neque Cednomus, nec Putta, nec Beda ipſe ſic vnquam affirmauit. Quocirca hæc omnis ad fidem faciendam comparata oratio, non authorum teſtimonijs, ſed ipſius Hardingi coniectura continetur.

Argumentum hanc vim & pondus habet, vt videtur:

Muſici iſti clericos Anglicanos ſacra ſua more Romano canere docuerunt:

Ergo, ſacra Latinè celebrauerunt.

Quod cuiuſmodi ſit, ex ſimili apparebit:

Triptolemus omnibus gentibus agros ſuos Athenienſium ritu arandi, & colendi viam tradidit:

Ergo, hoc fecit lingua Attica.

Aut hoc modo:

Abrahamus AEgyptios Arithmeticam & Aſtronomiam docuit:

Ergo, Abrahamus AEgyptios Chaldaico ſermone docuit.

Nunquid enim cenſet Hardingus, Muſicam Romanam abſq; ſermone Romano diſci nullo modo poſſe: nec tonum vociſque modulandæ notam ſine verbis ipſis doceri? Indoctum certè Muſicum ſenſero, qui ſic dixerit. Tum enim quid ni ad hunc modum concluſerit? Damaſus

Damasus ad Hieronymum.

Hieronymo mandauit vt mitteret ei Græcorum psallentiam, quam in Ecclesia Romana vsurparent: Ergo, Damasus sacra publica Græca lingua procurauit in Ecclesia Romana.

Cæterùm, ipse Beda mentis, sensusq; sui optimus esse poterit interpres. Nam cum in Adriani, & Theodori, qui anno Domini 668. in Angliam venerunt, mentionem incidisset, hæc habet: *Sonos cantandi in Ecclesia, quos eatenus in Cantio tantùm nouerant, ab hoc tempore per omnes Anglorum Ecclesias discere cæperunt.* Vocis tantùm flexus, tonosque musicos diduciſſe Beda tradit: de lingua verò, & sermonis genere non meminit.

Sed age: quod posuit in conclusione Hardingus, concedamus.

Musici hi clericos Anglicanos Romano more cantare docuerunt:

Ergo, sacris Latinis vsi sunt.

Non videt autem ista palam pro me, contráque ipsum directò valere? Nam si Musica Romana Latinas preces arguat, tum mihi rectè argumentari ad hunc modum liceat: *Ecclesiæ Anglicanæ Romana musica caruerunt, ante Iacobum Eboracensem Diaconum, qui vixit Anno Domini 640. Ergo, ante illud tempus, Ecclesiæ Anglicanæ Latina sacra nunquam habuerunt.* Quod, & quicquid huc vsque Hardingus attulit, funditus euertit, & cum mea defensione optimè cohæret.

Nulla in Anglia latinæ preces intra sexcentos annos.

Deinde quod ait, Ioannem Archicantorem, qui vixit Anno Domini 680. docuisse Ecclesias Anglicanas Latinam linguam pronunciare: ex eo rectè colligi & concludi possit, eas Latinam linguam pronunciare antè non potuisse: nec preces ergo Latinas antè vsurpasse.

Iam verò quòd Hardingus ait, incursione & victoria Anglorum, qui tunc temporis a Christiana religione auersi fuerant, factum esse, vt fides ex regno eiecta apud paucos Brytannos exularet, & vix locum consistendi reperiret: quódque Augustinum eam suo aduentu reuocasse affirmat, quem proinde aliqui Anglorum Apostolum nuncupare solent: necessarium mihi videtur breuiter & paucis exponere, cuiusmodi esset Ecclesiarum nostrarum status & conditio tum priusquam Anglorum in eam gens penetraret, tum etiam primo nostrorum hominum in hanc insulam aduentu.

Ghildas.

Ghildas author est Iosephum Arímathæum, qui Christum de cruce sustulit, huc a Philippo Apostolo e Gallia missum, Euãgelium in hoc regno diuulgare primùm cœpisse, imperij tractante gubernacula Tiberio.

Ann. Domi. 38

Nicephorus Simonem Zeloten circiter idem tempus in hanc insulam aduenisse & Euangelium annunciasse scribit. Theodoretus tradit D. Paulum statim postquam esset iudicio absolutus Romæ, Nerone imperante, Euangelium in hac insula, atq; in alijs regionibus Occidentalibus promulgasse. Tertullianus insulam Brytannicam Christo nomẽ dedisse suo tempore perhibet: quod sua etiam ætate Origenes de eadem insula testatur: qua tempestate Lucius huius insulæ rex baptismo

Niceph. lib. 2, ca. 4. Anno 38. Theodo. de curandis Græco. affectibus li. 9. Tertul. aduersꝰ Iudæos. Anno 230. Origẽ. in Ezec. hõ. 4. An. 240.

ſmo initiatus, & Euangelium amplexus eſt, legatóſque Romam miſit Eleutherij Epiſcopi Romani de Eccleſia ſua, regnóque conſtituendo conſulendi cauſa. Helena mulier Angla, Conſtantij Imperatoris vxor, & Conſtantini mater, propter fidem ac religionem ſingularem ſuam ab Ambroſio, Euſebio, Sozomeno, alijſque eximiè atque mirificè laudatur. Amb. de obitu Theodoſij. Euſeb. de vita Conſtantini li. 3, Soſom. lib. 2. cap. 1.

Chryſoſtomus ait inſulam Brytanniam ſuo tempore *Euangelij potentiam* accepiſſe. Chryſoſt. aduerſus Gentiles. tom. 5.

Nunc quo loco res Eccleſiaſticæ huius regni eſſent, Auguſtini appulſu, quo tempore Hardingus nullum religionis veſtigium remanſiſſe fingit, videamus. Primùm Beda in Brytannis ſeptem fuiſſe Epiſcopos, vnúmque Archiepiſcopum, & bis mille ac centum Monachos circa Bangoriam teſtatur: fuerunt etiam, quemadmodum ipſe præterea ait, *plures viri doctiſſimi*, qui hunc Auguſtinum, eiúſque nouam religionem penitus auerſati ſunt, & reſpuerunt. Beda li. 2. ca. 2

Quod ad Anglorum gentem attinet, reginam ipſam ad Chriſtum tranſiiſſe: & D. Martini templum ei aſſignatum fuiſſe, in quo ipſa, ſuíque liberè ſacris operam darent, ex Beda liquet. Ex quo credibile eſt regem non hoſtili odio fidem eſſe inſectatum, itáque factum eſſe, vt ſubditorum etiam magna multitudo ad Chriſtum traducta fuerit. Hæc breuiter de primo religionis Chriſtianæ in hac inſula ſatu, déque eiuſdem a Ioſephi Arimathenſis memoria ad Auguſtini vſque aduentum propagatione dicta ſunto. Nunc de publicis precibus, quibus illo toto tempore vſi ſunt noſtri homines. Beda lib. 1. ca. 26.

Primùm, quis dixerit aut D. Paulum, aut Ioſephum Arimathenſem, aut Simonem Zelotem, qui genere Hebræi fuerunt, inſtituiſſe, vt preces populo Anglicano Latina lingua recitarentur. 1.

Deinde, Eleutherius Romanus Epiſcopus, de tota reipublicæ Eccleſiæque Anglicanæ adminiſtratione conſilium rogatus, reſponſum Lucio regi dedit eiuſmodi: *Suſcepiſti in regno Brytanniæ miſeratione diuina legem, & fidem Chriſti. Habetis penes vos in regno vtramque paginam: Ex illis Dei gratia per Concilium regni veſtri ſume legem, & per illam Dei patientia veſtrum rege Brytanniæ regnum. Vicarius verò Dei eſtis in regno illo.* Iura diuinæ legi congruentia perſcribere iubet. Lex autem diuina preces eo modo fieri præcipit, quo eas populus intelligat, aſſenſúmque præbeat dicendo; *Amen*. populus autem Anglicanus precibus Latinè factis, *Amen* reſpondere non potuit. Quare Lucium precationum publicarum formulam ea lingua conſcribendam curaſſe, incredibile videatur. 2.

Præterea facilè exiſtimare licet ſummos in hoc regno religionis magiſtros, homines extitiſſe Græcos, déque informandæ Eccleſiæ ratione, non Roma, ſed a Græcis ſemper Eccleſijs mandata accepiſſe: id quod cum ex celebratione Paſchæ, tum ex alijs optimis, quarum Beda meminit, coniecturis apparet. Iam verò, ſi Græci ver- 3.

naculam, & patriam gentis huius linguam abiudicassent, Græca potiùs profectò, & sua publicam Liturgiam instituissent agitandam, quàm Romana.

4. Deinceps, Hardingus Gregorij locum illum profert, in quo ait linguam Brytanniæ nihil aliud nouisse, quàm barbarum frendere. Quî ergo potest tam subitò contrarium dicere, nempe nostros homines vsque a Iosepho Arimathensi publicas preces docta Latinorum lingua perpetuò procurasse.

Gregor. in Iob li. 27. cap. 6. *Ecce lingua Brytannia, qua nihil aliud nouerat, quàm barbarum frendere.*

Huc accedit, quòd Gregorius ad Augustinum scribens, ei mandat, vt ex diuersis Ecclesiarum institutis, quæ in varijs regionibus a-
5. nimaduerterat, ea seligeret, & adhiberet, quæ maximè probaret, & apta iudicaret. Hardingus autem concedit in incunabulis, & primis Euangelij rudimentis, preces publicas sermone noto atque vsitato fieri necessariò oportere. Itaque sic statuamus necesse est, Augustinum, huc tradendæ serendæque fidei, (vt existimatur) causa profectum, id præstantissimum, maximéque consentaneum iudicasse, quod necessarium fuisse Hardingus affirmat, ideóque preces publicas lingua populo intellecta administrasse.

Postremò rationi consentaneum fuit, vt Augustinus huc ex pro-
6. fesso missus Roma, quam ipse instituebat nouam Ecclesiam, ad Ecclesiam Romanam conformaret. Preces autem publicas in Ecclesia Romana tum fuisse populari lingua celebratas, multis quidem modis facilè probatur. Quapropter Augustini similiter intererat curare, vt preces publicę in huius regionis Ecclesijs vernaculo sermone peragerentur. Quanquam ex Hardingi conclusione apparet eum duntaxat a decimo quarto anno Mauritij Imperatoris rationes suas subducere, id est ab anno Domini 596. *a quo tempore* (inquit) *vsque ad memoriam regis Edouardi sexti, Latinæ tantùm preces in hoc regno semper obtinuerunt.* Hanc ego partitionem non debeo magnopere reprehendere. Nam de sexcentis illis post Christum annis, de quibus ego illi litem intentabam, largiter, & vltro mihi quingentos, & nonaginta ac sex annos concedit, ac condonat, déque tanto annorum numero sibi solummodo quatuor reseruat, atque eosdem etiam controuersos, atque dubios. Quòd si autem veræ sunt Mariani Scoti rationes, quæ Augustinum in hanc insulam venisse, non decimo quarto anno Imperatoris Mauritij, sed quatuor pòst annis scribit, hoc est sexcentis a Christo annis nec plus, nec minus, tum nullum prorsus sibi annum reliquum facit, sed omnes mihi largitur. Abbas quidem Vspergensis ait: *Gregorius anno Domini sexcentesimo tertio, immissis Augustino, & Mellito Angliam ad fidem conuertit.* Hæc hactenus omnia pro me faciunt, nisi fortè Hardingus dicere non dubitauerit, huius regionis incolas precibus Christianis vsos priùs esse, quàm religionem profiterentur Christianam.

Anno Domini 596.

Marianus Scotus.

Anno Domini 600.

Abbas Vspergensis in vita Mauritij.

Anno 603.

Hardin-

Hardingus. 25. Sectio.

IAm quod ad ſcripturæ locum attinet a Iuello, ſuisq; omnibus aſtipulatoribus vſurpatum, quo preces publicas vernacula lingua faciendas eſſe docent, in 14. cap. prioris epiſtolæ ad Cor. Diuus Paulus de linguarum vſu diſputat, prout fuit in primitiua Eccleſia donum extraordinarium. Cum fidelium cœtus precandi, & verbi Dei audiendi cauſa conueniret, vnus aliquis ſubitò ſurrexit, & loquutus eſt in Eccleſia linguis multarum gentium, ſpiritu inſuſurrante, vt Chryſoſtomi verbis vtar, nec ipſo interim iuxta Chryſoſtomi ſententiam, nec cæteris, qui præſentes aderant, intelligentibus quid diceret. Hoc donum Apoſtolus non prohibebat, quandoquidem omne Dei donum bonum eſt, nec quicquam fit ab eo fruſtrà, ſed Corinthios a vano eiuſdem, ambitioſóque vſu deterrebat, & propterea idem multum eleuabat, eiq; prophetiam, id eſt, ſcripturas interpretandi exponendiq; facultatem, longè anteponebat. Hoc donum in Eccleſia non niſi Apoſtolorum duntaxat tempore, aut paulò pòſt remanſit, idq; miraculoſa quadam ratione, ſpirituſq; ſancti virtute.

*De communium precum, publicæq; liturgiæ forma, qualem nos hodie habemus, ætas autem illa non habuit, Paulus nihil omnino meminit, neque verbum adeo vllum in toto illo capite facit, præterquam de vſu doni miraculoſi, vt ſuprà diximus. Quare eius verba, quæ in illo capite habentur Iuellus, cæteriq; aduerſarij noſtri non * aptè vſurpant, ad infirmandum & improbandum precandi & rem diuinam faciendi ritum nunc in Eccleſia receptum, longóque ſeculorum decurſu obſeruatum, qui in Occidente Latina lingua effertur, non miraculoſè aut extraordinariè, ſex iuxta inſtitutum, conſuetudinemq; Eccleſiæ.* Profectò enim cœlum (*inquit Chryſoſtomus*) Eccleſia tum fuit, ſpiritu cuncta adminiſtrante, cuncta Eccleſiæ capita moderante, afflatu ſuo vnumquemque corripiente. Nunc verò veſtigia tantùm rerum illarum tenemus, duo loquimur, aut tres, & ſeorſum quidem, & altero ſilente incipit alter: verùm hæc ſigna tantùm ſunt & monumenta rerum. Vbi igitur nos cœpimus loqui, cum ſpiritu tuo, plebs reſpondet: ita quondam ſcilicet loquutos ſignificare volens, nempe non ſapientia propria, ſed ſpiritu Dei inſtinctos. *Hæc Chryſoſtomus de cæleſti primitiuæ Eccleſiæ conſuetudinine Apoſtolorum ætate. Quodſi igitur his temporibus mos ſimilis obtineret, ſi diuinus ſpiritus conſimilem gratiæ vbertatem in nos infundere vellet, vt omnia pro nobis ageret, vt fidelium hominum capita gubernaret, vt vnumquemq; noſtrùm diuino afflatu ſuo impelleret, & cum in Eccleſiam conueniremus conſolationis noſtræ, & ædificationis gratia, vt mentibus noſtris inijceret, oriq; perpetuo quodam miraculo inferret, quid nos precari, quid prædicare, & quomodo ſcripturas tractare oporteret, tum certè quidem nullus Catholicorum omnium inutilem illum peregrinis incognitisq; linguis loquendi, nulla adhibita interpretatione morem probaret, vnde verbi diuini explanatio intercluderetur, populusq; obſtupefactus, & in admirationem conuerſus impediretur, ne reſpondere poſſet* Amen, *& ſanctas benedictiones, gratiarumq; actiones aſſenſu ſuo proſequi. Nunc autem mos eſt longè diſſimilis Eccleſiæ, nos illis caremus miraculoſis donis, nec certè magnopere indigemus. Loqui*

Locus Pauli in epiſtola ad Cor. nihil facit pro precibus publicis Anglicè recitandis.

In 1. Cor. 14. homil. 37.

* Falſum: pleriq; enim doctores, tum vetuſti, tum recentes hæc verba ad eundem ſcopum referunt.

enim linguis, signi, seu miraculi instar fuit, non credentibus, sed infidelibus: & signa infidelium causa fiunt: fideles nequaquam illis opus habent. In Ecclesijs, in quibus nimirum εὐταξία seruatur, dum preces canuntur aut recitantur, ministri non loquuntur linguis, nec lingua, iuxta Pauli sensũ, sed legunt, & repetunt ea, quæ dictata illis, & designata fuerunt. D. Paulus eos reprehendit, qui linguis loquentes, concionatores impediebant, quò minùs populus tum præsens commodi aliquid caperet. Preces Latinæ non ita celebrantur in Ecclesia, vt scripturarum inde interpretatio excludatur. Apostolorum tempore ad Ecclesiam conuenerant, vt fructuosa dona illa exercerent, quæ Deus illis dederat, atq; ex ijs, maximè ex dono prophetiæ alij alios ædificarent, aljq; alios docerent. Nunc dierum non ad Ecclesiam congregantur, quò alij alios erudiant, aut scripturas promiscuè interpretentur, sed precandi causa, atque vt Dei verbum enarratum audiant, non alij ab alijs communiter, sed ab vno aliquo, putà Episcopo, Presbytero, Curione, aut alio spirituali rectore, & doctore.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæ hoc in loco tam fusè commemorauit Hardingus, concedi illa quidem nonnulla ex parte facilè tutoque possunt, nullo incommodo causæ nostræ. Reuera Paulus in illo loco, de linguarum dono loquutus est, quatenus extraordinarium fuit miraculum, ad breue tempus durans, nullo labore industriaque comparatum, sed diuino quodam sancti spiritus afflatu gratis infusum. *Latina autem lingua* (inquit Hardingus) *prout nunc dierum in Romanis sacris vsurpatur, nullo sancti spiritus instinctu donatur, neque nunc vllum est omnino miraculum: Ergo, Pauli locus ille, ad eam accommodari non potest.* Fatemur quidem nos, vt nunc habet, nullum esse miraculum, nec Dei spiritum vlla ex parte sapere. Hoc autem miraculi cuiusdam instar est, esse quempiam vel tam impium, qui ea sic vtatur: vel tam impudentem, qui sic eam defendat: vel omnino tam patientem, qui eam illo modo adhibitam ferre possit. Istud verò per certè mirum videatur. Hinc Hardingus ad hunc modum videtur concludere: *Paulus Corinthios vetuit, ne summo miraculo, donóque Dei sic abuterentur, vt nihil inde commodi, ad Ecclesiam redundaret: Ergo cum lingua Latina miraculo nunc careat, preces publicas illa nuncupare licet, quantumuis Ecclesia nullum ex ea fructum capiat.*

Noua certè & peregrina ratio, cæteriſque præclarè congruens: In margine tamen diserta significationis nota impressa, hunc Pauli locum, nihil ad nostrum propositum pertinere admonuit: siquidem hæc nota, tam certa, tamque rata fuerit, quàm eam ipse cupit videri, tum sanè Doctores, recentes simul, & antiqui, qui secus eum acceperant, non bene existimarunt. Lyra namque in eundem scribens habet: *Si populus intelligat orationem sacerdotis, melius reducitur in Deum, & deuotius respondet*, Amen. *Ideo*

Lyra in 1. Cor. 14.

dicit

dicit Paulus, si tu sacerdos benedixeris spiritu, & populus non intelligat, quid proficit populus simplex, & non intelligens? Quapropter in primitiua Ecclesia, benedictiones, & cætera omnia fiebant in vulgari. Vulgari ac vernacula lingua primitiuam Ecclesiam esse vsam, Lyranus his Pauli verbis commotam testatur. In Concilio Aquisgranensi sic habetur: *Psallentium in Ecclesia Domino, mens concordare debet cum voce, vt impleatur illud Apostoli, psallam spiritu, psallam & mente.* Cuius ex hoc Pauli loco desumpta ratio est, *psallam spiritu, psallam & mente.* Chrysostomus ait, Paulum huius rei summam, ad auditorum commodum referre. Sic verba habent: *Est autem, quod Paulus dicit huiusmodi, nisi dixero quod percipi facilè clareq; a vobis possit, sed linguarum munere præditum me esse tantùm ostendam, nullum ex his quæ non intelligetis, fructum facientes abibitis. Nam quæ vtilitas esse possit ex voce non intellecta?* Idem etiam Chrysostomus adiungit: *Sic & vos nisi significantem vocem dederitis, verba, quod dicitur, vento, hoc est, nemini facietis.* Iustinianus etiam Imperator in quo Episcopis omnibus, presbyterisque præcipit, vt sacramenta cæteraq; preces, clara & aperta voce celebrent, mandatum hoc Pauli loco isto confirmat: Sic enim inquit: *Sic enim diuinus Apostolus docet dicens: si solùm spiritu benedixeris, qui implet locum idiotæ, quomodo dicet Amen, super tuam benedictionem? Non enim intelligit quid dicas.* Ex his testimonijs planum est Diuum Paulum, quamcunque tandem Hardingus notam contrariam posuerit, nonnihil pro instituto causaque nostra facere.

Concil. Aquisgran. Can. 132

Chrysost. in 1. Cor. homil. 35.

De ecclesiasticis diuersis capitulis.

Quanquam nos nostras non a miraculo, donoque linguarum, quod exiguo tempore permansit, confirmationes petimus: sed ijs disertissimis, planissimisque Pauli verbis nitimur, quæ nullus inficiari possit: *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit. Si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? ita & vos, nisi per linguam bene significantem, sermonem edideritis, quomodo intelligetur, quid dicitur? Eritis enim in aërem loquentes. Precabor spiritu, sed precabor etiam intelligentia: psallam spiritu, sed psallam etiam intelligentia: si benedixeris spiritu, is, qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarum actionem? nam quid dicas, nescit. In Ecclesia mallem quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua. Omnia ad ædificationem fiant.* Hæc verba perspicua sunt: Lyræ, Concilij Aquisgranensis, Chrysostomi, Iustiniani non ambigua expositio. Quæ quamuis ita sint, scilicet tamen Hardingi solius authoritate subnixi, credere necessariò debemus, ista omnia pro sacris Anglicanis Anglico sermone faciendis nihil planè facere.

1. Cor. 14.

Hardingus 26. Sectio.

QVandoquidem autem omnis populus sacerdotis sese iuxta Apostolicam traditionem ad Orientem pro maxima parte conuertentis preces ad altare factas (qui locus, ab Apostolorum temporibus ad nostram vsq; ætatem, oblationis celebrandæ perpetuò fuit) exaudire non potest, quacunq; lingua

eæ nuncupentur, propter [a] *loci, in quo consistit, distantiam: non est a ratione dissentaneum, vt ijs in chorum receptis, qui quid dicatur, aut canetur, melius norunt, cæteri in inferiore parte templi decorè subsistant, ibiq; Deum humiliter per se precentur silentio, & ea lingua, quæ ipsis maximè nota fuerit, seipsos ad sacerdotis benedictionem & gratiarum actionem, fide æque obedientia, cum fratribus reliquis suis, in choro precantibus conformantes, & assensum eisdem suum significantes, bonam partem eorum, quæ fiunt, aut ex crebris concionibus, aut ex sacris externis ceremonijs, quas indoctissimus quisq;, vel sensibus cognoscere possit, percipientes.*

[a] Falsum: altaria enim, seu mysticæ mensæ in medio templi stabāt, vt manifestum faciam.

Populus ceremonijs institutus.

Episcopus Sarisburiensis.

Fuerunt (inquit Hardingus) *altaria ab Apostolorum vsq; temporibus eodem planè modo, quo nunc sunt, procul a medio templi remota: Neque sacerdotem supra ad altare astantem audire, aut quid diceret intelligere populus potuit: sed tantùm sacris externis ceremonijs erudiebatur, & quicquid sacerdos diceret assensu suo prosequutus est, cum interim, quid diceretur, nesciret.* Hic homo, nisi singulari quodam priuilegio fretus, nunquam certè potuit falsa tam multa tam paucis proferre. Primò enim, quòd ait Apostolos sua ætate aras struxisse, nulla Christianis hominibus templa Apostolorum memoria ædificata fuisse omnes intelligunt. Etenim fideles homines metu tyrannorum in ædes priuatas, loca vacua, syluas, solitudines, antra subterranea conuenerunt. Num verò aras priùs extructas, quàm tẽpla fuisse arbitrabimur? Origenes certè, qui ducentis post Christum annis vixit, hæc contra Celsum verba habet: *Obijcit nobis, quòd non habeamus imagines, aut aras, aut templa.*

Origen. contra Celsum lib 4.

Similiter habet Arnobius, qui aliquantò post Origenem vixit, contra Ethnicos scribens: *Accusatis nos, quòd nec templa habeamus, nec imagines, nec aras.*

Arnob. lib. 2.

Volaterranus etiam, ac Vernerius testantur Sixtum Romanum Episcopum excitandas aras primùm curasse. Quare non rectè sapiebat Hardingus, cum tam confidenter altaria semper ab Apostolorum adeo temporibus extitisse iactaret.

Volaterranus. Vernerius.

Neque verò cum aræ primùm fierent, eoq; nomine appellarentur, ex lapide statim ædificatę fuerunt: ex qua materia Durandus, suiq; similes alij, necessariò faciendas esse eas contendunt, idq; *Quia petra erat Christus.* Etenim Gerson scribit, Syluestrem Episcopum Romanum, aras primùm lapideas statui iussisse, vetuisseq; ne quisquam ad aram ligneam consecraret: nisi ipse suiq; successores. Quanquam autem huiusmodi aras, cum quòd diuturniores, tũ quia firmiores, stabilioréſq; essent, quibusdam in locis receptas esse Gregorius Nyssenus Basilij frater prodit: Ex Augustino tamen in Aphrica quidem suo tempore, ex ligno factas fuisse perspicuum est. Scribit enim *Donatistas horrendo impetu, & furore crudeli Episcopum sauciauisse, & ligna altaris effregisse.* Alio in loco etiam habet, *Officium est Diaconi portare altare*, quod profectò

Durand. lib. 4.

Gerson contra Floretum. li. 4.

Greg. Nyssenus de sancto baptismate.

August. ad Bonifac. epist. 50.

August. in q. veteris & noui

fectò non de lapidum mole quadam,ſed tantùm de menſa Euchariſtica intelligendum eſt. Quo de cauſa eam ſæpenumero Chryſoſtomus ἱερὰν τραπέζαν vocat: Auguſtinus *menſam Domini*, alijq; ſimiliter innumeris in locis patres. Teſtamenti. 101.

Tametſi verò menſa fuit,ara tamen etiam vocata eſt: non quòd ita reuera eſſet,ſed tantùm propter eam,quæ illi cum veteris legis altaribus,interceſſit ſimilitudinem.Sic Irenæus Chriſtum nuncupat *altare noſtrum:* & Origenes, *cor noſtrum, altare noſtrum appellat:* non quaſi aut Chriſtus,aut corda noſtra verè ſint altaria, ſed tranſlatitia duntaxat quadam loquendi formula.Eiuſmodi extiterunt altaria,quibus antiqui patres Apoſtolorũ continuò ætati ſuccedentes vti conſueuerunt. Irenæus lib.4. cap 34. Orig.in Matthæum.tra.35

Iam verò num hęc eadem altaria in loco tam longinquo conſtructa fuiſſe,quemadmodum Hardingus audenter aſſerit,veriſimile videatur, ex hiſce,quæ ſequuntur,teſtimonijs exiſtimandum relinquo.

Euſebius,templi formam apparatúmque, qualis ſuo tempore extitit, oſtendit his verbis: *Abſoluto templo ac ſedibus excelſiſſimis, ad honorem præſidentium,& ſubſellijs ordine collocatis,ornato,& poſt omnia,ſancto ſanctorum,videlicet altari in medio conſtituto, &c.* Altare non in extremo choro,ſed in medio templi,populíque poſitum fuiſſe ſcribit Euſebius. Euſebius lib. 10.cap.4.Ex oratione panegyrica in Encænijs.

Auguſtinus etiam ad hunc modum ſcribit: *Chriſtus quotidie paſcit: Menſa ipſius eſt illa in medio conſtituta. Quid cauſæ eſt,ô audientes,vt menſam videatis,& ad epulas non accedatis?* In Conſtantinopolitano Concilio ſic habetur: *Tẽpore Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum ſilentio circumcirca altare,& audiebant.* Deniq;,vt reliquos mittam, Durandus,quid cauſæ ſit, quamobrem ſacerdos ad altare adſtans ſe ipſe conuertat,inquirens,hanc illius rei rationem adhibet: *In medio Eccleſiæ aperui os meum.* Bonifacium etiam Epiſcopum Romanum a populo ſacerdotem in ſacra Liturgia primum diſiunxiſſe Platyna tradit. Auguſt.de verbis Domini ſecundùm Ioan. ſerm.42. Concil.Conſtant.5.act.1. Durand.lib.5. Platyna.

Sed vt teſtimoniorum longiore commemoratione ſuperſedeam, ex paucis hiſce intelligimus,chorum eo tempore, in templo medio ſtetiſſe,cancellis quibuſdam ſeptum & concluſum, atq; a reliquis partibus diſtinctum,vnde etiam *Cancelli*,dictus eſt,& a Græcis vſitatè πρεσβυτέριον,quia locus erat presbyteris atq; miniſtris propriè deſignatus,cæteríſq; omnibus,ne ſacra interturbarentur,præcluſus,quemadmodum egregiè ex Ambroſij hiſtoria apparet, qui ipſum Imperatorem Theodoſium excedere iuſſit: & ex Nazianzeno in vita Baſilij,& ex decreto quodam, quod tribuitur Clementi,& ex Concilio Laodicenſi:fuítq; locus iſte, id quod ex Chryſoſtomo colligi queat, quadam in parte ſacrorum velo quodam & caduceo obtentus. Immo etiam hodie in magnis Eccleſiis Mediolani, Neapoli, Lugduni, Moguntij, Romę, & in Eccleſia beati Laurentij apud Florentinos, ſacerdos rem diuinam faciens ad Occidentem ſpectat, itáque populum præ oculis ſemper habet. Vnde Durandus inquit, *Sacerdoti in huiuſmodi locis, non opus eſt ſeſe conuertere, cum dicit Dominus vobiſcum, & populum ſalutat.* In eo autem, quod Hardingus fingit, populum longo loci interuallo remotum a ſacerdote, quid ipſe diceret, exaudire non Theodoret.li. 5.cap.18. Nazian.in vita Baſilij. De conſecrat. diſt.2.Sacerdotum. Concil.Laod. can.19.

potuisse,qui veteres patres vlla attentione perlegerit, eum vehementer falsum esse facilè perspexerit. Chrysostomus enim ait: *Diaconi cum sacra mysteria celebrarentur,surrexerunt & populum alloquuti sunt his verbis: Oremus pariter omnes.* Rursum ait: *Sacerdos & populus in sacra Liturgia colloquuntur: Sacerdos ait,Dominus vobiscum: populus respondet, Et cum spiritu tuo.* Iustinianus Imperator præcipit vt preces sacras sacerdos tanta vocis contẽtione recitaret, quanta exaudiri a populo posset. Clemens Alexandrinus habet: *Est ergo,quod hîc est apud nos altare, terrestris congregatio eorum,qui sunt dedicati orationibus,qui veluti vnam vocem habent communem,& vnam mentem.* Et ne omnes consecter reliquos,Bessarion ait: *Sacerdote verba illa pronunciante, assistens populus in vtraq; parte respondet,Amen.* Tu nunc æstimato,Lector, quid certi veriq; habere videantur,quæ istis mox Hardingus adiungit: *populum modo quodã decoro in inferiore parte tẽpli subsistẽtẽ ceremonijs quibusdã, & signis e choro ostensis institutum fuisse,assensumq; significasse,& respondisse Amen Sacerdoti ad altare precanti,etiamsi quid precaretur,prorsus ignoraret.* Paulus quidem ait,*quomodo dicet Amen,ad tuam gratiarum actionem,quandoquidem quod dicas nescit?* Sic Augustinus inquit, *vt populus ad id,quod planè intelligit,dicat Amen.* Itidem Ambrosius: *Imperitus audiens,quod non intelligit,nescit finem orationis, & non respondet Amen,id est, Verum, vt confirmetur benedictio: per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent,Amen: vt omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus confirmentur.* Quare cum nec altaria Apostolorum tempore vlla ædificata essent,nec mensa Dominica,qua tum vtebantur, tam longè a medio templo submoueretur,nec populus ad ea responderet,quæ non intelligeret: Cum hæc,inquam, ita multa reperiantur in præmissis falsa, Hardingi conclusionem in dubium vocare non immeritò possumus.

Chrysost.ad Ephes.homil.3
Chrysost.in 2. ad Cor.homil. 18.
De eccleſiast. diuers.capitul.constitut. 123.
Clem.Alexan. strom 7.
Bessarion de sacramento Eucharistię.
1.Cor.14.
Augustin.de Catechi.rudibus cap.9.
Ambros.in 1. Cor.cap.14.

Hardingus 27. Sectio.

QVòd D.Paulũ,Iuelle,ad propositũ tuũ confirmandũ adducis,eumq; facis hoc modo dicentem, aliter ac ipse scripsit: Si precatus fueris in Ecclesia spiritu tuo,aut strepitu peregrinorum verborum, quomodo Idiota respondebit,Amen? Quid enim dicas,nescit: *in ijs,inquam, Textum tua ipsius adulterina fartura distendisti. Translatio ab Edouardo sexto, suisq; Consiliarijs approbata, verior est,ac propiùs accedit ad Græcum, quæ perinde valet:* Quando benedicis spiritu, quomodo qui Idiotæ locum occupat,dicet Amen, ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas, nescit. *Hoc in loco Apostolus loquitur de benedictione seu gratiarum actione in spiritu, qui spiritus quid sit non facilè explicari potest, iuxta vestri ipsorum Patriarchæ Ioannis Caluini iudicium. Ambrosius pro illo spiritu accipit,quem in baptismo hausimus,qui nos vrget,& excitat ad precandum: Beatus Thomas,pro sancto spiritu nobis donato,pro ratione, & pro imaginandi facultate: Erasmus pro ipsa voce: Isidorus Clarius pro potestate pronunciandi. Aliqui pro spiritu, qui per arteriam transit: Aliqui pro intentione: Augustinus argutè,* pro apprehensioné, quæ ideas concipit,& signa rerum:

1.Cor.14.

Caluinus

Caluinus in institutionibus, de oratione cap. 15. pro sono eris, quem spiritus gutturis, aëris q; reflexus efficit & gignit: Chrysostomus pro dono spirituali, aut spiritus sancti dono loquendi linguis: quam interpretationem Caluinus ipse, pro tribunali quodam modo sedens, huius controuersiæ arbiter, maximè probat, cæterorum q; omnium iudicia reprobat, suum q; adeò ipsius, quanquam imprudens vt videtur: tuum q; etiam Iuelle peregrinorum verborum strepitum non minùs damnaret, si eum audivet. Huius loci sensum tam incertum at q; dubium, tanquam fidium concentum illo tuo peregrinorum verborum sono dissoluere, quo vocabulum illud, Spiritus, tam violenter noua vestra expositione adhibitum tam variè accommodas, ad Latinas in Ecclesia Latina preces improbandas parum facit: præsertim cum Paulus per illam miraculosam linguis loquendi potestatem, qua vtebantur, vel abutebantur veriùs Corinthij, diuersum quoddam loquendi genus intelligat ab eo, quo sacerdos preces publicas recitat.

Sacerdos, fateor, liturgiam paræcis suis recitans, lingua quidem loquitur, sed non eiusmodi, qualem D. Paulus sensit. Etenim eam maiore ex parte sacerdos si doctus fuerit intelligit, populus q; non omnino eius ignarus est, propter frequentes conciones, diuturnum vsum, ferias solennes, multiplices q; ceremonias. Quare argumentum tuum ab illo loco desumptum, contra preces docta Latina lingua celebratas nihil valet, quãuis eam indocta plebs minùs perfectè calleat. Equidem, si accuratam Augustini de hoc Pauli loco iudicij receperis, alias tum quærere scripturas, alias confirmationes Anglicæ vestræ liturgiæ debebis. Nam vt Augustinus hanc rem egregiè & doctè exponit, D. Paulus per linguam, non aut Latinam aut Græcam, aut Hebraicam, apud homines rudes, aut vllam omnino peregrinam linguam intelligit, sed tantùm metaphoricõs, quamuis eloquendi formam, qua rerum signa antè pronuncian-

Vide August. lib. 12. de Genesi ad literã cap. 7. 8. & 9.

tur, quàm intelliguntur. Per spiritum autem, non sonum quendam vocum peregrinarum, iuxta tuam peregrinam interpretationem, significat: sed prout hoc in loco propria quadam & peculiari ratione sumitur, potestatem quandam animæ inferiorem mente, quæ rerum similitudines concipit, neque intelligit. Quicquid autem hoc modo pronunciatur, lingua & spiritus pronunciatur, siue Latino, siue Anglico, siue vllo alio sermone pronunciatũ fuerit. Cæterùm, bone vir, etiamsi populus non accuratè intelligat, quid sacerdos in Latina liturgia dicat, tamen fructus nonnihil & commodi inde capit, quatenus publicas preces a sacerdote pro populo in ecclesia nũcupatas, boni cõsulere Deo visum est.

* Falsum: imperita enim plebs nullum verbum aut syllabam Latinæ linguæ intelligit.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco, quendam facetiarum leporem temporis ludendi causa comparatum adhibuit Hardingus. Caluinum facit patriarcham, eumque in tribunali collocat sublimi, cæteros omnes iudicio capitis condemnantem: Pauli sensum distendi, eiusque harmoniam peregrinarum vocum sono quodam dissolui scribit: & qua copia est, idem sæpius mutatis verbis duplicat, iterátque, & secum ipse multùm, ac iocose ludit, in quo non debet animo iniquo ferre, si ei ego sic respondero, vt Ambrosio quondam Hieronymus respondit, de ipsius in Lucam

Pauli verba contrario penitus modo inuertat,& ſic dicat: *Fac lingua peregrina atq; incognita preceris, vt populus dicat, Amen. Sic enim dixeris, etſi quid preceris neſcierit.*

Quod de docta Latinorum lingua tam ſæpe iactat Hardingus: ad Lectorem potiùs perſtringendum, quàm rem bene & luculenter confirmandam valet. Ita vafros illos & veteres hæreticos, Marcum atque Heracleonem in precibus ſuis Hebraica quædam, aliáque inaudita & inuſitata vocabula vſurpaſſe Auguſtinus & Arnobius teſtantur, quò auditores ſuos admiratione percellerent, ſuámq; commendarent,& propagarent fraudem. Nulla lingua per ſe docta putanda eſt, ſed duntaxat alterius rei gratia, atque, vt periti loquuntur, *per accidens*, id eſt, vel propter elocutionem ornatam, vel propter rerum ſummam dignitatem, & amplitudinem: vèl propter eius, qui loquitur, doctrinam atque ſcientiam. Liturgia autem & formula publicarum precum latina, cum per ſe nullis eloquentiæ luminibus illuſtratur, (nullis enim certè indiget,) tum interdum & parum Latina eſt, & ſenſus expers. Exemplum vnum hoc multorum loco fuerit. In laudes ſanctiſſimæ virginis hoc modo ſcribitur, *Cuius Dominus humilitatem reſpiciens, Angelo nunciante concepit redemptorem mundi*. Ex hac docta lingua diſcimus, non Dominam noſtram, ſed Dominum concepiſſe Chriſtum. Sic enim verborum σύνταξις fluit, *Dominus concepit redemptorem mundi*. Res quas habet ea Liturgia, nonnunquam ſumma futilitate, fabularúmque vanitate abundant: nonnunquam etiam ad impietatem, & idololatriam ſpectant: Sacerdotes autem, qui ea lingua vtuntur, eiuſmodi pleriqueſ unt, vt eam vix certè doctam efficere queant. Papa Zacharias Sacerdotem quendam ſuo tempore puerum his verbis baptizaſſe teſtatur: *In nomine Patria, & Filia, & Spirita ſanfta*. Multos etiam ſacerdotes, ſua memoria cum publicas preces Latinè celebrarent, quibus in locis populus Latinè ſciebat, barbariſmos ac ſolœciſmos commiſiſſe, hoc eſt ſalſam Latinitatem vſurpaſſe, Auguſtinus author eſt: tum etiam ait, *multa in illis reperiuntur contra Catholicam fidem*. Talis nimirum eſt ea lingua, quam hîc Hardingus vt eruditam, & doctam tantopere laudat.

Aug. ad Quoduultdeum. Arnobius.

De conſecrat. Diſtinct. 4. Retulerunt.

Aug. de catechi. rudib. cap. 9. De Conſ. diſt. 4. Si non.

Verùm nos linguam Latinam, eloquentia, copia, doctrina, cæteris omnibus antecellere concedamus. An verò tam curioſas, támque ſuperſtitioſas eſſe Dei aures homines iſti putant, vt nullas niſi *docta lingua* nuncupatas preces ferre poſſit? Certè, nullam Paulus in Eccleſia doctrinæ oſtentationem, ſed ſermonem duntaxat planum, cum intelligentia coniunctum poſtulat, vt ignari ædificentur.

Imperator Caligula panes aureos, cæteráque fercula tota aurea conuiuis appoſuit, & epulari iuſſit. Multa tum quidem videbant aſpectu pulchra, ſed nihil erat, quo ſe paſcere, & famem explere poſſent: Similiter Hardingus preces ſuas Hebraicas, Græcas, Latinas, auro quaſi fulgentes, populo proponit: tum rogat, vt veſcantur. Præclarum verò ſpectaculum, in quod oculos defigant ſuos: nihil autem, quod omnino capiant, atque guſtent, delibare poſſunt: quódque

que vel eos ad reſipiſcẽtiam inducat, vel eorum conſcientias tranquillas & pacatas reddat.

Egregiè dixit Auguſtinus, *Quid prodeſt clauis aurea, ſi aperire, quod volumus, non poteſt? Aut quid obeſt lignea, ſi hoc poteſt? quando nihil quærimus, niſi patere, quod clauſum erat.* Auguſt. de doctrina Chriſtiana. lib. 4. ca. 11.

Populus (inquit Hardingus) *non penitus neſcit, quid Sacerdos dicat: intelligit eum, etſi non perfectè, & accuratè, tamen intelligit.* Sic titubat atque hæſitat in ſuo illo *perfectè, & imperfectè*, quaſi nondum, quantum populus intelligeret, ſatis perpendiſſet. Etenim quòd populus imperitus Latinam linguam perfectè teneat, id veritati ipſi palam repugnat: quòd autem nihil omnino intelligat, idipſum eſt, quod diſertè Paulus auerſatur: intelligentiam namque Paulus flagitat.

Quapropter rem partiri voluit Hardingus, aítque, *Populus Latinam linguam intelligit, licèt non exquiſitè aut cumulatè:* hoc quidem eſt, neq; Scripturas, neq; preces, neq; quicquam eorum, quæ dicuntur, nec ſententiam vllam, nec verbum, nec ſyllabam, nec literam tenet. Loquentem Sacerdotem audit, quid loquatur ignorat: ſeſe huc & illuc conuertentem, geſtúſque quoſdam agentem intuetur: quid autem ſibi velit, neſcit. Hoc eſt Latinam linguam intelligere, inquit Hardingus. Sed Deus bone, hæccine eſt eà intelligentia quam Paulus requirit: nempe qua *populus ædificetur, reſpondeatq; Amen?*

Quam verò tandem voluptatem capit Hardingus, in diminuenda & coercenda hominum Chriſtianorum intelligentia? Quid ni enim potiùs perfectè cognoſcere, quid Sacerdos loquatur, debeant? Cur eſſet aliquid in rebus ſanctiſſimis, atq; diuinis incohatum? Paulus, vt omnes in virum perfectum in Chriſto Ieſu creſcamus, & Auguſtinus vt populus reſpondeat Amen ad id quod planè & perfectè intelligit, exoptant. Ad Ephe. 4. Auguſt. de catechizand. rud. cap. 9.

Hardingus. 28. Sectio.

AT Paulus (inquiunt) efflagitat, vt populus aſſenſum ſignificet, ſeq; ad Sacerdotem accommodet, dicendo Amen, ad precationem in eccleſia factam.

Equidem in eccleſia primitiua hoc neceſſarium fuit, quando prima quodammodo rudimenta fidei tradebantur. Quam ob cauſam preces tum lingua populari, & vſitata vulgo hominum fiebant, vt ea melius inſtituerentur: quandoquidem nuper ad fidem conuerſi, atque ex Ethnicis Chriſtiani facti accurata inſtitutione opus habebant.

Poſtquam verò fideles homines, tanta multitudine creuerunt, omnibuſq; religionis partibus tam exquiſitè eruditi fuerunt, vt ſponte ſua, ſeſe in precibus publicis ad miniſtros conformarent: in eccleſijs Latinis preces Latinæ inſtitutæ ſunt, ſatiſq; viſum eſt, ſi pars aliqua populi intra chorum, pro tota multitudine reſponderet. Atq; iſta magis expedita magiſq; conſentanea ratio iudicata eſt, quàm ſi vernacula cuiuſq; gentis lingua celebrarentur.

Episcopus Sarisburiensis.

QVi falsum defendere conatur, eum oportet diligenter omnia circumspicere, quamq; sua conueniant, ac cohæreant accuratè considerare. Hardingus paulò antè hoc modo scripsit: *Cicero linguas innumerabileis esse affirmat, ex quibus omnibus, neque Iuellus, neque suorum quisquam astipulatorum conuincere potest publicas ecclesiæ preces cuiusquam nationis vnquam per sexcentos annos, post Christi natiuitatem, vlla lingua recitatas fuisse, præterquam Græca, aut Latina.* Nunc contrà, vel quid antea dixerit oblitus, vel ipsa veritate impulsus, sic inquit: *Equidem hoc in ecclesia primitiua necessarium fuit, cum prima quasi rudimenta fidei traderentur. Itaque tum recitatæ preces fuerunt populari & nota lingua, quò populus ea commodiùs & faciliùs fidei disciplinam perciperet.*

Hardingus sibi contrarius.

His verbis, quod suprà tam confidenter iactauerat, funditus destruit atque euertit, meamq; causam egregiè confirmat. Nunc Iuello licet esse securo: Hardingus siquidem contra se ipse probare potest, sacra publica in primitiua ecclesia sermone vernaculo fuisse procurata: idq; tanquam verissimum asseueranter affirmat, itaq; fuisse necessarium, nec potuisse aliter esse scribit. Hæc Hardingi pugnantia simul constare nullo modo possunt, si verum fuerit alterum, falsum sit alterum est necesse.

Ratio, quam hoc in loco concludit, ex temporum dissimilitudine pendet. *Erat* (inquit) *populus tum rudis, & institutione summa opus habuit: nunc verò eruditus est, & fidei gnarus atque numero multiplicatus: satius ergo nunc atque expeditius est, vt res diuina sermone peregrino fiat, vtq; soli clerici Sacerdoti respondeant pro tota ecclesia.*

Hæc Hardingus inquit, non Ambrosij, Augustini, Hieronymi, Chrysostomi, aliorumque his similium veterum, catholicorumque doctorum authoritate inductus, sed ex sententia recentium doctorum Thomæ Aquinatis, & Nicolai Lyræ, quorum superior mille ducentis plùs minus annis a Christo vixit.

Hardingi in angustum contracta ratio sic habet: *Populus nunc dierum eruditus est: Ergo, preces publicas ignota lingua recitare debet.* Si causam Hardingus omnibus probare suam cupit, alia argumenta comparet, oportet. Quid si autem populus eruditus non sit? Quid si nihil sciat, ne Christianæ quidem fidei principia? Quid si nullus sit, qui eum erudiat? Quid si Sacerdos tanquam vnus sit e populo, cœcusq; cœcum ducat? Non tamen nouum, puto, decretum mutabit Hardingus suum, quin peregrinæ preces perpetuò valeant.

Sanè verò, Dei cognitio, ecclesiæ anima est & vita: atque vt in primis eiusdem fundamentis iaciendis necessaria fuit: sic ad perpetuam eiusdem conseruationem necessariò requiritur. Hilarius inquit, *Ecclesiæ, in quibus verbum Dei non vigilat, naufragæ fiunt.* Neque verò Paulus iussit, vt hæc forma obtineret ad tempus, dum fidei rudimenta docerentur, quemadmodum fingit Hardingus, sed ita habet:

bet: *Hæc quæ ſcribo, Domini ſunt mandata. Omnia ad ædificationem fiant.* Populi ædificatio, ad quam hæc omnia referuntur, permanet: Ergo, populi ſcientia, ex qua illa dimanat, nunquam tolli debet. 1. Cor. 14.

Hardingus. 29. Sectio.

NOn poteſt populus, fateor, dicere Amen, *ad benedictionem, aut gratiarum actionem Sacerdotis, æquè ac ſi linguam Latinam perfectè calleret: tamen aſſenſum ei præbet, & ratam eam habet in cordibus ſuis, ſeq; ad Sacerdotis ſenſum applicat: quanquam non* in ſpeciali, *tamen* in generali: *hoc eſt, etſi non in quauis particulari ſententia laudis, & gratiarum actionis, aut in ſingulis quibuſque poſtulatis, tamen in toto. Si enim populus ad eccleſiam recto animo ſtudioq; conuenerit, ſicuti non minùs indocti faciunt, quàm docti: hoc ſibi proponit vt Deum glorificet, laudet, & colat, eiq; pro beneficijs gratias agat, ſimulq; res ſibi tum in hac, tum in futura vita neceſſarias ab eo petat.*

Atque hic pius animorum affectus tam eſt procul dubio Deo gratus, vt nulla verborum intelligentia cum eo conferri queat. Hunc quem quærimus aſſenſum, & ſuam ad Sacerdotes conformationem multis ſignificat externis ſignis, & geſtibus, ſcilicet, ſtando ad Euangelium, & præfationem Miſſæ: ſeſe inclinando, & adorando ad Sacramentum: & genua flectendo alijs temporibus, vt quando venia, & miſericordia ſummiſsè petitur, aliiſq; ſimilibus deuotionis indicijs ad alias partes Sacrarum precum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ITerum nunc Hardingus perſuadere nobis conatur, plebem indoctam & imperitam Latinum ſermonem intelligere, quanquam minùs accuratè, poſſeq; generatim aſſenſu ſuo proſequi, quicquid Sacerdos dixerit, etſi, quid dicat, planè atque omnino neſciat. In quo nonnulla videtur Pauli, atque Hardingi iudiciorum pugna. Paulus enim ait: *Idiota non poteſt dicere Amen ad tuam precationem, quia quid dicas neſcit. Immo,* inquit, *etſi quid dicas neſcit, poteſt tamen reſpondere Amen.* Sed hanc correctionem adiungit: *Non poteſt, fateor, dicere Amen, ad benedictionem gratiarumq; actionem Sacerdotis, tam bene, ac ſi linguam Latinam intelligeret.*

Quis te officijs populi ſic moderari docuit Hardinge? Cur fratres tam palàm tuos decipis? Quamobrem eos doces dicere Amen, ſeſe ædificare, gratias agere, ſuaq; corda ad diuinam voluntatem conformare, minùs bene, quàm eos oportuit, vt ipſe & noſti & profiteris? Tuæ ipſius linguæ teſtimonio coargueris te Dei populum a meliore adducere ad deterius.

Demiſſum affectum, cordíſq; pium, ac religioſum ſtudiũ cognitione omni & ſtrepitu verborum præſtantius, Deóque gratius eſſe non dubito. Hoc enim eſt ſpiritu & veritate precari. Propterea eos, qui

Ioan. 4. Matth. 16. contrà faciunt, Deus reprehendit: *Populus iſte appropinquat ad me labijs ſuis (inquit Dominus) ſed cor eorum procul eſt a me.* Hinc huiuſmodi rationem Hardingus concludit, *Populus deuotus eſt, & religioſus: Ergo, preces lingua peregrina recitare ſuas debet.*

Argumenta ſua Hardingus expendat & corrigat velim. Hoc nimis ineptum eſt, & reſponſione nulla indiget. Equidem ſi ignarus populus in ſumma ignorantia, atque tenebris, tanto pietatis & religionis amore inflammetur: multò profectò magis iſtis ſtudijs incenderetur, ſi preces ſanctiſſimas audiret atq; intelligeret.

Genuum flexio, inclinatio, ſtatio, cæteríq; huiuſmodi geſtus & laudabiliter adhibenter, & animi religioſum affectum declarant: dummodo populus, quid velint, cognoſcat, eóſq; Deo, cui debentur, tribuat. Nam niſi hæc adſint, hypocritarum potiùs fuco, quàm piorum ſanctorúmq; hominum veræ religioni inſeruiunt. Cœleſtinus ad Epiſcopos Galliarum ſcribit hoc modo: *Docendi potiùs, quàm illudendi, nec imponendum eſt eorum oculis, ſed mentibus infundenda præcepta ſunt.*

Inter decret. Cœleſt. pp. 1.

Hardingus. 30. Sectio.

QVòd autem D. Paulus morem precandi lingua in eccleſia tanquam fructus & ædificationis expertem improbare videtur, & quinq; verba, aut ſententias intellectas, & perceptas, ex quibus reliquus populus inſtituatur decem millibus peregrino & incognito ſermone pronunciatis anteponere: iſta omnia ad illorum temporum conditionem referenda ſunt, quæ hodierno eccleſiæ ſtatui longè diſſimilis eſt.

Lingua precum, de qua Paulus loquitur, prorſus peregrina fuit, & incognita, & ſigni cuiuſdam inſtar non credentibus: Latina lingua in eccleſia Latina, non omnino peregrina eſt, atq; incognita: nam præter Sacerdotem in pleriſq; locis, ex reliqua multitudine nonnulli eam intelligunt quodammodo, aut plùs, aut minùs: & nunc eiuſmodi ſigno opus non habemus. Illic inſtitutio fuit neceſſaria: nos præcipuarum religionis partium non ſumus ignari. Illi fuerunt in ſingulis rebus informandi: nos ad eccleſiam non ideo potiſſimùm conuenimus, vt quando preces celebrantur, erudiamur, & doceamur, ſed vt precemur, & homilias attendamus. Illorum preces, quia fides aberat, inutiles fuerunt, & proinde vernaculo ſermone fieri eas oportuit, quó fides augeretur: noſtra fides nobis plus profuerit, ſi nos religioſis precibus dedamus. Illi quandoquidem erant fidei expertes, interpretatione tum in precibus, tum in homilijs, tum in cæteris omnibus ſpiritualibus exercitijs opus habebant: nos neceſſaria fidei rudimenta ſatis luculenter edocti, de cætero, ſedulis & vehementibus precibus a Deo expoſcere vitam iuſtam, piam, & ſacram potiùs, quàm multum temporis in audiendo, ſcientiæ noſtræ augendæ cauſa, conſumere debemus. Qua de re Chryſoſtomus ſic habet: Profectò ſi orare cum diligentia inſuefcas, nihil eſt quod doctrinam tui conſerui deſideres, cum ipſe Deus ſine vllo interprete mentem abunde luce afficiat.

Chryſoſtomi verba iniquiſſimè tractata.

Contra Anomæos, hom. 3.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HIc Hardingus contentione quadam oratoria vsus, multaſque conſectatus differentiæ circumſtantias, eccleſiæ primitiuæ ſuæq; Romanæ conditionem inter ſe confert, atq; inde probare videri vult, Pauli verba, quæ Paulus ipſe *mandata Domini* vocat, illo duntaxat momento rata, deinceps perpetuò irrita eſſe: acſi diceret, diuinam mutari poſſe voluntatem, vel Dei præcepta, ad tempus exiguum, ac certos annos durare.

Eccleſiæ primitiuæ inſtituta ab ijs, quibus hodie Romana eccleſia vtitur, vehementer diſcrepare non nego. Nam vt illa omnia prætermittam, quæ hîc Hardingus ex vtriuſq; eccleſiæ memoria decerpſit, interq; ſe contulit, quæq; ad hanc cauſam & propoſitum propiùs accedunt, perſequar: in eccleſia primitiua Rectores optarunt, & in eo vehementiſſimè contenderunt, vt populus ſcientia abundaret: in Romana nihil aliud agitur, nihil quæritur, quàm vt populus ſumma rerum omnium ignoratione obruatur. In ea miniſtri varijs linguis loquuti ſunt, vt ab omnium gentium, & religionum hominibus intelligerentur: in hac miniſter lingua peregrina vtitur, quò eum nemo intelligat. In illa rudes, & ignari eloquentes euaſerunt: in hac Epiſcopi, & Cardinales, & doctiſſimi quiq; muti fiunt.

Denique ne conſecter reliqua, in eccleſia primitiua certiſſima ſpiritus ſancti effecta, & Chriſti pedum ipſa veſtigia atque monumenta apparebant: qua de cauſa Irenæus, cæteriq; priſci patres in rebus dubijs & perplexis, ad vſum, & exemplum illius eccleſiæ ſemper prouocauerunt. Tertullianus habet: *Hoc aduerſus omnes hæreſes valet, id eſſe verum, quodcunq; prius: id eſſe adulterinum, quodcunq; poſterius.* Atque hoc ſanctiſſimos patres in Niceno concilio congregatos induxit, vt ſummo omnium conſenſu exclamarent τὰ ἐξ ἀρχαῖα κρατείτω: in quo ſe normæ moriq; eccleſiæ primitiuæ ſubijciunt, atq; ſummittunt. Contrà verò Valentinus, Marcion, alijq; conſimiles hæretici, ſe omnium iudicabant ſapientiſſimos, eaque arrogantia inflati, Apoſtolorum inſtituta (ſicut nunc Hardingus, ſuiq; ſocij faciunt) prorſus reſpuebant & contemnebant. Sic de illis ſcribit Irenæus: *Dicent ſe, non ſolũ presbyteris, ſed etiam Apoſtolis ſapientiores eſſe, & ſynceram veritatem inueniſſe.* Non ego tantę Hardingũ impietatis accuſo, quantã Valentino, & Marcioni tribuo: hoc tantùm dico, eum ſpretis Apoſtolorum decretis, atq; inſtitutis, noua quædam inuenta perſequi: itaq; veterum hæreticorum Valentini & Marcionis veſtigijs inſiſtere. Nunc Hardingi rationes attendamus: *Eccleſiæ* (inquit) *primitiuæ conditio, multum abfuit ab horum temporum eccleſiæ conſuetudine: Ergo, Pauli mandatis non aſtringimur.*

Deinde ait, *Vnus aut alter, in ſingulis paræcijs, aliqua ex parte linguam Latinam intelligit:*

Populus religionem cumulatè edoctus eſt:

Conuentus non tam diſcendi, quàm precandi cauſa fiunt: Ergo peregrino ſermone preces publicæ recitari debent. Deus bone, quid Har-

Irenæus, lib. 3. cap. 3.

Tertul. aduerſus Praxeam.

Concilium Nicenum. Can. 6.

Irenæus. lib. 3. cap. 2.

1

2

3

4

dingo venit in mentem, vt isto modo ageret? Non libenter quidem comparatione huiusmodi vtor. Sed certè ita habet: ne pueri profectò tam pueriliter argumentari solent. Certò nouit pro maxima parte, neq; ex omni parœcia quenquam, neq; ipsum sæpenumero Sacerdotem Latinè intelligere. Non est nescius suæ ecclesiæ homines religione parum imbui, nec cuiquam licere eos instituere. Atq; vt hæc pariter ambo vera essent, non tamen inde concludere poterit, oportere ergo populum preces publicas ignota lingua facere.

Ita neq; vera est Antecedens, neq; consequentem necessariò inducit. Tecum nunc ipse, Christiane Lector, considerato: num hæ confirmationes atq; argumenta eius sint ponderis & momenti, vt conscientiæ tuæ satisfacere possint. Preces vernacula lingua concipere in primitiua Ecclesia necessarium fuisse, ad procreandam fidem affirmat. Quid autem preces incognito sermone factæ gignere possunt? Quam scientiam, quam fidem, quam charitatem generare? Apostoli fidei neutiquam erant expertes: tamen Christo dixerunt, *Domine adauge nobis fidem.* Luc. 17.

Christus postrema mundi secula significans, ait: *Quando filius hominis aduenier, vix fidem in mundo reperiet.* Quæ res ad extruendam fidem valebat, eadem profectò ad instaurandum vtilis est: & quæ tùm ad augendam fidem necessaria visa est, ea nunc quoq; ad eandem conseruandam necessaria existimari debet. Luc. 18.

Chrysostomi autem verba, quorsum tandem profert? An vnquam bonus ille pater, populo preces publicas peregrina lingua recitauit? Hardingus ipse nouit populum, quid Chrysostomus precaretur, intellexisse, & ei sua lingua respondisse, & vnà cum illo precatum esse. An ille vnquam populi nimiam cognitionem vituperauit, aut eum a legendis Scripturis deterruit? Immo sæpe auditores suos, quòd Scripturas rariùs legerent redarguit, eosq; hortatur, vt Bibliorum sibi librum comparent, vt Scripturas legant, vt priuatim cum domesticis suis, de Scripturis sermonem conferant. Quòd autem Hardingus, quò populi mentes a legendo abstrahat, Scripturas ait esse obscuras, & lubricas, nec posse quenquam in eis sine duce ingredi atq; penetrare: Chrysostomus contrà, vt populum ad legendas Scripturas excitet, planas eas & faciles esse dicit, hominemq; indoctum, & imperitum votis a Deo posse earum scientiam impetrare per se, sine magistro, vel institutore. Hæc sunt enim ipsius verba: quemadmodum ea citauit Hardingus: *Profectò si orare cum diligentia insuescas, nihil est quod doctrinam conserui tui desideres, cum ipse Deus sine vllo interprete, mentem tuam abunde luce afficiat.*

Chrysost. contra Anomœos homil. 3.

Chrysostom. in Mat. homil. 2.

Chrysostom. in Psalm. 43.

Chrysost. ad Col. homil. 9.

Chrysost. contra Anomœos homil. 3.

Similem multis præterea in locis sententiam habet. Quando Eunuchi Reginæ Candaces historiam exponit, sic habet: *Fieri non potest vt is qui diuinis scripturis magno studio, feruentiq; desiderio vacat, semper negligatur: Licet enim desit nobis hominis magisterium: tamen ipse Dominus, supernè intrans corda nostra, illustrat mentem, rationi iubar suam infundit,*

Chrysostom. in Gen. homil. 35

infundit, detegit occulta, doctorq; fit eorum quæ ignoramus.

Quare iſte locus Chryſoſtomi parum Hardingo commodat, niſi id fortè ſpectauit, vt antiqui Doctoris nomine, & titulo abuſus, aliquid ſe attuliſſe ignaris hominibus perſuaderet. Ratio quam hinc efficit, huiuſmodi eſt:

Idiota quiſq;, quantumuis ignarus, Scripturas propria lingua legere, easq; ſine interprete intelligere poteſt:
Ergo, preces publicæ plebi ſermone peregrino recitandæ ſunt.

Hardingus. 31. Sectio.

HIc tamen nollem mihi quiſquam ignorantiæ patrocinium obijciat, quaſi vllam ego populo ſanctam ſcientiam inuiderem. Omnem illi cæleſtem cognitionem opto, vt nihil ignoret, quod ad ſalutem ei fuerit neceſſarium. Atq; etiam ex animo cum Moſe dico: Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det Dominus illis ſpiritum ſuum? *Veruntamen, vt totum vulgus Sacerdotem preces publicas celebrantem intelligat, ſapientes & pios homines, rem non adeo neceſſariam exiſtimaturos eſſe puto, propter quam antiquiſſimus Eccleſiæ vſus, ſumma cum offenſa, authoritate publica & generali ſpreta, & contempta, priuato paucorum hominum iudicio damnetur, violetur, & penitus abrogetur.*

Num. 11.

Si iuſta hæc querela, verumq; crimen eſſet, ad quem eius pertineat correctio, non ignotum eſt. Nam quod ad religionis ſtatum attinet, Concilium generale, quo vniuerſalis Eccleſia repræſentatur, omnibus ſemper ſeculis ſalubres medicinas cunctis malis excogitauit? Quando ijs non auſcultatur, de quibus Chriſtus dixit, Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit: *timendum videtur, ne quod ad publicas preces attinet, noua hæc & erudita audacia, minùs Deo grata ſit, quàm vetus, ſimplex q; humilitas. Vt populus humili, ac religioſo animo præditus preces ſuas intelligeret, optabile fuerit, non nego.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

OMnem ſcientiam, quæ pia, cæleſtis, neceſſaria q; ad ſalutem fuerit, optat Hardingus populo: Latinam modò liturgiam ſuam ei nullo modo cognoſcendi poteſtatem facit. In quo fateri imprudens videtur latina ſacra, nec pia eſſe, nec cæleſtia, nec ad ſalutem populi neceſſaria. *Totum populum verbi diuini peritum eſſe cupit*: & quanquam neminem eſſe nouit, qui eum inſtituat, non tamen vel legere Scripturas, vel particulam vllam publicarum precum intelligere ei permittit. Reliquum eſt, vt non niſi diuino quodam inſtinctu docendum eſſe ſentiat.

Si qua culpa commiſſa fuerit (inquit Hardingus) *eius ad Concilium*

generale pertinet correctio. Ipsum Concilij nomen magnum esse, & graue fateor. Attamen si hæc sola corrigendorum vitiorum ostenderetur via, longè miserrimam esse Dei ecclesiam necesse esset. Si Christus, suíque Apostoli Concilium generale expectandum sibi duxissent, nec Euangelium promulgatum, nec constituta ad hunc vsque diem ecclesia fuisset. *Optandum esset* (inquit Hardingus) *vt preces publicas populus intelligeret, non nego.* Huius te dicti memorem esse velim, Lector: vt populus preces publicas intelligeret optabile esse Hardingus ipse confitetur. Quid ita verò? Quia certè & sentire, & agnoscere coactus est, hoc tum ad amplificandam Dei gloriam multum valere, tum populum inde consolationem, atque vtilitatem longè maximam capere. Quapropter optandum istud esse scribit. Hinc autem contrà licet concludere isto modo: Ergo populum in hac crassissima, & quodamodo bruta ignorantia detineri, nullámque publicarum precum suarum partem intelligere, ipsius Hardingi testimonio & confessione detestandum est. Non licet autem quod bonum est & optabile gerere: quod contrarium est corrigere, Dei gloriæ inseruire, populo solatium dare, sine generalis Concilij authoritate? Deum huiusmodi decretis solutum esse, satis quidem clarè apparet. Etenim & ecclesiam sæpenumero repurgauit suam, & vitia hæresésque sustulit, priuatis colloquijs ac conuentibus nonnullis in regionibus: id quod ex Concilijs istis particularibus patet: Carthaginensi, scilicet, sub Cypriano: Neocæsariensi in Ponto: Ancyrano in Galatia: Gangrensi, in Paphlagonia: atq; ex alijs huiusmodi, absq; Concilij generalis consentione. Sic Ambrosius contra Secundum & Palladium habet: *Superioribus temporibus Concilium sic factum est, vt Orientales in Orientis partibus constituti haberent Concilium: Occidentales in Occidente.*

Cypria. tom. 2.
In tom. 1. Concil.
In concil. Aquileiens.
In collatione cum Palladio.

Cæterùm Christus (inquit Hardingus) *Conciliorum authoritatem disertis verbis sanxit: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Verba hęc agnoscimus, quanquam profectò Christum eo in loco nihilo magis de Concilio, quàm de priuato quopiam viro eius mandata exequente, atq; præstante loquutũ constat: quibus ipsum etiam Conciliũ parere non minùs, quàm cæteros homines oportet: quibusq; remotis, Concilium quantumuis generale, non est tamen Concilium.

Luc. 10.

Vbi autem mandauit Christus, vt preces publicæ peregrino & incognito sermone recitarentur? vbi Concilium vllum generale decreuit? Iterum ab Hardingo quæro, atq; vt mihi respondeat, vehementer peto: vbi generale Concilium vllum, ab initio vsque mundi ad nostram memoriam habitum constituit, & lege lata sanxit, vt populus preces ignota lingua recitatas audiret? Si quod extet huiusmodi Concilium, quare non illud expromit Hardingus: Si nullum sit, nec vnquam fuerit, quamobrem nos Concilij nomine ludit? De se rectè Cicero, *Nihil nobis opus erat lege, de quibus nihil esset actum legibus.* Perinde nobis dicere licet, nihil nobis opus est Concilio, ad Dei restituendã veritatem, cum nobis ea nullo Concilio fuerit erepta.

Cicero de legibus. 3.

Principis

Principis omnino officium est suæ ecclesiæ, regniq; correctionem suscipere, neq; Deo se probare poterit, si hanc rem tum sibi curæ futuram dixerit, quando cæteri principes, totúsque mundus conspirauerint. Ioſue ille princeps clarissimus conuocatis omnibus Israelitarum tribubus, sic eas alloquutus est: *Si malum vobis videtur, vt seruiatis Domino, optio vobis datur: Ego autem, & domus mea, seruiemus Domino.* Ioſue. 24. Deus ecclesiam in hoc regno suam trecentis ante primum generale Concilium Nicææ congregatum seuit. Dei manus neutiquá decurtata est. Potest eandem nunc verbo suo renouare, omisso generali Cõcilio. Polydorus. Ghildas. Theodoret. Esai. 59.

Tametsi hæc ab Hardingo fingi tantùm, non ingenuè dici quis non videt? Concilium quoddam iam satis diu agitarunt: maximas omnium regnorum & gentium querimonias acceperunt, eásq; nominatim de publicis precibus: Hardingus ipse fatetur, esse consentaneum, vt eas populus intelligat: tamen Concilium contrà ait, & hoc esse consentaneum negat, nec ferre vllo modo potest. Igitur aut Hardingum damnet Concilium, aut Concilium Hardingus est necesse, Christus autem nobis dicit: *Mortuos mortui sepeliant suos, tu veni, & me sequere.* Matth. 8.

Hardingus 32. Sectio.

IN cognitione tamen non insunt omnia. Augustinus enim præclarè inquit: Turbam non intelligendi viuacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit. *In alio etiam loco habet:* Si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in ecclesia laboramus. *Non tam a nobis quantum *intelligimus, quàm quantum credimus, & quantum per fidem amamus requirit Deus. Et quando nos coram Christo in illo terribili die Iudicij comparebimus, non cognitionis nostræ, sed, fide præsumpta, charitatis rationem exigemur.*

Contra Manich. Epist. Fundament. cap. 4. Ad Euodium epist. 102.

*Falsum: scribitur enim, *si quis ignorat, ignorabitur.* 1. Cor. 14.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd ait Hardingus, *In cognitione non inesse omnia*, si quidem rerum abditissimarum reconditissimorúmq; mysteriorũ excellentẽ quandam, ac singularem cognitionem, atq; scientiam intelligat: qualem etiam Augustinus intellexit, facilè concedo. Cæterùm de publicis sacris Chrysostomus habet: *Nisi indoctus quid preceris intelligat, nequaquam edificatur, neq; assensum significare precibus tuis potest. Vento verba facis, & frustra loqueris.* Quare publicarum precum vis omnis, atque virtus in auditoris intelligentia consistit. Chrysost. in 1. Cor. homil. 35.

Quòd nos cognitionis nostræ rationem minimè reddituros esse contendit Hardingus, non facilè sibi quisquam assumpserit. In illo namq; formidolosissimo die, reddemus certissimè ignorantiæ nostræ, quam vitio, & culpa nostra contraximus, rationem. Christus ipse, cui iudiciũ omne Deus commisit, inquit, *Si cæcus cæcum duxerit, ambo incident in foueam.* Iterum, *Hæc est condemnatio mundi: lux venit in mundũ, & homines amant tenebras magis, quàm lucem.* Hæc, inquit Christus, mundi est Ad Rom. 14. 2. Cor. 5. Matth. 15. Ioan. 3.

Sapien. 5. condemnatio. Sapiens etiam ait, impios in illo luctuosissimo tempore, huiusmodi lamentabili oratione vsuros: *Aberrauimus a via veritatis, & Iustitiæ lumen non fulsit nobis, & sol intelligentiæ non exortus est nobis.*

Chrysost. in Mat. hom. 2. De ista populi ignorantia sæpenumero Chrysostomus est conquestus: *Non sum, inquis, Monachus: vxorem habeo, & filios, & curam domus. Hoc illud est, quod omnia quasi vna quadam peste corrumpit, quòd lectionem diuinarum Scripturarum, ad solos putatis Monachos pertinere.* Deinde adiungit: *Multò est grauius, atq; deterius superfluam esse putare legem Dei, quàm illam omnino nescire. Hæc enim verba sunt, quæ de diabolica prorsus meditatione promuntur.* Præterea habet: *Hæc Diabolicæ inspirationis operatio est, non sinentis nos aspicere thesaurum, ne diuitias acquiramus. Propterea ille suadet, nihil omnino esse commodi diuinas audire leges, nequando ex auditu sequi videat actionem.* Hinc iam simplicis ignorantiæ disciplinam, quam Hardingus tuetur tam acriter, a Chrysostomo, *Diabolicam meditationem, diabolicum iudicium, diabolicam inspirationem, dici perspicimus.* Quòd autem Hardingus ait, *Deum nec cognitionis nostræ, nec ignorantiæ rationes repetiturum,* Chrysostomus prorsus contrarium his verbis affirmat: *Dices, non legi: Non est hæc excusatio, sed crimen.*

In eadem homilia.

In eadem.

Chrysost. ad Hebræos hom. 17.

Christiana simplicitas non est voluntaria ignorantia, quæ & fabulam quamque credit esse veram, & nihil excutit, nihil examinat, nihil exquirit. Christus non modò, *Vt simplices tanquam columbæ,* sed etiam, *vt prudentes essemus sicut serpentes* iussit: atque *vt caueremus etiam ne deciperemur,* admonuit. Paulus inquit: *Qui ignorat, ignorabitur.* In hæc sic Chrysostomus scribit: *Paulus ait, Verbum Christi inhabitet in vobis abundanter, sed quid ad hæc respondent fucis stultiores? Benedicta omnis anima simplex: & qui simpliciter ambulat, in fiducia ambulat. Hoc videlicet omnium malorum est causa, quòd non multi Scripturarum testimonia in opportunis rebus sciunt adducere. Non enim eo loco simplex pro stulto, aut pro eo, qui nihil nouit, intelligendus est, sed pro homine non malo, nec versuto. Nam si ita intelligeretur, superuacaneum fuisset dicere, estote prudentes, sicut serpentes.* Quare, quòd Hardingus ignorantiam defendit, eamq; Deo non ingratam fore contendit, Dei populo imponit, nec verum dicit. Ratio, quam hinc colligit Hardingus, sic habet: *Populus, vt Augustinus ait, rerum obscurissimarum scientiam consequi non potest: & Deus eorum simplicitati ignoscit: Ergo preces publicæ lingua peregrina recitandæ sunt.*

Mat. 10. Ad Col. 2.

1. Cor. 14.

Chrysost. in Ioan. hom. 16

Hardingus. 33. Sectio.

IAm verò, tametsi populus Latinam linguam nescit, & est optabilius, vt preces publicas vernacula sua lingua recitaret, quò eas, melius intelligeret:

ligeret: tamen cuiuſmodi nunc ſunt, quandoquidem totæ *ex Scripturis fere conficiuntur, magnam inde vtilitatem & ad Lectorem & ad auditorem redundare, Origenes copioſè docet in vigeſima Homilia in Ioſue. Quia longum eſt omnia recitare, quæ ibi in hanc ſententiam habet, ſummam, & quaſi capita rerum conſectabor. Primùm cæleſtes poteſtates Angeloſq; Dei, qui intra nos ſunt, vehementer lætari noſtra pronunciatione verborum ſacræ Scripturæ ait. Etſi verba quæ ore pronunciamus *non intelligimus ipſi, poteſtates tamen, inquit, ea intelligunt, iiſq; alliciuntur ad opem nobis libenter ferendam. Tum verba faciens de poteſtatibus, quæ in nobis habitant, quibus animarum pariter & corporum noſtrorum concredita cura eſt: Si Scripturæ, inquit, a nobis leguntur, voluptatem ex eo capiunt, & fortiores fiunt ad nos tuendos: ideoq;, ſi linguis loquamur, & Spiritus precetur, & intellectus fructu careat. Quando etiam in eam ſententiam profert illum Pauli tritum locum ad Corinthios, miraculum prope myſterium nominans, oſtendenſq;, quomodo ſpiritus precetur, nec vllum interea intellectus fructum capiat.

*Falſum: in Romana enim liturgia innumeræ ſunt præter ſcripturas acceſſiones inanes.

*Falſum: Origenes enim de Allegoriæ, nõ de verborum ignoratione loquitur.

Deinde malas poteſtates, & ſpiritualem inimicum noſtrum Diabolum, lectione & auditione ſcripturarum noſtra, a nobis expelli docet. Quemadmodum Serpentes, inquit, incantationibus prohibentur, ne veneno ſuo lædant: ita ſi vlla fuerit in nobis ſerpens contrariæ poteſtatis, aut aliquis nobis auguis inſidietur, virtute ſacræ Scripturæ recitatæ, (modò ne aures tædio fatigatas auerteris) abigitur. Auguſtinus idem dogma confirmat, quando ait: Pſalmus dæmones fugat: Angelos in adiutorium inuitat. Ad extremum, Origenes, quemadmodum, inquit, cibo aut potu oculis affectis medemur: tametſi ex edendo aut bibendo nihil commodi ſtatim percipimus (præcipuam comparationis ſuæ partem his verbis concludit:) ſimiliter etiam de ſacris Scripturis iudicare debemus, eas vtiles eſſe & fructuoſas animæ, etiamſi ſenſus noſter, ad præſens intelligentiam non percipit: propterea quòd bonæ poteſtates noſtræ, his verbis recreantur & aluntur: contrariæ autem, hoc eſt, aduerſariæ poteſtates debilitantur, & fugantur. Denique, facta ſibi ipſi ſub auditorum perſona obiectione, quaſi illi hanc doctrinam criminarentur, quòd ipſe hinc excuſationem arriperet, negligentiùs ac remiſſiùs docendi, Scripturaſq; interpretandi: his ſic reſpondet: Nequaquam verò: non ea de cauſa iſta diximus, neque hæc vobis ideo commemorauimus, vt excuſaremus ipſi nos: ſed vt vobis demonſtraremus, in Scripturis ſanctis eſſe vim quandam, quæ legenti etiam ſine explanatione ſufficiat. Quòd autem ſufficere ait, id eò ſpectare videtur, quòd inde bonæ poteſtates, ad auxilium nobis ſerendum inuitantur, & quòd malarum poteſtatum, quæ ſunt ſpirituales noſtri inimici, malitia repellitur, ne nobis illæ noceant.

In prolog. Pſalm.

Beatus Auguſt de pſalmis lingua cognita recitandis loquitur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOn omnia diſciplinæ ſuæ capita, tam penitus perſpecta & certa habere videtur Hardingus, quin ſententiam mutare ſalua digni-

Hardingus ſuam ſentẽtiam mutat.

tate poſſit. Antè liquidò confirmauit, *Populum ignarum Latinam linguam ſcire, licèt minus perfectè & accuratè:* nunc verò contrà planè neſcire eum Latinè ſtatuit. Vix hæ conciliari poſſunt contrariæ ſententiæ, niſi intelligere, & non intelligere idem eſſe ſentiat.

Origenes, quemadmodum iſte locus arguit ab Hardingo productus, affirmat ipſe adeo *lectionem, auditionémue Scripturarum multum prodeſſe, Angeloſq́, qui & in nobis inſunt, & nos circumſtant, exhilarare, tametſi eas non intelligimus ipſi.* Quò melius iſta cuiuſmodi ſint cognoſcantur, priuatas quaſdam opiniones, quas pius iſte pater de Angelis cæleſtibuſq́; poteſtatibus habuit, paucis commemorare, operæpretium fuerit.

Orig in Ioſue, homil. 23.

Atque vt multa, quæ conſectari poſſem, tacitus dimittam, ſic omnino ſenſit: Angelis ſua variè diſpartita, & aſſignata eſſe munera, alijs arborum: alijs herbarum: alijs aliarum rerum tuendarum: alijs Grammaticam: alijs Dialecticam: alijs Rhetoricam: alijs alias ſcientias docendi poteſtatem eſſe tributam: alijs noſtrûm in hac vita regendorum & tutandorum commiſſam eſſe curam, eoſq́; in extremo iudicio, noſtrarum Deo actionum rationes eſſe reddituros. Quid hoc ſit, quod nos *Angelis circumfuſos* ſcribit Origenes, ex his apparet. Eius iucundiſſima hæc oratio eſt menti ſimplici, quæ verbo diuino delectatur, etiamſi reconditos eiuſdem ſenſus minùs ſæpenumero percipiat. De legendis autem ſcripturis non de recitandis peregrina lingua precibus verba facere inſtituit: eóq; maior Hardingi culpa fuit, quòd authorem ſuum in alienum propoſitum detorſerit.

περὶ ἀρχῶν lib. 3. cap. 3. Orig. in Num. homil. 10

Origenem Hardingus torquet in alienũ ſenſum.

Origenes ſæpiſſime ad ſcripturas legendas populum hortatur & excitat: In Eſaiam prophetam, hoc modo ſcribit: *Vtinam omnes faceremus illud, quod ſcriptum eſt, Scrutamini ſcripturas.* In hoc ſuarum in Ioſue homiliarum loco, huiuſmodi occupatione vtitur: *Dici poteſt, Scripturæ difficiles ſunt:* reſpondet, *At nihilominus, ſi eas legeris, profuerint tibi. Dominus enim Ieſus Chriſtus, ſi nos in ſcripturis occupatos inuenerit, & huiuſmodi ſtudijs vacantes, non ſolùm ipſe refici & paſci dignatur in nobis: verumetiam ſi has epulas viderit apud nos apparatas, patrem ſuum ad nos adducet.*

Orig. in Eſaiam homil. 2.

Orig. in Ioſue homil. 20.

Ad extremum ſic concludit: *Hæc iccirco diximus, ne faſtidium capiamus audientes Scripturas, etiamſi eas non intelligamus.* Hæc autem hactenus Origenes non de Grammatica, aut dilucida ſcripturarum intelligentia, quæ ex ipſis verbis naſcitur, loquutus eſt, ſed de Allegorico, ſiue retruſo ſenſu, quem indocti aſſequi nequeunt. Sic enim ſuam ipſe mentem interpretatur in Commentaris ſuijs in Matthæum: *Etiam illi ſaluantur, qui literam Euangelij, hoc eſt, ſimplicem narrationem ſequuntur: Sola enim narratio ſimplex, ſufficit ſimplicioribus ad ſalutem.* Hucuſque poſſunt ignari, ex Scripturarum lectione fructum percipere, quantumuis eas in cæteris non intelligant.

Orig. in Mat. tract. 26.

Similiter

Similiter Augustinus inquit: *Qui diligit legem Dei, etiam quod in ea non intelligit, honorat.* Fatetur etiam ipse se, cum primùm ad fidem Christianam accederet, maximam ex epistolæ Pauli ad Romanos lectione vtilitatem cepisse: etsi eiusdem minùs perfectè sententiam assequeretur. Seq; præterea Ambrosij monitu, Esaiam Prophetam legisse, quem licèt non omnino intelligeret, factum tamen inde aptiorem esse ad Dei concipiendam gratiam. Auguſt.in Psalmo 119. Augu. confess. lib.7.cap.12. Augu. confess. lib.9.cap.5.

Perinde est quod D. Hieronymus motu quodammodo prophetico instinctus de extremis Christi præcursuris aduentum diebus vaticinatus est: *In aduentu Messiæ populus eleuabitur & prophetabit, qui sub magistris antè fuerat consopitus, & ibunt ad montes scripturarum, ibi inuenient montes Mosen, & Iosue filium Naue: Montes Prophetas: Montes noui Testamenti, Apostolos, & Euangelistas, & cum ad tales montes confugerit, & in huiusmodi montium fuerit lectione versatus, si non inuenerit, qui eum doceat, tamen illius studium comprobabitur, quòd confugerit ad montes.* Hieronym.in Naum,cap.3

Sic indoctis Scripturarum, etsi non penitus intellectarum, lectio prodesse potest: Sic Angeli lætitiam & voluptatem ex ea capiunt: sic Dæmones eam ægrè & molestè ferunt: sicuti his verbis Origenes ipse testatur: *Dæmonibus super omnia est tormentorum genera, & super omnes pœnas, si quem videant verbo Dei operam dare, scientiam diuinæ legis, & mysteria scripturarum, intentis studijs perquirentem.* Augustinus quemadmodum eum Hardingus citauit, *Psalmum dæmones fugere scribit.* Orig. in.Num. homil.27. Aug.in prolog in lib.psalm.

Veruntámen non hanc Psalmo, labijs duntaxat, & lingua peregrina pronunciato, vim attribuit: sed Psalmo intellecto, & fide comprehenso,& corde recitato. Nam affirmare verbum Dei, modò quia scribitur, aut dicitur, tametsi non intelligitur, ex se valere multum, sicuti hîc Hardingus videtur, fatuitatis genus quoddam est superstitiosum, & Iudaicum: quam Chrysostomus sua ætate, & vidit & exagitauit superstitionem his verbis: *Quidam Sacerdotes partem aliquam Euangelij alligant circa collum. Dic Sacerdos insipiens, nonne quotidie Euangelium legitur in ecclesia, & auditur ab hominibus? Cui ergo in auribus posita Euangelia nihil prosunt: quomodo eum poterunt circa collum suspensa saluare? vbi est virtus Euangelij? in figuris literarum, an in intellectu sensuum?* Chrysostom.in opere imperfecto,hom.45.

Sic licet Hardingo respondeamus: In quo sita est Psalmorum virtus, qua Dæmon vincitur & profligatur? In ipsóne verborum strepitu, an in sensu atque intellectu? Augustinus quidem habet: *Verbum Diuinum in cordibus nostris operatur, non quia dicitur, sed quia creditur.* Similiter Basilius: *Non qui ore profert verba Psalmi, psallit Domino, sed quicunq; de puro corde proferunt psalmodiam.* Similiter Origenes: *Fiduciam habet ad Deum, non propter verba orationis, vel Psalmi, quamuis videantur bene composita, & de scripturis electa: sed quia altare cordis sui bene construxit.* Auguſt. in Ioan.tract.80. Basil.in Psal. 29 Orig.in Mat. tract.25.

Hæc Origenis tota mens, hoc consilium fuit. Non ille populum ad preces peregrino sermone recitandas hortatur. Neque poterit Hardingus commonstrare in vniuersa Dei ecclesia, vel ipsius Origenis ætate, aut quadringentis pòst annis, preces illo vnquam modo celebratas fuisse. Tantùm ad legendas Scripturas auditores excitat, etsi quidem ad earundem penetrare fundum minùs potuerint. Quemadmodum ex ipsius verbis subsequentibús manifestò appareret: *In scripturis sanctis est vis quædam, quæ legenti, etiam sine explanatione sufficiat.* Eúmque in finem hæc Pauli verba vsurpat: *Spiritus meus orat: mens autem infructuosa est:* non quò peregrinam hanc precandi rationem comprobet, quam & Paulus & ipse Origenes nesciuit, sed quò doceat, quòd quemadmodum Deus sua miseratione commotus, nostræ in precando infirmitati succurrit: ita etiam in legendis Scripturis imbecillitati ad intelligendum nostræ subueniat. Paulus inquit, *Quid oremus, quemadmodum oporteat nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*

1.Cor.14.

Rom.8.

Hoc est quod Origenes, *Angelos Dei nobis precantibus, & Scripturas legentibus lætari* dicit. Quòd si autem cum nos precantes, aut peregrino sermone ea, quæ nesciremus, audientes conspicerent, tanta efferrentur lætitia, non illi quidem Dei, sed tenebrarum Angeli essent.

Ex hoc Origenis loco, istas rationes colligit Hardingus:

Angeli summo gaudio efferuntur, quando nos legentes, aut precantes audiunt, tametsi nos, qua sumus infirmitate, quid loquamur, non penitus intelligamus:

Ergo, populus Origenis ætate, preces publicas ignota lingua recitabat.

Huius vitium & fraus argumenti ex ijs, quæ suprà commemorauí, meliùs liquebit. Fallacia dicitur *ab Amphibologia*, id est, ambigua vnius vocabuli significatione. Hæc autem vox *intelligere*, duo declarat. Nam & verba, & sensum intelligimus verborum.

Origenes ait,

Populus scripturarum sensum non intellexit:

Ergo, inquit Hardingus, *verba scripturarum ignorauit.*

Deinde, Origenes ait,

Perfectè & luculenter non intellexit:

Ergo, Hardingus inquit, *nihil planè intellexit.*

Atque in eo huius conclusionis insidiæ versantur. Huc accedit, quòd quæ de lectione Scripturarum loquutus est Origenes, ea ad preces publicas accommodet Hardingus: itaque violenter immutet, ac corrumpat Origenis sententiam, & alterum pro altero concludat. Sic nimirum iste optimus pater, vel inuitus inducitur, vt id suo confirmet testimonio, quod neque nouit vnquam, neque fecit, neque fieri iussit.

Hardingus

Hardingus 34. Sectio.

NOn dubito quin ſapientes, pij, & conſtantes homines, qui non quouis doctrinæ vento circunferuntur, plus moueantur authoritate Origenis, viri totius Chriſtianitatis iudicio ſummè & eximiè docti ſemper habiti, quàm Caluini ludificatione, qui de Latinis ſacris & precibus in Anglia & Gallia antiquitus vſurpatis, verba faciens, inquit: Ad eccleſiam ex ſono non intellecto, nullus penitus fructus redit: *eo cõtumeliæ vocabulo vſus, quod a tibicine aptiùs de tibia, tympanóue ſuo vſurpari, quàm a concionatore, de diuinis officijs potuit.*

In Inſtitutio.

Neque de illis certè mitiore ac modeſtiore ſpiritu loquitur eius diſcipulus, & ſubminiſter Theodorus Beza, ille acerrimus, atque feruentiſſimus deformatarum in Gallijs eccleſiarum miniſter: Quæcunque preces ab aliquo concipiuntur eo idiomate, quod ipſe non intelligat, pro Dei ludibrio ſunt habendæ. *Qui hîc Caluinum & Bezam ab eccleſia damnatos approbat, Origenem damnet neceſſe eſt, quem nunquam hoc nomine redarguit, aut notauit quiſquam eorum, qui quandocunque aliquod potuerunt ei crimen erroris obijcere, neutiquam ei pepercerunt.*

Confeſſionis. ca. 4. ſect. 16

Si preces omnes peregrino idomate conceptæ pro Dei ludibrio habendæ ſint, vt Beza inquit, tum preces in primitiua eccleſia linguis miraculoſè pronunciatæ (quas ne ij, a quibus pronunciatæ fuerant, iuxta Chryſoſtomi ſententiam, intellexerunt) pro Dei ludibrio cenſendæ erant, non enim video, qua ratione illæ ab eius generali ſententia & vniuerſali propoſitione excludantur. Enimuero hæc Bezæ diſciplina minimè ſana eſt. Credo equidem, ſi extra eccleſiarum ſuarum deformatarum præſidium eſſet, & coram catholico Epiſcopo reus ſiſteretur, doctrinæq; ſuæ rationem exigeretur, receſſurum eum eſſe, & dictum illud temerarium reuocaturum. Alioqui enim concedere videretur Deum initio eccleſiæ linguarum donum dediſſe, vt eo luderetur: quod vehementer abſurdum, & blaſphemum eſſet. Paulus optat, vt omnes Corinthij loquantur linguis, ſed potiùs vt prophetent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DEmiror certè, quam doctrinæ ſanitatem iactare poſſit Hardingus, cum ignorantiæ ſuſceperit in ſe aduocationem: aut quî aliorum ſummam conſtantiam & ſtabilitatem prædicare, ipſe tam facilè huc atq; illuc tam leuibus impulſus ventis: aut quam ob cauſam antiquum illum patrem Origenem tantis laudibus extollat, a quo tam exiguè adiutus ſit.

Quòd ſanctiſſimum illum, doctiſſimumque patrem Ioannem Caluinum, tam acerbè inſectatur, propterea quòd iſto modo ſcripſerit, *Ad eccleſiam ex precibus non intellectis nullus penitus fructus redit.* Huic crimini multos præterea alios adiunxiſſet.

Augu. confeſſ. li. 11 .cap. 3. Auguſtinus ſic habet: *Si Moſes mihi Hæbræa voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meum, nec inde mentem meam quicquam tangeret.*

Chryſoſtom. in 1. Cor. 14. homil. 35. Chryſoſtomus habet: *Niſi dixero, quòd percipi facilè clareq; a vobis poſſit, ſed linguarum munere præditum me eſſe tantùm oſtendam, nullum ex his, quæ non intelligitis, fructum facientes abibitis, credo. Nam quæ vtilitas eſſe ex voce non intellecta poteſt?* Iterum habet: *Et vos, niſi ſignificantem ſonum dederitis, verba vento, hoc eſt, nemini facietis.*

Nicol. Lyra. in 1. ad Cor. 14. Et cæteris omnibus prætermiſſis, Nicolaus Lyranus ſic habet: *Si tu Sacerdos benedixeris ſpiritu, id eſt, abſq; hoc, quòd populus intelligat, quid proficit populus ſimplex, & non intelligens.* Quare, quòd Caluinum hac in re cauillatorem eſſe dixit Hardingus, eadem lege Auguſtinum, Chryſoſtomum, Nicolaum Lyranum, cæteróſque omnes poſtulare potuit.

Si preces omnes (inquit Hardingus) *peregrino ſermone factæ pro Dei ludibrio reputandæ ſint, ſicuti Beza ait: tum qui in primitiua eccleſia linguis miraculoſè preces concipiebant, quas ipſi neſciuerunt, iuxta ſententiam Chryſoſtomi, Deum luſerunt.* Hæc Chryſoſtomi mirifica certè interpretatio videtur, cumq; paucis alijs congruit: atque eam etiam hîc Hardingus ementitus eſt. Non enim Chryſoſtomus eos omnes, qui preces in eccleſia primitiua linguis pronunciabant, quid ipſi loquerentur neſciuiſſe confirmat, ſed planè contrà. Sic enim inquit:

Chryſoſt om. 1. Corinth. 14. homil. 35. *Linguis loquens ſeipſum ædificat: quod quidem fieri non poteſt, niſi quæ loquatur norit.* Adiungit etiam: *Et hactenus quidem diſputat de illis, qui ea, quæ loquuntur, intelligunt.*

Hinc apparet Hardingi propoſitionem vniuerſalem, non vniuerſim eſſe veram. *Fuerunt autem alij* (Chryſoſtomus inquit) *qui dono linguarum abuterentur, quiq; quid loquerentur, ipſi neſcirent.* An hoc autem eſſet Deum ludere, Hardingus ipſe iudicet.

Eadem homil. Chryſoſtomus ait: *Eccleſiæ hanc fuiſſe confuſionem, ambitionem, ſuiq; oſtentationem, ſine vlla vel ſui vel aliorum ratione: talem extitiſſe Simonem Magum: tales fuiſſe Iudæos, qui ſe ipſi Diabolo prodiderunt.* Illos etiam merulis, & picis, & coruis, qui quod neſciant perſtrepunt, & garriunt, confert Auguſtinus. Quare nihil quicquam dubito, quin Beza ſuam & Deo iudici, & bono cuiuis catholico Epiſcopo ſit probaturus ſententiam.

Hardingus 35. Sectio.

SI noui magiſtri noſtri Latinam liturgiam in eccleſia Latina propterea reprobent, quòd eam populus non intelligat, ex eo conſequatur eſt neceſſe, vt Anglicanæ etiam Liturgiæ, quantum ex Pſalmis Dauidicis conſtat, quod maximum eſt, reprobandum videatur. Idem de cæteris quoq; gentibus dici poſſet. Etenim quotuſquiſq; eſt, non modò e plebeijs, ſed etiam e viris doctiſſimis,

doctissimis, qui psalmorum sententiam intelligat, quacunque tandem lingua editi fuerint? Hilarius psalmorum librum clauibus in vnum aceruum colligatis confert, quibus singulæ ciuitatis alicuius magnæ aperiuntur portæ. In quibus difficile fuerit cognoscere, quæ clauis cui seræ apta sit, sine qua nulla sera reserari queat. Augustinus homines Aphricanos cantantes psalmos, quos non intelligerent, Merulis, psittacis, coruis, picis, similibusq; auibus, quæ, quod nesciant, garrire docentur, comparat, cum illi tamen linguam scirent, qua psalmos cantarent. Proinde eos admonet, vt eorum sensum ab ipso concionante perdiscant, ne non humana ratione cantare (sicuti suprà ostendimus) sed voce tantùm perstrepere auium more videantur.

Præfatione in Psalm.

Episcopus Sarisburiensis.

NOstra omnia hîc abunde refutãtur, & diluuntur. Nos namq; Hardingus *nouos magistros* appellat: eadem profectò authoritate, eodémque spiritu præditus, quo Haman Regi Dario persuadere conatus est Iudæos ipsius regionem perturbare, & nouam quandam legem colere. Nostra quidem disciplina a magistro manauit Christo, eadémq; non legis solùm atque prophetarum, sed veterum conciliorum, antiquissimorúmque patrum testimonijs confirmatur. Ester 13.

Præcipuum Latinæ liturgiæ firmamentum nudo ipso Latinæ ecclesiæ nomine nititur: tamen ex omni illa ecclesia gens est hodie nulla, quæ vel loquatur, vel sciat Latinè. Portiforium modò suum, & liturgiam Latinam exceperit, nihil de latina ecclesia sua quod iactet, habuerit. Nam vt nunc se res habet, non ab ecclesia liturgia, sed a liturgia ecclesia nomen est mutuata. Equidem vt liturgiam in ecclesia Latina Latinè administrari consentaneum est, sic in Anglicana ecclesia Anglicè procuratam oportet.

Quòd psalmos esse difficiles ait, fatemur: habent enim sensus abstrusos, abdita mysteria, & arcanas de Christo, ipsiúsque ecclesiã vaticinationes. Præterea clauium in Hilario reperit aceruum Hardingus, quibus vniuersam plebem excludat. Quanquam claues ad reserandum potiùs, quàm claudendum adhibentur. Chrysostomus ait: *Clauis est verbum scientiæ scripturarum, per quam aperitur hominibus ianua veritatis.* Tertullianus similiter habet: *Clauis est interpretatio legis.* Proinde Christus inquit: *væ vobis scribæ, & Pharisæi, qui clauditis regnum cælorum coram hominibus: neque ipsi intratis, neque finitis alios intrare, qui voluerunt.* Sic autem faciunt, inquit Tertullianus, *docentes potiùs præcepta, & doctrinas hominum.* Cæterùm si tam multæ sint vno vinculo colligatæ claues, quid si Hardingus errauerit, vnamq; clauem pro altera elegerit?

Chrysostom. in opere imperfecto. in Matthæ. cap. 23.
Tertullianus contra Marcion. lib 4. Matth. 23.

Hoc modo ipsius contexitur argumentum: *vulgus indoctum psalmorum non assequitur occultam sententiam: Ergo, in psalmis nihil intelligit.* Ista clauis ipsum fortasse Hardingum excluserit, fallax hoc, & insidiosum est argumentandi genus, quod in Scholis vocatur, *A secundum quid, ad simpliciter.* Etsi non reconditissima quæq; scripturæ mysteria

vulgus intelligat, non tamen proinde ſequitur, eum nihil percipere. Habet enim ſcriptura & cibum robuſtum viris, & lac pueris: in eáque (Gregorius inquit) *tum elephas natare, tum agnus pedibus ingredi poteſt.* Quòd ſi obſcuri fuerint ſermone vernaculo pſalmi, an ideo ſunt Latino faciles? Aut ſi ſunt difficiles intellectu, num proinde populus ignota lingua precari debet?

Gregorius in epiſt. ad Leandrum.

Certè, cum ex Dauide ipſo, tum ex nonnullis antiquis patribus manifeſtò apparet, ſimpliciſſimum quemque e plebe pſalmos intelligentia, & ratione comprehendere potuiſſe. Dauid adoleſcentulos, & puellas, ſenes, & pueros hortatur ad prædicandum Dei nomen. Pueri potuerunt Chriſtum pſalmis excipere, claréq; cantare: *Benedictus, qui venit in nomine Domini,* eadémq; ad Chriſtum aptè accommodare. Hieronymus ſcribit, *agricolam ad aratrum cecinisse pſalmos:* Baſilius *hominem artificem in officina cantare pſalmos iubet.* Pſalmos verſibus heroicis tranſtulit Apolinarius, quos pueri in ſcholis ediſcerent. Chryſoſtomus ad parentem ait, *Doce liberos cantare pſalmos:* Auguſtinus pſalmos ideo compoſitos eſſe dicit, quò eos adoleſcentes, & pueri cantare diſcerent. Protogenes pro fabulis poëticis, ſimilibúſq; ineptijs pſalmos Dauidicos pueris propoſuit perdiſcendos. Quòd autem iſti omnes, quid cantarent, intelligerent, ex his Auguſtini verbis manifeſtum eſſe poterit: *Simul & cantare videmur, & quod ad animæ vtilitatem pertinet, docemur.* Quare ſi qui in Aphrica cantarent ea, quæ neſcirent, eos coruis, & pſittacis cõfert Auguſtinus. Veruntamen, num inde ſic concluſerit Hardingus: *Qui quod neſciunt, cantant, coruis & pſittacis ſimiles ſunt: Ergo, plebs preces ſuas peregrino idiomate recitare debet?*

Pſalm. 138.
Matth. 21.
Hieronym. ad Marcellam.
Baſilius in Pſalmos.
Chryſoſto. ad Coloſ. homil. 9.
Prologo in Pſalm.
Theodoret lib. 4. cap. 19.
In prologo in pſalm.

Hardingus 36. Sectio.

CAEteræ ſcripturæ, ex quibus liturgia componitur, etſi non perinde obſcuræ ſunt, atque pſalmi, multò tamen certè obſcuriores, difficilioréſq; ſunt, quàm vt vulgi craſſa, & ſimplicia ingenia, earum ſenſum penetrare queant, quando eas materna lingua a miniſtro recitatas audit. Ex hac igitur ratione fit, vt nulla omnino e ſcripturis collecta publicarum precum forma extare debeat, propter intelligendi difficultatem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VVlgus hominum (inquit Hardingus) *craſſum, & ſimplex eſt, ſcripturaſq; intelligere minimè poteſt, quando eas natiuo ſermone pronunciatas audit: Ergo, Latina recitatas audire debet:* quò eas, opinor, faciliùs, meliúſque intelligat. Argumentum certè ſimplex, & craſſum: atque inhumanum de vulgi ſimplicitate iudicium. Deus perſonarum reſpectu nequaquam commouetur, neque veritatem homini ſimplici ſuam abſcondit, quia ſimplex eſt: ſed etiam ſuperbo ac reprobo ſupprimit, quia idem pertinax, & obſtinatus eſt: ſimplicé; que mundi potiſſimùm eligit, vt ſapientes pudore ſuffundat. Simpliciſſimus quiſque ac

Iam. 4.
Pſalm. 34.
1. Cor. 1.

que ac craſſiſſimus eorum, de quibus loquitur Hardingus, paſtoris vocem audire, eúmq; ſequi poteſt: alienum autem, cuius fallaciſſima doctrina fuerat in errorem inductus, ſuſpectum habet, illúmque refugit, & ſequi recuſat. Ioan. 10.

Hardingus 37. Sectio.

VT autẽ ex liturgia vernacula populus peruerſis ſuis ingenijs abductus, interpretationes præpoſteras, & peruerſas fabricare, & comminiſci ſolet: ita ex Latina liturgia nullas huiuſmodi vel falſæ doctrinæ vel vitioſæ vitæ informationes colliget. Vtque vernaculæ preces mentes illius, a priuata deuotione ad audiendum, non ad precandum abducunt, vnde propter earum obſcuritatem exiguus ſcientiæ fructus exiſtere poteſt: ſic ex Latinis precibus nullo huiuſmodi motu affectus, ſeſe (dum ſacerdos pro omnibus & in perſona omnium vota facit) priuatis precibus penitus dedit, vniuerſiq; pro vniuerſis, & pro ſe ipſis ſinguli precantur*

* Falſum: Preces enim vernaculæ pietatem accẽdunt, quemadmodũ varijs teſtimonijs docebo.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVi, quod audit, intelligit (inquit Hardingus) *animo vagatur, & inanibus cogitationibus facilè abducitur: Qui verò, nec quid audiat, nec quid ipſe dicat, omnino intelligit, in ea, quæ dicit, penitus defixam mentem habet.* Itaque vt nouam quandam Theologiam excogitauit Hardingus, ita non dubitauit genus etiam philoſophiæ nouum quoddam, & inauditum introducere. Sic enim natura comparatum eſt, vt mens, quæ quid audiat, quídue legat, intelligit, eóque cogitationem intentam traducit, minùs vagetur, atque erret. Baſilius habet: *Lingua pſallat, mens autem ſcrutetur ſenſum eorum, quæ dicis: vt pſallas ſpiritu, & pſallas etiam mente.* Baſil. in pſalm. 28.

Quandoquidem autem Hardingus iactat, *intelligi ſacerdotem, priuatæ deuotioni eſſe impedimento*, cuius quidem ſtudio abreptus publicas preces, quibus poteſt, contumelijs exagitat, operæprecium fuerit, quid priſci patres, hac de re ſenſerint, exponere. Chryſoſtomus hæc habet: *Non æquè exoras, cum ſolus Dominum obſecras, atque cum fratribus tuis. Eſt enim in hoc plus aliquid, videlicet, concordia, conſpiratio, copula amoris, & charitatis, & ſacerdotum clamores. Præſunt enim ob eam rem ſacerdotes, vt populi orationes, quæ infirmiores per ſe ſunt, validiores illas complexæ ſimul in cœlum euehantur.* Iterum etiam habet: *Quod quis apud ſeipſum precatus accipere non poterit, hoc cum multitudine precatus accipiet. Quare? Quia, etiamſi non propria virtus, tamen concordia multum poteſt.* Sic igitur tum eccleſiæ Chriſti conſuetudo obtinuit: Totus cœtus ſacerdoti aures ſuas dedidit, & eius concluſa precatione voces ſuas ad cœlum coniunctis ſtudijs ſimul ſuſtulit, dixíque *Amen*: quæ vox aliquando ita contenta vehemenſq; fuit, vt eam, quemadmodum antè diximus, Hieronymus *tonitruo*, Baſilius *maris fremitui ſimilem eſſe diceret.* Eo tempore priuata Hardingi *deuo-*

Chryſoſto. de incomprehenſibili Dei natura homil. 3.

Chryſoſtom. in 2 ad Theſſal. homil. 4.

tio, cuiuſmodi nunc in eccleſijs more recepta eſt, priuata ſuperſtitio dicta eſſet. Quod autem eum non pudet affirmare, *Deuotionem impediri, ſi, quid dicatur, intelligas:* Nicolaus Lyranus ſecus aſſerit, illúmque falſitatis coarguit: *Si populus intelligat orationem ſacerdotis, meliùs reducitur in Deum, & deuotiùs reſpondet Amen:* Iuſtinanus imperator, quando epiſcopis, ſacerdotibúſque omnibus mandat, vt ſacra voce alta ac clara recitent, hanc mandati huius rationem adiungit: *vt mentes audientium ad maiorem animi compunctionem, & ad reddendam Domino gloriam excitentur:* Baſilius etiam ait: *Tanquam ab vno ore, & vno corde Confeſſionis pſalmum offerunt Domino: & verba pœnitentiæ eorum quiſque propriè aſcribit ſibi:* Sic etiam habetur in prologo in Auguſtinum ſuper pſalmos: *Quomodo debitè poteſt pſallere Deo qui ignorat quid pſallat:* Iſti ſtatuunt, quicquid Hardingus vnus contrà ſentiat, publicarum precum intelligentia minimè impediri pietatis ſtudium: quorum in hac cauſa valere debet authoritas, niſi eos ſimul omnes, tanquam *nouos magiſtros* capite diminuerit.

Lyra in 1. Cor. cap. 14.

In Nouellis. De eccleſiaſticis diuerſis capitulis. εἰς πλείονα κατάνυξιν. Baſil. ad Clericos Neocęſa. Prolog. in Auguſtin. ſuper pſalm.

Hardingus 38. Sectio.

* Falſum: vernacula enim liturgia nec ſchiſmatis vnquam, nec hæreſis cauſa fuit.

* *QVæ gentes preces publicas vernaculò ſemper ſermone celebrarunt, earundem homines Schiſmata, & errores, & quaſdam Iudaicas ceremonias coluerunt, vt in catholicæ eccleſiæ numero non haberentur: quales ſunt Moſcouitæ, Armeny, & AEthiopes, quibus Presbyter Ioannes dominatur. Beſſarion a Græcis conterraneis ſuis quærens, & ſciſcitans, quænam ea ſit eccleſia, contra quam inferorum portæ non ſint prævalituræ ſibi ipſe reſpondet, & inquit:* Aut Latina, aut Græca eſt eccleſia: tertia enim dari non poteſt. Siquidem aliæ omnes hæreſibus ſunt plenæ, quas ſancti patres, & generales ſynodi condemnarunt. *Quare ex huiuſmodi eccleſijs nullum ſumi debet exemplum liturgiæ vernaculæ, neque etiam ex eccleſijs Ruſcianis, ac Morauis, aliiſq; quibuſdam, quibus ante ſexcentos abhinc annos permiſſum fuit, vt Miſſam lingua Dalmatica celebrarent, impetrante a ſede Apoſtolica priuilegium Cyrillo, & Methodio, qui eas nationes ad fidem primi conuerterant. Quam precum formam quot ex illis catholici populi ſunt, optimis de cauſis immutarunt, & Latina vſi ſunt, ſicuti aliæ faciunt Latinæ eccleſiæ. De cæteris autem gentibus, quæ linguam adhuc Dalmaticam ſuam retinent, præter alios errores, & vitia, quorum gratia indignæ haberi debent, quas imitemur, eadem verba vſurpare licet, quibus Gregorius Nazianzenus vſus eſt:* Priuilegia paucorum non faciunt legem communem.

Beſſarion ad Græcos.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ARgumentum iſtuc hoc modo concluſum videtur: *Liturgia vernacula ſchiſmatum & errorum cauſa eſt: Ergo, preces publicæ intra ſexcentos a Chriſto nato annos alicubi fuerunt ſermone peregrino adminiſtratæ.*

Huius

Huius argumentationis vis manifesta est, quam vel puer quisque facilè possit transpicere. Si vera Antecedens esset, tum Iudæi, Græci, Latini, qui rem diuinam natiua semper lingua fecerunt, schismatũ propterea & errorum pleni fuissent. Augustinus, Hieronymus, alijq; patres superbiam ac contumaciam: Tertullianus philosophiæ cognitionem, doctrinæq; arrogantiam, sectarum atque hæreseôn in ecclesia matrem extitisse cõfirmat, & ea de causa philosophos hæreticorum patriarchas nominat. Episcopi in Toletano concilio congregati sic aiunt: *Ignorantia est mater omnium errorum:* Quòd autem preces publicas intelligere schismatis vnquã aut erroris in ecclesia causa fuerit habita, nunquam vel scripsisse vel dixisse quenquam antiquum doctorem, aut Græcum aut Latinum, aut Iudæum, aut Gentilem censeo. Epiphanius octoginta distinctas hæreses, quæ iam disseminatæ suo tempore fuerant, enumerat. Augustinus nouem supra octoginta recenset. Neuter tamen horum affirmat vllam earum hæreseõn a precum publicarum intelligentia manasse. Nemo sic diceret præter Hardingum: neque sic dicturus est Hardingus, quando partium studijs remotis, & litigandi deposita voluntate, aut quod nouit dixerit, aut quid dicat, considerauerit. Quod ad Christianos illos attinet, quos Moschouia, Armenia, Æthiopia, cæteraq; regiones habent, multitudine innumerabiles, & infinitos, quósq; Hardingus, re minùs quàm oportuit, deliberata tanquam schismaticos prorsus condẽnauit, si probare nobis, quæ dixit, voluisset, consentaneum ei fuisset, cum singulos eorum errores atque hæreses exposuisse, tum necessarijs argumentis docuisse, sacra vernacula materiam atque occasionem ijsdem præbuisse.

Tertullianus contra Hermogen.

Concil. Tolet. 4. ca. 24.

Epiphan. de hæresi. Augustin. ad Quodvultdeum.

Rusci & Moraui (inquit Hardingus) *postea optimis de causis liturgiam Latinam receperunt:* quanquam ex istis optimis causis nullam commemorat. Postquam autem Cyrillus & Methodius longa prædicatione, multísque molestijs deuoratis illos homines ad fidem & religionem Christianam perduxissent, & quò, quod satum ab illis fuerat, radices altiores ageret, magnopere contendissent, vt populi illi recenter ad Christianam pietatem conuersi formulam quandam haberent publicarum precum sua & natiua lingua compositam, atque hæc res Romæ fuisset apud Papam & Cardinales in deliberationẽ adducta, nec dum decisa, vox quædam Angelica de cœlo audita fuit huiusmodi: *Omnis spiritus laudet Dominum: & omnis lingua confiteatur ei.* Ex hac historia constat Angelum Dei cælestem authorem fuisse, vt hæ gentes sacra sua vsitato sermone celebrarent.

Aeneas Syluius histor. Bohemicæ cap. 13.

Quòd si nunc Hardingus ostendere poterit, vel Euangelistam, vel Angelum, vel oraculum diuinitus editum eis vnquam præcepisse, vt vulgarem suum sermonem abiudicarent, Latinúmque vsurparent, tum hoc eos optimis causis fecisse meritò affirmauerit. Bessarionis hac in re authoritas non potest videri magna: cum propter alias causas quas prætermitto, tum quia mille quadringẽtis plus minùs annis post Christum vixit, atque in aliena patria degens, & Cardinalis atq; Episcopus Tusculanus cõstitutus, episcopo Romano palã adulatur atq; assentatur,

Hardingus 39. Sectio.

QVare, vt hîc concludam, cum intra ſexcentos primos a Chriſto annos liturgia eccleſiaſtica* nullo idiomate vnquam celebrata fuerit, præterquam Græco, aut Latino, quàtum quidem quiſquam luculentis teſtimonijs confirmare poſſit, eandémq; plebs vniuerſa neutiquam intellexerit: cum citata a Iuello teſtimonia confirmationem neceſſariam, aut diſertum mandatum liturgiæ vernaculæ non habeant, ſed tantùm claræ apertæq; pronunciationis mentionem faciant, idq; in ijs locis, in quibus lingua ea intelligeretur: cum Anglianæ gentis eccleſia liturgiam ſuam Latino ſermone ſibi incognito procurarit mille pene abhinc annis: cum locus ille Pauli ad Corinthios, aut ad hoc propoſitum omnino non pertineat, aut ſi pertineat, tamen propter illius huiuſq; temporis diuerſam conditionem, diuerſum etiam huius rei vſum, ritumq; permittat, ſeruata licet quadam ſimilitudine & ſpecie: cum permagnum ex ea non intellecta fructum fidelis populus capiat: deniq; cum exempla eorum hominum, quæ nobis imitanda proponuntur, exiguæ ſint authoritatis, ſiue vetuſtatem, ſiue veram religionem ſpectes: & confidentiſſima Iuelli aſſertio luculenter refutatur, & antiquiſſimus Latinæ liturgiæ in eccleſia Latina, cuius prouincia quædam Anglia eſt, vſus non temerè eſt damnandus: præſertim quando eccleſijs* primò a noſtræ gentis Apoſtolis, primiſq; fidei apud nos præconibus tradita, & commiſſa, mille propè annorum decurſu nullo reclamante, aut repugnante obtinuerit, ad Dei ſummam gloriam, populi fælicitatem, huiuſq; regni præſentiſſimum ſemper diuinum promerendum præſidium.

* Falſum: contrarium enim cumulatè euincitur in 15. ſectione huiuſce articuli. Falſitatum cumulus in vnum collatus.

* Falſum: primi enim fidei præcones in hac inſula Græci, & Hebræi fuerunt, non Latini.

Atque vt huc poſtremò addam iſtud, etſi daretur conſentaneum eſſe, vt preces publicæ vernaculo ſermone recitarentur, veluti apud Anglos Anglico: boni tamen viri, & acerrimi fidei catholicæ cuſtodes liturgiam tempore regis Edouardi excogitatam, & nunc renouatam, nunquam profectò probauerint, non tam linguæ cauſâ, quàm propter ipſam eiuſdem formam & œconomiam, in qua & deſunt quædam neceſſaria, & quædam ſunt fidei, catholicæq; eccleſiæ conſuetudini* contraria.

* Falſum, & contumeliæ cõuitijq; plenum. Noſtra enim liturgia nihil habet fidei contrariũ.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc tibi videris ipſe nonnihil, Hardinge, diffidere, quòd tam longa oratione, tantaq; doctrinæ oſtentatione vſus, apertè ſic atque abſurdè, & communi quodammodo ſenſu repugnante impoſuiſſe populo deprehenderis. Quapropter cùm nullum antiqui vel concilij, vel Doctoris teſtimonium contra linguam Anglicam in eccleſia Anglicana vſurpatam proferre poſſis, in exitu tamen & peroratione ne poſtquam tam multa dixiſſes, nihil dixiſſe videreris, precum publicarum noſtrarum formam reprehendis, nullóq; licèt fretus argumento, in ijs multa ineſſe dicis, quæ fidei catholicæ aduerſentur: itaq; tua ipſius reclamante conſcientia falſum falſo confirmas.

Noſti nos Deum ipſius verbo, & primitiuæ eccleſiæ inſtitutis conuenienter colere atque venerari. Nam, quemadmodum ſuo tempore

factitasse Christianos testatur Tertullianus, *Coimus ad diuinarum scripturarum cõmemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus.* Sacra mysteria purè castéq;, & summa cum religione administramus: Baptizamus in nomine Dei patris, & filij, & spiritus sancti: Corporis & sanguinis Christi ex sacra mensa sumimus sacramentum: Confessionem summissam edimus in terram prostrati, paritérq; omnes precamur mente & voce vna, in spiritu & veritate: maximéque pro vobis, alijsq; similibus vota facimus, vt & vnde excidistis vobiscum consideretis, & cõuersis studijs ad Deum redeatis: qui se aliquo manifesto scelere obstrinxerunt, excommunicamus: & quos vicissim peccati se pœnituisse constiterit, complectimur: ætatem puerilem fide Christiana imbuimus, & erudimus: in pauperum subsidium benignè & prolixè collectas erogamus. Horum omnium quid tandem est, quod cum fide catholica pugnet? Scriptum verò est Hardinge, *Os, quod mentitur, destruit animam,* & Christus inquit: *Blasphemia contra spiritum sanctum nunquam remittetur, neque in hac, neque in futura vita.* Tertullian. in Apologetico. Sapient. 1. Matth. 12.

Iam verò, quò ista animo, Christiane lector, tuo meliùs insideant, exorandus mihi es, vt retro respicias, argumentorúmque omnium, quæ ad articuli huius confirmationem Hardingus comparauit, summam expendas, & quanti momenti sit, quámque cum instituta causa conueniat, consideres. De musica ecclesiastica copiosè explicauit, quo tempore, & vbi primùm cœperit: longo etiam sermone regionum interualla & varietatem linguarum persequutus, nec orientalem vniuersam mundi plagam Græcè, nec Aphricanos omnes, Numidas, Hispanos, Gallos Latinè intellexisse euicit: quæ quidem opera fuit hac in re superuacanea. Quòd autem cunctæ Orientales gentes preces publicas Græco sermone administrarint: populi autem Aphricani, Mauri, Hispani, Galli Latina omnes lingua in sacris faciendis vsi fuerint, quæ res sola in quæstionem adducta erat, & sola igitur probanda fuit, penitus adhuc prætermisit, nec vllum de ea verbum fecit. Quòd ad publicam huius insulæ liturgiã attinet, quæ de Augustino Romano, Edda, Putta, alijsq; poëtis, & cantoribus commemorauit, parum eius prodesse causæ docui. Contradicente conscientia affirmat decimum quartum caput Epistolæ Pauli ad Corinthios ad hanc causam minùs esse accommodatum: tum ab ipsa vsque Apostolorum ætate sacerdotem perpetuò in choro preces recitare solitum esse, a populo longè distantem: etiam plebem indoctam sermonem Latinum tenere, tametsi non perfectè, & luculenter: fidei præcipuis capitibus nunc esse meliùs institutam, quàm olim Apostolorum temporibus fuerat: satis esse si signis ceremonijsq; doceatur, fructúmq; vberrimum ex precum publicarum auditione percipere, quantumuis, quid audiat, nesciat. Deinde Græcam Latinámque linguam doctas & politas vocat, & proinde esse necessarium, vt preces ecclesiasticæ toto orbe in altera earum celebrẽtur, defendit: psalmos ait omnes, cæteráq; scripturas obscuras esse, & populi multùm superare captum: rerum, quæ dicuntur, intelligentiam

animum aliò abducere,& abstrahere:denique vernaculas preces schismata sectasq; semper in ecclesiam inuexisse. Strabonem, Iustinianum, Origenem, Chrysostomum aliósque apertè corrupit, eáq; dicere, quæ nunquam illis in animum venerunt,coegit.

Hæc omnium, quæ dicenda habuit, summa est. Hinc efficere contendit intra primos post Christum sexcentos annos, preces publicas lingua populo ignota palam fuisse agitatas: tametsi hucusque nullam scripturam, nullum concilium, nullum decretum, nullum doctorem, nullum exemplum, nullam primitiuæ ecclesiæ consuetudinem exprompsit,quibus,quod aggressus est,confirmaret.

Iustinia. Lyra, & Thomas.

Ex altera parte nos abunde,& cumulatè demonstrauimus decimum quartum caput ad Corinthios ad publicarum precum vsum necessariò pertinere: preces in ecclesia primitiua vbiq; fuisse vernaculo sermone administratas, populúmq; & sacerdotem simul & coniunctè precari consueuisse: non modò gentes omnes, quæ Græcè intelligerent, aut Latinè,preces suas Græca vel Latina lingua recitasse ostẽdimus,sed ex Theodoreto, Sozomeno, Ambrosio, Hieronymo Syros sacra sua Syriaco sermone, ex Basilio Ægyptios Ægyptiaco: Libyas, Thebanos, Palæstinos,Arabas,Phœnices singulos suo:ex Origene Barbaros populos vniuersos suis quosq; Barbaris linguis: ex Sulpitio nationẽ Gallicanam idiomate Gallico feciſſe docuimus. Hieronymus habet: *Vox quidem dissona,sed vna religio. Tot pene psallentium chori, quot gentium diuersitates.* Postremò, ex Chrysostomo, Lyra,alijsq; nullam ex precibus peregrina & non intellecta lingua factis ad populum vtilitatem redundare posse comprobauimus.

Hieronymus ad Marcellam.

Quare cum Hardingi tam infirmis nitatur fundamentis defensio, cúmq; ad ignorantiam duntaxat stabiliendam, regnúmq; tenebrarum constituendum accommodetur, tuum nunc, lector optime, officium fuerit æquum te iudicem nobis atque incorruptum præbere, & tum quanto eam antiquitatis fuco oblinerit,tum etiam quàm verè solidéq; assertionem meam diluerit perpendere.

FINIS.

DE PRIMATV,

ARTICVLVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL Romanum pontificem vniuersalem episcopum, aut ecclesiæ vniuersalis caput appellatum esse.

Hardingus. 1. Sectio.

*QVocunq; tandem nomine pontifex Romanus intra sexcentos a Christi ascensu annos fuerit appellatus, hoc verò clarissimè constat eius primatum, hoc est principatum, & imperium in omnes episcopos, totius q; gregis Christi regimen, in rebus ad fidem religionem q; Christianam pertinẽtibus, & * agnitum, & prædicatum fuisse. Quod cum ita sit, fuerítne alterutro illorum nominum, quæ tu esse tum ei tributa negas, appellatus, nec ne, non magni profectò interest. Tamen pro altero nonnihil, pro altero" infinita luculentissimorum testimoniorum multitudo adduci poterit. De illo autem postea.*

* Falsum: nulla enim huiusmodi potestas agnita fuit.

" Ne vnũ verò.

Episcopus Sarisburiensis.

DE magnificentissimis nominibus, titulisq; gloriosissimis, quibus iam olim Romanus pontifex locum, gradumq; dignitatis suum ornauit atq; decorauit, nonnihil Hardingus vltro remittere, nec magnopere repugnare videtur: imperium tamen summum, & authoritatem per orbem terrarum fusam Romanæ sedi vendicat, ab ipsis adeo Apostolorum ductam temporibus. Tametsi Christus perinde potuit authoritatem pariter, & titulum Petro deferre, atque authoritatem titulo carentem impartiri. Verùm, quò verborum cognitis monumentis, errandi occasionem tollamus, eum nos *episcopum vniuersalem*, aut *vniuersalis ecclesiæ caput* dicimus, qui omnibus concilijs generalibus superior sit, plenamq; interpretãdarum scripturarum potestatem obtineat: cuius decretis & sanctionibus vniuersi Dei ecclesia necessariò, & libenter parere, seseq; subijcere debet: quem neque Cæsar, neque rex, neque Clerus, neque vniuersus totius

Extra. de elect. & electi potest. solitæ.

De Maiorit. & obedient. vnã sanctam.

9. Quæst. 3. Nemo.

orbis terrarum populus coarguere poteſt quiduis agentem: ad quem ex omnibus orbis partibus prouocationes faciendæ ſunt: quíq;, vbicunq; fuerit locorum, ius integrum & iuriſdictionem habet epiſcopi. Quòd huiuſmodi vllam vnquam authoritatem, aut poteſtatem vniuerſalem Romanæ ſedi Chriſtus tribuerit, Hardingo fuerit probatu nimis difficile.

Quòd autem pontifex Romanus vniuerſalem ſe epiſcopum, & vniuerſalis eccleſiæ caput agnoſci, haberiq; tam ambitiosè petit, præclarè quidem cum eo actum fuerit, ſi particularis epiſcopi munus præſtiterit, & membrum modò eccleſiæ Chriſti extiterit. Gregorius inquit: *Aduerſus quem portæ prævalent inferorum* (contra Romanorũ autem pontificem ſæpe prævaluerũt) *ille neq; petra dicẽdus eſt, ſuprà quam Chriſtus ædificauit eccleſiam ſuam, neq; eccleſia, neq; pars eccleſiæ.* De iſtis autem fumoſis titulis idem antiquus pater Gregorius ait: *Ego fidenter dico: quiſquis ſe vniuerſalem ſacerdotem vocat, vel vocari deſiderat, in elatione ſua Antichriſtum præcurrit.*

Greg. in Caten. in Matth. cap. 16.

Gregor. lib. 4. epiſt. 34.

Hardingus 2. Sectio.

Falſitatum cõgeries.

NVnc de primario capite huius articuli, hoc eſt, de primatu Papæ ſucceſſoris Petri, videamus. Primùm, fuit ille a Deo inſtitutus, ac decretus, & proinde iure diuino *obtinet, non humano, ſcripturis eò ducentibus. Deinde decretis conciliorum commendatus, & imperatorum Chriſtianorum edictis confirmatus ad Schiſmata deuitanda. Tum a ſanctis patribus agnitus, & comprobatus. Prætereà communi ſenſu, neceſſarius iudicatus. Deniq; rerum euentis declaratus, & eccleſiæ vſu receptus, in quorum omnium confirmationẽ tantum facilè dici potuit, quãtum integro volumini ſufficeret.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

HVnc articulum leuiter, & extremis quodammodo pedum digitis ſe decurſurum Hardingus ait. Qua de cauſa quanquam *Ius diuinum*, id eſt, ſcripturas appellare videri vult, tanta tamen feſtinatione properauit, vt ei non vacaret verbum ſcripturæ vllum, tanquam ex ſe proferre, ſed tantùm ex aliorum relatione, & fide. Tametſi Zoſimus Papa in illa diuturna cum epiſcopis Aphricanis hiſce de rebus concertatione nullum ex ſcripturis cauſæ ſuæ firmamẽtum protulit, ſed Nicenum duntaxat Concilium ab ſe corruptum citauit. Miltiades etiam de hac ipſa re ad Epiſcopos Hiſpaniæ ſcribens, eam non aliquo diuini verbi iure ſibi vendicare, ſed tantùm conſuetudine aſſumere videtur.

Zoſim. in Cõcil. Aphricà.

Miltiad. in epiſtol. ad Epiſco. Hiſpaniæ.

Veruntamen ex illo tempore varia ſcripturæ loca repererunt, quibus hunc Titulum confirmarent, eademq; ad propoſitum ſuum violenter traxerunt. Chriſtus inquit: *Omnis poteſtas mihi data eſt.* Hinc Stephanus epiſcopus Patracanus ſic argumentatur: *Ergo, in Papa eſt omnis poteſtas, ſupra omnes poteſtates, tam cæli, quam terræ.* Sunt alij, qui hoc modo concludant: *Petrus in ſepulchrum ingreſſus eſt ante Ioannem: Petrus*

Ioan. 17. Math. 28. In Concil. Latera. ſub Leone.

Petrus rete ſuum piſcium plenum traxit: ad Petrum Chriſtus dixit, Confirma fratres tuos: Ergo, Papa eſt caput eccleſiæ. Bonifacius octauus ait: *In principio creauit Deus cælum & terram, non in prineipijs:* rurſus, *Spiritualis omnia dijudicat: Ergo, vniuerſum orbem Papæ contineri poteſtate oportet.* Ex his, ſimilibusq; alijs Scripturarum teſtimonijs, Papæ non humana aliqua ſanctione, ſed iure diuino, id eſt, Dei ſacratiſſimæ legis præſcripto authoritatem confirmatam eſſe concludũt. Sic igitur Bonifacius Papa perpetua & immortali lege ſanxit: *Declaramus, Dicimus, Definimus, Pronunciamus, omnino eſſe de neceſſitate ſalutis omni humanæ creaturæ, ſubeſſe Romano Pontifici.* Gloſſa etiam ibidem ſic habet: *quicquid ſaluatur, eſt ſub ſummo pontifice.* Si hæc rectè, & iure aſſeruntur, næ haud magnum eſt quiduis *Iure diuino* tenere.

Reginal. Polus aduerſ. Henr. 8. De Maior. & obedien. vnam ſanctam. 1. Corinth. 2.

De Maior. &c. vt ſuprà. Gloſſa ibidem.

Cæterùm, quandoquidem plurimùm confidere videntur, & magnopere niti his Chriſti verbis: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam,* age, ad iſta reſpondeamus. Admonendus igitur es, optime Lector, veteres Catholicos patres diſertè & conſtanter prodidiſſe, non mortalem quenquam hominem, qualis erat Petrus, ſed Chriſtum ipſum Dei filium hanc Petram extitiſſe. Gregorius Nyſſenus inquit, *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Intelligit autem confeſſionem Petri: Dixerat enim antè, Tu es Chriſtus filius Dei viui.* Sic Hilarius inquit: *Hæc eſt vna fælix fidei petra, quam Petrus ore ſuo confeſſus eſt.* Rurſus inquit: *Super hanc petram confeſſionis Petri eſt ædificatio eccleſiæ.* Similiter Cyrillus: *Petra nihil aliud eſt, quàm firma & inconcuſſa Diſcipuli fides.* Itidem Chryſoſtomus: *Super hanc petram, id eſt, in hac fide & confeſſione ædificabo eccleſiam meam.* Perinde Auguſtinus: *Petra erat Chriſtus, ſuper quod fundamentum etiam ædificatus eſt Petrus.* Adiungit etiam: *Non me ædificabo ſuper te, ſed te ædificabo ſuper me, inquit Chriſtus ad Petrum.* Omnes hi Patres ſententiam dicunt enucleatam: at Origenes tamen eandem diſertiùs exponit. Hæc ipſius ſunt verba: *Petra eſt, quicunq; eſt Diſcipulus Chriſti: & ſuper talem Petram conſtruitur omnis eccleſiaſtica doctrina. Quòd ſi ſuper vnum illum Petrum tantùm exiſtimas totam ædificari eccleſiam, quid dicturus es de Ioanne filio Tonitrui, & Apoſtolorum vnoquoq;? Num audebimus dicere, quod aduerſus Petrum vnum non prænalituræ ſint portæ Inferorum? An ſoli Petro dantur à Chriſto claues Regni cælorum?* Ex his a me ſtrictiùs expoſitis liquere poteſt, quàm rectè Papa authoritatem ex verbo Dei, atque vt Hardingus loquitur, *Iure diuino* aſſerat ſuam. Re quidem vera, quòd ad illa Matthæi verba ſpectat, Hieronymus ſic habet: *Iſtum locum Epiſcopi, & Presbyteri non intelligentes, aliquid ſibi de Phariſæorum aſſumunt ſupercilio.* Iterum habet: *Nouerint Epiſcopi, ſe magis conſuetudine, quàm diſpoſitionis Dominicæ veritate, Presbyteris eſſe maiores.* Hinc nõ *de Iure diuino*, vt Hardingus affirmat, ſed cõſuetudine tantùm ſua omnia tenere & poſſidere pontificem Romanum conſtat.

Matth 16. Marc. 8. Luc. 9. 1. Corinth. 10.

Gregor. Nyſs. in teſtimonijs delectis ex vetere teſtamẽt. Hilarius de Trinit. lib. 2. Hilar. de Trini. lib. 6. Cyrillus de Trinitate. Chryſoſtom. in Matth. Homil. 55. Auguſt. de verbis Domini ſecundũ Matth. Serm. 13. Orig. in Matth. tract. 1. Marc. 3.

Hieronym. in Matth. cap. 16. lib. 3.

Decreta autem Conciliorum, principum edicta, ſanctorum patrum teſtimonia, neceſſitas rationis, vſuſq; eccleſiæ, quo iure ab Hardingo iactentur, ordine ſingula & ſigillatim excutientur.

Hardingus. 3. Sectio.

EGo autem in hac re tractanda breuitati studens, tum quia ad istam reliquorum articulorum multitudinem nonnihil respõdere decreui, tum quia hanc de primatu quæstionem iam a multis expositam, & eruditissimè pertractatam intelligo: eam in hoc tempore summis quodammodo pedibus obibo, neque in profunda eiusdem disputatione atque explicatione altum vestigium figam.

Primùm autem, Iure diuino constitutum esse primatum, hæc antiquissima testimonia confirmant. Anacletus ille sanctissimus episcopus, ac Martyr, beati Petri discipulus, ab eoq; presbyter consecratus in epistola sua ad episcopos Italos hæc habet: In nouo testamento post Christum Dominum à Petro sacerdotalis cœpit ordo, quia ipsi primo pontificatus in ecclesia Christi datus est, dicente Domino ad eum: Tu es (inquit) Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam, & tibi dabo claues regni cœlorum. Hîc ergo ligandi atq; soluendi potestatem primus accepit a Domino, primusq; ad fidem populum virtute prædicationis suæ adduxit. Cæteri verò Apostoli cum eodem pari consortio honorem & potestatem acceperunt, ipsumq; principem eorum esse voluerunt.

In alia epistola ad omnes episcopos scripta eandem sententiam ad confirmandum Romanæ sedis primatum vsurpans, deq; ecclesiarum patriarchis, & primatibus commissarum œconomia loquens, sic disertissimè habet. Hæc sacrosancta Romana, & Apostolica ecclesia, non ab Apostolis, sed ab ipso Domino Saluatore nostro primatum obtinuit, & eminentia potestatis super vniuersas ecclesias ac totum Christiani populi gregem assecuta est, sicut ipse Beato Apostolo Petro dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, &c.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc testimonia firmi nihil, solidiq; continent, nec fortiùs illatum impressumq; vestigium ferunt, atque ea proinde Hardingus tam leuiter, sicco quasi pede transit. Quod ad hanc Anacleti, cæterasq; cõsimiles epistolas decretales attinet, volo in præsenti pauca tantùm attingere, vnde de reliquis iudicium lector facere possit.

In admonitione ad lectorẽ ante Decret. Liberij. Distin. 20. Decretales.

Primùm Petrus Crabbe, a quo consarcinata & coniecta vnum in volumen Concilia fuerunt, de exemplarium, quibus erat vsus, mirifica deprauatione, interq; se singulorum discrepantia vehementer conqueritur, his verbis: *Exemplarium intolerabilis nimiaq; differentia, & deprauatio.*

Deinde Gratianus ipse, rebus omnibus expensis, & consideratis ingenuè fatetur, *Huiusmodi epistolas in causis potiùs definiendis, quàm in scripturarum expositionibus locum mereri.*

Præterea neque Hieronymus, neque Gennadius, neque Damasus, neque vetustorum Patrum quisquam istas vnquam citauit epistolas, aut vllo

vllo eas in numero habuit, neque ipsi adeo pontifices Romani, ne tum quidem quando huiusmodi instrumenta ipsis maximè profuissent, præsertim eo tempore, quo de imperio in episcopos Aphricanos ambitiosissimè contenderent.

Futiles autem ita sunt, & ineptæ, vt eas vel ingenio mediocri puer facillimè dignoscat atque dijudicet. Clemens ad Iacobum de morte Petri accuratè perscribit: tamen constat, nec Clemens profectò nescius fuit, Iacobũ septem antè annis morte esse affectum, quàm Petrũ. Clemẽ. Epist. 1. Hieronym. de Eccleſia. Scriptoribus.

Antherus Eusebij episcopi Alexandrini, & Fœlicis Ephesini mentionem facit: quorum tamen neuter neque episcopus viuo Anthero, neque natus omnino fuit. Anthe. epist. 1.

Marcellinus ait, *Imperatori nefas fuisse aliquid contra euangelium tentare:* nullus tamen eo tempore extitit imperator, qui vel Christum cognouerit, vel Euangelium intellexerit. Marcellin. epistо. 2. ad Oriẽtales.

Marcellus ad imperatorem Maxentium scribit, eiq; Clementis nomine & authoritate præcisè mandat: at Maxentius tamen a religione abhorrebat, eratq; & tyrannus immanis, & sæuissimus ecclesiæ hostis: nomenq; nec nouit, nec curauit Clementis. Marcel. epist. 2

Zephyrinus ait, *Christum Apostolis suis præcepisse, vt septuaginta duos discipulos constituerent:* Lucas tamen Christum eos designasse scribit. Zephyrin. epistо. 1.

Lucas dicit Ioannem Baptistam militibus hoc consilium dedisse, *Contenti estote stipendijs vestris &c.* Miltiades autem contrà scribit, & Christum pro Ioanne nominat. Luc. cap. 10. Luc. cap. 3. Miltiad. epi. 1.

Omnia commemorare molestum simul, & superuacaneum esset: ex his paucis conijci cætera possunt.

Iam verò, Anacletus iste, quem suis titulis Hardingus exornauit, quasi maximè scilicet Anacletus ipse verus esset, non pseudanacletus aliquis, primò Clementem suum anteceſſorem fuisse ait: contrà autem Irenæus, qui illi ætati mox succeſſit, atque Eusebius affirmant Anacleto succeſſiſſe Clementem. Ex quo hanc epistolam, postquam ex hac vita migrasset, scripsisse Anacletus videatur. Anaclet. epi. 1. Irenæus lib. 3. cap. 3.

De diui Petri templo mentionem facit: nullum tamen Petro dedicatum fuit templum trecentis propè post Anacletum annis. Distі. 93. Iuxta sanctorum.

Deinde decreta, canonesq; veterum Patrum citat: hæc sunt ipsius verba: *Hæc ab antiquis Apostolis & patribus accepimus:* quasi Apostoli longo antè tempore vixissent: quanquam Ioannes Apostolus tum in viuis erat, ipseq; Anacletus vnus ex antiquissimis patribus fuit. Anacle. epist. 3.

Etsi ex his, quæ breuiter attigi, cuiusmodi istæ epistolæ fuerint, facilè intelligi queat, rogandus mihi tamen es, Christiane Lector, vt hasce atque alias persimiles phrases, formasq; dicendi, quæ in illis passim occurrunt, & tritissimæ sunt, consideres, atque animaduertas: *Persequutiones patienter portare: peto vt pro me orare debeas: Episcopi obediendi sunt, non insidiandi: Ab illis omnes Christiani se cauere debent.* In his ne latinitatem quidem congruam ac natiuam reperias. Num autem trecentorum annorum spatio, & amplius, nullum fuisse Romanum pontificem censebimus Latini sermonis peritum, maximè tum,

quando omnes illius vrbis ciues, mulieres pariter, & pueri Latinè ab incunabulis nullo magistro loquerentur? Certè verò, ipse Papa inquit: *Falsa latinitas vitiat rescriptum Papæ.*

Extra. de Rescriptis ad audientiam.

Epistolarum autem harum materia atque argumentum neque illorum temporum ecclesiæ conditionem attingit, neque vel de doctrina, vel de persequutione, vel de hæresi, vel de ministrorum officio, vel de vlla omnino re aut temporibus illis conueniente, aut cognitu magnopere digna quicquam habet.

Illud duntaxat propositum habent, vt & scripturas fœdissimè emẽtiendo, cæterasq; artes omnes adhibẽdo Romanæ sedis solium, regnumq; confirment atque stabiliant. Anacletus Christi verbis sua intexit hoc modo: *Super hanc petram, id est, super Ecclesiam Romanam, ædificabo ecclesiam meam.* Rursus: *Romana ecclesia cardo, & caput est omnium ecclesiarum. Vt enim cardine ostium regitur, ita huius sanctæ sedis authoritate omnes Ecclesiæ reguntur.* Stephanus Papa inquit: *Hæc sacrosancta domina nostra Romana Ecclesia.*

Anacl. epist. 1.

Anacl. epist. 3.

Dist. 70. Oportebat.

Quorsum autem vnum Anacletum produxit Hardingus, cum tanta præstò sit huiusmodi testium frequentia? Etenim Euaristus Papa, Alexander, Sixtus, Telesphorus, Hyginus, Pius, Anicetus, Soter, Eleutherius, Victor, reliquiq; omnes vetusti episcopi Romani, quorum nominibus antiquitas ad hoc propositum confirmandun abusa est, egregiè conspirant. Hæc illorum omnium coacta vox est: *Nos vniuersales episcopi, nos vniuersalis ecclesiæ capita sumus: omnes ad nos fieri prouocationes debent, nos errare non possumus, nos redargui non debemus: Scriptum est enim, Discipulus non est supra magistrum.* Si hæc testimonia valerent, confecta nimirum res, atq; ad exitum perducta esset. Sed quod ea esse ficta, plenáq; falsitatis intelligeret, ideo insistendum in ijs sibi non putauit Hardingus. Quòd autem ad ipsum Anacletum, qui verè Petri discipulus fuit, reliquósq; priscos episcopos Romanos attinet, fuerũt illi quidem viri patréq; sanctissimi: qui continua persequutione conflictati, & indies ad necem crudelissimam rapti, exiguum de istis ambitiosis inanibúsq; titulis cogitandi otium habuerunt.

Hardingus. 4. Sectio.

D. *Gregorius ad Mauritium imperatorem scribens contra Ioannem episcopum Constantinopolitanum, qui vniuersalis episcopi nomen sibi vendicauerat, & asciuerat, pontificem Romanum in Petri cathedra sedentem, esse primatem, vniuersæq; ecclesiæ Christi curam sustinere ex scripturis comprobat, hoc modo:* Cunctis euangelium scientibus liquet, quòd voce Dominica sancto, & Apostolorum omnium Petro principi Apostolo totius ecclesiæ curà commissa est. Ipsi quippe dicitur: Petre amas me? pasce oues meas. Ipsi dicitur: Ecce Satanas expetijt cribrare vos sicut triticum, & ego rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Ipsi dicitur: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præ-

Ioan. 21. *Luc. 22.* *Matth. 16.*

prævalebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcunq; solueris super terram, erit solutum & in cœlis. Ecce claues regni cœlestis accipit, potestas ei ligandi, & soluendi tribuitur: Cura ei totius ecclesiæ, & principatus committitur: *Hucusq; Gregorius. Quandoquidem autem aduersarij nostri, tametsi immeritò, Pontificum Romanorum hac in causa testimonium, vtpote minùs in sua re legitimum respuunt, quantumuis & singulari sanctitate martyres, & confessores summa eruditione essent: intelligant nos crebra testimonia, eademq; luculentissima proferre posse alia, quibus quod proposuimus confirmetur.*

Hardingus Gregorij verba decurtauit, & corrupit. Satim enim sequitur: *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.*

Episcopus Sarisburiensis.

SI e mortuis excitatus reuiuisceret Gregorius, insignis iniuriæ litem Hardingo intenderet: non modò quòd omnem illius sententiam immutauerit, verùm etiam, quòd verba eius truncauerit, atq; mutilauerit. Hardingus, quò Pontificem Romanum vniuersalem episcopum nuncupatum fuisse confirmet, hæc Gregorij verba profert: *Ecce Petrus claues Regni cœlorum accipit: Et potestas ei ligandi, soluendiq; tribuitur: Cura ei totius ecclesiæ, & principatus committitur. Hucusq; Gregorius,* inquit Hardingus. Quid ni verò longiùs? An singultu nimirum impeditus vocem est subito coactus interrumpere? Verùm, attende paulisper, Lector, & tu Gregorium ab Hardingo tanquam a magistro quodam seuero in ordinem redactum videbis, vt nullam nisi eius permissu, iussuq; vocem emittere audeat. Quæ in eadem sententia proximè sequuntur verba sic habent: *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.* Hardingus Pontificem Romanum vniuersalem episcopum appellatum fuisse confirmat: Gregorius autem in hoc ipso verborum ambitu, quem præproperè sic Hardingus intercidit, ait: *Petrus ipse, qui Christi fuit Apostolus, non tamen vniuersalis Apostolus vocatur est.* Num autem mundo persuadere cupit Hardingus, Papæ ampliorem, quàm Petri, latioremq; esse potestatem? Hæc verba sibi esse putauit Hardingus amputanda. Sic nimirùm antiquos patres accipere, tractaréq; solet. Si mihi suis ipsius vocibus vti liberet, *fallacem, fraudulentumq; alearum iactum*, nescio quem, exclamare possem. Certè, sanctissimi patres Constantinopolitani Concilij, sic inquiunt: *Non conuenit orthodoxis, ita circumtruncatas sanctorum Patrum voces deflorare: Hæreticorum potiùs hoc proprium est.*

Gregor. Lib. 4. epist. 32.

Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.

Concil. Constantinopol. 8. Actione. 8.

Hardingus autem respondebit, Gregorium hoc vniuersalis episcopi nomen in Ioanne duntaxat episcopo Constantinopolitano, qui illud ambitiosè sic & cupidè expetiuit, vituperasse: sibi nihilominus idipsum tanquam titulum sedi Romanæ peculiarem ascripsisse, & nos proinde iniquè facere, qui Gregorij in alienum sensum trahamus, & torqueamus verba. Quare videndum, & explorandum est, cum quid isto de titulo generatim scripserit Gregorius, tum etiam quibus specialim verbis eundem, vt sibi proprium, assumpserit.

Gregor. lib. 4. epist. 30.

Sic igitur de eo vniuersim scribit: *Ego fidenter dico, quisquis se vniuersalem sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit: quia superbiendo se cæteris præponit.*

Gregor. lib. 4. epist. 34.

Hac in re a fratre & consacerdote meo contra euangelicam sententiam, contra Beatum quoq; Petrum Apostolum, & contra omnes ecclesias, contraq; canonum statuta agitur. In hac eius superbia, quid aliud, nisi propinqua iam Antichristi tempora esse designatur: quia illum videlicet imitatur, qui spretis in sociali gaudio Angelorum legionibus, ad culmen conatus est singularitatis erumpere, dicens:

Esai. 14.

super astra cœli exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis, & ascendam super altitudinem nubium, & ero similis altissimo. Iterum: *Rex superbiæ prope est, &, quod dici nefas est, sacerdotum est præparatus exercitus, quia ceruici militant elationis, qui ad hoc positi fuerant, vt ducatum præberent humilitatis.* Iterum: *Omnes magnos esse honorabiles cupio: quorum tamen honori omnipotentis Dei non detrahat. Nam quisquis se contra Deum honorari appetit: mihi honorabilis non est.* Iterum: *Vos tamen eandem causam nullam esse dicere non debetis, quia si hanc æquanimiter portamus, vniuersæ ecclesiæ fidem corrumpimus. In isto sceleste vocabulo consentire: nihil est aliud, quàm fidem perdere.*

Gregor. lib. 4. epist. 38. *Sacerdotum est præparatus exercitus.*

Gregor. lib. 6. epist. 28.

Gregor. lib. 6. epist. 24.

Gregor. lib. 4 epist. 39.

Sic igtiur de hoc vniuersalis episcopi nomine generaliter statuit Gregorius, quod nihilosecius postea sibi imposuerunt, asciueruntq; pontifices Romani: Scilicet, *Esse illud vanum, & noxium, esse confusionem, venenum, & certissimam atq; vniuersalem pestem ecclesiæ: corruptionem & dissolutionem fidei, esse contra canones, contra Petrum Apostolum, contra sensum, sententiamq; euangelij, contra omnes ecclesias Dei, contra Deum ipsum, nullum vnquam bonum pium ue virum huiusmodi titulis vsum esse, qui illis vtitur eum esse Luciferi imitatorem, & antichristi præcursorem, atq; præuncium.*

Fortè autem dixerit Hardingus, nomen hoc peculiariter, & propriè ad Romanum pertinuisse pontificem, atque a Gregorio Ioannem Constantinopolitanum ideo fuisse reprehensum, quandoquidem is tanta arrogantia, tantáque violentia subnixus id sibi attribueret, atque arriperet, quod suum minimè fuit. At Gregorius eundem vniuersalis episcopi titulum appellat his nominibus. 1. *Typhum superbiæ.* 2. *Nomen nouum.* 3. *Vocabulum temerarium, Stultum.* 4. *Superbum, Pompaticum.* 5. *Peruersum.* 6. *Superstitiosum, Profanum.* 7. *Sceleste.* 8. *Nomen erroris.* 9. *Nomen singularitatis.* 10. *Nomen vanitatis.* 11. *Nomen hypocriseos.* 12. *Nomen blasphemiæ.* Quid autem? an Hardingus ipse opinatur, eámve nobis opinionem inijcere cupit, id habuisse in animo Gregorium, vt Ioannem Constantinopolitanum istis nominibus titulisq; spoliaret, quò suam ijsdem Romanámq; sedem exornaret? Num credibile est Gregorij mentem Hardingo, quàm ipsi Gregorio, magis esse cognitam? Gregorius enim profectò non tantùm alios insectatur, qui hos sibi titulos arrogãt, sed eosdem ipse a se etiam remouet, atque a sede Romana penitus in perpetuum abiudicat. Sic namq; scribit, & clara sunt ipsius verba: *Nullus Romanorum pontificum hoc singularitatis nomen assumpsit. Nullus decessorum meorum hoc tam*

1. Lib. 6. epi. 2.
2. lib. 4. epi. 32.
3. lib. 4. epi. 38.
4. lib. 4. epi. 32.
5. lib. 4. epi. 38.
6. lib. 6. epi. 24.
7. lib. 4. epi. 39.
8. lib. 4. epi. 38.
9. lib. 4. epi. 32.
10. li. 4. epi. 39.
11. li. 4. epi. 39.
12. li. 4. epi. 39.

Gregor. lib. 4. epist. 32.

profano

profano vocabulo vti consensit. Nos hunc honorem nolumus oblatum su- Gregor. lib 4.
scipere. epist. 36.

Qua autem Constantinopolitanum episcopum ratione vrget, & insequitur, eadem non minùs contra Romanum pontificem valebit. Sic enim inquit: *Quid tu Christo vniuersalis Ecclesiæ capiti, in extremi* Gregor. Lib. 4.
Iudicij dicturus es examine, qui cuncta eius membra tibimet conaris vni- epist. 38.
uersalis appellatione supponere? Hæc vera est vniuersalis episcopi definitio: hoc modo ecclesiam Dei, cunctáque Christi membra suo imperio subijcere pontifex Romanus conatur. Præterea ad Eulogium patriarcham Alexandrinum scribens, hæc habet: *Sanctitas vestra mihi* Gregor. lib. 7.
sic loquitur, Sicut iussistis: Quod verbum Iussionis, Peto a meo auditu re- epist. 30.
mouete. Quia scio, quis sim, & qui fitis: Loco mihi fratres estis, mori-
bus patres. Rursus habet: *Ecce in præfatione epistolæ, quam ad meip-* Ibidem.
sum, qui prohibui, direxistis, superbæ appellationis verbum, vniuersalem
me Papam dicentes, imprimere curastis. Quod, peto, dulcissimæ mihi san-
ctitas vestra vltra non faciat, quia vobis subtrahitur, quod alteri plus-
quam ratio exigit, præbetur. Eandem hanc sententiam bis inculcatam reperisset Hardingus in eodem Gregorij loco, quem hîc vsurpauit, si vel quid præcederet, vel quid continuò mox subsequeretur, animaduertisset. In præcurrentibus sic scribit: *Non mea causa, sed Dei est:* Gregor. lib. 4.
Nec solus ego, sed tota turbatur Ecclesia. Quia piæ Leges, quia venera- epist. 32.
de Synodi, quia ipsa Domini nostri Iesu Christi mandata superbi, atque
pompatici cuiusdam sermonis inuentione turbantur. In subsequentibus hoc modo: *Nunquid ego in hac re, pijssime Domine, propriam causam*
defendo? Ex his Gregorium pontificem Romanum vniuersalis episcopi nomen nec alteri cuiquam deferri, nec sibi ipsi permisisse apparet.

Quòd autem Gregorius ait, curam & principatum totius ecclesiæ Petro permissum esse, ista quo quidem sensu fuerunt dicta, a nobis non negantur. Paulus similiter de seipso eadem sententia loquitur: 2. Corinth 11.
Incumbit mihi quotidiana cura omnium Ecclesiarum. Insuper etiam habet: *Puto me nihilo inferiorem esse summis Apostolis.* Num verò hinc 2. Corinth. 11.
Hardingus sic concluserit,

Petro totius ecclesiæ cura commissa est:
Ergo, Papa est vniuersalis episcopus?

Certè, Gregorius inquit: *Petrus ipse, etsi totius ecclesiæ curam ac-* Gregor. lib. 4.
cepit, non tamen vniuersalis Apostolus vocatur: Potestne autem id esse epist. 32.
Papa, quod ipse Petrus esse non potuit? Gregorius suam hoc modo complexus videtur rationem: *Si hic vniuersalitatis titulus ad quem-* *Tamen vniuersalis Apostolus non vocatur.*
quam omnino hominem pertineret, ad D. Petrum maximè quidem perti-
neret: at ad D. Petrum neutiquam pertinet: Ergo, ad nullum prorsus ho-
minem pertinet.

Hinc Romanum pontificem eiusmodi sibi nunc titulum vendicare constat, qualem Petrus nunquam obtinuerit: qualem nullus san-

ctus, piúſque vir ſibi vnquam aſſumpſerit: qualem Gregorius penitus aſpernatus, auerſatúſque fuerit, & blaſphemiæ vocabulo appellauerit. Vult nihilominus Papa amplitudinem ac dignitatem huius ſanctiſſimi patris authoritate ſuam communire. Si nunc viueret Gregorius, ſic exclamaret, vt olim ad Imperatorem Mauritium, *O tempora: O mores!* Tantum ſcilicet Gregorij ſubleuat Hardingi cauſam authoritas.

Gregor. lib. 4 epiſt. 32.

Hardingus. 5. Sectio.

*Beatus Cyprianus ſummi ſacerdotis, * qui Chriſti in terra vicarius eſt, contemptionem ſchiſmatum, hæreſium q; cauſam eſſe commonſtrans, ad Cornelium Papam, & Martyrem ſic ſcribit:* Neque enim aliunde hæreſes obortæ ſunt, aut nata ſchiſmata, quàm inde, quòd ſacerdoti Dei non obtemperatur: nec vnus in eccleſia ad tempus ſacerdos, & ad tempus iudex vice Chriſti cogitatur: cui ſi ſecundùm magiſteria diuina obtemperaret fraternitas vniuerſa (*hoc eſt, * vniuerſa Chriſtianorum hominum multitudo, qui fratres inuicem ſunt, itáque vocati fuerunt in primitiua eccleſia*) nemo aduerſum ſacerdotum collegium quicquam moueret: nemo poſt diuinum iudicium, poſt populi ſuffragium, poſt coepiſcoporum conſenſum, iudicem ſe non iam epiſcopi, ſed Dei faceret: nemo diſſidio vnitatis Chriſti eccleſiam ſcinderet: nemo ſibi placens, ac tumens ſeorſum foris nouam hæreſim conderet.

*Falſum: Hæc enim verba Cyprianus de quouis epiſcopo ſeparatim: nedum de Romano duntaxat pontifice loquutus eſt.

* Falſum: in manifeſta Cypriani deprauatione poſitum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

SI bonam Hardingus cauſam haberet, non eam tot falſis ſtabilire, tantáque corrumpendorum ſumma ſanctitate patrum licentia vti vellet. Quòd ſi Cyprianus in omni ad Cornelium epiſcopum Romanum epiſtola, eum vel ſemel appellauerit *aut ſummum ſacerdotem: aut Chriſti generalem in terris vicarium: aut vniuerſalem epiſcopum: aut vniuerſalis eccleſiæ caput: aut vniuerſam Chriſtianorum omnium fraternitatem ei obſequentem eſſe oportere affirmauerit*, quomodo eam Hardingus falsò, ſuáque conſcientia refragante interpretatur: ſiue vel ipſius verba, vel ſcribendi conſilium ad eum finem vllo modo ſpectare poſſe videantur, tum aliquid habere probabilis defenſionis videri poterit Hardingus. Alioquin eum doctores torquere, & vi, quaſcunque voluerit ipſe, voces illis exprimere, quas ad ſuum inſtitutum pertrahat, meritò & iure dixerimus.

Primò id conſtat in tota illa epiſtola Cyprianum Cornelio nullum vnquam huiuſmodi ſuperbum titulum attribuiſſe, ſed eum fratris duntaxat nomine appellaſſe. Sic enim ei ſalutem dicit: *Cyprianus Cornelio fratri ſalutem.* Exorditur autem hoc modo: *Legi literas tuas frater chariſſime.* Cyprianus igitur epiſcopus Carthaginenſis fra-

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.

ternam

ternam sibi cum Papa æqualitatem vendicat. Scribendi autem ad Cornelium præter cæteras hæc vna fuit præcipua causa Cypriano: Cornelius episcopus constitutus Romanus, excommunicatis a se quibusdam nefarijs conscelcratisque hominibus, postea minis territus, & omnibus iniquitatibus exercitus, languere primùm, tum de munere abdicando suo cogitare cœpit. Quare audita, consolatorias ad illum literas scripsit Cyprianus, cúmque vt pergeret strenuè, neque succumberet hortatus est, & illam Dei esse, non propriam causam, atque negotium reputaret. Cum alia multa in hanc sententiam, tum hæc verba habet: *Christiani non vltra aut durare, aut esse possumus, si ad hoc ventum est, vt perditorum minas, & insidias pertimescamus.*

Hac inductus occasione, quanta quamcunque prouinciam, seu diœcesim sectarum, & schismatum colluuies peruadat, quando episcopi authoritas, & disciplina ecclesiastica contemnitur, exponit. *Episcopus enim quisque* (Cyprianus inquit) *intra diœcesim suam Dei sacerdos, & ad tempus vice Christi iudex est: atque vt ecclesia vna est, sic ille etiam vnus esse debet.* Hæc autem ille communiter de omnium episcoporum, non de Romani episcopi authoritate separatim scripsit: & quanquam ad vnum Cornelium epistolam suam inscribit, rationes tamen ipsius omnes generales sunt, atque cum ipsum Cyprianum, qui Carthaginiensis fuit episcopus, tum alios præterea, quoscunque tandem, episcopos attingunt. Quare, quod vniuersim ad omnes episcopos spectat, id ad vnum duntaxat episcopum reuocare, atque retrahere, malitiosum quoddam ad Lectorem fallendum comparatum artificium, non simplex, & apertus agendi modus videatur.

Occasio fraudis Hardingi.

Hardingi tamen error peruersa horum Cypriani verborum interpretatione fultus videtur: *Vnus sacerdos*, & *fraternitas vniuersa.* Quòd enim Cyprianus ait, vnum esse in ecclesia episcopum oportere, fingit Hardingus vnum esse episcopum debere, qui vniuersæ ecclesiæ dominetur. Quódque Cyprianus inquit: *Fraternitas vniuersa vni episcopo obtemperare debet*, hinc colligit, cunctos Christianos homines per vniuersum orbem fusos, quam ille falsò *vniuersam fraternitatem vocat*, vni debere vniuersali episcopo parere: & sic vnum errorem altero sustentat. Sed falsa doctoris interpretatio non habet satis virium ad aliquid confirmandum. Cyprianum id sensisse ad vitanda schismata vnum in vna diœcesi, non vnum, qui toti orbi imperet, episcopum esse debere, facilè profectò liquerit. Sic enim suam ipse mentem interpretatur: *Cum post primum esse non possit quisquam, qui post vnum, qui solus esse debet, factus est, iam non secundus ille, sed nullus est.*

7. Quæst. 1. Falsus est.

Sic etiam, quo tempore Nouatus hæreticus nefarijs artibus subnixus populum Romanum in sectas distraxisset, suósque omnes, nunquam se ad Cornelium episcopum Romanum redituros, solenni sacramento obligauisset, atque hoc modo vnum episcopatum in duos

Eusebius lib. 6. cap. 43.

diuulsisset, duósque in vnam ciuitatem episcopos inuexisset: Cornelius de ea re apud Fabium episcopum Antiochenum per literas conquestus, eúmque de eo certiorem faciens hæc habet: *Nouatus nescit vnum episcopum in catholica ecclesia esse debere:* in quo, non est de vniuersa terrarum orbis ecclesia loquutus, sed suam solummodo Romanam, propriamq; ecclesiam significauit.

Socrates lib. 6. cap. 22.

Similiter cum Chrysostomus Sisinium se pro episcopo in eadem vrbe venditantem videret, sic ad eum inquit: *vna vrbs non debet duos episcopos habere.*

Hieronym. in epist. ad Titum cap. 1.

Sic Hieronymus, etsi omnium presbyterorum diuinæ legis authoritate vnam æqualemque potestatem agnoscit, tamen homines postea ait vitandæ contentionis causa, vnum in singulis vrbibus episcopum constituisse, qui fratres cæteros ordine quodam & disciplina contineret.

Hoc modo totius ecclesiæ concordia est conseruata: hoc modo omnes ecclesiæ instar vnius factæ sunt, omnésque episcopi, quasi vnus, extiterunt. Quisquis enim ab vno dissensit, ab omnibus disiunctus est. Ita Cyprianus habet: *Ecclesia cohærentium sibi inuicem sacerdotum glutino copulatur.*

Cyprian. lib. 4. epist. 9.

Rursus etiam habet: *Hanc vnitatem firmiter tenere, & vendicare debemus maximè episcopi, qui in ecclesia præsidemus: vt episcopatum quoque ipsum vnum, & indiuisum probemus.* Ideo Hieronymus inquit: *Episcopi nouerint in commune debere se ecclesiam regere.*

Cypria. de simplicitate prælatorum. Hieronym. ad Titum cap. 1.

Hoc modo episcopus quiuis ad suum tempus est, vt Cyprianus inquit, Christi vicarius: & ad huiusmodi omnes Christus ait: *Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Proinde Ignatius inquit: *Episcopus* (in Ecclesia sua) *Dei patris omnium typus est: Christiq; Dei pro viribus* (in ministerio suo) *imitator est.* Hanc ob causam Cyprianus ait: *Hinc oriuntur schismata, & hæreses nascuntur, quòd Sacerdoti Dei* (in particulari quaque diœcesi) *non obtemperatur.*

Luc. 10. Ignatius ad Trallianos. τὸ πατρὸς τῶν ὅλων τύπος. Cyprian. lib. 1. epist. 3.

Alio etiam in loco similiter habet: *Qui cum Episcopo non sunt, in Ecclesia non sunt.*

Cydrian. lib. 4. epist. 9.

Ignatius quoque perinde loquitur: *Quicunq; Christi sunt, hi etiam cum Episcopo sunt.*

Ignatius ad Philadelph. ὅσοι χριστοῦ εἰσὶν, οὗτοι καὶ μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου εἰσὶν.

Quare ista verba Cyprianus generatim est loquutus de omnium Episcoporum authoritate, quam in sua quisque diœcesi obtinet: non autem de particulari aliquo Romani episcopi iure, quemadmodum hîc Hardingus falsò affirmat.

Fraternitas vniuersa.

Vrgebit tamen acriùs adhuc illa Cypriani verba Hardingus: *Vniuersa fraternitas illi vni Episcopo obtemperare debet.* Fraternitas autem illa vniuersa, pro tota Christianorum hominum societate intelligatur est necesse. Quanquam hæc lata admodum videtur expositio, ni tamen Cyprianus mentem ipse suam alibi clariùs aperuisset, sic eam fortè aliquis aut simplicitate, aut ignorantia deceptus interpretari posset. Cyprianus autem, cui sensus proculdubio suus optimè cognitus fuit, his verbis,

Fra-

Fraternitas vniuersa, non vniuersam totius Christianitatis communionem intelligit per totum vbiq; orbem sparsam, sicuti Hardingus facit, sed vniuersam separatæ cuiusq;, & distinctæ diœcesios fraternitatem. Sic enim in proximè sequenti epistola scribit: *Ferè per prouincias vniuersas tenetur, vt ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem cui præpositus ordinatur, Episcopi eiusdem prouinciæ proximi quique conueniant, & Episcopus deligatur plebe præsente*, &c. *Quod & apud nos factum vidimus in Sabini Collegæ nostri ordinatione, vt de vniuersæ fraternitatis suffragio Episcopatus ei deferretur.* Hîc, *Vniuersa fraternitas* pro toto vnius vrbis sodalitio certissimè capitur. Simili ratione ad Cornelium de quibusdam scribit, qui sectis, erroribúsque pristinis valere iussis, ad ecclesiæ reuersi sunt communitatem: *Meritò illos reuertentes, summo gaudio, & Clerus, & plebis fraternitas omnis excepit*. Eodem modo ad Bonifacium Honorius imperator scribit: *Si duo Episcopi per ambitionem & contentionem fortè electi fuerint, volumus neutrum pro Episcopo approbari: sed eum solùm in Apostolica sede remanere, quem e numero clericorum, pia discretio, & vniuersitatis consensus elegerit.*

Cyprian. lib. 1. epist. 4.

Cyprian. lib. 2. epist. 12.

Rescriptũ Honorij ad Bonifacium.

Quem vniuersitatis consensus elegerit.

Hisce in locis ne ipse Hardingus repugnauerit, quin ista verba *Vniuersa fraternitas*, *Omnis fraternitas*, & *Vniuersitatis consensus*, pro vna aliqua, & particulari vnius prouinciæ, seu diœceseos fratrum collegio sint accipienda. Eodem sensu Origenes inquit: *Qui vocatur ad Episcopatum, vocatur ad seruitutem totius ecclesiæ.* Rursus etiam inquit: *Plus a me exigitur, quàm a Diacono: plus a Diacono, quàm a Laico: Qui verò totius Ecclesiæ arcem obtinet, pro Omni Ecclesia reddet rationem.*

Orige. in Esaiã Homil. 6.

Origen. in Hieremi. Hom. 7.

In istis locis particularis quæque ecclesia *Vniuersæ Ecclesiæ* nomine appellatur. Propterea Ignatius inquit: *Quid aliud est Episcopus, quàm quidam obtinens principatum, & poreſtatem supra omnes.*

Ignatius ad Trallianos. Τὶ ἐστὶν ἐπίσκοπος ἄλλο, ἢ πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας ἐπέκεινα πάντων κρατῶν.

Istis rebus diligenter consideratis, præterquam quòd Cypriani tum verba, tum sententiam manifestò deprauauit atque corrupit Hardingus, nihil profectò dubito, quin argumenti etiam, quod ex illis Cypriani verbis malè intellectis concludit, facilè cuiuis appareat infirmitas. Sic enim argumentari videtur: *Vnum esse in vna ecclesia, seu diœcesi episcopum oportet: Ergo, Vnus vniuerso orbi dominari episcopus debet.* Aut hoc modo: *Vniuersa fraternitas cuiusque diœcesios, vni duntaxat episcopo auscultare, & morigerari debet: Ergo, Vniuersa omnium, quos habet orbis terrarum, Christianorum multitudo episcopo Romano subesse, atque obedire debet.* Hæc argumenta ipsa se produnt, nec longiore refutatione indigent.

Si his omnibus rebus pro nihilo habitis Hardingus tamen institerit, Cypriani verba de Episcopo vniuersali necessariò esse intelligenda, eundémq; esse necessitate pontificem Romanum, agè, illam Cypriani epistolam legere ne grauetur, quam ad Florentium Pupianum scripsit: in qua Cyprianum hæc eadem verba eodem modo, eademq; forma de seipso loquutum esse perspiciet, quem Carthaginensem in Aphrica, non Romanum fuisse episcopum Hardingus nouit. Hæc eius verba sunt: *Vnde Schismata, & hæreses obortæ sunt, & oriuntur, nisi dum*

Cyprian. lib. 4. epist. 9.

Episcopus, qui vnus est, & Ecclesiæ præest, superbæ quorundam præsumptione contemnitur, & homo dignatione Dei honoratus, ab hominibus indigne iudicatur. Ista omnia de se perspicuè disertéq; dixit Cyprianus, qui Carthaginiensis episcopus fuit. Quare eadem ad Romanum tantùm pontificem per summam vim torquere, nec ad quenquam alium vllo modo pertinere posse confidenter iactare, summæ cuiusdam fraudis fuit.

Hardingus 6. Sectio.

Athanasius adulterinus.

EX omnibus autem alijs, illud Athanasij, cæterorumq; omnium Ægypti, Libyæq; episcoporum, qui in Synodum Alexandriæ conuenerant, testimonium pondus habet. Illi enim a Fœlice Romano tum pontifice opem, & auxilium contra Arianos suppliciter, ac humiliter per omnem epistolam petentes, illiusq; Apostolicæ sedis supremam potestatem agnoscentes, his ipsis verbis vtuntur: Vestræ Apostolicæ sedis imploramus auxilium: quia (vt credimus,) non despexit Deus preces cum lachrymis sibi oblatas seruorum suorum, sed ob id vos, prædecessorésq; vestros, Apostolicos videlicet præsules in summitatis arce constituit, omniumq; ecclesiarum eis curam habere præcepit, vt nobis succurratis, nósque tuentes, cui omne episcoporum iudicium est permissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis.

In primo Concilio.

In summitatis arce constituit.

Iam ergo, si Apostolica Romana ecclesia primatum, & authoritatis eminentiam supra omnes ecclesias, supraq; vniuersum Christianorum hominum gregem ab ipso Domino seruatore accepit, sicuti Anacletus affirmat: si cunctis euangelium scientibus liquet curam, & principatum totius ecclesiæ sanctissimo Apostolo Petro omnium Apostolorum principi ipsius Domini verbis commissum fuisse, quemadmodum Gregorius testatur: si vniuersa fraternitas (hoc est tota Christianitas) summo sacerdoti, seu episcopo Dei, vniq; iudici, qui Christi vicarius est ad tempus, secundùm magisteria diuina parere & obtemperare debet, vt Cyprianus scribit: si Deus pontificem Romanum in summo gradu ecccleſiæ collocauit, & constituit, id quod Athanasius, cunctiq; in Alexandrino illo Concilio congregati patres perhibent: si hoc, inquam, ita sit, tum facile est videre quàm bonis fundamentis hæc doctrina cõstituatur, qua primatum põtificis Romani Iure diuino, *non duntaxat humano, nedum iniusta vsurpatione obtinere confirmatur. Scripturæ, quibus cum isti, tum alij omnes sancti, & eruditi patres inducti fuerunt, vt Petri, suorumq; successorum primatum agnoscerent, atq; confiterentur, partim erant eiusmodi, quales Anacletus, & Gregorius hîc citant, & Cyprianus innuit, sicuti ex eius tertio tractatu* De simplicitate prælatorum *apparet, atq; aliæ præterea ex nouo testamento permultæ, quemadmodum eruditis non est ignotum: de quibus hîc copiosè, nemoseq; explicare, prout rei amplitudo postulat, in hoc tempore non vacat: neq; vt maximè vacaret, commodè exequi potui in hoc tractatu, qui illis licet omissis, satis alioqui magnus erit: illa autem luculenter & plenè exposita grande complebunt volumen. Quare remissis Lectoribus ad horum præstantissimorum patrum authoritatem, & fidem,*

Anacletus fictus.

Gregorius trũcatus. Verba enim quæ proximè sequuntur, hæc sunt. *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.*

Cypriani sententia bis vno in loco adulterata.

dem, qui ſcripturas ita intellexerunt, vt ex ijs certò perſuaſum haberent primatum a Deo Petri tributum eſſe ſucceſſoribus, pergam, & præfinitam mihi rationem perſequar.

*Cum poteſtatis atq; authoritatis ſummam excellentiam, quam Romano pontifici Deus ſpeciali quodam, & ſingulari priuilegio conceſſit, multa variaq; Concilia Chriſtiano orbi commendauerint, ego ne longus, & moleſtus ſim, paucorum tantùm teſtimonia recitabo. Inter canones a trecentis & octodecim epiſcopis in Niceno Concilio factos, qui numero ſeptuaginta fuerunt, * quiq; omnes, præter viginti ſolos in orientali eccleſia ab hæreticis combuſti fuerãt, cum interim Canonum numerus integer in Romana* eccleſia diligenter cuſtoditus eſſet in ipſo adeo archetypo, quod ad Sylueſtrum põtificem tum Romanum a concilio miſſum, ſubſcriptumq; trecentorum, & octodecim illorum patrum manibus fuit: Canon quadrageſimus quartus, qui eſt de poteſtate patriarchæ ſupra metropolitanos, & epiſcopos, & metropolitanorum ſupra epiſcopos, in fine hoc decretum continet:* Vt autem cunctis ditionis ſuæ nationibus patriarcha præeſt, & leges illis præſcribit, vtq; Petrus Chriſti vicarius, principiò præpoſitus religioni, eccleſijs, cæterisq; rebus omnibus ad Chriſtũ pertinentibus, magiſter fuit, & rector* Chriſtianorum principum, prouinciarum, omniumq; nationum, ſic is, cuius principatus eſt Romæ, ſimilis Petro, & æqualis authoritate, imperium ac dominatum obtinet in omnes patriarchas. *Paucis interiectis verbis ibidem ſequitur:* Si quis hoc ſtatutum iniquè ferre, aut ei refragari auſit, totius concilij decreto anathema eſt.

* Falſum: ſimul & fatuum: vt apparebit.

* Falſum: in Romana enim eccleſia nullum huiuſmodi archetypum aſſeruabatur.

Vide Franciſ. Turrianum lib. 3. Charact. dogmat.

* Falſum: nullus enim princeps, nulla prouincia Chriſto nomen dederat Petri memoria.

Iulius ille celeberrimus epiſcopus Romanus, qui non ita multùm poſt Nicenum Concilium vixit, in epiſtola ſua ad nonaginta Arianos epiſcopos Antiochiæ contra Athanaſium epiſcopum Alexandrinum congregatos, increpans eos quòd illum tam iniquis modis vexaſſent, de canonibus Niceni concilij, qui tum recente memoria fuerunt, ſcribit ad hunc modum: ijs ſcilicet cautum eſſe Non debere præter ſententiam Romani pontificis vllo modo concilia celebrari, nec epiſcopos damnari. *Deinde nihil decerni oportere ſine Romano pontifice,* Cui hæc, & maiora Eccleſiarum negotia, tam ab ipſo Domino, quàm ab omnibus vniuerſorum Conciliorum Fratribus, ſpeciali priuilegio contradita ſunt. *Inter cætera autem præcipua capita Canonum illius Concilij ab eo in illa epiſtola commemorata, hoc vnum eſt:* Vt omnes epiſcopi, qui in quibuſdam grauioribus pulſantur, vel criminantur cauſis, quoties neceſſe fuerit, liberè Apoſtolicam appellent ſedem, atq; ad eam, quaſi ad matrem confugiant, vt ab ea (ſicut ſemper fuit) piè ſuffulciantur, defendantur, & liberentur. Cuius diſpoſitioni omnes maiores eccleſiaſticas cauſas, & epiſcoporum iudicia, antiqua Apoſtolorum, eorúmque ſucceſſorum, atque canonum authoritas reſeruauit.

Athanaſius, cunctiq; epiſcopi, qui ex Ægypto, Thebaida, Libya in concilium conuenerant Alexandriæ, in ſuis ad Fœlicem Papam literis de grauiſſimis iniurijs ac moleſtijs, quibus ab Arianis affecti fuerant, conquerentes: Niceni concilij decretum proferunt de ſumma authoritate ac poteſtate illius ſedis Apoſtolicæ ſupra omnes alios epiſcopos. Similiter & a ſupradictis pa-

tribus est definitum consonanter, vt si quisquam episcoporum, aut metropolitanum, aut comprouinciales, vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellet sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi, ac soluendi speciali est priuilegio super alios concessa. Matth. 16.

Hæc hactenus e Canonibus Niceni Concilij produximus, collecta partim ex epistola Iulij, qui ad illos scripsit, a quibus præsentibus conditi fuerunt (quæ res omnem falsitatis suspicionem tollit) partim ex Athanasio, atq; alijs, qui non exigua pars illius Concilij fuerant.

Episcopus Sarisburiensis.

AVium terriculum stramẽto suffertum, & in alto loco positum hominis instar longè spectantibus apparet. Non secus turpissimus mendaciorum, & fabularum caupo antiquis nominibus vestitus quodammodo, & indutus, esse aliquis ex veterum catholicorumq; Patrum numero imperitis videatur. Si hoc præ cæteris Hardingo placeat maximè testimonium, nihil certè mirum: est enim omnium vanissimum, simul & impudentissimum: atque ea de causa ad impudentissimam doctrinam confirmandam maximè idoneum. Non hoc nouum est ecclesiæ Romanæ, priscorum patrum nominibus ficta venditare instrumenta: quemadmodum postea, volente Deo planius faciam. Quod autem ad hanc epistolam, aliásq; aliquot consimiles attinet, quæ ab illo sanctissimo episcopo Athanasio dicuntur esse scriptæ, illas ego in præsenti duntaxat diffuere, & quæ intus inuoluta fuerint paucis euoluere, atque nudare volo: tum vel ipsius Hardingi non recusabo iudicium.

Primùm, eas non Græcè, & proinde non ab Athanasio fuisse scriptas, multis ex indicijs colligi possit: exempli causa ex istorum duorum nominum latinorum allusione, *Vertex*, & *Vertuntur*: *Romana* (inquit) *sedes est sacer vertex, in quo omnes vertuntur.* Latinitas impolita est & barbara, sensúsq; etiam aliquando penitus expers. Dicendi genus ipsum puerile est, & nugatorium, quod cum materia vacat, tum verborum immoderata licentia redundat. Summa deniq; ea est assentatio, Romanæq; sedis exaggeratio, incredibili quodam impudentissimorum mendaciorum congerie suffarcinata.

Author iste, quicunq; fuerit, de Romana ecclesia verba faciens, inquit: *Inde ecclesiæ sumpsere prædicationis exordium.* At Deus ipse inquit: *Ex Sione exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Quam ob causam Hierosolymas Religionis *matricem* Tertullianus vocat. Simonem etiam Zeloten vniuersam Aphricam percurrisse, euangeliúmq; prædicasse scribit Nicephorus. Euseb. author est Diuum Marcum Euangelistam ecclesias primum instituisse, atque Euangelium tradidisse Alexandriæ: Nicephorus etiam insuper scribit, D. Marcum totam Ægyptum, Libyam, Cyrenam, Pentapolin, omnémq; Barbariam peragrasse temporibus Tiberij imperaroris, quod sex ad minimũ annis antè fuit, quàm Romam Petrus veniisset. Augustinus Christianam religionem in

Esai. 2. Mich. 4.
Matrix religionis.
Niceph. lib. 2. cap. 40.
Euseb. lib. 2. cap. 26.
Niceph. lib. 2. cap. 43.
Aug. epist. 170 & epist. 178.

Aphri-

Aphricam e Græcia, non Roma primò delatam esse testatur. Quare quòd Hardingianus iste Athanasius ecclesiam prędicationis exordium Roma sumpsisse iactat, in eo palam adulatur, & mentitur manifestò. *Græcia, vnde fides orta est.*

Deinde præclarus author ait, *In omnibus cæusis prouocare a metropolitanis ad Romanum episcopum licuisse: idq; a Niceno Concilio decretũ esse.* Istuc autem in Carthaginiensi Concilio, cui Augustinus etiam interfuit, ab omnibus Aphricæ, Numidiæ, Mauritaniæ, Byzancenæ, Tripoleos episcopis, numero ducentis & septendecim, penitus explosum, triúmq; Patriarcharum Antiocheni, Constantinopolitani, Alexandrini falsum esse testimonio compertum fuit. Concil. Carthag. 6.

Iste sic habet: *Fuit semper vestræ sanctæ, & Apostolicæ sedi licentia, iniustè damnatos, vel excommunicatos potestatiuè sua authoritate restituere, & sua eis omnia reddere.* Attamen postea liquebit Romanũ pontificem nulla fuisse illo quidem tempore huiuscemodi potestate præditum, neque illum istiusmodi homines sua authoritate fretũ restituisse, sed hoc totum penes imperatorem fuisse.

Paulus inquit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Iesus Christus*, Conrinthióſq; acriter, & acerbè reprehendit, quòd dicerent, *Ego sum Apollo, ego sum Pauli, ego sum Petri.* Hardingianus autem Athanasius ait: *Tu es Petrus, & super fundamentum tuum Ecclesiæ columnæ, hoc est, Episcopi, sunt confirmatæ:* itáq; aliud fundamentum constituit præter Christum, contraq; ac Paulus docuit, vniuersos totius orbis episcopos ex Petro pendere iubet. 1. Cor. 3.

Verùm, vt cætera falsa omnia, quorũ hæ epistolæ refertissimæ sunt, prætermittam, hoc vnum, lector optime, erratum considerato, faciléq; Doctoris huius impudentissimam, atque perditissimam mentiendi libidinem cognosces. Athanasius enim verus, de quo minimè dubitamus, ipse affirmat Arianos Alexãdriæ Catholicorum hominũ libros, vnáq; Nicenos Canones combussisse, temporibus Constantij imperatoris, Iulio tum Pontifice Romano: quam temporis distinctionem e Socratis etiam historia licet obseruare. Hardingianus tamen Athanasius, aut mendaciorũ vsqueadeo suorũ est immemor, aut ita ab omni pudore derelictus, & in scribẽdo dissolutus, vt apud Marcum, qui Pontifex Romanus ante Iulium fuit, nouémq; ad minimum annis, antequã cremarentur Canones, mortuus est, incendium illud lamentabili querimonia deploret. Huiuscemodi nimirum Doctoribus Romani pontificis gradum tuetur, & fulcit Hardingus. Athanasius autem ipse nullam episcopi Romani potiorem, quàm cæterorum authoritatem vnquam agnouit, nec illum nomine vnquã augustiore appellauit, quàm episcopi Romani. Quòd hæc epistola Athanasij inscripta nomine longè diuersum sonet, haud mirum. Data enim fuit Alexandriæ, scripta Romæ. Athanasius in epistola ad Orthoxos.

Itaque, si Decretalis epistola, quam Anacleto attributam protulit Hardingus, tota sit commentitia, qualem esse luculenter demonstraui: si Gregorium Hardingus inhumaniter tractauerit, interciſa eius dimidia sententia, & istis consultò prætermissi verbis, *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur:* quam rem solam eo in loco Gregorius Socrat. lib. 2. cap. 14. Gregor. lib. 4. epist. 32.

Gregor.lib.4. epist.36. Gregor. lib.6. epist.30. Gregor.lib.6. epist.24. Cyprian. lib.1. epist.3.

agebat: si Gregorius dixerit: *Nullus decessorum meorum, Pontificum Romanorum, vniuersalis episcopi sibi nomen assumpsit:* siq; affirmauerit, *Typhum esse arrogantiæ: vocabulum superbum, nouum, pompaticum, peruersum, stultum, temerarium, superstitiosum, prophanum, impium, sceleratum: nomen singularitatis: nomen erroris: nomen hypocriseos: nomen vanitatis: nomen blasphemiæ: eumq; qui se appellauerit, aut appellari desiderauerit illo arrogãtissimo vocabulo, in elatione sua Antichristum præcurrere: illiusq; quietam, & gratam vsurpationem fidei vniuersalis ecclesiæ calamitatẽ esse:* si Cypriani verba sciens & manifestò corruperit Hardingus bis in vno circuitu orationis, quod ipse inficiari non poterit: si quam Athanasij nomine titulóq; profert, epistola sit ex impudentia incredibili, turpissima assentatione, apertissimísq; mendacijs conflata, tum verò prior ista pars hactenus parum firmè ac grauiter comprobata fuit, neque potest Hardingus verè, meritóque dicere, *suam certis, ac solidis niti fundamentis disciplinam.*

Quonam autem Hardingi fato accidisse putabimus, vt cum tantam habeat, quantam iactat, copiam testimoniorum, istis huiuscemodi vtatur: cúmq; tam leuiter, quod proposuit, perstringere instituerit, id tam malè præstet? Amphilochius ille suus Veronæ seruatus est: Clemens in Creta: Martialis in subterranea cauerna conditus: Concilij Ephesini contra Nestorium Canon suus conspectus nunquam fuit, alijq; alijs casibus perierunt: Concilium Nicenum, quo est omnis Romani primatus subnixa firmitas Arianorum luctuosissimo incendio consumptus est, nec, præterquam Romæ, vsquam extat terrarum.

Cyprian. de ieiunio & tentatione. Ammian. Marcellin. Socrates lib 4 cap. 29. Augustin. in quæstionibus veteris, & noui testamenti. quæst. 101. Hieronym. in præfatione ad Galat. Rom. 11.

Sed, vt ad Hardingi ista veniamus, videntur mihi illa Cypriani verba generatim prolata, singulare in Romana sede locum tum obtinuisse, atque nunc etiam retinere: *Ambitio dormit in sinu sacerdotum.* Nam vt illos grauissimos tumultus taceam, quos initio statim Damasus, & Vrsinus in illa ecclesia commouerunt de pontificatu digladiantes, qua in tempestate multi mortales ex vtraque parte absumpti fuerunt, Augustinus etiam conqueritur diaconos Romanos sua ætate sese intolerantiùs iactasse, longéq; suprà gradum suum extulisse. Hæc sunt ipsius verba: *Falcidius duce stultitia, & ciuitatis Romanæ iactantia, Diaconos presbyteris æquare contendit.* Similiter Hieronymus habet: *Romani facilitatis, & superbiæ arguuntur.* Eámq; ob causam Paulus Romanis in primis hoc concilij præceptíq; dedit, *Noli altum sapere, sed time.* Est igitur minùs mirandum, si illi imperium, atque dominatum in alios sic ambitiosè semper expeterent.

Concil. Carthagin. can. 26. Concil. Hippo. ca. 27. Concil. Aphrican. ca. 6.

At Hardingus asserit, potestatis atque authoritatis præstantiam, quam Pontifex Romanus cõsequutus est, ecclesiæ esse a multis variisq; Concilijs commendatam. Quo in loco Carthaginense, Hipponense, Aphricanum Concilium ab eo esse prætermissum demiror, in quibus hoc modo sancitũ fuit: *Vt primæ sedis Episcopus nõ appellaretur Princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi: sed tantùm primæ sedis Episcopus.* Aut Aphricanum Concilium, in quo de prouocatione ad Romanam ecclesiam huiusmodi scitum factum fuit: *Si prouocandum*

candum putauerint, non prouocent, nisi ad Aphricana Cõncilia, vel ad primates prouinciarum suarum. Ad transmarina qui putauerit appellandum, a nullo intra Aphricam in Communionem suscipiatur. Quid est, quamobrem hæc Hardingus Concilia, quæ & extant, & in manibus sunt, & quorum de fide minimè vnquam dubitatum fuit, tam diligenter fugit, atq; particulam duntaxat arripit Niceni Concilij, quod ipse combustum esse confessus est, episcopíq; Orientales omnes, a quibus eandem esse factam suspicantur multi, palam literis a se subscriptis consignatísq; nunquam eam a se perlatam fuisse testificantur. Sed hac in re perinde facit Hardingus, atque Ariani quondam feciſſe dicuntur, a quibus fuit in iudicium vocatus Athanasius: quos non puduit nomina quorundam hominum quasi superstitum, vt contra Athanasium testimonium dicerent, citare, quos eosdem ab Athanasio necatos esse criminabantur.

Concil. Aphrican. ca. 91.

Synodus Alexandrina aduersus accusatores Athanasij.

Neque video quorsum Concilij hac in causa cuiusquam magnopere desideret Hardingus authoritatem. Anacletus enim suus duxit esse satius affirmare, primatum se suum *Non ab Apostolis, sed ab ipso Christo accepisse.* Tum etiam Faustinus, episcopus Potentinus, Romani pontificis in Carthaginiensi Cõcilio rem & causam agens, cum sibi parũ esse in hoc Niceni Concilij Canone præfidij videret, consuetudinem potiùs, præscriptionémq; vrgebat. Sic eius verba habent: *Tractandum est cum vestra beatitudine de Nicenis Canonibus, vt conseruentur, & constituta eorum, & consuetudo. Quia aliqua ordine, & Canone tenentur: aliqua consuetudine firmata sunt.* Quanquam Papa Nicolaus primus nõ modò Concilium Nicenum, & omnia omnino in hoc negotio Concilia contemnit, sed præscriptionis etiam, Cõsuetudiníq; authoritatẽ repudiat. Sic namque habet: *Animaduertendum est, quia non Nicena, non deniq, vlla Synodus quicquam Romanæ contulit Ecclesiæ priuilegij: quæ in Petro nouerat eam totius iura potestatis pleniter meruisse, & cunctarum Christi ouium regimen accepisse.*

Anacl. epist. 1.

Concil. Carthag. 6. can. 3.

Nicolaus 1. ad Michaelẽ imperatorem.

Quod autem ad huius Concilij Niceni adulterationem attinet, litis huius ac controuersiæ principium, totiúsque rei, vt gesta est, ordinem atque historiam cognoscite. Apiarius quidam presbyter ecclesiæ Siccensis in Aphrica, vir, vt videtur, improbus, & sceleratus, cum & a suo episcopo, & a magno etiam aliorum episcoporum numero, qui ad illud Conciliũ confluxerant, iure esset excõmunicatus, ab illis vniuersis ad Zosimum eo tempore Papam prouocauit. Zosimus re minùs explorata, nec dum altera parte audita: de Apiarij innocẽtia iudicium pronunciauit, eúmq; communioni restituit. Quódque Concilium esse in Aphrica congregatum eo tempore rescisceret, Faustinum episcopum Potẽtinum eò, duósq; præterea presbyteros Romanos Philippum, & Asellum misit, qui non modò Apiarium iuri suo sine vlla dilatione reddendum curarent, sed palam etiã cum Concilio agerẽt, vti cuiuis presbytero a suo episcopo, aut Metropolitano, aut Concilio ad Apostolicam Romanamq; sedem prouocãdi ius esset. Episcopi Aphricani nullam id legem iubere responderunt. Faustinus hunc Concilij Niceni Canonem protulit, non illum quidem Nicenorum episcoporum de-

Concil. Carthag. 6. can. 3.

Cano.4. Non ita feciſſent, ſi cuncta exemplaria combuſta eſſe iudicaſſent.

cretis latum, ſed a Romano duntaxat pontifice confictum. Epiſcopi illi, quorum in numero Diuus Auguſtinus ille longè celeberrimus, doctiſſimúſq; pater adfuit, fraudem ſuſpicati, ſe Alexandriam, Antiochiam, Conſtantinopolin miſſuros eſſe dixerunt, qui eiuſdem Concilij archetypa exemplaria adducerent, vtq; Romanus epiſcopus ſimiliter faceret, rogarunt: interim ſe facturos, quod priùs facere conſueuerant, affirmarunt. Hac legatione miſſa, literíſque ſimul, & veris ipſis, atque authenticis exemplaribus a Cyrillo Alexandrino, & Attico Cõſtantinopolitano epiſcopo remiſſis, tum verò Canones eſſe depraua-

Cano.7.

Concil. Aphri-can.ca.102.

tos, Papamq; illud ſanctiſſimũ Concilium corrupiſſe, & ſedis ſuæ Apoſtolicæ Romanæ euehendæ extollendæq; cauſâ priuilegia, atque immunitates falſas excogitaſſe, ſibíq; attribuiſſe palam omnibus liquebat. Hîc iam Hardingus meritò poſſet ſua illa effundere: hîc verè poſſet exclamare, *Papa aleam fraudulenter iactat: Papa Conciliorum Canones, ſanctorumq; patrum decreta ſua adulterina fartura diſtendit.* Epiſcopi in Aphricano Concilio præſentes, re cognita, & penitus explorata, ad Cæleſtinum epiſcopum tum Romanum hoc modo reſcripſerunt: *Decreta Nicena ſiue inferioris gradus clericos, ſiue epiſcopos ſuis Metropolitanis apertiſſimè cõmiſerunt. Prudentiſſimè enim, iuſtiſſimèq; prouiderunt, quæcunq; negotia in ſuis locis, vbi orta ſunt, finienda: nec vnicuiq; prouinciæ gratiam ſancti ſpiritus defuturam, qua æquitas a Chriſti ſacerdotibus & prudenter videatur, & conſtantiſſimè teneatur: maximè, quia vnicuiq; cõceſſum eſt, ſi iudicio offenſus fuerit cognitorum ad concilia ſuæ prouinciæ, vel etiam vniuerſale prouocare. Niſi forte quiſquam eſt, qui credat, vni cuilibet poſſe Deum noſtrũ examinis inſpirare iuſticiam, & innumeris congregatis in concilium ſacerdotibus denegare. Aut quomodo ipſum tranſmarinũ iudicium ratum erit, ad quod teſtium neceſſariæ perſonæ, vel propter ſexus, vel propter ſenectutis infirmitatem, vel multis alijs intercurrentibus impedimentis, adduci non poterunt? Nam vt aliqui, tanquam a tuæ ſanctitatis latere, mittantur, nulla inuenimus patrum ſynodo cõſtitutum. Quia illud, quod pridem per eundem coëpiſcopum noſtrum Fauſtinum, tanquam ex parte Niceni Concilij exinde tranſmiſiſtis, in Cõcilijs verioribus, quæ accipiuntur Nicena, a ſancto Cyrillo coëpiſcopo noſtro eccleſiæ Alexandrinæ, & a venerabili Attico Conſtantinopolitano antiſtite, ex authentico miſſis, tale aliquid non potuimus reperire. Executores etiam Clericos veſtros quibuſq; petentibus nolite mittere, ne fumoſum typhum ſeculi in eccleſiam Chriſti videamur inducere.* Hucuſque Concilij verba.

Concil. Aphri-can. can. 105.

Papa corruptionis manifeſtus.

Fumoſum typhum.

Pontifex Romanus cum ſe deprehenſum, ſuámq; fraudem manifeſtò indicatam perſpiceret, quandoquidem Canones, quos ipſe finxerat, a veris archetypis diſcreparent, conſilium cœpit opinione ſua callidum vt ipſos archetypos flammis Arianorum perijſſe, nullúmq;, præterquam ſuum, iam remanere verum archetypum perſuaderet. Itaque epiſtolam quãdam Athanaſij, cæterorúmq; Ægypti epiſcoporum nomine, ad Marcum pontificem Romanum ſcriptam commentus eſt, in qua illi exemplar Concilij Niceni ab eo depoſcerent, quandoquidem ſua omnia funditus ſublata interijſſent. Verùm, hoc nimis fuit exile refugium.

refugium. Non enim facilè poterit Hardingus ostendere, quid in vllo Canonum illorum, qui nunc combusti feruntur, Athanasius subsidij inuenire potuisset, quo vel se subleuaret, vel aduersarios suos morderet, atque pungeret.

At verò tum Iulius pontifex Romanus, tum Athanasius episcopus Alexandrinus de hac re meminerunt: Nihil ergo est (inquit Hardingus) *quamobrem aliquid de corruptione, & dolo malo suspicaremur.* Quanquam hæc suspicionis depulsio, ipsam, nescio quo modo, auget magis suspicionem. Nisi hîc vlcus esset, quorsum medicinam adhiberet? Citat quidem Iulius Niceni Concilij canonem: attamen Hardingianum hunc Canonem neutiquam citat. Deinde Conciliorum consarcinator hanc cautionem de eodem in margine adhibuit: *Hoc statutum solùm reducibile est ad quintum, & sextum caput Niceni Concilij: Verùm apertè non inuenitur.* Tanta nimirum isti Iulio testimonia proferenti tribuenda fides est. In epistola decretali Iulij.

Hardingianus autem Athanasius, quæ scribit, absurda sic, & ridicula sunt, vt seipsa facilè prodant. Etenim vt antè commonui ad Marcum Romanum pontificem de librorum incendio scribit: cum ipse tamen Athanasius certò sciret, nouem ad minimum annis antè demortuum esse Marcum, quàm ea calamitas accidisset. Manifesta corruptio. Athanasius in epistola ad Orthodoxos. Socrates lib. 2. cap. 14.

Persimile est, quòd qui magnam illam Cõstantini imperatoris Donationem impudentissimè cudit & commentus est, eum decreuisse fingit, vt Romanæ sedi Constantinopolitanus subijceretur episcopus. Quanquam nec vrbs Constantinopolitana tum condita, nec nomen illud auditum, nec episcopatus in ea institutus esset. Ferentianum illud vsurpare non ineptè liceret: *Non satis commodè diuisa sunt temporibus tibi Daue hæc.*

Deinde, idem Athanasius in epistola ad Fœlicem scribit, *Adulteratum ab Arianis esse Concilium Nicenum:* in epistola autem ad Marcum, tanquam penitus oblitus sui, *exustum esse Nicenum Concilium ab Arianis* ait. Quanquam, si exustum fuit, quî tum adulterari potuit: siq; adulteratum fuit, qui tum crematum fuit? Non bene conueniunt ista. Verumenimuero, quandoquidem, vt incensis exustísq; Papæ valeat primatus instrumentis tantopere laborat Hardingus, si diligẽter omnes rei istius expendere & considerare volueris circunstantias, optime lector, hoc tam magnum negotium, nihil esse aliud, quàm magnam fabulam facillimè compereris. Primùm enim vniuersa Niceni Concilij acta & exemplaria ad omnes vbique episcopos absentes fuisse transmissa ex Theodoreto liquet. Tum etiam Marius Victorinus contra Arium scribens, eadẽ acta in orbem vniuersum longè latéq; dispersa statim fuisse, eísq; innumerabiles statim subscripsisse, atque assensisse episcopos testatur. Quod cum certissimè verum sit, nunquid Hardingus affirmare ausit, ista vniuersa exemplaria in omnibus orbis terrarum partibus vno momento, vnóq; in loco, vna flamma, vno mandato perijsse? Ariani neque potentes ita fuerunt, vt id perficere possent, neque adeo amentes, vt conari vellẽt. Certè, nihil vnquam eiusmodi vlli præterea Con-

Athanasius in epistola ad Fœlicem. Athanasius in epistola ad Marcum.

Theodor. lib. 1. cap. 9. & lib. 2. cap. 8. Marius Victorinus aduersus Arium lib. 2.

Concil. Carthag.6.ca.4. cilio accidit. In re autem manifesta quid verbis opus est? Episcopi Aphricani vera istorum Canonum exemplaria habuerũt. Alypius episcopus Tagastanus in hac cum Faustino decertatione, inquit: *Adhuc tamen me mouet, quoniã cum inspiceremus Græca exemplaria huius Synodi Nicenæ, ista* (quæ de Romanæ sedis primatu venditantur) *ibi, nescio qua ratione, minimè inuenimus.* Cyrillus etiam Alexandrinus episcopus, vt huius rei penitus explorandæ causâ verum huius Synodi archetypum mitteret rogatus, sic rescripsit: *Necesse habui fidelissima exemplaria ex authentica Synodo vestræ charitati dirigere.* Similiter Atticus episcopus Constantinopolitanus ad idem postulatũ respondit hoc modo: *Canones, sicut statuti sunt in Nicæa ciuitate a patribus, in integro ad vos direxi.* Iam verò si Canones isti funditus exusti fuerunt, quemadmodum Hardingus affirmat, vnde tum fit vt integri postea reperirentur, sicuti sanctissimus pater Atticus, & eruditissimus episcopus Cyrillus testantur? Siq; integri sunt postea inuenti, quî tum antea exusti omnino fuerunt? Quonam autem etiam pacto accidit, vt homo nullus omnium, qui vel in Aphrica, vel in Europa, vel in Asia vixerunt: nullus neque ex Orientali ecclesia, neque ex Occidentali hos vnquam videre Canones potuerit, præterquã episcopus Romanus, qui suum ex ijs primatum stabilire tam ambitiosè conatur? Quòd si autem illos re quidem vera habeat vetustate vsque adeo authentica commendatos, trecentorúmq; & octodecim episcoporum manibus subscriptos, id quod confidentissimè iactatur, quin eos profert in medium? quamobrem verò mille & trecentis annis clam in tenebris quodammodo conditi fuerunt, nec vnquam aspecti sunt? Nicenum Concilium mehercle dignum est, quod promulgetur aliquando, atque in lucem edatur.

Concil. Carthag.6.ca.102.

Concil. Carthag.6.ca.103.

Ista omnia recto iudicio examinata ad corruptorem apertè indicandum satis valere videantur. Tamen quò nullus adhuc dubitandi locus relinquatur, quanto studio, quantóq; artificio suam Hardingianus Athanasius fabulam persequatur, quæso, Lector, considera. Non duxit esse satis, *vt Canones omnes planè combustos* affirmaret, quod præter illum nemo vnquam affirmauit, quin etiam, quandoquidem hoc prudentibus viris in dubium esse venturum videret, *an vlli vnquam huiusce modi Canones sanciti fuissent*, rationes atque causas, modum denique ipsum, circunstantiásq; omnes, quibus vt illos faceret, adducta Synodus fuisset, cui se interfuisse etiam ait, accuratè exponeret, atq; commemoraret: *Sanè* (inquit) *præsentibus nobis octoginta capitula in memorata tractata sunt synodo, scilicet quadraginta a Græcis Græca edita lingua, & quadraginta a Latinis similiter Latina edita lingua. Ex hoc* (inquit) *Canonum numero decẽ capitula adumbrabantur alijs, & congruis locis inserebantur, vt ad formam septuaginta discipulorũ, vel totius orbis terræ linguarum, septuaginta fierent capitula.* Ita ex saluberrimis, sanctissimisque fidei, morúmq; præceptis ac legibus, Athanasio isti Hardingiano vt præclara quædam, & bella mysteria fingat ocium est.

Athanasi. in Epist. ad Marcum.

Ad has considerationes adiungam illud, quod de illa nobilissima Constantini Donatione scriptum a Cardinali Cusano commemini; *In*

Nicolaus Cusanus de Donatione Constantini.

ipsa

ipſa (inquit) *ſcriptura reperi manifeſta argumenta falſitatis.* Perinde licet de Hardingianis iſtis Canonibus reſpondere: *In ipſa dicendi, ſcribendiq; forma manifeſtò pugnantia reperire licet, & proinde certiſſima indicia falſitatis.* Etenim viginti priores, de quibus minimè dubitatur, in Nicena Synodo perlati fuerunt: cæteri verò, quos Auguſtinus, & epiſcopi Aphricani ſuſpectos habuerunt, quibúſq; Primatum Romanus pontifex ſuum confirmat, Romæ fuerunt, non Niczæ conditi. Iſte commentitius Canon, quem hîc Hardingus profert, ait: *Pontifex Romanus poteſtatem, & dominatum in omnes patriarchas obtinet.* At germana, de qua liquet, Synodus Nicena longè ſecus habet: *Antiqua conſuetudo ſeruetur per AEgyptum, Libyam, & Pentapolim: vt Alexandrinus epiſcopus horum omnium habeat poteſtatem: quia & vrbis Romæ Epiſcopo parilis mos eſt.* Hic Canon nullum, quemadmodum ſomniat Hardingus, Pontifici Romano reliquorum Patriarcharum principatum tribuit, ſed communitatem duntaxat quãdam & authoritatem ſuæ prouinciæ ſolicitè gerendæ cæteris æquabilem defert. In hoc autem Canone iſta duo verba *Parilis mos*, præcipuè ſunt obſeruanda: quæ de pari more, & ritu, & authoritatis æquabilitate neceſſariò intelligenda ſunt. Canon Hardingianus *Diuum Petrum magiſtrum, & dominum omnium Chriſtianorum principum facit*; neque tamen probare poterit Hardingus, quenquam Chriſtianum extitiſſe principem, quando Petrus in vita eſſet. Quòd ſi autem in reges principéſq; dominationem Petrus habuiſſet, apud Simonem tenuiſſimum coriarium diuerſari ac commorari voluiſſe non eſt veriſimile. In concluſione minas terribiles proponit, *Siquis huic decreto reclamauerit, anathema ſit.* In quo ſingularem iniuriam tum Auguſtino, tum omnibus etiam Aphricanis, Numidianis, Mauritanis, Pentapolitanis, Bizancenis facit, qui non modò canoni huic palam reclamarunt, ſed eſſe etiam adulterinum conclamarunt: pontificémq; Romanum hanc ob cauſam ſuperbiæ atque ambitionis coarguerunt.

Concil. Nicen. can. 6.

Parilis mos.

Actor. 10.

Deniq; quid impulit Hardingum, vt *Pontificem Romanũ iſtos ſeptuaginta Canones tuta cuſtodia conſeruatos habere diceret?* Quid ſimulat? quid iudit? Equidem Romanus ipſe pontifex reclamat penitus, & ſe illos habere Canones negat. Sic enim inquit: *Viginti tantùm capitula Nicenæ Synodi in Sancta Romana Eccleſia habentur: ſed quo neglectu alia defecerint, ambiguum eſt.* Papa viginti tantùm canones extare confirmat: Hardingus eſſe ſeptuaginta contendit. Non eſt rationi conſentaneum vt Hardingo fidem habeamus, Papæ abrogemus.

Dist. 16. vigint. Stephanus pp.

Attamen Stephanus pontifex Romanus integros quondam fuiſſe Romæ ſeptuaginta Canones perhibet: in quam illum fraudẽ Hardingiani iſtius Athanaſij falſa inſtrumenta induxerunt. Quibus quidem inſtrumentis etiamſi titulum pontifex ſuum referat acceptum, eaque eiuſmodi ſint, vt alibi nuſquam terrarũ extent, tamen nec quo modo ea primùm adeptus ſit, nec quàm diu ſeruauerit, nec quo pacto amiſerit, explicare poteſt. Quanquam non malè deperditum videatur, quod niſi per ſummam impudentiam vendicari, & proferri non poteſt.

Hardingianus Athanaſius ait, *Poteſtatem ligandi, & ſoluendi ſacræ*

ſedi Romanæ ſpeciali quodam priuilegio ſupra alias eccleſias tributam eſſe. Tamen veteres ac catholici patres nullum vnquam huiuſcemodi ſingulare priuilegium agnouerunt. Cyprianus habet: *Quamuis Dominus Apoſtolis omnibus, poſt reſurrectionem ſuam parem poteſtatem tribuat, tamẽ vt vnitatem manifeſtaret, vnitatis eiuſdem originem ab vno incipientem ſua authoritate diſpoſuit. Hoc erant vtique & cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi & honoris, & poteſtatis.*

Cyprian. de ſimplicitate prælatorum.

Et honoris, & poteſtatis.

Origenes habet: *An verò ſoli Petro dantur a Chriſto claues regni cælorum, nec alius beatorum quiſquam eas acceptarus eſt? Hoc dictum, Tibi dabo Claues Regni Cælorum, cæteris quoq; eſt commune.* Cyrillus habet: *Apoſtolis, & eorum in eccleſijs ſucceſſoribus plenam conceſſit poteſtatem.* Baſilius etiam habet: *Chriſtus Petrum poſt ſe ſuæ Eccleſiæ paſtorem conſtituit, & conſequenter omnibus Paſtoribus, & Doctoribus eandem tribuit poteſtatem: cuius ſignum eſt, quod omnes ex æquo & ligant, & abſoluunt, quemadmodum ille.*

Origen. in Matthæ. tract. 1.
Cyril. in Ioan. lib. 3. ca. 20.
Baſil. in libello de vita ſolitaria. Ca. 23.

Quare, ſi parem omnibus Apoſtolis Chriſtus poteſtatem tribuit: ſi cæteri Apoſtoli idem erant, quod Petrus fuit, æquali honore ſimul, & poteſtate donati: ſi Chriſtus omnes communiter Apoſtolos affatus eſt: ſi omnes paſtores æquè & ligant & ſoluunt, atque Petrus: quo tum ore Hardingus cum ſuo Athanaſio dicere potuit, *ligandi ſoluendiq; poteſtatem ſanctæ Romanæ ſedi ſupra omnes alias ſpeciali priuilegio conceſſam eſſe?*

Nunc ſupereſt, vt horum omnium ſummam breuiter, & nudè concluſam oculis, chariſſime Lector, tuis ſubijciam atque proponam. Canones Hardingiani antè fuerunt exuſti, quàm facti: exuſti fuerunt, & tamen adulterati fuerunt: adulterati fuerunt, & tamen exuſti fuerunt. Athanaſius iſte Marcum pontificem Romanum de illis crematis nouem antè annis certiorem facit, quàm ignis conſtructus eſſet.

Papa manifeſtæ corruptionis conuincitur teſtimonio patriarcharum, Conſtantinopolitani, atque Alexandrini, epiſcoporum etiam omniũ, & Concilij Aphricani, in quo ipſe Auguſtinus præſens adfuit.

Hardingus hos inuiſos hactenus Canones Papam cuſtodire affirmat: Papa ipſe hoc pernegat.

Canones iſti non modò priſcis catholicis patribus repugnant, ſed etiam cæteris eiuſdem Synodi Canonibus aduerſantur.

Epiſcopi in Aphricano Concilio congregati hunc Papæ conatum palam reprehendunt, *eumq; ſuperbiam prophanam inanemq; ambitionem appellant.*

His Hardingus firmamentis Romanæ ſedis amplitudinem extollit.

Hardingus 7. Sectio.

AD luculentiorem huius rei demonſtrationem facilè liceret hoc in loco proferre Cõcilium Sardicenſe, Calchedonenſe, quædam Aphricana Concilia, atque aliquot etiam ab hæreticis habita, multáque alia: ſed cum illa vulgò nota ſis teſtimoniorum copia, iſta ſufficiant. Can. 4. Can. 1.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

ISta Concilia muta inducuntur, & tacita: quæ proinde possem tutò præterire, quousque eloqui aliquid didicissent: tamen, quandoquidem isti homines sapienter se facturos putant, si sua omnia tenebris inuoluerint, atque implicarint, non alienum fuerit eadem extricare & euoluere, atque in claram lucem efferre.

In Calchedonensi Concilio fuit ad hunc modum decretum: *Teneat & AEgyptus, vt Episcopus Alexandriæ omnium habeat potestatem: quoniam & Romano Episcopo hæc est consuetudo. Similiter & qui in Antiochia constitutus est.* Hoc Concilium patriarcharum horum cuilibet suam finibus quibusdam conclusit distinxitq; potestatem, nec vlli in alterum dominatum permisit. Cõcil. Calchedonen. Actione. 16.

Patres Concilij Aphricani, quo nonnihil Hardingus videtur esse confisus, sic sanxerunt: *Ne primæ sedis episcopus appelletur princeps Sacerdotum, aut Summus Sacerdos, aut aliquid huiusmodi: sed tantùm Primæ sedis Episcopus.* Rursus: *Si prouocandum putauerint, non prouocent, nisi ad Aphricana Concilia, vel ad Primates prouinciarum suarum. Ad transmarina qui putauerint appellandum* (hoc est ad Romanum pontificem) *a nullo intra Aphricam in Communionem suscipiantur.* Hæc breuiter quasi prætereiens perstrinxi, vt ex istis cætera conijcerentur. Non hinc (opinor) concluserit Hardingus, pontificem Romanum episcopum vniuersalem, aut vniuersalis ecclesiæ caput fuisse appellatum. Concil. Aphrican. can. 6. Can. 102.

Hardingus 8. Sectio.

PRincipes Christiani, qui scitis edictisq; suis Canonum decreta de Papæ primatu lata sanxerunt, & confirmarunt, non autem illam ei authoritatem primi tribuerunt, quemadmodum aduersarij nostri falsò tradunt, * *Iustinianus, & Phocas fuerunt. Iustiniani edictum his verbis continetur:* Sancimus secundum canonum definitiones, Sanctissimum senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum,

In authent. de eccles. statu.

* Falsum: Phocas quidẽ hũc titulum Romano Põtifici detulit: Iustinianus minimè.

Circiter septuaginta post Iustinianum annos Phocas imperator tempore Bonifacij, quò arrogantiam, vt Paulus Diaconus scripsit, Constantinopolitani episcopi coërceret, qui vanè, atq; vt Gregorius inquit, contra Domini mandata, & canonum decreta, & proinde impiè, vniuersalis, seu Oecumenici episcopi sibi nomen asciuit, seq; primum episcoporum omnium vocauit, similiter decreuit, atq; constituit vt sancta Romanæ, atque Apostolicæ ecclesiæ sedes pro omnium ecclesiarum capite haberetur.

Lib. 4. histor. Langobardica cap. 36.

Episcopus Sarisburiensis.

IMperatores, principes, atq; cæteri aliquando erga viros ipsos propenso animo locorum gratiâ fuerunt: aliquando contrà locis ipsis fauerunt hominum admiratione, atque amore commoti. Theodosius imperator, *Nullum se vnquam vidisse episcopum præterquam Ambrosium,* Theodore. lib. 5 cap. 18.

Sozom. lib. 7. cap. 24. Socrat. lib. 1. cap. 24.

qui se, tanquam episcopum, gereret, dicere solitus est. Constantinus Cæsar de Eusebio Cæsariensi episcopo prædicabat: *Dignus est, qui sit Episcopus non tantùm vnius ciuitatis, sed etiam prope vniuersi orbis.* Locorum autem ratione, cum vel eorum vetustatem, vel imperium politicamq; ditionem, vel situs commoditatem, vel aliam huiusmodi aliquam causam atq; circunstantiam intuerentur, vt eis gratificari, atque extraordinaria quædam priuilegia deferre vellent, impulsi fuerunt Hinc nimirum extitit, vt Iustinianus imperator ciuitatem Constatinopolitanam singulari quodam studio complecteretur, quòd ea & opibus aucta, & imperio potens esset, propterq; summam amplitudinem, atque nobilitatem suam *Noua Roma* appellaretur: quódq; esset, vt inquit, *Mater pietatis nostræ, & Christianorum orthodoxæ religionis omnium.* Eisdem etiam causis inductus imperator hoc singulare priuilegium Romanæ sedi concessit: *Sancimus secundùm Canonum definitiones sanctissimum senioris Romæ Papam primum esse omnium sacerdotum.* Tamen ἐν παρόδῳ, ne quem fortè in errorem inducat hoc vocabulum *Papa*, tuum est, Lector, cognoscere, nomen hoc, antiquis temporibus Græcorum sermone significasse patrem, quod ex eo liquet, quòd Iupiter, magnum illud idolum, diuino cultu apud Bithynos dignatum, *Papa* diceretur: ὁ Ζεὺς, ὁ πάππας: id est: Iupiter *Papa:* tum etiam, quòd Augustini ætate, ac seculis prioribus eadem appellatio non Romano duntaxat pontifici, sed omnibus communiter episcopis tributa fuerit. Presbyteri & Diaconi Romani ad Cyprianum Carthaginiensem episcopum literas dant inscriptas hoc modo: *Cypriano Papæ.* Galerius etiam præfectus Cyprianum in quæstionẽ de fide Christiana adductum interrogat hoc modo: *Tu es, quem Christiani suum Papam nominant?* Sic Hieronymus suas ad Augustinum Hipponensem episcopum epistolas inscribit: *Hieronymus beatissimo Papæ Augustino.* Hæc obiter.

Authent. De eccleſiaſt. titul. Collatione. 9. Ideóq; sancimus.

Cod. De sacrosanctis eccles. Decernimus sacrosanctam. Authen. Collat. 9. De eccles. titulis.

Cœlius Rhodigin. lib. 11. cap. 21. Iupiter Papa.

Cyprian. lib. 2. epist. 7.

Pontius in passione Cypriani.

Inter epistolas August. epis. 11.

Quare vt, vnde sumus digressi, eò reuertamur, non debet Hardingus ex quouis, quod legerit, quoduis, quod libuerit, concludere. Hoc pontifici Romano concessum priuilegium, quo ille primus omnium sacerdotum est constitutus non eiusmodi fuit, vt is vnus omnia pro arbitrio administraret, totúmq; mundum suo dominatu constringeret: sed tantùm, vt in publicis conuentibus, atque Concilijs locum superiorem sedémq; capesseret, & ἀταξίας vitandæ causâ cęteris pręiret, & moderaretur. Imperatoris diserta verba sunt: *Prærogatiua in episcoporum Concilio, vel extra Concilium ante alios residendi.* Hæc autẽ prærogatiua Græcè πρωεδρία dicitur, id est, *Primæ sedis prærogatiua.* Istæ etiã in illo sermone formæ vsitatæ, & peruulgatæ sunt: τὰ πρωτεῖα ἔχειν: τὰ δευτερεῖα, τὰ τριτεῖα: nec minùs hæ Latinæ, *Obtinere primas, secundas, tertias.* Quòd autem nihil aliud senserit Iustinianus, ex hoc ipso loco, quem nunc Hardingus citauit, manifestò liquerit. Verba hoc modo habent: *Sancimus, &c. senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum: Beatissimum autem Archiepiscopum Constantinopoleos Nouæ Romæ secundum habere locum.* Hinc iam constat hoc, quicquid est priuilegij in eo solummodo situm fuisse, quòd Romanus pontifex primo

Cod. De sacrosanctis Ecclesijs. Decernimus.

τὴν δευτέραν τάξιν.

ante

ante cæteros gradu ac loco resideret. Verba tamen, quæ in eodem decreto consequuntur, attende, quæso, lector, faciléque perspicies, non modò Hardingum dolo malo hac in causa vsum esse, sed pontificem etiam Romanum ista vniuersali potestate, de qua nunc tam altè somniat, disertè tum prohibitum atque excluſum fuisse. Mox enim sequitur: *Beatissimum archiepiscopũ primæ Iustinianæ patriæ nostræ habere semper sub sua iurisdictione episcopos prouinciarũ Daciæ, & Daniæ, & Dardaniæ, & Mysiæ, atque Pannoniæ: & ab eo hos ordinari: ipsum verò a proprio ordinari Concilio: & in subiectis sibi prouincijs locũ obtinere eum sedis Apostolicæ Romæ.* Hìc Iustinianensem episcopum in æquali authoritatis gradu intra suam quidem ditionem constitutum videmus, atq; Romanum pontificem in sua. Perinde est, quod Iustinianus imperator ait: *Ecclesia vrbis Constantinopolitanæ Romæ veteris prærogatiua lætatur.* Cod. De sacrosanctis Ecclesijs. Omni innouatione.

Quare si episcopus Iustinianæ, Romanúsq; pontifex in sua vterq; prouincia parem authoritatem obtinet: siq; ecclesia Constantinopolitana prærogatiuis atq; immunitatibus ijsdẽ finitur, quibus est donata ciuitas Romana, tum verò Romani nequaquã vniuersalis est pontificis potestas, neq; caput vniuersalis ecclesiæ meritò appellari potest. Ipse equidẽ Iustinianus ad Epiphaniũ episcopũ Constantinopolitanũ scribens, eum *œcumenicum patriarcham* vocat: quo illum certè nomine non fuisset dignatus, si hũc Romano pontifici vnicè deberi titulũ iudicasset. Authen. vt determinatus sit numerus Clericorum. ὁ βασιλεὺς Ἐπιφανίῳ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ.

Rationis forma, quam ex his Iustiniani verbis cõcludit Hardingus, huiusmodi est: Romanus pontifex in Concilijs generalibus Primas obtinebat: Ergo, vniuersalis episcopus fuit. Hoc quid ponderis habeat argumentum, Hardingo dijudicandum relinquo.

Attamen Phocas imperator Romanæ sedi extraordinario quodam beneficio concessit, vt eiusdem pontifex *caput omnium ecclesiarum* nuncuparetur. Verùm istud priuilegiũ Hardingus Bonifacio tertio datum esse nouit, qui Romæ põtifex fuit anno Domini sexcentesimo octauo, eodẽ videlicet tempore, quo primùm Mahometes suam cœpit in Arabia cõstituere sectam, atq; propterea nihil ad institutam causam valet, cum sexcentos annos a me cõstitutos excesserit. Verumenimuero Bonifaciũ id ægerrimè, & maxima cõtentione tunc impetrasse & Platyna, & Sabellicus testãtur. Quandoquidẽ autem a viro aliquo singulari pietate prædito primatum hunc constitutum videri cupit Hardingus, hoc te scire operæpretium erit, Lector optime, hunc Phocam, cum militari tantùm ordine censeretur, per nefarium scelus, atq; perfidiam domino suo, & principi Mauritio imperatori manus iniecisse, eúmq; acerbissima morte affecisse. Quæ quidẽ eiusmodi fuisse traditur: Primùm educi imperatoris filium natu minimum iussit, quem ante oculos patris necauit: tum secundũ: post tertium: deinde, ipsius vxorem: Mauritio interim incredibili mœrore inspectante, & lugente, & ad Deum vociferante, *Iustus es Domine, & iusta sunt iudicia tua.* Tandem & ipsum pari crudelitate Mauritium interfecit, atq; imperatoris, & coniugis, & liberorũ ipsius vno in aceruo cadauera posuit. Quo ad imperij gubernacula sedente Deus amorem penitus, & fauorem suum subtrahere visus est: Anno Domini 608. Platyna. Sabellicus. Abbas Vrspergensis in Mauritio.

Gallia, Hiſpania, Germania, Longobardia, maximáq; orientis pars ſeſe ab imperio in perpetuum diſiunxit, tanta nimirũ iactura, quanta nunquam priùs acciderat. Poſtquã vitam huiuſmodi flagitijs contaminaſſet ſuam, multiſq; homicidijs ſe, atq; alijs ſceleribus obſtrinxiſſet, populus in eum inuaſit, & trucidatum in ignem iniecit. Hic ille fuit, qui Romanum pontificem vniuerſalis eccleſiæ caput eſſe primus edixit.

Cariõ in chronicis.

Abbas Vrſpergenſis.

Hardingus. 9. Sectio.

DE vetuſtis Doctoribus quid dicam? Certè nimirum hæc res tam ſæpe tamq; tritè ab illis prodita eſt, vt eorum collatæ atque collectæ in vnum ſententiæ vix magno volumine continerentur. Paucorum commemoratio hoc tempore coniecturam facilem de omnibus dabit, atq; ita ſufficiet.

Irenæus poſtquam multis verbis eccleſiam Romanam collaudaſſet, ad extremũ hæc verba enunciat, quibus eiuſdem principatus agnoſcitur: Ad hãc eccleſiam *(Romanam)* propter potentiorẽ principalitatem, neceſſe eſt omnem cõuenire eccleſiã, hoc eſt eos qui vndiq; ſunt fideles: *id eſt, quia maioris potentiæ, & authoritatis eſt, quàm aliæ eccleſiæ, & omniũ princeps.*

Irenæus lib. 3. cap. 3.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DOctorum nimia multitudine ſe magnopere perturbari queritur Hardingus: Quanquam neminem illorum inuenire poteſt, qui Romanum pontificem vniuerſalem epiſcopum, aut vniuerſalis eccleſiæ caput nuncupet.

Irenæus nihil neq; de primatu, neq; de capite eccleſiæ, neq; de vlla iſtiuſmodi vniuerſali poteſtate loquitur. Quare authoris ſui ſententiam ementitur Hardingus, eáque confirmat, quæ ipſe nunquam cogitauit. Etenim eo quidem in loco Irenæus duntaxat aduerſus Valentinum, Cerdonem, Marcionem ſcribit, qui cõtra doctrinam Apoſtolicam nouas quaſdam hæreſes, & inania ſui cerebri ſomnia propoſuerunt. Quæ, vt cuiuſmodi eſſent, liquidò conſtaret, in eas eccleſias oculos coniicere, quas Apoſtoli conſtituerant, illos iubet: *Quæ eſt Epheſi eccleſia a Paulo quidem fundata, Ioanne autem permanente apud eos vſq; ad Traiani tempora, teſtis eſt verus Apoſtolorum traditionis. Polycarpus ab Apoſtolis edoctus, in ea, quæ eſt Smyrnis, eccleſia, conſtitutus epiſcopus fuit. Hic docuit ſemper, quæ ab Apoſtolis didicerat: & teſtimonium his perhibent, quæ ſunt in Aſia eccleſiæ omnes. Barbari, qui fidem ſine literis crediderunt, ſiquis eis annunciaret ea, quæ ab hæreticis adinuenta ſunt, ſtatim cõcluderent aures.* Sic tum Irenæus hæreticos iſtos euocauit, vt nos hodie noſtros aduerſarios, Doctrinæ eccleſiarúmq; Apoſtolicarum trutina examinãdos. Inquit autẽ, *Valdè longum eſt, in hoc tali volumine omnium eccleſiarũ enumerare ſucceſſiones:* eámq; ob cauſam in Romanæ eccleſiæ potiſſimùm exemplo acquieſcit, quam ille *Maximã, antiquiſſimã, & omnibus cognitã* nominat: aítq;, *Huius eccleſiæ exemplo prauam omnem doctrinam profligamus.* Deinde adiungit, *Ad hanc eccleſiam, propter potentiorem principalitatem neceſſe eſt omnem eccleſiam conuenire:* rationẽ autem hanc affert:

Irenæus. lib. 3. cap. 3.

Irenæus lib. 3. cap 4.

Quia

Quia in hac semper conseruata est ea, quæ est ab Apostolis, Traditio. Eodem modo imperatores Gratianus, Valentinianus,& Theodosius eos omnes nominari Catholicos iusserunt, qui fidem tenerent, & sequerentur Romanæ sedi traditam a Petro. Est namque Doctrina Apostolica index & regula fidei. Hanc initio doctrinam ecclesia Romana accuratissimè seruauit ab omni labe integram : eaq; de causa cæteris honore ac fama præluxit. Cod. De summa Trini. cunctos popul. Sozomen. lib. 7. cap. 4.

Sed illa Irenæi verba vrgebunt : *Propter potentiorem principalitatem:* ex his natus illorum error est. Illi de regno & principatu somniant. Christus autem ad discipulos suos inquit : *Reges gentium dominantur eis : vos autem non sic:* & Origenes habet : *Qui vocatur ad episcopatum, non vocatur ad principatum, sed ad seruitutem totius ecclesiæ.* Principatus, de quo loquutus est Irenæus, politica administratione, ac ciuili imperio vrbis Romæ continebatur, in qua tum totius orbis Monarchiam Deus collocauerat, in eiúsque ditionem cunctas gentes redegerat. Vnde accidit, vt in ea accensa Dei ecclesiá illustrior cunctísq; populis notior existeret. Episcopi autem Romani, qui illis temporibus extiterunt, non fundos possederunt, non ampla vectigalia habuerunt: sed imminente semper illorũ ceruicibus securi perpetuis persequutionibus obnoxiam vitam egerunt : vtq; Paulus inquit, *Pro purgamentis mundi, & quasi fæce omnium hominũ* habiti ab omni principatus specie atque imagine abfuerunt. Nihilominus, princeps quædam seu primaria illa est appellata ecclesia, propter vrbis dominatum atque principatum. Quo sensu *Ecclesia principalis* apud antiquos patres aliquando accipitur. In Carthaginensi Concilio ad hunc modum habetur : *Placuit, vt nemini sit facultas, relicta principali Cathedra, ad aliquam ecclesiam in Diœcesi constitutam se conferre.* Similiter Paulinus ad Alypium habet : *Dominus in suis te ciuibus principalem cum principibus populi sui, sede Apostolica meritò collocauit.* Quare principatus, cuius meminit Irenæus, non in Euangelij prædicatione, sed in politica authoritate & administratione constitutus fuit : non in pontifice, qui Christum profitebatur, sed in imperatore, qui auersus a pietate fuit : non in ecclesia, sed in crudelissimis vexatoribus hostibúsq; ecclesiæ. Quapropter, quod sic Hardingus argumentatur, *Roma orbem terrarum ditione sua & dominatu complexa est : Ergo pontifex Romanus caput vniuersalis ecclesiæ fuit :* non satis, quàm rectè concluderet, visus est attendere. Ex ijsdem namque principijs sic non minùs concludere liceret : *Roma principatum illum orbis nunc amisit : Ergo, Romanus pontifex vniuersalis ecclesiæ caput esse desijt.* Matthæ. 20. Luc. 22. Origen. in Esai. ca. 6. 1. Timoth. 3. 7. Quæst. 1. placuit. Inter epistolas Augustini, epist. 35.

Breuiter, si traditiones, doctrinamq; Apostolicam fideliter ecclesia Romana hodie conseruaret, nos eam omnibus illis decoris ornamentis libentissimè dignaremur, quæ illi tribuit Irenæus. Verùm ea nunc Christi iugum petulantissimè excussit, Deíque mandata pertinacissimè perrupit, quò suas tueretur traditiones. Exempli gratiâ, vt alias innumerabiles corruptelas mittamus, põtifex Romanus *vniuersalis episcopi* sibi nunc titulũ arrogat. Gregorius verò ait : *Nemo decess-* Gregor. lib. 4. epist. 36.

ſorum meorum hoc tam profano vocabulo vti conſenſit. Quamobrem ſicuti Irenæus de ſuo tempore dixerat, *Eccleſia Romana ſemper hucuſque eam, quæ eſt ab Apoſtolis, traditionem, & doctrinam tenuit: Ergo, illam omnes eccleſiæ ſibi pro exemplo proponere, illique conſentire debent:* ita nobis contrà licet de noſtris temporibus vſurpare: Eccleſia Romana traditionem doctrinamq; Apoſtolicam nunc violauit: Ergo, nulla eccleſia illam imitari, eíq; ſeſe adiungere debet.

Hardingus. 10. Sectio.

ANdreas Chriſtum antè ſequutus eſt, quàm Petrus: Et tamen primatum non accepit Andreas, ſed Petrus, *inquit Ambroſius.* In 2. Luc.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOc erratum inde duntaxat profectum eſt, quòd vocabulum iſtud, *Primatus*, quid valeat, non rectè intelligitur. Eo namq; poteſtatem quandam per orbem vniuerſum fuſam, & omnia complexam ſignificari neceſſarium iudicat Hardingus. Quanquam hoc nomen apud antiquos patres, non pro principatu quodã in alios, aut imperio ſumi, ſed multò quidem ſecus adhiberi facilè conſtiterit. Atque vt principium ab Ambroſio ducam, ſic ille habet: *Eſau per lentem honorem Primatus amiſit.* Eodem modo ſcribit Auguſtinus: *Eſau Primatus ſuos, non propter gallinam, ſed propter lenticulam perdidit.* Similiter Calchedonenſe Concilium, cum hæreſiarcham illum abbatem Eutychem condemnaret, his verbis vtitur: *Decernimus eum extraneum eſſe ab omni officio ſacerdotali, & a noſtra communione, & a Primatu monaſterij.* Itidem Concilium Toletanum: *Primatu dignitatis honorabiles habentur in palatio.* Non erit (opinor) neceſſe iſtis in locis *Primatum* pro vniuerſali aliquo infinitóq; dominatu accipere.

In ſermon. 35. De ieiunio.
Auguſ. in Euãgel. Ioannis. tract. 73.
Cõcil. Calchedonen. Actione prima
Concil. Tolet. 6. ca. 13.

Huc accedit, quòd verbum idem, *Primatus*, Patriarchæ cuiuſque gradum ſublimiorem ſæpenumero deſignet, nedum pro dominatione, quam ſibi Romanus pontifex depoſcit, ſolummodo ſumatur. In Conſtantinopolitano Concilio ſic habetur: *Alexandriæ epiſcopi ſolius Orientis curam gerant, ſeruatis honoribus Primatus eccleſiæ Antiochenæ.* Perinde quoque reperitur in Calchedonenſi Concilio: *Epiſcopus, qui in Antiochia conſtitutus eſt, & qui in cæteris prouincijs, habeant Primatus eccleſiæ ciuitatum ampliorum.* Ita imperatores Theodoſius atq; Valentinianus ad Dioſcorum Alexandrinum epiſcopum ſcripſerunt, quemadmodum in Calchedonenſi Concilio perhibetur, *Authoritatem, & primatum tuæ præbemus beatitudini.*

Concil. Conſtantinopolita. 1. ca. 2.
Cõcil. Calchedonẽ. Actio. 16.
Cõcil. Calchedonen. Actio. 1.

Quare, ſi verbum hoc, *Primatus*, eam poteſtatem atque dominationem, quam fingit Hardingus, neceſſariò ſignificet, tum quidem Eſaum, Eutychetem, epiſcopum Antiochenum, aque Alexandrinum vniuerſalem poteſtatẽ, & orbis totius adminiſtrationem obtinuiſſe eſt neceſſe. Sin autem pro quouis amplioris dignitatis, aut gradus ſuperioris,

rioris, aut prærogatiuæ genere rectè intelligi possit, tum Hardingi non nihil debilitatur argumentatio, nec tantum concludit, quantum proposuit. Equidem Tertullianus habet: *Tot ac tantæ ecclesiæ, vna est illa ab Apostolis prima, ex quæ omnes. Sic omnes primæ, & omnes Apostolicæ, dum vnam omnes probant vnitatem.* Tertullian. De Præscriptio. contra hæreti.

Quod ad Petri primatum attinet, Cyprianus inquit: *Hoc erant alij, quod Petrus, pari consortio præditi, & honoris, & potestatis.* Idem etiam Ambrosius confirmat, eodem in loco, cuius hîc Hardingus meminit: *Inter Petrum, & Paulum, quis cui præponatur, incertum est.* Si quidem in omnes Apostolos principatum Petrus adeptus fuisset, eundem etiam in Paulum profectò exercuisset. Itáque forsan non dubitabit etiam Hardingus affirmare, quantumuis id disertis verbis neget Ambrosius, atq; Gregorius dicat, *Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.* Cyprian. De simplicitate prælatorum. Gregor. lib. 3. epist. 32.

Ex Ambrosij verbis sic concludit Hardingus: Petrus Apostolorum primus fuit: Ergo, Papa vniuersalis ecclesiæ caput est. Hoc argumentum aliqua animaduersione indiget: etenim, vt nunc habet, parum valet.

Hardingus. 11. Sectio.

IN *Athanasij, episcoporúmq; AEgyptiorũ ad Liberium Papam epistola, in qua opem ab eo contra Arianorum violentas iniurias supplices petiũt, hæc verba inueniuntur:* Huius rei gratiâ, vniuersalis vobis a Christo Iesu commissa est ecclesia, vt pro omnibus laboretis, & cunctis opem ferre non negligatis: quia dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet. *Luc. 11.* Hæc epistola est supposititia.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc epistola, quæ Athanasij nomine circunfertur, præterquã quòd futilis est, atque puerilis, & inanissima quadam loquacitate superfluit, clarissima etiam manifestæ falsitatis indicia ostendit. Si quis plura desideret, consulat quod antè ad epistolam, quam Athanasius ad Fœlicem scripsisse fingitur, respondimus.

Hardingus 12. Sectio.

HIlarius *multa in laudes Petri, * suiq; in ea sede successoris depromens, inquit:* Supereminentem * supra omnes alios beatæ fidei suę confessione locum promeruit. *De Trinita. lib 6.*

* Falsum: nullum enim verbum Hilarius de Petri successore facit.

Episcopus Sarisburiensis.

HIlarius, inquit Hardingus, multus est in efferendo, extollendóque Petro, simul & illius ea in sede successore. Hoc primò vehementer falsum est. Etenim illo in loco omni nullum Hilarius neq; de Roma,

* Falsum: hæc verba non habentur in Hilario.

neq; de ſede aliqua, neq; de ſucceſſore Petri verbum enunciat. Fidem modò Petri, qua Chriſtum Dei viuentis eſſe filium cõfeſſus eſt, collaudat, aitq́; , *Hæc fides eſt fundamentum eccleſiæ: ſuper hanc confeſſionis petram, eccleſiæ ædificatio eſt.* Tum adiungit, *Confeſſione beatæ fidei ſuæ ſupereminẽtem locum promeruit*, quibus Hardingus de ſuo addit, *ſupra alios omnes*. In quo alterum etiã falſum admiſit. Hilarius enim ſolummodo inquit, *ſupereminentem locum promeruit*, neq; de altero quoquam meminit. Auguſtinus habet: *Petrus pro omnibus dixit, & cum omnibus accepit.* Quemadmodũ eadem fuit omnium confeſſio, ſic dignitatis idem erat gradus omnium. Gradus autem eiuſmodi fuit, nimirum vt Dei ſanctorum primitiæ eſſent, vaſa electa, populi parentes, lucerna mundi, columnæ eccleſiæ, & Angeli Dei, vt ſederent ſuper duodecim thronos, & iudicarent duodecim tribus Iſrael. Hic Apoſtolorum Chriſti locus ille *ſupereminens* fuit, omnibúſq; illis æqualiter communis extitit.

De trinitat. lib. 6.

Auguſtin. in Ioan. tractat. 11. & 124.
1. Corinth. 15.
1 Corinth. 4.
Roman 9.
Matth. 5.
1. Timoth. 3.
Luc. 22.
Act. 7.
Act. 6.
Reuelat. 1.
Reuelat. 2.

Tamen adduci non poteſt Hardingus, vt aliquem eſſe eminentiæ locum, præterquam Romæ, credat: eóq; fingit, poſtquam hanc confeſſionem edidiſſet Petrus, Chriſtũ ei reſpõdiſſe: *Beatus es Simon Bariona: eris namq; Papa, ſupraq; fratres tuos euehêris, atq; omni poteſtate regali ornaberis, omneſq; mundi principes faſces tibi ſummittẽt.* Hic ille eſt eximius locus, quem Petro Chriſtum eſſe pollicitum cõminiſcitur Hardingus.

Ex iſtis Hilarij verbis ſic argumentari videtur Hardingus: Petrus locum *ſupereminentem* promeruit: Ergo, pontifex Romanus caput eſt eccleſiæ vniuerſalis. Hæc ratio aperta eſt, ſéq; prodit ipſa.

Hardingus 13. Sectio.

AMbroſius credere ſe confeſſus Romani imperij amplitudinem Diuina prouidentia præparatam fuiſſe, quò melius Euangelium in omnes ſe partes latè funderet, & propagaretur, de Roma ſic inquit: Quæ tamen per Apoſtolici ſacerdotij principatum amplior facta eſt arce Religionis, quàm ſolio poteſtatis.

De vocatione gentium lib. 2. cap. 6.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HHæc Ambroſij verba vera quidẽ ſunt, & certa, nec quicquam Hardingi cauſam adiuuant. Integram autẽ hoc in loco comprehẽſionem Hardingus tranſilijt, quæ totum eius inſtitutum funditus euertit. Quæ enim proximè præcedunt verba huiuſmodi ſunt: *Quamuis gratia Chriſtiana non contenta ſit eoſdem limites habere, quos Roma, multoſq; iam populorũ ſceptro crucis Chriſti illa ſubdiderit, quos armis ſuis iſta nõ domuit.* Si gratia ſalúſq; Dei latiores fines habeat, longiúſq; diffundatur, quàm ditio Romana, vnde tum vniuerſalem poteſtatem pontifex Romanus vendicat ſuam? Multi, qui extra limites atq; imperium Romanũ viuunt, tamẽ gratiæ Chriſti participes fiũt: quî tum fit vt Bonifacius epiſcopus Romanus dicat: *Subeſſe Romano pontifici omni humanæ creaturæ declaramus, dicimus, definimus, pronunciamus omnino eſſe de neceſſitate ſalutis?*

Extra de Maiori. & obedientia. Vnam ſanctam.

Ambroſius

Ambroſius illuſtrandæ Chriſti euangelij amplificandæque gloriæ cauſâ, eam cum imperij Romani, quod permagnam tunc orbis partem complexum eſt, pôtentia atque amplitudine confert. Quidam dixit, *Romanos rerum dominos.* Ambroſius habet: *Roma principatum, & caput obtinet nationum.* Sic eccleſiam cum vrbe, euangelij vires cum imperij potentia, crucis ſceptrum cum imperatoris inſignibus, alterius gloriam cum ornamentis alterius comparare videtur. Etſi propter imperium Roma ſplendida fuit, propter tamen euangelium multò clarior illuſtriorq; extitit. Imperator Romanus opibus potentiáq; ſua gentes deuicit: euangelium autem Chriſti ipſum imperatorem cepit, ſibiq; ſubiecit. Conſtantinus, Theodoſius, Valentinianus, alijq; imperatores Romani ſe ſuaq; omnia Chriſto ſubiecta eſſe confeſſi ſunt. Ambroſius etiam ad Valentinianum imperatorem ſcribit: *Quid honorificentius, quàm vt imperator dicatur filius eccleſiæ?* Hæc tota fuit Ambroſij, & ſola ſententia. Eodem refertur, quod Auguſtinus inquit: *Oſtendatur mihi Romæ in honore tanto templum Romuli, in quanto ego ibi oſtendo memoriam Petri. In Petro quis honoratur, niſi ille defunctus pro nobis? Sumus enim Chriſtiani, non Petriani.* Similiter Chryſoſtomus: *Contigit primùm Antiochiæ Diſcipulos appellari Chriſtianos. Hoc autem ciuitatum, quæ ſunt in mundo cunctarum habet nulla, nec ipſa Romuli ciuitas.* Quare hoc ſenſit, hoc voluit Ambroſius Romam non antea tam fuiſſe celebrem Monarchiæ magnitudine, quàm poſtea Chriſti euangelio. At Ambroſius ait: *per Apoſtolici ſacerdotij principatum:* quibus verbis demiſſi in mundanam pompam oculi facilè præſtringuntur. Quanquam non ignorat Hardingus Petrum Romæ degentem nullam principatus imaginem aut ſplendorem habuiſſe. Omnis eius ſpiritualis fuit poteſtas, inq; euangelij duntaxat prædicatione conſtitit, quibus Deus armis vſus reges principéſq; ſub Chriſti ſui imperium ſubiungere poteſt. Sic Deus ad Hieremiam inquit: *Conſtitui te ſuper gentes, & regna.* Petrus etiam ad omnes Chriſtianos communiter loquutus, ait: *Vos eſtis regale ſacerdotium.* Hic autem religionis principatus ac poteſtas non modò Romæ obtinuit, ſed in omni etiam loco, quò Chriſti nomen immigrauerat atque conſtiterat. Tametſi, cum propter multitudinem idolorum, quæ culta ea in vrbe fuerant, tum propter imperij amplitudinem, Chriſti de Roma multò viſum eſſe glorioſiſſimum triumphum fateor.

Ambroſ. in ſermone 66.

Ambr. epiſt. 32.

Auguſtin. in pſalm. 44.

Ad populum Antioche. homil. 17.

2. Corinth. 10.

Hieremi. 1.

1. Petr. 2.

Nunc Hardingi videamus argumentationem: *Roma propter euangelium illuſtrior fuit, quàm vnquam antea propter imperium fuerat: Ergo, Papa vniuerſalis eccleſiæ caput eſt appellatus.* Hoc argumentum eiuſmodi eſt, vt nulla reſponſione indigeat.

Hardingus 14. Sectio.

Lib. 1. contra 2. epiſtolas Pelagianorum. Ad Bonifacium cap. 1.

AVguſtinus in centeſima ſexageſima ſecunda epiſtola habet: In eccleſia Romana ſemper Apoſtolicæ cathedræ viguit principatus. *Idem Auguſtinus ad Bonifacium epiſcopum Romanum ſcribens: Hæc cura*

(*inquit, de Pelagianis conquerens*) communis est nobis omnibus, qui fungimur episcopatus officio, quamuis ipse in eo præemineas celsiore fastigio* speculæ pastoralis. *Alio in loco hæc verba habet.*: Cæterùm magis vereri debeo, ne in Petrum contumelioſus exiſtam. Quis enim nescit, illum Apostolatus principatum, cuilibet Episcopatui præferendum? *Alium manifestissimum locum habet in libro de vtilitate credendi ad Honoratum*: Cum tamen tantum auxilium Dei, tantum profectum fructumq; videamus, dubitabimus nos eius ecclesiæ condere gremio, quæ vsque ad confessionem generis humani ab Apostolica sede per successiones episcoporum, frustra hæreticis circumlatrantibus, & partim plebis ipsius iudicio, partim conciliorum grauitate, partim etiam miraculorum maiestate damnatis culmen authoritatis obtinuit? Cui nolle primas dare, vel summæ profectò impietatis est, vel præcipitis arrogantiæ.

* Falsum, in Augustini corrumpēdis verbis situm.

Quamuis ipse in eo præmineas celsiore fastigio speculæ pastoralis. Lib. 2. de Baptismo contra Donatistas. Cap. 17.

Episcopus Sarisburiensis.

AD hæc Augustini loca facilis est & expedita responsio. Hîc enim neque vniuersalis episcopi, neque capitis ecclesiæ, neque principatus atque dominatus in alios vniuersos mentionem habemus, neque vllum præterea vocabulum extat, quo indicari tale aliquid posse videatur. Hardingus non est nescius Augustinum Concilio Carthaginensi interfuisse, suoq; suffragio Decretum approbasse, quo vetitum fuit, *ne primæ sedis episcopus, aut princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut huiusmodi aliquo vocabulo appellaretur.*

Concil. Carthagi. 3. ca. 26.

Nec ignorat eundem Augustinum postea illud ipsum in quodam Concilio Hippone Regio, quæ sua fuit diœcesis, habito confirmasse. Nouit etiam hunc ipsum Augustinum vnâ cum alijs episcopis numero ducentis septendecim in Concilio Aphricano congregatis sanxisse, ne cui homini fas esset in ijs regionibus degenti, transmarini cuiusquam opem implorare, atque ad Romanum pontificem prouocare, quiq; secus fecissent, eum excommunicari: in quo immensam illam dominationem, & vniuersalem potestatem penitus improbauit, de qua tam multi postea somniarunt. Præterea in Euangelium Ioannis inquit: *Petrus erat oculus in capite*: non caput ipsum fuisse Petrum affirmat. Hisce ex verbis, quid hac de re Augustinus iudicarit clarissimè constat. Cætera quæ hoc in loco afferuntur ex hac Hardingi sola disputatione pendent.

Concil. Hipponen. ca. 27.
Concil. Aphrican. ca. 92.

Augu. in Ioan. tractat. 13.

Est profectò verum, cum Augustinum, tum alios pietate præstantes patres antiqua memoria Romanæ sedi summum honorem & reuetiam meritò tribuisse, tum propter ipsius ecclesiæ vetustatem: tum propter D. Petri decus & memoriam, propterq; sanctorum Martyrum excellentissimam virtutem, qui mortem in ea vrbe crudelissimam opperierant: tum etiam propter religionis integritatem, quæ ibi longissimo tempore pura ab omni labe permanserat, alijsq; ecclesijs quodammodo lucem prætulerat. Nihil autem peræquè magnam illi sedi

apud

apud omnes authoritatem concilianit, atque imperatoris regia, principisq; ipsius præsentia, quemadmodum egregiè ex primo Constantinopolitano Concilio apparet. Has ob causas Augustinus inquit, *In sede Romana principatum viguisse.* Concil. Constantinopol. 1 ca. 1. Distin. 22. Cõstantinopolitanæ.

Forsan autem illud verbum, *Principatus*, acriùs adhuc Hardingus vrgebit. Tametsi non dixerit opinor principatum vniuersalem quandam potestatem, aut summum imperium significare: vnde parum ei hoc vocabulum commodare necesse fuerit. Certè princeps, apud Latinos eum sæpenumero hominem declarat, qui vel virtutis suæ, vel gradus, vel cuiusdam insignis facultatis causa, in summo sit honore habendus. Sic apud Ciceronem: *Socrates princeps philosophorum: grauitate dicendi princeps Plato: Princeps orbis terrarum Pompeius.* De natura Deorum. De oratore. Pro Domo sua. Similiter Chrysostomus habet: *Caput prophetarum Elias.* His in locis *Princeps* non pro domino, aut rectore sumitur, sed eum tantùm virum significat, qui propter eximia, quibus præcellit, ornamenta cæteris omnibus anteponendus videatur. Hac inquam de causa sedem Romanam, qualis suo tempore extitit, Augustinus *Principatum sedis Apostolicæ* vocauit, non quòd dominatum aliquem summum obtineret: huiusmodi enim principatum Augustinus ipse in Aphricano Concilio, vt antè demonstrauimus, Romano pontifici tribuendum negauit. Equidem fateor, vt Augustinus inquit, Romano episcopo ingenuè & diligẽter munus suum exequenti primas tunc temporis non detulisse, propter eas, quas nunc attigimus, causas, summæ profectò impietatis atque arrogantiæ fuisset. Quòd tamen idem pontifex Romanus vniuersalis sibi iam episcopi titulum arrogat, in eo certè, vt Gregorius inquit, *Antichristi præcursor est*: eiq; consentire, eodem Gregorio authore, *est repudiare & abijcere fidem.* Chrysosto. ad Rom. hom. 18. Gregor. lib. 6. epist. 30. & lib. 4. epist. 39.

Huc etiam accedit, quòd in istis Augustini sententijs Hardingus & desecuerit, & immutauerit, quod ei videretur, nec apertè ingenuéq; egerit. In primo igitur loco verba Augustini sic habent: *Episcopus videbat se Romanæ ecclesiæ, in qua semper Apostolicæ cathedræ viguit principatus, per communicatorias literas esse coniunctum.* Aug. epist. 162 Augustinus episcopum illum ecclesiæ Romanæ coniunctum fuisse scribit, non submissione, aut subiectione, sed *per litteras communicatorias*, quibus verbis æquabilitas quædam, seu communitas significatur. Pòst etiam in eadem epistola Augustinus testatur, Miltiadem pontificem Romanum, adiunctis alijs quibusdam episcopis, litem illam in Cæcilianum, atque Donatum A casis nigris disceptasse, non quòd potestate quadam vniuersali, & suprema præditus esset, sicuti fingit Hargingus, sed quòd mãdata ab imperatore accepisset. Quare delegatus imperatoris Romanus pontifex fuit, non authoritate quadam regia communitus, sed societate & æquali iure cum cæteris episcopis præditus. Deinde etiam idem iudicium, querente nec acquiescente Donato, pontifici Romano fuit ab imperatore ereptum, nouisq; imperatorijs mandatis Arelatẽsi episcopo apud Gallos delegatum. Vbinam verò tum Romani pontificis delituit principatus?

In altero loco Hardingus tum Auguſtini Latina verba ſingulari fraude adulterauit, tum ſuam etiam Anglicam tralationem corrupit. Auguſtini verba ſic habent: *Communis eſt nobis omnibus, qui fungimur epiſcopatus officio, quamuis ipſe in eo præemineas celſiore faſtigio, Specula paſtoralis.* Hæc Hardingus ſic deprauauit de induſtria, *Celſiore faſtigio ſpeculæ paſtoralis:* in quo & Adiectiuum nomen hoc, *Communis*, ſine Subſtantiuo poſuit, & principale verbum, *Eſt*, nullo cum caſu nominatiuo copulauit, atque etiam, vt iſta verba ad cauſam ſuam meliùs traduceret, Latinitatem Auguſtini incongruam fecit. In tertio loco præter alias fraudes, illa etiam verba celat, quæ e Cypriano Auguſtinus in hoc ipſo loco citat, quæq; ad hanc cauſam optimè accommodari poſſunt. Verba ſic habent: *Nec Petrus vendicauit ſibi aliquid, aut arroganter aſſumpſit, vt diceret ſe primatum tenere, & obtemperari ſibi a nouellis, & poſteris potiùs debère.* Hæc, inquam, omnia Hardingus callidè diſſimulat, itáq; cauſæ ſuæ illuminandæ, capiendiq; Lectoris cauſa, quicquid ei viſum fuerit, detrahit & decerpit.

Auguſt. lib. 1. contra epiſto. Pelagian. ca. 1.

De Baptiſmo contra Donatiſtas. lib. 2. c. 1. Cyprian. ad Quirinum.

Hardingus. 15. Sectio.

EGregia illa *Hieronymi ſententia nullo modo prætermitti debet:* Eccleſiæ ſalus a ſummi ſacerdotis dignitate pendet: (*intelligit autem * Papam Petri ſucceſſorem*) cui ſi non exors quædam, & ab omnibus eminens detur poteſtas, tot in eccleſijs efficientur ſchiſmata, quot ſacerdotes.

Contra Lutia ferianos.

* Falſum: non enim papam Hieronymus, ſed quemuis epiſcopum intelligit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EGregiè verò meminit Hardingus iſtam Hieronymi ſententiam. Tametſi modò voluiſſet duos duntaxat verſiculos proximè præcurrentes ad memoriam ſuam adiunxiſſe, facilè vidiſſet iſta vix digna eſſe, de quibus meminiſſet. Neque enim dubium eſt, quin eo in loco Hieronymus de omnibus vniuerſim epiſcopis loquatur: nullum autem ſeparatim de Romano pontifice verbum faciat. Ibi *de confirmationis* ritu diſputat, quam ille multis in locis ex eccleſiæ conſuetudine pacis atque concordiæ conciliandæ cauſa ab epiſcopo ſolo procuratam fuiſſe, neque a presbytero quoquam alio oſtendit: idq;, vt inquit, *ad honorem magis ſacerdotij, quàm ad neceſſitatem legis.* Hæc inquam ab eo de omnibus peræquè dicuntur epiſcopis. Tum mox hæc verba adiungit, quæ nunc hîc retulit Hardingus *Eccleſiæ ſalus a ſummi ſacerdotis dignitate pendet.* In quo Hieronymus Cypriano penitus aſſentitur, nimirum *ad vitanda ſchiſmata & ſectas vnum ſummum ſacerdotem*, id eſt, vnum epiſcopum, *in ſingulis eccleſijs prudenter inſtitutum fuiſſe, ad cuius mores & doctrinam reliquus ſe clerus conformaret.* Hac autem ratione eccleſiæ præclarè conſeruata eſt conſenſio.

Cyprian. lib. 4. epiſt. 9.

Cyprianus inquit: *Eccleſia cohærentium ſibi inuicem ſacerdotum glutino copulatur.* Sic habet Hieronymus: *Singuli eccleſiarum epiſcopi, ſinguli archi-*

Hieronym. ad Nepotian.

archiepiſcopi, ſinguli archidiaconi, & omnis ordo eccleſiaſticus ſuis rectoribus nititur: gloſſa autem in eadem verba ſic habet: *Hieronymus probat hîc, plures prælatos non debere eſſe in vna eccleſia: ſed ſingulos debere eſſe in ſingulis eccleſijs.* Huc pertinet, quod Hieronymus in epiſtolam ad Titum ſcribit: *Hæc propterea, vt oſtenderemus, apud veteres eoſdẽ fuiſſe preſbyteros, quos & epiſcopos. Paulatim verò, vt diſſenſionum plantaria euellerentur, ad vnum omnem ſolicitudinem eſſe delatam.* Hac de cauſa, quemadmodum antè commemorauimus, Cyprianus *hinc ſchiſmata naſci, quòd ſacerdoti Domini non obtemperetur*, docet. Atque hoc eſt, quod Hieronymus ait, *Niſi exors quædam epiſcopo, & ab omnibus eminens detur poteſtas, tot in eccleſia efficientur ſchiſmata, quot ſacerdotes.* Iſta autem de omnibus epiſcopis communiter prolata, Hardingus ad vnum priuatim epiſcopum violenter torquet: itáq; quod vniuerſale eſt, id particulare efficit, quodq; peculiare eſt, generale facit arbitratu ſuo: vtq; Cyprianum antea, ſic nunc Hieronymum eſt mentitus, cauſamq; profligatiſſimam teſtimonijs falſis confirmare, ſtabilireq; conatur.

7. Quæſt. 1. in Apibus.

Hieronym. ad Titum ca 1.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.

Hierony. contra Luciferianos.

Illa tamen verba Hieronymi fortiùs vrgebit Hardingus, ab illo diſertè poſita, *Summus ſacerdos*: quæ ſunt de Papa ſcilicet neceſſariò intelligẽda: ideóq; notam hanc adiungit parentheſi illuſtri comprehenſam (*Intelligit autem Papam Petri ſucceſſorem.*) Quanquam Hardingus nihil eſſe cauſæ nouit, quamobrem iſta verba eo modo ſint neceſſariò interpretanda. Suus Amphilochius Baſilium *ſummum ſacerdotem* appellat, etſi ille Romanus pontifex neutiquam eſſet. Epiſcopus in ſua diœceſi quilibet ſummus ſacerdos dici poteſt, ſi presbyteros reliquos ei ſubiectos ſpectes. Hoc modo pontificatum quemq;, *Maximum ſacerdotium* vocare Lactantius videtur.

Amphilochius

Lactantius lib. 4 cap 30.

Romanum autem pontificem non ita Hieronymus ſublimi in gradu collocat, atq; Hardingo videtur, ſed eum parem atq; æqualem cæteris cunctis epiſcopis conſtituit. Sic enim ad Euagrium ſcribit: *Si authoritas quæritur, Orbis maior eſt Vrbe. Vbicunq; fuerit epiſcopus, ſiue Romæ, ſiue Eugubij, ſiue Conſtantinopoli, ſiue Rhegij &c. eiuſdem eſt meriti, eiuſdem ſacerdotij.* Hoc in loco diſertè Romanum pontificem nominauit Hieronymus, eumq; in eodem cum cæteris numero atq; ordine poſuit. Rurſus inquit: *Quid mihi profers vnius vrbis conſuetudinem?* Tanti æſtimare ſedem Romanam Hieronymus videtur. Huc refertur Cypriani illud: *Hoc erant cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi, & Honoris, & Poteſtatis.* Cyprianus etiam Cornelium pontificem Romanum *fratrem ſuum*, Cyrillus Cœleſtinum *conſeruum* vocat. Quare quando Hardingum inaudita quadam interpretatione fretum Romano pontifici *poteſtatem quandam exortem, atque eminentem omnibus* tribuentem audio, Doctorem Durandum mihi videor audire dicentem: *Hic eſt Melchiſedech, cuius ſacerdotium non eſt cæteris comparatum: Ille eſt caput omnium pontificum, a quo illi, tanquam a capite membra, deſcendũt, & de cuius plenitudine omnes accipiunt.* Illa etiam occurrit animo Canoniſtarum ſententia: *Dominus Deus noſter Papa.* Quod autem adiungit *ſalutem eccleſiæ ex ſummo ſacerdote pendere*, quem Ro-

Hieronym. ad Euagrium.

Cypria. de ſimplicitate prælatorum.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 3.

Cyrill. in epiſt. ad Cœleſtinũ.

Durand. lib. 2. Extrauag. Ioã. 21. cum inter. In gloſa. Impreſsũ Lugduni, anno Domini 1556. & antè Lugduni anno 1513.

Gregor. lib. 4. epist. 76. manum esse pontificem putat: certè, Gregorius habet, *Quando is, qui appellatur vniuersalis, cadit, vniuersa ecclesia a statu suo corruit.*

Hardingus. 16. Sectio.

EXtat *epistola quædam Theodoreti Cyrensis episcopi Græcè, scripta ad Leonem pontificem Romanum: in qua pulcherrimum habemus de Apostolicæ sedis primatu testimonium. Verba sic habent:* Si Paulus (*inquit*) veritatis præco, & spiritus sancti tuba ad Petrum cucurrit, vt ab eo decisionem & declarationem deferret ad eos, qui Antiochiæ contendebãt & litigabant de viuendo secundum legem Mosis: multò magis nos, qui exigui sumus & viles, ad tuum curremus Apostolicum thronum, vt a te ecclesiæ vulnerum medicinam accipiamus: *Deinde hæc verba sequuntur:* Διὰ πάντα γὰρ ὑμῖν τὸ πρωτεύειν ἁρμόττει, *id est*: In omnibus enim rebus (*ad fidem nimirum & religionem pertinentibus, ita enim sentit*) primatus tibi conuenit. Multis enim tuus thronus ornatur prærogatiuis. Πολλοῖς γὰρ ὁ ὑμέτερος θρόνος κοσμεῖται πλεονεκτήμασι.

Episcopus Sarisburiensis.

Concil. Constantinopol. actio. 5. Euagri. lib. 4. cap. 38. Niceph. lib. 17. cap. 27. Cõci. Calched. Actio. 1. HIc respondere possem, Theodoretum hunc & hostem fuisse Cyrilli capitalem, & hæreticum etiam Nestorianum, eoq; crimine in Constãtinopolitano Concilio condemnatum, quemadmodum in Euagrio, Nicephoro alijsq; authoribus constat. Etsi verò quidem in Calchedonense Concilium Martiani imperatoris authoritate atq; gratia fuit introductus, Episcopi tamen Illyrici, Ægypti, & Palæstinæ in illum acerbissimè, & palam inuecti sunt: *Fides perit: istum Canones eiiciunt: Mitte hunc foras, magistrum Nestorij: nolite istum dicere episcopum: non est episcopus: impugnatorem Dei foras mitte: hæreticum foras mitte: Iudæum foras mitte.*

Sed ista non vrgebo: quin censeo potiùs Theodoretum istum, vt erat & singulari eruditione, & magna nominis celebritate, ita episcopum etiam vigilantissimum, sanctissimumq; fuisse. Hæresin autem Nestorianam apertè in Concilio Constantinopolitano abiurauit, & execratus est, palamq; dixit *Anathema Nestorio*. Hisce autem in verbis ab Hardingo selectis nihil asserit Theodoretus, quod nos negemus. Nulla profectò neque capitis ecclesiæ, neque vniuersalis episcopi reperitur hîc mentio.

Concil. Constantinopol. Actio. 8.

Quodsi autem Paulum Hierosolymas profectum esse putet Theodoretus, vel quò Petrum tanquam ecclesiæ caput viseret, vti somniare videtur Hardingus, vel quò totum doctrinæ genus illud suum certiùs cognosceret, quasi nimirum non satis ei constaret, num quæ hactenus vbiq; tradidisset, vera essent, an non, tum ea dicit, quæ cum Pauli mente penitus pugnãt. Est enim illud perspicuum, Paulum neutiquam agnouisse Petrum pro capite suo, sed contrà se illi æqualem fecisse. Sic enim inquit: *Videbant mihi concreditum esse Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis*. Rursus: *Iacobus, Cephas, Ioannes, qui putabantur esse columnæ,*

Ad Galat. 2.

Iunnæ, dextras dederant mihi ac Barnabæ societatis. Hîc æqualitatis inter Petrum atque Paulum factam esse pactionem, & neutrum superiorem altero, neutrum inferiorem videmus. Proinde Ambrosius ait, vt suprà attigimus, *Inter Petrum, & Paulum, quis cui præponatur, incertum est.* *Dextras dederunt societatis.* Ambros. sermon. 66.

Neque verò Paulus iccirco Hierosolymas iter suscepit, quò certius aliquid de veritate disceret, quasi de doctrinæ suæ ratione dubitaret. Etenim omnis Apostoli contentio, totúsq; illius epistolæ status contrarium ostendit? Sic enim verba eius habent: *Neutiquam contuli cum carne & sanguine* (id est cum quoquam homine) *neque rediï Hierosolymam ad eos, qui ante me fuerant Apostoli: euangelium prædicatum a me ab homine non accepi, sed patefaciente mihi Iesu Christo: si quis euangelizauerit præter id, quod accepistis, anathema esto: qui in summo pretio sunt inter Apostolos, quod ad euangeliï veritatem spectat, nihil mihi contulerunt: Petro restiti in os, & dixi ei coram omnibus: non enim recto pede incedebat, sed reprehendendus erat.* Hinc satis liquidò constet profectionem illam Hierosolymitanam non eam ob causam fuisse a Paulo susceptam, quò Petri sententiam iudiciumq; de fidei parte aliqua ambigua & controuersa cognosceret, quemadmodum hîc Hardingus opinatur. Iccirco Hieronymus inquit: *Ad hoc iuit Hierosolymam, vt videret Apostolum* (*Petrum*) *non discendi studio, qui & ipse eundem prædicationis haberet authorem: sed honoris priori Apostolo deferendi.* Iterum etiam: *Propterea quindecim ponit dies, vt ostendat non fuisse grande tempus, quo potuerit aliquid a Petro discere: vt ad illum sensum, a quo cœpit, cuncta referantur, se non ab homine doctum esse, sed a Deo.* Similiter Hugo Cardinalis scriptor impolitus habet: *Secundùm literam instruimur de mutua dilectione, quam deberent habere prædicatores, & doctores: quia Paulus venit videre Petrum, quoniam bona audierat de eius doctrina.* Quid autem manifestius & clarius esse potest, quàm quod hac de re Chrysostomus scribit? Hæc ipsius verba sunt: *Paulus nihil opus habebat Petro, nec eius egebat voce: sed honore par erat illi: nihil enim hîc dicam amplius.* Deinde statim: *Sicut nunc multi fratrum nostrorum ad viros sanctos proficiscuntur, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus est.* Act. 15. Galat. ca. 1. Galat. ca. 2. Hieronym. in epist. ad Galat. 1. ca. Hieron. eodem loco. Galat. 2. Hugo Cardinalis in epist. ad Galat. ca. 1. Chrysosto. in epist. ad Galat. ca. 2.

De cæteris autem, quòd pontifex Romanus existimatione, gratia, priuilegijs cæteris episcopis antecesserit, nullus negat. Etenim ex quatuor patriarchis primas ille cum in Cõcilio, tum extra Concilium obtinebat, eiúsq; propterea in omnibus synodis plurimùm semper valebat ad constituẽda administrandáq; negotia authoritas. Atq; hoc fuit τὸ πρωτεύειν, id est, *Primas obtinere*: & πλεονέκτημα, hoc est, *Prærogatiua*, seu priuilegium: quæ vocabula Hardingus in margine posuit.

Hoc in loco sic concludere videtur Hardingus: *Pontifex Romanus priuilegium quoddam, & prærogatiuam præ alys consequutus est: Ergo, vniuersalis episcopus fuit.*

Hoc argumentum efficitur *a genere ad speciem affirmatiuè*, nec vnquam, vt nouit Hardingus, in scholis dialecticis valuit.

Isto etiam modo ratiocinari videtur: *Paulus ascendit Hierosolymas*

Petri visendi causa: Ergo, pontifex Romanus est caput ecclesiæ. Adeo infirma concludit Hardingus, eáq; tamen ita suo illustrauit ornatu verborum, vt egregia esse videantur. Tametsi hac quidem ratione Iacobum æquè ac Petrum ecclesiæ fuisse caput concluserit: se namq; illum, non minùs, quàm hunc visisse testatur Paulus. De seipso etiam Hieronymus scribit, *se consultò profectum esse Alexandriam, quò Didymum videret:* neque tamen ille proinde caput ecclesiæ fuit.

Galat. ca. 1.
Hieronym. in proœmio in epist ad Ephes.

Hugo Cardinalis, fateor, inquit: *Hinc primùm cæpit, vt episcopi, archiepiscopiq; vouerent se Papam esse visuros, quandoquidem Paulus Hierosolymas ascendit, vt Petrum videret.* Præterea etiam ait, *Consuetudini huic additum esse mandatum hoc, scriptum in Deuteronomio, Non apparebis in conspectu Domini vacuus.*

Hugo Cardinal in epist. ad Galatas.

Deuter. 16.

Hardingus Doctorum loca tam breuiter perstringens, eáq; summis quodammodo, vt inquit, pedum digitis festinanter transgrediens, quod & nos expectauimus, & ille confidẽtissimè atq; vnicè proposuit, ne semel quidem attigit. Etenim secretis verborum exquisitissimis quibusdam ornamentis, & sanctissimorum patrum nominibus, hucusq; non euicit pontificem Romanum intra sexcentos a nato Christo annos vnquam fuisse vel vniuersalem episcopum, vel vniuersalis ecclesiæ caput appellatum. Quam rem si demonstrare potuisset, non tam leuiter præterituram fuisse sanè censeo.

Hardingus. 17. Sectio.

IAm an primatus iste rationibus necessarijs stabiliri, & cõstitui possit videamus. Multitudinem, qui in se vna est, vnam permanere minimè posse, nisi ab vno aliquo contineatur & sustentetur, cum eruditissimi philosophi disseruerunt, tum etiam communis rerum natura docet. Nam quæuis multitudo sua quidem sponte in multas partes dissipatur: quòd autem vna existat in eoq; statu conseruetur, aliunde habet. Id autem, vnde vna sit, suamq; vnitatem tueatur, vnum esse necesse est: alioquin enim & ipsum alterius ope indigebit, quo vnum fiat. Quam ob causam Homeri sententia illa fuit ab Aristotele tanquam eximia quædam, vsurpata: Non consentaneus est multorum dominatus, vnus dominus esto: *qua significatur regum principumq; multitudinem ineptam esse ad subditorum vnitate constringendam frequentiam. Quare quum ecclesia Christi vna sit (etenim sicut vna fides est, vnus baptismus, vna vocatio, ita ecclesia etiam vna est, immo nos omnes vnum corpus sumus, & membra alij aliorum, quemadmodum Paulus ait: & in symbolo fidei, omnes nos vnam credere sanctam catholicam, Apostolicamq; ecclesiam confitemur) iccirco inquam, vno principe & rectore opus habet, a quo pendeat, & contineatur. Si secus acciderit, statim dissoluatur disrumpatur q; vnitas est necesse: ideoq; necessarium fuit, vt ecclesiæ gubernatio atque administratio vni mandaretur.*

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

Episcopus Sarisburiensis.

HOrum omnium ex Aristotele philosopho, ex vno Homeri poëtæ versiculo, atq; ex ea, quam fingit Hardingus, rationis conuenientia,

tia,non aliunde, ducitur confirmatio. Aristotelis atque Homeri hac in causa non potest esse magna ratio: quos tamen de vno vnius exercitus Imperatore, déque vno regni vnius principe, in quo multitudo, seu societas perturbationem rerum maximam efficit,loquutos esse cóstat.Neq; enim illis vnquam vel somniantibus in mentem venit, vnum orbi vniuerso dominari regem oportere.

Hardingi plus firmitatis habere rationes viderentur, si ijsdem vel Christus,vel Petrus,vel Paulus, vel vetustus quisquam Doctor, aut catholicus pater vsus vnquam fuisset.Nam alioquin Augustinus de rationis ad intelligendas cognoscendasq; scripturas adhibita disquisitione loquens,sic habet: *Hæc consuetudo periculosa est.Per scripturas enim diuinas multò tutiùs ambulatur*. Huius vis rationis Alexandrum illum superbissimum Macedoniæ regem impulit vt diceret, *Quemadmodum cæli vnum duntaxat solem capiunt, ita terrarum orbem vnum solummodo regem habere posse:* Bonifaciúmq; octauum Papam commouit,vt sic concluderet:*In principio creauit Deus cælum & terram: non in principijs:Ergo,Papa est caput Ecclesiæ.*

Augustin.de doctrina Christiana.li.3.ca.38.

Quintus Curtius.

De maioritate & obedientia. Vnam sanctam

Verùm omnis (inquit Hardingus) *ex multis conflata societas naturali quadam propensione ad dissolutionem fertur: quodq; eandem continet integram,vnum esse oportet.*Perinde nimirum est,ac si diceret,Papam solùm Ecclesiæ conseruare vnitatem,eámq; vnam efficere. Quare ipsum Papam esse vnum necesse est:quandoquidem si duo pluréue essent, Hardingus inquit,tum altera aliqua re opus haberent, qua ad vnitatis rationem reducerentur.Tametsi nó oblitus est Concilium Syrmiense,cum controuersiam illam de Romanæ sedis possessione inter Fælicem atq; Liberium ambitiosissimam,acerrimámq; sedare vellet,ambos simul esse pontifices iussisse: neq; tamen proinde vel Ecclesiæ dissoluere vnitatem,vel ecclesiam monstrum biceps facere voluisse.Sic Roffensis habet,*Ecclesia vna est,non propter Christum,sed propter Papam, qui eam conseruat vnam.*Hæc ab Hardingo explicata ratio,inuẽta nuper est, nec ab antiquo quoquam patre scriptis vnquam commendata. Gregorius inquit:*Nullus decessorum meorum hoc tam profano vocabulo vti consensit,vt vniuersalis episcopus appellaretur:*eo tamen tempore constitisse Ecclesię vnitatem nemo negauerit.

Sozomen.lib.4.cap.15. κοινῇ ἱερᾶσθαι.

Roffensis.

Gregor.lib.4.Epist.32.

Neq; certè immensa hæc,atq; infinita potestas, quam isti somniant, ab infinitis maximísq; periculis tuta consistere poterit.Quandoquidem autẽ administrandæ Christi Ecclesiæ e Philosophis,poetísq;,qui Christi ne tenuissimam quidem notitiam habuerunt,voluit Hardingus rationem depromere,meminerit etiam poetarum versibus proditum esse Phaëtõtem temerarium,& imprudentem iuuenem,cum a Phœbo patre precibus & lachrymis importunis impetrasset,vt paternum currum conscendere,solémq; cælo circumagere sibi liceret,mundú ipsum statim per imperitiam inflammasse,atq; incendisse. Non debet iniquo animo ferre Hardingus, quòd Romanum pontificem Phaëtonti adolescenti inconsiderato conferam. Gregorius siquidem propter hoc ipsum studium atq; hunc conatum, quemadmodũ ex ipsius verbis ma-

Gregor.lib.4.epist.34.& epist.38.

Gregor lib.7. epist.69. Gregor.lib.6. epist.24.

nifestò apparet, eũ *Lucifero, atq; Antichristo cõparat.* Ampliùs etiam inquit, *Si hãc causã æquanimiter portam⁹, vniuersæ ecclesiæ fidẽ corrũpimus.*

Argumentum istud sic habet: *Christi Ecclesia vna est: Ergo, Papa est vniuersalis Episcopus.* Si quis istam argumentationem negaret, demiror qua tandem Hardingus Dialectica fretus eandem comprobaret.

Hardingus. 18. Sectio.

QVòd autem isti Euangelici obijciunt, Christum esse rectorem Ecclesiæ, illamq; vnum Ecclesiæ vnitatem tueri: respondemus, quòd quamuis Ecclesia primò & præcipuè a Christo gubernetur, vt cætera etiam omnia gubernantur, Dei tamen incredibilis bonitas instituerit, vt quæq; res eo modo conseruetur, qui illius conditioni atq; naturæ maximè conueniat. Quare, cum genus humanum ex sensu potissimùm pendeat, omnemq; disciplinam atq; institutionem ex rebus sub sensum subiectis percipiat, homine igitur opus habet gubernatore atq; rectore, quem externo sensu comprehẽdat. Ad hunc autem modum sacramenta, quibus Dei gratia ad nos deriuatur, propter humanam naturam, cum eiusmodi esset a Deo condita, in rebus aspectabilibus constituuntur. Necessarium ergo fuit, vt ista Ecclesiæ administratio vni viro traderetur, qui primò fuit Petrus, postea quilibet Petri successor ad tempus suum, vt suprà demonstratum est. Neq; potest iste vnus homo potestatem hanc vllo ex consensu aut societate hominum accipere: sed a Deo accepisse necessarium est. Etenim Christi vicarium constituere, ad solum Christum pertinet. Nam cum Ecclesia, omnesq; qui de Ecclesia sunt, Christi sunt, cũ ob alias causas, tum præcipuè, quòd magno pretio redempti sumus, suo nimirum sanguine,* 1.Cor.3. *vt Paulus inquit: quî potest ad alium quenquam, præterquam ad illum pertinere authoritas instituendi, & creandi sibi vicarij, qui eius vices sustineat?*

* Falsum: Christus enim nullum vnquam huiusmodi vicarium constituit.

Episcopus Sarisburiensis.

LOngus est Hardingus in hac causa rationibus quibusdam a natura rerum ductis demõstranda. Quòd autem intelligeret Augustinum dicere, *Si ratio cõtra diuinarum scripturarum authoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit verisimilitudine: Nam vera esse non potest:* quodque, quas comparauit rationes, admodum infirmas atq; leues esse perspiceret, iccirco complures in vnum quasi in angustum congessit & contulit, cum quò Lectorum sensus omnes compleret, tum etiam, quò meliùs illæ hoc modo mutuam sibi inuicem opem, auxiliumque ferrent.

Augustin. ad Marcellinum epist.7.

In ipso aditu ludendi & cauillandi quodam studio abreptus, nos *Euangelicos* nuncupat. Deus cordis illius oculos aperiat, vt diuini Euangelij fulgorem aspiciat, & quid ipse repudiauerit, secum reputet. Summũ certè & horrendum scelus est, hominem Christianum sic Christi Euãgelium irrisione quadam ludere. Paulus inquit: *Si opertum est Euangelium, in illis, qui pereunt, est opertum.*

1.Cor.4.

Molestè fert Hardingus, quòd nos Ecclesiæ vnitatem non Papa, sed Christo solo fundamus atq; stabilimus: atq; hoc ille horum recentium Euangelicorum dogma appellat. Deo gratias maximas agimus: Euangelici

gelici isti dogmatis sui firmamenta habent optima. Paulus inquit: *Eum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiæ, quæ est corpus eius.* Rursus: *Ille est caput, qui dat salutem corpori: Christus pax nostra est, & nos in Christo Iesu vnum sumus.* Propterea Gregorius inquit: *Nos quoq; a vobis non longè sumus: quoniam in illo, qui vbiq; est, vnum sumus. Agamus ergo ei gratias, qui solutis inimicitijs in carne sua, fecit, vt in omni orbe terrarum vnus esset grex, & vnum ouile, sub se vno pastore.* Hæc loca atq; alia huiusmodi infinita doctrinæ nostræ luculentissimam confirmationem continent. Ad Ephes. 1. Ad Ephes. 5. Ad Ephes. 2. Gregor. lib. 4. epist. 36. Ad Eulogium. Ioan. 10.

Iam verò, si poterit Hardingus e scripturis, sanctisue Doctoribus huiusmodi aliquid proferre, vnde Papam esse caput Ecclesiæ, id est, caput corporis Christi manifestò liqueat: aut ecclesiam ab illo vim quandam vitalem, & salutem haurire: aut illum esse pacem nostram: aut nos omnes in illo vnũ esse: aut mundum vniuersum gregem vnũ existere, vnumq; ouile, atq; illum vnicum pastorem: aut Paulum, vt vnum esse dominum, vnam fidem, vnum baptismum dixit, sic vnũ quoq; Papam statuisse: tum verò nonnihil esse causæ sentiemus, quamobrem totius ecclesiæ vnitatem, prout Hardingus somniat, Papa fundatam atq; constitutam esse existimare debeamus. Videtur quidem Augustinus hoc priuilegium Paulo tribuere noluisse. Eius perspicua sunt verba: *Nec Paulus radix eorum erat, quos plantauerat: sed ille potiùs, qui ait, Ego sum vitis, vos estis sarmenta. Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cum dicat, Nos omnes vnum esse corpus in Christo, ipsumq; Christum caput esse vniuersi corporis?* Si Paulus, vt inquit Augustinus, Ecclesiæ caput esse non potuit, an Romanum pontificem esse posse iudicabimus? Ad Ephes. 4. August. contra literas Petiliani lib. 3. cap. 42 Ioan. 15. Ephes. 1. Ephes. 4.

At enim genus humanum (inquit Hardingus) *ex sensu maximè pendet: Ergo, vniuersa Ecclesia ab vno homine regi, atq; gubernari debet: ille autẽ Petri successor, Christiq; in terris vicarius est.* Neminem autẽ ex antiquis patribus neq; rationis istius necessitatem perspicere, neq; nomen hoc, titulumq; singularem, quo Christi vicarius appellatur, cognoscere vnquam potuisse certè demiror. Quanquam vnam veram vocem Hardingus in multis emisit: Christi nempe solius esse, nec cuiusquam alterius, vicarium Christi constituere. A quo principio huiusmodi licet argumentum ducere: Christus nunquam instituit, neq; sanxit, neque verbo adeo vllo aut voce significauit, Pontificem Romanum, eiúsue successorem vicarium fore suum, hoc est, Episcopum quendam vniuersalem supra totam Ecclesiã: Ergo ex istis ab Hardingo ipso concessis atq; positis, põtifex Romanus longo iam tẽpore iniustã quandã potẽtiã, & Christo contrariã, nec ei vnquam cõmissam exercuit, req; vera nihil est minùs, quàm Christi vicarius. Hieronymus de omnibus Episcopis generatim loquitur: *Nouerint Episcopi, se magis cõsuetudine, quàm dispositionis Dominicæ veritate, presbyteris esse maiores.* Si Christus, vt Hieronymus testatur, ęqualẽ presbyteris omnibus dignitatẽ concesserit, nũ verisimile videatur, vni presbytero, iuxta Hardingi sentẽtiã, principatũ atq; dominatũ in omnes totius orbis presbyteros ab eo delatũ atq; demãdatũ esse? Hieronym. in epist. ad Titũ.

Quod autẽ ad vniuersalem Christi vicariũ attinet, Tertullianus dicit, *Spiritum sanctum Christi esse vicarium.* Sic enim scribit: *Sedet ad dextram* Tertul. de præscriptionibus contra Hæreticos.

Dei patris: misit vicariam vim Spiritus sancti, qui credentes agat.

Quandoquidem tamen non modò diuino quodam, internóque instinctu afficimur, sed sensibus etiam externis obsequimur, hanc ob causam Christus non vnum quempiam hominem, quasi generalem quendam vicarium suum constituit, sed Apostolorum vnumquemq;, & consequenter presbyteros singulos intra suas Ecclesias vicarios sibi reliquit. Ita Euſebius pontifex Romanus habet: *Caput Ecclesiæ Christus est: Christi autem vicarij sacerdotes sunt, qui vice Christi, legatione funguntur in Ecclesia.* Ideo Hieronymus inquit: *Potentia diuitiarum, & paupertatis humilitas, vel sublimiorem, vel inferiorem Episcopum non facit: Cæterùm omnes Apostolorum successores sunt.* De vllo præterea vniuersali Christi vicario nullam scripturæ mentionem faciunt, nisi fortè de illo, quem prędixit Paulus: *Homo ille sceleratus, filius perditus, sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus aut numen, adeo vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.* Hunc autem vicarium Christus oris sui spiritu conficiet.

Euſebij Episcopi Romani. Epist. 3.

2. Corinth. 5.

Hieronym. ad Euagriũ tom. 2. pag. 329.

2. Thessalon. 2.

Postremò, hoc modo argumentari videtur Hardingus: *Genus humanum ex sensu maximè pendet: Ergo, Papa caput est vniuersalis Ecclesiæ:* argumentum verò stupidum, nec sensu, nec ratione præditum. Eadem argumentatione non minùs rectè concluserit: *Genus humanum maximè pendet ex sensu: Ergo, vnus rex toti orbi dominari debet.*

Hardingus. 19. Sectio.

Rationum futilissimarum frequentatio.

QVare, vt paucis perstringam, nisi impiè dicere volumus, Dei prouidentiam aut defuisse, aut deesse Ecclesiæ suæ, quam amauit vnicè sic, vt eius causa vnigenitum filium suum dederit, cuiusq; se nunquam fore immemorem pollicitus est, sicuti mater partus sui, quem in vtero gestauit, obliuisci non potest: ratio ipsa nobis facilè persuaserit, vni homini, vni Episcopo, principi & summo omnium Episcoporum, Petri successori, administrationem, atq; gubernationem Ecclesiæ a Deo delatam esse. Nam alioqui si varia in Ecclesia capita, ac rectores Deus constituisset, nec vni dominatũ in alios assignasset, sed æqualẽ omnibus potestatem in sua cuiq; Ecclesia tribuisset: tũ tot erexisse Ecclesias videretur, quot rectores essent. Atq; hoc modo in populũ fidelẽ suum induxisse videri possit turbulentã illam confusionem, omnium rerũpublicarũ pernicieẽ, a qua principes tãtopere abhorruerunt, quam Græci ἀναρχίαν vocant, id est, reip. formam eiusmodi, in qua, quia nulli magistratuum ordines seruantur, omnis politiæ tollitur. Quam rẽ, cum eam homines prudentes, & in regendis rebus pub. exercitati, vt maximè exitialem, atq; perniciosam fugiant, atq; auersentur in terrestrium horum regnorum administratione, summæ Dei sapientiæ, Dominóque nostro Christo, qui pulcherrimi rerum omnium in terra simul, & in cælo author est ordinis ascribere, intolerandæ cuiusdam & profanæ impietatis esset. Quare, si regnum incolume permanere nequeat, nisi vnus regendi potestatem habuerit, nónne Ecclesia tam latè diffusa in maximum discrimen adducetur grauissimarum perturbationum, & corruptelarum, atq; extremi etiam interitus, nisi, vt occasio tulerit in tantis dissidijs atq; controuersijs hominum, in tot dissensionum factibus, a dæmonibus

vnitatis

vnitatis hostibus vltro citróq; vibratis & coniectis, vnum fuerit caput & rector, quem omnes consulant, cui omnes ausultent, omnes obsequantur, & obtemperent? Si lites ac dissensiones de fidei negotijs excitentur, si de sensu scripturarum aliqua fortè controuersia nascatur, an non necessarium fuerit, vnum esse summum iudicem, cuius sententiæ stet pars vtraque? Si necessitas postulauerit (quod sæpenumero accidit) vt Concilia generalia habeantur, qua ratione poterunt Episcopi, ad quos hæc res pertinet, in vnum congregari, nisi vnius principis rectoris mandato, cui obedientiam præstare debent? Alioquin enim forsan euocati, nequaquam venient. Deniq;, quo pacto sceleratorum hominum reprimetur contumacia atq; pertinacia, maximè si Episcopi ipsi mutuis inter se dissensionibus distrahantur, nisi aliquis extiterit, qui summa potestate præditus in alios seuerè animaduertat, erga alios spiritum lenitatis exerceat, ea moderatione, qua & malitia superetur, & æquitas conseruetur, & concordia constituatur: ne si exiguæ contentionum scintillæ non statim initiò restinguantur ab eo, qui authoritate præstat, tandem ingens schismatum atque hæresium efferuescat incendium, ad certissimum multitudinis periculum? Itaq; sicut vnum corpus est Christi, vnus grex, vna Ecclesia, ita vnum etiam caput est illius sui mystici corporis, vnus pastor, & vnus primarius famulus, institutus œconomus, præfectus, & rector familiæ Christi, eo absente, donec reuersus fuerit.

Episcopus Sarisburiensis.

QVi summum Romani pontificis dominatum tollit, is Dei prouidentiam (inquit Hardingus) funditus tollit: atq; ita augustissima Dei prouidentia ad suam inanissimam rationem stabiliendam Hardingus abutitur. Eadem, vt videtur, contemplatio Petrum etiam Bertrandum induxit, vt hanc singularem in Decretalia Glossam scriberet: *Non videretur Dominus discretus fuisse, vt cum reuerentia eius loquar, nisi vnicum post se talem vicarium reliquisset.* Proinde adiungit: *Christo data est omnis potestas in cælo, & in terra: Ergo, summus pontifex, qui est eius vicarius, habet eandem potestatem.* Similiter illi dicunt.[a] *Papa potest facere omnia, quæ Christus ipse potest.* Atque etiam,[b] *Papæ & Christi, est vnum tribunal.*

De Maioritate & obedientia. Vnam sanctam in Glosa.

a De sentent. Excommu. Ca. Si aliquid. Hostien.

b De translat. Episcop. Ca. Quanto. Innocen. 3.

Hinc Hardingus sic argumentari videtur: *Nisi vnus fuerit a Deo constitutus vniuersalis totius orbis Episcopus, qui omnia iura in*[c] *scrinio pectoris sui habeat:*[d] *cui sit pro ratione voluntas: cui* quicquid egerit, atq; admiserit nemo possit dicere,[e] *Domine cur ita facis?* idemque neque exhortetur, neque doceat, neque sacramenta administret, neque disciplinam exerceat, neque vllam vel Episcopi, vel presbyteri, vel Diaconi, vel cuiusquam omnino ne infimi muneris ecclesiastici partem exequatur, tantùm se vniuersæ Ecclesiæ moderatorem esse, rectoremque venditet, nisi aliquis eiusmodi extiterit, tum inquit Hardingus, *Deus nihil prouidet, neque Ecclesiam omnino suam curat.*

c Extra de constitut. licet Romanus.

d De translat. episcop. Ca. Quanto in Glosa.

e De concessio. Prabendæ Ad Apostolatus in Glosa.

Si aliqua fortè de interpretatione, sensuque verbi diuini controuersia extiterit, si concilio opus fuerit, siqua inter inferioris gradus Episco-

pos emerserit contentio, *necessarium est*, (inquit Hardingus) *esse vnum summum iudicem, qui Dei mentem fideliter exponat, qui Concilia indicat, qui Episcoporum causas cognoscat, discepteq;* Quanquam, indagandi perscrutandiq́ue scripturarum sensus Augustinus permultas atque perbellas regulas, & quasi leges quasdam perscribit: hanc autem inauditam de consulendo Papa regulam non attingit, nec pro regula ducit.

De doctrin. Christi. lib. 3.

Verùm, obijciunt scripturas esse perobscuras, quærendum igitur in doctorum commentarijs illarum sensum. Doctores autem discrepant, quare ponderandæ atque examinandæ sunt ad Magistri sententiarum trutinam. Magister ipse sententiarum aliquando non tenetur: ergo, ad doctores scholasticos concurrendum est. Illi autem vehementissimè inter se digladiantur: Scotus pugnat cum Thoma, Occamus cum Scoto: Alliacẽsis cũ Occamo: Nominales cũ Realibus decertãt, Scholastici cũ Canonistis: Deniq; nũc grauiores excitãtur cõtẽtiones, obscurioréſq; difficultates apparẽt, quàm vnquã antea: neq; vlla sedatas eas atq; decisas aliquando fore spes ostenditur, prẽterquam a pontifice Romano, quem Hardingus iudicem supremum vocat, quique est, vt quidam inquit, *doctor vtriusq; legis, authoritate, non scientia.* Tametsi, par quidem huiusmodi in negotijs ipsius cum authoritate scientia videtur. Etenim vtcunque iudicium ipse, sententiámque tulerit de controuersia, ea tamen remanet integra. Alphonsus de Castro doctor illarum partium inquit: *Cum constet plures Papas adeo illiteratos esse, vt Grammaticam penitus ignorent, quî fit, vt sacras literas interpretari possint?* Ille igitur supremus arbiter, a cuius labris veram ac genuinam scripturarum sentẽtiam petendam esse contendit Hardingus, eat potiùs, atque Grammaticam, vt inquit Alphonsus, a magistro discat. Quid si autem Papa Hæreticus fuerit? fuit autem Liberius Arianus: Honorius, Eunomianus: Anastasius, Photianus: atque, vt Lyra habet: *Multi Papæ inuenti sunt Apostatæ.* Quid si etiam veneficus extiterit, & se necessitudine atq; societate cum diabolo coniunxerit, quemadmodum Syluester secundus fecit. Num ab huiusmodi viri sententia tanquam a diuino oraculo pendere, certúmque diuini verbi sensum ab illo expectare debemus? Olim verò quibus erat istiusmodi aliquis iniectus scrupulus, & dubitatio, qua liberari magnopere cupiebant, homines sapientissimos adire, non Papam solebant. Leo Papa ipse in re ambigua alios Episcopos in deliberationem adhibere non dubitauit: Episcopi Numidiani non a Pontifice Romano, sed a Cypriano, cæteríſque Aphricanis Episcopis consilium petierunt. Ita de se Hieronymus testatur: *Ob hanc causam vel maximè Alexandriam nuper perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam, dubia omnia exquirerem.* Ambrosius etiam scribit, viros quosdam eruditos, qui causam dubiam, ad Romanum Pontificem detulerant, ab eóque responsum, atque sententiam acceperant, tamen quò sibi vehementiùs adhuc satisfieret, ad ipsum etiam accessisse: sic autem habet: *Post Romanæ Ecclesiæ definitionem meam adhuc sententiam expectant.*

Magister non tenetur.

Baldus.

Alphonsus de Castro lib. 1. cap. 4.

Alphonsus de Castro li. 1. cap. 4.

Nicol. Lyra in Matth 16. cap.

Platyna in Syl uestro.

Leo Epist. 37. ad Episcopum Rauennatem.

Cyprian. lib. 1. epist. 4.

Hieronym. in proœmio in epist. ad Ephes.

Ambrosius li. 10. Epist. 83.

Concilia autem generalia indicta & conuocata ab imperatoribus solis

ſolis fuiſſe,non a pontificibus Romanis ſatis liquet,& poſtea (fauente Deo) luculentiùs conſtabit. Sozomenus inquit, *Imperator præceperat Concilium Mediolani celebrari.* Sozomenus citatur inter acta Liberij.

Epiſcoporum controuerſiæ ſedari, conſtituíque conſueuerunt non ſolùm a Pontifice Romano, qui per hoſce multos annos nihil propè aliud egit, quàm vt acerbiſſimas inter principes diſcordias concitaret alerétque,verumetiam aliquando a principe, aliquando a Concilijs,aliquando ab alijs Epiſcopis,aliquando ab inferioris ordinis hominibus, qui non erant Epiſcopi.Diuus Ambroſius in Galliam euocatus eſt, ad reducendos in concordiam Epiſcopos Gallicanos.Bernardus,qui Abbas modò fuit,maximam illam diſſenſionem, quæ inter Innocentium Papam,atque Petrum in Eccleſia Romana extiterat,compoſuit. Quare ad iſta negotia tranſigenda nouum quẽdam vicarium generalem conſtituere,aut cuiquam homini vniuerſalem hanc poteſtatem in Eccleſiam Dei tribuere,minimè quidem opus eſt. Ambroſ.de obitu Valentiniani. Bernardus in Cant.cantic. Sermo 22.

Rationes Hardingi ſic inſtituuntur: *Deus prouidet, & mirificè proſpicit Eccleſiæ ſuæ: Ambigua ſcripturæ loca explananda, Generalia Concilia indicenda ſunt: Epiſcopi diſcordijs mutuis flagrantes reconciliandi ſunt: Ergo,Romanus Pontifex Chriſti vicarius eſt vniuerſalis, & caput vniuerſalis Eccleſiæ.* Alioquin enim, inquit,non rectè gubernari,non concordia contineri Eccleſia poteſt. Sed Dei nomen immortaliter prædicetur: Deus Eccleſiam regere ſuam, non tantùm abſque iſtiuſmodi vicario, ſed inuito etiam poteſt.Miſera verò eſſet, & miſeranda Eccleſia Dei,ſi Romanum Pontificem duntaxat haberet gubernatorem. Longum eſſet perturbationem,atque diſſipationem Eccleſiæ ſuæ, quam cernere licet,ſi modò aſpexerit,commemorare. Bernardus de eadem verba faciens,ſic habet: *Mali ibi proficiunt,boni deficiunt: A planta pedis, vſq; ad verticem capitis non eſt in ea ſanitas.* Rurſus: *Serui Chriſti ſeruiunt Antichriſto.* Si paucas vnius vrbis Eccleſias tam malè Romanus Pontifex regat,quî tum innumerabilem totius catholicæ Eccleſiæ Dei multitudinem adminiſtrare poterit? Bernard.ad Eugenium li.4 Bernard de Conuerſ.Pauli Eſa.1. Bernard.in Cant.cantic.

Deus autem alias vias,atq; rationes Eccleſiæ ſuæ gubernandæ ſemper habuit.Cyprianus inquit: *Ideo plures ſunt in Eccleſia ſacerdotes, vt vno hæreſim faciente,cæteri ſubueniant.* Rurſus: *Cohærentium ſibi inuicem ſacerdotum glutino copulatur.* Huc ſpectat quod Hieronymus habet, vt ſuprà commemorauimus: *Nouerint Epiſcopi,ſe debere in communem Eccleſiam regere.* Cypri.ad Steph.lib.3.Epi.13. Cypr.li.4.epi.9 Hieron.ad Titum cap.1.

Concordia autem, quam Hardingus iactitat, eſt illa quidem nihil aliud,quàm turpiſſimum, duriſſimúmque ſeruitutis iugum: tantùm abeſt,vt hæc concordia ſit.Hieronymus inquit: *Nemine vnitatis,& fidei, infidelitas ſcripta eſt: Nam illo tempore nihil tam pium, nihil tam conueniens ſeruo Dei videbatur,quàm vnitatem ſequi, & a totius mundi communione non ſcindi:* vnitatem conſectari videbantur, inquit Hieronymus, tamen in infidelitate remanſerunt.Sic inquit ſapiens: *In tanto viuentes ignorantiæ bello,tot & tanta mala pacem appellabant.* Hieron.contra Luciferianos. Sapient.14.

Hardingus. 20. Sectio.

Hic forsan aliquis obiecerit, ex euentu rerum, atq; ex Ecclesiæ consuetudine non constare Papam suprema hac potestate, atq; authoritate in omnes Episcopos, atq; in omnem Christi gregem in rebus ad fidem pertinentibus, & in negotijs Ecclesiasticis præditum fuisse. Enimuero qui historias Ecclesiasticas pernolutarit, atque Ecclesiæ conditionem, omnium temporum ac ætatum considerauerit, hoc longè clarissimum esse facilè concesserit. Atque hîc primùm loca quædam noui testamenti proferre possem, quæ & Petrum initiò primatum hunc inter discipulos gessisse, & illos eundem ei, vt iure suum, detulisse manifestò demonstrent. Exempli gratia, cum primus atque solus eos excitaret ad sufficiendum alterum Iudæ, quando ita se gessit, vt eum non Act. 1.
interesse modò, sed præesse illi rei omnes agnoscerent: Cum pro omnibus re- Act. 2.
sponderet, quando populus obstupefactus eos admiraretur, nonnulli etiam vt musto inebriatos deriderent, quòd eos in Pentecoste tot gentium linguis loquentes audirent: Cum illo formidolosæ seueritatis genere, Ananiæ, Sapphiræq; coniugis suæ scelus & hypocrisin vlciscereturt: Act. 5.
Cum orta controuersia Act. 15.
de obseruandis quibusdam Mosaicis ritibus, ipse vt princeps, & caput reliquorum sententiam ante alios diceret. In multis alijs locis, quæ breuitatis causa prætermitto, non minimum momentum habet, quòd Paulus Damascum reuersus ex Arabia, post tres annos Hierosolymas perrexerit, visendi Petri causa, cumq; eo dies quindecim commoratus fuerit.

* Falsum: cum conuitio iunctum.

* Verùm, quandoquidem aduersarij nostri scripturas, quantumuis perspicuas, priuata sua & inaudita interpretatione in sententiam Catholicæ Ecclesiæ sensui planè contrariam deflectunt, atq; detorquent: consentaneum putaui Lectorem, quod ad luculentiorem huius rei confirmationem attinet, ad historias remittere, quæ testimonium fidele de tota ratione, & conditione Ecclesiæ omnium seculorum continent. Quæ quidem historiæ vsum Ecclesiæ eiusmodi semper obtinuisse palam indicant, ex quo Petri primatus omnibus abunde confirmatus esse videatur. Etenim historias Ecclesiasticas cum patrum scriptis conferentes, præter alia multa, quæ huc spectent, istas inualuisse consuetudines animaduertimus, quæ ad hanc singularem authoritatem, atque Gal. 1.

* Falsum: vt deinceps ostendam.

1. potestatem comprobandam valent. Primùm Episcopos cuiusque nationis ad Papam semper in maximis suis negotijs * prouocasse, semperq; ab Apostolica sede cum opem, atque auxilium aduersus vim, iniurias, molestias flagitasse, tum cæterorum etiam abusuum emendationem supplices petijsse. Deinde sce-
2. leratorum hominum malitiam repressam & vindicatam fuisse ab illa authoritate, excommunicando, eijciendo, e gradibus suis & locis eos deturbando, aliasq; censuras Ecclesiasticas exercendo. Præterea ordinationes, atq; electi-
3. ones Episcorum omnium prouinciarum a Papa confirmatas fuisse. Tum vel
4. approbationem, vel improbationem conciliorum ad illum pertinuisse. Porro
5. Episcopos iniustè condemnatos & abdicatos a Concilijs, ab ipso absolutos fuisse, suisq; Ecclesijs restitutos. Postremò, Episcopos & Patriarchas post
6. diuturnas lites & contentiones, tandem meliùs consultos, ei reconciliatos fuisse.

Episc-

Episcopus Sarisburiensis.

AGgreditur nunc Hardingus authoritatis huiusce vniuersalis possessionem, vel potiùs occupationem, ex perpetuo primùm vsu ipsius Petri, deinde aliorum pontificum Romanorum, qui ei successerunt, confirmare. De Petro autem luculenter explicasse sibi videtur, hoc modo: *Petrus cum cæteris interesset, primus sententiam dixit, & consilium dedit: Ananias & Saphira verbo conciderunt, & extincti sunt: ergo, Petrus caput extitit, potestatemq; vniuersalem in totam Ecclesiam obtinuit.* Infirmæ verò rationes, quibus tam immensus titulus innitatur. Non ipsum certè Hardingum facilè crediderim eum pro totius orbis capite habiturũ, qui primus omnium in Concilio sententiam dicit, aut inusitatum aliquod miraculum diuina potentia edit. Etenim sæpenumero in maximis concilijs natu, aut gradu minimus primus sententiam rogatur, maximus autem, summusq; omnium vltimus. Equidem in hoc ipso Apostolorum concessu, post quam Petrus dixisset, & quid sibi videretur, proposuisset, & cæteri finem fecissent, ad extremum non Petrus, sed Iacobus sententiam pronunciauit, quod certè ad caput, præsidemq; concilij pertinebat. Vehementer esse simplicem oportet, & indoctum, quem hæ futilissimæ coniecturæ abducant. Act. 15.

Tametsi, qui diligenter, & penitus perpenderit, vt Petrus inter fratres se suos semper gesserit, neq; id sibi assumpsisse illum, neq; cæteros ei tribuisse, vt pro capite vniuersalis Ecclesiæ haberetur, facilè intellexerit. Reliquos discipulos fratres ipse suos appellat, se *compresbyterum* vocat. Nulli præcipit, nulli mandat, sed alios & audit, & tractat vt æquales, ac collegas suos: ire iussus Samariam a fratribus, non tanquam caput illorum, & princeps renuit, sed profectus illò est, vt legatus: quòd se ad Cornelium contulisset, & cum Ethnicis egisset, reprehẽsus, se purgauit, factiq; sui rationem edita apologia exposuit. Act. 15. 1. Petr. 5. Act. 8. Act. 11.

Cæteri Apostoli sine dubio, summam Petro, vt præcipuo corporis Christi membro reuerentiam exhibuerunt: quenquam tamẽ illum pro capite suo reputasse, & coluisse, eiue infinitam hanc, vniuersalemq; potestatem detulisse, nusquam apparet. Paulus se illi in Apostolatu confert, & inquit: *Mihi concreditum est Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis: & Iacobus, Petrus, & Ioannes, qui videbantur esse columnæ, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.* Postea dicit: *Ego restiti Petro in faciem: erat enim reprehendendus.* Rursus in epistola ad Corinthios: *Arbitror me nihil inferiorem esse eximijs Apostolis.* Hinc manifestò liquet, Paulum pro collega Petrum, nedum pro capite suo habuisse. Quòd animi causa dicit Hardingus, nos scripturas in alienum sensum deflectere atq; detorquere, plus haberet oratio fidei, si & modum disertè exposuisset, & loca sigillatim designasset. Tritum autem est: *Dolosus versatur in generalibus.* Non dubito, quin Lector æquus perspiciat scripturas pro nobis planissimè facere, nec vlla detortione indigere. Quare de hac re Cyprianus inquit, sicuti antea commemoratum est: *Idem erant alij, quod Petrus.* Similiter Origenes inquit: Galat. 2. 2. Cor. 2. Cyprianus de simplicitate Prælatorum.

Orige.in Mat. tractat.1.

Nos quoque efficimur Petrus: & nobis dicitur illud, quod hunc sermonem sequitur: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Petra enim est, quisquis est discipulus Christi. Perinde etiam habetur in

Augustin.de Baptismo contra Donatist. lib.7.cap.43.

Augustino contrà Donatistas: *Clarus a Mascula dixit, Manifesta est sententia Domini nostri Iesu Christi Apostolos mittentis, & ipsis solis potestatem a Patre sibi datam permittentis: quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes.* Hisce testimonijs clarissimè euincitur, nos scripturas nequaquam torquere, sed eas rectè ingenuéque abhibere.

Iam verò longum esset fusè commemorare, vt Hardingus, reliquiq; gregales sui scripturas tractauerint. Quæ particulariter, & duntaxat de Deo ipso, eiúsque Christo prolata verba sunt, eadem ad Papam accommodare istis hominibus fas est, sine vllo violentæ detortionis crimine.

Cornel. Episc. Bitontinus in oratione ad Synodum.

Cornelius Episcopus in postremo Tridentino concilio huiusmodi oratione vsus est: *Papa lux venit in mundum: sed dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem.* Stephanus autem Archiepiscopus Patracensis in Lateranensi concilio sic Papam affatur: *Tibi data est omnis potestas in cælo, & in terra.* Similiter Bonifacius papa habet: *Spiritualis a nemine iudicatur: Ergo, Papa a nemine iudicatur.* Rursus: *Quæ sunt potestates a Deo ordinatæ sunt: Ergo, Papa superior est Imperatore.* Vt alia verò istiusmodi loca pene innumerabilia taceam, an hoc sit scripturas detorquere, nécne, prudenti lectori considerandum & iudicandum relinquo. Certè, quemadmodum antè a me dictum est, Camotensis sic de illis refert: *vim faciunt scripturis, vt habeant plenitudinem potestatis.*

Stephan. Archiepisc. Patracen. in concil. Lateran. sub Leone Sessione 10.

De Maioritate & obedientia. vnam sanctam.

1. Cor. 2.

Rom. 13.

Citatur a Cornelio Agrippa De vanit. scié.

Quandoquidem autem scripturas Hardingus, in quibus nullum esse defensionis suæ positum præsidium animaduertit, missas penitus facit, omnémque defensionem suam ad legitimam Ecclesiæ praxin reuocat: neque molestum fore, neque inutile Lectori confido, si quasi tentandi studio ἐν παρόδῳ hanc rem breuiter attigero: neque verò dubito, quin hinc omnes certò intelligere possint, Romanum pontificem intra sexcentorum a Christo annorum ambitum nunquam neque appellatum, neque habitum fuisse caput Ecclesiæ vniuersalis.

Cyprian. lib.1. epist.3.

Primùm aliarum regionum Episcopi in suis ad pontificem Romanum literis, non caput illum vocant suum, sed fratrem, vel socium. Cyprianus ad Cornelium sic scribit: *Cyprianus Cornelio fratri:* Episcopi in

Concil. Carthaginen. 5.

Carthaginensi concilio ad Innocentium sic scribunt: *Honoratissimo fratri.* Ioannes Constantinopolitanus Episcopus ad Hormisdam sic: *Frater in Christo charissime.* Sic Dionysius Episcopus Alexandrinus Stephanum, & Sixtum pontifices Romanos, *fratres suos amantissimos* vocat. Sic

In decretal. Hormisdæ.

Euseb. lib.7. cap.5.

Euseb. lib.7. cap.9.

Aphricani Episcopi Anastasium appellant *Consacerdotem.* Itidem Cyrillus Cœlestinum, & Marcellus Ancyranus Episcopus Iulium, *Comministrum* vocant. Ista vocabula, *Frater, Consacerdos, Comministrer,* æqualitatem potiùs quandam Episcoporum designare videntur, quàm huiuscemodi regalem potestatem, seu authoritatem vniuersalem, qualem nunc

In Concil. Aphric.

In Concil. Ephes.

Epiphanius li. 3. tom. 1. hæresi. 72.

Romanus pontifex vendicat.

Deinde, quod ad externam disciplinam Ecclesiæ spectat, Romano pontifici

pontifici non totius orbis imperium defert, ſed ſuam quandam vt cæteris Patriarchis,& diſtinctam prouinciam aſſignat Concilium Nicenum. Aphricanum Concilium diſertè vetat, ne quiſquam ex illa regione Romam prouocet. Quatuor Patriarchæ, Romanus, Conſtantinopolitanus, Antiochianus, Alexandrinus literas ad ſe mutuò dare communicatorias conſueuerunt, quibus religionem, & fidem alteri alteris profiterentur ſuam: quod ſocietatis, non principatus indicium fuit. Alexandrinum Concilium Aſterio luſtrandi, perpurgandíque Eccleſias omnes Orientales, Euſebio verò Occidentales ſummam authoritatem mandauit: in quo Romanum pontificem non nimis curaſſe, nec eum vniuerſalem Epiſcopum agnouiſſe videtur. Quid autem attinet longam orationem depromere? Æneas Syluius, qui pòſt Romanus pontifex ipſe fuerat, hanc rem luculentiſſimè declarat: *Ad Epiſcopos* (inquit) *Romanos aliquis ſanè, ſed tamen parùus, ante Nicenum Concilium reſpectus erat.* Denique ex ipſis argumentis, quibus Hardingus vtitur, nimirum ex ratione prouocandi, excommunicandi, electiones cõfirmandi, concilia approbandi, Epiſcopos reſtituendi, ſchiſmaticos in gratiam recipiendi, planum me facturum ſpero Romanum pontificem pro capite Eccleſiæ agnitum non fuiſſe, nec vniuerſalem huiuſmodi, abſolutámq; poteſtatem obtinuiſſe. Ita ſextuplex Hardingiana probatio, in margine diſtincta, tandem non niſi ſimplex apparebit.

Concil. Nicenum. Can. 6. Concil. Aphri. Can. 92.

Literæ Synodicæ.

Gregor. lib 1. epiſt. 25. & li. 6. epiſt. 24. Rufin. lib. 1. cap. 29.

AEneas Syluius.

Hardingus 21. Sectio.

PRimùm de prouocatione Epiſcoporum ad ſedem Apoſtolicam, præter alia multa, celeberrima illa exempla habemus, Athanaſij illuſtriſſimi Epiſcopi Alexandrini, & luminis mundi, qui magnis multisq; affectus iniurijs ab Arianis, primò ad Iulium Papam, eoq; defuncto ad Fælicem prouocauit: Chryſoſtomi, qui ad Innocentium prouocauit, Theophili coactus violentis iniurijs: Theodoreti qui ad Leonem. Neq; verò tantùm per delegatos ſuos ad Papam prouocare ſoliti ſunt Epiſcopi, verùm etiam quibuſdam in cauſis ipſi iuſſi, & citati in perſonis ſuis comparuerũt. Quod manifeſtò conſtat ex hiſtoria Theodoreti, qui ſic ſcribit: Euſebius Nicomedenſis (qui ſumma fuit Arianorum columna) quíque eum in illa factione ſequuti ſunt, Athanaſium Iulio Romano pontifici falſò detulerunt. Iulius Eccleſiaſticam normam ſequutus eos Romam venire iuſſit, & venerandum Athanaſium regulariter citandum curauit. Is adfuit ad diem. Falſi delatores Romam non iuerunt, certò ſcientes fictum ſuum mendacium facilè deprehenſum iri.

In cauſa defenſione q; Ioannis Chryſoſtomi, hi Epiſcopi Conſtantinopoli ad Innocentium Papam profecti ſunt, Panſophus Piſidiæ Epiſcopus, Pappus Syriæ, Demetrius ſecundæ Gallatiæ, Eugenius Phrygiæ. Hi ſupplices fuerunt pro Chryſoſtomo. Ipſe per literas cum Innocentio cauſam ſuam egit. In epiſtola autem, inter alia, ſic ſcribit: Ne confuſio hæc omnem, quæ ſub cælo eſt, nationem inuadat, obſecro, vt ſcribas, & authoritate tua definias, quòd hæc tam iniquè facta, & abſentibus nobis, & non declinantibus,

iudicium,non habeant robur,ſicut neque ſua natura habent. Illos autem,qui iniquè egerunt, * Eccleſiaſticæ cenſuræ ſubijcito: nos verò, qui nec conuicti,nec redarguti,nec habiti vt rei ſumus,Eccleſijs noſtris reſtitui manda,vt ſolita fratrum charitate fruamur. *Innocentius re omni penitus cognita, Theophili iudicium contra Chryſoſtomum irritum eſſe pronũciauit,& decreuit.Omnis hæc tragœdia fuſè commemoratur & exponitur a Palladio Helenopolitano Epiſcopo,In vita Ioannis Chryſoſtomi,qui eodem tempore vixit.Ex hac Chryſoſtomi prouocatione,atq; ex tota actione, maximè autem ex ipſo filo huius epiſtolæ ad Innocentium, Papæ primatus apertiſſimè confirmatur.Idem etiam fatentur Athanaſius, & Epiſcopi AEgypti, Thebaidos,Libyæ in Alexandrino concilio congregati hiſce verbis,in epiſtola ad Fælicem:* Veſtrum eſt enim nobis manum porrigere,quia vobis cõmiſſi ſumus.Veſtrum eſt nos defendere,atque liberare: noſtrúmq; eſt a vobis auxilium expetere,veſtríſq; parere iuſſionibus. *Et paulò pòſt:* Scimus enim vos vniuerſalis Eccleſiæ,& maximè Epiſcoporum, qui oculi propter contemplationem & ſpeculationem vocantur Domini,curam gerere: vt ſemper veſtræ ſedis præſules,primò Apoſtoli,deinde ſucceſſores eorum fecerunt. *Theodoretus eruditiſſimus ille Epiſcopus Cyri, præter illam epiſtolam,in qua Leonis auxilium,& opem implorauit, maximis affectus moleſtijs,in alia epiſtola ad Renatum presbyterum,Leonis intimum,ſic ſcribit:* Spoliarunt me ſacerdotio,exegerunt me ciuitate, nec ætatem meam in religione conſumptam,nec canos reuerentes.Itaque te obſecro,perſuade ſanctiſſimo Archiepiſcopo *(Leonem intelligit)* vt ſua Apoſtolica authoritate vtatur,& nos ad veſtrum concilium venire iubeat. Hæc enim ſacroſancta ſedes clauum & gubernacula omnium totius orbis eccleſiarum tenet,tum propter alias cauſas,tum maximè quòd ſemper pura remanſit ab omni ſentina hæreſeos, nec quiſquam in ea ſedit,qui contra ſenſit,ſed potiùs gratiam Apoſtolicam ſemper incorruptam ſeruauit. *In quibus verbis Theodoreti, hoc præcipuè obſeruandum eſt,quòd ſancta ſedes Romana (vt inquit) Eccleſiarum totius orbis gubernacula teneat,ob hanc maximè cauſam, quòd hæreſi nunquam contaminata fuiſſet, vt cæteræ omnes ab Apoſtolis inſtitutæ Eccleſiæ fuerant.*

*Palſum: Chryſoſtomi verba ementita.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ROmanos pontifices,quò principatu,ſummóq; totius orbis imperio potirentur,cum multa ambitioſiſſimè, importuniſſiméq; tentaſſe, tum ſanctiſſimi Concilij Niceni Canones manifeſtò corrupiſſe certiſſimum eſt. A quo tempore nunquam deſtiterunt, ſed nouos ſubinde in hanc ſententiam Canones excuderunt, quos Clementi, Anacleto,Euariſto, Teleſphoro, Hygino, alijſq; Martyribus falſò attribuerunt,atq; multos præterea conſimiles de ſuo finxerunt.Epiſtola Decretalis, quæ Iulio aſcribitur, ficti aliquid videtur redolere, tum ob alias probabiles cauſas,tum etiam quia a vera Iulij epiſtola,quam Athanaſius citauit in Apologia ſua,diſcrepat, cum vnæ,eædémque eſſe ambæ,nec vlla in re differre deberent. Quapropter non iniuria nobis ſuſpicari licet, *Quicquid*

Athanaſius in Apologia.2.

quid Roma venerit, instar Euangelij neutiquam esse habendum. Itaque vt se per summam ambitionem in altissimum gradum extollerent, oblata ex huiusmodi prouocationibus occasione abusi, cum causam ipsam non nunquam parum cognoscerent, quemadmodum ex eo constat, quod de Apiario scriptum est, quódq; de Flauiano, & Eutychete memoriæ proditur, pios & catholicos Episcopos asperiùs tractabant, atque hæreticos in gratiam suam recipiebant: id quod Episcopi in generali Concilio Aphricano vehementer improbant, & sibi magnopere displicere significant.

Primùm igitur ostendam, nullas huiusmodi ex omnibus orbis terrarum regionibus ad Romanum pontificem fuisse legitimas prouocationes, atq; hoc igitur falsò esse ab Hardingo positũ. Eo probato, facilem ad hæc Chrysostomi, Athanasij, Theodoreti loca fore responsionem confido. Quòd autem nulla huiuscemodi data tum fuerit ad Papam prouocatio, ex Conciliorum generalium consensu, ex authoritate sanctorum patrum, ex legibus & sanctionibus imperatorum atque principum perspicuum est: ex quibus Ecclesiæ cuiusmodi fuerit ea memoria consuetudo, & vsus, facilè licebit intelligere.

In Niceno Concilio sic decretum fuit: *Ab alijs excommunicati, ab alijs ad Communionem ne recipiantur.* Prouocationes Hardingianæ, atq; ista verba non bene conueniunt. At obijciet, Episcopum vel ignorantia deceptum, vel malitia impulsum iniustè excommunicare alterũ posse. Huic incõmodo hoc ipsum concilium remedium comparauit prouocandi, non ad Pontificem Romanum, sed ad Synodum prouincialem eiusdem regionis. Hæc verba sunt Concilij: *Ergo vt hæc possint digna examinatione perquiri rectè visum est, per singulos annos, in singulis prouincijs, bis in anno, Episcoporum Concilium fieri, vt simul in vnum conuenientes ex communi prouincia, huiusmodi quæstiones examinent.*

Concil. Nicen. 1. Can. 5.

Concil. Nicen. 1. Can. 5.

Episcopi in Concilio Telæ habito in Hispania sic decreuerunt: *Presbyteri, & Clerici ne appellent, nisi ad Aphricana Concilia.*

Concil. Telen. tempore Zosimi Can. 17.

Ita Mileuitanum Concilium sanxit: *Si ab Episcopis appellandum putauerint, non prouocent nisi ad Aphricana Concilia, vel ad Primates prouinciarum suarum. Ad transmarina autem qui putauerint appellandum, a nullo intra Aphricam in Communionem recipiantur.*

Concil. Mileuitan. Can. 22.

Similiter in Concilio Aphricano cautum fuit: *Si fuerit prouocatum, eligat is, qui prouocauerit, Iudices, & cum eo & ille, contra quem prouocauerit, vt ab ipsis deinceps nulli liceat prouocare.*

Concil. Aphrican. Can. 62.

Rursus in eodem Concilio: *Non prouocent, nisi ad Concilia Aphricana,* & sic deinceps verbatim, sicuti in Concilio Mileuitano habetur. Non possum autẽ hîc Gratiani hac de re Glossema tacitus dimittere, Quòd enim Concilium statuit, vt qui ad transmarina prouocauerint pro excommunicatis haberentur, Gratianus sic interpretatur hoc decretum, & hanc perbellam exceptionem, quasi quoddam medicamentum adhibet: *Nisi fortè Romanam sedem appellauerint.* Qua quidem interpretatione illud ipsum ex lege eximit, propter quod vnum lex ipsa lata esset. Certum est enim & minimè dubium Concilium Aphricanum præ-

Concil. Aphrican. Can. 92.

2. Quæst. 6. Ca. Placuit.

cipuè atq; diſertè voluiſſe omnes prohibere ad ſedem Romanam prouocationes. Atque has tamen ſolas Gratianus excipiendas eſſe contendit.

Quid autem tam perſpicuum eſſe poteſt, quàm epiſtola illa, quæ eſt a ducentis & ſeptendecim Epiſcopis in Concilio Aphricano data ad Cœleſtinum pontificem Romanũ, in qua cum ſtatus ratioq; omnis, qua hæc cauſa acta eſt, fuſè exponitur, tum quàm grauiter & moleſtè totum hoc negotium ferrent, ſignificatur. Sic verba habent: *Decreta Nicena ſiue inferioris gradus clericos, ſiue ipſos Epiſcopos ſuis Metropolitanis apertiſſimè commiſerunt. Prudentiſſimè enim iuſtiſſimeq; prouiderunt, quæcunq; negotia in ſuis locis, vbi orta ſunt, finienda: nec vnicuiq; prouinciæ gratiam ſancti ſpiritus defuturam, qua æquitas a Chriſti ſacerdotibus & prudenter videatur, & conſtantiſſimè teneatur: maximè quia vnicuique conceſſum eſt, ſi iudicio offenſus fuerit Cognitorum, ad concilia ſuæ prouinciæ, vel etiam vniuerſale prouocare. Niſi fortè quiſquam eſt, qui credat, vni cuilibet* (Romanum nimirum pontificem deſignat) *poſſe Deum noſtrum examinis inſpirare iuſtitiam, & innumerabilibus congregatis in Concilium ſacerdotibus denegare. Aut quomodo ipſum tranſmarinum iudicium ratum erit, ad quod teſtium neceſſariæ perſonæ, vel propter ſexus, vel propter ſenectutis infirmitatem, vel multis alijs interuenientibus impedimentis, adduci non poterunt? Nam vt aliqui, tanquam a tuæ ſanctitatis latere mittantur, nulla inuenimus patrum ſynodo conſtitutum. Quia illud, quod pridem per eundem coepiſcopum noſtrum Fauſtinum, tanquam ex parte Niceni Concilij, exinde tranſmiſiſtis, in Concilijs verioribus, quæ accipiuntur Nicena, a ſancto Cyrillo coepiſcopo noſtro Alexandrinæ Eccleſiæ, & a venerabili Attico Conſtantinopolitano antiſtite, ex authentico miſſis, tale aliquid inuenire non potuimus. Executores etiam Clericos veſtros quibuſque petentibus nolite mittere, nolite concedere, ne fumoſum typhum ſeculi in Eccleſiam Chriſti, quæ lucem ſimplicitatis, & humilitatis diem, Deum videre cupientibus, præfert, &c.*

Epiſtola Aphricani Concilij ad Cœleſtinum.

Iuſtitiam examinis vnicuilibet.

Sozomenus li. 3. cap. 8.

Epiſcopi Orientales, qui Ariani extiterunt, cum Romano pontifice per literas de illius ambitione, qua dominatum in ipſos ſibi aſſumpſit iniuſtum expoſtulabant: neque fas ei eſſe, quod ab ipſis actum fuerat, vllo dolo malo, aut prætextu prouocationum irritum facere docebant.

Cyprian. lib. 1. Epiſt. 3.

Cyprianus hanc Romam curſandi, fallendiq; iuris conſuetudinem reprehendens, ad Cornelium pontificem Romanum ſcribit ad hunc modum: *Cum æquum iuſtumq; ſit, vt vniuſcuiuſque cauſa illic audiatur, vbi crimen eſt admiſſum, & ſingulis paſtoribus portio gregis ſit adſcripta, quam regat vnuſquiſq; & gubernet, rationem ſui actus Domino redditurus, oportet vtiq; eos, quibus præſumus, non circumcurſare, nec Epiſcoporum concordiam cohærentem ſua ſubdola & fallaci temeritate collidere: ſed agere illic cauſam ſuam, vbi & accuſatores habere, & teſtes ſui criminis poſſint: niſi paucis deſperatis, & perditis minor videtur eſſe authoritas Epiſcoporum in Aphrica conſtitutorum, qui iam de illis iudicauerunt, &c.*

Hinc

Hinc liquidò patet ſanctos patres atque Epiſcopos antiqua memoria, hanc cauſarum Romam vſque tranſlationem vehementer improbaſſe, quòd eò modo iuſtitiam infringi, augeri ambitionem, & ſanctos Canones palam violari perſpicerent.

Quapropter Iuſtinianus Imperator, quæ hinc dimanare potuerunt, incommoda proſpiciens, atque huic intolerabili ambitioni occurrere cupiens, vt hanc licentiam ſeuera lege reprimeret ſubditis ſuis neceſſarium eſſe iudicauit. Legis autem hæc forma extat. *Siquis Sanctiſſimorum Epiſcoporum eiuſdem Synodi dubitationem aliquam ad inuicem habeat, ſiue pro Eccleſiaſtico iure, ſiue pro alijs quibuſdam rebus priùs Metropolita eorum, cum alijs de ſua Synodo Epiſcopis cauſam examinet, & iudicet. Quòd ſi vtraq; pars rata non habuerit ea, quæ iudicata ſunt, tunc beatiſſimus Patriarcha Diœceſeos illius inter eos audiat, & illa determinet quæ Eccleſiaſticis Canonibus, & legibus conſonant, Nulla parte eius ſententiæ contradicere valente.* Deinde ſtatim ſequitur: *Patriarcha ſecundùm Canones, & leges præbeat finem.* Hiſce verbis omnes ad Romanam ſedem prouocationes funditus tolluntur. Authen. De ſanctiſſ. Epiſcopis. Collatio 9. Si quis verò. ἐὰν δέ τις μήτε ἀντιλέγειν δύναμένου. In eodem. παρεχέτω πέρας.

Huc accedit, quòd Honorius atque Theodoſius Cæſares factas ad pontifices Romanos prouocationes illis eripuerint, atq; legem de ijſdem apud Epiſcopum, Synodúmq; Conſtantinopolitanam inſtituendis iuſſerint. Lex hac forma perſcripta eſt: *Omni innouatione ceſſante, veteſtatem & Canones priſtinos Eccleſiaſticos, qui vſq; tunc tenuerunt, per omnes Illyrici prouincias ſeruari præcipimus: vt ſi quid dubietatis emerſerit, id oporteat, non abſque ſententia viri Reuerendiſſimi Sacroſanctæ legis Antiſtitis Eccleſiæ vrbis Conſtantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogatiua lætatur, Concentui Sacerdotali, & ſancto iudicio reſeruari.* Non debet hic Hardingus obliuioni tradere, quòd Conſtantinopolitana Eccleſia æquè amplas, ſiue authoritatem, ſiue præcellentiam, ſiue poteſtatis vniuerſalitatem ſpectes, prærogatiuas obtinuerit, atque Romana vnquam Eccleſia. Quare ſi Romanus pontifex Eccleſiæ vniuerſalis caput extitiſſet, Conſtantinopolitanum etiam epiſcopum caput eiuſdem perinde fuiſſe, neceſſe eſſet. Codi. De ſacroſanctis Eccleſijs. Omni. Cod. De Epiſ. & Clericis. Actor. in nullo alio foro, vel apud quenquã alterum iudicem, Clericos (Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ) litibus tentet irretire

Præterea Leo Imperator hoc ipſum diſertiùs adhuc iuſſit: *Omnes, qui vbicunque ſunt, vel poſthac fuerint, Orthodoxæ fidei Sacerdotes, & Clerici, cuiuſcunque gradus ſint, Monachi quoque in cauſis ciuilibus, ex nullius penitus maioris, minoriſue ſententia Iudicis commonitoria ad extranea iudicia pertrahantur, aut prouinciam, vel locum, vel regionem, quam habitant, exire cogantur.* Itaque, ſiue Eccleſiaſticum, ſiue politicum iudicium eſſet, cauſam dicere in ſua prouincia reum oportuit, non ad externa, & tranſmarina tribunalia inuitum trahi. Cod. de Epiſcopis, & Clericis. Omnes.

Quantopere verò Bernardus morem iſtum probauerit, ex ipſius quidem verbis apparet. Sic enim ad Eugenium pontificem ſcribit: *Quouſque non euigilat conſideratio tua ad tantam appellationum confuſionem? Ambitio in Eccleſia per te regnare molitur: præter ius, & fas, præter morem, & ordinem fiunt. Repertum ad remedium, reperitur ad* Bernar. ad Eugenium. de Conſideratione lib. 3.

mortem: Antidotum versum est in venenum. Murmur loquor, & querimoniam communem Ecclesiarum. Truncari se clamant, & demembrari. Vel nullæ, vel paucæ admodum sunt, quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Hic ille egregius est & præstans locus, in quo primum Hardingus primatus sui fundamentum iecit: Confusio, mors, venenum, terror, truncatio Ecclesiæ: vsurpatur præter ius, præter fas, præter morem, præter ordinem; improbatur a sanctis patribus: damnatur a pijs Concilijs: denique penitus antiquatur & rescinditur a compluribus clarissimis, nobilissimisque principibus. Hoc præcipuum est fundamentum, quo primatus nititur Hardingianus.

Vrgebunt tamen isti homines, & acriter instabunt Chrysostomum, Athanasium, & Theodoretum, patres & Episcopos summa pietate, & sanctimonia præditos, Romam prouocasse, Romanique pontificis authoritatem agnouisse, atque, vt ea vti vellet, suppliciter obsecrasse. Quò autem hoc cuiusmodi fuerit, certiùs intelligamus, necessarium videtur statum, in quo tum hi sancti patres versati sunt, & miserandam rerum omnium in Orientali orbis parte grassantem eo tempore perturbationem intueri. Chrysostomus de ea sic habet: *Certamen est totius orbis: Ecclesiæ vsque ad genua humiliatæ sunt: populi dispersi: Clerus diuexatus: Episcopi exules: constitutiones patrum violatæ.* Dux imperatorius templum, in quo precibus operam dabat Athanasius, obsedit: Cæterorum, qui cum Athanasio fuerunt, partim bonis omnibus expoliati sunt, partim relegati, partim militum pedibus obtriti, partim in via trucidati. Paulus Constantinopolitatus strangulatus: Marcellus Ancyranus munere abdicatus: Lucius Adrianopolitanus in custodia mortuus. Theodulus & Olympius, duo Thracenses Episcopi interfici iussi. Imperator ad se adduci aut viuum, aut mortuum Athanasium iusserat.

Epist. 2. Chrysost. ad Innocentium. Socrates lib. 2. cap. 11. Sozomen. li. 3. cap. 6. Athanas. in Epistola ad solitariam vitam agentes. Theodoret. li. 2. cap. 14.

Hi sanctitate præstantes patres, cum res in extremam propè desperationem adductas, totámque Orientalem Ecclesiam miserè vastatam viderent, eò confugere coacti sunt, vnde spes aliqua consolationis affulgebat: maximè autem Ecclesiæ Romanæ fidem implorabant, quæ tum & propter hominum frequentiam, & religionis integritatem incorruptam, summámque in eadem perseuerantiam, & quòd etiam ferre opem miseris ac pro illis deprecari non grauatè soleret, omnium erat celeberrima, præque cæteris nobilitata. Similiter autem nonnunquam ab Imperatore opem petebant. Etenim Athanasius in Concilio Tyri damnatus ad Imperatorem Constantinum prouocabat: Flavianus ad Theodosium, Valentinianúmque Imperatores: Donatus a Casis Nigris ad Constantinum: Imperatores autem aliquando reos ad se euocabant, & rem ipsi iudicabant: aliquando eos alijs per literas studiosè scriptas commendabant. Constans Imperator ad fratrem suum Constantium scripsit, vt Episcopos Orientales citaret, ab eisq; rationem actorum omnium contra Athanasium suorum exigeret. Imperator Honorius operam dedit, quantam potuit, vt Athanasius restitueretur. Constantinus Imperator Athanasij impulsus querelis, Episcopos

Athanas. Apolog. 2. Socrat. lib. 1. cap. 23. Cassiodorus li. 4. cap. 20. Ambros. lib. 10 Epist. 78. August. epist. 162. Inter decreta Iulij, e Sozomeno.

Concilij

Concilij Tyriani præsentes apud ipsum adesse iussit. Verba mandati sic habent: *Quotquot Synodum Tyri habitam compleuistis sine mora ad pietatis nostræ castra properetis: ac re ipsa, quàm syncerè, ac rectè iudicaueritis ostendatis: idq; coram me, quem syncerum esse Dei ministrum, ne vos quidem ipsi negabitis.* Sic sancti homines iniurijs ac miserijs afflicti, auxilium quærebant, vbicunq; vlla inueniendi spes ostenderetur. Ista autem auxilij imploratio atq; obtestatio cum accusatione aduersariorum coniuncta, & illorum calamitates declarat, nec legitimam prouocandi rationem cumulatè euincit.

Sozom. lib. 8. cap. 28. Socra. lib. 1. cap. 33. Coram me.

Attamen certissimum est, & extra omnem controuersiam positum, Chrysostomum ad Innocentium prouocasse: etenim Hardingus eius hîc verbis vsus est. Protulit hoc in loco Chrysostomum Hardingus: fateor. Sed perinde ingenuè & fideliter, ac Nicenum olim Concilium Papa Zosimus. Tu verò, optime & Christiane lector, si tibi Chrysostomus suppetierit, inspice locum istum, eiusq; verba perpende diligenter: sin minùs habes, ne sis tamen nimiùm ad credendū facilis. Non agit tecum Hardingus simpliciter. Chrysostomi verba sic Latinè habent: *Ne confusio hæc omnem, quæ sub cælo est, nationem inuadat, obsecro vt scribas, quòd hæc tam iniquè facta, & absentibus nobis, & non declinantibus iudicium, non habeant robur: sicut neq; natura sua habent. Illi autem qui iniquè egerunt, pœnæ Ecclesiasticarum legum subiaceant. Nobis verò, qui nec conuicti, nec redarguti, nec habiti, vt rei sumus, literis vestris, & charitate vestra, aliorumq; omnium, quorum antè societate fruebamur, frui concedite.* In his non ita multis tria loca Hardingus insigniter adulterauit, immutatis prorsus verbis, alijsq; de suo interpositis, atq; intertextis. Hæc enim verba, quæ authoritatem Romano pontifici nonnullā tribuere, & prouocationem arguere videntur: (sic autem valent, *Scribas & authoritate tua decernas: eos Censuræ ecclesiasticæ subijcias: manda vt nos ecclesijs nostris restituamur*:) hæc, inquam, verba in Chrysostomo non inueniuntur, nec in Græco, nec in Latino: sed duntaxat ab Hardingo perbellè introducuntur, quò meliùs exornet hanc suam atq; instituat prouocationem. Causam istam sine manifesta corruptione ac deprauatione doctorum nullo modo consistere posse videt. Itaq; hæc Hardingi est, non Chrysostomi prouocatio.

Epist. Chryso. ad Innocen. in tom. 5.

Hardingus Chyrsostomū insigniter corrumpit.

Quòd enim nullam istiusmodi ad Romanum pontificem prouocationem Chrysostomus fecerit, tum ex Chrysostomi ipsius epistolis, tum ex ipso modo, quo episcopus Romanus in hac re agenda vsus est, tum ex rei exitu atq; definitione apertissimè constat. Nam quod ad ipsum Chrysostomum attinet, nullam ille prouocationis vllius mētionem facit: nec rogat, vt Romam aduersarij sui euocentur: nec Innocentium pro totius orbis episcopo, aut pro generali orbis vniuersi iudice æstimat: sed his solummodo verbis eum salutat: *Innocentio episcopo Romæ Ioannes.* Tum in eadem epistola omnia huiuscemodi externa iudicia remouet, atq; repudiat, iuxta sanctiones Carthaginensis, Milcuitani, Aphricaniq; Concilij. Hæc sunt ipsius verba: *Neq; congruum est, vt hi, qui in Aegypto sunt, iudicent eos, qui sunt in Thracia.*

Ad Innocen. epist. priore.

Neq; verò ipsius pontificis Romani verba vllam videntur prouocationis continere significationem, sed contrà potiùs valere. Etenim non visitata sua iubendi aut mandandi voce vsus est, sed tantùm facili quodam ac familiari scribendi genere hortatur, vt adsint: neq; vt coram ipso adsint, sed coram Synodo complurium episcoporum, qui ea de causa conuenerant. Sic enim Iulius ad episcopos Orientales scribit: *Quæ est causa offensionis? An quia adhortati vos sumus, vt ad Synodum occurreretis?* Hîc eos hortatur, & rogat, non iubet, non mandat: neque vt ad ipsum, sed vt ad Concilium veniant excitat. Rursus ait: *Legati vestri Macarius presbyter, & Hesychius diaconus, Concilium indici postulauerunt.* Rursus: *Vellem vos magis ad iam dictam Canonicam conuenire vocationem, vt coram vniuersali Synodo reddatis rationem.* Similiter ad Athanasium scribens Basilius in illo luctuosissimo calamitosissimoq; tempore consilium ei dat huiusmodi: *Viros igitur ecclesiæ tuæ potentes* (non ad Pontificem Romanum, sed) *ad Orientales episcopos mitte, qui quibus calamitatibus premamur, illis exponant.* Similiter iterum habet: *Visum mihi est consentaneum, vt scribatur episcopo Romæ, vt ea, quæ hîc geruntur, consideret, detq; Concilium.*

Epist. Iulij in Athanasij Apolo. 2.

In Apolog. 2.

Epist. Iulij ad Orientales, inter decreta Iulij.

Basil. epist. 48. ad Athanasi.

Basil. ad. Atha. epist. 52.

Neq; sua tantùm authoritate Romanus pontifex episcopis Orientalibus diem dixit, sed ex aliorum episcoporum consilio. Sic enim Athanasius inquit: *Misit omnium Italicorum episcoporum consilio Iulius ad episcopos Orientales certum illis Synodi diem denũtians.* Quod ipse etiam Iulius affirmat, hisce verbis: *Tametsi solus sim, qui scripsi, tamen non meam solius sententiam, sed omnium Italorum, & omnium in his regionibus Episcoporum scripsi.* Simili ratione Innocentius pontifex Romanus restituendi Chrysostomi, reducendæq; in pristinam concordiam ecclesiæ percupidus, non seipso, nec sua subnixus authoritate, sed decreto atq; consensu Concilij in Italia habiti fretus, Legatos in Orientales partes misit: atq; in Concilio cum alijs præsens potestatem illam vniuersalem sibi non assumpsit, quam isti nunc fingunt, sed sententiam, perinde vt cæteri, dixit, quemadmodum ex Miltiade Romano pontifice apparet, cui simul cum tribus episcopis Gallicanis, & quatuordecim Italis mandatum fuit, vt Cæciliani, & Donati a Casis Nigris causam decernerent.

Atha. in epist. ad solitariam vitã agentes.

Epist. Iulij. in apologia Athanasij. 2.

Niceph. lib. 13. cap. 33.

Optatius li. 1.

Iam vt ad actionem huius causæ veniamus, Hardingus non est nescius episcopos Orientales hanc singularem authoritatem, & prærogatiuam pontificis Romani neutiquam agnouisse, & propterea vocatos non paruisse, nec eius sententiam tantilli æstimasse, id quod multis modis facilè demonstrari queat. Igitur hoc responsum Iulio remiserunt: *Si nostris placitis assentiri volueritis, pacem vobiscum, & communionem habere volumus. Sin verò aliter egeritis, & eis ampliùs, quàm nobis assentiri iudicaueritis, contraria celebrabimus: & deinceps nec vobiscum congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrísue fauere volumus.*

Inter decreta Iulij Concil. tomo 1.

Hanc actorum suorum infirmitatem pontifices Romani & intellexerunt ipsi, & ingenuè confessi sunt. Sic enim Innocentius ad Augustinum, Alypium, alioſq; Aphricanos episcopos scribit de Pelagio:

Inter decreta Innoc. epi. 27.

Si

Si adhuc taliter ſentit, cum ſciat ſe damnandum eſſe, quibus acceptis literis, aut quando ſe noſtro iudicio committet? Quòd ſi accerſendus eſſet, id ab illis meliùs fieret, qui magis proximi, & non longo terrarum ſpatio videntur eſſe diſiuncti. Qua de cauſa Iulius pontifex Romanus, quàm ipſe hac in re parum poſſet, non ignarus, ad imperatorem Conſtantem literas miſit, eumq; de re omni certiorem fecit, petijtq; vt ad fratrem ſuum Conſtantium ſcriberet, atq; ab eo contenderet, vt epiſcopos Orientales mittendos curaret, quò factorum in Athanaſium ſuorum rationem redderent. Eodem modo Clerus ciuitatis Antiochenæ ſimilibus ærumnis afflictus & vexatus, ad Ioannem Conſtantipolitanum patriarcham ſcripſit, vt imperatorem pro eis deprecarerur. Ex his intelligitur immenſam hanc infinitámq; poteſtatem, atque incredibilem dominatus in orbem vniuerſum prærogatiuam ea quidem memoria ignoratam fuiſſe.

Sozom. lib. 3. cap. 10.

Concil. Conſt. 5. actio. 1.

Hinc igitur clarè eſſe luculentérq; comprobatum iudico, primò pontificem Romanum factas ex omni parte orbis prouocationes recipiendi authoritatem non habuiſſe, idq; ex Niceno, Telenſi, Mileuitano, atq; Aphricano Concilijs, ex Cypriano, atq; ex Martiano, & Iuſtiniano imperatoribus patuit. Deinde, Hardingum cauſæ ſuæ meliùs amplificandæ gratia Chryſoſtomum ter vno in loco egregiè ementitum eſſe. Tertiò, literas Chryſoſtomi querelam habuiſſe, non prouocationem, quod etiam tum ex ipſis verbis, & genere literarum declaratum fuit, tum ex pontificis Romani ipſius confeſſione, tum ex infirma actorum ſuorum authoritate. Ius enim inquit: *Iuriſdictio ſine modica coërctione nulla eſt.* Non autem nego, quin ex cõpromiſſo, & litigantiũ arbitrio fierent aliquando cum apud Romanũ pontificem, tum alios etiã epiſcopos iudicia, non tamen ex legitima aliqua agendi formula, aut iuris præſcriptione. Hoc etiam modo ad Iulium perductam fuiſſe hanc inter Athanaſium atq; Arianos primùm controuerſiam credibile videatur, quandoquidẽ Ariani illũ magnopere & libenter rogarunt, vt cognoſcendæ huius rei cauſã Conciliũ conuocaret. Etenim ipſe Iulius ad epiſcopos Orientales ſcribit, ſicuti antè commemorauimus: *Si Macario, & Heſychio nullam Synodum poſtulantibus adhortator fuiſſem, vt ad Synodum, qui ad me ſcripſiſſent, conuocarentur, idq; in gratiam fratrum, qui ſe iniuriam pati conquerebantur, etiam ita iuſta fuiſſet mea cohortatio. Iam verò, vbi ijdem illi, qui a vobis pro grauibus viris & fide dignis habiti ſunt, authores mihi fuerint, vt vos conuocarem, certè id a vobis ægrè ferri non debuit.* Quare Iulium iſtos euocaſſe, non aliqua iſtiuſmodi poteſtate vniuerſali, qualẽ Hardingus comminiſcitur, inductum, ſed conſenſu duntaxat & poſtulatione vtrorumq; commotum manifeſtò conſtat. Atq; iccirco Iulius ait, ab eo citatum fuiſſe Athanaſium *Regulariter*. Iudicij enim regula fert, vocari primùm, tum accuſari, poſtremò condemnari: Canonum autem regulam minimè intelligit, quemadmodum Hardingus interpretatur. Nam de prouocationibus Romam faciendis nullus adhuc perlatus Canon fuerat. Ad ſpuriam Athanaſij ad Fælicem epiſtolam antea reſponſum eſt.

De officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio. Mandatam.

Epiſt. Iulij in apolog. Ath. 2.

Regulariter.

Theodoret. Theodoretus loco ſuo motus, in exilium pulſus, crudeliterq; tractatus fuerat, quemadmodum ex ſuis ad Renatum literis apparet: quo fit, vt ea, quibus vſus ille eſt, verba calamitatum potiùs atque anguſtiarum ſuarum indicia, quàm iudicij certa teſtimonia fuiſſe ſui videantur. Solet enim quiſque eum efferre, eiuſq; poteſtatem amplificare, cuius opẽ implorat, atq; petit. Verùm etiamſi daremus Romano tùm licuiſſe pontifici quaſuis prouocationes ſuſcipere, ea, qua fingunt iſti, ratione, ex eo tamen Hardingus neceſſariò euincere non poterit, pontificem Romanum caput vniuerſalis eccleſiæ fuiſſe. Oſtienſis enim inquit: *Prouocationes fieri poſſunt, non ſolùm ab inferiore iudice ad ſuperiorem, ſed etiam ab æquali ad æqualem.* Hac autem ratione, ſicuti pòſt fuſiùs & vberiùs demonſtrabimus, Donatus a Caſis Nigris legitimè ſuit a pontifice Romano ad epiſcopum Arelatenſem apud Gallos per Imperatorem tranſlatus. Oſtienſis verba huiuſmodi ſunt: *Non nocebit error, ſi appelletur ad maiorem, quàm debuerit, vel ad parem.* Quo in loco ſic annotatum eſt in margine: *Appellari poteſt ad parem, ſi de hoc ſit conſuetudo.* Hinc manifeſtum eſt prouocationes ad ipſam iuris ſtrictam regulam directas, neceſſariò non concludere quandam dignitatis præſtantiam, ne dum hunc infinitum in vniuerſam eccleſiam dominatum.

Auguſt. epiſt. 162. Extra. de appellationib. in ſexto Roma. Eccl. in gloſa.

Tametſi primum hoc principium de prouocationibus contra ipſum retorqueri, reijciq́ue nullo negotio poſſe, Hardingus prouidiſſe facilè potuiſſet.

1 Primò, quòd firmiſſimis teſtimonijs conſtat prouocationes eo tempore, in cauſis adeo eccleſiaſticis, ad Imperatores principeſq; politicos factas eſſe.

2 Secundò, quòd pontifex Romanus huiuſmodi cauſas ad ſe prouocatione delatas, mandato, iuſſúq; Imperatoris iudicarit.

3 Tertiò, quòd cauſæ a pontifice Romano priùs cognitæ atq; definitę, poſtea, facta prouocatione, ab illo fuerint ad alios iudices tranſlatæ.

Euſe. lib. 10. ca. 5. Soc. li. 1. ca. 34. Niceph. lib. 7. cap. 43. Augu. ep. 162. Contra epiſt. Parm. li. 1. ca. 5 Contra Creſc. Gram. l. 3. c. 71. Contra epiſt. Parm. li. 1. ca. 7 Aug. epiſt. 68.

Quod attinet igitur ad primũ, legitimè fuiſſe ad principem in negotijs eccleſiaſticis prouocatũ, ex Euſebio, Socrate, Nicephoro, atq; Auguſtino compluribus in locis perſpicuè conſtat. Donatus a ſeptuaginta epiſcopis damnatus in Aphrica Conſtantinũ imperatorem appellauit, ab eóq; admiſſus eſt. Auguſtinus habet: *Parmenianus vltro paſſus eſt ſuos adire Conſtantinum.* Rurſus habet: *Infero adhuc & verba Conſtantini ex literis eius, vbi ſe inter partes cognouiſſe, & innocentẽ Cæcilianum comperiſſe, teſtatur.* Similiter habet: *An fortè de Religione fas non eſt, vt dicat Imperator, vel quos miſerit Imperator? Cur ergo ad Imperatorẽ Legati veſtri venerunt?* Sic rurſus etiã: *Si nihil debent in his cauſis imperatores iubere, ſi ad Imperatores Chriſtianos hæc cura pertinere nõ debet, quis vrgebat maiores veſtros cauſam Cæciliani ad Imperatorẽ mittere?* Quapropter Cõſtantinus Cæſar epiſcopis Orientalibus, qui ad Conciliũ Tyrianum conuenerant, vt ipſi adeſſent, denunciauit, quò factorum ſuorum rationem redderent. Hæc ſunt ipſius verba: *Vt reipſa, quàm ſyncerè, ac rectè iudicaueritis, oſtendatis: idq́; coram me.* Ex his paucis teſtimonijs

nijs lucenter apparet,illa quidem memoria ad principem fuisse in causis ecclesiasticis prouocatum: eiq; tum licuisse easdē cognoscere.Neq; tamen iccirco caput vniuersalis ecclesiæ princeps fuit.Gregorius non alienū existimauit negotiū ecclesiasticū de cuiusdā episcopi purgatione Brunichildæ Gallorū reginæ demandare. Tametsi sic animaduersū est in Glossa: *Fuit tamen hic nimium papaliter dispensatum.* Quod ad Romani pontificis hac in re potestatē attinet,huiuscemodi prouocationes ad ipsum delatas esse Imperatoris mandato,non suo iure certissimè constat. Augustinus contentionē eam,quæ inter Cæcilianū & Donatū A Casis nigris fuerat,exponens,rem istā dilucidè narrat hoc modo: *An fortè non debuit Romanæ ecclesiæ episcopus Miltiades cū Collegis transmarinis episcopis illud sibi vsurpare iudiciū,quod ab Aphris septuaginta,vbi Primas Tigisitanus præsedit,fuerat terminatū? Quid,quod nec ipse vsurpauit? Rogatus quippe Imperator Iudices misit episcopos, qui cum eo sederent.* Ipsum mandati istius exēplar tum in Eusebio,tum in Nicephoro extat adhuc.Neq; verò id fuit Romano duntaxat pontifici delegatum,sed ei vnâ cum Rheticio,Materno,Marino, & Marco cōmissum,quos Imperator ipsius vocat collegas.Sic autem mandati verba habent: *Constantinus imperator Miltiadi episcopo Romano & Marco. Quandoquidem plures ad me literæ venerunt ab Anilino, illustrissimo Aphricæ præfecto,in quibus scribit Cæcilianum Carthaginensem Episcopum a quibusdam Collegis suis de multis rebus accusari &c. Visum est mihi,vt Cæcilianus ipse cum decem episcopis eius accusatoribus,& cum decem alijs,quos ipse suæ causæ necessarios esse iudicarit,Romam nauiget: vt ibi vobis præsentibus vnâ cū Rheticio,& Materno,& Marino collegis vestris, quos huius rei causa Romam iter arripere iussi,audiri possit &c.* Ex his manifestum est pontificem Romanum Imperatoris fuisse delegatum,suamq; iurisdictionem, authoritatémq; ecclesiasticam non a D.Petro, sed ab Imperatore accepisse. Vnde facilè colligitur pontificis Romani non perinde tum vniuersalē extitisse potestatem,atq; eam nunc Hardingus fingit: nec tum notum mortalibus fuisse hoc Papæ Clementis quinti decretum, quod postea in Concilio Viennensi promulgasse fertur: *Omne ius regum pendet a Papa.* Neq; verò Romani pontificis tanti fuit momenti sententia, quin ei, contra quem iudicatum fuit,ipsius repudiare iudicium,atq; ad alterum prouocare fas esset.Etenim Donatus apud Miltiadem damnatus,ab illo prouocauit,atq; Imperatorem induxit querendo,vt hoc arbitrium episcopo Arelatensi in Gallia,& alijs quibusdam cōmitteret. Deniq; cum illic etiam causa se casurum esse intelligeret, ad extremū ipsum Imperatorem appellauit. Confitetur etiam per literas Imperator,se iudicem sedisse,ac vtrumq; causam dicentem audiuisse. Quare,si prouocationum admissio potestatē hāc vniuersalem necessariò euincat, tum Imperatoris fuit vniuersalis potestas. Ille nāq; omnes ex omnibus vndiq; regionibus prouocationes recepit,atq; adeo etiam in causis ecclesiasticis. Deinde,tum pontificis Romani nō fuit vniuersalis potestas: licuit enim illū disceptatorem recusare,atq; ad aliū quempiam prouocare: sic igitur Hardingi contra ipsum aprè reuoluuntur rationes.

Gregor.lib.11. Epist 8. 2 Quæst.5. Mennam.

Aug.epist.162

Eus.li.10. ca.5. Niceph. li.7. cap.43.Collegas.

Clemens.5.

Aug epist. 68.

August.contra Cresconium grammati. lib.3.cap.71.

Hardingus 22. Sectio.

QVam ob causam illi ecclesiæ omnes hucusq; Christianæ nationes in omnibus negotijs fidei auscultarunt atq; obtemperarunt, & nunc etiam similiter facere debent. Quanquã enim ea sedes in charitate aliquando defecerit, eumq; in locum venerit, vt verè dicere illa verba Euangelij potuerit, quibus vsæ sunt stultæ virgines : Lampades nostræ sunt sine luce: *tamen in fide nunquam defecit, quemadmodum Theodoretus testatur, atq; Augustinus confirmat. Quam extraordinariã gratiam, & singularem prærogatiuam Christi precationi acceptam referre oportet, qua a Deo impetrauit Petro & ipsius* successoribus, vt eorũ nunquam deficeret fides. Quare vitiosa pontificum Romanorũ vita nos a credenda atq; imitanda ea doctrina, quam sancta Romana ecclesia profitetur, atq; docet, abducere non debet. Quò huius rei nobis adhuc luculentiùs constet fides, illud accuratè perpendendũ est, quod Augustinus scribit Epistola 165. in qua postquam omnes ordine Papas recensuisset, qui Petro successerunt ad illum vsq; ipsum, qui sua ætate Papa fuerat, sic inquit :* In illum ordinẽ episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro vsq; ad Anastasiũ qui nunc eandẽ cathedram sedet, etiamsi quisquam traditor per illa tempora subrepisset, nihil præiudicaret ecclesiæ, & innocentibus Christianis, quibus Dominus prouidens, ait de propositis malis, quæ dicunt facite: quæ autẽ faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Vt certa sit spes fidelibus, quæ non in homine, sed in Domino collocata, nunquã tempestate sacrilegi schismatis dissipetur. *Atq; in epistola 166. habet:* Cælestis magister vsq; adeo cauendũ ab omni malo dissensionis præmonuit, vt etiam de propositis malis plebem securam faceret, ne propter illos doctrinæ salutaris cathedra desereretur, in qua coguntur etiam mali bona dicere. Neq; enim sua sunt quæ dicunt, sed Dei, qui in Cathedra vnitatis doctrinam posuit veritatis. *Ex his perspicuè docemur, quòd quamuis successores Petri, Christiq; in terra vicarij propter impuram vitã reprehendendi fuerint, tamen ab illis non debemus in doctrina dissentire, neq; nosmet ipsos in fide ab eis disiungere: quandoquidẽ, etiamsi improbi sunt, Diuina tamen prouidentia coguntur, ne populi mens incerta penderet, ea loqui, quæ bona sunt, & docere veritatẽ: cum quæ dicunt, non sua sint, sed Dei, qui doctrinã veritatis in sede seu Cathedra vnitatis posuit : quæ singularis gratia ad Petri potissimùm sedẽ alligata est, vel ex vi precationis eius, quã Christus fecerat, vt antè dictũ est, vel loci respectu & dignitatis, quã illius sedis episcopi pro Christo obtinent, sicuti Balaamus nullo modo adduci potuit, vt ei populo malediceret, cui Dominus benedictum esse voluit: Caiaphas etiã prophetauit, quia summus erat pontifex pro illo anno, & verè prophetauit, vir alioqui sceleratissimus. Quapropter pontificum Romanorum malefacta ad infringendam illorum doctrinam valere non debent. Ad hoc institutum similitudo illa, qua vsus est Gregorius Nazianzenus, de aureo, argenteo, & plumbeo sigillo rectè accõmodari potest. Si metallorum precium spectes, aurum atq; argentum præstant: sin autem sigilli bonitatẽ, plumbum in cera imaginem nõ minùs, quàm argentum aut aurum imprimit. Quoniam Romana sedes hereseωv fætore nunquam fuit contaminata, vt inquit*

*Falsum: multi enim Papæ in fide errarũt, vt docebo.

Matth. 23.

Matth. 23.

Aug. de cũctis episcopis generatim, non de pontifice Romano seperatim loquitur.

Hardingus Papam Balaamo, & Caiaphę confert.

Theodoretus, Deus q; in ea vnitatis cathedra doctrinam veritatis collocauit, vt Augustinus scribit: hanc ob causam ea ad clauum sedet, atq; totius orbis ecclesias regit: & hanc ob causam episcopi ad eam prouocauerunt, at q; eius, cum vel quæstio aliqua difficilis de religione, vel cõtrouersia omnino, aut contentio vlla nasceretur, iudicium atq; sententiam omnes semper requisiuerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc verò pertenue certè est miserumq; refugiũ. Coactus hîc Hardingus est, pontifices Romanos, quoad ipsorum doctrinam, Balaamo, Caiaphæ, atque plumbeo sigillo conferre: quoad vitam autem, lampades esse ipsos lucis expertes fateri. *Nihilominus* (inquit) *non debemus ab illis discedere: Christus enim inquit, Scribæ & Pharisæi sedent in Cathedra Mosis, facite quod dicunt: quod autem faciunt ne facite. Dicunt enim, & non faciunt.* Quandoquidem huiuscemodi placuerunt Hardingo similitudines, non debet iniquiùs ferre, si quis istis inductus ita fortè dixerit, vt Christus olim simili in causa dixit: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi: Cæci duces: Colorata sepulchra: Clauditis regnum cælorum coram hominibus: nec ipsi vos intratis, nec alios finitis: Domum Dei fecistis speluncam latronum.* Balaamus quidem, tametsi pseudopropheta esset, tamen os aperuit, & populo Dei benedixit. Caiaphas, etsi fuit improbissimus pontifex, vaticinatus tamen est, verumq; dixit: Sigillum plumbo licèt impressum perfectã imaginem reddit. Scribæ atq; Pharisæi, etiãsi hypocritæ fuerunt, & nequissimè vixerunt, tamen populum diligenter instituerunt, & optimè dixerunt: Manichæi quantumuis hæretici existerent & malè docerent, tamen externam consuetudinem suam omnium oculis subiectam hominibus, vti Augustinus testatur, magnopere probauerũt. At isti, quibus Hardingus vniuersalem in orbem terrarum principatum vendicat, neq; populo Dei benedicunt, neque diuinam veritatem enunciant: neque aliquod impressum vel vitæ sanctæ, vel doctrinæ sanæ signum ostendunt: neque docent ecclesiam: neq; loquuntur bene, sicuti Scribæ atq; Pharisæi fecerant: neq;, Hardingo ipso confitente, viuunt bene, quemadmodum Manichæi vixerant. Augustinus ait: *Qui nec regiminis in se rationem habet, nec sua crimina deterſit, nec filiorum culpam correxit, Canis impudicus dicendus est magis, quàm Episcopus.*

Matth. 23.

Luc. 11.

Num. 23 & 24

Ioan. 11.

Augu. confess. lib. 3. cap. 6. Retract. lib. 1. cap. 7.

2. Quæst. 7. Qui nec.

Quanquam tanta licèt in vita vitiorum contagio inhæreat, *Sedes tamen Romana*, inquit Hardingus, *nunquam in fide labi poterit.* Etenim Christus Petro dixit, *Ego oraui pro te, vt fides tua non deficeret.* Pari nimirum olim confidentia Sacerdotes subnixi fuerunt, quemadmodum ex his verbis prophetæ Michææ constat: *Sacerdotes in mercede docuerunt, & prophetæ in pecunia prophetauerunt, & super Dominum requiescebant, dicentes: nonne Dominus est in medio nostri?* Simili audacia freti Sacerdotes iactarunt, vt est apud Hieremiam: *Non peribit lex a Sacerdote, nec consilium a Seniore.* Deus autem illis longè secus respondet: *Nox vobis erit pro visione, & tenebræ pro diuinatione.* Equidem ipsa glossa in decretalia hanc rem ita explicat, vt nullum

Luc. 22.

Mich. 3.

Hierem. 8.

Mich. 3.

24 Quæſt.1.in gloſa.
Alpho. contra hæreſes. lib 1. cap 4.
Concil. Conſt. 6. Act.12.
Conc.tomo.1. in vita Marcel.

relinquat dubitandi locum. Hæc verba ſunt: *Certum eſt, quòd Papa errare poteſt.* Et Alphonſus de Caſtro habet: *Omnis homo errare poteſt in fide, etiamſi Papa ſit.* Quod vt confirmaret adiunxit: *De Liberio Papa, conſtat fuiſſe Arianum.* Papa Honorius hæreticus fuit, ex eorum ſecta, qui Monothelitæ appellabantur, eoque crimine damnatus eſt in ſexto Concilio Conſtantinopolitano. Papa Marcellinus palam idolo immolauit. Papa Ioannes 22. impiam atq; hæreticam opinionem habuit de morte animarum, ob eamq; reprehenſus fuit, non a Cardinalibus, ſed a Gerſone, atq; a Schola Sorbonenſi apud Pariſios.

Gerſon.
Holcote in li. Sapi. lect. 189.
Diſt. 19. Anaſtaſius.
Abbas Vrſper. in Chronicis.

Papa Sylueſter ſecundus veneficus fuit, & conſuetudinem cum dæmone familiarem habuit, eiuſq; opera Papa factus eſt. Anaſtaſius Papa cum Photino hæretico communi cauit, eámq; ob cauſam a Clero ſuo deſertus, & derelictus fuit. Hildebrandus Papa, qui primus omnium in hiſce regionibus legitimas miniſtrorum nuptias vetuit, qualis cum vita, tum religione fuerit copioſè depingitur in quodã Concilio Brixiæ habito: in quo & appellatus fuit homo facinoroſus, & ea ſempiterna ignominiæ nota inuſtus: incendiarius: ſacrilegus: homicidiorũ, & periuriorum patronus: hæreticus contra Apoſtolicã doctrinã: vetus Berengarij diſcipulus: veneficus, necromantiæ deditus: homo poſſeſſus a dæmone: atq; iccirco a fide Catholica diſiunctus. Patres Concilij Baſileenſis inquiunt: *Multi pontifices in errores, & hæreſes lapſi eſſe leguntur.* Atq; ipſe Romanus pontifex ait: *Etiamſi Papa innumerabiles homines ſecum ad inferos traheret, nemo tamen mortalis auſit eum reprehendere, niſi deprehendatur a fide deuius.* Deniq; Nicolaus Lyranus ingenuè loquitur: *Multi Papæ inuenti ſunt Apoſtatæ.*

Concil. Baſile. in Epiſt. Synodali.
Diſt. 40. Si Papa.
Nico. Lyra. in 16. cap. Mat.

Hæc etſi ita ſunt, tamen Hardingi ſententia ſedes Romana nunquam a fide aberrauit, neq; aberrare poteſt. Valentiniani hæretici, quemadmodum refert Irenæus, de ſeipſis prædicare ſoliti ſunt, eſſe ſe ex cœleſti ſubſtantia natos, nec propterea opus habere, vt peccatum fugiant, quemadmodum cæteros. Quantumuis enim contaminatè vitam inſtituerent, tamen iactabant: *Nos ſumus ſpirituales, nullum nobis peccatum nocere poteſt: ſumus enim aurum, quod quamuis in cœnum deponatur, non amittit decorem ſuum, ſed ſuam naturam cuſtodit, cum cœnum nihil nocere auro poſſit.* Similis eſſe oratio iſtorum hominum videtur, qui quicquid Papa vel crediderit, vel dixerit, vel fecerit, integram ipſius remanere fidem, neq; vnquam deficere poſſe cõfirmant, quandoquidem in Petri Cathedra ſedet: quaſi ſic ei cõmiſſa eſſet eccleſiæ adminiſtratio, vt eam pro arbitratu ſuo gereret, nec vllam omnino culpam præſtaret. Hanc ob cauſam inquiunt: *Quòd ſi totus mundus ſentiet in aliquo aduerſus Papam, tamen videtur, quod magis ſtandum eſt ſententiæ Papæ.* Iterum aiunt: *In Papa ſi deſint bona acquiſita per meritum, ſufficiunt ea, quæ a loci prædeceſſore præſtantur.* Rurſus ſimiliter: *Papæ ſanctitatem recipit a Cathedra.* Et Sixtus Papa ait: *D. Petrum habitare in pontifice Romano, eumq; quicquid egerit, regere, atq; omnia onera ſuſtinere.*

Irenę. lib. 1. cap. 1
De elect. & elect. poteſtate ſignificaſti.
In gloſa.
idem Albert.
Pigghius. li. 6. cap. 13.
Diſt. 40. Non nos.
Diſt. 40. Si Papa.
Di. 19. Sic. om.
In gloſa.
ἐν ὅλοις ὅλα πάντα.
Epiſt. Sixti. 2.

Adeo iſti luxuriantur, ac delicias conſectantur, atq; hominum mentes inani oratione deliniunt. D. autem Ioannes inquit: *Nolite dicere, patrem*

trem habemus Abraham. D. Paulus de ſuis loquens ſucceſſoribus habet: *Equidem ſcio, quòd poſt diſceſſum meum, ingreſſuri ſint ad vos lupi graues, non parcentes gregi.* Et Hieronymus habet: *Non ſunt ſanctorum filij, qui tenent loca ſanctorum.* Quod autem Hardingus inquit, Chriſtum pro Petro precatum eſſe, ne ipſius deficeret fides, illa nō ad Petrum ſolum, ſed ad omnes etiam Apoſtolos pertinebat precatio. Origenes inquit: *Num audebimus dicere portas Inferni contra Petrum duntaxat non præualuiſſe: contra cæteros præualuiſſe? Quid ni potiùs dicamus, verba, quæ locutus eſt Chriſtus, de vnoquoq; eorū vera fuiſſe, de quibus dicta erant? Nā & quæ priùs dicta ſunt, & quæ ſequuntur, velut ad Petrum dicta, ſunt omnium cōmunia.* Eadem etiam Beda ad omnes cōmuniter fideles, non ad Petrum ſigillatim refert. Atq; hoc modo verba Chriſtus ipſe ſua interpretatur, ſic enim patrem precatur: *Pater ſancte ſerua eos per nomen tuum. Non precor pro illis tantùm, ſed pro ijs omnibus, qui per illorum prædicationem ſunt in me credituri.*

Matth 3. Actor. 20. Diſt. 40. Nō eſt facile. Orig in Mat. tract. 1. Beda in Luc. cap. 22. Ioan. 17.

Attamen inquit Hardingus) *quantumuis impius fuerit Romanus pontifex, non tamen debemus ab eccleſia Romana noſmetipſi remouere.* Quanquā ſecus habet Cyprianus: *Plebs obſequens præceptis Dominicis, & Deum metuens, a peccatore Præpoſito ſeparare ſe debet.* Nicolaus etiam Papa excōmunicationis pœna præciſè ſanxit, ne quis præſens adeſſet celebrāti Miſſam ſacerdoti ei, quē ipſe pro certo adulterum eſſe ſciret. Tametſi non ex vita duntaxat illorū offenſionē maximā capit eccleſia Dei, ſed etiam ex eo præcipuè, quòd religionem impuram, & deprauatam conſectantur, quòd verbum diuinū opprimunt, quòd apertè populo imponunt, quòd idololatriam manifeſtò tuentur. Quid ſi autem aurum Romanū in ſcoriam conuerſum ſit? Quid ſi ciuitas fidelis meretrix facta ſit? Quid ſi ſanam doctrinam tolerare nullo modo poſſint? Quid ſi domum Dei ſpeluncam latronum fecerint? Quid ſi Roma facta ſit magna illa Babylon, mater fornicationum, ſanguine ſanctorum Dei imbuta, atq; inebriata? Quid ſi autem abhominatio ſedeat in loco ſancto, in templo Dei? Non tamen inde diſcedere oportet? num illa tamen diuinæ religionis norma atq; colūna eſſe debebit? Certè Chriſtus inquit: *Cauete a fermento Scribarum & Phariſæorum.* Et Deus ipſe inquit? *Exite de illa populus meus, ne participes ſitis delictorum eius, & de plagis eius ne accipiatis.* Irenæus habet: *Presbyteris illis, qui ſunt in eccleſia obaudire oportet, qui ſucceſſionē habent ab Apoſtolis: qui cum Epiſcopatus ſucceſſione chariſma veritatis certum, ſecundùm placitum patris acceperūt.* Hic ſanctiſſimus pater audiendos quidē & obediendos eſſe Epiſcopos ſcribit, ſed cum exceptione, hoc eſt, non omnes cuiuſq; modi tandem fuerint, aut quiduis tādem dixerint, ſed eos, qui diuinæ veritatis certiſſimū donum acceperunt. Quòd autē Scribarum & Phariſæorum authoritate fretus vendicare non nihil Hardingus videtur, inquiens, *Sedent in Cathedra Moſis, quod igitur dicunt, facere debemus:* Hunc locum Auguſtinus ſic exponit: *Sedēdo in Cathedra legem Dei docent: Ergo, per illos Deus docet. Sua verò ſi illi doceant* (quemadmodum eccleſia Romana docuit, & adhuc docet innumera) *tum* (inquit Auguſtinus) *nolite audire, nolite facere.*

Cyprian. lib. 1. epiſt. 4. Di. 32. Nullus. Eſai. 1. 2. Tim. 4. Hierem 7 Matth. 21 Apocal. 17. Daniel. 9. 2. Theſſ. 2. Matth. 16. Apocal. 18. Irenæ. lib. 4. cap. 43. Augu. in Ioan. tract. 46.

Hardingus. 23. Sectio.

*Falsum: Orientales enim episcopi nullũ vnquã huiusmodi imperiũ agnouerunt.

IAm verò quòd pontifex Romanus potestatem & imperium in alios Episcopos semper habuerit, nominatim Orientales (nam de Occidentali ecclesia nulli dubium vnquam fuit) præter centum alia manifesta argumenta, hoc vnum habemus luculentissimum, quòd tres habuerit in Oriente Delegatos, seu Vicarios, quos nunc vulgò Legatos vocamus: idq; episcoporum illorum gratiâ, quorum erant ecclesiæ Roma longiùs disiunctæ. Vnus erat episcopus Constantinopolitanus, quemadmodum in epistola Simplicij ad Achatium Constantinopolitanum commemoratur. Secundus erat Alexandrinus episcopus, sicuti Bonifacij secundi ad Eulalium epistola testatur. Tertius fuit Thessalonicensis episcopus, quemadmodum copiosè exponitur in 82. epistola Leonis ad Anastasium Thessalonicensem. Ex diligente harum epistolarum lectione quiuis perspexerit, vniuersas ecclesias Græcas, Asiaticas, Syriacas, Aegyptiacas, & breui Orientales omnes Romano pontifici humile obsequium reddidisse atq; exhibuisse, & ad eius iudicium omnes controuersias, querelas, causasq; retulisse, atq; ad illum solum prouocasse.

Episcopus Sarisburiensis.

QVid de centum illis argumentis, quæ se Hardingus silentio præterijsse iactat, iudicemus ex eo facilius constiterit, quòd hoc vnicum, quod ille quasi omnium instar esse voluit, non modò falsum sit, sed omni etiam veritatis similitudine ac specie careat. Ista Leonis, Simplicij, & Bonifacij testimonia, quandoquidem sine voce introducuntur, possunt etiam sine responso dimitti. Quanquam Bonifacius iste secundus, quando causam suam egit, coactus fuit vt Augustinum illum singulari sanctitate patrem, cæterosq; omnes episcopos Aphricanos, Numidos, Pentapolitanos, aliosque finitimarum regionum, qui ambitiosissimis Romanorum pontificum inceptis & conatibus restiterunt, illorúmque in adulterando Niceno Concilio fraudem manifestò deprehenderunt, *penitus inflammatos, & Diabolico spiritu instigatos esse* diceret.

Vnde autem Hardingo liquet Romano pontifici omnes subiectos fuisse Orientales Episcopos, quibus ille tanquam seruis suis imperaret atque dominaretur? Quo in Concilio decretum, & sancitum fuit? Quis subscripsit? Quis literarum monumentis mandauit? Quis vnquam huiusmodi Canones vidit? Nihil hac in causa vehementius ad persuadendum afferre Nicolaus Papa potuit, quàm quòd Petrus primùm Antiochiæ episcopus esset, deinde Romæ: & Marcus eius auditor Alexandriæ. Hinc egregiè atque luculentè concludi posse putat, Romanis pontificibus vniuersum parere mundum oportere. Equidem in ficto ille Diplomate, seu donatione Constantini imperatoris, potestas Romano pontifici tributa est (fateor) in quatuor reliquos patriarchas, Antiochenum, Alexandrinum, Constantinopolitanum, Hierosolymitanum.

Nicola. PP. ad Michaelẽ imperator.

Hoc

Hoc autem Diploma pontifices Romani ipſi, atque ex ſeipſis excogitauerunt, & commenti ſunt, & quidem ineptè ſic, vt vel puer quiuis eiuſdem facilè deprehenderit futilitatem. Etenim præter alia permulta falſiſſima, eo illo tempore, quo hoc eſſe factum diploma fingitur, neque patriarcha aliquis fuit, neque epiſcopus, neque presbyter, neque eccleſia Conſtantinopoli, neque ipſa dum extructa vrbs, aut eo nomine appellata. Nihilo ſecius pontifex Romanus hac tam pertenui ratione inductus Mitram triplici corona ſuam ornauit, quo ſignificatur illum in tres orbis partes vniuerſalem poteſtatem habere, Europam, Aſiam, Aphricam. Ita quemadmodum Perſarum olim rex *Solis ſe, Lunæq; fratrem* appellauit, ſic Nicolaus Papa ſe principem vocat totius mundi.

Nicola. PP. ad Micha. Imperatorem: princeps ſuper omnem terram.

Cæterùm, quid Romano pontifici epiſcopi Orientales debuerint, quicunq; temporum hiſtoriam & conſuetudinem legerit, atq; perpenderit, facilè perſpexerit. Primùm, Nicenum Concilium tribus patriarchis ſuum ſigillatim munus diſtinxit, atq; aſſignauit, ſic vt ſinguli ſua curantes alterum ne interpellarent: & Romano pontifici iuſſit, quemadmodum in hiſtoria ſcribit Rufinus, vt Eccleſias ſuburbanas, id eſt, ſuæ prouinciæ ambitu comprehenſas inſpiceret: qua de cauſa Romam Athanaſius Romanæ ditionis Metropolin appellat. Hanc etiam ob cauſam Orientales epiſcopi in epiſtola ad Iulium ſua illum Conſeruum ſuum vocant: atq; Cyrillus Alexandrinus ad Cœleſtinum ſcribens, eum fratrem nominat ſuum. *Conſeruus*, & *frater*, æqualitatis ſunt, non imperij vocabula.

Concil. Nice. Can. 6.

Rufi. li. 1. cap. 6

Athan. in epiſt. ad ſolitariam vitam agẽtes. Metropolis Romanæ ditionis.

Caſſiod. lib. 4. cap. 24.

Minimè certè dubium eſt, quin permulti pontifices Romani maturè admodum dominatum hunc appetere cœperint, atque adeo huius rei gratia Concilia manifeſtò adulterare, ac corrumpere non dubitarint, quemadmodum iam antè demonſtrauimus. Externi autem Epiſcopi nunquam illis conceſſerunt, nec inanes iſtos titulos agnouerunt. Epiſcopi Orientales in ſuis ad Iulium literis fidem, quæ tum Romæ florebat, ab ipſis primò dimanaſſe confirmant, ſuaſque Eccleſias proinde, vt refert Sozomenus, Romana eccleſia *inferiores non eſſe iudicandas*: neque, vt Socrates præterea habet: *A Romano pontifice ordinandas.* Gennadius Conſtantinopolitanus epiſcopus ſimul, & Concilium illic celebratum ad Romanum pontificem ſcribunt hoc modo: *Curet ſanctitas tua vniuerſas tuas cuſtodias, tibiq; ſubiectos Epiſcopos.*

Cyril. epiſt. 37 pag 294.

Sozo. li. 3. ca. 8 ἃ παρὰ ταῦτα τὰ δικαστήρια φέρειν οὐκ ἔξεστιν.

Socr. li. 2. c. 15 μὴ δεῖν κατακρίνεσθαι παρ' αὐτῶν.

Alexandrinum Concilium Eccleſias vniuerſas Orientales Aſterio commiſit luſtrandas atque purgandas: Occidentales autem Euſebio Vercellenſi. Quo mandato ſubnixus Euſebius adiuncto ſibi Hilario omnes Illyricas, & Gallicanas, & Italicas eccleſias inſpexit, atque correxit. Vbi tum fuerit vniuerſalis illa Romani pontificis poteſtas, quærat aliquis? Baſilius inquit: *Antiochenæ eccleſiæ conditionem & incolumitatem ab Athanaſio epiſcopo Alexandrino pendere*, non, vt Hardingus inquit, a Romano pontifice. Quare Athanaſium obteſtatur, vt ei conſulat.

Rufin. lib. 1. cap. 29.

Rufin. lib. 1. cap. 30. & 31.

Baſil. epiſt. 48.

Cod. de ſacroſanct. Eccle. lege. 6.

Honorius & Theodoſius imperatores ſanxerunt, vt omnes intra Illyricũ naſcentes controuerſias Conſtantinopolitanus epiſcopus, non pontifex Romanus, cognoſceret, atq; decerneret. Ipſa etiam gloſſa in decreta hanc ipſam latam ab Honorio & Theodaſio legem explicans,

Diſt. 22. Renouãtes. In gloſa. Cod. de. ſacro. Eccl. lege. 6.

hæc verba habet: *Imperator dicit, quòd Patriarchæ Conſtantinopolitanus habet idẽ in ſuis ſubditis, quod Papa habet in ſuis.* Imperatoris iſtiuſmodi verba ſunt: *Conſtantinopolitana eccleſia Romæ veteris prærogatiua lætatur.* Quod etiã ex eo magis adhuc perſpicuũ eſt, quòd quando aliquis patriarcha in vlla exhiſce quatuor principibus ſedibus recèns inſtitueretur,

Literæ Synodicæ. Greg. lib. 1. ep. 24. 25. & lib. 6 epiſt. 5.

literas ad cæteros Patriarchas daret Cõmunicatorias: in quibus ſinguli regionis fideíq; confeſſionem ſingulis ſuam ſignificabant. Sic alijs fecit pontifex Romanus, ſic pontifici Romano fecerunt alij. Vnde parem illorũ fuiſſe authoritatem, nec quenquam imperium aut dominatum in alteros exercuiſſe certiſſimè apparet. Qua de cauſa quãdo Eulogius Alexandrinus epiſcopus ad Gregorium Romanũ pontificem ſcripſiſſet

Greg. lib. 7. epiſt. 30.

hoc modo: *Sicut iuſſiſtis*, iſtud ſcribendi genus Gregorius penitus repudiauit, atq; auerſatus eſt. Sic enim reſcribit: *Hoc verbum Iuſſionis, quæſo, a meo auditu remouete. Scio enim quis ſim, & qui ſitis. Loco mihi fratres eſtis: moribus patres. Non ergo iuſſi, ſed quæ vtilia viſa ſunt, indicare curaui.*

Paulus Aemil. in hiſtoria Gallorum. li. 8

Deniq; quod Michael Palæologus imperator Orientalis in Concilio Lugdunenſi circiter annum Domini 1442. a Romano pontifice multùm & vehemẽter rogatus, epiſcopos Orientales ei ſubiectos eſſe confeſſus fuiſſet, eum domum reuerſum, atq; defunctum Clerus ſuus ſepeliri non eſt paſſus. Hardingus tamen, *Omnes epiſcopos Græciæ, Aſiæ, Syriæ, Aegypti, deniq; omnes Orientales Romano pontifici humilem obedientiam reddidiſſe, atq; exhibuiſſe* defendit.

Hardingus. 24. Sectio.

QVemadmodum autem Romanus pontifex nocentes cœrcuerit Cenſuris eccleſiaſticis, aliiſq; modis, exempli cauſâ excommunicatione, exactione, abdicatione, mulctæq; iniunctione pro ratione delictorum: plura exempla habemus, quàm vt omnia putem eſſe hoc loco commemoranda. Qui eccleſiaſticas inſpexerunt hiſtorias, memoria repetere poſſunt, vt Timotheus Alexandrinus epiſcopus vnâ cum Petro Diacono excommunicatus fuerit a Symplicio Papa: Neſtorius Conſtantinopolitanus a Cœleſtino: Theophilus Alexandrinus cum Arcadio Imperatore, & Eudoxia imperatrice ab Innocentio, propter impia ſua in Chryſoſtomum facinora: Vt Dioſcorus Alexandrinus depoſitus fuerit, etſi toto Epheſino ſecundo Concilio repugnante: vt Petrus Antiochenus non modò epiſcopatu abdicatus, ſed omni etiam Sacerdotali honore priuatus: vt Photius e patriarchatu Conſtantinopolitano, in quem Michaëlis Imperatoris gratiâ, impijq; auunculi ſui importuno rogatu inuaſerat a Nicolao primo exactus. Iſtam authoritatem epiſtola Cypriani, quam ad Stephanum tempore ſuo Papam ſcripſit contra Martianũ epiſcopum Arelatenſem in Gallia, manifeſtò confirmat & euincit. Cum enim Martianus iſte hæreſeos Nouatianorum defenſor eſſe cœpiſſet, homineſq; fideles ea imbutos ſeduxiſſet, Cyprianus a Fauſtino certior factus Lugduno, de iſta re Stephanũ admonuit,

admonuit, eiq; vehementer suasit, vt literas ad populum Arelatensem mitteret, quarum authoritate Martianus submoueretur, atq; alter in illius locum sufficeretur, quò (vt inquit ille) Christi grex, qui ab illo hactenus dissipatus & vulneratus contemnitur, in vnum colligatur. Quod neutiquam scripsisset Cyprianus, si huiusmodi potestatem Romanus pontifex minimè habuisset.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc certè ratio parum argumenti habet. Semper enim non Romano solùm pontifici, verùm cæteris etiam episcopis vniuersis reprehendere, atq; adeo etiam excõmunicare malefícos licuit. Anthymus cum suis excommunicatus a singulis Patriarchis fuit: Paulus Samosatensis, quemadmodum scribit Nicephorus, ab vniuersis, quotquot orbis contineret, episcopis: Auxentius & Iouinianus ab Ambrosio: Dioscorus atq; Eutyches a Concilio Constantinopolitano: Cyrillus, etsi orthodoxus, & summa pietate episcopus, ab omnibus Orientalibus. Nullus tamen istorum, qui isto modo sunt excommunicationis iure vsi, vel Romanus pontifex, vel vniuersalis ecclesiæ caput extitit. Quòd autem Hardingus ait, ex historijs ecclesiasticis repetere nos memoria posse, ab Innocentio pontifice Romano Imperatorem Arcadium excommunicatum esse, ipse etiam repetat ex ijsdem historijs Theodosium imperatorem ab Ambrosio excommunicatum fuisse: atq; Anastasium Antiochenum episcopum cum priuatis literis Iustinianum hæreseos suæ redarguisse, tum palam sæpenumero in ecclesia de eo vsurpasse, *Quisquis aliud Euangelium sequutus fuerit, Anathema sit.* Atque tamen neque Ambrosius, neque Anastasius pontifex Romanus fuit.

Concil. Const. 5. Act. 1. Nicepho. li. 6. cap. 28. Ambros. li. 10. Epist. 81. Concil. Const. 5. Act. 5. Conc. Calche. actio. 10. Niceph. li. 13. cap. 24. Theodor. li. 6. cap. 18. Euag. lib. 4. cap. 40.

Quod autem attinet ad sententiæ exequutionem, ad abdicationem, atq; ad depositionem episcoporum, Hardingus satis nouit Romanum pontificem non tantæ fuisse authoritatis, vt ista præstare posset. Qua de causa Innocentius de Pelagio inquit: *Quibus acceptis literis, aut quando committet se nostro iudicio?* Hanc etiam ob causam Fælix Romanus pontifex a Zenone imperatore opem petijt, cui Imperator respondit: *Admisimus depositionem Anthymi:* etenim alioqui nullius fuisset momẽti Papæ sententia. Iccirco de se Constantinus imperator ait: *Si quis Episcoporum incõsultè tumultuatus sit, Ministri Dei, hoc est, mea exequutione, illius audacia coercebitur.* Similiter Iustinianus imperator huiuscemodi legem promulgauit: *Si quis episcopus definitũ tempus emanserit & domum reuocatus, venire noluerit, moueatur, & ecclesia sua priuetur, atq; alter melior eius loco eligatur:* adiungit, *authoritate huius legis.* Istius authoritate legis abdicati fuerunt episcopi: sine qua sententiam exequi suam Papa minimè potuit. Quare, si hoc modo concluserit Hardingus: Papa alios episcopos excommunicauit: Ergo, ecclesiæ caput fuit: Tum ex eodem principio contrà valet argumentum isto modo: Papã ipsum alij episcopi excommunicauerunt: Ergo, non fuit ecclesiæ caput. Quod ad Antecedentem illam propositionem attinet, nimirum excõmunicatum fuisse ab episcopis Papam, minimè dubium est. Etenim Iulium pon-

Inter decreta Innocentij. Concil. Const. 5. actio. 1. Concil. Const. 5. actio. 4. Theodo. lib. 1. cap. 19. Authen. de ecclesia. diuersis capitulis. κατὰ τὴν τῦ παρόντος νόμυ δύναμιν.

Sozo.li.3.c.11. Diſt.21. in tantum. Niceph.li. 17. cap.26. Concil. Conſt. 6. Act.13. Sozom.lib.3. cap.11. καθαίρεσιν Ἰουλιανοῦ τοῦ Ῥώμης ἐπίσκοπου. In vita Vigilij.

tificem Romanum ab epiſcopis Orientalibus: Leonem Papam a Dioſcoro: Vigilium a Menna Conſtantinopolitano epiſcopo: Honorium a ſexto Concilio Conſtantinopolitano excommunicatum eſſe hiſtoria eccleſiaſtica teſtatur. Quòd ſi autem plus abdicationi epiſcoporum, quàm excõmunicationi tribuat Hardingus, meminerit etiam Iulium Papam ab epiſcopis Orientalibus loco motum fuiſſe, quemadmodum ſcribit in hiſtoria Sozomenus: Hildebrandum a Concilio Brixienſi: Ioannem a Concilio Conſtantienſi: Eugenium a Concilio Baſileenſi: atq; duos pariter Papas Syluerium, & Vigilium ab Imperatore Iuſtiniano. Ita iacta ab Hardingo fundamenta ſuam ipſius euertunt ſtructuram, & contra ipſum diſertè concludunt.

Hardingus. 25. Sectio.

*Falſum: Pontifex enim Romanus nõ omnes per orbem epiſcopos, ſed ſuos tantùm prouinciales confirmauit.

*AD comprobandam Papæ in confirmandis ordinationibus, atq; electionibus *omnium epiſcoporum authoritatem, permulta exempla facilè adduci potuerunt, quemadmodum quòd nonaginta Ariani epiſcopi in Concilium Antiochiæ contra Athanaſium conuenientes a Iulio petierunt, vt eos comprobare, & confirmare dignaretur, quos ipſi pro Athanaſio, Paulo, Marcello, atque alijs a ſe damnatis, atque ſubmotis ſubſtituerant.*

Præterea, quòd Theodoſius imperator vehementiſſimè contendit a Leone, vt Anatolium confirmaret: Similiter etiam, quòd Martianus imperator eundem rogauit, vt confirmaret Proterium, quorum vterq; Alexandrinus fuit epiſcopus, quemadmodum ex literis ad Leonem in illorum gratiam conſcriptis appæret: Anatolium autem Leo ordinare, confirmare q; planè noluit, ni priùs ille profiteri vellet, ſe credere & tenere eam doctrinam, quam Leo in ſua ad Flauianum epiſtola comprehenderat, & ſcriptis etiam teſtaretur, ſe cum Cyrillo, cæteriſq; Catholicis epiſcopis contra Neſtorium ſentire. Etſi autem nihil amplius hac de re proferri poſſet, tamen ſancti Gregorij teſtimonium eam abundè conuinceret. Cum enim certior eſſet factus Maximum ordinatum fuiſſe Salonitatum epiſcopum, quæ ciuitas in Illyrico eſt, abſque authoritate & confirmatione ſedis Apoſtolicæ, atque ambigeret an id Mauritij imperatoris iuſſu factum eſſet, qui multa geſſit alia ſceleratè, de hac re ad Conſtantinam imperatricem ſcribit ad hunc modum: Salonitanæ ciuitatis epiſcopus, me, ac reſponſali meo neſciente ordinatus eſt. Et facta eſt res, quæ ſub nullis anterioribus Principibus euenit. *Ex his conſtat ſupra annos mille epiſcoporum ordinationem atq; electionem a ſede Apoſtolica confirmatam fuiſſe.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

SI hæc diſputatio valuerit, atque ſi ille pro eccleſiæ capite habendus fuerit, ad quem electionis, conſecrationíſque epiſcoporum approbatio pertinuerit, profectò multa ſint eccleſiæ capita eſt neceſſe. Complures enim iſta poteſtate præditos fuiſſe conſtat.

Ambroſius

[a] Ambrosius scribit, *Omnes Episcopos cum Orientales, tum Occidentales assensu approbationéque sua ipsius ratam habuisse electionem.* Theodosius imperator pro Flauiano Constantinapolitano Episcopo propugnans, [b] *Omnes Episcopos Orientales, Asiæ, Ponti, Thraciæ, atque Illyrici, eius electionem comprobasse* dicit. [c] Eudoxius Antiochiæ episcopatum suscepit, neque approbante, neque assentiente Georgio Laodicensi episcopo, & Marco Arethusensi, cæterisq; episcopis, quorum ea res interfuit: estq; eo nomine reprehensus. [d] Gregorius presbyter scribit, quòd, cum Gregorij Nazianzeni, antequam episcopi Ægypti, & Macedoniæ venissent, peracta fuisset electio atq; ordinatio, illis non expectatis ac consultis, illum ij approbare, aut tanquam episcopum admittere prorsus noluerint, non quòd ipsum eo loco indignũ iudicarent, sed quòd priuatos hoc modo se suffragijs suis existimarẽt.

Anacletus sic sancit: *Episcopus non minùs, quàm a tribus episcopis, reliquisq; omnibus assensum præbentibus, vllatenus ordinetur.* Hinc ergo perspicuum est ad approbandã cuiusuis episcopi electionẽ omnium illius prouinciæ episcoporum necessariam fuisse habitam assensionẽ: quam illi mutuò significabant, literas cõmunicatorias vltro citróq; mittentes. Quapropter cum Ioannes Constantinopolitanus episcopus, vniuersalis sibi episcopi titulum assumpsisset, Gregorius Eulogio Alexandrino cæterisq; Orientalibus episcopis suasit, vt nec darent, nec ab eo acciperent literas eo titulo inscriptas. Itidem Orientales episcopi, postquã Iulium pontificem Romanũ excõmunicassent, mandata dederũt, nequi vel acciperent ab eo literas, vel ad eum darent, quò se illum pro episcopo neutiquam habere declararent. Neque verò episcopi duntaxat istas electiones approbarunt, sed princeps etiam atq; populus. Postquam Ambrosius designatus atq; institutus episcopus Mediolanensis Nobiles ex Aula acerbiùs exagitaret, atq; eorum vitia insectaretur, imperator Valentinianus dixit: *Ista omnia ego fore præsciui: atq; iccirco non solùm non repugnaui, sed etiam eius electioni suffragatus sum.* De electione Nectarij Sozomenus scribit ad hunc modum: *Episcopi, qui interfuerunt electioni, nomina nonnulla eorum, quos dignos illo loco iudicarent scriptis comprehensa obtulerunt: Imperator rem perpendens sigillum vltimæ scripturæ apposuit, & Nectarium elegit.*

Gratianus imperator, quando Constantinopolin aduenit Gregorium Nazianzenum amplexus est, & post collatum cum eo priuatim sermonem ei dixit: *Tibi, ô pater, & tuis laboribus Deus per nos hanc ecclesiam tradit. Ecce do tibi hanc sacram domum, & sellam, & populus obsecrabat Imperatorem, vt episcopum in throno suo constitueret.* Perinde licebat de populi assensu, atq; approbatione repetere. Anacletus, quemadmodum vulgò citatur, ita scribit: *Sacerdotes a proprio ordinentur episcopo: ita vt Ciues, & alij Sacerdotes assensum præbeant.* Cyprianus similiter habet: *Plebs obsequens præceptis Dominicis habet potestatem vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi.*

Tam multis tum cuiusq; episcopi admissio suffragijs comprobari debuit. Quare non satis in hoc fundamẽto firmitatis esse videtur, quo Ro-

[a] Ambro. li. 10. Epist. 82.
[b] Theodo. li. 5. cap. 23.
αἱ τῆς ἑῴας ἐκκλησίαι τῆς φλαβιανῆ προεδρίας διτέχονται.
[c] Sozom. lib. 4. ca. 12.
μήτε τῶν ἄλλων οἷς ἡ χειροτονία διαφερε συνδεμένων.
[d] Greg. presbyter in vita Nazianzen.
Ἀντιλέγον τῇ ψήφῳ.
Anacl. epist. 2.
Gregor. lib. 4. epist. 36.
Sozom. li. 3. cap. 11.
Theo. li. 4. ca. 7
ᾧ συμψηφος τῆς χειροτονίας γεγένημαι.
Sozo. lib. 7. cap. 8.
Τὸν δακτύλιον ἐπιτιθεὶς τῇ τελευταίᾳ γραφῇ.
Greg. presbyter in vita Nazianzeni.
ἐγκαθιδρῦσαι τὸν ἀρχιερέα τῷ θρόνῳ.
Anac. epist. 2.
Cypri. lib. 1. cap. 4.

manus pontifex ecclesiæ caput esse confirmetur. Etenim facilè potuit Hardingus animaduertisse, ipsius Romani pontificis ab alijs episcopis approbari solitã fuisse electionẽ. Cyprianus de Cornelij Romani pontificis approbatione scribit ad hunc modum: *Vt Cornelium noueris Coëpiscoporum testimonio, quorum numerus vniuersus per mundum concordi vnanimitate consensit.* Postea in quadam ad Cornelium ipsum epistola fusiùs eandem exponit: *Ad comprobandam ordinationem tuam, facta authoritate maiore, placuit vt per Episcopos omnes omninò in ista Prouincia positos, literæ fierent, vt te vniuersi Collegæ nostri, & Communicationem tuam, id est, ecclesiæ Catholicæ vnitatem, pariter, & charitatem probarent pariter, & tenerent.* Quòd si hanc electionis Cornelij confirmationem fuisse negauerit Hardingus, mox ibidem subsequitur: *Sic episcopatus tui veritas, pariter & dignitas, apertissima luce, & manifestissima, & firmissima confirmatione, fundata est.* Ita quandocunque vel ordinatus, vel abdicatus fuisset episcopus, cæteri episcopi certiores ea de re facti fuerunt, eadémq; est a fratribus suis vel comprobata, vel abrogata.

Cyprian. lib. 4. epist. 2.

Cyprian. lib. 4. epist. 8.

Quòd autem vniuersos totius orbis terrarum episcopos vnus Romanus pontifex ordinaret, atq; institueret, prẽterquam quòd & penitus ἀδύνατον & ab omni specie veritatis alienum videtur, facilè etiam locupletissimis testimonijs atq; monumentis antiquitatis refellitur. Agapetus pontifex Romanus, circiter annum Domini 540. postquam Mennam episcopum Constantinopolitanum occasione quadam extraordinaria consecrasset, hac ipsum laudatione prosequutus est: *Et hoc dignitate eius (Mennæ) accedere credimus, quòd a temporibus Petri Apostoli, nullum alium vnquam Orientalis ecclesia suscepit episcopum manibus nostræ sedis ordinatum.* Itaque Agapetóne Papæ mauis, an Hardingo fidem habere, ipse, Lector, videris.

Concil. Const. 5. actio. 2.

Neq; culpæ mihi det Hardingus, quòd ordinationem episcoporum pro confirmatione ponam. Etenim ipse ordinationẽ atq; cõfirmationẽ vnam, eandemq; facere videtur: aut saltẽ vnâ coniungere atq; copulare. Sic enim loquitur: *Leo Anatolium ordinare & confirmare planè noluit.*

Equidem Liberatus eam Alexandriæ cõsuetudinem inueterasse scribit, vt qui episcopus esset designatus, ad feretrum, in quo demortui decessoris cadauer iaceret, accederet, eiusq; manus in suum ipsius caput poneret, atq; D. Marci pallium indueret: quibus peractis nihil illi ad cõfirmationem deesset, nulla interim facta pontificis Romani mentione.

Liberat. ca. 20.

Cyprianus etiam Hispanię episcopis mandat, vt Sabinus, quẽ ipsi episcopum legitimè constituerant, munus illud retineret, quantumuis eum Cornelius & reprobaret, nec cõfirmare vellet. Atq; adeo illud cõmentitium Anacleti decretum, quo cautum est, vt omnes episcopi, Romæ se quotannis semel sisterent, non hoc ad omnem orbem Christianum refert mandatum, sed eos duntaxat episcopos comprehendit, quos Romana prouincia haberet. Sic verba habent: *Omnes Episcopi qui huius Apostolicæ sedis ordinationi subiacent &c.* Vnde colligi possit, alios episcopos illius sedis ordinationi minimè subiectos fuisse. Atq; hoc est, cuius Salonitanum episcopum coarguit Gregorius, quòd cum in Prouinciæ

Cyprian. lib. 1. cap. 4.

Anacl. epist. 3. Dist. 93. Iuxta sanctorum.

uinciæ Romanæ ditione verſaretur, ipſo neſciente conſecratus eſſet.

Quod enim iſta Gregorius non de omnibus omnino epiſcopis intellexerit, ſed de ijs ſolummodo, qui ad ſuam ipſius prouinciam pertinerent, ex verbis ipſius manifeſtò apparet. Sic enim ſcribit: *Epiſcopi mei: epiſcopi mihi commiſſi.* Quod autem Salonitana ciuitas in Illyrico ſita Romana aliquando prouincia contineretur, ex epiſtola, quam Damaſus Romanus pontifex ad epiſcopos Illyricos miſit liquidò conſtat. Hæc eius verba ſunt: *Par eſt, omnes, qui ſunt in orbe Romano, magiſtros conſentire.*

Gregor. lib. 4. Epiſt. 34. Sozomen. li. 6. ca. 23. πάντας τοὺς ἐν τῷ ῥωμαίων νόμῳ διδασκάλους.

Quòd Hardingus ait, rogatum atque oratum fuiſſe pontificem Romanum, vt Flauiani, Anatolij, atque Arianorum epiſcoporum electionem ratam haberet, hoc quidem de generali quadam approbatione accipiendum eſt, qualis erat omnium epiſcoporum communis, maximè quatuor ſummorum patriarcharum, non Romano pontifici propria. Neque ita certè neceſſaria habita fuit Romani pontificis admiſſio, quaſi ipſe poſſet pro authoritate, quicquid vellet, reſcindere, ac quem vellet & admittere, & repellere: ſed concordiæ tantùm atque conſenſus gratia, quò nimirum omnes intelligerent nullum eſſe in eccleſia epiſcopum, qui non probatus ſimul & approbatus eſſet a fratribus ſuis. Etenim alioquin Orientales epiſcopi ad Iulium ſcripſerunt hoc modo: *Si ordinatos a nobis epiſcopos approbare volueris, nos tecum communicabimus: ſin minùs, contrarium indicemus.* Gratianus etiam imperator Nectarium Conſtantinopolitanum conſtituit epiſcopum repugnante maxima parte epiſcoporum. Quare hoc modo meliùs inſtituiſſet argumentum Hardingus: *Romanus pontifex ſuæ prouinciæ epiſcopos confirmauit: nullam autem ſingularem poteſtatem habuit omnes alios epiſcopos per orbem vniuerſum confirmandi, nihilo magis, quàm alij illius: Ergo non tum pro capite eccleſiæ habitus, neque hanc vniuerſalem poteſtatem obtinere iudicatus fuit.*

Sozomen. li. 3. ca. 8. Sozome. lib. 7. cap. 8.

Hardingus. 26. Sectio.

Quòd pontifices Romani vſu eccleſiæ recepto authoritatem habuerint Concilia vel rata vel irrita faciendi, non eſt opus, vt ego multis oſtendam, præſertim cum regula eccleſiaſtica (quemadmodum in tripartita hiſtoria legimus) decreuerit, * *vt nullum concilium celebraretur, atq; haberetur ſine iudicio, atq; mandato Papæ. Concilia autem habita Arimini, Seleuciæ, Symij, Antiochiæ, & ſecundum Epheſi, quia non* * *indicta & approbata fuerunt Romani pontificis authoritate, pro legitimis Concilijs non ſunt habita, ſed non minùs hac de cauſa repudiata ſunt, quàm quòd hæretica decreta tulerint. Patres in Nicena congregati Synodo, literas ad Sylueſtrum Papam miſerunt, orantes eum, vt conſenſu ſuo ea approbaret ac confirmaret, quæcunq; ipſi decreuerant. Iſidorus teſtatur Concilium Nicenum Canones edidiſſe, quos (inquit ille) eccleſia Romana accepit & ratos habuit. Secundum generale Concilium Conſtantinopoli habitum Damaſus ſimiliter comprobauit ab illis patribus flagitatus. Eodem modo tertium Concilium E-*

Lib. 4. cap. 19.

Quæ Romana ſuſcipiens cõfirmauit eccleſia.

In præfatione Nicæn. Concilij.

* Falſum: in ipſa verborum corruptione poſitum.

* Falſum: tum enim dierum pontifex Romanus non habuit authoritatem indicẽdi Concilia.

phesi agitatum confirmauit Cœlestinus, cuius in illo Concilio vicarij seu delegati fuerunt, ille clarissimus Alexandriæ episcopus Cyrillus, & Italus alter nomine Arcadius. Quod autem ad quartum Concilium attinet, nempe Calchedonense, qui illuc etiam conuenerant patres in epistola sua ad Leonem Papam manibus 44. episcoporum subscripta, ab eo humiliter petierunt, vt decreta atq; sanctiones eiusdem stabiliret, corroboraret, & approbaret. Cùm hoc igitur de quatuor primis & præcipuis Concilijs verum esse intelligamus, vt de cæteris aliquid dicamus non est necesse. Quanquam ad certiorem istorum omnium confirmationem illud inprimis afferendum est, quod Constantius imperator tam importunè tamq; vehementer a Liberio Papa contendit, vt Concilij Antiocheni, a nonaginta Arianis episcopis celebrati acta confirmaret, in quo abdicatus fuit Athanasius, atque episcopatu suo dejectus. Existimauit enim, sicuti scribit Ammianus Marcellinus, quod in eo Concilio actum esset irritum fore, ni pontificis Romani authoritate approbatum & confirmatum fuisset, quam ille æternam ciuitatem nuncupat. Lib. 15.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco duo Hardingus vehementer falsa posuit: quorum alterum conuersione in Anglicum sua, alterum historiæ recitatione continetur. Quod ad prius attinet, Cassiodorus in Latina translatione sic habet: *Canones iubent extra Romanum nihil decerni pontificem.* Socrates in Græco, vnde Latinum est desumptum, sic scribit: μὴ δεῖν παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ῥώμης κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας: hoc est: *Canones ecclesiasticos præter Romani episcopi sententiam fieri non oportere.* In quo Hardingus Græcum pariter, & Latinum dedita opera penitus corrupit, atq; adulterauit, nec verbum vllum, quod in Archetypo haberetur, retulit. Κανονίζειν, id est, *decernere*, in Anglico reddit, *habere*, vel, vt ipse loquitur *Celebrare Concilium.* Παρὰ γνώμην, quod est, *præter sententiam*, aut quemadmodum Cassiodorus interpretatur, *Extra*, ille in Anglicum ad hunc sensum transtulit *Sine iudicio atq; mandato.* Quin etiam, ne illum ipsum, cuius, tam strenuè causam propugnat, intactum atque illæsum passus est abire. Cum enim in Græco ἐπισκόπου ῥώμης appellatum eum videret, in Latino *Romanum pontificem*, satius existimauit vtrumq; & Græcum, & Latinum repudiare, & *Papam* eum nuncupare: atque ita ornandi amplificandiq; Papæ studio incensus, locum omnem hunc immutauit, atque deprauauit, nec verbum vnum rectè transtulit.

Cassiodo. lib. 4. cap. 19.

Socrat. lib. 2. cap. 17.

Quod autem ad historiam attinet, Arianorum Concilia proinde reprobata fuisse contendit, quòd ea non indicta essent a Papa. Tamen præclarè nouit ad officij eius rationes illo quidem tempore haudquaquam pertinuisse, vt Concilia indiceret. Etenim ex ipsa adeo politia, atq; vsu temporum illorum liquet, a Constantino imperatore indictum fuisse Concilium Nicenum: a Theodosio primo Constantinopolitanum: a Theodosio secúdo Ephesinum: atq; a Martiano Calchedonẽse. Scribit etiam in historia Socrates: *Iccirco Imperatores in historia com-*

Socrat. lib. 5. in proœmio.

plexus

plexus sum, quia ex quo tempore cœperunt esse Christiani, Ecclesiastica negotia pendent ab illis, & maxima Concilia de illorum sententia & facta sunt, & fiunt. Episcopi etiam, qui ad Constantinopolitanum Concilium venerant se ad Romanum Concilium fuisse a Damaso pontifice Romano euocatos testantur: Verùm adiungunt *Ita mandante per literas imperatore.* In epistola verò ad Theodosium imperatorem scribũt hoc modo: *Literis, quibus nos conuocasti, Ecclesiam honore prosequutus es.*

τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ἤρτητο ἐξ ἐκείνων. Theo. lib. 5. c. 9. διὰ τῶν τῷ θεοφιλεστάτῳ βασιλέως γραμμάτων.

Pontifex autem Romanus nondum quidem ad tantam authoritatem aspirauerat, vt generali Concilio diem indicere posset: neq; enim vniuersale eius in cæteros omnes imperium fuerat adhuc mundo persuasum: neque illius quisquam mandato paruisset. Gregorius Romanus pontifex efficere nullo modo potuit, vt Episcopus Salonitanus, vnus tantùm homo, ad ipsum vocatus veniret. Sic enim apud Constantiam imperatricem conqueritur: *Contempto me atq; despecto, ad me venire secundùm iussionem Dominorum noluit.* Quapropter, quàm esset tenuis hac in re sua potentia conscius Leo, literas ad Clerum, populumq; Constantinopolitanum misit, suasitq; vt Concilium generale ab imperatore peterent: *Exposcite* (inquit) *vt petitioni nostræ, qua plenariam indici Synodum postulamus, clementissimus imperator dignetur annuere.* Liberatus scribit Leonem pontificem Romanum, aliósque complures ex Italia episcopos in genua procidisse sua, atque omnibus precibus ab Imperatore Valentiniano, atq; Eudoxia imperatrice contendisse, vt Concilium indiceretur: neque tamen impetrare potuisse. Pòst, imperatorem Theodosium rogauit vt Concilium ad locum aliquem conuocaret intra Italiam: Imperator autem, contrà ac Romanus pontifex flagitauerat, Ephesum indixit. Deinde idem etiam a Martiano postulauit imperatore: qui demississimæ isti pontificis petitioni non concessit, sed vt Calchedone haberetur Concilium mandauit. Quòd autem Leo ambos hosce imperatores obtestatus est, vt Concilium in diem longiorem reijcerent, quandoquidem & tempus, in quod indiceretur, nimis breue videbatur, & hostes vias omnes obsidebant, vt episcopi non sine maximo periculo iter facere possent, neuter tamen adduci potuit, vt de præfinito tempore quicquam mutaret, sed vt omnes ad præstitutum diem adessent, iusserunt. Neque Leo quantumuis hac potestate vniuersali præditus, ausus est repugnare. Ex his facilis est coniectura, quàm verè vel Gelasius Papa scripserit: *Solam Apostolicam Romanam sedem authoritate sua decreuisse, vt Calchedonense Concilium indiceretur:* vel quod nobis persuadere conatur Hardingus: *Omnia fuisse a Papa conuocata Concilia.*

Inter Acta Cõcilij Constantinopol. 5.

Gregor. lib. 4. epist. 34.

Leo Epist. 23.

Liberat. Ca. 12. Genibus prouolutis.

Leo epist. 11. ad Theodos. Augusti.

Leo Epist. 13.

Leo Epist. 50.

Leo Epist. 13. 44. 58.

Epistola. Gelasij ad Episcopos Dardaniæ.

Neque verò omnibus semper Concilijs Romanus pontifex, aut eo absente Romani pontificis legatus præfuit ac præsedit. Constat enim Niceno Concilio præfuisse Eustathium Antiochenum patriarcham, Romanique pontificis legatos Vitum, & Vincentium quarto infrà loco consedisse. Constantinopolitano Menna moderatus est Concilio: Sardicensi Hosius Cordubensis: Aquileiensi Ambrosius Mediolanensis: Carthaginiensi Aurelius Carthaginiensis: Calchedonensi

Leonis Romani pontificis legatus præsedit, non tamen iure suo, aut vniuersalis potestatis ergô, sed tantùm precariò, ipsiúsque imperatoris permissu.

At comprobauit (inquit Hardingus) *Concilia generalia pontifex Romanus.* Quis negat? Idipsum alij quoque fecerunt, non modò patriarchæ, seu episcopi, verùm etiam politici principes. In Calchedonensi Concilio scriptum est ad hunc modum: *Diuæ memoriæ Theodosius confirmauit omnia, quæ iudicata sunt a Sancta & Vniuersali Synodo Generali lege:* Sic etiam Martianus imperator inquit: *Sacro nostræ Serenitatis edicto, venerandam Synodum confirmamus.* Constantinum itidem imperatorem Niceni Concilij decreta cõfirmasse Eusebius testatur. Similiter episcopi in Constantinopolitano Concilio ad Theodosium imperatorem scribunt ad hunc modum: *Rogamus tuam clementiam, vt per literas tuæ pietatis ratum esse iubeas, confirmésq; Concilij decretum.*

Cõcil. Calchedon Action. 1.
Cõcil Calchedon. Action. 3.
Eusebius in vita Constantini.
Inter acta Cõcilij Constã. 5.

Quare, cum Principibus politicisq; magistratibus Conciliorum decreta, atque sanctiones confirmare fas esset potéstne cuiquam dubium esse, quin episcopis etiam idipsum liceret? Quapropter Theodoretus ait, *Edicta Niceni Concilij ad alios episcopos transmissa fuisse absentes.* Victorinus autem scribit, *Innumerabiles episcopos illud Concilium approbasse, eiq; subscripsisse.*

Theodo. lib. 1. cap. 9. & lib. 2. cap. 8.
Victorin. lib. 2.

Inprimis autem solita fuit requiri quatuor primorum patriarcharum præ cæteris subscriptio, atque confirmatio, tum quia illorum amplior prouincia fuit, tum etiam quòd authoritate ac fide cæteris præstarent. Quorum primus semper Romanus pontifex extitit, ideoque grauissima esse maximiq; momenti ipsius visa est assensio. Eam ob causam Martianus imperator abs Leone pontifice Romano postulauit, vt ad Concilium Calchedonense literas mitteret, in quibus normam fidei ab eo constitutam sibi probatam esse significaret. Perinde Theodosius imperator omnes episcopos rogauit, vt Concilio Niceno subscriberent, atque assentirentur. Etenim & legi & rationi consentaneum est, *vt quod omnes attingit, ab omnibus approbetur.* Quapropter Iulius Romanus pontifex vniuersa Antiocheni Concilij acta rescidit, atque irrita esse pronunciauit, quòd ipse, qui vnus erat e quatuor Patriarchis, non æquè esset eò vocatus, atque alij. Quòd enim ad cuncta generalia Concilia primates omnes & Metropolitani præcipuè euocari soliti fuerint Eusebius, & Theodoretus, & alij declarant. Atq; iste Canon est a Iulio citatus, qui Canones atque leges vllas ab omni ecclesia obseruandas introduci prohibet præter Romani põtificis sententiam, qui vnus e quatuor primarijs patriarchis erat, atque vnam ecclesiæ non minimam partem sua prouincia complectebatur. Iccirco suam Calchedonensis Concilij approbationem testificatur hisce verbis Leo Romanus pontifex: *Fraternitas vestra nouit, me definitionem Sanctæ Synodi toto corde complexum esse.* Ad Martianum etiam imperatorem scribit hoc modo: *Constitutionibus Synodalibus libens adieci sententiam meam.* Hoc autem eo referebatur, non quò suam regalem

Leo Epist. 60.
Inter acta Cõcil. Calchedon.
Regula Iuris.
Euseb. Orat. 3. de vita Constan.
Theodo. lib. 2. cap. 7.
τὰς ἐκκλησίας κανονίζειν.
Leo Epist. 61.
Leo Epist. 59.

quodam-

quodammodo poteſtatem oſtenderet, ſed quò ſanctiones iſtæ abs ſe atque a cæteris confirmatæ plus apud omnes authoritatis haberent. Sic ipſe Leo ſcribit: *Clementia veſtra arbitratur, malum facilius delendum, ſi per vniuerſas Eccleſias definitiones ſanctæ Synodi Apoſtolicæ Sedi placuiſſe doceamus.* Leo Epiſt. 59.

Quòd autem omnis Conciliorum approbatio non ſolùm ad pontificem Romanum, ſed etiam ad alios non minùs epiſcopos pertineret, facilè probatur. Epiſcopi in Romano Concilio congregati Damaſo pontifice, Arianorum Arimini habitum Concilium damnarunt, propterea quòd illud neque Romanus pontifex, cuius inprimis ſententia cognoſci debuit, neque Vincentius, neque quiſquam ex reliquis approbaſſet. Concilium autem Carthaginienſe atque Aphricanum pro legitimis habentur, etiamſi ea Romanus pontifex comprobare noluit. Sanxit Concilium Calchedonenſe, vt epiſcopus Conſtantinopolitanus proximus dignitate ad Romanum pontificem accederet, atq; Metropolitanos Aſiæ, & Ponti, & Thraciæ conſecraret. Hoc decretum Leo Romanus pontifex vehementer improbauit, nec eidem vnquam eſt aſſenſus: nihilominus ratum ſemper manſit, atque adhuc obtinet. Liberatus de eo ſcribit hoc modo: *Cum Anatolius conſentiente Concilio Primatum obtinuiſſet, Legati verò Romani Epiſcopi contradicerent, a Iudicibus & Epiſcopis omnibus illa contradictio ſuſcepta non eſt. Et licet Sedes Apoſtolica nunc vſque contradicat, tamen quod a Synodo firmatum eſt, imperatorio patrocinio permanet.* Quod etiam cum hiſce Hieronymi verbis conſentire videtur: *Maior eſt authoritas orbis, quàm vrbis:* Romam autem ſignificat. Sozom. lib. 6. cap. 23. Leo Epiſt. 13. Liberatus ca. 13. Hieronym. ad Euagrium.

Ex iſtis a me breuiter expoſitis liqueat, Romanum pontificem nullam authoritatem habuiſſe, neque indicendi Concilia, neque ijſdem præſidendi, neq; decreta Conciliorum approbandi atq; confirmandi, potiorem, quàm quemuis e quatuor patriarchis: deniq;, rata eſſe poſſe Concilia, quantumuis eadem Papæ nunquam probata fuerint. Ex his autem non facilè (puto) concluſerit Hardingus: Caput vniuerſalis eccleſiæ fuiſſe pontificem Romanum.

Hardingus. 27. Sectio.

*IAm verò, quantum ſemper authoritatis Romanus pontifex habuerit, atq; exercuerit in epiſcopis, qui iniuſtè damnati fuerant, abſoluendis, atq; ijſdem reſtituendis eccleſijs ſuis, e quibus per iniuriam expulſi fuerant ab hæreticis, aut alijs iniquis modis: res ita nota eſt cunctis ijs, qui hiſtorias, quibus antiquus eccleſiæ ſtatus depingitur, legerint, vt nomina tantùm commemorare ſufficiat. Athanaſius Alexandrinus, & Paulus Conſtantinopolitanus, abdicati, ſuiſq; epiſcopatibus exacti per vim ab Arianis, inſtigante imperatore Conſtantio, Romam prouocauerunt ad Iulium Papam, eiusq; authoritate ſuis locis * reſtituti fuerunt. Sic Leo Flauianum epiſcopum Conſtantinopolitanum a Dioſcoro excommunicatum abſoluit. Sic * Nicolaus primus Ignatiũ Sedi Conſtantinopolitanæ reddidit, etſi repugnante, quantum poſſet, Mi-*

* Falſum: Athanaſiũ enim imperator, nõ Papa reſtituit. * Papa Nicolaus mortuus eſt anno Domini. 868.

chaele imperatore. Multi præterea episcopi omnibus seculis absoluti atq; ecclesijs suis restituti fuerunt authoritate Sedis Apostolicæ, qui nullo suo merito excommunicati, abdicati, suaq; dignitate spoliati fuerant. Istis autem paucis contenti erimus.

Episcopus Sarisburiensis.

ATHanasius atq; Paulus, inquit Hardingus, ab Arianis a Constantio imperatore incitatis deiecti suis sedibus ad Papam prouocarunt, illiusq; authoritate fuerunt restituti. Hîc ego Lectoris, qui temporum illorum secum reputare conditionem potest, iudicium prudentiamq; appello, quàm credibile videatur vel Athanasium ab imperatore ad Papam prouocasse, vel Papæ mandatum satis magni momenti atque authoritatis fuisse contra imperatorem. Nondum enim natus erat neque Bonifacius octauus, qui imperatorem Papa minorem fore decreuit: neque Innocentius tertius cum sua Glossa, qui rem proportione quadam exactissima Geometrica concluſit, atque Papam imperatore quinquaginta septem gradibus esse superiorem definiuit, quâtò nimirum sol luna maior esset: neque Alexander tertius, qui pedem in imperatoris ceruicibus posuit.

De Maior. & obedient. Vnam Sanctam. Extra de Maior. & obedient. solitæ. Et in Glosa. Carion in Frederico.

Certè Papa illo tempore nullum neque abdicare, neque restituere, neque ad se euocare authoritate sua episcopum potuit, quemadmodum ex Innocentij ac Gregorij confessione antè docui. Immo, Leo Papa fatetur se miserum monachum Eutychem abbatem e monasterio suo eijcere non potuisse, quin abs imperatrice Pulcheria postulare coactus esset, vt ea hominem tollendum curaret.

Epist Decretalis Innocentij. 27. Gregor. lib. 4 Epist. 34. Leo Epist. 45.

Athanasium autem Constantinus magnus imperator authoritate sua submouit atque in exilium misit, quemadmodum ex Socrate constat. Iccirco Iustinianus imperator habet: *Siquis in hoc episcopus deliqueris, secũdùm vim huius legis deponatur.* Vt autem ab imperatore Constantino patre ablegatus fuit, ita a Constantino filio imperatore non a Papa restitutum fuisse cum Socrates, qui historiam hanc literis mandauit, testis est, tùm complures etiam epistolæ ac literæ indicant, ex imperatorijs instrumentis atque monumentis depromptæ.

Socrat. lib. 1. cap 2. De Ecclesiast. diuer. capitul. κατὰ τὴν τῦ παρόντος νόμου δύναμιν. Socrates li. 2. ca. 3. Sozomen li. 3. ca. 20. Theodoret. li 2. ca. 8. Theodoret. li. 2 ca. 11.

Primùm ex historijs constat Valentem imperatorem, qui Occidẽtem imperio continebat, cuiúsq; opem Athanasius deiectus imploraret, Athanasij causam Constantio fratri, qui tum Orienti dominabatur, per literas commendasse, ab eóq; vehementer petiisse, vt Athanasium suis restituendum curaret. Ni enim ita faceret, se cum exercitu Alexandriam profecturum, atq; Athanasium deducturum esse minatus est. Quibus acceptis literis, scripsit ad Athanasium Constantius imperator, vt ad aulam quàm celerrimè accurreret, quò restitui patriæ suæ ab eo posset. Postquam autem venisset, literas imperator ad Clerum, populumq; Alexandrinum misit, iussitq; vt ipsum studiosè acciperent, atque superiora sua contra eum decreta antiquarent. Literas ipsas prolixè recitare longum esset. In cæteris Constantius imperator

rator ita scribit: *Recipiat voluntate Dei, nostroq; iudicio patriam suam, pariter & ecclesiam.* Rursus: *Omnes episcopum superno iudicio, nostraq; sententia destinatum, libenter, & piè suscipite.* Cassiodorus autem insuper ait: *His literis confidens Athanasius, redit in Orientem.* Episcopi etiam, qui Hierosolymas conuenerant ad Concilium, de eius reditu facti certiores literas ad populum Alexandrinum miserunt, in quibus ei de restituto Athanasio congratulantur: *Debetis ergo etiam pro Imperatoribus continuò preces facere, quòd vestra studia cognoscentes Athanasium vobis restituerint.* Theodoretus autem de eadem re scribit ad hunc modum: *Procerum senatorumq; coniuges viros suos obtestatæ sunt, vt Imperatoriam maiestatem flagitarent, vt Athanasium suo gregi restitueret: quòd ni facerent, se illos relicturas, & ad illum profecturas affirmarunt.*

Cassiodor. li. 4. ca. 31.
Cassiodor. li. 4. ca. 30.
Cassiodor. li. 4. ca. 36.
Theodoret. li. 2. ca. 17.

Ita etiam episcopi, quos Ariani vnà cum Flauiano exegerant, non a Papa, sed ab imperatore restituti sunt. De eo enim Leo Papa ipse sic ad imperatricem Pulcheriam scribit: *Vos sacerdotes Catholicos, qui de Ecclesijs suis iniusta fuerunt eiecti sententia, reduxistis.*

Leo Epist. 39.

Nicolaus Papa, quemadmodum suprà occasione quadam inducti exposuimus, secundus extitit a Ioanna Papa fœmina pontifex Romanus, circiter annum noningentesimum a Christi natiuitate. Huius ergo testimonium prætermitti potuit. Crescente Papæ potentia imminutas fuisse imperij vires omnes intelligunt. Hinc impulsus Platyna fuit vt diceret: *Perijt & potestas imperatorum, & virtus pontificum.* Olim imperator Papam confirmauit, nunc imperatorem Papa: Olim Papam ad Concilia citauit imperator, nunc contrà Papa imperatorem.

Platyna in Adriano. 2.

Quod ad Athanasij restitutionem attinet, Iulius Papa imperatori pro eo supplicauit: neque aliud quicquam a Iulio petijsse Athanasius videtur. Sic enim ad Liberium scribit: *Precamur vt vestris exhortationibus, tam per vos, quàm per Apocrisiarios vestros adiuuemur.* Deinde, quandoquidem Patriarcha fuit, particulare Concilium indixit, & episcopos diligenter solicitauit. Etenim Ariani iactabant: *Canone ecclesiastico prohiberi, ne quisquam semel abdicatus restitueretur, nisi se antè in Concilio purgasset: statuiq; vt episcopi, qui eum restituunt, plures numero sint, quàm qui abdicarunt.*

Epistola Athanasij ad Liberium.
Sozomen. li. 4. ca. 8.

Quapropter Chrysostomo vehementer vitio verterunt iniqui sui, quòd is semel abdicatus locum suum sine episcoporum aliorum concilio recuperasset. Iccircò Flauianus episcopatu munereque suo per scelus priuatus, Appellationis suæ formulam non vni Romano pontifici, sed ei pariter, atque alijs episcopis obtulit. Quod verissimum esse ex istis Leonis Romani pontificis ad imperatorem Theodosium verbis liquerit: *Omnes partium nostrarum Ecclesiæ, omnes mansuetudini vestræ cum gemitibus, & lachrymis supplicant Sacerdotes, vt, quia eisdem Libellum Appellationis Flauianus Episcopus dedit, generalem Synodum iubeatis intra Italiam celebrari.*

Orientalium Epistola ad Iulium.
Socrat. li. 6. ca. 18.
Leonis Epist. 24.

Hisce in Concilijs pontifex Romanus principem locum aliquando

obtinens reum pronunciauit dignum vel restitui, vel deijci. Ea tamen sententia non perpetuò rata fuit. Antiochenum Concilium Iulium Papam deposuit: non tamen ideo depositus est Iulius. Concilium Basileense Eugenium Papã a gubernaculis ecclesiæ submouit: Eugenius tamen esse Papa non desijt. Pontificum istiusmodi in causis parum quidem valuerunt decreta, ni imperatoris accederet authoritas: Ideóq; Athanasius ipse imperatorem Concilij Sardicensis decretum comprobasse, atq; ita se domum reuocari iussisse refert.

Sozomen. li. 3. ca. 11.
καθαίλον.
Concil. Basil. 2.
Athanas. in Apolog 2.
Cassiodor. li. 4. ca. 34.

Attamen vrgebit Hardingus, verba esse diserta, quibus restituisse Iulius Athanasium dicitur. Ita est, & nemo negat. Verborum tamen ista sententia est, Iulium eius illum criminis, cuius arcessebatur, absoluisse, & propterea dignum iudicasse, qui restitueretur. Constat namq;, neq; Hardingus ignorat, non statim propter Iulij literas fuisse restitutum. Perinde etiam de alijs scribitur. Cassiodorus inquit: *Maximus quoq; restituit beato Athanasio & communionem & dignitatem:* hoc est, eum dignum pronunciauit, qui restitueretur. Neque enim Maximus pontifex fuit Romanus.

Sozomen. li. 3. ca. 8.

Cassiodor. li. 4. ca. 34.

Istis rebus consideratis, rationem Hardingus isto modo confecerit. Papa non potuit authoritate sua restituere eos, qui exciderant: Ergo, Papa non fuit ecclesiæ caput. Aut isto modo: Imperator eos, qui exciderant, restituit: Ergo, imperator ecclesiæ caput extitit.

Hardingus. 28. Sectio.

DE reconciliatione præsulum ecclesiæ, tum episcoporum, tum patriarcharum Romano pontifici, qua ipsius primatus agnoscitur & prædicatur, non opus est vt multa dicam, præsertim cum res sit tam perspicua. Postquàm tota ecclesia Aphricana centum annorum spacio in" schismate perseuerasset, & se a sedis Apostolicæ obsequio remouisset, ab Aurelio Carthaginensi Archiepiscopo seducta," quo tempore Diuina vindicta eam barbaris, & immanibus Vandalis, qui Ariani fuerunt, in seruitutem tradidit: tandem cum Deus bonitate sua commotus populi sui eius prouinciæ misertus esset, & ducem fortissimum illis excitaret Bellisarium, qui Vandalos debellauit, atque profligauit, nec non Eulalium illum sanctissimum archiepiscopum Carthaginiensem, qui ecclesiam domum reduxit, & membra dissipata integro corpori, Catholicæ nimirum Ecclesiæ, coniunxit: instrumentum publicum quo pœnitentiæ ipsorum, humilisq; submissionis formula continebatur, solenniter oblatum, atque exhibitum fuit Bonifacio secundo pontifici Romano ab Eulalio, nomine totius Prouinciæ, quod summa cum lætitia acceptum fuit, ipseq; statim reconciliatus est. De hac reconciliatione ac restitutione ecclesiarum Aphricanarum ecclesiæ Catholicæ, quæ est corpus Christi mysticum, Bonifacius scribit ad Eulalium Thessalonicensem episcopum, rogátque, vt cum ecclesijs vicinis gratias Deo Opt. Max. de eadem agat.*

* Falsum: etenim reconciliatio non est necessariũ aut primatus, aut subiectionis indicium.

" Augustinus fuit vnus ex istis schismaticis.

" Eodem hoc tempore Roma ipsa sexies direpta fuit: id quod Hardingo penitus excidit.

Quòd si autem hoc loco vellem commemorare quinam episcopi se per hæresin, Schisma, aliámue prauitatem a sedis Romanæ obsequio disiungentes,

*ret, eidem se prioris temeritatis pertæsi denuo submiserint, eiq; reconciliati fuerint: amplum expatiandi campum ingrederer. Cum minores multarum prouinciarum episcopi, tum maiores etiam patriarchæ ita fecerunt. Illorum, qui malitioso imperatricis Eudoxiæ studio morem gerere cupientes, impiam illam contra Chrysostomum coniurationem exercuerunt, qua deiectus, atq; in exilium abductus fuit, Alexander episcopus Antiochenus orientis Primas vnus extitit: qui postea * dolore permotus, quòd tanti facinoris & approbator, & instigator fuisset, se humillimè Innocentio Papæ submisit, modisq; omnibus absolui, atque in gratiam recipi contendit. Qua de causa legatos suos Romam misit, qui Innocentio solenne quoddam suæ resipiscentiæ, humilisq; submissionis instrumentum exhiberent, & quicquid imperatum esset reciperent. Qua ipsius humilitate commotus Innocentius eius postulatis concessit, eumq; in ecclesiæ catholicæ gremium recepit, atq; hoc modo reconciliatus est. Permultas alias huiusce modi Patriarcharum Alexandriæ, & Hierosolymarum Romanæ sedi in similibus negotijs reconciliationes facilè liceret commemorare: quas vitandæ prolixitatis studio prætermitto: nec de Constantinopolitanis patriarchis aliquid dico, qui vt in antiquis historijs legimus, se a Romana ecclesia duodecies remouerunt, eidemq; sunt toties reconciliati.*

* Falsum: hæc enim historia multis mendacijs intertexitur.

Episcopus Sarisburiensis.

PRimùm, hoc *Reconciliationis* nomen Hardingus inter æquales nullo modo consistere posse existimat: deinde illam omnem de Antiochenæ ecclesiæ reconciliatione historiam ementitus est, vt manifestò liquebit. Hæc fundamenta sunt, quibus hasce confirmationes constituit. Neque enim nescius est Hardingus proprio loquendi vsu ita obtinuisse, vt *Submittere* se principibus suis subditi, *Reconciliari* autem æquales æqualibus dicantur.

Ad ista, quæ de Eulalio referuntur, breuis est & facilis responsio. Historia penitus intellecta sibi ipsa respondet. Luce meridiana clariùs constat, quemadmodum supra vberiùs commemorauimus, atque ex Actis Aphricani Concilij apertè liquet, Zosimum Romanum pontificem, quò suum in reliquos omnes episcopos imperium constitueret, Nicenum Concilium palam adulterasse. Fraus ea fuit in Aphricano Concilio deprehensa atque manifestò conuicta. Episcopi illi numero ducenti atque septendecim, Apiarium quendam presbyterum, quem ipsi singularis petulantiæ sceleríq; reum excommunicauerant, cum re neutiquam examinata, ipsius tantùm audita crimatione & querela, a pontifice Romano ad communionem, atque gratiam receptum esse per summum sui omnium contemptum intelligerent; cúmq; accusatores atq; testes, sine quibus nullum potest legitimum iudicium exerceri, vel ætatis, vel inualetudinis suæ ergô, vel propter alias causas tam longum iter suscipere sine periculo non potuisse viderent: Romanum pontificem per literas rogarunt, ne huiusmodi *fumosum seculi typhum* in ecclesiam inueheret, decretúmq; in eo Concilio fecerunt, vt nemi-

ni liceret ex Aphrica ad externum quenquam episcopum prouocare. Centum deinde elapsis annis Eulalius iste Carthaginiensis episcopus, si modò vera sint, quæ de eo prædicantur, non Romæ confícta, vt alia multa, se ipse Romanæ ecclesiæ reconciliauit, Bonifacio secundo Papa quemadmodum in Pontificali extat. Nullum est enim præterea eiusdem, quod sciam, monumentum. Reconciliationis hæc verba sunt: *Hanc professionem meam manu mea subscripsi, eandémq; Bonifacio sancto & venerando Papæ Ciuitatis Romæ direxi, penitus damnans meos antecessores & successores, cæteros q; omnes, qui Apostolicæ Romanæ sedis priuilegia infringere conabuntur.* Bonifacius etiã de eadem ad Eulalium episcopum Alexandrinum scribit ad hunc modum: *Aurelius Carthaginiensis ecclesiæ olim episcopus cum collegis suis* (collegæ autem ipsius D. Augustinus, Alypius, ducẽtiq; & quatuordecim alij episcopi fuerunt) *instigante diabolo, superbire temporibus prædecessorum nostrorum contra Rananam ecclesiam cæpit.* Horum alter per publicum instrumentum a se subscriptum, consignatúmq; cum diuum Augustinum, tum alios præterea ducẽtos, & sedecim pietate præstantes episcopos pariter & quatuor generalia Concilia Aphricanum, Carthaginiense, Mileuitanum, Hipponense prorsus damnat atque execratur: alter eos impulsos atque instigatos a diabolo fuisse, & cum extra ecclesiam Dei vixisse, tum in schismate obijsse affirmat. Si hæc vera sunt, posthac Augustinus pro diuo minimè haberi, neque locum in Calendario aliquem occupare debebit.

Inter decreta Bonifa. 2.

Epist Bonifac. 2. ad Eulalium.

Augustinus damnatus, & deuotus, & incitatus a diabolo.

Quòd si autem isti omnes spectata virtute patres, qui iustis verisq; de causis Nicenum Concilium defenderunt, diabolico instinctui paruerint: quonam ille tandem est incitatus spiritu, qui palam & toto quodammodo spectante mundo id ipsum Cõcilium corrumpere atq; adulterare est ausus? Certè Dionysius episcopus Corinthius sic conqueritur: *Rogatu fratrum meorum scripsi epistolas: sed illas Apostoli diaboli alia eximentes, alia interserentes, impleuerunt zizanys, quibus væ reponitur.*

Zosimus Papa suppositititiorũ Conciliorum author. Euseb. lib. 4. cap. 23. οἱ τῦ Διαβόλυ Ἀπόστολοι ζιζανίων γεγέμικαν.

Interim tamen (Hardingus inquit) *Aphrica vltione diuina subacta fuit & depopulata a Vandalis:* Hîc in Dei iudicia Hardingus ascendit, illasq; vniuersas calamitates ei regioni accidisse statuit atque pronunciat, quòd a sede Romana discessisset: quod quidem illi nihil aliud esse videtur, quàm ipsum Deum repudiare, atque refugere. Tametsi facilè intelligere potuit Hardingus circiter idipsum tempus, quo istis iactata fuit tempestatibus Aphrica, Romam ipsam sexies captam fuisse a feris Barbarísq; hostibus, Vestrogothis, Ostrogothis, Herulis, Vãdalis, Hunnis, & Longobardis intra centum & quadraginta annorum decursum. Mœnia conuulsa fuerunt: castella deiecta: ædificia combusta: nobiles capti: plebs spoliata & relegata: vrbs ipsa longo tempore deserta, ac incolis vacua. Si cladium Aphricanarum causam Hardingus tam certò perspectã habeat, quid est, quod de sextuplo tetrioribus ærumnis ac miserijs nesciat, quæ eadem tempestate in Romam reciderunt? Si episcopi, populúsque Aphricanus propter schisma suum tam vehementer afflicti sunt, qua tum de causa maximis mãlis exerciti fuerunt

Roma sexies capta & direpta intra 140. annos. Gregor. lib. 4. Epist. 32.

pontifi-

pontifices, populúſq; Romanus, qui nullo ſchiſmate laborasſe exiſtimantur? Quanquam Poſſidonius ait, Deum ſingulari miſericordia inductum diuo Auguſtino tribuiſſe ab hoſtibus tunc obſeſſo, vt eo viuente Hippo ſua nequaquam expugnaretur. Nihilominus Auguſtinus acerrimus fuit fraudis ambitioníſq; pōtificis Romani indagator, id eſt, ſchiſmatis iſtius princeps, vindéxq; vehementiſſimus.

Iam verò vt ad Alexandri Antiocheni epiſcopi reconciliationem veniamus, multa Hardingus ſua intertexuit, atque interſeuit, quò iſta omnia illuſtriora atque ornatiora viderentur. Etenim in ijs omnibus, quæ hac de re ſcripſit Innocentius, nulla penitus neque ſolennis inſtrumenti, quo pœnitentiæ declaratio continetur: neque accipiendæ, quamcunq; pontifex Romanus infligeret, mulctæ: neque ſubiectionis, neq; humilis ſubmiſſionis fit mentio. Certè verò Alexander iſte cum principiò Antiochenam eccleſiam ſeditionum ac diſſenſionum, quas Euſtathius quidam excitauerat, plenam offenderet, populum illum prudentia ſua & ſanctiſſimis ad exhortandum comparatis ſermonibus ad concordiam reuocauit: deinde etiam eandem in alijs eccleſijs piam prudentiam exercuit, eamque omnem contentionem, quæ propter Chryſoſtomi damnationē accenſa longo tempore exarſerat, reſtinxit: eiúſq; nomen, quod inimici ſui ex albo Catholicorum epiſcoporum eraſerant, reſtituendum curauit: atque imperatorem Theodoſium iuniorem, aliorúmq; regionum epiſcopos per literas vt ſimiliter facerent, hortatus eſt. Poſtremò, ſedatis omnibus diſcordijs, non quò ſe ſubijceret, quemadmodum fingit Hardingus, ſed quò firmam faceret reconciliatæ gratiæ fidem, eccleſiam ſuam cum Romana, cæteríſq; Occidentalibus eccleſijs, a quibus antea diſſidiorum cauſa diſiunctæ fuerant, communione atque ſocietate deuinciri in primis ſtuduit. Quod etiam ex ipſius Innocentij ad Alexandrum eadē de re verbis apparet: *Gratias agens Domino Communionem Eccleſiæ veſtræ ita recepi, vt præ me feram, Apoſtolicæ ſedis condiſcipulos primos dediſſe cæteris viam pacis.* Hîc Alexandrum non ſubditum, aut ſeruum, ſed condiſcipulum Innocentius ſuum nuncupat. Condiſcipulum autem ſuum Apoſtolicæ ſedis eum proinde vocat, quòd Petrus Antiochiæ primùm, deinde Romæ ſedem obtineret: ſuntq; eam ob cauſam ambæ iſtæ Petri Apoſtoli ſedes, Apoſtolicæ dictæ.

Theodore. lib. 5. ca. 25. Nicephor lib. 14. ca. 26.

Innocentij Epiſt. 17. ad Alexandrum.

In alia etiam epiſtola ad Alexandrum hæc habet: *Voluit Compreſbyter noſter Caſſianus, hanc amicitiarum noſtrarum paginulam, quaſi primitias pacis noſtræ, cōſcribi. Quaré gratulor tuæ fraternitati, cæteriſq; omnibus illius eccleſiæ tecum ſentientibus.* His in verbis Innocētius ipſe hanc reconciliationem amicitiæ, ſeu ſocietatis inſtrumentum appellat, non pœnitentiæ, aut humilis ſubmiſſionis, quemadmodum Hardingus falsò eſt interpretatus. Neque *Reconciliationis* vocabulum ſemper imperium atque dominatum arguit, verùm etiam, idq; vſitatiſſimè ſocietatem, ſeu æqualitatem indicat, vt antè oſtendimus. Sic Paulus inquit: *Chriſtus Iudæum ſimul & Ethnicum in vno corpore reconciliauit.* Quid autem ea reconciliatione ſignificetur exponit hoc modo: *Omnes vnum*

Innocentij Epiſt. 15.

Epheſ 2.

Galat. 3.

Plini. in Panegyrico.
Matthæ. 5.

ſumus in Chriſto Ieſu. Ita Plinius iunior inquit: *Principis eſt reconciliare æmulas ciuitates:* non quò altera in alterius poteſtatem redigatur, ſed quò amicitia & concordia conſocientur. Perinde eſt, quod Chriſtus ait: *Vade, reconcilieris fratri tuo.*

Innocent. Epiſt. 17.

Sic itaque Romano pontifici reconciliatus eſt Patriarcha Antiochenus: non tanquam principi ſuo ſubditus, ſed vt in corpore membrum membro copulatur: & (quandoquidem hoc Innocentius ipſe vſus eſt vocabulo) quemadmodum in ſchola *Condiſcipulus* alter alteri.

Concil. Aphrican. Ca. 68.

Eodem modo, quando Alexandrina quondam eccleſia a Romana diſſideret, Aphricani Concilij patribus viſum eſt de pace cum vtraq; agere, non vt Romanæ tanquam capiti ſuo Alexandrina eccleſia cederet, vtq; ei perpetuò audiens dicto eſſet, ſed vt ipſæ ſibi reconciliarentur, mutuámq; concordiam tuerentur. Ita *reconciliatum Aſatio*, non vt ſuperiori ſuo, ſed vt fratri fuiſſe Petrũ Moggum Liberatus ſcribit. Hac ipſa ſentẽtia Romanus pontifex Hormiſda ad Epiphanium epiſcopum Conſtantinopolitanum ſcribit: *AEquale ſtudium & æqualem curam ſuſcipiamus, quibus vna eſt in communione & fide amicitia.*

Liberatus ca. 18.
Concil. Conſtantinop. 5. Actio. 2.
Socrates. lib. 4. cap. 12. & 13.

Hanc reconciliationis formam Socrates in hiſtoria ſua copioſe expoſuit, cuius hæc ſumma in pauca adducta. Macedoniani hæretici, poſtquam hæreſes ſuas abiuraſſent, legatos ſuos Euſtathium, Syluanum, & Theophilum ad Liberium pontificem Romanum, atq; ad alios Occidentales epiſcopos miſerunt. Liberius quãdo ipſorum fidem cum Niceno Concilio, cúmq; ea, quam ipſe, cæteríq; vniuerſi Occidentalis eccleſiæ epiſcopi profiterentur, fide penitus conſentire perſpiceret, eos ad communionem recepit, atque Orientalibus epiſcopis diligenter per literas commendauit. Iſti legati Roma profecti in Siciliam contendunt, atque in Synodo quadam epiſcoporum illis ſe ipſi reconciliant. Ad ſuos autem reuerſi, literas ad omnes illarum partium eccleſias ſcribunt, rogantque vt literas a Liberio Romano pontifice, aliiſq; epiſcopis Italiæ, Aphricæ, Galliæ, Siciliæ, totiúſq; Occidentis miſſas legant, & ſecum concordare ac communicare velint.

Athana. Apol. Secunda.

Extat etiam aliud exemplum reconciliationis, quam Arſenius epiſcopus Hipſilitenſis cum Athanaſio epiſcopo Alexandrino fecerat. Eius hæc verba ſunt: *Nos volentes eccleſiaſtico Canoni pro veteri inſtituto ſubijci, ſcribimus tibi, Papa dilecte, promittimuſq; in nomine Domini, nos deinceps non communicaturos cum ſchiſmaticis, aut cum ijs, quibus nondum pax eſt cum eccleſia Catholica, ſiue epiſcopi ſint, ſiue presbyteri, ſiue diaconi.* Hæc, ſiue ſubmiſſio, ſiue reconciliatio, facta fuit Athanaſio: non tamen Romanus fuit pontifex Athanaſius.

Iſta tum reconciliationis forma vſæ ſunt eccleſiæ, nulla adhibita huiuſmodi humili ſubiectione, qualem Hardingus ſomniat, nullaque neque Primatus, neque vniuerſalis alicuius poteſtatis facta aut agnitione, aut mentione.

Hardingus.

Hardingus 29. Sectio.

*QVare, postquam supremam authoritatem, atque Primatum Papæ ex communi ecclesiæ consuetudine confirmauerim, non est opus, vt insuper ostendam, quemadmodum in omnibus * quæstionibus, dubijs & controuersijs ad fidem, atq; religionem pertinentibus, Romana sedes semper consuli solita fuerit, quemadmodum omnium causarum difficilium, & ancipitum definitio illius sedis sententiæ arbitrioq; commissa fuerit: denique, quemadmodum vniuersus orbis * lucem inde acceperit: Quæ omnia quandoquidem non possunt paucis tractari, eruditum lectorem ad historias ecclesiasticas remitto, in quibus hanc rem vberrimè expositam reperiet.*

* Falsum: multæ enim grauissimæ quæstiones nunquam fuerunt Romã delatæ.
* Falsum: Roma enim ipsa lucẽ e Græcia suam petijt.

Episcopus Sarisburiensis.

ROma populis debellatis totius orbis imperium adepta, cum & propter vrbis dignitatem ac splendorem, & propter sapientiam atque doctrinam, quæ imperij domicilium plerunq; comitantur, nobilissima vrbium omnium ac celeberrima semper fuit: tum propter maximas opportunitates ad eam ex omnibus regnis ac regionibus adeundi tam Orientalibus, quàm Occidentalibus, atq; etiam ex Aphrica, Ægypto, alijsq; Meridionalibus partibus, tum præterea ad quæstionum difficilium cognitionem dubitationúmq; explicationem, in loco vniuersæ terræ commodissimo sita esse & condita videbatur. Quemadmodum enim Athenas Thucydides *Græciam Græciæ* totius appellat: ita Romam quidam, quo tempore maximè ea florebat, *Epitomen orbis terrarum* nuncupabant. Huius tantæ maiestatis admiratione excitati homines ad eam vndiq; tam incredibili frequẽtia cõfluxerunt, vt Beda homo nostras præclarè doctus cum Romæ versaretur, & peregrinorum, qui admirandi tantùm causâ, & res nouas contemplandi venerant, multitudinem cerneret, quatuor istas augustissimas literas *S. P. Q. R.* hoc modo interpretatus sit: *Stultus populus quærit Romam.* Itaq; propter & loci commoditatem, & responsionis celeritatem multæ causæ, quarum ambigua dubiaq; disceptatio esse videbatur, eò delatæ fuerunt. Multæ, inquam, non omnes. Etenim qui consilio atque alterius prudentia indigebant, ad illos scripserunt, séq; contulerunt, qui eruditione præstare, & ipsis optimè satisfacere posse iudicabantur. Ita Marcellinus, Dulcitius, Bonifacius, Euodius, alijq; complures de quæstionibus suis ad Augustinum scripserunt, eiúsq; consilium flagitarunt. Ambrosius, quemadmodum antè commemoratum est, permultos ex ijs, qui cum Romano pontifice egerant, pòst ad ipsum retulisse de suis rebus solitos esse scribit, quò sibi persuasum magis esse posset. Huc etiam accedit, quòd Leo ipse pontifex Romanus, ideóq; Hardingi quidem opinione, orbis terrarum oraculum, se deijcere, atque ab episcopis alijs consilium petere non putauit alienum. Quare ista Hardingi sententia neque in omnibus vera est, neque ad ipsius confirmandam causam valet. Nam si sic argumentabitur: Quidam homines in rebus dubijs Romanum pon-

ἀλλὰς ἀλλάδος. Cœlius Rhodiginus, lib. 18. cap 25.

Ambrosi. lib. 10. epist. 83.

Leo epist. 27.

tificem consuluerunt: Ergo, pontifex Romanus ecclesiæ caput appellatus est: Ista quidem vix consequetur conclusio.

Regum. cap. 22.

Iosias princeps in causa longè grauissima de religione ad fœminam nomine Olda, vxorem Sellumi, misit, & quid ipsa consilij daret, rogauit. Iudæi etiam trito & vulgari prouerbio iactare consueuerunt: *Qui interrogat, interroget in Abila.* Tamen neque Olda caput ecclesiæ, neque Abila princeps ciuitas in Israël, Iudáue fuit.

Paralipom. 2. ca. 34.
Samuel. 2. ca. 20.

At mundum vniuersum Roma lumine illustrauit suo. At mundus vniuersus hoc esse manifestò falsum perspicit: neque tamen eo concesso id concluderetur, quod vellet.

Certè verò seu Romam, seu Antiochiam, seu Alexandriam, seu quamuis aliam ampliorem religione florentem vrbem caput, aut fontem Euangelij vocare licet. Sic Babylonem Ioannes appellat, *magnam matrem fornicationum & abominationum terræ.* Ita Arnobius Hetruriã, qua in regione stat Roma: ita Ambrosius Romam ipsam *Caput superstitionis* nuncupat.

Apocalyp. 17.
Arnob. lib. 2. aduersus gentes.
Ambros. Serm. 66.

Quòd si autem locum ipsum inquirere voluerimus, e quo primùm affulsit religionis lumen, Hierosolymas fuisse, non Romam necessariò fateri debemus. In Esaia enim propheta scriptum est, *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Qua de causa episcopi Orientales in Synodo Constantinopoli congregati, Hierosolymam omnium ecclesiarum matrem appellant. Nihil tamen impedit, quin maior quæq; Metropolitana ciuitas intra suam ipsius prouinciam eodem hoc titulo honestari possit. Hoc ipsum Cæsareæ, cuius Basilius episcopus extitit, tribuit Nazianzenus: *Cæsarea propè mater est omnium ecclesiarum: eamq; vniuersa Christiana respublica sic complectitur, & respicit, vt circulus centrum.* Eodem modo Antiochiam Chrysostomus extollit, & prædicat: *Cogita vrbis magnitudinem, quod non de vna, vel de duabus, vel de tribus, vel de decem animabus nunc nobis est consideratio, sed de millibus infinitis, de totius Orbis Capite.* Sic Antiochiã totius orbis caput appellat Chrysostomus, propterea quòd illius Syriacæ prouinciæ caput esset: quemadmodum primaria ciuitas, princeps Occidentis ecclesiæ, Roma fuit.

Esai. 2.
Theodo. lib. 5. ca. 9.
Gregor. Nazianzen. in Epist. ad Cæsareenses.
Ad populum Antiochen. hom. 3.

Hardingus. 30. Sectio.

IAm verò, vt Iuello paucis respondeam, qui Romanum pontificem nunquam intra sexcentos a Christo annos vniuersalem episcopum, aut vniuersalis ecclesiæ caput esse appellatum affirmat, deq; eo sibi tam certò persuadet: etsi puerile quidem est de nomine, quo res appelletur, litigare, cum res, quæ nomine illo significatur, cumulatè comprobetur: tamen quò boni homines intelligant cum antiquo Euangelio minimè congruere quicquid noui nostri Euangelici aut affirmant, aut negant: idoneum & luculentum testimonium proferam, quo Romanum pontificem vniuersalem episcopum, seu œcumenicum patriarcham, quod idem est, scilicet episcopum, seu principem patrem totius orbis, atq; caput etiam ecclesiæ, tum appellatum esse constet. Leo ille præstantissimus

tissimus Romæ pontifex vniuersalis episcopus, & vniuersalis patriarcha dictus est a sexcentis & triginta episcopis ex omnibus mundi plagis in Concilio generale Calchedone congregatis: quod & in eo Concilio diserte * *primitur, & perspicuè a Gregorio affirmatur in tribus epistolis, quarum vna est ad Mauritium imperatorem, altera ad Eulogium patriarcham Alexandrinum, tertia ad Anastasium patriarcham Antiochenum. Fuit ergo nomen illud Papæ delatum a patribus illius magni Concilij: quod illi minimè quidem commisissent, si esse nefas existimassent. Reuera tamen nec Leo ipse, nec quisquam præterea successorum suorum se vnquam eo vocabulo aut appellauit, aut inscripsit, quemadmodum Gregorius habet, nedum sibi nomen illud arroganter assumpsit: sed humilitatis potiùs nomine vsi sunt, & se quisque nominauit,* Seruum seruorum Dei. *Nihilominus multi sanctissimi Martyres, Romani inquam pontifices, se ipsi episcopos vniuersalis ecclesiæ vocare, soliti sunt,* * *quod planè nihil aliud est, quemadmodum patres illi Calchedonenses iudicarunt. Ita se Sixtus appellauit imperante Adriano* " *in epistola sua ad episcopos totius orbis: Ita Victor in epistola ad Theophilum Alexandrinum: Ita Fontianus in epistola ad vniuersos homines, quotquot in Christum crederent, supra mille trecentos abhinc annos: Ita Stephanus in epistola sua ad omnes omnium prouinciarum episcopos in diebus Cypriani. Atque isti omnes ante Constantinum, & ante Concilium Nicenum extiterunt, quæ tempora incorrupta fuisse aduersarij nostri confitentur. Eodem titulo vsus est etiam post Nicenum Concilium Fœlix, &* * *Leo, multiq; alij, antequam sexcenti post Christum anni transigebantur. Neque verò hoc titulo, & isto nomine ad suam ostentationem ipsi duntaxat Romani pontifices vsi sunt, quemadmodum ecclesiæ aduersarij criminantur, sed ab alijs fuerunt ijsdem decorati: exempli causa, Innocentius a patribus Concilij Carthaginiensis, & Marcus ab Athanasio, cæterisq; episcopis AEgypti.*

* Falsum: Nulla enim eius mentio in aliquo canone habetur.

* Falsum: hæc enim vocabula idē non significant.

" Hæ adulterinæ sunt epistolæ, ac nullius fidei.

* Falsum: statim enim antè confessus est Hardingus, Leonem illud vocabulum nunquā vsurpasse.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco obscurè confitetur Hardingus, tot productis testimonijs nondum se tamen euicisse, pontificem Romanum episcopi vniuersalis, aut capitis vniuersalis ecclesiæ vocabulo intra sexcentos a Christo primos annos vnquam fuisse appellatum: multas licet de re ista coniecturas collegerit, partim ecclesiasticæ politiæ, quæ tum obtinuit, rationem ementiendo, partim sanctissimorum patrum verba in alienum sensum atque sententiam torquendo. Hactenus itaque magno studio prorsus nihil egit.

Istis autem Rhetoricam suam correctionem adhibet, aitq;, *Puerile est de rei cuiusquam nomine contendere*. Atque ita tandem omnis ista contentio in puerilem conclusionem desinit. Quanquam secus videtur statuisse Gregorius, neque pro re adeo puerili habuisse. Postquam enim Ioannes Constantinopolitanus vniuersalis sibi nomen episcopi vendicasset, ei Romanus tum pontifex Gregorius acriter restitit, contraq; illum scripsit ista: *Deus ab vnitate, atq; humilitate ecclesiæ hoc malum superbiæ, & confusionis auertat.* Rursus. *Omnibus viribus prouiden-*

Gregor. lib. 4. Epist. 36.

dum est, ne in vnius veneno sermonis viuentia in Christi corpore membra moriantur. Præterea nomen hoc, vti suprà vberiùs docuimus, nouum, peruersum, superstitiosum, ambitiosum, impium, antichristianum appellat: vocabulum singularitatis, erroris, confusionis, blasphemiæ, Canonibus, toti ecclesiæ, D. Petro, atque Euangelio contrarium. *Tamen Hardingus de nomine laborare puerile esse affirmat.* Quanquam, si res ipsa, quæ hoc vocabulo declaratur legitima fuisset, vocabulum ipsum non perinde horrendum extitisset. Contrà autem ipsa adeo nominis istius vsurpatio intolerabilis est: quare, quod eo demonstratur, multò quidem intolerandum magis videri necessariò debet.

Iam verò breue responsum daturus Hardingus sexcentos & triginta episcopos profert, a quibus titulus iste Leoni pontifici Romano tributus fuit in Concilio Calchedonensi, quíq; ipsum vniuersalem episcopum appellarunt: quod a Gregorio in tribus epistolis proditum esse memoriæ ait. Hîc autem, Christiane lector, vnum hoc (spero) tecum ipse cogitabis atque repetes. Si vniuersalis episcopi nomen Romano pontifici cõcessum, donatúmq; fuerit in Calchedonensi Cõcilio, quod anno Domini 488. habebatur, tum ex Hardingi ipsius confessione, atq; ex huius Concilij testimonio Romanus pontifex ante illud tempus vniuersalis episcopi titulum non est consequutus. Alioquin enim quî aut illi conferre potuerunt, quod non in sua potestate fuit: aut ipse recipere, quod antè habuerat? Ista verò munerum donatio vehementer certè puerilis extitisset. Itaq; ex integro sexcentorum annorum numero nobis sponte sua Hardingus annos quadringentos octoginta & octo remittit, quò faciliores rationes conficiamus. Antequam progrediamur, quantum huic sexcentorum triginta episcoporum Concilio Calchedonensi ipse Papa fidei tribuat videamus. Gelasius Papa inquit: *Apostolica Romana sedes ex parte quadam illud non approbauit, propterea quòd multa in eo per incompetentem præsumptionem ventilata essent.* Leo Papa vniuersum Concilium ambitionis & inconsultæ temeritatis insimulat. Hieronymus autem in negotio coniugij *Inter raptorem, & raptam* istis sexcentis & triginta episcopis, totiúsq; Concilij sanctioni, atque decreto repugnans probatur. Tanti Concilia æstimant isti, quando ipsis placet. Ius autem inquit: *Absurdum videtur, licere eidem partim comprobare iudicium defuncti,* (quatenus ab eo est) *partim euertere* (quãdo illi videtur aduersari.)

Gelasius inter acta Concil. Tarracon. *Per incompetentem præsumptionem ventilata.* Leo, *Ambitionem & inconsultam temeritatẽ.* 36. Quæst 2. Tria legitima. Pan. De bonis libertor. Nam absurdum. Caius.

Hardingus autem regeret, *Quanta hoc cunq; fide Concilium fuerit, Leoni nomen vniuersalis episcopi dedisse constat.* Quid si autẽ istud omnino falsum sit? Quid si nullus huiusmodi titulus neq; datus, neq; oblatus in illo Concilio fuerit? Certè quidem integrum extat Calchedonense Concilium, & scriptis, & typis mandatum, faciléque consuli potest. Quamobrem neque locum Hardingus designat, neque Canonem indicat, neque verba profert? saltem non notam aliquam in margine posuit, vt eò nos remitteret? Fortè autem dixerit, combustum ab hæreticis esse Canonem istum, quemadmodum antè de Niceno Concilio affirmauit. Quanquam vix probabile videatur, ex omni illo Concilio sex dun-

sex duntaxt versus igne consumptos fuisse, idque in omnibus vbique exemplaribus: reliquum autem Concilium incolume prorsus remansisse: Et verba ea, quibus titulum Papa suum asserit, per negligentiam amitti potuisse, maximè Romæ, in Papæ ipsius bibliotheca: quæ autem Papa reprobat atque damnat, integra seruari. Nullum aliud habet intra sexcentos a Christo annos habitum, quod venditet Hardingus, Concilium: atque illud ipsum tamen neutiquam extat. At testis erit satis locuples Gregorius: is inquit: *sexcenti triginta episcopi in Calchedonensi Concilio Romanum pontificem episcopum vniuersalem appellarunt.* Falsum est, atque in Lectoris fraudem comparatum. Neque enim Gregorius inquit, Episcopos eius Concilij vel salutasse, vel inscripsisse, vel prædicasse, vel appellasse eo nomine pontificem Romanum: Modò inquit: *Romano pontifici vniuersitatis nomen oblatum est.* Obtulisse hoc illi nomen eos confirmat: appellasse autem eo nomine minimè. Quare immodico studio abductus authoris sui sententiam ementitur Hardingus. Gregorius autem amplius affirmat, *Neque Leonem, neque quenquam aliun decessorum suorum pontificum Romanorum illud superbum atque prophanum nomen vnquam assumpsisse, aut eo appellari se permisisse: quantumuis licèt a Concilio eis oblatum esset.* Pontifices Romani nunquam eo nomine vsi sunt, etsi oblato: amittere ergo illud debent *lege, de non vsura.*

Gregor. lib. 4. epist. 32. & 36.

Superbum, prophanum nomen.

Respondebit Hardingus, *hoc humilitati esse suæ tribuendum potiùs, quàm quòd minùs licere putarent.* Qua de causa, vocari malunt *Serui seruorum Dei.* Equidem Gregorius, qui istis verbis primus, quasi legitimo titulo suo vsus est, ita se ingenuè appellasse propter intolerandas, quas pertulit, molestias ac assiduos labores est existimandus. Sic enim ipse conqueritur: *Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Eundem etiam Augustinus multò ante Gregorium titulum vsurpauit aliquando, quòd ipsius esset æquè dura conditio. Hæc enim de se habet: *Augustinus episcopos Seruus Christi, Seruorúmque Christi.* Cæterùm, qui neque gregem pascit: neque agrum Domini arat: neque vineam colit: neque Sacramenta administrat, neque consolatur, neque exhortatur, neque docet: qui nobilium hominum humeris per vicos sublimis vehitur, neque terram contingere propter summam sanctitatem debet: qui nobilissimum Gallorum regem stapedam tenere, totius Christianitatis imperatorem equum habena ducere, principes dominósque mundi calceum osculari cogit: qui nullum in ecclesia Christi ministerium exequitur, quomodo se vel Seruum Christi, vel Seruorum Christi seruum nominare sine intolerabili hypocrisi possit? Hoc est verò palam dissimulare, vocabula pueriliter iactare, & apertè omnibus mortalibus illudere. Sic quidam de Iulio Cæsare scripsit: *Deposuit nomen dictaturæ, at vim retinuit.* Ita Appianus principes Romanos se Imperatores dici velle inquit, quod castrense verbum fuit, bellóque tantùm valuit: reges autem nominari nullo modo velle, quandoquidem regis tum apud eos maximè

Gregor. lib. 1. epist. 7. & 25.

De Meritis & remissione peccatorum, ad Marcellinum. lib. 3. ca. 1.

Dion. Appianus.

εἰσὶ αἱ τἀληθῆ γὰ βασιλῆς. Cornelius Tacitus in Augusto. Cicero in Verrem.

inuisum esset, odiosúmque nomen, *Quanquam* (inquit) *re quidem vera reges sunt.* Ita Cæsar Augustus, etsi tyrannus esset, & plebem dominatu oppressisset, dici tamen Tribunus plebis voluit. Eodem modo Verres, quanquam Siciliam omnem miserrimè exhausisset, funditúsque vastasset, se tamen σωτῆρα inscripsit ipse, id est, Custodem, atque seruatorem eius insulæ. Ita isti manifestò simulant, & vt quidam loquitur, *Vitium nomine contegunt*. Non tamen aliqua istiusmodi simulatione, humilitatísue prætextu inductus Leo atque Gregorius, aut vllus præterea pius pontifex Romanus nomen istud recusauit, vti fingit Hardingus: sed ipsa iniquitate atque iniuria, quæ eodem contineretur. Sic enim Gregorius habet: *Si vnus patriarcha vniuersalis dicitur, patriarcharum nomen cæteris derogatur. Absit autem ab omni Christiana mente, vt quisquam sibi tantum arroget. Prophano huic nomini consentire, est fidem amittere.* Est itaque in Carthaginiensi Concilio decretum hoc modo: *Primæ sedis episcopus ne appelletur Princeps Sacerdotum, vel summus Sacerdos, vel aliquid huiusmodi: sed tantùm Primæ Sedis Episcopus. Vniuersalis autem nec etiam Romanus pontifex appelletur.* Posterius hoc membrum Canonis illius (*Vniuersalis autem Episcopus nec etiam Romanus pontifex appelletur*) quidam Petrus Crabbe, a quo vnum in corpus congesta fuerunt Concilia, de industria & callidè dissimulauit, atque resecuit. Tametsi fraus nullo negotio deprehenditur. Etenim eandem clausulam integram inuenire licet cum in manuscriptis exemplaribus Conciliorum, tum in Gratiano, qui decreta collegit: atque adeo ipsa barbara glosa in eadem verba sic habet: *Hîc dicitur, quòd Papa non debet vocari Vniuersalis.* Hardingus eo nomine appellatum esse Papam asserit: atque ad illud confirmandum Concilium profert sine Canone. Ipsum verò generale Concilium Carthaginiense habet: Vniuersalis autem Episcopus ne Romanus quidem pontifex appelletur: illiúsque extat Canon, & ab omnibus cerni potest. Nunc lector Christianus statuat, vtri potiùs fidem habere velit.

τῷ ὀνόματι ἀφιστῆσι τὴν μοχθηρίαν. Gregor. lib. 4. epist. 36. Gregor. lib. 4. cap. 39.

Concil. Carthaginen. 3. can. 26.

Romanus pontifex nō debet vniuersalis episcopus appellari.

Dist. 99. primæ Sedis.

Non obtulisset hoc Concilium (inquit Hardingus) *nomen istud Leoni, nisi id legitimum fuisset.* Tametsi non esse legitimum, quicquid in Concilio disceptatur, ipse nouit. Quædam enim huius ipsius Calchedonensis Concilij decreta, tanquam ab omni æquitate & iure disiuncta damnarunt Leo atque Gelasius, quemadmodum priùs admonuimus, quantumuis repugnante sexcentorum triginta Episcoporum sanctione. Niceni patres contra diuina præcepta legitimas presbyterorum atque Episcoporum nuptias dirumpere sunt conati: a Paphnutio autem, quandoquidem rem illicitam moliebantur, reprehensi sunt atque prohibiti. Quare sic rectiùs concluserit Hardingus: Leo, Gregorius, cæteríque sancti patres Romani pontifices vniuersalis Episcopi nomen repudiarunt, id quod ipsorum verba declarant, quòd & in reliquos Episcopos iniurioſum esset, & fidei labem nonnullam aspergeret: ipsáque eadem de causa generale Concilium Carthaginiense

Inter Decreta Concil. Tarracon.

Socrates lib. 1. cap. 11.

thaginiense decreuit Romanum pontificem eo nomine nequaquam appellari aut debere aut posse: fuit itaque nomen illud illegitimum.

Hæc quanquam ita sunt, verum tamen esse debet, quod Hardingus ait, *In Calchedonensi Concilio ita appellatum esse Leonem.* Loca nota sunt, nec possunt negari. Tribus enim in epistolis eo nomine salutatur: quarum primam misit Athanasius quidam presbyter: alteram Ischyrion Diaconus: tertiam Theodorus etiam Diaconus. Ex omni autem illa sexcentorum triginta episcoporum multitudine, ne vnum facilè ostenderit Hardingus, qui sic illum vel salutauerit, vel appellauerit. Cõcil. Calchedonẽ. Actio. 3.

Itaque quòd Hardingus, quò Lectoris sui memoriæ consulat, notam istam in margine defixit, *Pontificem Romanum vniuersalem episcopum, & caput ecclesiæ dictum esse ante mille abhinc annos*, multò quidem veriùs atque meliùs librum hisce annotationibus suum insignire potuisset: *Gregorij verba ementita: Concilium corruptum: vnicus iste Canon amissus: cæteri omnes salui & incolumes: peregrinus presbyter, duóque inopes Diaconi pro bonis atque legatis suis priuatim agentes, Leonem vniuersalem episcopum nuncuparunt: sexcentorum autem & triginta episcoporum, qui ferre in Concilio suffragia potuerunt, nullus eum ita vnquam vocauit.* Ista in margine verè annotare licuisset Hardingo.

Verùm pontifices Romani (inquit Hardingus) *qui sancti patres martyrésque extiterunt, isto nomine vsi sunt, quemadmodum ex ipsorum literis apparet.* Atque hîc epistolarum inscriptiones introducuntur, quas Sixtus, Pontianus, alijq; nonnulli scripsisse feruntur, quæ longè reuera pòst scriptæ sunt, quàm ij obijssent, a quibus fuisse scriptæ dicuntur. Fundamenta Hardingus tam ruinosa iacit.

Quidnam autem isti vetusti patres loqui docentur? aut quid ad causam hanc adiumenti afferunt ipsorum verba? Inscriptionem literarum suarum huiusmodi fecerunt: *Sixtus, Pontianus, Victor episcopus vniuersalis ecclesiæ. Hoc autem* (inquit Hardingus) *nihil planè est aliud, quàm vniuersalis episcopus: nihil quicquam inter ista interest.* Quàm isti indagant, & venantur, quod nusquam inueniri potest? Quandoquidem Hardingus *Episcopum vniuersalem*, quem quærebat, inuenire haud potest, quod illi genere accedit proximè, nempe *episcopum vniuersalis ecclesiæ*, nactus est: atque ista duo, inquit, eadem sunt. Quanquam hæc res haud magno ad inuestigandum labore indigebat: puer quisque nullo negotio reperisset.

Quòd si autem Episcopus vniuersalis idem fuerit, atque Episcopus vniuersalis ecclesiæ, quî tum verum est, quod Gregorius inquit, *Nemo decessorum meorum vnquam vti hoc nomine consensit?* Aut quî nomen hoc vniuersalis Episcopi tantopere detestari potuit, cum interim nomen istud Episcopi vniuersalis ecclesiæ, quod a maioribus suis vsurpatum fuisse intellexit, tam facilè toleraret, si penitus vnam, eandémque rem ambobus hisce vocabulis declaratam esse iudica- Gregor. lib. 4, epist. 32. & 36.

ret? denique si eadem ista sint, vt confirmat, & sibi persuadet Hardingus, nomina, vnde tum accidit, vt hoc sit pium, impium illud: superbum illud, hoc nequaquam: illud blasphemum, hoc verò omnis blasphemiæ expers?

Inde autem est hic error, quòd verba ista, *Vniuersalis ecclesia*, perperam intelliguntur. Etenim ecclesia Vniuersalis, atque ecclesia Catholica, quorum nominum alterum Græcum est, alterum Latinum, idem valet: communitérq; ab eruditis patribus dicitur, quasi cótraria ecclesiæ particulari, cuiusmodi sunt hæreticorum atque schismaticorum ecclesiæ. Hoc modo pius quisque episcopus Catholicæ, seu vniuersalis ecclesiæ est episcopus: quemadmodum singuli pij homines eiusdem membra sunt. Sic Calixtus scribit: *Calixtus Archiepiscopus ecclesiæ Catholicæ vrbis Romæ:* Sic Marcellus, *Marcellus episcopus sanctæ & Apostolicæ, & Catholicæ vrbis Romæ*. Istis in locis Roma Catholica, hoc est, Vniuersalis vrbs appellatur: partim vt hæreticorum, quæ prorsus particulares fuerunt, ecclesiæ remouerentur: partim vt constaret, ecclesiam illam Catholicæ atque vniuersalis fidei esse alumnam. Ita etiam in Concilio Constantinopolitano scriptum est, *Clerici & Monachi Apostolici Throni Antiochenæ magnæ Ciuitatis, Catholicæ, sanctæ ecclesiæ Dei.*

Calixti epist. Decret. 1.
Marcelli epist. 2.
Concil. Constantinopo. 5. Actio. 1.

Deinde, quiuis episcopus vniuersalis ecclesiæ dici episcopus potest, propterea quòd ad ipsius officium pertinet non suum modò gregem curare, sed cæteros etiam vniuersæ Dei ecclesiæ omnes cura complecti. Ita Origenes habet: *Qui vocatur ad Episcopatum, vocatur ad seruitutem totius Ecclesiæ.* Ita Chrysostomus vniuersum populum cohortans inquit: *Vniuersæ ecclesiæ curam geramus.* Ita ad episcopos Gallicanos scribit Eleutherius Papa: *Huius rei gratia vniuersalis vobis a Christo commissa est Ecclesia, vt pro omnibus laboretis, & cunctis opem ferre non negligatis.* Quare, hisce de causis cum Romani, tum Antiocheni atque Gallicani episcopi dicti sunt episcopi vniuersalis ecclesiæ. Vniuersalis autem episcopus nullus eorum est vnquam nominatus.

Origen. in Esai. homil. 6.
Chrysost. in 2. Corinth. hom. 18.
Epistola Eleutherij ad Episcopos Galliæ.

De Ioanne Constantinopolitano, qui primus in illud nomen inuasit, Gregorius pontifex Romanus ita scribit: *Despectis omnibus solus conatur appellari episcopus.* Similiter Pelagius Papa habet: *Si primus patriarcha vocetur vniuersalis, tum reliqui nomen amiserunt patriarcharum.* Hoc igitur *vniuersalis episcopus* indicat, illámque infinitam atque immoderatam potentiam arguit, quam Romano pontifici vendicat Hardingus. Sic enim antea confirmauit, *reliquos tres patriarchas duntaxat esse nomine tenus patriarchas, atque eius delegatos, & seruos, qui quod ipse iusserit, exequantur.* Pro quo episcopum Hardingus vniuersalis ecclesiæ inuenit: itáque quod quæritur defugiens, ad illud respondet, quod in dubium minimè venit: suóque silentio non obscurè confitetur hactenus se vniuersalem suum episcopum nec inuenisse, nec inuenire posse.

Gregor. lib. 4. epist. 34.
Pelagij. 2. epist. 1.
Distin. 99. Nullus. Sectione. 23.

Quòd

Quòd hîc Aphricanum Concilium, epiſtolamq; Athanaſij iactat Hardingus, eodem modo diluitur: præterquam quòd ea epiſtola, quam illi ſanctiſſimo patri tribuunt, tota ſit ex vaniſſimis, manifeſtiſſimiſq; commentis concreta, quemadmodum ſuprà docuimus. Epiſcopi, qui ad Aphricanum Concilium conuenerant, cum vniuerſalem Papæ poteſtatem penitus repudiarunt, Clericis ſuis excommunicationis propoſita pœna ſi ad eum prouocarent, tum pluribus ad ipſum in eodem Concilio datis literis familiaritatis, æqualitatiſque vocabulo vtuntur, eúmq; fratrem ſuum appellant. Concil. Aphrican. Ca. 12. Canon. 101. & 105.

Iam verò, vt iſtis nonnihil addamus, quandoquidem Hardingus poſt tam diuturnas vigilias, factámque cum ſuis ſtudiorum & cauſæ communicationem, vniuerſalem ſuum epiſcopum nondum poteſt in eccleſia Romana reperire, an illum nos alio vllo in loco inuenire poſſimus, videamus, ídq; non vnius presbyteri, aut Diaconi teſtimonio, ſed imperatorum Catholicorum, & Conciliorum, adeóq; ipſius Romani pontificis authoritate confiſi: neque aliquam nominum permutationem adhibentes, quemadmodum Hardingus ſua coactus inopia pro *Vniuerſali epiſcopo* Vniuerſalis eccleſiæ epiſcopum introducit, ſed verbis claris, manifeſtis, diſertis, & ſine vlla exceptione luculentiſſimis, quod inſtituimus, confirmantes.

In Conſtantinopolitano Concilio illius vrbis epiſcopus vix alio ſalutatur aut appellatur nomine. Sic enim illi fere ſemper inſcribitur, *Oecumenico patriarchæ Ioanni. Patri patrum, & vniuerſali epiſcopo Ioanni. Sanctus, œcumenicus Archiepiſcopus, & Patriarcha Mennas.* Concil. Conſtantinop. 5. Actio. 1.

Alexandrinum epiſcopum vniuerſi orbis iudicem appellatum fuiſſe teſtis eſt Nicephorus. Clemens ad D. Iacobum Hieroſolymitanum epiſcopum ſcribit hoc modo: *Clemens Iacobo fratri Domini, Epiſcopo Epiſcoporum, regenti Hebræorum ſanctam Eccleſiam Hieroſolymis, ſed & omnes Eccleſias, quæ vbiq; Dei prouidentia fundatæ ſunt.* Iuſtinianus imperator ita ſcribit: *Epiphanio archiepiſcopo huius regiæ vrbis, & vniuerſali patriarchæ.* Poſtremò, Romanus ipſe pontifex Conſtantinopolitanum epiſcopum ad hunc modum ſalutat: *Theraſio generali patriarchæ Adrianus Seruus Seruorum Dei.* In poſtremo Florentiæ habito Concilio Ioſephus Conſtantinopolitanus epiſcopus eodem vſus eſt titulo, ſéque *Archiepiſcopum nouæ Romæ, & patriarcham vniuerſalem* inſcripſit. Si inſtrumẽtis tam bonis pro Romano pontifice agere potuiſſet Hardingus, ea non ita ſilentio præteriturum fuiſſe cenſeo. Nicepho. lib. 14. ca. 34. Clementis Epiſt. 1. Authent. Conſtitutio 3. οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Concil. Nicen. 2. Act. 2.

Hardingus 31. Sectio.

QVod ad alterum nomen attinet: (Caput eccleſiæ) *eo nomine appellatum fuiſſe tum Romanum pontificem negare Iuellum vehementer miror. Aut enim contrà loquitur, ac nouit, in quo ſe iudicio ſuo, atque conſcientia condemnet ipſe eſt neceſſe, aut non ita doctus eſt, atque a ſuis eſſe iudicatur. Etenim, qui in antiquorum patrum lectione verſatur, nomen illud* Floridum genus dicendi.

vbique ferè Petro primo pontifici Romano, atque ita * consequenter Petri successoribus tributum reperiet, nomen (inquam) illud aut in terminis æquipollentibus, aut expressis. Primò scriptura Petrum vocat Primum. Nomina duodecim Apostolorum (*inquit Matthæus* hæc sunt. " Primus Simon, qui dicitur Petrus. *Neque tamen Petrum primum elegit Christus, sed Andream eius fratrem, sicuti priùs admonuimus. Dionysius ille vetustus author Petrum aliquando* Supremum decus *nuncupat, quia fuit omnium Apostolorum honoratissimus: aliquando* Summum: *aliquando* verticalem. *Origenes in principium Euangelij Ioannis inquit:* Nemo existimet nos Petro Ioannem anteponere. Quis ita fecerit? Quis enim Apostolorum superior sit eo, qui est, & dicitur vertex eorum? *Cyprianus Romanam ecclesiam respectu summæ potestatis, quam ille pontifex obtinet, vocat* Ecclesiam principalem, vnde vnitas Sacerdotalis exorta est. *Eusebius Cæsareensis de Petro Romam diuina prouidentia misso ad debellandum Simonem Magum loquens, eum vocat* Potentissimum & maximum Apostolorum, & reliquorum omnium principem. *Augustinus Petrum vsitatè nominat* Primum Apostolorum: *Hieronymus, Leo, Ambrosius, alijq; Doctores,* Principem Apostolorum: *Chrysostomus in locum illum Ioannis cap. 21.* Sequere me, *inter alia hæc habet:* " Si quis a me quæreret, quomodo Iacobus sedem Hierosolymitanam susceperit, hoc est, quomodo factus fuerit episcopus Hierosolymitanus, responderem, quòd hic (*Petrum significat*) totius orbis magister illum ei præfecerit. *In alio etiam loco adducens illud, quod Deus Hieremiæ dixit,* Posui te in æneam ferream columnam, & quasi aheneum murum: verùm Paulum (*inquit*) illum vni genti præfecit: hunc autem (*scilicet Petrum*) totius orbis totius rectorem constituit &c. *Cæterùm, ne fortè isti loci* [illegible] *authoritatem Petro soli, non item successoribus suis tribuere* [illegible] *repetendum est, Irenæum, atque Cyprianum agnoscentes Romanam* Primam & principem. *Theodoretus Leonem eandem propter episcopi illius Sedis primatum* [illegible] *sidentem appellat. Ambrosius in illum locum D.* [illegible] *ecclesiæ Columna dicitur, & firmamentum veritatis mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius* [illegible] *est Damasus.*

[illegible] *molestia vos testimoniorum recitatione, nisi* [illegible] *nos sententiam, aut clausulam habe-* [illegible] *ex vniuersis Articulis suis con-*

[illegible] *Romanum pontificem vni-* [illegible] *Quid autem refert, vtrum hoc* [illegible] *niatur, nécne? Alia eiusdem si-* [illegible] *nt, An non idem valet* Caput [illegible] *Dei, quem Romanum pontificem* [illegible] *concluditur.* " *Ecclesia, imò vni-* [illegible] *pontifex Romanus est rector do-*

mus

* Falsum: Petrus enim solus ita vocatus est: neq; tamen Romanus tum pontifex fuit.

" Hi termini non sunt æquipollentes.

" Hæc verba callidè adiecta sunt ad Chrysostomi sententiam, ut quidem prudens lector facilè deprehendet.

Matth. 10.

De diuinis Nominibus. Ca. 3.

Lib. 1. epist. 3.

τὸν κορυφαῖον καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων πρωτηγόρον. Homil. 17.

In Matth. homil. 55. Ierem. 1.

τῆς οἰκουμένης πρωθημένην.

*mus Dei, iuxta Ambrosium: Ergo Damasius est rector vniuersalis ecclesiæ. Eodem autem iure ac titulo Papa, qui est pontifex Romanus, nunc etiam est eiusdem rector. Quid aliud est, Romanam ecclesiam principem ecclesiam vocare, respectu episcopi vrbis illius, non autem aliter (qui Tropus est) quemadmodum Irenæus & Cyprianus eam vocãt, & præsidentem aut * dominantem vniuerso orbi, vt Leo: quàm pontificem Romanum Caput vniuersalis ecclesiæ dicere? Quid sibi vult Chrysostomus, quando Petrum totius orbis magistrum nominat? Et illud cuiusmodi est, quod alio in loco ait, " Christum non vni genti præfeciſſe Petrum, quemadmodum Pater Hieremiam Iudæis solis præfecerat, sed orbi toti: Quid (inquam) aliud vult, quàm esse illum Caput vniuersi orbis, & proinde vniuersalis ecclesiæ?*

In loco Ioan. 21. homil. 87. Exponens illud, sequere me.

In Matth. homil. 55.

* Falsum: Leo enim nullũ habet eiusmodi verbum.

" Perinde est, quod Gregorius habet de Paulo: obtinuit totius ecclesiæ principatum. in. 1. Regum lib. 4. cap. 4.

Episcopus Sarisburiensis.

VNiuersalis episcopi appellationem vnico duntaxat testimonio, eóque incerto & penitus obscuro confirmat Hardingus. Quod autem ad alterum attinet, id est, caput ecclesiæ, magnifica quadam & gloriosa venditatione atq; iactatione subnixus ingreditur, quasi maximam vincendi spem in confidentia collocaret, quemadmodum in aliquo lusionis genere fieri solet. *Si ista* (inquit) *nouerit Iuellus, tum contrà loquitur reclamante conscientia; si nescierit, indoctus est.* De eruditione contendere futile esset, & puerile. Satis ille videri debet scientia instructus, qui verum dixerit. Quòd si autem Hardingus, quantacunque doctrina præditus, Caput ecclesiæ suum inuenire poterit, non pugnabo: egregiè doctum esse confitebor Hardingum.

Pontificem Romanum ita appellatum esse, aut *æquipollentibus* vocabulis, aut disertè ait. Ita hæret, ac titubat, & labitur in principio. Quanquam si Caput ecclesiæ reuera pontifex Romanus extitisset, atque ita habitus, existimatúsque ab hominibus fuisset, quare nunquam disertè fuit & apertè sic appellatus? Nemóne per sexcentos annos eius pronunciare, & planè proferre nomen potuit? Vocabula autem illa vim eandem, atque significationem obtinentia, quæ ipse *æquipollentia* vocat, hoc indicent necesse est, Esse Romanũ pontificem Generalibus omnibus Concilijs superiorem: eum vnum posse scripturas interpretari, errare verò, aut iudicari a quoquam homine non posse: absque illo nullam existere salutem, orbémque vniuersum illum debere vniuersale caput agnoscere: qui secus fecerit, ei impendere immortale exitium. Tantum sibi Romanus pontifex isto nomine vendicat. Nisi ita vocabula Hardingi valuerint, minimè æquipollent. Ingenuè magis & apertè feciſſet Hardingus, si confessus esset *Nomen illud nondum inuentri posse*, atque ita deliberandi spatium postulasset.

Termini æquipollentes.

Vt ad rem autem veniamus, de pontifice Romano quæritur: de beato Petro respondetur: quasi Petrus ad hanc vsque diem pontifex remansisset. Verùm illud sibi isti assumunt, quicquid in Petro fue-

* Falsum: Petrus enim solus ita vocatus est: neq; tamen Romanus tum pontifex fuit.

vbique ferè Petro primo pontifici Romano, atque ita * consequenter Petri successoribus tributum reperies, nomen (inquam) illud aut in terminis æquipollentibus, aut expressis. Primò scriptura Petrum vocat Primum. Nomina duodecim Apostolorum (inquit Matthæus hæc sunt. " Primus Simon, qui dicitur Petrus. *Neque tamen Petrum primum elegit Christus, sed Andream eius fratrem, sicuti priùs admonuimus. Dionysius ille vetustus author Petrum aliquando* Supremum decus *nuncupat, quia suis omnium Apostolorum honoratissimus: aliquando* Summum: *aliquando* verticalem. *Origenes in principium Euangelij Ioannis inquit:* Nemo existimet nos Petro Ioannem anteponere. Quis ita fecerit? Quis enim Apostolorum superior sit eo, qui est, & dicitur vertex eorum? *Cyprianus Romanam ecclesiam respectu summæ potestatis, quam ille pontifex obtinet, vocat* Ecclesiam principalem, vnde vnitas Sacerdotalis exorta est. *Eusebius Cæsareensis de Petro Romam diuina prouidentia misso ad debellandum Simonem Magum loquens, eum vocat* Potentissimum & maximum Apostolorum, & reliquorum omnium principem. *Augustinus Petrum vsitatè nominat* Primum Apostolorum: *Hieronymus, Leo, Ambrosius, alij q; Doctores,* Principem Apostolorum: *Chrysostomus in locum illum Ioannis cap.* 21. Sequere me, *inter alia hæc habet:* " Si quis a me quæreret, quomodo Iacobus sedem Hierosolymitanam susceperit, hoc est, quomodo factus fuerit episcopus Hierosolymitanus, responderem, quòd hic (*Petrum significat*) totius orbis magister illum ei præfecerit. *In alio etiam loco adducens illud, quod Deus Hieremiæ dixit,* Posui te tanquam ferream columnam, & quasi aheneum murum: verùm Pater (*inquit*) illum vni genti præfecit: hunc autem (*scilicet Petrum*) Christus orbis totius rectorem constituit &c. *Cæterùm, ne fortè isti loci supremam hanc authoritatem Petro soli, non item successoribus suis tribuere videantur, memoria repetendum est, Irenæum, atque Cyprianum agnoscere, & vocare ecclesiam Romanam* Primam & principem. *Theodoretus etiam in epistola ad Leonem eandem propter episcopi illius Sedis primatum* orbi terrarum præsidentem *appellat. Ambrosius in illum locum D. Pauli* 1. *Timoth.* 3. *vbi ecclesiæ Columna dicitur, & firmamentum veritatis, sic habet:* Cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicitur: cuius hodie rector est Damasus.

Matth. 10.

" Hi termini non sunt æquipollentes.

De diuinis Nominibus. Ca. 3.

Lib. 1. epist. 3.

τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων πρωτόγονον. Homil. 87.

In Matth. homil. 55. Ierem. 1.

τῆς οἰκουμένης προκαθημένην.

Vtcunq; multa recitauit Hardingus, nondum tamẽ vniuersalis ecclesiæ caput reperit.

Non fatigassem Lectorem tam molesta tot testimoniorum recitatione, nisi Iuellus confidentissimè iactaret, nullam nos sententiam, aut clausulam habere, qua vel hunc, vel quenquam omnino ex vniuersis Articulis suis confirmemus.

At forsan aliquis dixerit, Nondum tamen Romanum pontificem vniuersalis ecclesiæ caput esse appellatum audio. Quid autem refert, vtrum hoc ipsum vocabulum in vllo prisco authore inueniatur, nécne? Alia eiusdem significationis, & momenti sæpissime occurrunt, An non idem valet Caput ecclesiæ vniuersalis, & Rector domus Dei, *quem Romanum pontificem Ambrosius appellat? Vnde istud argumentum concluditur.* " *Ecclesia, imò vniuersalis ecclesia est domus Dei: at Damasus pontifex Romanus est rector domus*

" Hæc verba callidè adiecta sunt ad Chrysostomi sentẽtiam, id quod prudẽti lectori facilè liquebit.

" Miserandus syllogismus: concluditur in secunda figura affirmatiuè.

mus Dei, iuxtæ Ambrosium: Ergo Damasus est rector vniuersalis ecclesiæ. Eodem autem iure ac titulo Papa, qui est pontifex Romanus, nunc etiam est eiusdem rector. Quid aliud est, Romanam ecclesiam principem ecclesiam vocare, respectu episcopi vrbis illius, non autem aliter (qui Tropus est) quemadmodum Irenæus & Cyprianus eam vocãt, & præsidentem aut * *dominantem vniuerso orbi, vt Leo: quàm pontificem Romanum Caput vniuersalis ecclesiæ dicere? Quid sibi vult Chrysostomus, quando Petrum totius orbis magistrum nominat? Et illud cuiusmodi est, quod alio in loco ait,* "Christum non vni genti præfeciſſe Petrum, quemadmodum Pater Hieremiam Iudæis solis præfecerat, sed orbi toti: *Quid (inquam) aliud vult, quàm esse illum Caput vniuersi orbis, & proinde vniuersalis ecclesiæ?*

In loci Ioan. 21. homil. 87. Extremi libel. sequere me. In Matth. homil. 55.

* Falsum: Leo enim nullũ habet ciusmodi verbum.

" Perinde est, quod Gregorius habet de Paulo: obtinuit totius ecclesiæ principatum. in. 1. Regum lib. 4. cap. 4.

Episcopus Sarisburiensis.

VNiuersalis episcopi appellationem vnico duntaxat testimonio, eóque incerto & penitus obscuro confirmat Hardingus. Quod autem ad alterum attinet, id est, caput ecclesiæ, magnifica quadam & gloriosa venditatione atq; iactatione subnixus ingreditur, quasi maximam vincendi spem in confidentia collocaret, quemadmodum in aliquo lusionis genere fieri solet. *Si ista* (inquit) *nouerit Iuellus, tum contrà loquitur reclamante conscientia: si nescierit, indoctus est.* De eruditione contendere futile esset, & puerile. Satis ille videri debet scientia instructus, qui verum dixerit. Quòd si autem Hardingus, quantacunque doctrina præditus, Caput ecclesiæ suum inuenire poterit, non pugnabo: egregiè doctum esse confitebor Hardingum.

Pontificem Romanum ita appellatum esse, aut *æquipollentibus* vocabulis, aut disertè ait. Ita hæret, ac titubat, & labitur in principio. Quanquam si Caput ecclesiæ reuera pontifex Romanus extitisset, atque ita habitus, existimatúsque ab hominibus fuisset, quare nunquam disertè fuit & apertè sic appellatus? Nemóne per sexcentos annos eius pronunciare, & planè proferre nomen potuit? Vocabula autem illa vim eandem, atque significationem obtinentia, quæ ipse *æquipollentia* vocat, hoc indicent necesse est, Esse Romanũ pontificem Generalibus omnibus Concilijs superiorem: cum vnum posse scripturas interpretari, errare verò, aut iudicari a quoquam homine non posse: absque illo nullam existere salutem, orbémque vniuersum illum debere vniuersale caput agnoscere: qui secus fecerit, ei impendere immortale exitium. Tantum sibi Romanus pontifex isto nomine vendicat. Nisi ita vocabula Hardingi valuerint, minimè æquipollent. Ingenuè magis & apertè feciſſet Hardingus, si confessus esset *Nomen istud nondum inuenìri posse*, atque ita deliberandi spatium postulasset.

Termini æquipollentes.

Ve ad rem autem veniamus, de pontifice Romano quæritur: de beato Petro respondetur: quasi Petrus ad hanc vsque diem pontifex remansisset. Vetùm illud sibi isti assumunt, quicquid in Petro fue-

rit prærogatiuæ, id omne hæreditario iure ad Romanum pontificem necessariò deuolui, tametsi nullam Petri scintillulam habuerit. D. Petrus a priscis patribus variè appellatur, Primus, Præcipuus, Vertex, Supremum decus Apostolorum, & ab Eusebio atque Augustino ἀποστολος, & princeps Apostolorum. In quibus postremis verbis Augustini, & Eusebij, admonendus es mihi lector, *Principem*, non semper pro principe quodam, & Domino authoritate & imperio præpollente intelligi, sed aliquando virum primarium, aut præstantissimum significare. Ita legimus in scripturis, *Princeps familiæ: princeps legationis: princeps coquorum.* Eodem modo Cicero inquit, *Seruius princeps in iure ciuili: philosophorum princeps Aristippus.* Sic Petrus dicitur princeps Apostolorum: ideóque illum Augustinus Primum vocat, & præcipuum. Hîc autem imaginari non oportet, quemadmodum fingere videtur Hardingus, Petrum fuisse dominum, aut principem constitutum & potestatem atque imperium in fratres suos obtinuisse. Ambrosius, vti antè commemorauimus, collatis inter se Petro, & Paulo sic ait: *Inter ipsos, quis cui præferatur, incertum est.* Similiter Cyprianus habet: *Hoc erant cæteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio præditi, & honoris, & potestatis.* Ambrosius sibi de Petro, & Paulo incertum esse affirmat, vtrum alteri præponat: Cyprianus ait, Omnes Apostolos pari honore, & potestate præditos fuisse: Hardingus tamen Petrum solum principem, cæterósque omnes subditos, & seruos extitisse somniat.

Exod. 6. Numer. 10. 4. Regum. 25. Dist. 44. Cum autem. In Bruto. Tusculana. 2. Augustin. de verbis Do. in Euang. Matth. ca. 14. Ambrosi. Sermon. 66. Cyprian. De Simplicitate prælatorum.

At Chrysostomus affirmat, *Petrum orbi vniuerso præfectum a Christo fuisse.* Quid ex hisce verbis extraordinariæ, & singularis potestatis collegerit Hardingus non intelligo. Quod enim Petro mandatum erat, idipsum cæteris etiam Apostolis vniuersis æquali iure commissum fuit. Christus omnibus dixit, *Ite in vniuersum orbem, & prædicate Euangelium.* Atque Paulus de ipsis fuisse vaticinio prænunciatum inquit: *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Quare, quæ hoc in loco Chrysostomus de Petro dixit vno, eadem aliâs de vniuersis Apostolis eisdem pen[illegible]rbis est loquutus. Ita in Ioannem scribit, *Apostoli suscipiunt curam totius mundi.* Ita de Paulo habet: *Michaeli gens commissa est Iudæorum: Paulo verò Terræ, ac mariæ, atque vniuersi orbis habitatio.* Rursus: *Paulo Deus omnem prædicationem, & res orbis, & mysteria cuncta, vniuersámque dispensationem concessit.* Similiter inquit Gregorius: *Paulus catenis vinctus Romam petit occupaturus mundum.* Iterum, *Paulus ad Christum conuersus, Caput effectus est Nationum: quia obtinuit totius Ecclesiæ principatum.* Hæc ea fuit vniuersalis potestas, quam D. Petro tributam fuisse Chrysostomus confirmat: neque illi separatim vni, sed reliquis cunctis Christi Apostolis æqualiter. Quod alibi ipse Chrysostomus apertè exponit hisce verbis: *Apostoli vniuersum orbem terrarum pernaserunt, & omnibus principibus fuerunt magis propriè principes, regibus potentiores.* Ita non modò Petrus, sed vniuersi etiam, & singuli Apostoli orbis totius principes extiterunt.

Chrysosto. in Matthæ. hom. 55. Matth. 28. Marc. 16. Psalm. 19. Rom. 10. Chrysosto. in Ioan. hom. 87. Chrysosto. in Acta. hom. 3. Chrysosto. in epist. ad Romanos. hom. 18. Grego. in Iob. lib. 27. ca. 6. Gregor in 1. Regum. lib. 4. ca. 4. Chrysosto. in Psalm 44.

Sequitur.

Sequitur, *quòd Petrus Iacobum Hierosolymitanum episcopum constituit, idq; ex authoritate Chrysostomi.* Etsi Chrysostomi locus iste non adeo magni sit momenti, tamen quando accuratè excutitur, atque inspicitur, vehementer suspectus esse videatur, quòd neque cum ijs, quæ præcurrunt, neque quæ subsequuntur, congruit: sed planè fraudem nonnullam redolet. Si verba Hardingus ipse æquo iudicio expendere vellet, atque æstimare, vnde ea in illum locum irrepserint, miraturum esse sat scio. Chrysostom. in Ioan. hom. 87

Neque Iacobum a Petro quicquam authoritatis accepisse est credibile, cum antè a Christo satis accepisset authoritatis. Christus enim singulis Apostolis æquè mandata dedit: *Vt pater meus viuens misit me, ita ego vos mitto: Vos eritis mihi testes, vsque ad fines mundi.* Quodsi Petrus Iacobo authoritatem dederit, quis tum Paulo dedit? Non enim profectò in immuni habitauit Paulus, sed imperio non minùs fuit, quàm Iacobus obnoxius. Paulus autem ait: *Se Apostolum fuisse non ab hominibus, neque per homines, sed a Iesu Christo, & Deo patre. Qui principes fuerunt Apostoli, nihil mihi dederunt. Mihi commissum fuit prædicare Euangelium inter Gentes, quemadmodum Petro inter Iudæos.* Eundem autem locum exponens Chrysostomus habet: *Paulus nihil opus habebat Petro, nec illius egebat voce: Sed honore par erat illi: nihil hîc dicam amplius.* Hinc iam liquet cæteros Apostolos minimè a Petro Apostolatum, authoritatemq; suam accepisse. Lucæ. 24. Ioan. 15. Act. 1. Ioan 17. Ioan. 20. Galat. 1. Galat. 2. Chrysostom. in epist. ad Galat. ca. 2.

Cæterùm, vt demus mandasse Petrum Iacobo, vt Hierosolymis prædicaret, ex eo tamen non efficitur Petrum in Apostolos dominatum, & imperium habuisse. Etenim inde istud summum incommodum sequeretur: Apostoli Hierosolymis constituerunt, vt Petrus proficisceretur Samariam, & Euangelium annunciaret: Ergo, Apostoli Petro dominati sunt: Quo firmissimum Hardingi præcipuumq; principium conuellitur. Actor. 8.

Sed Apostolorum caput fuisse Petrum concedamus, tanquam rem ab hac causa longissimè remotam. Ex eóne concluserit Hardingus Papam esse vniuersalis ecclesiæ caput? Quid enim Papa habet, quod Petrus habuit? An Euangelium prædicare? Non prædicat. Gregémne pascere? Non pascit. At successionem, Sessionemq; in Petri cathedra, quæ Romæ est, suam iactabit. Responderit aliquis, Scribas atque Pharisæos in Mosis cathedra sedisse. Hardingus autem non est nescius Petrum, quando istud acciperet priuilegij Hierosolymis, non Romæ fuisse. Quare ista ratio sic meliùs constabit: Petrus neque est cæteris Apostolis dominatus: neque Romæ *pontifex fuit*, quando eum Christus est alloquutus: quare hinc Romanus pontifex vniuersalem potestatem, dominatumq; in omnem orbem iure sibi vendicare nequit. Certè Augustinus habet: *Paulus ipse non poterat esse Caput eorum, quos plantauerat. Inquit enim, Nos cum multi sumus vnum esse corpus in Christo: Christumq; ipsum esse caput Vniuersalis illius corporis.* Ex istis Augustini verbis sic argumentari licet: Paulus eorum, quos plantauerat, caput esse non potuit: Ergo, multò minùs Papa caput esse potest eo- Matthæ. 23. Augustin contra literas Petiliani lib. 2. 1. Corinth. 12. Roman 12. Ephes. 1.

rum, quos nunquam plantauerat.

Illud tamen adhuc vrgebunt, quòd Theodoretus Romanam ecclesiam τῆς οἰκουμένης πρωκαθημένην appellat, quæ verba falsò reddidit Hardingus, *Præsidentem*, seu *imperantem orbi terrarum*. Neque enim ignorat πρωκαθῆσθαι esse *Primo loco sedere*, neque imperium vllum dominatúmue arguit. Rectiùs vertisset, *Ecclesiam orbis terrarum præsidentem*. Atque ita ipsius cum Iustiniani imperatoris Constitutionibus pulchrè conspirasset conuersio, quibus primas obtinendi in Concilijs conuentibusq; omnibus priuilegium Romano pontifici tribuitur.

Auth. Colla. 9. De Eccle. tit. 1. Cod. De Sacrosanctis Eccles. ca. Decernimus.

Illud etiam obijcient, quòd ecclesiam Romanam Cyprianus, *Ecclesiam principalem* vocat: ex quo non intelligo, quàm rectè possit Hardingus concludere isto modo: Ecclesia Romana est ecclesia principalis: Ergo pontifex Romanus est caput Vniuersalis ecclesiæ. Etenim Cyprianus ipse in eadem epistola disertis verbis ait: *Authoritatem episcoporum Africanorum æque magnam esse, atque Romani pontificis.* Cicero vrbis illius nobilitatem prædicans, eam vocat *Lucem orbis terrarum*, atque *Arcem omnium gentium*. Frontinus similiter habet: *Roma vrbs indiges, terrarumq; dea.* De eadem etiam Hieronymus ætate sua scribit: *Romanum imperium nunc vniuersas gentes tenet.* Quapropter in Calchedonensi Concilio Romanus imperator dicitur *Dominus omnis Terræ*, & *Dominus Vniuersi Mundi*. Propter cùm hanc imperij magnitudinem, ac maiestatem, tum etiam Martyrum multitudinem inuictamq; virtutem: proptérq; locum ipsum, in quo Petrus maximè versatus est: atque vetustatem ecclesiæ, doctrinæq; integritatem, Romana ecclesia *principalis ecclesia* est nominata. Verùm adiungit: *Vnde Vnitas Sacerdotalis exorta est.* Quandoquidem ista verba pondus nonnullum habere videntur, præstantissimum fore iudico alterius alicuius æqui æstimatoris sententiam attendere. Polydorus Vergilius hæc eadem Cypriani verba exponens habet: *Ne quis erret, nulla alia ratione Sacerdotalis ordo a Romano Episcopo profectus esse dici potest, nisi apud Italos duntaxat id factum esse intelligatur: cum perdiu ante aduentum Petri in vrbem Romam, apud Hierosolymas Sacerdotium rite institutum fuisse, liquidò liqueat.* Itaque hoc encomium, Polydori quidem iudicio, Romanæ ecclesiæ delatum est a Cypriano, non totius orbis, sed Italiæ duntaxat ratione. Proinde Augustinus inquit: *Ciuitas, quasi Mater, & Caput est cæterarum: vnde etiam Metropolis appellatur.* Atq; hoc est quod vrbem Antiochenam Chrysostomus nuncupat *Metropolin fidei.*

Cyprian. lib. 1. epist. 3. Cicero. in Catil Oratio. 4. Petrus Crinit. lib. 1. cap. 18. Hieronym. ad Algasiam. q. 11. Concil. Chalchedon. Acti. 1. Polydor. Vergil. de inuẽtoribus rerum lib. 4. August. de cõsensu Euangelist. li. 3. Ad populum Antioch. hom. 17.

Istis addit Hardingus *Ecclesiam esse dictam domum Dei: cuius rector (inquit Ambrosius) nunc est Damasus.* Quàm isti omnia rimantur subtiliter, vt aliquid inueniant? & tamen hoc aliquid, nihil erit. Quam enim Ambrosius hac de re opinionem habuerit, facilè licet alibi ex alijs ipsius verbis intelligere. In epistola ad imperatorem Valentinianum sua Damasum non principem populi, nec caput ecclesiæ, neque vniuersalem episcopum vocat, sed tantùm episcopum ecclesiæ Romanæ. Siricium etiam pontificem Romanum in literis fratrem suum appellat.

Ambros. lib. 5. epist. 30. Ambr. lib. 10. epist. 81.

Atta-

Attamen, Damasum perspicuè & disertè rectorem domus Dei vocat. Potuit persimile ex Hieronymo testimonium adferre: *Damasus virgo Ecclesiæ Virginis doctor est.* Quid autem hinc colliget Hardingus? Quid de ipso Ambrosio, alijsq; episcopis sentit? Nónne illorum quisque fuit rector ecclesiæ Dei? Equidem Paulus presbyteros Ephesinos statim discessurus exhortatur ad hunc modum: *Attendite vobis ipsis, & toti gregi, in quo vos spiritus sanctus constituit episcopos, vt regatis ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.* Nihil aliud inter hæc Pauli verba, atque illa Ambrosij interest, nisi quòd Ambrosius habet, *Rector Ecclesiæ*, Paulus verò, *Regere ecclesiam.* Non tamen verbis suis sanxit Paulus, vt Ephesini presbyteri vniuersam Dei ecclesiam regerent. Sic Origenem Hieronymus vocat *Magistrum ecclesiarum:* sic Chrysostomum Theodoretus *Doctorem orbis terrarum:* sic Nazianzenus Basilium *Columnam, & firmamentum ecclesiæ.*

In Apologia aduersus Iouinianum. Actor. 20. Hieronym. de locis Hebraicis. Theodo. lib. 5. cap. 32. Nazianzen. in laudem patris sui.

Verùm animaduerte diligenter, optime Lector, atque Hardingum perspicies hunc Ambrosij locum præclarè detorsisse, atque ex indefinita, seu particulari propositione contra Dialecticas leges Vniuersalem concludere, quo faciliùs Papæ vniuersalem potestatem tueatur. Quòd enim Ambrosius indefinitè de ecclesia dixit, nulla certa, ecclesia nominata, id Hardingus ad Vniuersalem, totamq; ecclesiam violenter trahit: quasi Vniuersa Dei ecclesia Romæ fuisset. Simile genus erroris Bonifacium octauum induxit, vt isto modo ratiocinaretur: *Dominus dixit generaliter, Pasce oues meas, non singulariter has, aut illas: Ergo, commisisse intelligitur Vniuersas.* Ni Ambrosium Hardingus sic quasi decurtasset, quæ mox sequuntur verba, eius facilè sententiam demonstrassent: Sic enim exponit, quid per domum Dei intellexerit: *Ibi necesse est dicatur esse domus Dei, & veritas, vbi secundùm voluntatem suam timetur.* Hæc domus in omnibus vbiq; locis extitit, in quibus cognitus cultúsque Deus fuit: nedum in ecclesia duntaxat Romana.

σῦλον καὶ ἰδραίωμα. De Maior. & obedie. Vnam Sanctam. Ioann. 21. Ambros. in 1. Timoth. ca. 3.

At hæc effugia sunt, inquiet Hardingus. Etenim singularem quendam Damaso sibiq; proprium principatum atque dominatum tribuere videtur Ambrosius. Minimè verò ita ipsius præ se ferunt verba. Sententia verò eius qua ratione, nisi ex verbis, intelligi potest? Verùm vt hoc quicquid est omni scrupulo liberemus, an hæc ipsa dicendi forma ad alterum quēquam simili ratione accommodata aliquando fuerit, videamus. Arsenius in Submissione sua sic ad Anathasium scripsit: *Nos quoque diligimus pacem & vnitatem cum Ecclesia Catholica, cui tu per Dei gratiam præfectus es.* Hìc Athanasius ecclesiæ Catholicæ præfectus esse dicitur: Romanus tamen pontifex nequaquam fuit. Ita Cyprianus habet: *Hæc ecclesia vna est, quæ tenet, & possidet omnem sponsi sui gratiam: hac præsidemus.* Hìc se præsidentem, seu rectorem ecclesiæ Dei vocat Cyprianus: Interim Carthaginis episcopus, non Romæ fuit. Deniq;, de omnibus presbyteris Origenes vniuersim, ita loquitur: *Si tales fuerint, vt a Christo super illos ædificetur Ecclesia.* Hìc singulos presbyteros singula esse ecclesiæ Dei fundamenta ponit

Athanasi. in Apolog. 2. Cypria. ad Iubaianum de Hæreticis Baptizandis. Orige. in Matthæ. tractatu. 1.

Origenes. Quis tamen dixerit presbyterum quemuis esse Romanum pontificem? Itaq; Ambrosius hoc vult, Episcopum quemq;, aut patriarcham in sua diœcesi, seu prouincia totius ecclesiæ Rectorem esse. Atq; hoc est, quod dicere Cyprianus videtur, *Episcopatus vnus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur.* Quare iniuriam facere Hardingus Ambrosio videtur, quòd eius tam violenter ad vniuersalem pontificis Romani confirmandam potestatem verbis abutitur.

Cypria. de simplicitate Prælatorum.

Hîc autem Hardingus veritus, ne Lector suus harum pertæsus frigidissimarum ineptiarum, aliáque luculenta magis, aptéque concluſa argumenta desiderans, fortè diceret: *Nondum autem audio Caput vniuersalis ecclesiæ*, istud ipse præoccupauit. *Quid enim* (inquit) *refert, ipsissimne illud vocabulum apud antiquum authorem quenquam reperiatur, necne?* Attende verò, Lector. Nomen hoc, *Caput vniuersalis ecclesiæ*, idipsum est, quod nos negamus, quódq; Hardingus probandum suscepit, & se iam cumulatè euicisse, atque confirmasse asseuerat. Nunc tamen ad extremum suæ conscius inopiæ, illud defugit tanquam rem nihili, aitque, *Quid interest, vtrum eo nomine appellatus fuerit, an non?* Quasi diceret, Vniuersi veteres ecclesiæ patres Græci simul, & Latini verbis, & eloquentia caruerunt, atque aut non potuerunt, aut non sunt ausi Caput ecclesiæ suo & proprio nomine appellare. Quanquam si ita nuncupatus fuit Romanus pontifex, id ostendi possit: sin minùs, verum est, quod ego primùm asserui. Certè, titulum Vniuersalis episcopi Gregorius nomen nouum, inusitatum, atque inauditum vocat: aitque insuper, *Si placidè ferimus, vniuersæ ecclesiæ fidem corrumpimus.* Hæc itaque causa fuit ob quam prisci doctores Romanum pontificem Caput ecclesiæ nunquam vocarunt, quòd nec ita vnquam eum fuisse habitum, nec esse re ipsa Caput ecclesiæ intelligerent.

Gregor. lib. 4 epist. 32.

Gregor. lib. 6. epist. 24. vniuersæ Eccleſię fidem corrumpimus.

Hardingus quando, quod tantopere indagauit, nondum inuenire potuit, ad rationis subsidium sibi putauit esse confugiendum: *Vniuersalis ecclesia* (inquit) *est domus Dei: Damasus est rector domus Dei: Ergo Damasus est rector vniuersalis ecclesiæ.* Iste Syllogismus manifestò fallax est, & tot habet vitia, quot partes.

1. Primùm, ambigua est, multipléxque significatio horum verborum, *domus Dei.* Etenim cum vniuersalis, tum particularis quæque ecclesia est domus Dei.

2. Deinde, altera est fallacia, quam vocant Ex meris particularibus, seu A non distributo ad distributum.

3. Tertiò, aliud in ipsa Syllogismi forma maximum vitium inest, cuiuis puero vel parum Dialecticis imbuto notissimum. Etenim contra Dialecticorum præcepta formámq; argumentandi concludit in Secunda figura affirmatiuè, cum tamen Hardingus satis intelligat omnes Secundæ figuræ modos Negatiuè semper concludi. Huius autem argumenti ex consimili faciliùs intelligetur infirmitas: *Vniuersalis ecclesia est Catholica ecclesia: Arsenius autem ait Athanasium Alexandrinum episcopum Rectorem fuisse Catholicæ ecclesiæ: Ergo Athanasius episcopus Alexandrinus rector fuit Vniuersalis ecclesiæ.*

Quare

Quare hactenus verè dixerit Iuellus nullam ab Hardingo neque clauſulam, neque ſententiam allatam eſſe, qua liquidò conſtet Romanum pontificem, vel vniuerſalem epiſcopum, vel Caput Vniuerſalis eccleſiæ fuiſſe nominatum.

Hardingus. 32. Sectio.

VErùm vt iſtis hominibus ſatisfaciam, omnemq; cauillandi occaſionem præripiam, pauca teſtimonia recitabo, in quibus vocabulũ hoc (Caput) *Petro primo pontifici Romano diſertè tribuitur, eodemq; iure ſucceſſoribus etiam ſuis, & Sedi Apoſtolicæ. Chryſoſtomus de virtute, & poteſtate Petri, atq; de eccleſiæ firmitate loquens, in 55. Homilia in Matthæum hæc verba in multis habet:* Cuius paſtor, & "caput, homo piſcator, atq; ignobilis &c: *Quibus verbis affirmat Paſtorem & caput eccleſiæ, hominem piſcatorẽ, atq; ignobilem adamantis naturam firmitate ſuperare. Rurſus in Homilia de laudibus Pauli ſic habet. Neq; hic modò talis fuit, ſed is etiam, qui Apoſtolorum caput fuit, qui ſæpenumero dixit, ſe paratum eſſe vitam pro Chriſto profundere: tamen mortem ille vehementer pertimuit. Si caput Apoſtolorum extitit, tum hominum inferiorum caput fuit, atq; ita caput vniuerſalis eccleſiæ fuit.*

" Caput dignitatis & virtutis ergô. Sic Gregorius habet: *Paulus caput effectus eſt nationum.* In 1. Regum lib. 4. cap. 4.

Hieronymus contra Iouinianum inquit: Propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite conſtituto, Schiſmatis tollatur occaſio. *Vnde conſtat, Caput conſtitutum fuiſſe Petrum, quò diſſidia, atq; Schiſmata tollerentur. Itaq; incommodi iſtius nunc remanente periculo, & magis etiam, quàm illo tempore propter & maiorem multitudinem eccleſiæ, & permultos præterea morbos: eandem durare medicinam exiſtimandum eſt, niſi dicere voluerimus, Chriſtum minùs nunc eccleſiam ſuam tantopere auctam & multiplicatam curare, quàm principiò, cum eius grex exiguus eſſet. Hanc ob cauſam, niſi Dei erga eccleſiam prouidentiam denegabimus, vnum eſſe nunc etiam Caput ad tollendam Schiſmatum occaſionem conſtitutum non minùs, quàm Apoſtolorum ætate, fateamur eſt neceſſe. Hic autem ſucceſſor eius eſt, qui Caput tunc Chriſti mandato fuit, Romanus nempe pontifex in eadem, qua Petrus ſedit, reſidens cathedra.*

Cyrillus ait: Petrus vt princeps, Caputq; cæterorum, primus exclamauit, tu es Petrus filius Dei viui. *Auguſtinus etiam in Homilia quadam ad populum eum vocat* Caput eccleſiæ: Totius *(inquit)* corporis membrum in ipſo capite curat Eccleſiæ, & in ipſo vertice componit omniũ membrorum Sanitatem. *Alio etiam in loco:* Saluator quando pro ſe, & Petro exolui iubet, pro omnibus exoluiſſe videtur. Quia ſicut in Saluatore erant omnes cauſa Magiſterij, ita poſt Saluatorem in Petro omnes continentur: ipſum enim conſtituit * Caput omnium. *Hîc habent iſti homines diſertum vocabulum, quod requirunt,* Caput cæterorum, Caput eccleſiæ, Caput omnium, *& proinde* Caput vniuerſalis eccleſiæ. *Quid amplius quærunt? Neq; hîc reſpondere poſſunt, quòd quamuis*

dem, 124.

Li. Queſt. vet & noui teſtam. q. 75.

* Falſum: in manifeſta Auguſtini deprauatione poſitum. Auguſtinus habet, *Caput eorum*, Non *Caput omnium.*

authoritas ista, titulusq; Capitis Petro tribuatur, ab eo tamen ad successores suos minimè deriuetur, atq; transferatur. Certum est enim Christum ita instituisse ecclesiam suam, vt ea fuit ad mundi dissolutionem duratura, iuxta illud Esaiæ prophetæ: Super Solium Dauid, & super regnum eius sedebit Messias, vt confirmet illud, & corroboret illud in iudicio & iustitia amodo, ac vsque in sempiternum. *Quare sic illos, qui tum fruebantur ministerio, instituisse Christum liquet, vt ipsorum successoribus suis transmitteretur authoritas ac potestas ad ecclesiæ vtilitatem in perpetuum, præsertim cum diceret:* Ecce ego sum vobiscum vsque ad finem mundi. *Quam ob causam, quemadmodum in historia sua de Vandalorũ persequutione scribit Victor, Eugenius Carthàgenienſis episcopus ab Obado magno duce Hunerici regis Vandalorum rogatus de Concilio in Aphrica celebrando propter fidei negotia inter Arianos, quibus rex studuit, & Catholicos transigenda, ita habet:* Si nostram fidem regia potestas scire desiderat, quæ vna & vera est, mittat ad suos. Ego etiam ad fratres meos scribam, vt coepiscopi mei veniant, qui fidem vobis nobisq; communem declarent: *tum hæc verba habet:* Et præcipuè eccleſiam Romanam, quæ caput est omnium ecclesiarum. *Romanam ecclesiam appellans, pontificem Romanum, eiúsue pro eo mittendos delegatos intelligit.* Cap. 9. Matth. vlt. Lib. 3.

Sic itaq; luculentis, & antiquis testimonijs confirmauimus, nomen & titulum Capitis, Rectoris, Præsidentis, Præcipui, & Principis gubernatoris ecclesiæ a patribus non modò Petro tributum esse, sed etiam eius successoribus, Sedis Apostolicæ Pontificibus. Istis itaq; se amicè & perbenignè admonitum esse censeat Iuellus, vt suum de sententiæ mutatione, & subscriptione promissum meminerit.

Episcopus Sarisburiensis.

ISta omnia præterire sine responso testimonia liceret mihi, vtpote ab hoc negotio penitus aliena. Neque enim dubito, quin sibi facilè æquus Lector sit persuasurus, nos Diuo Petro litem nullam intendere, neque ipsius conari curiosiùs excutere titulos, aut suo illum iure spoliare. Petrum quidem ab istis patribus hîc commemoratis, Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, & Cyrillo verticem & caput Apostolorum appellatum esse liquet: & si necesse esset, idipsum multis præterea testimonijs confirmare, & conuincere possem. Quotus enim quisque est, qui hoc nesciat?

Verùm nouit Hardingus, controuersiam non de Petro, sed præcipuè & nominatim de Romanis pontificibus esse institutam: atque de ijs respondere debuisset, si syncerè simpliciterq; agere atque Lectori (vt inquit) suo cumulatè satisfacere in animo habuisset. Intra primos sexcentos annos pontifices Romæ sexaginta & octo extiterunt, cum fidei constantia, tum virtute & doctrina cæteris præstantiores, qui deinde consequuti sunt. Quare quando numero tam multi, eruditione tam spe-

ſpectati, vita tam ſancti fuerunt, mirum eſt non poſſe Hardingum vincere, quenquam ex ijs omnibus tam longo tempore nuncupatum ſemel eccleſiæ Caput fuiſſe, ac proinde in vno Petro ita acquieſcere: qui cum titulos iſtos acciperet, Romanus epiſcopus nequaquam fuit: quiq; in diſceptationem minimè vocatur. Itaque repetat Hardingus, quam in margine ſcripſit notam: & quòd ſcripſit hoc modo: *Petrus, & Succeſſores ſui Caput eccleſiæ diſertè nominati:* eam potiùs corrigat ſic: *Petrus ſolus, nec quiſquam ex ſucceſſoribus ſuis, Caput eccleſiæ diſertè nominatus*. Ita ipſius cum Textu Nota congrueret, neque Lectorem ſuum falleret.

Admonendus hic eſt Hardingus obiter mihi, quòd quanquam exiſtimationis ſuæ gratia cauſam probare ſuam vehementer cupit, non tamen ita debuit imperitis hominibus per præſtigias imponere, atque veterum patrum verba ementiri, & corrumpere. Etenim in Hieronymi loco, quem citat, verba quædam omiſit, ſenſumque ipſum penitus diſſimulauit: in Auguſtino verbum cum verbo commutauit. Hieronymus in eo loco magna quadam verborum acrimonia vſus Ioannem Petro præponit, maximè quòd Petrus maritus, Ioannes cœlebs fuiſſet. In ipſo autem contentionis æſtu hanc ſibi ipſe Obiectionem proponit: *At dices. Super Petrum fundatur Eccleſia: licet id ipſum in alio loco ſuper omnes Apoſtolos fiat, & cunctí claues regni cælorum accipiant, & ex æquo ſuper eos Eccleſiæ fortitudo ſolidetur.* Hæc verba etſi eadem cum reliquis circuitione comprehenſa præterire, atque celare conſultum Hardingo viſum eſt. Sequitur deinceps: *Tamen propterea inter duodecim vnus eligitur, vt, Capite conſtituto, ſchiſmatis tollatur occaſio. Sed cur non Ioannes electus eſt virgo? Ætati delatum eſt: quia Petrus Senior erat: ne adhuc Adoleſcens, & penè Puer progreſſæ ætatis hominibus præferretur*. Hæc eſt itaque Hieronymi ſententia, Chriſtum vitandæ perturbationis maximæque rerum omnium confuſionis cauſa, quæ ſocietates plerunque omnes peruadit, in quibus ordo nullus conſeruatur, Petro mandaſſe, quia reliquos ætate antecedebat, vt pro cæteris loqueretur, atque ageret, tanquam princeps, & Caput fratrum ſuorum omnium. Quæ ratio toto deinceps orbe paſſim recepta atque inſtituta fuit: vt in ſingulis presbyterorum Collegijs, vnus cæteris præcelleret, atque Epiſcopus diceretur. Hæc ſatis commoda reprimendæ in eccleſia contentionis via viſa eſt: Non tamen vti ſomniat Hardingus, vt vnus vir Vniuerſalis rector totius eccleſiæ conſtituatur. Hæc autem vberiùs a me in 15. Sectione iſtius Articuli differuntur.

Hardingus priſcos Doctores ementitur.

Hieronym. aduerſus Iouinianum lib. 1. Apoſtoli omnes æquales.

Hieronym. ad Nepotian. 7. Quæſt. 1. in Apibus. Hierony. in epiſt. ad Titum. cap. 1. Hierony. cõtra Luciferian.

In Auguſtini teſtimonio Hardingus animi ſui cauſa manifeſtam deprauationem adhibuit, & pro verbo *Eorum*, prudens vſus eſt *Omnium*. Quòd enim Auguſtinus habet: *Ipſum conſtituit Caput eorum*, maluit Hardingus hunc locum hoc modo proferre: *Ipſum conſtituit Caput omnium*. Nimirum corruptam diſciplinam ſine aliqua corruptione conſiſtere non poſſe ſatis intellexit.

Augu. in quęſt. Veteris & Noui teſtam. quęſtio. 75.

Deinde, non dubito quin meminerit Hardingus, quæſtionem hanc & diſceptationem non de extraordinario quodam nomine, ſemel, iterúmue ſingularem ob gratiam tributo commotam eſſe: ſed de vſitato peruulgatóque Romanorum pontificum titulo. Etenim Theophraſtus habet: *Quæ ſemel, aut bis accidunt, contemnunt legiſlatores.* Neque quod quiſquam alteri vel gratia inductus, vel virtutis admiratione illectus nomen dederit, eo illum tanquam trito, & ſuo titulo appellatum vulgò fuiſſe eſt exiſtimandum. Chryſoſtomus de imperatore Theodoſio ita ſcribit: *Læſus eſt, qui non habet parem vllum ſuper terram, Summitas, & Caput omnium ſuper terram hominum.* Eleutherius pontifex Romanus Lucio Inſulæ huius regi titulum hunc tribuit, *Vos eſtis Vicarius Chriſti.* Chryſoſtomus de Elia loquens, eum Prophetarum Caput vocat. Synodus Epheſina in literis ad Theodoſium, Valentinianumq; imperatores, Cyrillum Alexandrinum epiſcopum hoc titulo denotat: *Caput epiſcoporum congregatorum Cyrillus.* Ita Gregorius Paulum hoc inſigni ornat: *Paulus ad Chriſtum conuerſus, Caput effectus eſt nationum.* Atque vt Romani pontificis proprios titulos penitiùs intueamur, Nicolaus Papa ita ſcribit: *Conſtat, pontificem a pio principe Conſtantino Deum appellatum.* Hæc etiam ab ipſis dicuntur: *Papa eſt in primatu Abel, in zelo Elias, in manſnetudine Dauid, in poteſtate Petrus, in vnctione Chriſtus.* Iſta (inquam) nomina tanquam ſtudij & amoris ſui teſtimonia aliquibus impartita fuerunt: neque tamen eſt proinde dicturus Hardingus, vel imperatorem Caput omnium ſuper terram hominum dici oportere: vel regem, Chriſti Vicarium: vel Eliam, caput prophetarum: vel Cyrillum, Caput Concilij: vel Paulum, caput nationum: vel Romanum pontificem, Deum, aut Chriſtum, tanquam vſitato atq; proprio nomine. Etſi autem quibus D. Petrus appellari ſolitus fuerit nominibus, nihil omnino ad iſtam cauſam, vt antè dixi, intereſt: Hardingi tamen expendere hac de re argumentum placet: *Petrus* (inquit) *caput fuit Apoſtolorum: Ergo, Caput fuit inferiorum hominum: atque ita conſequenter caput vniuerſalis eccleſiæ.*

Pan. De Legib. & Senatuſcon. & Lon. Con. Nam ad ea. Chryſoſto. ad populum Antioch. Hom. 2

Chryſoſtom. in Epiſt. ad Rom. 11. Hom. 18. Cyrill. Tom. 4. Epiſt. 5. Gregor in 1. Regum. lib. 4 cap. 4. Diſt. 96. Satis euidenter.

Captioſum argumentandi genus hoc, in quo quaſi gradibus quibuſdam aſſurgitur, atque ad id, quod volumus, aſcenditur: quod Soriten dialectici nuncupant. Simili forma ſic concluſerit Hardingus: Elias, quemadmodum ait Chryſoſtomus, Caput fuit prophetarum: Ergo, hominum inferiorum Caput erat: atque ita vniuerſalis eccleſiæ.

Huius autem rationis vitium ex eo argumento faciliùs liquebit, quo Themiſtocles prætor Athenienſis de ſeipſo, de vxore, deq; puero ſuo luſiſſe aliquando dicitur. Sic verò habet: Populo Athenienſi ego impero: Mihi vxor mea: Vxori puer: Ergo, puero meo populus Athenienſis paret. In iſta argumentatione, hoc verbum *Imperare*, ſeu *Regere*, tria ſignificat. Themiſtocles enim imperabat, vt Prætor: Coniux ſua, vt mulier peruerſa, atque importuna: Puer, vt indulgentia materna laſciuus. Atque hinc extitit ea fallacia.

Non

Non aliter autem vocabulum hoc, *Caput*, principem nunc doctrina, nunc dignitate, nunc dominatu declarat. Ex quo etiam magna argumentandi fraus consequitur. Ineptus enim esset, qui sic concluderet: Paulus eruditione atque authoritate caput reliquorum omnium fuit: Ergo, reliquis omnibus dominatus est.

Victor autem iste, qui Vandalorum historiam literis mandauit, neque Scripturæ, neque Concilij, neque doctoris fidem obtinet, neque quibus institutis, & qua politiæ ratione vsa fuerit Ecclesia Primitiua exponit: neque satis constat, aut quàm syncerus author esset, aut qua memoria vixerit: neque pontificem Romanum caput vniuersalis Ecclesiæ nominat. Tantùm ait, *Romana Ecclesia est Caput omnium Ecclesiarum.* Fuisse autem eo quidem tempore Caput Romanam Ecclesiam nos neutiquam inficiamur, quemadmodum ex ijs, quæ suprà in hoc ipso Articulo sæpius dicuntur, apparet. Ita Bethlem caput orbis Prudentius appellat: *Sancta Bethlem caput est orbis.* Ita Chrysostomus Flauiano multa admonens, & præcipiens de salute ciuitatis Antiochenæ, *Cogita* (inquit) *de totius orbis capite.* Istis autem caput dignitate & honore, non imperio declaratur.

Prudentius in Enchiridio. Chrysost. Ad populum Antioch. Hom. 3.

Quandoquidem Hardingus nullum ex omni illo pontificum Romanorum numero inuenire potuit, qui caput vniuersalis Ecclesiæ esset vnquam nuncupatus, proinde satius esse duxit, vt causæ defensionisque suæ fundamentum in D. Petro collocaret. Qua de causa Petrum alij quidam astipulatores sui omnibus creaturis prætulerunt. Bonifacius ait Deum assumpsisse Petrum *in Consortium indiuiduæ Trinitatis, atque ab eo tanquam a Capite dona sua omnia in corpus transfundere.* Hinc Hardingus argumentum sic vrget: *Petrus Apostolorum caput fuit, atque ita omnium inferiorum hominum: Ergo, Pontifex Romanus est Caput vniuersalis Ecclesiæ.*

Extra. de election & electi potestate. Bonif. 8. Fundamenta. *Ab ipso quasi quodam capite, dona sua omnia diffundit in corpus.*

Itaque quemadmodum Iulianus Imperator mente captus, Magni Alexandri successione quadam in se immigrasse animam aliquando finxit: ita nunc Romani pontifices eadem phrenitide laborantes D. Petri animam in se successionis quodam iure habitare sibi persuadent: atque iccirco quicquid vel honoris, vel iuris Petrus habuit, sibi tanquam hæreditarium & suum adsciscunt. Eámque ob causam inquiunt, *Nos Petri sumus successores:* ita vti quondam Pharisæi iactarunt: *Nos sumus filij Abrahæ.* Ioannes autem Baptista eis dixit: *Vos huiusmodi successioni ne confidite. Deus enim e lapidibus potest excitare filios Abrahæ.* Cum etiam filij Scæuæ, qui Magi, atque auersi a fide fuerunt, Christi Paulique nomine ad suas exercendas præstigias abuterentur, homo ille, quem dæmon occupabat, respondit, *Christum noui, & Paulum noui: Vos autem qui estis?* Petrus verò certè caput Apostolorum non proinde fuit, quòd Romanus pontifex esset. Constitutus enim caput a Christo fuit, propter tum ætatem, tum animi spiritúsque fortitudinem longo antè tempore, quàm Romam proficisceretur: Capútque & fuisset, & perpetuò remansisset, quantumuis Romam nunquam vidisset. Quare insidiosum est hoc Hardingi

Socrat. lib. 3. cap. 21.

Matth. 3.

Actor. 19.

argumentum, atque a dialecticis vocatur *Fallacia accidentis.*

Itaque, vt demus caput Ecclesiæ fuisse Petrum, non tamen Romanus Pontifex eundem propterea titulum sibi iure vendicare potest. Quanquam autem Petrus propter reuerentiam quandam eximiam, atque admirationem Spiritus, virtutumque suarum ita aliquando est appellatus, quemadmodum & Paulus est etiam interdum eadem de causa similiter nominatus, tamen si caput hoc ad vniuersalem potestatem, & dominatum, atque imperandi authoritatem referatur, Petrus neque reipsa fuit caput vniuersalis Ecclesiæ, neque ita est a fratribus suis existimatus atque habitus: id quod multis modis abunde constat. Quapropter Gregorius inquit: *Paulus membra Dominici corporis certis extra Dominum quasi capitibus, & ipsis quidem Apostolis subiici particulariter euitauit.* Sic Augustinus, quem locum suprà citauimus, *Nec Apostolus Paulus caput est, & origo eorum, quos plantauerat.* Rursus similiter habet: *Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum, tamen membrum est corporis Christi.* Denique Gregorius ait: *Certè Petrus Apostolus primum membrum sanctæ & vniuersalis Ecclesiæ est. Paulus, Andreas, Ioannes, quid aliud, quàm singularium sunt plebium capita? Et tamen sub vno capite omnes membra sunt Ecclesiæ. Atq; vt cuncta breui cingulo loquutionis astringam, sancti ante legem, sancti in lege, sancti sub gratia: Omnes hi perficientes corpus Domini in membris sunt Ecclesiæ constituti: Et nemo se vnquam vniuersalem vocari voluit.*

Paulus caput æquè ac Petrus.

Gregor. lib. 4. Epist. 38.

August. contra literas Petiliani. lib. 1. cap. 5.

August. contra epistolam Parmeniani. lib. 2. cap. 8.

Gregor. lib. 4. Epist. 38.

Ex istis sic rectè concludere licet: Petrus quoad imperium, perpetuumque dominatum caput vniuersalis Ecclesiæ nequaquam fuit: Ergo, Papa multò minùs caput est vniuersalis Ecclesiæ.

Hardingus. 33. Sectio.

Libet istis, quæ hactenus dicta fuerunt hac de causa, locum quendam e Martino Luthero adiungere, quò qui veterum priscæ Ecclesiæ patrum grauitatem minoris æstimant, recentis tamen huiusce patris Lutheri, Patriarchæ atque Architecti nouæ suæ Ecclesiæ leuitate saltem commoueantur. Leuitatem meritò appellare licet, quòd in hisce verbis, quæ hîc commemorabo, Papæ primatum non tam prudenter agnoscere & approbare videtur, quàm in alijs scriptis temerariè atque furiosè eundem insectari atque oppugnare. In exiguo tractatu, qui inscribitur, Resolutio Lutheriana super propositione sua 13. de potestate Papæ, hæc verba habet: Primum, quod me mouet Romanum Pontificem esse alijs omnibus, quos saltem nouerimus se pontifices gerere, superiorem, est ipsa volũtas Dei, quam in ipso facto videmus. Neque enim sine voluntate Dei in hanc Monarchiam vnquam venire potuisset Romanus pontifex. At voluntas Dei, quoquo modo nota fuerit, cum reuerentia suscipienda est, ideoq; non licet temere Romano Pontifici in suo primatu resistere. Hæc autem ratio tanta est, vt si etiam nulla scriptura, nulla alia causa esset, hæc tamen satis esset ad compescendam temeritatem resistentium. Et hac

sola

ſola ratione glorioſiſſimus Martyr Cyprianus, per multas epiſtolas cõfidentiſſimè gloriatur contra omnes Epiſcoporum quorumcunq; aduerſarios. Sicut 3. Regum legimus, quòd decem tribus Iſrael diſceſſerunt a Roboam filio Salomonis, & tamen quia voluntate Dei, ſiue authoritate factum eſt, ratum apud Deum fuit. Nam & apud Theologos omnes, voluntas ſigni, quam vocant operationem Dei, non minùs quàm alia ſigna voluntatis Dei, vt præcepta prohibitiua &c. metuenda eſt. Ideo non video, quomodo ſint excuſati a ſchiſmatis reatu, qui huic voluntati contrauenientes, ſeſe a Romani pontificis authoritate ſubtrahunt. Ecce hæc eſt vna prima mihi inſuperabilis ratio, quæ me ſubijcit Romano pontifici, & primatũ eius confiteri cogit. *Hucuſq; Lutherus.*

Ita, breuiter attigi nonnihil e ſcripturis, e Canonibus, & Concilijs, ex edictis Imperatorum, e ſententijs patrum, e rationibus, varioq; vſu Eccleſiæ, quæ ad confirmandum Papæ primatum, & ſupremam poteſtatem adferri conſueuerunt. In ſumma, quod Iuellus negauit comprobaui, pontificem Romanum intra ſexcentos a Chriſto annos appellatum fuiſſe vniuerſalem Epiſcopum a multis hominibus magnæ fidei, ac ſæpenumero caput vniuerſalis Eccleſiæ, tum nominibus æquipollentibus, tum etiam diſertè. Nunc pergamus ad proximum Articulum.*

* Falſum: Petrum enim ſi excipias, neutrum iſtorum titulorum cõprobauit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

REm verò Hardingianam in nõnullas compulſam eſſe anguſtias hinc liquet, quòd propter teſtimoniorum aliorum penuriam, Lutheri auxilium implorare & flagitare cogitur. Quod ad religionis mutationem attinet, quam illi libuit leuitatem appellare, ſi crebras mutationes recordari modeſtè ſuas, earumque occaſiones prorſus leuiſſimas repetere vellet, æquior erga alios forſan exiſteret. Certè Doctor Lutherus poſtquam eſt ad miniſterium veritatis ſemel a Deo euocatus, nunquam poſtea ab aratro reſpexit, neque oblatam ſibi diuinitus gratiam repulit, etſi orbis vniuerſas contra ſe vnum conſpiraſſe poteſtates ſentiret. Argumentum hoc ab effectis, aut ſignis diuinæ voluntatis ducitur. Papa, inquit, Monarchiam conſequutus eſt, atque ad regalem imperij dignitatem aſpirauit: Hoc autem contra Dei voluntatem accidere nunquam potuit: Ergo, ita Deus ipſe voluit.

Argumenta, quæ aut a permiſſione Dei, aut ab indicijs voluntatis eius ſumuntur, neceſſariò non euincunt, neque reſ ipſas in ſe eſſe bonas, neq; eas approbare Deum. Etenim Deus Nabucadnezerum, Sennacherebum, Pharaonem, alióſque tolerauit: ipſiſque adeo iſtorum hominum ſtatus ac progreſſus certiſſima fuerunt diuinæ voluntatis teſtimonia. Ni enim ita Deus voluiſſet, hi regnare haudquaquã potuiſſent. Tamen hinc bonos fuiſſe viros Deóue gratos non concluditur. Ita Deus Antichriſtum in loco ſancto ſedere patietur. Daniel inquit, *Facict, & proſperabitur.* Rurſus, *Roborabitur fortitudo eius, & non in viribus ſuis,* ſed diuinis. Non tamen proinde Antichriſtum Deus diliget aut amabit, eiúſue flagitijs delectabitur. Paulus enim habet: *Deus illum conficiet*

Eſai. 36.

Daniel. cap. 7.
Matth. 24.
Daniel. 8.
2. Theſſ. 2.

ſpiritu oris ſui, & deſtruet illum fulgore & gloria aduentus ſui.

Iam verò, quandoquidem Hardingus, vt epilogus præclarè introductus videatur, diuinæ voluntatis effectuum meminit, non fore tibi moleſtum confido, Lector optime, quid ex iſta vniuerſali poteſtate effectum, conſequutumq; fuerit paucis expendere. Eccleſiam Romanam nonnullis de cauſis antè expoſitis præcipuam ſemper, maximeq; illuſtrem ab initio extitiſſe damus. Tametſi Æneas Syluius, ipſe pontifex Romanus, inquit: *Ad Romanos pontifices ante Nicenum Concilium aliquis ſanè, etſi non magnus, reſpectus fuit.* Cyprianus ſua ætate conqueſtus eſt, *Etiam in ſinu ſacerdotum ambitionem dormire.* Origenes etiam ſuo tempore Chriſti miniſtros principum politicorum ſuperare videri intolerantiam queritur. Dei tamen Eccleſia illis quidem ſeculis vbiq; fuit atrociſſimis atq; acerbiſſimis perſequutionibus vindicata. Itaq; ambitionis iſtius coercendæ corrigendæq; cauſa, in Carthaginienſi Concilio poſtea decretum fuit, *vt ne quis appellaretur Summus Epiſcopus, aut princeps Epiſcoporum, aut alio iſtiuſmodi nomine.* Græci Epiſcopi in Concilio Antiocheno, & Aphricani numero ducenti, & ſeptendecim in Aphricano congregati Romanæ ſedis ſuperbiam atq; arrogantiã conquerũtur. Quòd Ioannes Epiſcopus Conſtantinopolitanus vniuerſalis ſibi nomen aſciuit Epiſcopi, Gregorius Romanus pontifex eum Luciferum & Antichriſti prænuncium appellauit, nomẽnq; ſibi aſſumpſiſſe ſuperbum, ambitioſum, pompaticum, blaſphemum affirmauit. Deinde tamẽ, poſtquam maxima contẽtione & precibus ab Imperatore Phoca Romani Pontifices nomen illud ſibi impetraſſent, atq; in eius poſſeſſione diutius hæſiſſent, eò tandem illorum ſuperbia creuit, vt intoleranda videretur. Tum ſancire ac decernere cœperunt, oportere quemque mortalem hominem ſedi Romanæ ſubiectum eſſe, damnationis adeo pœna propoſita ijs, qui contrà facerent: neque ſeruari omnino poſſe, qui non illi ſedi obediret ac pareret. Romanum pontificem eſſe generalem omnium hominum iudicem: ipſúmq; a nemine iudicari poſſe, neq; ab Imperatore, neq; a Rege, neq; ab vniuerſo Clero, neq; a toto populo, quia ſcriptum eſt per Prophetam Eſaiam, *Nunquid ſecuris gloriabitur aduerſus eum, qui ſecat in ea.* Quicquid ipſe fecerit, neminem poſſe ei dicere, *Domine cur ita facis?* ipſum habere ius omne, & æquum in ſcrinio pectoris ſui reconditum: cæteros omnes Epiſcopos ab eius plenitudine haurire: [a] nulla Concilia poſſe leges Eccleſiæ Romanæ præſcribere, Romanique pontificis authoritatem omnibus eſſe Concilijs planè exemptam: [b] quamuis Papa innumerabiles hominum multitudines ſecum ad infernum traheret, neminem tamen mortalem audere debere illum reprehendere: [c] Papæ placitum aut libidinem pro lege ſtare, *In illis, quæ vult, eſt ei pro ratione voluntas:* nullam eſſe aliam factorum ipſius reddendam rationem, præterquam hanc, *Quia ipſe voluit:* [d] *Quia de eo, quod nihil eſt, poteſt facere aliquid.* [e] Se ius habere vtriuſque gladij tam Secularis, quàm Spiritualis:

AEneas Syluius.

Cyprian. in ſermone de Ieiunio & Tentatione.

Origen. in Mat tractat. 12.

Diſtinct. 99. Primæ ſedis.

Sozom. lib. 3. cap. 8.

Concil. Aphri. Epiſt. ad Cœleſt.

Gregor. lib. 4. Epi. 34. 38. &c.

Anno Domini 602.

De Maior. & Obedien. Vnã ſanctam.

Ibidem in gloſa. 9. Quæſt. 3. Nemo. Diſt. 21 Inferior ſedes.

Eſai. 10.

De conceſſione Præbendæ, in Gloſa.

Extra. de conſtitution. Licet Durand. lib. 2.

a De electio. & electi poteſtate. Significaſti.

b Diſt. 40. Si PP.

c De tranſlati. Epiſcopi, Quanto in Gloſa.

d dien. Vnam ſanctam.

De conceſſio. Præbendæ. Propoſuit, In Gloſa.

e De Maior. & Obe-

Secu-

Secularem principem non posse gladium extrahere, nisi ad nutum & patientiam Ecclesiæ: [e] se esse hæredē imperij, [f] ac quinquaginta & septem gradibus imperatore superiorem: idq; propterea, quòd Lunam sol ea proportione superet: [h] sibi fas esse reges & imperatores abdicare, quemadmodum Henricum quartum Cæsarem, & Chilperichum regem Gallorum abdicauit.

Tum Christianitatis Cæsarem humi se ad ipsius pedes prosternere coegit, eiusq; calcare ceruicem non dubitauit, additis istis Prophetæ Dauidis verbis: [i] *Super aspidem & basiliscum ambulabis*: [k] Tum Cæsari largitus est, vt Procurator Ecclesiæ Romanæ diceretur: [l] Tum veluti Nabuchadnezerus alter, aut Alexander, aut Antiochus, aut Domitianus, Dei Optimi Maximi nomen atque appellationem sibi asciuit, seque vtpote Deum a nemine mortali posse in iudicium vocari iactauit: [m] Tum dici permisit, *Dominus Deus noster Papa*: [n] *Tu es omnia, & super omnia: Omnis potestas tibi data est, tam in cælo, quàm in terra.* Taceo miserandam imperij expilationem atque direptionem: maximarum regionum Christianam aliquando religionem profitentium amissionem: fidem infirmatam ac debilitatam: excitatos & confirmatos Turcas: populi incredibilem ignorantiam atque cæcitatem. Hæc nimirum aliáque huiusmodi vniuersalis Papæ potestas effecit. Vtinam verò ita re ipsa esset, vti dici tam vehementer contendit, séque in sua propriáque Ecclesia Christi esse vicarium, & [o] diuinorum mysteriorum procuratorem demóstraret. Multò tum certè pijs hominibus tolerabilior videretur, multóque minorem excitaret sui offensionem. Nunc autem vt eius, quod vendicat, iure pertineret ad ipsum possessio, tamen suo ipsius iudicio meritus est vt eo priuetur. [p] Gregorius enim Papa inquit: *Priuilegium meretur amittere, qui abutitur potestate*: & Papa Syluerius habet: [q] *Etiam quod habuit, amittat, qui, quod non accepit, vsurpat.*

[e] Clemen. de appellationib. Pastoralis.
[f] De Maior. & obedien. Solitæ in Glosa.
[h] De sentent. & re iudicata. Ad Apostolicę
[i] Psalm. 91.
[k] Dist. 96. Si imperator. In Glosa.
[l] Dist. 96. Satis euidenter.
[m] Ioan. 22. De verbor. signifi. In Glosa. Cum inter.
[n] In Concil. Lateranen. Sub Iulio.
[o] 1. Corinth. 4
[p] 11. Quæst. 2. Priuilegium.
[q] 25. Quæst. 2. Sic decet.

Nunc vt paucis istius Articuli summam replicemus atque euoluamus.

Primùm, Hardingus ea testimonia Anacleto, Athanasio, alijsq; sanctissimis patribus falsò ascripta, sciens & consultò profert, quæ ipse esse commentitia certissimè nouit, quæque palam absurdissimarum, secúmque pugnantium ineptiarum referta se ipsa produnt, nec aliquam veritatis similitudinem, speciémue habent. 1.

Canones quosdam Niceni, Calchedonensisq; Concilij iactauit, eísque vehementer confisus est: quos tamen neque extare, neque vnquam extitisse satis scit. 2.

Gregorij verba mutilauit atque truncauit, suáque ipsius reclamante conscientia in medio dissecuit & abrupit, quò Lectori facilius imponeret. 3.

Veteres sanctitate præstantes patres, Irenæum, Cyprianum, Ambrosium, Cyrillum, Augustinum, Theodoretum, Hieronymum, atque alios violenter, & per summam vim traxit atque torsit repugnante sua ipsorum sententia, atque sensu. 4.

5. De prouocationibus Romam faciendis, Orientalis orbis administratione, excommunicationibus, ordinationum confirmationibus, approbationibus Conciliorum, restitutionibus, atque reconciliationibus, vniuersam Ecclesiæ rationem vsúmque manifestò est ementitus.

6. Hæc cum ita sint vniuersa, neutrum tamen ex istis, quos tam sagaciter peruestigauit, duobus glorioſissimis titulis inuenit hactenus: quantumuis & maximos labores susceperit, & multas pollicitationes, iactationésque adhibuerit.

Quapropter, vt concludam, ita me nunc etiam, quemadmodum priùs, subscribere atque rescribere oportet, quòd etiamsi Hardingus multùm hac in re desudauit & elaborauit, ac quicquid vel priuata, vel communicata amicorum suorum opera præstare potuit, effecit: nondum tamen neque in sacris scripturis, neque in vetustis Conciliis, neque in quoquam prisco & Catholico patre inuenire potuit, pontificem Romanum intra sexcentos primos a Christo annos vnquam aut vniuersalem Episcopum, aut Ecclesiæ vniuersalis caput esse appellatum.

FINIS.

DE REALI PRAESENTIA, ARTICVLVS QVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL populum edoctum esse, vt corpus Christi realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, aut naturaliter in sacramento inesse crederet.

Hardingus. 1. Sectio.

* *Christianus populus semper edoctus fuit, corpus & sanguinem Iesu Christi arcana diuinæ gratiæ, sanctiq; spiritus virtute, in hoc sanctissimo mysterio adesse, idq; verè, ac reipsa. Hæc doctrina diserte Christi verbis fundata est, quibus in instituendo hoc sacramento vsus est, ab Euangelistis, atque D. Paulo explicatis.* Edentibus illis (*inquit Matthæus*) accepit Iesus panem, & quum benedixisset, fregit, deditque discipulis suis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum: & accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens. Bibite ex eo omnes: Hic est enim sanguis meus Noui Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. *Iisdem ferè verbis, Marcus, Lucas, & Paulus diuinam istam institutionem exprimunt. Neque dixit Dominus tantùm:* Hoc est corpus meum, *sed ne qua posset in verbis subesse ambiguitas, quò planiorem redderet illorum sententiam, hoc etiam addidit,* Quod pro vobis traditur. *Similiter de poculo non solùm dixit,* Hic est sanguis meus, *sed etiam quasi omnem dubitandi occasionem præripere cupiens, annectit,* qui pro multis effundetur. *Quemadmodũ autem fideles nihil dubitant, quin Christus in illo supplicio ac morte, quam in cruce pro nostra redemptione subijt, non tantùm sui corporis figuram, sed & proprium ac verum corpus substantialiter dederit, nec figuram solummodo sanguinis sui, sed ipsum pretiosum sanguinem suum reipsa exhibuerit: ita persuasissimum habent, illa verba, quibus institutum est hoc sacramentum, nullum alium admittere sensum, sed nobis in sacris istis mysterijs idem ipsum corpus, quod crucifixum est, & eundem sanguinem, qui pro nobis effusus est, quod ad substantiæ veritatem attinet, præberi. Ita scripturæ ipsæ credentibus satis ampla suppeditant argumenta veritatis cor-*

* Falsum: non enim euincere potest Hardingus, populum in Ecclesia primitiua ita fuisse edoctum.

Matthæus 26.

Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. Luc. 22.

poris, & sanguinis Christi in sacramento, aduersus sacramentarios, quorum ea sententia est, * *nihil nisi figuram, signum, ac typum in sacramento adesse.*

* Falsum: nos enim ita nunquam docuimus.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus isto modo de industriáne agat, an quòd instituram scribendi rationem persequitur suam, sanè non intelligo: tantùm video illum de alio interrogatum, ad aliud semper respondere. Quæritur in hoc tempore *vtrũ corpus Christi realiter, & corporaliter insit in sacramento:* ad hoc respondet, *Christi corpus vealiter, ac corporaliter nobis coniunctum atq; vnitum esse:* atque huc omnem sermonem suum refert, cum nihil interim ad id, quod in quæstionem adducitur, respondeat. In superioribus articulis confictas aliquas authoritates, aut simulatum aliquem Ecclesiæ vsum, aut aliqua Doctorum verba perperam intellecta, aut aliquam communis atq; humanæ rationis similitudinem, aut saltem ornatum aliquem, fucúmq; verborum prætendere potuit: in hac autem causa nihil prorsus habet, ex quo aliquid aptè concludatur, ne ipsum quidem subsidiũ, atq; ordinem insitæ nobis naturæ. Quod autem dicit, *Christianum populũ sic fuisse ab initio edoctum,* mirum profectò videri possit, vel absq; doctore fuisse ita edoctum, vel doctorem illum sine verbis hoc docere potuisse, vel ea verba dicta, non scripta vnquam fuisse. Certè Hardingus ipse suo silentio, atque inopia obscurè fatetur, verba ista *realiter, cærnaliter, &c.* in hac de sacramento quæstione ab antiquis Doctoribus nunquam fuisse vsurpata. Alioquin enim aut ab ipso, aut a collegarum suorum quopiam reperta iamdudum fuissent.

Verùm Christus ait, (inquit Hardingus) *Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus: atq; vt omnem ambiguitatem e medio tollat, adiungit, quod pro vobis datur, qui pro vobis effundetur.* His verbis Hardingus suam fundatam dicit carnalem præsentiam, tametsi Christus istarum vocum nulla prorsus vtatur, neq; vlla omnino alia, quæ ad eam pertinere posse videatur. Fisherus etiam Roffensis olim Episcopus, clarus Hardingi astipulator, ingenuè fatetur hunc sensum ex nudis Christi verbis nullo modo elici posse. Sic enim scribit: *Hactenus Matthæus: qui & solus Testamenti noui meminit. Neq; vllum hîc verbũ positum est, quo probetur in nostra Missa veram fieri carnis, & sanguinis Christi præsentiam.* Quinetiam porrò confirmat, *non posse per vllam scripturam probari.* Hîc magnam videmus iudiciorũ discrepantiam inter eos, qui Hardingi opinionẽ probant, idq; in rebus grauissimis. Hardingus carnalẽ suam pręsentiam satis arbitratur cõfirmatam his Christi verbis, *Hoc est corpus meum:* Fisherus cõtrà, *nec istis scripturæ verbis, nec alijs vllis probari posse* conrẽdit: & tamẽ nemo vnquã dubitauit, quin Fisherus cũ Hardingo omni ex parte cõparandus esset.

Io. Fisherus contra captiuitatem Babilonicam N. 8. & O.

Et sanè licet Hardingus hæc Christi verba tam mordicus teneat, ac si nihil potuisset dici planiùs, tamen alij ex amicis eius multiplicibus ac varijs interpretationibus obscura atque ambigua ea reddiderunt, neq; adhuc possunt cõsentire. Quidam ex illis aiunt, *Naturale corpus Chri-*

D. Smithus De Eucharist.

sti

ſti in ſacramento eſſe, ſed non naturaliter: Alij dicunt, *naturaliter, & ſenſibiliter adeſſe*: Quidam diſertè affirmant, *neutrum iſtorum vocabulorum in hac controuerſia de Chriſti præſentia in ſacramento vnquam fuiſſe vſurpatũ*: Atqui alij eorum omnem litem dirimunt, & Chriſtum præſentem eſſe *naturaliter* aiunt. Cõcilium etiam Romæ habitum Papa Nicolao ſecundo ſtatuit, & Berengarium ſubſcribere coegit, *Chriſtum in ſacramẽto eſſe ſenſibiliter*, vel, vt illi barbarè dixerunt, *ſenſualiter*. Quidam aiunt, *Chriſti corpus nequaquam diuidi, aut frangi in ſacramento, ſed tantùm accidentia*: Nicolaus autem Papa, atq; vniuerſum illud concilium aſſerunt, *ipſum corpus Chriſti manibus tractari, diuidi, frangi, dentibus atteri*, nedum accidentia duntaxat. Verùm vt de alijs diſſidentibus opinionibus taceam, ex his patet doctiſſimis illius ſententię patronis nondum planè cõſtare de ſenſu verborum Chriſti, etiamſi eorum clientes atq; ſubſcriptores longè aliter de illis perſuaſum habeant. Núquid verò putat Hardingus populum Chriſtianum ſemper idem penitus de hac re ſenſiſſe, cum hoc eorum doctores & magiſtri nequaquam præſtiterint, aut diſcipulos fuiſſe meliùs inſtitutos ipſis doctoribus? Quodſi autẽ articulus iſte neq; ex vllis ſcripturæ verbis cõfirmari, quemadmodũ Fiſherus ait, atq; ex eorũ porro qui ita docent diſſenſionibus apparet, neq; ex antiquo aliquo doctore, aut patre poteſt, quod Hardingus ſuo ſilentio fatetur, tũ certè pius, & catholicus populus meritò poteſt aſſentionem ſuam cohibere, atq; carnalem iſtam præſentiam in dubium vocare. Neq; ſanè controuerſia illa inter nos hodie diſceptata de literis ipſis eſt, aut ſyllabis verborũ Chriſti, (eas enim vtriq; & noſcimus æquè, & agnoſcimus) ſed de ſenſu tantùm, verborúmq; intellectu, quem Hieronymus ait ipſarũ eſſe ſcripturarum medullam. Ipſúmq; ius dicit, *In fraudem legis facit, qui ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit*. Auguſtinus etiam hoc ipſum videtur quibuſdam ſuæ ætatis vitio vertere: ſic enim ait: *Cum in vnã partem procliuiter ire cœperint, non reſpiciunt diuinæ authoritatis alia teſtimonia, quibus poſſint ab illa intentione reuocari, & in ea, quæ ex vtriſq; temperata eſt, veritate, ac moderatione conſiſtere*. Si vera ſit Hardingi defenſio hanc ſolam eſſe verborũ Chriſti ſententiam, nimirum corpus eius hoc tam craſſo modo *realiter & carnaliter* in ſacramento eſſe, Chriſtúmq;, niſi ita ſentiat, nihil omnino aliud ſentire, plus quàm ſtupendũ videri poſſit, nullũ vnquam ex veteribus & orthodoxis Eccleſiæ doctoribus hoc potuiſſe animaduertere: aut ſi animaduerterunt, verbis tamen caruiſſe, & cum ea eſſent dicendi copia, eloqui non valuiſſe.

Stephan. Gardinerus. D. Smithus. Steptan. Gardinerus in diabol. Sophiſtica fol. 6. De conſ. Diſt. 2. Ego Berengarius. Step. Gardinerus in Diabol. Sophiſtica. fol. 15. De conſ. diſt. 2 Ego Berengarius, *manibus tractari, frangi, dentibus atteri*.

Hieronymus ad Gala. cap. 1. Pan. de Leg. & ſenatusconſulto & longa conſuetud. Contra legem Auguſtinus de fide & operibus. cap. 4.

Atqui non eſt (inquit Hardingus) *nuda figura*, ideóq; cõcludere ſe poſſe putat, corpus Chriſti *realiter* præſens adeſſe. Eodẽ etiam modo licet ei dicere, cum baptiſmi ſacramentũ nuda nequaquam figura ſit, in eo Chriſtũ *realiter* ineſſe. Certè, Auguſtinus cum de petra in deſerto loqueretur ita ſcribit: *Hinc eſt, quod dictum eſt, Petra erat Chriſtus. Non enim dixit, petra ſignificat Chriſtum, ſed tanquam hoc eſſet, quod vtiq; per ſubſtantiã hoc non erat, ſed per ſignificationem*. Non dixit Paulus petra fuit Chriſti figura, ſed petra fuit Chriſtus. Et Baſilius idem affirmat: *Chriſtus re vera petra eſt immobilis, & inconcuſſa*. Non tamen ideo dicturus eſt (opinor) Hardingus, Chriſtum *realiter* aut *carnaliter* in petra fuiſſe.

Auguſt. ſupra Leuiticum quæſt. 57.

1. Cor. 10. Baſil. de Pœnitentia.

Neque sanè persuadere mihi possum Hardingum tam capitalem esse figurarum hostem, quàm se nunc videri cupit. Etenim ipse in his non ita multis Christi verbis, quæ ad sacramenti istius institutionem pertinent, quemadmodum posteà luculentiùs declarabitur, opem e sedecim aut pluribus figuris petere cogitur, iisque tam inauditis, tam crassis, tam a ratione dissentaneis, vt illas nec Augustinus, nec Hieronymus, nec veterum theologorum quisquam agnouerit, nec bonus vnquam aliquis Grammaticus probarit. Tot & tales ei fas est figuras excogitare ad mendacium stabiliendum: nobis ad defendendam veritatem ne vna semel vti conceditur.

Equidem veteres Catholici patres hac in re nunquam restricti adeo fuerunt, vt hæreticum esse crederent in exponendis Christi verbis figuram adhibere. Breuiter, vt pauca tibi exempla proponam, Augustinus ait: *Christus adhibuit Iudam ad conuiuium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis suis commendauit, & tradidit.* Similiter Tertullianus: *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, dicendo, hoc est corpus meum, hoc est, figura corporis mei.* Ambrosius inquit: *Ante benedictionem verborum cælestium alia species nominatur, post consecrationem corpus Christi significatur.* Hîc dissimulare non possum, me non minùs testimoniorum multitudine premi, quàm Hardingum inopia affligi. Si cæteros omnes citarem antiquos & pios patres, quorum eadem scriptis declarata est sententia, nimis essem sanè Lectori molestus. Alius etiam deinceps locus dabitur huic proposito aptior. Admonendus tamen mihi obiter es, amice Lector, Augustinum hac de re sic scribere: *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream, oculum mentis ad hauriendum æternum lumen leuare non posse.* Et rursum: *In principio cauendum est, ne figuratam loquutionem ad literam accipias. Et ad hoc enim pertinet, quod ait Apostolus, litera occidit: spiritus verò viuificat. Cum enim figuratè dictum sic accipitur, tanquam propriè dictum sit, carnaliter sapitur. Neque vlla mors animæ congruentiùs appellatur.* His verbis, Lector, Augustinus sensus tuos excitat, vt quid agas, etiam atque etiam consideres, ne forte falli videaris.

Augustin. in Psalmum 3.

Tertul. contra Marcionẽ li. 4.

Ambros. de illis qui initiãtur mysterijs. Cap. vltimo.

August. de doctrina Christiana li. 3. cap. 5.

Animæ seruitus.

Ibidem.

Animæ mors.

Vbi autem Hardingus iniquè de nobis affirmat & prædicat, *quòd nudam figuram, & inane signum & tesseram tantùm, aliud autem nihil retinemus*, si ex Deo est, ignorare non potest, quàm non debeat vel linguam, vel manum ad falsum testimonium ferendum conferre. Scriptũ est, *Dominus destruet omnes, qui loquuntur mendacium.* Optimè nouit nos vacuis signis ac figuris populum Dei nequaquam pascere, quippe qui doceamus sacramenta Christi sancta esse mysteria, & Christum in illis percipiendis nobis proponi non aliter, ac cum in cruce penderet: & nos in illis nostrorum peccatorum remissionem, & nostram cum Deo reconciliationem, & vt Chrysostomus concisè ait, *christi summum beneficium, & nostram salutem* posse contemplari. In quibus populum docemus non inane signum, aut tesseram, sed ipsum Christi corpus, ac sanguinem verè nobis præberi: nos verè illud comedere, verè illum bibere:

Deuter. 5.
Exod. 20.
Psal. 5.
Galat. 3.
Roman. 5.

Chrysost. ad populum Antioc. Hom. 60.

re: verè nos eo sustentari atque ali: Nos ossa ex eius ossibus, & carnem ex eius carne fieri: Christum in nobis habitare, & nos in ipso vicissim remanere. Nec tamen dicimus, vel substantiam panis aut vini perire, vel Christi corpus cælo demitti, vel *realiter*, aut *carnaliter* in sacramento adesse. Nos ex veterum patrum doctrina didicimus, corda in cælum subleuare, & illic agno Dei pasci: Chrysostomus dicit: *Ad alta contendat oportet, qui ad hoc corpus accedit.* Similiter Augustinus: *Quomodo te nebo absentem? Quomodo in cælum manum mittam, vt ibi sedentem teneam? Fidem mitte, & tenuisti.* Spiritualiter ergo, & fidei nostri ore, Christi corpus edimus, & sanguinem eius bibimus, idque non minùs verè, quàm verè frangebatur eius in cruce corpus, & effundebatur sanguis. Sic Augustinus, sic Chrysostomus, sic alij sancti patres sua ætate populum instituerunt: Panis quidem, quem nos ore corporis accipimus, res est terrena, atque ideo figura, quemadmodum & aqua Baptismi similiter figura est: Christi verò corpus, quod eo repræsentatur, & fidei nostræ porrigitur, res ipsa est, non figura: cuius gloriam spectantes nequaquam sumus de figura soliciti. Ad hoc ipsum alludens Bernardus ait: *Annulus non valet quicquam: hæreditas est, quam quærebam.*

Ephes. 5. 1. Ioan. 4.

Surſum corda.

Chryſoſt. in 1. Corin. 10. Hō. 24.

Auguſtin. in Ioan. tract. 50.

Bernard. de cœna Domini.

Denique tria hic nobis sunt consideranda. Primùm, vt discrimen inter signum, & rem ipsam, quæ signo declaratur, ponamus. 1.

Secundum, vt Christum suprà quæramus in cælo, nec illum in terra esse corpore præsentem suspicemur. 2.

Tertium, vt Christi corpus fide solùm comedi posse, nec alio vllo modo intelligamus. In quo sanè haud obscurè cerni potest quid inter nos, atque Hardingum intersit. Nos enim Christum in corde ex doctrina Pauli collocamus: Hardingus illum in ore ponit. 3.

Ephes. 3.

Nos Christum sola fide manducari posse confirmamus: Hardingus contrà & ore, & dentibus sumi defendit. Verùm laudetur ac prædicetur nomen Domini, quòd magna piorum hominum multitudo insulsam omníque consolatione vacuam huius doctrinæ futilitatem iamdudum sentiat. Etenim ex Cypriano didicerunt sacrosanctum Christi corpus *mentis esse non ventris cibum:* Augustinum etiam audiuerunt dicentem: *Quid paras dentem & ventrem? Crede, & manducasti.*

Nunc tecum cogita, Lector Christiane, satiúsne fuerit figuræ nomine vti, quo etiam Tertullianus, Augustinus, alijque omnes antiqui patres sæpe vsi sunt, idque liberè: an, ista nisi nuper inaudita verba vsurpare, *realiter, corporaliter, carnaliter:* quibus vel vnum ex antiquis patribus vsum esse in hac causa *de reali in sacramento præsentia* nunquam poterit Hardingus euincere.

Hardingus 2. Sectio.

DEinde non possumus statuere, vbi Dominus promissum præstiterit, quod in sexto Ioannis fecit:* Panis quem ego dabo, mea caro est, quam dabo pro vita mundi: *nisi tantùm in vltima sua cœna. In qua si carnem suam Apostolis præbuit, eam quidem non aliam, nisi eam, quam pro mundi vita de-*

* Falsum: cum periculosa doctrina coniunctum.

dit: ex eo consequitur, in beato sacramento non merum panem esse, sed illud ipsum verum illius corpus in substantia. Non enim merus fuit panis, sed verum eius corpus, quod datum, atq; oblatum fuit in cruce.

Episcopus Sarisburiensis.

HOC principium non solùm in se falsum est, verùm etiam eiusmodi doctrinæ plenum, quæ multum periculi habeat, & facilè in desperationem salutis adducat. Si enim fieri nullo modo possit, vt alibi quàm in sacramento Christi carnem comedamus, quod hîc Hardingus videtur assumere, ex eo consequitur omnes infantes Christianos, & alios etiam vniuersos, quicunque ex hac vita non antè accepto sacramento discedunt, necessariò damnatos esse, atque iræ diuinæ filios obijsse. Christi enim verba diserta sunt, & ad omnes pertinent:
Ioan. 6. *Nisi comederitis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis.* His possumus Minorem istam subijcere: *Liberi Christiani non accipunt sacramentum*, ac proinde, ex Hardingi sententia, *carnem filij hominis non comedunt*? Hinc necessariò efficitur, infantes Christianos nullam in se vitam habere, sed esse interitus, ac damnationis filios. Hæc scilicet summa est doctrinæ, quam exponit Hardingus. Verùm isti homines ne tantilli quidem æstimant, quinam, aut quot pereant, modò eorum inuenta constare possint. Nos verò sacrosancto Dei verbo nixi docemus, Christum quàm verè suum in cruce corpus obtulit, tam certò nunc fidelibus illud ipsum corpus præbere: idque non solùm in sacramenti administratione, quemadmodum falsò imaginatur Hardingus, verùm omni etiam tempore, in quo possumus cum Paulo profiteri, *Non iudicaui me scire aliquid, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*. Proinde Ambrosius sic scribit: *Quid petis ô Iudæe: vt tribuat tibi panem, quem dat omnibus, dat quotidie, dat semper?* Si verè dixit Ambrosius Christum illum panem, qui est ipsius corpus, semper dare, falsum sit necesse est, quod Hardingus ait, Christum præstare suum promissum, & corpus dare non alibi, quàm in sacramento. Iccirco dicit Augustinus, *Non tantùm in Sacramento, sed etiam reipsa comedunt corpus Christi*. Hîc Augustinus contra Hardingum confirmat nos corpus Christi manducare, non in sacramento tantùm, verumetiam aliter: atque adeo differentiam hanc eò vrget, vt Christi corpore vesci in sacramento, aliud: verè autem & genuinè illud comedere, aliud esse statuat atque diuersum: tum, quod ad patres veteris legis attinet, Abrahamum, Mosen, Aaronem, aliósque multò antè Christi corpus verè atque efficaciter percepisse docet, quàm Christus vel carnem ex beata Virgine accepisset, vel sacramentum instituisset: ipsum illud nempe corpus, quod nunc a fidelibus sumitur. Denique, de Christianis infantibus, alijsque fidelibus, qui ante perperceptum sacramentum ex hac vita migrarunt, sic scribit, *Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc vnumquemque fidelium corporis, sanguinisque Domini participem fieri, quando in baptismate efficitur membrum Christi:*

1. Corin. 2. Ambros. in Psal. 118. Sermo. 18.

Augustin. de Ciuitat. lib. 21. cap. 20. *Non solùm.*

Augustin. de vtilitate pœnitẽtiæ. cap. 1. *Manducauerunt eundem cibum, quem nos.*

Augustin. in sermone ad infãtes. Citatur a Beda. 1. Cor. 10

Cap. 6.

Christi: nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi antequam panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc seculo in vnitate corporis constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ille hoc, quod illud sacramentum significat, inuenit. Hactenus Augustinus. Ex his colligere licet non prorsus verum esse, quod Hardingus tam confidenter confirmat. Si Bedam, Augustinum, Ambrosium, & alios sanctos patres consuluisset, posse pios alio modo Christi corpus verè comedere, quàm in sacramento tantùm, facilè inuenisset.

Quando ipse hoc quod illud sacramentum significat inuenit.

Hardingus. 3. Sectio.

SI verba, quæ Christus loquutus est apud Diuum Ioannem de promisso, quod in sacrosancta cœna exoluit, panis quem ego dabo mea caro est, *non perinde, vt videntur sonare, diserte ac verè, sed metaphoricè, tropicè, symbolicè, & figuratiuè intelligenda essent, vt eo pacto veritas corporis excluderetur, quemadmodum* * *aduersarij nostri interpretantur, tum profectò Capernaitæ nullam prorsus habuissent erroris sui occasionem, nullam Christo obstrependi causam inuenissent, quod ab illis factum Euangelista declarat:* Pugnabant *(inquit D. Ioannes)* Iudæi alij aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare, qua vescamur? *Multò verò minùs chari ipsius discipuli, quibus tot ac tanta miracula ostenderat, quibus tot antea parabolas, & res reconditissimas aperuerat, vllam offendiculi ansam arripuissent. Equidem si Christus cogitasset signum solummodo, ac figuram sui corporis comedi ab illis oportere, nunquam dixissent*, durus est hic sermo, quis potest eum audire? *Tum enim nihil aliud egissent, quàm quod antè sæpe fecerant in edendo agno paschali. Quomodo autem durus sermo videri potuit, si Christus nihil aliud intellexisset, quàm hoc*, Panis quem ego dabo, figura est mei corporis, quæ vos faciet mei memores?

* Falsum: simul & contumeliosum. Nos enim hæc verba de Christi vera carne, & sanguine interpretamur.

Cap. 6.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc ratio Capernaitarum ignorantia nititur, & hoc modo contexitur: *Capernaitæ Christi verba in alienum sensum acceperunt, nec assequuti sunt illius sententiam: Ergo, corpus Christi realiter est & carnaliter in sacramento:* Atque sic Hardingus, vt eius est mos, vnum errorem altero confirmat.

Ista vt possint a nobis intelligi, necessarium videtur sensum ac sententiam verborum Christi primùm aperire: deinde, quàm peruersus & absurdus fuerit Capernaitarum error ostendere: postremò, argumentationem Hardingi excutere.

Primùm ergo, petebant a Christo Iudæi, vt panem illis in solitudine daret, quẽadmodum Moses patribus ipsorũ dederat. Christus verò, quò crassam istam ac terrestrem de ventre cogitationem ex mentibus illorum euelleret, aliud quoddam panis genus illis se daturum promisit,

Ioan.6. qui ſpiritualis eſſet, ac immortalis. Sic enim ait ad eos, *Pater meus dat vobis panem verè cæleſtem. Si quis ederit ex hoc pane, viuet in æternum.* Atque ne poſſent ignorare, quid vellet, porro addidit, *Ego ſum panis, qui e cælo deſcendi. Panis, quem ego dabo, caro mea eſt, quam dabo pro mundi vita.* Sic eſt loquutus de ſpirituali eſu ac digeſtione carnis ſuæ, in cordibus fidelium: ac ſtatim poſt etiam ita ſuam ipſe mentem aperuit. Cum enim videret Iudæos, quòd eum nequaquam intelligerent, offenſos, eos affatur vltro, *Spiritus eſt, qui dat vitam: caro nihil prodeſt: verba, quæ ego loquor, ſunt ſpiritus & vita.* Hæc verba

Auguſt.in Pſal 98. Auguſtinus apertiùs interpretatur in hunc modum, *Spiritualiter intelligite, quod loquutus ſum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi eſtis, & bibituri illum ſanguinem, quem fuſuri ſunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui, ſpiritualiter intellectum viuificat*

Baſil.in Pſa.33 *vos.* Sic Baſilius, *Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus.* Tum ait: *Sæpe* (in ſcripturis) *animaduertimus, internas animæ facultates, externorum membrorum appellationem ſortitas. Cum itaque Dominus noſter verus ſit panis & caro eius verus cibus, neceſſe eſt voluptatem, quam ex panis delectatione percipimus per ſpiritualem quendam guſtum nobis ingenerari.* Iterum ait: *Eſt etiam quoddam ſpirituale interni hominis os, quo paſcitur recipiens verbum vitæ, qui eſt panis deſcendens de cælo.* Idem ait Auguſtinus, *Fides habet oculos ſuos.* Præterea: *Intus bibendo fælix ſum.* Et iterum: *Panis iſte interioris hominis quærit eſuriem.* Sic etiam inquit Leo: *Circa hoc corpus aquilæ ſunt, quæ alis circumuolant ſpiritualibus.* Sic quoque Origenes: *Idcirco & verum lumen dicitur, vt habeant oculi animæ, quo illuminentur: idcirco & verbum, vt habeant aures, quod audiant: & idcirco panis vitæ, vt habeat guſtus animæ, quod deguſtet.*

ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν τῦ ἄρτυ διὰ γεύσεως ἡμῖν νοητῆς ἐγγίγνεσθαι.

ἔστι μέν τι καὶ νοητὸν στόμα τῦ ἔνδον ἀνθρώπυ.

Auguſt epi.95

Auguſt.in Ioan.tract.26.

Ibidem.

Sic Tertullianus, *Auditu deuorandus eſt, intellectu ruminandus, & fide digerendus.* Eodem modo Chryſoſtomus: *Magnus iſte panis, qui replet mentem, non ventrem.* Proinde Auguſtinus ait: *Chriſtus dixit ſe eſſe panem, qui de cælo deſcendit, hortans vt credamus in ipſum. Credere enim in eum, hoc eſt manducare panem viuum.*

De conſecrat. Diſt.2.In quibus.

Orig.in canti. cantico.hom.2

Tertul.de reſurrect.carnis.

Chryſoſt.ex varijs locis in Matth.hom.9.

Auguſt.in Ioan.tractat.26.

Ex his luculenter conſtat, Chriſti ſenſum, quemadmodum tum Chriſtus ipſe, tum omnes antiqui patres ac doctores Eccleſiæ eum explicarunt, eſſe ſpiritualem: non realem, non carnalem, non craſſum, ſicuti noſter Hardingus comminiſcitur. Reſpondebit Hardingus, ore comedere, & dentibus conficere ſpirituale munus eſſe. Ita non ineptus erit Capernaitarum aduocatus, eoſque ſpiritualem habuiſſe intellectum dicat neceſſe eſt. Verumenimuero Chryſoſtomus ita hominem non patietur elabi. Eius perſpicua ſunt verba: *Quid eſt carnaliter intelligere? Simpliciter, vt res dicuntur, neque aliud quippiam cogitare.* Iccirco Auguſtinus ait, *Figura eſt, præcipiens paſſioni Domini communicandum eſſe, & ſuauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd Chriſtus pro nobis mortuus ſit.* Itaq; hoc illud eſt, quod Chriſtus voluit, atque hoc eſt, Chriſti carnem comedere.

Chryſo.in Ioan.hom.47.

Auguſt.de doctrina Chriſti. lib.3.cap.16.

Conſequens eſt, vt quid ex verbis Chriſti elicerent Capernaitæ videamus.

deamus. Origenes inquit, *Accidit vt simpliciores nescientes distinguere, quæ sint, quæ in scripturis diuinis interiori homini, quæ exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudinibus falsi ad ineptas quasdam fabulas, & figmenta inania se contulerint.* Sic Hieronymus ait, *Cum Seniores putentur in Ecclesia, & Principes sacerdotum, simplicem sequendo literam, occidunt filium Dei.* Hoc ipsum nempe Capernaitis vsu venit, vt quod Christus spiritualiter de ea manducatione, quæ fide continetur, loquutus est, id illi carnaliter intelligerent, de eo esus genere, quod dentium munere fit: veluti deglutienda illis esset eius caro, & in corpus transmittenda, aliorum ciborum more: haud secus atque nunc populum Hardingus docere cupit, quemadmodum Christi corpus comedat.

Origē. in Prologo in canti. Canticorum.

Hieron lib. 3. in Matt. ca. 17.

Augustin. in Ioan. tracta. 11.

Tertullianus horum hominum peruersum errorem sic perstringit: *Durum & intolerabilem existimarunt sermonem eius, quasi verè carnem suam illis edendam determinasset.* In hoc, inquit Tertullianus, versatus est eorum error. Nunc vt Hardingi coniecturas excutiamus, primum ait: *Capernaitæ Christi sermone offensi sunt: Ergo, verisimile est Christum professum esse se suum corpus realiter, & carnaliter in sacramento daturum.* Primùm, Nicolaus Lyra, quem doctorem Hardingus suum agnoscit, ait, *Hæc Christi verba in sexto Ioan. ad sacramentum nihil pertinere:* Deinde, tenuis est coniectura religionem errore stabilire. Sic potiùs videtur dicere potuisse, Capernaitæ Christi carnem realiter, & carnaliter ore se putabant esuros: verùm iste nequaquam fuit Christi sensus, vt abunde constat, siquidem decepti sunt: ergo, non hoc Christus voluit, ipsius carnem realiter & carnaliter ore esse manducandam.

Tertulli. de resurrect. carnis.

Nico. Lyra in Psalm. 110.

Præterea obijcit, *si Christus hoc dixisset, se figuram tantùm sui corporis illis daturum in sui commemorationem, nulla causa fuisset vel Capernaitis vel cuipiam offensionis.* Neque nos dicimus Christum in sexto Ioannis capite de spirituali edendi modo per fidem loquutum, vllius figuræ mentionem fecisse: sed suæ tantùm ipsius carnis reuera comedendæ, & sanguinis reuera bibendi. Veruntamen affirmamus, Christum postea in postrema cœna sua ad hunc spiritualem esum externum sacramentum addidisse, quod quidem a veteribus patribus trito & vsitato nomine figura appellatur. Verùm in eo fallitur Hardingus, quòd, vt Origenes ait: *Nullum discrimen facit inter corpus, ac spiritum: & res separatim ad vtrumque pertinentes.* Panis figura est: Christi corpus res ipsa est, non figura. Panis in terra est, Christi corpus in cælo est. Panis corrumpitur: Christi corpus immortale est, glorioſum est, ab omni corruptione immune est. Proinde Rabanus Maurus ait: *Sacramentum ore percipitur: virtute sacramenti interior homo satiatur. Sacramentum in alimentum corporis redigitur: virtute sacramenti æternam vitam adipiscimur.* Augustinus quoque dicit: *Sacramentum de mensa Dominica sumitur, quibusdam ad vitam: quibusdam ad exitium: res verò ipsa, cuius sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunque eius particeps fuerit.*

Origen. In Prologo in cantic Canticorum.

Raban Maurus li. 1. ca. 31.

Augustin. in Ioan. tractat. 26.

Hardin-

Hardingus 4. Sectio.

Exilis confirmatio. Perinde enim Christus omnipotentiam in aqua Baptismi suam ostendit.

VT rem omnem paucis comprehendam: si Christus in eam se intelligi sententiam voluisset, quasi figuram tantùm corporis sui daturus esset: non ille opus habuisset, de omnipotentia ac infinita sua potestate apud discipulos verba facere, quò facilius ad veri sui corporis fidem, quod esset ab illis accipiendum & comedendum, eos perduceret. Hoc vos scandalizat, inquit? Quid si videritis filium hominis ascendentem, vbi priùs fuit? Spiritus est qui viuificat, &c. *Ac si dixisset, vos humanam meam tantummodo naturam intuemini, quæ imbecilla atq; infirma videtur, diuinam verò potestatem meam ex summis illis miraculis, quæ sunt a me edita, non æstimatis. Vbi autem me diuinitatis meæ virtute sublatum in cœlum conspicietis, vnde ad vos descendi, numquid verò tunc incredibile vobis videbitur, me verum meum corpus vobis comedendum præbere? Atq; sic facta diuinæ suæ potestatis mentione Christus eorum incredulitatem redarguit, quod ad veritatem & substantiam corporis attinet, quod manducandum illis se daturum promisit.*

Episcopus Sarisburiensis.

PErgit Hardingus figuras suas consectari, atq; ex immensa Dei potestate argumentum prorsus infirmum fabricatur: Sic enim concludit:

Christus suæ in cœlos ascensionis mentionem fecit:
Ergo, corpus illius est in sacramento realiter.

Neque est cur iniuriam a me sibi factam iure conqueratur, quòd Dialecticam eius sic omnium oculis subijciam. Etenim Lectoris magnopere interest, nosse quibus quodq; momentis confirmetur. Nisi verò hoc modo concludat, vagatur & errat incerto pede, nec quicquam sanè concludit. Quod ad Christi in cœlos ascensum attinet, Augustinus, alijque veteres patres, ex eo crassam hanc, quam isti ponunt, sacramentalem præsentiam improbare videntur. De eo sic scribit Augustinus:

August. in Ioan. tractat. 27. *Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum. Certè vel tunc intelligetis quia gratia eius non consumitur morsibus.*

Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat priùs, quid est hoc? Hinc aperuit, vnde fuerant scandalizati. Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum, ille autem dixit se ascensurum in cœlum, vtique integrum. Cum videritis filium hominis ascendentem, vbi erat priùs: certè vel tunc videbitis, quia non eo modo, quo putatis erogat corpus suum: certè vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur morsibus. Chrysostomus ait, quod suprà est a nobis citatum: *Ad alta oportet eum contendere, qui ad hoc corpus accedit. Aquilarum, non graculorum est hæc mensa.* Sic Hieronymus ait: *Ascendamus cum Domino in cœnaculum magnum, stratum, & mundatum, & accipiamus ab eo sursum calicem noui Testamenti.* Idem licet ex alijs catholicis & antiquis patribus ostendere. Cyrillus enim disertis verbis habet: *Sacramentum nostrum hominis manducationem non asserit, mentes credentium ad crassas cogitationes irreligiosè inducens.*

Chrysost. in 1. Cor. 10. ho. 24. Hyeron. ad Hedibiam. quæ. 2. Cyril. ad obiectio. Theodor. Anathema. 11. ἀνθρωποφαγία

Parum profectò causam Hardingianam hæc argumentatio concludit: *Christi corpus in cœlum ascendit: Ergo, idem Christi corpus est realiter, &*

carnaliter

carnaliter in sacramento. Verùm, inquiet Hardingus, Christus apud Capernaitas omnipotentiæ suæ meminit, proinde in sacramento carnalem esse præsentiam necesse est. Primùm iam antea ex Lyrani sententia diximus, quæ Christus ad Capernaitas verba habuit, ea nihil ad sacramentum, sed ad spiritualem tantùm corporis Christi manducationẽ pertinere, quæ profectò omnipotenti diuini spiritus virtute perficitur. Nico. Lyran. in Psalm 100.

Deinde, num cunctis persuasum esse cupit Hardingus, nisi Christi corpus carnaliter fuerit in sacramento, ita vti ipse fingit, non fore Deũ omnipotentem? Sanè veteres catholici patres hanc Dei omnipotentiam in aqua Baptismi agnoscunt, cum tamen Christus non iccirco realiter in aqua insit. Chrysostomus inquit: *Cum baptizaris, sacerdos te non baptizat: sed Deus est, qui caput tuum inuisibili potentia continet: & nec Angelus, nec Archangelus, nec vllus alius audet accedere, & tangere.* Chrysost. in Matth. homil. 51. Augustinus ait: *Paulus baptizauit tanquam minister: Dominus baptizauit tanquam potestas.* Iterum: *Nec ita baptizare cessauit Dominus: sed adhuc id agit: non ministerio corporis, sed inuisibili opere maiestatis.* Sic quoque ait Leo episcopus Romanus: *Christus dedit aquæ, quod dedit Mari. Virtus enim altissimi & obumbratio spiritus sancti, quæ fecit vt Maria pareret saluatorem, eadem facit, vt regeneret vnda credentem.* Ex his testimonijs Christum in aqua baptismi arcanam suam & infinitam virtutem exercere constat, neque tamen proinde dixerit Hardingus, Christum esse carnaliter & realiter in aqua baptismi præsentem. Augustinus in Ioan. tract. 5. Augustin. contra literas Petiliani. lib. 3. ca. 49. Leo de natiuitate. sermo. 4.

Quapropter quod ad carnalem hanc præsentiam in sacramento confirmandam, Christi omnipotentiam intulit Hardingus, in eo operam lusit.

Hardingus. 5. Sectio.

*EX his atq; alijs compluribus scripturæ locis disertè confirmantibus Christum in cœna sua corpus suum discipulis suis dedisse, videlicet, illud ipsum corpus, quod postero die crucifixum est, *sancti ac docti ecclesiæ patres non sine ratione adducti sunt, vt Christi corpus in sacramento realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, & naturaliter præsens adesse dicerent. His autem aduerbijs veritatem tantùm existendi non viam aut modum existendi significarunt. Quanquam verò ista loquendi forma non sit hoc modo expressa in scriptura, ex illa tamen est deducta. Nam si Christus loquutus est apertè, *nullo tropo, figura, aut metaphora vsus, quod ipsa scriptura humiliter credẽti cumulatè declarat, ac se a discipulis suis voluit intelligi, ita vt ipse est manifestè loquutus, cum diceret:* Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur, *tum nobis licet affirmare, esse verum ipsius corpus in sacramento, idq; realiter, hoc est, reuera, substantialiter, hoc est, in substantia,* corporaliter, carnaliter, ac naturaliter. *Per quæ vocabula intelligimus verum illius corpus, veram illius carnem, ac veram humanam illius naturam ibi adesse, non corporali, carnali, aut naturali modo, sed inuisibiliter, inenarrabiliter, miraculosè, supernaturaliter, spiritualiter, diuinè, deniq; secundùm modum, non nisi ipsi soli cognitum.*

*Falsũ: nullus enim ex antiquis patribus hisce vnquam vocabulis vsus est ad hanc causam.

*Falsum: ipse enim Hardingus fateri cogitur permultas in ijsdem verbis inesse figuras.

Episcopus Sarisburiensis.

EX his verbis, quæ Christus in vltima cœna ad discipulos loquutus est *Hoc est corpus meum, manifestum est* (inquit Hardingus) *illum dedisse eis ipsissimum illud corpus, quod sequente die crucifixum est: Patres q; iustissima ratione adductos fuisse, vt corpus Christi realiter esse & carnaliter in sacramento dicerent.* Hoc argumenti genus dialectici *petitionem principij* appellant, cum quod dubium est, & in quæstionem vocatur, ipsúmque probatione eget, ad fidem faciendam adducitur. Pueros fortassis in fraudem impellere possit hæc fallacia: verùm eruditis ineptissima semper visa est argumentandi ratio. Ordo atq; forma in ea vitiosa est: antecedens nullam habet probationem: consequens falsum est, vt patebit.

Hardingus inquit: *Hæc verba, Hoc est corpus meum, sine omni metaphora, tropo, aut figura esse accipienda*, ita prorsus vt ipsa verba sonant. Sic Hardingus sua tantùm vnius fide subnixus statuit. Veteres autem catholici ecclesiæ doctores, quorum tantam se copiam habere iactat, nunquam ita docuerunt. Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Basilius, Tertullianus, & alij sacramentum vocant figuram, tesseram, signum, exemplum, imaginem, similitudinem, cõmemorationem: quemadmodum pòst loco magis opportuno luculentiùs a nobis dicetur, vbi ad articulum huius quæstionis propriũ peruenerimus. Ipse adeo Scotus, cum nonnullis alijs scholæ Papisticæ magistris, non ignorauit, quin si nudam literam sequeremur, necessariò nobis dicendum esset, *Panem ipsum esse Christi corpus.* Sic enim verba habent: Hic (panis) est meum corpus. Quod inprimis absurdum ac naturæ repugnans esset. Huic vt malo medeantur, Christum, quando accepto pane dixit, *Hoc*, non de hoc pane loquutum docent, sed de *Individuo vago*, quod vocant, quod certum quiddam est *in genere*, sed quale quid sit ignorant: certi modò sunt panem non esse. *Est* interpretantur pro *Erit*. Tum *Erit*, hoc est, *transsubstãtiabitur:* id est substãtia huius individui vagi omnibus ignoti, in mei corporis substantiam mutabitur. *Traditur* interpretantur pro *Tradetur*: *Frangitur*, pro *Frangetur*; *Facite hoc*, pro *Sacrificate hoc*: *Hic panis*, pro *Hoc, quod fuit panis*. Cumq; hæc verba, *Accepit, Benedixit, Fregit, Dedit* apto ordine se inuicem consequantur, & eundem casum omnia regant, illi huiusmodi constituendi formulas coguntur excogitare: *Accepit panem, eumq; benedicẽdo, prorsus aboleuit, ac in illius locũ substituit albam quandam substantiam: panis accidentia, seu species fregit: corpus suũ dedit.* Ex his ita paucis Christi verbis has tam multas nobis figuras, aliasq; plures confinxerũt, vt pòst loco aptiore ostendemus. Hæc cum ita sint, tamen Hardingus dicit, hæc Christi verba necessariò scilicet accipienda esse, vti omnino τὸ ῥητὸν præ se fert. *Atq; hoc*, ait, *humiliter credenti satis est.* Quanquam Christiana humilitas non errore, sed veritate nititur. Et Augustinus ait, quem locum suprà allegauimus: *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere.* Origenes etiam antiquus ille, ac eruditus pater inquit: *Si secundùm literam sequaris id,*

Hoc.

Est.
Erit.
Traditur.
Frangitur.
Facite.
Panis.
Accepit.
Benedixit.
Fregit
Dedit.

Augu. de doct. Christiana. lib. 3. cap. 5.
Orig. homil. 7. in Leuitic.

quod dictum est (nisi manducaueritis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis) litera illa occidit.

His ab ipso iactis fundamentis suam Hardingus conclusionem superstruit. *Ergo* (inquit) *licet nobis dicere Christum esse in sacramento Realiter &c.* Multa profectò dicere licet ei, qui quid a se dicatur, susq; deque habet. Quòd si verò veterum sanctorum patrum dicta dicendo imitari velit, tum ei dicendum est: *Hoc est corpus meum, hoc est, Figura corporis mei*: Sic enim vetus atque eruditus pater Tertullianus dicit. Tum ei porro dicendum est: *Christus corporis sui figuram discipulis suis commendauit.* Nam ita Augustinus dicit. Tum præterea dicere oportet: *Sacramentum corporis Christi secundùm quendam modum corpus Christi est.* Sic enim iterum Augustinus habet.

Tertul. contra Marcio. lib. 4. Aug in Psal. 3. Aug. ad Bonif. epist. 23.

Hîc Hardingus cum huius doctrinæ incommoda atque absurda reputaret, illis omnibus medicinam atque emplastrum adhibere conatus est. Per hæc verba: *Realiter, carnaliter &c. Patres* (inquit ille) *intellexerunt verum Christi corpus atque carnem ibi esse, non naturali, sed carnali modo.* Sic nempe quos citatis doctores, aliud intellexerunt, aliud scripserunt. Etenim non potest ignorare Hardingus, aduerbia omnia a nominibus deducta, qualitatem semper significare, nunquam substantiam: quod pueri statim edocentur, cum primùm erunt Grammaticalem ludum ingressi: atque illa sic possunt resolui: *Viriliter, virili modo: muliebriter, muliebri modo.* Et proinde ipsi canonistę proprio quodam & suo dicendi genere scribunt, *Deus non est remunerator nominum, sed Aduerbiorum.* Hoc nempe sentiunt, Deum non factum ipsum, sed modum agendi spectare. Sed Hardingus tantum sibi se vendicare posse putat, vt ei licitum sit leges Grammaticas iure quodam suo contemnere. Nisi enim ex nominibus aduerbia, rursum ex aduerbijs nomina faciamus, horum hominum theologia non potest salua consistere. Quapropter vt illi nouam excogitarunt theologiam: ita nostris pueris noua nunc est discenda grammatica, vt in illorum gratiam aliquid conferatur.

Quinam verò tandem isti sunt veteres eruditi patres, qui Christi corpus *realiter & carnaliter* asserunt in sacramento esse? Vbi sunt illorum verba? Quæ nomina sunt? Si neque nomina, neque verba habent, quî possunt testium locupletum numero censeri? Optimè nouit Hardingus nunquam ita loquutos esse veteres patres, & tamen non causas modò fingit, quibus commoti sunt, vt ita loquerentur, sed etiam horum dictorum interpretationes adfert. Sic olim Montanus ille captus oculis senator, cum Tiberio Cæsari in cœna adesset, vehemẽter laudauit mugilem illum, quem in mensa appositum audiuerat, & studiosè quàm rotundus, quàm pulcher, quàm pinguis esset, quàm patenam oneraret, vt iaceret ostendebat: conuersa semper facie & intento digito ad superiorem mensæ partem, cum non in ea tamen esset mugil, sed infrà in vltima mensa. Est omnino rationi consentaneum, vt antea Hardingo de re ipsa constet, quàm rei causam quærat.

Hardingus. 6. Sectio.

*Falsum: hisce enim vocabulis nunquam vsi sunt patres.

*Falsum: Præter n. Augustinum, Hieronymum, Ambrosium, atq; alios Ioan. Scotus, & Bertramus de ista scripserunt, ducentis ante Berengarium annis.

*Falsum: Veteres enim nũquam hac in causa vsi sunt.

*Patres quidem impulsi fuerunt, vt his verentur vocabulis, non solùm quò magis perspicuam ac dilucidam veritatis expositionem haberemus, verùm etiam, quò hæreticorum obiectionibus occurri posset. Quandoquidem autem catholica fides de corporis Christi in sacramento veritate per mille annos post Christum in cœlos sublatum a nemine fuit oppugnata, circa annum verò millesimum Berengarius *primus nefarium Sacramentariæ hæreseos semen apertè spargere cœpit, quæ statim ab eruditis hominibus refutata, & ab ipso etiam authore abiurata, nunc denuo non minùs flagitiosè, magis etiam studiosè quàm antè diuulgatur: Doctores, qui post illa tempora in veritatis fideiq; catholicæ hac in parte defensionem scripserunt, vocabulis illis suprà commemoratis *sæpius fateor vsi sunt, quàm illi antiqui patres, qui intra sexcentos post Christum annos a Iuello positos vixerunt. Neque tamen dubium est, quin illi quoque eadem vsurpassent, si hæc controuersia in illorum ætates incidisset. Quanquam vt verum sit, inusitata ac noua esse hæc vocabula, utpote ante quingentos hosce annos nunquam audita, & populum post Christum annos sexcentos nunquam fuisse sic edoctum, quemadmodum Iuellus confidentiùs quàm veriùs affirmat, in quo temerarius magis, quàm consideratus videatur: tamen fides, quam illi aperuerunt, ac illustrarunt, vniuersalis est, & vetusta, ipsam videlicet Dominicam cœnam vetustate æquans, in qua sacramentum hoc primùm fuit institutum.*

Episcopus Sarisburiensis.

IMperitum simplicemq; lectorem Hardingus in fraudem inducere, causamq; nudis eruditorum patrum titulis ac nominibus subnixam facilè se posse obtinere confidit. Quid autem istuc est inauditi mysterij? Nominibúsne, vt dixi, carent Hardingiani doctores? An suos ipse patres nominibus suis appellare nequit? Quin eos suis vniuersis, vt solet, circunstantijs ornatos eduxit? Quin & qui essent, & quando, vbiq; viuerent, & quæ scriberent, & quid de ijs semper eruditi senserint exposuit? Nimirum satis intellexit omnes istos optimos patres intra ducentorum aut trecentorum annorum ambitum vixisse: quales sunt, Thomas, Scotus, Ockamus, Henricus de Gandauo, Robertus de collo torto, & alij istis consimiles. Hi sunt, quos dicit Hardingus, præclari patres, a quibus recentem hanc disciplinam hausit, indigni profectò, qui cum Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, Ambrosio comparati, vel filiorum nominibus appellentur. *Verùm catholica de sacramento fides* (inquit Hardingus) *per mille annos inuiolata permansit. Berengarius primus cœpit sacramentariæ hæreseos semen spargere.* Verisimile est Hardingum non admodum curare, quàm sibi conueni-
Sectio. 33. entia & consentientia loquatur. Etenim antè in primo Articulo, vt causæ suæ inseruiret, Messalianos vocauit primos huius hæreseos parentes.

Nunc videtur aliter ſentire, nec natam iſtâ hæreſin dicere ante ſexcentos annos poſt extinctos Meſſalianos, primúmq; eius authorem extitiſſe Berengarium. Verùm Hardingus facilè potuit intelligere quendã nomine Ioan. Scotum, hominem doctrina excellentem, Bedæ auditorem, & Bertramum quendam, quemadmodum ex illius ſcriptis cõſtat, eandem tenuiſſe ac propugnaſſe ſententiam imperante Lothario, ducentis ante Berengarium annis. Quapropter non perinde videtur eſſe exploratè verum atq; Hardingus ſtatuit, Berengarium fuiſſe primum huius diſciplinæ magiſtrum. Quò lucis nonnihil ad hanc cauſam adijciamus, neceſſarium erit omnem de hac re Berengarij ſententiam exponere: tum deinceps eiuſdem ſententiæ refutationem contemplari. Sic itaq; ſcripſit Berengarius, quemadmodum capitalis illius aduerſarius Lanfrancus de eo memorat: *Per conſecrationem altaris panis & vinum fiunt ſacramentum religionis, non vt deſinant eſſe, quæ erant, ſed vt in aliud mutentur, & fiant, quæ nõ erant, quẽadmodum beatus Ambroſius ſcribit: Et ſacrificium eccleſiæ ex duabus rebus conſtat, altera viſibili, altera inuiſibili: hoc eſt, ſacramento, & re, ſeu ſubſtantia ſacramenti. Quæ tamen ſubſtantia, hoc eſt, corpus Chriſti, ſi ſub oculis eſſet, viſibile eſſet. Cum verò in cœlos ſublatum ſit, atq; ad Dei patris dextram ſedeat, donec omnia reſtituantur, ſecundùm Apoſtoli Petri verba, non poteſt inde deuocari. Quapropter Auguſtinus ait: Quando Chriſtus manducatur, vita manducatur, nec quando manducamus, partes de illo facimus. Rurſus etiam Auguſtinus habet: Sacramentum eſt ſacrum ſignum. Quid autem vocabulum hoc (ſignum) velit, exponit in libro de doctrina Chriſtiana: Signum eſt res, præter ſpeciem, quam ingerit ſenſibus, aliud quiddam faciens in cogitationem venire. Iterum ad Bonifacium: Niſi ſacramenta ſimilitudinem quandã haberent earum rerum, quarũ ſunt ſacramenta, omnino ſacramenta non eſſent. Iterum: Sacramenta ſunt viſibilia rerum diuinarum ſignacula, ſed res ipſæ inuiſibiles in eis honorantur. Nec ſic habenda illa ſpecies ſacerdotis benedictione conſecrata, quẽadmodum habetur in vſu quolibet.* Hæc eſt Berengarij ſententia, & verbis & menti ſanctorum patrum conſentiens, atq; ex ijſdem confirmata, ac ſtabilita. Nunc quemadmodum ea refutata fuerit videamus. In Concilio Romæ celebrato ſub Papa Nicolao ſecũdo Berengarius ad hunc modum canere palinodiam coactus eſt: *Credo corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſenſualiter, & in veritate manibus ſacerdotum tractari & frangi, & fidelium dentibus atteri.* Hic conſenſus fuit, hoc iudicium illius concilij. Et quid de eo ſentit Hardingus? Ipſa profectò barbara gloſſa, & reprehendit, & de eo lectorem admonuit: *Niſi ſanè intelligas verba Berengarij, in grauiorem incides hæreſin, quàm ille tenuit.* Atq; hoc modo iſti patres ſuorum confeſſione grauius erratum inducunt, vt leuius corrigant: ac diſertis verbis, in Concilio generali, per ſolẽnem παλινῳδίας formam, maiorem hæreſin profitentur, quàm, vel ipſis teſtibus, eſt vlla a Berengario defenſa.

Ioan. Scotus. Bertramus.

Lanf. de ſacramen. Euchariſt.

Ambr. de ſacr. lib. 4. cap. 4 Sacramentum, & res ſacraméti.

Acta Apoſto. cap. 3.

Augu. de conſ. Diſtin. 2. Qui manducas.

Aug. de doctr. Chriſtiana.

Aug. ad Bonif. epiſt 23.

Augu. de catechizand. rudi.

De conſe. diſt. 2. Ego Bereng. Hæc horrenda blaſphemia eſt

Gloſa ibidem.

Præterea ſi verè ſit hæc catholica fides, quam eſſe catholicam Hardingus cupit omnibus perſuaſum, ſique Bertramus & Ioannes Scotus, clari & docti viri palam contra ipſam ſcripſerint, in quo omnibus

ſuum iudicium probauerunt, nec fuerunt a quoquam apertè reprehenſi, idq; ducentis annis ac amplius ante natum Berengarium: ipſe ſecum cogitet, cum dixit, hanc fidem nunquam a quoquam ante Berengarij tempora oppugnatam, veréne an fidenter, temerè an conſideratè dixerit.

Verùm quam Hardingus catholicam appellat fidem, reuera nihil aliud eſt quàm catholicus error, quódq; ei contrariũ eſt, ſemper fuit ab omnibus antiquis & eruditis patribus propoſitũ ac defenſum, id quod facilè ex illorum ſcriptis, quorum aliqua ſunt a nobis iam antè citata, & pòſt alia proferentur licet intelligere. Quis verò dubitet, quin qui iam Berengarium, quòd manifeſtis veterum patrum verbis ac interpretationibus vſus eſſet, condemnarunt, ijdem etiam Auguſtinum, Hieronymum, Ambroſium, & cæteros æquè condemnaſſent, niſi horum nomina fidei, atq; authoritatis plena eos deterruiſſent.

Doctores, qui poſt Berengarium vixerunt (ait Hardingus) *crebriùs vſi ſunt his vocabulis realiter, carnaliter &c. quàm veteres illi, qui intra ſexcentos poſt Chriſtum annos floruerunt.* His tam paucis verbis Hardingus magnum mendacium artificioſè complexus eſt. Illud enim comparatiui gradus nomen (*crebriùs*) poſitiuum ſuum infert. Hic igitur ſenſus erit, antiqui Doctores crebrò vſi ſunt his nominibus, *realiter*, *carnaliter*, *&c.* quanquam non perinde crebrò ac alij recentiores. Sed iſtud eſſe falſum Hardingus nouit: nam neq; adhuc commonſtrauit, neq; omnino cõmonſtrare valet, quenquam ex omnium veterũ ſcriptorum numero, vnquam aliquod horum vocabulorum vſurpaſſe in hac de ſacramento quæſtione. Vnde ſic rectè licet argumentari: veteres catholici patres de ſacramẽti ſubſtãtia differentes, nullo vnquã vſi ſunt horũ vocabulorũ, realiter, carnaliter, &c. Ergo veriſimile eſt eos populum nunquam docuiſſe, vt Chriſti corpus realiter, & carnaliter in ſacramento præſens adeſſe crederent. Contrà, in ſuis homilijs, ſacramentum appellarunt ſignum, figuram, cõmemorationem corporis Chriſti: Ergo, probabile eſt eos voluiſſe populũ catholicũ ita ſentire, ac credere de ſacramento.

Hardingus. 7. Sectio.

PRiuſquam ad veterum patrum locos recitandos accedam, quibus eadem doctrina continetur ijſdem vocabulis explicata, quam tenet eccleſia catholica, quod ad hunc articulum attinet: ne noſtra forſan opinio ciliquam nimiùm carnalis & craſſa videatur: neceſſarium cenſeo paucis exponere, quale verum corpus ac ſanguis inſit in ſacramento. Chriſtus in ſeipſo vnicam tantùm habet carnem & ſanguinem in ſubſtantia, quæ ex virgine Maria ſemel accepit ipſius Deitas, neq; pòſt vnquam depoſuit. Hæc tamen vnica caro & ſanguis duplicis qualitatis reſpectu, duplicem quoq; rationem habet. Cum enim Chriſtus in terra degeret inter homines humana figura præditus, fuit eius caro humani generis fragilitati ſubiecta, peccatum & ignorantiam excipio. Hanc carnem morti obnoxiam, milites a Iudæis concitati in crucem egerunt. Talis etiam ſanguis e corpore morientis effluxit, ſub eorum qui tunc

præsentes aderant conspectu. Postquam autem Christus est e mortuis excitatus, manet eius corpus semper immortale, ac viuidum nulli infirmitati, nulli passioni, nedum morti obnoxium: sed diuinis donis ornatum, spirituale ac diuinũ corpus euasit, vtpote cui Deitas proprietates diuinas ac prærogatiuas, quæ captum humanum longè superant, impartiuit. Hæc caro atq; hoc corpus, quod nonnulli doctores spirituale & deificatum corpus *vocant, nobis in sacramento donatur. Hæc est ecclesiæ doctrina ab Hieronymo in suis in epi-*
Lib.1. cap.1. *stolam ad Ephesios cõmentarijs exposita, cuius hæc sunt in eo loco verba:* Dupliciter verò sanguis & caro intelligitur, vel spiritualis illa atq; diuina, de qua ipse dixit, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: Et, nisi manducaueritis carnem meã, & sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam æternam: vel caro, quæ crucifixa est, & sanguis, qui militis effusus est lancea. *Atq; ne quis existimet hanc differentiam ad substantiam carnis ac sanguinis referendam esse, non tantùm ad qualitatẽ, Hieronymus a nostra carne similitudinem accipit, vtpote de qua duplici respectu*
Lu.3. *dictum fuit:* Iuxta hanc diuisionem & in sanctis etiam diuersitas sanguinis, & carnis accipitur: vt alia sit caro, quæ visura est salutare Dei,
1.Cor.15. alia caro, & sanguis, quę regnum Dei non queant possidere. *Quæ sanè duplex carnis, & sanguinis conditio indoctis atq; illiteratis inter se prorsus contraria videatur. Sed hunc nodum Paulus in 15. capite prioris ad Corinthios epistolæ incîdit, inquiens, Eiusmodi caro, qualem nos in hac vita circumferimus, terrestrem, mortalem, fragilem, ac animæ molestam, non potest regnum Dei possidere, quia corruptio non possidet incorruptionem. Post resurrectionem verò carnem recipiemus spiritualem, gloriosam, incorruptibilem, ac immortalem, glorioso Christi corpori figura similem, quemadmodum Paulus ait:* Oportet hoc corruptibile corpus induere incorruptionẽ, & mortale hoc immortalitatem. *Tunc talis caro, siue caro nostra istis qualitatibus prædita, regnum Dei possidebit, ipsumq; Deum intuebitur. Tamen caro nostra, quæ nunc corruptibilis, tunc incorruptibilis futura est, vnam habet eandemq; carnis substantiam, qualitate & proprietate diuersam. Ita quoque nobis de Dominca carne censendum est, vt diximus. Accurata huius differentiæ contemplatio, non parum lucis huic quæstioni adfert, multasq; teterrimas blasphemias in hoc sanctissimum sacramentũ iactatas cõpescere debet.*

Episcopus Sarisburiensis.

HIc cerebrum Hardingus suum in labore minimè necessario vehementer exercuit, ac tandẽ sibi ipsi aduersa cõclusit. Nam quod Dei filius factus sit homo, nobis similis, infirmitatibus ac miserijs huius caducæ vitæ subditus, quodq; vt ipse in Psalmo quodam conquestus est, *vermis fuit, & nõ homo: opprobriũ hominũ, & abiectio plebis:* quodq; Deus Psalm.21.
pater illum pòst ad summã gloriam extulit, & supra omnes potestates Ephe.1.
ac principatus euectum ad dextram suã collocauit, deditq; illi nomen, Phil.2.
quod est supra omne nomen, ac eum spirituali & glorioso corpore donauit, illúdq; Deitati vniuit, atq; illum honore & gloria affecit: Hæc, inquam, omnia infantibus & pueris, qui modò piè fuerunt educati, &

prima didicerunt fidei rudimenta, ſunt cognita: apud nos autem pro tam exploratè veris habentur, vt Chriſtum credamus mortalia noſtra corpora immutaturum, & ſimilia ſuo glorioſo corpori facturum. Ac proinde Auguſtinus ait: *Corpus Domini pro ipſa cæleſti habitatione cæleſtem accepit mutationem, & hoc nos in die vltimo ſperare iuſſi ſumus. Ideo dicit Apoſtolus: Qualis cæleſtis, tales & cæleſtes, id eſt, immortales, non ſolùm animis, ſed etiam corporibus.* Hîc longè ſuauiſſimus eſt fidei noſtræ articulus, atq; ideo apud nos, alioſq; omnes fideles, nullam prorſus dubitationem ſcrupulúmue habet.

Philip. 3. Augu. contra Adima cap. 13 1. Cor. 15.

Stephanus Gardinerus vnus, qui propter ſuam in ſuſcepta religionis opinione conſtantiam ac perſeuerantiam, Conſtantij ſibi ipſi nomen impoſuit, palam edito libro confirmauit Chriſtum nondum plenam ac perfectam glorię ſuę poſſeſſionem adijſſe. Hæc ſunt illius verba: *Tempus humilitatis Chriſti in conuerſatione viſibili, & terrena præſtandæ planè præterijt: ſed humilis diſpenſationis tempus eo vſq; manet, donec tradiderit regnum Deo & patri.* Atq; ita eorum alij dicunt, *Chriſti corpus eſſe Deificatum:* Alij aſſerunt, adhuc eſſe in diſpenſatione ac humilitatis cõditione, proindéq; nõdum eſſe *Deificatum.* Videtur ergo nõdum inter eos conuenire, quàm magnam, quámue exiguam corpori Chriſti gloriam tribuant.

Mar. Antonius Conſtantius adobiectũ. 144

Neque ſanè certam aliquam habent, qua dirigantur, quamq; ſequi poſſint, regulam: ſed tantùm, vt occaſio fert, ad amouendas vtcunque obiectiones quiduis coguntur arripere, ſeu verum, ſeu falſum, modò illorum propoſito inſeruiat. Non ineptè in illos licet vſurpare, quod olim Auguſtinus in Fauſtum Manichæum hæreticum dixit: *Dices, hoc pro me facit: illud contra me. Tu es ergo regula veritatis. Quicquid contra te fuerit, verum non eſt.*

Augu. contra Fauſt. Manich. lib. 11. cap. 2.

Sed quorſum Hardingus de ſpirituali corporis Chriſti conditione mentionem facit? An eſt oblitus veterem illum hæreticum Eutychem Abbatem, ſua eodem modo ſomnia ſtabilijſſe, ac in eo turpiter erraſſe? *Chriſti corpus* (aiebat ille) *glorioſum eſt: iccirco in ipſam ſubſtantiam, ac Dei naturam mutatur, nec vllam ampliùs figuram, aut proportionem corporis habet.* Vetuſta hæc hæreſis eſt, a Leone, Gelaſio, alijſq; antiquis patribus iam olim refutata, & a Concilio Calchedonenſi damnata, eſtq; non multùm diſſimilis huic, quam Hardingus tuetur, niſi fortè planè ſit eadem. Nos credimus, corpus Chriſti immortalitate, ſplendore, luce, gloria donatum eſſe: nihilominus idem corpus manere, quod antè fuit. Ideo Auguſtinus dicit: *Corpus Domini ſecundùm ſubſtantiam etiam poſt reſurrectionem caro appellata eſt.* Et rurſus: *Dominus corpori ſuo immortalitatem dedit: Naturam non abſtulit.*

Eutyches in Concil. Calch.

Augu. retract. lib. 1. cap. 22. Aug. epiſt. 57. ad Dardanum.

Quanquam autem quidam veterum patrum Chriſti corpus *Deificatum* vocant, quemadmodum eſt ab Hardingo explicatum, non tamen intelligunt ipſum illud corpus mutatum eſſe, ac in diuinam naturam tranſijſſe, Deumq; factum eſſe, vt iam naturale corpus eſſe deſinat, ſicuti genuina ac propria illius vocabuli ſignificatio præ ſe fert. Nam vt eſt verum, Deum factum eſſe hominem, ſimiliter eodem

planè

planè ſenſu, verum etiam eſt, hominem factum eſſe Deum ſalua & incolumi veriuſque naturæ ſubſtantia. Patres igitur Chriſti corpus *Deificatum* ſeu Deum factum eſſe dicunt, quia perſona & gloria diuinæ naturæ coniungitur. In hunc modum Auguſtinus, etſi non in eundem omnino ſenſum, dicere videtur, homines quoque *Deificatos* eſſe. Sic enim ſcribit: *Homines dixit Deos, & gratia ſua Deificatos, non de ſubſtantia ſua natos.* Sic inquit Dionyſius: *Pontifex ille mutatur in Deũ.* Itidem Cyprianus ſcripturas nuncupat *Deificas.* Clemens quoq; Alexandrinus ait: *Sacræ literæ nos Deificant.* Hæc atq; alia huiuſmodi verba non ita ſunt accipienda, quaſi homines naturalem ſuam ſubſtantiam amitterent, & in Deorum naturam verè abirẽt, perinde vt habent verborum momenta: ſed tantùm homines diuinis eſſe virtutibus ac qualitatibus imbutos, & ſic eſſe Dei filios conſtitutos deſignant. Quod ipſe quoque Dionyſius teſtatur: *Hæc mutatio noſtri in Deum, eſt Dei in nobis ſimilitudo, quantam capere natura poteſt.*

Auguſt. in Pſal. 49.

Diony. de eccl. Hierar. cap. 1.

ἔχει θεωθῆναι

Cypri. de zelo & liuore. Et lib. 2 epiſt. 8.

Clem. in protreptico.

Diony. de eccl. Hierar. cap. 1.

Verùm Hieronymus inquit: *Chriſti corpus dupliciter intelligi & accipi poteſt, vel pro ſpirituali ac diuina eius carne, vel pro mortali carne, quæ crucifixa fuit:* in quo exiſtimatur multum ad Hardingi cauſam conferre. Antequam ad hoc reſpondeo, peto a te, benigne lector, hoc vt vnũ expendas, Hieronymum in toto illo loco nullum omnino verbum de ſacramento, nec de reali vlla aut carnali præſentia facere: proinde parum ille locus ad defenſionem Hardingianam facit. Horum modò Pauli verborum ſenſum explicat: *Per ſanguinem illius redemptionem habemus:* atq; illius ſententia, quemadmodum ex ipſo verborum inſtituto animaduerti poteſt, hæc eſt, videlicet ſalutem, quam ſumus in Chriſto adepti, non in eo poſitam eſſe, quòd Chriſtus homo verè naturalis fuerit, quales extiterunt Codrus, Decius, Curtius, aut huiuſmodi alij, qui pro incolumitate atq; libertate patriæ mortem oppetierunt: ſed in eo ſitam eſſe, quòd illius humana natura in vnam cum diuina naturam coaluerit. Illius hæc ſunt verba: *Quis iſte, aiunt, tantus ac talis, qui poſſit pretio ſuo totum orbem redimere? Ieſus Chriſtus, filius Dei proprium ſanguinem dedit, & nos de ſeruitute eripiens libertate donauit. Et reuera, ſi hiſtorijs Gentilium credimus, quòd Codrus, Curtius, & Decij Mures peſtilentias vrbium, & fames & bella, ſuis mortibus repreſſerint: quanto magis hoc in filio Dei poſſibile iudicandum eſt, quòd cruore ſuo non vrbem vnam purgauerit, ſed totum orbem?* Mox deinde ſequuntur, quæ recitauit Hardingus verba: *Dupliciter verò ſanguis, & caro Chriſti intelligitur.* Ex verbis illis eo ordine præcurrentibus, non eſt difficile, quid Hieronymus ſpectarit ac voluerit, cognoſcere: nempe nos noſtram in Chriſto ſalutem habere, nos Chriſtum edere & bibere, & per illum viuere, non quòd mortalis tantùm extiterit eius caro, & crucis mortem ſubierit, ſed quòd ſpiritualis fuerit, & diuina, id eſt, caro filij Dei. In hoc fuit illa non mediocris contentio poſita, quæ Cyrillo, & alijs ſanctis patribus cum Neſtorio interceſſit: quemadmodum docti non ignorant. Iccirco dixit Paulus, *Quod iam viuo in carne, in fide viuo filij Dei.*

Ephe. 2.

Hiero. ad Eph. cap. 1.

Gala. 2.

Augu. in Ioan. tract. 88.
Angelomus in 1. Reg. cap. 1.

Quapropter licèt Augustinus dicat, *Christus crucifixus est, lac sugentibus, & cibus proficientibus*: Et Angelomus, *Christi corpus fœnum est, quo Gentiles pascuntur*: Hi tamen, atque alij omnes huiusmodi loci non de mortali tantùm carne sunt accipiendi, sed de carne filij Dei, quam Hieronymus diuinam, & spiritualem vocat, quòd ὑποστατικῶς & inseperabiliter diuinitati coniuncta sit.

Præterea Hieromyni sententia est eandem hanc Christi carnem, quæ diuina est, & spiritualis, spiritualiter quoq; sumi oportere, non carnali aliquo modo, quemadmodum hîc Hardingus somniat. Quantumuis enim Christi corpus spirituale sit, non tamen ex eo potest Hardingus euincere, opinionem suam non esse *nimiùm crassam, & carnalem*, vt ipse loquitur. Nam Manichæi, & Messaliani hæretici crassas & carnales de Deo ipso cogitationes habuerunt, etsi Deus spiritus tantùm sit, maximéq; spiritualis. Iccirco Augustinus de illis ait: *Ecce ego derideo carnales homines, qui nondum possunt spiritualia cogitare,*

August. contra epist. Fundam. cap. 23.
De conse. Dist. 2. De hac.

Huic Hieronymus ipse fidem facit, vbi ait: *De hac quidem hostia, quæ in Christi commemoratione mirabiliter fit, edere licet: De illa verò, quam Christus in ara crucis obtulit, secundùm se* (hoc est, crassè, & carnaliter) *nulli edere licet.* His verbis Hieronymus magnum esse discrimen ostendit inter sacrificium, quod in Christi commemorationem peragitur, & verum ipsum sacrificium, quod Christus in cruce perfecit. Sic Chrysostomus inquit: *Si carnaliter quis accipiat, nihil lucratur.* Sic etiam ait Augustinus, in loco antè a nobis citato: *Figura est, præcipiens passioni Domini communicandum esse, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd Christus pro nobis mortuus sit.* Hoc est quod Hieronymus appellat, *Diuinam ac spiritualem Christi carnẽ manducare.* Proinde Clemens Alexandrinus non tantùm eodem sensu, sed verbis prope ijsdem dixit: *Duplex est sanguis Domini: alter carnalis, quo redempti sumus: alter spiritualis, quo vncti sumus. Et hoc est bibere Iesu sanguinem, participem esse incorruptionis Domini.* Similiter Augustinus ait: *Iudas Christum carnalem tradidit, tu spiritualem: Furens Euangelium sanctum flammis sacrilegis tradidisti.* Hîc Augustinus Christum appellat spiritualem, quia proditionis modus spiritualis fuit. Sic antiquus ille pater Clemens Alexandrinus, Christi sanguinem spiritualẽ vocat, non propter ipsius in se discrimen, sed tantùm quia spiritualiter percipitur. Opinor autem Hardingum non inficiaturum, quin ista Clementis & Augustini verba, quæ tam prope & ad sententiã, & ad phrasin verborum Hieronymi accedunt, luculentam suppeditent nobis illorum expositionem. Equidem, vt Christi sanguis non adest *realiter*, aut sanguinolentè ad nos vngendos præsens, ita nec ad nutriendos. Ista enim nutritio, & ista vnctio vtraq; spiritualis est. Ideo vetus ille, & eruditus pater Athanasius sic scribit: *Quomodo vnum vnius hominis corpus, vniuerso mundo sufficeret? Quod, tanquam in illorum cogitationibus versatum, Christus commemorat. A quibus cogitationibus vt eos auocaret, quemadmodum paulo antè sui descensus e cœlis, ita nunc reditus sui in cœlum mentionem facit.*

Aug. de doct. Christian. li. 3 cap. 16.
Chryso. in Ioa. hom. 47.
Clem. Alexan. in pedagogo. li. 2. cap. 2.
August. contra literas Petiliani.
Athan. de peccato in spiritũ sanctum.

Denique

Denique ſemel iterum admonendus mihi es, lector, Hieronymum in omni hoc loco nullum prorſus verbum feciſſe neq; de reali aut carnali præſentia, neq; de ſacramento. Hardingus tamen, veluti Hieronymus eſſet de vtroq; diſertè ac perſpicuè loquutus, hoc inde argumentũ colligit: *Hieronymus dicit, nos non comedere Chriſti carnem, quæ crucifixa eſt: Ergo, Chriſti caro eſt realiter & carnaliter in ſacramento.* Hoc argumentum primo ſtatim aſpectu diſcernitur, nec eget reſponſione.

Sic illud argumentum cõmodiùs fabricatur. Hieronymus nos carne Chriſti crucifixa veſci non poſſe confirmat: Ergo non poſſumus realiter & carnaliter carnem Chriſti comedere. Ex quo cõſequatur neneſſe eſt, ex ipſo adeo teſtimonio, quo hîc Hardingus eſt vſus, corpus Chriſti nequaquam eſſe in ſacramento *realiter* & *carnaliter*. Tantum ſcilicet cauſæ ſuæ patronum nactus eſt Hieronymum Hardingus.

Hardingus. 8. Sectio.

*QVòd autem Iuellus negat Chriſtianum populum antiquitus fuiſſe edoctum, vt Chriſti corpus realiter, ſubſtantialiter, corporaliter, carnaliter vel naturaliter in ſacramento eſſe crederet, ego quidem contrà ſtatuo. Fateor tamen doctos illos patres, qui ita * tradiderunt, non propterea voluiſſe videri eiuſmodi ponere corpus Chriſti, quod externis ſenſibus hîc percipi poſſet. Omnes enim cum Chryſoſtomo dicunt, rem quæ nobis hîc datur, non eſſe ſenſibilem, ſed ſub ſignis aſpectabilibus res nobis arcanas præberi. * Vocabulis tamen iſtis vti conſultiſſimum iudicarunt, quò dubitationem omnem tollerent, de veri illius corporis præſentia in his ſacris myſterijs & ſolam imaginationem, phantaſiam, figuram, ſignum, teſſeram, virtutem, vel ſignificationẽ illius excluderent. Ita enim Sacramentarij ſuam hac de re diſciplinam expoſuerunt, vt ex ſua loquendi ac ſcribendi forma Dominicum corpus verè abſens repræſentare tantùm videatur, ſicuti regum in tragœdijs, & mediocrium hominum fictæ perſonæ in comœdijs nonnunquam ſolent introduci. Modus quidẽ, per quem hîc præſens adeſt, ac nobis datur atq; a nobis percipitur, arcanus eſt, non humanus, non naturalis: verus tamen. Sumus autem eius participes non ſenſu, vel ratione, vel natura: ſed fide. Proinde non abiecti ſumus & demiſſi viſibilium elementorum ſpectatores, ſed vt ſumus a Concilio Niceno edocti, mentem ſpiritumq; efferentes, in illa ſacra menſa poſitum ac collocatum (ita enim vox ſonat, quo plus efficacitatis habeat realis præſentiæ ſignificatio) agnum Dei, qui mundi peccata tollit, fide contemplamur. Atq; hîc (inquiunt illi patres,) nos pretioſum illius corpus ac ſanguinem ἀληθῶς, id eſt, verè percipimus, quod nihil ſanè aliud eſt, quàm realiter.*

Hom. 83. in Math. & 60 ad populũ Antioch.

*Falſum: antiqui enim patres nunquam ita tradiderũt.

*Falſum: vt priùs.

Mentem efferre.

Fide contemplari.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ITerũ nos Hardingus (vt antè fecit) hîc docere conatur, quid antiqui patres per ea verba intellexerint, quibus ij nũquam vſi ſunt. Arcana quadam diuinandi facultate præditum illum ſuſpicor, qui tantùm ſibi ipſi ſumit, vt ſenſa hominum intelligat, priuſquam erunt aliquid proloquuti. *Peritnan eſſe neceſſe eſt eum* (inquit Cicero) *qui, ſilentium quid*

Cic. de Diuin. 2

sit, intelligat. Patres (ait) *vocabulis istis vsi sunt, quò dubitationem omnem de præsentia veri corporis Christi in sacris hisce mysterijs prorsus remouerent.* Quænam verò hæc tam proiecta audacia, tam sæpe, tamq; confidenter affirmare patres antiquos hæc vocabula vsurpasse, nec tamen vllum ex tanto numero in medium producere, qui semel illis vsus esse deprehendatur. Videri possit vel nimiùm sibiipsi confidere, vel omnem abiecisse lectoris sui curam. Nam inania illa Chrysostomi, Hilarij, Gregorij Nysseni, & Cyrilli nomina, ad terrorem duntaxat comparata, nullum profectò adiumentum illi subministrant, quemadmodum statim facilè apparebit. *Sacramentarij* (inquit Hardingus) *ad suam doctrinam exponendam, Figuræ, Signi, Tesseræ, significationis & virtutis vocabula adhibent.* Meum non est huic orationis acerbitati parem asperitatem referre. Tantùm de istis hominibus vsurpabo, quod olim Augustinus de Arianis habuit: *Cum se tanta voragine impietatis immergant, nos tanquam opprobrio noui nominis, Homousianos vocant: quia contra illorum errorem Homousion defendimus.* Quòd si verò *sacramentarios* omnes eos esse necesse est, qui hęc vocabula vsurparunt, tum Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, Ambrosius, alijq; omnes sancti patres, apud quos eadē reperiuntur, pro sacramentarijs damnandi erunt. Sin autem ij sacramentarij dicendi sint, qui sanctissimis sacramentis turpiter abutuntur, eaq; corrumpunt, tum hoc nomen Hardingo, illiúsq; collegis aptissimè congruit. Adiungit Hardingus e Chrysostomo: *In signis aspectabilibus res arcanæ præbentur: Ergo, corpus Christi realiter & carnaliter est in sacramento.* Primùm, si Hardingus totam illam homiliam expendisset, fortassis ipsum Chrysostomum huius sacramentarij erroris reum egisset, æquè ac nunc alios facit. Nam de sacramento in eadē ipsa homilia sic scribit Chrysostomus: *Quando dicunt, vnde patet Christum fuisse immolatum, hæc afferentes mysteria, ora ipsorum consuimus. Si enim mortuus Iesus non est, cuius symbolum, ac signum hoc sacrificium est?* Sed vt redeamus ad rem: quàm verò leues quasq; occasiones arripiunt isti homines imperitos decipiendi? Non potest Hardingus ignorare, Chrysostomū hæc verba non de sacramēto tantùm corporis Christi, sed de omnibus alijs mysterijs cōmuniter esse loquutum. Mox enim addit: *Sic & in baptismo per aquam, quæ res sensibilis est, donum illud conceditur. Quod autem in ea conficitur, regeneratio scilicet, & renouatio, intelligibile quiddā est.* Quamobrem si Hardingus ex his verbis realem & carnalem præsentiam in altero sacramento concluserit, idipsum in altero fecerit est necesse.

August. contra serm. Ariano. cap. 36.

Chrys. in Mat. hom. 83.

Quandoquidem autem horum sacramentorum, quę æqualē omnino vim obtinent, alterum aduersarij nostri suis cōmentis freti, adeo amplificant, alterum verò ita deprimunt, vt cum illo ne conferendū quidē esse statuant, operæpretiū esse censeo, paucis & obiter exponere, quid veteres catholici patres de abscondita Dei virtute in sacramento Baptismi scripserint, quod inprimis ad aperiendam Chrysostomi sententiā plurimum faciet. Dionysius generaliter de omnibus mysteriis ita scribit: *Angeli Deum, diuinamq; vim vt mentes, sicut eis fas est intelligunt: nos autē exemplis, imaginibusq; sensum mouentibus, ad diuinas contemplationes,*

Dionys. Eccle. Hierar. cap. 1.

vt

vt possimus, transferimur. Patres Concilij Niceni sic aiunt: *Baptismatis nostrum nõ sensibilibus oculis, sed mentalibus considerandum est. Aquam videsne? Considera diuinã vim, quæ in aquis latet. Plenas sanctificatione, & diuini ignis cogita aquas.* Chrysostomus de baptismo similiter verba faciens, ad hunc modum loquitur: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis. Dum baptismatis lauacrum audit, simplicem aquam sibi esse persuadet. Ego verò non simpliciter video, sed animæ, per spiritum, purgationem.* Sic inquit etiam Nazianzenus: *Mysterium (Baptismi) maius est, quàm ea quæ videntur.* Sic Ambrosius: *Aliud est, quod visibiliter agitur: aliud quod inuisibiliter celebratur.* Itidem etiam alibi: *Ne solis corporis tui oculis credas: magis videtur quod non videtur, quia istud temporale, illud æternum est.* Denique hos inuisibiles effectus spectauit Tertullianus, cum diceret: *Sanctus spiritus descendit, & aquam sanctificat.* Basilius, *Regnum cælorum illic aperitur.* Chrysostomus, *Deus ipse in baptismo caput tuum inuisibili potentia cõtinet.* Ambrosius, *Aqua habet gratiã Dei: in ea est præsentia Trinitatis.* Bernardus, *Lauemur in sanguine eius.*

Concil. Nicen. πλήρη τῆ θείᾳ πυρὸς νόει τὰ ὕδατα.

Chry. in 1. Cor. cap. 2. hom. 7. Ego non simpliciter video, quod video.

Nazia. de sancto baptism. μεῖζον τῶν ὁρωμένων ἐστὶ τὸ μυστήριον.

Ambr. de spiritu sancto. lib. 3. cap. 11.

Ambros. de his qui initiantur Mysterijs. c. 3.

Tertullian. de baptismate.

Basil. de sancto baptismo.

Chry. in Matt. homil. 51.

Ambros. de sacrament. lib. 7. cap. 5.

Bernard. supra Missus est Gabriel. Serm. 3.

Ex his tot veterum patrum testimonijs perspicuum est, in sacramẽto baptismi, per aspectabile signum aquæ inuisibilem Dei gratiam ad nos deriuari. Quapropter si ea Chrysostomi verba satis magnum habere pondus Hardingo videantur, ad carnalem stabiliendam in altero sacramento præsentiam, ex ijsdem etiam æquè licebit ei confirmare virtutem Dei, cœlestem ignem, gratiam & sanguinem Christi realiter & carnaliter in altero inesse. Hæc cum ita sint, tamen duas voculas in Niceno, vt ipse ait, Concilio editas nonnihil sibi allaturas præsidij confidit, nempe κεῖσθαι & ἀληθῶς: quarum quidẽ alteram, vel quòd non satis attenderet, vel ex consulto ipse excogitauit, & affinxit. Nam cum vniuersum istud græcum testimonium hîc ab hardingo citatum, in vetere illo probato Niceno Concilio nunquam fuit inuentum, sed paucis antè annis inuestigatum & editum: tum hoc vocabulum κεῖσθαι nunquam fuit in græco exemplari positum, neq; vulgato illo, neque eo, quo Cutbertus Tunstallus est vsus.

missus est Gabriel. *Serm.* 3. κεῖσθαι. ἀληθῶς.

De Eucharistia lib. 1.

Sed tribuamus hoc nunc Hardingo, vt liberum ei sit aliqua fraude vti, & hîc perinde facere, atque alijs in locis facere consueuit, quò causam suam melius exornet. Illud verò κεῖσθαι, quod *positum, vel situm esse* significat, nunquid tandem realem præsentiam necessariò demonstrat? Aut quando Paulus dicit: *Christus habitat in cordibus nostris per fidem*, hoccine intelligit, Christum realiter ac carnaliter in cordibus nostris collocari? Equidem, Hieronymus scribens ad Marcellam de sancto sepulchro, in quo Christi corpus conditum erat, hæc habet, *Quoties ingredimur in sepulchrum Domini, toties iacere in Sindone cernimus saluatorem.* In Calchedonensi etiam Concilio ita scribitur: *In qua scriptura duæ naturæ iacent?* Quibus in locis eadem illa vox vsurpatur, quam Hardingus ad Nicenum Concilium de suo adiecit. Opinor autem non proinde dicturum, vel duas Christi naturas realiter in scriptura contineri, vel verum Christi corpus carnaliter, & realiter in sepulchro conditum iacere. Deinde hoc vocabulum κεῖσθαι in propria

Ephe. 3.

Hieronym. ad Marcellam.

Conc. Calche. act. 1. κεῖνται.

significatione, & loci situm, & corporis descriptionem, & partium ordinem postulat: cum tamen Hardingus ipse in Articulo sequente affirmet, corpus Christi *non aliqua locali præsentia hîc adesse, vel complendo, vel mutando locum.* Ex quo conficitur, Christi corpus non naturali quadam aut carnali præsentia in mensa poni.

Illa Niceni Concilij verba nos a naturalibus tantùm & aspectabilibus panis & vini elementis reuocant, internũ verò & spiritualẽ aspectũ, mentisque contemplationem excitant. Verba perspicua sunt: *Ne proposito pani & poculo humiliter intenti simus.* Proinde Augustinus inquit: *In sacramentis fidelium dicitur, Sursum corda.* Quibus verbis admonemur in illa muneris functione nihil aliud, quàm Christum agnum Dei, qui peccata mundi sustulit, spectandum esse. Atque ideo Chrysostomus ait: *Aquilas in hac vita fieri nos oportet, & ad alta contendere, si ad hoc corpus accedere volumus.* Sic spiritualibus mentium nostrarum oculis agnum Dei contemplamur. Et vt Ambrosius ait: *Magis videtur, quod non videtur.* Quamobrem Augustinus ait, *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed, quid ostendant. Signa enim rerum sunt, aliud existentia, & aliud significantia.* De Christi autem nostra in sacramento contemplatione sic non obscurè scribit: *Sic nos facit moueri, tanquam videamus præsentem Dominum in cruce.* Atque hoc est, quod Eusebius Emissenus scribit, quem Gratianus citauit: *Vt coleretur iugiter per Mysterium: & perennis illa victima viueret in memoria, & semper præsens esset in gratia.* Hoc spirituali modo Christus in mensa præsens statuitur, non crasso illo & carnali Hardingiano. Iccirco Augustinus ad eos, qui cum fide communicant, in eandem sententiam dicit: *Vos estis in mensa, vos estis in calice.* Quapropter quo sensu Augustinus populum in mensa positum esse dicit, eodem prorsus Nicenum Concilium, agnum Dei in mensa iacere docet, non alio.

τῷ προκειμένῳ ἄρτῳ καὶ τῷ ποτηρίῳ.

Augu. de bono perseuerãtiæ. Chrysosto. in 1. Corinth. homil. 24.

Ambro. de his qui initiantur mysterijs. Augu. contra Maxim. lib. 3. cap. 22. De conse. dist. 2. semel Christus. Et in Psal. 20. De conse. dist. 2. Quia corpus. Aug. in sermo ad infantes. Citatur a Beda in 1. Cor. 10.

Alterum illum vocabulum Græcum, quod Hardingus arripit, est ἀληθῶς, quod significat *verè*, atque hoc illius iudicio tantundem valet, ac *realiter*, seu *carnaliter*. Ita quanquam instar lasciui cuiusdam canis venatur, ac fusè latéque expatiatur, nec quicquam proficit, ad extremum tamen aliquid se nactum opinatur. In quo sanè miror, quod ipse suum non animaduerterit errorem. Non potuit enim tam ignarus esse, quin ista duo vocabula, *verè*, ac *carnaliter*, res diuersas admodum significare intelligeret, adeo quidem vt eo sensu, quo Christus est ad Iudæos loquutus, alterum eorum ab altero prorsus tollatur. Nam neq; qui crassè, & sensibiliter dentibus & ore comedit, verè comedit, vt Christus intellexit: nec qui per fidem spiritualiter comedit, crassè & carnaliter comedit, quemadmodum Capernaitæ senserunt. Est itaque non mediocris stuporis, *verè* idem dicere, quod *carnaliter*. Quanquam Christi corpus spiritualiter per fidem comedere, est verè illud comedere: & quanto quisque spiritualiùs illud manducat, eo profectò veriùs manducat. Cæteroqui Christus ait: *Ego sum vitis vera.* Hieronymus populum fidelem vocat *vitam veram.* Cyrillus Christum appellat, *Verum Manna.* Hieronymus inquit: *Nos verè sum-*

ἀληθῶς.

Ioan. 15. Hiero. in 2. ca. Hieremi. li. 1. Cyril. lib. 3. ca. 24. in Ioan. Hiero. ad Gal. cap. 4.

mus

mus vnus panis. Origenes inquit: *Apostoli veri erant cæli.* Atque vt summatim dicam, ipsi consueuerunt ad paschalis cerei benedictionem accinere, *Hæc sunt festa Paschalia, in quibus verè agnus occiditur.* Ex his non ita multis exemplis & discrimen harum vocum, *verè*, ac *carnaliter*, facilè cognoscitur, & complexionis Hardingianæ remissa ratio perspicitur. Vt enim Christum verè comedamus, non tamen proinde nos crassè & naturaliter illum ore corporeo comedere consequitur: & vt Christus verè cibus sit, non ex eo tamen efficitur, vt realiter & carnaliter in sacramento insit. Huius rei gratia Augustinus externum corporis officium prorsus abijcit. Illius sunt diserta verba: *Quid paras dentem, aut ventrem? Crede, & manducasti.* Rursus: *Credere in eum, hoc est manducare panem viuum.*

Orig. in Gene. cap. 1. hom. 1. In Manuali.

Augustinus in Ioan. tract. 26.

Hardingus 9. Sectio.

DE *vocabulis autem istis, & primùm de hoc*, verè, *siue* *quod idem est*, Realiter, & Substantialiter, *ignosci nobis a Iuello debere existimo, quòd illa vsurpemus, quandoquidem ipse Bucerus, vir in doctissimis illius religionis hominibus numeratus, eadem probauit, idq; post varia contra Lutherum pro Zuinglio, & Oecolampadio edita ab eo scripta: postquam etiam instinctu diuino, de istius articuli veritate certior factus esset, quemadmodum ipse constanter affirmat:* Hæc non dubitamus *(inquit)* diuinitus nobis, & per scripturam reuelata de hoc sacramento. *Si quæras, vbi hoc inueniri possit, dico in gestis concilij cuiusdam inter Lutheranos, & Zuinglianos huius ipsius rei gratiâ VVittenbergiæ habiti in ædibus Martini Lutheri, anno Domini* 1536. *in quo hæc verba reperies:* Audiuimus dominum Bucerum explicantem suam sententiam de sacramento corporis & sanguinis Domini, hoc modo: Cum pane & vino verè & substantialiter adest, exhibetur, & sumitur corpus Christi & sanguis. Et sacramentali vnione panis est corpus Christi: & porrecto pane verè adest, & verè exhibetur corpus Christi,

*Quanquam autem hæc Buceri sententia, qua Zuinglianam hæresin, quam priùs tenebat, improbare se palam professus est, multis modis falsa sit, & hæretica, in hoc tamen catholicæ ecclesiæ suffragatur Bucerus aduersus negatiuam Iuelli assertionem, quòd corpus & sanguinem Christi in sacramento adesse dicat verè, hoc est, realiter, seu reuera, & substantialiter: *in quo non aliter loquutus est, ac veteres patres ante mille olim annos loqui consueuerunt.*

*Falsum: hęc enim vocabula non sunt eadem.

*Falsũ: veteres enim patres in hac causa de sacramento nunquam sunt hoc modo loquuti.

Episcopus Sarisburiensis.

HActenus Hardingus nullum antiquum patrem, nullum vetus Concilium allegauit. Primùm omnium nunc tandem inuenit doctorem Bucerum, qui Cantabrigiæ mortuus est, anno Edouardi sexti quarto,

In responsio. ad Luther.

anno verò Domini 1551. De eius autem hac in re iudicio, nihil dicam. Quibus ille rationibus permotus alteri parti conciliandæ concordiæ causa assensus sit, totum hoc Deo relinquo. Hoc tantùm rectè, vereque possum affirmare, si quidem Hardingus alium quenquam nancisci potuisset doctorem, nunquam eum fuisse a Bucero auspicaturum.

De illo autem fraterno & moderato colloquio, quod inter Lutherum, & Bucerum, & Melancthonem, & alios pios ac eruditos homines Germanos, in Academia Wittenbergensi institutum fuit, causam video nullam, quamobrem illud ita luderet, & cauillaretur Hardingus, eique Concilij nomen ioco tribueret. Multò verò rectiùs iustiúsque suas in illud ineptum octo selectorum Cardinalium concilium iocationes conferre potuit, quod Romæ Paulo tertio Papa habitum fuit, anno Domini 1538. duobus post colloquium illud Witrenbergense annis.

Concilium selectorum Cardinaliũ Romæ anno. 1538.

Si enim suffragia spectes, erant Wittenbergenses numero plures: si eruditionem, superiores: si voluntates, illi pacem in veritate, & Dei gloriam quærebant: si exitum, Deus illorum incepta fortunauit, viréſq; & incrementum verbo suo addidit, quemadmodum hodie manifestè apparet: ob quod proinde perpetuis efferatur laudibus sanctissimũ illius nomen. Isti autẽ octo lectissimi Cardinales post diuturnas consultationes & deliberationes susceptas, ea tamen errata ac vitia perquirendo inuestigarunt, quæ vel pueris erant nota, nec tamen eorum quicquam emendarunt. Si Hardingus Apostolorum ætate vixisset, illorum etiam fortassis concilium irrisione lusisset. Vbi enim, aut quibus in ædibus conuenerunt? Quis illis episcopus, aut Pharisæus adfuit? Augustinus quidem colloquium & sermonem cum Pascentio Ariano contulit in priuata domo cuiusdam Anitij Hippone: in quo tamen fuit a nemine vnquam irrisus. Adeo nunquam desunt, qui Hierosolymarum instaurationem atque reædificationem cauillentur. Origenes inquit: *Inimici veritatis videntes sine Philosophia consurgere muros Euangelij, cum irrisione dicunt, Hoc facilè posse destrui calliditate sermonum, & per astutas fallacias.* Veruntamen qui sedet in cœlo, illos vicissim ludet.

Aug. epist. 178. in domo Anitiana.

Orig. in Cãtica cantic. hom. 4.

Hardingus. 10. Sectio.

HVius rei testis sit Chrysostomus vnus instar multorum, quos liceret adducere. Illius hæc sunt verba: Nos secum in vnam (vt ita dicam) massam reducit, neque id fide solùm, sed reipsa corpus suum efficit. *Hoc* reipsa, *quid aliud est, quàm* realiter: *Reliqua autem illa* *aduerbia *corporaliter, carnaliter, naturaliter, apud patres non rarò occurrunt, potissimùm in illorum aduersus Arianos scriptis. Fuisset itaq; cum Iuelli officio coniunctius, modestam eorum interpretationem adhibuisse, quàm prorsus repulisse ac reiecisse. Veteres Græcæ & Latinæ ecclesiæ patres, populum fidelem tantùm habitudinem, aut dispositionem, aut vnionem, aut coniunctionem cum Christo per fidem & charitatem habere negant, aut*

Christus facit seipsum vnum nobiscum non eũ sacramento *Falsum, vt suprà.

In. 26. ca. Mat. hom.

aut nos ſpiritualiter illi coniungi, atq; vniri ſolùm per ſpem, amorem, religionem, obedientiam, voluntatem: quin porro confirmans, virtute & efficacitate iſtius ſacramẽti rectè digneq; percepti Chriſtum realiter, & reipſa communicari, per veram communicationem & participationem naturæ, ac ſubſtantiæ corporis, & ſanguinis ipſius, eumq; exiſtere, & habitare in nobis verè, propter noſtram illius perceptionem in hoc ſacramento. Ex qua hoc conſequitur, vt nos in Chriſto ſimus, & ille viciſſim in nobis, ſicut ipſe dicit: Qui manducat meam carnem, manet in me, & ego in illo. Quæ manſio, vel vnio, vel coniunctio illius nobiſcum, & noſtrûm cum illo, quò commodiùs explicari, & nobis tradi poſſit, conſentaneum iudicarunt patres aduerbijs illis vti in libris ſuis.

Idipſum enim confirmant ex ſacraméto baptiſmatis, ex fide, & natiuitate Chriſti, &c.

Hilarius contra Arianos ſcribens, hæc verba Chriſti in 17. Ioannis citantes, vt omnes vnum ſint ſicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: atq; ex his non natura & ſubſtantia, ſed conſenſu ac voluntatis vnitate patrem ac filium vnum eſſe demonſtrare conantes: inter alias frequentes ſententias ad confirmandam ſubſtantiæ vnitatem, non ſolùm inter Chriſtum ac patrem, ſed inter Chriſtum etiam & nos, hæc habet verba: Si enim verè verbum caro factũ eſt, & nos verè verbum carnem Cibo Dominico ſumimus, quomodo no naturaliter in nobis manere exiſtimãdus eſt, qui & naturã carnis noſtræ iam inſeparabilem ſibi homo natus aſſumpſit, & naturam carnis ſuæ ad naturam æternitatis ſub ſacramento nobis communicandæ carnis admiſcuit? Poſt etiam hæc vox, Naturaliter, in iſto ſenſu, vt per ſacramentum dignè acceptum Chriſtus in nobis ſit, & nos in Chriſto naturaliter, id eſt, in naturæ veritate, crebrò vſurpatur. Si quis porro octauum hunc De Trinitate librum perlegere volet, videbit illum agnoſcere * Manentem in nobis per Sacramentum carnaliter filium, id eſt, in carnis veritate, nosq; per idem ſacramentum, cum illo, & illum pariter nobiſcum vnitos & conglutinatos corporaliter, & inſeparabiliter: hæc enim genuina ſunt ipſius verba. Gregorius Nyſſenus in eandem ſententiam habet: Panis qui de cœlo deſcendit non incorporea quædam res eſt. Quo enim pacto res incorporea corpori cibus fiet? Res verò quæ incorporea non eſt, corpus omnino eſt. Huius corporis panem non aratio, non ſatio, non agricolarum opus efficit, ſed terra intacta permanſit: & tamen pane plena fuit, quo fameſcẽtes, myſterium virginis perdocti, facilè ſaturantur. * Hæc verba adeo diſertè veritatem corporis Chriſti in ſacramento aſtruunt, vt omnes figuras, & ſignificationes excludi neceſſe ſit. Ex illis autem facilè concludi poteſt eſſe in ſacramento Chriſtum, & nos illum in eo accipere corporaliter, id eſt, in veritate, & ſubſtantia corporis: quandoquidem illud ipſum, quod e virgine Maria partum, natumq; fuit in eo eſt, ac a nobis accipitur.

Lib. 1.

De Trinitate Lib. 1.

Hilarius Chriſtum in nobis naturaliter habitare, non in ſacraméto affirmat.

* Non in ſacramento, ſed in nobis.

In lib. de vita Moſis.

* Falſum: Gregorius enim Nyſſenus in hoc loco nullũ omnino de ſacramento verbum facit.

Cyrillus antiquus ille pater, & clarus Alexandriæ Epiſcopus ad corroborandam hac in re catholicam fidem inquit: Non negamus recta nos fide, charitateq; ſyncera Chriſto ſpiritualiter coniungi: Sed nullam nobis coniunctionis rationem ſecundùm carnem cum illo eſſe, id profectò pernegamus, idq; a diuinis ſcripturis omnino alienum dicimus.

In Ioan. l. 10. cap. 13.

Deinde ne quis arbitretur hanc Chriſti, noſtrûmque coniunctionem

*Falsum: Christus enim in nobis habitat & nos in illum incorporamur, per baptismũ &c. vt planum faciam.

In nobis.

* *alijs modis fieri, quàm participando eius corpore in Sacramento, eodem in loco pòst adiungit:* An fortassis putat ignotam nobis Mysticæ benedictionis virtutẽ esse? Quæ cum in nobis fiat, nónne corporaliter quoq; facit communicatione Christi, Christum in nobis habitare? *Post hæc etiam haud obscurè dicit Christum in nobis esse,* Non habitudine solùm, quæ per charitatem intelligitur, verumetiam & participatione naturali.

Hic idem Cyrillus alibi affirmat nos per sacram communionem corporis Christi, naturali vnione illi esse coniunctos. Quis enim eos, *(inquit)* qui vnius sancti corporis vnione in vno Christo vniti sunt, ab hac naturali vnione alienos putabit? *Hanc etiam appellat corporalem vnionem in eodem libro: atque ad extremum postquam prolixè disseruisset, quo pacto essemus cum Christo vniti, non charitate tantùm, & religionis obedientia, verùm etiam substantia, ita tandem concludit:* Sed de vnione corporali satis. *Postea tamen in plurimis locis, ad* * *vindicandam corporis Christi veritatem in sacramento, illis aduerbijs* naturaliter, substantialiter, secundùm carnem, *seu* carnaliter, corporaliter *vtitur: exempli causâ, apertissimè in vigesimo septimo capite eiusdem libri.* Corporaliter filius per benedictionem mysticam nobis, vt homo vnitur, spiritualiter autem vt Deus. *Lib. in Ioa. 11. cap. 16.*

* Falsum. Nullum enim hîc verbũ de præsentia in sacramẽto habetur.

Rursus, cum ait ibidem: Filium Dei natura patri vnitum corporaliter, substantialiterq; accipientes, clarificamur, glorificamurq;. *Similem sententiam habet libro 12. cap. 58. Ista autem præsentia atq; mansio Christi in nobis, & nostra in Christo, quæ naturaliter ac carnaliter fit, & hæc nostrûm cum Christo coniũctio corporaliter facta, veri ipsius corporis perceptam priùs communicationem arguit, cuius nullo* * *modo participes esse possumus, nisi in sancto hoc mysterio. Christus itaq; in sacramento naturaliter, carnaliter, corporaliter est, hoc est, secundùm naturæ, carnis, & corporis veritatem.* * *Quòd si enim ita in sacramẽto nõ esset, nos cum illo non potuissemus coniungi, neq; ille nobiscum copulari, atq; vniri corporaliter potuisset.*

Plurimi prætereà e vetustis patribus similem vsurpant loquendi formam: præcipuè verò Hilarius, & Cyrillus: * *in qua docere volunt Christum in sacramento præsentem adesse, vt diximus, seruata substantiæ, naturæ, carnis, corporis, ac sanguinis illius veritate.*

* Falsum: simul & exitialis doctrinę plenum.

* Falsum: Perinde enim Christus nobiscum corporaliter in sacramento baptismatis coniungitur.

* Falsum: neq; hoc modo vel sentiunt, vel scribunt.

Episcopus Sarisburiensis.

TAndem aliquando Hardingus ad rem propiùs accedit, & veteres patres, his ipsis vocabulis, *Realiter, Substantialiter, Corporaliter, Carnaliter &c.* instructos in aciem producit, paucis his vice multorum, vt ait, contentus, cum reuera plures non haberet, quos adferret. Quanquam autem hi patres nullam vocem mittant, vel improbatam a nobis, vel eius causam quoquo modo iuuantem, tamen obiecta veterum nominum specie captos imperitorum oculos tenet, ac instar præstigiatoris cuiusdam, natiuas rerum formas mutat, ijsq; pro libito quamuis figuram inducit falsam ac fucatam, & quouis colore imbuit.

Cum

Cum enim probandum ſuſceperit, Chriſti corpus realiter & carnaliter in ſacramento ineſſe,& huic præſtando ſe imparem eſſe perſpiceret,cauſam totam inuertit, docereq; inſtituit, corpus Chriſti realiter, carnaliter,& naturaliter in nobis exiſtere. Quod quandoquidem nemini vnquam dubium fuit, nulla probatione eguit. In hoc tota fraus ineſt, fitq; lectori ignaro fucus. In hunc finem Hardingus & verbis & teſtimonijs horum ſanctorum patrum perinde vtitur, ac olim Cacus ille latro boues Herculis tractaſſe dicitur: cum eas non potuiſſet commodè rectas compellere,caudis auerſas traxit in ſpeluncam.

Sed quandoquidem ex his patrum dictis ſic concludit Hardingus: *Si Chriſti corpus interueniente Sacramento Realiter & Carnaliter ſit in nobis, veriſimile eſt illud ipſum corpus realiter & carnaliter eſſe in ſacramẽto.* Quò hoc a nobis expediri poſſit, neceſſarium videtur, primùm intelligere quot modis corpus Chriſti in noſtris corporibus habitet: deinde Hardingi rationẽ excutere. Quatuor ſunt modi præcipui,quibus Chriſtus in nobis habitat, & nos in illo: natiuitas eius, qua ille nos ſuſcepit: noſtra fides, qua nos illum complectimur: ſacramentum baptiſmi,& ſacramentum corporis ſui. His omnibus modis,Chriſti corpus in noſtris corporibus habitat:idq; non tãtùm imaginatione,figura,aut cogitatione:ſed Realiter,naturaliter,ſubſtantialiter,carnaliter,& re ipſa.

De Chriſti primùm natiuitate Bernardus inquit: *Corpus Chriſti de meo eſt, & meum eſt: Paruulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis.* Sic ait Baſilius: *Participes facti ſumus verbi, & ſapientiæ, per incarnationem, & ſenſibilem vitam. Carnem enim & Sanguinem appellauit omnem illam myſticam conuerſationem.* * Sic quoq; Gregorius Nyſſenus: *Corpus Chriſti eſt omnis humana natura, cui admixtus eſt.* Hoc modo, Chriſtus cum in vtero beatæ virginis eſſet, caro de noſtra carne,& os de oſſibus noſtris factus eſt: Atq; in hunc ſenſum Ioannes inquit, *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* Hanc ob cauſam Chriſtus ſeipſum vitem appellat,& nos palmites: D Paulus Chriſtum caput,nos corpus vocat: quæ ſunt arctiſſimæ & naturalis coniunctionis nomina.

De fide verò, D. Paulus ait: *Chriſtus habitat in cordibus noſtris per fidem.* Et D. Petrus: *Hinc facti ſumus conſortes diuinæ naturæ.* Sic ait Ignatius: *Per paſſionem eius, & reſurrectionem* (id eſt, per noſtram in illa fidem) *facti ſumus membra corporis illius.*

Quamuis autem his modis Chriſtus in nobis inſit,& nos viciſſim in illo,cum tamen imperfecta ſit, & vita & fides noſtra: quemadmodum Deum aſſiduè precamur, vitam noſtram emendare, & fidem augere, ita quoq; cõtinuis precibus efflagitamus, vt hæc Chriſti nobiſcum cõiunctio in dies magis magisq; amplificetur, vt Chriſtus propiùs indies ad nos accedat,& vt nos in perfectum in illo hominem accreſcamus. In hunc autem vſum potiſſimum Deus ſacroſancta ſua myſteria inſtituit, ac nobis commendauit. Ideo Paulus de ſacramento baptiſmi,ait: *Qui baptizantur, inſeruntur in Chriſtum: induerunt Chriſtum: per vnum ſpiritum baptizati ſunt in vnum corpus.* Auguſtinus inquit: *Ad hoc baptiſmus valet, vt baptizati Chriſto incorporentur.* Atq; hoc vocabulum, *Incorporari,*

Bernard. De Epipha. Serm. 1.
Baſilius in Apologia ad Cęſareenſes.
σάρκα γὰρ ἡγ αἷμα πᾶσαν τὴν μυϛικὴν ἐπιδημίαν ἀπέμαϛε.
* In dictum Apoſtoli, Tunc etiã ipſe filius ſubijcietur ei.
Epheſ. 5.
Ioan. 1.
Ioan. 15.
Epheſ. 4.
Coloſſenſ. 2.
Epheſ. 3.
2. Petri 1.
Ignatius ad Trallian.
Epheſ. 4.
Rom. 6.
Galat. 3.
1. Corinth. 12.
De cõſec. Diſt. 4. Ad hoc.

in alijs etiam plurimis locis vſurpauit, cum de baptiſmo loqueretur. Hoc illud eſt quod Dionyſius dicit: *Baptizati tranſimus in Deum.* Pachymeres autem ait: *Inſerimur in Chriſtum, & eandem cum eo naturam accipimus per ſacrum baptiſmum.*

De Eccleſiaſt. Hierar. cap. 1. Pachymeres in Dionyſiū ca. 4 συμφυτοι γενόμενοι αὐτῷ διὰ τῆς θείας βαπτίσματος.

Hæc nobis abunde declarant, quàm parum Hardingi valeat argumentatio. Etſi enim Chriſtus per Baptiſmi ſacramentum in nobis inſit naturaliter, non tamen ex eo efficere poteſt, Chriſtum itidem eſſe naturaliter in ſacramento Baptiſmi. Rectè inquit Bonauentura: *Non eſt aliquo modo dicendum, quod gratia continetur in ſacramentis eſſentialiter, tanquam aqua in vaſe: hoc enim dicere eſt erroneum: ſed dicuntur continere gratiam, quia eam ſignificant.*

Bonauen. in 4. ſenten. diſt. 1. quæſt. 3.

At Chryſoſtomus ait: *Chriſtus ſuum corpus admiſcet cum noſtris corporibus, & nos reducit quaſi in vnam cum ſeipſo maſſam.* Hic locus ad cauſam Hardingi confirmandam multò fuiſſet aptior, ſi Chryſoſtomus dixiſſet, Chriſtus admiſcet ſuum corpus cum ſacramẽto, & illud in vnam ſecum maſſam reducit: in hoc enim ſumma cauſæ ſita eſt. Neq; tamen affirmauerit Hardingus, vel Chriſtum nobiſcum commiſceri, vel nos in vnam cum eo maſſam redigi ſimpliciter, & vt literarum momenta ſonant, & ſine figura. Ex quo neceſſariò confici videt, Chriſti corpus multò quidem minùs eſſe in ſacramẽto, eo ſenſu, quem ex ipſis verbis elicit, Diſertè, Simpliciter, vel, vt ipſe ait, Realiter, & Carnaliter, & abſq; figura. Vehemens hoc & ardens loquendi genus eſt, quo in primis Chryſoſtomus delectari conſueuit, communem ſenſum ac rationem veritatis longè ſuperans: atq; iccirco ipſe neceſſarium exiſtimauit, de illius acrimonia aliquid imminuere, cum diceret, *vt ita dicam.*

Eadem loquendi cõſuetudine Anacletus inquit: *In oleo virtus ſpiritus ſancti inuiſibilis permiſta eſt.* Et Alexander: *In ſacramentorum oblationibus Paſſio Domini miſcenda eſt.* Sic Gregorius Nyſſenus de ſancto Stephano: *Gratia Sancti ſpiritus permixtus Stephanus, & contemperatus, per illum ſublatus & euectus eſt ad contemplationem Dei.* Hæc & alia huiuſmodi dicta ſanctorum patrum non ſunt preſsè ad literarum pondus exigenda, ſed leni quadam interpretatione mitiganda, atq; ad ſcriptoris ſenſum & mentem reuocanda.

Anaclet. epi. 2. Inter decret. Alexandri. 1. Gregor. Nyſſen. De ſancto Stephano.

Voluit Chryſoſtomus per hanc vocem, *Maſſa*, quandam iſtorum Pauli verborum ſpeciem referre: *Nos ſumus vnus panis, & vnum corpus:* & per hanc orationis magnificentiam mentes noſtras magis excitare atque erigere, vt inde ad accuratiorem mirificæ illius coniunctionis θεωρίαν impelleremur, quæ inter Chriſtum & nos intercedit, per quam alteri in alteris ſumus, ille in nobis, & nos in illo, idque in vna perſona: qua quidem ratione neq; in Angelis eſt, neq; in Archangelis, neq; in alia vlla cœleſti poteſtate. Proinde Paulus inquit: *Angelos non aſſumpſit, ſed ſemen Abrahæ aſſumpſit.* Hæc autem mirabilis coniunctio, ſeu, vt eam Chryſoſtomus vocat, *miſtio*, nõ tantùm in ſancto cœnæ myſterio, verumetiam in ſacramento Baptiſmi perficitur. Atq; hoc eſt, quod Leo dicit: *Suſceptus a Chriſto, Chriſtumq; ſuſcipiens, non eſt idem poſt Lauacrum: qui ante baptiſmum fuit. Sed corpus regenerati ſit caro crucifixi.*

1. Corinth. 10.

Ad Hebræos 2.

Leo Serm. 14. De paſſione.

Simi-

Similiter Augustinus inquit: *Ergo gratulemur, & agamus gratias, non solùm nos Christianos factos esse, sed etiam Christum. Intelligitis fratres, gratiam Dei super nos: Capitis: Admiramini: gaudete. Christus facti sumus. Si enim illic caput est, & nos membra, totus ille homo, & nos.* Augu. in Ioan. tract. 21.

Quapropter Lector, ita vt Leo, corpora nostra Christi carnem per baptismum fieri, & Augustinus Christum ipsum nos factos esse dicit: & Gregorius Nyssenus, *Stephanum gratia sancti spiritus contemperatum, & permixtum affirmat:* eodem etiam modo ac sensu Chrysostomus ait, *nos in vnam cum Christo massam redigi, Christumq; nobis seipsum permiscuisse.* Quibus rebus perpensis Hardingiani argumenti pondus infringi ac debilitari necesse est. Equidem Primasius ait: *vt fractio huius panis est participatio corporis Dominici, ita panis idolorum est participatio Dæmonum:* additq; porro: *Si de eodem pane manducamus, quo idololatræ, vnum cum illis corpus efficimur.* Primasius in 1. Corinth. 11.

Tria, quæ sequuntur illa, Hilarij, Gregorij Nysseni, Cyrilli testimonia, vnum possunt omnia non incommodè auferre responsum. Tantùm Gregorius Nyssenus, perantiquus author, nuper editus, idq; non sine multiplici deprauationum varietate, ad scenam solùm ornandam introducitur, nullumq; neque de naturali Christi in nobis habitatione, neque de sacramento verbum facit. Propositum illi fuit de Christi tantùm natiuitate, déq; eo corpore, quod a beata virgine accepit, dicere: quod quidem non adumbratum modò, atque imaginarium, sed naturale, & carnale, & verum fuit. Non dissimili loquendi forma vsus quoque Hieronymus est: *Triticum, de quo Panis cœlestis efficitur, illud est, de quo loquitur Dominus, Caro mea verè est cibus.* Eodem referri debet, quod Amphilochius dicit, cuius meminit Cyrillus, *Nisi Christus natus fuisset carnaliter, tu natus non fuisses spiritualiter*, Quod ad Gregorium Nyssenum attinet, quemadmodum ait: *Christus factus est noster panis:* Ita quoque ibidem dicit: *Quicquid assumenti conueniens sit, in id mutatur. Fit perfectioribus solidus cibus, inferioribus olus, infantibus lac.* Quo igitur modo Christus olus est, aut lac, eo solo panis & caro est. Gregor. Nyssenus in vita Mosis. Gregor. Nyssenus. Hieron. in Esai. cap. 62. Cyrillus in apologetico.

Neque profectò vetustus hic pater Hardingo suffragabitur, vbi ille falsò affirmat, non nisi in sacramento corpus Christi percipi a nobis posse. In eodem enim ipso loco, contrà statuit: sic etenim inquit, *Qui abundanter ex Apostolicis fontibus biberit, is iam totum recepit Christum.* Argumentum quod ex illis Gregorij verbis Hardingus colligit, ita cõfici necesse est: *Christus natus est e Virgine: Ergo, illius corpus est in sacramento realiter & carnaliter.* Hæc quidem conclusio puerilis est, & ridicula, tamen aut hæc est, aut nulla eius conclusio. Ibidem.

Maximum huius rei pondus duobus antiquis patribus, Cyrillo, & Hilario nititur. Nam Hilarius inquit: *Christum recipimus verè sub mysterio.* Et vterque eorum istis vocabulis, *Carnaliter, Corporaliter, Naturaliter*, non semel aut iterum, sed frequentiùs vsus est. Testimonia sanè grauia: verba diserta. Verùm gratias Deo suppliciter agimus: hi loci & triti sunt, & nobis non ignoti. Iam verò iterum memoria repe- Hilarius de Trinita. lib. 8.

te tecum, Lector, quòd quanquam Hardingus ex his duobus patribus acceperit, Christi corpus naturaliter & corporaliter in nobis esse, non tamen adhuc, id quod ille summo studio quæsiuit, neque in his patribus, neque in alio quoquam inuenerit: hoc est, Corpus Christi naturaliter aut carnaliter esse in sacramento. Quod cum ita sit, magnopere miror cur hoc vel tam confidenter affirmaret, cum suæ ipsius imbecillitatis conscius esset, vel tam inaniter luderet, vt alterum pro altero ostentaret, & lectori imponeret.

Quod verè ac certissimè Christi corpus in sacramento accipimus, nos neque negamus, neque in dubium vocamus. Augustinus inquit: *Panis est cordis: intus esuri: intus siti.* Quod autem intus fide ac spiritu accipitur, id demum verè, & reipsa accipitur. Bernardus ingenuè dixit: *Lauemur in sanguine illius:* quanquam non intellexit corpora nostra realiter ac reuera Christi sanguine ablui oportere. Quod etiam Augustinus ait, *Quid paras dentem & ventrem? crede & manducasti:* non ita accipiendum est, quasi imaginariam quandam ac minimè veram manducationem intelligeret: etiamsi hac in parte & dentem, & ventrem, & aliud quodcunq; corporis munus prorsus repudiet. Proinde Cyrillus inquit: *Sacramentum nostrum hominis manducationem non asserit, mentes credentium ad crassas cogitationes irreligiosè introducens.* Mysterium sanctum est, & actio cœlestis, quæ mentes nostras sursum in cœlum impellunt, ibiq; corpus Christi comedere & sanguinem bibere nos docent: non externo corporum beneficio, sed interna fide, idq; verè & reipsa. Cuius rei veritas non ex reali aliqua, aut corporali præsentia pendet, sed vt Hilarius dicit, in mysterio sita est, hoc est, in sacramento: in quo quidem extrinsecus, & sensibus exprimimus id in corporibus nostris, quod intrinsecus in animis præstandum est. Propterea Dionysius inquit: *Regeneratio naturali illa purgatione, quæ fit per aquam, corporali quodam modo denunciat animæ purgationem.* Sic verè Christi sanguine in sacro baptismi mysterio abluimur: sic verè & reipsa Christi corpore nutrimur in sacrosancto cœnæ suæ mysterio. Et quanquam Christus in neutro horum mysteriorum insit secundùm corporalem, & carnalem præsentiam, hoc tamen nullo modo vel substantiam sancti mysterij, vel nostræ communicationis veritatem impedit. Ob eam verò causam Augustinus dicit: *Non fallit nos Apostolus, qui dicit, Christum habitare in cordibus nostris per fidem. In te est, quia ipsa fides in te est.* Respondet Hardingus hoc non posse sufficere. Etenim Cyrillus & Hilarius dicunt, *Christum non fide tantùm, verumetiam corporaliter, carnaliter, & naturaliter in nobis esse.* Hæc verba strictè & rigidè accepta, omniq; remota interpretationis inflexione, dura admodum videntur & aspera. Ad eundem modum Hilarius in illo ipso de Trinitate libro ait, nos cum Deo patre, & filio vnum esse, non adoptione solùm & animorum consensu, verùm etiam natura. Quod quidem si ad τὸ ῥητὸν reuocetur, verum esse nullo modo potest. Iccirco patres necessariò adducti sunt, vt coactas istas, & supra modum elatas sententias remissiore quadam interpretatione extenuarent.

Augu. in Psal. 103.

Bernardus super Missus est Gabriel. Serm. 3.

Augu. in Ioan. ca 6. tract. 26.

Cyrill. ad obiectiones Theodoreti.

Dionysius Eccleſiast. hierar. cap. 2. σαμαλιχώτερον αὐτῷ διαγγέλλει.

Aug. de verbis Apostoli. Sermo. 16.

Hilarius lib. 8. De Trinitate. *Non tantùm adoptione, aut cõsensu, sed etiam natura.*

Chryso-

Chryſoſtomus vbi dicit, *In vnam cum Chriſto maſſam coniungimur*, adiungit, vt eſt antea dictum, correctionis notam, *vt ita dicam*. Similiter Auguſtinus inquit: *Qui in Chriſtum credit, credendo in Chriſtum venit, & in eum Chriſtus, & quodammodo vnitur in eum, & membrum in corpore eius efficitur. Quodammodo*, ait, non ſic, vt ipſa verborum ratio dictare viſa eſt. Præterea hoc vocabulum, *Corporaliter*, ad hunc modum interpretatur, *non vmbraliter, ſed verè, & ſolidè*. Sic Cyrillus quid voluit ipſe explanat: *Naturalis vnio non aliud eſt, quàm vera. Natura ſumus filij iræ, id eſt, verè*. Ita dicit Paulus: *Gentes factæ ſunt cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis in Ieſu Chriſto*. Atque hactenus de vocibus *Corporaliter*, *Naturaliter &c.* dictum eſto, quibus nihil aliud ſignificatur, quàm plena & perfecta, & ſpiritualis coniunctio, excluſa imaginatione omni & inani cogitatione, non craſſa quædam & carnalis corporis Chriſti in corporibus noſtris præſentia, qualem ipſa verba videntur innuere. Nam alioquin illud abſurdi conſequatur neceſſe eſt, vt noſtra quoque corpora, corporaliter, carnaliter, & naturaliter, in Chriſti corpore inſint. Hilarius enim dicit: *Nos quoque in eo ſumus naturaliter*. Et Cyrillus non tantùm ait, *Chriſtum eſſe corporaliter in nobis*, ſed etiam, *nos eſſe corporaliter in Chriſto*.

Chryſoſtom. in Matth. hom. 83.
Aug. de verbis Domini ſecũd. Ioan. Serm. 60.
Auguſt. in Pſal. 67.
Cyrill. in Apologetico ad Anathem. 3.
Epheſ. 2. συσσώματοι.
Hilarius de Trinit. lib. 8.
Cyrill. in Ioan. lib. 10. cap. 13.

Huc accedit, quòd quò nos in Chriſto, atque in nobis viciſſim Chriſtus exiſtat, non corporalis vllus, aut localis ſitus requiritur, qualis eſt in rebus naturalibus neceſſarius. Nos ſumus in Chriſto ſedente in cœlo: & Chriſtus in cœlo ſedens hîc in nobis eſt, non naturali quodam, ſed ſpirituali modo. Auguſtinus ait: *Poſtquam ex mortuis reſurrexit, & aſcendit ad patrem, eſt in nobis per ſpiritum*. Quod quidem Auguſtini, optimè congruit cum his Baſilij verbis: *Paulus ait, Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Deinde addit, Si tamen Chriſtus ſit in vobis, ac ſi diceret, Si ſpiritus Chriſti ſit in vobis*. Sic Auguſtinus fingit Chriſtum alloquentem Mariam Magdalenam: *Aſcendam ad patrem meum: tum tange me*. Intellexit nempe, nullo loci interuallo ſpiritualem tactum impediri poſſe. Rurſum Auguſtinus facit Chriſtum hoc modo cum populo colloquentem: *Qui venit ad me, incorporatur mihi*: de ſuo ſtatim addit: *Veniamus ad eum: intremus ad eum: incorporemur ei*. Sic Chriſtus etſi in cœlo eſſet, & loco diſiunctiſſimus, tamen in Paulo præſens adfuit. Sic enim ipſe Paulus dicit: *Experimentum quæritis loquentis in me Chriſti?* Hæc coniunctio ſpiritualis eſt, & proinde nulla vel loci circunſtantia, vel corporis præſentia indiget. Simile eſt illud Cypriani: *Noſtra, & Chriſti coniunctio nec miſcet perſonas, nec vnit ſubſtantias: ſed affectus conſociat & confœderat voluntates*. Verum tamen hæc eadem coniunctio, quia ſpiritualis, vera, plena, & perfecta eſt, ab his ſanctis patribus corporalis dicitur: quo verbo leuis omnis & accidentalis coniunctio tollitur. Naturalis quoq; appellatur, vnde imaginatio, aut fictio, aut voluntatum coniunctio atq; conſenſio remouetur: nõ quòd Chriſti corpus in noſtris corporibus inſit corporaliter, aut naturalirer, vt antè diximus: nihilo quidem magis, quàm noſtra corpora carnaliter, aut corporaliter in Chriſti corpore inſunt: ſed

Aug. de Trinit. lib. 6.
Baſilius de ſancto Baptiſmo. εἰ δέ τις Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἀντὶ τοῦ λέγειν, εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.
Auguſt. Serm. de Tempore. 153.
Augu. in Ioan. tract. 25.
2. Corinth. 13.
Cyp. de Cœna Domini.

quòd vitam in nobis habemus,& immortales efficimur,quãdoquidem fide ac ſpiritu naturalis Chriſti corporis ſumus participes. Hardingus ait, nos hoc modo cum Chriſto coniungi, eumq; corporaliter in nobis manentem habere, ex ſacramenti tantùm perceptione, non alia quapiam ratione. Hoc omnino eſſe falſum iam antè comprobauimus ex Auguſtini,Baſilij,Gregorij Nazienzeni,Leonis,Ignatij, Bernardi,& aliorum patrum ſanctiſſimoniæ gloria præcellentium teſtimonijs:neq; ſic affirmatũ eſt vel a Cyrillo,vel ab Hilario. Certè,nec habitantem in ſe Chriſtum habent, quicunq; ſacramentum accipiunt: nec qui ſacramentum nunquam perceperunt, omnes Chriſti expertes ſunt, & illo deſtituuntur. Ad huius ſententiæ indignitatem accedit,quòd ea multis etiam modis magno nos ſolatio priuet. Quid enim pius pater de puero ſuo ſentire poſſit, qui baptizatus exierit priùs ex hac vita, quàm ad percipiendum corporis Chriſti ſacramentum acceſſerit?Si Hardingum ſequatur magiſtrum, non poteſt non damnatum credere: vtpote qui Chriſti carnem nondum perceperit,ſine qua nulla ſalus ſperari poteſt: Chriſti verò carnem percipere non niſi in ſacramento poſſumus. Chryſoſtomus tamen affirmat: *In ſacramento baptiſmi nos carnem de Chriſti carne, & oſſa de illius oſſibus fieri.*

Chryſoſt. in epiſt. ad Epheſ. Hom. 20.

Hoc quò nobis luculentiùs conſtet,noſſe debes,Lector,& Cyrillum, & Hilarium in illis locis cum Arianis rem habere, quorum ea fuit hæreſis, vt Deum patrem ac filium vnum voluntate & conſenſu, non natura dicerent. Aduerſus hos ſic Hilarius eſt argumentatus:

Chriſtus æquè realiter coniunctus eſt Deo, ac nobis:
At Chriſtus nobis eſt natura coniunctus:
Ergo,Chriſtus Deo patri coniunctus eſt natura.

Quod autem aſſumpſit, Chriſtum nobis eſſe natura coniunctum, id ita probat: *Nos cum Chriſto coniungimur fide,id eſt,natura vnius fidei:* hoc autem eſt, *naturaliter.* Preterea ait: *Nos cum Chriſto per vnius naturæ regenerationem coniungimur:* & iterum, *coniungimur cum Chriſto per naturam vnius baptiſmi.* Ex his concludit: *Ergo naturaliter ſumus cum Chriſto coniuncti.* Ex Hilario nunc itaq; manifeſtum eſt,quòd Chriſtum in nobis naturaliter manentem tribus alijs diuerſis modis habere poſſumus: & proinde hoc non tantùm per ſacramenti perceptionem effici: iuxta Hardingi ſententiam. Qua autem ratione Chriſtus naturaliter, corporaliter, & carnaliter, per fidem, per regenerationem, per baptiſmum in nobis eſſe dicitur: eadem duntaxat in nobis eſt per ſacramentum corporis ſui. In quo ſacro myſterio Chriſtus nobiſcum naturaliter coniunctus eſt, vt homo, quia verè, non fictè, illius carne ſuſtentamur: ſpiritualiter autem, vt Deus.

Hilar. de Trini. lib. 8.

Per naturam vnius fidei, id eſt, naturaliter. Eiuſdem regenerationis natura. Per naturam eiuſdem Baptiſmi.

Atque hæc de Cyrillo & Hilario hactenus: e quibus Hardingus non dum poteſt euincere, Chriſti corpus vel ſumi corporaliter in noſtra corpora, vel in ſacramento corporaliter ineſſe: quod vnum hîc probandum ſuſcepit,quodq; probari ab eo iam debuit. Hoc quandoquidem non effecit, oleum & operam omnem perdidit. At inquit, *conſentaneum magis fuiſſet, hæc verba modeſta quadam interpretatione adhibita*

adhibita exposuisse, quàm prorsus ea repudiasse. Ei fuisset scilicet, qui aliquid potest ex nihilo efficere, & commentarium absque textu comminisci, & verborum, quæ minimè extant, interpretationes confingere, quemadmodum facit Hardingus.

Ex his Hardingus hanc inducit coniecturam: *Hi patres Christum in nobis esse corporaliter & naturaliter affirmant: Ergo credibile est eos intellexisse Christum naturaliter & corporaliter inesse in sacramento.* Hæc eneruata est consequutio. Nam vt Christum esse naturaliter in nostris corporibus demus, non tamen eodem modo in sacramento esse efficitur. Hoc argumentum contrà concludi potest: & sic rectiùs tenebit:

Christi corpus non est naturaliter, aut corporaliter in nobis:
Ergo, multò minùs in sacramento corporaliter inest.

Hardingus. 11. Sectio.

PAtres autem Catholici, qui post Berengarij ætatem, veritatis hac in parte defensionem scriptis illustrarunt, apud quos hæ voces nonnunquam reperiuntur, ad excludendas metaphoras, Allegorias, figuras, & solas significationes, per quas sacramentarij fidelem populum veritate corporis Christi in sacramento priuare conantur: per eas voces non intelligunt, modum, rationem, atq; viam præsentiæ, habitationis, vnionis, & coniunctionis Christi nobiscum, & nostrûm rursus cum illo, esse proinde naturalem, substantialem, corporalem, aut carnalem. Nam & illi, & omnes alij homines catholici confitentur, & prædicant, longè sublimiorem eam esse, & excellentiorem, supernaturalem, supersubstantialem, inuisibilem, inenarrabilem, huius sacramenti propriam, veram nihilosecius & realem: non tantùm tropicam, symbolicam, metaphoricam, allegoricam: non tantùm spiritualem, & tamen spiritualem, non figuratiuam duntaxat, non significatiuam. Similiter modum præsentiæ, & existentiæ illi simul, & nos agnoscimus, & confitemur non localem, non circunscriptiuum, non diffinitiuum, non subiectiuum aut naturalem esse, sed talem, qualem Deus vnus nouit.

Isti omnes admodum recentes patres fuerant.

Episcopus Sarisburiensis.

ISti Doctores intra ducentos hosce aut trecentos annos vixerunt, & tales sunt, vt Hardingum pudeat eos vel nominare. Eorum est hac in parte insulsa & expers solatij sententia. Maxima illorum pars Christi corpus e nostris mox corporibus migrare statuit, cum primum panis ac vini formæ mutari cœperint. Alij dicunt, simulatq; dentes nostri panem tetigerint, statim Christi corpus in cœlum auferri. Eorum hæc sunt verba, *Certum est, quòd quàm citò species dentibus teruntur, tam citò in cœlum rapitur corpus Christi.* Nihilominus Christum in nobis naturaliter & corporaliter esse contendunt. Hîc licet in Hardingum idem vsurpare, quod ille antè Ariano hæretico respondit: *Nunquid Hardingus, aut noui sui Doctores existimant, Christum ad nos de cælo descendere, & statim nos deserere? vel nos Christum manducare, sed non accipere?*

De Consec. dist. 2. Tribus gradibus in Glosa.

vel accipere illum quidem, ſed non habere, vel corporaliter in nobis eſſe Chriſtum, nec tamen in nos intrare? Hæccine eſt naturalis Chriſti in nobis præſentia? hæccine eſt myſtica benedictionis vis? hæccine eſt horum ſanctiſſimorum patrum ſententia? An verò Hardingus, cum iſtiuſmodi tuetur & propugnat abſurda, ea ſe Lectori quantumuis ſimplici probaturum confidit?

Poſtremò, vt Chriſti in ſacramento præſentiæ modum oſtendat, aut localem, aut circunſcriptiuum, aut definitiuum, aut ſubiectiuum eſſe negat. Quæ cum dicit, Lector inauditam eius Theologiam, & eloquentiam admirari facilius poſſit, quàm quid velit, coniectura aſſequi. Sic enim ait: *Hæc præſentia nulli eſt, niſi Deo nota.* Vnde Hardingo, eam eſſe ignotam conſequitur. Ita ad extremum iſte Articulus ignorationis confeſſione concluditur. Quanquam antiqui patres nunquam nos huiuſmodi ſcrupulis impeditos tenuerunt. Emiſſenum ante audiuimus dicentem: *Præſens eſt in gratia:* & Auguſtinum, *Eſt in nobis per ſpiritum:* Iterum, *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi eſtis: ſacramentum aliquod vobis trado.* Denique patrum hæc ſententia eſt, Chriſtum non Corporaliter, Carnaliter, Naturaliter præſentem adeſſe: ſed tanquam in ſacramento, & per ſpiritum ſuum, & per gratiam ſuam.

De conſe. diſt. 2. Quia corpus. Auguſtin. de Trinitat. Auguſtin. in pſal. 98.

FINIS.

DE CHRISTI CORPORE IN MVLTIS LOCIS DIFFVSO.

ARTICVLVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL Christi corpus esse in infinitis locis eodem tempore diffusum.

Hardingus 1. Sectio.

* EX *omnibus beati huius sacramenti miraculis non minimum illud est, quod vnum idémq; corpus in pluribus simul locis, videlicet, in omnibus consecratis hostijs esse possit. Deo quidem conuenit sua diuinitate vbiq; præsentem adesse*, simpliciter & propriè: *creaturæ verò, non nisi vno duntaxat loco: cæterùm Christi corpus* *mediæ quodammodo naturæ censendum est: *quatenus enim creatura est, nullo modo debet creatori hac in parte exæquari, vt vbiq; esse queat: quatenus autem cum Deitate vnitum est, in hoc quidem alijs corporibus antecellere debet, adeo vt vno temporis momento* * *in pluribus locis esse possit sub hoc sacramento. Etenim consideratio contemplatioq; naturalis corporis Christi cum diuina natura, cuius est immensa potentia, vniti ac coniuncti, hominem verè Christianum facit rationem repudiare, ac fide niti, omnésq; dubitationes ac disquisitiones humani ingenij repellere, & in veneranda quadam fidei simplicitate acquiescere.*

* Falsum: nullus enim ex antiquis patribus istuc miraculum agnouit.

* Falsum: doctrinæ genus hactenus inauditum.

* Falsum: etsi enim Christi corpus cum Deitate coniungitur, non tamen esse creatura desinit.

Tunc homo diuini spiritus instictu persuasus, non ignorat, Christi corpus, licet naturale & verè humanum sit, ex hac tamen vnione ac coniunctione multa iam posse, quæ multis alijs corporibus sunt prorsus denegata: qualia sunt in aquis ambulare, e conspectu subitò se auferre, transformari, & instar solis splendescere, in cœlum per nubes ascendere: & postquam deuicta morte immortale factum est, e sepulchro exurgere, & in ædes occlusis foribus intrare. Eadem quoq; fide permotus credit & agnoscit, illud in sancto altaris sacramento per eius virtutem secundùm ipsius * *verbum adesse, sub panis ac vini forma, vbicunq; legitimè rectéq; consecrantur, seruata eius in sacra cœna institutione: idq; non crasso aliquo, aut cærnali modo, sed spiritualiter & supernaturaliter, & tamen substantialiter: non per localem, sed substan-*

Matth. 14. Luc. 24. Matth. 17. Luc. 24. Actu. 1. Matth. 28. Ioan. 20.

* Falsum: Christus nullũ huiusmodi verbum edidit: & fides sine verbo Dei non est fides.

tialem præsentiam: non ratione quantitatis, aut locum implendo, vel mutando, aut ad dextram patris sedere desinendo: sed ea ratione, quam solus Deus nouit, qui tamen nobis illius præsentiæ veritatem per fidem ostendit, quam humani ingenij captus nullo modo concipere & comprehendere potest.

Quòd nonnulli contra hanc fidei partem adducunt articulum illum de Christi in cœlum ascensione, & de illius in cœlo ad Dei patris dextram sessione, certaq; scripturæ testimonia eodem pertinentia allegant, & veterum patrum dicta citant, quibus Christum e terra sublatum declarant: certè verèq; dicere licet, eum verè & in cœlo ad dextram patris esse, in aspectabili sua & corporea specie, verum Deum ac hominem, qua quidem ratione illic est, & non apud nos: & in sacramento inuisibiliter ac spiritualiter, & Deum & hominem in mysterio: ita vt & in sacramento, & in cœlo simul esse possit, cum hæc duo genera, quibus aliquid esse dicitur, non contraria, sed modo tantùm & ratione distincta sint.

Episcopus Sarisburiensis.

POstquam ad quinque priores articulos, in quibus maximum defensionis huius momentum videbatur esse positum, aliquanto prolixiùs iam est a nobis fusiúsq; responsum, reliquorum meritò leuiorem exiliorémq; fore tractationem confidimus. Atque hîc Hardingus verbis quidem videtur nobis, nulla omnino adiuncta cautione, planè concedere. Cum enim iam quæratur inter nos, an Christi corpus in innumera loca dissipari possit, respondet Hardingus Christi corpus in vno duntaxat locale esse loco, & proinde non posse in mille simul locis esse, sed vno tantùm loco contineri. In quo tamen profectò multum ab antiquis patribus aberrat, quorum verba ab huius oratione vehementer discrepant, vt patebit.

Insuper quò magis hoc dilucidè explicetur, id tua scire interest, lector, de corporis Christi ratione plurimos, eósq; grauissimos errores esse antiquitus in ecclesia natos & propugnatos, quos non hæretici tantùm, verùm sancti quoque ac docti patres tenuerunt. Manichæi Christum corpus haberet duntaxat imaginarium dixerunt, sine vera carne, sine sanguine, sine ossibus, quod specie quidem & forma aliquid esset, rem verò substãtiamq; nullam haberet. Eutyches corpus Christi semel iam nati diuinitati factum æquale censuit: quod sanè vix quicquam differt ab hac opinione, quam nunc Hardingus tuetur. Hilarius Christum negauit de beata virgine carnem accepisse, sed eam de cœlo detulisse: eiúsque corpus nihil pati potuisse, nec cum cæderetur dolorem vllum sensisse, non quidem magis quam aquam, aut ignem, aut aërẽ cultro diuisum. Theodoretus ait hæreticos eos quos Helcesæos vocant, plures Christos statuisse, duos ad minimum: quorum alter suprà in cœlo habitaret, alter in mundo infrà degeret. Hos atque huiusmodi alios errores ac hæreses admiratio quædam, & reuerentia diuinæ Christi naturæ peperit: quorum magistri ac patroni repudiata ratione,

Augustin. ad Quodvultdeum.

Leo Epist. 95. Epistola Flauiani ad Leonem.

Hilarius de Trinitate lib. 10.

Theodoret. de fabu. Hæreticorum. lib. 2.

ratione, vt præcipit hîc nunc Hardingus, ad ſuam tantùm *particulam*, quam illi fidem vocabant, affixi turpiter hallucinati ſunt.

Sed Hardingus huius defenſionis fundamentum in miraculo ponit: cui tamen, quod ad craſſam hanc & carnalem præſentiam attinet, nullam fidem, neque ex ſcripturis, neque ex ſanctorum patrum libris facere poteſt. Quod autem e Chryſoſtomo & Baſilio adducitur, totum illud alienũ eſt (vt manifeſtum erit) eſtq; facilis ac prompta reſponſio.

Auguſtinus tres omnino integros libros diſertè de veteris, ac noui teſtamenti miraculis ſcripſit: idem quoque ſimiliter fecit Gregorius Nazianzenus: huius autem miraculi neuter eorũ vel meminit. Et quanquam hoc argumenti genus, quod fit ab *authoritate negatiuè*, in huiuſmodi rebus non ita neceſſariam conſequutionem habeat: tamen cum de miraculis nominatim ſcribant, ſilentio miraculum præterire longè maximum, intolerabilis cuiuſdam eſſet vel negligentiæ, vel obliuionis. Auguſtinus verò de ſacramento corporis Chriſti ſic ſcribit: *Quia hæc hominibus nota ſunt, quia per homines fiunt: honorem tanquam religioſa habere poſſunt: ſtuporem tanquam mira non poſſunt.* Sic iam Auguſtinus totum illud iactum ab Hardingo fundamẽtum euertit, negatq; in magno illo miraculo Hardingiano quicquã omnino ſtupendi aut miri ſubeſſe.

Auguſt. de mirabilibus ſacræ Scripturæ tom. 3. Nazianzenus.

Auguſt. de Trinit. lib. 3. cap. 10.

Adiungit Hardingus: *Diuinitatis eſt eſſe vbiq; ſimpliciter & propriè, creaturæ verò, in vno duntaxat loco: at corpus Chriſti intermediæ cuiuſdam eſt naturæ.* Hic totus eſt huius cauſæ apparatus, & hunc integrum locum Hardingus totidem verbis a Gerſone mutuatus eſt. Quod autem adiungit, Chriſti corpus quatenus eſt cum Deitate vnitũ, in pluribus ſimul locis diffundi poſſe, meminiſſe debuit, peruetuſtum hunc eſſe errorem, iam olim improbatum, atque ab Auguſtino alijſq; doctrina præcellentibus patribus damnatũ. Auguſtinus ſic inquit: *Cauendum eſt ne ita Diuinitatem aſtruamus hominis, vt veritatẽ corporis auferamus. Non eſt autem cõſequens, vt quod in Deo eſt, ita ſit vbiq;, vt Deus.* Auguſtinus diſertè affirmat, qui corpus Chriſti vel vbiq;, vel in infinitis ſimul eſſe locis dicit, (quod quidem aliud non eſt, cum ratio ac miraculum paria ſint) ab eo veram corporis Chriſti rationem prorſus tolli.

Gerſon contra Floretum.

Auguſt. ad Dardanum epiſtola. 57.

Sed hoc quid monſtri eſt, *quòd Chriſti corpus neq; creatorem eſſe, neq; creaturã dicit, ſed, vt aſſerit, quodammodo inter vtrumq; mediũ?* quis vnquã niſi veteranus ille hæreticus Abbas Eutyches hoc verũ eſſe diceret & orthodoxum? Certè Auguſtinus inquit: *Omnis ſubſtantia, quæ Deus non eſt, creatura eſt: et quæ creatura nõ eſt, Deus eſt: & quod Deo minus eſt, Deus non eſt.* Hîc Auguſtinus creatorẽ pariter & creaturã agnoſcit, illud autẽ Hardingi mediũ nõ agnoſcit. Leo ſcribens aduerſus Eutychem, a quo videtur Hardingus iſta didiciſſe, ſic habet: *Emergunt alij qui carnẽ Domini, & diuinitatem dicunt vnius eſſe naturæ. Quæ tantum ſacrilegiũ inferna vomuere? Tolerabiliores ſunt Ariani: &c.* Et Auguſtinus: *quod ad hominẽ attinet creatura eſt Chriſtus.* Rurſus, *duas ſubſtantias, id eſt, naturas eſſe fatemur: Diuinitatis ſcilicet, & humanitatis: Creatricis & creatæ, quæ tamen ſubſtantiæ, non confuſæ, ſed vnitæ, atq; in vna, eademq; perſona inſeparabiles, & in ſua ſemper proprietate manentes.* Huic aſſentiuntur Leo, Cy-

In lib. ſententiar. proſperi.

Leo epiſt. 95. ad Leonem Auguſt.

Auguſt. epi. 57. De verbis Domini in Euangelio ſecũdum Ioan. cap. 58.

rillus, Gelasius, totaq; veterum patrum cohors. Quapropter vehementer errauit Hardingus, cum vel populum doceret, Christi corpus neq; creatorem esse, neque creaturam, sed cuiusdam naturæ, quæ vtriusque particeps esset: vel idem illud corpus cum Deitate copulatum, in pluribus proinde locis eodem tempore contineri posse diceret. In hoc versata est illa vetus Eutychiana hæresis. Nam sic de eo scribit Flauianus: *Corpus Domini humanum quidem vocat: tamen negat nobis esse consubstantiale.*

Flauianus ad Leonem.

Sed obijcit Hardingus: *Christi corpus factum iam est immortale, & glorioſum:* hoc sine omni controuersia verissimum est. Sed enim meminisse eum oportuit, cum Christus sacram cõmunionem cum discipulis suis celebraret, mortale tunc, & morti alijsq; iniurijs obnoxium illius fuisse corpus, non glorioſum. Quamobrem si Christi corpus in sacramento immortale sit & glorioſum, sequitur eo tẽpore Christum duo habuisse corpora: hoc mortale, illud immortale: hoc glorioſum, illud contrà. Adeo non conueniunt leges, atq; exempla Hardingiana.

Addit Hardingus: *Christi corpus in aquis ambulauit, ex hominum conſpectu euanuit, diuisis nubibus in cælum aſcendit, & obſeratis oſtijs in ædes intrauit &c.* His etiam rationibus decepti sunt olim Manichæi. Non possum equidem non mirari quòd cum Hardingus nuper, vt ait, catholicam fidem profiteri cœperit, vniuersum doctrinæ suæ corpus in hæreticorum iuuentis constituere voluerit. Quantum Manichæi huic argumẽto tribuerent, ostendit Hieronymus: *Cum dicit Manichæus, & ſimilis Manichæorum, dominus non reſurrexit in corporis veritate, & vt ſcias non fuiſſe verum corpus, clauſis ingreſſus eſt oſtijs, nos quid dicemus? Domine libera animam meam a labijs iniquis, & a lingua doloſa.* Hîc Hardingum eò redactum videmus, vt ei necesse sit condemnatos olim hæreticos ab inferis reuocare, & eorum tela mutuari: quocirca non alienum erit, vt quemadmodum Hieronymus monet, dicamus, *Domine libera animam meam a labijs iniquis, & a lingua doloſa.*

Hieronymus in psalm. 119.

Ambrosius quoq; Apostolos Christi eodem planè modo in fraudem fuisse inductos scribit. Quòd enim Christus clausis foribus in ædes ingressus est, ita habet: *Denique conturbati diſcipuli æſtimabant ſe ſpiritum videre. Et ideo Dominus vt ſpeciem nobis reſurrectionis oſtenderet, Palpate, inquit, & videte: quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me habere videtis.* Quòd si hæ rationes tantum valuerunt, vt Apostolos Christi in errorem impellerent, non est profectò mirum Hardingo idem posse accidere. Chrysostomus ait: *Clauſa erant oſtia, & ingreſſus eſt Ieſus: non erat phantaſma: non erat ſpiritus: verè corpus erat: habebat carnes & oſſa.* Quapropter quanquam hæc mirifica fuerunt, tamen antiqui & sancti patres, Christi corpus nihilo secus esse & manere creaturam, non intermedium quiddam existere dixerunt: quemadmodum hîc Hardingus noua ratione imaginatur.

Ambros. in Lucam lib. 10. cap. 24.

Chrysostom. in homil. de Ioan. Baptista.

Nunc argumentorũ, quibus vsus est Hardingus, momẽta videamus.

Christi corpus in aquis ambulauit:
In domum obſtructis foribus intrauit:

In cælum

In cœlum circunfusis nubibus ascendit:
Ergo in pluribus locis eodem tempore esse potest.

Etsi harum argumentationum dissoluta atque inepta ratio facilè coarguitur, eam tamen nobis ex similibus formis meliùs cognoscere licebit.

Diuus Petrus in aquis ambulauit: Matth. 14.
Elias in nubes subuectus est: 2. Reg. 2.
D. Bartholomæus per clausas ianuas ingressus est.
Ergo D. Petrus, Elias, & D. Bartholomæus simul in pluribus locis esse possunt.

Quòd autem D. Bartholomæum obseratis ianuis in ædes penetrasse dico, etsi commentitium sit, non tamen ab Hardingo temere respui debet. Est enim literarum monumentis consignatum ab Abdia episcopo Babyloniæ, quem Hardingus Christum vidisse in carne, & Apostolorum familiarem fuisse existimat. Abdias in Bartholomæo.

Istis omnibus Hardingus, vt simplicem lectorem tenebris inuoluat, suauem quandam circunfundit caliginem: *Christi corpus* (inquit) *est in sacramento, non locali, sed substantiali præsentia: Carnaliter, sed non carnali modo: in pyxide, in manu, in ore collocatur, & tamen nullo omnino loco comprehenditur: naturale quidem corpus est æquè ac fuit in cruce, omni tamen quantitate, & dimensione, & proportione corporea caret, hoc est, neq; crassum est, neque latum est, neque breue est, neque longum est: illic iam est, vbi antè non fuit, & nullum tamen locum mutauit.* Hic homo nisi arcto somno sopitus esset, nunquam potuisset tam altè somniare. In quibus ille cum vetustis hæreticis Eutychete, & Manichæo prorsus sentire videtur. Illi enim istiusmodi corpus accepisse Christum a beata virgine finxerunt: atq; ij nihilominus in hæreticorum numero habiti sunt. Quis enim omnium veterum sanctorũ patrum inauditum hoc dogma nobis prodidit? quis vnquam tam fuit audax, vt Christum loco, quantitate, & naturalibus corporis sui dimensionibus spoliaret? Si quidem hæc sunt doctorum Catholicorum dicta, cur non in medium adducuntur? Sin autem nunquam fuerint a quoquam in oratione posita, cur tantam habet hæc causa antiquitatis ac vetustatis speciem? Cur Hardingus insulsam hanc & insipidam doctrinam sua tantùm vnius fide subnixus, sine cuiusquã doctoris testimonio proponit? Manichæi olim, quò suos errores commodiùs tuerentur, & absurda atque incommoda vitarent, coacti sunt, vt duos esse Deos affirmarent, hunc bonum, illum malum: Ita nunc Hardingus, vt sua defendat, & falsis infinitis occurrat, eò compulsus est, *vt duos esse Christos statuat, vnum loco conclusum, alterum omni loco carentem: vnum suprà, alterum infrà: vnum corporea proportione præditum, alterum proportionis expertẽ.* Quãquam hoc principium ignarus videtur posuisse in suam ipsius perniciem. Si enim locale non sit in sacramento Christi corpus, vt ait, tum non naturale, non reale est. Hanc enim Augustinus regulam, vt ratam, firmam, & cõstantem tradit: *Tolle loca corporibus, & nusquam erunt: & quia nusquam erunt, nec erunt:* & sic esse corpora desinent. Neq; hoc tantùm de alijs

Epiphanius. Augustinus ad Quodvultdeum.

Augustin. epist. 57.

corporibus, quæ natura continentur, loquitur, ſed propriè & peculiariter de corpore Chriſti.

Quanto quidem quodq; magis ſpirituale eſt, tanto quoque eſt ab omni loci circunſcriptione, ac neceſſitate liberius. Quod itaque dicit Hardingus *corpus Chriſti in cælo eſſe tanquam in loco, in ſacramento verò ſine loco*, in eo videtur occultè confiteri ſacramentarium illud Chriſti corpus magis glorioſum,& ſpirituale,& diuinum eſſe, quàm verum & genuinum Chriſti corpus,quod in cœlis eſt, in gloria Dei patris. Hoc autem quàm aptè vel cæteris doctrinæ Hardingianæ partibus, vel Chriſtianæ religionis rationi congruat,lectori iudicandum atque cogitandum relinquo.

Chriſti corpus magis eſt glorioſum in ſacramento, quàm in cœlo.

Quorſum verò ſpectat hæc nuper excogitata differentia inter *locale*, & *non locale* Chriſti corpus? quid hos homines impulit, vt nudam corporis Chriſti ſubſtantiam in ſacramento eſſe dicerent, longitudine, latitudine, & omni quantitatis ratione carentem? nunquid Hardingus nunc tandem venerandam fidei ſimplicitatem funditus repudiabit, & ducem ſequetur rationem? aut in arcanis & reconditis Dei myſterijs oculos ſenſúſque conſulet, & quid natura dictat,attendet?

Poteſt certè Deus efficere immenſa ſua poteſtate, non ſolùm vt Chriſti corpus præſens adſit ſine loco & quantitate: verùm etiam vt ſit in loco, cum quantitate, & reliquis naturæ conditionibus. Sin hoc Hardingo non videtur, Scotus familiaris ſuus illum facilè refutabit. perſpicua ſunt illius verba: *Idem corpus localiter & dimenſiuè poteſt eſſe in diuerſis locis. Et Deus poteſt quodcunque corpus vniuerſi conuertere in Chriſti corpus, ſicut panem, & facere corpus Chriſti vbiq; eſſe, non ſolùm ſacramentaliter, ſed etiam localiter & dimenſionaliter.* Quod etiam Durandus videtur vehementer approbare.

Scotus 4. ſen. diſt. 10. q. 2.

Lib. 4. de 6. parte Canonis.

Quapropter non debuit Hardingus tam cautè refugere, & obſcuro tectóq; ſermone ſententiam ita inuoluere:ſed audacter & diſertè affirmare Chriſti corpus in ſacramento eſſe non tantùm *ſubſtantialiter*, ſed etiam *localiter*,& vt in loco.Horum enim ſimilis omnino eſt & par ratio.Catholici ſiquidem hominis eſt infinitam Dei poteſtatem venditare, & quicquid Deus per omnipotentiam ſuam facere valet, factum non dubitare,nec quicquam vel de voluntate, vel promiſſo illius cogitare. Si Hardingus licere ſibi putat hunc præſentiæ Chriſti modum nulla cauſa negare, non debet ei videri iniquum,quod nos iuſto rationis momento adducti alterum negemus. Equidem Alexander de Hales, quem papiſtæ pro ſummo doctore colunt, Hardingum magni cuiuſdam erroris reum facit.Hæc eius eſt ſententia: *Quidam ponebant corpus Chriſti eſſe ſub ſacramento, non ſecundùm quantitatem, &c. ſed hæc poſitio eſt erronea.* Hæc hactenus volui duntaxat attingere, non quòd tantum apud me valeret huius viri authoritas, ſed vt manifeſtum eſſe poſſet,quòd quãquam iſti homines Chriſtum realiter & carnaliter præſentem eſſe contendunt, alij tamen alios erroris & inſcitiæ inſimulent, nec de præſentiæ modo conſentiant. Cæterùm priſci eccleſiæ patres, longè ſecus de hac re ſcripſerunt. Nam vt Athanaſius ait: *AEqualis patri*

Alexander de Hales 4. q. 40. m. 3.

patri ſecundùm diuinitatem, minor patre ſecundùm humanitatem: ita quoq; Gregorius Nazianzenus: *Chriſtus quoad corpus circunſcribitur, quoad ſpiritum non circunſcribitur.* Quod autem quiſquã omnium veterum patrum dixerit, *Chriſti corpus eſſe interdum in vno loco: interdum in pluribus locis, nunc circunſcriptum, nunc non circunſcriptum*, equidem non facilè poſſe ab Hardingo demonſtrari cenſeo.

Greg. Nazianzenus contra Apolinarium
πρὸ ἰγραπτος σώματι, ἀπερίγραπτος πνεύματι. χωρητὸς, καὶ ἀχώρητος.

Quod autem ad diſcrimen illud attinet inter *viſibile*, & *inuiſibile*, *locale*, & *non locale*, quo tanquam vallo quodam & aggere hanc arcem muniuit, nihil niſi meras nugas pueris decipiẽdis aptas habet. Nã neq; ex ſcripturis, aut ſanctis patribus oſtẽditur, neq; ſatis efficit, quod vult. Non enim de reſpectibus aut qualitatibus agimus, ſed vt Auguſtinus, vt Cyrillus, vt alij quoque Orthodoxi patres ſolent, de ipſa corporis Chriſti natura & ſubſtãtia diſſerimus. Neq; profectò poteſt Hardingus facilè confirmare quidquid inuiſibile eſt, eſſe quoq; infinitum, & poſſe in mille locis diffundi. Modus autem, quo Chriſtus in myſterio eſſe dicitur, quemadmodum non localem aliquam præſentiam, vel ipſo Hardingo authore, poſtulat, ita ſine naturali aliquo aut reali corpore fieri poteſt: vt pòſt a nobis dicetur luculentiùs, approbante Deo.

Hardingus 2. Sectio.

QVòd autem veteres eccleſiæ patres confeſſi ſunt & docuerunt Chriſtum in cœlo pariter, & in ſacramento eſſe eodẽ tempore, quod Iuello non videtur, ipſa illorum verba locupletiſſimè teſtari poſſunt. Baſilius in ſua liturgia, hoc eſt, Miſſa, ad hunc modum precatur: Reſpice domine Ieſu Chriſte Deus noſter e ſancto tuo habitaculo, & e throno gloriæ regni tui, ac veni ad ſanctificandum nos, qui ſurſum patri conſides, & hîc nobis inuiſibiliter " coës, & dignare nobis impartiri ſacroſanctũ tuum corpus, & pretioſum ſanguinem, & per nos peccatores tuo populo.

" Non corporaliter, ſed per ſpiritũ & gratiam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVod ad antiquos hos patres hîc ab Hardingo citatos attinet, etſi nõnullorum ſuſpecta nobis fides eſſe poſſet (veluti quod Chryſoſtomus ille, in ſua Liturgia pro imperatore Alexio, nõ ante quingentos poſt Chryſoſtomũ mortuũ annos nato precatur) tamen neq; hanc neq; aliam huius generis defenſionẽ conſectabor, ſed hęc omnia teſtimonia tanquã firma & integræ fidei ſine vlla exceptione amplectar.

Priùs autẽ quò noſtrũ ad hæc reſponſum magis illuceſcat, & animo faciliùs concipiatur, ſcias velim, lector Chriſtiane, ex veterum patrum iudicijs Chriſtum nobis præſentem adeſſe multis modis. Nam & ſpiritu ſuo adeſt, vt ait Cyrillus: & gratia ſua, vt Euſebius Emiſſenus: & diuinitate ac maieſtate ſua, vt Auguſtinus: & fide habitat in cordibus noſtris, vt D. Paulus. Ita Chriſtus cum ſummo noſtro ſolatio adeſt in ſacroſancto ſuo verbo: in myſterio baptiſmi, & in ſacramento corporis ſui. Nos craſſam duntaxat illam, & carnalem præſentiã, quam hîc Hardingus tuetur, repudiamus, in quo antiquos doctrina præſtãtes patres authores habemus, & nobis conſentientes. Nam vt vnum pro multis

Cyrillus in Ioan. lib. 8. c. 7. Emiſſenus de Conſ. diſtin. 2. Quia corpus. Auguſt. tractatu in Ioan. 50. Epheſ. 3.

Auguſt. de cõſecra. diſt. 2. Prima.

proferam, ſic inquit Auguſtinus: *Corpus in quo reſurrexit, in vno loco eſſe oportet.*

Hic Hardingus pro more ſuo aliud quidẽ probandum ſuſcepit, aliud verò magno conatu probat. Nam Chriſtum in ſacramento realiter, & carnaliter præſentem adeſſe demonſtrare cupiens, antiquos patres nominat, qui de hac reali ſeu carnali præſentia ne verbum quidẽ fecerunt vllum. Quare cum tantam defenſioni ſuæ authoritatẽ obiectis ſanctorum patrum nominibus conciliare ſtudet, ipſam verò quæſtionem orbam ac deſertam relinquit, quid aliud facit, quàm ineptè ludit, & populi inſcientia turpiter abutitur? Etenim vt ad Chryſoſtomum & Baſilium veniamus, fatemur nos Chriſtum in cœlo humanitate ſua, & corporis ſubſtantia collocatum, eſſe tamen in ſacramento occultè ſpiritu ſuo & gratia. Atque hæc reſponſio licèt ad omnia, quæ hic adducta ſunt teſtimonia accommodari poſſet, ea tamen volui ſeorſum ac ſeparatim, vt quodq; occurrit, excutere.

Hardingus. 3. Sectio.

CHryſoſtomus quoq; eadem precãdi forma ac verbis vtitur, in ſua Liturgia, ſiue Miſſa, in qua etiã legimus quòd ſacerdos & Diaconus adorant & colunt, ter dicentes ſecretò, Deus miſereatur mei peccatoris, *& quòd populus ſimiliter cum pietate adorat. Itaq; quòd adorare iubet, Chriſtum præſentem non obſcurè agnoſcit, quem quoq; eodem tempore in cœlo eſſe fatetur.* *Et populus ſimiliter omnis cum pietate adorant.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

PRobabile eſt, inquit Hardingus, Chriſtum in ſacramentis carnaliter ineſſe, quandoquidem ſacerdos & populus illum adorant. Hæc coniectura infirmo nititur fundamento. Nunquid enim cenſet Chriſtum a populo non aliâs adorandũ eſſe, quàm cum illum habent ante oculos poſitum? Equidem Hieronymus ita ſcribit de nobili quadam fœmina, nomine Melania, *Ad Chriſti pedes prouoluta eſt:* etiamſi Chriſtum haud quaquam præſentem haberet. Chryſoſtomus ſimiliter Chriſtum in ſacramẽto baptiſmi nos adorare docet. Ita enim populum affatur, *Et vos, qui accepturi eſtis baptiſma, tenete pedes ſaluatoris: lauate lachrymis: crine tergite:* non tamen proinde dicturus eſt Hardingus, Chriſtum corporaliter & carnaliter in aqua baptiſmi contineri. Sic olim edocti ſunt fideles, Chriſtum, licèt corpore, & reipſa abſentem colere & venerari. Idololatræ ſolem atq; lunam adorabãt: neq; tamen ea, vt cultũ illis tribuerent, cœlo detraxerunt. Hoc itaq; ſumptum ab adorandi conſuetudine argumentum nihil Hardingum iuuat. Etenim Chriſtum in cœlo ſedentem, non corpore ob oculos præſentẽ, colendum eſſe didicimus.

Hieronym. ad Paulã de obitu Bleſillæ.

Chryſoſto. in Marcum hom. 14.

Hardingus 4. Sectio.

HOc etiam apertiùs his verbis explicat: O miraculũ, O Dei benignitatem, qui ſedet ſurſum cum patre, & eodem temporis momento omnium manibus pertractatur, & ſeipſum tradit ijs, qui eum recipere & amplecti

Chryſoſt. de Sacerdotio. lib. 3.

& amplecti velint: fit autem id sine dolo, sine præstigijs, in omnium circunstantium oculis. Quid ais? hæccine tibi digna videntur, quæ contemnantur? *Ex his Chrysostomi verbis manifestum est, quòd quanquam sit in cælo Christus, tamen ex eo non euincitur, quin etiam in terra sit, cum hæc duo vera simul esse possint.*

Episcopus Sarisburiensis.

HOc argumentum aliquid efficeret, si modò nullum, nisi carnalis præsentiæ, miraculum esset. Quòd si autem Hardingus veteres catholicos patres consuluisset, in sacramento baptismi æquè ac in hoc corporis Christi mysterio miracula inuenire facilè potuisset. Leo inquit: *Deus mirabile nobis sacramentum regenerationis indulsit.* Sic Eusebius Emissenus: *veniant nunc, qui futuræ resurrectionis gloriã sitiunt: iam nunc de remissione peccatorum digno miraculo reficiãt fidem suam. Homo in fonte tingitur, &c.* De eodem similiter scribit Chrysostomus: *Nullo pacto de intellectuali per Baptismum regeneratione, & admirabili partu rationem reddemus. Nam & Angeli qui adfuerunt, tam inenarrabilis operis modum minimè possunt enarrare: adfuerunt tantùm, & viderunt: nihil autem operati sunt: sed pater tantùm, & filius, & spiritus sanctus.* Hîc in baptismo miraculum videmus, & tantum profectò miraculum, quantum ne Angeli quidem Dei possunt enarrare, neque tamen proinde dixerit Hardingus Corpus Christi realiter inesse in sacramento baptismi: adeo sunt hæc argumenta infirmis connexa nodis.

Leo epist. 13. Homilia 6. feriæ de baptis.

Chrysosto. in Ioan. hom. 14.

At Chrysostomi acris est oratio: ait enim, *Christum in sacra Liturgia præsentem adesse: omnes homines & manibus illum pertractare, & oculis cernere, idq; perspicuè, & apertè, sine fuco, & fraude.* Sunt ista verba fateor, elata & ardore quodam incitata, multúmq; superant communem sensum. Sed hîc velim Hardingum mihi ingenuè dicere, vtrùm restrictum, & nudum horum verborum sensum consectandum, an potiùs mitem aliquam eorum & lenem interpretationem adhibendam esse existimet. Si enim ipsis verbis rigidè insistat, manifesta ostenditur contradictio: ipséq; Chrysostomus in vnius sententiæ ambitu pugnantia sibi loquutus conuincitur. Primùm enim dicit, *Christus in eo est inuisibiliter, vt sub aspectum minimè cadat:* & tamen postea statim vno fere spiritu affirmat, *Omnes illum oculis suis apertè cernere sine fraude, & præstigijs.* Ad hæc si strictè sumantur ea verba, fatendum nobis necessariò erit, populum verè ac reipsa, & cernere ipsissimum Christi corpus, & manibus suis contrectare: quod non solùm manifestum mendacium habet, verumetiam hæresin tetriorem, quàm est vlla vnquam a Berengario defensa, quemadmodum ab ipsis Hardingi collegis confirmatur. Miros quidem illos effectus, quos Deus in fidelibus in illo formidoloso sacræ cõmunionis tempore gignit, in quo vniuersum redemptionis nostræ mysterium, quam sumus in Christi sanguine consequuti, exprimitur & adumbratur, Chrysostomus miraculi nomine appellat: atq; ideo vt ad accuratiorem de ea cogitationem mentes, animósque

De consecra. Distin. 2. Ego Berengarius. In Glosa.

hominum erigat, rhetoricis amplificationibus, & verbis inflammatis orationem facit quodammodo exardescere. Sic enim ait: *Christus ante oculos nostros crucifigitur, sanguis eius ex latere profluit, & per totam mensam dimanat, & populus eodem tingitur & rubescit.* Hanc animi elationem atque ἔκστασιν vocat miraculum: de corporali verò aut carnali vlla præsentia, nullam facit mentionem. Hoc autem tropico & flagrante dicendi genere vsus est, non quò nos ad ipsum verborum sensum reuocaret, sed quò mentes auditorum incitaret, & quasi subditis ignibus inflammaret. Sic Paulus Galatis dicit: *Christus crucifixus est ante oculos vestros.* Sic Hieronymus: *vultus nostri signantur in baptismo sanguine Christi.* Sic Tertullianus: *In passione Domini lauamur.* Sic etiam Gregorius: *Eundem agnum Ioannes ostendendo, Esaias præuidendo, Abel offerendo loquutus est: & quem Ioannes in ostensione, quem Esaias in loquutione, hunc Abel significando in manibus tenuit.* Hæc atq; alia huiusmodi dicta stimulos quosdam acriores habent, sicuti & illud Chrysostomi: neque sunt ad verborum momenta exigenda, quod Hardingus non ignorat, sed mansueta quadam interpretatione mollienda.

Galat. 3.
Hieronymus in psal. 85.
Tertull. de baptismo.
Grego. in Iob. lib. 29. cap. 16.

Hardingus 5. Sectio.

HIc idem pater corpus Christi in pluribus locis esse, in suis quoque ad populum Antiochenum homilijs, confitetur, comparatione ad Eliam diserte facta. Elias *(inquit)* melotem quidem discipulo reliquit: Filius autem Dei ascendens suam nobis carnem dimisit: Sed Elias quidem exutus: Christus autem & nobis reliquit, & ipsam habens ascendit. *Nihil potest luculentius dici, quò ostendatur nos eandem habere carnem in terris, quam in cœlum sustulit: quam tamen Christus, vt nobis daret, non exuit. Ex his Chrysostomi verbis* * *edocti sumus vt Christi carnem, siue corpus & in cœlo & in terris esse credamus, in quibuscunque locis hoc sanctum mysterium rite celebratur.* Homilia 2.

Chrysostomi verba parum integrè relata.

* Falsum: ipsa enim comparationis ratio contrarium euincit.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc locus diligenter a nobis perpensus, non solùm se ipse explanat, verumetiam lucem alijs huiusmodi locis non mediocrem adfert. Chrysostomus modum ostendit, quo Christus carnem suam & in cœlum sustulit, & fidelibus etiã in terra reliquit: atq; in eum finem Christum cum Elia comparat. Nota historia est, quòd cum Elias in igneo curru sublatus esset in cœlum palliũ suum demisit Elizæo, qui deorsum astitit, quo ille accepto, aquas Iordanis diuisit. Hinc arrepta occasione Chrysostomus ait: *Tanquam maximam hæreditatem Elizæus melotem suscepit. Etenim verè maxima fuit hæreditas, omni auro pretiosior, & erat postea duplex Elias. Et erat sursum Elias, & deorsum Elias.* Sursum vetus Elias fuit naturali substantia, & corporis præsentia: Deorsum fuit Eliæ duntaxat palliũ: quod tamen, propter edita ab eo miracula, Eliam vocat. Sic Chrysostomus Eliam Christo, Eliæ verò pallium sacramẽto compa-

4. Reg. 2.

Chrysost. ad populum Antioche. hom. 2.

comparat: & eo modo Christum esse sursum simul, & deorsum dicit, quo Eliam. Quemadmodū enim Eliæ pallium nomen accepit Eliæ, ita sacramentum corporis Christi, ipsum Christi corpus appellatur. Atq; hoc cum illo Augustini dicto optimè congruit. Sacramentum corporis Christi secundùm quendā modum corpus Christi est: non substantialiter, vel realiter, vel reuera, sed sicut Eliæ pallium ipse est Elias. August. epist. 23. ad Bonifacium.

Ex his Hardingus argumentum rectè fabricasset hoc modo:

Elias cum sursum esset, verè & reipsa deorsum in pallio suo non fuit:

Ergo ex hac Chrysostomi contentione sequitur Christi corpus nequaquam esse quidem Realiter, & carnaliter in sacramento.

Hardingus 6. Sectio.

* *QVod autem nonnulli naturæ lege atq; ordine cuncta metiētes, nihil, quod naturæ repugnet, euenire posse putent, ideoq; corpus Christi, cum sit natura finitum, diuina potestate in pluribus locis diffundi non posse arbitrentur: quam opinionem ipse Iuellus videtur approbare: non erit ab instituto alienum, quanquam ex locis iam citatis contrarium euicimus, testimonium vnius aut alterius antiqui doctoris adducere, in quo disertis verbis confirmatur id, quod iste articulus falsissimè negat.* * Falsum: pariter & contumeliosum.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus falsis rumoribus pugnando victoriā se consequuturum sperat. Nam qua veritatis specie, quáue fronte dicere potuit, nos omnia ex naturæ legibus existimare, neq; quicquā credere, quod a sensuum iudicio abhorreat? Optimè profectò nouit, nos ex Cypriani, Augustini, aliorúmq; veterum patrum sententia statuere, Christi corpus mētium esse, non corporum cibum: illudq; non ore, non dentibus, non naturali vllo ac materiali modo, sed fide tantùm, quæ est interni hominis os, spiritualiter comedi posse. Non potest ignorare, nos populum docere corda sua sursum erigere, & (vt ait Chrysostomus) *aquilas in hac vita fieri, & sursum ferri ad portas cælorum, aduſq; cælum cælorū, & ita corpori Christi appropinquare.* Nec eum latet, nos docere, Christum Diuinitate sua, spiritu suo, & gratia sua nobis adesse præsentem, & in corporis sui sacramento mirificè operari, vt & in sacramento baptismi. Hoc totum tamen voluit Hardingus naturæ legem, & sensuum nostrorum iudicium appellare. Nos quidē naturæ non plus tribuimus, quàm est necesse, neq; immensam Dei potestatem imminuimus. Verùm, nō oportet quælibet inania humani cerebri somnia Dei potestate metiri. Hoc olim argumento vsus est Praxeas Hæreticus contra Tertullianum. Sic enim dixit: Deus est omnipotens, & potest illud facere, ergo & fecisse credēdum. Tertullianus autē ad ea respōdet: *Si iam abruptè in præsumptionibus nostris hac sententia vtamur, quidūs de Deo confingere poterimus: quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideo credendū est illum fecisse: sed an fecerit requirendū.* Ita iam hæc noua Catholica Hardingi fides a Tertulliano inanis quædā *præsumptio* dicitur. Cyprian. de cœna Domini. Cibus mentis, non ventris. Chrysostom. 1. Corin. hom. 24. Tertull. aduersus praxeam.

Hardingus. 7. Sectio.

Ambrosius de spitituali dũtaxat aspectione mentis loquitur, non crassam præsentiæ rationẽ requirit.

AMbrosius hæc verba habet: Etsi Christus nunc non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur, imo ipse offerre manifestatur in nobis, cuius sermo sanctificat sacrificium, quod offertur. *Iam si verũ sit, Christi corpus in terris offerri, quod Ambrosius his verbis affirmauit, idq; a Christo ipso, quatenus sacrificium, quod offertur, eius verbo sanctificatur: ex eo consequitur Christi corpus in tot esse locis, in quot quidẽ offertur. Atq; hinc obiter colligi potest, ecclesiæ sacrificium non esse* * *gratiarum actionem (sicuti noui nostri magistri docent) sed ipsum Christi corpus quod a patribus, incruẽtum, & vinificum sacrificium vocatur.* In psalm. 38. Sacramẽtum incruẽtum & vinificum.

* Falsum: Augustinus enim vocat sacrificium laudis & gratiarũ actionis.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc verba nullam omnino faciunt carnalis præsentiæ mentionem, atq; iccirco parum firmo auxilio causam Hardingianam adiuuant. Verùm, vt omnem tibi (Christiane lector) dubitationem de Ambrosij hac in re sententia tollam, peto a te vt hæc illius verba in Euangelium Lucæ expendas: *Quæ sursum sunt sapite: non quæ supra terram: ergo non supra terrã, nec in terra, nec secundùm carnem te quærere debemus, si volumus inuenire.* Hoc Ambrosij perpetuum fuit, & minimè dubium iudicium: a quo nos nulla vel amplificatione, vel apparatu verborũ abduci debemus. Si nudas literas Hardingus durè premere & cõsectari voluerit, vt antè Chrysostomum, ita nunc Ambrosium in vna sententia sibi ipsi dissidentem & repugnantem faciet. Primùm enim ait: *Vidimus principẽ sacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus eum sanguinem offerentem.* Mox addit: *Etsi Christus nunc non videtur offerre, tamẽ offertur in terra.* Si ad pondus ipsum sonumq; verborum attendamus, ista videndi, & non videndi contradictio nullo modo excusari potest. Quapropter vt hoc vitemus incommodum, nobis dicendũ est Ambrosium de spiritualibus fidei nostræ oculis loquutum esse, quibus verè Christum semetipsum in cruce offerentem, videmus: quo modo, vt ait Ambrosius, *magis videtur, quod non videtur.* Id fide videtur maximè, quòd corpore videtur minimè. Est enim fides, quàm oculus acutior. Ad eundẽ quoq; modum Augustinus inquit: *Non vides quomodo rubeat pars Christi? interroga oculos fidei. Si crucem vides, attende & cruorem. Si vides quod pendet, attende quod fudit.* De his oculis, & de hoc videndi modo loquutus est Ambrosius, ad quem efficiendũ nõ loci circunstãtia, nec corporalis vlla aut carnalis præsentia requiritur. In eandẽ etiam sententiã Ambrosius ad sanctas quasdã virgines scribit: *Vestras mentes confidenter altaria dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis offertur Christus.*

Coloss. 3. Ambrosi. in Lucam lib. 10. cap. 24.

De ijs qui initiantur mysterijs cap. 3. August. serm. 119. De tempore.

Ambrosi. de virgin. lib. 2.

Ex his ita argumentatur Hardingus: *Christus in terris offertur: Ergo Christi corpus est in multis locis eodem tempore.*

Si hoc argumentum sequeretur, & istud similiter valeret: *Agnus, hoc est, Christus ab origine mundi oblatus fuit:*

Apocaly. ca. 13.

Ergo

Ergo Christi corpus in pluribus locis realiter fuit, priusquam in mundo natus esset Christus.

Sic potiùs argumentũ contexuisset Hardingus,& contrà cõclusisset:

Christus non nunc realiter aut carnaliter offertur in terris:

Ergo, Christi corpus non est realiter, aut carnaliter in multis locis.

Sed ait Hardingus, *Ecclesiæ sacrificium non gratiarum actione continetur, quemadmodum a nouis nostris magistris docemur.* Equidem sacrificiũ nostrum est verum Christi corpus, idq; æternum, secundùm ordinem Melchisedech, quod semper in Dei cõspectu cõstituitur, sempérq; nobis veniam impetrat, nõ oblatum a nobis, sed nos Deo patri offerens, pro quo nostrũ officiũ atq; munus est, hoc laudis & gratiarum actionis sacrificium Deo offerre. Atq; hęc non eorum modò doctrina est, quos Hardingus nouos magistros appellat, verumetiam vetustissimorum, maximèq; Catholicorum Ecclesiæ doctorum. Cuius rei vt vnus testis, instar multorũ, a nobis citetur, Augustinus de ea sic scribit: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis, quam Christus fuerat oblaturus. In isto autem sacrificio est gratiarum actio, & cõmemoratio carnis, quam pro nobis obtulit.* Quod si forte Hardingus Augustinum, vt nouum magistrum repudiauerit, tamen Missæ suæ canonem non debet contemnere. In ea celebranda sic ipse dicere docetur: *Qui tibi offerimus hoc sacrificium laudis:* quocirca nisi suam Missam Hardingus valere iusserit, ipse in nouis his magistris necessariò censendus erit.

Hebræ.6.7. 10. Rom.8.

Augustin.ad Petrũ Diaconum cap.19.

Deniq;, quem tandem Ambrosij interpretem meliorem & locupletiorem postulabimus, quàm Augustinum, qui eius aliquando fuit auditor? ille nos quot modis Christum apud nos præsentem habere possimus docet, his verbis: *Habes Christũ & in præsenti, & in futuro. In præsenti per fidẽ: in præsenti per signum: in præsenti per baptismatis sacramentũ: in præsenti per altaris cibũ & potum.* Ita ab Origene quoq; scribitur, ijsdẽ prope verbis: tantùm addit, *per Apostolorum prædicationem:* quódq; Augustinus *per signum*, hoc ille *per glorioſum crucis signaculum* dixit. Hic ipse Origenes etiam ait: *Si virtus Iesu vnà sit cum eis, qui cõgregantur in nomine eius, non peregrinatur a suis, sed semper præstò est eis.* Et iterum: *Nihil est contrarium, ipsum Iesum secundùm quendam intellectum esse vbiq;, secundùm alium intellectum peregrinari.* Tot iam modis Augustinus & Origenes Christum nobis adesse præsentem dicunt: & eodem planè modo dixit Ambrosius *Christum in terris offerri.* Ex his sic concludi potest: Christum habemus per fidem, per signum, per baptismatis sacramẽtum, sine reali aliqua vel carnali præsentia: ergo ipsum similiter habemus in corporis sui sacramento, absq; hac reali præsentia.

Augustin. in Ioan. Tract. 50. Origen. in Diuersos. homil. 1. Origen. in Matth. tract. 33. Origen. eodem tract.

Hardingus 8. Sectio.

Chrysostomus locum habet longè clarissimum de corporis Christi in pluribus simul locis præsentia, vt quanquam in multis locis offeratur, tamen non nisi vnus Christus sit. Eius hæc sunt verba: Vnum est hoc sacrificium: alioquin hac ratione, quoniã multis in locis offertur, multi Christi sunt?

In epistola ad Hebræos hom. 17.

Chrysostomus se ipse interpretatur, vocat enim *commemorationem, Exemplar, Recordationẽ*, quæ corporalẽ præsentiam minimè requirunt.

Nequaquam, ſed vnus vbiq; eſt Chriſtus, & hîc plenus exiſtens, & illic plenus. Vnum corpus. Sicut enim qui vbiq; offertur, vnum corpus eſt, & nõ multa corpora, ita etiam & vnum ſacrificium. *Ex hoc Chryſoſtomi loco animaduertere poſſumus, quid antiqui patres de hoc Articulo ſenſerint: idem nempe, quod Catholica Eccleſia hodie profitetur, vnum Chriſtũ in pluribus locis offerri, adeo vt & hîc ſimul & illic plenè ſit atq; perfectè. Perſpicimus ergo, quantum apud eruditos patres valeant eorum argumenta, quibus Chriſtum omni poteſtate ſuum in plura loca corpus trãsferendi ſpoliant. Bernardus, quæ fuerit ætate ſua eccleſiæ fides, narrat:* Sed vnde hoc nobis pijſſime Domine, vt nos vermiculi reptantes ſuper faciem terræ, nos, inquam, qui puluis & cinis ſumus, te præſentem habere mereamur præ manibus, præ oculis, qui totus & integer ſedes ad dextram patris? Qui etiam vnius horæ momento ab ortu ſolis vſq; ad occaſum, ab aquilone vſq; ad auſtrum præſtò es omnibus, vnus in multis, idem in diuerſis locis. Vnde hoc inquam? Certè non ex debito, vel ex merito noſtro, ſed ex voluntate tua, & dulcedinis tuæ beneplacito. Paraſti enim in dulcedine tua pauperi Deus. *In eadem quoq; homilia, eccleſiam ad Chriſti præſentiam cum ſumma lætitia perfruendam cohortans, inquit:* In terra ſponſum habes in ſacramento, in cælis habitura es ſine velamento: & hîc, & ibi veritas: ſed hîc palliata: ibi manifeſta.

Bernardus vixit a Chriſto annis 1120.

Serm. in cœna Domini.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc locus eſt ab Ambroſio, Primaſio, Remigio, Haimone, Sedulio, ſimili & eodẽ prope dicendi genere expoſitus: fuitq; a multis ſæpe obiectus, & ſæpe a multis explanatus. Si Chryſoſtomo per Hardingum licuiſſet ſuam ipſius aperuiſſe mentem, hic locus nihil obſcuri aut ambigui habuiſſet. Sic enim ait: *Offerimus quidem, ſed recordationẽ facientes mortis eius. Hoc ſacrificium exemplar illius eſt. Hoc, quod nos facimus, in cõmemorationẽ fit eius, quod factum eſt. Chriſtus enim ait, hoc facite in meam commemorationem. Id ipſum ſemper offerimus: magis autem ſacrificij recordationẽ operamur.* Hac loquendi varietate Chryſoſtomus animi ſui ſenſum explicauit. Hardingus tamen conſultiſſimum iudicauit hæc omnia occultare, & ſilentio præterire. Sanè commemoratio, ſeu figura, ſeu recordatio mortis, quam Chriſtus oppetijt, ad corporalem aut carnalem præſentiam probandam parum facit. Certum eſt integrum plenumq; Chriſtum in omni communione præſentem adeſſe, vt Chryſoſtomus ait, nõ tamen corporali aliqua, aut carnali præſentia: Nõ enim ita dicit Chryſoſtomus: ſed quia gratia ſua, & ſancto ſpiritu plenè atq; perfectè in fidelium cordibus operatur. Auguſtinus, alijq; nonnulli eruditi patres eodem loquendi genere vſi ſunt, & Chryſoſtomi mentẽ cumulatè videntur explicaſſe. Auguſtinus ſic ſcribit: *Veritas vna eſt, qua illuſtrantur animæ ſanctæ. Sed quoniam multæ ſunt animæ, in ipſis multæ veritates dici poſſunt. Sicut ab vna facie multæ in ſpeculis imagines apparent.*

Chryſoſtom. in epiſ. ad Hebr. hom. 17.

Auguſtin. in pſalm. 11.

Iterum Auguſtinus ait: *Sapientia Dei, verbum Dei, Dominus Ieſus Chriſtus vbiq; præſens eſt: quia vbiq; eſt veritas, vbiq; eſt ſapientia. Intelligit quis in Oriente iuſtitiam: Intelligit quis in Occidẽte iuſtitiam: nunquid*

Auguſtin. in Ioan. Tra. 35.

alia

alia iuſtitia eſt, quam ille intelligit, alia, quam iſte? Similiter dixit Origenes, neque multùm a Chryſoſtomi dictione aberrauit: *Et hodie in hac congregatione Dominus loquitur: & non ſolùm in hac, ſed etiam in alio cœtu, & in toto orbe docet Ieſus, quærens organa, per quæ doceat.* Hoc modo Chriſtus in ſacra liturgia præſens adeſt, quia veritas eius, ſapientia, iuſtitia, verbum in ea eſt, quemadmodum in ſpeculo facies, non corporali, aut carnali præſentia. Ad hunc modum ſcribit Ambroſius: *Cœlum aſpice, Ieſus illic eſt: Terram intuere, Ieſus adeſt: ſi aſcenderis in cœlum, Ieſus illic eſt: Si deſcenderis ad infernum, Ieſus adeſt: hodie cum loquor, mecum eſt: intra hunc punctum, intra hoc momentum. Et, ſi in Armenia nunc loquatur Chriſtianus, Ieſus adeſt. Nemo enim dicit Dominum Ieſum, niſi in ſpiritu ſancto:* Hoc præſentiæ genere, Chryſoſtomus non modò Chriſti corpus, quod immortale eſt, & glorioſum in diuerſis locis eodem tempore eſſe confirmat, ſed etiam alium quemlibet hominem pium, quamuis mortalem, ita eſſe oſtendit. Sic enim ſcribit: *Vidiſtis charitatis excellentiam, quemadmodum vnum hominem inexpugnabilem reddat, & multiplicet: & quemadmodum vnus in multis locis eſſe poſſit: idem & in Perſide, & Romæ. Nam quod natura non poteſt, poteſt charitas. Nam eius hoc quidem hîc erit, hoc autem illic: quin potiùs integer hîc, & integer illic. Itaq; ſi mille habeas amicos, vel duo millia, perpende, quorſum poſſit potentia peruenire. Vides quemadmodum Charitas res ſit augmentatiua. Hoc enim eſt mirabile, quòd vnum facit millecuplum.*

Orig. in Luc. Hom. 32.

Ambr. in Luc. lib. 2. cap. 1.

Chryſo. ad populũ Antioch. homil. 51.

Idem licet Bernardo quoq; reſponſum dare: quanquam huius hominis in hac cauſa teſtimonium minùs valet, vtpote qui in ipſo depratiſſimo ſeculo vixerit, annis a Chriſto plùs minùs mille ſupra centum, quingentis minimùm extra primorum ſexcentorum ambitum.

Hardingus. 9. Sectio.

OMnes ergo hi patres, & cæteri ſimiliter, quos prætermiſimus, vna quaſi voce confitentur & prædicant, Chriſtum patri ad dextram aſſidere, & tamen eſſe eodem tempore præſentem in ſacramento, in cœlo ſimul & in terra, ac in multis varijsq; locis exiſtere eodem temporis momento, vnum eundemq; vbiq; offerri, vnicum ac verum eccleſiæ ſacrificium. Eſtq; hic articulus tam perſpicuè tamq; dilucidè ab illis expoſitus, vt * *Figuræ, Significationes, Tropi, ac Metaphoræ nullam poſſint vel imaginem veritatis retinere. Quare recentium Magiſtrorum argumenta nimis videntur illa quidem peruerſa: Chriſtus aſcendit: ergo, non eſt in ſacramento: Chriſtus in cœlo ſedet ad dextram patris: ergo, non eſt in terris: Chriſti corpus eſt natura finitum: ergo loco continetur circunſcriptiuè: ergo in multis locis non eſt.*

* Falſum: hæc enim ipſa Ambroſij & Chryſoſtomi verba figurarum plena ſunt, vt oſtendam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NOn opus habet Hardingus magnam in diluendis noſtris argumẽtis operam conſumere. Ei ſatis eſt ſuo quodam iure ſententiam dixiſſe, omnia recentium horum Magiſtrorum argumenta præpoſtera eſſe, atque peruerſa. Sanè, ipſa materia, filumq; libri Hardingiani, eum

præposterè argumentandi egregiè peritum esse ostendit: alioqui nunquam huiuscemodi argumentationibus ita abundare, atq; affluere potuisset. Cæterùm, veteres eruditi patres istiusmodi argumentis ab humanitate Christi desumptis, frequenter ac liberè vsi sunt, neq; tamen a quoquã proinde, nisi ab hæreticis, de peruersitate sunt vnquam postulati. Augustinus inquit: *Donec seculum finiatur sursum est Dominus: sed tamen etiam hîc nobiscum est veritas Domini. Corpus enim, in quo resurrexit, in vno loco esse oportet.* Et Cyrillus: *Christus non poterat in carne versari cum Apostolis, postquam ascendisset ad patrem.* Sic quoq; Augustinus ad Manichæum hæreticum, qui Hardingianum hunc errorem non parum olere videbatur, scribens, ait: *Christus secundùm præsentiam corporalem, simul & in sole, & in luna, & in cruce esse non potuit.* Iterum ait: *Christus venturus est illa Angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cælum, id est, in eadem carnis forma atq; substantia: cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abstulit.* Hæc Augustinus: & his addit: *Qui dicit Christi corpus in cælo pariter & in terra eodem tempore esse, naturam corporis Christi funditus dissoluit ac destruit.* In summa, ne testimoniorum multitudine lectorem videar obruere, Augustinus, quasi præsagitione aliqua, insigne quiddam de hac re habet: *His dictis, mox ascendit in cælum: præmunire voluit aures nostras aduersus eos, quos procedentibus temporibus exurrecturos esse prædixerat, & dicturos: Ecce hîc Christus, ecce illic: quibus ne crederemus admonuit: nec vlla nobis excusatio est, si crediderimus aduersus vocem pastoris nostri tam claram, tam apertam, tam manifestam, vt nemo vel obtusus & tardus corde possit dicere, Non intellexi.* Sic quidem antiqui & Catholici patres multum firmamenti & virium habere ea argumenta iudicauerunt, quæ a Christi humanitate, & naturali corporis ipsius snbstantia petierunt: sed fortasse in nouorum Magistrorum numero omnes hi habendi sunt, & eorum argumenta peruersitatis damnanda.

De Con. dist. 2. Prima.
Cyrill. in Ioan. lib. 11. cap. 3.
August. contra Faustum Manichæum lib. 20. cap. 11.
Augu. epist. 57.
August. de vnitate ecclesiæ cap. 10.
Matth. 24.
Luc. 17.

Videamus ergo, quænam Hardingus, eiusq; collegæ argumenta excogitarunt. Sic igitur concludunt: *Christus humanitate sua in cælum ascendit: cælis oportet eius corpus comprehendi, vt ait Petrus, Donec omnia restaurentur: D. Paulus ait, Nostra conuersatio est in cælis, vnde expectamus seruatorem nostrum Iesum Christum: Christus inquit, relinquo mundum, & abeo ad patrem: pauperes semper vobiscum habetis, me autem non semper habebitis. Ergo* (inquiunt) *Christus adhuc in mundo est corporali sua & carnali præsentia: Christi corpus est natura ac substantia finitum: Ergo est in infinitis locis: Christus habet duo corporum genera, vnum locale tantùm, omnia alterius generis non localia: est in loco, & tamen nullum occupat aut complet locum: Est verum naturalis hominis corpus: neq; tamen rotundum est, neq; latum, neq; crassum, neq; breue, neq; longum. Nullam habet in se vel distantiam, vel differentiam partium, veluti inter hunc & illum oculum, inter oculum & aurem, aut caput & pedem: sed oculus, auris, brachium, manus, calx, digitus, caput & pes, omnia simul sunt, & singula aliud, & vniuersa vnum. Christi corpus plenum est & integrum in decies mille locis diuersis: & tamen ista omnia vnum tantùm corpus faciunt.* Ita apud hos ho-

Act. 1.
Act. 3.
Philippens. 3.
Ioan. 16.
Matth. 26.
Thom. in 3. q. 75. ar. 30.

homines, vnum eſt multa, & multa vnum ſunt: ſurſum eſt deorſum, & deorſum eſt ſurſum: Locale eſt non locale, & non locale eſt locale: atq; hæc omnia nulla vel diuini verbi, vel cuiuſquam veteris Catholici patris authoritate dicuntur. Hæ ſunt Catholicæ Hardingi concluſiones, non aliæ profectò, quàm quas Entyches, Apollinarius, Manichæus, alijq; non diſſimiles hæretici antiquitus defenderunt: itaq; nunc non debent peruerſę exiſtimari. Atq; vt meliùs poſſis (humane Lector) horum hominum dogmata ac præcepta deguſtare, quamq; ea ſint vera & ſolida experiri, expende (quæſo) hæc Roberti Holcoti primarij apud eos viri verba: *Si fuiſſent mille hoſtiæ in mille locis, eo tempore, quo Chriſtus pependit in cruce, Chriſtus fuiſſet crucifixus in mille locis.* Iterum: *Pono, quod tempore illo anima Chriſti diſcedens a corpore in cruce, venerit & requieuerit in aliqua hoſtia. Si ſic, tum Chriſti corpus & mortuum, & viuum ſimul fuiſſet.* Hæc Holcotus. Holcot. in 4. Sent. q. 3.

Hîc, Lector, habes Hardingianæ diſciplinæ ſpecimen, præ qua aliæ omnes, vt peruerſæ & conturbatæ, damnandæ ſcilicet ſunt atq; abijciendæ. Equidem miſeret me iſtorum, qui inaniſſimis opinionum fluctibus huc atque illuc impelluntur, quiq;, vt Paulus ait, *Doctores legis eſſe cupiunt, non intelligentes quid vel dicant, vel affirment.* Auguſtinus quidem inquit: *Quando de forma ſerui cogitas in Chriſto, humanam effigiem cogita, ſi eſt in te fides.* Hæc res (inquit Hardingus) adeo luculenter eſt a patribus explicata, vt Figuris, Significationibus, Tropis, ac Metaphoris nullus omnino locus relinquatur. Non ita diceret Hardingus, ſi lectoris ſui rationem vllam haberet. Ex ipſo adeo filo, quo hi patres in ſcribendo vtuntur, Chriſtus venit, & tamen non venit: Chriſtus non videtur, & tamen videtur: Chriſtus manibus pertractatur, & tamen nemo poteſt illum tangere: Omnes illum ſine dolo & fuco vidēt, & tamen nemo illum videt Elias eſt ſurſum, eodemq; tempore Elias eſt deorſum. Eliæ tunica vocatur Elias. Chryſoſtomus & Ambroſius orationis ſuæ intentum nimis filum remittere & relaxare coguntur, atque his Memoriæ, Exempli, commemorationis ac recordationis vocabulis vti. Quid autem iſta aliud innuunt, quàm figuras? Hardingus tamē Significationes & figuras exterminatas omni loco ait. Dei populū tam fœdè ludificari immanis eſt cuiuſdam importunitatis. 1. Timoth. 1. Augu. in Ioan. Tract. 40.

Hardingus 10. Sectio.

IN quibus exilibus conficiendis argumentis, ne volunt quidem videri agnoſcere, cuiuſnam corpus ſit, illud nempe, quod Dei proprium eſt, cuius poteſtas res omnes complectitur, cuiq; omnia obſequuntur & parent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IMo verò ingenuè fatemur & agnoſcimus, Chriſti corpus eſſe filij Dei corpus, & proinde veri Dei corpus: tamen nos nouimus, neq; Hardingū oportuit ignorare, idem illud Chriſti corpus eſſe creaturam,

atq; iccirco non esse Deum. Et sanè, si Hardingus diligenter suæ disciplinæ principia secum reputasset, facilè huius rationis futilitatem agnoscere potuisset. Ei enim aduersatur Albertus Magnus, Doctor in suis primarius. Ita scribit: *Corpus Christi non est in pluribus locis ratione vnionis, sed ratione consecrationis, quia consecratur in pluribus locis.* Sic Albertus de Christi corpore pugnantia cum Hardingo scripsit, quanquam cuius corpus esset non nesciret.

Alber. Magnus in Dionys. Eccleiast. Hierarch.

Eutychianus quidem ait: *Hæc fallendi simplices, atq; ignorantes hæreticis occasio fuit, vt quæ ab eo secundùm hominem dicta sunt, dicta esse secundùm diuinæ naturæ infirmitatem mentiantur: & quia vnus atq; idem est, loquens omnia, quæ loquitur de semetipso, omnia eum de diuinitate locutum esse contendant.* Eutychianus hæreticos olim esse isto Hardingi argumento abusos ait ad populum eo tempore fallendum, quemadmodum nunc facit Hardingus. Sic priscis seculis Saturninus, Manichæus, Marcion hæretici carnis Christi veritatem sustulerunt, quia fuit ea cum Diuinitate vnita & coniuncta. Athanasius autem & Epiphanius Apollinarium hæreticum affirmasse atq; populum docuisse scribunt, Christi corpus vnius esse cum Deitate substantiæ.

Eutychian. p. epist. 1.

Athanas. de in car. Christi. Epiphan. de Ebionæis.

Huius vnionis consideratio Iustinianum Cęsarem induxit in eorum hominum hæresin, qui nominati sunt ἀφθαρτοδοκῖται, quorum hic error fuit, vt Christi corpus semper glorioſum fuisse, omniq; corruptione caruisse dicerent. Eadem quoque Eutychetem & pium illum doctumq; patrem Hilarium fefellit, vt suprà dixi. Istas omnes hæreses, & hos errores vna Hardingi ratio peperit, cum ipsi authores & magistri, propter summum eumq; debitum corpori Christi honorem, nimis illi quidem reputarent, cuius corpus esset.

τὸ σῶμα χριστοῦ ὁμοούσιον εἶναι τῇ θεότητι. Euagr. lib. 4. cap. 36. Niceph. li. 17. cap. 29. Hilar. de Trini. lib. 10.

Est verò, vt antè dixi, Dei corpus. At Augustinus ait: *Non quod in Deo est, est vbiq; vt Deus:* Et rursus: *Cauendum est ne ita Diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus.* Atq; ob eam causam Epiphanius immortalis Christi corporis, quale est nunc in cœlo, cõditionem exponens, ad hunc modum scribit: *Sedet ad dextram patris in gloria non deponens corpus, sed spirituali quadam conditione in vnius Deitatis perfectione coniungens: quemadmodum corpora nostra, quæ nunc secundùm cãrnem seruntur, resuscitabuntur secundùm spiritum.* Sic pius ille Martyr Vigilius ait: *Caro Christi quando in terra fuit, non erat in cœlo: & nunc quia est in cœlo, non est vtiq; in terris.* Hic pietate insignis pater, pro certissimo affirmare non dubitat, *in terris vbiq; non esse*: idq; hac sola ratione confirmat, *Quia est in cœlo.* Ad extremum autem ita concludit: *Hæc est fides & professio Catholica, quam Apostoli tradiderunt, Martyres roborauerunt, & fideles hucusq; custodiunt.* Sic veteres Catholici patres antiquitus de corpore Christi senserunt, atq; scripserunt: cum interim, cuiusnam hoc corpus esset, satis illi memoria tenerent.

Epiph. lib. 3. In breui declaratione de Fide Catholica.

εἰς ἣν τὰ ἡμῶν σώματα μέλλει. &c.

Vigilius cõtra Eutychem. li. 1.

Quia est in cœlo.

Hardingus. 11. Sectio.

SEd quandoquidem Iuellus, cæteriq; sectarij, hosce patres, licèt antiquos (Bernardum excipio) atq; ab ecclesia pro diuis habitos parui videntur facere,

facere, testimonium adducam Martini Buceri, noui e sua schola doctoris, licet nondum quod sciam, in sanctorum canonicorum album inscripti. Iste nouus pater, quem illi tanti æstimant quiq; Eduardo sexto rege Theologiam Cantabrigiæ professus est, audacter vereq; Realem corporis Christi in sacramento præsentiam asserit. Ait enim, Christus non dixit, Hoc est spiritus meus, hoc est virtus mea: sed hoc est corpus meum. Credendum igitur est (inquit) Christi corpus ibi esse, illud ipsum corpus, quod in cruce pependit, Dominum ipsum. Atq; vt hoc aliqua ex parte commodiùs explicare possit solis similitudine vtitur, vt contra negatiuam *Iuelli defensionem Christi corpus præsens adesse confirmet, idq; realiter, & substantialiter, in quibuscunq; locis sacramentum rite administratur. Hæc illius verba sunt:* Vt sol verè vno in loco cœli visibilis circunscriptus est, radijs tamen suis præsens verè & substantialiter exhibetur, vbilibet orbis: Ita Dominus etiamsi circunscribatur vno loco cæli arcani, & diuini, id est, gloriæ patris, verbo tamen suo, & sacris symbolis, verè & totus ipse Deus, & homo præsens exhibetur in sacra cœna, eóq; substantialiter, quam præsentiam non minùs certò agnoscit mens credens verbis his Domini, & symbolis, quàm oculi vident, & habent solem præsentem demonstratum, & exhibitum sua corporali luce. Res ista arcana est, & noui testamenti, res fidei: non sunt igitur huc admittendæ cogitationes de præsentatione corporis, quæ constat ratione huius vitæ etiam patibilis & fluxæ. Verbo Domini simpliciter est inhærendum, & debet fides sensuum defectui præbere supplementum. *Hîc iam videmus, vt Bucerus, quanquam in multis alijs fidei momentis & ipse deceptus fuerit, & alios deceperit, huius tamen articuli veritatem solidè liquidoq; confirmet. Tantas profectò veritas vires habet, vt nonnunquam ipsis adeo veritatis hostibus confessionem exprimat atq; eliciat.*

In Commentar. in 16. cap. Matth.

Hæc solis similitudo rẽ omnem illustrat. Substãtia enim corpusq; solis in vno tantùm loco præsens adest.

Noli cum ecclesia pugnare, Iuelle, sed cum ecclesiæ inimico: cum illo pugna, quem in desciscendo ab ecclesia iuitatus es, qui tamen veritatis viribus non potuit obniti, quin coactus esset contra te veritatem agnoscere, & confiteri, his disertis verbis: verè, & totus ipse Deus & homo præsens exhibetur in sacra cœna, eóq; substantialiter.

Episcopus Sarisburiensis.

DEi nomen omnibus laudibus afficiatur: neq; nos in istis controuersijs antiquorum patrum iudicia repudiamus, neq; hactenus Hardingus iustam, quod quidem appareat, nactus est eo nomine exultandi causam. Hic nunc Doctoris Buceri authoritatem adducit, non secus profectò ac olim Eutyches hæreticus, suæ hæreseos patronum citauit Cyprianum: & Nestoriani hæretici Niceni Concilij authoritatem iactarunt. Quanquam & Bucerus, homo pacis studiosus, vt dissensiones & discordias tolleret, voces quasdam διαφόρους non grauatè approbauit, vt olim eruditus ille pater Osius in Concilio Ariminensi nonnihil Arianis concessit, tamen quid de hac re perpetuò senserit atq; statuerit, compertum semper fuit & exploratum. Ipsaq; adeo simi-

In Concil. Calchedon. acti. 1.

Concil. tom. 1. in Apologetico Cyrilli.

In præfatione Concil. Sardicen.

Hilarius.

litudo ſolis, qua vtitur, eius ſentẽtiam non ſinit eſſe ambiguam. Quemadmodum enim corpus, orbisq; ſolis vnum certum cœli locum occupans, radios ſuos longè latéq; diffundit, & mũdum arcanis quibuſdam viribus imbuit, ita quoq; Chriſtus, ſol ille iuſtitiæ vno loco circunſcriptus, & ad dextram Dei ſedens, radios ſimiliter ſuos iacit, atque in fideles influit, eósq; ſuſtentat, non nuda quadam imaginatione ſeu inani opinione, ſed verè, ſubſtantialiter, & reipſa. Et ſicut ſol mundum radijs ſuis abſens magis fouet & recreat, quàm ſi ipſa eius ſubſtantia ac globus hîc in terra ſtatueretur: ſic etiam corpus Chriſti in ipſa carnis noſtræ ſubſtãtia ac natura ad patris ſui gloriam ſubuecti, ibiq; veniam peccatorum noſtrorum perpetuò implorantis, multo eſt nobis iucundius, multóq; magis & corpora noſtra & animas cœleſti ſua & ſpirituali virtute exhilarat, quàm ſi aſpectui noſtro præſens carnaliter adeſſet. Atq; vt ſol non cœlo delapſus, non locum mutans, nobis tamen intra domos, præ oculis, præ manibus, in ſinu præſens adeſt: ita ſanè Chriſtus in cœlo remanens, non e loco ſuperiore veniens, nec ſuum illic locum relinquens, nobis nihilominus præſens adeſt in cætibus, in cordibus, in precibus, in baptiſmi myſterio, & in corporis ſanguinisq; ſui ſacramento. Iccirco Ambroſius ait: *Maria, quia quærebat in terra, tangere non potuit: Stephanus tetigit, quia quærebat in cœlo.* Iterum Ambroſius: *Non enim corporali tactu, ſed fide tangimus.* & proinde rurſum ait Ambroſius: *Stephanus intra cœlos Dominum cernit abſentem.* Sic Origenes: *Per Euangeliſtarum & Apoſtolorum prædicationem: per ſui ſancti corporis & ſanguinis ſacramentum: per glorioſum crucis ſignaculum nobiſcum Deus.* Sic Auguſtinus: *O ſtulta infidelitas perſequentis. Si quæris exilium, quo Chriſtianus iubeatur ire, priùs, ſi potes, inueni, quo Chriſtus cogatur exire.* Iterum, ſic ad piam viduam Italicam ſcribit: *Non debes te deſolatam arbitrari, cum in interiore homine habeas Chriſtum præſentem per fidem in corde tuo.* Sic iterum: *Non eſt Iudæus, non eſt Græcus, &c. Sed omnia & in omnibus Chriſtus.* In eundem ſenſum Hieronymus dicit: *Tangat digitulo, & vltro exibimus: Domini eſt terra, & plenitudo eius: Chriſtus loco non tenetur incluſus.*

Ambr. in Luc. lib. 10. cap. 24.
Ibidem.
Ambr. Sermo. 58. de Maria Magdal.
Origen. in diuerſos euangelij locos. hom. 1.
Auguſt. de natali B. Cypr. Serm. 12.
Idem epiſt. 6.
Augu. de Sermone Domini in monte lib. 1.
Hieronym. aduerſus errores Ioan. Hieroſo.
Augu. in Ioan. tract. 121.
Bernardus in Cant. Canticorum Serm. 26.

Hoc modo Chriſtus nobis præſens adeſt: hoc modo Chriſtum tangimus: hoc modo Chriſtum cernimus: iſtud verò quicquid eſt, fide perficitur, nec eget locali, aut carnali præſentia. Ob eam cauſam Auguſtinus ait: *non rectè tangitur, id eſt, non rectè in illum creditur.* Sic Bernardus: *Tangitur, ſed affectu, non manu: voto, non oculo: fide, non ſenſibus:* Nos itaq; didicimus Chriſtum nobis adeſſe, non modò, vt Hardingus ait, ad breuiſſimum & minutum tempus, in quo neq; ſuauitas vlla, neq; ſolatium ineſt: ſed etiam verè, efficaciter, atque adeo, ſi eo vocabulo delectatur, Subſtantialiter, & in perpetuum, quoad mũdi fabrica diſſoluetur. Neq; ſanè Chriſti præſentiam labefactare exiſtimandus eſt, quiſquis iſtud craſſæ ac carnalis præſentiæ figmentum reſpuit. Origenes dicit: *Si virtus Ieſu congregatur cum his, qui congregantur in nomine eius, non peregrinatur à ſuis, ſed ſemper præſtò eſt eis.*

Orig. in Matth. tractatu 33.

Hæc pauca, vti ſpero, perſpicuè declarant, nos ab eccleſia Dei neq; deſciuiſſe,

desciuisse, neque contra ecclesiam dimicare. At tu Hardinge, splendido hoc ecclesiæ titulo amictus hominum aspectum latere te posse confidis. Cæterùm, vt duo sunt fidei genera, ita quoq; ecclesiarum genera sunt duo: hæc vera, illa falsa: vestra ecclesia, Dei verbo nunc prorsus destituta, instár est laternæ lumine carentis. Leo scribens contra quosdam homines vestri simillimos, sic ait: *Ecclesiæ nomine armamini, & cõtra ecclesiam dimicatis.* Ita Ioannes in Apocalypsi inquit: *Qui se dicunt Iudæos* (id est, Dei populum) *sed sunt synagoga Satanæ.* Desine tandem Hardinge sic contra Deum dimicare: desine cum tua ipsius conscientia bellum gerere: Durum est tibi sic in stimulum impingere. Quantò quidem magis pugnas, tantò magis, magisq; inopiam tuam prodis: hęc pigmenta, atque has vmbras euanescere necesse est: Deus eiusq; veritas victoria potientur. Amen.

Leo ad Palæstinos. Apocalyp. 2. Act. 9.

Hardingus. 12. Sectio.

CVm autem (vt paucis complectar) præcipua illarum argumenta, qui corpus Christi non posse in multis locis simul esse contendunt, a natura desumpta sunt, quam quidem existimant hoc Articulo violari & pene aboleri: cogitare debent Deum naturæ parentem, posse in corpore agere id quod est supra corporis naturam salua interim atque incolumi natura. Quod profectò Platoni Ethnico philosopho si reuiuisceret, facilè persuaderetur. Is enim interrogatus quid esset natura, respondit: Quod Deus vult. *Atq; iccirco credimus Enoch & Eliam, natura adhuc mortales, Diuina virtute in corpore viuere: idq; supra naturam. Abacuc fuit eadem virtute subleuatus, & temporis momento e Iudæa in Babylonem perlatus, integra eius natura. D. Petrus diuino munere secundùm naturam in terra ingressus est: idem diuino etiam munere supra naturam in aquis ambulauit. Christus iuxta assumptæ naturæ conditionem morte affectus est in corpore: idem Christus diuina sua potestate cum corpore suo intrauit ad discipulos per occlusas fores.*

Hardingus nõ satis attendisse videtur, quid Plato senserit.

Episcopus Sarisburiensis.

NOstra argumenta non naturæ duntaxat ratione, sed certa etiam exploratáq; Dei voluntate nituntur: huiusmodi autem argumentis, patres olim orthodoxi de humanitate Christi differentes, contra Apollinarium, Manichæum, Eutychem, alióq; consimiles hæreticos, vti consueuerũt: idq; sine cuiusquam reprehensione factitarũt. Etenim naturalis ratio suis concluſa finibus veritatis diuinæ non inimica, sed filia existimanda est. Quapropter rationis expertem necesse est esse eum, qui sic sine causa succenseat rationi. Verùm Hardingus non modò scripturarum doctorúmq; in ista causa, verùm etiam rationis authoritate caret. Quod ad Platonem attinet, fuit quidem Hardingus in aliquas angustias coniectus, cum Physicum philosophum coactus esset in medium producere, ad probanda Christi mysteria. Hæc res intra hosce paucos centenarios annos multis modis tentata fuit: Dialecticis Phi-

losophicis: Metaphysicis: veterum patrum nominibus. Cum autem ista omnia nihil adiumenti adferrent, excogitarsit tandem & in lucem protulerunt *Animosam fidem*, id est, fidem nullo Dei verbo stabilitam, ad incerta quæq; credēda pronā ac facilem. Postremò cum hæc quoq; eos deficeret, vtpote nullo constituta fundamento, miraculorum satis & portentorum finxerunt, eāq; illi adiunxerunt: tunc demum nihil defuit ad rem egregiè strenuéq; confirmandam.

At Plato inquit: *Natura est, quod Deus vult.* Primùm, quid si Hardingus Platonis mentem non intelligat? tum quid si Plato nunquam assequutus fuerit, quid hîc Hardingus velit? Nunquid oportet Platonis nomen singulis Hardingi somnijs confirmandis inseruire? Plato ait, naturam esse quicquid Deus voluerit. An ergo nobis dicendum erit, frigidum esse calidum: album esse nigrum: accidens esse sine subiecto: subiectum sine accidētibus: corpus non esse corpus: naturam finitam esse infinitam? Quam verò nouam & inauditam Philosophiam excogitauit nobis Hardingus? Isti homines nullum respuunt telum quantumuis inutile, si modò aliquid omnino illorum causam iuuare posse videatur.

Epicuræi Philosophi Deum fingebant in cœlo otiosum & quietum sedere, nullamq; gubernandi mundi curam aut molestiam suscipere: & proinde naturam fortuitò tantùm a seipsa regi, nulli certo Dei imperio aut moderationi subiectam, & quicquid in tota rerum natura fieret, ab alia quauis causa, non a Deo proficisci. Contrà Stoici Deum nihil aliud esse, quàm naturam commenti sunt, atq; ideo omnia necessitate fatoq; euenire, Deumq; nullum posse miraculum, nec omnino quicquam contra communem naturæ legem efficere. Hæc ambo commenta Plato breui isto responso refutauit, *Natura est, quod Deus vult.* Hoc autem nihil aliud est, quam naturam Deo subiectam, & obsequētem esse, nihil naturæ vel fortuitum, vel necessarium accidere: sed Deū omnia nutu suo administrare, causasq;, quas vocant, naturales diuinæ tantùm voluntatis esse instrumēta. Quam ob causam naturā aliqui equo comparant, Deum equiti, qui naturam quasi fræno quodam moderetur, eámq;, vt volet, regat. Propterea Origenes inquit: *Anima mundi est virtus Dei.* Et Basilius: *Mundus est schola animarum, quæ nobis Dei cognitionem tradat.* Iccirco fuit quidem Deus ea potestate vt posset mare diuidere: solem retrahere & inhibere: terram aperire: efficere vt fluuius Iordanis instar muri cōsisteret: Ignem ne exureret, aquam ne fluctu obrueret, reprimere. Si harum rerum causam quisquam velit indagare, nullam nisi Dei voluntatem reperiet. Huius rei gratia Simonides philosophus dicere solitus est. *Solus Deus est Metaphysicus*; & Pindarus no aliā ob causam Deū appellauit ἀριστότεχνον, id est, optimū & peritissimū artificem. Similiter Augustinus ait: *Quomodo est cōtra naturā, quod Deo fit voluntate, cū voluntas tanti conditoris sit cuiuscunq; rei natura.* Hęc fuit siue dubio Platonis sentētia: nūc argumēta Hardingi inspiciamus.

Origen. περὶ ἀρχῶν. lib. 2. cap. 1.

Basil. Hexameron. Hom. 1. ψυχῶν διδασκαλεῖον, καὶ θεογνωσίας παιδευτήριον.

August. de ciuitate Dei lib. 21. cap. 8.

Natura est, quod Deus vult: Elias & Enoch adhuc suis corporibus viuūt: Abacuck correptus est, & ad Babylonem perlatus: D. Petrus in mari ambulauit: Ergo Christi corpus eodem tempore est in mille locis. Hæc argumenta

tenent

tenent *a posse* ad *esse*, sùntque Manichæo & Eutycheti hæreticis multò quidem aptiora: in scholis verò Catholicis nullum locum habent.

Sed vnde Hardingus tam cognitam habet & exploratam Dei voluntatem: vnde nouit Deum velle vt corpus Christi in mille simul locis sit: vt vbiq; sit: vt infinitum sit: vt nullum deniq; corpus sit? Hoc certè antiqui patres, quantum quidem ex illorum scriptis colligi possit, nunquã intellexerunt. Contrà dixisset rectiùs, ita Deo visũ esse, vt Christus naturalem humani corporis substantiam susciperet, vtq; per omnia fratribus esset suis similis, & vt illius corpus creatura esset, atq; sicuti ait Augustinus, *in vno loco esset*. Hæc est Dei nota certáq; voluntas, & hæc proinde si Platonem sequimur, natura est. Augustinus ait, quemadmodum est a nobis antè citatus: *Christus corpori suo immortalitatem dedit, naturam non abstulit*. Tantum scilicet ex Platone nactus est Hardingus.

Hebræ. 2. Auguſt. de cõsecra. dist. 2. prima. Aug. epist. 57.

Hardingus. 13. Sectio.

CHristus in vltima sua cœna secundùm naturam cum duodecim discipulis assedit, & locum inter eos visibiliter occupauit, at secundùm diuinam potestatem corpus ipse suum manibus suis ibi tenuit inuisibiliter. Nam vt ait In expositione Psal. 33. * *Augustinus*, Ferebatur manibus suis, *vbi natura quidem cessit, atq; illius corpus in pluribus locis fuit. Certè non est abbreuiata manus Domini, eius potestas æquè nunc est magna ac olim fuit. Non sit itaque nobis dubium, quin possit natura finita, perinde vt infinita vti: præsertim cum corporis eius natura sit post resurrectionem a mortuis glorificata. Et vt viui non sunt in mortuis quærendi, ita quæ Dei potestate supra naturam fiunt ad naturæ normam exigi non debent.*

* Falsum: in ementiendis & perperam interpretandis Augustini verbis.

Episcopus Sarisburiensis.

AVgustinus inquit, *Christus ferebatur in manibus suis*. Hæc verba sæpe obiecta sunt: videntúrque primo aspectu ad rem Hardingianam accommodata: sed penitus excussa & examinata facilem præbent promptámque responsionem. Primùm, omnes norunt ac confitentur Augustinum in hisce repetendis verbis, vel translationis vitio, vel alio quopiam errore deceptum fuisse admodum, illúdque pro scriptura vsurpasse, quod quidem neque pars vlla est scripturæ, neq; omnino alicubi reperitur. Quod enim ait, *Dauid ferebatur in manibus suis*: ipse textus ita sonat: *Collabebatur in manibus eorum*. Atque Basilius quidem ita recitat & interpretatur illum locum: Διαφερόμενος ἐν ταῖς χερσὶ τῶν οἰκετῶν. Augustinus igitur in textu lapsus, vim verbis afferre coactus est.

1. Samuel. 21. Basil. in psal. 33

At Hardingus ait, Augustini diserta verba sunt, *Christus ferebatur in manibus suis*. Iniquum profectò est & iniurium, Doctorum sententias ita circuncidere atq; amputare: paucísque verbis allatis cætera prætermittere, eáque præsertim, quæ rem attingunt, multúmque lucis possunt toti sententiæ afferre. Non enim dicit Augustinus, Christum realiter,

ſubſtantialiter, & reuera ſe manibus ſuis tuliſſe, vt hîc falſò poſitum eſt: neque vt de ſuo adiecit Hardingus, *Diuina ſua poteſtate & inuiſibiliter*: verùm contrà, ſic ſe ipſe his verbis interpretatur: *Ipſe ſe quodammodo portabat*. Vocabulum iſtud *quodammodo* in ſcholis vocatur *terminus diminuens*, ac ſæpe in diſputando errorem gignit. Hæc enim, *Quodammodo*, & *verè*, ſemper contraria ſunt. Sic Auguſtinus ait: *Sacramentum corporis Chriſti ſecundùm quendam modum corpus Chriſti eſt.* Modum autem iſtum ita explicat: *Niſi enim ſacramenta ſimilitudinem quandam earum rerum, quarum ſacramenta ſunt, haberent, omnino ſacramenta non eſſent*. Similiter Bertramus: *Secundùm quendam modum corpus Chriſti eſt: modus hic in figura eſt, & in imagine*. Ipſa quoque indocta gloſſa ſuper decretis hunc modum ſimiliter interpretatur: *Cæleſte ſacramentum, quod verè repræſentat corpus Chriſti, dicitur corpus Chriſti, ſed impropriè: vnde dicitur, ſuo modo, ſed non rei veritate, ſed ſignificante myſterio: vt ſit ſenſus, vocatur corpus Chriſti: id eſt ſignificat corpus Chriſti.* De eo autem, quod Chriſtus manibus ſuis tenuit, Auguſtinus panem fuiſſe confitetur: ſic enim ait: *Quamuis panem quem Dominus geſtauit in manibus, oculis ſuis non aſpexerint*. Iſte panis tamen, quia eſt corporis Chriſti ſacramentum, *quodammodo*, vt dicit Auguſtinus, Chriſti quoque corpus appellatur. Sic ſæpe Anguſtinus vtitur hac voce *quodammodo*: exempli cauſa, ſic ſcribit: *Eccleſia quos lucrata fuerit aliquo modo, eos manducat quodammodo*. Iterum in eundem Pſalmum: *Quid eſt hærere cornibus, niſi quodammodo crucifigi? Figura eſt iſta de Chriſto*. Hoc modo dicit Auguſtinus Chriſtum *quodammodo*, non verè, non reipſa, ſed in ſacramento, aut figura ſuis ſe manibus geſtaſſe.

Quodámodo.

Auguſt. epi. 23 ad Bonifaciũ. Ibidem.

Bertramus de ſacramento Euchar.

De conſecra. Diſt. 2. hoc eſt in Gloſa.

Auguſt. de verbis Domini in Euangelio Matth. ſer. 33. Auguſt in Pſal. 30.

Sed inſtabit Hardingus, & illud Auguſtini vrgebit, *Hoc quomodo intelligatur in ipſo Dauid ſecundùm literam non inuenimus: in Chriſto autem inuenimus*. Ideo inquit, *hoc in Chriſto verum eſſe neceſſe eſt ſecundùm literam*. Iſte error ex eo naſcitur, quod Auguſtinus dixit, *ſecundùm literam*: hoc autem aliquando pro literali ſenſu, vel ipſo vocabulorum ſono capitur, aliquando pro hiſtorico ſenſu, id eſt, pro ordine ſeriéq; hiſtoriæ. Auguſtinus ergo ait, ſecundùm literam, id eſt, hiſtoriam de Dauide ſcriptam, nobis non conſtare, illum manibus ſeipſum ſuis portaſſe: Chriſtum autem *quodammodo*, hoc eſt in ſacramento ad hunc modum ſe geſtaſſe, ex ipſa Euangelij hiſtoria, ſeu *ſecundùm literam* perſpicuum eſt. Quod autem iſta vocabula ſecundùm literam ita vſurpata crebrò fuerint, cuiuis manifeſtum eſſe poteſt, qui antiquorum patrum ſcripta diligenter euoluerit & obſeruauerit. Primùm, Auguſtinus in eo ipſo loco de hac re ita ſcribit: *In Regnorum libris, vbi omnia nobis ſcripta ſunt, quæ pertinent ad res geſtas Dauid, non inuenimus hoc*. Rurſus in eodem loco: *Chriſtus cum commendaret corpus & ſanguinem ſuum, humilitatem ſuam commendauit, in eo, quod in ipſa hiſtoria ſcriptum eſt in illo quaſi furore Dauidis*. Hoc illud eſt quod Auguſtinus his verbis ſignificare voluit, *ſecundùm literam*. Quod verò hæc vox *litera*, ſæpe idem valeat, quod hiſtoria, multis modis apparet.

Augu. in Pſal. 33.

Secundùm literam.

Augu. in Pſal. 33. Ibidem. Concion. 2.

Auguſti-

Auguſtinus ſic dicit: *Ambroſius cum tractaret hunc locum ait: nec hiſtoria, nec litera docet, Mariam gladio ſiniuiſſe vitam.* Sic Hieronymus: *Eſcam dedit timentibus ſe:* In tempore famis pauit Eliam: in ſolitudine pluit Manna Iudæis. Addit, *Et hoc ſecundùm literam*, id eſt, ſecundùm hiſtoriam. Similiter Gregorius: *Subditur quod de eo minimè ſcriptum legitur: effudit in terram viſcera mea, ex qua re neceſſe eſt vt dum iſta iuxta literam inuenire non poſſumus, ea, quæ in verbis eius ſecundùm hiſtoriam ſonant iuxta ſpiritum inquiramus.* Auguſtinus itaque his verbis, *ſecundùm literam*, vtitur, non pro literali ſenſu, vt iſti homines contendunt, ſed pro memoria atque intelligentia hiſtoriæ de Dauide ſcriptæ. Debuit Hardingus meminiſſe, ementitas Doctorum ſententias, non habere ſatis firmitatis ad efficiendum, quod vult: quanquam vehementer credibile eſt Hardingum non propter inſcientiam, ſed de induſtria hoc vocabulum *quodammodo* omiſiſſe, & ſcientem volentémque Auguſtini ſententiam deprauaſſe, atque corrupiſſe. Auguſtinus ſanè nihil horum verborum habet, neque *diuina poteſtate:* neque *inuiſibiliter:* neque *natura locum dedit:* neque *Chriſtus fuit in pluribus locis, quàm vno.*

Auguſt. de ſanctis ſermo. 35. Hiero. in Pſal. 110. & 111. Grego. in Iob. lib. 13. cap. 6.

Hardingus. 14. Sectio.

ATque vt omnes abſurdæ & carnales cogitationes remoueantur, vbi verè Chriſtiani homines credunt, corpus Chriſti in pluribus locis ſimul eſſe; illud ita eſſe in myſterio intelligunt. In myſterio autem eſſe, non eſt loco concludi, ſed per diuinam poteſtatem præſens fieri ea ratione ac modo, quo ipſe Deus nouit, ita profectò vt humanam rationem longè ſuperet neque quicquam habeat in natura rerum ſimile. * *Quò illud inſigne Auguſtini dictum aptè referri poteſt:* O homo ſi rationem hîc a me poſcis, non erit mirabile: exemplum quæritur, non erit ſingulare. *Si diuina operatio (inquit Gregorius) ratione comprehendatur, non eſt mirabilis: neque fides meretur aliquid, cui ratio humana fidem facit.*

Auguſt. epiſt. ad Voluſianum. Item ſermone 159. de tempore.

Quod in myſterio fit nullam requirit corporalem localémue præſentiam.

* Falſum: Hæc n. Auguſtini, Gregorijque verba nihil ad ſacramenti rationem pertinent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ESſe in myſterio cum circunſtantiam locíque neceſſitatem nullam poſtulat, vt ſuprà reſpondimus, tum corporalem aut realem præſentiam minimè requirit: quin contrà, Si Chriſti corpus reipſa præſens adeſſet, ídque craſſè & carnaliter, ſicuti Hardingus imaginatur, tum certè myſterium non eſſet omnino. Namque adeſſe in myſterio, & corporaliter ſeu carnaliter adeſſe, ſibi inuicem ſunt contraria. Atque ideo Gloſſa, quam ſuprà citauimus, ait: *Sacramentum dicitur corpus Chriſti, non rei veritate, ſed ſignificante myſterio.*

De conſecr. di. 2. hoc eſt. in Gloſa.

Quòd autem ampliùs dicit, hanc myſticam præſentiam Deo ſoli cognitam eſſe, opinor etiam noſtro Hardingo, & nemini præterea: hoc profectò totum nihil aliud eſt, quàm religioſa quædam inſipientia, ad perſtringendos ſimplicium & imperitorum animos inuenta. Scripturæ enim ſanctiq; patres nullum agnoſcunt huiuſmodi myſterium. Sacramentum baptiſmi myſterium eſt, non minùs quàm ſacramentum corporis Chriſti: & quemadmodum Chriſtus eſt in hoc præſens, ita quoq; in illo præſens ſimiliter adeſt, id eſt, verè, reipſa, efficaciter: non tamen craſſo iſto carnalis præſentiæ modo, quem Hardingus ſtatuit. Illæ Auguſtini atq; Gregorij ſententiæ ad Chriſti Incarnationem, ad diuinæ humanæq; naturæ coniunctionem, & ad alios conſimiles articulos, ac fundamenta religionis Chriſtianæ ſolummodo ſpectant, in quibus natura atq; ratio locum habere nullum poſſunt: & proinde ab Hardingo trahuntur ad cauſam alienam. Neq; poteſt Hardingus verè dicere, in illis locis mentionem aliquam, vel verbum adeo vllum eſſe factum de ſacramento. Quapropter videri poſſet Hardingus dedita opera voluiſſe Lectorem e recta via deducere, eumque docere ſic argumentari:

Chriſtus miraculoſè carnem accepit de beata Virgine:
Ergo, Chriſti corpus eſt realiter & carnaliter in ſacramento.

Eſt ſine controuerſia veriſſimum religionis noſtræ fidem rationis diſquiſitione non poſſe probari. Verùm quodq; ingenij humani commentum non eſt pro fide Chriſtiana habendum. Paulus ait: *Fides ex auditu, auditus ex verbo Dei.* Equidem nouũ hoc Hardingianæ fidei figmentum veterum Catholicorum patrum ætate nec natum fuit, nec hominibus notum: quemadmodum ex ipſis adeo patrum monumentis intelligi poteſt. Nam vt alios mittam, quos in hac cauſa obiter, vt occaſio tulit, recenſui, Auguſtinus de hac re ex profeſſo ſcribit ad Dardanum in hunc modum: *Noli dubitare ibi nunc eſſe hominem Ieſum Chriſtum, vnde venturus eſt, memoriterq; recole, & fideliter tene Chriſtianam confeſſionem, quoniam reſurrexit a mortuis, aſcendit in cœlum, ſedet ad dextram patris, nec aliunde quàm inde vẽturus eſt, ad viuos mortuoſq; iudicandos. Et ſic venturus eſt illa Angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cœlum, id eſt, in eadem carnis ſubſtantia atq; forma, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abſtulit. Secundùm hanc formam* (humanam) *non eſt putandus vbiq; diffuſus. Cauendum eſt enim ne ita diuinitatem aſtruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus.* Iterum, *vnus Chriſtus Ieſus, vbiq; per id quod Deus eſt: in cœlo autem per id quod homo.* Rurſus, *Semper quidẽ diuinitate nobiſcum eſt: ſed niſi corporaliter abiret a nobis, ſemper eius corpus carnaliter videremus.* Hæc verba diligenter notanda & obſeruanda ſunt. Si Chriſtus hîc corporaliter adeſſet, carnaliter videretur: Ergo ex Auguſtini iudicio, Si Chriſtus in ſacramento adeſſet corporaliter, nos illum in ſacramento carnaliter cerneremus. Iterum Auguſtinus: *Et abijt, & hîc eſt: & redijt, & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo: maieſtatem autem non abſtulit mundo.* Iterum: *Pauperes ſemper habebitis vobiſcum, me autem non ſemper habebitis.*

Rom. 10.

Auguſt. Epi. 57

Cui profectò immortalitatem dedit: Naturam non abſtulit.

Cauendum eſt ne ita diuinitatem hominis aſtruamus, vt veritatẽ corporis auferamus.

Auguſt. de verbis Domini in Euang. ſecundùm Ioan. ſer. 60.

Augu. in Ioan. tractat. 50.

ibidem.

Accipiant

Accipiant & hoc boni, ſed non ſint ſoliciti: loquebatur enim de præſentia corporis ſui. Nam ſecundùm maieſtatem ſuam, ſecundùm prouidentiam, ſecundùm ineffabilem & inuiſibilem gratiam impletur, quod ab eodem dictum eſt, Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Secundùm carnem autem, quam verbum aſſumpſit, ſecundùm id quòd de Virgine natus eſt, ſecundùm id quòd a Iudæis prehenſus eſt, quòd ligno confixus, quòd de cruce depoſitus, quòd linteis inuolutus, quòd in ſepulchro conditus, quòd in reſurrectione manifeſtatus, non ſemper habebitis vobiſcum. Et iterum: *Dominus conſolatur nos, qui ipſum iam in cælo ſedentem manu contrectare non poſſumus, ſed fide contingere.* Rurſus: *Si illi propterea crediderunt, quia tenuerunt, & palpauerunt, nos quid facimus? Iam Chriſtus aſcẽdit in cælum, & non eſt venturus, niſi in fine, vt iudicet de viuis & mortuis.* Sic Origenes dicit: *Chriſtus ſecundùm diuinitatis ſuæ naturam non peregrinatur a nobis, ſed peregrinatur ſecundùm diſpenſationem corporis, quod ſuſcepit.* Rurſus: *Nec eſt homo, qui eſt, vbicunque duo, vel tres in eius nomine fuerint congregati, neque Chriſtus, vt homo, nobiſcum ſemper eſt vſq; ad conſummationem ſeculi.* Sic etiam Hieronymus habet: *Chriſtus non eſt corporaliter in Eccleſia: ſurgens enim a mortuis aſcendit in cælum.*

Auguſt. in Epi. Ioan. tra. 6. t. 1.

Auguſt. in Epi. Ioan. tra. 6. 2.

Origen. in Matth. tra. 33.

Idem in eadẽ hom.

Hieronym. in prouerb. lib. 1. cap. 8.

Ambroſium, Gregorium, Cyrillum, Baſilium, Vigilium, Fulgentium, Didymum, Bedam, alióſque priſcos patres prætermitto. Sic tum illi de corpore Chriſti ſenſerunt: hanc catholicam eſſe fidem iudicarunt. Quanquam neque erant eo nomine pro nouis magiſtris condemnati: neque ſolius naturæ iudicio nitebantur: neque homines peruerſis rationibus captabant: neque erant obliti Chriſti corpus cuiuſnam corpus eſſet: neque immenſæ Dei poteſtatis inimici habiti ſunt: neq; Eccleſiæ bellum intulerunt. Hardingus autem contrà nouis ſuis editis commentis Manichæos, Apollinariſtas, Eutychianos, alióſque nonnullos teterrimos, & iam olim damnatos hæreticos tuetur, & patrocinijs ſuis defendit.

FINIS.

DE ELEVATIONE,
ARTICVLVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdotem tum sacramentum supra caput sustulisse.

Hardingus.

QVanti hæc ceremonia æstimanda, & quo numero habenda sit, Catholici Christiani homines, quos aduersarios vestros appellare soletis, Iuelle, æquè ac vos intelligũt. Quod autẽ ad iocationes tuas attinet in quibus alteriꝰ instar Luciani, in Ecclesiæ sacramenta & religiosum eorundem vsum ludis, istos vniuersos articulos primaria nostræ religionis mysteria, & præcipuas claues vocans, sine quibus doctrinam nostram debilitari & corruere necesse sit: Tu velim scias, & hunc, & alios nonnullos articulos a te negatos, & quos tibi probari desideras, huiusmodi nec esse, nec vnquam habitos fuisse. ‖ Hæc sacramenti eleuatio seu ostentatio inter summa mysteria ac claues religionis nostræ non numeratur: & sine illa Catholicæ Ecclesiæ doctrina optimè defendi potest, & salua consistere. Sed sanè videris non tam curare quid dicas, quàm vt aliquid dicas, quò macula aliqua Ecclesiam aspergere videaris: in quo tamen tibi ipsi labem, quàm opinaris, maiorem inuris: & reuera facis vt in Christianorum hominum cœtum, præsertim qui eruditione valent, prodire posthac præ pudore erubescere debeas. Etenim vt alios complures articulos nimiùm tu quidem temere, & vt veriùs dicam, impiè negasti, & de certissimis tuis rationibus te magnificè iactasti atque ostentasti, ita etiam hîc feciſti. Euoluentes enim antiquorum patrum scripta istam ceremoniam ab * Apostolorum temporibus ad hunc vsque diem vsurpatam inuenimus. Sanctus Dionysius qui fuit Pauli discipulus, ostendit sacerdoti solenne fuisse sua ætate post consecrationem tremenda mysteria * eleuare, vt a populo conspici possent. Hæc sunt illius iuxta Græcum exemplar verba: Pontifex diuina munera laude prosequutus, sacrosancta & augustissima mysteria conficit & collaudata in conspectum agit, per symbola sacrè proposita. *In hunc locum peruetustus ille Græcus Scholiastes sic scribit:* Τὸν κυφισμὸν καὶ τὴν ὕψωσιν τῆς μιᾶς ἀλογίας τοῦ θείου ἄρτου φησὶν, ὃν ὑψοῖ ἱερεὺς λέγων, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. *hoc est,* loquitur

Ecclesiast. Hierarch. c. 3

* Hæc eleuatio sacramenti nunc non est articulus religionis, tamen superioris papisticæ tyrannidis tempestate diligentiùs obseruata fuit, quàm quiuis de Trinitate articulus.

* Falsum: Vt planũ faciam.

* Falsum: nihil enim Dionysius eiusmodi habet.

quitur de vnius benedictionis, nimirum panis diuini eleuatione, quem pontifex in * sublime attollit, dicens sancta sanctis: *In* || *Basilij ac Chrysostomi Missis hæc verba inueniuntur:* Sacerdos eleuans sacrum panem dicit sancta sanctis. *In Chrysostomi Missa legimus, quòd populo ad exemplum sacerdotis & diaconi genua flectente, cum diaconus sacerdotem videt manum porrigentem, & sacrum panem accipientem πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ἁγίαν ὕψωσιν, ἐκφωνεῖ πρόσχωμεν. i.* ad sacram eleuationem peragendam, palam edicit, Attendamus: & tum sacerdos eleuatum tenens dicit, sancta sanctis.

* Falsum: in vitiosa translatione positum: modicam nimirum a mensa eleuationem, non supra caput intelligit. Chryso. habet modicum.

|| Nulla hîc eleuationis supra caput mẽtio habetur. Hardingusa literum pro altero ponit. Fabula.

Amphilochius, cuius suprà fecimus mentionem, in vita Basilij de mirifica illa Missæ celebratione ab eo facta loquens, inter alia sic dicit: Et post finem orationum exaltauit panem sine intermissione orans & dicens, Respice Domine Iesu Christe. &c. *Idem quoque Basilius de sacramenti eleuatione intellexit iuxta Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem, quod in libro de spiritu sancto scripsit in hunc modum:* Inuocationis verba dum ostenditur panis eucharistiæ (*hoc est* * *sacramenti sub forma panis*) & calix benedictionis, quis sanctorum nobis scripto reliquit? *multa illic commemorat quæ sunt magni momenti atque ponderis in Ecclesia, quæ nos ex traditione tantùm accepimus, nec possunt e sacra scriptura confirmari. Quod autem mos esset sacra mysteria, ijs qui adsunt in sacrificio, ostendere, prisci Doctores pluribus in locis declarant. Chrysostomus illius modum explicat, dicens eos qui indigni iudicati sunt, & atroces peccatores fuerunt, templo exclusos fuisse, dum sacrificium offerretur, dumq; Christus, & ille Domini agnus immolaretur. Quibus hoc modo exire iussis e templo, tum altaris vela sublata sunt, quò sacrosancta mysteria cerni possent ab hominibus, atque eo pacto eorum mentes maiore religione perfunderentur, & ad reuerentiam ac* * *adorationem corporis Christi, quod in illis præsens adest, excitarentur. Atque hæc a nobis de eleuatione, seu subleuatione sacramenti hactenus dicta sufficiant.*

Cap. 37.

In epist. ad Ephes. serm. 3 in Moral.

* Falsum: in praua interpretati one fitum.

* Falsum: Græci enim neque istuc adoratio nis gẽnus, neque realem præsentiam agnouerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc articulum Hardingus, vt rem parui momenti, nec inter præcipuas religionis suæ claues numeratum quadam ex parte reprobare videtur, in quo nihil video, quò minùs tutò possim ac facilè ei concedere: illud modò simul adiungo, quòd quanto quidem leuior est, tanto quoque minùs in se mali habet. Atqui ante paucos annos longè aliam existimationem habuit, & summa seueritate vindicatus fuit, vtpote qui adorationem illam ipsorum contineret, in qua integrum Missæ suæ decus atque ornamentum inesset. Sacerdos, qui ea non vteretur, impius habebatur: populus qui eam improbaret, sceleratus: primarij illorum doctores in exquirenda huius mysterij causa & significatione vehementer sese torserunt, nec dum eam potuerunt inuestigare. Hæc quanquam ita sint, nunc tamen res hæc leuissima, ac nullius pene momenti habetur, vt ea vel sublata, nullum sit Ecclesiæ damnum accessurum. Verùm vt hîc Hardingus suam doctrinam absque hac ele-

uationis ceremonia defendi & integram consistere posse contendit: ita quoque nobis licet verè rectéque dicere cœlestem atque certissimam Euangelij Christi disciplinam posse similiter vires suas conseruare, non solùm sine noua hac ceremonia, sed etiam sine priuata illorũ missa, sine dimidiata cõmunione, sine ignotis & peregrinis precibus, sine Romano primatu, sine trãssubstãtiatione, alijsq; excogitatis ab illis cõmentis.

Neq; tamen inter omnes illius ordinis homines adhuc conuenit, quid de hac sua eleuatione cẽsendum sit, vel quando, vel vbi, vel quamobrem primùm vsurpari cœperit, vel quid deniq; sibi velit. Alij dicunt hanc sacramentalis panis eleuationem Christi incarnationem significare: alij Christum in cruce pendentem ostendere: alij modum desumpti corporis Christi de cruce indicare: alij resurrectionem, alij ascẽsionem in cælos adumbrare: alij speciale quoddam sacrificium, quod alijs omnibus præstaret, designare: alij autem dicunt sacerdotem eò calicem eleuare, quò Christum significet alta vocè clamantem expirasse. Hardingus ait, *panem procul dubio in sublime eleuari, vt eum populus adoret.* Hæc & alia plura in vna re mysteria finxerunt, quæ nihilo secius in religionis suę clauibus non habentur, vt ipsi confitentur. Dissensio semper arguit ignorantiam. Augustinus inquit: *Si vix aut omnino nunquam inueniri possint causæ, quas in istis rebus instituendis homines sequuti sunt, vbi facultas tribuitur, sine vlla dubitatione resecanda existimo.*

Gerard. Lorichius lib. 3. Durandus lib. 4. De sexta parte Canonis Titilmãnus de officio Missæ.

August. ad Ianua. epi. 119.

Conati sunt isti ceremoniam hanc diuini verbi authoritate confirmare, veluti a Deo ipso diserte constitutam. Gerardus Lorichius ait: *Hunc ritum Dauid videtur præuidisse in spiritu*: & in hanc sententiam Rabbi Iohai testimonium recitat, quem ab Hardingo fuisse prætermissum miror. Durandus Christi verba huc etiam refert: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Deinde Linwoodus, vt rem fæliùs expediret, inquit: *Papa remissiones luculenter dedit.* Alexander autem Halesius, quò maiorem ignaro populo stuporem incuteret, *Ipsi*, inquit, *de se ipsis multa noua miracula inuenerunt, & excogitarunt.* Acriter & vehementer ab illis disputatum est, vtrùm poculum apertum an tectum eleuari debeat. Dicunt rem esse singularis meriti, & præstantium ad improbandas hæreses virium. Scripturas huius rei ergô detorserunt, ac corruperunt, & Rabinos deprauarunt. Voluit etiam Hardingus videri veterum doctorum multitudinem & consuetudinem diuturnam afferre, ab ipsis adeo Apostólorum temporibus ductam. Denique tanquam hæreticos flammis atque incendio persequuti sunt eos, qui vel vocem ausi sunt aduersus illam mittere. Nunc tamen Hardingus ad extremũ, rem exilem esse, & reliquas religionis suæ partes illa sublata saluas remanere posse cõfirmat. Miror quid sit quod minùs ad hanc causam, quàm ad cæteras Hardingus animorum & alacritatis attulerit.

Gerard. Lorichius lib. 3. Rabbi Iohai. Durandus lib. 4 de sexta parte Canonis Ioan. 12. Linwood. de Celebra. Missarum. Altissimus. Alexander de Hales. 4. q. 53. m. 4. art. 3.

Durand. lib. 4. Gerard. Loric. lib. 3.

Neque ego in eam ludebam, instar cuiusdam Luciani, vt Hardingus nimis intemperanter scribit, sed tanquam in Dei oculis positus loquebar, vt hominem religiosum & sobrium decuit. Miserebat me populi Dei, quem ita deceptum videbam, ab ijs præsertim, qui in se receperunt, vt patres ducesque populi essent. Sed proh Deus: qualem religionem

gionem neceſſe eſt eſſe eam,quam nemo poteſt vel nominare,& veram eius mentionem facere ſine irriſionis ſuſpicione? Quòd autem Hardingus,vt homo ſuis perturbationibus nimiùm indulgens, inſuper ait, *me feciſſe vt doctorum hominum ora erubeſcerem*,ſi ſuos doctos intelligit, equidē nullo pacto mihi decori eſſe poteſt, ea intueri ora, quæ tam ſæpe fuerunt in vtramque partem conuerſa.' Nihil eſt,mi Hardinge,quod nos Chriſti Euāgelij pudeat.Dei ſiquidem poteſtas eſt ad ſalutem.Deum precor,vt tu pariter,atq; ego mundanas iſtas rationes, & hominū ora mittamus,& donis a Deo acceptis ſic vtamur,noſtriſq; conſcientijs ita cumulatè in hac vita ſatisfaciamus, vt Chriſtum noſtri non pudeat apud patrē ſuū:ſed nos Deum coram intueri poſſimus.Quod ad ipſam rem attinet,conſultiſimum putat Hardingus, ad Apoſtolorum tēpora eleuationem hanc ſuam referre.Sic olim Romani cum Ancilium ſuorum originem ignorarent,non exiſtimabant alienum ad authoritatem illis conciliandam,vt cælo ſibi demiſſa dicerent.

Rom.1.

Luc.9.

Titus Liuius. lib.1.

Sic Romulus & Theſeus quia obſcuro genere orti ignotos parentes habuerūt,a dijs geniti ac procreati exiſtimabātur.Dionyſius,Chryſoſtomus, Baſilius cùm viri ſunt propter vetuſtatem fide pleni, tum in hac cauſa nihil dicunt, quod a nobis eſt improbatum. In eo nimirum omnis controuerſia eſt,vtrùm ſacerdos tum ſacramentum ſupra caput eleuaret,necne.Iſtud Hardingus prorſus diſſimulat, & tacitus dimittit: ac ſe ad illud comprobandum confert, quod neq; in dubium vocatur, neque negatur.Primùm,quòd Dionyſius ait, *In conſpectum agit*, parum habet in ſe firmamenti ad cauſam Hardingi probandam, niſi voluerit forſan dicere, nihil poſſe a quoquam in conſpectum adduci niſi ſupra caput efferatur in ſublime. Sed vt plenè ac cumulatè poſſis & fundamentum ſenſumq; horum Dionyſij verborum,& peruerſam ac nouam Hardingi interpretationem perſpicere,admonendus mihi es,beneuole Lector,illius ætatis conſuetudinem fuiſſe, vt ſacramentum in vno pane integrum in ſacra menſa poneretur,mundo linteo opertum, donec populo diſtribueretur.De hac ceremonia Pachymeres Scholiaſtes Græc9 ita ſcribit: ἀποκαλυπτομένων τῶν πναγίων δώρων μετὰ τὰς εὐχὰς, μενόντων δὲ κεκαλυμμένων, ἕως χειρῶ μεταλήψεως. hoc eſt, *retectis poſt preces ſacris donis,opertis tamen remanentibus vſq; ad tempus participationis.* Ita quoq; Maximus in ſuis in eundem locum ſcholijs inquit: & inſuper addit non ſolùm ſanctum panem opertum fuiſſe cum produceretur,ſed ſacrum etiam poculum: quàm conſuetudinem nunc ait exoleuiſſe.

Plutarch.in Numa.

Dionyſ.Eccleſiaſt.Hierarch. cap 3.

Pachymer.in 3.caput Eccleſi Hierar. Maxim.ὅτι κεκαλυμμένον μένει τὸ θεῖον δῶρον ἕως χειρῶ μεταλήψεως

Hanc igitur Eccleſiæ conſuetudinem ac ceremoniam ſi rite conſideremus,ipſa Dionyſij verba ſatis per ſe ſunt abſq; interprete perſpicua. Ita enim ſe habent: *Profert ea,quæ laudauit in conſpectum, per ſymbola reuerenter poſita: & dona ſacrificiorum commonſtrans,ad ſacram illorum cōmunionem, & ipſe accedit & hortatur alios*. Commonſtrare autem hoc modo,& in conſpectum proferre,nihil aliud erat, quàm ſubducto linteo aperire,& oculis ſubijcere myſteria.

Dionyſius Eccleſ.Hierar. cap.3.εἰς ὅ ψιν ἄγει.

Si Hardingus iſtam interpretationem coactam ac violentam eſſe dixerit,ipſum audiat Dionyſium locupletiſſimum ſui ipſius interpretē;ſic

τὸ γὰρ ἐγκεκαλυμμένον, καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀναπτύξας, καὶ εἰς πολλὰ διελὼν. εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγει. Pachymer. σαφηνίζων ὡς χριστοῦ εἰσὶ τὰ τοιαῦτα σύμβολα.

poſtea in contemplatione ſcribit: *In conſpectum profert quod laudauit, &c.* Tum ſequitur: *Nam opertum & indiuiſum panem aperiens, & in multas partes diuidens, & vnitatem poculi omnibus impartiens, ſymbolicè implet vnitatem.* Si hæc omnia non ſufficiant Hardingo, at Dionyſius verbis adhuc magis dilucidis ſuam ſententiam aperit: τὰ μὲν ἐγκεκαλυμμένα δῶρα εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγει, id eſt, *Munera, quæ tecta fuerant in apertum profert.* Hic ſine dubio verborum ſenſus eſt, niſi Dionyſio fortaſſe ſuam ignotam fuiſſe mentem putet Hardingus. Sanè Pachymeres paraphraſtes in hunc modum interpretatur: *Profert in conſpectum, oſtendens hæc eſſe Chriſti ſymbola.* Hactenus nullam accepimus eleuationis ſupra caput mentionem.

Sanctа ſanctis. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebræ. homil. 17. Nicolaus Cabaſilas.

Sed obijcit Hardingus *Maximum dicere, Dionyſium de eleuatione alterius partis ſacramenti loquutum eſſe.* Hoc facilè concedi poteſt. Verùm iſte Maximus, quiſquis tandem fuerit, aut quocunque tempore vixerit, non ait hanc alteram partem ſupra caput ſacerdotis eleuatam fuiſſe. Et proinde illius teſtimonio non multùm adiuuatur Hardingus. Quinetiam ipſe Maximus, ac ſi non ſatis intelligeret, quid dicendum eſſet, alias præterea duas verborum Dionyſij interpretationes fingit. Sed eſto, vt hæc Maximi interpretatio genuina ſit. Sacerdos ſacramentum a menſa extulit, & commonſtrauit, vt paratam ſacram communionem indicaret, & vt populus ſe ad percipiendum compararet, atque ad menſam accederet, atque iccirco alta voce dixit *ſancta ſanctis*: quæ verba Chryſoſtomus ſic exponit, *Quando ſacerdos dicit ſancta ſanctis, hoc dicit, ſi quis non eſt ſanctus, non accedat.* Sic quoque Nicolaus Cabaſilas Græcus ſcriptor, ſed recens: *Sacerdos clamat ſancta ſanctis propemodum dicens: ecce panis vitæ: accurrite participes futuri: ſed non omnes, verùm ſi quis eſt ſanctus.* Et ne quenquam videretur de indignitate ſua cogitantem, ſegniorem & minùs alacrem efficere, addit: *ſanctos autem vocat, non virtute perfectos, ſed quicunque tendunt ad illam perfectionem.* In hunc ergo finem ſacerdos panem oſtentabat, vt populus ſe ad diſtributionem pararet. Et proinde ſic in Chryſoſtomi Liturgia ſcribitur: *Sacerdos oſtendit calicem populo dicens, cum timore Dei & fide, & dilectione accedite.* Eadem quoque fuit Baſilij ſententia in libro de ſpiritu ſancto. Verba inuocationis, quorum illic fit mentio, tantæ authoritatis tantiq; ponderis fuerunt in Eccleſia, vt nec Hardingus, nec quiſquam, credo, alius Hardingi collega, explicare iam poſſit, quænam eſſent. In Liturgia quæ Baſilio aſcribitur, ſic tantummodo annotatur: *Quando ſacerdos dicit, ſancta ſanctis, Populus reſpondet, vnus ſanctus, vnus pater, vnus filius.* Fuit etiam eádem Chryſoſtomi ſententia in commẽtarijs in epiſtolam ad Epheſios. Vela quibus communionis menſa obduci conſueuit, diducebantur, vt myſteria populo præparata in menſa cerni poſſent, non vt ea ſacerdos ſupra caput eleuaret. Inaniſſima autem illa Hardingiani Amphilochij fabula, toties repetita, indigna eſt, cui aliquid omnino reſpondeatur.

Baſil. de ſpiritu ſancto c. 27.

Liturgia Baſilij.

Chryſoſt. in epiſt. ad Epheſios homil. 3.

Quæ cum ita ſint, tamen non dubitat Hardingus, quin nobis perſuadere

ſuadere poſſit omnes iſtos patres perſpicuè loquutos eſſe de ſacramenti eleuatione ſupra caput ſacerdotis: idque quemadmodum ait, *iuxta Occidentalis Eccleſiæ conſuetudinem*: atq; in eum finem verba Maximi callidè adulterauit. Nam cum Maximus in græco codice ſic ſcribat, ὃν ἄρτον υἱὸς ὁ Ἱερεύς: Hardingus iſta verba ad hunc modum tranſtulit, *Quem panem Pontifex in ſublime attollit*. Atque hoc pacto non difficile eſſet imperitis hominibus imponere, niſi patres ſuam ipſi ſententiam expoſuiſſent longè aliam. Pachymeres illud vocabulum ita interpretatur, ἀναδείκνυσιν ἤγουν ἀνυψοῖ: hoc eſt, *oſtendit, ſeu extollit*. Non dicit, Sacerdos ſacramentum ſupra caput leuauit, vel in altum euexit, vt Hardingus reddidit, ſed oſtendit ſacramentum a menſa ſublatum, quò a populo aſpici poſſet. Atque ſic Chryſoſtomus de hac re ait: *Sacerdos modicam tollens portionem, quæ eſt in ſancta patena, dicit, ſancta ſanctis*. Sic quoq; Claudius Sainctesius legit. In Baſilij autem Liturgia ſic notatur in margine: *Hic ſacerdos hoſtiam fractam in patena iacentem, vnà cum patena ſubleuat, & oſtendit populo*. Et tamen ſcilicet iſtos omnes produci neceſſe eſt ad probandam nouam hanc eleuationis formam, in Eccleſia Romana vſurpatam. Vſque adeo ſibi multa Hardingus populi ignorantia fretus aſſumit. Vnum autem iſtud mihi in Hardingi reſponſo mirum profectò videbatur, quod de hac nuper inuenta ceremonia in Eccleſia Romana interrogatus, totum reſponſum ſuum ab Orientali Græcorum Eccleſia ducit, neque exemplum vllum Eccleſiæ Romanæ profert, nec verbum denique de ea vllum facit: cum tamen non ignoret hanc eleuandi conſuetudinem a principio ad hodiernum vſque diem in Græca Eccleſia nunquam inualuiſſe.

Pachymeres.

Chryſoſt. in liturgia. Modicum.

Claudius du Sainctes.

Caſſander.

Cum hæc autem, tum aliæ nonnullæ veſtium, Olei, conſimileſq; ceremoniæ a Iudæis imitatione quadam deriuatæ eſſe videntur: apud quos pontifex ſacrificia facturus, oblationem ante pectus præferebat. Sic in Eccleſia primitiua quicquid eſſet a quoquam oblatum in pauperum ſubſidium illud ſacerdos accepit, & in altum extulit, atque in Eccleſia tanquam Deo gratum ſacrificium ſiſtere conſueuit. Ita Chryſoſtomus ait pontificem, dum ſacra Liturgia perageretur, Euangelium extuliſſe: hæc illius verba ſunt: *Sacerdos in altum tollit Euangelium*. Nicolaus Cabaſilas quoque ait: *His peractis, ſacerdos ſtans ſuper altare, & in altum tollit Euangelium, & oſtendit*.

Thruma.

Liturgia.

Nicolaus Cabaſilas in expoſitione Liturgiæ.

Quod autem Hardingus fingit hac ſacramenti eleuatione eiuſdem adorationem indicari, hoc neque ab omnibus Hardingi ſocijs verum eſſe iudicatur, neque habet vllam omnino veritatis ſpeciem. Multæ equidem indulgentiæ, magnæque immunitates intra paucos annos in illius gratiam munificè collatæ ſunt. Et Durãdus eleuationem ideo factam dicit, *vt populus intelligat, Chriſtũ veniſſe ſuper altare*. Cæterùm antiqui patres Græci ſimul, & Latini cum ſacramentum modicè eleuarent, atque oſtenderent, populum perpetuò iuſſerunt accedere, percipere, ſacris myſterijs participare, & corda ſurſum attollere: at in ea peragenda ceremonia, de Adoratione nullum vnquam verbum fecerunt. Pachymeres inquit: *Sacerdos oſtendit hæc eſſe Chriſti Symbola*. Non

Durandus li. 4.

Pachym. in eccleſias. Hierar. cap. 3.

dicit ſacramenta ipſum eſſe Chriſtum, ſed ſymbola, & ſigna Chriſti. Maximus inquit: ὅτι σύμβολα ταῦτα καὶ οὐκ ἀλήθεια: *Symbola iſta ſunt, non autem veritas.* Atque hac forſan de cauſa *Beguinæ*, & *Beguardi* neminem oportere aſſurgere, aut ſigno aliquo reuerentiæ ſacramenti eleuationem proſequi docuerunt.

Maximus in ſcholijs. Clemen. lib. 5. ad noſtrum.

Denique Gerardus Lorichius in eo libro, quem in priuatæ Miſſæ defenſionem ſcribit, hæc verba habet: *ex hoc ritu eleuationis inferimus, Miſſam neutiquam ritè celebrari, niſi in vſum publicum Eccleſiæ, hoc eſt, propter populum, vel ſacramentum Euchariſtiæ ſumentem, vel ſacrificium laudis votis, & encomijs celebrantem. Siquidem propter eum vſum hoſtia eleuatur. Miſſæ igitur priuatæ, quæ abſente populo Catholico fiunt, abhominatio veriùs, quàm oblatio dicendæ ſunt.* Hactenus Gerardus Lorichius inter Hardingi partium doctores numeratus.

Gerard. Lorichius libro 3.

FINIS.

DE ADORATIONE,
ARTICVLVS OCTAVVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL plebem prouolutam diuinum sacramento honorem detulisse.

Hardingus. 1. Sectio.

*SI beatum altaris sacramentum nihil aliud esset, quàm quod Iuellus, cæteriq; sacramentarij esse iudicant, tum quidem nullo modo debuit a populo adorari, aut diuino honore affici. Neq; enim aliud esset, * quàm nudus panis, nudumq; vinum, quantumuis illi honorificè de eo loquantur, symbolicum ac sacramentalem panem & vinum appellantes.*

* Falsum atq; maledicum.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus, vtpote perturbationibus plùs æquo suis obsequens nos in ipso statim causæ introitu Sacramentarios appellat: quo quidem verbo schismaticos, hæreticos, & Dei inimicos complectitur: in quo aditum sibi ad disputationem insipida & acerba oratione patefacit, atq; instar galli cuiusdam gallinacei ante pugnam allio affatim pasti, spiritus potiùs fætore, quàm corporis robore aduersarium vincere conatur.

Quandoquidem verò hominibus persuadere contendit, nostram doctrinam cum summa Deitatis ac gloriæ Christi iniuria esse coniunctã, primùm profitemur & prædicamus, quòd quemadmodum *Christum esse agnum Dei, qui sustulit peccata mundi credimus, nec esse aliud nomen sub cælo, per quod seruari possimus*, & vt Propheta Esaias inquit *illum esse Deum fortem & parentem seculi futuri*, atq;, vt Paulus ait, *Deum esse in carne reuelatum*: ita etiam honorem, vero Deo debitum, illi deferimus: idque non diuinæ solũmodo eius, sed & humanæ quoq; naturæ, quæ est diuinitati ἀδιαιρέτως & ἀφυποστατικῶς vnita, & nũc ad dexteras Dei sedet. Nos sic plebem docemus, *quòd Deus illum ad omnem sublimitatẽ extulit, quòd Deus illi nomen dedit supra omne nomen, vt ad nomen Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernarum rerum: quodq; omnis lingua confitebitur Iesum Christum Dominum esse in gloria Dei patris.*

Ioan. 1.
Actor. 4.
Esai. 9.
2. Timoth. 3.
Philippen. 2.

Neq; Christum duntaxat adoramus vt verum Deum, sed etiam sacramentũ, sanctumq; corporis Christi mysterium cultu quodam & veneratione prosequimur, & vt Augustinus docet, *Baptismum Christi vbicunq; est, veneramur.* Nos verbum Dei colimus, quemadmodũ Anastasius monet: *Dominica verba attentè audiant, & fideliter adorent.* Denique res alias omnes veneramur, quæ consimili ratione ad Christi religionẽ pertinent. Verùm his rebus vtimur easq; ita colimus, vt sacras, & a Deo institutas ac præceptas: diuinum autem illis, tanquam ipsi Christo, honorem non exhibemus. Ambrosius de Magis habet: *Cognouerunt hanc stellam esse, quæ hominẽ, Deumq; signabat: sed adorauerũt paruulum.* Quòd autem Hardingus cum hîc, tum alibi, per falsam iniustamq; calumniam nobis obijcit, quòd Christi sacramenta nihil aliud, quàm nuda symbola facimus, sciat nos de Christi sacramẽtis sobriè atq; honorificè & cogitare, & prædicare, quippe quæ Dei promissorum testimonia esse, & sancti spiritus instrumẽta intelligamus. Atq; quemadmodum Baptismi sacramentũ non nudam aquam facimus, licet natura & substantia aquæ maneat: ita neq; sacramentum corporis & sanguinis Christi nudũ panẽ ac vinum statuimus. Nos & verbis, & definitionibus ijsdem vtimur, quibus Augustinus, alijq; antiqui patres, atq; adeo Petrus Lombardus & Gratianus, Hardingiani Doctores vsi sunt. *Sacr amẽtum est signum rei sacræ: Sacramentum est inuisibilis gratiæ visibilis forma:* neq; nudum ex eo symbolum facimus, sicut Hardingus fingit: sed cum Paulo dicimus, *Perfectum esse signaculum & locupletissimũ diuinorũ promissorum pignus, quibus Deus seipsum nobis deuincit, & nos vicissim cũ Deo copulamur, vt Deus sit noster Deus, & nos illius simus populus.* Atq; hoc aliud quiddam, quàm inane aut nudum signum arbitror. Signum autem quid sibi velit, Augustinus ad hunc modũ ostendit: *Signum est quod præter speciẽ, quam ingerit sensibus, aliud quiddã facit ex se in cognitionẽ venire:* & ob hãc causam mysteriũ, siue sacrũ quoddam arcanum appellatur: quandoquidem oculus aliud, fides verò aliud intuetur. Exempli gratia, in baptismo oculus quidem corporeus aquam videt: fides autem, quæ est mentis oculus, Christi sanguinem contemplatur, qui, vt Ioannes ait, *nos a peccatis abluit.* Iccirco Chrysostomus inquit: *Incredulus cum baptismatis lauacrum audit, persuadet sibi simpliciter esse aquã. Ego verò non simpliciter video, quod video, sed animæ per spiritum purgationem: & sepulturam, resurrectionem, sanctificationem, iustitiam, redemptionem, adoptionem, hæreditatem, regnum cœlorum, spiritus satietatem considero. Non enim aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis.* An hîc Hardingus respõdebit, Chrysostomum tantùm verbo tenus, ita honorificè de baptismi sacramento loquutum esse, cum reuera nihil nisi meram aquam esse iudicaret? Equidem Augustinus ait, *In sacramentis videndũ est, non quid sint, sed quid significent.* Si nudum ex Hardingi sententia, illud omne iudicandũ sit, in quo Christi corpus non insit realiter, tum baptismi sacramentum nudum esse sacramentum necesse est: & hic conscriptus ab Hardingo libellus admodum profectò nudus necessariò erit, nisi velit forsitan affirmare Christi corpus in eo realiter incluſum esse. Plato maximũ sapientiæ munus

in

Augusſt. Epiſt. 146.

De Conſe. Diſt 1. Apoſtolica.

Ambroſin Lucam. lib. 2. c. 2.

De conſecratione. Diſt. 2. Sacrif.

Petrus Lombard. lib. 4. diſ. 1. Samaritanus

Roman. 4. Signaculum Iuſtitiæ Fidei.

Auguſt. de doctrina Chriſtiana lib. 2. ca. 1.

De conſecr. di. 2. Signum.

1. Ioan. 1.

Chryſoſt. in 1. Epiſt. ad Corin Hom. 7.

Auguſt. contra Maximinum li 3. cap. 22.

Plato.

in eo ponit,vt possis inter *aliud*,& *Idem* distinguere:huius enim ignoratio summam rerum perturbationem inducit. Augustinus autem ait, *Aliud est sacramentum,aliud res sacramenti*. Et ne posset Hardingus hoc totum eludere,& suo more dicere,sacramentum nihil aliud esse, quàm externam formam,& speciem panis & vini,Rabanus Maurus hanc illius responsionem anteuertit in hunc modum: *Sacramentum in alimentũ corporis redigitur*.Cum igitur duo hęc sint inter se diuersa,signum nẽpe, & res signo declarata,Christi corpus,& sacramentum corporis Christi, cúmq; hoc,corpus naturaliter pascat, illud animam supernaturaliter sustentet: magna perturbatio esset,vel ea ambo confundere atq; commiscere,vel per errorem alterum pro altero accipere. Et proinde Augustinus,vt suprà diximus,inquit,*Ea demum est miserabilis animæ seruitus,signa pro rebus accipere.*

Augustin.in Ioan.tract.26.

Rabanus Maurus lib.1.ca.31

Augustin.de doctrina Christiana lib.3.ca.5.

Quod autem ad sacramenti adorationẽ attinet,Hardingus neq; vllũ Christi de ea præceptum,neq; exemplum Apostolorum,neq; veterum patrum sententias proferre potest.Fuit nimirum paucis antè seculis inuecta ab Honorio Papa circiter annũ Domini 1226.pòst verò Vrbano Papa noua quadam noui festi,quòd *corporis Christi* appellatũ est,accessione auctior euasit,anno Domini 1264.postremò in perpetuum confirmata est infinita indulgentiarum multitudine in Viennensi Concilio a Papa Clemente quinto,Anno 1310.Eam Asianæ & Græcæ Ecclesię ad hodiernum vsq; diem non receperunt. Res non parua est, neq; potest sine graui periculo suscipi.Dei proprium cultum creaturæ tribuere,quæ non est Deus,idololatriæ manifestæ est. Omnes autem idololatræ,vt Ioannes ait, *partem habebunt in stagno ardenti igne & sulphure, quæ est mors secunda.*

Extra.de celebra.Missarum. Clem.lib.3. tit.16. Ca.Si Dominũ

Apocalyp.21.

Hardingus. 2. Sectio.

Ioan.6.

IAm verò cum hic ille panis existat,quem Deus pater nobis de cælo dedit: cum panis iste Christi caro sit,quam pro mundi vita tradidit:

Episcopus Sarisburiensis.

CVpit Hardingus videri omnes antiquos doctores ad suas partes traduxisse: atque ea de causa in vnum quasi exercitum vniuersos contraxit. Veruntamen ex omni hoc Doctorum numero nullus est, qui nos aliquid de sacramenti adoratione doceat. Quare si eos ostentationis tantùm causa adducat,nimis quidem multi sunt:sin tanquam testes adferat,nimis pauci videri possunt: de re enim nihil dicunt.Hardingus tamen,veluti de lectoris memoria dubitaret,quicquid hoc in loco paucis complexus est,& summatim perstrinxit, id alibi duplicauit atque iterauit: ex quo fit,vt si sigillatim ad singula responderem, nimiùm longus essem. Quocirca ad vitandam molestiam satis erit digitum ad ea loca intendisse,in quibus hęc testimonia seorsum & cumulatè a me diluuntur.

Primùm, vt antè dixi,nemo est ex vniuerso hoc patrum choro,

qui nos ſacramento diuinum honorem exhibere præcipit, quod tamen illi facilè ſcriptis prodere potuiſſent, ſi tum vel vſu confirmatum, vel conſentaneum viſum fuiſſet: & Hardingus ſtatim inueniſſet, ſi fuiſſet vnquam huiuſmodi quicquam literarum monumentis mandatũ. Panis ſacramenti non idem ille panis eſt, de quo Chriſtus in ſexto Ioannis loquitur, ſed panis veram materiam & naturam habet: atq; vt ait Cyprianus, *Ex multorum granorum adunatione congeſtus eſt*, & ſacramentum cõtinet illius panis, qui de cęlo deſcendit. Sed hæc in prima, ſecunda, & tertia ſectione quinti articuli fuſè explicata ſunt.

Cyprian. lib. 1. epiſt. 6.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm hic ſit ille panis, & hoc illud poculum, de quo quiſquis ederit, vel biberit indignè, reus erit corporis, & ſanguinis Domini:

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIeronymus inquit, *Dum ſacramenta violantur, ipſe cuius ſacramenta ſunt, violatur.* Nullus autem ſacramenti maior abuſus, nulla contumelia grauior eſſe poteſt, quàm & Chriſti inſtitutione, & ſacramenti natura repugnante, illud tanquam Deum colere. Et Auguſtinus ait, *Qui indignè accipit baptiſma, iudicium accipit non ſalutem.* Quapropter, ſi iſtud Hardingus ad probandam adorationem ſatis in ſe virium habere putet, tunc aquam etiam baptiſmi adoret neceſſe eſt.

Hieronym. in Malach. cap. 1.

Auguſt. contra Fulgentium cap. 6.

Hardingus 4. Sectio.

* Quinq; falſa ſimul.

* *CVm in hoc ſacramento verè reale & ſubſtantiale corpus, ac ſanguis Chriſti contineatur, vt ipſe in tribus Euangeliſtis, & in D. Paulo diſertè pronuntiat:*

Epiſcopus Sarisburienſis.

FAcinus eſt audaciæ plenum, in iſtis quatuor perſpicuis Chriſti verbis recitandis, *hoc eſt corpus meum*, quinq; manifeſtò falſa vno ſpiritu voluere & pronuntiare. Equidem Hardingus rectè nouit, neq; Chriſtũ, neq; Paulum, neq; Euangeliſtarum quenquam, hîc etiam addo, neque Catholicorum Doctorum vllum, cum de ſacramento agerent, his vnquam vocabulis vſos eſſe, vt Chriſti corpus vel *carnaliter*, vel *expreſſè*, vel *reipſa*, vel *realiter*, vel *ſubſtantialiter*, contineri in ſacramento dicerent. Tantùm dicunt, hoc eſt corpus meum: quæ verba peruetuſtus ille pater Tertullianus ſic exponit, *Hæc eſt figura corporis mei.*

Tertul. contra Marcion. lib. 4.

Hardingus 5. Sectio.

CVm hæc ſacra ſit illa Euchariſtia, quam Ignatius Seruatoris noſtri Ieſu Chriſti carnem vocat, quæ mortem pro peccatis noſtris perpeſſa eſt, quam

In Epiſtola quadam ad Smyrnenſes: vt citatur a

pater

Theodoretus in Polymorph. lib. contra Eutych. c. 34.

*pater ſua bonitate ad vitam denuo excitauit: cum hic non vulgaris panis ſit, ſed Euchariſtia, poſt conſecrationem e duabus naturis conſtans, terreſtri ac cœleſti, vt ait Irenæus, quarum illa *externam formam ſignificat, hæc verum corpus & ſanguinem Chriſti, quæ quidem partim propter diuinitatem inſeparabiliter illis vnitam, partim quia ex ſpiritu ſancto erant in ſanctiſſimæ virginis Mariæ vtero concepta, meritò vocantur cœleſtia:*

*Falſum: Irenæus non formas, ſpeciéſue panis, ſed ipſã veri panis ſubſtantiam intelligit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVid Theodoretus de hac re ſenſerit, ex ipſius verbis percipi poteſt. Sic enim ſcribit: *Signa poſt ſanctificationem non recedunt a natura ſua*: id eſt, ſubſtantiam, naturamq; eandem retinent, quam priùs habuerunt. Ex iſtis verbis, quæ fuerit Theodoreti ſententia, facilè poſſumus exiſtimare. Cæterùm in omni ſacramento duo ſpectanda ſunt, e quibus, vt inquit Irenæus, conſtant. Alterum terreſtre eſt, alterum cœleſte: alterum corporis oculis cernimus, alterum mentis aſpectu videmus: alterum in terra eſt, alterum in cœlo. Atq; hæ duæ partes quãdoquidem in vno myſterio coniungũtur, nomina inter ſe ſæpe permutant. Nam vt verum Chriſti corpus appellatur panis, etiamſi reuera nõ ſit panis: ita quoq; ſacramẽtalis panis vocatur Chriſti corpus, etſi non ſit re ipſa Chriſti corpus. Quapropter quẽadmodũ ſacramentũ corpus Chriſti dicitur, ita iuxta Ignatij ſententiã, Chriſti caro exiſtit, eadẽ ſcilicet quæ pro peccatis noſtris paſſa eſt, quãq; pater ſuſcitatã vitæ reſtituit, id eſt, illius carnis ſacramẽtum. Chryſoſtomus de baptiſmi ſacramento ad eundẽ modum ſcripſit: *Oſtendit hoc loco idem eſſe ſanguinem, & aquã: baptiſma enim eius, etiã paſſio eius eſt.* Aquam, & ſanguinẽ Chriſti, idem eſſe dicit, atq; hanc fuiſſe Pauli mentem affirmat. Interim nec aqua verè Chriſti ſanguis eſt, nec ſanguis Chriſti verè eſt aqua, ſed alia ſic aliorum nomina mutuantur, quia ſunt in vno myſterio copulata. Eodem modo Chriſti ſanguis appellatur aqua, quia ſordes abluit. Similiter aqua, Chriſti ſanguis dicitur, quia eſt illius ſanguinis ſacramẽtum. Atq; quo ſenſu dixit Chryſoſtomus, aquam baptiſmi eſſe Chriſti ſanguinem: eodem prorſus Ignatius panem eſſe carnem, non alio. Hæc perſpicua ſunt minimeq; ambigua.

Theod. dialog. 2.

Theod. in Polymorph.

Chryſ in epiſt. ad Heb. ho. 16.

Propterea Auguſtinus habet: *Sacramenta ex ſimilitudine plerunq; etiam rerum ipſarum nomina accipiunt: Ergo ſecundùm quendam modum ſacramentum corporis Chriſti, corpus Chriſti eſt: & ſacramentum ſanguinis Chriſti, ſanguis Chriſti eſt.*

Aug. epiſt. 23. *Secundùm quendam modum.*

Sed hîc Hardingus multum operæ poſuit in detorquendo & deprauando dilucida ſancti illius patris Irenæi verba. Eam enim ſacramenti partem, quam Irenæus rem terrenam vocat, id eſt, panem, Hardingus formas, & accidẽtia, & ſpecies panis Ireneo reclamante appellat. Nam ineptum hoc & prophanum loquendi genus in eccleſia fuit illo ſancto patre ſuperſtite inauditum: poſt annos autem ferè mille introductum eſt, vt tranſſubſtantiationem aſſectaretur. Irenæus verò diſertè creaturam dicit: ſic enim ait, *Sanctificamus creaturam: offerimus ei ex creatura*

Irenæus lib. 4. cap. 34.

Irenæ. eodem loco.

eius. Neq; prodigioſam quandam creaturam intelligit, qualis eſt *Accidens ſine ſubiecto*, cuiuſmodi nulla vnquam eſt a quoquam aſpecta, ſed apertè dicit, *Creaturam quæ eſt ſecundùm nos*, qualem nimirũ cernimus, qualem tangimus, qualem edimus, qualem bibimus: atque vt omnem Hardingo latebram præcludat, ait, *Ex illa augetur, & conſiſtit carnis noſtræ ſubſtantia.* Ex Irenæo igitur clarè perſpicimus, quòd quẽadmodum Chriſti corpus eſt altera pars ſacramenti, ita panis quoq; materialis altera eſt. Similiter in ſacramento baptiſmi, ſicut altera ſacroſancti illius myſterij pars Chriſti ſanguis eſt, ita altera pars eſt aqua naturalis. Neq; loco quidem, ſed myſterio iunguntur hæ partes, & proinde non rarò ſeparantur, atq; altera ſine altera percipitur. Quam ob cauſam Auguſtinus ait: *Qui diſcordat a Chriſto, nec panem eius mãducat, nec ſanguinem bibit: etiamſi tantæ rei ſacramentum ad iudicium ſuæ præſumptionis quotidie indifferenter accipiat.*

Ibidem. *Secundum nos. κατ' ἡμᾶς.*

Irenæus lib. 5.

Augu. in libro ſententiarum, ſenten. 338. Et in Ioannem tract. 26.

Si cui nouum videatur, vt ſacramentum corpus ac caro Chriſti appelletur, cum ita reuera non ſit, is ſcriptum Dei verbum ſimiliter dici corpus & carnem Chriſti meminerit, eadem illa ſcilicet, quæ ex virgine nata ſunt, quæq; pater ad vitam reſuſcitauit, quanquam re ipſa ita haudquaquam exiſtat. Sic Hieronymus ait: *Quando dicit, qui non comederit carnem meam, & biberit ſanguinẽ meum &c. licèt in myſterio poſſit intelligi, tamen veriùs corpus Chriſti, & ſanguis eius ſermo ſcripturarũ eſt.* Hic lector ex Hieronymi verbis obſeruato, Dei verbum corpus & ſanguinem Chriſti dici, & veriùs etiam, quàm ſacramentum.

Hiero. in Pſal. 147.

Veriùs.

Hardingus. 6. Sectio.

CVm hic ille panis ſit, qui diſcipulis a Domino porrectus, non effigie, ſed natura mutatus, omnipotentia verbi factus eſt caro, vt Cyprianus dicit:

In ſermone de cœna Domini.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ADhanc authoritatem luculenter reſponſum eſt in decimo articulo, & ſecunda ſectione.

Hardingus. 7. Sectio.

CVm hoc illud ſit ſacrum myſterium, in quo inuiſibilis ſacerdos viſibiles creaturas (panis & vini) in ſubſtantiam corporis & ſanguinis ſui verbo ſuo, ſecreta poteſtate conuertit, vt Euſebius Emiſſenus teſtatur:

Homil. 5. de Paſcha.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ADhanc authoritatem in Articulo decimo, & ſexta ſectione reſpondimus.

Hardingus. 8. Sectio.

Similiter Hilarius Chriſtum in nobis naturaliter per a-

CVm hic ſanctus ille cibus ſit, cuius digna perceptione Chriſtus in nobis habitat naturaliter, id eſt, in nobis iuxta veritatem naturæ, non voluntatis tantùm conſenſum, vt Hilarius affirmat:

Lib. 8. de Trinita.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

quam baptis. mi habitare scribit. De trinitat. lib. 8.

HAnc obiectionem diluimus in quinto Articulo, & decima sectione.

Hardingus. 9. Sectio.

PORro cum hæc illa mensa sit, in qua in Dominico cibo verbum verè carnem factum ex sanctissima virgine Maria accipimus, vt idem Hilarius ait:

Episcopus Sarisburiensis.

Hæc verba cum nostram causam non lædunt, tum Hardingianam nihil subleuant. Nos dicimus in illa mensa fidem nostram non ad inane quoddam figmentum dirigi, sed in verum corpus & sanguinem Christi defigi, & illa gustare, & illis vesci: idq; non minùs verè atq; efficaciter, quàm corpora nostra vero cibo pascuntur. Insuper etiam addimus neminem vitam sempiternam esse adepturum, qui non ederit Christi carnem, eiusq; sanguinem biberit. Sed illud, quod ore accipimus, non idem est quod fide comprehendimus. Augustinum enim antè dicentem audiuimus: *Aliud est sacramentum, aliud res sacramenti.* Verùm demus Hardingo Christi corpus verè & realiter in sacramento inesse: non tamen ex eo potest efficere, quod vult. Eius ita se habet argumentum:

Ioan. 6.

Augu. in Ioan. tract. 26.

Christi corpus diuino honore coli debet:
Christi corpus est in sacramento:
Ergo, sacramentum debet diuino honore coli.

Hoc argumentum ex quatuor terminis constat, & proinde in scholis puerile iudicatur: illius vitia ex simili argumento faciliùs innotescent:

Christi corpus diuino honore adorandum est:
Christi corpus est in cœlo:
Ergo, cœlum est diuino honore adorandum.

Hardingus. 10. Sectio.

CVm hic ille panis sit, quem non aratio, non satio, non agricolarum opus effecit, sed terra, quæ intacta permansit, & eodem plena fuit, nimirum beata virgo Maria, vt Gregorius Nyssenus ait:

Episcopus Sarisburiensis.

GRegorius Nyssenus in omni hoc loco nullum verbum facit, neq; de adoratione, neq; de sacramento: tantùm de beatæ virginis partu differit. Hæc verba suprà & allegata sunt, & a me explicata in quinto articulo, & decima sectione. Breuiter tamen & quasi prætereuntibus nobis vnam cõtra Hardingum rationem suppeditant. Cum enim Gregorius Nyssenus panem corporis Christi non agricolarum opere,

Cyprian.li.1. epist.6. Augu.in Ioan. tract.26.

id est,e naturali grano confici dicat:Cyprianus tamen atq; Augustinus ex multorum granorum adunatione congeri asserant: ex his horum patrum verbis inter se collatis concludere possumus Christi corpus & sacramentum res esse diuersas. Argumentum, quod ex his Hardingus conficere posse videtur, huiusmodi est:

Christus de beata virgine natus est:

Ergo nos adorare sacramentum debemus. Aliam enim nullam habent hæc verba consequutionis necessitatem.

Hardingus. II. Sectio.

Hęc verba Hesychius non de sacramento, sed de Christo ipso loquitur.

CVm hæc illa cœna sit, in qua Christus seipsum immolauit, quemadmodum Clemens Romanus, & Hesychius ostendit: qui etiam in alio loco scribit apertissimè, hæc mysteria, videlicet, sanctũ altaris sacramentũ esse sancta sanctorum, *quia sunt ipsius corpus, de quo Gabriel ad virginem dixit,* Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi inumbrabit te: propterea id quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei: *de quo etiam Esaias loquutus est,* sanctus est Dominus noster, & habitat in sublimi in ipso patris sinu:

Constitu. Apostolic. li.8. cap. vltimo. In Leuit. lib. cap.4.

Episcopus Sarisburiensis.

CHristus sicuti suis antè discipulis commonstrauerat, Hierosolymas sibi proficiscendum, mortemq; ibi subeundam esse, ita cum suam illam postremam & planè lugubrem cœnam obiret, mortis suæ sacramentum instituit, & acceptum panem fregit, ac supplicij, quo erat afficiendus, omnem modum atq; ratione illorũ oculis subiecit, & adumbrauit: ac si dixisset, *Sic corpus frangi, sic sanguinem effundi meum oportet.* Hanc ita perspicuam & ad viuum expressam mortis Christi descriptionem atq; ἀντίτυπον Hesychius sacrificium appellauit, hoc est, exemplar, ac effigiem illius sacrificij, quod postero die Christus esset in cruce facturus. Atq; sicut panis fuit Christi corpus, ita quoq; fractio panis fuit Christi passio. Eodem dicendi genere antiqui patres baptisma videntur sacrificium appellare. Chrysostomus inquit, *Baptisma Christi passio Christi est.* Sic Tertullianus, *Tingimur in passione Domini.* Sic iterum Chrysostomus, *Quod crux & sepulchrũ fuit Christo, id nobis baptismus factus est.* Hoc sensu Hesychius Christũ ait semetipsum in vltima sua cœna obtulisse, id est, sacramento tenus & in mysterio, non autẽ re ipsa, vt mundi peccata tolleret. Simili sensu idem Hesychius partũ virginis vocat sacrificium: hæc eius verba sunt, *Sacrificium coctum Christi appellat incarnationem.*

Chryf. in epist. ad Heb. ho.16. Tertu. de baptismo. Chryf. in epist. ad Rom. ho.10 Hesy. in Leuit. lib.1. cap.2.

Quod ad hæc verba attinet, *Sancta sanctorum,* non externum sacramentum eo nomine, sed verũ Christi corpus appellat Hesychius, quod quidẽ est *res sacramẽti,* teste Augustino. Sic Origenes scribit in Leuiticũ *Quæ est hostia, quæ pro peccatis offertur, & est sancta sanctorum: nisi vnigenitus filius Dei Dominus meus, Iesus Christus? Ipse solus est hostia pro peccatis, & ipse est hostia, sancta sanctorum.* Hæc autem Origenes loquutus est, de eo sacrificio, quod Christus in cruce fecit, & propterea addit:

Augu. in Ioan. tract.26. Orig. in Leuit. hom.7.

Quod

Quod vno verbo Apostolus explicauit, cum dicit, Qui seipsum obtulit Deo.

Cæterùm non modò sacramentum, sed res etiam alias ad sacrum vsum destinatas *sancta sanctorum* appellare possumus. Ita scriptum & definitum est a Bonifacio primo Papa: *Omne, quod Domino consecratur, siue fuerit homo, siue animal, siue ager, siue quicquid fuerit semel consecratum, sanctum sanctorum erit Domino.* Origenes autem sacra mysteria non eo sensu, quo Hardingus intelligit, sancta sanctorum vocat, quòd nimirum essent omnium sanctorum sanctissima, sed quia erant sanctis hominibus præparata. Sic enim ipse, quid vellet, exponit: *Panis iste, & calix sancta sanctorum sunt, vides quo modo non dixerit, sancta tantummodo, sed sancta sanctorum. Ac si diceret, panis ille non est communis omnium, nec cuiusq; indigni, sed sanctorum est. Quanto magis hoc, & de verbo Dei dicemus, Hic sermo non est omnium, nec cuiuscunq;, sed sanctorum est?* Proinde Chrysostomus sacerdotem solitum fuisse panem inter celebrãda sacra mysteria ostendere ait, & pronuntiare *sancta sanctis.* Hactenus quis esset horum verborum sensus, *Sancta sanctorum*, docuimus.

Inter decret. Bonifac. 1. decret. 3.

12. Quæst. 2. Nulli liceat.

Leuit. 27.

Orig in Leuit. homil. 13.

Quo magis?

Quod attinet ad Clementem Romanum, quem Hardingus Apostolis familiarem fuisse vbiq; prædicat, iste nequaquam profectò dicit, Christũ obtulisse semetipsum in vltima cœna sua, sed aliud potiùs longè diuersum. Sic enim ait: *Propter nos homo factus, & spirituale sacrificiũ offerens Deo.* Magis etiam adhuc perspicuè hanc ad Deum precationẽ facit de hoc ipso: *Offerimus tibi regi, & Deo iuxta Christi institutionem hunc panẽ & hoc poculum.* Non dicit, Nos filij tui corpus realiter offerimns, sed hunc panem & hoc poculum: atq; hæc quoq; *antitypa* vocat, id est, Signa corporis, & sanguinis Christi. Sic itidem Theodoretus de hac re scribit: *Ecclesia offert corporis & sanguinis eius symbola.*

Lib. 8. cap. 13.

Theodor. in Psal. 110.

Hardingus. 12. Sectio.

CVm in sacra mensa, in qua hæc mysteria celebrantur, agnus Dei iaceat, & immoletur a sacerdotibus incruentè, vt vetustissimum & nobilissimum Concilium Nicenum habet:

Episcopus Sarisburiensis.

QVemadmodum Concilium Nicenum facta quadam cum veteris legis sacrificijs collatione, *agnum Dei in altari iacere affirmat*, sic Augustinus ad plebem dicit, *Vos estis in mensa, vos estis in calice.* Itaq; vt populus in mensa iacet, sic quoque Christus in ea iacere dicitur. Sed ad hunc locũ fusiùs respondimus in quinto articulo, & octaua sectione.

Augustin in serm. ad infan. citatur a Beda 1. Cor. 10.

Hardingus. 13. Sectio.

DEnique cum *in hoc diuino sacramento sub aspectabili figura res arcanæ contineantur, ipsum nempe verum, reale, viuum, naturale, & substantiale corpus & sanguis seruatoris Christi, sicut* *scripturæ, doctores, concilia, insuper doctissimi de Martini Lutheri schola, planissimè & constantissimè confirmant:*

*Falsum: In quo scripturas simul, & Concilia, & antiquos patres mentitur.

Episcopus Sarisburie nsis.

SI quidem Hardingus vllum ex istis vocabulis, Reale, Viuum, Naturale, Substantiale, vel in Scripturis, vel in Doctoribus, vel in Concilio vllo reperire potuisset, suo in citandis locis labori nequaquã pepercisset. Iam autem cum ita asseueranter, & affirmatè hæc nobis vocabula, ex istis authoritatibus obtrudere non vereatur, neq; tamen possit ea alicubi inuenire, eum & scripturas, & doctores, & concilia ementitum, & simplice populi ad credendum facilitate valde abusum esse meritò iudicemus.

Hardingus. 14. Sectio.

*CVm hæc (inquam) haud dubiè ita sint: nos qui Catholicæ ecclesiæ adhæremus, neque possumus vlla persequutione a Catholica fide remoueri, quos Iuello, eiusq; socijs Papistas nominare libet, sine dubitatione credimus nostrum esse officium adorare Sacramentum, & diuinum ei cultum exhibere. Hoc autem verbo non iam externas formas significamus, *quæ propriè vocantur sacramentum, sed rem sacramenti, & inuisibilem gratiam, & in illis inclusam virtutem, ipsum videlicet verum corpus, & sanguinem Christi.*

*Cum autem adoramus & veneramur beatum hoc sacramentum, ipsam panis & vini substantiam non adoramus neque colimus, quia post *consecrationem nulla vtique remanet: neque profectò externas panis ac vini figuras & formas, quæ remanent, adoramus: sunt enim creaturæ, neq; debent adorari: sed ipsum corpus & sanguinem Christi, quæ sub illis *formis verè & realiter continentur, humiliter & religiosè veneramur. Et proinde vt magis propriè & secundùm intelligentiam loquamur, ne quid aduersarius, quod in nos reijci commodè possit, ex vocabulis arripiat, cum sensus duntaxat rectus quæratur, nos testificamur & dicimus, quòd adoremus & veneremur corpus & sanguinem Christi in sacramento, quodq; ita facere omnino debeamus.*

*Falsum: Hæc enim loquendi generanunquã fuerunt in vllo priscorum patrum seculo audita.

*Falsum: remanet enim panis & vinum, quemadmodũ in decimo articulo docebitur.

*Falsum: id quod luculentiùs ex quinto Articulo, & sexto constat.

Episcopus Sarisburiensis.

SI quam Hardingus persequutionem subeat, mollem eam & delicatam esse necesse est: at illi alio quodam vsi sunt persequutionis genere. Solomon ait, *Aliqui fugiunt, nemine sequente.* Sic olim de suis persequutoribus conquestus est Arius hæreticus: ἄρειος ὁ διωκόμενος ἀδίκως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν: Hoc est, *Arius iniusta persequutione vexatus propter vincentem omnia veritatem.* De sua autẽ constantia, cuius hîc mentionem facit, & pro argumento nonnullo introducit, nihil iam dicam. Quanquam sui putant, tam crebras, tam leues, tam repentinas mutationes cum constantiæ laude non facilè posse congruere. Sanè manifesti notiq; erroris defensio alio potiùs nomine appellanda sit. Zacharias Propheta ait: *Posuerunt vt adamantem cor suum.*

Prou. 28.

Epipha. li. 2. de Ariomanitis.

Zach. 7.

cor suum. Iobus dicit: *Stetit cor eius sicut incus.* Neq; tamen hi propterea constantes dici potuerunt. Hilarius inquit: *Grauis & periculosus lapsus est in multis. Etsi enim se intelligant, tamen pudor exurgendi authoritatē sibi præsumit, vt, quòd errant, prudentiam velint existimari: quòd cum multis errant, intelligentiam esse asserant veritatis.* Quod ad rem ipsam spectat, ea quidem videtur sine natiui verborum ordinis & soni perturbatione nullo modo posse consistere. Nunc accidentia speciésque panis, nunc ipsum Christi corpus, sacramentum esse oportet: quanquam Hardingus fatetur corpus Christi reuera non esse sacramentum, tamen ad nouam istam adorationem tenendam sacramentum necessariò dicendum est, atque ita nunc duo sacramenta in vno habemus. In fine tamen prohibemur ipsum sacramentum venerari, sed tantùm corpus Christi in sacramento. Atq; hæc vt ait Hardingus, propria est, & perspicua, & vsitata loquendi forma, & scientiæ consentanea. Sic ille nos corda nostra excitare docet, & Deum in spiritu ac veritate colere. Nisi voluerint imperiti homines Academias adire, vt hanc nouam scientiam addiscant, quid sit *Accidens absq; subiecto: Corpus sine loco: locus sine corpore: quantitas sine modo quanti,* non possunt Christi corpus scitè venerari: sin autem absque hac intelligentia venerantur, aliud pro alio venerantur, & in idololatriam prolabuntur.

lob 41.
Hila. de Trinitat. li. 6. ca. 34.

Hardingus. 15. Sectio.

*ILlud porro adiciendum est, in sacramento altaris adorari corpus Christi, non cogitatione mentis separatum a verbo, sed ita cum eo coniunctum, vt distrahi non possit. Hoc enim est in primis considerandum, corpus & sanguinem Christi in sacrosancto mysterio adesse non per se sola, tanquam ab anima, atque a diuinitate eius diuulsa: sed viuam illius carnem & sanguinem *hîc adesse, arctissimo quodam vinculo cum diuinitate illius coniuncta, eaq; esse perfecta, integra, inseparabilia, sicut & ipse est. Quod quidem abunde confirmatur ex varijs ipsius Christi sententijs in D. Ioanne:* Ego sum, inquit, panis vitæ. *Iterum:* Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex eo ederit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi: Si quis ex hoc pane ederit, viuet in æternum. *Atque vt liquidò constaret, quem ille panem intelligeret, in extrema parte dicit:* Et panis quem ego dabo, mea caro est, quam dabo pro mundi vita. *His verbis clarissimè demonstrat carnem suam, quam nobis comedendam præbet, vitæ plenam esse, & cum eius diuinitate coniungi, illisq; qui eam *dignè percipiunt, corporis pariter & animæ immortalitatem adferre: quod profectò caro ac sanguis ex se præstare non potuit, quemadmodum ipse Dominus haud obscurè testatur in sequentibus, vbi dicit:* Spiritus est, qui viuificat, caro nihil prodest: verba quæ ego sum vobis loquutus, spiritus sunt, & vita. *Hoc autem perinde est ac si dixisset: Ipsa ex se caro, nihil omnino prodest, sed mea caro quæ diuinitatis & spiritus plena est, immortalitatem vitamq; sempiternā efficit, ijsq; omnibus adfert, qui eam dignè accipiunt. Sic ergo in hoc beatissimo sacramento, non corpus tantùm & san-*

*Falsum: sæpe affirmatū, nūquam confirmatum. Hæc enim verba ad ipsum dūtaxat Christum, non ad sacramentū pertinent.

*Inanis accessio. Augustinus enim ait: *corpus Christi accipitur ab omnibus ad vitam, a quibusdam ad iudicium.*

guinem Christi, sed totum plenumq; Christum, Deum & hominem adesse in substantia intelligimus: idq; propter personæ Christi vnitatem, quæ nullo modo dissolui potest: atq; ob hanc causam agnoscimus nostrum omnino officium esse ipsum adorare, vt verum Deum atq; hominem. Sed vt his quæ dixi maiorem adhuc lucem afferam, insignem ex Augustino sententiam recitabo, hæc Christi verba interpretante, Si videris filium hominis ascendentem vbi ante fuit. Nulla esset quæstio si ita dixisset, Si videris filiũ Dei ascendentem vbi erat priùs. Cum verò filiũ hominis dixit ascendentem vbi erat priùs, nunquid filius hominis in cœlo erat priùs, quando in terra esse cœpit? Hîc quidem dixit, vbi erat priùs, quasi tunc nõ ibi esset, quando hæc loquebatur. Alio autem loco ait: Nemo ascendit in cœlũ, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlo: non dixit erat, sed filius inquit hominis, qui est in cœlo. In terra loquebatur, & in cœlo se esse dicebat. Quo pertinet, nisi vt intelligamus, vnã personã esse Christũ, Deum, & hominem, non duas: ne fides nostra non sit trinitas, sed quaternitas? Christus ergo vnus est verbum, anima, & caro, vnus Christus: Filius Dei, & filius hominis vnus Christus. Filius Dei semper, & filius hominis ex tempore: tamen vnus Christus secundũ vnitatẽ personæ in cœlo erat, quãdo in terra loquebatur. Sic erat filius in cœlo, quẽadmodum filius Dei erat in terra: filius Dei in terra in suscepta carne, filius hominis in cœlo in vnitate personæ. *Hactenus Augustinus.*

In Ioan. tract. 17.

Episcopus Sarisburiensis.

VErè dixit Hardingus, corpus Christi cũ eius deitate arctissimo quodam nodo copulari, & proinde vnâ adorari debere: neq; enim diuinitatẽ oportet ab humanitate diuellere, & duos ita diuersos inter se Christos cõminisci, quorũ alter colendus sit, alter omni cultu priuãdus, vt Nestorius hæreticus fecit. Sed quemadmodũ corpus & anima in vnũ hominẽ coniũcta simul in honore habentur: sic etiam humana pariter & diuina Christi natura in vno connexa pariter honore afficienda est. Nam cum Nestorio dicere: *Thomas tetigit eum qui resurrexit: honorauit autẽ illum, a quo resuscitatus est*, vehementer blasphemũ esset. Veruntamen tametsi corpus atq; diuinitas Christi coniuncta sit in vna persona, sunt tamen separatæ ac diuersæ naturæ: altera finita, altera infinita: altera loco cõprehensa, altera extra omnem locũ diffusa: altera creatura, altera creator. Neq; est vllus honos diuinus corpori Christi debitus, quatenus corpus est: sed tantùm propter diuinitatem, quæ in vnam cum eo personam coaluit. Ista omnia certa sunt, & sine dubitatione vera.

Cyril. in Apologet. pro. In edicto Imperatoris Iustin. inter decreta Ioan. 1.

Concil. Calch. actio. 1.

Illa quoq; Christi verba, quæ in sexto Ioannis habuit, & hîc ab Hardingo vsurpantur, sunt procul dubio verissima: non tamen si ad ipsum momentũ, sonumq; literarum exigantur. Hoc enim, vt Augustinus ait, *Facinus esset, & flagitiũ*: Et vt Origenes inquit, *Animã occideret*. Ac proinde Christus ipse, quid vellet, exposuit his verbis: *Spiritus est qui dat vitam, caro nequicquã prodest. Verba quæ ego loquutus sum, sunt spiritus & vita.* Hæc verba Augustinus sic interpretatur: *Spiritualiter intelligite*

Augu. de doct. Christian. li. 3. cap. 16.

Orig. in Leuit. hom. 7.

Augustinus in Ptal. 98.

quæ

quæ loquutus sum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis. Similiter Chrysostomus: *Secundùm spiritum verba mea audienda sunt. Qui secundùm carnem audit, nihil lucratur, nihil vtilitatis accipit.* His etiam addit, facta quasi obiectione quadam: *Quid ergo est carnaliter intelligere?* Respondet ipse, *Simpliciter vt res dicuntur, neque aliud quicquã cogitare.* Sic itaq; dixit Christus, vt carnales eorum cogitationes radicitus extraheret: *Verba quæ ego sum loquutus, spiritus & vita sunt.* Quasi dixisset: *Nec caro mea cibus, neq; sanguis meus potus est, vt ore vestro capiantur, & pascant corpora: sed si animæ vestræ esuriant, ego sum spiritualis cibus, vos alã: si sitiant animæ vestræ, ego sum potus spiritualis, ego vos exhilarabo.* Huic accommodatum est, quod Chrysostomus ait: *Omnia tibi Christus factus est, mensa, vestimentum, domus, caput, & radix. Quotquot in Christo (inquit Paulus) baptizati estis, Christum induistis. Ecce quomodo vestimentum tibi est. Vis discere quomodo & mensa tibi sit? Qui me comedit, inquit, viuet ille propter me. Quòd autem domus est tibi: Qui comedit carnem meam, in me manet, & ego in eo. Et quòd radix, rursum inquit, Ego vitis, vos palmites.* Sic Gregorius Nyssenus: *Christus sit perfectioribus solidus cibus, inferioribus olus, infantibus lac.* Sic Origenes: *Ne mireris, quia verbum Dei & caro dicitur, & panis, & lac, & olera: & pro mensura credentium, vel possibilitate sumentium diuersè nominatur.* Similiter Gregorius Nazianzenus: *Quemadmodum Dominus noster Iesus Christus appellatur vita, via, panis, vitis, lux vera, & mille alia, sic etiam appellatur gladius.* Itaq; sicut Christus est panis, eodem etiam modo gladius dicitur, non alio. Sic Christus nobis est spiritualis mensa, spirituale vestimentum, spiritualis domus, spirituale caput, spiritualis radix, spiritualis cibus, spiritualia olera, spirituale lac, spiritualis caro, vita, via, panis, vitis, & lux: atq; in hũc finem Christus dixit: *Verba mea sunt spiritus & vita.* Hactenus sanè Christi verba, parum adferunt ad causam Hardingianam momenti.

Chrys. in Ioan. hom. 47.

Chryso. ad popul. Ancioch. hom. 21. Gala. 3. Ioan. 6. Ioan. 15.

Greg. Nyssen. in vita Mosis. Orig. in Exod. cap. 17. hom. 7 Naxianzen. in Psalm. 44.

Hardingus insuper ait: *Totum Christum, Deum ac hominem, realiter, substantialiter, & carnaliter esse in sacramento.* Hoc cum nullo modo possit euincere, suo quodam iure concedi sibi postulat, ac si nihil ad fidem ei faciendam desideraretur. Non erit alienum vt tempus ei largiamur ad deliberandum, & rem firmiùs probandam. Interim argumenti eius vis huiusmodi est:

Humanitas ac diuinitas Christi in vna persona coniungitur:
Ergo Sacramentum est diuino honore colendum.

Hardingus. 16. Sectio.

H*Inc nimirum hæc Christi verba*, Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquã, *ad hunc modũ interpretatur:* Caro nõ prodest quicquam, sed sola caro, accedat spiritus ad carnẽ, & prodest plurimũ. Nam si caro nihil prodesset, verbũ caro non fieret, vt inhabitaret in nobis. *Ad hanc personæ vnitatẽ in vtraq; natura intelligendã (inquit eruditissimus pater ille Leo) legimus & filium hominis e cælo descendisse, eum filius Dei carnem sumeret ex ea virgine, e qua natus esset. Iterum etiam, dicitur fi-*

Epist. ad Flauianum Constantinopolit. episcop. c. 5.

lius Dei crucifixus & sepultus, cum ista pateretur non in Deitate ipsa, in qua vnigenitus filius coæternus, & consubstantialis est patri, sed in naturæ humanæ infirmitate. Quare omnes etiam in symbolo confitemur vnigenitum Dei filium crucifixum & sepultum, secundùm illud Apostoli: Si enim sci- 1.Cor.2.
uissent, non crucifixissent Dominum gloriæ.

Huic doctrinæ conuenienter Cyrillus scribens in Ioannem habet: Qui carnem Christi manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita est: propterea dicit, Quia ego resuscitabo eum in nouissimo die. Ego enim, dixit, *(id est corpus meum quod comedetur)* resuscitabo eum. Non enim alius est ipse, quàm caro sua: non id dico, quia natura non sit alius, sed quia post incarnationem in duos se diuidi filios minimè patitur. *Quibus verbis improbi Nestorij hæresin redarguit, qui Christum diuisit, & e Christo duos filios constituit, alterum filium Dei, alterum filium Mariæ, atq; ita duas personas inuexit. De quo damnatus Nestorius in primo Concilio Ephesino fuit, tum etiam vel maximè, quòd nos in* *hoc sacramento Christi modò carnem in pane, & sanguinem tantùm in poculo accipere defenderet, sine deitate, quia Christus dixit:* qui comedit carnem meam, *nõ autem dixit, qui comedit, vel bibit meam deitatem, quia non deitas, sed tantùm humanitas comedi potest. Quam quidem hæreticam captionem ita Cyrillus diluit:* Quanquam *(inquit)* Deitatis natura non comeditur, corpus tamẽ Christi comedimus, quod vtiq; comedi potest. Corpus autẽ hoc verbi ipsius corpus est, quod viuificat omnia, & quandoquidẽ vitæ corpus est, viuificum est: viuificat autem quatenus Deus est, vnicus vitæ fons. Quapropter huiusmodi loquutiones de Christo in scripturis editæ, quibus alteri naturæ tributum videtur, quod ad alteram pertinet, & contrà, iuxta illam incomprehensibilem, & inenarrabilem diuinæ humanæq; naturæ in vnam personam coniunctionẽ atq; vnionem, de eo accipiendæ sunt inseparabiliter, quandoquidem & Deus & homo est, non huius aut illius duntaxat naturę, tanquam ab altera seperatæ. Propter enim hanc inseparabilem vnionem, quicquid alterutri naturę peculiare est, rectè & potest & debet etiam toti personę ascribi. *Atq; hoc fit, quemadmodum eruditi Theologi loquuntur* per cõmunicationem idiomatũ. *Ita docet Cyrillus, quemadmodum Christus manducetur, non iuxta diuinam, sed humanã naturam, quam e nobis accipit: atq; hoc modo a Christianis hominibus in sacramento adoratur secundùm diuinam suã naturam. Non tamen secundũ diuinam tantũ naturam, quasi nimirum ea esset ab humana separata, sed integram simul personã, Deum atq; hominem. Pretiosa etiam eius caro & sanguis adorantur propter inseparabilem vtriusq; naturæ in vna persona coniunctionem, quæ est Iesus Christus, Deus & homo.* Quem Deus *(vt Paulus ait)* extulit, eiq; nomen dedit, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flecteretur, cœlestium, & terrestrium, & subterraneorum: omniq; lingua confiteretur Dominũ Iesum Christum esse in gloria Dei patris, *hoc est, esse æquali gloria cum patre.* Cum Deus *(inquit Paulus)* inducit primogenitum in mundũ, dicit, Adorent eum omnes angeli Dei. *B. Ioannes scripsit in Apocalypsi se audiuisse omnes creaturas dicentes:* Benedictio, honor, gloria, & robur cessori throni

*Falsum: neq; enim hunc errorem desẽdit Nestorius, neque huiusmodi canon in eo Concilio propositus fuit.

In Ioan. li. 4. cap. 15.

Philip. 2.

Heb. 1. Psalm. 96. Apocal. 5.

Vide Anathematismũ 11. Item ad Theodos. de recta fide, & ad Reginas de recta fide.

throni & agno in ſecula ſeculorum. Et viginti quatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas, & adorarunt eum, qui viuit in ſecula ſeculorum.

Epiſcopus Sarisburienſis.

DEmiror quid Hardingo venerit in mentem, vt tãtam inanium verborum fruſtra effunderet copiam. Omnia hæc teſtimonia & vera ſunt, & rectè ab eo adhibentur, excepto eo ſolo, quod e Concilio Calchedonenſi allatum eſt de Neſtorio. Cæterùm non illud omne de cuius veritate conſtat, mox ad quamlibet cauſam ſtabiliendam aptum cenſeri debet. Plinius ſecundus prudenter admonet, vt qui librum aliquem conſcripturi ſunt, ad titulum atq; argumentum de quo ſcribere inſtituerunt, identidem reſpiciant, ne fortè ab eo, quod propoſuerunt, longiùs aberret eorum oratio: vt nunc noſter Hardingus pulchrè quidem iaculatur, ſed procul a ſcopo. Hæc enim verba nullã faciunt vel ſacramenti, vel eiuſdem adorationis mentionem, neq; omnino aliquid continent, quod quoquo modo ad ſacramentum ſpectet. Niſi fortè velit Hardingus ex hiſce verbis argumentum iſtiuſmodi concludere:

Plin. ſæpe reſpiciendum eſt ad Titulum.

Filius hominis de cælo deſcendit:
Ergo, oportet ſacramentum adorare.

Cyrilli etiam vera ſententia eſt: *Chriſti caro coniuncta eſt cum diuinitate, itaq; naturaliter vitam dat.* Cumq; Chriſtus diceret, *Ego illum ſuſcitabo in die nouiſſimo*, id ſenſit, quemadmodum Cyrillus ſcribit, carnẽ ſuam, quam nos comedimus, reſuſcitaturam eſſe nos in extremo die. Nam quamcunq; gratiam ſeu miſericordiam a Deo cõſequuti ſumus, ea ad nos omnis per Chriſti carnem deriuatur. Auguſtinus ait: *Mortalis factus eſt immortalis, vt peracta ſua morte nos faceret immortales.* Rurſus: *Nos non efficeremur participes diuinitatis eius, niſi ipſe ſuiſſet factus particeps mortalitatis noſtræ.* Ita omnia vera ſunt, vt quę nihil aliud in ſe habeant, quàm illuſtrem horum Chriſti verborum explanationẽ: *Qui manducat carnem meam, & bibit ſanguinem meum, viuet in æternum.* Hardingus autem, vt hæc Cyrilli verba in ſuum ſenſum pertraheret, duos confinxit permagnos errores, vnum, Chriſti corpus non niſi in ſacramento comedi poſſe: alterum nos niſi illud ore percipiamus, & in ventrem ingeramus, comedere nullo modo poſſe: ac ſi vel Chriſtus, vel hi pietate præſtantes patres carnalem aliquem comedendi modũ intellexiſſent. Hæc doctrina facilè poſſit horrore atq; deſperatione hominum mentes perfundere. Nam ſi vera ſit Hardingi defenſio, neminem fore beatæ illius reſurrectionis participem, niſi qui Chriſti corpus comederit in ſacramento, quid tum Chriſtianis infantibus fiet, qui ex hac vita, nunquam accepto ſacramento, deceſſerunt? quis eos in die ſummo exuſcitabit? Num verò cenſet Hardingus paruulos illos ſemel baptizatos, & per baptiſmum Chriſti membra factos, nunquam reſurrecturos, ſed perpetua damnatione perituros, ea tantùm de cauſa, quòd ſacramentum non perceperint? Chriſtus in his verbis non de ſacramẽto loquutus eſt, ſed de ſpirituali manducatione per fidem, ſicuti omnes ſancti patres teſtantur, ad eamq; præſtandam omne corporis munus

Ioan. 6.

Auguſtinus in Pſal. 109.

Auguſtin. in Pſal. 118.

Auguſt.in.6. Ioan. Aug de verbis Apoſtol.ſer.2. Baſil.in Pſal. 33. Baſil.in exhortatione ad ſanctũ baptiſ. Aug. citatur a Beda in 1.Cor. 10. Chryſ.in epiſt. ad Eph.ho.20.

penitus remouet. Propterea Auguſtinus inquit, *Crede & manducaſti:* Et iterum: *Illud manducare refici eſt: Illud bibere, quid eſt niſi viuere?* Similiter Baſilius: *Eſt ſpirituale oris interni hominis, quo recipitur verbum vitæ, quod eſt panis, qui de cœlo deſcendit.* De noſtra autem a mortuis reſurrectione, ait: τὸ βάπτισμα ἀναστάσεως ἐστιν ἀρραβών, *Baptiſmus vis eſt ad reſurrectionem.* Sic Auguſtinus: *Nemini dubitandum eſt, tum vnumquemq; fieri participem corporis & ſanguinis Chriſti, quando in baptiſmo factus eſt membrum corporis Chriſti.* Sic Chryſoſtomus: *In baptiſmo incorporamur in Chriſtum, & facti ſumus caro de ejus carne, & os de oſſibus eius.* Sic fide Chriſti corpus comedimus, non tantùm cogitatione quadam inani ac ſuſpenſa, ſed efficaciter, verè & reipſa: quare nos Chriſtus in die vltimo reſuſcitabit.

Rabanus Maurus.li.1.ca.31.

Fraus autem Hardingiana in hoc, vt dixi, verſatur, quòd is corpus Chriſti comedi nõ poſſe fingit, niſi tantùm in ſacramento, etiam interueniente externi oris munere. Quanquam vt antè e Rabano Mauro oſtendimus: *Sacramentum extrinſecus recipitur ore corporis: corpus autem Chriſti in interiorem hominem recipitur, ſpirituali fidei ore.* Ex his iam apparet, & ſacramentum accipi poſſe ſine Chriſti corpore, & Chriſti corpus poſſe ſine ſacramento ſumi. Hactenus Hardingus nullum omnino de adoratione verbum fecit.

Hardingus falsò citat concilium Epheſinum.

In ijs autem, quæ de Neſtorio meminit Hardingus, magnã falſitatem callidè inſerſit. Nam quòd dicit Neſtorium eam habuiſſe opinionem, nos in ſacramento panis corpus tantùm Chriſti ſine ſanguine accipere, in poculo verò ſanguinem ſolùm ſeorſum a corpore, neq; Neſtorius, etſi hæreticus, in hoc tam prauo errore fuit, neq; tale aliquid memoratur, vel in Epheſino cõcilio, quod hìc falſò ponitur, vel omnino in alio quoquam Concilio, aut antiquo patre. Sed Hardingianæ cauſæ ſumma ijs literarum monumentis nititur, quæ nunquã extiterunt. Si quis ſit in toto illo Concilio iſtiuſmodi canon, vel vlla in aliquo veterũ doctorum facta de eo mentio, proferat Hardingus, vt nos verũ eſſe cognoſcamus: quod ſi autem hunc canonem tam ſæpe, tamq; confidenter vſurpatum, nuſquam poſſit oſtendere, ignoſcat nobis, ſi illum omnes mortales inanibus titulis ludere, & dolo malo agere ſuſpicemur. Etſi fas eſſet, & contra Neſtorium, vt hæreticum quiduis confingere, tamen non debuit iſto modo Concilium generale ementiri. At Cyrillus ampliùs dicit: *Non poſſe nos Chriſti diuinitatẽ comedere, humanitatem eius tantũ comedi.* Ex his Hardingus arbitratur, ſe poſſe quicquid nos de ſpirituali mãducatione, quę fide cõtinetur tradimus, euertere. Sic enim argumẽtabitur

Vos docetis, edere Chriſti corpus non aliud eſſe, quàm credere.

Sed Cyrillus ait, nos non poſſe Deum comedere:

Ergo, ex veſtra doctrina non poſſumus credere in Deum.

Sic nos ei videmur in eas anguſtias redacti, vt rem longè abſurdiſſimã fateri cogamur. Hæc quidem ratio ſpeciem in ſe videtur nonnullam habere: a te igitur peto, Lector, vt & partes eius inſpicias, & quid a me reſpondeatur cognoſcas. Edere in ſermone cõmuni, eſt cibum vel alimentum capere, & in corporum noſtrorum ſubſtantiam conuertere.

metaphoricè autem atque extraordinariè ſæpe ſignificat ſpiritualiter comedere, & cibum cœleſtem ad animas recreandas & nutriendas ſumere. At neutro modo verè dici poteſt, nos deitatem comedere. Nam ſummam diuinæ naturæ maieſtatem neque capere poſſumus, neq; eam in noſtræ naturæ ſubſtantiam redigere. Humanitatem autem ac corpus Chriſti & accipere,& edere, & depaſcere poſſumus, & oſſa ex eius oſſibus,& caro ex illius carne fieri, vt & ille in nobis habitet, & nos viciſſim in illo. Quanquam ergo Chriſtus & Deus & homo ſit, tamen nos non tam diuinitate Chriſti, quàm humanitate primò ac præcipuè paſcimur & viuimus,quatenus homo factus eſt, & carnis atque ſanguinis particeps fuit,& crucifixus eſt, & ſanguinem effudit, & animam in cruce exhalauit. Hic noſter eſt ſpiritualis paſtus, in hoc omnis noſtra conſiſtit vita. Ob hanc cauſam Paulus dicit: *Quod nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, qui dedit ſemetipſum pro me.* Et iterum: *A me abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Et Petrus: *Non aliud eſt nomen ſub cælo, quod datum ſit inter homines, per quod oporteat nos ſeruari, niſi tantùm nomen Ieſu Chriſti.* Sic etiam Cyrillus ait: *Vitam & nutrimentum habemus, non ex diuinitate Chriſti, ſed ex humanitate.* Rectè itaque annotatur in Decretis: *Chriſtus per hoc eſt factus noſter panis, & ſuſtentatio, & vita: quia aſſumpſit carnem noſtram.* Sed cum Cyrillo Hardingus dicet: *Non poſſumus comedere diuinitatem, tamen in Deum credimus: Ergo, contrà ac vos docetis, credere non eſt idem, quod manducare.* Sanè ex Cyrillo atque ex ſumma quadam aliorum veterum patrum conſenſione conſtat, nos non poſſe Deum uel cognoſcere, vel in eum credere, vel eum inuocare, vt ipſe in ſe eſt in diuina ſua maieſtate, ſed eatenus duntaxat, quò ille nobis ſimilis eſſe, noſtramq; fragilẽ induere naturam voluit. Chryſoſtomus ait: *Illum ſi in nuda deitate veniſſet, non cœlum, non terra, non maria, non vlla creatura ſuſtinere potuiſſet.* Sic Hilarius, *Cognitus fieri Deus homini, niſi aſſumpto homine nõ potuit, quia incognoſcibilem cognoſcere, niſi per naturã noſtram, naturam non potuit.* Similiter Cyrillus: *Chriſtus non aliter erit adorabilis niſi credamus, quòd ipſum verbum caro factum eſt.* Sic quoque Auguſtinus: *Reſpice altitudinem ipſius, in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Ecce cibus ſempiternus, ſed manducant Angeli, manducant ſupernæ virtutes, manducant cœleſtes ſpiritus. Quis autem homo poſſet ad illum cibum? Vnde, cor tam idoneum illi cibo? Oportebat ergo vt menſa illa lacteſceret, & ad paruulos perueniret.* Sequitur, *Quomodo ergo de ipſo pane pauit nos ſapientia Dei?* Reſpondet, *Quia verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* Iterum: *Ita verbum incarnatum factum eſt nobis receptibile, quod recipere non valeremus, ſi filius æqualis Deo non ſe exinaniret, formam ſerui accipiens.* Alias prætermitto ſimiles Doctorum ſententias. Hic itaque Cyrilli verborum ſenſus eſt. Nos diuinam Dei maieſtatem neque percipere, neque cognoſcere, neque in eam credere,neque eam adorare, neque edere, neque veſci poſſumus, cum pura ſit,& in ſe ſimplex: ſed cognitio, fides, nutrimentum, & vita noſtra in eo verſantur, quòd Chri-

Ephe. 5.
Hebr. 2.
Gala. 2.
Gala. 6.
Acto. 4.
De conſe. diſt 2. Chriſtus. In Margine.
Chryſ. citatur a Caſſiodor. in Pſal. 17.
Hila. in Pſal. 143.
Cyril. ad Regi.
Auguſtin. in Pſal. 33.
Ioan. 1.
Auguſtin. in Pſal. 109.

ſtus mortalem noſtram naturam acceperit, eamq; diuinitati ſuæ in vnam perſonam ἀχωρίστως coniunxerit.

Hardingus. 17. Sectio.

SEd moleſtum magis quàm neceſſarium eſſet, ſcripturæ locos percẽſere, quæ ad probandam Chriſti adorationem adduci poſſent, cum tantus ſit eorum numerus. Quoniam tamen Lutherus vel ita cæcus, vel potiùs ita perditè impius fuit, vt adorationem negaret, cum interim præſentiam veri & naturalis corporis Chriſti in ſacramento concederet: hîc ea memorabo, quæ Tigurini ſacramentarij contra illum hac in re ſcripſerunt. Quid (inquiunt) an panis verum & naturale Chriſti corpus eſt, an Chriſtus præſens adeſt in ſacramento (vt Papa & Lutherus aſſerunt?) Cur ergo non adoratur Dominus illic, vbi eum præſentem eſſe dicitis? Cur nos id prohibemur adorare, quod non modò ſacramentaliter, ſed etiam corporaliter ſit corpus Chriſti? Thomas tangit verũ corpus Chriſti e mortuis excitati, & mox in genua procidens adorat, inquiens, Deus meus, & Dominus meus. *Diſcipuli Dominum & ante, & poſt reſurrectionem adorant. Matth. 28. Act. 1. & Dominus in Ioanne ait ad cæcum,* Credis in filium Dei? Ipſe autẽ reſpondit, dicens: Domine quis eſt, vt credam in eum? Ieſus dixit ei, tu vidiſti eum, & qui tecũ loquitur is eſt. Tum dixit, Domine credo, & adorauit illum. *Quòd ſi autem nos accepiſſemus panẽ Dominicũ eſſe naturale Chriſti corpus, illud religioſè adoraremus cum Papiſtis. Hæc Zuingliani contra Lutherum, in quibus abunde confirmant adorationem corporis Chriſti in ſacramento, & ſic conſequenter ipſius Chriſti Dei & hominis, propter inſeparatam diuinæ ac humanæ naturæ in perſonæ vnitate coniunctionem, vt vbicunq; corpus ſit, ibi diuinitati eius vniatur ac coniungatur: ac Chriſtus plenè & ſubſtantialiter adſit, verè Deus & homo. Atq; vt clariorem harũ rerum expoſitionem haberemus, Scholaſtici Theologi illud verbum,* concominantia, *vtiliter excogitarunt, perſpicuè ac verè docentes, in hoc ſacramento poſt conſecrationem, ſub panis ſpecie adeſſe Chriſti corpus, ſub ſpecie vini ſanguinem,* ex vi ſacramenti: *vnâ etiam cum corpore ſub ſpecie panis adeſſe ſanguinem, animam, & diuinitatem Chriſti: cum ſanguine quoq; ſub ſpecie vini, corpus, & animam, & diuinitatem adeſſe,* ex concomitantia, *vt vocant, breuiùs, & clariùs eandem fidei doctrinam exponentes, quam ſancti patres in* *Epheſino Concilio contra Neſtorium propoſuerunt. Intelligunt autem, vbi Chriſti corpus præſens adeſt, ibi per neceſſariam conſequentiam adeſſe eius ſanguinem, animam, diuinitatem, & ſic totum plenumq; Chriſtum, Deum & hominem, propter indiuiſibilem, vtriuſq; naturæ in vna perſona connexionem, quandoquidem verbum caro factum, humanam naturam nunquam depoſuit. In hoc autem ſenſu vocabulum illud non eſt a quoquam pio & docto homine improbandum, quantumuis noui quidam magiſtri irrideant, Maiorum ſuorum menſuram implentes, qui ſimiliter vocabula quædam ferre non potuerunt a ſanctis doctiſq; patribus in conciliis generalibus vtiliter inuenta, vt magis commodam haberemus quorundam neceſſariorum fidei articulorum explicationem. Qualia ſunt,* Homouſion, Humanatio, Incarnatio, Tranſſubſtantiatio. *Hic autem obſeruandum eſt, quòd Zuingliani, quos Iuellus ſequitur, in adorationis articulo*

*Falſum: nullum enim in concilio Epheſino propoſitũ fuit huiuſmodi dogma.

Tranſſubſtãtiatio nuper eſt inuenta in cõcilio Lateranenſi Romæ, Anno Domini 1215.

Ioan. 9.

ticulo Lutheranos improbant: & vicissim Lutherani in articulo præsentiæ Zuinglianos redarguunt, ac si singulari Dei prouidentia effectum esset ad conseruandam ecclesiæ tranquillitatem, vt inimici veritatis & verum fatentur, & alteri ab alteris falsitatis arguerentur, vt & hæreticorum bellis pax ecclesiæ constitueretur, & dissidijs concordia catholicorum confirmaretur. Iam postquam luculenter e scripturis confirmauimus, annuentibus etiã Zuinglianis adorationem & cultum diuinũ corpori Christi deberi, vbicunq; diuina eius maiestas illud præsens exhibere voluerit, videamus nunc, vtrũ eandem hanc apud sanctos & antiquos patres doctrinã inuenire possimus.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd nobis Hardingus leues quasdam Lutheri & Zuinglij de hac sacramentaria adoratione dissensiones exprobrat atque obijcit, possum ei respondere, quod quidam olim Philippo Macedoniæ regi, pacem inter Peloponnesios & reliquos Græciæ populos conciliare conanti, respondisse dicitur: *Tu priùs abi* (inquit) *& domi pacem compone.* Eo enim ipso tempore summa exarsit inter coniugem Olympiadem, & Alexandrum filium discordia: ex quo ipse minùs aptus ad pacem inter alios constituendam visus est. Meminisse debuit Hardingus eos, qui maxima sui euangelij firmamenta ac columnæ habentur, post primũ nouæ suæ disciplinæ ortum, in dissidijs perpetuò fuisse, neq; vnquam in concordiam reduci potuisse: Oportuit illũ in mentẽ reuocasse, suæ farinæ doctores, & eos etiam præcipuos doctores Papã Innocentiũ & Scotum contraria atq; repugnantia docere: Scotũ cum Thoma dissidere: Occamum a Scoto dissentire: Petrum de Alliaco cum Occamo digladiari. Nominales cum Realibus decertare: atq; insuper etiã Scotistas cum Scotistis, & Thomistas cum Thomistis ciuilibus inter se bellis sub vno vexillo cõtendere: adeo etiam de ipsis cõsecrationis verbis, alijsq; similibus rebus, & multis illis quidem & magnis, quas sigillatim persequi molestũ esset. Res adhuc in capitali odio constitutæ sunt, nec spes est vnquã reconciliari posse. Itaq; cum domi tam crudelia bella habeant, nõ debuit Hardingus tenues quasdã de re vna aut altera contentiones nobis exprobrare. Esset sanè vehementer optandũ, & faxit (precor) Deus tandẽ aliquando, vt Christi euangelium nullis impedimẽtis impliçatũ per omnes orbis partes liberè manet & fundatur: cæterũ ab initio aliter fuit. Nam cũ primũ euãgeliũ disseminari cœpisset, & martyrũ sanguis adhuc calesceret, erant nõnulli qui dicerent, *Ego sũ Pauli*, alij autẽ, *Ego sum Petri:* & sic inter se diuulsi sunt. Paulus restitit, & in os contradixit Petro: Hieronymus Augustinum hæreseos accusat: Augustinus Hieronymum iubet palinodiam canere: Hieronymus Ambrosium contemnit, & Basilium reprehendit: Cyprianus a Cornelio dissentit: Sabinianus Papa omnes Gregorij prædecessoris sui libros crematos voluit. Ex his apparet sanctos a sanctis, & Martyres a Martyribus in ijs etiam causis, quæ ad religionem spectabant, dissensisse.

Demaratus.

1. Cor. 1. Gala. 2. Aug. epist. 9.

Hinc autem hæretici alijq; a pietate auersi homines calumniandi semper euangelij ansam arripuerunt. Marcion hæreticus existimauit se inter nouum & vetus Testamentum repugnantiam depre-

Tertul. lib. 4. contra Marci.

hendisse, atq; ideo audacter affirmauit, se scripturam falsitatis conuincere potuisse. Hieronymus ait: *Hunc locum nobis obiecit Iulianus Augustus, de dissonantia euangelistarum.* Rursus: *Sceleratus Porphyrius in primo libro, quem scripsit aduersus nos, obiecit Petrum a Paulo esse reprehensum, quòd non recto pede incederet ad euangelium.* Socrates & Sozomenus Christianos propter discordias suas ab infidelibus in publicis conuenticulis, ac foro derisos, & digitis notatos fuisse, scribunt.

Hier. in Matth. lib. 1. cap. 1.
Hier. in proœ. in epi. ad Gal.
Socr. li. 1. ca. 6.
Sozo. li. 1. c. 16.

Cæterùm ista iudiciorum & sententiarũ discrepantia, vt imbecillibus offensioni, & improbis malorum occasioni est, qui contra Deum occasiones captant: ita pijs multorum est effectrix bonorum. Ijs enim, quos Deus secundùm propositum elegit, omnia ad bonum conferunt. Nicolaus Lyranus ait: *Expositorum diuersitas excitat attentionem:* facitq; vt meminerint se esse homines, *& ex parte videre tãquam in speculo,* quippe qui fidem pro mensura tantùm ratáque portione sua acceperint: ac proinde ad scrutandas & excutiendas scripturas nos impellit, neq; sinit hominibus gloriari, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.

2. Cor. 11.
Rom. 8.
Nicol. Lyra. in prolog. in Gen.
1. Cor. 13.
2. Cor. 10.
1. Cor. 3.
1. Cor. 10.

Hi duo præstantes viri, & eximia ecclesiæ Christi membra, quos Hardingus adeo est oratione insectatus, de nullo vnquam Christianæ fidei fundamento, aut principio, sed de vna tantùm sententia, phraseq́ue scripturarum dissenserunt. Vtrique & cognouerunt, & confessi sunt Christi corpus diuino cultu adorari debere, cum sit Diuinitati in vna persona coniunctum. Alter autem ait, quanquam Christi corpus in sacramento prẹsens adsit, ibi tamen in eum finem & vsum non adesse, vt a nobis adoretur: neque omnino præcipimur in verbo Dei hunc illi honorem exhibere. Sic Christi corpus in nobis est, Naturaliter, Realiter, carnaliter, substantialiter, & reuera. Neque tamen propterea debemus alij coram alijs prosterni, vt Christum in nobis præsentem diuino cultu veneremur. Omnis ita horum duorum eruditione præcellentium patrum dissensio in hoc vno momento versata est, quis sit præsentiæ Christi modus. In cæteris summa fuit voluntatum & studiorum consensio, ad falsitatem atque hypocrisin retegendam, Deiq; gloriam amplificandam penitus intenta.

Nos nouum illud suum vocabulum, *Concomitantia,* quod Hardingus tanquam firmissimum quoddam doctrinæ suæ iam ruinosæ fulcimentum introduxit, equidem non miramur, vt ille putat: etsi Paulus præcepit, vt ab inauditis hisce & impijs verbis caueremus: sed illud nomen ad causam tam ineptam ita pueriliter accommodatam esse sanè demiramur. Equidem fateor istas voces, *Homousios, Humanatio, Incarnatio,* disertè in scriptura non inueniri: eorum tamen vis ac sensus, vt ait Epiphanius, vbiq; facilè reperitur.

1. Timoth. 6. profanas verborum nouitates.
βεβήλους κενοφωνίας.
Epipha. contra Semiari. li 3.
ἐδὲ τὰς πανταχοῦ.

Neque illud verbum in Niceno Concilio inuentum fuit primùm. Etiam longo ante hoc Concilium tempore, ab Origene alijsque veteribus, & eruditis episcopis vsurpatum est, quemadmodum ex Socrate constat, cuius hæc sunt verba: *Doctos quosdam ex veteribus & illustres Episcopos, Homousij dictione vsos esse cognouimus.* Et proinde

Socr. li. 1. ca. 8.

Augu-

Augustinus non inuentum hoc nomen, sed *firmatum fuisse* dicit in Niceno Concilio. Quapropter Hardingus cum alibi, tum hic falsus fuit. Auguſt. contra Maximinū lib. 3. cap 14. Firmatum eſt.

Transsubstantiationis autem nomen, hîc ab Hardingo inter hæc verba, *Homousios*, *Humanatio*, *Incarnatio*, numeratur, vt Iudas inter Apostolos. Recens profectò vocabulum, & nuper tandem in lucem editum, circiter mille ducentos annos post natum Christum, regnante in Anglia Ioanne: neque vllum prorsus habet, quo nitatur, in scriptura fundamentum: nomen tamen fuit diu antè impositum, quàm iste fœtus omnino editus esset. Etenim cum ex Florentino Concilio perspici potest, Orientalem Græciæ & Asiæ ecclesiam illud nūquam probasse, tum sanè ad hodiernum vsq; diem auersantur, nec ij a quibus primùm excogitatum & confictum est, certi aliquid adhuc de eo statuerunt. Concil. Florēt. Sessione vltima.

Hoc enim verbum, *Transsubstantiatio*, mutationem & transitum vnius substantiæ in aliam significat: ipsi autem dictu esse intolerabile putant, Substantiam panis in substantiam corporis Christi migrare: atq; iccirco ipse Scotus illud repudiat ac fugit: & satius esse censet affirmare, panem euanescere, & subitò auolare, & tum Corpus Christi in illius locum succedere: atq; hæc iam est communis ac recepta scholarum sententia. Verùm istud mutationis genus, *Transsubstantiatio* nullo modo dici potest: sed potiùs, *Cessio*, *Annihilatio*, *Successio*, *Substitutio*. Eat ergo Hardingus, & nouum nomen quærat: hoc enim non quadrabit. Ita post mille ducentorum annorum disquisitionem aliquid tandem inuestigarunt: quod tamen cuiusmodi sit, nondum ipsi intelligunt. Tamen eorum (si dijs placet) de hac re decretum, cum Niceno Concilio scilicet comparatur. Beno Cardinalis, qui illo tēpore vixit, Gregorium septimum Papam trium dierum ieiunium, ac processionem solennem sanxisse scribit, quo signum aliquod de cœlo impetraret, ex quo certior fieret quid de eo statuendum esset, ad extremum tamen, rem ipsam sine oraculo transegit. Beno in vita Hildebrandi.

De nouo autem hoc commēto *Concomitantiæ*, erat quidem omnino necessarium, vt postquam religionem excogitassent nouam, vocabula quoque noua fingerent, quæ ei subsidio essent. Quod Christus dicit, *Hoc est corpus meum*: Illi, *Hoc est corpus meum, & sanguis meus*. Quod Christus ait, *Hic est sanguis meus*: Illi, *Hic est sanguis meus, & corpus meum*: atq; in vtraq; parte totum Christum, Deum atq; hominem inesse asserunt. Si ex illis quæratis, vnde ita esse norunt, respondebunt se, non ex verbo Dei cognoscere, sed ex nouo hoc *Concomitantiæ* figmento. Similiter Hardingus hîc iam nullo quidem se posse scripturæ testimonio sacramenti adorationem confirmare, sed sua tantùm, opinor, *Concomitantia* fatetur.

Hardingus. 18. Sectio.

Quid Apostoli sua ætate de hoc articulo censendum docuerūt, ex eo potest æstimari, quod in Dionysio legimus, qui fuit Pauli discipulus, eoq; nomine fidem mereretur. Is sanctum hoc mysterium adorat & veneratur his verbis: Sed ô diuinum penitus sanctumq; mysterium, ob- Ex lib. de Hierarch. cap. 3.

ducta tibi per signa obscuritatum, quasi vela & integumenta, patefacta perspicuè nobis ostende, mentisq; nostræ oculos singulari & clarissima luce obtege.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc ab Hardingo locum esse ad confirmandam sacramenti adorationem allatum miror. Quid enim? Num arbitratur Hardingus, quicquid compellatur eo modo, illud omne cultu honoréq; diuino affici? An est oblitus ecclesiæ suæ Romanæ in more positum esse, Sacrum Oleum his verbis salutare, *Aue sanctum Oleum?* Aut illi e memoria excidit se in sua ecclesia crucem ligneam sic affari, *Aue Rex noster:* aut eandem hanc crucem e lignea materia fabricatam sic orare, & precari: *O Crux aue, spes vnica hoc passionis tempore, auge pijs iustitiam, reisq; dona veniam?* Num illum propterea existimabimus vel terrenæ creaturæ diuinũ honorem impartire, vel Christum præsentem quidem adesse, sed ligni forma occultari? Hoc quidem satis sit ad hunc Dionysij locum explicandum. Opinor Hardingum memoria tenere, sacramentum ab Epiphanio *rem dici insensibilem*, quæ neq; nos videre possit, neq; preces nostras exaudire: neq; ignorat, Pachymerem Græcum scholiasten, hęc Dionysij verba in hunc sensum interpretari: *O diuinum & sacrum mysterium. Affatur illud tanquam rem animatã, & meritò: quemadmodum & Theologus magnus Gregorius ait, O magnũ & sanctum Pascha: & eiusmodi sacrum mysterium ipse est Dominus noster Iesus Christus: ad quem loquitur sanctus.* Ad eum (inquit) in cœlo versantem, non ad illud, quod in mensa coràm iacet. Atq; hanc fuisse Dionysij mentem, ex ijs verbis intelligi potest quæ proximè præcesserant: *Ingrediamur, (inquit) ab effectis ad causas:* id est oculos nostros ab aspectabilibus sacramẽtis reuocemus & Christum spiritualiter intueamur, cuius ea sunt sacramẽta, quiq; in illis repræsentatur. Similiter de Olei consecratione loquutus est Dionysius, *adducamus vela, & spiritualem ipsum fulgorem intueamur.* Per hunc autem spiritualem fulgorem Christũ procul dubio intellexit. Docet ergo nos corporeis oculis aliud, spiritualibus aliud videre, corporeis quidem quæ adsunt, spiritualibus verò que absunt. Atq; vt harum rerum nobis cumulatior fides constet, D. Andreæ verba, quibus materialem eam, in quam actus est, crucem compellat, expẽdamus, *Salue Crux quæ hîc stas, tandiu me expectans. Lætus accedo, noui enim tuum secretum, noui mysterium. Video in te, quæ mihi a Domino meo promittũtur. Recipe me ô electa Crux qui tam humilis sum propter Deum, & redde miserum seruulum suo Domino.* Hîc manifestam inuocationem, hîc perspicuã adorationẽ habemus. An eã ergo nobis opinionẽ hæc verba injicient, vt Andream diuinum ligneæ cruci honorem præstitisse existimemus?

Epiphanius in Anchorato.

Paphymeres ὅς ἐμψύχῳ αὐτῇ διαλέγεται.

Sed quoniam Hardingus huic Dionysij loco nonnihil confidere videtur, nos vnius mysterij ex alio explicationem petamus. Ambrosius aquam baptismi ad hunc modum affatur: *O aqua, quæ humano aspersum sanguine orbem terrarum lauisti: O aqua, quæ sacramentum esse Christi meruisti. Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria &c.* Num verò nobis necessa-

Abdias in Andrea.

Ambro. in Luc. lib. 10. cap. 22.

necessariò existimandum erit, quòd Ambrosius aquam hoc modo alloquitur & compellat, eam vel aures habuisse, atq; audiuisse: vel Christum ipsum in ea præsentem adfuisse corporaliter? Sunt verò cum panis, tum aqua elementa materialia vitæq; expertia. Quopropter sicut Ambrosius alterum, ita alterum affatus est Dionysius, non aliter. Sed quandoquidem Hardingus Amphilochij sui causa quicquid Verona nouarum rerum venerit, libenter amplexurus videtur, quanta nos illic pietate virginis Zonam inuocare doceant attẽdamus. Precationis formula hæc est, *O veneranda Zona, fac nos hæredes æternæ & beatæ vitæ: & hanc nostram vitam ab interitu cõserua. Tuam hæreditatem, tuum populum ô Intemeratæ Zona intemerata conserua. Habeamus te vires & auxiliũ, murum, & propugnaculum, portum & salutare refugium.* Hæc precatio ab Euthymio quodam peruetusto & perdocto Græco scriptore facta esse dicitur, quem proximo hoc anno Aloysius Lipomanus episcopus Veronensis in lucem edidit, Venetijs ac Louanij excusum, in duobus ingentibus voluminibus, eiusdem argumenti. Atq; ne res parum in se authoritatis haberet, bellus ille catholicus pater & eruditus Veronæ episcopus Lipomanus, hunc locum in margine singulari consilio obseruauit in hũc modum, *O quam magna & mira petit a veneranda Zona?* Hæc quanquam ita sint, non tamen Hardingum opinor dicturum eam fuisse vel Euthymij, vel Lipomani mentem, vt virginis Zonam diuino cultu venerandam esse iudicarent.

Hardingus. 19. Sectio.

Homil. 5. in Diuersos Euangelij locos.

ORigenes nos docet, *quomodo Christum in sacramento priusquam illud accipiamus, adorare & venerari oporteat, his verbis:* Quando sanctum cibum, illudq; incorruptum accipis epulum, quando vitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & sanguinem Domini: tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur. Et tu ergo humilians temetipsum imitare hunc Centurionem, & dicito: Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Vbi enim indignè ingreditur, ibi ad iudicium ingreditur accipienti.

Episcopus Sarisburiensis.

QVàm verò facile est imperitos & ignaros homines in fraudẽ inducere? Origenes in omni illo loco nullam facit neq; adorandi sacramenti, neq; realis & corporalis Christi in eo præsentiæ, neq; carnalis alicuius in corpora nostra introitus mentionem: sed accepta ex historia Centurionis occasione, qui se indignum, qui Christum in ædes exciperet, existimauit, quibus modis Christus in fideles immigret, ostẽdit. Duas autem vias disertè meminit in eo loco: vnam, quando homo quisquam pius ad nos accedit: alteram, cum sacram communionẽ percipimus. Hæc illius verba sunt: *Quando Sancti & Deo acceptabiles ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur. Et tu sic existimes, tãquam Dominum suscipiens. Et aliud: quãdo*

Matth. 8. Luc. 7.

illud incorruptum ſanctumq; accipis epulum. Ex huius ergo ſancti Patris ſententia, ſicut Chriſtus per epiſcopum, aut virum ſanctum ad nos ingreditur, ita quoq; per ſacrorum myſteriorum participationem ingreditur. Ita etiam in prima eiuſdem libri Homilia habet. *Nobiſcum Deus per Euangeliſtarum & Apoſtolorum prædicationem, per ſui ſancti corporis & ſanguinis ſacramentum: per glorioſæ crucis ſignaculum*. Per hæc omnia Chriſtus ad nos accedit, & in nobis verſatur: ſicuti ipſe ait: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſq; ad conſummationem ſeculi*. Ita in veteri teſtamento, quando portabatur arca Domini, ipſe quoque Dominus eleuari & ſubuehi quodammodo viſus eſt. Et iccirco Sacerdotes quando eam tollerent, dicebant, *Exurgat Deus*, cumq; ea in exercitum allata eſſet, dixerunt, *Ipſe Dominus venit*: capta autem arca, *Iſraelis gloriam captam eſſe* clamabant.

Origen. in diuerſos Euangelij locos. Homil. 1. Matth. 8. Numeri 10.

2. Regum 4.

Neq; exiſtimandum nobis eſt, Origenem de reali aliquo, aut corporali Chriſti in ædes noſtras aduentu loquutum eſſe. Verba enim, ſuaq; ipſius interpretatio repugnant. Nam ſic in eodem loco ſcribit: *Tantùm dic verbo: tantùm veni verbo: verbum aſpectus tuus eſt, opusq; eſt conſummatum: Oſtende abſens Corpore, quod præſens ſpiritu conſummare potes*. Sic Chriſtus ait: *Ego & pater ad illum veniemus, & cum illo manebimus*. Quo in loco carnalem aliquem, aut corporalem aduentum cogitare non oportet. Quocirca quandocunque Chriſtus noſtras domos inierit, ſiue per pium quempiam hominem, ſiue per corporis ſui ſacramentum, ſiue per crucis ſignum, ſiue, vt Auguſtinus ait, per fidem, ſiue per baptiſmi ſacramentum, Origenes corda nos noſtra ſubmittere docet, & Chriſtum ſic venientem his verbis excipere: *Domine indignus ſum, vt tectum meum ſubeas*. Si ex his concludat Hardingus Origenem præcipere, vt ſacramentum adoremus, Epiſcopum quoq;, alioſq; homines pios, tanquam Deos diuino honore adorare, ab eodem doceri nos dicat neceſſe eſt.

Orig. in diuerſos Euangelij locos. Hom. 5. Abſens corpore. Luc. 14.

Augu. In Ioan. tractatu 50.

Hardingus. 20. Sectio.

Res inuiſibilis ſacramenti eſt corpus ſanguisq; Chriſti quæ in cœlo ſunt.

Quis neget Cyprianum rem inuiſibilem huius ſacramenti adoraſſe, quæ eſt corpus & ſanguis Chriſti, cum in eo diuinitatem, non minùs quàm in Chriſti perſona eſſe fateatur? quod quidem his verbis oſtendit: Panis iſte, quem Dominus diſcipulis ſuis porrigebat, non effigie, ſed natura mutatus, Omnipotentia verbi factus eſt caro. Et ſicut in perſona Chriſti humanitas videbatur, & latebat diuinitas, ita ſacramento viſibili ineffabiliter diuina ſe infundit eſſentia.

In ſermone de cœna Domini.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HVnc Cypriani locum Hardingus, tãquam inuictam cauſæ ſuæ defenſionem crebrò vſurpauit: ſingulis autem occaſionibus reſponſum repetere ſuperuacaneum eſſet. Conſentaneum itaq; iudicaui, optime Lector, ad ſecundam decimi articuli, & ad quartam 21. ſectionem te remittere, vbi luculentam reſponſionem dabo. Hoc interim obſeruare

uare licet Cyprianum hîc nullum facere de ſacramento adorãdo verbum: diuinationes autem illæ, quibus Hardingus vtitur, non ſatis firmum habent argumẽti pondus. Cæterùm vt Cyprianus *diuinam eſſentiam in viſibile ſacramentum ſeſe infundere* affirmat, hoc idem Paulinus aquæ baptiſmi tribuit: *Concipit vnda Deum*. Auguſtinus ſimiliter de baptiſmo dicit, *Sacramento ſuo diuina virtus aſſiſtit*.

Auguſt. contra Donatiſt. lib. 3. cap. 10.

Hardingus 21. Sectio.

In 1. priorem ad Corinthios.

*Chryſoſtomus inſignem locum habet de Adoratione corporis Chriſti in ſacramento, in ſuis in Paulum commentarijs, in quo etiam & * realem præſentiam, & ſacrificium confirmat.* Nolimus obſecro, nolimus (*inquit*) impudentes nos ipſos interimere: & quando id corpus propoſitum videris, dic tecum, propter hoc corpus non ampliùs terra & cinis ego ſum: non ampliùs captiuus, ſed liber. Hoc corpus affixum, verberatum, morte victum non eſt. *Poſt hæc ad adorandum & venerandum Domini corpus in ſacramento omnes hortatur.* ' Hoc corpus (*inquit*) in præſepe reueriti ſunt magi, & viri impij, & barbari longo itinere confecto, cum timore & tremore plurimo adorauerunt. Imitemur igitur ſaltem barbaros nos, qui cœlorum ciues ſumus. Illi enim cum id præſepe & tugurium tantùm, neque eorum quicquam quæ tu nunc intueris, viderent, ſumma acceſſerunt reuerentia & honore. Tu verò non in præſepe id ſed in altari: non mulierem, quæ in vlnis teneat, ſed ſacerdotem præſentem & ſpiritum perabunde ſuper propoſito diffuſum ſacrificio vides. *Hic idem pater in Miſſa ſua precationem facit coram ſancto ſacramento, ijſdem prope verbis, quibus Baſilius*. Attende Domine Ieſu Chriſte Deus noſter, de ſancto habitaculo tuo, & de ſede gloriæ regni tui, & veni ad ſanctificandum nos, qui ſurſum cum patre ſedes, & deorſum nobis inuiſibiliter aſſiſtis: dignare, tua potenti manu tribuere nobis immaculatum corpus tuum & pretioſum ſanguinem, & per nos omni populo. *In eadem Chryſoſtomi Liturgia ſeu Miſſa, clariſſimum adorationis ſacramenti teſtimonium habetur, his verbis:* Sacerdos adorat, & diaconus in eo quo eſt loco, ter ſecretò dicentes: Deus propitius eſto mihi peccatori: Sic populus, & ſimiliter omnes adorant deuotè & reuerenter. *Apud eundem patrem, alia quoque precationis forma reperitur, qua Græci Sacerdotes ad hodiernum vſq; diem in adorando Chriſti corpore in ſacramento vtuntur: his autem verbis continetur:* " Domine non ſum dignus, vt intres ſub ſordidum animæ meæ tectum. Quemadmodum autem non dedignatus es in cauerna, & in ſtabulo brutorum animalium iacere, & domum Simonis leproſi inire, & meretricem etiam, ac peccatorem mei ſimilem ad te venientem recepiſti: dignare etiam ingredi in præſepe animæ meæ ratione vacuæ, & in" corpus meum ſordidum, mortuum, & leproſum. Et ſicut non auerſatus es os inhoneſtum meretricis tuum incõtaminatum pedem oſculantis: ita Domine Deus noli me, licèt peccatorem auerſari, ſed pro tua bonitate dignare me fieri participem ſanctiſſimi corporis & ſanguinis tui.

* Falſum: nullam enim Chryſoſtomus realem præſentiã ſtatuit ſed mẽtes tantùm noſtras in cœlum excitat.

' Hoc corpus, in hoc ſacramento repræſentatum.

Coram ſacramento, ſed nõ in ſacramento.

" Hęc oratio ad ipſum Chriſtũ inſtituitur, nõ ad ſacramentum, nec ad aliquid omnino realiter in ſacramẽto concluſum.

" Myſtico quodam loquendi genere Chriſtus intrat in corpora noſtra, quãdo ſacramentũ corporis Chriſti in noſtra corpora accipimus.

Episcopus Sarisburiensis.

QVod suprà ad Dionysij & Origenis sententias a nobis respõsum est, id huic etiam Chrysostomi loco explicando aptè inseruire potest. Tamen vt aliquanto adhuc luculentiùs verborum Chrysostomi sensum animo perspicias, scito Christiane Lector, Chrysostomum in eadem ipsa Homilia, cuius hîc Hardingus meminit, ita scribere: *Quid significat panis? Corpus Christi.* In suis quoq; in Matthæum Homilijs sic habet: *In istis vasis non est verum corpus Christi sed mysterium corporis eius continetur.* Et propterea in eadem Homilia in epistolam ad Corinthios animos populi abstrahit ab aspectabilibus panis & vini elementis, & in cœlum vsque cogitationes eorum rapit. Sic populum affatur: *Vbi cadauer, ibi Aquilæ: cadauer est Domini corpus, propter mortem: aquilas autem appellat, vt ostendat ad alta eum oportere contendere, qui ad hoc corpus accedit.* Postea addit: *Ascende ergo ad cœli portas, & diligenter attende, imo non cœli, sed cœli cœlorum: & tum quod dicimus, intueberis.* Sic igitur Chrysostomus cum populo agit, acsi iam in cœlo cõstitutus esset, eúmq; hortatur non vt panem & vinum, quæ corrumpuntur, sed vt verum Christi corpus & sanguinem intueatur: non externum sacramentum, sed sacramenti substantiam: non ea, quæ coram adsunt, sed quæ, quoad carnalem præsentiam, absunt. In sacra enim communione nihil aliud oculis nostris subijcitur, nisi crux & mors Christi, agnusq; Dei, qui peccata mundi tollit. *Atq, hæc ipsa recordatio* (inquit Augustinus) *sic nos facit commoueri, tanquam videamus præsentem Dominum in cruce.*

Chrysost. in 1. Cor. Hom. 24.

Chrysost. in opere imperfecto. Hom. 11.

Chrysost. in 1. Cor. Hom. 24.

De cons. dist. 2. semel mortuus

Postquam ergo corda populi in cœlum sustulisset, & in ipso Christi conspectu collocasset, sic eos deinde alloquitur: *Propter hoc corpus, non amplius terra & cinis es, hoc corpus te liberum fecit, hoc corpus pro te fractum fuit in cruce: hoc corpus cum Magis adorare debemus: hoc inquam, corpus non iam in terra, sed ad dextram Dei in cælis:* hoc nimirum corpus, quod spiritu vides, quodq; fide tangis, cuius illud, quod accipis sacramentum, mysterium est. Sic Emissenus ait: *Sacrum Dei tui corpus fide respice, mente continge, cordis manu suscipe.*

De cons. dist. 2. Quia corpus.

Sed obijciet Hardingus Chrysostomum dicere, *vt Christus fuit in præsepi, ita nunc in altari esse, & vt semel fuit in mulieris vlnis, ita iam in sacerdotis manibus esse.* Christum & illic fuisse, & hic esse verum procul dubio est: cæterùm non vno, eodemq; modo. In stabulo enim corpore præsens fuit: in sacra mensa adest sacramento tenus: mulier illum manibus tenuit reipsa, sacerdos manibus tenet duntaxat in mysterio. Sic Paulus ait, *Christus habitat in cordibus nostris:* & idem sanè Christus qui in præsepi iacuit, vnus est idémq; Christus: discrimen in modo præsentię versatur. Etenim in præsepi iacuit corporis præsentia: in cordibus nostris iacet fidei præsentia.

Ephes. 3.

Quòd si hæc interpretatio nimiùm exquisita atque inuoluta Hardingo videatur, hoc adiungam, Christum in mensa poni, vt fideles homines

mines in ea positi esse dicuntur. Augustinus sic populum alloquitur: *vos estis in calice, vos estis in mensa.* At populus in ea non est realiter, crassè,& reuera, sed in mysterio. Ita etiam Christi corpus in mensa est, non crassè, non realiter, non reipsa, sed in mysterio. Atque vt Chrysostomus dixit, *Sacerdos Christum tenet in manibus:* ad eundem quoque modum Gregorius, *Abel tenuit Christum manibus*, idq; etiam quater mille annis, antequam Christus natus esset: neq; nudum signum aut inane symbolum tenuit,sed eundem ipsum Christū,quem Esaias vidit, quemq; Ioannes Baptista digito demonstrauit. Sic enim se habent illius verba: *Quem Ioannes in ostensione, quem Esaias in loquutione, hunc Abel significando in manibus tenuit.* Chrysostomus itaque sacerdotem ita tenere Christum manibus dicit, vt Ioannes Baptista, vt Esaias, vt Abel Christum tenuerunt.

August. citatur a Beda. in 1. Corinth.10.

Grego.in Iobū lib.29. cap.38.

Hanc autem fuisse Chrysostomi mentem, ex ipso orationis filo atque tractu manifestum esse potest. Ait enim, *Vides spiritum sanctum: vides ac tangis illud regale corpus:* sic ille de spirituali visione, tactionéq; loquutus est, qua nos res quantumuis longissimè disiunctas & remotas, videmus tamen & tangimus. Nam quod ad externam visionem attinet, nouit Hardingus,spiritum sanctum eo modo percipi non posse: ipsique adeo papistæ *corpus Christi inuisibiliter esse in sacramento,* docent.

Verùm ne quid hinc accipiat Hardingus ansæ, quò genus hoc visionis imaginarium esse & inane cõtendat, illa Hieronymi verba memoria repetat, quæ is ad Paulã & Eustochium scribit de ipsarũ Bethleemæ commoratione: *Magos tria deferentes munera in visione beatis oculis vidisti: ipsa eadem munera fide Deo obtulisti: cum ijsdem Magis Deum puerum in præsepio adorasti.* Vidit magos, & tamen non vidit: eorum munera accepit, neque tamen accepit: puerum in præsepi adorauit, tamen puer in eo non fuit. Hæc illa quidem non reipsa,nec reuera,quanquam minimè fictè aut imaginariè, sed verè & efficaciter per fidei præsentiam perfecit.Hoc modo magi Christū viderunt:hoc nos etiam nunc Christum videmus:hoc modo illum adorarunt, hoc & nos illum adoramus. Ij viderunt,& adorarunt illum in terris versantem: nos illum cœlo videmus & adoramus:illi eum corpore habuerũt pręsentem: nos illum habemus corpore quidem absentem, fidei soli præsentem.

Hieronym. ad Paulam,& Eustochium.

Atque hoc illud est,quod Ambrosius dixit, *Magis videtur quod non videtur:* id est, Nos fide certiùs, quàm oculis corporeis videmus. Corporis enim oculus nos fallere potest: mentis autem oculus, qui est fides, non potest.

Ambros.de his qui initiantur Mysterijs.ca.3.

Hardingi ratio ex his conclusa, sic habet: *Sacerdos in sacra cœna obeunda dicebat, Deus miserere mei peccatoris, & Respice nos ô Domine Iesu Christe Deus noster de sancto tabernaculo tuo, & de throno gloriæ tuæ: Ergo, precatus est, & adorauit sacramentum.* Ex his præmissis multò aptiùs contrà concluisset: Sacerdos mentem ab his terrestribus ac corruptibilibus elementis auocauit, & Christum in cœlo adorauit in tabernaculo & throno gloriæ suæ: Ergo, non adorauit sacramentum.

Hardingus. 22. Sectio.

AMbroſius poſtquam illorum prophetæ verborũ ſenſum diu multumq́; indagaſſet & inueſtigaſſet, Adora & cole ſcabellum pedum eius, quia ſanctum eſt: *tandem ita concludit, ſcabellum illud eſſe terram, quia ſcriptum eſt*, cœlum eſt ſedes mea, & terra eſt ſcabellum pedum meorum: *& cum terra, vtpote creatura, non ſit adoranda, per terram, eam nempe terram intelligit, quam Dominus Ieſus in carnis ſuæ aſſumptione de virgine Maria accepit. Hinc ergo clariſſima illa verba ad teſtandam ſacramenti adorationem habet:* Itaque per ſcabellum terra intelligitur, per terram autem caro Chriſti, quam hodie quoque in myſterijs adoramus, & quam Apoſtoli in Domino Ieſu adorarunt. *De ſpiritu ſancto lib. 3. cap. 12. Pſal. 96. Eſai. 66.*

Erudita illa, quam Auguſtinus habet tractatio, in hunc locum Pſalmi, Adorate ſcabellum pedum illius, quia ſanctum eſt, *adeo perſpicuam habet huius rei confirmationem, vt ea ex omnibus authoritatibus, quarum ingentem copiam habemus, minimè ſilentio præteriri debeat. Ipſum locum paulò fuſius deſcribere volui. Sic verba habent.* Adorate ſcabellum pedum eius, quoniam ſanctum eſt. Videte fratres quid nos iubeat adorare. Alio loco ſcriptura dicit. Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Ergo terram nos iubet adorare, quia dixit alio loco, quod ſit ſcabellum Dei? Et quomodo adorabimus terram, cum dicat apertè ſcriptura, Dominum Deum tuum adorabis: & hîc dicit, Adorate ſcabellum pedum eius? Exponens autem mihi, quid ſit ſcabellum pedum eius, dicit: Terra autem ſcabellum pedum meorum. Anceps factus ſum, timeo adorare terram, ne damnet me, qui fecit cœlum & terram. Rurſum timeo non adorare ſcabellum pedum Domini mei, quia pſalmus mihi dicit, Adorate ſcabellum pedum eius. Quæro quid ſit ſcabellum pedũ eius, & dicit mihi ſcripura, Terra ſcabellum pedum meorum. Fluctuans conuerto me ad Chriſtum, quia ipſum quæro hîc, & inuenio, quomodo ſine impietate adoretur terra, ſine impietate adoretur ſcabellum pedum eius. Suſcepit enim de terra terram, quia caro de terra eſt: & de carne Mariæ carnem accepit. Et quia in ipſa carne hîc ambulauit, & ipſam carnem nobis manducandam ad ſalutem dedit: nemo autem illam carnem manducat, niſi priùs adorauerit: inuentum eſt, quemadmodum adoretur tale ſcabellum pedum Domini, & non ſolùm non peccemus adorando, ſed peccemus non adorando. Nunquid autem caro viuificat? Ipſe Dominus dixit, cum de ipſa condemnatione eiuſdem terræ loqueretur, Spiritus eſt, qui viuificat, caro autem nihil prodeſt. Ideo & ad terram quamlibet cum te inclinas, & proſternis, non quaſi terram intuearis, ſed illum ſanctum, cuius pedum ſcabellum eſt, quod adoras: propter ipſum enim adoras: ideo & hîc ſubiecit, Adorate ſcabellum pedum eius, quoniam ſanctum eſt. Quis ſanctus eſt? In cuius amore adoras ſcabellum pedum eius. Et cum adoras illum, ne cogitatione remaneas in carne, & a ſpiritu non viuificeris: ſpiritus enim, inquit, viuificat, caro autem nihil prodeſt. Tunc autem quãdo hoc Dominus commendauit, de *In Pſal. 98. Eſai. 66. Deut. 6. 10. Matth. 4.*

Chriſtum mãducamus in cœlo ſedentem. Itaque illum nõ ſub accidentibus latentem: ſed in cœlo ſedẽtem adoramus. Ioan. 6.

de carne ſua loquutus erat,& dixerat, Niſi quis manducauerit carnem meam non habebit in ſe vitam æternam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

AMbroſius, & Auguſtinus cum de Pſalmi expoſitione conſentiunt, tum quod ad ipſam rem attinet, neq; a nobis quoquã modo diſſident,neq; cum Hardingo ſentiunt.Nos quidẽ Chriſti carnẽ humiliter adorare docent,ſacramentum autem carnis Chriſti nuſquam nos adorare iubent.Sic iam Hardingus inanem laborem ſuſcepit, vt rem priùs probatam identidem probet.Quod autem illius intererat probaſſe,de eo nullum verbum fecit.Eſt hoc nimirum ſimplicitate & inſcitia lectoris nimis præfidenter abuti, cum ei perſuadere coneris hos ſanctos patres nos vt ſacramentum adoremus docere, cum de adorando ſacramento nihil omnino dicant.

Sed inſtabit Hardingus,oportere nos carnem Chriſti adorare:fatemur,agnoſcimus,credimus, populum docemus,quemadmodũ antiqui patres docuerunt, neminem illam carnem comedere,qui eam nõ priùs adoret:quíq; non adorat,eum capitaliter Deum offendere,& corporis Chriſti reum fieri. Verùm quo pacto eam edimus, ſic eam quoq; adoramus. Edimus eam in cœlo ſedentem ad dextras Dei:illuc nos corda noſtra erigimus,ibíq; illam adoramus. Ambroſius inquit: *Stephanus in terris poſitus Chriſtum tangit in cælo.* Iterum *Non corporali tactu Chriſtum, ſed fide tangimus.* Et vt Chriſtum tangimus, ita quoq; Chriſtum videmus,nempe ſpiritualibus duntaxat fidei oculis. Sic Ambroſius in loco ſuprà citato habet,*Stephanus intra cælos Dominum cernit,* atque vt illud glorioſiſſimum ſpectaculũ non externis oculis obiectũ, ſed planè fuiſſe ſpirituale intelligamus, Auguſtinus ſcribit, Stephanum ſub tecto in conſeſſu iudicum tum ſtetiſſe,& cœlos apertos vidiſſe,cum non poſſet corporeis oculis per tecti culmen ſuſpicere, cœlúmq; intueri: ibi nos Chriſti corpus videmus, ibi nos illi appropinquamus: ibi nos illud tangimus: ibi guſtamus: ibi edimus: ibi adoramus.

Ambro.in ſermone. 58. De Maria Magdalena.

Ambro. in Lucam. lib.10.ca. 24.

Ambro. in ſermone. 58. De Maria Magdalena.

Auguſt. de cognitione veræ vitæ.cap.42.

Adeóne craſſam eſſe & corpoream Chriſti religionem exiſtimat Hardingus, vt nullo modo poſſimus eius corpus, niſi corporaliter præſens ante oculos poſitũ edere aut adorare? Auguſtinus quidem ait: *Si reſurrexiſtis cum Chriſto, dicit fidelibus, dicit corpus & ſanguinẽ Domini accipientibus.Si reſurrexiſtis cum Chriſto,quæ ſurſum ſunt ſapite, vbi Chriſtus eſt in dextra Dei ſedẽs,quæ ſurſum ſunt,quærite,non quæ ſuper terram.* In hoc autem ipſo loco,quem hîc Hardingus citat, Auguſtinus habet: *Spiritualiter intelligite quod loquutus ſum.Nõ hoc corpus quod videtis mãducaturi eſtis.* Ita in eodem loco Auguſtinus ſuam ipſe mentem expoſuit atque explanauit. Vt impij poſſunt eſſe in Chriſtum contumelioſi, ita ſine controuerſia pijs licet Chriſto honorem deferre. At impij vt Paulus ait, Chriſtum in cœlo verſantem crucifigunt: & Chriſtus cum in cœlo eſſet ad Paulum ait in terra agentem, *Saule, Saule cur me perſequeris?* Quocirca pij in terra conſtituti, Chriſtum in cœlo ſimiliter adorare atq; venerari poſſunt.

Auguſt.in pſal. 39.

Coloſſ.3.

Auguſtin.in Pſalm.98.

Hebræ.6.

Acto.9.

Verùm obijcient illud, quod Ambrosius habet, *Nos Christi carnem in mysterijs adorare.* Hinc omnis illorũ error nascitur. Ambrosius enim non ait hoc modo, nos mysteria aut carnem Christi realiter præsentem & materialiter in mysterijs comprehensam adoramus, sicuti Hardingus fingit: Tantùm ait, *Nos Christi carnem in mysterijs adoramus*, hoc est in celebrandis mysterijs. Est procul dubio officium nostrum corpus Christi adorare in Dei verbo, in sacramẽto Baptismi, in mysterijs corporis & sanguinis Christi, vbicunq; deniq; vestigium, aut signum illius vllum appareat: præcipuè verò in sacris mysterijs, in quibus viuam totius Christi in carne peregrinationis imaginẽ expressam habemus. Ista autem adoratio, vt diximus antè, neq; ad sacramentum refertur, neque corporalem aliquam, seu carnalem præsentiam postulat. Sic Hieronymus ait: *Paula adorauit Christum in præsepio:* Et se Christum in sepulchro adorasse dicit. Sic Chrysostomus *nos corpus Christi in sacramento baptismi adorare* docet: Neq; tamen corpus Christi tum vel in præsepio, vel in sepulchro præsens fuit, vel nunc in aqua Baptismi præsens adest. Hoc scilicet modo nos carnem Christi in mysterijs adorare scribit Ambrosius.

Hieronym. ad Paulam & Eustochi.

Chrysostom. in Marcum hom. 14.

Hardingus. 23. Sectio.

IDem *Augustinus morem & consuetudinem sui temporis ostendit, quod ad Christi adorationem in sacramento attinet, sic scribens ad Honoratum in versum* 21. *Psalmi.* Edent pauperes & saturabuntur: *& in alterum illum* Manducauerunt & adorauerunt omnes Diuites terræ. Neque frustra *(inquit)* ita distincti sunt, vt de pauperibus suprà diceretur: Edent pauperes, & saturabuntur, hic verò, Mãducauerunt & adorauerunt omnes diuites terræ. Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Domini & accipiunt de corpore, & sanguine eius, sed adorant tantùm, non etiam saturantur quoniam non imitantur. *Similiter in expositione illius Psalmi,* Manducauerunt *(inquit)* corpus humilitatis Domini sui etiam diuites terræ, nec sicut pauperes saturati sunt vsque ad imitationem, sed tamen adorauerunt * illud, hoc est per adorationem agnouerunt Christum Dominum suum illic præsentem adesse.

Epist. 120. cap. 21.

In psalm. 21.

diuites adorant sed non saturantur quia non imitantur

* Falsum: in loci depravatione situm. Hardingus, Illud, de suo addidit.

Episcopus Sarisburiensis.

EAdem huic loco, quæ superiori, responsio potest accommodari. Augustinus hîc de Christo, non de sacramento adorando loquitur. Vniuersa autem eius oratio in Allegoria quadam esuriendi, comedendi, implendi, & adorãdi sita est. Nos Christum esurimus, nos Christum comedimus: nos Christo in cœlis sedente saturamur: nos etiam Christum in cœlis commorantem adoramus & veneramur.

At Augustinus ait: *Comedunt Pauperem.* Nos Christum non iam ampliùs in paupertatis œconomia esse nouimus. Deus illum extulit, & nomen ei dedit, quod est supra omne nomen, & illius pedibus omnia subiecit.

Philippen. 2. Hebræ. 2. Ephes. 1.

ſubiecit. Auguſtinus autem Chriſtum iccirco pauperem appellat, quia ſe ipſe adeo humilem & abiectum cõtemptúmq; effecit, & quia factus eſt obediens vſque ad mortem, eamque mortem etiam crucis. Huius illum crucis, mortis, paupertatíſque ratione amplectimur: Ex eo corpore, quod pro nobis fractum eſt, viuimus: eo ſanguine, qui pro nobis effuſus eſt, reficimur. Sic ergo nos Chriſtum comedimus, & ſuſtentamur, & vitam ex eo noſtram haurimus, quatenus ſanguinem ipſe ſuum effudit, & pauper factus eſt.

Pauperes, qui ſe ipſi repudiarunt & aſpernati ſunt, Chriſtum in cœlo ſedentem manducant, & eo ſatiantur: Diuites illum manducant quidem, & eum quoq; in cœlo ſedentem adorant, ſed non explentur. Vident quippé Chriſtum illum eſſe verum Meſſiam, qui venturus expectabatur: vident omnia completa & peracta eſſe, quæ de illo prophetæ prædixerunt: noménq; illius ad extremos vſq; mundi fines propagatum eſſe intelligunt: credunt nullum eſſe aliud nomen ſub cœlo, per quod ſeruari poſſint. Propterea illius nomen profitentur: in illum credunt: illum comedunt, & adorant. Verùm non omnem mundi curam penitus deponunt: non ſe repudiant: Chriſtum non ſequuntur: & proinde Chriſto non ſaturantur. Sic Auguſtinus ſuam ipſe ſententiam exponit: *Inde erat piſcator ille Petrus, inde erat alius piſcator Ioãnes & Iacobus frater ipſius, inde erat etiam publicanus Matthæus. De pauperibus ipſi erant qui comederunt & ſaturari ſunt, talia paſſi, qualia manducauerunt. Cœnam ſuam dedit, paſſionẽ ſuam: ille ſaturatur, qui imitatur.* Hactenus Auguſtinus nullum omnino verbum fecit, vel de adoratione, vel de ſacramento, vel de corpore Chriſti, tanquam realiter præſente in ſacramento. Eſt itaq; Hardingus grauiùs culpandus, quòd verba Auguſtino de ſuis addere, eiúſq; ſententiam planè corrumpere & deprauare voluerit. Non eſt profectò Catholici hominis officium, antiquos & priſcos patres ita accipere. Equidem quòd Auguſtinus dicit: *Nec ſicut pauperes ſaturati ſunt vſq; ad imitationẽ: Sed tamen adorauerunt:* Huic Hardingus de proprio adiecit *(illud)* quod quidem in Auguſtino non reperitur, atq; ita ſententiam concludit ad hunc modum, *Sed tamen adorauerunt & venerati ſunt illud.* Ac veluti hæc ipſa Auguſtini verba eſſent, hanc ſuam affinxit interpretationem, *nempe adorãdo agnouerunt Chriſtum Dominum illic præſentem eſſe.* Amici ac ſubſcriptores ſui non facilè tanta eum eſſe ſolertia crediderint. Authoritates ei nõ facilè deeſſe poſſunt, dum integrum illi erit pro arbitrio nouas cõminiſci atq; confingere. Cæterùm Auguſtinus neque commentarium, neque textum iſtum agnoſcit, neque corporalis huius præſentiæ vllam vnquam mentionem fecit. Nos Chriſtum videmus & colimus in cœlo ſedentem, vt ſuprà dictum, & confirmatum eſt.

Auguſtinus optimus ſui interpres ſic ait, *Habes aurum, ſed non dum tenes Chriſtum præſentem.* Auguſtinus Chriſtum hîc præſentem eſſe negat, Hardingi autem commentarius adeſſe Chriſtum hic præſentem confirmat. Reputet iam ſecum lector, vter horum potiùs credendus ſit.

Actor. 13. Roman. 10. Actor. 4.

Auguſtin. in Pſalm. 22.

Auguſtin. in eundem pſalm.

Auguſt. Dominj. quinta poſt Trini. ſerm. 2.

vter credendus

Hardingus 24. Sectio.

INsuper scribēs contra Faustum Manichæum, inter alia ostendit, Ethnicos homines credidisse Christianos propter eum honorē quem beato sacramento, quod ex pane vinoq; consecrato constat, detulerunt, Bacchum & Cererem coluisse, Deos falsos, ab Ethnicis propter granum, vinumq; ab illis inuentum in honore habitos. Ex quo argumētum possumus meritò colligere, homines fideles illa ætate corpus & sanguinem Christi, in sacramento sub panis ac vini formis adorasse. Nam alioqui infideles existimare eos Bacchum, Cererémq; diuino cultu prosequutos esse non potuissent.

Hæc conclusio parū est attentè considerata Ethnici enim nunquam sunt Bacchum, Cererémq; sub panis viniq; formis venerati.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc coniectura & absurda prorsus, & insulsa est: quo sanè magis miror, Hardingum hominem doctrina excultum & argumētorum copia tanta, quanta prædicat, affluentem, isto vnquam vti voluisse. Ipsi enim pueri qui nondum e scholis grammaticis excesserunt, Ethnicos eos qui Bacchum, Cererémq; vt Deos coluerunt, pani tamen & vino diuinum honorem nunquam exhibuisse norunt. Ipséq; Cicero homo Ethnicus dicere potuit, *Quis tam stultus est, vt id, quo vescitur, credat esse Deum?* Iuuenalis quoq; Ethnicus poëta hanc fatuitatem irridet:

Cicero de natura Deorum.

Iuuenalis.

O sanctas Gentes quibus hæc nascuntur in agris Numina.

Barbari atq; ignari Ethnici Bacchū ac Cererem & inuenisse primos panem vinúmq;, & ea hominibus ad vsus vitæ necessarios indicasse crediderunt: cum antè & glandibus querneis vescerentur, & aquā biberēt. Quocirca hoc tam insigne beneficium sempiternis memoriæ monumentis celebrare cupientes, alteram pane, vino alteri ū coluerunt. Quòd autem panis & vini naturas adorauerint, existimo Hardingum non facilè posse demonstrare. Potuisset itaque argumentum sic instituere. *Christiani sua sacramēta ita colere iudicati sunt, vt Ethnici panem ac vinū coluerunt: at Ethnici panem & vinum diuino honore nunquā dignati sunt: Ergo Christiani sacramenta sua diuino cultu nunquam adorauerunt.*

Hardingus. 25. Sectio.

ALium adhuc longè apertissimum de hoc cultu & adoratione locum in eodem reperimus a Gratiano recitatum: Li. senten. prosperi. "Nos autē in specie panis & vini (*inquit*) quam videmus, res inuisibiles carnem & sanguinem honoramus: "nec similiter comprehēdimus has duas species, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem panem esse & vinum, quod natura formauit: post consecrationem carnem verò Christi & sanguinem, quod benedictio (sacerdotis) consecrauit.

De consecr. distin. 2. Nos autem.

" Hoc nomine speciei Augustinus substantiam & naturam panis intelligit.

" Accidētia panis post consecrationem similiter sunt, quemadmodū antè fuerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

PRimùm hæc, quæ repetit Hardingus verba, neque in ipso Augustino reperiuntur, cuius ea nomine ac titulo introducta iam sunt, neq; in sen-

in ſententijs Proſperi. Gratianum autẽ ne Hardingus quidem ignorat, vbiq; fere Doctores ementitum eſſe, quo minorem meretur in huiuſmodi rebus fidem. Cæterùm, quod ad rem attinet, nos quidem panem, vinum, aquam, ex ſe nihil profectò aliud eſſe, quàm caducas tenuéſque creaturas cognoſcimus: ſi de illis ita prorſus, vt in ſe ipſis ſunt, non aliter cogitemus, omnia noſtra ſacramẽta inania erũt. Proinde pij ſanctíq; patres, nos ab externis & aſpectabilibus creaturis abducere, & ad ſenſum atque ſubſtantiam ſacramentorum reuocare ſemper contendunt. Atq; hoc eſt quod Auguſtinus habet, *In ſacramentis videndum eſt, non quid ſint, ſed quid ſignificẽt.* Sic in concilio Niceno ſcribitur: *Vides aquã? cogita diuinam vim, quæ in aqua latet.* Sic Chryſoſtomus habet: *Antequam ſanctificetur panis panem nominamus: diuina autem ſanctificante illum gratia, mediante ſacerdote, liberatus quidem eſt ab appellatione panis: dignus autem habitus eſt Dominici corporis appellatione: etiamſi natura panis in illo remanſerit.* Itaque ex Chryſoſtomi ſententia panis non deſinit eſſe panis, ſed ſpeciem pariter & ſubſtantiam priorem ſeruat abſq; hac, quam iſti fingunt, tranſſubſtantiatione atq; naturæ mutatione. Verba diſerta ſunt, nec poſſunt ab Hardingo eludi, tamen non idem eſt, quod priùs fuit: quandoquidem corporis etiam Dominici appellationem aſciuit. Sic Auguſtinus quoq; inquit: *Quicunq; in Manna Chriſtum intellexerunt, eundẽ quem nos, ſpiritualem cibum manducarunt:* id eſt, verũ Chriſti ipſius corpus. Illis ergo Manna Chriſti corpus fuit, non idem quod antè extitit. Hoc autem Bertramus dilucidiùs exponit: *Chriſtus vt nunc panem conuertit in corpus ſuum, ita tum Manna de cælo datum ſuum corpus inuiſibiliter operatus eſt.* Sicut ergo panis eſt corpus Chriſti, ita quoq; Manna fuit corpus Chriſti, ídque arcano quodam modo, & per immenſam Dei potentiã. Sic itaq; Mannæ, panis, vini, & aquæ elementa mutantur, neq; eadem ſunt, quæ priùs extiterunt: ac proinde in ſingulis his corpus Chriſti ſpiritualiter, non quaſi realiter ſeu carnaliter præſens, ſed tanquam in cœlo veneramur. Hanc rem vniuerſam, ciúſq; cauſas, Auguſtinus ad hunc modũ perſequi videtur. *Signacula quidem rerum diuinarum eſſe viſibilia doceatur, ſed res ipſas inuiſibiles in eis honorari: nec ſic habẽdam eſſe illam ſpeciem* (nimirum panẽ, vinum, aut aquã) *benedictione ſanctificatã, quemadmodũ habetur in vſu quolibet: dicendum etiam quid ſignificet, & ſermo ille, quem audiuit, quid in illo cõdatur, cuius illa res ſimilitudinem gerit.* His adiungit, *Deinde monẽdus eſt ex hac occaſione, vt ſi quid etiam in ſcripturis audiat, quod carnaliter ſonet, etiamſi non intelligat, credat tamen ſpirituale aliquid ſignificare.*

Auguſt. contra Maximinũ li. 3. Concil. Nicen. κρυπτομένην. Chryſoſto. ad Cæſarium Monachum.

Auguſt. de vtilitate pœnitẽtiæ. 1. Corinth. 10. Bertramus de ſacramen. Euchariſtiæ.

Auguſtin. de catechizandis Rudibus. ca. 26.

Hardingus. 26. Sectio.

OMiſſis plurimis locis quos ad hanc cauſam confirmandam, ex antiquis patribus adducere liceret, ne moleſtus eſſe videar, in manifeſtiſſimo illo Theodoreti loco acquieſcam, qui de externis ſacramenti ſignis aſſirmat, quòd licet ea poſt myſticam benedictionem in prioris naturæ * *proprietate maneãt: vt pote quæ & cerni non minùs poſſint, quàm antè, intelligantur tamen &*

* Falſum: Theodoretus enim ait: *Manent imprimis ſubſtãtia.* Dialog. 2.

Si Hardingi valet interpręta-tio, externa ſigna ſunt corpus Chriſti & diuino honore ſunt afficiẽda.

credãtur ea eſſe, quæ per conſecrationem facta ſunt, & diuino honore colantur. Hæc illius verba ſunt, Intelliguntur ea eſſe, quæ facta ſunt, & creduntur, & adorantur, vt quæ illa ſint quæ creduntur. *His verbis Theodoretus cum realem præſentiam, tum Adorationem ponit. Realem quidẽ præſentiã in eo, quod ait, externa hæc ſigna ſiue ſymbola poſt conſecrationẽ fieri ea, quæ non videntur, ſed intelliguntur & creduntur, id eſt rem huius ſacramenti inuiſibilem, quæ eſt corpus & ſanguis Chriſti. Adorationẽ autẽ diſertis verbis ſtatuit, quãdoquidem ex myſtica benedictione ſigna exiſtunt, & verè ſunt ea, quæ creduntur eſſe, ipſum nempe corpus & ſanguis Chriſti. Secus enim abſit vt homines Chriſtiani inſtituantur, creaturas inſenſibiles, panem nimirum & vinum adorare & venerari. Quæ quidẽ non vt ſigna, (id enim nefas eſſet,) adorari dicit, ſed vt ea ipſa, quæ eſſe creduntur. Nunc lectori Chriſtiano æſtimandum relinquo, num hæc ſacramenti adoratio, per quam ſacrum corporis Chriſti in ſacramento cultum ſignificamus, figmẽtum quoddam nouum ſit, nuper in eccleſiam introductum, circiter annos abhinc trecentos, ſicuti Iuellus in concione pro certo auſus eſt affirmare.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

EX his Theodoreti verbis Hardingus & realem præſentiã, & ſacramenti quoq; adorationem probare ſe poſſe confidit: nec ſanè dubito, quin prudens lector facilè ſit perſpecturus alterum ab eo perinde, atque alterum confirmari. De reali præſentia nullum omnino verbum facit Theodoretus. Eius dicendi ratio ad tranſſubſtantiationem potiùs ſpectare ac propẽdere videtur: cui tamẽ Theodoretus vel in primis aduerſatur, eamq; rem & abſurdam, & ab inſcitia profectam eſſe iudicat, vt mox docebo. Cum autẽ duas perſonas Theodoretus dialogi more diſputantes introducit, orthodoxum & hæreticum, Hardingus in dogmatis ſui defenſione cum hæretico ſentire, eiúſq; vti argumentis tanquam orthodoxis cogitur. Sic enim hæreticus illic, vt nunc Hardingus, loquitur: *Symbola Dominici corporis & ſanguinis, alia quidem ſunt ante inuocationem Sacerdotis: ſed poſt inuocationem mutantur, & alia fiunt.* De ſubſtantiæ autem mutatione loquitur, quemadmodum Hardingus: orthodoxus ad hæc reſpondet, *Signa Myſtica poſt ſanctificationem non recedunt a natura ſua. Manent enim in priori ſubſtantia, & figura, & forma.* Deinde ait, *Eadem tamen ſymbola panis & vini, quæ priorem ſubſtantiam retinent, intelliguntur, & creduntur, & adorantur, vt quæ ſint illa, quæ creduntur.*

Theodoret Dialog. 2. inconfuſus.

Vt quæ ſint illa, quæ creduntur.

Hîc iam, quæſo, Chriſtiane lector, obiter repete: Hardingus naturã ſubſtantiamq; panis ac vini omnino tolli, atq; ad nihilum intercidere contendit: orthodoxus autem in priori natura atq; ſubſtantia remanere affirmat. Si orthodoxi hominis orthodoxa ſit ſententia, tum parum orthodoxam eſſe Hardingi defenſionem eſt neceſſe.

At Hardingus obijciet, ſigna tamen iſta adorantur. Sic quoque Auguſtinus inquit, *Baptiſma, vbicũq, eſt, veneramur.* Sed vt luculẽtius adhuc reſponſum habeas, ſcias lector, Theodoretum Græcum fuiſſe Epiſcopum

Auguſtin. Epiſt. 164.

pum, Græcos autem diuinum ſacramento honorem nunquam, ne ad hodiernum vſq; diem, detuliſſe. Præterea Ambroſius ſic de ſacramento habet: *Veniſti ad altare, vidiſti ſacramenta poſita ſuper altare, & ipſam quidem miratus es creaturam. Tamen creatura ſolennis, & nota.* Hic Ambroſius ſacramentum, in vno loco bis creaturam appellat. Neque nobis Hardingus Theodoretum ea pietate virum creaturam diuino honore dignari voluiſſe perſuaſerit.

Ambroſi. de Sacrament. lib. 4. cap. 3.

Atqui Theodoretus *ea adorari affirmat.* Ad hoc ſuprà in poſtrema obiectione reſpondimus. Etenim ſumus ab Auguſtino edocti, *in ſacramentis videndum eſſe, non quid ſint, ſed quid ſignificent.* Hoc autem ſenſu intelliguntur, & creduntur, & adorantur, vt quæ ſignificent ac repræſentent ea, quæ creduntur. Auguſtinus ait: *Sacramenta ſunt verba viſibilia.* Verba nonnunquam pro rebus, quas verba ſignificant, ponuntur. Sic inquit Hilarius: *Verba Dei ſunt illa, quæ enuntiant.* Sic Chriſtus, *Verba mea ſunt ſpiritus & vita*, quia ſunt inſtrumenta ſpiritus & vitæ. Sic Origenes habet, *Hoc quod modò loquimur, ſunt carnes Chriſti.* Eodem quoque modo ſacramenta ſunt Chriſti caro, & ita intelliguntur, & creduntur, & adorantur. Cæterùm omnis iſte nõ in illis reſidet honor, ſed ad res, quæ ſignificantur, ab illis transfertur. Sed Hardingus inſtabit, ex hac interpretatione, *Adorantur* idem eſſe, quod *non Adorantur*, tantùm ad ea nos deducunt, quæ adorari debent: ex hoc verò nihil ſequitur incommodi. Ita enim Theodoretus ſuam ipſius mentem perſpicuè explicat. Eius, quæ ſtatim ſubſequuntur, verba hæc ſunt: *Confer ergo imaginem* (id eſt ſacramentum) *cum exemplari* (id eſt corpore Chriſti) *& videbis ſimilitudinem: oportet enim figuram eſſe veritati ſimilem.* Theodoretus ſacramentum imaginem, ſimilitudinem, & figuram vocat. Non eſt Hardingus, opinor, dicturus imagines, ſimilitudines, figuras diuino honore dignas eſſe. His autem Auguſtini regula de eadem re aptè congruit: *Qui adorat vtile ſignum diuinitus inſtitutum, cuius vim ſignificationemq; intelligit, nõ hoc veneratur quod videtur, & trãſit: ſed illud potiùs, quo talia cuncta referenda ſunt.* Hic Auguſtinus minimè abſurdum eſſe putat vt ſignum pos & venerari, & nõ venerari dicamus: hoc autem non tantùm de ſacramento corporis Chriſti, ſed de baptiſmi quoq; ſacramento dixit, ſic enim porro ait in eodem loco: *Sicuti eſt baptiſmi ſacramentum, & celebratio corporis & ſanguinis Domini. Quæ vnuſquiq; cum percipit, quo referantur, imbutus agnoſcit, vt ea non carnali ſeruitute, ſed ſpirituali potiùs libertate veneretur.* Poſſem his inſulſiſſimi illius, & ineptiſſimi ſecundi Niceni concilij verba adijcere: *Venerandas imagines perfectè adoramus: & eos, qui ſecus conſitentur anathematizamus.* Poſtea tamen dicunt, *Honor imagini exhibitus refertur ad prototypum.* Sic ergo illud concilium imagines *honorari*, id eſt, non honorari confirmat. Nunc paucis Hardingianam horum verborum interpretationem excutiamus.

Auguſt. contra Maximin. li. 3.

Auguſt. contra Fauſtũ Manichæ lib. 19. ca. 15.

Hilari. de Trin. lib. 6.

Ioan. 6.

Origen. in Numer. hom. 23.

Auguſtin. de doctrina Chriſtiana. lib. 3. ca. 9.

Auguſtin. in eodẽ capite.

Theodoretus ait: *panis & vinum non mutantur, neq; amittunt priorem naturam:* hoc eſt, iuxta nouam hanc interpretationem, *priorem naturam penitus amittunt.*

1.

2. *Remanent in ſubſtantia ſua:* id eſt (inquit Hardingus) *non remanent in ſubſtantia ſua.*

3. Præterea Hardingus ait: Accidentia panis & vini ſigna ſunt corporis Chriſti: panis & vinum nulla ſigna ſunt.

4. Aſpectabilia accidentia inuiſibile corpus & ſanguis Chriſti fiunt: panis & vinum nihil fiunt.

5. Signa fiunt ea, quæ ſignificantur, ídq; actu, & reuera. Ita vna res, vno tempore, vnóq; modo & ſubſtantia eſt, & accidens: viſibilis & inuiſibilis: & vt ſcholaſtici loquuntur, *Fundamentum pariter, & Terminus:* quod profectò ſemper monſtrum naturæ habitum eſt: Tot errores vix ſatis in ſe præſidij ad vnum errorem tuendum habent.

Nunc lectorem Chriſtianum facilè intellecturum ſpero, quàm verè Hardingus promiſſum ſuum exoluerit, & ſacramentum eſſe adorandũ cõfirmauerit. Equidem ex omni hoc doctorum numero, quos hîc meminit, nullus eſt (Theodoretum vnum excipio, in quo aliquam habere præſidij ſpeciem videri voluit, quémq; nos modò clarè & dilucidè ſumus interpretati) qui vllam vel de externi ipſius ſacramenti adoratione, vel de Chriſto, quaſi in ſacramento præſente feciſſe mentionem videatur.

Summi illius ſectæ magiſtri nos ſacramentum liberè, vt nullam interim idololatriæ occaſionem demus, venerari niſi trãſſubſtantiatione poſita atq; ſancita non poſſe ſtatuunt. Omnes autem tranſſuſtantiationem recens eſſe inuentum Laterani concilij Romæ nuper habiti intelligunt. Et D. Tunſtallus ante illud tempus integrum omnibus fuiſſe contrà ſentire tradit: quapropter non eſt a fide alienum, nullam extitiſſe huiuſmodi ante illud tempus adorationẽ. Fuiſſet enim cum ſummo idololatriæ periculo coniuncta. Cæterùm poſtea quemadmodum diximus, Honorius Papa decreuit & mandauit, vt populus adoraret: Vrbanus Papa nouam feriarum celebritatem ei addidit *corporis Chriſti.* Clemẽs autem Papa eam magna quadã indulgẽtiarum largitione cõfirmauit. Hęc illa vetuſtas, atq; hęc illa eſt huiuſce adorationis proſapia.

Anno Domini. 1215.

Tonſt. lib. 1. de ſacramen. Euchariſtiæ fol. 46.

Extra. de celebratione Miſſarum. Clement. lib. 3. tit. 16. ſi Dominum.

Hardingus. 27. Sectio.

QVòd autem hanc adorationem penitus abolere cupiens, magnum ab idololatria periculum oſtendit, ſi ſacerdos minùs verè conſecraverit, ad hoc reſpondere licet, Iacobum in nullo verſatum fuiſſe conſcientiæ periculo, quòd is Labani dolo cum Lia concubuerit, quam Rachelam eſſe crediderat, neq; eo nomine fuiſſe adulterij accuſandum, quandoquidem bona fide egit, & ſe Rachelæ coniugis conſortium habere credidit. Sic is idololatriæ non eſt inſimulandus, qui Chriſtum diuino honore in pane non conſecrato proſequitur, quem tamen ille bona fide conſecratum eſſe arbitratur. Quod ad hanc rem attinet, Auguſtinus præclarè dixit: Magis opus eſt diiudicare atque dignoſcere, cum ſe Satanas transfigurat velut Angelum lucis, ne fallendo in aliqua pernicioſa ſeducat. Nam quãdo ſenſus corporis fallit, mentem verò non mouet a vera rectáque ſententia, qua quiſq;

Exilis admodũ manifeſtæ idololatrię defenſio: ita quidem idololatræ ſua idola Deos eſſe bona fide crediderunt.

Gen. 29.

Enchirid. 80.

quisq; vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum vel cum se bonum fingens ea facit siue dicit, quæ bonis angelis congruunt, etiamsi credatur bonus, non est error Christianæ fidei periculosus aut morbidus. Cum verò per hæc aliena ad sua incipit, tunc eum dignoscere, nec ire post eum magna & necessaria vigilantia est. *Hæc Augustinus: atq; hæc de adorando sacramento, vel Christo potiùs in sacramẽto hactenus.*

Episcopus Sarisburiensis.

INgens periculum, summúmq; illum, qui hinc ostenditur, idololatriæ metum Hardingus Rachelæ atq; Leæ exemplo facilè depelli ac discuti posse putat: atq; ita arcanam Dei prouidentiam ad manifestum errorem tuendum introducit, Leamq; nos pro Rachela accipere, atq; creaturam pro Deo venerari docet. Hîc autem necessarium erit paucis explicare quot modis, ex ipsorum disciplina ignarus populus falli ac decipi possit, honorémq; Deo debitum ei rei, quæ vel ipsorum iudicio Deus non est, tribuere. Sic igitur dicunt, Si sacerdos forte oblitus fuerit vinum in calicem infundere, atq; ita consecrationem sine vino perfecerit: Thom. par. 3. q. 83.

Aut si panis ex alia vlla, quam triticea farina conficiatur, quod nonnunquam accidere potest: Ioan. de Burgo pupilla oculi cap. 3.

Aut si tanta fuerit aquæ copia, vt vini naturam vincat ac mutet: Idem.

Aut si vinũ iam acuerit, & proinde consecrationi nequeat inseruire: Idem.

Aut si tredecim panes in mensa positi fuerint, sacerdos autem de duodecim tantùm consecrandis cogitauerit: Quod cum sit, nullum omnino consecratum esse dicunt: Gerson. contra Floretum. li. 4 Extra. de celebra. Missar. de Homine.

Aut si sacerdos dissimulauerit, vel consecrationis verba prætermiserit, aut si oblitus fuerit, nec attenderit: In his singulis, alijsque huiusmodi occasionibus nihil consecratur, ac propterea populus, quando sacramentum adorat, ex ipsorum adeo sententia gloriam Deo debitam creaturæ impartit, quod nihil profectò aliud est, quàm idololatriam admittit.

Atq; vt omnes huius rei futilitatem summam perspiciant, quidam ex illis ita scribit: *Quòd si sacerdos plures ante se panes habens in ipso tempore consecrationis, illum vnicè & præcisè panem quem manu tenet, consecrare intendit, quidam dicunt, reliquos non consecrari: tu verò dicito cum Scoto omnes consecrari.* Amplius ait: *Quòd si sacerdos precisè statuerit alterum dimidium panis consecrare, non itidem alterum, tum integro pane, altera tantùm pars consecratur, altera minimè.* Summa Angelica Euchari. stia. 26.

Gregorius Papa habet, *Si qui presbyteri in crimine fornicationis iaceant, & in peccato suo perseuerent, benedictio eorum vertetur in maledictionem: qui verò huic saluberrimo præcepto obedire noluerint, idololatriæ peccatum incurrent.* Distinct. 81. Si qui.

In eo loco imperiti homines versantur: tot modis, tamq; facilè in fraudẽ impelli possunt. Etsi enim sacerdotis vitã morésq; ex parte aliqua cognitos habere possunt, quomodo tamen de absconditis verbis,

de intentione, de mente, aut voluntate certi esse possunt? Sin minùs, quî tum eis sacramentum adorare, sine idololatriæ horrore ac periculo liceat?

Ipsi autem perspiciunt, id nullo modo fieri posse: atque iccirco hoc incommodum futili quodam commento a seipsis excogitato sarcire conati sunt. Dicunt enim non oportere nos sacramentum adorare, nisi conditionaliter, id est, nisi fuerit consecratum, atq; ita Thomas Salisburiensis ait: *Nullus quantumcunq; sit simplex, vel quantumcunq; sit discretus, debet præcisè credere hoc esse corpus Domini, sed cum hac conditione, si in consecratione ritè sint acta omnia: aliter enim asseret de creatura, quòd ipsa sit creator, & ita esset idololatria.* Hac disciplinæ ratione Hardingus populum docet in genua prolabi, & sacramentum isto modo adorare: Si sis reuera Deus, tum ego te adoro, si nõ sis Deus, ego te minimè adorabo. Arnobius scribit priscos Ethnicos solitos olim fuisse Iouem sic inuocare: *Siue tu Deus es, siue tu Dea es.* Sic Dei populus inducitur, vt Dei honorem ignotæ rei tribuat, & creaturam pro Deo colat.

Thomas in lib. 3. Sentent. dist. 9.

Thomas Salisburien. de arte prædicandi cap. 25.

Arnob. lib. 3.

Hæc cum ita sint, tamen Rachelæ & Leæ exemplis excusari debẽt: ac si Hardingus ad hunc modum ratiocinari vellet: Iacob summa Dei prouidentia cum Lea concubuit vice Rachelæ: Ergo tutò possumus nudam creaturam diuino honore afficere, eique dicere, Tu es Deus noster: tu cœlum terramque condidisti, nos Deum præter te nullum habemus: atq; hæc omnia nullo idololatriæ periculo. Non ita luderet Hardingus, si quid sit gloriam Dei propriam in rem alienam transferre, quæ non sit Deus intelligeret: hoc sanè non est Deum spiritu & veritate colere.

Gen. 29.

Ioan. 4.

D. Martinus multò maiorem adhibuit hac in re cautionem, sicuti ex ijs, quæ de eo scribuntur liquet. Cum enim Diabolus ad illum accederet, & se Christum esse simularet, ac proinde in genua prosterni, & ipsum adorare Martino imperaret: *Nequaquam* (respondit Martinus) *nescio enim num tu sis Christus: nisi Christum eadem specie ac forma videro, in qua crucifixus est, nunquam illum adorabo.* Augustinus habet: *Audistis quia Messias Christus est: audistis quia Christus unctus est. Non sic posuit Iacob lapidem unctum, vt veniret & adoraret. Alioqui idololatria est, non significatio Christi.* Theophilus olim interrogatus, quamobrẽ imperatorem pro temporis illius consuetudine, diuino honore dignari nollet, respondisse fertur, *Quia non ad hoc institutus est imperator, vt adoretur: sed vt legitimo honore honoretur.* Ita etiam si ex nobis quæserit Hardingus, cur diuinum sacramento honorem non deferamus, pius ac simplex homo, sic ei respondere poterit: *Quia institutum est vt sanctè & religiosè accipiatur, non vt adoretur: vt sacramentum, non vt Deus.* Etenim in vniuersa scriptura, sanctisq; patribus nec præceptum, quo impellamur, nec exemplum, quo vt ita faciamus inducamur, habemus. Nos Christi corpus adoramus, nõ tantùm ad minimum momentũ, quousq; nimirum sacramentum sacerdos sursum leuare teneréq; potuit, idq; cum dubitatione etiam nonnulla, recténe faciamus, an contrà, quod cum omni consolatione vacat, tum conscientiam horribili terrore perfundit:

Sulpitius in vita Martini.

Augu. in Ioan. tract. 8.

Theophilus contra Autolicum lib. 2.

fundit: sed beatum illud atq; glorioſum corpus eo modo, quo ſanctus ille Martyr Stephanus veneratus eſt, in cœlo ſcilicet ad dextras diuinæ potentiæ conſtitutum, eóq; ſine dubitatione aut periculo, etiam omnibus temporibus in ſempiternum adoramus, nóſq; Chriſtum in ipſa carnis noſtræ natura ac ſubſtantia, Dominum eſſe Dei patris maieſtate circunfuſum credimus atq; confitemur.

FINIS.

DE CONOPEO.

ARTICVLVS NONVS.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VEL tum ſacramentum in Conopeo ſuſpenſum fuiſſe.

Hardingus. 1. Sectio.

SI quidem ſalutare ſacramentum nullo modo reſeruari debere diſertè Iuellus affirmaret, cui inſtituto pyxis atq; Conopeum in Anglicanis eccleſijs inſeruiebant, quemadmodum noui iſtius Euangelij aſſertores cum verbis, tum re faciunt: id verò non exigua teſtimoniorum luculentiſſimorum, omniq; exceptione maiorum multitudine facilè liceret cõfirmare. Quod cum ipſe ſatis intelligeret, illius præſtantioris auguſtioriſq; rei mentionẽ callidè omiſit, quoq; meliùs articulos hoſce ſuos cumularet & adaugeret, & contra ſacramentum nonnihil protuliſſe videretur, eiuſdẽ in Conopeo ſuſpenſionem negat, atq; redarguit: in quo perinde facit atq; Momus, qui cum nihil vituperatione dignũ in venuſtiſſima Venere perſpicere poſſet, eius reprehendere crepidam voluit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ARticulus iſte, cum ex ſe nullius eſt pene momenti, ideóq; facilè diſſimulari ac præteriri potuit, niſi idololatriæ affinis eſſet, tum ab Hardingo, ſuiſq; collegis exilibus admodum, tenuibúſq; confirmationibus ſtabilitur, quemadmodũ, fauente Deo, planiſſimè docebo. Collibuit Hardingo in ipſo ſtatim initio, ſeipſum, ſuíq; ſtudioſos oblectandi cauſa, nos magiſtros nouos nuncupare: cum

tamen ipſe nullum omnino hactenus veterem doctorem proferre poſſet, niſi per vim atq; fraudē, qui pro ipſo manifeſtò ac liquidò faceret. Quanquam hi noui doctores nec ita ſunt noui, nec ab antiquitate ita derelicti, ac iſti eos videri, haberíq; cupiunt. Nam quod ad tollendam ſacramenti reſeruationem attinet, quam hîc Hardingus inopiæ ſuæ ſubleuādæ cauſa, etſi cum iſto articulo minimè quidē neceſſitate coniunctam inuexit, teſtimonijs pariter atq; exemplis præſtātium vetuſtorúmq; & catholicorum patrum nituntur ac ſuſtentantur. Etenim Cyprianus habet: *panis iſte recipitur, non includitur:* Clemēs, quem Apoſtolorum fuiſſe comitem Hardingus prædicat, in hunc modum ſcribit: *Tanta in Altario holocauſta offerātur, quanta populo ſufficere debeam: quòd ſi remanſerint, in craſtinum non reſeruentur.* Origenes ſeu Cyrillus (idem enim liber vtriuſq; nomine inſcribitur) inquit: *Dominus panem, quem diſcipulis ſuis dabat, non diſtulit, nec iuſſit ſeruari in craſtinum:* Eius ratio inſtitutionis Chriſti forma continetur: quandoquidem Chriſtus non dixit, *Accipite, ſeruate:* ſed, *Accipite, Comedite.* Hieronymus ait: *Poſt communionem, quæcunq; de ſacrificijs ſuperfuiſſent, illic in eccleſia communem cœnam comedentes pariter conſumebant.* Idem etiam dicere videtur Auguſtinus: *Panis ad hoc factus in accipiendo ſacramento conſumitur.* Heſychius ſacramenti reliquias igni ſtatim conſumi ſolitas fuiſſe teſtatur. Nicephorus *eaſdem reliquias quibuſdam in locis fuiſſe pueris in ſchola diſcentibus datas, quas ſtatim in eccleſia comederent, ſcribit.* Idem fere in concilio etiā Matiſconenſi ſancitum fuit. Sic habet Gabriel Biel recens ex Hardingi contubernio doctor, *Non dedit diſcipulis, vt ipſum honorificè conſeruarent: ſed dedit in ſui vſum dicens, Accipite, & manducate.*

Cyprian. de Cœna Domini
Clem. epiſt. 2.
Orig. } in leu.
Cyril. } ho. 5.
Hieronym. 1. Cor. 11.
Auguſt de trinitate lib. 3. cap. 10.
Heſychius in Leuit lib. 2. cap. 8.
Nicephorus lib. 17. ca. 25.
Concil. Matiſcon 2. ca. 6.
Gabriel Biel lectione 26.

Tot nos priſcos doctores, multóſq; adhuc plures habemus noſtræ defenſionis authores. Quid igitur venit in mentem Hardingo, vt nos doctores nouos, quia iſtos ſequimur, appellaret?

Non ſum neſcius ſacramentum olim quibuſdam in locis more fuiſſe reſeruatum, quemadmodum ex Tertulliano, Cypriano, Hieronymo, Baſilio, Euſebio, alijſq; conſtat. Cyprianus ſcribit mulieres domi in ciſtis ſeruare ſacramentum conſueuiſſe: Tertullianus, fideles in ædibus priuatis cuſtodire, atque ante alios cibos guſtare ſacramentum ſolitos fuiſſe teſtatur: Hieronymus, Exuperium Toloſanum in vimineo caniſtro euchariſtiam geſtare ſolitum eſſe refert: Baſilius author eſt in Ægypto, maximè circa Alexandriam ſingulos fere homines ſacramētum domi ſuæ habuiſſe: Euſebius ſacerdotem in cubiculo ſuo cuſtodiſſe ſcribit, vt videtur. Ambroſius homines ſacramentum vnà ſecum non terra modò, ſed mari etiā in ſudarijs circuntuliſſe tradit. Iſti omnes ſacratiſſimorum myſteriorum abuſus extiterunt, ac proinde poſtea ſublati ſuerunt. Ita tum ſacramentum in priuatis domibus, in arculis, in caniſtris, ſudarijſq; reſeruabatur. Conopeum modò nunc Hardingus ſuum aliquo huiuſmodi ex antiquitate producto teſtimonio verè euicerit, tum vetuſtos atque Catholicos patres iactarit atque venditarit. Quandoquidem autem otium eſt Hardingo, veterem de Momo Veneréq; fabulam repetere, atq; iſtis ſimilia conſectari: tradunt reuera,

Cyprian. de lapſis ſerm. 5.
Tertullian ad vxorem.
Hieronym. ad ruſticum.
Baſilius ad Cæſariam.
Euſeb. lib. 6. cap. 44.
Ambroſi. de obitu Satyri.

fateor,

fateor, solitum fuisse Momum vitia obseruare, omnésque promiscuè Deos vellicare, ipsúmq; adeo Iouem Opt. Maximum Romæ in ipso Capitolio habitantem conscindere. Vnde non perinde fuerunt illius gratæ & iucundæ interdum, atq; aliorum partes. Vulcanum autem in primis de humani corporis fabricatione reprehendit, quòd non in pectore foramen quoddam, & quasi fenestram architectatus esset, per quam alij introspicere, occultáq; eius cogitata cernere aliqua ex parte possent. Si quod huiusmodi foramen Hardingus, aut si quam haberet in pectore fenestram, siq; intus contemplari, ipsiúsque intueri conscientiam liceret, nihil profectò dubito, quin multo plures diuinæ veritatis scintillæ ostenderentur, quàm nunc comparent.

Suam autem illam formosam Venerem, qua Romanam ecclesiam significat, in manifesto adulterio deprehensam fuisse orbis vniuersus, ipséque etiam Hardingus nouit. Phœbus enim Dei filius celestibus sacri sui verbi radijs omnia collustrans facinus patefecit. O, vtinam non liceret cum propheta Esaia clamare, *quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* Non iam illius crepidam Momus reprehendere opus habuerit: verius certè dixerit, *A planta pedis vsq; ad verticem capitis, non est in ea sanitas.* Sic enim de eius profligatissima conditione Bernardus, qualis suo tempore extitit, conqueritur.

Esai. 1.

Esai. 1. Bernardus de conuersione Pauli.

Hardingus. 2. Sectio.

CVi respondemus, quòd si ipse simul & reliqui sacramentarij reseruationem sacramenti probarent, tum nos quæreremus, quamobrem non illa ipsa reseruãdi ratio placeret. Atq; hîc si quid hac in re præsertim tam exigua delictum esse conuinceretur, & commodior via demonstraretur, facilè probaretur, quòd melius esse constaret. In alijs Christianis regionibus (fatemur) alia quadam ratione seruatur, loco aliquo sera & clausi munito, quibusdam in locis in altero fine aut latere altaris, in quibusdam verò in sacello in hunc ipsum vsum extructo, in quibusdam autem in sacrario, aut in intrinseco aliquo & secreto templi loco, quemadmodum Constantinopoli quondam Chrysostomi memoria. Alicubi etiam in palatio episcopi prope templum seruatum, atq; in festis diebus honorificè in ecclesiam importatum, & in altari positum fuisse legimus, qui mos postea fuit propter abusus conciliorum decretis sublatus.

In epist. ad Innocentium. In concilio Braccarensi. 1. cap. 5.

Ita varijs in locis variè seruari solebat, in omnibus reuerenter & tutò, vt ab omni hominum perditorum & prophanorum iniuria ac scelere incolume remaneret. In Anglia sublime id pendere mos fuit, quemdadmodum Linwoodus annotat in constitutiones prouinciales: sublime, ne impio scelere violaretur: in Conopeo reuerentiæ & honoris ergô.

Episcopus Sarisburiensis.

NVnc Hardingus hanc sacramenti reseruandi consuetudinem in varijs regionibus variã extitisse docet: nimirum loco clauso & ob-

ſerato: in fine altaris: in ſacello: in ſacrario: in epiſcopi palatio. Atq; iſta omnia de recentis memoriæ conſuetudine deprompta sunt: de vetuſtate enim, excepta vna Chryſoſtomi ad Innocentium epiſtola, quam etiam contra ipſum facere nonnihil demonſtrabo, nihil attigit. In hac autem tanta ſeruandi varietate Conopeum nondum ſuum inuenit. Quòd verò in pontificis palatio reſeruatum fuiſſe ſacramentum commemorat, eius cauſæ parum prodeſſe videtur. Si enim epiſcopus ſolus ſacramentum cuſtodierit, tum neceſſariò ſequitur in reliquis parœciarum eccleſijs ac ſacellis nullam huiuſmodi adhibitam fuiſſe reſeruationem. Chryſoſtomi ad Innocentium Epiſtola locuples teſtis eſt ſacramentum reſeruatum fuiſſe, vt in communione a populo die ſequente, aut paulò poſt perciperetur. Vtraq; enim ſpecie reſeruatum eſt, quemadmodum ex ipſius verbis planiſſimè apparet. Id verò cum ex communi ſenſu ac ratione, tum ex ipſorum hac de re cautionibus conſtat, vinum eo modo cáq; menſura integrum longiore tempore, incorruptúmq; minimè conſeruari poſſe. Mos autem in Græcia obtinuit, vt durante quadrageſima, diebus duntaxat Dominicis & ſabbatis conſecrarent, eóque ſactamento nihilominus reliquis diebus vterentur. Fuit enim eò reſeruatum olim ſacramentum, non vt cultu diuino afficeretur, ſed vt a populo acciperetur: maximè vt qui excommunicati fuerant, quorum id gratia reſeruabatur, ſi quando improuiſo morbo correpti de vita deſperarent declarata reſipiſcentia ſua communionem quouis tempore perciperent, & læti tanquam eccleſiæ Dei membra decederent.

Chryſoſt. ad Innocentium.

De cõſe. diſt. 2. Presbyter. in gloſa.

In ſexta ſynodo Conſtantinopol. Τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων.

Non ſecus autem agere hac in re videtur Hardingus, ac quondam in pingenda Antigoni regis facie feciſſe dicitur Apelles. Cum enim Antigonum altero oculo captum eſſe ſciret, os eius duntaxat dimidium ſibi eſſe duxit exprimendum, atque ita artificio quodam alterius oculi vitium texit. Ita nobis Hardingus nonnullam ſeruandi ſacramenti varietatem oſtendit, atq; alia quædam eiuſdem momenti proponit: Idololatriæ autem maximum periculum, conſimileſq; alias horrendas offenſiones vafrè occultat, atq; ab aſpectu remouet. Inuitus ſimilitudinem vſurpo: ſed eam Hieronymus adhibet. *Diabolus nunquam ſe prodit aperta facie.*

Hieronym. in vita Malchi.

Olim cum in ciſtulis, in ſudarijs, in caniſtris, in priuatis ædibus reſeruaretur ſacramẽtum, nullum fuit ab adoratione periculum. In Conopeo autem nõ modò ſecus euenuiſſe perſpicimus, ſed propter etiam hanc ipſam Adorationem primò inſtitutum fuiſſe Conopeum intelligimus. Ita enim ipſe Linwoodus teſtatur: *Cuiùs repræſentatum noſtris aſpectibus adorandæ.* Si nihil aliud eſſet, tamen hoc ſatis magnum videri iuſtúmq; debuit, quamobrem hæc noua ſuſpendendi in Conopeo ſacramenti conſuetudo antiquaretur. Serpentem enim æneum ideo ſuſtulit atq; comminuit rex Ezechias, eundem licèt ſtatuere Moſi Deus diſertè mandauerat, quòd eo nonnullos ad Idololatriam abuti videret. Deinde illi ipſi leuioribus cauſis inducti eam reſeruandi formam, qua vſa eſt eccleſia primitiua, funditus ſuſtulerunt.

Gulielm. Linvvood. lib. 3. de cuſtodia euchariſtiæ. &c.

2. Regum. 18.

Neq;

Neq; enim nunc fas esse statuunt, vt vel laici, vel mulieres sacramentum domi habeant, vel pueri ad ægrotantes deferant, quemadmodum Serapionis puer fecisse legitur, vel infideles, hominésq; nondum sacro baptismo initiati secum circunferãt, sicuti de Ambrosij fratre Satyro memoriæ proditum est. Mitto rubiginem, mucorem, vermiculationem, quibus augustissimum illud mortis Christi mysterium nauseam percipientibus aliquando excitare, & fastidio plerisq; esse soleat. Hæc ipsi non modò posse accidere, sed sæpenumero etiam contigisse testantur. Alphonsus Arrhagonum rex, vt dignitatem & incolumitatem suam tueretur, sacramentum tanta temporis diuturnitate secum circuntulisse fertur, quousque illud tandem putresceret, vermésque gigneret, quibus se mutuò depascentibus, atq; absumentibus, vnus duntaxat ad extremum superfuit grandior vermis, qui cæteros omnes exederat. Si quid istiusmodi vsuuenerit, cremari vermes, condíq; in altari cineres præcipiunt. Glossa ipsa in decreta sic habet: *Non est necesse seruare vinum:* ratióq; ista adiungitur: *quia opus esset nimia cautela.*

Euseb. lib. 6. cap. 44. Ambros. de obitu Satyr.

Gerson contra Floretum. li. 4.

Concil. Aurel. De conse. dist. 2. presbyter. in glosa.

Lateranense Concilio sacramento ad hunc modum seruato nonnullos aliquando ad detestanda & nefaria facinora abusos esse confitetur. Ipséque Hardingus propter consimiles aliquos abusus hanc ipsam reseruationem quadam ex parte fuisse in Bracarensi concilio sublatam agnoscit.

Concil. Latera. sub Innocétio 3. can. 20.

Concil. Bracaren. 3. ca. 5.

Denique Conopeum Linwoodus ipse vituperat, quemadmodum in prouinciali apparet. Sic namq; scribit: *Dicitur, quòd in loco mundo, & singulari debet seruari.* Quibus deinceps adiungit ista: *Ex hoc videtur, quòd vsus obseruatus in Anglia, vt in Canopæo pendeat, non est commendabilis.* Habet hîc Hardingus, quamobrem & vniuersim omne reseruationis genus reprehendatur, & particulatim quam ob causam Conopeum minùs probetur.

Extra. de celebratio. Missarum. Sanè. Guiliel. Linwood. lib. 3. de custodia eucharistiæ.

Hardingus. 3. Sectio.

*SI principes stragulo regali & honorario, si episcopi thronis magnificis ac splendidis, si Decani Conopeis e tapeto, aut serico, aut textili peristromate confectis exornentur, (quemadmodum in nonnullis Metropolitanis ecclesijs animaduertimus) nec id quisquam reprehendat: Quid est quamobrem Iuellus Conopeum improbet, quod in illius augustissimi sacramenti honorem adhibetur, in quo * ipsissimum Christi corpus, proptérq; inseparabilem vtriusque naturæ in personæ vnitate coniunctionem, Christus ipse verus Deus, & verus homo continetur? Qua fronte Conopeum ad Christi in sacramento reuerentiam comparatum vituperat, qui Sarisburiæ in Cathedra episcopali sedens Conopeum amplissimum e pictis & fornicatis tabulis fabricatum, illíque supra caput extensum aspicere æquo animo potest? Si Mosi, Dauidi, Salomoni a consilijs fuisset, illorum forsan iudicia reprehendisset, qui arcam cum ipsi tam eximio honore colebant, tum perpetuò a posteris suis colendam curabant, in qua nihil inerat præterquam tabulæ*

* Falsum: Chrysostom. enim habet: *In vasis sanctis non verũ corpus Christi, sed mysteriũ corporis Christi continetur.*

legis, Aaronis virgula, & vrna habens Manna. Dauid rex minimè consentaneum putauit, magnaq; solicitudine affectus est, quòd ipse in domo cedrina habitaret, Arca autem Dei in medio pellium, id est, tabernaculi, quod extrinsecus ferinis operiebatur pellibus, constituta esset.

*Et nunc tandem repertus est vnus homo inter cæteras prodigiosas & inusitatas creaturarum, morum, doctrinarumq; figuras, qui cinis ac puluis cum sit, quemadmodum est de seipso professus Abraham, ad nomen titulumq; episcopi euectus, minimè electus (censeo) ad exequendum ampliſſimum munus viri eius, qui sit secundùm cor Dei, qualis Dauid extitit: se non indignum iudicat, qui in pontificia cathedra sedeat, quam sumptuosa complectitur e deauratis extructa tabulis testudo, nec ferre possit, vt pretiosum Christi corpus, quo nos redempti sumus, Conopeo exiguo non magni precij tanquam honoris causa a nobis exhibito veletur. Quanquam * arca non nisi vmbra fuit, & hoc corpus est: illa typus seu signum, hoc ipsa res. Non equidem inuideo Iuello honorem illum, nec, quo iure eundem teneat, curo, tamen reprehendendum censeo, quòd Christum suo in hoc beatissimo sacramento ' honore spoliat.*

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Philip. 4.

* Falsum: Ambæ enim figuræ, ambo typi, ambo signa sunt. Nazianzenus ait, *Figura figuræ*, de paschate.

' Christus dicet: *frustra me colitis &c.* Matth. 15.

Episcopus Sarisburiensis.

PRincipes in aulæis regalibus, episcopi atq; decani in pictis thronis, seu peristromatis sedere solent: Ergo in Conopeo suspendi sacramentum debet, inquit Hardingus. Non licet cuiuis homini (credo) ista ratione concludere. Eodem modo argumentatur Durandus: *Arca fœderis a Leuitis portabatur: Ergo Papa sublimis in diaconorum humeris vehi debet.* Deinde ex vsu diuturno sic etiam ratiocinari videntur: *Papa hominum peruehitur humeris: Ergo sacramentum ei præferri, quocunq; perrexerit, in albo Cantherio oportet.*

Durand. lib. 2.

Quod autem in episcoporum sub pictis tabulis sessionem tam iocosè ludit Hardingus, ego quidem ecclesiæ Dei multo esse conuenientius existimo tabulas habere pictas, quàm pictos episcopos, qualis ille certè est, qui se episcoporum omnium esse episcopum venditat, nec vllam tamen officij, quod episcopũ exequi oportet, partem præstat. Episcopi Cathedra principiò constituta fuit, tanquam locus maximè cõmodus atq; opportunus, in quo ipse legeret atq; doceret. Sed quid plura dico? Verborum hanc dimittere sine responso futilitatem oportuit.

Exodi. 25. & 27.

Quod ad cætera attinet, Deus ipse mandatũ dederat Mosi, vt tabernaculum ædificaret, eiúsq; imaginem atq; formã, quam imitaretur, illi in monte præmonstrauit. Neq; verò ausus est Moses, aut quisquam architectus vel addere, vel detrahere, vel immutare quicquam suo arbitrio, nec secus omnino facere, ac illis Deus præscripserat.

Quando Dauid pietate ac religione commotus ædificare Deo templum instituit, cum Deus voce prophetæ Nathani prohibuit, aítque, *Nequaquam ædificabis templum mihi.* Postea Salomon idipsum est aggressus, non cum ipse voluisset, sed quando illi Deus præcepisset. In quo nihil omnino ex suo ipsius animo gessit, sed ad illam speciem duntaxat & exemplar omnia direxit, quod illius patri Dominus ostenderat.

illius patris

derat. Sic enim ipſe Dauid ait: *Omnia venerunt ſcripta manu Domini ad me: vt intelligerem vniuerſa opera exemplaris.* 1. Paralipome. 28.

Atque iſta tibi ſunt conſideranda, Lector: In hiſce ſingulis exemplis noſtro religionis ſtudio frænos iniecit Dominus, nosq; eum venerari docuit, nō qua nobis maximè ratione viſum eſſet, ſed quemadmodum ipſe voluit. Tamen Hardingus ſingulari quadam, qua præſtat, ſolertia cuncta hæc exempla eò refert atque accommodat, vt ita nobis Deum colere licere doceat, quemadmodum nobis ipſis maximè conſentaneum videbitur.

Iſta ſemper vniuerſæ ſuperſtitionis radix fuit: propterea Deus inquit: *Meæ cogitationes non ſunt ſicut veſtræ, nec meæ viæ vt veſtræ. Quis vnquam iſta a vobis poſtulauit?* Studet Hardingus in ſuis omnibus haberi catholicus: tamen officium pietatis prorſus priuatum & ſingulare, atque in noſtra duntaxat patria vſurpatum, idq; recente memoria, cęterisq; Chriſtianitatis regionibus inuſitatum & incognitum, ac proinde nullo modo catholicum defendit. Eſai. 55.

Verùm inquit: *Repertus tandem eſt vnus inter alias monſtroſas & inuſitatas formas &c.* Hæccine ea eſt modeſtia atque moderatio, qua ſe vſurum principiò ſpoponderat? Iſtud dicendi genus parum ei homini conuenit, qui doctrinam atque grauitatem profiteri voluit. In quo quidem non grauatè cedam Hardingo. Suam ille magis impotentiam, nimiumq; efferueſcentem bilem prodit, quàm rem & cauſam confirmat.

Quòd ſi quidem ſacramentum eſt Deus ſimul, & homo, quemadmodum hîc Hardingus, quàm piè neſcio, confirmat, iſte tam exilis honor vix aptus tantæ maieſtati videatur. Hoc verò nouum certè eſt, & prodigioſum doctrinæ genus, vt ita populum quiſquam inſtituat, Chriſtum, Deum pariter & hominem, nunc immortalem atque glorioſum muceſſere, & putreſcere & verminare poſſe. Fuit tempus, cum qui teterrimæ blaſphemiæ plenas huiuſmodi voces miſiſſet, monſtrum hominis inter fideles haberetur. Sed ita iuſtiſſimum Dei iudicium tulit. Ille homines in mentem ἀδόκιμον reijcit, *vt dei veritatem in mendacium conuertant, & præterito creatore, qui eſt Deus benedictus in ſecula, rebus creatis ſeruiant, easq; colant.* Rom. 1.

Noſtram verò doctrinam nihil de Chriſti gloria decidere confido. Nos illum ſic adoramus, vti nobis ipſe mandauit, in cœlis ſedentem ad dextram poteſtatis Dei. Hinc vos, Hardinge, fratres veſtros cremauiſtis, eorumq; oſſa in terræ ſuperficie diſſipauiſtis, & quicquid libido ſuaderet in illos admiſiſtis, ea ſolummodo de cauſa, quòd proditores eſſe Deo, eiusq; gloriam ad creaturam transferre nollent.

Chryſoſtomus Labani contra Iacobum querimoniam de ſurreptis ſibi dijs exponens, ſic habet: *Quare deos meos furatus es? O excellentem inſipientiam: Tales ſunt dij tui, vt quis eos furari queat? non erubeſcis dicere, quare furatus es Deos meos?* Neque opus eſt, vt pluribus explicem, quorſum hæc referam. Equidem id, quod Deum atque hominem Hardingus vocat, facilè cum pyxide pariter & Conopeo ſurripere licet. Si nunc reuiuiſceret Chryſoſtomus, Hardingo ſimiliter, ac Labano, re- Gen. 31. Chryſoſtom. in Gen. Hom. 57.

Chrysosto. ad populum Antiochen. hom. 60.

sponderet: *Non erubescis? &c.* De Christi autem colendi ratione sic ait: *Discamus Christum, prout ipse vult, venerari. Honorato namq; iucundissimus est honor, quem ipse vult, non quem nos putamus. Nam & Petrus eum honorare putabat, cum sibi pedes eum lauare prohibebat: Sed non erat honor, quod agebat, sed contrarium.*

Postremò quòd Hardingus impetu quodam impotentiore concitatus quærit, *Qua fronte* sacramenti in Conopeo suspensionem vituperemus: sic ei facilè respondeamus, eadem profectò, qua Lynwoodus eam ipsam improbauit, quáq; vniuersa Christianitas, Anglia sola excepta, eandem semper reprobauit, atq; repudiauit.

Sola Anglia excepta

Hardingus. 4. Sectio.

NVnc vt ad hunc ipsum articulum veniamus, si modò vocari articulus possit, in quo nonnihil Iuellus cõtra nos esse se nactum putat, quasi nihil omnino adferri ad illius confirmationem posse videretur [a] *(tametsi non est in præcipuis clauibus, nec summis nostræ religionis mysterijs numerãdus, quemadmodum ipse iactat, quo magis, eundem commaculare queat) de Conopeo quid in medium proferri possit, alijs relinquo: neq; certè multum refert. De suspensione autem sacramenti supra altare manifestò in vita Basilij meminit Amphilochius ille præstantissimus Iconij episcopus. Narrat enim Basilium postquam in Missa sua sacramentum in tres partes distribuisset, vnam* in columbam auream imposuisse *(ad cuius similitudiuem plerunq; tum facta Pyxis fuit)* pendentem super altare. *Atq; vt luculentiùs pateat Pyxides hasce ad columbæ imaginem factas in memoriam spiritus sancti, qui in columbæ specie apparuit, super altare pependisse, in actis Concilij generalis Constantinopolitani extat, Clerum Antiochenum Seuerum quendam hæreticum accusasse apud Ioannem patriarcham, & Concilium illud, quòd de sacris altaribus prædatus esset, & vasa consecrata liquefecisset, & quædam suis comitibus distribuisset:* Præsumpsisse etiam columbas aureas & argẽteas in formam spiritus sancti super diuina lauacra & altaria appensas vnà cum alijs sibi appropriare, dicens, non oportere in specie columbæ spiritum sanctum nominare.

[a] Antè fuit Adoratio Dei: nunc non adeo magna est clauis religionis.

Inanis & puerilis fabula nomine Amphilochij.

Columbas hîc quidem nacti sumus, sed nulla est sacramẽti mentio.

Neq; in eodem semper vasorum genere seruabatur omnibus in locis atq; temporibus sacramentum. Modò reuerenter seruetur in viaticum ægrotis, nullus catholicus de ratione, formaq; seruandi litigabit. Symmachus spectatus Romæ pontifex imperante Anastasio, quemadmodum in ipsius vita refertur, duo vasa argentea, in quibus reseruari sacramentum posset, conflauit, eáq; in altaribus collocauit duarum Romæ ecclesiarum, sancti Syluestri, & sancti Andreæ. Hæc vasa vulgò nuncupant Ciboria. *In vita etiam Gregorij habemus, ipsum eiusmodi vas condidisse, quale Symmachus fecerat, quod* ciborium *appellant, in sacramenti vsum, cum quatuor columnis ex auro puro fabricatis, illudq; in altari Diui Petri Romæ statuisse.*

In opere quodam Gregorij Turonensis vas istud dicitur turris, *in qua* mysterium Dominici corporis habebatur. *In vetusto libro* de Pœnitentia, *quem Theodorus Græcus Tarsi natus in Cilicia Cantuariensis quondam archi-*

archiepiſcopus ante Bedæ ætatem conſcripſit, vocatur pyxis cum corpore Domini ad viaticum pro infirmis. *In quadam autem admonitione, quæ eodem libro continetur, epiſcopi cuiuſdam ad ſuum clerum in Synodo facta, præcipitur, ne quid in altari ponatur, dum ſacrificium procuratur, præterquam capſa reliquiarum, & liber quatuor euangeliſtarum, & pyxis cum corpore Domini.*

Itaq; conſtat ſacramentum ſalutiferum ſemper ſeruatum fuiſſe, quibuſdam in locis in pyxide ſuper altare appenſa, in alijs verò aliter, in omnibus autem & locis & ſeculis tutò atq; ſplendidè, quemadmodum commemoramus, vt ſemper paratum eſſet ægrotantibus viaticum. Quam ſacramenti conſeruationem in illum ſanctiſſimum vſum, eaq; reuerentia adhibitam, ſi Iuellus atq; ſacramentarij probare vellent, nemo aut ita ſuperſtitioſus, aut ita litigioſus eſſet, vt vel de appenſione eiuſdem, vel de Conopeo contenderet.

Ex fabula nimirum Amphilochiana, non aliunde.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IN hoc ita breui ſermone palàm pugnantia enunciare potuiſſe Hardingum demiror. Etenim iſto modo coli Chriſtum, Deum atq; hominem profitetur, & docet: tamen inquit, hanc minimè magnam eſſe religionis ſuæ clauem. Certè verò, cuiuſquemodi eam eſſe clauem nunc ſtatuat, ſeu magnam, ſeu paruam, exiguè profectò atque exiliter eandem comprobat.

De Conopeo, quo de nunc agitur, nobis in integrum non grauatè cõcedit Hardingus, quippe cum nullam eius omnino in vetuſto quoquam authore reperire queat mentionem. Suſpenſionem autem ſacramenti, eamq; ſuper altare, ex ea nobiliſſima fabula, quam ita ſæpe Amphilochij nomine obtrudit, cumulatè euinci poſſe nihil quicquam dubitat. Ad quam quod attinet fabulam (eſt enim planè puerilis fabula) breuitatis cauſa Lectorem remitto, ad ea, quæ in primo articulo ſectione 33. reſpondimus. Iſtud tamen breuiter & quaſi ἐν παρόδῳ adiungam. Primùm Hardingianus iſte Amphilochius Baſilium, poſtquam Miſſam Chriſto, ſuisq; duodecim Apoſtolis recitaſſet, ſtatim eadem nocte vnam ſacramenti partem in columbam, quæ tum ſuper altare pependerat, intuliſſe ſcribit: die autem poſtero aurificem accerſiſſe, eiq; mandaſſe, vt eandem ipſam columbam fabricaret: eandem, inquam, in qua ſacramentum nocte ſuperiore condiderat. Ita Hardingiana hæc columba antè columba fuit, quàm conflaretur. Sed inſomnijs atq; fabulis aliquid dandum eſt. Tamen ad fabulam hanc miraculum accedit. Etenim omni deinceps tempore quandocunq; Miſſam Baſilius procuraret, & panem ſuſtolleret, hanc ipſam columbam continuò ſe iactare ſupra altare, & huc atque illuc agitare ſolitam eſſe refert noſter Amphilochius: quemadmodum olim Mathematica illa Architę Tarentini columba volaſſe traditur. Si aurea iſta columba ſpiritus vitæq; expers fuiſſet, hæc fabula multùm de venuſtate ſua deperdidiſſet. Deinde Peckamus in prouinciali ſuo omnibus ſacerdotibus vehementer denunciat, vt panis in pyxidem incluſus ſeptimo quoque

die renouetur, atq; commutetur, ne forte vel putrescat, vel quouis modo fastidium aliquod pariat. Hardingi verò columba aurea dono quodam, & virtute singulari prædita fuit, qua panem annis continuis septem incorruptum seruaret, vt ad extremum nō ineptus etiam esset, qui homini infirmo, & iam animam agenti præberetur.

Verùm aurearum, argentearumq; columbarum est in Constantinopolitano Concilio mentio. Non nego. Tamen neq; pyxis aliqua, neq; vlla sacramenti reseruatio commemoratur. Quòd si autem quæuis illius ecclesiæ columba pyxis fuerit, seu vt ipsi nuncupant, *monstrum*, adeptus est Hardingus plus, quàm voluit. Vnam enim duntaxat pyxidem inuestigans, viginti inuenit, eásq; in eodem templo, alias circa altare, alias circa diuinum lauacrum, alias alijs in locis constitutas. Tametsi vni templo quantumuis amplo vnica pyxis semper (quod sciam) sufficere visa est. O quantos Hardingus in exornanda fabula labores pertulit? Faxit Deus, vt in veritate Diuina suscipienda atque conseruanda simplices simus tanquam columbæ: in mendacijs autem internoscendis atque fugiendis serpentium instar callidi cautiq; esse videamur. Matth. 10.

Cætera de Symmacho, Gregorio Turonensi, atq; Theodoro, neq; negātur a nobis, & ad hanc causam nihil pertinēt. Suspensionem sacramēti, & Conopeum si tollas, quæ maximum periculum ostendebāt, de reseruatione tum licebit deliberare, quando ea fore necessaria videbitur. In quo nos quatuor istorum, & recentium, & ~~minimè illustrium~~ doctorum fidei octo doctorum eruditione & antiquitate illustrium authoritatem longè maiorem opponimus, Clementis, Cypriani, Origenis, Cyrilli, Hieronymi, Augustini, Hesychij, atque Nicephori, quorum suprà meminimus.

FINIS.

DE ACCIDENTIBVS SINE SVBIECTO.

ARTICVLVS DECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL peracta consecratione sola accidentia, & species absq; substantia panis, & vini in sacramento remanere.

Hardingus. 1. Sectio.

*IN hoc sacramento peracta consecratione * nihil substantiæ remanet, quod priùs extitit, nec panis nec vinum, sed sola accidentia panis & vini: id est, forma, figura, sapor, odor, color, pondus, cæteraq; huiusmodi, quæ miraculosè secreta a subiecto suo subsistunt, quãdoquidem post consecrationem * nulla alia substantia remanet, præterquam substantia corporis, & sanguinis Domini, quæ nullis huiusmodi accidentibus (vt scholastici doctores loquuntur) tentatur & afficitur. Quæ doctrina ab ipso vsq; initio semper, licèt non hisce ipsis verbis, tradita ac * recepta fuit, atq; ex articulo transsubstantiationis pendet. Etenim si panis viniq; substantia in corporis & sanguinis Dominici substantiam mutetur, quod vniuersi docti, prisciq; * patres ecclesiæ confirmant, necessaria naturæ consequutione, & ipso rationis ductu efficitur, sola tum accidentia supereſſe. In cuius rei comprobationem atq; confirmationem nonnullas veterum & spectatissimorum patrum sententias in medium producere non grauabor.*

* Falsum: Etenim panis & vini substantia remanet, quẽadmodum docebo.

* Falsum: vt suprà.

* Falsum: non enim hæc doctrina ab initio tradita, creditaq; fuit.

* Falsum: hanc enim realem, ac materialem mutationem nullus pater confirmat.

Episcopus Sarisburiensis.

HAnc causam Hardingus nullo explicato atque enucleato testimonio, neque scripturarum, neque vetustorum Conciliorum, neque antiqui cuiusquam patris, vel Græci vel Latini posse confirmari confitetur: Tamen prisci patres Græci pariter & Latini, suo quisque genere, eloquentes habiti fuerunt, suáq; dogmata proprijs aptisq; verbis exponere potuerunt, si quod dogmatis ea memoria genus eiusmodi in ecclesia extitisset.

Quare cum antiquitas hac in re noſtros aduerſarios deficiat, diſertè & palàm non ſine cauſa profitemur, iſtud dogma nouum admodum nobis videri, falſo duntaxat principio nixum, & neſcio quo rationis fuco oblitum: quæ tamen ratio nunquam in cuiuſquam hominis mentem influere potuit, intra mille integros, poſtquam promulgari Euangelium cœpiſſet, annos.

Conſimili quadam ratione ac perſuaſione confiſi Manichæi, quæcunque externa in Chriſto eſſent, nihil aliud, quàm accidentia eſſe contenderunt: hoc eſt, quemadmodum Hardingus interpretatur, formam, figuram, colorem, pondus, atque ita nihil planè, niſi ſpeciem, & imaginem, & ſimulachrum corporis. Ab huiuſmodi doctoribus nouam hanc doctrinam hauiſſe videntur homines iſti. Etenim D. Tunſtallus fatetur, eam in Lateranenſi Concilio primùm eſſe ſancitam, quod Romæ habitum fuit anno Domini milleſimo ducenteſimo decimo quinto: atque ante tempus illud cuiuis homini integrum fuiſſe ſine vlla fidei iactura contrariam ſententiam tueri.

Cuthbert. Tũſtall de eucha riſt. li. 1. pa. 45.

Præterea Gabriel Biel homo catholicus inquit: *Quomodo ibi ſit corpus Chriſti, an per conuerſionem alicuius in illud, an ſine conuerſione incipiat eſſe corpus Chriſti cum pane, manentibus ſubſtantia & accidentibus panis, non inuenitur expreſſum in Canone bibliæ.* Sic ipſe Scotus habet: *De ſacramentis tenendum eſt, ſicut tenet ſancta Romana eccleſia. Nam verba ſcripturæ poſſent ſaluari ſecundùm intellectum facilem, & veriorem, ſecundùm apparentiam.* Itaque ex Tunſtallo recentem eſſe opinionem hanc, e Bielo atq; Scoto ſcripturæ nulla certa authoritate niti patet. Huic ſua ipſorum confeſſione tam infirmo fundamento Hardingus totum iſtius articuli pondus imponit.

Gabriel Biel de Canon. lect. 40.

Scotus in 4. ſenten. diſt. 11. quæſt. 2.

At Chriſti verba vrgebit: *Hoc eſt corpus meum.* Iactarunt etiam Ariani nec minùs multa, nec minùs perſpicua verba Chriſti: *Pater maior me eſt.* Neque vlla vnquam vel abſurdiſſima hæreſis extitit, quæ non aliquam qualemcunq; diuini verbi ſpeciem oſtenderet. Chriſtus autem non inquit: *Hic panis nunc non eſt panis*: aut, *hic panis tranſſubſtantiatur in corpus meum*: aut, *corpus meum realiter & carnaliter continetur ſub accidentibus panis huius*. Contrà verò teſtantur Euangeliſtæ, Chriſtum accepiſſe panem: & Paulus poſt conſecrationem ſepius panem vocat: ſanctiq; patres diſertè, atque vna voce teſtantur omnes eandem panis remanere naturam atque ſubſtantiam, quæ priùs extiterat.

1. Corinth. 11.

Tametſi eo quidem ſenſu, quo eſt loquutus Chriſtus, panis Chriſti corpus erat. Etenim in iſta cauſa, non quid natura ſua panis fuerit, ſed quibus Chriſti inſtitutione ſit, eſt ſpectandum. Quemadmodum Chriſti corpus eſt ſuum naturale corpus: ſic panis ex ſe verus eſt, & naturalis panis. Sacramenti tamen ratione panis & dicitur, & eſt Chriſti corpus. Sic Paulus inquit: *Petra Chriſtus erat*: Auguſtinus habet: *Non dicit, Petra ſignificabat Chriſtum: ſed petra erat Chriſtus.* Petra naturaliter, & reuera petra fuit, ſicuti antè: tamen cum aquam profunderet, qua recreatus eſt & ſuſtentatus populus, ſenſu quo-

1. corinth. 10. Auguſt. in Leuiti. quæſt. 57.

dam

dam mystico petra Christus erat. Ita scriptum est: *sanguis est anima.* Quæ verba, si rectè intelligantur, vera sunt: sin autem quisquam sanguinem naturaliter atque realiter esse animam dixerit, errauerit. Quibus verbis Mosis Augustinus per interpretationem hæc Christi verba confert: *hoc est corpus meum.* Sic enim habet: *Possum interpretari præceptum illud in signo esse positum. Non enim dubitauit Dominus dicere: Hoc est corpus meum, cum signum daret corporis sui.* Atque vt ad Dominicæ cœnæ rationem propiùs accedamus, D. Lucas atque Paulus inquiunt: *Hoc poculum est nouum testamentum:* Tamen substantiam naturamq; poculi verborum horum nulla vis mutauit: Neque fuit poculum illud reipsa, ac realiter nouum testamentum. Quare, quemadmodum petra Christus fuit: sanguis anima est: poculum nouum testamentum, quorum tamen singula propriam suam naturam atque substantiam retinent: Ita panis Christi corpus est, suamq; interea naturam, substantiamq; conseruat. Quod Christus instituit, sacramentum est: ideoq; sacramentaliter intelligi debet. Certè enim, sicut aqua naturalis est sacramentum sanguinis Christi: sic panis naturalis est sacramentum corporis Christi.

Deuteron. 12.

Augustin. contra Adimantum. cap. 12.

Luc. 22. 1. Corinth. 11.

At contrà sancitum, decretumq; fuit Romæ in Concilio Lateranensi circicer annum Domini millesimum ducentesimum decimum quintum. Quanquam eius Concilij sanctio nec ab vniuersis perlata, nec ab vniuersis recepta vnquam fuit. Nam Asiani, Græci, cæterarumq; partium Christiani illi nunquam sunt assensi, quemadmodum ex Concilio Florentino apparet: sed eam tanquam impiam repudiarunt, atque damnarunt. Quonam autem singulari iure illud Lateranense Concilium ecclesiæ fidem mutare, verbi diuini sensum inuertere, quod nunquam antè catholicum fuit, catholicum efficere, quódque priùs minimè hæreticum erat per mille ducentorumq; annorum decursum, mox hæreticum constituere potuit? Veteres quidem ac catholici ecclesiæ primitiuæ Patres cum hisce recentibus ecclesiæ Lateranensis patribus minimè conueniunt. Gelasius enim inquit: *Non desinit esse substantia vel natura panis & vini.* Chrysostomus inquit: *Natura panis in sacramento remanet.* Theodoretus habet: *Christus naturam (panis) non mutat, sed naturæ adijcit gratiam.* Augustinus ait: *Quod videtis, panis est, & calix: quod vobis etiam oculi renunciant.* Hæc sunt quatuor priscorum patrum hac de re testimonia clarissima. Noui autem isti Lateranenses patres contrà inquiunt: *Desinit hic substantia & natura panis ac vini: Non remanet natura panis. Christus mutat naturam & substantiam panis: Oculis ne confidite, quod videtis, non est panis.* Antiquis itaque patribus isti recentes contraria palam profitentur. Hinc ita licet concludere. Vetusti & catholici patres nouum hoc transsubstantiationis portentum nesciuerunt: Ergo accidentium sublata substantia remansionem ignorarunt. Hoc tamen Hardingus quasi vnicum causæ suæ fundamentum delegit.

Concil. Lateranen. sub Innocentio. 3. anno 1215.

Concil. Florẽtinum sessione vltima.

Gelasius cõtra Eutychem.
Chrysosto. ad Cæsarium monach.
Theodoretus dialogo primo.
August. ad infantes. Citatur a Beda. 1. Cor. 10.

Hardingus.

Hardingus. 2. Sectio.

CYprianus ille eruditissimus episcopus atq; sanctissimus Martyr sic habet in sermone de cœna Domini: Panis iste, quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro. *Ecce, panem non effigie, aut forma (ea namq; remanet) sed natura, id est, substantia, mutari confitetur. Atq; vt substantialem significaret, non accidentariam duntaxat mutationem quandam, qua nimirum communis panis vsus ad sacramentalis panis rationem transfertur, quemadmodum nonnulli e nouis nostris magistris illum locum callidè interpretantur, magna verborum momenta addidit, quibus istorum hominum leuissimum commentum præponderat, quando dicit,* omnipotentia verbi factum esse carnem. *Saltem reputarent secum, quandoquidem acuti videri volunt, ad rei tam* exiguæ, *cuiusmodi est ipsorum sacramentalis mutatio, exequutionem, verbi diuini Omnipotentiam minimè esse necessariam. Quòd si autem hoc verbum,* factus est, *imaginarium quendam faciendi modum significet, tum quid ni liceat,* verbum caro factum est *eodem modo interpretari, atque hac ratione pro multis antiquis & capitalibus hæresibus aduersus veram Christi humanitatem propugnare. Itaq; natura panis in hoc sacramento mutata, forma tamen remanente, qua panis esse non minùs, quàm ante consecrationem videtur, factaq; per omnipotentiam verbi carne Christi, quandoquidem panis substantia in præcellentissimam illam carnis Christi substantiam conuertitur: ex ijs naturis, quæ priùs extiterunt, accidentia sola remanent absque substantia panis. Similiter de vino sentiendum est.*

* Hoc prorsus blasphemũ est. Nullum enim institui sacramẽtum potest, sine verbi diuini omnipotentia.

Hoc exemplo cõtra se dimicat Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc Cypriani locum isti vehementer, & sæpe obijciunt, quasi vocula quæque argumenti pondus & vim haberet. Re certè vera aspectu contituq; primo acrem atque argutum videri confiteor: diligenter autem accuratéq; expensus atque examinatus facilem sui explicationem præstabit. Enimuero *annihilationes, naturarum amotiones, accidentium sine subiecto remansiones,* quas res comprobandas suscepit Hardingus, nullas significat. Primùm autem (vt hunc locum expediamus) quatuor hi vetustate & doctrina præcellentes patres, Augustinus, Chrysostomus, Gelasius, Theodoretus, panis atque vini post consecrationem remanere naturam atque substantiam clarissimè testificantur. Neque tamen in panis natura effectus, efficacitasq; sacramenti consistit: hoc est, vt Christus in nobis habitet, & nos vicissim in Christo simus: quemadmodum sacramenti Baptismatis diuina vis, qua caro ex Christi carne, & ossa ex ipsius ossibus efficimur, ab aquæ natura minimè fluit. Atque vt ista illustriora reddamus, ac alterum sacramentum cum altero conferamus, Ba-

Ephes. 5.

silius

filius sic habet: *Gratia baptismatis non est ex natura aquæ, sed ex præsentia spiritus.* Propterea Cyrillus inquit: *quemadmodum viribus ignis intensiùs aqua calefacta, non aliter, quàm ignis vrit: sic spiritus sancti operatione ad diuinam aquæ reformantur virtutem seu naturam.* Sic Chrysostomus inquit: *Elizæus potuit vndarum mutare naturam, vt ferrum sustincre cogeret.* Hisce verbis Chrysostomus, perinde vt Cyprianus aquæ mutatam fuisse naturam affirmat: atqui tamen ipsa aquæ substantia remansit. Similiter Ambrosius de mirifica Dei in baptismo virtute verba faciens, *non agnosco* inquit, *vsum naturæ. Nullus est hic naturæ ordo, vbi est excellentia gratiæ.* Rursus habet: *Est hoc illud magnum mysterium, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit? Aquas video, quas videbam quotidie. Me istæ habent mundare, in quas sæpe descendi, & nunquam mundatus sum? Hinc cognosce, quòd aqua non mundat sine spiritu.* Iterum: *Per prædicationem Dominicæ crucis aqua fit dulcis ad gratiam.* Hac ratione Hilarius dixit: *Vno Christo per naturam vnius baptismi induimur.* Gregorius Nyssenus similiter habet: *Natura aquæ præcedente virga fidei &c. vitam præstat.* Alioquin inquit: *Hoc beneficium non aqua largitur &c. sed Dei præceptum, & spiritus. Aqua verò subseruit ad ostendendam purgationem.* Ex istis testimonijs manifestum esse confido, quid Cyprianus per naturæ mutationem intellexerit. Equidem Origenes ille antiquissimus & doctissimus pater, de pane mystico corporis Christi scribit ad hunc modum: *Non materia panis, sed super illum dictus sermo est, qui prodest &c.* Proinde Ambrosius similiter habet: *Quanto magis operatorius sermo Dei, vt sint, quæ erant, & in aliud commutentur?*

Basilius de spiritu sancto ca. 15. ὁ χάρις ἐκ τῆς φύσεως ἐστι τοῦ ὕδατος.

Cyril. in Ioan. lib. 2. cap. 42.

Chrysost. de virtutib & vitijs tom. 5.

Ambros de illis, qui initiantur mysterijs, cap. 9.

Ambros de illis, qui initiantur mysterijs. cap. 4.

Hilarius de trinitate lib. 8.

Gregor. Nysse. in vita Moseos

Gregor. Nysse. de sancto baptismate.

Origen in Matth. cap. 15.

Ambros. de sacramentis lib. 4. cap. 4.

Etsi ista considerato & prudenti Lectori sufficere posse videantur: Hardingus tamen vehementiùs instat, suumq; illud, *factus est*, vrget. *Si istud, factus est*, inquit, *imaginariam quandam faciendi rationem demõstret, quid ni etiam ista, verbum caro factum est, similiter interpretari liceat?* Huil quàm hæc sunt misera effugia? Nullam Hardingus litem intendere nobis potuit, quam non in ipsum retorquere possemus? An verò verbum istuc *facere* idem necessariò significare putat, quod *transsubstantiare*? Diuus Augustinus ait: *Nos Christi facti sumus.* Leo inquit: *Corpus regenerati fit caro crucifixi.* Beda ait: *Nos ipsi corpus Christi facti sumus.* Origenes similiter loquitur: *Spiritus sanctus non in turturem vertitur, sed columba fit.* Sic Ambrosius: *victa anima libidine carnis fit caro.* Num autem hoc vnico vocabulo fretus Hardingus, nostra corpora in Christi corpus substantialiter atq; realiter mutata, aut spiritum sanctum in columbam, aut animam in carnem transsubstantiatam esse concluserit? Aut in his, quæ protulit, verbis, *verbum caro factum est*, num Dei filium diuinam naturam posuisse, & vere in carnem mutatum fuisse contenderit? Hoc verò doctrinæ genus prodigiosum sit, nec est aliud omnino, quàm ipsa Cerinthi atq; Ebionis antiqua, & horrenda hæresis. Certè Leo habet: *Quamuis Ioannes scribat, verbum caro factum est, verbum tamen non est versum in carnem.* Augustinus de hæreticis, quos Timotheanos vocabant, tradit, *Ad confirmandam huiusmodi impietatem, qua*

4. cap. 4.

August. in Ioan. tract. 21.

Leo de passione sermo. 14.

Beda 1. Cor. 10

Origen in cãtica hom. 2.

Ambros. 1. Cor. 5.

August. ad Quoduultdeũ Epistola Leonis ad Leonẽ Augustum.

Augustin. ad Quoduultdeum.

Deum asserunt versum esse a natura sua, cogunt Euangelistæ testimonium dicentis, Et verbum caro factum est, quod ita interpretantur, Diuina natura in humanam versa est. Isto planè modo Hardingus panis naturam in corporis Christi naturam esse conuersam defendit.

Quænam ergo illa est tanta vis istius verbi, *factus est*, qua tantopere niti atq; confidere videtur Hardingus? Sic autem rectiùs dixerit: *Verbũ caro factum est, natura interim & substantia verbi salua remanente: eodem etiam modo panis factus est caro, minimè mutata panis natura atq; substantia.* Atq; ad hunc modum Tertullianus de ea re loquutus est: *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum, hoc est, figura corporis mei.* Sic sancti patres quid per ista verba, *Panis factus est corpus Christi*, intellexerint, cumulatè explicant,

Tertullian. contra Marcionem lib. 4.

Omnipotentia verbi.

At Cyprianus meminit etiam *omnipotentiæ verbi*, qua cuncta, inquit Hardingus, istorum hominum leuissima commenta facilè præponderantur. Hæc sic ille iactat, quasi hoc inanissimo sublato transsubstantiationis insomnio Dei omnipotentiam tolli necesse foret: aut quasi externæ suæ species & nuda accidentia vsq; adeo ponderosa solidaq; essent. Deus autem non modò hac in re suam exercet, ostenditq; immẽsam & infinitam potentiam, sed eandem in cæteris etiam suis omnibus sacrosanctis mysterijs declarat, quemadmodum suprà in quinto articulo, sectione quarta demonstrauimus. Leo inquit: *Christus dedit aquæ, quod dedit matri. Virtus enim altissimi & obumbratio spiritus sancti, quæ fecit vt Maria parceret saluatorem, eadem fecit, vt regeneraret vnda credentem.* Eodem refertur illud Chrysostomi: *Vt Saram non natura, sed Dei promissio fecit matrem: sic & nostra renascentia natura nulla est. Cæterùm verba Dei, quæ norunt fideles, hæc in aquæ lauacro per sacerdotem pronunciata, tanquam in vtero quodam formant ac regenerant eum, qui baptizatur.* Ita cantare soliti fuerunt, quando lauacrum sanctificabant, *Descendat spiritus sanctus in hanc plenitudinem aquæ, totamq; eius substantiam regenerationis fœcundet effectu.* Ita Leo, Chrysostomus, alijque vetusti patres Dei omnipotentiam in baptismi sacramento agnoscunt: neque tamen proinde aquæ naturam ac substantiam necessariò transsubstantiatam esse iudicarunt. Hic ipse Cyprianus, (quanquam non est reuera Cyprianus, sed author illo multò recentior, quemadmodum certissimis indicijs facilè comprobatur) de olei sanctificatione scribens, illam etiam Dei summam, & natura maiorem potentiam vsurpat: sic verba habent: *Sanctificatis elementis iam non propria natura præbet effectum: sed virtus diuina potentiùs operatur: adest veritas signo, & spiritus sacramento.* Itaque bonum Catholicum minimè decuit, sacramentales istas a nouis hisce magistris inductas mutationes, tanquam res leuissimas ita leuiter, & facilè repudiare. Exempla ista Deum in illis quoque suam omnipotentiam declarare, nulla interposita transsubstantiatione docent.

Leo sermo. 4. de natiuitate.

Chrysost. in epist. ad Galat. cap. 4.

Totam substantiam.

Cyprianus. de vnctione chrismatis.

Quare si neque seperatim ista verba, *panis natura mutatus*: nec ista, *factus est*: nec ista, *omnipotentia verbi*: nec vniuersa coniunctim transsubstanti-

ſubſtantiationem euincant (minimè autem euincere ex iſtis, quæ dicta iam a nobis ſunt, liquet) tum & malè fundamentum ſuum iecit Hardingus, & nos eius concluſioni meritò diffidere debemus.

Quòd autem ait, *Hi noui magiſtri ſatis fore putant, ſi ſacramentalem quandam mutationem agnouerint, & panem in ſacramentum corporis Chriſti mutatum eſſe dixerint, perquam vafrè & callidè*, admonendus eſt, Bedam, qui nongentis abhinc prope vixit annis, rem iſtam eodem modo explicauiſſe: nec tamē vnquam vel impoſtorem eo nomine, vel nouum magiſtrum eſſe appellatum. Eius diſerta ſunt verba: *Panis & vini natura in ſacramentum carnis & ſanguinis Chriſti ineffabili ſpiritus ſanctificatione transfertur.*

Beda in octauis Epiphaniæ

Hardingus. 3. Sectio.

De conſe. diſt. 2. ca. omnia quæcunque.

AMbroſius in hanc ſententiam multa habet diſertiſſima & luculentiſſima teſtimonia. Licèt, *inquit*, figura panis & vini videatur, nihil tamen aliud, quàm caro Chriſti & ſanguis poſt conſecrationem credendum eſt. *Iuxta iſtius patris ſententiam ſpecies, & figura panis & vini videtur, & propterea remanet poſt conſecrationem: etſi, quod antè panis & vinum fuit, nihil nunc aliud eſſe, quàm carnem & ſanguinem Chriſti credendum ſit: tum re quidem vera nihil aliud ſunt. Si enim aliud eſſent, ita credere liceret: fides namque veritate nititur, & quod verum non eſt, credendum non eſt. Hinc efficitur poſt conſecrationem nuda accidentia ſolaſq; ſpecies ab omni panis & vini ſubſtantia ſecretas remanere.* *In alio loco perinde habet:* Panis iſte panis eſt ante verba ſacramentorum, vbi acceſſerit conſecratio, de pane fit caro Chriſti. *Deinde in alio loco apertiſſimè affirmat virtutem conſecrationis maiorem eſſe, quàm naturæ: quia naturam conſecratio mutat. Iſte pater manifeſtò docet* * *naturam, hoc eſt, ſubſtantiam panis & vini per conſecrationem mutari in corpus & ſanguinem Domini, atque ita naturales ipſorum qualitates, id eſt accidentia, quæ præſtandi ſacramenti cauſa minimè mutantur, integra remanere abſq; ſubſtantia panis & vini.*

De ſacram. lib. 4. cap. 4. De iis, qui initiantur.

Hic locus fictus eſt, nec in omni Ambroſio habetur.

* Falſum: in vitioſa verbi interpretatione ſitum. Accidentia præſtant ſacramentum. mirificum genus Theologiæ.

Epiſcopus Sarisburienſis.

AMbroſij extant ſcripta, & agnoſcuntur: quæ vt vniuerſa percurras, hæc verba minimè inuenias. Gratianus, qui ea retulit, vel dedita opera & ſciens, vel propter iudicij pertenuem facultatem, quippe qui in inculta & deprauatiſſima tempora inciderit, ſæpenumero doctorem alterum pro altero vſurpat, Græcum pro Latino, recentem pro antiquo: id quod eruditus Lector facilè animaduerterit. Iſte author, cui nomen Ambroſij conciliare ſtudet Hardingus, in hoc ipſo loco Chriſti verba prudens adulterauit, & quædam recitauit, quaſi ſcripturæ teſtimonia, quæ neutiquam in ſcripturis reperiuntur. Non ita verò quidem facere ſolitus eſt Ambroſius.

Veruntamen,quò Lectori ſatisfaciamus,ad eaq; reſpondeamus quæ ſunt certè indigna reſponſione, intelligere & cogitare nos oportet panem,& vinum,& aquam,ſi per ſe ſola ſpectentur, nihil profectò aliud eſſe,quàm vſitatas ſimpliceſq; creaturas. Proinde Auguſtinus de ſacramentis in vniuerſum præcipit: *In ſacramentis videndum eſt,non quid ſint, ſed quid ſignificent.* Sic de baptiſmatis aqua ſcribit Ambroſius: *Quid vidiſti? aquas vtiq;,ſed non ſolas. Apoſtolus docuit non ea contemplanda, quæ videntur,ſed quæ non videntur.* De ipſa autem panis viniq; ſubſtantia dicit: *ſunt,quæ erant:* & paulò antè ſacramentum quoad panem & vinum,quæ materiales eiuſdem partes ſunt,*vulgarem & notam creaturam* vocat. Cæterùm,quando nobis ſacramenti efficacitatem proponimus, non caducas naturas,externáue elementa intuemur,ſed ad Chriſti corpus & ſanguinem ſolummodo fidem noſtram dirigimus ac collineamus. Ambroſius ipſe nos dicere inſtituit, *Ante benedictionem verborum cæleſtiũ alia ſpecies nominatur: poſt conſecrationẽ corpus Chriſti ſignificatur.*

Auguſt.contra Maximin.li.3.
Ambroſ.de ijs qui initiantur myſterijs.ca.2.
Ambroſ.de ſacramentis lib.4.cap.4.
Ambroſ.de ſacramentis lib.4.cap.3.
Creatura ſolennis & nota.
Ambroſ.de ijs qui initiantur myſterijs.ca.9.

Hardingus autem Ambroſij iſtius verba acriùs vrgebit: *Figura panis & vini videtur*. Confitendum igitur nobis eſt, eſſe accidentia abſque ſubiecto. Si quiſquam antiquus author, ſeu Græcus, ſeu Latinus, doctus,indoctúſue, hoc nomine, *figura*, ſic vnquam vſus fuerit,vt inanem quandam omniſque ſubſtantiæ expertem effigiem ſignificaret, tum aliquid dixerit Hardingus. Sin nullus vnquam extiterit, quid hinc effecerit? Equidem, vt cæteros authores cuiuſque generis mittamus, Ambroſius ipſe habet: *Chriſtus apparet in figura humana*. Similiter loquutus eſt Paulus: *formam ſerui accepit*. Ex iſtis minimè,opinor,concluſerit Hardingus,Chriſtum formam duntaxat quandam & figuram corporis humani,non ipſam ſubſtantiam atque naturam ſuſcepiſſe. Tum enim olim exploſam Manichæorum reuocare videretur hæreſin. Si ſecus dixerit,vox illa,*figura*,nihil eius cauſæ profuerit.

Ambroſ.in Epiſt.ad Coloſſen.cap.1.
Philippen.2.

At Ambroſius inquit: *Nihil aliud credendum*: *Ergo*,inquit Hardingus,*panis non eſt*. Miror quidem in ſuis ipſum argumẽtationibus ita hebetem,rudémq; eſſe. Etenim hoc loco ſibi contrarium manifeſtò concludit. Quòd ſi enim nihil aliud fuerit, præterquam corpus Chriſti, & nos ita credere oportuerit,tú nec formam vllam,nec figuram,nec pondus,nec ſaporem habet. Hoc autem cum eo pugnat, quod primò ſtatuerat Hardingus. Tamen,ſi Deo placet,ita nobis credendum eſt. Horum autem verborum iſta ſententia eſt,quemadmodum priùs expoſuimus, vt iuxta Auguſtini præceptum in ſacramentis omnibus mentes a creaturis aſpectabilibus penitus ſeiungamus atq; auocemus,& fide noſtra eas res intueamur ac contemplemur,quæ ijſdem ſignificantur & repręſentantur.

Iam verò ad altera duo Ambroſij loca, de naturis nempe mutatis, factóq; corpore Chriſti veniamus. Ad quæ ſatis antè in ſecunda ſectione huius articuli reſpondimus,quando Cypriani verba explicuimus. Non dixerit Hardingus,puto, rei cuiuſq; mutationem eiuſdem eſſe interitum. Origenes inquit: *Si mutabuntur cæli,vtiq; non perit,quod mutatur*. Non id nunc quæritur,ſítne panis corpus Chriſti,annon? ſed num

Origen.περὶ ἀρχῶν lib.1. cap.6.

carna-

carnaliter,& realiter sit corpus Christi, vt perspicuè & simpliciter loquamur. Augustinus habet: *Secundùm quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est.* Ambrosius etiam suam ipsius sententiam luculenter exponere cumulatéq; videtur. Sic enim scribit, quemadmodum antea commemorauimus: *Post consecrationem corpus Christi significatur: Post consecrationem sanguis Christi nuncupatur: In typum sanguinis Christi, nos calicem sanguinis mysticum percipimus: Carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus: Similitudinem pretiosi sanguinis bibis: est figura corporis & sanguinis Domini: In similitudinem accipis sacramentum.* Tam multis modis quæ acriore quodam ardentioreque stylo scripserat lenienda atq; mitiganda esse sibi iudicauit Ambrosius.

August epi. 23
Ambros. de ijs qui initiantur mysterijs ca. 9.
Ambros. 1. Cor. 11.
Ambros. de sacram. lib. 4 cap. 4.
De sacram. li. 4 cap. 5.

Iam verò si ista omnia Hardingus, quemadmodum illi mos est, signa nuda inanesque figuras appellare voluerit, quid aliud, quàm Ambrosium suum luserit? Christi autem sacramenta etsi signa, ac figuræ ab omnibus antiquis patribus nuncupantur, non tamen propterea nuda sunt, & inania. Etenim per illa Deus, vti etiam per sacrum suum verbum potenter atque efficaciter in fidelium cordibus agit. De verbi diuini potentia Ambrosius habet: *Vidimus & oculis nostris perspeximus, & in vestigia clauorum eius digitos nostros inseruimus. Videmur enim nobis vidisse, quem legimus, spectasse pendentem, & vulnera eius spiritu Ecclesiæ scrutante tentasse.* Sic Cyprianus: *Cruci hæremus, & sanguinem sugimus, & intra ipsa redemptoris nostri vulnera figimus linguam.* Atque huc illa Ambrosij referuntur: *Baptismus est mysterium, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* Si cum hoc conferatur, aquæ elementum nihil videatur. Similiter, quando Christi corpus & sanguinem, quæ significantur, spectamus, panis ac vinum nullius instar obtinent. Sic in vtroque sacramento præstantiorem consecrationis, quàm naturæ potentiam esse confirmat Ambrosius: sic consecratione natura mutatur.

Ambros. in Lucam lib. 5. ca. 7
Cyprian. de cœna Domini.
Ambrosius de ijs qui initiantur mysterijs. cap. 4.

Hardingus. 4. Sectio.

Dialog. 2. *Hvic sententiæ conuenit, quod habet Theodoretus:* Videri & tangi possunt, sicut priùs: Intelliguntur autem ea esse, quæ facta sunt, & creduntur.

Episcopus Sarisburiensis.

Hîc te (Christiane Lector) illud breuiter admonitum esse cupio, in illa Oxonienſi celeberrima paucis abhinc annis contra pium illum patrem, & sanctissimum Christi Martyrem Thomam Cranmerum Archiepiscopum Cantuariensem susceptа, habitáque disputatione, istius Theodoreti testimonium in maximo conuentu conuulsum fuisse atque repudiatum, propterea quòd homo Græcus de sacramentis minùs Catholicè, prout Ecclesia Romana recens sanxit atque statuit, sentire videretur. Eum tamen nunc in gratiam

Anno 1554.

reduxisse,ac catholicum reddidisse videtur Hardingus. Quanquam mirabile sit, & prope incredibile eundem virum vna in periodo & verborum ambitu, nullaq; prorsus mutata aut variata voce hæreticum simul & catholicum existere. Quicquid iste Theodoreti locus neruorum & argumenti habeat, nos in octauo articulo sectione vicesima sexta diluimus. Hîc panem & vinum videri, & tangi, sicuti priùs, affirmat: E quibus ita concludit Hardingus: Ergo, nec panis, nec vinum remanet, sed nuda accidentia, & species substantia carentes. Argumentum profectò nouum, & mirificum, eoque etiam magis, quòd non modò contra sententiam, sed contra etiam ipsa diserta & perspicua verba Theodoreti concluditur. Sic enim eius verba habent: *Qui seipsum appellauit vitem, ille symbola & signa, quæ videntur, appellatione corporis & sanguinis honorauit: non naturam mutant, &c.* Rursus: *signa mystica post sanctificationem non recedunt a natura sua. Manent enim in priori substantia.*

Theodoretus dialogo 1. immutabilis. Theodoretus in dialogo 2. inconfusus.

Ista nunc igitur verba cum Hardingi glossemate conferamus. Theodoretus inquit, *panis & vinum non recedunt a natura sua:* Hardingus ait: *penitus amittunt naturam suam.* Theodoretus inquit, *Panis & vinum manent in priori substantia:* Hardingus inquit: *sola accidentia, speciesq; panis & vini remanent absq; priore substantia.* Audacissima certè glossa, quam ita non pudeat manifestam textus sententiam tollere. Hæc non nisi erroris rescripto corrigi queunt.

Ex hisce Theodoreti clarissimis verbis ad hunc modũ contra Hardingum concludere licebit. Substantia panis & vini remanet, vt priùs: Ergo, accidentia panis & vini absque substantia sua non existunt. Ad cætera, quemadmodum ista mystica signa intelligantur, & credantur esse corpus & sanguis Christi suprà responsum est in octauo articulo, vicesima sexta sectione.

Hardingus. 5. Sectio.

NOn similiter comprehendimus, *inquit Augustinus*, has duas species panis & vini post consecrationem, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus: cum fideliter fateamur, panem esse & vinum, quod natura formauit: Post consecrationem verò carnem & sanguinem Christi, quod benedictio consecrauit. *In alio loco ait: non hunc esse panem, qui vadit in corpus (nimirum vt* ventrem alat) sed panem illum vitæ*, qui animæ nostræ substantiam fulcit.

In lib. sentent. Prosperi. de consecr. dist. 2. Cæ. nos autem.

*Falsum: Rabanus enim ait: *sacramentum in alimentũ corporis redigitur.*

De verbis Domini secundum Lucam serm. 28.

Episcopus Sarisburiensis.

SVperior e duobus hisce locus facilè expeditur ex ijs, quæ suprà ad Ambrosij verba respondimus in tertiâ huius articuli sectione. Panis & vini naturas non funditus sublatas, sed in vsum quendam spiritualem atque diuinum mutatas, euectasque esse ostendit Augustinus. De accidentibus autem atq; specibus substantia & subiecto carẽtibus nullum verbum facit. Id verò constat, panem ante consecrationem, nihil quidem

quidem aliud fuisse,quàm cibarium nudúmque panem: Nunc autem ad officium excellentius destinatur,sitq; sacramentum corporis & sanguinis Christi,non natura, sed consecratione, quæ naturam superat. Chrysostomus inquit: *Oculis intellectus ista perspiciamus. Nihil enim sensibile tradit nobis Christus &c. Sic & in baptismo.* Existimo mehercule nõ inficiaturum Hardingum, quin aqua baptismatis res sit sub sensus cadens: similiter panis atque vinum in sacris mysterijs, vel saltem accidentia ac species eorundem, sensibus comprehendantur. Nos autem Chrysostomus a pane & vino, & aqua, cæterisque eiusmodi rebus omnibus, quæ sensibus percipiuntur, ad corporis & sanguinis Christi, quæ a sensu omni remouentur,contemplationem auocat atque abducit: quibuscum si cætera conferantur,vix puncti instar videantur.

Chrysost.in Matth.hom.83

Quod ad alterum locum attinet,ea verba cum in Augustino reperiuntur,tum in libro quodam habentur, qui Ambrosij nomine inscribitur,*de sacramentis*: quorum sententia nihil neque ad panem, neque ad vinum,sed duntaxat ad corpus & sanguinem Christi, quæ in illis repręsentantur,pertinet. Quapropter iste locus tam sine ratione ac delectu arreptus, Hardingi somnio de nudis accidentibus, atque ab omni substantia,nescio quo pacto,secretis parum prodesse potest.

Ambros.de sacramentis lib. 5.cap.4.

Verba per se clara sunt,nec vlla interpretatione egent: *Non iste panis,qui vadit in corpus: sed ille panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.* Non dubitat Hardingus, quin sacramentum in corpora nostra recipiatur.Rabanus habet: *sacramentum ore percipitur, & in alimentum corporis redigitur.* Corpus autem Christi, vt Cyprianus inquit, *est cibus mentis, non ventris.* Sic Augustinus habet: *Panis iste interioris hominis quærit esuriem. Intus bibendo fælix sum.* Tertullianus habet: *Ruminandus intellectu, & fide digerendus est.* Similiter Chrysostomus: *Magnus ille panis, qui replet mentem,non ventrem.* De hoc pane meminit Ambrosius,non de sacramento,quod in corpus transmittitur. Itaque istum locum non satis expendisse, nec quàm parum ad causam faceret, attendisse visus est Hardingus. Vetustus ille pater Origenes habet: *Accidit,vt simpliciores quidam,nescientes distinguere,quæ sint,quæ in scripturis diuinis interiori homini,quæ verò exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudine falsi ad ineptas quasdam fabulas, & figmenta inania se contulerint.*

Rabanus Maurus li.1.ca.31. Cyprian.de cœna Domini. Augustin.in Ioan.tract.26. Augustin.in Ioan.tract.25. Tertul.de resurrectione carnis. Chrysost.ex varijs locis in Matth.hom.9. Origen.in prologo in cantica cantic.

Hardingus. 6. Sectio.

NEmo apertiùs de hac re dicere potest,quàm dixit Cyrillus,Hierosolymitanus,author perantiquus,qui Græcè scripsit, & extat,sed non nisi manu scriptus,& paucis eruditis communis. Eius verba non multùm differunt a scholasticorum doctorum verbis. Præbetur corpus ἐν τύπῳ ἄρτου, in specie, siue figura panis. *Item* præbetur sanguis ἐν τύπῳ οἴνου, in figura vini. *Paulò post hæc verba,sic habet*: μὴ πρόσεχε οὖν, ὡς ψιλοῖς τῷ ἄρτῳ, καὶ τῷ οἴνῳ &c. Ne mentem adhibeas, quasi pani & vino nudis: sunt enim hæc corpus & sanguis, vt Dominus pronunciauit. Nam tametsi illud tibi

Non est nudus panis:Ergo est panis.

sensus suggerit, esse, scilicet, panem & vinum nudum, tamen firmet te fides, & ne gustatu rem dijudices, quin potiùs pro certo ac comperto habe, omni dubitatione relicta esse tibi impartitum corpus & sanguinem Christi. *Rursus habet in eodem loco:* Hæc cum scias, & pro certo & explorato habeas, qui videtur esse * panis, non esse, sed corpus Christi, item, quod videtur vinum, non esse, quanquam id velit sensus, sed sanguinem Christi, ac de eo Prophetam dixisse, Panis cor hominis confirmat: firma ipse cor, sumpto hoc pane, vtpote spirituali. *In tertia autem Catechesi hic pater habet:* Panis Eucharistiæ post inuocationem sancti spiritus non amplius est panis nudus & simplex, sed corpus &c.

* Palsi: manifestam verborum simul & sententiæ authoris depravationem continens, vt planum erit.

Itaque, cum iuxta perspicuam explicationem fidei Catholicæ, quod attinet ad hoc negotium, ab isto doctore propositam, credere & certò persuasi esse debeamus, panem post consecrationem non iam esse panem, sed verum Christi corpus: & vinum non iam amplius esse vinum, sed eius pretiosum sanguinem, etiamsi oculis secus videatur, etiamsi gustus, tactusq; secus iudicent, denique etiamsi sensus omnes contrarium renuncient, idq; ex authoritate verbi Dominici, qui dixit hæc esse corpus & sanguinem suum, non (vt ille docet) in pane & vino: [a] *Deinde, cum Eusebius Emissenus in homilijs post Pascha tradat,* terrena commutari & transire: *præterea,* creaturas conuerti in substantiam corporis Christi, *quæ ipsissima est transsubstantiatio: cumq; Chrysostomus dicat,* [b] panem absumi a substantia corporis Christi: *&* [c] *Damascenus panem & vinum* trãsmutari supernaturaliter, *&* [d] *Theophylactus, panem* transelementarĩ in carnem Domini: *& alibi,* ineffabili operatione transformari, etiamsi panis nobis videatur: *Deniq; cum doctores Græci recentioris memoriæ eandem doctrinam confirment, e quibus* [e] *Samona, quò eam probet & persuadeat, eadem similitudine vtitur, qua Gregorius Nyssenus, & Damascenus hac ipsa in causa vsi fuerant: quæ ita habet: In consecratione transsubstantiationem talem fieri, qualis est conuersio panis in nutriendo, quando conuertitur in substantiam eius, qui nutritur: Methonensis, haud aliter ac Ambrosius, hac in re non naturæ ordinem spectandum esse dicit, quando Christus e Virgine natus est contra omnem naturæ ordinem, aitq; corpus Domini in hoc sacramento sub forma seu specie alterius rei accipi, ne sanguis illud horrendum efficeret: Nicolaus Cabasilas ait panem hunc non amplius esse figuram corporis Dominici, neq; donum referẽs imaginem veri doni, neq; continens descriptionem passionum ipsius seruatoris quasi in quadam tabula, sed ipsum verum donum, sanctissimum corpus Dominicum, quod verè opprobria, contumelias, plagas pertulit, quod cruci suffixum, quod necatum fuit: Marcus Ephesius, etsi alioqui reprehendendus, quippe qui pertinaciter sententiæ concilij Florentini de spiritus sancti a filio processione restiterit, tamen locuples testis est, quænam fuerit Græcarum Ecclesiarum hac in re fides, in quo dona oblata a Basilio antitypa, id est, exemplaria corporis Dominici appellari docet, propterea quòd nondum perfectè consecrãtur, sed figuram & imaginem suam retinent, quorum mutationem ac transsubstantiationem sancto spiritui relinquit,* donec *inquit* spiritus sanctus adueniat, qui ea mutet. *In quibus Ecclesiæ Græcæ fidem commonstrat, nimirum per spiritum sanctum in consecratione panem & vinum sic mutari,*

[a] Nuper editus, & non sine causa suspectus.

[b] Respectu corporis Christi, quod repræsentatur, panis nihil est.

[c] Eiusmodi supernaturalis est in aqua baptismi, atque in omnibus sacramentis mutatio.

[d] Ita Theophylactus scribit: *nos transelementamur in Christum.*

[e] Hi quatuor, Samona, Methonensis, Cabasilas, & Marcus Ephesius recentes sunt authores exiguæ fidei: omnes tamen trãssubstantiationi aduersantur. Marcus iste Ephesius Basilij verba prudens corrumpit. Duo genera consecrationis: alterum perfectum: alterum imperfectum.

Lib. 4. de Orthodoxa fide cap. 14.
In Mar. 14.
In Matth. 26
Cap. 27.

vt

vt posteà figuræ dici minimè debeant, sed verum corpus & sanguis Domini, vtpote quæ in ipsa mutentur aduentu spiritus sancti. Quæ quidem mutatio est substantialis mutatio, ideóq; rectè vocari transsubstantiatio potest, hoc est vnius substantiæ in aliam substantiam conuersio.

Episcopus Sarisburiensis.

Cyrillus ille Hierosolymitanus author est antiquus, recèns in lucem editus. Eius in dubium vocare fidem non conabor: tametsi contẽplationes ipsius persimiles pleræq; sunt Hardingi hac in causa iudicio, hoc est, *ve accidens sine subiecto* esse videantur. Cæterùm cum verbis, tum sententia penitus cum Chrysostomo, Oecumenio, alijsque Græcis patribus sentire Cyrillus videtur, quibus ista Hardingi noua religio inaudita fuit. Auditorum externos oculos, quibus panem & vinũ contuentur, precludit, atq; internos duntaxat, animiq; sensus deposcit, quibus verum Christi corpus ac sanguinem contemplentur, qui panis ille est cælitus delapsus. In quo, quanquam oratione acri atque violẽta vtitur, quo magis illorum mentes excitet atq; inflammet, quos affatur, tamen suam ipse sententiã planissimè & luculentissimè explicat. Sic enim scribit: *Ne consideres tanquam panem nudum: panis Eucharistiæ non est amplius panis simplex, & nudus.* Ista autem verba perinde valent, atq; si hoc modo dixeris: *Panis quidem est: non tamen nudus panis: verùm panis & est, & aliud præterea aliquid.* Sic quod Hardingianæ sectæ homines dicere consueuerunt, *Papam non esse purum hominem*, minimè id volunt, quemadmodum suspicor, Papam non esse hominem: sed & hominem esse, & præterea alterius cuiusdam naturæ participem, qua cõmuni hominum sorti ac conditioni antecellit. Ex his tamen Cyrilli verbis sic interim rectè concluseris: *Sacramentum non est nudus panis: Ergo, panis est, licèt non nudus.* Itaq; hic ipse Cyrillus, quem testem fore sperauit Hardingus, nullum in sacramento reliquum esse panem, contrarium apertissimè testificatur, atque remanere in sacramento panem profitetur.

Catechesis mystagogica 4

Quanquam autem cumulatè iam satis respondisse videor, tamen quò tibi, Christiane Lector, luculentiùs satisfaciam, id te scire velim, quòd quæ Cyrillus iste hoc in loco de corporis & sanguinis Christi sacramento dixit, similiter etiam, similíq; phrasis & orationis genere de oleo, quod sacrum vocant, & de lauacro baptismatis, déque alijs ceremonijs dixit. De oleo scribit ad hunc modum, in quo etiam suam de sacramento sententiam exponit: *Vide, ne illud putes esse vnguentum tantùm. Quemadmodum enim panis Eucharistiæ post sancti spiritus inuocationem, non ampliùs est panis communis, sed corpus Christi: sic & sanctũ hoc vnguentũ, non ampliùs est vnguentum nudum, neq; commune, sed est charisma Christi.* Ista verba æqualem in vtroq; mutationem significant. Quemadmodũ oleum est χάρισμα Christi: ita panis est corpus Christi: & quẽadmodum natura ac substantia olei remanet integra, etsi non sit simplex & commune oleum, sic panis seruatur natura atque substantia,

Cyrillus in catechesi mystagogica tertia.

tametsi non iam communis est, nudúsque panis.

Cyrillus in catechesi illuminatorum 3.

Similiter de aqua baptismatis scribit: *non tanquam aquæ simplici studeas huic lauacro: ne aquæ simplicitati mentem adhibeas.* Ex hisce collatis inter se locis sic colligere licebit. Aqua in sacro mysterio baptismatis, etsi non est nuda ac communis aqua, tamen veram aquæ naturam atque substantiam conseruat: eodem modò panis in sacrosancto corporis Dominici mysterio, licèt non sit cibarius & communis panis, retinet tamen panis naturam ac substantiam. At Cyrillus inquit: *Non est panis, non est vinum, quantumuis oculis videatur.* Chrysostomus, panis substantiam esse cõsumptam, Emissenus in substantiam corporis Christi conuersam ait: & Damascenus atque Theophylactus recentioris ætatis, authoritatis non magnæ authores idipsum confirmant.

Cyrillum, cæterósq; omnes præstantes eruditione patres in eo maximam dicendi vim atq; contentionem adhibere, vt animos auditorum a sensuum iudicio auulsos & abstractos ad illius panis contemplationem conuertant, qui mundo vitam largitur, certissimum est. Atque ideo spiritualem eum panem appellat: ac de Christi corpore sic habet: *Bibe vinum in corde tuo, spirituale scilicet vinum.* Deinde, quid esset,

Catechesis mystagogica 4

quamobrem Iudæos Christus offendisset, exponit, verámque crassissimi illius, quem conceperant, erroris causam enunciat: *Iudæi non audientes verba Christi secundùm spiritum, scandalizati abierunt retro, eò quòd existimarent sese ad humanarum carnium esum incitari.* Rursus inquit: *Gustate, & videte, quòd suauis est Dominus. Num hoc corporeo palato, vt illud dijudicetis, vobis præcipitur? nequaquam: sed potiùs certa fide.*

Catechesis mystagogica 4

Interpres trãstulit, *Quod Christus est Dominus*, falsus, vt opinor, horum verborum similitudine, χρηστὸς, & χριστός.

Hoc modo atque sensu aqua, quæ in baptismo adhibetur, cedit sanguini Christi, & ex se nihil videtur: similiter panis in sacramento corporis Christi, corpori Christi concedit, cuius ratione planè nihil est. Hoc autem de lauacro baptismatis sic Paulinus explicasse videtur:

In catechesi mystagogica 5

Fons q̃, nouus renouans hominem: quia suscipit, & dat
Munus: siue magis quod desinit esse per vsum,
Tradere diuino mortalibus incipit vsu.

Chrysost. in Psal. 22.

Similiter Chrysostomus: *Non erit aqua potationis* (vt antè fuit) *sed aqua sanctificationis* (vt antè minimè fuit). Hæc ipsa est veráque sacramentorum substantia, quæ quando spectatur, terrestria panis & vini & aquæ elementa absumuntur, próque nihilo habentur.

Chrysost. de fide & lege.

Hanc rem Chrysostomus egregiè, atque ad viuum expressit ista similitudine: *Lanæ cum tinguntur naturæ suæ nomen amittunt, & tinctura nomen accipiunt: & non vltra vocas lanam, sed vel purpuram, vel coccinum, vel prasinum &c.* tametsi vera lanæ substãtia remanet, & conseruatur. Ita Pachymeres, Oleum non amplius vocari oleum, sed in Christum verti scribit: Perspicua sunt ipsius verba: *Oleum enim est Christus,* Non quòd oleum non esse oleum sentiat, sed quòd Christi ratione, qui per illud significatur, oleum euanescat, & nihil esse videatur. Ita Paulus ille iurisperitissimus inquit: *Res vna per prævalentiam trahit aliam.*

Pachym. in Dionys. de eccles. hierar. cap. 4 μύρον γὰρ ὁ χριστός.

ff. De rei vendicatione. In rem. Paulus.

Istuc igitur est, quod Cyrillus ait, Panem, quem videmus, non iam panem,

panem,ſed Chriſti corpus exiſtere: & vinum,quod videmus, non iam vinum eſſe,ſed Chriſti ſanguinem: quaſi diceret,Elementa ſeu creaturas,non tam ea eſſe,quæ reuera ſunt, quàm quæ ſignificant. Ita enim Auguſtinus vniuerſim de omnibus ſacramentis loquitur, quemadmodum nos iam priùs aliquoties oſtendimus: *In ſacramentis non conſiderandum eſt,quid reuera ſint,ſed quid ſignificent.* Eodem etiam pertinet, quod Ambroſius habet: *Magis videtur,quod non videtur.* Iſtuc autem vniuerſum tam in baptiſmatis,quàm in corporis Chriſti myſterio non naturæ ipſius vis atque efficacitas,ſed infinita diuini ſpiritus poteſtas, Chriſtíque verbum efficit.

Auguſt.contra Maximin. lib.3.

Ambroſ.de ijs qui initiantur myſterijs.ca.3

Sic Emiſſenus,ſic Damaſcenus,ſic Theophylactus panem in corporis Chriſti ſubſtantiam mutatum eſſe dicunt: eodem,inquam, modo, quo hic ipſe Theophylactus nos ipſos *tranſelemẽtatos eſſe* (& tranſſubſtantiatos) *in corpus Chriſti ſcribit.* Sic enim Chriſtum loquentem facit: *Miſcetur mihi,& tranſelementatur in me.* Similiter Chryſoſtomus de interitu,atque inſtauratione mundi diſputans,ſic habet: *Opus erat quaſi reelementationem quandam fieri.* Sic Petrus: *Efficimur conſortes diuinæ naturæ.* Sic author quidam Ethnicus inquit: *Tranſit homo in naturam Dei.*

Theophylact. in 6 cap.Ioan.

Chryſoſt.in Gene.hom.25.

2.Petr.1.

Mercurius Triſmegiſtus in Aeſculapio.

Iſta omnia, cæteráque paria dicendi genera moderata quadam & prudenti interpretatione ſunt mitiganda. Neq; enim conſtare queunt, ſi ad viuum ſingula reſecentur. Quam ob cauſam Chryſoſtomus de ſcripturarum interpretatione verba faciens,ſic habet: *Diuina opus eſt gratia,ne nudis verbis inſiſtamus. Nam ita hæretici in errorem incidunt,neque ſententiam, neque auditoris habitum inquirentes. Niſi enim tempora, locos,auditorem,& alia huiuſmodi conſideremus,multa ſequentur abſurda.* Bertramus verò author perantiquus habet: *Ipſe qui nunc in Eccleſia omnipotenti virtute panem & vinum in ſui corporis carnem, & proprij cruoris vndam ſpiritualiter conuertit: ipſe tunc quoque Manna de cælo datum, corpus ſuum,& aquam de petra profuſam proprium ſanguinem inuiſibiliter operatus eſt.* Itaque quemadmodum patres Manna corpus Chriſti, aut aquam in ſolitudine ſanguinem Chriſti factam eſſe ſcribunt: Ita etiam panem ac vinum corpus & ſanguinem Chriſti fieri docent.

Chryſoſt.in Ioan.hom.39.

Bertram.de ſacramento Euchariſt.

Manna fit Chriſti corpus

Iam uerò,vt quiuis quantumuis rudis & imperitus planè perſpiciat, quid ſibi ſanctiſſimi patres voluerint, quando ſunt eiuſmodi quadam mirifica atq; extraordinaria dicendi ratione vſi, non erit alienum quædam Gregorij Nyſſeni hac de re verba recitare eodem, quo perſcripta ſunt ordine. Sic igitur habent: *Nam & altare hoc ſanctum,cui aſſiſtimus, lapis eſt natura communis,nihil differens ab alijs lapidibus, ex quibus parietes noſtri extruuntur,& pauimenta exornantur: ſed quoniam Dei cultui conſecratum atque dedicatum eſt,ac benedictionem accepit,menſa ſancta, altare immaculatum eſt,quod non ampliùs ab omnibus,ſed a ſolis ſacerdotibus, ijſq; venerantibus contrectatur. Panis item panis eſt initio communis: ſed vbi eum myſterium ſacrificauerit,corpus Chriſti & dicitur, & eſt: eodem modo vinum: quum ſint res exigui pretij ante benedictionem, poſt ſanctificationem,quæ a ſpiritu procedit,vtrumq; eorum excellenter operatur. Eadem*

Gregor.Nyſſe. de ſancto baptiſm.

item verbi vis etiam ſacerdotem auguſtum & honorãdum facit nouitate benedictionis a communitate vulgi ſegregatum. Quare quemadmodum altare, quod quibuſdam in locis propter & ſtabilitatem & diuturnitatem e lapide ædificabatur, priſtinam conditionem depoſuit, neque tamen eſſe lapis deſtitit: & quemadmodum ſacerdos ſeu Epiſcopus priorem ſuam exuit naturam,& tamen eandem vnius hominis ſubſtantiam retinet: ita iuxta huiuſce vetuſti patris ſententiam panis ac vinũ in Chriſti corpus & ſanguinẽ mutantur,& ſeruant tamen panis, viníq; naturã.

Quandoquidem autem Hardingus, quò recentem hunc ſuum confirmaret,ſtrenuéq; defenderet errorem,nouem e Græca Eccleſia doctores euocauit,confertímq; produxit tanquam eidem ſuffragantes, & penitus aſſentientes,ſcias,Chriſtiane Lector, & quaſi normam quandam,certiſſimámq; iudicij hac de re tui informationem habeas, Græcos ab Euangelij prima ad hodiernum vſq; diem promulgatione eum nullo vnquam tempore cõmprobaſſe, quemadmodum ex vltima ſeſſione generalis concilij Florentini facilè intelligitur. Atque ipſe Scotus hac de re ſermonem explicans ſic habet: *Ad hanc ſententiam principaliter videtur mouere,quod de ſacramentis tenendum eſt, ſicut tenet ſancta Romana Eccleſia: Ipſa autem tenet panem tranſſubſtantiari in corpus & vinum in ſanguinem.* Atq; vt hoc probaret,non Eccleſiam Græcam teſtẽ excitauit,quippe quam contrà perpetuò ſenſiſſe ſciret: ſed particularem duntaxat Romanæ Eccleſiæ ſanctionem in Lateranenſi primùm concilio, Anno Domini milleſimo ducenteſimo decimo quinto, nec vnquam antè conſtitutam. Huc accedit, quòd Iſidorus Ruſſorum Epiſcopus poſtquam domum a concilio Florentia reuerſus,cõſenſum quẽdam opinionum atq; morum cum hac in re, tum in cæteris etiam rebus omnibus inter ſuam Romanamq; Eccleſiam inducere ac ſtabilire tentaſſet,munere ſuo eſt abdicatus,atque a clero ſuo prorſus deſertus: adeo nempe illi nouũ hoc tranſſubſtantiationis commentũ probarunt.

Concil. Florent. ſeſſione vltima.

Io. Scotus in 4. ſenten. diſt. 10.

Concil. Lateran. ſub Innocentio 3. Anno 1215.

Romanus Patritius in hiſtoria de nouo orbe.

At Hardingus inſtabit Cyrillum dicere, ἐν τύπῳ ἄρτου, hoc eſt, vt ipſe interpretatur, *in ſpecie, vel figura panis*, quod perinde valere putat, ac ſi dixiſſet, *accidentia ſine ſubiecto*. Qua ratione commotus ſic cenſeat, non intelligo. Id verò minimè dubium eſt, quin priſci temporis hæretici hac ipſa via lapſi ad ſuos errores deflexerint. Marcion hæreticus Chriſtum non naturale, veréq; humanum corpus induiſſe, ſed imaginariam modò corporis ſpeciem imaginémq; ſuſcepiſſe defendebat. Atq; vt hoc ipſum confirmaret, eadem vſus eſt ratione, quam nunc iactat Hardingus. Scriptum eſt enim, inquit: *In ſimilitudinem hominum factus eſt, & figura*, (quam Hardingus in ſpeciebus, & accidentibus collocat) *inuentus vt homo.* Ambroſius autem inquit: *Nec ſibi blandiatur virus Apollinare, quia ita legitur, & ſpecie inuentus, vt homo.* Itaq; veterum hęreticorum armis munitus dimicat Hardingus: Aliter enim ſi faceret, ſui eum pro catholico non haberent. Ambroſius habet: *Chriſtus apparuit in figura humana*: Origenes, *Chriſtus eſt expreſſa imago, & figura patris.* Rurſus Ambroſius: *Grauior eſt ferri ſpecies, quàm aquarum natura.* Gregorius Nyſſenus: *Sacerdos quod ad ſpeciem externam attinet, idem*

Philippen. 2.

Ambroſ. lib. 7. epiſt. 48.

Ambroſ. ad Coloſſen. 1.

Origen. περὶ ἀρχῶν lib. 1. cap. 2.

Ambroſ. de ijs qui initiantur myſterijs ca. 3

Gregor. Nyſſe. de ſancto baptiſmate.

eſt,qui fuit. Num verò ex iſtis concluſerit Hardingus, vel Chriſtum, vel ferrum,vel ſacerdotem,nihil aliud eſſe,quàm accidens,& ſpeciem ſubſtantia vacantem.Huc etiam accedit, quòd Hardingus Cyrillum ſuum adulterare,eiúſq; verba ementiri coactus eſt. Etenim quod Latina tralatio habet: *Sciens panem hunc,qui videtur a nobis,non eſſe panem,etiamſi guſtus panem eſſe ſentiat.* Hardingus hoc modo maluit vertere: *Cum ſcias,qui videtur eſſe panis,non eſſe,ſed corpus Chriſti.* In quibus cùm vnũ integrum membrum prætermiſit, tum verba ſimul & ſenſum authoris ſui deprauauit.Cyrillus enim ait: *Nos externis oculis panem contuemur.* Hardingus autem ait: *videtur tantùm eſſe panis.*Cyrillus ait: *guſtus panem eſſe ſentit*: Hæc clauſula omiſſa eſt ab Hardingo tum in Latino,tũ in Anglico: De poculo autem loquens,ſic conuertit: *Etiamſi ſenſus ita æſtimet.*Corrupta diſciplina non niſi corruptione ſuſtentari poteſt.Satis enim profectò conſtat,id ſenſiſſe Cyrillum,*quòd quemadmodum duo oculorum genera habemus,alterum terreſtre corporis,alterum ſpirituale mentis: ita in ſacramentis duas res diuerſas intueri oporteat, oculis corporeis panem communem: ſpiritualibus verò Chriſti corpus.* Atq; ita Cyrilli verba cum hiſce Auguſtini verbis præclarè conſpirant: *Quod videtis,panis eſt: quod etiam oculi veſtri renunciant: Quod autem fides veſtra poſtulat inſtruenda, panis eſt corpus Chriſti:* eo nimirum modo,ſenſúq;,quo iam expoſuimus.

Hardingue antiquos patres de induſtria corrumpit.

Auguſt.in ſermone ad infantes.

Samona,Methonenſis,Cabaſilas, propter recentem ætatem nec citari,nec haberi pro doctoribus debent. Marcus autẽ Epheſius iſto quidem nomine non ſine cauſa fuiſſe appellatus videatur.Sic enim eius oratio cohæret,*vt literæ Epheſiæ*. Etenim quod in ſua Liturgia Baſilius poſt obitam conſecrationem ſacramentum ἀντίτυπον vocat, id eſt, typum,ſeu ſymbolum,ſeu ſignum corporis Chriſti: Marcus iſte de pane nondum conſecrato loquutum eſſe Baſilium fingit.Vix puer tam pueriliter de authoris ſui ſententia coniecciſſet. Eius tamen hac in re iudiciũ non magnopere deſiderare videtur Hardingus. Quanquam ſatis ille nouit,panem ante conſecrationem neq; ſacramentum eſſe, neq; ſignũ corporis Chriſti: ſed communis duntaxat & piſtorij panis inſtar obtinere. Aliter enim ſignum eſſet,nec tamen quicquam ſignificaret: & ante ſacramentum exiſteret,quàm aut conſecraretur, aut ſacramentũ fieret.

Stephanus autem Gardinerus prudentiùs de re iſta cogitaſſe & ſtatuiſſe videatur.Veriſimile enim eſſe putat, perturbatam penitus fuiſſe Baſilij Liturgiam,eóq; modo accidiſſe,vt poſtponerentur ea,quæ prę-ponì debuerunt: atque vnius librarij factum eſſe imperitia, vt vniuerſa exemplaria deprauata in lucem prodirent.Hardingus contendit,panem a Baſilio ἀντίτυπον nuncupari, priuſquam perfectè conſecretur: quaſi duo eſſent genera conſecrationum,alterum perfectum, alterum inchoatum.Non tamen neſcius eſt a ſcholaſticis doceri atque defendi, ipſum tum principium,tum finem conſecrationis non gradatim,ſed ſubitò,& vno momento perfici. Sic conſecratio, non eſt conſecratio: Quod non eſt ſacramentum, eſt tamen ſacramentum: Quod ſignum eſt,non ſignum eſt: Quod non ſignum eſt,ſignum eſt: Libri vitiati ſunt & perturbati: id ſubſequitur, quod præire debuit: & quod poſteriore

Steph Gardider ad obiect. 185.

loco poni oportuit, priorem obtinet. Atque iſta tamen tam multa refugia trito errori ſuſtentando vix ſufficiunt.

Hardingus. 7. Sectio.

*Falſum: hæc enim certiſſima fides primitiuæ Eccleſiæ incognita fuit, atque ab Eccleſia Græca in concilio Florentino improbata.

*Cvm, inquam, hæc religionis noſtræ pars tam luculentis authoritatibus comprobetur, cumq; nos de * certiſſima Eccleſiæ fide, iſtorum præſtantiſſimorum patrum, qui varijs ætatibus, ac in varijs mundi partibus vixerunt, teſtimonijs declarata exploratum habeamus: rectè cum eadem Eccleſia cõtra Iuellum dicere poſſumus, in hoc ſacramento peracta conſecratione nihil remanere ex eo, quod priùs fuerat, præterquam accidentia nuda, ac ſpecies abſq; ſubſtantia panis, & vini.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVicquid firmi certiq; habeat articulus iſte, totum infirmiſſimo tranſſubſtantiationis fundamento nititur. Quæ quandoquidem non multò plùs quàm trecẽtis abhinc annis conſtituta primùm, & ſancita fuit, nec ex verbi diuini authoritate concluditur, quemadmodum ipſe Scotus confitetur, nec eam vnquam vlla, præterquam Romana, probauit Eccleſia, iccirco neq; tam certa, atq; eam Hardingus facit, neq; tam vetuſta, neque tam Catholica videri poteſt.

1. Cor. 11. Non me patitur tempus ea vniuerſa perſequi, quæ adduci contrà potuerunt. Paulus verum panem in ſacramẽto remanere, qui & diſtribui, & frangi poſſit, agnoſcit: quæ verba non ad ipſum Chriſti corpus abſq; atroci blaſphemia, ſed ad panem duntaxat ipſum referri debent. Chriſtus etiam poſt conſecrationem reliquum eſſe vinum confitetur, atq; eiuſmodi vinum, quale ex vuis exprimitur. Sic enim inquit: *Non bibam poſthac ex hac generatione vitis.* Chryſoſtomus habet: *In ſimilitudinem corporis & ſanguinis, Chriſtus nobis* (non accidentia, ſeu qualitates, ſed) *panem & vinum ſecundùm ordinem Melchiſedech oſtendit in ſacramento.* Rurſus habet: *Chriſtus, quando hoc myſterium tradidit* (non ſpecies, aut accidentia, ſed) *vinum tradidit: Non bibam inquit* (poſt cõſecrationem videlicet) *ex hac generatione vitis, quæ certè vinum producit, non aquam.* Cyrillus inquit: *Chriſtus credentibus diſcipulis fragmenta panis dedit.* Cyprianum, Auguſtinum, Gelaſium, Theodoretum, aliósque vetuſtate & ſanctimonia illuſtres patres prætermitto: quos ſi clariſſimè confirmare ac teſtari liqueat, ſuperſtitem eſſe in ſacramento panem, tum non ſola accidentia remanere conſtat. Quid Hardingus dixerit, qui tam multa dicit, non eſt obſcurum: Quòd autem ſpecies & accidentia a panis, viniq; ſubſtantia ſeiuncta pendeant, nullus vnquam priſcorum patrum dixit.

Matth. 26. *Ex hac generatione vitis.* Chryſoſtom. in Pſal. 22. Chryſoſt. in Matt. hom. 83.

Cyrillus in Ioan. lib. 4. ca. 14.

Hardingus. 8. Sectio.

Dei omnipotentia ſuſtentat accidentia.

HAEc autem res homini Chriſtiano non eſt difficilis creditu. Si enim Deo omnipotenti creatori viſum eſt, eiuſmodi rerum conditionem atque ſtatum

*tum inſtituere, vt ſubſtantiæ contineant, & ſuſtentent accidentia, quid ni e-
tiam per ſuam infinitam potentiam accidentia abſque ſubiecto conſeruare poſſit, præſertim cum Ethnici Philoſophi dictu abſurdum eſſe exiſtiment:* Primam cauſam *(id eſt Deum)* non poſſe id præſtare ſolam, quod poſſit cum ſecunda, *(hoc eſt cum creatura?)*

Epiſcopus Sarisburienſis.

CIcero ſcribit, poetam, quando explicare argumenti exitum nō poteſt, Deum aliquem ἀπὸ μηχανῆς oſtendere, & tum fabulæ finem imponere. Eodem modo Hardingus, quia accidentium ſuorum difficilē explicationem perſpicit, Deum cum ſua immenſa potentia introducit, vt is ea fulciat. Pueri docentur in ſcholis accidens ſine ſubiecto cōſiſtere non poſſe. Quod in cæteris omnibus verum eſt, in ſacramento duntaxat, quemadmodum vult Hardingus, fallit. In eo enim panis & vini a ſubiecto abſtracta accidentia, ſpeciéſq; exiſtunt. Neq; enim in pane ſunt: Nam panis, vt inquit, euanuit: neq; in aere: non enim cerni aer poteſt: neque in corpore Chriſti: illud namque rotundum neutiquam eſt. &c. Ita albi aliquid eſt, & tamen nihil album eſt: Rotundi aliquid eſt, nec tamen quicquam eſt rotundum. Quare cum accidentia iſta, neque per ſe ſola exiſtere poſſint, neque ſubiectum ibi vllum, in quo acquieſcant, habeant, iccirco diuina potentia fulta eſſe defendit Hardingus. Quidam habet: *Nec Deus interſit, niſi dignus vindice nodus Inciderit.* Paulus inquit: *Deus portat omnia verbo virtutis ſuæ.* Atque Atlantem humeris ſuis cælum ſuſtinere fingunt poetæ. Vt autem Deus creator, primáque omnium cauſarum cauſa de cælo ad ſuſtentanda accidentia deueniat, exile admodum videtur miniſterium. Hardingi ſic concluditur argumentatio: Deus eſt potentia præditus infinita: Ergo accidentia in ſacramento conſiſtunt abſque ſubiecto. Hebræ. 1.

Hardingus. 9. Sectio.

*VT autem facilius perſuaderi poſſimus, ſeparata ab omni ſubſtantia aut ſubiecto accidentia eſſe in hoc ſacramento, ſub quo, non remanente pane, Chriſti corpus præſens adeſt: Conſiderandum eſt hanc rem in prima mundi creatione obtinuiſſe: iuxta quorundam doctorum ſententiam. Quidam enim affirmant illam primam lucem, quæ principiò fuit ad diem vſque quartam, * in nullo ſubiecto extitiſſe, ſed potentia diuina, prout Deo viſum eſſet, fultam conſtitiſſe. Prima enim illa lux, atque eadem, perinde fuit, atque albedo, & corpus dealbatum, inquit Baſilius. Neque dum natus erat VVicleffus, qui eos doceret, Dei potentiam non poſſe ponere accidens ſine ſubiecto. Sic enim loquitur in libro ſuo de Apoſtaſia cap. 5. teſte Cocl.eo. Hinc liquet a qua radice Euangelici noſtræ patriæ propagati fuerint: qui ex illa ſcelerata arbore ſuccum hauriētes, ſuamq; inde ſtirpem oſtendentes diuinæ potentiæ, quæ infinita & incomprehenſibilis eſt, terminos*

* Falſum: Baſilius enim diſertè contrarium affirmat.

Baſilius hexamerō hom. 6
Damaſcen. li. 2. cap. 7.
Paulus Burgenſis Gen. 1.
Lib. 2. hiſt. Huſſitarum.

ac cancellos præscribunt. Itaq; ex illorum patrum sententia concludere possumus, si cum substantia sustinere & cõseruare accidentia Deus poterit, absq; substantia etiam hoc ipsum præstare posse.

Episcopus Sarisburiensis.

NImis violentum est & iniquum, vt priscum patrem testimonium dicere falsum, maximè contra seipsum cogas. Quod de Basilij hîc refert Hardingus sententia, perinde est, atque longa illa, putidissimáque, & toties Amphilochij nomine reposita fabula, nimirum inanis quædam & expers substantiæ species. Quandoquidem autem Damascenũ Hardingus, & Paulum Burgensem duntaxat in margine nominauit, tanquam eorum verba attingere reformidasset, meminerit Damascenum dicere: *Non aliud est ignis, quàm lux, vt quidam aiunt*. Burgensis etiam habet: *quidam tradunt lucem fuisse nubem lucidam*. Ex istis opinionibus vel ignem vel nubem lucis subiectum fuisse apparet. Certè, neque Burgensis, neque Damascenus, neq; Basilius vnquam absque subiecto constitisse lucem affirmauit. Itaque prætermitti illa in margine nota potuit. Facile autem est nominum ostentatione imperitorum acies perstringere.

Damascen. lib. 2. cap. 7.

Burgensis in 1. cap. Gen.

Basilius ait *lucem in mundo antè fuisse, quàm sol fabricaretur*. Ergo lux absque sole extitit. Verba eius sic habent: *Aliud quidem est lux, & aliud quod luci subijcitur corpus. Itaq; dicere noli fieri non posse, vt lux a corpore solis separetur. Neq; enim ego lucis a solis corpore separationem mihi ac tibi possibilem esse dico. Sed asserendum esse sentio, quæ mentis agitatione cogitationeq; nostra libera separantur, ea re seiungi facultate creatoris vtriusq; naturæ posse*. Hinc ad hunc modum efficit argumentationem Hardingus.

Basil. in hexameron hom. 6.

Lux non fuit in sole: Ergo in nullo subiecto fuit. Non fuit in sole: Ergo nec in aere fuit. Non fuit in sole: Ergo accidens fuit absq; subiecto. Hæc autem fraus ab ambigua, seu duplice significatione istius verbi *Inest*, nascitur. Etenim aliquid inesse in altero potest, tanquam in instrumẽto, quemadmodum lux est in candela: Quo exemplo ipse Basilius vsus est. Idem in altero, vt in subiecto inesse potest, sicuti lux in aere. Hoc considerato discrimine Hardingi nunc argumentum expendamus. *Lux*, inquit, *non fuit in sole tanquam in instrumento, quo per orbem circumueheretur: Ergo non fuit in aere, sicut in subiecto*. Hoc argumentum ipsa luce leuius videtur: cuius vel manibus facilè ac certò possis in tenebris agnoscere futilitatem. Basilij verò verba, quibus contrarium euincitur, tam clarè relucent, vt ea Hardingum, vel non potuisse, vel noluisse videre demirer. Sic enim antè scribit in eodem libro: ἐφωτίλαμπετο δὴ ἀὴρ. μᾶλλον δὲ ἐγκεκραμένον ἑαυτῷ ὅλον δι' ὅλου εἶχε τὸ φῶς: *Illustrabatur aër, vel potiùs lumen sibi totum, & in totum permistum habuit*. Rursus habet: *Mundus inuisibilis fuit, propterea quod aër luce caret*. Basilius ait in aere fuisse lucem, vniuersam in vniuerso, tanquam in subiecto. Tamen Basilium Hardingus vrget, & sibi contraria dicere cogit: lucem fuisse accidens subie-

Basil. in hexameron hom. 2.

ἦν οἰκουμένη ἀόρατος διὰ τὸ ἀφώτιστον εἶναι τὸν ἀέρα ὅλον δι' ὅλου.

ſubiecto vacans, & nulla re ſuſtentatam ſubſtitiſſe. Quare quanta religione ac fide ſoleat Hardingus veterum doctorum teſtimonia adhibere, tu nunc, Chriſtiane lector, æſtimato.

At inquit: *Dei potentia infinita eſt, ac incomprehenſa: Ergo, Deus accidentia ſuſtinere poteſt.* Ex eo natus hic error eſt, quòd Baſilij verba minùs rectè intelligit. Quod enim Baſilius iſto modo ſcripſit: Τότε ὲ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλὰ ἀναχεομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου, ἡμέρα ἐγένετο: *Dies tum fiebat, non per motum ſolarem, ſed diffuſo illo primigenio lumine.* Pro ἀναχεομένου, hoc eſt, *diffuſo*, videtur Hardingus errore quodá lapſus legiſſe, ἀνεχομένου, id eſt, *ſuſtentato*. Quanquam accidentia ſua non debet aut commutatione verborum, aut doctorum ſuorum vel non intellecta vel deprauata ſententia tueri.

Quod de Wicleffo, eiúſq; ſtirpe commemoratur, cum acerbitatis multum, tum argumenti nihil habet. Nos Deum eſſe immenſa virtute præditũ nouimus, qua non modò accidentia fulcire ac cõſeruare valet, ſed mortuum etiam e ſepulchro excitare, vitęq; reſtituere, quantumuis in ſe putruerit, Deíque ſpiritui reſtiterit. Tertullianus verò inquit: *Non quia omnia poteſt facere, ideo credendum eſt, illum feciſſe: ſed, an fecerit, requirendum.* Etenim argumentis ab infinita Dei poteſtate ductis Praxeas, & Eutyches, & alij conſimiles hæretici, tãquam tutiſſimis, quibus ſe defendant, expeditiſſimíſq; clypeis vſi olim eſſe leguntur. Tertul. contra Praxeam.

FINIS.

DE DISTRIBVTIONE SACRAMENTI.

ARTICVLVS VNDECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl sacerdotem in tres partes sacramentum distribuisse, sibiq; vni totum reseruasse.

Hardingus. 1. Sectio.

De priuata sacramenti perceptione sacerdotis, satis multa suprà diximus.

Istuc vocabulum Totum, *quod hîc adhibetur, malitiam olet. Si quis enim pietate flagrans homo sacramentum vnâ cum sacerdote percipere expetit, modò debitè præparatus, atq; exploratus, minimè repellitur, sed summa cum benignitate suscipitur. Tum verò non debuit reprehendi sacerdos quod* Totum *solus perciperet. Quanquam si rem ipsam, quæ percipitur, respiciamus, vtcunq; multi eam perceperint, Tota ab vniuersis, & Tota a singulis percipitur. De sacramenti autem fractione, & eius in tres partes distributione: Primùm a sacerdote frangitur, vt nos Dominum agnoscamus in fractione panis, quemadmodum ipsum duo discipuli agnouerunt, quibus Emauntem contendentibus, Iesus eodem die apparuit, quo resurrexit. Deinde vt eo modo Christi passio nostris memorijs repræsentetur, in qua eius pretiosum corpus in crucem suffixum propter peccata nostra frangebatur, dirumpebatur, dilacerabatur. Atq; hæc consuetudo Apostolorum tempore fuit in sacrificio obseruata, quemadmodum Dionysius Pauli discipulus testatum reliquit:* Opertum *(inquit)* panem pontifex aperit in frusta concidens. Luc. 24.

Hanc mysticã Theologiam antiqui cuiusquam doctoris testimonio cõprobatam oportuit.

*Falsum : In translatione vitiosa positũ.

Episcopus Sarisburiensis.

HAnc causam, tam exiguè, tamq; ieiunè tractatam esse ab Hardingo miror, quandoquidem est eiusmodi, vt & contra Transsubstantiationem, & contra priuatam Missam nonnihil facere videatur: quæ duæ res eius, quam ille profitetur, religionis & claues sunt, & seræ. Primùm namq; ipsa fractio illud demonstrare videtur, panem verum remanere, qui frãgatur. Quanquam

quam autem, ſicuti Petrus Lombardus commemorat, aliqui ſenſerunt eſſe in ſacramento quandam materialem fractionem, etiamſi in eo nihil ſit, quod frangi queat: aliqui ipſum Chriſti corpus frangi verè quidem & reipſa, nullóq; adhibito figuræ ſubſidio: aliqui, nihil frangi præterquam ſpecies, & accidentia: aliqui verò nullam penitus eſſe fractionem, quantumuis oculi, ſenſuſq; ſecus perſuaſum exploratumq; habeant: tamen ſanctiſſimi Euangeliſtæ diſertè teſtificantur, Chriſtum *accepiſſe panem, & benedixiſſe, & fregiſſe*. Et Paulus inquit: Non accidentia panis, ſed *panis, quem frangimus, eſt participatio corporis Chriſti.* In primitiua verò eccleſia, ipſa cœna Chriſti vulgò (non Accidentium ſed) panis fractio appellabatur. Cyrillus etiam ſacramenti minuta fruſta, *Fragmenta panis* vocat.

Senten. 4. diſt. 12.
Matth. 26.
Luc. 22.
Mar. 14.
1. Cor. 10.
Actor. 2.
Actor. 20.
Cyril. in Ioan. lib. 4. cap. 14.

Deinde de hac ipſa ceremonia Gerardus Lorichius, partium Hardingianarum doctor, Miſſam quamq; publicam, nullam priuatam eſſe debere concludit. Sic enim ſcribit: *Diuiditur hoſtia, vt non ſolùm ipſe ſacerdos Miſſæ officium faciens, ſed & miniſtri quoq;, imò populus omnis aſtans participet.* Similiter Durandus habet: *In primitiua eccleſia ſacerdos vnam partem accepit, Diaconi alteram, tertia populo præſenti miniſtrabatur.* Iccirco Dionyſius inquit, quemadmodum Hardingus refert: *Pontifex opertum panem aperit, & in fruſta concidit.* Atque hìc iſtuc obiter obſeruabis, quòd Dionyſius pontificem non ſpecies aut accidentia, ſed panem in fruſta concidiſſe ſcribit. Hanc Apoſtolorum memoria inualuiſſe traditionem fateor: eam verò hodie Romana eccleſia perrupit, funditúſque ſuſtulit. Quare parum ea Hardingo prodeſt, niſi vt eius, ſuæque eccleſiæ ſummam audaciam in violandis primitiuæ Dei eccleſiæ legibus ac inſtitutis coarguat. Neque verò vllam Dionyſius, aut de fractione in tres partes, aut de hiſce myſticis ſignificationibus mentionem facit: tum verba Dionyſij ementitur Hardingus. Non enim habet, *In fruſta concidens*, (quod de tribus, nos intelligere forſan cupit Hardingus) ſed *in multa concidens*. Atq; huic ſecandi panis ceremoniæ culter inſeruiebat, qui quemadmodum e Chryſoſtomi ſeu Liturgia, ſeu Communione apparet, *Sacra Lancea* dicebatur. Ea enim ratione conciſus erat panis, non qua vnus homo totum acciperet, ſed qua toti eccleſiæ ſufficere poſſet. Atq; iccirco in epiſtola Clementis ſuppoſititia cautum eſt, vt *Tot hoſtiæ, ſeu fragmenta præparārentur, quot vniuerſæ plebi ſufficerent.*

Dionyſ. eccle. Hierar. cap. 3.
εἰς πολλὰ διαλύον.
Liturgia Chryſoſtomi.
Clement. ep. 2.

Hæc, inquam, huiuſce ceremoniæ occaſio extitit, non ea, quam Hardingus inſulſè ſomniat, *vt Dominũ in fractione panis agnoſceremus.*

Hardingus. 2. Sectio.

IAm verò ſacramenti diſtributio in tres partes, vel Apoſtolorum aliqua traditio eſſe, vel aliqua ſaltem perantiqua conſuetudo videtur, quandoquidem Sergius pontifex Romanus, qui vixit intra octoginta annos poſt illos ſexcentos, quos nobis Iuellus præſcripſit, de illius fractionis myſterio, ſeu externæ formæ panis diſtributione ſcripſit, eiuſq; ſignifica-

Myſteriũ fractionis accidentium.

Fabulæ Amphilochianæ.

tionem explicauit. Illud non exiguum eſt de antiquitate iſtius ritus teſtimonium, quod Baſilius quemadmodum ſcribit Amphilochius, ſacramentum in tres partes diſtribueret, cum Miſſam celebraret, vt antè commemorauimus. Quod autem Sergius ait, partem illam, quæ in calicem inijcitur, corpus Chriſti, quod nunc reſurrexit, ſignificare, alteram verò, quæ accipitur, & comeditur, corpus eius, quod in terris adhuc ambulat, repræſentare, tertiam autem, quæ in altari ſeruatur, corpus eius in ſepulchro poſitum deſignare: quid quæſo in iſtis eſt, quamobrem quiſquam offendatur? Fateor tamen huius rei myſterium aliter a quibuſdam exponi, in eum verò finem fuiſſe inſtitutum omnes conſentiunt, vt nos beneficiorum admoneret, quæ nobis Chriſtus in corpore ſuo acquiſiuit.

De conſ. dis. 2. can. Triforme

Epiſcopus Sarisburienſis.

Platyna. Vrſpergenſis.

HArdingus per certè prudèter, quò dictis fidem faciat, arcanas haſce ſuas & myſticas ineptias Apoſtolorum inuenta fuiſſe prædicat. Sergius primus inſtituiſſe ſcribitur, vt *Agnus Dei* caneretur in fractione, & diſtributione myſteriorum: Myſteriorum autem hanc in tres partes fractionem ab hoc Sergio primo decretam fuiſſe, quantumuis id Hardingus aſſeueranter iactet, nemo tamen vnquam prodidit. Gratianus quidem hoc decretum Sergio Papæ tribuit, ſed nec titulum, nec quicquam præterea addit. Quare vel Sergius ſecundus eſſe poſſit, qui *Os Porci* dictus eſt: vel Sergius tertius, qui Formoſum deceſſorem ſuum demortuum, atq; e ſepulchro ſublatum capite truncauit, eiúſq; cadauer in Tiberim proiecit. Itaq; res iſta admodum dubia & incerta videtur. Verùm vt fateamur, Gratianum iſtuc de Sergio primo ſenſiſſe: tamen ſeptingentis propè annis a Chriſto vixit. Neq; multum aberremus, ſi dicamus, qui myſticas haſce ſignificationes excogitauit, eum non minùs & partium numerum, & frangendi modum excogitare potuiſſe. Tametſi quàm eximia myſteria habere poſſit iſta externarum formarum & accidentium fractio, quam Hardingus fingit, ipſi cogitandum relinquo. Fabulam Amphilochianam ſexies in hoc libro Hardingus ad varia propoſita adhibuit: atq; eam tamen ineptam & ſtolidam eſſe ipſe nouit. Qui plura deſiderat, eam in primo Articulo, ſectione 33. refutatam inueniet. Quod autem Sergius iſte habet: *Triforme eſt corpus Chriſti*, qualiſcunq; tandem eius ſententia fuerit, oratio certè inuſitata eſt, vel potiùs monſtroſa. Etenim Chriſti corpus vnicam duntaxat formam, ne dum tam diuerſas atq; diſcrepantes habet. Vna harum partium, inquit Sergius, Chriſtum e mortuis excitatum ſignificat: altera Chriſtum in terris degentem: tertia Chriſtum in ſepulchro conſtitutum. Iſta, inquit Hardingus, ſacra ſunt, & myſtica.

De conſe. diſt. 2. Triforme.

Durand. lib. 4. cap. 53.

Quidam tamen inuenta hæc minùs probarunt: ideóque ipſi alia finxerunt. Aliqui ſtatuerunt, Primam partem ſanctos cœleſtes, alteram fideles ſuperſtites, tertiam, animas in Purgatorio conſtitutas ſignificare: Aliqui has tres partes triplicem Chriſti conditionem indicare, mortalem, mortuam, & immortalem: aliqui tres Chriſti naturas ſubſtan-

ſubſtantiales innuere, Deitatem, animam, corpus: aliqui tres perſonas Trinitatis demonſtrare, Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum. Nec quenquam extitiſſe, qui tres patriarchas, Abrahamum, Iſaacum, Iacobum repræſentare diceret, miror. Itaque ipſo vero frangendorum myſteriorum vſu deperdito, inanem tamen eiuſdem ceremoniam retinent, quam etiam adeo dubiè norunt, vt nihil de ea ſtatuere certi queant: nec quid, inquam, frangant, nec quamobrem frangant. Iſte Sergius a Bonauentura, Durando, cæteriſque omnibus diſſentit. tamen Hardingo omnium maximè probatur.

Quid autem (inquit) *habet iſta res incommodi? Aut quamobrem ea re quiſquam offendatur?* Certè in domo Dei id detrimentum adferre videri debet, quod emolumentum nullum habet. Omnes eccleſiaſticæ ceremoniæ planæ, atque acres, atque ad ædificandum accommodatæ eſſe debent. Quòd ſi autem noxia nequaquam ſit iſta tam myſtica ceremonia, cur eam Hardingus ipſe violat: idque non ignorantia, aut obliuione, ſed ſciens, & prudens, & quotieſcunque Miſſam obierit. Etenim Sergius vnam e tribus partibus in altari ſeruandum eſſe ſtatuit, donec Miſſa confecta fuerit. Hardingus autem & contra Sergij mandatum, & myſticis etiam ſuis ſignificationibus ſpretis, omnes partes ſimul accipit, & nullam ſeruat, idque ex authoritate Gloſſę in eum locum, quæ apertè cum textu pugnat. Quid ita ſimulat, itáque manifeſtò mundum ludit? Si hæc ceremonia laudabilis fuerit, quamobrem eam contemnit? Si vituperatione digna, quare nobis eam ſuadet? Coniectura, qua hîc vtitur Hardingus, exilis admodum videtur: Papa Sergius hoſce myſticos ſenſus ſeptingentis poſt Apoſtolorum ætatem annis excogitauit: Ergo iſte frangendi ritus ab Apoſtolis inſtitutus fuit.

1. Cor. 14.

De conſe. diſt. 2. Triforme. In gloſa.

Hardingus. 3. Sectio.

QVandoquidem igitur hæc conſuetudo, ſeu myſtica ceremonia, non a Sergio primùm inſtituta fuit, quantum quidem conſtet, ſed ab eo duntaxat explicata, quod attinet ad eiuſdem myſterium, vtpote quæ ante illius tempus vſurpata fuiſſet, ab initio vſq; eccleſiæ, cum nullum antiquum Concilium, nullus author inueniatur, a quo conditam fuiſſe liqueat, rationi conſentaneum eſt, vt cum ea vniuerſim *obtinuerit, ab Apoſtolis introductam fuiſſe ſtatuamus: idq; iuxta Auguſtini ſententiam, cuius memorabile de hac re dictum ſic habet:* Quod vniuerſa tenet Eccleſia, nec in Concilijs conſtitutum, ſed ſemper retentum eſt, non niſi authoritate Apoſtolica traditum, rectiſſimè creditur.

Deniq; ſiqua pietatis ſcintilla in noſtris conterraneis & fratribus, quos error ſeduxit, reliqua fuerit, hanc vetuſtam ſacramenti in tres partes diuidendi ceremoniam in beatiſſimo Miſſæ ſacrificio adhibitam minimè irriſerint, atq; ſpreuerint, quæ non modò nullam mali occaſionem præbet, ſed contrà potiùs inde commouemur, & excitamur, vt noſtrarum animarum ſalutem charam ipſi habeamus, vtq; Deo gratias agamus pro eximio noſtræ redemptionis beneficio.

*Falſum: non enim obtinuit vniuerſim.

Episcopus Sarisburiensis.

NVlla neq; in antiquo patre, neq; in vetusto Concilio de hac sacramẽti fractione mentio extat: Ergo (inquit Hardingus) *ab Apostolis sine dubio instituta fuit.* Immo verò contrà potiùs habet. Ita enim rectiùs conclusisset: *Nihil de ea nec in patre, nec in Concilio quoquam antiquo habetur: Ergo, ab Apostolis non manauit.* Quod autem vniuersim fuisse obseruatam ait, vehementer falsum est: quemadmodum, Deo fauente, planum fiet. Itaque Augustini lex ad hanc causam minimè pertinet.

Primùm enim, cum in modo & ratione frangendi, tum in ipsa panis magnitudine fallitur Hardingus, quam ille placentam quandam fuisse tenuissimam, & orbicularem fingit, qualis in Romana ecclesia adhiberi nunc solet: *Quæ* (Durandus inquit) *rotunda esse debet instar denarioli: vel quòd Iudas Christum proderet propter aliquod numismatis genus eiusmodi: vel quia scriptum est, Domini est terra, & plenitudo eius.* Reuera autem panis quidam grandis fuit, ea & amplitudine, & crassitudine, vt toti ecclesiæ sufficeret. Durandus ipse habet: *In primitiua ecclesia offerebant vnum magnum panem, & omnibus sufficientem: quod adhuc Græci seruare dicuntur.* In Chrysostomi Liturgia, seu Communione, & formam panis, & eiusdem secandi seu concidendi cultro rationem expressam videmus: quem Gentianus Heruetus descripsit hoc modo: *Est panis crassus & fermentatus, & figura propemodum sphærica.* Ex Gregorio constat magnum panem fuisse, qualem in mensis apponere solebant, idq; inde etiam apparet, quòd hæretici, quos Artotyritas nuncupabant, pani caseum admiscerent: atq; communionem in pane, & caseo administrarent. Paulinus huiusmodi panem Augustino mittens, hanc vnâ gratulationem misit: *Panem vnum, quem vnanimitatis indicio misimus charitati tuæ, rogamus, vt accipiendo benedicas.* Huc etiam forsan spectauit Ignatius, cum diceret: *Vnus est panis pro omnibus fractus:* & Basilius: *Idem est virtute, siue vnam partem quis accipiat a Sacerdote, siue plures partes simul.* Cum ista vocabula, *Partem*, & *partes* ponit, vnum totum cogitasse videatur. Durandus scribit, suo tempore sacerdotem in aliquibus ecclesijs sacramento in tres partes diuiso, ipsum vnam accepisse, alteras verò duas Diacono, & Subdiacono præbuisse. Id ipsum quoque Alexander Halesius tradit, alijq; permulti. Ista omnia Hardingus dissimulat, atque præterit, nec quicquam aliud videt, quàm mysticam quandam, & obscuram ceremoniam. Quare cum panis iste ita latus, ita crassus, ita grandis esset, vt tam multis sufficere posset, sacrificus eundem commodè distribuere in tres partes, eásq; deinceps omnes vnus accipere vix profectò potuisse videatur. Immo ipsa eiusdem fractio, sicuti priùs attigi, cum sacrosanctæ communionis necessariam demonstrationem habet, tum priuatam Hardingi Missam funditus euertit. Nõ enim in partes distributus fuit, quò hasce mysticas cogitationes designaret, quas Hardingus, alijq; finxerunt: sed vt populo distribueretur, atq; traderetur. Clemens Alexandrinus inquit: *Etiam Eucharistiam, cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnicuique ex*

populo

Durand. lib 4. in sexta parte canonis.

Durand. lib. 4. cap. 53.

Liturgia Chrysostomi.

Gentian. Heru. in S. Germani rerum Eccl. Theoria.

Grego. dialog. lib. 4.

Aug. ad Quod uult deum.

Epiphanius.

Inter epi. Augustin. epi. 31.

Igna. ad Phila.

Basil. ad Cæsariam patritiã.

Durand. lib. 4. cap. 15.

Alexan. de Hales in. 4. q. 37.

Clem. Alexan. stromat. lib. 1.

populo partem eius sumere. Sic Augustinus, *Ad distribuendum commi-* Aug. ad Pauli. epist. 59.
nuitur. Rursus: *Confringunt oblationes in Eucharistiam* (vt populus cō- Aug. ad Quod uultdeum.
municet.) Sic Dionysius: *Velatum panem in multa concidens, & vnita-* De Ophitis.
tem Calicis omnibus impertiens. In Basilij Liturgia e Syriaco sermone Dionys. eccle. Hierar. cap. 3.
conuersa, ad hunc modum habetur: *Sacerdos frangit, & signat: Dia-* Liturgia Basil.
conus proclamat Communionem. Quid autem opus est tam multis testi- 1. Cor. 10.
monijs? D. Paulus inquit: *Panis quem frangimus, nonne communicatio* Anselmus. in
corporis Christi est? Quæ verba sic exponit Anselmus: *Panis quem nos* 1. Cor. 10.
sacerdotes frangimus, & quem vnum in multas partes diuidimus, ad desig- Loric. de Missa pub. prorog.
nandam charitatem accipientium. Similiter Lorichius: *Panis quem fran-* lib. 10.
gimus participatio Domini est, hoc est, Fractio significat nos esse vnum cor-
pus. Ex his sacramentum in partes, non quò noua quædam, nescio quæ mysteria indicaret, sed quò populus communicaret, diuisum fuisse liquet.

Postremò, ista sacramenti sic distribuendi, sicq; accipiendi ceremonia, neque e scripturis comprobari, neque vetusti cuiusquam patris, Conciliiue testimonio confirmari potest: Transsubstantiationi atque priuatæ Missæ aduersatur: Primarij eiusdem defensores, neque vnde primùm fluxerit, nec quid significet, intelligunt: Eam populus neque videt, neque nouit: qui tantopere eam probare videntur, hi ipsi contra Sergij tum sanctionem, tum mysticam interpretationem, eandem in Missis suis indies & manifestò violare minimè dubitant. Tuum nunc est, Christiane Lector, rebus hisce consideratis iudicare, Hardingús ne, an sui conterranei decipiantur. Augustinus certè habet: Aug. ad Ianua. epist. 119.
Si vix aut omnino nunquam inueniri possint causæ, quas in huiusmodi ri-
tibus instituendis homines sequuti fuerint: vbi facultas tribuitur, sine vlla
dubitatione resecanda existimo.

FINIS.

DE FIGVRA, SIGNO &c.

ARTICVLVS DVODECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl qui sacramentum, Figuram, Pignus, Signum, aut commemorationem corporis Christi appellasset, hæreticum fuisse eo nomine iudicatum.

Hardingus. 1. Sectio.

IN isto Articulo nobis cum Iuello quadam ex parte conuenit. Confitemur enim neque ex scripturis, neque ex antiquo Concilio aut patre, neque ex vllo ecclesiæ primitiuæ exemplo euinci posse, eum pro hæretico damnatum fuisse, qui sacramentum esse figuram, pignus, signum, aut memoriam corporis Christi dixisset. **Nullus vnquam literis, vel leuiter imbutus, tam indoctè scripsit. Multò minùs hæreseos quenquam, qui sic diceret, damnare vllum fuit e summis mysterijs, aut præcipuis nostræ religionis clauibus, quam falsi notam conatur Iuellus veritati inurere. Hunc igitur Articulum vel odio ecclesiæ, vel inscitia, vel cumuli adaugendi studio, quòd copia meliori careret, addidisse videtur. In veterum doctissimorum patrum monumentis peruoluendis deprehendimus, eos sæpenumero sacramentum in suis elegantibus linguis Figuram, Symbolum, Signum, Mysterium, Exemplar, ἀντίτυπον appellare: quibus nihil quidem de corporis Christi in sacramento veritate detrahere, sed arcanam eius in illo præsentiam significare voluerunt.*

*Falsum: Colligę enim Hardingiani ita & docuerunt, & scripserunt: ideoq; indoctè.

Episcopus Sarisburiensis.

ISTorum hominum disciplinam leuem admodum & mutabilem esse constat. Etsi enim ista vocabula, Figura, Signum, Significatio, Symbolum, nunc quidem æquiùs ferant, fuit tamen tempus, cum secus sentire viderentur: seq; Theophylacti, Damasceni, Euthymij testimonijs, atque argumentis præterea

terea maximis fretos eadem reprobare posse confiderent. Doctor Tonstallus, quò causam hanc magis inuidiosam faceret, sic inquit: *Si sacramentum sit figura corporis Christi, tum figura pro nobis crucifixa fuit, non Christus.* Quicunque autem extiterint, qui hoc nomine, *Figura*, in ista causa vsi fuerint, eos Stephanus Gardinerus per ludibrium *Figuratores* nuncupat. Ioannes autem Whitus primùm ludimagister, pòst Episcopus Wintonienſis in illum grauissimum doctissimumq; patrem D. Petrum Martyrem sic illusit, de eadem re scribens:

Cuth. Tunstal. de Euch. li. 1.

Marcus Constantius.

Audio mille locis corpus: non audio (Petre)
Signa, Troposq; tuo, nec Symbola nata cerebro.

Quæ tamen verba in omnibus antiquis patribus, vel Hardingo ipso confitente audire potuisset, si aures, quibus audiret, habuisset. Quare neque malitia, neque ignorantia, neque adaugendi cumuli cupiditate, neque vlla criminum inopia, sed peruersitate ac fatuitate istorum hominum factum est, vt hic Articulus reliquis adiungeretur.

Quandoquidem autem nonnulli, vel simplicitate quadam inducti, vel summa, qua sacra mysteria complectuntur, reuerentia illecti sibi persuaserunt, Christi verba quibus eiusdem institutio continetur, simpliciter, & iuxta pondus suum, hoc est, sine figura, accipi necessariò debere: quandoquidem etiam Augustinus habet: *Ea demum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere:* Iccirco vt distinctè rem explicemus, & imperitum lectorem errore liberemus, breuiter, & apertè, quod prisci doctissimi patres ista de re scripserint exponere necessarium iudico.

Augu. de doct. Christia. lib. 3. cap. 5.

Atq; vt prætermittam, quod Christus ipse dicit: *Hoc facite in mei commemorationem:* Et quod Paulus habet: *Mortem Domini annuntiabitis, vsque quò venerit:* vtque alias præterea multas circunstantias taceam, e quibus huiusce causæ certa ratio perspiciatur, Sacramenti natura, atque vis sic ab antiquis patribus definitur: *Sacramentum est sacrum signum.* Quæ definitio vniuersalis est, sacramentisque omnibus peræquè conuenit. Proinde Augustinus inquit: *Signa, cum ad res diuinas pertinent, sacramenta appellantur.*

1. Cor. 11.

De conse. dist. 2. Sacrificium.

Aug. de Ciuit. Dei. lib. 10. cap. 5.

Aug. ad Marcel. epist. 5.

Causa autem, ob quam instituta sunt Sacramenta, hæc est: vt per istas aspectabiles atque externas naturas, ad rerum cœlestium contemplationem perducamur. Propterea Dionysius habet: *Non est possibile animo nostro ad immaterialem illam ascendere cœlestium Hierarchiarum contemplationem, nisi ea, quæ secundùm ipsum est materiali manuductione vtatur.* Rursus similiter: *Nos imaginibus sensibilibus quantum fieri potest, ad cœlestes contemplationes adducimur.*

Diony. cœlest. Hierar. cap. 1. Dionys. eccle. Hierar. cap. 1. αἰσθητοῖς εἰκόσι.

Istuc autem sacrosanctum corporis & sanguinis Christi mysterium iccirco sancitum, atque ecclesiæ commendatum fuisse Chrysostomus scribit, vt nos perpetuam, & beneficij Christi, & salutis nostræ memoriam conseruaremus. Quod etiam Hieronymus declarat hoc modo: *Vltimam nobis memoriam reliquit. Vt si quis peregrè proficiscens aliquod pignus apud eum quem diligit, relinquat,*

Ad populum Antioc. ho. 61. *Hoc facite in meam memoriam beneficij mei, salutis vestræ.*

Hierony. in 1. Cor. cap. 11.

vt quoties illud viderit, possit eius beneficia, & amicitiam memorare: quod ille, si perfectè dilexit, non potest videre sine ingenti dolore, & sine fletu. Sic Basilius habet: *Quid vtilitatis habent hæc verba? Nempe, vt edentes, & bibentes, perpetuò memores simus eius, qui pro nobis mortuus est, ac resurrexit.* Sic Ambrosius: *Quia morte Domini liberati sumus, huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.* Origenes scribens in hæc verba Christi, *Nisi comederitis carnem filij hominis &c.* sic habet: *Agnoscite figuras esse, quæ in diuinis voluminibus scriptæ sunt: & ideò tanquam spirituales, & non tanquam carnales examinate, & intelligite ea, quæ dicuntur. Nam si quasi carnales ista suscipitis, lædunt vos, non alunt.* Tertullianus Christi verba sic interpretatur: *Hoc est corpus meum: hoc est figura corporis mei.* Ambrosius, quando de sacramento corporis Christi sermonem habet, illud figuram, similitudinem, signum, symbolum corporis Christi nuncupat. Augustinus, vt alia loca innumera prætream, habet: *Christus adhibuit Iudam ad conuiuium, in quo corporis sui figuram discipulis suis commendauit.* Aduersus Adimantum autem hæreticum scribens, ait: *Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cum daret signum corporis sui.* Sic Chrysostomus: *Si mortuus Christus non est: cuius symbolum ac signum hoc sacramentum est?* Sic Hieronymus: *In typo sanguinis sui, non obtulit aquam, sed vinum.*

Basil. de bapt.
Ambro. in. 1. Cor. cap. 11.
Orig. in Leuit. hom. 7.
Tertul. contra Marcion. li. 4
Ambr. de sacr. lib. 4. cap. 5.
Aug. in Psal. 3.
August. contra Adiman. ca. 12.
Chrys. in Mat. hom. 83.
Hier. aduersus Iouinia. lib. 2.

Alia huiusmodi testimonia innumerabilia prætermitto. Ex his facilè licet de cæteris coniecturam facere. Hæc veterum patrum ratio scribendi fuit: neque tamen eos tunc quisquam hoc nomine exagitauit, aut *figuratores* appellauit.

Hardingus. 2. Sectio.

AD faciliorem autem intelligentiã istiusmodi locorũ, inquibus hæc vocabula ad Sacramentũ accõmodantur, id vehementer facit, quod Augustinus docet, In sentẽtijs Prosperi: hoc est (*inquit*) quod dicimus, quod omnibus modis approbare contendimus sacrificiũ ecclesiæ duobus cõfici, duobus constare, visibili elementorũ specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne, & sanguine: Sacramẽto, (id est, externo sacro signo) & re sacramenti, id est, corpore Christi &c. *Ex his intelligimus hoc verbum, Sacramentum, duobus modis a patribus accipi. Primùm pro vniuersa sacramenti substantia, prout tum formis externis constat, tum etiam vero corpore Christi, quod verè adest, quemadmodum Augustinus ecclesiæ sacrificium* *his duabus rebus contineri affirmat. Deinde sic accipitur, vti ab illa abdita, & diuina re sacramenti distinguitur, hoc est, pro externis solummodo formis, quæ sacrum signum sunt veri corporis Christi sub ipsis comprehensi. Vnde colligere debemus, quòd quandocunq; patres hoc præstantissimum sacramentum Figuram, vel signum appellant,* *nihil aliud velle, & significare intelligantur, quàm illas externas formas, non ipsum Christi corpus, quod illic præsens est, non Typicè, aut Figuratiuè, sed Realiter, & substantialiter: ni quando fortè non ipsum corpus præsens, sed ipsius præsentiæ*

De cons. dist. 2. can. Hoc est quod dicimus.

*Falsum: Augustinus hoc nũquam affirmauit.

*Falsum: nullus enim eruditus pater externas formas sacramentum vnquam appellauit. Ipsum Christi corpus est figura.

præsentiæ modus spectatur, sicuti interdum vsu venit.

Hoc modo interpretandus est Basilius, quando in Liturgia sua Sacramentum, Antitypon, *id est Exemplar, seu Figuram vocat, idq; post consecrationem, quemadmodum in libris, qui nunc extant habetur. Eodem modo intelligendus est Eustathius, ille eximius pater Græcæ Ecclesiæ, qui fidem Catholicam tanta virtute, & constantia, contra Arianos defendit, citatus ab Epiphanio in 7. Synodo. Quanquam Basilj locum illum Damascenus, & Euthymius, tum etiam Epiphanius in 2. Niceno Concilio, Act. 6. & Marcus Ephesius, qui Florentino Concilio interfuit, ita intelligendum esse ante consecrationem censent. *Sic Ambrosius etiam interpretandus est, quando Figuram corporis & sanguinis Dominici esse sacramentum dicit. Lib. 4. de Sacramentis cap. 5.*

Lib. 4. cap. 14. inquit. 26. Matth.

*Falsum: Ambrosius enim ait: *Post consecrationem corpus Christi significatur.*

Episcopus Sarisburiensis.

ETsi nomina ista, *Figura, signum, symbolum*, cæteraq; eiusmodi agnoscit tandem probatq; Hardingus, tamen suam quandã interpretationem adhibet, qualem nusquam, credo, possit in antiquo quoquam patre reperire. Itaq; eiusmodi sit figura necesse est, non quali veteres doctores, & eruditi patres aliquando vsi sunt, sed qualem Hardingus facillimè possit comminisci: nec veterum igitur Doctorum, sed noua erit Hardingiana figura. Tertullianus quidem ait: *Hæretici nudas voces coniecturis, quò volunt, rapiunt.* His exceptionibus sceleratissimus ille Nestorius Christum esse Deum haud grauatè confessus est: attamen sua peruersa interpretatione Christi deitatem sustulit. Sic enim aiebat: *Non inuideo Christo diuinitatem suam: hoc & ego fieri possum, si volo.* Pelagiani, hæretici, etiamsi diuinæ gratiæ hostes essent, argumentatione tamen disputationéq; victi concesserunt, & Dei gratiam agnouerunt. Sed eam tamen excogitarunt commentitiam expositionem, qua ad extremum gratiam omnem antiquarunt. Similiter Hardingus etsi Figuræ nomen inuitus confiteri cogitur, eos tamen illi fucos obducit, atque oblinit, vt nullam reuera figuram relinquat. Aliquando corporis Christi arcano quodam modo præsentis figuram esse dicit: aliquando figura est vitæ futuræ: aliquando panis communis est figura: aliquando Accidens, externáque forma panis est figura: aliquando corpus Christi inuisibile figura est visibilis Christi corporis: Hæc omnia Hardingus. Aliquando etiam ecclesiæ figura est. Sic enim Hosius inquit: *Sacramenta nostra sunt quodammodo per figuram ipsum corpus Christi, cuius sacramenta sunt, id est, Ecclesia.* Tot modis isti homines nouum quoddam figuræ genus indagarunt, quod nec Grammaticus, nec Rhetor, nec Theologus quisquam nouit. *Significat*, nihil aliud est, inquit Hardingus, quàm *Continet: Figura est*, id est, *Res ipsa est: Figura est*, hoc est, ad extremum, *Figura non est.* Neque tamen possunt vniuersæ hæ figuræ vni duntaxat figuræ satisfacere. Veritas certa semper simplexque est: falsitas contrà dubia est, & fallax.

Tertul. contra Marcion. lib. 4.

Cyril. lib 5. cap. 14. Aug. ad Inno. lib. 95.

In confes. Petricoui. ca. 39.

Quantò istis satius foret, ità loqui, ac veteres eruditione excellenti patres loquuti sunt? Augustinus habet: *De signis differens hoc dico, ne quis in eis attendat quòd sunt, sed potiùs quòd signa sunt, hoc est, quòd significant.* Rursus habet: *Cauendum est, ne figuratam orationem ad literam accipias. Ad hoc pertinet, quod Apostolus ait, Litera occidit.* Hieronymus habet: *Quando dico Tropicam loquutionem, doceo, verum non esse, quod dicitur, sed Allegoriæ nubilo figuratum.* Similiter Chrysostomus: *Non alienum esse oportet Typum a veritate: alioqui non esset Typus. Neque omnino adæquari veritati: alioqui & veritas ipsa foret.* Hisce rebus consideratis facilè intelligitur, quàm fideliter, quamque ad causam aptè hunc Augustini locum adduxerit Hardingus: *Hoc est quod dicimus, quod omnibus modis approbare contendimus, sacrificium ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne & sanguine, sacramento, (id est, externo sacro signo) & re sacramenti, id est, corpore Christi.* Hinc Hardingus latere sub Accidentibus corpus Christi colligit. Augustini verba vera sunt: Hardingus autem suis conjecturis fallitur. Ex hoc enim verbo, *Specie*, panis substantiam euanuisse, & nihil præterquam accidentia remanere: ex eo autem vocabulo, *Inuisibili*, inclusum in eo reipsa esse Christi corpus concludit. Atque ita commentarium a textu longè discrepantem inducit.

Augu. de doct. Christ. li. 2. c. 1.

Augu. de doct. Christ. li. 3. c. 5

Hier. in apologia cõtra Rufi.

Chrysost. in dictum Apostoli. *Patres nostri omnes &c.* vlt. tomo. De cons. dist. 2 Hoc est.

Quid autem dixisset, si ista Hieronymi verba vidisset, *Venit Philippus: Ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in litera:* aut hæc verba, quæ in secundo Niceno Concilio habentur: *Christus ipse habitat in ossibus mortuorum:* aut hæc Angelomi: *Deus pater filium suum vnigenitum in litera legis: Iudæis nescientibus absconditum habuit?* Num ex istis verbis Christum realiter esse reconditum vel in mortuorum ossibus, vel in propheta Esaia, vel in litera legis concluderet? Certè Augustinus neque hîc neque alibi verbum facit, vel de Accidentibus absque subiecto, vel de reali aliqua præsentia. Quanquam eius hoc in loco verba non admodum obscura sunt, tamen alijs in locis & crebrò, & perspicuè se ipse interpretatur. Sic enim ait: *Mysteria omnia interioribus oculis videnda sunt, id est, spiritualiter.* Iterum: *In sacramentis aliud videtur, aliud intelligitur.* Sic Chrysostomus de aqua Baptismi habet: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur.* Sic etiam Origenes: *Bene Circunciſionem signum appellauit, quia & in ipsa aliud videbatur, aliud intelligebatur.*

Hieronym. ad Paulinum. Concil. Nicen. 2. actio. 3. Angelom. in 1. Regum. ca. 22.

Augu. in Ioan. tract. 46. Augu. citatur a Beda. 1. Cor. 10. Chrysostom. in 1. Cor. hom. 7. Orig. in epist. ad Roma. li. 4. cap. 4.

Itaque in Sacramentis aliud oculo, aliud animò videmus: corporis oculo panem, mentis acie corpus Christi aspicimus. Sic duabus partibus constat Sacramentum, quarum altera ob oculos est, altera in cœlo est: denique altera aspectabilis est, altera nequaquam. Sic inquit Augustinus: *Non oportet esse contentum superficie literæ, sed ad intelligentiam peruenire.* Non tamen scripturarum intelligentiam in literam reipsa esse abditam vult Augustinus. Suam ipse sententiam rectiùs exponit: *In veteri Testamento occultabatur nouum, quia occultè significabatur.*

August. contra aduers. leg. & prophet. lib. 2. cap. 5. Augu. de bapt. contra Donat. lib. 1. cap. 15.

Iam

Iam coniecturarum, quas collegit Hardingus, causas, & rationes videamus: *Augustinus meminit visibilem speciem elementorum: Ergo, Accidentia tantùm externaſq; panis & vini formas intelligit, non substantiam*, inquit Hardingus. Istius argumentationis inepta conclusio inde existit, quòd verborum pondera non rectè expenduntur. Etenim Augustinus isto in loco per verbum hoc, *Species*, non externam duntaxat, & accidentariam quandam imaginem, sed veram ipsius rei substantiam significat. Sic Ambrosius bis eodem in loco posuit: *Sermo Dei species mutat elementorum.* Rursus etiam: *Ante benedictionem aliâ species nominatur.* In istis alijsq; huiusmodi locis, non facilè dixerit Hardingus speciem pro Accidente, seu externa forma vsurpari. Ambros. de ijs qui initiantur. cap. 9.

Neque verò illud vocabulum, *Visibile*, huiusmodi aliquam externam formam euincit, qualem hîc fingit Hardingus: sed Christi corpus, quod est in cœlis, quódque non corporis nostri, sed fidei tantùm oculi aspiciunt, duntaxat remouet. Sic autem aqua in baptismo appellatur *Forma visibilis*, iuxta vniuersalem sacramẽtorum definitionem. Sic Augustinus inquit: *Aliud Iudæi habebant, aliud nos: sed specie visibili, quod tamen idem significaret.* Alibi etiam habet: *Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem.* Atque hoc est, quod Chrysostomus habet de sacramento baptismatis: *Christus in sensibilibus intelligibilia nobis tradidit.* August. in Ioa. tract. 26. Augu. citatur a Beda. 1. Cor. 10. Chrys. in Mat. hom. 83.

Ex his cum insulsum Hardingi errorem perspicimus, tum quid sit, quando vetusti sanctique patres Christi corpus *Inuisibile* dicant, intelligimus: nempe quod illud nos in cœlo constitutum, fidei, mentis, intelligentiæque nostræ oculis videamus. Neque debet Hardingus ex isto verbo *Inuisibili*, sic concludere, quemadmodum videtur: *Christi corpus est inuisibile: Ergo Accidentibus includitur, & tegitur.* Ambrosius enim simili dicendi genere de baptismo dixit: *Sacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit. Alterum igitur inuisibile, alterum visibile testimonium sacramento consequimur spirituali.* Hîc Ambrosius Christi sanguinem in baptismo inuisibilem esse scribit. Non tamen inde Christi sanguinem aquæ accidentibus, & formis occultari atque obduci concluditur. Sic Origenes ait: *Baptismus Ioannis videbatur: Christi baptismus est inuisibilis.* Ambro. de spiritu sancto. lib. 3. Orig. in Luc. hom. 24.

Quanquam autem hæc cuiuis, qui modò cernere aliquid potest, manifesta, & clara sunt, quò tamen istorum effugiorum misera sutilitas penitus cognoscatur, ostendat Hardingus nobis, qua in re, & quo pacto, nuda formarum accidentiúmque species sacramentum corporis Christi esse possit. Sic enim dicit, atque sæpius repetit, in eoque istius causæ firmamentum, ac fundamentum constituit.

Signum, seu significatio huius sacramenti quemadmodum Cyprianus inquit, *In reficiendo, & alendo* consistit. Sic Rabanus Maurus habet: *Quia panis corporis cor confirmat, ideo illi congruenter corpus Christi nuncupatur: Et quia vinum sanguinem operatur in carne, ideo illud ad sanguinem Christi refertur.* Similiter, quandoquidem aqua Cypri. de cœna Domini. Raban. Maurus lib. 1. cap. 31.

corporis fœditatem, sordésque eluit, propterea, sicuti Gregorius Nyssenus ait: *Aqua subseruit ad ostendendam purgationem.*

Greg. Nyssen. de sancto bap.

Iam autem, etsi nihil fere tam est dictu absurdum, quod a se alienum esse putet Hardingus, istuc tamen minimè, credo, dixerit, corpora nostra formis & accidentibus sustentari. Sin ita verò dixerit, vti quidem dicere cogitur, vel Physicus philosophus eius stupiditatem redarguerit. Philosophus enim ait, & est verissimum, *Ex iisdem nutrimur, & sumus.* Quare si corporis nostri substantiam accidentibus nutriri defenderit Hardingus, tum etiam corporis substantiam ex accidentibus constare dixerit, necesse est. Ex hoc poterimus ad hunc modum argumentari: Accidentia, seu species panis & vini, non alunt corpora nostra, quemadmodum animas nostras corpus Christi nutrit: Ergo, Accidentia speciesq; panis & vini non sunt sacramenta corporis Christi. Contrà autem Cyprianus, Irenæus, Rabanus, alijq; prisci patres panis substantiam nutrire corpora nostra affirmant: Ergo, panis substantia est sacramentum corporis Christi.

Marcus Antonius Constantius ad obiect. 66.

Cypri. de cœna Domini. Irenæ. lib. 4. cap. 34. Raban. Maurus lib. 1. cap. 31.

Deinde cum hoc tam infirmo loco consistat Hardingus, in multa grauissima incommoda incidat est necesse. Etenim si species atq; accidentia sunt sacramentum, tum quandoquidem multa sunt in eodem pane accidentia, veluti album, rotundum, latum, dulce, &c. & singula accidentia, singula sunt sacramenta, nihil reperire potest, quo se defendat, quin pro vno sacramento multa constituat sacramenta, dúmque vnam figuram vitat, multas inducat. Quod attinet ad Basilium, confiteri videtur Hardingus, eius libros perturbatos, & confusos esse: illúdq; nunc post consecrationem poni, quod ante olim fuerat: neque tamen huius facinoris authorem indicat: Ipsi, ni fallor, libros corruperunt, adulteraruntq; suos.

At Basilius sacramentum, ἀντίτυπον, hoc est, Exemplar, Signum, seu Symbolum corporis Christi, ante consecrationem vocat: atque hoc modo Damascenus, Euthymius, & quidam Epiphanius, Marcusq; Ephesius, authores recentes illud sunt interpretati. Hîc hominum istorum peruersitatem, ac proteruitatem animaduerte, Lector. Ne cum antiquis, & catholicis patribus fateantur, sacramentum esse figuram corporis Christi, non dubitant affirmare antè sacramentum esse, quàm sacramentum fuerit: atq; ita figuram priùs esse, quàm figura extiterit. Qui enim sacramentum esse sacramentum possit, aut quid nudus panis significet ante consecrationem? quísue instituit, aut sanxit, vt ita significaret?

Verùm, vt nouos istos Hardingi mysticos Doctores, cum suis arcanis interpretationibus mittamus, Ambrosius suo tempore hæreticum esse minimè duxit ita scribere: *Ante consecrationem alia species nominatur: post consecrationem corpus Christi significatur.* Rursum, Non ante consecrationem, sed *in edendo, & potando, corpus & sanguinem Christi, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.*

Ambros. de ijs qui initiantur. cap. 9. Ambros. in. 1. Cor. 11.

Itaque veteres patres sacramentum signum, seu figuram corporis

ris Christi postquam consecraretur, nuncuparunt. Ante consecrationem autem, neque sic vnquam appellarunt, quantumuis recentes doctores secus senserint, neque causa vlla fuit, quamobrem ita vocarent. Tamen haudquaquam propterea pro sacramentarijs, falsæúe doctrinæ magistris habiti fuerunt.

Hardingus. 3. Sectio.

QVòd si autem cuiquam nouum videatur, quod Basilius sacra mysteria, post consecrationem Antitypa vocet, is sciat hunc eruditum patrem, eo verbo magnum illius mysterij arcanum significare, atq; distinctam rerum præsentiam a rebus futuris conditionẽ declarare. Atq; istuc spectasse videtur ecclesia, quæ in publicis precibus post sacra mysteria accepta, hanc humilem petitionem facit, Vt quæ nunc in specie gerimus, certa rerum veritate capiamus. *Neque tamen quicquam habent ista verba, quod contra veritatem præsentiæ corporis Christi in sacramento valere videatur: sed certissimam eiusdem veritatem significant, ac demonstrant, quæ tum futura est, quando externa omni forma, effigie, specie, figura, exemplari, & velo remotis, Dei ipsius aspectu coràm fruemur, non tanquam per speculum, sed sic, vt est in veritate maiestatis suæ. Itaque verbum hoc,* Antitypon, *sic vsurpatum a Basilio, sacramentariorum falsam doctrinam, qua præsentiæ corporis Christi in sacramento veritatem tollunt, nihil adiuuat.*

Christi corpus est figura vitæ futuræ: Ex Portiforio dũtaxat probatur.

Sabbat. 4. temporum mensis Septemb.

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus ne deprehenderetur metu, varias subinde formas atq; imagines induit, quemadmodum illum vaferrimum Proteum solitum olim fuisse fingunt Poetæ. Ad cætera accedit noua inuenta eius, quod Christi corpus vitæ futuræ figuram esse comminiscitur: idque ex Portiforio duntaxat suo, nec vllo præterea testimonio confirmat. Quòd si verò nouam istam interpretationem excutere liberet, vnde eam Hardingus tam certam, & exploratam habet? Qua Scriptura, quo Doctore, quo Concilio, quo testimonio fretus ita statuit? Certè naturale Christi corpus, quod nunc immortale est, & glorioſum, signum & symbolum esse rerum futurarũ, nouum admodum & mirum sit: nudas autem formas, atq; accidentia id significare, hoc verò multò quidem mirum magis videatur.

Precatio quam ecclesia facit, laudabilis est, ac pia, eiúsq; sententia multum habet consolationis: nimirum, vt velis vmbrísque omnibus sublatis, ad gloriæ thronum tandem aspiremus, Deúmque coràm contueamur. Etenim in ista quidem vita multis rebus deficimur, & vt Paulus inquit, *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: quando autem aduenerit, quod perfectum est, tum quod ex parte est, abolebitur.* Proinde Augustinus habet: *Vita est Christus, qui habitat in cordibus nostris: interim per fidem: pòst etiam per speciem.*

1. Cor. 13.

August. epist. 120.

Ambrosi. in. Psal. 38. Basil. in Psal. 45.

Sic Ambrosius: *Vmbra in lege: Imago in euangelio: veritas in cœlestibus.* Sic Basilius: *Nunc iustus bibit aquam viuentem, & posthac abundantiùs bibet, quando adscribetur in ciuitatem Dei: sed nunc in speculo, & in ænigmate, per modicam comprehensionem rerum cœlestium: tunc autem flumen vniuersum recipiet.* Hoc illud est, quod ecclesia precibus exposcit, vt omni imbecillitate deposita, corpora nostra caduca glorioso Christi corpori conformatione quadam similia fiant.

Ex his ita concludere videtur Hardingus: *Nos Deum palam aspecturi sumus: Ergo, Christi corpus realiter adest in sacramento.* Aut ita: *Deum visuri sumus coràm: Ergo sacramentum non Christi corpus, sed futuram vitam significat.* Huiuscemodi argumentis vniuersam Sacramentariorum falsam doctrinam profligat, ac prosternit Hardingus.

Hardingus. 4. Sectio.

QVandoquidem autem aduersarij nostri imperitorum hominum simplicitate multùm abutentes, eis persuadere conantur, quòd iuxta veterum patrum sententiam, ac doctrinam, sacramentum * *nihil aliud sit, quàm Figura, Signum, Typus, aut Symbolum, nec verum ipsumq; Christi corpus contineat, eoq; illorum quædam testimonia istis vocabulis expressa adducunt: operæ pretium sentio aliquot ex præcipuis hisce locis recitare, atque tum istorum hominum in illis adhibendis falsitatem coarguere, tum planum facere ipsos patres quod ad præsentiæ in sacramento veritatem attinet, suis temporibus eandem fidem docuisse, quæ nunc in Catholica ecclesia defenditur.*

*Falsum: cum calumnia coniunctum.

Alterum horũ nũquam a nobis defensum fuit: alterum nunquam hactenus ab aduersarijs probatum.

Sanctus Ephremus in libro quodam, quem ad eos scripsit, qui filij Dei naturam humana ratione scrutari conarentur, sic habet: Inspice diligenter, quomodo sumens in manibus panem, benedicit, ac frangit, in figura immaculati corporis sui, calicemq; in figura pretiosi sanguinis sui benedicit, & tribuit discipulis suis. * *Hisce verbis sacramentum haud aliter distribui, diuidi, seu frangi demonstrat, quàm in externis formis, quæ sunt figura corporis Christi præsentis, atque sub illis comprehensi. Quod corpus, quandoquidem nunc glorioſum est, non amplius frangitur aut diuiditur, sed & impartibile est, & impassibile, fractoq; sacramento in qualibet portione integrum perfectumq; remanet.* Cap. 4.

*Sumit panem: benedicit: frangit.

*Falsum: cum authoris incõsiderata deprauatione coniunctum.

Episcopus Sarisburiensis.

SI nos hominum simplicitate abutamur, quod apertè simpliciterq; veterum patrum dicta reperamus, tum in ipsos etiam patres crimen istud recidit: cum quòd ij ipsi hæc eadem verba primi omnium enuntiarint, tum etiam inprimis, quòd ea nunquam nouis istis Hardingianis interpretationibus inflexerint.

Quòd si autem istius fraudis nos meritò simus accusandi, qui voces easdem retinemus, quibus vetusti & Catholici patres tanto antè tempore vti consueuerunt, quid tum de Hardingo iudicemus, qui sua

solius

ſolius verba affert, quiq; ſanctorum Patrum ſic torquet, adulteratq; verba, atque ita nouo quodam more interpretatur, vt nihil minùs, quàm patrum eſſe verba videantur. Gelaſius ait: *In ſacramento remanet panis, & vini ſubſtantia:* Hoc eſt, inquit Hardingus, panis & vini accidentia remanent. Irenæus, & Iuſtinus Martyr, *Panem euchariſticum carnis noſtræ ſubſtantiam augere ſcribunt:* Id autem volunt, inquit Hardingus, accidentibus panis ſubſtantiam carnis noſtræ augeri. Ambroſius habet: *Poſt conſecrationem corpus Chriſti ſignificatur:* Hardingus contrà, Nequaquam inquit: ſed poſt conſecrationem vita futura ſignificatur. Tu nunc, Lector, vter noſtrûm vulgi ſimplicitate magis abutatur, exiſtimato.

Gelaſius contra Eutychem.

Irenæus. lib. 5. Iuſtin. Martyr apolog. 2.

Ambro. de ijs, qui initiantur. cap. 9.

Nunc, quemadmodum hunc bonum & priſcum patrem Ephrenum accipiat tractetq; Hardingus videamus. Hoc loco re quidem vera tenebras in lucem, lucemq; in tenebras conuertit. Ephremi namq; verba ita ſunt clara, vt nihil illuſtrius dici fingiue poſſit.

Chriſtus panem accepit, & benedixit, & fregit, in figuram, ſeu vt ipſe Chriſtus loquitur, in memoriam ſui ſanctiſſimi, & puriſſimi corporis: Hardingus autem interpretationem quandam ita peruerſam, atque pertinacem adhibet, quaſi ei integrum eſſet quiduis fingere, atq; comminiſci: Ephremus ſit inquit, *Chriſtus panem accepit, fregitq;:* Hardingus autem, *Chriſtus non panem, ſed formas & accidẽtia fregit.* Ephremus habet: *Panis eſt figura corporis Chriſti.* Hardingus contrà, *Panis non eſt figura corporis Chriſti.* Deniq; Ephremus ait: *Chriſtus fregit panem in figuram, ſeu memoriam corporis ſui: Ergo, Chriſti corpus præſens adeſt ſub forma panis,* inquit Hardingus. Adeo illi nimirum curæ eſt populi ſimplicitas. Ephremus verò nec formas, ſpeciéſue frangi, nec eas ipſas formas, corporis Chriſti figuras eſſe, nec in ijs Chriſti corpus præſens contineri affirmat. Quare captioſa ſua interpretatione multiplicem Hardingus falſitatem complexus eſt.

Hardingus. 5. Sectio.

DEinde ijs ipſis verbis indicat, illam externam fractionem eſſe quandam ſacram figuram, quæ Chriſtum crucifixum, eiusq; effuſum ſanguinem repræſentet. Quam rem Auguſtinus ampliore quadam verborum luce illuſtrat, In ſententijs Proſperi: Dum frangitur hoſtia, dum ſanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiusq; ſanguinis de latere effuſio deſignatur? *Atq; eo modo Chriſti mandatum perficitur,* Hoc facite in mei commemorationem.

Fractio Accidentium eſt figura.

Dicenſe. diſt. 2. Cana. Dum frangitur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HIc quoddam figurarum a cæteris omnibus vehementer diſcrepantium nouum genus inueſtigauit Hardingus. Fractio Accidentium, inquit, figura eſt fracti corporis Chriſti: idq; ſe poſſe ex quibuſdam Auguſtini verbis confirmare ſuſpicatur. Quorum, etſi textus illi parum

prodeſt: (Neque enim vel de reali, ſeu carnali præſentia, neque de formarum Accidentiúmue fractione vllam mentionem facit Auguſtinus) tamen e Gloſſa nonnihil ſubleuatur. Eius enim verba hæc ſunt: *Secundùm hæc dices, ipſa Accidentia frangi, & dare ſonitum.* Ita nihil eſſe tam abſurdum atque falſum quod iſti defendere vereantur, perſpicimus.

De conſe. diſt. 2 Cum frangitur, in Gloſſa.

Verùm Auguſtinus habet: *Sanguis in ora fidelium funditur: Ergo Chriſti ſanguis præſens adeſt*, inquit Hardingus. Vbinam hanc inauditam Dialecticam perdidicerit Hardingus demiror. Hieronymus enim perinde habet: *Quando audimus ſermonem Domini, cæro Chriſti, & ſanguis eius in auribus noſtris funditur*. An hinc nouo ſuo Dialecticæ genere fretus Hardingus concluſerit, quandocunq; ſermonem Domini aures noſtræ capiunt, Chriſti carnem & ſanguinem reipſa adeſſe præſentem? Hîc verò iterum admonendus es mihi (chariſſime Lector) Sacramentum, quemadmodum Auguſtinus tradit, eius rei nomen, & appellationem ſuſtinere, cuius eſt ſacramentum. Exempli cauſa ſic ſcribit: *Sacramentum ſanguinis Chriſti ſecundùm quendam modum ſanguis Chriſti eſt*. Iterum in eadem epiſtola ait: *Conſepulti ſumus Chriſto per Baptiſmum. Non ait, Sepulturam ſignificamus, ſed prorſus ait, Conſepulti ſumus. Sacramentum ergo tantæ rei, non niſi eiuſdem rei vocabulo nuncupauit.* Similiter habet: *Solet res, quæ ſignificat, eius rei nomine, quam ſignificat, nuncupari. Non dixit, Petra ſignificat Chriſtum, ſed tanquam hoc eſſet, quod vtique per ſubſtantiam non erat, ſed per ſignificationem.* Hoc eſt igitur quod Auguſtinus inquit: *Dum frangitur ſacramentum Dominici corporis, dumq; ſacramentum ſanguinis Chriſti* (quod ſanguis Chriſti vocatur) *in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiusq; ſanguinis de latere effuſio deſignatur?* Propterea Auguſtinus inquit: *Ita facit nos moueri, tanquam videamus præſentem Dominum in cruce*. Hæc ipſa eſt ſine dubio Auguſtini ſententia. Hiſce autem rebus expenſis, argumenti, quod hîc Hardingus concludit, facilè conſtabit ratio. Sic enim argumentatur: Fractio corporis Chriſti, & ſanguinis eius effuſio in myſterijs repræſentatur: Ergo, Chriſti corpus in ſacramento realiter ſub ſpeciebus, & accidentibus comprehenditur.

Hieronym. in Pſalm. 147.

Auguſt. epi. 23. Roman 6. Coloſſen. 3.

Auguſt. in Leuiticũ quæſt. 57.

Auguſtin. in Pſalm. 20.

Hardingus. 6. Sectio.

QVò luculentiùs autem conſtet hæc vocabula, Figuram, Signum, Imaginem, Symbolum, cæteraq; ſimilia, ab antiquis patribus nonnũquam vſurpata, rerum, quæ in ſacramento exhibentur veritatem minimè excludere, ſed arcanum potiùs exhibendi modum declarare: ex reliquis omnibus Tertulliani locus ille, qui in quarto libro contra Marcionem ſcribitur, non eſt prætermittendus, vtpote qui omnium fere præcipuus ſit, atq; acerrimus eorum, quibus dogma ſuum ſtabilire Sacramẽtarij conantur. Tertulliani hæc verba ſunt: Acceptum panem, & diſtributum diſcipulis ſuis, corpus ſuũ illum facit, Hoc eſt corpus meum dicendo, id eſt, Figura corporis mei.

Si

Si duplicem huius verbi (Sacramentum) *significationem, priùs commemoratam recordemur, & nobiscum ipsi consideremus Sacramenta Noui testamenti duas res continere* * *Externas,* (1) *Visibilesq́; formas, quæ* (2) *Figuræ, signa, & Symbola sunt, tum etiam, idq́; præcipuè, rem Diuinam sub illis iuxta Christi* (3) *promissum tectè* (4) *comprehensam, maximè si istuc animaduertamus, hoc sanctissimum sacramentum hisce rebus duabus constare, nempe visibili externorum elementorum forma, & inuisibili Christi carne & sanguine, hoc est, sacramento, & re sacramenti, de his duabus sacramenti partibus in hac vnica sententia esse loquutus Tertullianus videatur. Primùm enim planissimè loquitur de ipso corpore Christi in sacramento, deq́; miraculosa panis in ipsum conuersione:* Panem (*inquit*) acceptum & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit: *Quæ res diuina est sacramenti. Tum statim adiungit, Dominum id fecisse dicendo,* Hoc est corpus meum, id est, Figura corporis mei. *Quibus verbis alteram partem designat, sacramentum solùm, hoc est, illud sacrum externum signum formæ panis, sub qua forma corpus Christi, in quod panis Diuina potentia mutatus est, continetur: quæ forma externa verè est figura corporis Christi præsentis, quod Dominus, sub ea comprehensum Discipulis suis distribuit, & nunc etiam in illa sacra mensa populo fideli distribuitur, vbicunq; ecclesiæ Catholicæ non violantur instituta.*

* Quatuor falsa in vnum compulsa.

Hæc est *vanitas vanitatum.*

Sicra externa Accidentia.

Episcopus Sarisburiensis.

VOd si Tertulliani locus iste summus sit, atque acerrimus omnium, quibus causam sacramentarij suam defendunt, quemadmodum Hardingus scribit, eum quidem ab illo tam exiliter dilutum esse miror. Verba & perpauca, & perspicua sunt. Iste tamen copiosus Glossæ Hardingianæ commentarius obscurus ita est, vt Lectori difficile fuerit de Tertulliani sententia conijcere ac diuinare. Ego verò primùm scribendi occasionem narrabo, tum verba ipsa enucleatè proponam. Hæc vbi fecero, manifestam per se & expeditam fore sententiam confido.

Marcion hæreticus, aduersus quem Tertullianus scriptis pugnauit, hanc nefandam hæresin defendebat, Christum e virgine Maria non ipsam humani corporis naturam atque substantiam, sed externas duntaxat formas, speciesq́; sumpsisse. Cuius e fontibus suam Hardingus, suiq́; astipulatores de Accidẽtibus a subiecto abstractis doctrinam hausisse videntur. Hunc insulsum errorem ista argumentatione refellit Tertullianus. Figura corporis corpus naturale arguit: Etenim spectri seu phantasmatis esse figura non potest. At Christus discipulis suis corporis sui figuram distribuit: Ergo Christum naturale corpus habuisse consequatur est necesse. Istius argumenti cum pars quæque vera est, tum ipsa analogia formaq; eiusdem necessariam rationis consequutionem continet. Verba sic habent: *Acceptum panem & distribuisse Discipulis corpus suum illum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum, id est, figura corporis mei. Figura autem non esset, nisi veritatis esset cor-*

Tertull. contra Marcionem. lib. 4.

pus. Cæterùm res vacua, quæ est phantasma, figuram capere non potest. Hæc verba per se manifesta sunt: sique veritas sola sufficeret, longam interpretationem minimè desiderarent.

Iam verò tecum, optime Lector, Hardingianas de ijsdem commentationes repete: atque tenebras Ægyptiacas ad solis obscurandum splendorem introductas agnosce. Primùm inquit: *Accidentia & species esse sacramentum possunt.* Tamen deinde ait, *ipsum Christi corpus sacramentum esse potest.* Post Tertullianum *hosce duos sensus pariter coniungere, & copulare* contendit. Atque ita sua quadam solertia duo sacramenta in vno reperit. Istud autem totum Hardingianum est glossema. Etenim in textu nullum verbum, neque de accidentibus, neque de corpore Christi, quasi nempe sui sacramentum esset: neque de hac duorum sacramentorum in vno copulatione habetur.

Hardingus inquit: *Tertullianus de miraculosa quadam conuersione loquitur:* attamen Tertullianus nihil planè nec de miraculo, nec de conuersione habet. Hardingus inquit, *Tertullianus de sacris externis formis meminit*: Tertullianus autem nullam formarum mentionem facit. Hardingus Tertullianum dicentem facit, *Sub sacris formis corpus Christi realiter contineri:* ipse verò Tertullianus nullam de præsentia aliqua vocem misit. Hasce omnes exiles commentationes Hardingus de suo deprompsit, quasi homini Catholico fas esset in antiquos patres tormentis quærere, eásque illis voces, quas ipsi libuerit, exprimere.

Tertullianus sic modò inquit: *Christus acceptum panem corpus suum illum fecit.* Quandoquidem autem hæc verba dubia atque ambigua videbantur, suam ipse sententiam illustrat ad hunc modum: *Hoc est corpus meum, id est, figura corporis mei.* Istuc autem verbum, *Fecit*, quo sensu sit a priscis patribus vsurpatum, suprà in decimo Articulo sectione secunda demonstrauimus. Cæterùm vt quàm hîc Hardingus vehementer sit ineptus, manifestiùs appareat, cum in hisce duobus diuersis pronunciatis, *Hoc est corpus meum*, & *Hoc est figura*, pronomen istud, *Hoc*, quemadmodum est a Tertulliano positum, ad vnam duntaxat, eandemq; rem referatur, quasi diceret, *Hic panis est corpus meum:* &, *Hic panis est figura:* Hardingus vt nouam suam constituat interpretationem, cum sententia Tertulliani, tum ipsa etiam verborum dispositione repugnante, pronomen idem, *Hoc*, in priori loco aliud, in posteriori aliud significare fingit; acsi in priore clausula sic scripsisset Tertullianus, *Hic panis est corpus meum*: in secunda verò sic, *Hæc accidentia sunt figura corporis mei.* Itáq; cum idem declarare ambæ hæ propositiones debeant, quippe quarum altera alteram explicet, Hardingus interpretatione sua facit, vt duas diuersas, interq; se discrepantes res significent. Sic nimirum priscos patres accipit Hardingus, quemadmodum immanissimus ille Procustes suos olim captiuos solitus esse scribitur. Si enim longiores paulò sint, quàm eius mensuræ ratio postulat, præcidit atq; amputat: si breuiores, distendit, & vi maiore torquet.

Quod autem ait, sacramenta noui testamenti occultè sub se continere

tinere rem ipſam, quam ſignificant, idq; iuxta Chriſti promiſſum, equidem eo dicto magnam falſitatem occultè complexus eſt. Etenim nec patrem quenquam vetuſtum, & eruditum, qui vel tenuiſſimam ſemel huius ſecreti, occultíq; modi mentionem faciat, proferre, nec iſtuc vnquam promiſiſſe Chriſtum euincere poteſt. Quanquam enim Baptiſmus ſit noui Teſtamenti ſacramentum, tamen contra nouum Hardingi decretum, rem, quam ſignificat, occultè, & reipſa minimè continet. Verum id quidem eſt, Noua ſacramenta a Chriſto ipſo inſtituta, magis eſſe, quàm vetera illuſtria, & clara: ſicuti etiam Euangelium multò eſt, quàm lex, dilucidum magis. Res autem, quæ ſignificantur, non magis in alteris, quam in alteris continentur. Proinde Auguſtinus inquit: *Idem in myſterio illorum cibus, & noſter.* Rurſus: *Spiritualem eſcam comederunt eandem, quam nos.* Vniuerſam autem inter veteris, nouiq; Teſtamenti ſacramenta diſcrepantiam ad hunc modum perſequitur: *In illis ſacrificijs, quid nobis eſſet donandum, figuratè ſignificabatur: In hoc autem ſacrificio, quid nobis iam donatum ſit, euidenter oſtenditur. In illis ſacrificijs prænunciabatur filius Dei pro impijs occidendus: in hoc autem pro impijs annuntiatur occiſus.* Iſta priſci patres horum ſacrificiorum diſcrimina reperiunt: Hanc autem, quam ſtatuit Hardingus, occultam comprehendendi rationem penitus ignorant.

Augu. in Pſal. 77.

Augu. in Ioan. tractatu. 26.

Auguſt. ad Petrum Diaconũ. ca. 19.

Ratio, quam ex hoc loco concludit Hardingus ſic valet: *Tertullianus inquit, Sacramentum eſt figura corporis Chriſti: Ergo, corpus Chriſti occultè in eodem ſub Accidentibus continetur.*

Hardingus. 7. Sectio.

QVòd autem Tertullianus ita ſit hoc in loco intelligendus, ex illo eximio epiſcopo D. Auguſtino, atque ex Hilario, qui Romanus fuit epiſcopus proximus a Leone primo docemur. D. Auguſtini hæc verba

De conſe. diſt. 1. Canon. Vtrum ſub Figura.

ſunt: Corpus Chriſti & veritas, & figura eſt. Veritas, dum corpus Chriſti, & ſanguis in virtute Spiritus ſancti ex panis, & vini "ſubſtantia efficitur. Figura verò eſt, quod exteriùs ſentitur.

Fictum nomine Auguſtini & ſpurium teſtimonium.

" Chriſti corpus ex ſubſtãtia panis efficitur.

Cæterùm, quòd hîc Auguſtinus corpus & ſanguinem Chriſti ex panis, & vini ſubſtantia effici ait, cane homo illiterate, ne ſic ex illis effici ea putes, quaſi recèns eſſent e panis, viniq; materia creata, néue ex pane & vino, tanquam ex aliqua materia eſſe facta cenſeas: ſed tantùm vbi panis & vinum antè eſſet, poſt conſecrationem, verum corpus, verumq; ſanguinem Chriſti nati ex Maria adeſſe, idq; ſubſtantia, ac ratione ea, quam ingenij noſtri imbecillitas capere non poteſt.

Hardingus ſuũ ipſius Doctorem fugit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HÆc verba ſpuria ſunt, & adulterina, vtpote quæ neq; ſententiam neq; verba D. Auguſtini referant, ſed vtriſq; potiùs repugnent.

A recentibus duntaxat quibusdam scriptoribus citantur, nempe Gratiano, Petro Lombardo, Algerio, quorum etiam alijs in rebus delectus iudiciúmq; desideratur. Vnus Augustinus, cui eadem attribuuntur, cuiq; propterea esse notissima debebant, ea non agnoscit. Tametsi, quocunq; tandem nomine nouum hunc doctorem appellemus, cum Hardingus tanquam nimis acrem, ac procacem corrigendum esse, atq; ab illa, qua vsus est, nimia dicendi, & immoderata licentia reuocandum censuit. *Caue homo illiterate* (inquit) *nisi omnia diligenter circunspexeris, nouus iste Doctor, quem ego Augustinum appellaui, fraudem tibi fecerit. Augustinus iste dicit Christi corpus ex panis substantia effici: Tu contrà dicito Christi corpus nequaquam ex illa panis substantia constitui. Augustinus iste bis vno in loco affirmat Christi corpus esse creatum: quanquam in eo non satis attendebat, quid affirmaret: Quamobrem tu corpus Christi minimè creatum esse dicito. Istius Augustini verbis ne fidem habueris: Aliud loquitur, aliud cogitat.* Ita nimirum hunc Doctorem Hardingus in ordinem redigit. Verùm enimuero dubitet aliquis, plúsne fidei recenti huic Augustino, qui suæ ipsius cogitata eloqui non potest, tribuendum sit, an Hardingi commentariolo, quod a textu tam longè discedit.

Si falsa sint hæc verba, quamobrem ea nunc Hardingus recitauit? cur non aut a Gratiano, aut a Glossemate, aut aliqua saltem marginis nota corriguntur? Quid autem sic proponuntur, quasi fidei regulam continerent? Sin vera sint, quid est, quamobrem ea refugere, aut cauere debeamus, præsertim cum & figura, ac metaphora careant, nec ex orationis quodam æstu efferbuerint.

Hardingus. 8. Sectio.

Hilarij Papæ verba eandem doctrinam continent: Corpus Christi (*inquit*) quod sumitur de altari, figura est, dum panis, & vinum videtur extrà; Veritas autem, dum corpus Christi interiùs creditur. *Dist. 2. Cauendum, corpus Christi.*

Episcopus Sarisburiensis.

AD hæc Hilarij verba iam antè nonnulla ex parte responsum est. Sensus autem sic habet: *Panis, quem oculis contuemur, est figura: ipsa verò sacramenti substantia, quæ eodem significatur, est corpus Christi in cælis.* Panis ore sumitur: corpus Christi sola fide percipitur. Hæc itaq; vocabula, *Extrà*, & *Interiùs*, quibus vsus est Hilarius, ad os nostrum, & ad fidem referuntur: deinde tum ad sacramentum, quod præsens adest, tum ad Christi corpus, quod ad Dei dexteram cõstituitur. Perinde autem est, quod Augustinus habet: *Aqua exhibet Forinsecùs sacramentum Gratiæ: & spiritus operatur Intrinsecùs beneficium Gratiæ.* Atq; vt propiùs ad ipsa Hilarij verba accedamus, Augustinus sic alio in loco habet: *Habent foris sacramentum corporis Christi: sed rem ipsam non tenent intus, cuius est illud sacramentum.* Porrò, nihil est, quò minùs Christi corpus ipsum in sacramento inesse confiteamur, scilicet vtin mysterio

Extrà, Interiùs.

Augu. in epist. 23.

Augu. in epist. 50.

quæ

quæ ratio nec loci circunſtantiam, nec corpoream, realémue præſentiam poſtulat. Sic Chryſoſtomus ait: *Oleum viſibile in ſigno eſt: Oleum inuiſibile in ſacramento eſt. Oleum ſpirituale intus eſt: Oleum viſibile exteriùs eſt.* Sic Paulinus ad Cytherium ſcribit: *In ſuarum literarum corpore, Paulus Magiſter adfuit.* Sic Auguſtinus: *Nouum teſtamentum abſconditum erat in lege.* Sic antiquiſſimus pater Origenes: *In veſtimento podêris erat vniuerſus mundus.* Sic Chryſoſtomus: *In ſcripturis inſertum eſt regnum Dei.* Sic Paulinus habet in epiſtola quadam ad Auguſtinum: *In hoc pane Trinitatis ſoliditas continetur.* Pluribus autem hac in cauſa exemplis vtendum eſſe duxi, quòd multos imperitiores decipi viderem, cum aliud in alio ineſſe nullo modo poſſe putarent, niſi in eadem penitus & reipſa comprehẽſum eſſet. Tamen in illo ineptiſſimo Niceno ſecundo Concilio ſcribitur ad hunc modum: *Qui imaginem imperatoris videt, in ea imperatorem ipſum contemplatur.* Similiter Prudentius habet: *Legis in effigie ſcriptur per ænigmata Chriſtus.* Quare errat Hardingus hîc in eo, quòd craſsè nimis & putidè hæc verba, *Extrà*, atque *Interiùs*, interpretatur. Etenim in altero nihil aliud, quàm Accidentia comminiſcitur: in altero Chriſti corpus abditum, atque reconditum intelligit: quod quidem iſte ſanctiſſimus pater nunquam vel cogitauit.

Chryſoſtom. in Pſal. 44.
Paulinus ad Cytherium.
Aug. in quæſt. Super. Exod. lib. 2.
Origenes περὶ ἀρχῶν. lib. 2.
Chryſoſtom in opere imperfectò cap 23.
Inter epiſto. Aug. epiſt. 35.
Concil. Nicen. 2. Act. 6.

Hardingus. 9. Sectio.

ITa patres non modò ſacramentum, ſed ipſum etiam corpus, & ſanguinem Chriſti in ſacramento, nunc veritatem, nunc figuram vocant. Veritatem, nempe ipſiſſimum, verumq; Chriſti corpus, & ſanguinem: figuram, propter modum, quo in eo inſunt, hoc eſt, Realiter quidem, & ſubſtantialiter, ſed tamen inuiſibiliter, ſub viſibili externorum elementorum forma. Atque ſic Tertullianus, illud ſuum, id eſt, figura corporis mei, intellexit, quaſi Chriſtus verbo illo, Hoc, id quod fuit viſibile demonſtraſſet, quæ quidem corporis eſt figura: quemadmodum etiam id, quod eſt inuiſibile, & internum corporis eſt veritas. Quæ Tertulliani interpretatio nonnihil reuera a recto verborum Chriſti ſenſu deflectit, quamquam ipſius ſententia nihil a veritate aberrat. Nam quod Dominus dixit, Hoc eſt corpus meum, *non id vult, quaſi diceret, Externa ſacramenti forma, quam hic vobis trado, eſt figura corporis mei, ſub eadem comprehenſi, quandoquidem in his verbis,* Hoc eſt, *non viſibilem panis formam, ſed veram corporis ſui ſubſtantiam indicauit, in quam diuina ſua poteſtate panem mutauit.* * *Itaque nullus ex omnibus antiquis patribus ſic vnquam interpretatus eſt hæc Chriſti verba, ſed contrà, nominatim Theophylactus, & Damaſcenus.* Non dixit, *inquit Theophylactus,* hoc eſt figura, ſed hoc eſt corpus. Panis & Vinum (*externas autem formas intelligit*) *inquit Damaſcenus*, non ſunt figura corporis, & ſanguinis Chriſti: nequaquam: ſed ipſum eſt Domini corpus Deificatum, cum ipſe Dominus dicat, Hoc eſt corpus meum, non figura corporis mei, ſed corpus meum: & non figura ſanguinis mei, ſed ſanguis meus, &c.

In Matthæũ cap. 26. lib. 4. cap. 14.

Miſerum hercle effugium.
Ex hac interpretatione quomodo poteſt ipſum Chriſti corpus eſſe figura?
Tertullianus Chriſti verba non intelligit.

* Falſum egregiè: nouit enim Hardingus omnes veteres patres ſic illa interpretari.
Externæ formæ atq; accidẽtia ſunt verum Chriſti corpus.

Episcopus Sarisburiensis.

De conſ. diſt. 2. Corpus. Auguſt. de doctri. Chriſt. lib. 2. cap. 1.

HIc nouum aliud, atque incredibile genus figurarum excogitatum eſt. Nunc enim ipſum Chriſti corpus figura conſtituitur. Hilarius autem inquit: *Figura eſt, quod extrà videtur*. Sic Auguſtinus etiam: *Signum eſt, quod ſpeciem ingerit oculis*. Quare ſic ſtatuit Hardingus, Chriſti verum corpus extrinſecùs apparere, oculisq; externis in ſacramento cerni. Id ſi ita ſit, quomodo tum in eo latet, quemadmodum ſuprà dixit, & quibuſdam quaſi inuolucris obtenditur? Sin minùs, qua ratione Figura dici poteſt? Si alterum concedat, alterum neget eſt neceſſe. Si Chiſti corpus figura ſit, tum occultè non adeſt: ſi ſecretò adſit, tum figura non eſt.

Reſpondebit autem, Accidentia, & ſpecies eſſe corporis Chriſti in eo occultati figuras: Præterea, Ipſum corpus inuiſibile figuram eſſe corporis, quod viſibiliter in crucem actum fuit. Ita nempe habet, cum alijs nefas ſit, vel vnam iſtis in rebus figuram appellare, Hardingo figuras figuris cumulare licet: quæ ſunt etiam eiuſmodi, vt nunquam ab antiquis patribus adhibitæ, ſed ab ipſo fictæ, fuciq; faciendi cauſa inuentæ eſſe videantur.

Tertullianus, inquit Hardingus, Chriſtum, quando panem acciperet, & diceret, *Hoc*, aſpectabilia tantùm accidentia, formáſq; panis ſignificaſſe ſenſit, quaſi ſic dixiſſet, *Hoc album, hæc rotunditas, hæc latitudo, hæc leuitas &c. eſt corpus meum:* ex quibus tam egregiè expoſitis conſequatur eſt neceſſe Chriſti corpus quoddam fuiſſe ex accidentibus fabricatum. *Quanquam* (inquit Hardingus) *iſta Tertulliani interpretatio ab ipſo recto verborum Chriſti ſenſu diſſidet*. Hinc intelligi poteſt, quantopere Hardingus huius doctiſſimi patris iudicio confidat. Poſtquam enim eum tam honorificè ſæpius appellauit, nunc alieno prorſus animo ab illo eſſe incipit, atque ad extremum ſcripſiſſe eum, quæ neſciret, ſibiq́ue ſumpſiſſe, vt Chriſti verba interpretaretur, nec quid Chriſtus ſentiret intellexiſſe, ſtatuit: idq; non in recondita aliqua Allegoria, aut myſtica quadam, & obſcuriſſima ſententia, ſed in ipſo quaſi grammatico ſenſu, & externa verborum Chriſti ſignificatione. Ita nimirum Tertullianum Hardingus, non tantùm ignorantiæ, ſed etiam audaciæ inſimulat.

Quòd autem Hardingus ait, Tertullianum Chriſti mentem neutiquam intellexiſſe, quid ſi quis Hardingum Tertulliani mentem non eſſe aſſequutum affirmet? quid ſi etiam imperitiores Hardingi ipſius ſententiam ignorent? Id verò minimè dicendum videtur, Hardingum ſuam ipſius mentem non intelligere. Equidem Tertullianus inaudita iſta, & peregrina commenta ne verbo quidem meminit, non Formam, non Accidens, non Viſibile, non Inuiſibile, non Externum elementum, non ſecretam præſentiam, non illud Realiter, non Subſtantialiter, non denique neſcio quid. Apertè ac ſimpliciter & ſcripſit, & ſenſit hiſce de rebus, quemadmodum cæteri eruditi patres fecerunt.

Quod ad illa Christi verba attinet, *Hoc est corpus meum*, non sic ait, Hæ ſpecies, ſeu accidentia panis, quemadmodum Hardingus inconſideratè fingit, ſed Hic panis eſt corpus meũ. In quo non modo ſcripturas ſacras ſed veteres etiam eccleſiæ Doctores ſibi conſentientes habet. D. Paulus ait: (Non externa forma, ſeu accidens, ſed) *panis, quem frangimus, eſt communicatio corporis Chriſti.* 1. Cor. 10. Irenæus habet: *Panis, in quo gratiæ actæ ſunt, eſt corpus Domini.* Irenæus lib. 4. cap. 34. Origenes inquit: *Dominus panem diſcipulis dabat dicens, Hoc eſt corpus meum.* Origenes in Matth. tractat. 12. Similiter Cyprianus: *Vinum fuit, quod ſanguinem ſuum dixit.* Cyprian. lib. 2. epiſt. 3. Sic Chryſoſtomus: *Chriſtus cum hoc myſterium tradidit, vinum tradidit.* Chryſoſto. in Matthæ. hom. 83. Eodem modo Cyrillus: *Chriſtus fragmenta panis dedit diſcipulis.* Cyrillus in Ioan. lib. 4. cap. 14. Sic verba Chriſti Tertullianus intellexit, atq; interpretatus eſt. Quare ſummæ ſtultitiæ fuit, nouum hoc de Accidẽtibus figmentũ, illi aſcribere, eúmq; tam temere, & tam ſine cauſa reprehendere, quòd ea loqueretur, quæ minimè loquutus eſt. Ex iſtis faciliùs iudicare de ipſa Hardingi interpretatione poſſumus: ſic enim ait: *Cum Chriſtus diceret, Hoc, non viſibile accidens, ſeu formam panis, ſed naturale corpus ſuum demonſtrauit.* Id verò manifeſtum eſt, Hardingum aut parum cogitare, aut non admodum curare quid loquatur. Cæteri enim omnes papiſticæ ſectæ defenſores, illud pro certiſſimo habent tranſſubſtantiationẽ ſuam nõ antè perfectam eſſe, quàm ſyllaba extrema prolata fuerit. Tamen Hardingus contra ſuorũ omnium, ne dicam contra ſuam ipſius opinionem panem in Chriſti corpus cõuerſum eſſe affirmat, vbi prima ſyllaba pronunciata fuerit. Ex hoc autem nouo Theologiæ genere efficitur, corpus Chriſti præſens eſſe, & ſacramentum eſſe ſacramentum ante conſecrationem, atq; omnia priùs perfecta eſſe, quàm inchoata. Quod in Hardingi ſcholis iampridem pro errore omnium grauiſſimo habitum fuit: vtq; illud effugere poſſent, *Individuum Vagum* introducere coacti fuerunt.

Deinde ſi pronomen illud, *Hoc*, ad Chriſti corpus referendum ſit, tum neceſſe eſt, vt Chriſti verba ad hunc modum interpretemur: *Hoc eſt corpus meum*, id eſt, *Corpus meum eſt corpus meum*: quam Hardingianã interpretationem Holcot vanam, præpoſteram, & ineptam appellat. In. 4 ſentent. quæſt. 3.

Quòd autem Hardingus ait, neminem ex antiquis patribus Chriſti verba metonymi×ũs interpretatũ eſſe, eum poſſe tam confidenter rem omnium falſiſſimam affirmare, ac proponere ſine rubore miror. Satis enim nouit ex omni antiquorum patrum numero vix quenquam eſſe, qui ea ſecus vnquam ſit interpretatus.

Damaſcenus, & Theophylactus recentes admodum authores ſunt, ſi cum ijs conferantur, quos meritò poſſumus antiquos appellare: vtpote qui longè extra ſexcentorum annorum ambitum cõſtituti fuerint, multíſq; erroribus, & ineptijs redundarint. Quare non alienum duco illos breuitatis cauſa præterire. Tamen in ipſo tranſcurſu paucis Hardingi Dialecticam intueamur. Sic autem cõcludit: Tertullianus per iſtud pronomen, *Hoc*, externum accidens ſeu formam panis intellexit: Ergo ipſum Chriſti corpus eſt Figura.

Hardingus. 10. Sectio.

CAusa autem, ob quam Tertullianus hæc Christi verba isto modo est interpretatus, ea fuit, vt hinc aliquanto vehementiùs Marcionem hæreticum vrgeret, quemadmodum sæpenumero partes in ipso disputationis æstu quædam loca tractare solent, non ad accuratam verborum significationem, sed eam potiùs viam sequuntur, quæ ipsis ad refutandum aduersarium commodissima visa fuerit. Quam rationem, si falsi expers fuerit, Basilius in exornanda disputatione, non in tradendo dogmate excusat. Sic nimirum Gregorium Neocæsareensem contra Sabellianos defendit, quòd is in quadã habita cum AEliano Ethnico homine concertatione, cum mysteria Trinitatis explicare vellet, vsus est vocabulo ἑτεροῦσιος, loco ὁμοουσίου. Atq; homines periti, & in patrum scriptis versati, facilè intelligunt prudentia opus esse, neq; eodem iudicio legẽda esse, quæ Agonistic& illi scripserunt, quæq; Dogmatic& ediderunt. In ea verò contentione non tam spectauit Tertullianus accuratum verborum sensum, quàm in eo elaborauit, vt suum instituum euinceret, & aduersarium, qui Christum verè humanum corpus sumpsisse, & verè mortuum fuisse negauit, ad verum fatendum impelleret, quod se effecturum putauit, si argumentationem duceret a figura corporis eius, quæ in eo consistit, quod visibile est in sacramento, vt inde corporis veritatem probaret. Quapropter cum rationem concludit, sic quasi infert: Figura autem non esset, nisi veritatis esset corpus.

Epist. 64.

Tertullianus non spectauit accuratũ verborũ sensum. Ineptũ: quorsum hoc ex figura probaret, si verum Christi corpus realiter adesse iudicaret?

Episcopus Sarisburiensis.

MAluit Hardingus honesta quadam excusatione Tertullianum defendere, quàm patrem præsertim tam antiquum tamq; Apostolicis temporibus propinquum singularis cuiusdam imprudentiæ condemnare. *E nunciauit ista* (inquit Hardingus,) *Agonistic& temere, inconsideratè, cum quid loqueretur, nescíret, nec ipsam verborũ vim spectaret.* Quanquam hæc verba Tertullianus non tantùm subitò efflatus est, sed illa etiam intelligenter consideratéq; scriptis mandauit: cúmque eadem animo sedato, & attento postea percurreret, atque perpenderet, vitium istud nunquam deinde animaduertere potuit.

Incidere tamen aliquando posse istiusmodi contentionis occasiones, Hardingus exemplo suo luculentissimè comprobauit: quem, vt apparet, ipsum contentionis studium impulit, vt tam multis modis, tamq; longè veritatem præterueheretur, nec quicquam fere curaret, quid scriberet. Ambrosius habet: *Apostolus impudoratos appellat eos, qui contentionibus nituntur: Necesse est enim, vt contentio extorqueat aliquid, imo multa, quæ dicantur contra conscientiam: vt intus in animo perdat, foris victor abscedat: Non enim patitur se vinci, licèt sciat vera esse, quæ audit.* Postea cõtentionis impetu abrepti, suámq; famam ac gloriolam, quàm Dei veritatem, chariorem habentes, quemadmodum Lactantius scribit, rationes exquirunt, quibus erratum suum obtendant. Ita de Ouidio Seneca scribit: *Non ignorauit vitia sua, sed amauit.*

Ambrosi. in 2. ad Thimo. 2.

Lactantius: *videri volunt, non tantùm cum venia, sed etiã cum ratione peccare.*

Gregorius

Gregorius autem Neocæsareensis rectè & iure fuit a Basilio crimine liberatus. Augustinus eodem modo, quando contra Pelagianos scribit, nimiùm aliquando in contrarium niti, & cum Manichæis quodammodo sentire: cum autem Manichæos oppugnat, contrà interdum Pelagianus esse videatur. Basilius Dionysij cuiusdam meminit, quem cum Sabellio hæretico nimia contentione dimicantem, in contrariam pene hæresin incidisse refert. Basil. epist. 41.

Sic nimirum sancti patres in ipsa disputationis iactatione orationem sæpenumero suam vltra communem veri legem amplificare solent, maximè cum sacramentorum natura, & effectus explicatur: quod eò referunt, vt hominum oculos ab aspectabilibus, corruptibilibúsque creaturis, quas præsentes intuentur, ad rerum spiritualium ac cælestium contemplationem abducant. Hoc modo Chrysostomus ait: *Figimus dentes in carne Christi.* Rursus: *Videmus Dominum nostrum in cunis iacentem, & fascijs inuolutum.* Alio in loco: *Turba circunstans rubet sanguine Christi.* Præterea etiam sic habet: *Hic seruo sanguine infectus omnes aspersit.* Ita Bernardus loquitur: *Totum Christum desidero videre, & tangere: & non id solùm, sed accedere ad sacrosanctum eius lateris vulnus, ostium Arcæ, quod factum est in latere, vt totus intrem vsq; ad cor Iesu.* Sic vbiq; patres semper, prout occasio postularet, verba sua exaggerare, supráq; tritam dicendi consuetudinẽ euehere cõsueuerunt. Consequens est, (Lector Christiane) vt diligenter attendas, quàm scitè Hardingus ista ad suam causam accommodet. Sanè, Tertullianus in hisce verbis nulla, vel Hardingo ipso iudice, nec amplificatione, nec contentioso, & ardente dicendi genere, quod veritas minus ferat, vtitur: imo contrà, quantum potest, de veritate decidere, & diminuere videtur. Illud enim, quod Hardingus Christi naturale corpus vocat, Tertullianus Figuram corporis Christi appellat: quod sine dubio substantia est panis, id Tertullianus, quemadmodum Hardingus interpretatur, speciem, seu Accidens panis nominat: deniq; id, in quo totum inest, Tertullianus ad extremũ nihil facit. Eum tamen Hardingus benignè defendit, quod ἀντίτυπον scriberet, quemadmodum Gregorius Neocæsareensis fecit, ideóq; contentionis ardore incensus veritatis limites aliquantùm egrederetur. Ita nempe qui Christi corpus figurã nuncupat: qui substantiam Accidens esse affirmat: qui quod ait, extenuat, facitq;, vt minus, quàm est, esse videatur, is, Hardingi iudicio, amplificat, & auget, & modum superat, & amplius dicit, quàm debuit. Exigua certè vina est, quam isti non tenent, vt ea erepant.

Hoc est, Figura corporis mei.

Chrysostom. in Ioan. hom. 45. Chrysosto. de Beato philogonio. Chrysostom. de sacerdo. lib. 3. Chrysosto. ad Hebræos hom. 16. Bernard. de amore Dei. cap. 12.

Origenes, exponens hæc verba Christi: *Nisi comederitis carnem filij hominis &c.* sic ait, *Figura est.* Cyprianus ait: *Significatu, & significantia ijsdem nominibus censentur.* Hieronymus ait: *Christus corporis sui veritatem repræsentauit.* Augustinus habet: *Christus tradidit discipulis suis figuram corporis sui.* Gelasius sacramentum vocat *similitudinem, & imaginem:* Basilius, ἀντίτυπον, id est, *Exemplar*, Dionysius, *signum:* Ambrosius istis omnibus, vocabulis coniunctim vtitur, *Imago, Figura, Typus, similitudo, significatur.* Tempus non patitur cæteros persequi. In hanc

Orige in Leuit. hom. 7. Cypria. de vnctione Chrism. Hieronym. in Matthæum ca. 26. Aug. in psal. 3. Gelasius cõtra Eutychem. Basil in Liturg. Dionysi. Eccle. Hierar. ca. 3. Ambros. de sacrament. & de ijs, qui initiantur.

enim ſententiam, atq; ijſdem pene verbis omnes ſcribunt, nec omnino aliter. Quid autem? num exiſtimabimus, atq; Hardingo aſſentiemur, hos vniuerſos patres contentione quadam, & quaſi furore ſic exarſiſſe, vt quid loquerentur, minimè conſiderarent?

Tertullianus verò vt priùs diximus, grauiter, ſobriéq; ſcripſit, & nullum intemperantis ardoris ſignum oſtendit: quódq; aggreſſus eſt, non exiguè ac ieiunè tractauit, interpoſitis paucis acrioribus verbis, quemadmodum fingit Hardingus, ſed clariſſimè luculenta, & idonea argumentatione concluſit. Nam vt contra Marcionem hæreticum euinceret, Chriſtum veræ corporis humani ſubſtantiæ, & naturæ participem fuiſſe, huiuſmodi rationem inſtituit: Figura arguit rei veritatem, cuius eſt figura: Chriſtus autem in cœna vltima diſcipulis ſuis corporis ſui figuram dedit: Ergo, Chriſtus (non inane atq; imaginarium) ſed naturale verúmq; corpus habuit. Huius diſputationis vis in eo poſita eſt, quòd phantaſma ſeu ſpecies figuram nullam referre poteſt. Atq; hoc ſenſu aliqui Paulum dixiſſe iudicant, *Idolum nihil eſt.* Sic

1. Cor. 8.

Aug epiſt. 23.

Auguſtinus ſcribit: *Niſi ſacramenta quandam ſimilitudinem haberent earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, omninò ſacramenta non eſſent.* Similiter Leo, Gelaſius, atque priſci patres contra Eutychem hæreticum concludunt: eadémq; ratione Chryſoſtomus veteres illos hæreticos, Valentinum, Manichæum, Marcionem redarguit. Sic enim ſcribit:

Chryſoſtom. in Matthæũ hom. 83.

Quoniam iſti, eorumq; ſequaces, negaturi erant hanc diſpenſationem (Chriſti in carne) *ideo nos in memoriam paſſionis ſemper reducit per hoc myſterium, vt nemo, modò ne ſit inſanus, ſeduci poſſit.* Statim autẽ ea verba habet, quæ ſunt a me alibi recitata: *Si mortuus Chriſtus non eſt, cuius ſymbolum, ac ſignum hoc ſacrificium eſt?* Conſimili planè modo contra Marcionem Tertullianus diſputat, non imprudenter & ignoráter, quemadmodum Hardingus ait, ſed conuenienter & accommodatè, & prout Chriſti verborum ratio poſtulat.

Quòd ſi autem Tertullianus, de occulta hac, & ſecreta præſentiæ ratione, quam hîc Hardingus fingit, perſuaſus fuiſſet, atque ea tamen præterita integrum argumentationis ſuæ fundamentum in figura collocare voluiſſet, tum profectò non modò imperitus, & audax videri potuiſſet, qualem eum Hardingus facit, ſed ſuę etiam ipſius cauſæ proditor extitiſſet. Etenim ſi nouum hoc commentum dediſſet, & nuda Accidentia in ſacraméto ſecreta ab omni ſubiecto poſuiſſet, tum Marcionis opinionẽ confirmaſſet, ac ſecum ipſe palàm pugnaſſet. Sic enim ex eo concluſiſſet Marcion: *Panis in ſacramento imaginarius eſt, id eſt, panis videtur, & non eſt: ſic etiam corpus Chriſti imaginarium fuit: corpus enim videbatur, nec ita fuit.*

Itaq; Hardingus eodem fundamento nititur, quo Marcion hæreſin confirmauit ſuam.

Hardingus. 11. Sectio.

QVod autem Tertullianus Figuræ vocabulo in hoc loco vtitur, nõ oportet eiuſmodi Figuras intelligere, quales ſunt veteris teſtamenti figuræ, quaſi

quasi rei futuræ significaret demonstrationem, aut etiam rei absentis, quæ veritati opponi solet, tanquam eidem contraria, sed eiusmodi figura est, quæ præsentem veritatem tegat, & quasi cum veritate coniungatur, quemadmodum sæpe sumitur in nouo Testamento, vbi modum potiùs rei exhibendæ declarat, quàm veritatem tollit præsentiæ eius rei, quæ exhibetur. Alioquin enim, quod attinet ad veritatem corporis Christi in sacramento, si quisquam dubitet quid ea de re sentirez, ipse quidem manifestissimè indicat, ita se de illa iudicare, quemadmodum semper ecclesia Catholica docuit. Quod cum alijs in locis luculentissimè declarat, tum maximè in secundo libro ad vxorem, in quo eam hortatur, vt si ei superstes illa viueret, infideli homini minimè nuberet, ne si aliter faceret, non tam commodè religionem Christianam colere posset, ac vellet. Loquens autem de sacramento, quod religiosis viris, ac mulieribus domi tum seruari solitum fuit, atq; ab ijs sumi in illis persecutionis temporibus ante alios cibos, quando eos pietas commoueret, sic habet:* Nõ sciet maritus, quid secretò ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, Panem, non illum, *(id est* Christum)* credet esse, qui dicitur. *Quem locum suprà adduximus. Alias eiusdem permultas sententias prætermitto breuitatis causâ, ex quibus illum Christi corpus in sacramento agnoscere constet, quas nullo modo eò torquere licet, vt meram Figuram significent.*

* Falsum: nunquã enim hoc modo sumitur in nouo Testamento.

* Falsum, in manifesta & importuna deprauatione positum.

Episcopus Sarisburiensis.

VNam præterea nebulam induxit Hardingus, qua clarissimæ luci tenebras offunderet. Timet, ne fortè aliquis sacrosanctũ hoc mysterium veteris Testamenti figuram constituat. Quanquam vel pueri norunt cum hoc, tum Baptismi sacramentũ ad Euangelium pertinere.

Verùm, omnis sacramentorum veteris nouiq; Testamenti differentia non in comprehendendo, aut occultando consistit, quemadmodũ hîc Hardingus comminiscitur, sed in ratione, & modo, & ipsa demonstrandi ἐνεργεία: quam Augustinus his verbis explicat: *Sacramenta legis fuerunt promissiones rerum complendarum: nostra sunt indicia rerum completarum.* Iterum: *Lex, & prophetæ sacramenta habebant prænuntiantia rem futuram: sacramenta nostri temporis venisse testantur, quod illa venturum prædicabant.* Præterea: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro nostris peccatis fuerat oblaturus: in isto autem sacrificio est gratiarum actio, & commemoratio carnis Christi, quàm pro nobis obtulit.* Rursus: *Sacramenta Iudæorum in signis diuersa fuerunt a nostris, in rebus autem significatis paria.* Nouum autem illud de secreta, & occulta præsentia figmentum antè refutatum est. Quod autem Hardingus vt Tertulliani hac de re sentẽtiam luculentiùs explicaret, nonnulla ipsius verba ad vxorem scripta recitat, scias, Lector, nostrũ hunc Hardingum eadem malitiosè, ac de industria corrupisse, quo faciliùs simplicitati tuæ imponeret. Id profectò constat hominem infidelem, a religione Christiana auersum, si fortè sacrum mysticúmque panem viderit, ex aspectu tantùm facturum esse de eo iudicium: cum quid aut ostendat, aut significet, aut quem in finem sit institutus, non intelligat.

Augustin contra Faustum lib. 9. cap. 14.
Augustin. contra literas Petilia. lib. 2 cap. 37.
Augustin de fide ad Petrum. cap. 19.
Augu. in Ioan. tractatu. 26.

Sacramẽtalis autem panis ex Christi sanctione, spiritualis est, cœlestisque panis, quemadmodum etiam baptismatis aqua, spiritualis est & cœlestis aqua: Hoc autem Ethnicus, vt Tertullianus ait, videre non potest. Hardingus verò Lectoris sui iudicium nihili æstimans, hunc locum sciens deprauauit in Anglica tralatione. Etenim pronomen, *Illum*, id est, panem, in Illum, hoc est, Christum conuertit, sua duntaxat solius audacia fretus, aduersantibus tum antiquis, tum recentibus omnibus, adeóq; suis etiam ipsius collegis: quorum vnus ita transtulit, vt personæ nullam mentionem fecerit. Nemini fas est, præterquam Hardingo, ita iure quodam suo patrum sententias ementiri. Cum enim Tertulliani verba perspicua sint, *Si scierit maritus tuus, panem esse credet, non illum* (Panem) *qui dicitur*: Hardingus hoc modo posuit, *Panem esse credet, non illum* (Christum) *qui dicitur*: quasi Christi persona intelligeretur. Hanc fraudem, atq; ipsam Tertulliani sententiam fusiùs nos in primo Articulo, & sectione 17. antè excussimus. Sanè verò malè è Latino conuertere, non est causam aptè, & luculenter concludere.

Aspice nunc autem Lector Christiane, atq; animaduerte, in quot, & quàm angustas se latebras Hardingus coniecerit, quò istorum Tertulliani verborum, *Hoc est Figura corporis mei*, quæ & pauca & clara sunt, vim eluderet.

1. Primò, Externa, &, quemadmodum vocat, sacra forma panis est figura corporis Christi inuisibiliter sub Accidentibus tecti.

Sacra Accidẽtia.

2. Deinde, hoc ipsum secretum, & inuisibile corpus figura est visibilis Christi corporis.

3. Tertiò, Tertullianus fingitur Grammaticum verborum Christi sensum ignorasse.

4. Quartò, idem Tertullianus nimio contentionis studio abreptus fuit, & aut nesciuit, aut non curauit, quid diceret.

5. Quintò, noua hæc interpretatio facit, vt cum Marcione hæretico, contra quem scribit, sentire, & sibi manifestò contraria concludere videatur. Taceo commentitias formas, accidentia, externa elementa, prodigiosas mutationes, occultos præsentiæ modos, aliáq; huiusmodi coacta vocabula, quorum Tertullianus nullum nouit. Deniq; Hardingus suam hanc inauditam interpretationem eodem principio constituit, quo hæresim suam Marcion.

De consecr. Dist. 2. Hoc est. In Glossa. Maximus in eccle. Hierar. cap. 3. σύμβολα ταῦτα, ἀλλ' οὐκ ἀλήθεια. Tertullia. contra Marcionem lib. 1.

Multò quidem magis hominem veritatis cupidum decuit, insulsa ista, ineptaq; Glossemata mittere, & Christi verba apertè, & perspicuè interpretari, quemadmodum hic antiquissimus pater fecit, *Hoc est corpus meum, Hoc est, Figura corporis mei*. Ita enim Tertullianus, & sententia, & verbis cũ omnibus vetustis, atq; orthodoxis scriptoribus, ecclesiæq; Doctoribus consentiet. Ita a communi Glosa Decreti nõ discrepabit, quæ sic habet: *Vocatur corpus Christi: id est, significat corpus Christi*. Ita cum Maximo Græco Dionysij scholiasta conspirabit: *Signa sunt hæc, non autem veritas*. Deniq; ita Tertullianus a seipso non dissentiet: sic enim scribit: *Christus non reprobauit panem, quo ipsum corpus suum repræsentauit*.

Hardingus.

Hardingus. 12. Sectio.

EOdem modo responderi potest ad illum locum, quem obijciunt ex Augustino, contra Adimantum Manichæum, cap. 13. Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cum tamen daret signum corporis sui. *Considerandum enim est, Augustinum cum Manichæis dimicantem, non ex suo sensu, ac iudicio semper omnia depromere, sed ea arripere, quæ quouis tandem modo pro se, contra Manichæos facere, atq; aliquam illis plagam infligere posse videantur, quemadmodum ipse testatur in libro* de Bono perseuerantiæ, *cap. 11. & 12.*

Miserum suffugium: Augustinus quid dicat, minimè curat.

Episcopus Sarisburiensis.

AVgustinum Hardingus incredibili quodam disputationis æstu furentem, sibi nonnunquam parum constitisse, atque inconsideratè multa loquutum esse confirmat: quódque atrocius est, quæ temere & nullo iudicio semel effudisset, eadem scriptis postea mandasse, nihílq; aliud contendisse, quàm vt aduersarium profligaret: quod quemadmodum efficeret, iuré ne an iniuria, vero an falso minimè curasse. O nimiùm faciles, & flexibiles hæreticos, qui tam exilibus argumentis peruinci ab Augustino potuerunt! O faciles etiam nostros Catholicos, qui Hardingo tam pueriliter conijcienti fidem habeant! Augustinus verò propter summam, tum in disputando, tum in omni vita moderationem, ac temperantiam præ cæteris semper laudatus fuit. Neq; vllum in eo omni, quem contra Adimantum scripsit, libro immoderatæ acerbitatis signum apparet. Nonnulla eius, quę inter eos extitit, cõtrouersiæ occasio ex his verbis nata est: *sanguis est anima.* In his explicandis Augustinus nullis cõtentionis aculeis incitatus, quod quisquam iure suspicetur, sic ait: *Sanguis est anima, quemadmodum petra erat Christus.* In eodem etiam capite has tres sententias coniungit, ac consociat: *sanguis est anima: petra erat Christus: Hoc est corpus meum*, tanquam & sensu ipso, & eloquendi modo consimiles ac pares. Augustinus nunquam nec sacras formas, nec inuolucra illa, & integumenta ab Hardingo inuenta agnouit: disertissimis autem verbis ait: *Dabat signum corporis sui:* in quo tum secum ipse, tum etiam cum alijs omnibus priscis, & Catholicis patribus conspirat. Quanquam si Hardingo liceat nullam adferẽti causam, quamobrem illum ecclesiæ Dei eximium magistrum intemperãte quodam ardore inflammatum fuisse suspicemur, sua tantùm fide nobis confirmare cum cæco quodam & præcipiti disputationis impulsu, & quasi tempestate abreptum ea scripsisse, quæ scripsit: tum perfacilè etiã poterit cæteros omnes antiquos, & doctos patres hoc modo expedire, atq; dicere, quæ illi scripserunt ei non probari: scripta enim ab illis esse furiosis. At enim si reuiuisceret Augustinus, Hardingum potiùs turbinibus quibusdam, & fluctibus contentionis iactari, & sui vehementer oblitum esse, & nimio feruore incensum nec scire, nec curare, quid diceret, existimaret. Ambrosius quando hæc

Augu. contra Adimantum. cap. 12. Ambrosi. de Noe & arca ca. 25.

eadem verba interpretatur, sic habet: *Cum sanguinem hoc loco animam diceret, vtiq; significauit, aliud esse animam, aliud sanguinem* (quãquam ea verbis vnum facere videatur:) similiter dici potest Christum cum hæc verba pronunciaret, *Hic panis est corpus meum* significasse, aliud esse panem, aliud corpus, tametsi verba secus ostendere videantur.

Hardingus. 13. Sectio.

GRegorius *Nazianzenus in oratione* 4. in sanctum Pascha, *in qua ostẽdit, quid interfit inter Pascha legale, quod Iudæi comederunt, & quod nos in nouo Testamento, in sacramenti nempe mysterio percipimus, quod q; Christus vnà nobiscum in vita futura in regno patris sui manducaturus est, ea verba habet, quibus, quod nos hîc sumimus figuram eius vocat, quod illic percepturi sumus.* Cæterũ *(inquit)* iam Paschæ fiamus participes, figuraliter tamẽ adhuc, etsi Pascha hoc veteri sit manifestius. Siquidẽ Pascha legale, audenter dico, figuræ figura erat obscurior: at paulò pòst illo perfectiùs & purùs fruemur, cum verbum ipsum biberit nobiscum in regno patris nouum, detegens, & docens, quæ nunc mediocriter ostendit. Nouum enim semper existit id, quod nuper est cognitũ. *In quo autẽ hic doctissimus pater noster Pascha, quod manducamus, figurã vocat, cuius legale Pascha figura esset, appellans illud figuram figuræ, veniam quodammodo sic loquendi petit, seq; audenter dicere confitetur, alludens, sicuti videtur, ad D. Paulum, aut saltẽ altè impressam in animo tenens eius doctrinã ad Hebræos: quo in loco res futuræ vitæ vocat,* Res ipsas: *res noui Testamenti,* Ipsam imaginem rerum: *Vetus autem testamentum,* Imaginis vmbram. Hebr. 10.

Quam doctrinam Nazianzenus ad altaris sacramentum accommodat. Eius autem sententia hæc est, quòd quãquam e legis tenebris emersimus, nondum tamen ad plenam lucem peruenimus, quam in futuro seculo expectamus, in quo res ipsas clarè videbimus, & cõtemplabimur, & cognoscemus, quemadmodum cogniti sumus. Deniq;, ipso authore sacramenta veteris Testamenti figuræ sunt, & vmbræ rerum futurarum: sacramenta noui Testamenti, non vmbræ sunt rerum futurarum, sed * *figuræ rerum præsentium, quæ sub illis continentur, & traduntur mysticè, sed tamen substantialiter: ad extremum verò, Figuræ in cælo cessabũt, & abolebũtur, & tum etiã omnia facie ad faciem intuebimur, quæ nunc obscura sunt. Quòd autẽ Christus ait, se Pascha suum nouum bibiturum nobiscum in regno patris sui, Nazianzenus sic illud vocabulum,* Nouum, *interpretatur, vt non ad rem exhibitam, sed ad modum exhibendi referatur: nõ quasi in futuro seculo aliud Domini corpus simus habituri, quo nunc cæremus, sed quòd illud ipsum corpus, quo nunc in sacramẽto altaris mysticè, sed tamen verè, & substantialiter fruimur, tunc sumus alio quodã modo, & ratione habituri, ac propterea nouum. Cum enim eo sine mysterio, seu inuolucro clarissimè, & iucundissimè fruimur, nouum certè est respectu eius scientiæ, quam nunc assequuti sumus.*

* Falsum: hæc huius patris sententia minimè fuit.

Ineptum: Non de sacramento Nazianzenus, sed de perfectione imperfectionéque scientiæ loquitur.

Quare Figuræ vocabulum non semper absentiam ipsius rei arguit, vt videmus, sed modum rei, vel promissæ, vel exibitæ ostendit: vt quandoquidem, non planè, clareq; cernitur, figura appellari queat. Sic ab Origene Imago rerũ

dicitur,

In Psalm. 38. homil. 2. dicitur, vt hoc in loco: Si quis verò transire potuerit ab hac vmbra, veniat ad imaginem rerum, & videat aduentũ Christi in carne factum, videat eum pontificem offerentem quidem & nunc patri hostias, & postmodum oblaturum, & intelligat hæc omnia imagines esse spiritualiũ rerum, & corporalibus officijs cœlestia designari. Imago ergo dicitur hoc, quod recipitur ad præsens, & intueri potest humana natura. *In hac Origenis sententia vocabulum hoc,* Imago, *non id significat, vt veritatẽ rerum imminuat, quasi res veræ neutiquam essent (res enim, quas Christus in carne gessit, veræ fuerunt) sed quando* Rerum Imago *nuncupantur, eo significatur, quatenus eas humana natura intueri potest. Hoc autẽ clarissimè* Hebra. 10. *exposuit Oecumenius Græcus author in Pauli verba ad Hebræos:* Non ipsam imaginem rerum, id est, veritatem rerum, *inquit, tum adiungit:* Res appellat futuram vitam, imaginem autem rerum, Euãgelicam politiã, vmbram verò vetus testamentũ. Imago enim manifestiora ostendit exemplaria: adumbratio autem imaginis obscuriùs hęc manifestat, nam hæc veteris testamenti exprimit imbecillitatem. *Ex hoc loco Oecumenij perspicimus, quòd quanquam imaginis propriũ sit rerum veritatem exprimere, ideoq; exegeticõs ab eo dictum sit,* Imaginem, id est veritatem: *tamen vsitata, ac recta nominis significatio viam seu modum rei exhibendæ, non rem ipsam declarat: vt quod imago minùs habet, quàm res ipsa, id in modo exhibendi, non in ipsa re, quæ exhibetur, inesse intelligamus. Huc vsq; exempla adduximus, quibus manifestum faceremus, Figuræ, & Imaginis vocabula rerum verissimè, quanquam occultè, & secretò exhibitarum veritatem significare.*

Hic locus non rectè adhibetur: Nam hæc verba nihil ad sacramentum pertinent.

Nihil de sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

TRes isti patres Nazianzenus, Origenes, Oecumenius exiguo labore constiterunt Hardingo. Eorum enim in Stephano Gardinero antè ad verbum recitatas sententias reperit: neq; profectò vllum illius causæ adiumentum quoquam modo suppeditant. Nullum enim neq; externarum formarum, & accidentiũm, neq; abditæ illius, & secretæ præsentiæ mentionem faciunt. Nouit autem Hardingus, vel ipsa muta veterum Doctorũ nomina magnum apud imperitos momentũ habere.

Id sibi patres hi proposuerunt, vt quid inter hæc tria genera hominum interesset explicarent, nempe Iudæos sub lege, Christianos sub Euangelio, sanctos in vita futura: qui tres ordines vni sunt Abrahæ posteri, vnus populus, vna ecclesia, vna hæreditas: omnésq; vnius Dei, & filij eius Iesu Christi nomen inuocant, atque prædicant. Iccirco Augustinus habet: *Israelitæ sub lege verè fuerunt Christiani, & Christiani sub Euãgelio verè sunt Israelitæ.* Quanquam adiungit: *Non oportet illud nomen in consuetudine sermonis retineri.* Rursus habet: *Iudæi nondum nomine, sed reipsa erant Christiani.* Similiter Eusebius habet: *Omnes Iudæi ab Abrahamo sursum ad Adamum reipsa Christiani fuerunt, etsi nõ nomine.* Eodem modo Epiphanius habet: *Fides Christiana ab initio fuit.*

Augu. ad Aselicũ epist. 20. Augustin. contra 2. epistol. Pelagia. lib. 3. cap. 4. τῷ ἔργῳ χριστιανοὶ. εἰ μὴ τῷ ὀνόματι. Epiphan. lib. 1. ca. 1. ἡ νῦν πίστις ἀπ' ἀρχῆς ἦν.

Eadem est horum trium generum substantia: differunt sola quali-

tate, seu analogia quadam maioris, vel minoris. Iudæi Christum videbant in lege: Christiani Christum vident in Euangelio: sancti Christum vident in cœlis. Iudæi Christum obscurè, tanquam in vmbra videbant: Christiani Christum quasi in imagine quadam expressa vident: sancti Christum in cœlis clarè, & perspicuè, nulla nec imagine, nec vmbra interposita vident. Christus, qui videtur, idem est: Ij qui vident, diuersi sunt: quorum alij in obscura vmbra: alij in perfecta imagine: alij in clarissima luce positi Christum vident. Nulli tamẽ horum Christi aspectu deficiuntur. Quemadmodum autẽ Iudæi in vmbra cõstituti fuerunt, ratione illius summæ lucis, quam nunc nos intuemur: ita nos etiam in vmbra versamur, si illam lucem spectemus, quam speramus, quæq; est futura. Atq; hoc modo Origenes, Nazianzenus, Oecumenius, reliquíque patres vetusti senserunt, non aliter. Quare reputet secum attentiùs Hardingus, quàm sint hæc testimonia ad id, quod contendit, docendum apta, nimirum Christum in sacramento carnaliter & secretò præsentem adesse.

Chrysostomus Iudæorum statum lucernæ, Christianorum verò meridianæ luci comparat. Necnon Iudæos primis ac nudis quodammodo picturæ lineamentis: Chrstianos autem eidem picturæ suis omnibus numeris expletæ, & coloribus elegantissimis exornatæ similes facit. Irenæus Iudæos sementi, Christianos messi confert: Denique, D. Paulus Iudæos infanti, Christianos viro ætate, & viribus confirmato comparat.

Chrysostom. in varijs locis in Matthæ. hom. 10. Chrysost. in dictũ Apostoli, *Patres nostri omnes &c.* Irenæus lib. 4. cap. 42. Galat. 4. 1. Cor. 13.

Ex istis omnibus exemplis liquet, substantiam vnam, eandémque esse, nec nisi secundùm Maius est Minus discrepare. Iudæi lucem eandem habuerunt quanquam non peræquè magnam: imaginem eandem habuerunt, etsi non perinde partibus suis omnibus expolitam: frumentum idem habuerunt, etsi non tam adultum: persona eadem fuerunt, licet ætate minùs matura. Hæc dicenda mihi esse duxi, quò legis, atque euangelij discrimen exponerem, quam rem isti patres aliqua ex parte attigerunt.

Eandem euangelij, ac futuræ vitæ differentiam perspicere licet. Etiamsi enim, res in vtroq; eædem sunt, non tamen æqualis est earum vsura: nostráq; omnia, quæ in hac vita consequuti sumus, si cum illa immensa gloria, quam expectamus, conferantur, nihil aliud sunt, quàm vmbra ac figura. Quapropter Augustinus ait: *Cum Christus tradiderit regnum Deo, & Patri, in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysterijs corporalibus indigebimus.*

August. contra Faustũ lib. 12. cap. 20.

Simili modo de baptismi sacramento scribit: *Vngimur modò in sacramento: & sacramento ipso præfiguratur quiddã, quod futuri sumus: & illud, nescio quid futurum ineffabile desiderare debemus, & in sacramento gemere: vt in ea re gaudeamus, quæ sacramento præmonstratur.*

Augustin. in psal. 26.

Sic Basilius habet: *Etiam nunc iustus bibit aquam illam viuentem: verùm eam posthac largiùs bibet, vbi cooptatus fuerit in ciuitatem Dei. Nunc quidem bibit in speculo, & in ænigmate per breuem comprehensionem obseruationum diuinarum. Tunc autem flumen vniuersum recipiet.*

Basil. in psal. 45 διὰ τὴν κατὰ βραχὺ κατάληψιν τῶν θείων θεωρημάτων.

Eadem ſententia Nazianzenus ait: *Eccleſiaſtica politia Iudæorum cum euangelio Chriſti collata, Figura eſt figuræ.* Hac eadem ſententia Origenes dixit, *Aduentum Chriſti in carne factum, ſuiq; in cruce oblationem, & quæcunq; natura noſtra intueri poteſt, ea omnia imagines eſſe rerum ſpiritualium, quas expectamus.* Admonendus es autem, Lector, Origenem hoc in loco de Chriſti in carne aduentu explicare: de ſacramento verò nullum verbum facere. Sic enim ait: *Veniat ad imaginem rerum, & videat aduentum Chriſti in carne factum.* Hanc imaginem Oecumenius præclarè interpretatur, cum *veritatem rerum* vocat. Eodem modo Chryſoſtomus ea verba exponit: *Lex habuit vmbram futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum: hoc eſt, non ipſam veritatem.* Euangelium veritatem ipſam appellat, non quòd Chriſtus in ſacramento præſens adſit occultè, ad quod figmentum ſtabiliendum referuntur ea omnia, quæ hîc tam prolixè diſſeruit Hardingus, ſed tantùm propter Chriſti humanæ naturæ aſſumptionem, quemadmodum ex ijs, quæ ſtatim conſequuntur, conſtat. Sic enim habet: *Donec enim quis velut in pictura circunducat colores, vmbra quædam eſt: cum verò flores ipſos colorum induxerit, & impoſuerit, tunc imago efficitur.* Sic Paulus legem vocat *vmbram, corpus autem Chriſtum.* Atque huius rei gratia Athanaſius dixit: *Euangelium eſt Dei verbi Domini Ieſu Chriſti præſentia, ad humani generis ſalutem incarnati.* Hanc ipſam etiam ob cauſam Auguſtinus ait: *Noſtra ſacramenta dant ſalutem: Iudæorum ſacramenta promittebant ſaluatorem: Non quòd iam acceperimus vitam æternam, ſed quòd iam venerit Chriſtus, qui per prophetas pronuntiabatur.*

Greg. Nazianzen. in ſanctũ Paſcha Orat. 4.

Orige. in pſal. 38. hom. 2.

Oecumenius ad Hebræ. ca. 10.

Chryſoſt. ad Hebræ. ca. 10.

Chryſoſto. ad Hebræ. ca. 10.

Coloſſ. 2.

Athanaſi. de communi eſſent. P. Fi. & Spiri. S.

Augu. in pſal. 73.

Ex iſtis verbis ita concludit Hardingus: *Euangelij lumen figura tantùm eſt, ſi cum eo lumine, quod futurum eſt, conferatur: Ergo, Chriſti corpus ſub externis ſacramenti formis, & accidentibus ſecretò occultatur.* Quanquam æquus prudenſq; Lector facilè perſpexerit, nullam hoc in loco, neque de ſecreto, neque de Præſentia, neque de Abſentia, neque de Formis, neque de Elementis, neque de Accidentibus, neque de vllo ſacramẽto diſertè factam eſſe mentionem. Nazianzenus autẽ, etiamſi ſacramentum corporis Chriſti verbo attigiſſe videatur, tamen reipſa non de ſacramento loquitur, ſed de ſpirituali animorum paſtu, qui Dei cognitione continetur: id quod cum ex ipſo loco, tum ex ijs verbis, quæ mox ſubſequuntur, intelligi poteſt. Verba quæ præcedebant hæc ſunt: *Chriſtus bibet nobiſcum nouum vinum in regno patris.* Verba, quæ pòſt ſequuntur, ſic habent: *Quis eſt hic potus, & quæ eſt hæc oblectatio? Noſtra quidem, diſcere: illius verò, docere. Doctrina enim etiam docenti alimenti inſtar eſt.*

προφὴ γὰρ ἐστὶν ἡ διδαξις καὶ τῦ τρέφοντος.

Quare ineptè facit Hardingus, cum ſua de ſacramento commenta, ex hiſce patribus, qui de ſacramento nullum verbum habent, euincere conatur. Quod autem ad ſecretam, & occultam præſentiam attinet, quam hîc Hardingus iactat, Catholici patres Chriſtum in ſacramentis noui Teſtamenti ſic ineſſe confitentur, quemadmodum in veteris Teſtamenti ſacramentis extitit. Sic enim Auguſtinus habet: *Quicunq; in Manna Chriſtum intellexerunt, eundẽ, quem nos, cibum ſpiritualem man-*

Auguſtin de vtilitate pœnitentiæ.

Augu.in Ioan. tra&.45.

ducauerunt. Rursus ait: *Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi Petra Christus: nobis Christus, quod in altari Dei ponitur.* Vt Christus hîc nunc est: ita tunc illic fuit: & sicuti nunc Christus in pane adest, eodem modo in petra tum adfuit, nec secus.

Nazianzen. in oration. cum post ea, quæ contra Maximum &c.

Quid autẽ tam illustre, & perspicuum videri potest, quàm quod ipse Nazianzenus scribit, quẽ Hardingus præ cæteris authorẽ delegit? Hęc eius verba sunt: *Pellent me ab Altaribus. At ego noui aliud Altare, cuius ea omnia quæ nunc videntur, exemplaria tantùm sunt: non manu, aut ascia elaboratũ: Mentis opus est, & contẽplationis ascensus. Ibi astabo, & acceptabilia offeram, sacrificium, oblationem, & Holocausta: quæ tantò præstantiora sunt, quàm ea, quæ nunc aguntur, quantò veritas potior est, quàm umbra.*

Hardingus. 14. Sectio.

De Consecr. Dist. 2. can. Vtrum sub figura.

QVidam *patres* Signi & sacramenti *vocabulis vtuntur in eundem sensum. Augustinus in lib. sententiarum Prosperi habet:* Caro eius est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus: & sanguis eius, quem sub vini specie, & sapore potamus: Caro videlicet carnis, & sanguis est sacramentum sanguinis: Carne & sanguine, vtroque inuisibili, spirituali, intelligibili signatur visibile Domini nostri Iesu Christi corpus, & palpabile, plenum gratia omnium virtutum, & diuina Maiestate.

In his Augustini verbis animaduertimus, Christi carnem appellari sacramentum carnis eius, & sanguinem sacramentum sanguinis ipsius, quatenus operta sunt forma panis, & vini, verè tamẽ, & substãtialiter præsentia: similiter hanc rerum ipsarum, quæ occulta hac ratione exhibentur veritatem, signum visibilis, & palpabilis Christi corporis appellare nõ dubitat. Quocirca in eo, quod signum vocat, non indicat a veritate separatũ esse, sed diuersum veritatis exhibitæ modum ostẽdit: ideoq; iuxta veritatem modi, quo exhibetur, non caro Christi est, sed sacramẽtum carnis Christi, quia caro non seipsam sua specie exhibet, sed in sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

EX hac Augustini sententia, tria hæc vocabula in primis obseruãda proponit, vt videtur, Hardingus, nimirum *Forma, Operta, Inuisibilis,* ad quæ si respondero, huic argumẽto, vti spero, satisfecero. Primùm, si *Formæ* nomẽ Hardingus pro externa panis forma, ac specie necessariò sumendum esse contenderit, in maximum errorem inciderit, & vel patronum, vel discipulum esse se fateatur necesse fuerit antiqui illius hæretici Marcionis, qui hoc eodem vocabulo hæresin stabiliuit suam, atq; ex istis D. Pauli verbis, *Formam serui susceperit,* ita tum cõclusit, quemadmodum nunc Hardingus facit, *Ergo Christus nihil aliud, quàm externam formam, similitudinemq;, seu speciẽ humani corporis habuit.* Verũ enimuero qui literis imbuti sunt, ij satis intelligunt, tum philosophis, tum Catholicis patribus vsitatum, & tritum esse, vt *Formæ*, & *speciei*, nomina non modò pro externo rerum aspectu, sed pro ipsa etiã natura, & substantia sumantur. Sic Hieronymus Christum loquentem facit: *Declinaui ad eos*

Hieronym. in Osee lib. 3. cap. 11.

deserens

deferens regna cælorum, vt cum eis vescerer, assumpta forma hominis. Augustini, Ambrosij, aliorúmq; testimonia prætermitto. Hanc causam fusiùs antè in decimo Articulo, sectione sexta tractauimus. Ex paucis istis facilè apparet *Formæ* nomen non tantùm speciem, sed ipsam etiam panis substantiam significare.

In altero vocabulo, *Operta*, id Hardingus scire se, quod ei non potest non esse notissimum, peruersè dissimulat, videriq; vult sacramentorum rationem, & naturam ignorare, quæ eiusmodi est, vt aliud externè sensibus obijciant, aliud internè menti ostendant. De hac autem re suprà explicatũ est a nobis copiosè in secũda, & octaua sectione istius articuli. Chrysostomus habet: *In sensibilibus intelligibilia nobis tradidit.* Exempli autem causâ addit: *Sic & in baptismo.* Ita Augustinus dixit: *Pij Iudæi Christum in Manna intellexerunt.* Similiter Origenes de scripturarũ litera loquitur: *Corpora prophetarũ colunt posita in libris & literis, quasi in quibusdam sepulchris.* Sic Augustinus: *Sensus in litera manet, & per literam videtur.* Sic Nicolaus Cabasilas: *Spiritus celatur in litera.* Non iam Hardingus (credo) istiusmodi scribẽdi formas ad corporalẽ, Realémue præsentiam necessariò exiget. Isto modo Gregorius inquit: *Christus in seipso immortaliter, & incorruptibiliter viuens, iterum in hoc Mysterio moritur.* Vnde Glossa habet: *Moritur, id est, mors eius repræsentatur.* Quemadmodum ergo Christus in sacramẽto moritur, ita corpus eius in sacramẽto præsens adest: Christus autem in eo realiter, & reipsa nõ moritur: Ergo Christi corpus in sacramento realiter, & reipsa non continetur.

Chrysostom. in Matthæ hom. 83.

ἐν αἰσθηταῖς τὰ νοητὰ παρίδωκε.

Augustin. de vtilitate pœnitẽt.

In Manna Christum intellexerunt.

Orig. in Matth. tract. 26.

Aug. de spiritu & anima. ca. 2.

Nicolaus Cabasilas.

De consec. dist. 2. Quid sit sanguis.

Aug. de spiritu & litera. ca. 15.

Grego. in prologo in Cãtica.

Augustin. de baptismo contra Donatist. lib. 1. cap. 15.

Pluribus eò sum hac in re exemplis vsus, quò hic Augustini locus videtur omniũ acerrimus. Quanquã vt hic Augustinus Christi corpus forma speciéq; panis occultari affirmat, ita etiam scribit, *Gratia Dei in veteri testamento velata latebat.* Sic quoq; Gregorius ait: *Vt palea frumẽtum, sic litera tegit spiritum.* Sic alibi etiam Augustinus: *In veteri Testamento occultabatur Nouum.* Exponit tamen sensum ipse suum: *Occultabatur, id est, occultè significabatur.* Quare similiter nobis in ipsius Augustini verbis, & interpretatione acquiescere licebit: *Caro Christi operta, id est,* interprete Augustino, *occultè significata.*

Ita fit, vt sacramentum carnis Christi, quod, quemadmodum Augustinus docet, eius rei, quam significat, appellationem sustinet, Caro Christi, inuisibile, spirituale, intelligibile vocetur. Eius enim officium omne, nõ ad os, aut dentes, vt Augustinus scribit, sed ad fidem tantùm, spiritúmq; pertinet. Iccirco Augustinus, quando hæc Christi verba interpretatur, *Qui ex hoc pane comederit, nõ morietur* sic habet: *Quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum. Qui manducat intus, non foris: qui manducat in corde, non qui premit dente.* Similiter de Mose, Aarone Phinee, reliquisq; illius ætatis fidelibus affirmat: *Visibilem cibum (Manna) spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerunt.* Per hæc verba, *Intus, in corde, spiritualiter,* Augustinus quis sit huius vocabuli *inuisibiliter*, sensus declarat. Vnde Chrysostomus ait: *Mysterium appellatur, quia aliud videmus, aliud credimus. Nam huiusmodi est mysteriorum nostrorum natura.*

Aug. de consec. dist. 2. Vt quid.

Augu. in Ioan. tract. 26.

Chryso. 1. Cor. hom. 7.

Ambrosi. de spiritu sancto. lib. 3.
Orige in Luc. hom. 24.

Sic Ambrosius habet, vt suprà commemorauimus: *Aqua sancti lauacri lauit nos: sanguis Christi redemit nos: Alterum igitur inuisibile, alterum visibile Testimonium, &c.* Sic antiquissimus ille Origenes habet: *Ioannis baptisma visibile fuit, Christi verò inuisibile.*

Quemadmodum se res in baptismi sacramento habet, sic etiam in corporis Christi mysterio habet. Quemadmodum sanguis Christi, quo lauamur, inuisibilis est, ita corpus eius, quo pascimur, inuisibile est. Quemadmodum inuisibilis hæc in Christi sanguine ablutio sanguinem Christi visibiliter pro nobis effusum mentibus nostris proponit, eodem modo caro Christi inuisibiliter percepta, illam ipsam Christi carnem nobis demonstrat, quæ aspectabiliter & palam cruci suffixa, & vulnerata fuit. Atque hoc modo Augustini sententia per se ipsa integra constabit, nec secretam aliquam, seu realem, seu carnalem præsentiam desiderabit.

Hardingus. 15. Sectio.

De consecr. dist. 2. Hoc est quod dicimus.

QVapropter alio in loco sic habet: Sicut ergo cœlestis panis qui caro Christi est, suo modo vocatur corpus Christi, cum re vera sit sacramentum corporis Christi, illius, videlicet, quod visibile, quod palpabile, mortale in cruce positum est, vocatúrq; ipsa immolatio carnis, quę sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptismus intelligitur, fides est. *Per cœlestem panem,* * *non triticeum panem intellexit, sed illum cœlestem cibum, quem Christi carnem esse dicit: atq; hactenus carnis eius, quam* suo modo *corpus Christi appellari docet, veritatem confirmat: quasi diceret, Cuius veritas nihilominus, si modum exhibẽdi spectetis, reipsa sacramentum est corporis Christi, quod specie visibile est, modò de corpore Christi, quod crucifixum est, loquatur.*

* Falsum: Cœlestis enim ille panis pro sacramento sumatur est necesse, vt planũ faciam.

Episcopus Sarisburiensis.

ADfert hoc loco Hardingus ea, quæ contra ipsum plurimùm valẽt. His enim verbis Augustinus panem sic esse Christi corpus scribit, vt eiusdem panis fractio Christi mors est: verùm panis fractio non est reipsa mors Christi: ex hoc igitur consequitur, panem realiter Christi corpus non esse. Quòd autem Hardingus duobus hisce verbis, *Cœlestis panis*, magnopere confidere videtur, ijsq; μεταφυσικὸν duntaxat illum corporis Christi panem significare contendit, sciat nimirum, nõ modò verum Christi corpus, sed etiam sacramentum ipsum, rectè appellari posse *Cœlestem panem*, quãdoquidem est illius Cœlestis panis sacramẽtum. Sic Gregorius Nyssenus aquam baptismi τὸ θεῖον λοῦτρον, hoc est *Diuinum lauacrum* nuncupat. Sic Ambrosius verba, quæ in baptismo adhibentur *Verba Cœlestia vocat.* Sic Dionysius Oleum consecratum, τὸ θεαρχικώτατον μῦρον vocat, id est, *Diuinissimum Oleum.* Sic Cyrillus Manna *panẽ spiritualem* dicit. Ita enim habet: *Quomodo est Manna panis angelo-*

Grego. Nyssen. de sancto baptismate.
Ambro. de sacramen. lib. 2. cap. 5.
Dionysi. Eccl. Hierar. cap. 3.
Cyrill. in Ioan. lib. 4. cap. 10.

angelorum ſpiritualis? Quia quod vmbra veritatis erat, veritatis nomine in ſpiritu appellauit. Quanquam autē ipſum Chriſti verum corpus ſolummodo re quidem ipſa panis ille cœleſtis exiſtat, tamen in hac Auguſtini ſententia ſic intelligi nullo modo poteſt, quemadmodum doctus, prudenſq; lector facilè animaduerterit. Etenim primùm, Auguſtinus cœleſtem illum panem, cuius meminit, ſacramētum eſſe dicit. Ipſum autē Chriſti corpus nulla ratione ſacramentum dici poſſe manifeſtum eſt. Sacramentū enim, quemadmodū definit Auguſtinus, eſt *ſignum* [illegible]. At Chriſti corpus, quod Hardingus præſens adeſſe fingit, videri non poteſt. Auguſtinus enim ſpirituale, & inuiſibile eſſe affirmat. Ex quibus neceſſariò efficitur, verum ipſumq; Chriſti corpus nullo modo ſacramentum appellari poſſe: ideóque illud cœleſtis panis genus non eſſe, cuius Auguſtinus hìc mentionem fecit.

Deinde Auguſtinus ait *eundem panem Chriſti corpus eſſe:* addit autem, Non verè aut reipſa, ſed *ſuo modo.* Verum autem Chriſti corpus reipſa eſt, & omnibus modis Chriſti corpus, nec ad certum aliquem modum, & rationem reuocatur. Quantæ autem ſtultitiæ, vel amentiæ potiùs videatur, verū Chriſti corpus, corpus Chriſti *quodā modo* dicere? His itaq; primùm conſideratis, ſi quis Auguſtini hac de re ſententiam luculentiùs cognoſcere cupiat, eum ad Gloſſam ipſam in eadem hæc verba remitto, quæ ſic habet: *Cœleſtis panis, id eſt, cœleſte ſacramentum, quod verè repræſentat carnem Chriſti, dicitur corpus Chriſti, ſed impropriè. Vnde dicitur, ſuo modo: ſed non rei veritate, ſed ſignificante myſterio: vt ſit ſenſus, vocatur corpus Chriſti, id eſt, ſignificat corpus Chriſti.* De cōſ. diſt. 2. Hoc eſt. in Gloſſ.

Hinc autem, Lector, perſpicere potes, in quantas aduerſarij noſtri anguſtias compingantur. Nam dum ſua defendere volunt inſulſiſſima putidiſſimáq; dogmata, eo rediguntur, vt verum Chriſti corpus, non rei veritate, ſed impropriè corpus Chriſti eſſe dicant.

Hardingus. 16. Sectio.

In pſal. 98. in 1. cap. Epiſt. *Habet inſuper alio in loco Auguſtinus:* Non hoc corpus quod videtis, comeſturi eſtis. *Hieronymus etiam habet:* Diuinā, & ſpiritualem carnem manducandā dari, aliam quidē ab ea, quæ crucifixa eſt. *Quamobrem ſi modum exhibendi ſpectes, caro diuiditur, quæ in ſe non niſi vna eſt: & caro in myſterio exhibita, eſt reuera ſacramentum viſibilis, & palpabilis corporis Chriſti, quod in crucem actum eſt. Hinc ergo conſequitur, quod cum caro iuxta qualitates exhibendi ea ipſa non ſit, quæ crucifixa fuit, quæq; nunc ſacerdotis manibus immolatur, cumq; paſſio, mors, & reſurrectio fieri dicantur non rei veritate, ſed myſterio ſignificante: hinc (inquam) conſequitur carnem non eſſe eandem qualitatibus, quæ in cruce fuit, etſi ſubſtantia eadem ſit.* Ad hunc locū antè reſpōſum eſt in quinto articulo, lectione ſeptima.

Alia permulta teſtimonia adferre poſſem ad hanc rem enucleandam: ſed hæc in præſentiarum ſatis multa ſunt. Vereor autem ne nimis etiam multa videātur indoctis lectoribus, imò qui in attento ſtudio, & accurata veritatis indagatione minimè verſantur. Ex iſtis locis clariſſimè demonſtratum eſt

hæc vocabula, Figuram, imaginem, ſignum, ſymbolum, ſacramentum, alia huiuſmodi, non eam ſemper ſignificationem obtinere, vt rerum veritatem excluſam eſſe arguant: ſed modum tantùm præſentiæ oſtendant, & deſignent. Quamobrem vt hanc rem concludamus, quæ ingenijs parum exercitatis perobſcura eſt, Figura corporis, ſeu ſignum corporis, ſeu imago corporis occultum illum, & ſecretum exhibendi modum indicat, de præſentiæ veritate nihil detrahit. Sic nobis cum Iuello conuenit in hoc Articulo, quoad formam verborum: neceſſarium tamen exiſtimauimus verum eorum ſenſum explicare, qui ſacramentariorum dogmati aduerſatur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HArdingus cum verbis ſummam teſtimoniorum copiam venditat, tum delectu inopiam miſerabilem prodit. Nam vt Hieronymi locum tacitus dimittam, ad quem ſuprà reſponſum eſt in Articulo 5. ſectione 7. Auguſtini verba eiuſmodi ſunt, vt craſſa hęc omnia & carnalia figmenta penitus euertere videantur. Quod vt quale ſit meliùs intelligamus, repetendum illud eſt, quòd quando Chriſtus cœleſtem illam de corpore ſuo comedendo, & ſanguine bibendo doctrinam propoſuiſſet, Capernaitæ his auditis ſuſpicati ſint, quemadmodũ nunc Hardingus facit, Chriſtũ de corpore ſuo dentibus, & ore comedendo verba feciſſe: quare vehementiùs commoueri cœperunt, durúmq; eſſe ſermonẽ eius dixerunt, atq; ab eo diſceſſerunt. Vnde Auguſtinus ſic ſcribit: *Ipſi erant duri, non ſermo. Chriſtus inſtruxit eos, qui remanſerant, & ait illis: ſpiritus eſt, qui viuificat: caro autem nihil prodeſt. Verba, quæ loquutus ſum vobis, ſpiritus ſunt, & vita. Spiritualiter intelligite, quod loquutus ſum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi eſtis, nec bibituri illum ſanguinem, quem fuſuri ſunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendaui: ſpiritualiter intellectum viuificabit vos.* Hæc ſatis per ſe perſpicua verba ſunt, nec prolixa interpretatione indigent.

Diſcrimen autem ab Hardingo confictum, inter Chriſti corpus, quoad ſubſtantiam, atq; illud ipſum corpus quoad qualitates, ineptum eſt, & commentitium, & inane gloſſema. Neq; enim ita habet Auguſtinus, quemadmodum eum Hardingus loquentem facit, Non comedetis hoc corpus (ore veſtro corporeo) *Quale videtis* hoc eſt, his ipſis mortalitatis, & corruptionis qualitatibus præditum: ſed *Quod videtis*, id eſt, non huius corporis naturam, & ſubſtantiam comedetis.

Neque verò Chriſti corpus tum fuit huiuſmodi qualitatibus imbutum, cum Chriſtus ſacroſanctam cœnam obiret, & hæc verba diſcipulis ſuis enunciaret. Nam nec ſpirituale, nec inuiſibile, nec immortale fuit, ſed contrà terreſtre, viſibile, mortale.

Deniq; Auguſtinus nullum verbum habet, neque de carnali hac, neq; de ſecreta & inuolucris quibuſdam obtecta præſentia: neque ſic ſcribit, vt Hardingus refert, verum ſcilicet Chriſti corpus figuram eſſe corporis Chriſti: neque duo naturalium corporum in Chriſto genera conſtituit: neque has mirificas diſputationes ab Hardingo inuentas

omnino

omnino agnoscit. Sic modò ait: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis*, nimirum corporis ore. E quibus verbis Hardingus contra Augustini manifestam, & exploratam sententiam, quemadmodum solet, contrarium concludit: *Ergo corporeo vestro ore hoc ipsum corpus, quod videtis, ἰσιωδῶς* comedetis.

Iam verò quandoquidem Hardingus nos proprio iudicio fretos Figuras sine ratione comminiscì iactat, Christiq; verba & plana esse, & sic omnino, quemadmodum eorum momenta postulant, intelligi debere contendit, nec vllum figuræ locum relinquit, necessarium esse iudico paucis exponere, cum quid & nos, & omnes antiquos scriptores ecclesiæq; doctores induxerit, vt hoc modo Christi verba interpretaremur: tum etiam quàm multas, & quàm insulsas, ac prodigiosas figuras Hardingus, suiq; astipulatores in ijs verbis explicandis fingendas
1. sibi & excogitandas duxerunt. Atq; vt veteres omnes Patres prætermittam, qui passim in libris suis sacramentum appellant Repræsentationem, Commemorationem, Memoriam, Imaginem, Similitudinem, Exemplar, Symbolum, Signum, Figuram &c. Christus ipse primus omnium hanc nobis viam ostendere ac præmonstrare videtur, non modò
2. cum in sacrosancto hoc mysterio instituendo diceret, *Hoc facite in mei*
3. *commemorationem*, sed etiam, quòd in sexto capite Ioannis, cum de car-
4. nis suæ manducatione verba faceret, discipulos suos de ascensu in cœlos suo præmoneret, eisq; carnem suam naturalem carnali quadam ratione perceptam nullum commodum afferre posse confirmaret.

5. Deinde, neq; naturæ humanæ conuenit realiter & reipsa corpore humano vesci: neq; corpus humanum realiter, & reipsa sine figura comedi potest. Hoc enim, vt loquitur Augustinus, *Flagitium esset, & facinus.* Alio item in loco habet: *Horribilius est, humanam carnem manducare, quàm perimere, & sanguinem humanum bibere, quàm fundere.* Vnde concludit, *Figura ergo est.* Similiter quoq; Cyrillus habet: *Sacramentum non assueuerat hominis manducationem.*

August. de doctrina Christiana lib. 3. c. 16. August. contra aduers. Legis, & Prophetar. lib. 2. cap. 9. August. de doctrina Christiana lib. 3. c. 16. Cyrill. contra obiect. Theodoreti.

6. Præterea in his Christi verbis *duo nomina disparata* reperimus, & significatione, & natura discrepantia, *Panis* videlicet, & *Corpus*: quorum alterum, vt eruditi norunt, de altero verè dici nisi tropicῶς non potest. Huc autem accedit, quòd in singulis hisce clausulis, quæ tam
7. propè Christi institutionem attingunt, tropus locum habet: *Bibere poculum Domini*, hoc est vinum in poculo comprehensum, Tropus est.
8. *Bibere iudicium:* Iudicium spiritualem naturam habet, nec ore bibi po-
9. test: quare tropus est. *Corpus meum, quod Datur, quod Frangitur*, hoc est,
10. quod Dabitur, quod Frangetur: tropus est. *Ego sum panis:* Christus
11. Realiter & verè panis communis non erat: tropus est. *Panis est communicatio corporis Dominici:* id est, communicationem corporis Domi-
12. nici repræsentat: tropus est. *Poculum est nouum testamentum:* Poculum reuera non est nouum testamentum: itaq; tropus est. In singulis hisce membris tropum videat, & agnoscat Hardingus vel inuitus est necesse: ex quo manifestum est in ipsa sanctorum Christi mysteriorum institutione multiplices figuras reperiri, quæ tamen nec a ratione ab-

horrent, & verbi diuini authoritate confirmantur.

Iam verò rogandus es mihi, Lector, vt tecum ipse consideres quàm multa, quamq; mirifica troporum genera Hardingus, cæteriq; collegæ sui in hisce causis commenti sunt.

1. Primùm enim, Pronomen, *Hoc*, non Hunc panem, quemadmodum veteres vniuersi interpretantur, significare defendunt, sed *Individuum vagum*, quod neque panis est, nec quicquam definitum: sed quiddam est commune in genere.

2. Verbum, *Est*, sic exponunt, *Est, hoc est, transsubstantiatur.* Qui certè tropus eiusmodi est, quali nullus vnquam vsus est nec sacer, nec prophanus author, nec Catholicus, nec hæreticus: nec Græcus, nec Latinus. In his verbis, *Accipite, edite, Hoc est corpus meum*, tropum quendam constituunt, qui Hysteron Proteron appellari solet, hoc est, quando tota oratio perturbata est, quodq; præponi debuit, postponitur. Sic enim conuertunt, *Hoc est corpus meum: Accipite, Edite.*

3. In his quatuor verbis ordine recto collocatis, Accepit, Benedixit, Fregit, Dedit, tres varias figuras fingunt, atque illa verba hoc modo
4. interpretantur: Accepit, nempe Panem: Benedixit, id est, Transsub-
5. stantiauit, seu mutauit panem: Fregit, Accidentia scilicet, seu species:
6. Dedit, Corpus vtiq; suum. *Hoc facite in mei memoriam*, sic interpretan-
7. tur, *Hoc significate*. Quod etiam figuris expoliunt ad hunc modum,
8. *Sacrificate me in memoriam mei*. In hoc vnico nomine, *Panis*, figura-
9. rum examen inuenerunt. Interdum panem dictum esse aiunt, quòd
10. anteà panis esset: Interdum, quòd infideles pro pane habent: Inter-
11. dum, quòd Panis Accidentia, Formæq; remanent: Interdum, quòd ea-
12. dem hæc accidentia corpus miraculosè nutriunt instar panis: Interdum, quòd panis ille supernaturalis sit, qui de cœlis descenderit.

13. Similiter in hoc verbo *Frangimus*, seu *Frangitur*, miram figurarum
14. copiam ostendunt. Etenim nunc isto modo interpretantur, Panis
quem Frangimus: id est, Accidentia, quæ frangimus. Nunc, Panis,
15. quem frangimus, hoc est, Panis, quem frangendum accipimus. Nunc
16. Frangere, pro Epulari sumunt: In Missis dicunt, *Frangitur*, id est, *Fran-*
17. *gebatur*. Aliquando autem dicunt, *Frangitur*, id est, *videtur frangi*. Quo-
18. rum omnium hæc summa est, Frangitur, id est, non frangitur.

19. In his verbis, *Non bibam amplius de hoc fructu vitis*: fructum vitis, qui substantia est, pro Accidentibus intelligunt. Atque vt illam portento-
20. sam omnium figurarum figuram præteream, quam illi *Cõcomitantiam* vocant, qua vnum duo fit, & duo vnum: attende, Lector, nouitatem figurarum, & inaudita sophismata, quæ in hoc breui tractatu Hardingus excogitauit, vt clarissima sanctorum patrum verba eluderet,
21. atque euitaret. Aliâs formæ & accidentia sunt sacramentum: aliâs
22. ipsum corpus Christi est sacramentum: aliâs hæc ambo coniuncta sa-
23. cramentum efficiunt: aliâs panis est corporis Christi figura ante conse-
24. crationem: ex quo sequitur sacramentum antè esse, quàm sit sacra-
25. mentum, & figuram, quàm sit figura: aliâs sacrosancta accidentia, & externæ sacræ formæ sunt figura inuisibilis Christi corporis sub ipsis occul-

occultati: aliâs idem ipſum inuiſibile corpus figura eſt viſibilis corporis Chriſti. In quo figuram figuræ habemus, & demonſtrationis quoddam genus, quod dicitur *Notum per ignotum*, ſeu potiùs *Verùm per falſum*. Aliâs ſacramentum eſt figura vitæ futuræ: aliâs eccleſiæ figura eſt, quemadmodum Hoſius fingit: aliâs Tertullianus ne Grammaticum verborum Chriſti ſenſum intellexit: aliâs ipſum Chriſti corpus non aptè quidem, aut propriè, ſed impropriè & quodam modò Chriſti corpus vocatur. 26. 27. 28. 29. 30.

Sic nimirum Hardingus longè vagatur, & huc atque illuc curſat, & quaſi viarum errore implicatus vltro ac citro ſpatiatur: tantas tenebras & caligines offundere, tamq; varias formas, ac imagines ſibi aſſumere poteſt: tam multas, & tam monſtroſas in ſacramenti inſtitutione comminiſcitur figuras, vt vnam modò planam, vſitatam, notamq; figuram repellat. Neque tamen interim ille populi ſimplicitate abutitur. Tum autem figuras vrget, quando figuris opus non eſt: nec ſine ineptiſſimis hiſce figuris tam inepta diſciplina conſiſtere vllo modo poteſt. Ea vnica figura, qua nos vtimur, enucleata eſt, clara eſt, omnibus antiquis patribus trita eſt, ſacrarum literarum doctrinæ conſentanea eſt. Hardingi verò figuræ cum variæ ſunt, tum & minimè neceſſariæ, & inanes ſunt, nec vnquam ab aliquo eccleſiæ vetuſto Doctore vel vſurpantur, vel commemorantur, eóq; ſolùm referuntur vt obſcuritatem rebus afferant, & quaſi noctem diei offundant.

Quanto ei potius eſſet ineptias iſtas fabulasq; pueriles dimittere, & planè apertéq; cum Tertulliano vſurpare: *Hoc eſt corpus meum, Hoc eſt figura corporis mei?* vel cum Maximo ſcholiaſte Græco: *σύμβολα ταῦτα, ἀλλ' οὐκ ἀλήθεια*, id eſt, *Symbola hæc ſunt, non autem veritas?* vel cum Auguſtino: *Figura eſt, præcipiens Paſſioni Domini communicandum eſſe, & ſuauiter, atq; vtiliter recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata ſit.*

Tertullia. contra Marcionē. lib. 4.
Maximus ſcholiaſt. in Eccle. Hier. cap. 2.
Aug. de doctrina Chriſtiana lib. 3. cap. 16.

FINIS.

DE MISSARVM MVLTITVDINE.

ARTICVLVS DECIMVSTERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum fuisse licitum, 30. 20. 15. 10. aut 5. Missas in vno templo celebrare eadem die.

Hardingus. 1. Sectio.

VT hîc Iuellus gradibus quibusdam, & proportionibus diuersis a triginta ad quinq; delabitur, tollendo primò decem, quæ est tertia pars totius: Deinde quinq; a reliquo ter: ita etiam potuisset, si vellet, tria detrahere de illo, qui remansit, vltimo quinquenario numero. Quod si fecisset, nos tum illum numerum sic explessemus, vt ipse vel inuitus, si modò promisso suo stare vellet, nostras rationes comprobaret. Eum namq; numerum confirmare ac stabilire possumus. Quæ autem ratio patres antiquos, ecclesiæ gubernatores induxit, vt pium atq; necessarium existimarent binas vna die in vno templo fieri Missas, eadem quoq; certis de causis vel suasit, vel suadere illis, illorumq; successoribus potuit, vt tres, vel quatuor, vel etiam aliquando quinq; plures Missas approbarent.

Duas in vna die Missas Hardingus probare, non plures posse, profitetur.

Exilis coniectura.

Episcopus Sarisburiensis.

EAM quidem facultatem nobis Hadingus pro sua humanitate tribuere debuit, vt nostras rationes sic explicare, quemadmodum ipsi maximè vellemus bona cum venia possemus, præsertim cum ei integrum sit reprehendere, si quid peccatum fuerit. De tanta Missarum multitudine, quantam hodie in ecclesijs suis habent & semper habuisse, atque ab initio, ab ipsa nimirum Apostolorum ætate perpetuò retinuisse contendunt, si ab eo postulo, vt quinq; solummodo euincat, nihil iniqui peto: quòd si autem ille ex omni numero duas tantùm proferre possit, eæq; etiam ad extremum non Missæ, sed publicæ Communiones esse conuincantur, quales nunc in ecclesijs instauratis adhibentur, tum & magnus simulator, & homo iniquus sit necesse est. Missæ autem

Har-

Hardingianæ quemadmodum in tantam, & tam profusam copiam primùm euaserint, Cochlæus quidam primarius illius causæ defensor commonstrat his verbis: *Quod olim tam frequentes non fuerint missæ neq; tot Sacerdotes, quot hodie, inde accidisse arbitror, quòd olim omnes tum Sacerdotes, tum Laici, quicunq; intererant sacrificio Missæ, peracta oblatione cum sacrificante communicabant: sicut ex Canonibus Apostolorum, & ex libris atq; epistolis antiquissimorum ecclesiæ doctorum perspicuè cognoscitur.* Tum adiungit: *Nunc verò, postquam communionis ordo a nobis obseruari desijt, idq; propter negligentiam & socordiam tam plebis, quàm sacerdotum, spiritus sanctus Missas priuatas celebrando, pium remedium huic defectui inuenit.* Ex his intelligimus negligentiam & otium, & remissum pietatis studium, tum in populo, tum in sacerdote, fœcundissimam esse Missarum procreatricem. Quod autem sacerdotes, quotquot adessent, cum eo sacerdote, qui cœnam administraret, communicabant, cum ex Apostolorum canonibus, tum ex alijs permultis certissimæ fidei testimonijs, quæ nunc prudens prætermitto, planum esse possit. Huc refertur, quod in quodam libello, qui Hieronymi nomine circunfertur, sic habetur: *Non debet Episcopus repudiare Eucharistiam Presbyteri*. Sacrificuli autem Hardingiani, nullo modo adduci possunt, vt secum ipsi mutuò communicent: verùm quantumuis sint multi in vnam ecclesiam congregati, Missas tamen separatas in altaribus separatis expediunt: neq; id modò, sed vnus etiam sacerdos interdum quatuor vna in die, aut quinq;, aut plures Missas celebrauit, quemadmodum ex Concilio Toletano in Hispania habito constat. Leo Papa alijs diebus septem, alijs octo, alijs plures procurauit Missas. Deniq; eò tandem res immoderatæ consuetudinis excreuit, vt legibus & decretis opus esset, quibus contrarium constitueretur: Sic enim sanxerunt: *Presbyter in die non amplius, quàm tres Missas celebrare præsumat.* Facilè licet existimare sacerdotibus tum in more positum fuisse satis frequentes obire Missas, quum trium celebratione illorum definiretur officium. Quod Leonem, & alios vetustos patres impulit, vt binas Communiones vna die celebrari præciperent, id fuit, quemadmodum manifestum fiet, vt populus vniuersus quietè posset, & minùs molestè communicare. Quæ quidem res sua sponte omnem illum priuatarum Missarum abusum penitus euertit.

Io. Cochlæus de sacrificio Missæ.

Canones Apostol. can. 9.

De septem ordinib. Eccles. gradu. 6.

Concil. Toletan. 12. ca. 5.

Beatus Rhenanus in annot. in Tertul. De corona Militis.

Concil. Salesgunstadien. ca. 5.

Leonis epist. 81.

Quæ autem rationes priuatas Hardingi Missas ad tantam multitudinem perduxerunt, Innocentio tertio authore, ac alijs, hæ sunt: *vt vna Missa sit de die: altera pro mortuis: vtq; ratio honestatis, & vtilitatis habeatur.* Sic enim loquuntur: *Causa honestatis, vel vtilitatis: vt si dicta Missa de die, superueniat aliqua magna persona, quæ velit audire Missam.* Faciles quidem hæ sunt causæ: ijsdem fretus sacerdos possit viginti peræquè, ac tres celebrare.

De cons. dist. 1. Sufficit.

De celebratione Missarum & alijs, &c.

Hardingus. 2. Sectio.

QVòd si illæ rationes a nobis luculenter reddi possent, Iuellus tum forsan diceret, quemadmodum ij facere solent, qui suum in numerando

errorem confitentur, ſe ſibiipſi impoſuiſſe in ſupputando. Quanquam hîc mirandum ſit, quòd is Miſſarum in vna eccleſia eodem die celebratarum numerum quendam nobis confirmandum præſcribat, qui Miſſam funditus tollit, nec vllam velit vlla die in aliqua eccleſia Miſſam. Quum itaq; rem ipſam omnem adeo confidenter neget, permirum videatur, quòd hunc articulum ſic inſtituere voluerit. Quæ enim ratio mouet tantæ multitudinis confirmationem a nobis requirere, quum omnes omnino Miſſas e medio tollat?

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVòd rationes ipſe meas rectè veréq; inſtituerim, optimè conſtabit, vt ſpero. Sin autem Hardingus e tanta Miſſarum ſuarum multitudine duas ſolummodo commonſtrare poſſit, eæq; etiam non Miſſæ priuatæ, ſed publicæ Communiones eſſe clariſſimè tãdem comperiantur, tum meritò exiſtimare poſſumus, eum & populo vehementer, & ſibi ipſi turpiter impoſuiſſe.

Cum priùs omnino priuatam aliquam Miſſam intra ſexcentos a Chriſto annos fuiſſe vnquam habitam negaui, tum in hoc articulo, quò homines imperiti, quibus tãdiu fuit illuſum, faciliùs & illam, quam Hardingus tuetur, incredibilem corruptelam intelligerent, & quantum eccleſia Romana a primitiua Chriſti eccleſia degenerauit, animaduerterent, non alienum duxi rem partibus ſuis diſtinctam ac diuiſam proponere. Quare mirum, quod hinc Hardingus excitauit, non ita magnũ eſt. Re bene perpenſa, ipſius potiùs lector miretur mirum.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm ſatis ſciat, quàm nos luculentas habeamus Miſſæ ipſius confirmationes, ſcrupulum in eo ſe nobis adferre poſſe ſperat, vt videtur, quod nos ad numeri illius ſui 30. 20. 15. 10. vel 5. comprobationem adigit.

Equidem hoc genus hominum perinde ſe erga eccleſiam gerit, ac latrones impudentes, qui cum honeſtum aliquem & pecunioſum virum nummo omni ſpoliarint, verbis etiam inhumanis affligunt, Sordide, vnde nactus es tantam auri veteris vim? Quod ſi verò moleſtè ferant ſe cum latronibus comparari, propter loci illius dignitatem, quem occupant, non ineptè conferantur iudici cuidam in foro Stannario apud Lidfordiam Deuoniæ oppidum, qui (vt a multis accepi) nocentem quendam reum ante meridiem inter plumbarios ſuſpendi iuſſit, eumq; poſt meridiem iudicauit: vnde communi prouerbio apud illos homines tam iniqua agendi ratio lex Lidfordienſis *appellari ſolet. Quod tu Iuelle, tuiq; ſocij, qui nunc in ſuperiore gradu ſedetis, plurium Miſſarum in vno templo vna die celebratarum confirmationem, quaſi quandam duodecimuirûm ſententiam a nobis poſtulatis, æquum & iuri conſentaneum fuit, vt noſtram priùs ſententiam audiretis, quàm iudicium pronuntiaretis, & Miſſam condemnaretis.*

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

QVàm iustis de causis Hardingus suas venditet priuatę Missæ confirmationes, prudenti lectori facilè constiterit, si eas intueri voluerit. Hoc autem in loco satis a se confirmatam esse Missarum multitudinem iudicauit, si nos latrones, & iudices iniquos appellare, & legem nobis Lidfordiensem obijcere, atque ita se fabula anili oblectare, & importunè feriari posset. Quanquam hæc de latronibus oratio non ita est ad eius institutum accommodata. Etenim nummus, qui ei ereptus est, neque aurum fuit, neque tam vetustus fuit, quàm ipse fingit, neque Cæsaris imagine insculptus fuit. Rectiùs multo dicere ei licet: *Olim aurum habuistis: quomodo verò nunc in scoriam conuersum est?* Esai. 1. *Bonum semen habuistis: quomodo autem nunc degenerauit in zizania?* Marc. 4. *Eras aliquando fidelis ciuitas: quomodo nunc euasisti meretrix? Fuisti quondam domus Dei: quomodo nunc mutata es in speluncam latronum? Quomodo perdidistis sacram Communionem, quam Apostoli a Christo acceperunt, vos ab illis? Quomodo Missam priuatam introduxistis, quam Apostoli nunquam habuerunt?* Esai. 1. Sic, sic vos excutere possemus Hardinge. Nam de vetere tuo auro quærere superuacaneum esset. Non enim tu ille es bene nummatus, sed tenax diues, qualem te haberi vis: sed vt in Apocalypsi Ioannis scriptum est, *Dicis, diues sum, & ditatus, & nullius egeo:* Apocalyp. 3. *& nescis, quod tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.*

Neque ij semper latrones sunt, qui latronem spoliant. Sępenumero fit, vt qui inuaditur & oppugnatur, latronem ea abijcere cogat quæ per summam iniuriam nactus est. Cicero habet: *Fures earum rerum, quas ceperunt, nomina commutant:* Cicero. quemadmodum hi fures facere solent, qui Communionem Missam vocant: & Missam Communionem: qui publicum priuatum, & priuatum publicum appellant: quiq; vt prophe-ta Esaias loquitur, Bonum malum, & malum bonum: Lucem tene-bras, & tenebras lucem dicunt: atq; hac ad fraudem comparata verborum commutatione subnixi, populum miserrimè spoliant, & depeculantur. Denique fur lucis probationem ferre non potest, quem-admodum tu Hardinge, tuiq; cõtubernales sacrosancti verbi Dei examinationem fugitis. Esai. 5. Ioan. 3.

Verùm quemadmodum adepti estis vestra omnia, & orichalcum pro auro vetere protuliftis, facilè dici & explicari potest. Neque enim ipsi ea vel a Christo, vel ab Apostolis, vel a quoquam antiquo patre recepta fuisse affirmabitis. Duplicis esset latrocinij, horum vllos vestrorum latrociniorum authores & parentes facere. Cochlæus vester cõfitetur, quemadmodum antè diximus, vestrarum Missarum multitudinem, non a Deo, sed a negligentia & pigritia, & restincto tam in sacerdote, quàm in populo pietatis ardore manasse. Tum ignaris hominibus persuadere cœpistis, satis sibi esse in propinquo sedere: Missam vestram sacrificium esse pro ipsorum peccatis propitiatorium: Valere ipsis *ex opere operato*, licèt quid sibi vellet nescirent: in vestra esse potestate eam ad quoscunq; velletis seu viuos, seu mortuos accommodare: Cochlæus de sacrificio Missæ.

ipſam adeo eius celebrationem illis audientibus ſua na tura fuiſſe ſalutarem. Hoc fundamento Cantarias, Monaſteria, indulgentias, ſupererogationes, deniq; neſcio quid, conſtituiſtis. Sic communio ſacra ex hominum memoria deleta eſt: ſic Miſſæ veſtræ, extra modum multiplicatæ ſunt: ſic vos cõſequuti eſtis, quod aurum vetus veſtrum appellatis. Tum cœpit illa primùm exiſtere dubitatio, vtrùm Chriſtus in hoſtia aliqua conſtitutus, ſe ipſe videre poſſet eodem tempore in alia hoſtia præſentem. Tum miſerarum viduarum domos deuorare cœpiſtis. Cuius rei cauſa Gloſſa veſtra ipſa de ſacerdotibus veſtris, qui pro animarum ſalute Miſſas faciunt, ſic loquitur: *Malus presbyter æquiparatur coruo, in nigredine vitiorum, in raucedine vocis, in voracitate oblationum mortuorum, in fœtore ſpiritus, in garrulitate, & in furto.* Huic nundinationi optimè conueniunt Auguſtini verba: *Si presbyter interceſſiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur, negotiator magis videri poteſt, quàm Clericus. Nec dicere poſſumus, Nemo nos inuaſores arguit: violentiæ nullus accuſat: quaſi non interdum maiorem prædam a viduabus blandimenta illiciant, quàm tormenta. Nec intereſt apud Deum, vtrum vi, an circumuentione quis res alienas occupet.*

Rob. Holcot. lib. 4. quæſt. 3.

2. Quæſt. 3. Nõ omnes. In Gloſſa.

De verbis Domini in Euang. Matth. ſerm. 19.

Hæc ea ſunt, quæ ipſi ablata conqueritur Hardingus. Iulius Cæſar ter mille pondo puri auri ex ærario Romæ ſurripuit, totidemq; orichalci aurati pondo repoſuit. Lyſander ex ſacculo quodam magnam auri vim ſuffuratus eſt, ſuturis in fundo diſſolutis (os enim obſignatum fuit) & poſtea conſutis diligenter. Verùm Cæſaris orichalcum index lapis prodidit. Lyſandri furtum ex ſchedula quadam, quæ in ſacculo remanſit, cognitum eſt. Quare quicquid ij, in quorum caſtra Hardingus transfugit, quiq; ſe ſpolijs ſpoliatos eſſe ſuis acerbiſſimè conqueruntur, nec latrones dici vllo modo volunt, in eccleſiã tanquam in Dei magnum ærarium vel intulerunt, vel inde ſurripuerunt, ſyngrapha conuincit, lapis index prodit, tegi non poteſt.

Suetonius in Iulio.

Plutarchus in Lyſandro.

In illa ſua Lidfordienſi fabula, quæ eſt omnino par Amphilochianæ, cum nos iudici præcipitanti comparat, tum Miſſam ſuam nocenti reo ſimilem facit. In quo, etſi facilè poſſemus, & verè reſpondere, nulla nobis opus eſſe lege, ad eas res abrogandas, quas illi per vim contra ius ac fas inuexerant, Miſſamq; ſuam ſponte ſua corruiſſe, & communioni ſacroſanctæ vel inuitam ceſſiſſe, quemadmodum tenebræ profligantur a luce, & vt Dagon idolum coram arca Dei Iſraëlis collapſum eſt: tamen Hardingus ſatis nouit in iſtis Religionis cauſis nihil vnquam vel temere, vel repentinò, vel inter paucos tentatum eſſe, ſed in ipſo publico totius regni concilio, re diu & multùm deliberata, æquè & bona cum venia auditis, quæ obijci, quæ reſponderi, quæ diſputari in vtramq; partem potuerunt, & ad extremum pronuntiata ſententia ex authoritate & conſenſu omnium huius nobiliſſimi regni ſtatuum atque ordinum. Non ſatis ſanè conſultum duco, nec dignum omnino qui ſedem habeat in Anglia, quiſquis illius ſummæ ac ſplendidiſſimæ curiæ dignitatem atq; amplitudinem cum lege conferat Lidfordienſi.

1. Samuel 5.

Longum

Longum autem esset commemorare cuiusmodi legibus Hardingi collegæ vsi fuerint, quando in loco superiori sederent. Demortuorum cadauera e sepulchris effoderunt, & solenni ceremonia iudicarunt atque condemnarunt. Sanctus ille Romanus, instar præcocis illius Lidfordiensis iudicis, patrem reuerendissimum D. Cranmerum Cantuariensem Archiepiscopum Romæ in vmbratili quodam & personato ludo combussit, priusquam eum vel vidisset, vel loquentem audiuisset: cum interim Oxonij in ipsum quæstionem haberent, & cremandum postea iudicarent. Hominem innocentem, qui nullam legem violarat, primùm comprehenderunt, & in custodiam tradiderunt: pòst legem, qua eum condemnare possent, excogitarunt. Perinde Christum Cyrillus a Iudæis tractatum fuisse scribit: *Primùm ligant: deinde causas in eum quærunt.* Atque vt alias illorum innumeras taceam importunitates, & incredibiles fraudes, primùm Missas suas in omnes regni partes dissiparunt, & inuitis obtruserunt contra legem: deinde legem constituerunt: postremò, anno subsequente disputationem solennem Oxonij indixerunt, & habuerunt, vt legis illius æquitatem explorarent. Hæc quidem ratio non admodum dissimilis legi Lidfordiensi videatur. Ordo enim naturæ postulabat vt primùm disputaretur, deinde lex promulgaretur, postremò, si quid in eam a populo peccatum esset, vindicaretur. Verùm Tertullianus habet: *Hæretici ex conscientia infirmitatis suæ nihil vnquam tractant ordinariè.*

Cyrillus in Ioan. lib. 12. ca. 45.

Tertul. de resurrectione carnis.

Hardingus. 4. Sectio.

*IAm verò quod ad numerum, iterationemq; Missarum attinet, primùm luculenta vetustatis authoritate * duarum in vno templo eadem die celebrationem Missarum confirmare licet. Eloquens ille, sanctusq; pater Leo primus ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum sic scribit:* Volumus quoq; illud custodiri, vt cum solennior Festiuitas conuentum populi numerosioris indixerit, & ad eam tanta multitudo conuenit, quæ recipi Basilica simul vna non possit, Sacrificij oblatio indubitanter iteretur: ne ijs tantùm admissis ad hanc deuotionem, qui primi aduenerint, videantur ij qui postmodum confluxerint, non recepti. Cum plenum pietatis atq; rationis sit, vt quoties Basilicam, in qua agitur, præsentia nouæ plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur.

* Falsum: Hæ namque duæ Missæ, duæ sunt communiones.

Basilica impleta.

Ab isto patre, quẽ magnũ illud generale Calchedonense Concilium, summum Ecclesiæ Christi gubernatorem agnouit, & Episcopi vniuersalis titulo decorauit, sancitum est, vt sicubi vna Ecclesia totam multitudinem simul recipere commodè non posset, eorum, qui post primos venissent ‖ deuotioni satisfaceret, Missam iterando. Atque ne quis fortè dubitaret, an ita fieri liceret, quandoquidem de eo tum aliqui dubitabant, vt nunc etiam reperiuntur, quibus istuc dubium videatur: quò omnem dubitationem tollat disertè ait:* Sacrificij oblatio indubitanter iteretur, *hoc est, Missa iterum celebretur, sine omni scrupulo, hæsitatione, ac dubitatione. In illa autem epistola duas offendit grauissimas causas, ob quas plures vna Missæ in vno templo celebrari*

* Falsum: in eo enim Concilio nullus est huiusmodi canon

‖ Hæc nempe deuotio fuit, vt totus populus Communionem simul sumeret, quod priuatæ Missæ aduersatur.

[a] Ad Communionem.

possint in die vna. Prima, ne qui seriùs aliquanto veniſſent, non [a] recepti viderentur: altera, ne quædam pars populi ſuæ deuotionis fructu priuaretur, quemadmodum ipſe ait. Neceſſe eſt autem, vt quædam pars populi ſua deuotione priuetur, ſi, vnius tantùm Miſſæ more ſeruato, ſacrificium offerre non poſſint, niſi qui prima diei parte conuenerint. Neq; verò repelli populus debet, quem Deus elegit, aut diſſipari, quem Dominus collegit, aut deuotione ſua fraudari, ſubtrahendo ei Miſſam, ſed magis ad eam excitari deuota ſua præſentia in eiuſdem celebratione, in qua Mors, & Paſſio Domini noſtri oculis noſtris ad viuum repræſentatur: idem ipſum nempe corpus, quod in cruce mortuum eſt, ab illis per miniſterium ſacerdotis oblatũ patri, in myſterio, ſed tamen verè, non vt noua ſit redemptio, ſed in commemorationem peractæ antea redemptionis.

Populus ſacrificium offert.

Cæcus commẽtarius textui contrarius

Ex hoc teſtimonio intelligimus, licitum fuiſſe intra ſexcẽtos annos a Chriſto (nam Leo vixit circiter annum Domini 450.) duas celebrare in vno templo, atq; in vna die Miſſas: tantũ enim certè verbũ illud, Iteretur, innuat eſt neceſſe: ſiq; plures, ita poſtulãte occaſione, fuerint, vocabulũ optimè cõuenerit.

Quare pio huius ſanctiſſimi Epſcopi decreto, conſuetudo illa vnam tantùm Miſſam vna die celebrandi ſublata fuit, cautumq; eſt, vt ſi populi eſſent duo ſeparati ad Eccleſiam conuentus, duæ conficerentur ſeparatæ Miſſæ, quò hæc duo incommoda cauerentur, ne aut qui poſtmodum veniſſent, non recepti, ſed potiùs reiecti, tanquam homines excommunicati, viderentur, aut populi pars quædam deuotionis ſuæ fructum amitteret. Vnde ſic concludo: Cauſis poſitis effecta conſequuntur: at periculum illud, ne populus reijci videatur, & deuotione ſua priuetur, quæ cauſæ ſunt iterandæ in vna die Miſſæ, illa ætate quibuſdam feſtis diebus ter, vel etiam quater, aut quinquies accidit, vt exiſtimare licet, & noſtris quidem temporibus ita ſæpe, aut eo etiam ſæpius vſu venit: Quare toties celebrari in die vna, vnoq; templo Miſſa poteſt.

Fallacia. A non cauſa vt cauſa.

In magna Chriſtianorum hominum frequentia, vt in vrbibus, alios manè ad Eccleſiam confluere, & ſpiritualem victimam offerre videmus, quò nimirum Deo antè, quàm hominibus in negotijs ſuis ſecularibus ſeruiant: non omnes autem poſſunt tam diluculò venire. Alij ſuis opportunis temporibus conueniunt, quidam ſexta, quidam ſeptima, quidam octaua, quidam nona, decimáue hora. Si qui legitimis impediti occaſionibus, primis horis adeſſe nõ poſſent, poſtea venientes a ſacerdote iſtiuſmodi duris verbis excipiantur, Aut ad has illáſue horas præſtò adeſte, aut nullam Miſſam percipietis: nônne iuxta illud Leonis dictum reiecti, & deuotione ſua priuati videbuntur? Non omnes deuoti homines circum D. Pauli templum habitantes ad matutinam ſeu Curſoriam Miſſam accedere poſſunt manè hora quarta, aut quinta, nec omnino ad ſolennem, & ſummam Miſſam. Num ij omnes, quando dies ſunt agendi, vel publicum Concilium celebratur maxima hominum frequentia, ſpirituali illa conſolatione priuabuntur? Quod ſi acciderit, nónne & reiecti, & a ſua deuotione repulſi videbuntur? Quod ne contingat, Leo non modò duas, ſed tres aut quatuor aut plures etiam Miſſas in die celebrari iubet: ſic enim ipſius verba habent: Cum plenum pietatis atque rationis ſit, vt quoties Baſilicam, in qua agitur, præſentia nouæ plebis impleuerit, toties ſacrificium ſubſequens offeratur. Hîc diſertè vult Miſſam toties peragi, quoties

[a] fiat im-

nouus

nouus sit conuentus deuotæ plebis, idq; propter has grauissimas causas, ne populi pars quædam non recipi, néue deuotione fraudari videretur.

Episcopus Sarisburiensis.

DEmiror sanè, qua frõte potuerit Hardingus hunc sanctissimum patrem tam inconsideratè in hac causa vsurpare. Optimè enim nouit, neque ignorare, quippe doctus, vllo modo potest, Leonem cum aliâs, tum in hoc loco inprimis manifestum contra Missam testimonium dicere. Sicut autem alcumistæ cuiusuis metalli in aurum mutandi scientiam profitentur: sic isti facultatem quandam adepti esse videntur res cunctas transsubstantiandi, atque in Missam suam conuertendi. Ex Augustino atq; Hieronymo, qui non ita multùm antè vixerunt, quàm Leo, manifestò constat, Romæ, cuius ciuitatis Leo Episcopus extitit, tunc tẽporis totam plebem, singulis diebus communionem percepisse: quam Leo Missam vocat, verbo Latino, quod tum in Ecclesia Latina vsurpatum esse cœpit. Qua in Ecclesia, prout Græcis etiam Asiaticisq; Ecclesijs in more positum fuit, vna tantùm Missa, seu communio in die celebrabatur, nisi quando tanta esset communicantium multitudo, vt aliter facere necessarium esset. Atque hoc institutum Ecclesiarum ad ætatem Papæ Deusdedit, qui vixit anno Domini sexcentesimo decimo durauit, quemadmodum in proxima huius articuli sectione apparebit.

Augustin. de verbis Domini secundùm Lucam. Sermo 28 Hierony. in Apologia aduersus Iouinian. Augustin. de bono perseuerantiæ. lib. 2. cap. 4.

Equidem in hisce Leonis Papæ verbis, nullum neq; priuatæ Missæ, neq; simplicis communionis, neq; diuersorum altarium, neq; plurium sacerdotum, quàm vnius in vna Ecclesia vestigium ostenditur. Et quanquam hæc verba eiusmodi sunt, vt per se satis dilucida esse videantur, tamen ex aliorum collatione, considerationeq; locorum cognitam magis, & exploratam habere Leonis sententiam licebit. In Concilio Agathensi, quod Cœlestino primo Papa habitum est, circiter Annum Domini 440. decretum fuit hoc modo: *In Paschate, Natali Domini, Epiphania, Ascensione, Pentecoste, Natali S. Ioannis Baptistæ, & si qui maximi dies in Festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus, aut Parochijs Missas teneant.* Perinde etiam in Aruernensi Concilio sancitum fuit, *Vt Presbyteri in villulis habitantes, & ciues omnes natu maiores in præcipuis festiuitatibus nullatenus alibi, nisi cũ Episcopo suo in ciuitate diuina mysteria celebrarent.* In illis autẽ solẽnioribus diebus, tanta sępenumero fuit hominũ frequentia, vt ipsum templũ totam continere non posset multitudinẽ.

Concil. Agath. can. 21. anno 440.

Concil. Aruer. ca. 14. anno 557.

Quapropter institutum, cautumq; fuit, valde quidem rationi & humanitati conuenienter, quò nulla pars populi a sacris mysterijs repelletur, vt omnis cætus per partes accederet, eo modo quo commodè recipi Ecclesia posset, vtq;, si huiusmodi aliqua postularet occasio, tum sacerdoti fas esset Communionem bis, aut sæpius in die administrare. Atque vt nos testimoniorum, quibus vtitur Hardingus, numerum augeamus, Augustinus Communionem bis ætate sua quibusdam in locis, simili occasione procuratam fuisse scribit. Sic habet: *In quibusdam locis, vbi maior, & frequentior est Populus Dei, Quinta Sabbati hebdomadæ vltimæ Quadragesimæ bis offertur, & manè & ad vesperam:*

Augustin. Epist. 118. ad Ianuarium.

alijs autem in locis ad finem tantùm diei mos eſt offerri. Neque verò inficiari poteſt Hardingus hæc Auguſtinum de Communione, non de Miſſa loquutum eſſe. Hoc etiam eſt, quod Gregorius ſacram cõmunionem in Natali Domini tribus ſeparatis vicibus obierit. Itaq; cum populi cœtus frequentior eſſet, Miſſa ſeu Communio ea die bis, aut ter, aut ampliùs celebrari ſolebat: nõ quò populus Miſſam audiret, quemadmodum Hardingus malitioſè fingit, ſed quò tota multitudo communicaret. Quæ res cum hac recentiore ætate quorſum introducta eſſet propter deſuetudinem homines ignorarent, eam ad quoddam imaginarium, nugatoriumque myſterium retuleruut, vt prima nempe Miſſa ignorantiam ante legem ſignificaret: ſecunda tempus illud ſub lege: tertia tempus gratiæ.

Gregorius in Euang. hom. 8.

De Conſe. Diſt 1. Nocte ſancta

Habes itaq; Chriſtiane lector, certiſſimam huiuſce doctiſſimi patris ſententiam, cùm clara hiſtoria circunſtantiaque temporum illorum, id quod ex duobus illis Concilijs Aruernenſi, & Agathenſi apparet, tum etiam diſertiſſimis Auguſtini, & Gregorij teſtimonijs comprobatam.

Iam itaq; videamus quos hîc commentarios, & quas coniecturas atq; ſuſpiciones excogitarit Hardingus, vt ſacroſanctam Communionem in ſuam commutaret priuatam putidiſſimam Miſſam. Primùm ait: *Magnum illud & Oecumenicum Calchedonenſe Concilium Leoni huic, Romano tum Pontifici, vniuerſalis Epiſcopi titulum obtulit:* Quod & a cauſa alienũ eſt, & ſummæ falſitatis meritò ſuſpectum. Cum enim illud Concilium integrum atq; abſolutum extet, nullus in eo tamen vel Canon, vel Titulus huiuſmodi reperitur: Vnus Gregorius hoc ſcriptum reliquit, qui tamen etiam addit, Leonem adduci nunquam potuiſſe, vt ſe Epiſcopũ vniuerſalem appellari permitteret, eumque titulum *Superbum*, *Arrogantem*, *Antichriſtianum* vocat. Quod Leo ſcribit, *Qui poſtmodum confluxerint, non recepti videantur*, de communione intelligit, non vt ſomniat Hardingus, de Miſſa. In quo etiam atq; etiam notanda ſunt obiter hæc Leonis verba: *Sacrificium offerre non poſſunt.* In his verbis ſacrificium illud, quod tantopere iactat Hardingus, non minùs a populo, quàm a ſacerdote offerri clariſſimè docet.

Superbum, Arrogans. Antichriſtianũ.

Quod autem præterea animaduertit Hardingus, verbum hoc, *Iteretur*, non minùs tribus, aut quatuor, aut pluribus Miſſis quadrare, quàm duabus, iſtuc quidem nemo negat: animaduertendum tamen etiam illud fuit, hoc ipſum verbum, *Iteretur*, de vno eodemq; ſacerdote, non de alio quoquam eſſe neceſſariò intelligendum. Si enim altera Communio ab alio fuerit, non ab eodem celebrata ſacerdote, iterata rectè dici non poteſt. Huc etiam accedit, quod idem ipſum vocabulum euincat, eandem communionem, cum huiuſmodi occaſio poſtularet, ſucceſſione quadam fuiſſe celebratam: non duas Miſſas, aut tres, aut quatuor, aut ſex, aut decem ſimul omnes factas, vti nunc Eccleſiæ Romanæ mos obtinet.

Iteretur.

Hinc Hardingus nobis ſyllogiſmum hunc dialecticè concluſum proponit: *Cauſa quæ Leonem commouit, vt hanc rationem inſtitueret, ea fuit, quò tota plebs deuota Miſſam audiret: credibile autem eſt plebem*

diuerſis

diuersis temporibus ad Ecclesiam confluxisse, alios maturiùs, alios seriùs, non pariter omnes: Ergo verisimile est, quò plebis deuotioni satisfactum esse posset, varias fuisse in die celebratas Missas. Credibile verò multò magis est, Hardingum huius argumenti partes ac probabilitatem nunquam expendisse. Primò enim *Maior* manifestò falsa est, ducta *A non causa, vt causa.* Non enim ea fuit causa, quæ Leonem induxit, quò nimirum populus Missam audiret, vt iam ostendimus, sed quò sanctam perciperet Communionem.

Minor autem, etsi quadam ex parte videri vera possit, prorsus tamen a Leonis sententia discrepat. Non enim Leo de vno homine, vel duobus, vel de vsitata cuiusque diei ratione meminit, sed de solennioribus, celebrioribúsq; ferijs, déq; tanta hominum frequẽtia, quanta Basilicam totam complere posset. Perspicua eius verba sunt: *Cum solennior festiuitas conuentũ populi numerosioris indixerit:* Deinde, *Quoties Basilicam præsentia nouæ plebis impleuerit.* Itaq; quod Hardingus acri studio contendit Leonem tam singularem habuisse rationem vel temporis illius, quo publica iudicia Londini exercẽtur, vel populi Paulinam Ecclesiam circunfusi, vel Missæ Cursoriæ audiendæ, in eo ineptè ac pueriliter nugatur: quemadmodum etiam in eo facit, quod addit, *Populus spirituali cõsolatione priuabitur.* Etenim quam (quæso) consolationem percipere populus possit, cum nihil vel videat, vel audiat, vel intelligat, vel cognoscat, vel discat: sed astet modò quasi attonitus, sensibúsq; suis orbatus omnibus? Deponat aliquando fucum Hardingus, atq; ingenuè ostendat, quibus tandem modis ac rationibus populus in Missa, hanc, cuius meminit, spiritualem consolationem assequi possit. Si vera & cognita loqui vellet, quod quidem rarò facit, cæcitatem magis spiritualem quandam nominaret.

Quòd autem suum illud, *Toties, Quoties,* vrget, eóque Missarum immensam vim extruere atque fundare conatur, si ipsam omnem verborum comprehensionem attentè considerasset, & suam ipse leuitatẽ meliùs animaduertisset, & minorem fallendi populi occasionem inuenisset. Non enim ita loquitur Leo, vt eum loquentem facit Hardingus, *Quotiescunq; plebs ad Ecclesiam confluxerit:* sed quemadmodum iam diximus, *Quoties Basilicam nouæ plebis præsentia impleuerit.* Cum occasio huiusmodi tulisset, repetere communionem fas erat, non aliâs. His verbis multùm de Hardingi *Totquot* detractum est.

Ad extremũ sic concludit, vt non modò Leoni suo, sed ipsi etiam vsitato Ecclesiæ suæ instituto ac mori contradicat: *Posse nimirum vnũ sacerdotem* (nam de vno loquitur, non de multis Leo) *Missam indubitanter iterare, quoties populi conuentus fuerit.* Nunc enim vni sacerdoti satis esse iudicatur, si vel vnam in die Missam celebrarit. Sic nempe Alexander Papa decreuit: *Sufficit sacerdoti vnam Missam in vno die celebrare:* nisi fortè magnæ necessitatis causâ, quam (vt antea commemoratum est) Glossa rectè exponit, *Causa honestatis, vel vtilitatis:* exempli gratia, si qua nobilis persona ad Ecclesiam præter expectationem aduenerit. Similiter Concilium Salesgũstadiense disertè vetuit, ne quisquam

De consec. dist. 1. Sufficit. De celebra. Missæ. Consuluisti. In Glosa Concil. Salesgunsta. ca. 5.

ſacerdos ſibi aſſumeret, vt plures, quàm tres Miſſas, in vno die celebraret, vnam ordinariam præſenti diei debitam: alteram pro defunctis: tertiam, honoratæ alicui perſonæ gratificandi cauſa. Atque hoc etiam illud Hardingi, *Totquot*, nonnihil reſtringit. In iſtis cautionibus, nulla deuotionis popularis ratio habetur: ſed plebs contra nouum Hardingi canonem, ſpirituali ſua conſolatione planè deſtituitur. Atque hoc eſt, quod Papa Clemens ſeptimus, fratrem quendam Stuppinum flagellis nudum cædi per plateas iuſſerit, quòd is ſatisfaciendę populi deuotionis cauſa, quinque, aut ſex, aut plures Miſſas in vna die celebraſſet. Vides itaque Lector optime, & partes & momenta ſyllogiſmi Hardingiani. *Maior* falſa eſt: *Minor* longè a ſententia Leonis aliena: Concluſio ſibi ipſi contraria.

Hardingi ſyllogiſmus.

Sic quidem exiſtimo, ſi tum legitimum fuiſſet habitum tot conficere Miſſas angulares, quot exinde in Eccleſia Romana fuerunt vſurpatæ, & Dioſcoro Leonis hac de re ſciſcitari ſententiam, & Leoni hoc inſtitutum ſancire fuiſſet ſuperuacaneum.

Hardingus. 5. Sectio.

*QVæ, qui Miſſarum in vna Eccleſia, & in die vno celebratarum iterationem reprehendunt, ij huius præſtantiſſimi patris iudicio, populum fidelem & contumelioſè reijciunt, & deuotione ſua ſpoliant. Qui verò Miſſam, quæ eſt externum & perpetuum noui Teſtamenti ſacrificium, vt * ſcriptura teſtatur, funditus abrogant, ij non alij ſunt, quàm Antichriſti præcurſores.*

* Falſum: honeſti pudoris expers: nouit enim Hardingus nullam in totis ſcripturis Miſſæ huiuſmodi tributam eſſe commendationem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

AD ſuperiorem huiuſce rationis partem iam antè reſponſum eſt: quod autem ad ſecundam attinet, ſi qui horrenda Miſſæ vitia correxerunt, Antichriſti ſunt prænuntij, quales tandem eos eſſe iudicabimus, qui prudentes & ſcientes ea omnia & inuenerunt, & conſtituerunt flagitia? Qui populo Dei non modò ſacram communionem, ſed etiam perceptionem, ſuauitatem, conſolationem eripuerunt? Qui Dei filios pane vitæ ſpoliarunt, eoſque confuſionis pane, id eſt, ignorantia, ſuperſtitione, idololatria pauerunt? Qui Chriſti ſanctiſſima myſteria truncarunt, & adulterarunt, Dominique caſtra nefariè polluerunt? Quique cum hæc tam indigna ac improba facinora perpetrarint, non tamen erubeſcunt ea defendere, atque propugnare? Quid de eis Dei populus ſentiat? Et cuius tandem ij ſunt prænuntij? Gerardus Lorichius Hardingi magnus aſtipulator habet: *Miſſæ priuatæ, quæ abſente populo Catholico fiunt, abominatio veriùs, quàm Oblatio, dicendæ ſunt.* Auguſtinus etiam habet. *Si Ioannes ita diceret, Si quis peccauerit, me habetis Mediatorem apud Patrem, & ego exoro pro peccatis veſtris, Quis eum ferret bonorum, & fidelium Chriſtianorum? Quis ſicut Apoſtolum Chriſti, & non ſicut Antichriſtum intueretur?*

Gerardus Lorichius de Miſſa pub. prorogan. lib. 3. Auguſt. conrra Parmenianum lib. 2. cap. 8.

Har-

Hardingus. 6. Sectio.

VT hîc aliquid ampliùs in huius articuli confirmationem adiungam si Missarum iteratio in vno templo & vno die prorsus illicita fuisset, patres Concilij Antisiodorensis non decreuissent, ne liceret duas Missas super vno altari in vna die celebrare: neque presbytero fas esset in quo altari Episcopus Missam fecisset, illa die in eodem Missam facere. Præterquam enim quod ipsa prohibitio præsupponit, rem illam quæ prohibetur, antè fuisse vsurpatam (nam alioqui superuacaneum esset prohibuisse, atque hinc constat antequam illud perlatum esset decretum, plures Missas in eodem altari in vna die celebratas fuisse) huius decreti argumentum præclarè ostendit, ipsa concilij huius authoritate tum licuisse, plures in eadem Ecclesia in die vno celebrare Missas. Hæc enim Concilij prohibitio generalis non est, sed particularis, ad certum quendam Ecclesiæ locum restricta, In vno Altario, *quod nullo modo generaliorem latioremue materiam, quàm se includit, quasi neque in alio vllo eiusdem Ecclesiæ altario, eadem die Missas celebrare liceret: sed necesse est, vt cum hæc vnica causa prohibeatur, licentiam arguat in reliquis* eiusdem generis, & subiecti, *quæ illa prohibitione disertis verbis non continẽtur. Itaque non licet ratione concludere ad hunc modum. Vetitum est plures Missas in vna ara in die celebrare: Ergo vetitum est, plures omnino Missas in vna Ecclesia in die celebrare super diuersis aris: sed contrà sequitur, Ergo multas super altaribus diuersis in die vna Missas celebrare licet. Sic etiam, Non licet illa die Missam celebrare in altari, in quo Episcopus celebrauit: Ergo in alio altari licet. Nam alioqui lex generatim prohibuisset, ne Missa omnino celebraretur in ea ecclesia, in qua Episcopus illa die celebrasset. Tum enim & illo altari & omnibus simul altaribus interdictum fuisset. Vno autem prohibito altari, cæteris tribus vtendi lex potestatem tribuit.*

Non licet super vno altario in vna die duas Missas celebrare: nec in altario vbi Episcopus Missas dixerit, presbyter illa die Missas dicat. Concil. Antisiodorn. ca. 10. Anno Domini 613.

Suam Hardingus coniecturam extra fines constitutos ponit. Habitum est enim hoc Concil. Anno Domini 613.

Atque hoc genus argumentandi, quòd legem, quæ vnum aliquid prohibet nominatim, reliquum, cuius nulla habetur in prohibitione mentio, affirmare concludit, in risperiti suis principijs contra Iuellum defendent, quibuscum ille non potest iusto sacramento de hac re contendere. Illi enim statuunt. Edictum prohibitorium, in huiusmodi rebus, quæ non sunt omnino sua natura illicitæ, quædam prohibendo, cætera permittere, quæ specialiter non prohibentur. Ideoq́, omnes testimonium dicere possunt, qui specialiter non prohibentur: omnes procuratores suos, qui pro illis in iudicio respondeant, constituere possunt, nisi qui speciali exceptione prohibentur: quemadmodum prohibitoria sunt de procuratoribus & testibus edicta. Quod etiam Lex Iulia *vetat mulierem adulterij damnatam testimonium in iudicio dicere, ex eo ius ciuile concludit, mulieres posse in iudicio testimonium dicere.*

In genere permissorum, omnia intelliguntur permissa, quæ specialiter nõ reperiuntur prohibita. Lex Iulia de testibus. ff.

Præterea affirmant, exceptionem specialem, confirmare regulam generalem, & efficere vt cætera ea, quæ non excipiuntur, certiora stabiliora q́, sint, & in sensu exceptioni contrario valeant.

Exceptio cõfirmat regulam in non excepta.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæ hîc tam multis ab Hardingo differuntur, omnia concedi nullo causæ præiudicio possunt. Hoc enim Concilium habitum est

Antisiodori, quemadmodum Hardingus ipse in margine indicauit, anno Domini sexcentesimo decimo tertio: atq; proinde neq; illius causam meliorem, nec nostram deteriorem facit, quippe quod extra illum sexcentorum annorum ambitum constituatur. Qui autem illius Concilij acta euoluere voluerit, facilè permultos inanes & horrendos abusus, & vt Concilij verbis vtar, *Incestas consuetudines* illo tempore in Ecclesiam inuasisse perspexerit: quales nimirum hæ sunt, *Strenæ diabolicæ, vota superstitiosa: ad arbores satiuas aut ad fontes precari, quemadmodum Pagani solebant: in diuino sacrificio mulsum offerre: mortuis Eucharistiam tradere*, atq; huiusmodi alia. Quòd autem vnà cum his, cæterisq; consimilibus flagitijs Missarum quoq; iteratio, eo primùm tempore, nec antè cœperit, ex ipso adeo Pontificali manifestum esse possit, in vita Papę Deusdedit, vbi sic habetur: *Deusdedit constituit secundam Missam in Clero.* Petrus autem Vrbeuetanus in suis in eum locum scholijs scribit: *Quia tunc ad instar Græcorum, non cantabatur in vna Ecclesia, nisi forsan vna Missa, quod magis ædificabat secundùm antiquos.* Similiter Thomas Valdensis habet: *Græci adhuc vnicam tantùm Missam in die celebrant.* Sic etiam Franciscus frater ad suos fratres scribit: *Moneo & exhortor vos in Domino, vt in locis, in quibus morantur fratres, vna tantùm celebretur Missa in die, secundùm formam sanctæ Romanæ Ecclesiæ.* Ita Mediolanensis Ecclesiæ morem ætate sua Ambrosius exponit: *Omni hebdomada offerendum est: etiamsi non quotidie peregrinis: Incolis tamen vel bis in hebdomada.* Ambrosius Communionem suo tempore semel, aut bis in hebdomada, aut maximùm in die semel, si occasio grauior oblata esset, non autem vicies, aut tricies in die administratam fuisse testatur.

Canon. 1. Can. 3. Can. 8. Mellitum, vel Mulsum. Can. 12.

In tomo 2. Concil. in vita Deusdedit. Anno 614. Petrus Vrbeuetanus. Thomas Valdensis lib. 6. cap. 34. Franciscus in epist. ad fratres. Ambros. 1. Timoth. ca. 2.

Quòd autem Hardingus suam Missarum multitudinem ex eo maximè comprobare videtur, quòd in hoc Antisiodorensi Concilio diuersorum reperitur altarium mentio, monendus mihi est, ante illud Concilium nullum extare altarium eiusmodi frequentationem atq; incrementum. Vnum altare toti Ecclesiæ sufficere putabatur, idq; in medio Ecclesiæ cõstituebatur, vt ex omni parte a plebe circunfusa adiri posset. Sic Eusebius scribit: *Absoluto templo, & altari in medio constituto.* Augustinus etiam habet: *Mensa Domini est illa in medio constituta.* Eodem modo in Constantinopolitano Concilio habetur: *Tempore Diptychorũ cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circum Altare, & audiebant.* Si litigandi occasionẽ arripere Hardingus ex eo voluerit, quòd vnius tantùm altaris nulla adhuc fuerit mentio, ideóq; esse plura quàm vnũ potuisse contenderit, rogandus nobis est, vt illum Eusebij locum a me citatum consulat, in quo hæc sunt: *Augustum & magnum & vnicum altare.* Sic Ignatius habet: *vnum est altare toti Ecclesiæ.* Sic Chrysostomus: *Baptismus vnus est, & mensa vna.* Sic etiam Gentianus Heruettus Ecclesiæ Græcæ rationem, quam hodie obtinet, commemorans sic habet: *In Græcorum templis vnum tantùm est altare, idq; in medio choro, aut presbyterio.* Chorus autem in medio cætu constitutus fuit. Ex his itaq; constat, nullam posse Missarum iterationem, multiplicationemq; euinci ante illud Concilium Antisiodorense, quod quando primorum sexcentorum

Ignatius ad Philadelphiẽ. Eusebius lib. 10. cap. 4 In Encænijs. August. de verbis Domini secundùm Ioan. sermo. 47. Concil. Constantino 5. Actione 1. Euseb. lib. 10. cap. 4. Ignatius ad Philadelphienses. Chrysost. in 2. Cori. hom. 18. Gentianus Heruettus.

annorum

annorũ cancellis minimè circũſcribitur ad illius rationes nihil confert.

Illa autem principia iuris, quæ inſtar cuiuſdam acceſſionis, fuerunt introducta, facilè poſſunt tutóq; dari. Fateor enim legẽ eam, quæ ſpeciatim aliquid prohibet, generatim permittere quicquid non eſt diſertè prohibitum. Facilè inquam concedi iſtuc poteſt: vulgò in ſcholis appellatur *Argumentum a contrario ſenſu*. Quanquam hæc regula, quæ vſque adeo generalis eſt, exceptiones forſan aliquas admiſerit, ſi non in iure, at certè in Theologicis quibuſdam cauſis. Vt exẽpla proferamus, Dominus ait, *Non fœnerabis fratri tuo: Nulla ſit meretrix ex filiabus Iſrael: Non accipies in matrimonio ſororem vxoris tuæ, quouſq; vxor tua vixerit. Non committes adulterium.* D. Paulus ait, *Ne ſitis inebriati vino.*

Deutero. 23.
Ibidem.
Leuit. 18.
Exod. 20.
Epheſ. 5.

Ex iſtis ſpecialibus exceptionibus, ſi modò vera ſit Hardingi regula atq; principiũ, ſic cõcludere licebit. Iſta nominatim prohibentur: quicquid autem non excipitur, tãquam illegitimũ, in huiuſmodi rebus, quæ nominatim prohibentur, permittitur vt legitimum. Ergo ex contrario ſenſu, legitimũ eſt, & fœnerari peregrino: & meretrice vti, modò non ſit de filiabus Iſrael, & ſororiam ducere, ſi vxor mortua fuerit: & ſtuprare virginem. Non enim ſtuprũ, ſed tantùm adulterium prohibitum fuit: & xytho aut ceruiſia inebriari, quandoquidem vinum duntaxat excipitur. Quid ita verò? Hardingi enim conſtet neceſſe eſt principiũ, Generaliter permitti ea omnia, tanquam legitima, quæ ſpecialiter non vetantur. Non eò hęc a me dicuntur, quò iuris hoc principiũ improbem, ſed quò doceam leges generales, aliquãdo in quibuſdam rebus non ſimpliciter eſſe intelligendas.

Hardingus. 7. Sectio.

VErùm non abducam Iuellum tam longè ad ius inquirẽdum, ab eo ſtudio, quod profitetur. Non enim reuera opus eſt ius conſulere de ijs rebus, in quibus Eccleſia ſecundùm nos iudicauit, niſi quòd aduerſarij iudicem poſt latam ſententiam recuſant. Quod ſi initiò tum, cum per legem liceret, feciſſent, & ingenuè ſe Chriſtianos (quemadmodum nonnullos credere ſuſpicor) aut ſaltem de Chriſti foro eſſe in Eccleſia Catholica negaſſent, de iſtis rebus iamdudum a nobis decertari fuiſſet deſitum. Nos interim Dei veritatem, in Eccleſia ſua, quietè amplexi fuiſſemus, dum iſti alium iudicem quærerent, qualẽ ipſi appeterent, & ſomniarent, quemadmodum Turcæ, & Infideles faciunt.

Epiſcopus Sarisburienſis.

MVltò aptiùs ad ſuam cauſam faceret Hardingus, ſi in harum rerum defenſione Theologiam potiùs, quàm ius conſulere vellet. Quãquam in hoc cauſæ ſuæ languidiſſimo ſtatu, & periculoſa ac pene deſperata valetudine, conſultius facere videretur, ſi ambas haſce artes mitteret, & ſe ad medicinam conferret.

Hîc autẽ denuo æſtu quodam intolerabili inflãmatus efferueſcentem immodicè ſuam inconſideratámq; bilẽ euomit, & ſe fidei ſuæ catholicã rationem omnibus probaturũ eſſe confidit, ſi nos Turcis atq; Infidelibus conferat. Quanquam hac in cauſa non eſt neceſſe longam expro-

mere defenſionem. Etenim (Dei ſacratiſſimũ nomen æternis laudibus afficiatur) omnium nunc mentibus conſcientijſque clarum & illuſtre eſt, nos tum vita, tum doctrina ipſum illud Chriſti Ieſu Euangelium profiteri, quod Hardingi contubernales, iamdiu & afflixerunt, & tanquam hæreticum combuſſerunt.

Matth. 15. Matth. 23. Matth. 16. Matth. 17. Matth. 23.

Iudicem verò nec antè, nec pòſt ſententiam recuſamus, eum modò, vt harum rerum minimè idoneum iudicem repudiamus, atque deprecamur, qui mandata ac dogmata hominum proponit, quiq; ipſum terrarum orbem impuriſſimo Scribarum, Phariſæorúmque fermento infecit: atque ad Chriſtum vnicum omnium iudicum iudicem prouocamus, cui nos auſcultare Deus pater diſertè iuſſit. *Ipſum audite: vnus eſt magiſter noſter Chriſtus.*

Eccleſiæ autem decreta diuerſa ſunt, diſcrepantia ſunt, incerta ſunt, ideóque interdum falſa ſunt: ac proinde non ſemper in iudicio valere neceſſariò debent. Græcorum Eccleſia nunquam habuit priuatam Miſſam, ſed tantùm Communionem: Eccleſia Latina ſacram communionem penitus abrogauit, præterquam in vno duntaxat anni tempore, in quo etiam, non niſi nefarijs vitijs, & manifeſto, vt Gelaſius loquitur, ſacrilegio contaminatam adhibet, aliâs ſemper priuata Miſſa vtitur. Eadem Eccleſia Latinorum per ſexcentos annos, & plus eo ab initio, vnicam tantùm Communionem, ſeu vt loqui Hardingus ſolet, Miſſam vnicam in die vna celebrare conſueuit, niſi quando tanta eſſet hominum frequentia & concurſus, vt iterari eam ſæpiùs neceſſe eſſet: Eccleſia autem Latina hæc noſtra in quouis templi angulo altaria excitauit, atque iccirco nunc angularibus Miſſis abundat. In vetere Eccleſia Latinorum non licuit communionem iterare, niſi cum hominibus plenum eſſet templum: in noua Hardingi Latina Eccleſia plures aliquando peraguntur ſimul Miſſæ, quàm vel homines adſunt de plebe, qui eas ſpectent. Itaque Latinæ Eccleſiæ iudicium a Græca diſcrepat: & noua etiam Latina Eccleſia diuerſum a vetere ſentit. Nouam autem Latinorum Eccleſiam Bernardus ad hunc modum luget ac deplorat:

D. Bernardus in conuerſione Pauli.

Nunc ipſi Chriſtum perſequuntur, qui ab eo Chriſtiani dicuntur. Amici tui Deus, & proximi tui aduerſus te appropinquauerunt & ſteterunt. Coniuraſſe videtur contra te vniuerſitas populi Chriſtiani a minimo vſq; ad maximum. A planta pedis vſq; ad verticem non eſt ſanitas vlla. Egreſſa eſt iniquitas a ſenioribus iudicibus vicarijs tuis, qui videntur regere populum tuum. Arcem Sion occupauerunt, apprehenderunt munitiones, & vniuerſam deinceps liberè & poteſtatiuè tradiderunt incendio ciuitatem. Alibi etiam habet:

Bernardus in Pſalm. Qui habitat. ſermo. 6.

Nihil nunc ſupereſt, niſi vt Antichriſtus homo ille peccati, filius perditionis reueletur.

Cum itaque horum iudicum ſententiæ ſint ſæpenumerò incertæ ac dubiæ, ne cum Bernardo dicam, impiæ & nefariæ, æquiore iure ſic Hardingo reſpondere licet, quemadmodum olim Maximino hæretico reſpondiſſe Auguſtinus legitur:

Auguſt. aduerſus Maximinũ. lib. 3.

Nec ego Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Ariminenſem debes, tanquam præiudicaturus obijcere: Nec ego huius authoritate, nec tu illius teneris. Scripturarum authoritatibus, non quorumcunq; propríjs, ſed quæ vtriuſq; ſint communes, res cum re, cauſa cum cauſa, ratio

ratio cum ratione decertet. Perinde etiam ad Creſconium hæreticum ſcripſit: *Non debet ſe Eccleſia Chriſto præponere &c. Cum ille ſemper veraciter iudicet: Eccleſiaſtici autem Iudices, ſicut homines, plerunq; fallantur*. Quamobrem nos ab Eccleſia ad Chriſtum prouocamus: a reo ad iudicem: ab Eccleſia deformata ad Eccleſiam reformatam: ab Eccleſia particulari ad Eccleſiam catholicam: a falſo ad verum: a nouo ad vetus: a dubia, mutabili, incerta, inconſiderata ſententia, ad ſententiam firmiſſimam, ſtabiliſſimam, certiſſimam, conſtantiſſimam, nullis ſeculorum ætatibus mutabilem.

Auguſt. contra Creſconium Grammaticũ. lib. 2. cap. 21.

Hardingus. 8. Sectio.

IAm verò, ſi Iuellus non ita ſit in primorum ſexcentorum a Chriſto annorum approbationem defixus, vt eam Eccleſiam, quæ proxima ætate conſequuta eſt, condemnet: poſſumus ei obijcere duodecimum concilium Toletanum, habitum Anno Domini 680. *ex quo multas Miſſas celebratas fuiſſe in vno templo, in die vna confirmemus. Id enim manifeſtò conſtat ex hoc patrum illorum decreto.* Relatum eſt nobis, quoſdam de ſacerdotibus non tot vicibus Communionis ſanctæ gratiam ſumere, quot ſacrificia in vna die videntur offerre: ſed in vno die, ſi plurima per ſe Deo offerant ſacrificia, in omnibus ſe oblationibus a Communione ſuſpendunt, & in ſola tantùm extrema ſacrificij oblatione Communionis ſanctæ gratiam ſumunt. Quaſi non ſit toties illis vero & ſingulari ſacrificio participandum, quoties corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti immolatio facta conſtiterit. Nam ecce Apoſtolus dicit: Nonne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris? Certum eſt, quod hi, qui ſacrificantes non edunt, rei ſunt Dominici ſacramenti. Quicunque ergo ſacerdotum deinceps Diuino Altario ſacrificium oblaturus acceſſerit, & ſe a communione ſuſpenderit, ab ipſa, qua ſe indecenter priuauit, gratia Communionis anno vno repulſum ſe nouerit. Nam quale erit illud ſacrificium, cui nec ipſe ſacrificans particeps eſſe cognoſcitur? Ergo modis omnibus tenendum eſt, vt quotieſcunque ſacrificans corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti, in Altario immolat, toties perceptionis corporis & ſanguinis Chriſti ſe participem præbeat.

Can. 5.

1 Cor. 10.

Hîc autem per ſacrificij & offerendi vocabula, patres quotidianum Eccleſiæ ſacrificium intelligunt, quod Miſſam *appellamus. Etſi enim* Miſſa *verbũ ſit antiquum & a patribus ſæpe vſurpatum, ſacrificij tamen nomine frequentiùs vtuntur. Neque verò poſſunt huius ſacrificij inimici Canonem hunc de interno cordis humani ſacrificio interpretari, ſed de eo ſacrificio, quod ſacerdos ad ſanctum altare accedens offert, de ſacrificio ſcilicet corporis & ſanguinis Chriſti Domini in ara oblati (ſic enim verba habent) vbi gratiam ſacræ Communionis ſumit, quæ eſt participatio corporis & ſanguinis Domini. Hoc itaq; dato, quod nulla aut probabili interpretatione traduci, aut violenta torqueri in alienam ſententiam poteſt: Optimum hîc teſtimonium habemus, quo Miſſarum iteratio in vno templo, vnaq; die confirmetur. Cum autem illius Concilij patres multas Miſſas in die vna ac a ſacerdote vno factas approbarint, nihil eſt cur eaſdem, a diuerſis ſacerdotibus in die vna celebratas*

Miſſa, verbum nonnunquam in patribus reperitur, ſed ſemper pro Communione capitur.

reprehenderent. Si obiecerint aduersarij fieri istuc in locis diuersis potuisse, in quo nostrum de hoc articulo institutum eneruare videantur: respondemus, præterquam quod illi Missas illas sibi probatas esse confitentur, inane ac futile videri, si quis sacerdotes ita ab vno templo ad aliud cursitare solitos fuisse finxerit, celebrandarum in vna die multarum Missarum gratia. Dubium profectò non est, quin illius Toletani Concilij patres, de multis Missis in loco dieq; vno celebratis senserint, quemadmodum Leo fecit, vt populi ad templum horis diuersis conuenientis, vt nunc videmus etiam solere, deuotioni consuleretur, quò eo modo omnibus satisfactum esset: quod minimè vsu veniisset, si vna tantùm Missa celebrata fuisset.

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò Ecclesiam Dei nullo seculo damnamus, quantumuis maximis deformatam vitijs. Eam Dominus & viti, & agro & pecorum gregi comparat. Vitis etsi populata, dissipatáq; fuerit, est tamé vitis Dei Sabaoth. Ager licèt vastatus fuerit, herbísue infrugiferis & sponte nascentibus, quasi exundauerit, Domini tamen ager est. Grex quanquam a pastoribus desertus huc atq; illuc erret, pereátq; in solitudine, Christi nihilominus grex est. In quo nos summis optimísq; causis incitamur ad Dei nomen celebrandum atq; laudandum, qui quando ei visum est, operarios emittit, qui & vitem suam erigant atque curent, & agrum colant & purgent, & gregem conquirant atq; pascant.

Esai. 1.

Toletanum autem istuc Concilium, eò tantùm ab Hardingo introductum fuisse videtur, quò suam ipse inopiam proderet. Si enim antiquius vllum proferre potuisset Concilium, non fecisset (credo) huius mentionem. Septingentis pene annis a Christo habitum est: quo tempore multa, eáq; atrocissima & turpissima vitia in Ecclesiam occultè irrepserant, id quod cum aliunde intelligi potest, tum ex hoc ipso exemplo, quòd vnus sacerdos, multas tum Missas in die vno celebrare consueuerit, nec ipse tamen communicauerit, contra & Christi sanctionem & Ecclesiæ etiá decreta, ac instituta. Qua de causa Glossa decreti eam improbissimam consuetudinem vocat, atque hoc ipsum Concilium eos, qui ita faciunt, sacramenti Dominici reos esse affirmat. Itaque & temporis ratione ad calculum reuocata, & rei ipsius turpitudine ac scelere considerato, non opus habet hoc testimonium longiore refutatione.

De consc. dist. 2. Relatum est. In Glosa.

Fuit hic Hardingo minimè necessarium de sacrificio verba facere. Quanquam vt paucis respondeamus, sacrificium, quod vetusti authores Quotidianum appellant, illud est perpetuum, vnicúmq; sacrificium, quod Christus semel in cruce fecit, qui in ea sacerdos fuit in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Qui autem illi sacrificio aliquid defuisse iudicat, atque aliud pro peccatis faciendum esse ab homine sacrificium statuit, is crucis Christi, eiúsque sacrificij hostis est, & filium Dei pedibus suis proculcat, & testamenti sanguinem profanum ducit. Quomodo sacræ Communionis mysterium sit ab antiquis patribus sacrificij

Hebr. 10.

Philippen. 3. Hebr. 10.

eiusnomine appellatum, fusè explicabitur in articulo decimo septimo, qui ad eam causam propriè pertinet.

Missæ verò neque nomen, neq; res ea est vetustate, qua hîc ab Hardingo fingitur. Vsurpari primùm cœpit circiter quadringentis a Christo annis, atque apud antiquos Latinæ Ecclesiæ patres rarissimè legitur: apud Augustinum, Hieronymum, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Lactantium, & illius ætatis alios nunquam reperitur. Chrysostomo, Basilio, Nazianzeno, Gregorio Nysseno, reliquisque omnibus Græcis authoribus penitus ignotum fuit. Bis legitur in Augustini operibus, & semel in Hieronymo, quanquam certissimum est, eos libros neque ab Augustino, neque ab Hieronymo conscriptos fuisse.

August. in sermonibus de tempore. Hieron in Proverb.

Verùm de nomine non magnopere laboramus, cuius quidem ipsa genuina & vera sententia, contrà ac suspicatur Hardingus, Communionem necessariò, non priuatam Missam arguit. *Missa* enim Latinum nomen idem est, quod *Missio*, hoc est discedendi licentia. Sic apud Cyprianum legitur *Remissa peccatorum*, pro *Remissio*. Ea autem Ecclesiæ tũ consuetudo inualuit, vt qui *Catechumeni*, & *Pœnitentes* dicerentur, quãquam & audire homilias sacras, & vnà cum reliquis preces facere permitterentur, non tamen eis vel Baptismatis administrationi interesse, vel sacra mysteria percipere liceret. Itaque lecto Euangelio homiliáq; peracta, Diaconus illis denuntiauit, *Ite, Missa est.* Gregorij etiam ætate exclamare solitus est Diaconus: *Qui non communicat, det locum.* Itaque omnes, qui aut nollent, aut non possent, cum reliquo fratrum cœtu cõmunicare, ij discedere iussi sunt: vnde necessariò efficitur, vt qui remanserunt, omnes communicarint.

Cyprian. lib. 3. epistolarum.

Gregor. Dialogor. lib. 2. cap. 23.

Ex eo autem, quòd populus denunciante Diacono discederet, ipsa actio, quæ sacra communio fuit, appellata est *Missa:* postea cum vel propter populi negligentiam, vel propter sacerdotum auaritiam, tota eiusdem ratio commutata, & res, quæ priùs communis fuerat, facta esset priuata, tamen vt in similibus rebus fieri plerunque solet, nomen seruatum est. Exempli causa, vigiliæ in epulas conuersæ sunt: altaria, in quibus vituli & capræ immolabantur, in Mensam Dominicam: Sabbatum in diem Dominicam. Rebus tamen ad hunc modum conuersis, nomina nihilominus remanent, & retinentur Vigiliarum, Altarium, Sabbatorum. Quare hîc vt sæpe aliâs, ex dubia nominis ratione fucum Lectori facere voluit Hardingus.

Denique si Toletani Concilij patres idem cum Leone senserint, quemadmodum hîc confidenter affirmatur, tum quidem exiguè admodum hinc iuuatur Hardingus. Nam ex ijs, quæ suprà explicata sunt, clarissimè constat, Leonem de sacra communione, non de priuata Missa Hardingi loquutum esse.

Hardingus. 9. Sectio.

SI Concilij huius authoritatem Iuellus cum Ecclesia tanquam inuiolatam agnoscere voluerit, tum ista omnia approbet est necesse, quæ ipse & sa-

cramentarij pro viribus & facultate sua improbare ac deformare conantur. Primùm, augustissimum sacrificium Missæ, quod patres isti verum & singulare sacrificium nuncupant, sacrificium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, quod sacerdos in cruce offert: Deinde, veritatem, & realem præsentiam corporis & sanguinis Domini in sacrificio oblati: Tum etiam, Altaria, quæ hoc Concilium diuina seu sancta vocat, propter diuinas sanctasq; res in illis oblatas, corpus nempe & sanguinem Christi: Præterea multitudinem Missarum in vna die celebratarum: loquuntur enim de multis sacrificijs, hoc est, multis Missis: Plurima, *inquiunt*, sacrificia: *Postremò priuatas Missas, hæc enim verba*, Nec ipse sacrificans, *rectè exposita ac perpensa, hoc ipsum euincunt. Cum enim nullum verbum in hoc decreto reperiatur, vnde appareat, necessarium fuisse, vt populus communicaret, si ipsi sacerdotes in quauis Missa communicassent, nihil fuisset quod reprehendi posset. Sin autem populus communicasset absque Sacerdotibus, tum rationi consentaneum fuisset, vt alio modo exprimeretur hoc decretum. Quare manifestum est, fuisse tum priuatas Missas.*

* Falsum: Hardingus enim suum ipsius librum non intelligit, vt cõstabit.

Episcopus Sarisburiensis.

DE authoritate, fidéque huius Toletani Concilij nulla quæstio est. Celebratum fuit annis pene septingentis a Christo: neque vllum poterit Hardingus proferre vetustius. Cuius rei æquum, prudentémque Lectorem satis fore memorem confido.

1. Quod ad illas quinque animaduersiones attinet, quarum vnica tantùm causam nostram attingit, quemadmodum hoc Concilium asserit, sacerdotem offerre sacrificium in altari, seu sacra Mensa, sic etiam Leo ait, quemque hominem fidelem vel plebeium, idem ipsum sacrificium facere. Idem, inquam ipsum, non aliud, & eodem modo, quo a sacerdote immolatur.

Leo ad Dioscorum epi. 81.

2. Quod autem spectat ad realem præsentiam, perinde facere videtur Hardingus, ac pueri nonnunquam solent, qui equites, & signa, & alia monstra in aëre videre sibi videntur. Nihil enim hoc aliud est, quàm visum quoddam: quandoquidem in Concilio nulla extat huiusmodi vox aut mentio. De altaribus, iam priùs responsum est. Priuatæ Missæ
3. earúmque etiam non exiguæ cõpiæ, si annorum & temporis habita
4. ratio fuerit, facilè & expeditè concedi possunt. Neque tamen hucusque
5. Hardingus septingentorum pene annorum spacio, plures in vno templo, in die vno procuratas Missas reperire potuit, quàm duas: quantumuis licèt in ea re magnum studium, laborémq; posuerit.

Anno 680.

At perspicua sunt verba Concilij, *Plurima Sacrificia*, ideóque inquit Hardingus, plurimæ Missæ. Hinc colligi potest, vel non satis attendere Hardingum, quæ legit, vel non magni æstimare, quid scribat. Sui ipsius libri errorem indicabunt, quantúmq; sit falsus, ostendent. Etenim hoc loco nomen *Plurima*, non multa, hoc est, nec sex, nec quinque, nec quatuor, nec tria, sed duo tantùm significat. Quod ita esse ex ipsa Glossa in decreta intelligi potest. Verba sic habent. *Nota hîc, plurima dici de duobus*

De conse. dist. 2. Relatum est in Glosa.

duobus. Quia plura non licet.

Hardingus. 10. Sectio.

QVòd si verò Ecclesiæ authoritatem in illo Concilio adumbratam Iuellus recusauerit, atque pro nihilo duxerit, manifestum nobis signum ostenderit, quò, cuius ille notæ sit, intelligamus. Tum Pauli verba ad illum vsurpare licet, Nos talem consuetudinem *(condemnandi Ecclesiam)* non habemus: nec Ecclesia Dei. *In quo nobis veniam dare debet, si iuxta Christi mandatum, quandoquidem auscultare Ecclesiæ non vult, illum pro Ethnico & Publicano habuerimus.*

1 Cor. 11.

Matth. 18.

Episcopus Sarisburiensis.

EXilibus hisce *Præmissis,* amplam conclusionem adiunxit Hardingus. Nisi ei, eiúsque Ecclesiæ auscultauerimus, Ethnici & Publicani fuerimus, O frigidam nimis, miserámque ostentationem. A Dialecticis *Petitio principij*, seu *Fallacia Accidentis* nominatur: argumentationis genus captiosum, nulla nec ratione, nec ordine conclusum. Non opus est dissoluere: pueris ipsis satis notum est.

Quid autem? num Hardingus Ethnicum esse quemque statuit, qui errorem redarguat, qui hominem illum peccati indicet, ac prodat, qui Dei Ecclesiam reformatam velit? Christus ad Scribas & Pharisæos dixit: *Vos fecistis domum Dei speluncam latronum.* Hieremias ait: *Ipsi operarij conculcarunt, & vexarunt vitem Domini.* Propheta Esaias inquit: *Argentum vestrum in scoriam versum est.* Bernardus ait de Episcopis sua ætate: *Pro mercenarijs habemus Diabolos, a vertice ad calcem nihil sani relinquitur in Ecclesia Romana.* Nicolaus de Clauengijs habet: *Calamitosa desolatio est in domo Dei.* Pigghius nonnullos in priuata Missa abusus esse confitetur: Latomus vitiosum esse agnoscit, quòd Cœna altera tantùm specie administratur. An hos omnes Hardingus de sua secreta nota cognoscet? Num autem Christus, Hieremias, Esaias, Bernardus, Pigghius, Latomus pro Ethnicis, & Publicanis habendi sunt? Equidem de hac Missarum multitudine, atque impudentissima sacrosanctorum Dei mysteriorum prophanatione ac profusione, & Christus, & Apostoli eius, & vniuersi veteres ac Catholici primitiuæ Ecclesiæ patres profitebuntur, *Nos huiusmodi consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei.* Importunis autem earundem defensoribus Christus dicet: *Frustra colitis me, docentes doctrinas, præcepta hominum.*

Matth. 11.
Hierem. 12.
Esai. 1.
Bernard. in Concilio Remensi.
Bernard. in conuersione Pauli.
Nicolaus de Clauengijs.
Albertus Pigghius de priuata Missa.
Latomus contra Bucerum.
1. Cor. 11.
Matth. 15.
Esai. 29.

Quòd autem, Hardinge, Ecclesiæ nomine, ad errores vestros commendandos atq; exornandos abuteris, memento illud Ioannis Baptistæ: *Nolite de eo gloriari, quòd Abrahæ filij estis: Potest enim Deus ex istis lapidibus excitare filios Abrahæ.* Angelus etiam in Apocalypsi ait: *Dicunt se esse Iudæos, & non sunt: sed sunt Synagoga Satanæ.*

Matth. 3.
Apocalyp. 2.

Iam verò, Christiane Lector, quò facilius perspicias, quàm ineptè Hardingus hanc omnem disputationē peruagatus fuerit, repete (quæso)

primam noſtram de hac re theſin negatiuam, cuius hæc ſumma eſt: Probare non poſſunt, intra ſexcentos a Chriſto annos, quinque Miſſas, vſquam in toto orbe celebratas fuiſſe in vllo templo in die vna. In qua theſi duo capita præcipuè tractantur, Miſſarum, & Annorum numerus. Quò contrarium Hardingus euinceret, Concilium Antiſiodorenſe ſimul, & Toletanum adduxit, quorum alterutrum extra illos eſt ſexcentorum annorum fines: Leonem etiam citauit, priſcum Romæ pontificem, de ſacra tamen duntaxat Communione, non de priuata Miſſa loquentem. Hæc tria teſtimonia de vno tantùm ſunt ſacerdote, & de duabus, quemadmodum ex Gloſſa vidimus, maximùm communionibus. Itaque lapſus eſt, cum in annorum ratione, tum in Miſſarum numero Hardingus.

Anno 613.
Anno 680.
Leo epiſt. 81.

De conſe. diſt. 2. Relatum eſt In Gloſſa.

Quæ quanquam ita ſunt, defendi tamen hoc, quicquid eſt, cum cæteris oportet: quantumuis ſit horrendis violatum, profanatúmque modis: qui verò aliquid in eo emendatum cupere auſit, Ethnicis & publicanis comparetur neceſſe eſt. Quantò autem fuiſſet Hardingo conſultius, aut rem hanc ſilentio prætermiſiſſe, aut ingenuè atque apertè errorem agnouiſſe?

FINIS.

DE ADORATIONE IMAGINVM.

ARTICVLVS DECIMVSQVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

AVt collocatas in templis fuisse Imagines, vt a populo adorarentur.

Hardingus. 1. Sectio.

VOd imagines in templis collocatæ fuerint intra sexcentos annos a Christo, certum est, quanquam haud nominatim, vel eo tempore, vel vnquam deinceps, ea de causa, vt illas populus adoraret. Aliud longè institutum fuit, & propositum, sed pium inprimis, vt ostendetur. Itaq; hanc mentem ecclesiæ catholicæ ascribere, & falsum est, & contumeliosum. Quandoquidem autem propter adhibitas imagines, noui isti magistri ecclesiam & noui inuenti, & violati Diuini mandati, & idololatriæ crimine accusant: volo hîc primùm imaginum antiquitatem docere, & a quibus approbatæ fuerint exponere: deinde quòrsum & in quem finem introductæ sint: tertiò, quemadmodum adorari legitimè possint, explicare.

Non nominatim vt adorarentur: Ergo, vt adorarentur, licèt non nominatim.

Episcopus Sarisburiensis.

ARticulus iste de Imaginibus facilè percurri atq; explicari potest, cùm quòd momenti non magni est, tum etiam quòd & causam ipsam, de qua quæritur, Hardingus, vt semper solet, de industria dissimulauit, & alia quædam introduxit commenta sua, quæ ad quæstionem non pertinerent. In quo quanquam longis vtitur ambagibus, & aliquid dixisse videri vult, ad extremum tamen, vt planum fiet, nihil omnino concludit. Imagines in quibusdam templis intra sexcentos a Christo annos excitatas fuisse, equidem fateor, etsi neq; ita celeriter, ac a nonnullis iactatur, neq; sine summa piorum hominum reclamatione, maximáque contentione.

Hîc autem Hardingus denuo nos pro sua modestia nouos magistros appellat: qualem profectò vel Mosen, si viueret, vel Deum potiùs ipsum nuncuparet. Hæc enim est ipsius Dei, non nostra doctrina. Quapropter Augustinus ait: *Huiusmodi simulachrum Deo nefas est in Christiano tem-*

Augustin. de fide & symbolo. cap. 7.

Epiſt. Epipha. ad Ioannem epiſco. Hieroſ.

plo collocare. Epiphanius autẽ epiſcopus Cypri, cum in templum quoddam iniret, in eoq; velũ ſuſpenſum, in quo depicta eſſet Chriſti imago, offenderet, illud diſcidit & conuulſit, propterea quòd factum eſſet, vt ipſe ſcribit, *contra authoritatem ſcripturarum.* Deinde ait: *Huiuſmodi vela, contra religionem noſtram veniunt.* Præterea: *Hæc ſcrupuloſitas indigna eſt eccleſia Chriſti, & populis, qui tibi crediti ſunt.* Auguſtinus ait, *Nefas eſſe*: Epiphanius, *Contra ſcripturas, contraq; religionem Chriſtianam, & eccleſia Chriſti ac Dei populo indignum eſſe.* Quanquam iſtos duos forſitan in nouorum magiſtrorum numero reponi facilè patietur Hardingus.

Etſi autem ex patrum horum ſententia manifeſtò intelligi poteſt imaginum conſtitutionem Dei eſſe præcepto cõtrariam, multò tamen idipſum dilucidiùs apparebit, ſi Dei ipſius verbum, cum Hardingi noſtri defenſione conferatur. Deus ſic ait: *Non facies tibi ſimulachrum:* Hardingus ſic: *Facies tibi ſimulachra.* Deus ſic dicit: *Non te abijcies coram illis, neq; veneraberis ea:* Hardingus ſic: *Abijcies te coram illis, eaq; veneraberis.* Tu nũc iudica lector, hoccine ſit Dei præceptũ violare.

Hardingus verò in ipſo huius diſputationis aditu ſic loquitur: *Imagines non eo nominatim collocantur, quò eas populus adoret.* Quorum hic ſenſus ſit verborum eſt neceſſe: Imagines in templis eriguntur, vt adorentur, etſi non nominatim ea de cauſa. Verùm, imago creatura eſt, non Deus: creaturam autem eo modo adorare, idololatria eſt. Itaq; ex Hardingi ipſius confeſſione, collocantur imagines, vt ad idololatriam adhibeantur, etſi non ob eam cauſam ſpeciatim. Quanquã hac tenui *Generalis* & *Specialis* diſtinctione idololatriam facilè defendere licebit.

Hardingus. 2. Sectio.

*Falſum: quod tria falſa in vno continet.

*ITaq; quod ad imaginum vetuſtatem & originem attinet, non inuentæ primùm ab homine fuerunt, ſed *inſtitutæ a Deo, confirmatæ traditione Apoſtolorum, approbatæ ipſa ſanctorum patrum, omniumq; Conciliorum authoritate, & ſeculorum omnium a Chriſti in terris præſentia, vſu & conſuetudine. Cum Deus tabernaculum vnâ cum ornamentis eiuſdem vniuerſis, ad honorem & gloriam ſuam fabricari iuberet, Moſi dedit in mandatis inter cætera, vt duos Cherubinos faceret ex auro puro, qui vtrumq; latus propitiatorij obumbrarent, alas ſuas expandentes, & ſe mutuò intuentes, conuerſis faciebus in propitiatorium, qua Arca fuit operienda. De quibus Cherubinis Paulus in epiſtola ad Hebræos loquitur.* Imaginum antiquitas. Exod. 25. Cap. 9.

Has autem imagines ille eximius opifex Beſeleelus ad iuſſum Moſis fecit, iuxta formam a Deo expreſſam. Deinde Moſes iubente Deo ſerpentem æneam finxit, eamq; in excelſo poſuit, vt qui a ſerpentibus in deſerto icti fuiſſent, illam intuerentur, atq; ita ſanarentur. In Salomonis etiam templo imagines fuerunt Cherubinorum, quemadmodum ſcriptura declarat. De Cherubinis in multis ſcripturæ locis mentio reperitur, maximè in Ezechiele propheta, cap. 41. De ijſdem Ioſephus etiam in tertio & octauo libro Antiquitatum Iudaicarum ſcribit. Imago Cherubinorum angelos adumbrat, eſtq; hoc Exod. 37. Num 21. 3. Reg. 6. 2. Paral. 3.

hoc nomen Angelicæ cuiusdam dignitatis, id quod constat ex tertio capite Geneſcos, in quo legimus Deum collocasse Cherubinos ante Paradisum, postquam Adam inde eiectus fuisset propter violatum Dei mandatum.

Episcopus Sarisburiensis.

NOn dubitat Hardingus Deum ipsum facere primum imaginum ipsius inuentorem atq; authorem, perinde quidem verè & simili fide, ac Missam suam a Christo eiusq; Apostolis, aut aquam sacram ab Elizeo propheta, aut illum Cardinalitium petasum ab Hieronymo repetunt. Nisi forsan isto modo concludere voluerit: Deus dicit: *Non facies tibi sculptilem imaginem, aut vllius rei simulachrum:* Et, *Maledictus sit, qui imaginem facit:* Et, *Confundantur omnes ij, qui imagines colunt: Ergo, Deus imagines fieri præcepit.* Si huiusmodi firmamentis stabilire suas imagines poterit, tum verò dubium non est, quin Deus imagines primùm inuenerit. Exod. 20. Deut. 27. Psal. 96.

Docti autem sapientésq; homines earum inuentionem ab Ethnicis & infidelibus, qui Deum ignorarunt, primùm profectam esse iudicant. In libro sapientiæ sic habetur: *Vanitas hominum inuenit artes istas, ad tentationem animæ & decipulam insipientium.* Cyprianus ait: *Ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa sunt simulachra. Inde posteris facta sunt sacra, quæ primitùs fuerant assumpta solatia.* Ideo Ambrosius ait: *Gentes lignum adorant, tanquam imaginem Dei.* Gregorius etiam episcopus Neocæsareensis habet: *Gentilitas inuentrix, & caput est imaginum.* Similiter Eusebius de Christi, & Petri, & Pauli imaginibus loquitur: *Hoc mihi videtur ex Gentili consuetudine obseruatum: quòd ita illi soleant honorare, quos honore dignos duxerint.* Itaq; Augustinus scribens contra Adimantũ sic habet: *Simulant se fauere simulachris: quod propterea faciunt, vt miserrimæ & vesanæ suæ sectæ etiã Paganorũ concilient beneuolentiam.* Nam de Paganis sic scribit Lactantius: *Verentur ne religio vana sit, si nihil videant, quod adorent.* Quapropter Daniel Nabucodonozorem Ethnicum tyrãnum solennem instituisse imaginis suæ aureæ dedicationem, atq; omnia Musicorum genera adhibuisse scribit. Baruch autem religionis Babylonicæ rationem ad hunc modum exponit: *Sacerdotes barba, capiteq, raso, & aperto sedent, & coram Diis suis rugiunt.* Sic Heliogabalus, Adrianus, Alexander Seuerus, qui imperatores Ethnici, atq; a fide Christiana auersi fuerunt, in sacellis & sacrarijs suis Imagines Abrahæ, Mosis, Christi, atque aliorum collocarunt. Ita Hæretici ij, qui Gnostici & Carpocratiani dicti sunt, quòd Ethnicos redolerent, picturas Christi, Pauli, Pythagoræ, Homeri, seruare & colere consueuerunt. Ex hisce paucis testimonijs atq; exemplis perspici potest, imagines non a Deo, sed ab Ethnicis, qui Deum ignorabant, inuentas atq; constitutas esse. Igitur Athanasius dicit: *Simulachrorum inuentio non a bono, sed a malo extitit.* Iudæi autem, qui legẽ & prophetas habuerũt, quíq; propterea Dei hac in parte voluntatẽ optimè cognitã habere debuerunt, nullum imaginis genus nec pictæ nec sculptæ in

Sapien. 14.

Cypri. de Idolorũ vanitate.

Ambrosi. in Psal. 118.

Concil Nicen. 2. acti. 6.

Euseb lib. 7. cap. 18.

Ἐθνικὴ συνηθεία.

August. contra Adimantum, cap. 13.

Lactan. lib. 2. cap. 2.

Daniel. 3.

Baruch. 6.

Lampridrius.

Iulius Capitol.

Epiphanius.

August. ad Quoduultdeum.

Irenæus. lib. 1. cap. 24.

Athanasius, Ἀπ' ἀρχῆς τῶν εἰδώλων εὕρεσις οὐκ ἀπ' ἀγαθοῦ ἀλλ' ἀπὸ κακίας γέγονε.

templis ſuis collocarunt, quemadmodum Dion teſtatur: neq; adeo pati potuerunt, vt pictor, ſculptórue quiſquam in ipſorum regione ſedes haberet, ſicuti Origenes ſcribit.

Dion li. 37.

Orige. contra Celſum. lib. 4.

Verùm Hardingus obijcit, Moſi mandatum eſſe a Domino, vt Cherubinos, & æneam ſerpentem faceret. Hæc exempla parum contra noſtram defenſionem valent. Neque enim præcepit Dominus, vt vel Cherubini, vel ſerpens eò fingerentur, quò adorari a populo poſſent: quæ ſola res in quæſtionem adducitur. Idem antiqui idololatræ Tertulliano quondam obiecerunt: Sic enim ſcribit: *Ait quidam: Cur ergo Moſes in Eremo ſimulachrum ſerpentis ex ære fecit?* Hinc animaduertimus non primùm excogitaſſe Hardingum hoc ſophiſma. Id veteres idololatræ & inuenerunt, & iactarunt, mille quadringentis, & plùs eo abhinc annis, ab ijſq; illud accepit ac didicit Hardingus. Tertullianus autem ad hoc reſpondet iſto modo: *Bene, quod idem Deus, & lege vetuit ſimilitudinem fieri, & extraordinario præcepto ſerpentis ſimilitudinem* "*interdixit.* Præterea addit: *Si eundem Deum obſeruas, habes legem eius, Ne feceris ſimilitudinem. Et, ſi præceptum factæ poſtea ſimilitudinis reſpicis, & tu imitare Moſen. Ne facias aduerſus legem ſimulachrum aliquod niſi & tibi Deus iuſſerit.* Deus enim liber eſt, nullâq; lege obligatur: Deus nobis, non ſibi ipſi mandata dedit. Hanc generalem legem inſtituit, *Non occides:* Abrahæ tamen dixit, *Accipe filium tuum Iſaac, & occide eum.* Similiter ait: *Non furaberis:* Populus tamen Iſraëliticus Dei iuſſu Ægyptiorum bona ſine legis offenſione furatus eſt. Hoc ipſum licet de Cherubinorum imagine vſurpare ac reſpondere. Quanquam Cherubini non in templo conſtituti, non oculis aſpectuiq; hominum expoſiti fuerunt: ſed intra velum in tabernaculo collocati, quò nulli plebeio vel inſpicere fas erat. Nullum itaque fuit ab idololatria periculum. Quemadmodum autem cum ænea ſerpente homines ad idololatriam abuterentur, inſignis pietate princeps Ezechias eam ſuſtulit, ac comminuit: quantumuis Dominus Moſi mandaſſet vt eam figeret, ita etiamſi legitimum eſſet imagines in eccleſia Dei collocare, nec Dei præcepta eo facto violarentur, tamen quando ad vſum nefarium adhibentur, atq; idola fiunt, quemadmodũ per eccleſiam vniuerſam Romanam fieri videmus, piorum magiſtrorum officium eſt, eas conuellere ac demoliri, quemadmodum eſt etiam a Concilio Moguntinenſi conſtitutum.

Tertul. de Idololatria.

"*Interdixit* vſus videtur pro *Edixit.*

Geneſ. 22.

Exod. 11.

2. Reg. 18.

Concil. Moguntinenſe. c. 2. 42.

Hardingus. 3. Sectio.

NOn omnino alienum eſſet hîc commemorare locum illum Ezechielis prophetæ, in quo deus cuidam mandauit, qui lineis indutus erat, & ſcribæ calamarium habebat in fœmore, vt pertranſiret medium Hieruſalem, & ſignum Tau *inſcriberet, quod crucis ſignum eſt (illa enim litera apud Hebræos crucis imaginem præ ſe ferebat teſte Hieronymo) in frontibus hominum, qui dolerẽt, & ingemiſcerent ſuper omnes abominationes ciuitatis. Crucis autem ſignum, imaginem, ſeu figuram tempore noui teſtamenti, Deus prouidentia*

Ezech. 9. In Cõment. in Ezec. Crucis ſignum diuina prouidentia hominibus commũdatum.

prouidentia ſua ac diſertis monitis, cum in varijs reuelationibus, tum in ſecretis voluntatis ſuæ ſignificationibus, hominibus commendaſſe videtur, vt eam & magni facerent, & memore mente cuſtodirent. Cum Conſtantinus imperator bellum contra Maxentium tyrannum inſtrueret, ſecumq; reputaret ingentia pericula, quæ euenire inde potuerunt, Diuinam opem implorans, & oculos in cælum attollens, aſpexit (tanquam in viſo) crucis ſignum in cælo, inſtar ignis ſplendens: cumq; eo miraculo obſtupeſceret, vocem audiuit ei dicentem, Conſtantine in hoc vince.

Euſeb. Eccleſi. hiſt. li. 1. ca. 9.

Ἐν τούτῳ νίκα.

Poſtquam Iulianus imperator religionis Chriſtianæ profeſſionem abieciſſet, & ſacrificium in templis paganorum feciſſet, ſuoſq; ſubditos, vt ſimiliter facerent, cohortaretur: cum quodam die exercitum duceret, guttæ pluuiæ quæ ex aëre cum imbre delapſæ ſunt, ſigna ac ſimilitudines crucis reddiderunt, & oſtenderunt, tum in tyranni ipſius, tum in militum veſtibus.

Sozo. tripart. hiſt. li. 5. c. 20.

Ruſinus cum inauditas & horrendas Dei vindictas narraſſet, quibus Iudæi deterriti & prohibiti fuerunt a vano ſuo reædificandi templi Hieroſolymitani conatu, impetrata ab imperatore Iuliano in Chriſtianorum contumeliam licentia: in extremo ait, ne fortè terræmotus illi, & terribiles flammæ, de quibus loquitur, a Deo excitatæ, quibus non modò operariorum officinæ, reſq; ad ædificationem comparatæ, verumetiam ingentes Iudæorum multitudines deiectæ, diſſipatæ, atq; deletæ fuerunt, caſu eueniſſe putarentur: nocte ſubſequente ſignum crucis apparuiſſe tam aſpectabile in vniuſcuiusq; veſtimentis, vt nullus, quantumuis maximè celandæ ſuæ infidelitatis cauſa vellet, illud aut eluere, aut vllo modo delere poſſet. Cum Paganorum delubra a Chriſtianis in Alexandria euerſa eſſent circiter annum Domini 390. in maximo templo, quod Idolo Serapi ſacrum erat, ſacræ myſticæq; literæ, quæ ἱερογλυφικὰ dicuntur, prouidentia diuina repertæ fuerunt in lapidibus inſculptæ, crucis imaginem repræſentantes, quarum ſignificatio iuxta illorum interpretationem hæc fuit, Vita futura. Quæ res a Chriſtianis ſimul & Paganis qui tum aderant, perſpecta, mirificè valuit ad fidem Chriſtianam promouendam, non minùs quàm Athenis illa inſcriptio altaris, Ignoto Deo, per Pauli prædicationem eidem propoſito inſeruijt. Quod omnino antè Diuina prouidentia perfectum eſt, quemadmodum Socrates Eccleſiaſticarum hiſtoriarum ſcriptor refert.

Eccleſ. hiſtor. li. 10. in fine.

Hiſt. tripart. lib. 9. cap. 39.

γράμματα ἱερογλυφικά.

Act. 17.

Hinc itaq; manifeſtò apparet, vt Diuina prouidentia ſignum crucis veris fidei alumnis commendarit. Propter quam cauſam, noſtræq; redemptionis recordationem, & vetuſta ætate, & deinceps perpetuò multùm vſurpatum honoratumq; fuit. Nam præterquam quòd de eo in Tertulliano, qui prope acceſſit ad Apoſtolorum tempora, in Apologetico ipſius legimus, Eccleſiaſticarum etiam hiſtoriarum authores ſcriptis ſuis mandarunt, Chriſtianos in Alexandria, poſtquam ſubmouiſſent atq; ſuſtuliſſent ſigna ac monumenta Serapis Idoli, quemq; Dominicæ crucis ſignum in eorum locis pingi ac ſtatui curaſſe, in poſtibus, in veſtibulis, in feneſtris, in muris, in columnis: vt quocunq; oculus ſeſe conuerteret, in ſacroſanctum Crucis ſignum incurreret. Conſtantinus imperator adeo amauit, coluitq; hoc ſignum, vt illud in vexillis ſuis omnibus & inſignibus bellicis pingi, in numiſmatis incidi, in ſignis ac ſcutis deſcribi iuſſerit. De eo Aurelius Prudentius meminit:

cap. 16.

Eccleſ. hiſt. lib. 11. ca. 29. Authore Ruſino.

Hiſt. tripart. lib. 1. cap. 9.

Christus purpureum gemmanti textus in Auro
Signabat labarum: Clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis Crux addita cristis.

Lib.1.contra Symmachum.

Quòd autem vexillum coram Imperatore gestari solitum in bello, quod Latinè Labarum *dicebatur, eiusmodi fuerit, ex epistola quadam apparet, quam scripsit ad Theodosium imperatorem Ambrosius. Neq; verò tum figura crucis in insignibus tantùm & vexillis picta, aut texta, aut artificiosissimè imposita, aut alioqui in auro pretioso siue lapidibus insculpta fuit: sed etiam ex solido auro facta, & in longis palis prælata fuit hominibus,* (quemadmodum hodie fieri solet in Processionibus) sicuti perspicuè animaduertimus ex his versibus Prudentij:*

Vide histor. tripart. li.5. cap.5. Lib.5.epi.29.

*Falsum: Non enim de processione ecclesiastica, sed de castrensi acie meminit Prudentius.

Agnoscas regina lubens mea signa necesse est,
In quibus effigies Crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.

Hæc collegimus ex antiquorum patrum scriptis de Dominicæ crucis signo, cuius aspectum noui huius Euangelij professores ferre non possiunt, vt discrepantiam ostenderemus nostræ ac veteris illius ætatis, ad cuius mores isti præcones in perfecta reformatione instituenda mundum reuocare videri volunt.

Episcopus Sarisburiensis.

CRucis signum in magno honore habitum a Christianis fuisse fateor: eóq; magis, cum propter publicã contumeliam ignominiámq;, in qua cõmuni omnium mortalium iudicio fuerat, tum etiam propter illud diuinissimum redemptionis nostrę pretium, quod in ea fuisset oblatum. Scriptum est, *Maledicti omnes, qui pendent in ligno.* Et Chrysostomus Ethnicos exprobrare Christianis solitos fuisse scribit, huiusmodi verbis: *Tu adoras crucifixum?* Summum in eo genere supplicij dedecus inesse iudicarunt: (fuit enim maximè omnium & inuisum & ignominiosum) & insignis etiam amentiæ duxerunt, honorificè de eo sentire. Quapropter Paulus ait: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est.* Iterum: *Prædicamus Christum crucifixum Iudæis quidem scandalum: Gentibus autem stultitiam.* Augustinus etiam crucem vocat, *Ipsam ignominiam, quam Pagani derident.* Similiter Chrysostomus: *Mors Christi apud Iudæos maledicta, apud Gentiles abominanda.*

Gala.3. Deut.21.

Chrys.in epist. ad Rom.ho.2.

1.Cor.1. Ibidem. Augustin.in Psal.141. Chrysosto. de laudibus Pauli.hom.4.

Eam ob causam, fideles homines, qui Christo nomen dederunt, in cunctis sermonibus, totáq; vitæ ratione, illam tantò magis ornare atq; extollere consueuerunt, vt inimicos crucis Christi, Iudæos pariter & Gentiles, morderent, eísq; dolorem darent. Ideo Paulus dicit: *Non me pudet Euangelij Christi: est siquidem potentia Dei ad salutem.* Et, *Absit, vt glorier vlla in re, præterquam in cruce Iesu Christi.* Et alio loco: *Statui me nihil scire, nisi Iesum Christum, eumq; crucifixum.* Adeo Paulus de eo exultauit, quod vulgò contemptissimum despectissimumq; fuit: quasi diceret, Hæc illa est imbecillitas, quæ mundum debellauit: Hæc illa contumelia atq; ignominia est, quæ captiuam duxit captiuitatem, & principatus potestatésq; tenebrarum spoliauit. Sic Christiani, quéadmodum

Roman.1. Gala.6. 1.Cor.2.

Ephe.4. Coloss.2.

Theodore-

Theodoretus ſcribit, vbiq; & in publicis cõuentibus, & in celeberrimis vrbium locis, crucis victoriam ac triumphum promulgarunt & prædicarunt. Nec illos puduit, vt Chryſoſtomus ſcribit, *Crucis ſignum, & rebus ſuis geſtis, & facultatibus omnibus tanquã legitimum quoddam inſigne aſcribere*. Quinetiam quò mundus paulò altiorem de Chriſti morte cogitationem ſuſciperet, Deus nonnunquam ſtupenda miracula per eã edidit, quemadmodum de Pauli ſemicinctijs, de Elizæi oſſibus, de Petri vmbra legimus. Tum primus imperator Chriſtianus Conſtantinus cum eam tam illuſtrem atq; honorificam eſſe factam videret, quæ priùs inhoneſta & dedecoris pleniſſima viſa eſt, quò eiuſdem dignitatem atque exiſtimationem augeret & amplificaret, lege lata cauit, ne quis deinceps nocens in crucem ageretur. Hiſce rebus conſideratis, facilè concedimus quicquid Hardingus hoc in loco adduxit, de Ezechielis viſo, deq; inſcripta in frontibus hominum Hebraica litera *Tau:* de aſpecta in aëre a Conſtantino crucis imagine: de crucibus, quibus militum veſtes notatæ Iuliano Apoſtata imperatore, quibuſq; vel impreſſa, vel inuſta Iudæorum Hieroſolymis veſtimenta fuerunt: de ſanctæ illius Hieroglyphicæ literæ, quæ crucis imaginem referebat, in templo Serapis in Ægypto inuentione. Deniq; non negamus homines ad euangelij cognitionem recèns adductos, poſtquam Idoli Serapis inſignia, aliáq; eiuſmodi idololatriæ monumenta detraxiſſent, in eorum locis mox Chriſti crucem, tanquam trophæum ſtatuiſſe, in veſtibulis, in parietibus, in feneſtris, in poſtibus, in columnis: deniq; in inſignibus, vexillis, ſignis, ſcutis, numis. Hæc, inquam, omnia Hardingo ingenuè liberéq; damus. Ita ſolent hodie principes Chriſtiani eadem cruce in ſignis, & vexillis ſuis domi militiæq; vti, varijs & formis & coloribus expreſſa, quò ſe ſub Chriſti vexillo militare teſtentur. *Labarum* apud Romanos imperatorum fuit vexillum, ex auro magnificentiſſimè factum, & lapidibus pretioſis interſitum, quod cum non niſi ſummo gerendi belli adminiſtratori præferri ſoleret, ab omnibus militibus vnicè cultum obſeruatúmq; fuit. Sozomenus Græcus author, nec latinæ iccirco ſatis peritus linguæ *Laborum* illud appellat, vt videtur. Sic enim ſcribit: θάτερον πρὸ σκήπτρων, ὃ Λάβαρον ῥωμαῖοι καλοῦσι, niſi forſan in exemplari Græco mendi aliquid inſit. Quanquam videri poſſit imperator Seuerus eo alluſiſſe, cum hoc ſymboli militibus ſuis daret, *Laboremus*. Similiter Gregorius ſcribit: *Chriſtum belli ſocium habuiſti, cuius Labarum inſigne geſtaſti, ipſam dico viuificatricem crucem.* Hoc Labarum Chriſtianus ille imperator Conſtantinus, ſic crucis ſigno depinxit, vt alij maiores ſui, vel *Minotauro*, vel *Aquila* fecerant. Etiamſi autem Euſebius dicat ea vſum eſſe Conſtantinum, quaſi propugnaculo quodam & præſidio vitæ ſuæ, certiſſimum tamen eſt ſpem eius atq; fiduciam, non in crucis ipſa materia, ſed in vnico Chriſto defixam fuiſſe. Nicephorus enim ſcribit Conſtantinum hæc verba in cruce incidi curaſſe Ἰησοῦς χριστος νικᾷ: *Ieſus Chriſtus vincit*, non crux. Nam alioqui ſic ſcribit Ambroſius: *Helena imperatrix*, cuius opera crux inuenta eſt, *inuenit titulum: regem adorauit, non lignum vtiq.: quia hic Gentilis eſt*

Theodor. lib. 3. cap. 27. Chryſoſto. in homil. Quod Chriſtus eſt Deus.

Actor. 19. 4. Reg. 13. Actor. 5. Caſſiod. lib. 1. cap. 9.

Ezechiel. 9. Euſeb. li. 9. c. 9. Sozo. li. 5. c. 15 Rufinus. li. 10. Socra. lib. 5. cap. 17. Sozomen. li. 7. cap. 15. Rufi. li. 2. ca. 9. Caſſiod. lib. 1. cap. 9.

Tertul. in Apologet.

Sozo. l. 9. ca. 4.

Aelius Sparti. Greg ad Germã. Patriarc. in conci. Nice. 2 actio. 6. Euſeb. in vita Conſtantini. Oratio prima. τούτῳ ἀμυντηρίῳ διὰ παντὸς ἐχρῆτο Niceph. lib 8. cap. 32.

Ambroſ. in Oratione funebri Theodoſij.

error, & vanitas impiorum.

Postremò,quòd Hardingus ait, huiusce noui Euangelij professores Dominicæ crucis signum ferre nullo modo posse: sic habeat,nos neq; crucem Christi,neq; eiusdem imaginem,sed superstitiosum crucis abusum reprehẽdere. Deo agantur gratiæ, satis vniuerso orbi perspectum est, eos,quos sic Hardingus damnat, potuisse non ferre modò crucis Dominicæ signum, sed suas etiam cruces tollere, & Christum sequi, atq; in ijs exultare ac triumphare.

Neq; verò adhuc allatum quicquam est omnino, quamobrem isti debeant de causæ suæ vetustate tantopere gloriari. Quantumuis enim hîc Hardingus multum olei atq; operæ consumpserit, nondum tamen probare & euincere potuit, vel hanc crucem imaginem fuisse, vel in vllo templo collocatam, vel a populo adoratam esse. Equidem verò litera, quam Ezechiel in visione vidit: Crux, quam in aëre Constantinus aspexit: notæ quæ vel aspersæ, vel inustæ operariorum vestibus fuerunt: occultæ illæ mysticæq; literæ in templo Serapis repertæ:Crucis signa, vel depicta, vel insculpta in insignibus,vexillis,scutis,numis, nihil aliud fuerunt, quàm transuersæ quædam lineæ, non imagines. Deindę eædẽ cruces nõ in templis,sed foris in alijs locis,in aëre, in agro,in operariorũ tunicis,in priuatis ædibus,in crumenis positę fuerũt, vt manifestum est ex ijs,quæ diximus. Deniq; ex hisce testimonijs minimè constat, quenquam eo tempore edoctum fuisse, vt se ad eas cruces prouolueret,aut diceret, *Aue Crux, spes vnica:* aut diuinum eis honorem exhiberet. Quod cum Hardingus non docuerit, quantumuis longam orationem comparauit, nihil tamen omnino effecit.

Quod autem Prudentium facit dicentem, Crucem circunferri in hasta solitam fuisse, tanquam in *Processione* iuxta hodiernum ecclesiæ Romanæ ritum, in eo illius pij patris versibus insigniter abutitur, eiq; summam iniuriam facit. Manifestum est enim Prudentium eo in loco nullum verbum facere, neq; de ecclesia,neq; de sacerdote, neq; de ædituo,neq; ne Processione. De militibus modò instructa acie & ordine composito castra mouentibus,Crucémq; tanquam vexillum suũ sequentibus loquitur. Sic Eusebius Constantinum crucis signum omnibus excercitibus præferri iussisse scribit. Proximus etiam versus in Prudentio hic sequitur: *Hoc signo inuictus transmissis Alpibus vltor &c.* Quando maximum illud bellum commemorat,quod Maxentio intulit Constantinus. Quare cum ex hisce cunctis crucibus,quas hîc Hardingus conquisiuit,nulla sit,quæ vel appensam haberet imaginem, vel in templo aliquo figeretur,vel a populo adoraretur, quo pacto hæc tam prolixa oratio ad eius causam confirmandam aliquid omnino conferre possit,non video.

Euseb. de vita Constant. Oratione.1. τῶν στρατοπέδων ἁπάντων ἡγεῖσθαι τότε ὁμοιώματα σεμνότατος. Pruden. cõtra Symmachum. lib.1.

Hardingus. 4. Sectio.

Imagines in Apostolis.

QVòd autem imagines Christi, & eius sanctorum,magni æstimatæ,atq; in domibus, ecclesijs, aliisq; locis precibus destinatis collocatæ fuerint ab Apostolo-

ab Apoſtolorum hucuſq; temporibus, ita clarum eſt, vt negari non poſſit. Athanaſius author eſt, Nicodemum, qui noctu ad Ieſum venerat, Chriſti imaginem ſua manu feciſſe, eamq; Gamalieli Pauli magiſtro tradidiſſe, cum moreretur. Gamalielem, cum ſibi eſſe moriendum videret Iacobo commiſiſſe, Iacobum, Simoni, & Zachæo. Hæc imago ad manum de manu ſucceſſione peruenit, & Hieroſolymis longo tempore durauit: Hieroſolymis autem delata fuit in Syriam, & tandem adducta eſt in ciuitatem nomine Berytum, non procul a Tyro & Sidone. Vbi quàm contumelioſè tractata fuerit a Iudæis, & quæ inde miracula conſequuta ſint, qui ſcire deſiderat, abundè narratum leget in libello quodam ab Athanaſio ea de re conſcripto.

Genealogia & peregrinatio fabulæ.

Inepta fabula eſt, nunquam ab Athanaſio ſcripta.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IPſe lector, ſua ſponte, niſi vehementer hebes fuerit, iſtius fabulæ futilitatem facilè perſpexerit. Homo quidam Chriſtianus, aliô cum familia concedit, qui cum domi ſuæ imaginem Chriſti haberet, ipſi Chriſto & longitudine, & latitudine, & cætera magnitudine æqualem, eam in loco quodam occulto obliuione reliquit. Iudæus poſtea eam domum longo tempore habitat, nec imaginem videt: alius quidam peregrinus Iudæus diſcumbens in prandio, eam ſtatim aſpexit apertam, ad parietem inclinatam. Atque hæc iſto modo refert Hardingianus Athanaſius. Ita & ſtat aperta, & tamen occulta eſt, & occulta eſt, & tamen aperta eſt. Deinde ſacerdotes & magiſtratus Iudæorum eò conueniunt, & imaginem indigniſſimis & contumelioſiſſimis modis tractant, ſpina coronant, myrrham & fel ad bibendum porrigunt: denique cor lancea perfodiunt. Sanguis abundè effluit: poteſtates cœli commouentur: ſol obſcuratur: luna amittit lumen ſuum. Atque inde fluxit, (inquit iſte nouus Athanaſius) cum Haliſij, tum alius omnis per orbem terrarum ſanguis. Quid multis opus eſt? Primum illius libri verbum eſt, *Itaq;*. Ipſum Hardingum pudet fabulam narrare. Athanaſij tamen nomen (ſi Deo placet) ferat, atq; ineptiſſima licèt fabula, tamen in prima quaſi acie inducatur eſt neceſſe, ad imaginum adorationem confirmandam. Nominum duntaxat longam repetit genealogiam, Nicodemi, Gamalielis, Iacobi, Simonis, & Zachæi, quò lectorem ſcilicet obſtupefaciat, & exiſtimationis aliquid addat fabulæ. Quanquam vt hæc ita ſint, tamen imago iſta, neque in templo conſtituta, neque adorata, neque diuino honore culta vel a ſacerdote, vel a populo fuit.

Hardingus. 5. Sectio.

EVſebius Cæſareenſis in ſeptimo eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro, de antiqua illa Chriſti imagine meminit ex ære facta, de q; muliere cuius ſanguineam fluxionem Dominus ſanauit in vrbe Phœnicia, dicta Cæſarea Philippi, in qua illa mulier habitabat. Quam imaginem ſe vidiſſe ſcribit, necnon Petri & Pauli imagines, ab aliquo priſci temporis ſeruatas.

Atq; ibi confitetur, Petri, & Pauli, & Domini ſeruatoris imagines ſuo tempore factas, ac in tabulis depictas atq; propoſitas fuiſſe. Euſebio defuncto, Iulianus Apoſtata hanc Chriſti imaginem ſuſtulit, ſuamq; in eodem loco poſuit: quæ igni violento cælitus delapſo defiſſa fuit in pectore, caput cum parte colli defractum, & in terra defixum: reliquum ſic diu remanſit, vt fulminis & diuinæ indignationis ſignum extaret. Chriſti autem imago, poſtquam eam Pagani traxiſſent, fregiſſent, ignominioſeq; truncaſſent, a Chriſtianis ſublata, compacta, & in templo collocata fuit, vbi adhuc (inquit Socrates de ſua ætate) ſeruatur. De herba illa miraculoſa, quæ ad huius imaginis baſim creſcebat, quæq; cum fimbriam imaginis attingeret, panchreſtum quoddam medicamentum fieret, omneſq; morbos ſanaret, quandoquidem ad hanc de imaginibus quæſtionem propriè non ſpectat, nihil commemorabo.

Lib. 8. tripar. hiſt. cap. 4.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EVſebius ipſe ſcribit Phœnices, qui Ethnici erant, cum inaudita miracula a Chriſto, ſuiſq; Apoſtolis edita audiſſent, ac vidiſſent, has in illorum honorem imagines feciſſe, Ethnica quadam inaniq; ſuperſtitione commotos. Hæc eius verba ſunt: *Nec mirum eſt veteres Ethnicos beneficio affectos a ſeruatore noſtro, iſta feciſſe. Nam & Apoſtolorum Pauli, & Petri, & ipſius Chriſti imagines coloribus ductas & ſeruatas vidimus. Et credibile eſt, priſcos illos homines, non dum relicta auita ſuperſtitione, ad hunc modum conſueuiſſe colere illos Ethnica conſuetudine, tanquam ſeruatores.* Ex his Euſebij verbis perſpicuum eſt, imagines non a Chriſto, Apoſtolíſue, quemadmodum Hardingus confirmat, ſed a ſuperſtitioſa Ethnicorum conſuetudine fluxiſſe. Neq; tamen iſtas imagines in templo quoquam collocatas fuiſſe conſtat. Nam Chriſti imaginem foris in platea ſtetiſſe, manifeſtum eſt, & herbam mirifica quadam virtute præditam ſuccreuiſſe.

Euſeb. li. 7. cap. 18.
ὡς εἰκὸς τῶν παλαιῶν ἀπαραλλάκτως οἷα σωτῆρας ἐθνικῇ συνηθείᾳ παρ' ἑαυτοῖς τὴν τιμὴν εἰωθότων τὸν τρόπον.
Euſeb. lib. 7. cap. 18.

Iulianus ille Apoſtata, qui Chriſti aliquando religionem fuerat profeſſus, eámq; poſtea malitioſa quadam perfidia incitatus abiecerat, illam Chriſti imaginem de loco ſuo mouit, non quò populum ab idololatria abduceret, ſed quò odium, & ſuam in nouam eam religionem contumeliam oſtenderet: ſuámq; ipſius imaginem ſtatuit, quò nimirum eam populus coleret, idq; in Chriſti ipſius dedecus: quemadmodum ij nunc faciunt, qui Dei mandata de induſtria violant, vt ſuas retineant, tueanturq; traditiones. De quibus ad hunc modum ſcribit Baſilius: *Quiſquis prohibet facere, quæ Deus iubet: aut iubet facere, quæ Deus prohibet, maledictus eſt ijs omnibus, qui diligunt Dominum.* Itaque Iuliani imaginem Dominus fulmine de cœlo percuſſit, eámque in vindictæ ſuæ monumentum conuulſit: Quemadmodum etiam cum alter Iulianus præfectus orientis Antiochenas eccleſias ſpoliaſſet, atq; in ſimilem Chriſti contumeliam, in vaſis ipſis ſacris inſediſſet: Deus illius partes ſecretas, tam repentino tetróque morbo afflixit, vt ſanari nunquam vllis medicamentis poſſet.

Matth. 15. Baſil. Moral. cap. 14.

Sozo. lib. 5. cap. 8.

Hardingus

Hardingus. 6. Sectio.

EX Chryſoſtomi Miſſa apparet in Conſtantinopolitana eccleſia aliquem imaginum vſum ſuo tempore extitiſſe. Nam de imagine Crucifixi mentionem facit. Quiſquis autem teſtimonia patrum pro imaginum confirmatione deſiderat, legat Concilium ſeptimum generale Nicææ Bithyniæ oppidi habitum contra Εἰκονομάχους, *in quo non exiguam copiam reperiet.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

IN ea Liturgia, quæ Chryſoſtomi nomine circunfertur, Nicolai pontificis Romani mentio reperitur, qui quingentis pene poſt demortuũ Chryſoſtomum annis extitit, vt ſuprà oſtendimus, & pontifex ordine ſecundus fuit a *Donna Ioanna* fœmina papa. Ea eſt Hardingi teſtimoniorum fides ac vetuſtas. Secundum illud Nicenum Concilium octingentis pene a Chriſto annis celebratum fuit: cuius vniuerſam perſequi & complecti incredibilem futilitatem, longum eſſet. Irene imperatrix fœmina nefaria, regis Tartarorum filia, genere Ethnica, illud Concilium indici curauit, Conſtantinopolitani concilij, quod contra imagines decreuiſſet, odio permota. Conſtantino filio ſuo, quòd is idololatricæ ſtatuendarum colendarúmq; imaginum ſuperſtitioni aſſentiri nollet, oculos exculpſit. Epiſcopi & doctores illius Concilij tum ſcripturas manifeſtò adulterarunt, tum patres ſanctiſſimos impudentiſſimè ſunt ementiti. Huiuſmodi fuerunt illorum voces, *Imago melior eſt, quàm oratio.* Et, *Quiſquis ſanctas Imagines adorare noluerit, anathema ſit.*

Anno. 855.

Abbas Vrſpergen.

Carion.

Nicen. Concil. 2. actio. 4.

Nicen. Concil. 2. actio. 2.

Hardingus. 7. Sectio.

ALiqua autem hîc recenſere non grauabor, quæ ibi, quantum memini, non reperiuntur, vno tantùm excepto de Baſilio, quæ omnia luculentæ ſunt & antiquæ authoritatis.

Simeon Metaphraſtes author Græcus, Lucæ Euangeliſtæ vitam ſcribens, eum Chriſti, matriſq; ipſius Mariæ imagines feciſſe affirmat: Ambroſius Apoſtolorum imagines in picturis adhibitas ætate ſua fuiſſe teſtatur. Cum enim commemorat, quemadmodum ſancti Martyres, Geruaſius, & Protaſius miraculoſè illi in viſione apparuerint, ſcribit tertium etiam quendam ſimul apparuiſſe, qui locum ei indicauit, vbi eorum corpora iacerent, atq; illum Paulo Apoſtolo ſimilem eſſe viſum, quantum ex picturæ contemplatione faciem eius agnoſcere potuit.

In vita Gerualij & Protaſij.

Inſulſus nugator, vixit circiter annum Domini. 1350.

Gregorius Nyſſenus Baſilij frater Theodori Martyris vitam perſcribens, templum illud, in quo illius reliquiæ ſeruarentur longa & eloquentiſſima oratione collaudabat, in qua & figuram rerum animantium a ſculptore factam commendat, & mærmoris a lapicida politi tanquam argenti læuitatem, & viuam ipſius Martyris effigiem, omniumq; eius præclariſſimorum factorum adumbrationẽ expreſſam, & oculis propoſitam excellentiſſimè a pictore

in opere ſculptili vnâ cum Chriſti imagine, in quibus imaginibus pugnas Martyris non minùs ad viuum expreſſas agnoſcit, quàm ſi in libro deſcriptæ ac commemoratæ eſſent.

Paulinus Epiſcopus Nolanus in eo libro, quem de vita Fæcilis Martyris, verſibus compoſuit, templum laudat in quo Martyris corpus conditum fuit, quod eſſet in vtroq; latere pictis imaginibus vtriuſq; ſexus, & virorum & fœminarum, virilis ſexus in altero latere, & muliebris in altero ornatum. In quo diſertè meminit imagines & ſcabioſi Iobi, & cæci Tobiæ, & pulchræ Iudithæ, & potentis reginæ Heſteræ: ſic enim eos nominat. In decimo Natali.

Epiſcopus Sarisburienſis.

Coloſſ. 4. Lucas Medicus.

PAulus ait: *Lucas Medicus*, non Lucas pictor. Beatiſſimam virginem orationis & eloquentię ſuæ, qua cæteris omnibus præſtare viſus eſt, coloribus depinxit: alio autem modo eam pingere næ illi haud fuit otium. Verùm enimuerò Theodorus Anagnoſtes author

Theodor. li. 1. eſt, *Eudoxiam miſiſſe eandem imaginem Hieroſolymis ad imperatricem Pulcheriam:* qua fide, incertum eſt. Simeon autem iſte Metaphraſtes, quem hîc Hardingus ſuis coloribus exornat, Græcumque autho-

Volaterranns. rem appellat, triuialis fuit Conſtantinopoli ludimagiſter, & Sanctorum vitas ſcripſit, quæ non immeritò, Mendaciorum legendæ dici poſſunt, vixítq; ducentis, non ampliùs abhinc annis. Tantæ nimirum & tam priſcæ authoritatis Hardingiana ſunt teſtimonia.

Quod ad Ambroſium, Gregorium Nyſſenum, & Paulinum attinet, non nego quin & pictores ſculptoréſque ea ætate fuerint, & picturæ etiam atque imagines extiterint, non modò in priuatis ædibus, & in foro, ſed in ipſis etiam concilijs, frequentiſſimiſque eccleſijs. Eas

Euſe. li. 7. c. 18. autem Euſebius ab Ethnicis primùm in eccleſias introductas fuiſſe ſcribit: atque Hieronymus de Ethnicorum hac in re ſuperſtitione lo-

Hiero. in Hieremiã. li. 2. c. 10 quens, ſic habet: *Argento & auro decorauit illud, vt fulgore vtriuſq; materiæ decipiat ſimplices. Qui quidem error ad nos vſq; tranſiuit, vt religionem in diuitijs arbitremur.* Nunquam de eo conqueſtus fuiſſet Hieronymus, niſi quibuſdam in locis ſuo tempore inualuiſſet. Neq; verò

Epiph. ad Ioan. Hieroſol. aut Epiphanius Cypri ſanctiſſimus epiſcopus, Chriſti imaginem in velo quodam depictam concerpere, & ſuperſtitionem eam eccleſia Dei indigniſſimam appellare: neque Serenus ille Maſſilienſium E-

Gregor. lib. 9. epiſt. 9. piſcopus celeberrimus imagines ex ligno & lapide factas confringere potuiſſet, niſi eiuſmodi extitiſſent imagines atque picturæ. Imagines tum fuiſſe non inficiamur: adoratas autem, aut poſitas & collocatas fuiſſe, vt adorarentur, id verò pernegamus.

Hardingus. 8. Sectio.

ATHanaſius locum vnum inſignem, & minimè tritum habet, de ſeruanda Chriſti ſeruatoris imagine, in quo Chriſtum & eccleſiam in dialogo colloquentes facit, In ſermone de ſanctis patribus & Prophetis. Græcum

cum sic conuerti potest: Age *(inquit)* dic mihi, cur oppugnaris? Oppugnor (inquit ecclesia) propter doctrinam Euangelij, quam diligenter & accuratè teneo, & propter verum & firmum Pascha, quod agito, & propter religiosam & puram imaginem tuam, quam mihi Apostoli reliquerunt, vt haberem depictam arram humanitatis tuæ, in qua Mysterium Redemptionis operatus es. Hîc Christus, si propter hoc (inquit) te oppugnant, ne grauiter feras, néue animum despondeas, cum scias, si quis Pascha neget, aut Imaginem, me eum negaturum coram patre meo, & electis angelis. Rursus verò, qui compatitur mecum propter Pascha, conglorificaturum. Annon audisti quid Mosi præceperim? Facies (inquam) mihi duos Cherubinos in Tabernaculo testimonij, scilicet ad præfigurandam meam imaginem &c.

Episcopus Sarisburiensis.

ISTuc verò præclarum antiquitatis monumentum Veronæ diu in puluere, & situ iacuisse opinor cum Hardingi Amphilochio. Ecclesia apud Christum lamentabiliter conqueritur, se propter eius imaginem, grauissimè affligi atq; vexari. Christus, vt eam consoletur, ait, *Qui meam imaginem negauerit, coram patre meo negabitur.* Ad extremum eiusmodi imagines exemplo Cherubinorum confirmat.

Hîc autem Hardingus, vt nouo suo Doctori nonnihil authoritatis & fidei conciliaret, exponere nobis debuit, quonam tempore ecclesia adeo esset acerbè propter Christi imaginem tractata, & a quibus hominibus, & quo genere afflictionis, & quamdiu, & qua in regione, & quando tandem liberata fuerit. Ecclesia in monte ædificata est, neq; possunt illius occultari conflictationes. Si propter imagines eiusmodi molestijs vnquam affecta fuerit, ante Athanasij (inquam) memoriam, id ignotum esse non potest: si nunquam fuerit, nimis ea quidem delicata & lasciua fuit, quæ sine causa tantopere conquereretur.

Si veræ fuerint istæ minæ, fore, vt qui sculptam Christi imaginem negauerit, is coram Deo patre negetur, tum & Epiphanium Cyprium, & Serenum Massilienfem episcopum, summo vtrumq; pietatis studio & amore incensum, magnámq; præterea doctissimorum & sanctissimorum patrum multitudinem, qui Christi imagines conciderunt, euerterunt, deformarunt, coram Deo negatum iri est necesse. Deniq; quod Dominum Mosi mandasse affirmat, vt aureos hosce Cherubinos faceret, *quò imagines has ligneas & lapideas præfigurarent*, vanum & puerile commentum est, & firmamento caret, tametsi defendendæ fucandæq; puerili sententiæ satis quidem conuenit.

Quanquam profectò, si quid vel in obscuro isto Athanasio, vel in eius dictis momenti insit, facilè existimare licet eum imaginis nomine in hoc loco vsum esse, non pro vlla eiusmodi forma in materia aliqua aut picta aut sculpta manibus, sed pro vniuersa filij Dei in hac mortali vita πολιτείᾳ, quæ nihil aliud est, quam *Verbum caro factum est:* quæq;

instar imaginis cuiusdam expressa atque oculis nostris subiecta est, in omni ecclesiæ doctrina ac disciplina, quasi solidissimum Christianæ fidei fundamentum, atq; basis. Sic Paulus ait: *Christus est imago patris:* nam alioqui Deus aspectabilis non est. Sic Ioannes: *Nemo Deum vidit vnquam: filius qui est in sinu patris, patris voluntatem reuelauit.* In Christi igitur ἀνθρωπότητι, tanquam in imagine quadam, Deum patrem intuemur. Similiter in Apocalypsi imago bestiæ, non vlla materialis vel picta, vel sculpta imago dicitur, sed ipsa doctrina, impostura, errores, mendacia, blasphemiæ, idololatria, totáq; Antichristi πολιτεία. Sic Basilius habet: *Christus carnem sanguinemq; suum totam nominauit Euangelij mysticam doctrinam, quam ipse in dispensatione carnis suæ promulgauit.* Sic Augustinus dicere videtur: *Eius passionis imaginem in ecclesia celebrandam dedit.* Pachymeres etiam scriptor Græcus imaginis nomẽ sic interpretatur: *Statuas vocat imagines (seu intimas, & altas contemplationes) mysteriorũ.* Propter hanc imaginem Christi sæpenumero miserrimè iactata fuit ecclesia Dei. Hæc imago, quemadmodum nonnulli ex antiquis patribus affirmant, Cherubinis adumbrata fuit: atq; hanc quisquis imaginem negauerit, eum Christus coram patre certissimè negabit. Hæc interpretatio cùm verbi Diuini anologiæ, tum temporis historiæ consentit: ideóq; planè statuere licet, si hic verè Athanasius fuerit, eius hanc ipsam fuisse sententiam. Nam cæteroquin Athanasius ipse, quem vulgò omnes agnoscunt, quique extat palam, sic habet: ἡ τῶν εἰδώλων εὕρεσις οὐκ ἀπ' ἀγαθοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ κακίας γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν, ἐν οὐδενί ποτε καλὸν κριθείη ὅλον ὂν φαῦλον, hoc est, *Imaginum inuentio, non de bono, sed de malo extitit. Quod autem principium malum habet in nulla re bonum indicari potest, vtpote totum malum.* Hæc huius est sanctissimi patris clarissima sententia, quæ non aut in angulis proiecta, aut situ abscondita, sed omnium oculis aspectuique exposita est.

2. Cor. 4. Ioan. 1.

Apocal. 13.

Basil. epist. ad Cæsareenses. σάρκα γὰρ καὶ αἷμα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπιδημίαν ὠνόμασε.

Augu. 80. quæstio. Quæst. 61.

Pachym. in. 3. ca. Eccl. Hiera.

Atha. aduersus gentes.

Hardingus. 9. Sectio.

EX omnibus antiquis patribus nullus est, qui illustrius testimonium habeat, de vsu simul & adoratione imaginum, quàm D. Basilius, cuius authoritas, propter eius doctrinam, sapientiam, vitæq; sanctitatem, præter vetustatem, tantum habet in omnium iudicijs ponderis, vt omnes nostri noui magistri, si in lance aduersa ponerentur, quauis pluma leuiores deprehẽderentur. De hac autem re in epistola quadam, in qua fidei suæ confessionem facit, atq; in Iulianum Apostatam inuehitur, sic habet: Quemadmodum a Deo Christianam & inculpabilem nostram fidem veluti hæreditario nostro iure accepimus, sic confiteor, & in eo maneo. Credo autem in vnum Deum patrem omnipotentem, Deum patrẽ, Deum filiũ, Deum spiritũ sanctum: vnum Deum hæc tria adoro. Confiteor etiam filij incarnatã οἰκονομίαν: deinde sanctam Mariam, quæ secũdùm carnem illũ peperit, hanc Deiparam vocans. Suspicio etiam sanctos Apostolos, Prophetas, & Martyres, qui pro me apud Deũ supplicãt, quò per illorum mediationem

Citatur ab Adriano Papa in epist. Synodica ad Cõstantinum & Irenem.

tionem propitius mihi sit Deus noster benignissimus, & remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. *Tum sequitur:* Quam ob causam & historias imaginum illorum honoro, & palàm adoro: hoc enim nobis traditum a sanctis apostolis, non est prohibendũ, sed in omnibus ecclesijs nostris eorum historias erigimus. *Viden' Iuelle lululentissimo testimonio constare, imagines in templis collocatas fuisse, diu ante sexcentorum tuorum annorum exitum, & adoratas cultasq; esse, non modò ab indocta Christianorum plebe, sed ab Episcopo Basilio, qui propter eximiam eruditionẽ ac sapientiam Magni cognomine celebratus fuit?* Hic Basilius non diuus Basilius est.

Episcopus Sarisburiensis.

FAteor verò & Basilium propter doctrinã, sapientiã, constantiãmq; in veritate Diuina suam, Magnum meritissimè fuisse appellatum, & eius authoritatem grauem semper esse visam atq; iudicatam. Si quam Hardingus illius in se grauitatis particulã haberet, non tam facilè quouis leuissimæ opinionis flatu a Christo, eiúsq; Euangelio abduceretur. Verùm iste Basilius non est Basilius: neq; ista verba, Basilij verba sunt: Papa duntaxat Adrianus in epistola sua Synodica inter alia ineptissima testimonia, hæc verba citauit tanquam Basilij: quæ in libris Basilij in lucem editis, & lectione omnium tritis, minimè reperiuntur.

Quòd autem Basilius iste, se imagines culturum adoraturumq; profitetur, idq; palã ad exemplum aliorũ, Hardingus ipse nouit, hãc doctrinam, non modò cõmuni rationi, sed suis etiam Concilijs aduersari. Etenim in concilio Moguntinensi scribitur hoc modo: *Imagines non ad id proponũtur, vt adoremus, aut colamus eas.* Neq; eas Gregorius Deos, qui adorentur, sed libros qui legantur nuncupat, neq; libros recõditę cuiusdã artis, qui Basiliũ, alióue consimiles eruditos episcopos instituant, sed *libros Laicorum.* Quandoquidẽ autẽ Hardingus tanti nos huiusce Concilij authoritatem facere vult: quò lectoris hac in re desiderio cõsulamus, necessariũ esse arbitramur paucis, & tanquã in transcursu partem aliquam attingere illarum rationum longè grauissimarum, quibus illi episcopi & patres, re diu consulta ac deliberata impulsi fuerunt, vt imaginum fructum adorationémq; confirmarent ac stabilirent, eósq; qui contradicerent pro blasphemis atq; hæreticis condemnarent. Rationum igitur hæc sunt præcipua momenta. Conci. Mogun. de imaginibus

Moses scribit: Deũ accepisse lutum & fecisse hominẽ iuxta suã imaginẽ ac similitudinẽ: Esaias ait, Erit signũ & testomoniũ Domino in terra Aegypti: Genes. 2. Esai. 19.
Propheta Dauid ait, Confessio & dignitas coram ipso est: Domine dilexi pulchritudinem Domus tuæ: Domine quæsiuit te facies mea: Vultum tuum quæram Domine: Domine consignatum est super nos lumen vultus tui: Ex singulis hisce clausulis ac intercisis membris, Adrianus Papa concluſit ad hunc modum: *Ergo, Imagines statuendæ sunt in templis.* Psal. 95. Psal. 25. Psal. 26. Adrian. epistola. Synod. actio. 2.

Alius hoc modo argumentatur: *Sicut audiuimus, ita vidimus: Ergo, Imagines sint oportet, quas intueamur.* Alter sic concludit: *Mirabilis Deus in sanctis suis: Ergo, templum exornari picturis debet.* Alter sic, *Nemo accendit lucernam, eamq; ponit sub modio: Ergo imagines in Altari* Psal. 47. Theodorus.

Citatur ab Adriano Papa in epistola Synodica ad Cõstantinum & Irenem.

collocandæ sunt. Ex hisce vniuersis, alijsq; eiusmodi sumptionibus sic ratiocinatur Isidorus: *Ergo templum nihili valet, quod non sit imaginibus refertum.*

Concil.Nicen. 2 actio.1. Καὶ λόγος ἐστὶν, ὃν ἐ σιώπι ἄγαλμα.

Ad confirmandam imaginum adorationem atque venerationem his argumentis vtuntur: *Psalmographus ait, Adorate scabellum pedum eius: Adorate in sancto monte eius: Domine omnes diuites templi tui orabunt coram vultu tuo: Ergo, inquiunt, adorandæ sunt imagines.*

Psal. 98.
Psal. 47.
Psal. 44.

Iam verò molestum esset ineptias omnes, ac plus quàm superstitiosas illius Concilij fabulas consectari. Diabolus sanctè promittit, fidemque suam dat se virum sanctum non ampliùs tentaturum, aut infestaturum, si beatæ Mariæ imaginem venerari desisteret. Alius imaginem accersit, quæ aquam ad se domum in cisternam comportet. Alius iturus peregrè, Mariæ mandat, vt eo absente, suam ipsa candelam obseruet: Illa mandata diligenter præstitit, candela arsit, quousque ille redijsset. Ex his coniecturam de reliquis facere licet.

Concil.Nicen. 2.actio.1.

Hæc nempe egregia sunt longeq; grauissima argumenta: quibuscum si nostri conferantur noui magistri, pluma quauis leuiores videantur.

Cæterùm cum isti homines nostram disciplinam, tam sæpe odioso quodam & infami nouitatis crimine arcessant, quasi ante hanc recentem memoriam ne audita quidem fuisset, operæpretium videatur antiquissimorum patrum sententias, & veteris ecclesiæ institutum paucis attingere. Origenes habet: *Dei, vt inuisibilis & incorporei imaginem nullam effigiamus.* Iterum habet: *Celsus obycit nobis, quòd non habeamus Altaria & Imagines.* Clemens Alexandrinus, qui ætate floruit eadem, sic habet: *Nobis apertè vetitum est, artem fallacem exercere. Non facies enim, inquit propheta, cuiusuis rei similitudinem.* Arnobius, qui Clementem & Origenem proximè ætate subsequutus est, sic ad Ethnicos scribit: *Accusatis nos, quòd non habeamus Imagines & Altaria.* Lactantius Arnobij discipulus habet: *Non est dubium, quin religio nulla sit, vbi simulachrum est.* Augustinus hoc Varronis dictum vehementer laudat: *Qui primi simulachra deorum populis posuerunt, illi ciuitatibus suis metum dempserunt, errorem verò addiderunt.* Atq; hanc adiungit rationem: *Quia dij facilè possunt in simulachrorum stoliditate contemni.* Eleberinum concilium hoc decretum fecit: *Placuit picturas in ecclesiis esse non debere, ne quod colitur, aut adoratur, in parietibus depingatur.* De Constantinopolitano Concilio idipsum affirmare licet. Sanctissimi verò imperatores Valens, & Theodosius orbi Christiano generale huiusmodi mandatum promulgarunt: *Cum sit nobis cura diligens, in rebus omnibus superni Numinis religionem tueri, signum saluatoris nostri Christi nemini concedimus, coloribus, lapide, aliáue materia fingere, sculpere, aut pingere. Sed quocunq; reperitur loco, tolli iubemus, grauissima pœna eos mulctando, qui contrarium decretis nostris, & imperio quicquam tẽtaucrint.* Atq; hãc deinde sanctionẽ & cõfirmarunt & exercuerunt Philippicus, Leo, Cõstãtinus pater, Cõstãtinus filius, Nicephorus, Stauratius, Michael, Leo, Armenius, alijq; Christiani & pij imperatores.

Origen.contra Celsum.lib.7.
Orige. contra Celsum. lib.4.
Clem Alexan. in Parenetico.
Arnob. contra gentes.lib.2. pag.214.
Tertu.in Apo.
Lactan.lib.2. cap.2.
Augusst. de ciuitate Dei.lib. 4.cap.31.
Concil.Eleberinum.can 36.

Constantino. Concil.
P.Crinitus. lib.9.cap 9.

Hæc

Hæc teſtimonia cùm vetuſta & antiqua ſunt, tum dilucida, enucleata, omnibus explorata ſunt. Itaq; facilè præponderabunt & omnes illas de Nicodemi imagine fabulas, & Simeonis Metaphraſtæ, recentis huiuſce Baſilij, noui Athanaſij, aliorumq; eiuſmodi infuſcatas authoritates, quæ iampridem e tenebris erutæ, atque in lucem extractæ fuerunt. Equidem verò Amphilochius, cuius ſe pallio ita ſæpe texit Hardingus, nullo modo repudiari poteſt. Manifeſta ſunt eius verba: *Non eſt nobis curæ, ſanctorum vultus corporales in tabulis coloribus effigiare: quoniam his opus non habemus.* Concil. Nicen. 2. Act. 6.

Hardingus. 10. Sectio.

CVm itaq; de antiquitate, origine & approbatione imaginum ſatis multa dicta ſint, reliquum eſt, vt oſtendamus propter quas cauſas in templis vſurpatæ fuerint. Itaq; imagines tribus de cauſis in templa introductas fuiſſe perſpicimus. Prima eſt, fructus ſcientiæ. Simplex enim & ignarus populus, ac literarum planè rudis, in picturis quaſi legit & videt non minùs, quàm alij in libris, myſteria Chriſtianæ religionis, eximiaq; Chriſti & ſanctorum eius facta. Quod ſcriptura legentibus, hoc pictura idiotis intuentibus præſtat, inquit Gregorius: in eadem enim indocti vident, quid imitari debeant: in eadem legunt, qui literas neſciunt, itaq; picturæ (inquit) imperitis Nationibus ſpecialiter inſeruiunt loco ſcripturarum.

Tres cauſæ ob quas imagines in templis adhibitæ fuerint.

Ad Serenum Epiſcop. Maſſilienſ. lib. 9. Epiſt. 9.

Huic autem Baſilius aſſentitur, in Homilia ſua de quadraginta Martyribus. Nam magnifica (*inquit*) in bello geſta, & oratores ſæpenumero & pictores pulcherrimè demonſtrant. Hi oratione, illi tabulis deſcribentes: qui ambo multos ad res fortiter gerendas incitarunt. Quæ enim ſermo hiſtoriæ per inductionem præbet, eadem & pictura tacens per imitationem oſtendit. *Atq; hoc eſt quod præſtantium poëtarum operæ Picturæ loquentes olim dicta ſunt: & pictorum vicißim opera, tacita poemata nuncupata. Itaq; ſcripturæ atq; picturæ vſus idem eſt, eademq; vtilitas. Res enim, quæ leguntur, quando ad aures perueniunt, tunc ad mentem tranſmittimus: quasq; res in picturis contemplamur oculis, eaſdem etiam animis amplectimur. Quare ex pictura ac ſcriptura, vnum idemq; percipimus ſcientiæ commodum.*

Pictura loquens: poëma tacens.

Epiſcopus Sarisburienſis.

PRima princepsq; cauſa, ob quam Imagines in templis conſtitutæ fuerunt, ea hoc loco ponitur, vt populus ſcilicet ex earum aſpectu doctior, atq; peritior euaderet. Quamobrem eas Gregorius idiotarum libros nuncupat: & patres Concilij cuiuſdam recentis aiunt: *Plus diſcere breui ex imagine poſſumus, quàm ex ſcripturis longo ſtudio atq; labore.* Eáq; de cauſa Baſilius, pictam Imaginem hiſtoriæ ſcriptæ comparat. Quanquam ea, qua Hardingus vtitur, picturæ & poematis ſimilitudo proximè verum attingere videtur. Pictores enim atq; Poëtæ propter communem mentiendi facultatem pari iamdiu iure fuerunt. Gregor. lib. 9. epiſt 9. Concil. Senonenſe.

Horatius. Quidam de ijs ad hunc modum ſcripſit: *Pictoribus atq; Poëtis Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.* Poëtarum verò licentiam exponens Athenæus, ait: Οἷς λέγειν ἅπαντα, καὶ ποιεῖν ἔξεστι μόνοις: hoc eſt, *Quibus & dicere quiduis, & facere licet ſolis.* Eáq; de cauſa dixiſſe Cicero videatur: *Nihil negotij eſt hæc poëtarum, & pictorum portenta conuincere.* Itaq; quemadmodum Plato poëtas, propter inſtitutum mentiendi morem, e ſua republica profligauit, ita etiam Deus Opt. Max. pictores, hanc ipſam ob cauſam, e regione Iſraëlitica exterminauit. Quæ cum ita ſint, Hardingiana pictorum & poetarum comparatio non improbanda videatur.

Athenæus.

Cicero Tuſc. Quæſt. 1.

Plato.

Origen contra Celſum. lib. 4.

Quanquam iſta docendi populi via non ſatis commoda videtur, & expedita. E ſacerdotibus imagines fecerunt, & contrà ex imaginibus ſacerdotes. Sacerdotes enim illorum maxima ex parte oculos habent, neq; vident: aures habent, neq; audiunt: corda habent, neq; intelligunt: ora habent, nec loquuntur: deniq; ſuis imaginibus omni ratione ſimiles ſunt. Imagines ipſorum oculos non habent, & tamen finguntur, vt videant: aures non habent, tamen fabricantur, vt audiant: ora non habent, tamen in excelſo ponuntur, vt loquantur: in quo ſacerdotum propria officia faciunt. Ita nimirum populum ab audiendo Dei ſacroſancto verbo arcent ac prohibent: atq; imagines ſpectare, cum imaginibus colloqui, imagines audire, ab imaginibus inſtitui iubent.

Etſi autem contingere aliquando poſſet, vt populus aliquid hoc modo diſceret atq; perciperet, non tamen hæc legitima eſt ac ſolennis via, quã Deus populo adipiſcendæ ſcientiæ præſcripſit. Paulus ait: *Fides ex auditu eſt.* Multi fuerunt inter Iudæos ſimplices, idiotæ, imperitiq; homines plebeij: Deus tamen nullos vnquam huiuſmodi libros illis legendos propoſuit: ſed contrà, ſemper vetuit, apertè reclamauit, nunquam pati voluit. Si hæc tam explicata ſit facilisq; inſtituendi populi ratio, quid eſt, quòd qui maximè huiuſmodi magiſtrorum copia circunfluunt, ij maximè & ignari, & ſuperſtitioſi, & idololatriæ dediti ſunt? Verùm, vt concludam: Habacuk, & Ieremias prophetæ aiunt: *Conflatile eſt demonſtratio mendacij: Lignum eſt doctrina vanitatis.*

Rom. 10.

Habacuk. 2. Ierem. 10.

Hardingus. 11. Sectio.

SEcundus imaginum vſus eſt, vt mentes noſtras ad omnem pietatem excitent. Cum enim affectus & deſiderium hominis in diuinis ſpiritualibusq; rebus hebes ſit, quoniam corpus corruptibile mentem aggrauat: quando in imaginibus exprimitur & oculis noſtris ſubijcitur, quid Chriſtus pro nobis, quidq; pro Chriſto ſancti præſtiterint, tum acuitur, & commouetur ad ſimilem agendi voluntatem, atq; ad omne piæ ſanctæq; vitæ ſtudium. Quemadmodum enim cum in concione vel oratione verba apta audimus: ſic cum imaginum vultus & geſtus ad viuum delineatos intuemur, vel ad miſericordiam, vel ad lachrymas, vel ad lætitiam, vel ad ſimiles affectiones excitamur. In quo ſanè non minùs pictores, quàm aut Oratores, aut poetæ excellere ſemper ſunt iudicati.

Sapient. 9.

Qui

Qui exemplа deſiderat, ſecundum Nicenum Concilium conſulat, in quo
Lib. 4. inter alia egregia, quæ ad hanc rem pertinent, vnum reperiet de S. Euphemia Martyre, alterum de Abrahamo Iſaacum filium ſacrificante, æterna memoria dignũ, quorum illud Aſterius ſanctus epiſcopus, hoc Gregorius Nyſſenus elegantiſſimè deſcripſit. Virgilius Æneam lachrymantem, meliora ſperantem, ſe colligentem, conſilium de ſubleuandis ſuis grauiſſimis calamitatibus capientem facit, occaſione picturæ cuiuſdam, quam Carthagine viderat, in qua Troianum bellum deſcriptum fuit. Quod ſapiens ille poëta nentiquã feciſſet, niſi pictura permagnum haberet in commouendis affectibus momẽtum.

Ouidius etiam in Epiſtola Laodamiæ ad Proteſilaum virum profectũ ad militiam, ſic eam fingit ſcribentem de illius imagine, quam ex cera formandam curauit, quò abſentis deſiderium illo modo leniret, vt facilè intelligamus, imagines mirabilem quandam vim habere, vehementes affectiones excitandi, reſq; abſentes ſic quaſi præſentes adeſſent repræſentandi in animis ſpectantium. Ex omnibus exemplis, quæ in hanc cauſam adduci poſſunt, illud mihi longè illuſtriſſimum videtur, quòd Appianus ſcribit de C. Iulio Cæſare, libro 2. de Bellis Ciuilibus. Poſtquam enim Cæſar a ſenatoribus fuiſſet in Curia trucidatus, quidã ex amicis eius, vt facinoris huius immanitatem populo oſtenderet, Cæſaris lecticam in forum attulit, atq; ex ea imaginem illius ex cera factam, quæ viginti tria vulnera, belluino quodam modo in faciem ei, reliquasq; corporis partes impreſſa, hiantia quodammodo adhuc & ſanguine fluentia repræſentabat. Quo ſpectaculo populum ad vehementiorem iracundiam ac furorem accendit, quàm quauis oratione aut geſtu potuiſſet: quòd ſtatim apparuit. Cum primùm enim populus eam videret imaginem, nec dolorem ferre, nec furorem coërcere potuit: quin ſumma crudelitatis exempla in illius homicidij authores ſtatueret.

Tertia cauſa, propter quam imagines erectæ in templis fuerunt, eſt ad cõſeruandam rerum memoriam ad ſalutem noſtram neceſſariarum. Cum enim oculos in eas conycimus, memoria noſtra, quæ alioqui tenuis ac imbecilla eſt, colligit atq; amplectitur beneficia ac merita Seruatoris Chriſti: & pia ſanctorum exempla, quæ nos imitari debeamus: vt ſi tales fuerimus, quales ij fuerunt, diuina gratia per Chriſtum, conſequi poſſimus fœlicitatem, quam ij ſunt adepti, & vnâ cũ illis vita fruamur æterna. Atq; ij ſanè qui imagines in honore habẽt, ita animati eſſe debent, vt non modò res contemplentur in illis adumbratas, ſed eas etiam facto, & diligentiſſima imitatione præſtent.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVòd ad ſecundam attinet, quam ex imaginibus percipimus vtilitatem, quę in commouendis, concitandisq; animis verſatur, Hardingus ſibi neceſſarium eſſe iudicauit, ad Ethnicorum poëtarum auxilium confugere, Virgilium, atq; Ouidium, teſtes doctori Theologiæ ſanè nõ aptiſſimos: atq; illorum ad confirmandam cauſam futiliſſimas fabulas introducere, necnon vetuſtam Appiani, & prophanam hiſtoriam. Itaq; iam penè exhauſtus, & ad ipſas perueniſſe feces videtur. Miror oblitũm eſſe iunenis illius in Eunucho, qui quod Iouem in ta- In Eunucho.

bula pictum videret, ſtatim ad perſequendum ſuum iuuenile propoſitum penitus eſt incitatus, ac confirmatus. Imagines ſæpenumero mentes multis acribusq; affectibus incendere fateor, cœcumq; duco, qui contrà ſenſerit. Saluſtius ſcribit, Quintum Maximum, & P. Scipionem, quotieſcunq; maiorum ſuorum imagines intuerẽtur, illico fuiſſe inſitæ virtutis nobilitate, ad parem præſtãtiſſimorum facinorum laudem inflammatos. Verùm non quòd mentem vel delectare, vel incitare ſolet, id omne aptum etiam cenſeri debet eccleſiæ Dei: quæ orandi eſt, non ſpectandi domus. Atque vt vni prophanæ hiſtoriæ alteram obijciamus, priſci Lacedæmonij imaginem nullam, aut picturam in Senatu pati voluerunt, ne Senatorum mentes eo modo ab inſtituta deliberatione ad alienas cogitationes abducerẽtur. Enimuero Sapiẽs ait: *Aſpectus imaginis dat inſipienti cõcupiſcentiam.* Tertius fructus de cõſeruãda rerũ memoria, primo par eſt, ideóq; noua refutatione opus non habet.

Plutarchus.

Sapient. 15.

Hardingus. 12. Sectio.

IAm eò peruentum eſt, vt oſtendamus quemadmodum imagines adorari & honorari poſſint legitimè. Ille diuinus cultus, qui internè in ſpiritu & veritate conſiſtit, & ſignis quibuſdam externè declaratur, in agnoſcẽdo ſummo dominatu, qui quidem a Theologis propriè Latria *vocatur, ſoli ſanctiſſimæ Trinitati defertur. Sanctis autẽ imaginibus illum cultũ nequaquam tribuimus, ſed genus quoddam inferius reuerẽtiæ atq; adorationis (ſic enim nominatur)" qui nihil aliud eſt, quàm recognitio virtutis alicuius aut excellẽtiæ, externo ſigno, veluti religioſè oſculando, corpus inclinando, genu flectendo, alijsq; eiuſmodi teſtata. Quod quidẽ adorationis genus creaturis ſæpenumero tributum in ſcripturis reperimus: cuius nihilominus tota actio, non ad ipſas imagines" præcipuè, ſed ad res in illis repræſentatas refertur, tãquam ad verum propriumq; illius adorationis obiectum. Quãquam enim imaginis cultus ad ipſam primam principemq; formam, quam Archetypum doctiores vocant, trãsfertur, quemadmodum Baſilius docet: ille tamen ſummus cultus, qui* Latria *dicitur, ad ſanctam Trinitatem duntaxat pertinet, non ad reuerendam imaginem, ne fortè creaturarum, materiarumq; vt auri, argenti, lapidũ, ligni, aliarumq; huiuſmodi rerum cultores videamur.* Imagines nõ adoramus vt Deum, *(inquit Athanaſius)* neq; ſpem in illis ſalutis noſtrę collocamus, neq; cultum diuinũ illis exhibemus: ſic enim Ethnici faciebant: ſed hac adoratione ſeu reuerentia affectum quendam & pietatem in ipſa Archetypa teſtamur. Quare ſi earũ vel deformari vel dirimi figuram acciderit, non dubitamus truncos, vt verum lignũ comburere, ſiq; ex alia materia fuerint, ad eum vſum, cui maximè inſeruire poſſunt, adhibere.

Quemadmodum Imagines legitimè adorari poſſint. Cap. 17.

Sacras imagines Hardingus ſine ſpiritu & veritate adorari, cõfitetur.

" Inanis diſtinctio. Hebraicè enim legitur, *Non incuruabis teipſum.*

° Adorationis actio ad imaginem refertur, licèt non præcipuè.

Gregorius Secundinum quendam laudans, quòd ſeruatoris imaginem ad ſe mitti cuperet, quò imaginem propoſitam videndo, ad Chriſtum corde diligendum magis inflammaretur, poſt pauca in eam ſententiam verba, ſic habet: Scio quod Imaginem ſeruatoris noſtri non ideo petis, vt quaſi Deum colas, ſed ob recordationem filij Dei in eius ſermone recalefactas, cuius te imaginem videre conſideras. Et nos quidem non quaſi ante diuini-

Lib. ad Amphiloch. cap. 18.

In quæſt. ad Antiochum principem.

Libr. 7. epiſt. 53.

Hic Athanaſius, fictus eſt, non verus Athanaſius.

diuinitatem, ante illam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed & in throno sedentem recordamur. Et dum nobis ipsa pictura, quasi scriptura, ad memoriam filium Dei reducit, animum nostrum aut de resurrectione lætificat, aut de passione demulcet. *Hæc ille.*

Etsi homines coram imagine, aut triumphãte sanctæ Crucis signo in genua prouoluti precentur, non lignum lapidémue figuratum venerantur, sed Deum optimum colunt: quemq; sensibus percipere non possunt, eius imaginem & figuram venerantur ac colunt, iuxta ántiqua instituta, non in ipsa imagine acquiescentes, sed venerationem omnem, adorationemq; ad eum transferentes, qui repræsentatur.

Multa adduci e patribus possent de imaginum cultu: sed hæc sufficiãt. Ex quibus omnibus hoc vnum efficitur, quod quæcunq; reuerentia, honor, cultus imaginibus defertur, in memoriam & amorem & honorem archetyporũ redundat. Veluti, quãdo librum Euangelij osculamur, eo signo non pergamenũ, non chartam, non atramẽtum, in quo scriptum est, sed ipsum Euangelium veneramur. Quemadmodũ etiam cum Iacobus filij sui Iosephi tunicã sanguine Gen. 37. *hædino imbutam oscularetur, eamq; vlnis suis amplecteretur, & lamẽtabilẽ in ea luctũ effunderet, amoris eius & doloris affectio nõ in tunica cõstitit, sed ad ipsum Iosephũ referebatur, cuius infortunatam mortem (vt putabat) illa sanguinolenta tunica declarabat: sic Christiani homines signa reuerẽtiæ, charitatis, & honoris corã Christi, vel Apostoli, vel Martyris cuiusquã imagine exhibentes, cum interna quadam sua recognitione, cordiumq; deuotione, non in ipsis quidem imaginibus cogitationes suas defigunt, sed totum deferunt ad Christum, ad Apostolum illum, & Martyrem, tribuentes certa proportione id quod cuiq; tribui oportet, & creatorem omnipotentem a creatura secernentes: deniq; omnem honorem ac gloriam in vnum Deum conferentes, qui mirabilis est in sanctis suis. Huiusmodi imaginum veneratio nec impia haberi, nec contemni debet: pro qua * priscorum patrum testimonia Græcorum simul & Latinorum habemus: cui q; fidem luculentiorem quædam ' generalia concilia detulerunt, quæ earum euersores at q; oppugnatores damnarunt.*

* Falsum: nullus enim priscus pater, vel Græcus, vel Latinus vnquam docuit, vt imaginem oscularemur, ad eámue prouolueremur.

' Quæ nempe sexcentorum annorũ lineas transirent.

Episcopus Sarisburiensis.

AMplum admodum vestibulum Hardingus tam paruis ædibus extruxit. Omnis nostra de Adoratione quæstio instituitur & disputatio, quæ hic paucis verbis leuissimè transigitur. Cætera fuit leuis armaturæ quasi quædam velitatio. Neq; tamen ad id disertè respondet, quod quærebatur, hoc est, an imagines olim in templis constitutæ fuissent, vt adorarentur: sed suas tantùm cogitationes proponit, atque in eo contendit, vt quemadmodum rite adorari possint, doceat: in quo tamen, neque reliquis collegis suis, neque sibijpsi consentire videtur. Tandem in hanc sententiam concedit: *Adorationem huiusmodi, non præcipuè pertinere ad imaginem.* Quorum hic est sensus verborum. Caduca lapidis aut ligni creatura adorari potest, quanquam non præcipuè aut maximè, vt Deus ipse, qui ea repræsentatur. Atque ita mediam quandam ac incertam viam ingreditur: quasi dice-

ret, Imago adorari poteſt, & tamen adorari non poteſt: contrà, adorari non poteſt, & tamen adorari poteſt. Ad cuius rei confirmationem ficta quædam & commentitia Baſilij, & Athanaſij teſtimonia adducit: cum ſatis ſciat neutrum iſtorum patrum, vel voces vnquam huiuſmodi miſiſſe, vel iuſtam huiuſce mentionis cauſam habuiſſe: In illo duntaxat puerili Niceno Concilio ſecundo, inter alia eiuſmodi innumera pene mendacia atq; fabulas reperiuntur. Lector optime & Chriſtiane, ſi literis inſtructus es, intuere & perpende illud Concilium: tuq; ipſe meam orationem ipſa re longè inferiorem eſſe fateberis. Idem etiam ipſe Athanaſius vt hìc ad comprobandam imaginum adorationem inducitur, ſic alibi in eodem Concilio affirmare fingitur, Chriſtum in reliquijs oſſibusq; mortuorum habitare.

Concil. Nicen. 2. Act. 3.

Gregorius autem, quanquam de imaginibus verba diſertè facit, tamen de adorandis imaginibus nihil omnino habet. Ad extremum cum ne vnum quidem antiquum patrem proferre poſſit cauſæ ſuæ teſtem Hardingus, exceptis hiſce adulterinis & ſuppoſititijs aſtipulatoribus, non tamen erubeſcit gloriosè iactare ſe alios citare quàm plurimos potuiſſe. Iſtiuſmodi oſtentatione & inanis copiæ venditatione imperita natio ſæpe fallitur. Quid autem opus erat Hardingo, vel ficta illa ſua & commentitia diplomata iactare, vel inſulſo *præcipuæ, & minùs præcipuæ Adorationis* inuento rem ipſam in medio quodammodo dubióq; relinquere? Enimuero epiſcopi illius ſecundi Niceni Concilij ſibi videntur cum ex ſcripturis, tum ex antiquitatis monumentis euincere poſſe, imagines certiſſimè adorandas eſſe. Etenim, vt antè docuimus iſtas adhibent ſcripturas: *Adorate ſcabellum pedum ipſius: Adorate eum in monte ſancto ſuo: Omnes diuites populi adorabunt faciem tuam.* Ex his concludunt: *Ergo imagines ſunt adorandæ.* Theodoſius autem Mirenſis epiſcopus in eodem Concilio imaginum adorationem vehemẽter probat, & vnicè collaudat, propterea quòd archidiaconus ſuus eam in ſomno per viſum edoctus eſſet. Iccirco quidam ex ijs ait: *Venerandas imagines adoro, & id perpetuò docebo:* Alter, *Hiſtorias imaginum honoro, & palàm adoro.* Alius, *Imagines perfectè adoro:* Alius, *Eos qui diuerſum ſtatuunt, auctor & anathematizo.* Deniq; Concilium illud vniuerſum ſic ſanciuit: *Eos qui circa Adorationem imaginum laborant, aut dubitant, noſtra Synodus anathematizat.*

Ex libro Caroli Magni.

Pſal. 98. Pſal 47. Pſal. 44.

Concil. Nicen. 2. Act. 2.

Aiunt ſe ſcire *Imagines eſſe creaturas corruptibiles, ideoq; ſe nec vti, nec habere eas pro Dijs affirmant.* In quo ſibi perquam ſapientes videntur, qui ea ſcire poſſint, quæ volucres pueriq; cognoſcant. Ita de ſuis Idolis profiteri Ethnici conſueuerunt. *Iouem lapidem, non eſſe Deum* Cicero confitetur. Lactantius hac de re ita ſcribit: *Non ipſa, inquit, adoramus, ſed eos ad quorum imagines facta, & quorum nominibus conſecrata ſunt:* quæ quidem ipſius eſt Hardingi vox. Similia iſtis in Auguſtino, Athanaſio, Sozomeno, alijsq; reperire licet: atq; hæc defenſio, tum ſufficere, quemadmodum hodie, putabatur.

Aug. in pſa. 113. Athana. contra Gentes. Sozom. lib. 7. cap. 15. De Sophiſta Olympio.

Auguſtinus verò ait: *Quis puer interrogatus non hoc certum eſſe reſpondeat, quòd ſimulachra gentium os habent, & non loquuntur, oculos habe-*

Auguſtin. in Pſal. 113.

bent

bent & non vident? Cur ergo tantopere ſpiritus ſanctus curat ſcripturarum plurimis locis hæc inſinuare atq; inculcare, veluti neſcientibus? Reſpondet: *Quia ſpecies membrorum in eminenti collocata ſuggeſtu, cum honorari, atq; adorari cœperit a multitudine, parit in vnoquoq; ſordidiſſimum erroris affectum: vt quoniam in illo figmento non inuenit vitalem motum, credat numen occultum: & effigiem viuenti corpori ſimilem, ſeductus forma, & commotus authoritate, quaſi ſapientium inſtitutorum, obſequentium turbarum, ſine viuo aliquo habitatore eſſe non putet.* Alio in loco habet: *Cum in his ſedibus locantur, honorabili ſublimitate, vt a precantibus atq; immolantibus attendantur, ipſa ſimilitudine animatorum membrorum, atq; ſenſuum, quamuis ſenſu & anima careant, efficiunt infirmos animos, vt viuere atq; ſpirare videantur.* Iterum ait: *Quis adorat vel orat intuens ſimulachrum, qui non afficitur, vt ab eo ſe exaudiri putet, ac ab eo ſibi præſtari, quod deſiderat, ſperet?* Auguſt. in epiſto. 49. Augu. in pſal. 13.

Hæc omnia Ethnici tenuerũt, ideóq; Hardingiana defenſione præclarè muniti fuerunt: tamen idololatræ extiterunt, & vt Hieremias propheta loquitur, *Trunco dixerunt, Pater meus es tu, & lapidi, tu me genuiſti.* Quapropter iræ Diuinæ filij fuerunt: quandoquidem Dei veritatem in mendacium conuerterunt, & res creatas coluerunt, poſthabito creatore, qui eſt Deus benedictus in ſecula. Hierem. 2. Rom. 1.

Atque vt plebem ſimplicem in his erroribus magis confirmarent, multa inſtituerunt ficta miracula. Exanimes imagines ſudare, lachrymare, ridere, ab vno loco in alium migrare cogebantur: vt enim inter Ethnicos & Paganos Iouis imago hæc verba proloqui clarè potuit: *Chriſtiani omnes procul ablegentur:* vtq; Iunonis ſtatua interrogata vellétne Romam proficiſci, necne, facilè benignéq; annuit, ſeq; velle reſpondit: ſic etiam apud Chriſtianos ſimulachra eloqui didicerunt, quicquid eorum cuſtos, ſeu æditimus vellet. Beatæ Mariæ imago ſuam ipſa candelam obſeruauit: aliæq; omni morborum generi mederi potuerunt. Denique Nicolaus Lyra habet: *In eccleſia Dei populus ſæpe decipitur a ſacerdotibus, fictis miraculis, lucri cauſa.* Itaq; perſuaſum mortalibus fuit, imagines non tantùm nudas meráſque imagines extitiſſe, ſed etiam diuinæ cuiuſdam occultæq; virtutis participes fuiſſe, & digniſſimas proinde eſſe, quæ diuino quodam honore afficerentur. Euſeb. lib. 8. De Theotecno. Concil. Nicen. 2. Actio. 5. Nicol. Lyra in 14. cap. Daniel.

Magna hîc in adorandi ratione differentia fingitur inter *Latriam* & *Douliam. Latria cultus ille eſt, qui ad Deum pertinet* (vt Hardingus loquitur) *in recognoſcendo ſummo dominatu.* De doulia autem, quæ Latinè ſeruitus dicitur, & creaturæ debetur, nullum verbum facere ſatiùs duxit. Quare ſic noſtra ab Hardingo partiuntur officia, vt Deum colere, imaginibus ſeruire debeamus: atque hanc adorationem non oportet idololatriam, ſed idolodouliam appellari. Sic Lyranus ait: *Alterum genu honoratæ perſonæ flectere licet, ambo autẽ non niſi Deo.* Atq; hac inepti ſſima diſtinctionis forma rem omnẽ expedijſſe videtur. Quid ſi autem populus imperitus Græcè neſciat, neq; tam eruditè poſſit Latriam a Doulia ſeiungere, ſed alterum genus pro altero ſumat? Sic profe- Nicol. Lyra in Heſter. 3. ca.

étò in ecclesia Romana vsu iam venit, vt passim vtrumq; & promiscuè vsurpetur.

Quamobrem hæc distinctio hoc modo adhibita persimilis ei videatur, qua Medici vxor vsa aliquando dicitur, *Piper frigidum esse operatione, calidum energia.* Non enim rerum est hæc, sed nominum distinctio. Cicero inquit: *Bonum esse negas, Præpositum dicis. An minuis hoc pacto auaritiam?* Sic Hardingo respondere licet: Imaginum cultum non Latriam esse, sed Douliam statuis: Verùm, an minuis hoc pacto idololatriam?

Cicero de finib. 4.

Enimuero Constantinus episcopus Constantiæ in secundo Niceno Concilio dixit: *Ego Imaginibus cultum honoris exhibeo eundem, qui debetur viuificæ Trinitati: Et, si quis nolit idem facere, eum anathematizo, vt Marcionem & Manichæum.* In eodem quoque Concilio ita decretum fuit: *Non sunt duæ adorationes* (altera Latria, altera Doulia, sicuti Hardingus statuit) *sed vna adoratio, Imaginis, & primi exemplaris, cuius est imago.*

In libro Caroli Magni.

Concil. Nicen. 2. Actio. 4.

Similiter Thomas Aquinas, post diuturnam disceptationem, sic tandem concludit: *Imago & exemplar eodem genere adorationis colì debent:* & exempli causa ait: *Crux, seu Imago Christi adorari debet Latria, quoniã ipse Christus sic adorãdus est: & imago Deiparæ honorari debet Doulia, quandoquidem* (inquit) *ille cultus Deiparæ debetur.* Hanc Thomæ definitionem Holcotus reprehendit: atq; hac ratione vtitur: *Latria ad Deum solùm pertinet: imago autem Dei Deus non est: Quare Latria non est imagini tribuenda. Alioquin enim* (inquit) *Creator & res Creata, eodem cultu adorarentur.* Quanquam autem Henricus de Gandauo, Petrus de Aquila, Ioannes de Guuierra, Durandus, alijq; Scholastici doctores Holcoto consentiunt, eorumq; ad rationem vehementer accommodatum iudicium videtur: tamen is, qui *Fortalitium Fidei* conscripsit, Communem opinionem, & vsum ecclesiæ contrà valere affirmat.

Thomas in 3. Sent. dist. 2.

Holcot. in lib. Sapient. lect. 158.

Author Fortalitij: *Licèt hoc rationabiliter dictum videatur, tamen communis opinio tenet oppositum.*

Iacobus quidam Payua magnus illius causæ astipulator, non dubitauit hoc modo scribere, *Non tamen inficiamur, hac nos Latriæ Adoratione Christi præclarissimam Crucem colere, & venerari.* Quod autem Hardingus vniuersam adorationem ad rem ipsam refert, quæ repræsentatur imagine, Iacobus Nanclantus Clugiensis in Italia episcopus docet, imaginem & Archetypum vno eodem cultu adorari oportere. Hæc enim eius verba sunt: *Ergo non solùm fatendum est, fideles in ecclesia adorare coram Imagine, vt nonnulli ad cautelam fortè loquuntur, sed & adorare Imaginem, sine quo volueris scrupulo, quin & eo illam venerari cultu, quo & prototypon eius. Propter quod, si illud habet Adorari Latria, & illa habet adorari Latria.* Si dixerit Hardingus, hos errores vetustos esse, atque ab ecclesia sua Romana iam dudum reprobatos, meminerit Nanclantum Venetijs excusum fuisse Anno Domini 1557. Payuam verò Coloniæ anno 1564. ambos egregiè probatos, nec vlla animaduersione notatos.

Iacob. Payua. lib. 9.

Iacob. Nanclãtus in epist. ad Roman. cap. 1.

Cum hæc ita habeant quorsum Hardingi pertinet illa sua de Latria, & Doulia distinctio? Enimuerò, metuo ne illud Augustini de Ethnicis

dictum,

ctum, ad Hardingum eiúſq; ſuffragatores accommodare iure optimo liceat: *Nemo mihi dicat, Non eſt numen, non Deus. Vtinam ipſi ſic norint, quomodo nouimus nos. Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, Ara teſtatur.* Auguſt. de verbis Domini ſecundũ Matthę. ſermo. 6.

Marcellina hæretica multum eo nomine reprehenditur ab Auguſtino, quòd inter alia ſimulachra, Chriſti etiam imagini ſuffitum incenderet. Origenes autem habet, *Fieri non poteſt vt quis & Deum, & ſimulachrum colat.* Polydorus etiã Vergilius, homo recẽtis memorię inanem abuſum eccleſiæ, quem ſuo tempore inueteratum vidiſſet, perſtringẽs, inquit, *Nunc de ſimulachrorum cultu agamus: quem non modò noſtræ religionis expertes, ſed teſte Hieronymo, omnes ferè veteres ſancti patres damnabant, ob metum idololatriæ.* Déq; hoc ipſo vitio quo tum eccleſia vehementiſſimè laborabat ad hunc modum ſcribit: *Eo inſaniæ deuentum eſt, vt hæc pars pietatis parum differat ab impietate.* Eo nimirum eccleſiam Dei hæc Hardingiana Latriæ ac Douliæ diſtinctio perduxit. Aug. ad Quoduultdeum. Origen. contra Celſum. lib. 4. Polyd. Vergil. de Inuento. rerum. lib. 6. ca. 13 Ibidem.

Præſtantiſſimum huius mali Deíq; verbo cõuenientiſſimum remedium erit, ipſam mali cauſam funditus tollere. Sic pius ille princeps Ezechias ſerpentem æneam conulſit atq; cõminuit, etiamſi ea a Moſe ipſius Dei diſerto mandato conſtituta fuiſſet, etiamſi expreſſa Chriſti in cruce pendentis figura eſſet, etiamſi annis tot conſtitiſſet atq; duraſſet, etiamſi tam multa Deus per eam miracula edidiſſet. Sic ſanctitate præſtãs Epiſcopus Epiphanius Chriſti imaginem in velo depictam diſcerpſit, eamq; & contra Dei mandatum introductam, & rem ſuperſtitioſam, atq; eccleſia, Deíq; populo indignã eſſe cõfirmauit: quamuis Chriſti imago eſſet. Sic Theodoſius ſanctiſſimus imperator, edictum huiuſmodi in vniuerſis ditionibus ſuis promulgauit: *Signum ſeruatoris noſtri, quocunq; loco reperitur, tolli iubemus:* etſi ſeruatoris imago exiſteret. Sic in recente Concilio Moguntinenſi cauetur, vt ſi fortè imaginibus populus abuſus fuerit, eæ mox vel inſigniter immutentur, vel penitus amoueantur. Neque vſquam Dominus in verbo ſuo imaginum euerſores, ſed earum cultores ac fabricatores damnat. Deus inquit: *Laquei ſunt ad capiendum ſimplices.* Nouit cordis humani propenſionem: quare ait: *Maledictus, qui cæcum e via eduxerit.* Et, *Maledictus, qui lapidem offendiculi poſuerit, ad euertendum cæcum.* Epiphanius ad Ioannem epiſcop. Hieroſolymitan. Petrus Crinit. lib. 9. ca. 9. Cõcil Mogun. de imagin. Sapient. 14. Deut. 27. Leuit. 19.

FINIS.

DE SCRIPTVRIS VERNACVLE LEGENDIS,

ARTICVLVS DECIMVSQVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL laicis tum interdictum fuisse verbi Dei vernacula lectione.

Hardingus. 1. Sectio.

*LAicis tum interdictum fuisse, ne verbum Dei lingua vernacula legerent, sanè non inuenio. Neq; verò laicis vel tum, vel vnquam aliàs * præceptum fuisse reperio, vt verbum Dei sua lingua, si vulgaris & barbara esset, legerent. Per vulgarem atque barbaram linguam intelligo, omnes alias, vt antè, præter tres doctas principes q; linguas, Hebraicam, Græcam, Latinam. Quæ quidem olim natiuæ & maternæ tribus illis populis fuerunt: nunc autem nullis sunt vulgares ac vernaculæ, sed omnibus communiter addiscendæ, qui in scripturarum, cæterarumq; scientiarum cognitione versari volunt.*

* Falsum: nouit enim Hardingus iussum esse populum, vt scripturas legeret.

Episcopus Sarisburiensis.

QVæstionem hanc vniuersam Hardingus vno verbo luculenter expedijt. *Non comperio* (inquit,) *interdictum laicis fuisse, ne verbum Dei lingua vernacula legerent.* Quanquam hoc alij quidam collegæ sui, se planè sibi visi sunt comperisse, illáq; verba vsurpare non dubitarunt, *Nolite sanctum dare canibus:* ex quibus necessariò efficere voluerunt, laicis, quos cum ipsis collatos canes appellarunt, sacras scripturas vel attingere nefas esse. Hardingus autem, istud sibi minimè comparere, ingenuè confitetur. Quæ sanè breuis ad id quod quæritur, responsio sufficeret: si modò quidnam sufficeret, intelligere posset. Cætera verbis duntaxat cumulantur, atq; prætexuntur non necessarijs, vt manifestum faciam.

Adiungit Hardingus: *Neq; verò laicis, aut tum, aut vnquam aliàs præceptum*

optum fuisse inuenio, vt verbum Dei sua lingua legerent, si ea communis, & barbara esset. Primùm, quòd de præcepto intulit, a causa penitus alienum est: Deinde linguæ cæteræ omnes, tribus tantùm exceptis, barbarismi sine causa damnantur: Postremò, illa de populi vernacula lectione exceptio, mera strophа est, & sine sale iniecta litigandi materia. Quanam enim lingua homines plebeij legere aliquid, atq; intelligere possunt, præterquam vernacula, ac materna? Quemadmodum autem Tiberius Cæsar, in exteras prouincias & regiones longinquas mittere aliquando consueuit magnates quosdam suos, qui eas tanquam Proreges, & vicarij administrarent, neq; tamen eosdem, aut illò proficisci, aut omnino Roma exire passus est: sic etiam Hardingus, quanquam legendi verbi diuini licentiam laicis permittere videri vult, tamen eos ad Hebraicam, vel ad Græcam, vel ad Latinam linguam astringit, in quibus ne posse quidem legere certum habet.

Cornelius Tacitus in Tiberio.

Quòd autem plebs priscis temporibus & legere scripturas iussa sit, & eo sermone legere, quem intelligere posset, liquidò, multisq; modis constat. Atq; vt ex infinitis testimonijs ac certissimis argumentis pauca quædam delibem atque carpam, Dominus ipse ad populum suum dicit: *Audi Israel: sint verba ista, quæ ego tibi hodie præcipio in corde tuo: Et inculces ea filijs tuis, & loquêris de eis cum domi tuæ resides, & cum in via incedis, cum cubitum vadis, & cum surgis. Ligabis deniq; ea in signum ad manum tuam, eruntq; monumenta inter oculos tuos. Scribes quoq; ea super postes domus tuæ, & in portis tuis.*

Deut. 6.

Recens quidam author in primo Concilio Niceno decretum fuisse tradit, ne quis Christianus Bibliis domi suæ careret. Augustinus ad populum ait: *Nec solùm sufficiat quòd in ecclesia diuinas lectiones auditis: sed etiam in domibus vestris, aut ipsi legite, aut alios legentes requirite.* Chrysostomus ad suos ait: *Admoneo & rogo vt libros comparetis.* Rursus ait: *Audite seculares omnes: Comparate vobis Biblia, animæ pharmaca. Si nihil aliud vultis, vel nouum Testamentũ acquirite: Apostolum, Euangelia, Acta, cõtinuos & sedulos doctores.* Origenes habet: *Vtinam omnes faceremus illud, quod scriptũ est, Scrutamini scripturas.* Hieronymus de illo mulierum, qui cum Paula Bethleemæ versatus est, cœtu verba faciens, sic habet: *Non licebat cuiquam sororum ignorare Psalmos, & non de scripturis sanctis quotidie aliquid discere.* Quanquam autem in hisce forsan exemplis nonnihil reperiatur, quod in cõtrariam sententiam detoqueri posse videatur, tamen vel ipsa ratio Hardingum inducet, vt facilè existimet patres istos hoc voluisse, plebem oportere scripturas vsitato suo & vernaculo sermone legere. Basilius habet: *Quantum ferre potest humana natura, possimus esse similes Deo: similitudo autem illa sine cognitione nulla est: cognitio autem constat ex Doctrina: initium autem doctrinæ, sermo est: sermonis autem partes syllabæ & voces.* Horum autem hæc est analysis verborum: Homines nisi voces ipsas syllabásq; cognoscant, sermonem percipere non possunt: sermone autem minimè perspecto, doctrinæ expertes sint necesse est: sine doctrina verò, Deo similes esse nequeunt.

Cornelius Agrippa de vanitate scientiarum.
August. in capite Ieiunij.
Chrys. in Ioan.
Chrys. in epist. ad Colloss. hom. 9.
Origen. in Esai. hom. 2.
Hieronym. in epitaph. Paulę.
Basilius de spiritu sancto Ca 1

Hardingus. 2. Sectio.

Tres discrepantes sententia de scripturis vernacule legenda.

1. QVi hanc causam tractant, de scripturis a plebe vernaculè lgendis, eo-
2. rum tres diuersæ feruntur sententiæ. Aliqui planè nefas esse iudi-
cant, Biblia in vernaculam vllam, & plebeiam linguam conuertere. Aliqui
consentaneum esse existimant, vt quidem conuertantur, si modò temporis, &
3. loci, & personarum ratio habita fuerit. Aliqui scripturas sacras materno
& naturali cuiusq; gentis idiomate proponendas esse statuunt, sine vlla aut
temporis, aut loci, aut personarum ratione. " Prima opinio a paucis defendi-
tur, & vulgò improbatur. " Tertia ab omnibus nostri seculi schismaticis
propugnatur, exceptis Suenckfeldianis, qui scripturarum nullam habendam
esse rationem contendunt. Secunda maximè placet & probatur ijs, qui pru-
dentia ac pietate præstare, & de ecclesiæ salute in primis soliciti esse vi-
dentur, quiq; se a fide ea, quæ a principio duranit, non remouerunt. Hîc au-
tem, vt de prima sententia nihil dicam, quemadmodum qui tertiam ample-
ctuntur, secundæ moderationem reprehendunt, sic qui secundam tuentur, ni-
mis generalem tertiæ rationem probare non possunt.

" Hoc Romanę ecclesiæ institum est.

" Hæc Christi fuit & Apostolorum, & veterum patruum sententia.

Hardingus nō est ex hoc numero.

Episcopus Sarisburiensis.

TRes hoc loco proponuntur discrepantes sententiæ: Prima laicis vniuersis, & singulis qualibet scripturarū particula interdicit: Tertia cunctis hominibus quamuis earundem sine exceptione partem legere permittit: Inter hasce duas extremas sentētias media est secunda.

Harum prima, inquit Hardingus, ab omnibus fere improbatur. Quāquam profectò ex ijs, quæ ipse in 14. huius Articuli sectione scripsit, apparet, hanc ipsam esse Romanæ ecclesiæ & consuetudinem, & sententiam. Ea enim ecclesia, vt ait, & nouas omnes translationes damnauit, nec veteres tamen approbauit, neq; Gothicam illam ab Vlphila, neque Dalmaticam ab Hieronymo editam: nec suam ipsa proposuit vllam. Hinc apertissimè constat ecclesiæ Romanæ vsum atq; opinionem a plerisq; vituperari, paucis admodum probari. Tertia opinio, quæ cunctis mortalibus licere contendit scripturas promiscuè liberéque legere non nisi quorundam est schismaticorum, (inquit Hardingus) & nimis latè patet. Quanquam hanc ego vtcunq; latam rationem, & Christo, & eius Apostolis, & vniuersæ doctorum antiquitati probatam fuisse conuincam. Quare ex Hardingi decreto efficitur, Christum, Apostolos, omnésq; veteres doctores schismaticos, atque hæreticos extitisse.

Secunda sententia, inter vtramq; media est, eaq; ab Hardingo, nonnullisq; alijs, qui fidem nullo tempore suam immutarunt, defenditur. Quanquam Hardingus, fidem vt aliqui ferunt, sępius commutauit: quo minùs facilè in eo numero censeri potest. Atqui ea cæteris omnibus inprimis probatur. Equidem cum verbi diuini hæreditas ad omnes homines communiter, æqualitérq; pertineat, eam paucis adiudicare, idq; tanta temporū ac locorum adhibita cautione, iniquissimum meritò

ritò videatur. D. Paulus ait: *Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.* Rom. 15. Basilius habet: *Scriptura diuinitus inspirata, instar est cuiusdam communis ἰατρείου, ex quo quisq; aptum morbo suo remedium eligere possit.* Basil. in psal. 2. Augustinus habet: *Deus in scripturis, quasi amicus familiaris, sine fuco loquitur ad cor doctorum & indoctorum.* August. epist. 3. ad Volusianũ. Itaq; quod Hardingus verbum Dei tam generale, tamq; omnibus & morbis & ingenijs, & naturis aptum, paucis quibusdam quasi ius suum proprium attribuit, in eo & Deum atrociore ignominia, & fidelem Dei populum grauiore iniuria afficit, quàm si solis radios perinde cũcluderet, & certis quibusdam personis vendicaret, vt diuites solummodo non pauperes recrearent: certis tantùm personis, non omnibus hominibus affulgerent. Hæc quidem media via, nulla via est: nec ista vel scripturis, vel sanctis patribus, sed consilij humanæq; rationis momento expenduntur.

Hardingus. 3. Sectio.

SCripturas autem lingua vernacula proponendas non esse, vt totæ ab omni hominum genere legantur, sine vlla temporis, loci personæue restrictione, hisce considerationibus persuasi videntur. Primò id parum esse necessarium: deinde, minùs esse consentaneum: tertiò, non esse vtile: quartò periculosum & noxium esse: postremò quanquam de eo conueniret, dandam esse plebi licentiam Biblia vernaculo sermone legendi, tamen translationes recèns ab ijs compositas, qui se ab ecclesia catholica dissociauerunt, probandas non esse, vtpote falsitatis, & erroris meritò suspectas.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆ tam altè repetitæ causæ, nunquam vel a Mose, vel a Christo, vel ab eius Apostolis, vel ab antiquorum patrum quoquã excogitatæ fuerunt: sed iam demùm introductæ sunt ab ijs hominibus, qui orbem terrarum iam longo tempore ignorantia decepetunt, & porro decipere conãtur. Christus ait: *Qui malè agit, odit lucem.* Ioan. 3. Atq; ipse Hardingianus Amphilochius habet: *Naturalis prouidentia est malè errantiũ, auferre de medio testimonia veritatis.* Amphil. in vita Vincentij. Sic Philistæi, quò Iudæos arctiore quodam seruituris vinculo constringerẽt, omnibus eos armis bellicísq; instrumentis priuarunt ac denudarunt: neq; dubium est, quin eis perinde persuaderent, ac nunc Dei populo Hardingus, neq; necessarium, neq; consentaneum, neq; commodum illis esse arma tractare. 1. Reg. 13. Chrysostomus verò scripturarum lectionem laicis hominibus magis & necessariam, & conuenientem, & fructuosam esse scribit, quàm vel Monachis, vel sacerdotibus, vel quibusuis aliis. Hæc sunt eius verba: *Hoc est, quod omnia quasi vna quadam peste corrumpit, quòd lectionem diuinarum scripturarum ad solos putatis Monachos pertinere: cum multò vobis magis, quam illis, sit necessaria. Itaq; multò est grauius atq; deterius, rem superfluam esse putare legem Dei, quàm illam omnino non legere. Hæc enim verba sunt,* Chrysosto. in Math. hom. 3.

De Diabolica prorſus meditatione premũtur.

quæ de Diabolica prorſus meditatione promuntur. Itaq; ex Chryſoſtomo intelligimus, haſce reconditas Hardingi rationes a Diabolica quadam meditatione eſſe profectas.

Hardingus. 4. Sectio.

PRimùm, quod promiſcua multitudo, & plebs omnium ordinũ, ac graduum ſcripturas ſacras vernacula lingua neceſſariò legere debeat, aiunt nunquam ſe hactenus in ijſdem ſcripturis reperire potuiſſe. Irenæus ſcribit Apoſtolos alienigenis & Barbaris nationibus fidem prædicaſſe, etiam ijs, qui alieno barbaroq; eſſent ſermone, illoſq; audito Euangelio in Chriſtum credidiſſe ait, & traditionum rationem, quam ipſis Apoſtoli commiſerunt, ſeruantes, ſalutem ac fidem ſuam in cordibus ſcriptam habuiſſe, ſine ſtylo, aut calamo, & atramento, & omnibus omnino literis. Præterea docet, ſi nulla nobis Apoſtoli ſcripta reliquiſſent, tamen ſaluos nos fore per traditionem, quam illis mandarunt Apoſtoli, quibus eccleſias ſuas commiſerunt, vt multæ alienigenarum gentes per eandem ſeruantur. Lib. 3. aduerſus hæreſes ca. 4.

Hilarius etiam oſtendens diuinæ voluntatis myſterium, & beatiſſimi regni expectationem maximè & præcipuè annunciari tribus illis linguis, quibus Pilatus Dominum Ieſum Chriſtum in cruce Iudæorũ eſſe regem ſcripſit: fatetur nihilominus, multas barbaras nationes veram Dei cognitionem adeptas eſſe per Apoſtolorum prædicationem, & fidem eccleſiarum, quæ apud illas ad eam vſq; diem permanſit. Ex quo animaduertimus, indoctas barbarasq; gentes, fidem conſeruaſſe ſine literis & ſcriptis, quippe quorum imperiti eſſent, per traditionem ac prædicationem, non minùs, quàm cæteras gentes, quæ doctarum linguarum Hebraicæ, Græcæ, Latinæ, adiumentis vterentur. Prolog. in explanationem Pſalm.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVod ad primam hanc θεωρίαν attinet, vmbras quaſdam Hardingus inanes conſectatur, quibuſcum acriter dimicat: itaq; expedita ſit victoria neceſſe eſt. Non enim promiſcuam atq; ex omni genere conflatam multitudinem totas ſcripturas neceſſariò legere oportere contendimus. Hoc Hardingi duntaxat ſomnium eſt. Aliud eſt, quod dicimus. Multos cæcos, plures indoctos eſſe nouimus, qui legere non poſſunt. Sic autem affirmamus, in eccleſia primitiua, qui legere ſcripturas vellent, atq; poſſent, id tum legitimè facere ſine cuiuſquam reprehenſione potuiſſe. Itaq; Auguſtinus, vt ſuprà meminimus, ſic habet, *Aut ipſi legite, aut alios legentes requirite.* Auguſt. in capite Ieiunij.

In prima Euangelij promulgatione, & ipſis quaſi incunabulis, gentes quaſdam Barbaras, quæ Chriſti religionem amplexæ eſſent, & libris & literis caruiſſe fateor. Non tamen aut quid illis tenendum eſſet ignorarunt, aut liberum ijs ac integrum fuit, vt quiduis tenerẽt. Erant tum in eccleſia munera quædam eorum, qui Catechiſtæ dicerentur, quorum illud fuit officium, vt perpetuò fidei principia populum docerent,

rent, non ſcriptis ſed viua voce. De his mentio fit in Actis Apoſtolorum, in Concilio Niceno, atq; alijs in locis. Iſtuc muneris Origenes ille antiquiſſimus & doctiſſimus pater in eccleſia geſſit Alexandrina. Hanc inſtitutionem Dionyſius θεοπαράδοτα λόγια vocat, hoc eſt, *oracula diuinitus edita:* eáq; ait ab vno ad alium tranſijſſe nõ ſcripto, ſed voce, ἐκ νοὸς εἰς νοῦν, *a mente ad mentem.* Neq; verò traditiones iſtæ, arcana vlla aut recondita hominum inſtituta & inuenta continebant, ſed eandem ipſam doctrinam, quæ ſacrarum literarũ monumentis conſignata eſſet. Sic ipſum Euangelium, totáq; Chriſti religio traditionis nomine appellata eſt. Sic Tertullianus fidei Articulos *veterem traditionem* vocat: ſic fidem de ſancta Trinitate Concilium Conſtantinopolitanum *traditionem* nominauit: & illud de duabus in Chriſto naturis dogma in eodẽ concilio vocatur *Apoſtolorum viua traditio.* Ita in Socrate ſcribitur: *Credimus in vnum Deum patrem, ſecundùm Euangelicam & Apoſtolicam traditionem.* Ita Baſilius traditionem appellat, *Credere in patrem, filium & ſpiritum ſanctum.* Quapropter Paulus ait: *Tenete traditiones, quas accepiſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam.* Hiſce verbis Apoſtolorum doctrina traditio dicitur. Atq; hoc eſt, quod Cyprianus ait: *Vnde eſt iſta traditio? An de Dominica, & Euangelica veritate deſcendens: an de Apoſtolorum mandatis, atq; literis veniens?*

Actor. 19. Concil. Nicen. 1. can. 14. Origen. Catechiſta. Euſeb. lib. 6. ca. 20. Diony. in eccl. Hierarc. Tertul. de præſcripti. aduerſus hæreticos Concil. Conſt. 6. Act. 4. Eadẽ Actione. Socrates lib. 2. ca. 10. Baſil. de ſpiritu ſancto. 2. Theſſ. 2. Cyprian. ad Pompeium.

Ita populi barbari traditione, vocéq; inſtituti, & omnes fidei partes accuratiſſimè edocti fuerunt, atq; vt Irenæus loquitur, *Scriptam habuerunt ſalutem per ſpiritum in cordibus ſuis,* ad quam peræquè alligati fuerunt, ac ad vlla Apoſtolorum ſcripta & literas. De huiuſmodi viua euidentéq; doctrina D. Paulus loquitur: *Chriſtus ob oculos Galatis depictus & crucifixus fuit.* De ea etiam ad Philippenſes meminit: *Hoc precor, vt charitas veſtra adhuc magis ac magis redundet, in cognitione, & in omni ſenſu.* Itaq; Barbari licèt eſſent, tamen perfectam vniuerſæ religionis fideíque in Chriſtum rationem reddere potuerunt. Sic enim de illis ſcribit Irenæus: *Si quis illis annunciaret ea, quæ ab iſtis hæreticis inuenta ſunt, ſtatim clauderent aures.* Similiter, ſi quis illis commemoraret, ſacrorum Chriſti myſteriorum coaminationem, Tranſſubſtantiationem, realem, & carnalem præſentiam, aliáque eiuſmodi teterrima flagitia, quæ nunc in eccleſia romana obtinent, & acerrimè defenduntur, *Fugerent,* vt inquit Irenæus, *Longo longiùs, ne audire quidem ſuſtinentes blaſphemum colloquium.* Quare nihil illis gentibus ad perfectam & cumulatam ſuis artibus inſtitutionem defuit, quantumuis & barbaræ eſſent, & literis carerent.

Irenæus lib. 3. cap. 4. *Scriptam habentes ſalutem per ſpiritum in cordibus ſuis.* Galat. 3. Philip. 1. 1. Pet. 3. Irenæus. li. 3. cap. 4. Irenæus in eodem capite.

Hanc igi autẽ collegæ populum nec docere volunt, quod eſt ipſorũ officium, nec ſacras literas legere, & ſe per ſe docere permittunt. Non ine cauſa Chriſtus ad eos dixerit, vt olim ad alios illis ſimillimos: *Væ vobis ſcribæ & Phariſæi: clauditis regnum cælorum coram hominibus, & nec ipſi intratis, nec alios, qui volũt, ſinitis.* De talibus Irenæus in proximo capite loquitur: *Hoc non eſt ſanantium, nec viuificantium, ſed magis grauantium, & augentium ignorantiam. Et multò verior hîc lex inuenitur, Maledictum dicens omnem, qui in errorem mittit cæcum in via.*

Matth. 23. Irenæus lib. 3. cap. 5. Deut. 27.

Hardingus. 5. Sectio.

Verbum Dei malarum cogitationũ occasionẽ offert.

QVod autem minimè consentaneum & decorum sit, vt omnia hominum genera sine delectu sacras literas legere permittantur, non opus est, vt aliquid dicam: causas per se quisq; prudens facilè perspexerit. Hoc quidem certum est, nonnulla capita atq; historias veteris Testamenti, eam materiam continere, quæ malarum cogitationum occasionem præbitura videatur si mulieres, virgines, adolescentes ea legere sinantur. Gregorius Nazianzenus, quem Græci Theologum appellabant, ait, grauissimis rationibus commotus, non omnium hominum esse officium de Deo rebus q; sacris disputare, neque consentaneum esse, vt id in omnibus temporibus atq; locis fiat, vel vt res omnes ad Deum pertinentes discutiantur. Quæ cautio locum non habet, quando omnibus permissa est curiosa, & vernacula lectio.

Lib. 1. Theologia.

Nazianzenus non de lectione, sed de contentione & disputatione loquitur.

Episcopus Sarisburiensis.

NEgat esse consentaneum aut honestum Hardingus, vt populus sacras legat scripturas: quasi quidẽ apertioribus verbis diceret, Neq; consentaneum neq; honestum est, vt Deus ad quemuis simplicem & plebeium hominem sine delectu loquatur. Quanquam aliud Deus, & planè cõtrarium dicit. Augustinus habet, quemadmodum suprà commemorauimus: *Deus in scripturis, quasi amicus familiaris loquitur ad cor doctorum & indoctorum.* Non enim personarum Deus rationem & delectum habet. Si Dei populum minimè deceat Dei sacrosactam voluntatem legere & cognoscere, quos tandem deceat? Periculum autem illud, ne imaginationibus, prauisq; cogitationibus ansa daretur, imaginarium est. Dauid propheta inquit: *Eloquia Domini, eloquia casta.* Rursum inquit: *In quo corrigat iuuenis vitam suam?* Respondet, non fugiendo, sed *seruando sancta eloquia tua.*

August. ad Volusianum epist. 3. *Loquitur ad cor & doctorum & indoctorum.* Act. 10.

Psalm. 11.

Psalm. 118.

Hardingum autem ingenuè, & simpliciter loquutum quis credat quando eo se consilio, ne iuuenum animi improbis cogitationibus exerceantur, a verbi Diuini, quod peccatum vbiq; exagitat, lectione illos abduxisse profitetur: cum interim ijs Ouidium, Terentium, Propertiũ, aliósq; consimiles authores, qui pro maxima parte sceleris exempla ac magistri sunt, legendi licentiam permittat? Enimuero, si sacrosanctum Dei verbum impiarum cogitationum occasio quæ tam & irritamentum fuerit, (quæ verba tantæ blasphemiæ plena, mitto Hardingum, non omnibus artubus cohorruisse scribentem) vulgò exiltimatum est, nonnullos in ecclesia Romana cœlibes sacerdotes, ad eas tam esse propensos, quam vllas mulieres, virgines, iuuenes. Neq; enim vel togæ, vel pileo animi tolluntur, & trucidantur affectiones.

Nazianzenus. Theologiæ. lib. 1.

Nazianzenus non de scripturarum lectione, sed de cõtentiosa quadam de Deo, rebúsq; sacris disceptatione ac disputatione verba facit: qua Paulus audientes sæpenumero supplantari testatur. Atq; hoc esse videtur, quod Cyprianus habet: *De Deo etiã vera dicere periculosum est.* Ex his Hardingus ineptè concludit: *Non decet quenquam de Deo concertare ac*

2. Timoth. 2.

Cyprian.

Lib. 1.

tare ac differere: Ergo Laicos nõ decet ſcripturas legere. Rabbini, fateor, iuſtis de cauſis, homines plebeios a quorundam veteris Teſtamenti capitum lectione prohibuerunt, quouſq; ætate ſimul & iudicio maturuiſſent. Non enim ſcripturæ Dei eiuſdem ſunt vniuerſæ rationis. Quædã partes faciles ſunt, quædam obſcuræ: quædam rudibus, quædam doctioribus, omnes populo aptæ, eiúſq; cauſâ inſtitutæ. Summæ verò incogitantiæ ac imprudentiæ eſſet, ab obſcuriſſimis ordiri. Sic Iuſtinianus viam ac rationem legendi iuris proponit: quos nempe libros ac titulos primo anno, quos ſecundo, quos deinde ſequẽtibus legi velit. Nam alioquin, qui in legendis authoribus verſari nullo ordine voluerit, operam & oleum perdiderit. In Proœmio Pandect.

Quòd autem Hardingus minimè conſentaneum eſſe affirmat, *vt ſcripturæ ab omnibus omnino hominibus legantur ſine exceptione*, & apertiùs & cauſæ ſuæ conſultiùs feciſſet, ſi nobis diſertè expoſuiſſet ex omni populo quas perſonas excipiendas eſſe iudicaſſet. Si ſenes reſponderit: id verò conſentaneum minimè eſſet. Si pueros: Paulus Timotheum a puero in ſcripturis educatum atque enutritum fuiſſe ſcribit: neq; id minùs conſentaneum vnquam iudicauit. Si indoctos, Chryſoſtomus habet: *Nihil opus eſt ſyllogiſmis: Ruſtici, aniculæq; intelligũt.* Si mulieres, hoc nimirum illud erat, quod Iulianus ſceleratiſſimus imperator Chriſtianis obijciebat, fœminas Chriſtianas adeo eſſe ſcripturarum peritas. Nazianzenus autem pro ſorore ſua Gorgonia reſpondet, eam cum in vetere, tum in nouo Teſtamento exercitatiſſimam & eruditiſſimam fuiſſe. Si virgines, Hieronymus teſtatur eas virgines, quæ cum Paula degerent, coactas fuiſſe ſcripturas diſcere. Si iuuenes, aut adoleſcentes, Cyrillus habet: *In ſacris literis educati, fiunt poſtea religioſiſſimi, quamuis non æquè eloquentes.* Si pauperes: Paulus ait: *Non multi genere nobiles* fuerunt Corinthi inter eos, qui primi Euangelium amplexi ſunt. Si hæreticos, Auguſtinus Manichæorum hæreſi deditus, legendis ſcripturis ad fidem orthodoxam perductus eſt. Si Ethnicos, D. Lucas Eunuchum reginæ Candaces dynaſten, hominem Ethnicum, ſcripturas legiſſe, nec reprehenſum eſſe ſcribit.

2. Timoth. 3.

Cyrill. contra Iulian lib. 6. Nazianzen. in funebri oratione de Gorgonia.

Hieronym. in Epitaphio Paulæ.

Cyrill. contra Iulian. lib. 7.

1. Corinth. 1.

Confeſſ. lib. 8. ca 12.

Act. 8.

Iam verò ſi nec ſenes, nec pueri, nec eruditi, nec indocti, nec mulieres, nec virgines, nec iuuenes, nec adoleſcentes, nec pauperes, nec diuites, nec hæretici, nec Ethnici a verbi diuini lectione repellantur, quod tum genus reliquum eſt hominũ, cui interdictum velit Hardingus? Si hiſce ſingulis ſcripturarum lectio conueniat, quibus quæſo non conueniat?

Hardingus. 6. Sectio.

SCriptura etiam ipſa (inquiunt) oſtendit non eſſe conſentaneũ vt ſcripturæ omnibus perſonis communes ac vulgares fiant. Hoc enim ipſe Chriſtus ſuis verbis affirmat, in quibus ad Apoſtolos ait. Vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: [a] reliquis autem per parabolas, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. [b] *Ii quibus eſt datum noſſe hæc myſteria, nulli ſunt alij, niſi Apoſtoli, eorum q; ſucceſſores, ſeu diſcipuli. Ij verò,*

Luc. 8.

[a] Hi reliqui fuerunt Scribæ & Phariſæi, & eiuſdẽ ordinis alij.

[b] Falſum: Chriſtus enim ait, *Hæc myſteria abſcondita ſunt a ſapiẽtibus, & prudẽtibus, & reuelata parvulis.* Matth. 11.

quibus hoc minimè datum est, & quos parabolas discere oportet, sunt eiusmodi, quibus potius sit non nosse ista mysteria, quàm nosse, ne fortè ijs abutantur & grauiùs condemnentur, si ea parui faciant, quod hominibus plebeijs usu venire animaduertimus.

Episcopus Sarisburiensis.

IGnorare Dei verbum multò præstaret Hardingo, quàm eo sic nefariè abuti. Illi quibus Christus regni cœlorũ mysteria enunciare noluit, non laici plebeiúe homines fuerunt, quemadmodũ Hardingus opinatur, sed episcopi, Pontifices, Doctores, Scribæ, Pharisæi, cæteriq; cósimiles perditissimi homines, quos Dominus in cordium suorum duritiem tradiderat, id quod ex ijs verbis apparet, quę Christus e propheta Esaia recitauit: *Domine indura cor huius populi: obstrue aures: occæca oculos: ne fortè cõuertantur, & seruentur.* Atq; ita antiquus ille Pater Irenæus, qui mox Apostolorum ætati successit, ea interpretatur, eóq; hæc Pauli verba refert: *In quibus Deus huius seculi excæcauit corda infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangely Gloriæ Dei:* Similiter etiam hæc verba: *Tradidit illos Deus in reprobum sensum.* Et ad extremum eos Pharaoni atq; Antichristo confert. Itidem Dionysius Carthusianus, cuius authoritatem (scio) non respuet Hardingus de illis habet: *Iusto Dei iudicio negata est illis prædicatio Euangelij, tanquam indignis intelligentia spirituali.*

Esai. 6.

Irenæus lib. 4. ca. 48.

2. Corinth. 4. Rom. 1.

Dionys. Carth. in Lucam ca. 8.

Ita nimirum Hardingus, quò causam suam facilius obtineat, dicere non erubescit, vniuersum Dei populum, seipso duntaxat, paucísq; alijs exceptis, cæcum esse, reprobum esse, a Deo maledictum esse, abiectum esse, cordium suorũ duritię permissum esse, spirituali intelligentia indignum esse, a mẽte scelerata oppressum & constrictũ esse, Pharaoni atq; Antichristo similẽ esse. Vsq; adeo de laicis hominibus meritus est Hardingus. Gerson autẽ ex Hardingi cohorte doctor, habet: *Licèt iudicium & conclusiones fidei authoritatiuè spectent ad Prælatos, & doctores, tamen ad alios, quàm ad Theologos potest deliberatio pertinere: sicut & cognitio super his, quæ fidem respiciunt: ita etiã, vt ad laicos hoc possit extẽdi, & plus aliquando, quàm ad multos clericorum.* Sic Panormitanus ait: *Magis credendum est laico afferenti scripturas, quàm Papæ & Concilio generali.*

Guilielm. Gerson. *Quæ veritates de necessitate salutis credẽda.* Corollar. 4.

Abbas Panormitanus.

Ex his cognoscimus Deum populo fideli sacrorum mysteriorum cognitionem nequaquam præcluisse. Hugo Cardinalis ad hunc modum illa verba exponit: *Vobis datum est: Vobis, qui libenter auditis, & fidem habetis.* Atq; ipsa Glossa ordinaria sic habet: *vobis, qui fideles estis: sed Pharisæis incredulis sancta non sunt danda.* Quòd autem Hardingus ait, *Mysteriorum scientiã ad Christi solos Apostolos, eorumq; successores pertinere,* Scito, Christiane lector, ex ipsius Hardingi decreto, Apostolorũ successores, neq; sacerdotes esse, neq; Diaconos, neq; Monachos, neq; fratres, neq; Cardinales, sed tantùm episcopos. Sic enim est ab Anacleto definitum: *Episcopi Apostolorum Domini, Presbyteri verò septuaginta duorum discipulorum locum tenent.* Tanto conatu Hardingus, & seipsum,

Hugo Cardin. in Luc. ca 8.

Glosa. ordinaria.

Anacleti epist. 3. dist. 21. In Nono.

& maxi-

& maximam eccleſiaſtici ſui ordinis partem, & vniuerſam plebem a cœleſtis regni myſterijs repellere atque arcere contendit.

Hardingus. 7. Sectio.

Ad Hilariũ in Pſalm. 2.

*A Multis * antiquis, & fide digniſſimis authoribus proditum eſt, in gente Iſraelitica, ſeptuaginta duntaxat ſeniores legere ac intelligere potuiſſe myſteria ſacrorum librorũ, quos Biblia vocamus. Cum enim literæ Hebraicæ vocalibus careant, illi ſoli ſcripturam per conſonantes legere potuerunt: eoq́, modo vulgus ab eiuſdem lectione excluſum fuit, Dei quadam * ſpeciali prouidentia, vt exiſtimatur, ne Margaritæ proijcerentur ante porcos, hoc eſt, eos, quibus illud munus non ſit commiſſum, vtpote propter immodeſtam curioſitatem, & vitam impuram indignis.*

* Falſum: nihil enim Hilarius tale habet.

* Falſum: a peruerſa diuinæ prouidẽtię interpretatione natum. Populus porci.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VT vera eſſent, quæ Hardingus adduxit, tamen Hilarij de lingua Hebraica iudicium parui momenti videatur eſt neceſſe. Nam in eundem pſalmum ſcribens, vehementer labitur in Hebraico vocabulo *Bereſchith*, vtpote illius linguæ penitus imperitus: cúmq; etiam Hieronymus eo nomine reprehendit, quòd Hebraicum hoc verbum *Oſanna* non rectè interpretetur. Verùm Hardingus vt ſæpe ſolet, authorem ſuum corrumpit, & ementitur. Nihil enim Hilarius habet eiuſmodi. Id modò ait, Hoſce ſeptuaginta duos doctores ſeu ſeniores, viros fuiſſe inſigni eruditione præcellentes, ideóq; illorum iudicium ipſi vehementer probari.

Hilarius in Pſal. 2.

Hieronym. ad Damaſum.

De prima punctorum inuentione ac vſu Rabbini ipſi minimè conſentire exiſtimantur. Alij Moſi in monte tradita: alij ab Eſdra inuenta: alij a Tabaritis, qui Iudæorum Canoniſtę, & traditionum Magiſtri fuerunt, excogitata ea fuiſſe ſcribunt. Vtcunq; verò fuerit, haud magni refert. Quòd autem Hardingus in omni Iudaica gente nullum, paucis admodum exceptis, linguam Hebraicam legere potuiſſe, confirmat, ipſe eiuſdem tam peritus, in eo vel non ſatis attendiſſe quid diceret, vel grauius aliquid commiſiſſe cenſeatur eſt neceſſe.

Neq; enim ignorat, Dominum toti plebi mandaſſe, vt verba legis in poſtibus oſtiorum, & tunicarum fimbrijs deſcriberet. Præcepit etiam Dominus, vt qui in animo haberet vxorẽ ſuam dimittere, priùs diuortij libellum ſcriberet, quàm nuncium ei mitteret. Quòd ſi autem Hardingus reſponderit, aliquem ex hiſce eruditis ſenioribus ſeu doctoribus ſcribere pro illis potuiſſe, tamen in Machabæorum libro ſic habetur: *Cæpit populus Iſrael ſcribere in tabulis.* Mardochæus rerũ euenta ac caſus omnes, Hieremias plagas imminentes, Baruchus verba Hieremiæ ſcripſiſſe traduntur. In Euangelio ſceleratus œconomus debitori dicit, *Accipe tabulas tuas, ſede, & ſcribe.* Videat autẽ Hardingus, quemadmodũ iſti omnes ſcribere potuiſſent, ſi legere neſcirent: aut quorſum ſcripſiſſent, ſi ne legere potuiſſent. Horum ſanè nullus ex ſeptuaginta

Deut. 11.
Deut. 24.
Machab. 13.
Hither 9.
Hierem. 51.
Baruch. 1.
Lucæ. 16.

2.Reg.23. Luc. 4. duorum ſeniorum munero fuiſſe videtur. Perinde eſt quòd Ioſias rex legis volumen in muro reperit, & legit. Cum Chriſtus Eſaiam prophetam in ſynagoga legeret, & interpretaretur, populus nõ lectionem (nam legere omnes pene potuerunt) ſed interpretationẽ duntaxat miratus eſt. Philippus Eunucho dixit: *Intelligis ea, quæ legis?* Cum Chriſtus in crucem ſublatus eſſet, D. Ioannes ait, *Hunc titulum multi Iudæorum legerunt.* Quorſum autẽ Rabbini cauerunt, ne quis plebeius, antequam ad certã ætatis metam peruenisſet, vel caput primum Geneſeos, vel librum Canticorum, vel quædam Ezechielis prophetæ capitula legeret, ſi nullus e plebe puncta ſeu vocales agnoſceret, aut omnino legere aliquid potuiſſet? Si nihil aliud nobis ſuppeteret, iſtuc tamen ſatis ad redarguendum Hardingi errorem valeret. Rabbini in quauis Iraeliticæ prouinciæ vrbe Scholam, Hieroſolymis verò quadringentas fuiſſe prodiderunt. Itáne verò perſuaſum eſſe nobis vult Hardingus, in tanta Scholarum multitudine, nullum omnino diſcipulum fuiſſe, qui vel literas, & prima elementa didiciſſet? Quanquam ei nihil alienum videtur, quod quouis modo illius cauſæ inſeruire poſſit.

Actor. 8. Ioan. 19. Orige. in Cantica in prolog. Paulus Phagius in Leuiticum. ca. 23.

Verùm enimuero puncta illa ſeu vocales inuenta aliquando nõ fuerunt. Ergo populus (inquit) legere nihil potuit. Sic etiam antiquis temporibus Græca ſine Accentibus ſcribebantur, quemadmodũ hodie ex nonnullis monumẽtis, & marmoreis lapidibus illo modo inſcriptis apparet. Legere tamẽ Græca homines abſq; accẽtibus potuerunt. Equidẽ Hardingus non modò eruditos Iudæos, ſed pueros etiam decennarios hodie legere Hebraica ſine punctis atq; vocalibus poſſe intelligit.

Geraldus Lilius in Hiſtoria Poëtarum.

Tamen Hardingus ait, *Iſtud occulta Dei prouidentia euenisſe, ne laici verbum Dei legerent, atq; eo modo margaritæ porcis proijcerentur.* Iſtud verò diuino conſilio atque prouidentia contigit, vt omnes perſpicerent, quanti æſtimet Dei populum Hardingus, hoc eſt, ſua ipſius confeſſione, quanti turpiſſimas beſtias, & porcos impuriſſimos.

Hardingus. 8. Sectio.

Hic me longa oratione multiplices ſacrarum literarum difficultates cõmemorare nõ eſt neceſſe, quæ lectionẽ imperitorum & rudium, quorum ingenia nullo literarũ genere exculta, mentes mundanis curis occupatæ, corda rerum, quas expetunt, deſiderio abducta ſunt, minimè fructuoſam reddunt. 3.

Bernardus eũ mundanum & animalem hominem vocat, qui vacuus eſt a ſpiritu Dei.

Quemadmodum lumen cæcis oculis fruſtra illucet (inquit ſanctus quidam pater) ſic hominis animalis ſuperuacaneus & inutilis labor eſt, in rebus ſpiritualibus aſſequendis conſumptus. Equidẽ inter alia, hoc quotidiana experientia videmus inde manare incommodi, quod e populo, vi, quos minimum ſibi aſſumere iure oportuit, omnium nunc cenſores & iudices, plurimorũ contemptores, quod q; omnibus hæreticis cõmune eſt, " *irriſores totius ſimplicitatis eccleſiæ, earumq; rerum omnium euaſerint, quibus eccleſia tanquam lactariis quibuſdã edulijs teneros ſuos alumnos enutrit, vt multò ſatius illis eſſet, non legere, quàm lectione adeo intumeſcere ac inſoleſcere. Quod quidẽ malum, non e ſcriptura, ſed ex ipſorum malitia & improba mente proficiſcitur.* Bernard. ſuper Cantica.

" Nihil irridẽt, niſi quod irridendum ſit.

Epiſcopus

Episcopus Sarisburiensis.

Homines plebeij negotijs mundanis occupantur: Ergo, inquit Hardingus, *scripturarum ijs lectio permittenda non est.* Quali diceret, *Morbis periculosissimis conflictantur: Ergo medicum adhibere non debent. In medijs hostium castris versantur: Ergo armis denudandi spoliãdiq; sunt.* Hanc autẽ rationẽ pij doctiq; patres semper improbarunt, atq; puerilem esse iudicarunt. Chrysostomus ad laicos homines ait: *Lectio diuinarum scripturarum, vobis magis necessaria est, quàm Monachis.* Quod ad curas verò mundanas attinet, mundus ipse testis est, episcopum Romanum, eiúsq; Cardinales, & cæteros eiusdem religionis magistros, curis eiusmodi non minùs distineri, quàm qui se in profundissimum mundum immerserunt. Gregorius ad episcopatum Romanum ab imperatore euectus, sic de se scripsit ipse: *Sub colore Episcopatus, ad seculum retractus sum: in quo tantis terræ curis inseruio, quantis me in vita laica nequaquã deseruisse reminiscor.* Rursum habet: *Tanta me occupationum onera deprimunt, vt ad superna animus nullatenus erigatur.* Gregorius autem si cum successoribus suis conferatur vel Deus aliquis procul dubio videatur. Nunc enim alterum pedẽ in ecclesia, alterum in mundo defixerunt: seu potiùs ne alterum quidem in ecclesia, sed & cor, & corpus totum in mundo posuerunt. Quæ etsi ita sunt, tamen istis solis & summũ iudicium, & interpretationem verbi diuini permittendam esse defendit Hardingus: quódq; ij statuerint, plus habere momenti debet, quàm vel Concilij generalis iudicium, vel totius mundi sententia.

Chrysosto. in Matth. hom. 3.

Grego. lib. 1. epist. 5.

Grego. lib. 1. epistol. 7. & epist. 25.

Albertus Pighius libr. 6. ca. 13.

Deinde ait: *Scientia mentem inflat, & superbiam auget:* Sic loquitur Hardingus, ipse doctus, scientiaq; cumulatus: Non vtar ipsius conclusione, Ergo, superbiæ plenus. Ita tamen dicit, vt Epimenides olim poëta, *Cretenses semper mendaces esse scripsit*, cum ipse homo Cretensis esset, ideóq; suo iudicio mendax, vt cæteri fuerunt.

1. Corinth. 8. Ad Titũ. ca. 1.

Hoc inertissimum crimen, quod cõtra Dei cognitionem torquetur, insigni vetustate defendi potuit. Etenim Hieronymus atq; Augustinus nonnullos sua memoria eiusdem fuisse sententiæ scribunt, quam nunc tuetur Hardingus. Hieronymus habet: *Inertiæ se, & otio, & somno dantes, putant peccatum esse, si scripturas legerint: & eos qui in lege Domini meditantur die ac nocte, quasi garrulos, inutilesq; contemnunt.* Similiter Augustinus: *Sunt quidam homines, qui cum audierint, quod humiles esse debent, demittunt se, & nihil volunt discere putantes, quòd, si aliquid didicerint, superbi futuri sint, & remanent in solo lacte, quos scriptura reprehendit.*

Hiero. in epist. ad Titum ca. 1.

Augu. in psal. 131.

Vetustus ille, & doctus pater Irenæus, hæc Pauli verba interpretans, *Scientia inflat* sic scribit: *Paulus ait, scientia inflat, Non quod veram scientiam de Deo culparet: Alioqui, se ipsum primum accusaret:* Fuit enim eruditus. Chrysostomus autem ait: *Hoc omnium malorum causa est, quod scripturæ ignorantur.*

Irenæus lib. 2. cap. 45.

Chrys. in epist. ad Colost. hom. 9.

At verò qui scripturas legunt, superstitiosas illas ceremonias, idololatricosq; ac deformissimos ritus contemnunt, quos Hardingus ecclesiæ lac &

ſimplicitatem vocat. Sanè & qui lucem aſpiciunt, tenebras aſpernantur: & qui veritatem perceperunt, falſitatem abijciunt. D. Paulus cum primùm Chriſtum cognoſceret, ea vniuerſa, quibus ante delectaretur, tanquam ſtercora contempſit. Itaq; ait: *Cum puer eſſem, loquebar vt puer, intelligebam vt puer: cum autem vir factus eſſem, aboleui* (ac contempſi) *quæ pueri erant.* Qui ſuperſtitionem & idololatriam contemnit, is ea contemnit, quæ omnino contemni debent: & periculorum recordatione, quæ effugit, cum Dauide canit, *Anima noſtra ſicut paſſer, erepta eſt e laqueo venantium.*

Philippen. 3.
1. Corinth. 13.
Pſalm. 123.

De periculo autem, quod hîc ſomniatur, ipſa quidem Dei cognitio, neq; cor inflammat, neq; inflat, ſed potiùs reſtinguit, & demiſſum humiléq; reddit. Qua de cauſa Dominus ad Moſen inquit: *Legat rex legem omnibus diebus vitæ ſuæ: vt diſcat timere Dominum Deum ſuum, &c. & ne eleuetur cor eius in ſuperbiam.* Verbi enim diuini ea vis eſt, vt cor cõmutet: *Lex Domini conuertens animas.* Proinde Cyrillus habet: *Adoleſcentes, qui in ſacris literis educati ſunt, fiunt poſtea* (non ſuperbi & inſolentes) *ſed religioſiſſimi.* Sic Theodoretus ad Iouinianum imperatorem ait: *Rerum cœleſtium cognitio pio principi conuenit. Ita enim cor tuum* (non ſuperbia inflabitur, ſed) *verè in Dei manu erit.* Perinde Auguſtinus habet: *Lectio aſſidua purificat omnia &c. & qui vult cum Deo ſemper eſſe, ſemper debet orare, & legere.* Quapropter Chryſoſtomus ait: *Fieri non poteſt, vt qui iugiter cœleſtis doctrinæ verba excipit, nihil patiatur.*

Deut. 17.
Pſalm. 18.
Contra Iulian. lib. 7.
Aug. de Tempore ſerm. 1.
Chryſ. in 2. ad Timoth. hom. 5.

Hardingus. 9. Sectio.

4. *PEricula & incommoda, quæ vulgaris & vernacula ſcripturarum lectio ſecum affert, iuxta eorum iudicium, qui eandem improbant, magna, varia, multaq; ſunt. Hîc pauca duntaxat quaſi attingam, remq; ipſam totam eccleſiæ iudicio permittã. Primùm cum hæreticorum venenum plebem inprimis inficiat, omneſq; hæretici ex Bibljs venenũ ſuum prætextu verbi Dei hauriant: illis hominibus minimè conſentaneum videtur, vt quiſq; curioſus & putidus idiota Biblia ſuo ſermone legat atq; excutiat. Veruntamen,* [a] *erudito, prudenti, ſobrioq; laico eam licentiam ereptam eſſe nolunt.*

Curioſus & putidus Idiota.

[a] Pugnãtia: quî enim poſſunt ſobrij laici ſcripturas legere, niſi in barbaras vernaculaſq; linguas transferantur?

Deinde, ſi hæreſis a peruerſa intelligentia, non e ſcriptura oriatur (*quemadmodum Hilarius ait*, Hæreſis ex intellectu naſcitur, non ex ſcriptura, & ſenſus, non verbum crimen eſt) *quinam in hæreſin protliuiùs incident, quàm homines plebeij, qui intelligere quæ legunt minimè poſſunt? Incredibile verò videatur, vt plebs indocta ea percipiat, quæ doctiſſimus quiſq; diuturno ſtudio, ſummoq; labore, vix tandem aſſequi poteſt.*

De Trinit. lib. 2.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVantum hîc verò periculorum inanem metum oſtendit Hardingus, quo plebẽ a verbi diuini lectione deterreat? *Si rudes ſcripturas legerint* (inquit Hardingus) *hæretici euaſerint: ſiquidem hæretici venena e ſcripturis ſua hauriunt:* Inde nimirum concluditur, cuiuis plebeio fas eſſe

fas esse Hardingi scripta legere, Dei verbum nulli attingere licere. In Hardingi libro nullum periculum latere: diuinos autem libros, periculorum plenos esse. Cuius non facilè quis causam diuinauerit, nisi forsan illa fuerit, quòd sacri libri veritatis pleni, Hardingi verò liber erroribus refertus sit.

Quam hîc hæresin appellat, est ea æterna Dei, certaq; veritas: quæ cum a Paulo primùm annuntiaretur, atq; promulgaretur, tum etiam dicta fuit hæresis. Sic enim hæreseos sibi inflictũ crimen Paulus repellit, *Secundùm hanc sectam, quam vocant hæresin, colo patrium Deum.* Act. 24.

Quòd si autem homines plebeij, quos Hardingo curiosos, putidósq; idiotas nuncupare collibuit, scripturis legendis facilè in hæreses inducantur, propterea quòd imperiti atq; ignari sunt, quî tum contigit, vt Hardingus ipse, homo in omni literarum vel retrusissimarum genere versatus in eam ita leuiter inciderit? Non tum fuit, opinor, curiosus & putidus: idiota verò hercle non fuit.

In ecclesia primitiua, longóq; post Apostolorum ætatem tempore varia fuerunt sectarum, hæresiúmq; genera, quemadmodum ex Augustino, Epiphanio, Theodoreto, atq; alijs apparet. Quod cum ita esset plebem tamen antiqui patres, vt scripturas legeret, vehemẽter hortari atq; vrgere perstiterunt, quò facilius ac commodius hæreses vitaret. Etenim Irenæus contra Valentianos sic habet: *Hæc omnia contulit eis scripturarum Dei ignorãtia:* Quemadmodum etiam Christus Sadducæis dixit: *Erratis nescientes scripturas.* Sic Hieronymus habet: *Omni studio legendæ nobis sunt scripturæ, vt probati trapezitæ sciamus, quis numus probus sit, quis adulter.* Sic Chrysostomus: *Manichæi, & omnes hæreses decipiunt simplices. Sed si habuerimus sensus animæ exercitatos ad discretionem boni, & mali, poterimus huiusmodi discernere. Quomodo autem fiunt sensus nostri exercitati? Ex vsu scripturarũ, & frequẽti auditione.* Similiter Theophylactus: *Illis, qui scrutantur diuinas scripturas, nihil potest illudere: illæ enim sunt lucerna, qua fur deprehenditur.* Hoc modo prisci Catholicíq; patres de sacrarũ scripturarũ lectione iudicarunt. Quod autem cæcus pericula melius, quàm qui oculis præditus est, cauere, aut homo inermis in medijs hostibus constitutus vitam suam faciliùs, quàm armatus, defendere, & propugnare queat, id verò incredibile atq; inauditum videatur.

Irenæus lib. 3. cap 12.
Matth. 22.
Hieronym. in epist. ad Ephes. lib. 3. ca. 4.
Chrys. ad Hebræ. hom. 8.
Theophylact. de Lazaro.

Hardingus. 10. Sectio.

QVòd Lutherus scripturas in vernaculã quamq; linguam transferendas esse censet, eo quòd planæ ac faciles intellectu sunt, ipsa scripturarum voce refellitur. Nam & Petrus & Paulus, summam in illis difficultatem agnoscit, cuius gratiâ eas nonnulli detorquent, suo ipsorum exitio: aliqui non intelligunt, nec quæ loquantur, nec de quibus affirment: & quibusdã Euangelium, quòd Paulus prædicabat, absconditum est, iis nempe qui pereunt. Si scripturæ perspicuæ essent, quomodo errauit Arius, Macedonius, Eunomius, Nestorius, atq; innumeri eximia eruditione viri, præsertim cum ij omnes, errorum suorum occasionem e scripturis perperam intellectis arriperent?

Lutherus Hieronymum in scripturarum intellectu falsum: Augustinum, Ambrosium, Cyprianum, Hilarium, Basilium, & Chrysostomum eruditissimos ecclesiæ Christi doctores in illis interpretandis deceptos sæpenumero fuisse scribit. Tamen in exordio libri sui de captiuitate Babylonica perhonorificè de illis loquitur, eosq; in vinea Domini egregiè laborasse, & summam in aperiendis scripturis diligentiam adhibuisse confitetur. Si isti, tanta doctrina præcellentes patres, post diuturnam in sacris literis exercitationem, post longa studia, ac vigilias, post continuas & ardentes preces, post sui ipsorum mortificationem, & carnalium affectuum purgationem lapsi sunt, vt ipse testatur: quaratione eas claras, planas, & intellectu faciles esse defenderit? Siq; hi dignissimi patres, in vno alteróue capite errarunt, nónne verisimile est, plebeios homines in multis errare posse, maximè cum horum diligentia ac industria impar sit, & vitæ ratio eiusmodi non fuerit, vt internarum affectionum puritas intelligentiam illuminaret, & vnctio Dei eos instituere?

Episcopus Sarisburiensis.

QVædam scripturæ loca semper visa sunt obscura, cum propter alias nonnullas causas, tum propter ipsam materiam & recondita, quæ in eis latent, mysteria: quod ipse etiam Lutherus sæpissime est confessus. Ijs autem, qui oculos habent, nec videre possunt, quíq; tenebris magis, quàm luce delectantur, vel ipsi solis radij obscuri videantur. Oseas propheta ait: *Rectæ viæ Domini: Præuaricatores autem corruent in eis.* Quare Cyrillus habet: *Ea quæ perspicua sunt, difficilia fiunt hæreticis.*

Ioan. 12.
Rom. 11.
Ioan. 3.
Oseas. 14.
Cyril. in Ioan. lib. 14.

Quanquam hisce in rebus spiritus Dei, nec ingenij acumine, nec eruditionis magnitudine alligatur, fitq; nonnunquam, vt indoctus ea videat, quæ videre docti nequeunt. Christus ait: *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quòd absconderis hæc a sapientibus, & intelligentibus, & ea detexeris infantibus.* Iccirco Epiphanius habet: *Solis spiritus sancti filijs, facilis est omnis scriptura & dilucida.*

Matth. 11.
Epiphan. li. 2.

Ex his hoc pacto concludere videtur Hardingus: Sunt nonnullæ in scripturis obscuræ sententiæ: Ergo scripturæ totæ obscuræ sunt. Hoc captiosum argumentandi genus est, pueris ipsis tritum, dicitúrq; *Fallacia a secundùm quid, ad simpliciter.* Similiter verò concludere licuisset ad hunc modum, *Albertus Pigghius nonnullos in Missa errores agnoscit: Ergo, referta est errorum Missa.* Vel ita: *Cardinales ipsi nonnulla in ecclesia Romana esse vitia confitentur: Ergo Romana ecclesia vitijs abundat.* Quanquam verò pauca quædam occurrant in sacris scripturis obscura loca, tamen pro generali ratione scripturæ *Candelæ instar sunt ad dirigenda vestigia: Dei præceptum lux est, & oculos illuminat:* ideóq; in vniuersum Dei verbum summæ consolationis plenum est. Quapropter Chrysostomus habet: *Omnia clara, & plana sunt in scripturis Diuinis: quæcunq; necessaria sunt, manifesta sunt.* Sic Clemens Alexandrinus: *Audite qui estis longè: Audite qui prope. Nullis celatum est verbum: Lux est cõmunis: omnibus illucescit hominibus: nullus est in verbo Cymmerius.* Sic Irenæus,

Albertus Pigghius de priuata Missa.
In cõcilio Selector. Cardinalium.
Psalm. 118.
Psalm. 18.
Chrysost. in 2. Thessal. hom 3.
Clemens Alexandrinus in oratione adhortatoria ad Gentes.

Scriptu-

Scripturæ in aperto sunt, & sine ambiguitate: & similiter ab omnibus audiri possunt. Sic antiquus ille Origenes: *Clausum est negligentibus, inuenitur autem a quærentibus, & pulsantibus.* Sic Hieronymus: *Dominus per Euangelium suum loquutus est, non vt pauci intelligerent, sed vt omnes.* Sic Fulgentius: *In scripturis Diuinis abundat, & quod robustus comedat, & quod paruulus sugat.* Deniq; sic Gregorius: *Est flumen in quo agnus ambulet, & elephas natet.*

Irenæus lib. 1. cap. 31.
Orige. in Exodum. hom. 9.
Hieronym. in Psal. 86.
Fulgentius in Sermone de Confessoribus.
Greg. in epist. ad Leandrum.

Itaq; licèt nonnullæ sacrarum literarum clausulæ ac sententiæ difficiles obscuræq; reperiantur, tamen horum sanctissimorum patrum iudicio, Scripturæ pro maxima parte faciles sunt & apertæ.

Hardingus autem e falso falsum efficit ac concludit. Sic enim rationem instituit: *Scripturæ obscuræ sunt: Ergo, eas plebs legere non debet.* Equidem, vt imperitis scripturas e manibus excutere per vim conatur, eò quòd eas, inquit, non intelligunt: sic eodem etiam modo omnibus antiquis Doctoribus, eruditissimisq; patribus easdē eripere possit, quandoquidem eas illi non intellexerunt, id quod cum ex eorum discrepantibus sententijs, tum ex Hardingi confessione liquet.

Hardingus. 11. Sectio.

VErùm ne forte omnes indocti, plebeijq; homines penitus ab omni spe intelligēdi verbum Dei deserti esse viderentur, nisi ab alijs instituti fuerint, fateri licet, hominem quantumuis indoctum, modò in diuturna precatione exercitatum, ardente contemplatione incensum, atq; a Deo in intimas eius cellas introductum, inde posse verum intellectum atq; interpretationem sacrarum scripturarum haurire, non minùs quàm aliun quemuis semper in literis a puero versatum. E quo genere fuit ille sanctus & perfectus vir, D. Antonius Eremita Ægyptius, qui, vt Augustinus scribit, sine vlla literarum scientia, Scripturas & memoriter audiendo didicit, & prudenter cogitando intellexit. Qualis etiam ille vir sanctus fuit, cuius mentionem facit Gregorius, qui in lecto multos annos propter corporis imbecillitatem decumbens, & literarum planè rudis, precando, & deuotè meditando, mentis sanitatem, & scripturarum cognitionem adeptus est, adeo quidem vt eas interpretari posset illis, qui eum inuiserent: qui cum eo animo ad illum accederent, vt consolationem illi aliquam afferrent, ipsi ex diuina eius scientia consolationem maximam ceperunt. E plebe autem, quàm multi sunt nebulones, gulosi, ebriosi, quorum Deus venter est, quiq; suis effrænatis voluptatibus obsequuntur? Num credibile est posse hoc hominum genus, sine vlla meditatione & precandi consuetudine, sensum penetrare scripturarum, & illorum sanctissimorum mysteriorum, quæ Deus (vt Christus confitetur) a doctis & prudentibus abscondit, & infantibus detexit?

Psal. 72.

Prologe. in lib. de doctrina Christiana.

Episcopus Sarisburiensis.

CVriosis hisce & putidis idiotis permittit Hardingus vt verbi Diuini scientiam assequantur, non lectione, sed singulari quodam spi-

ritus inſtinctu, & miraculo duntaxat, idq; intra mille annorum ſpacium, vni, aut maximùm duobus. Sic enim D. Antonius eaſdē tenuiſſe ſcribitur, nullis vel libris, vel lectione, vel literarum ſcientia adiutus: Sic infirmus ille αλιτήρης, de quo Gregorius honorificam illam mentionem facit. Sic ille Barbarus penitúſq; illiteratus ſeruulus, qui repentinò literas ſine magiſtro diuinitus didicit: Sic ipſe forſan Hardingus, qui cum eius euangelij veritatisq; Diuinæ præco acerrimus tam longo tempore fuiſſet, cuius nunc aduerſarius malitioſus eſſe cœpit, ſine & literis, & lectione, & vlla animæ adhibita conſultatione, principis ſolummodo mutatione peritior factus ea ſtatim percepit atq; intellexit, quæ priùs aſſequi nullo modo potuit, & mirifica quadam reuelatione edoctus ſubitò ſe totum conuertit in contrarium.

Angu. in prologo de doctr. Chriſtiana.

Auguſt. in eodem prologo.

Id verò certiſſimum eſt carnem & ſanguinem ſacroſanctam Dei voluntatem cognitam habere ſine ſpiritus afflatu non poſſe, ideoq; Chriſtus patri gratias egit, *Quòd myſteria ſua parvulis declaraſſet*: ipſeq; diſcipulorum ſuorum corda aperuit, vt ſcripturas intelligere poſſent. Sine hoc ſingulari Dei munere & ſacra Diuini ſpiritus informatione verbum Dei lectori quantumuis prudenti & erudito quaſi quoddam eſt obſignati codicis viſum. Hæc autem reuelatio non vni aut alteri peculiaris, ſed ijs vniuerſis communis eſt, qui Chriſti membra ſunt, Deiq; ſpiritu donantur. Itaq; Chryſoſtomus promiſcuè ad omnem populum dicit: *Audite quotquot eſtis mundani, & vxoribus præeſtis ac liberis, quemadmodum vobis Apoſtolus Paulus præcipiat legere ſcripturas, idq; non ſimpliciter, neq; obiter, ſed magna cum diligentia.* Rurſum habet: *Domi Biblia in manus ſumite: Domi vacemus diuinarum ſcripturarum lectioni.* Sic Hieronymus etiam inquit: *Hic oſtenditur, verbum Chriſti non ſufficienter, ſed abundanter Laicos habere debere, & docere ſe inuicem, vel monere.* In his autem curioſis idiotis magnam Hardingus hominum impuriſſimorum, gulæ, vinóq; deditorum multitudinem reperit, quorum Deus venter eſt. Sic ille partem quidem appellat, ſed totum omnino ſentit. Ita enim Hoſius vir ex illo cœtu primarius ſcribit: *Non eſt conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen.* Deinde Chriſti gregem vocat *belluam multorum capitum.* Paulò antè Hardingus ipſe porcos dixit, alijq; impuros canes nominarunt. Sic Phariſæi de ſimplice multitudine, quæ Chriſtum ſequuta eſt, iudicarunt atque prædicarunt: *Turba iſta, quæ non nouit legem, maledicti ſunt.* Tanti nimirum faciunt, æſtimantq; eos, quos Paulus *Ciues ſanctorum, & domeſticos Dei* vocat.

Matthæi, 16.

Matthæi, 11.

Lucæ, 24.

Chryſoſtom. in Epiſt. ad Coloſſ. Hom. 9.

Chryſoſtom. in Geneſim: hom. 28.

Hieronym. in epiſt. ad Coloſs. cap. 3.

Hoſius lib. 2. contra Brentium.

Ioan. 7.

Epheſ. 2.

Si vitæ diſſoluta ratio ſatis iuſta cauſa ſit, quamobrem populus a Dei verbo arceri debeat, vulgò quidem Cardinales, Sacerdotésq; Romani laxiſſimè viuere putantur. Bernardus de ſacerdotibus ſui ſeculi ſic ſcribit: *Non eſt iam dicere, vt populus ſic ſacerdos: quia nec ſic populus vt ſacerdos.* Itaq; Hardingi iudicio non minùs ſacerdotes, quàm vulgus cæterum, a verbi Diuini lectione prohibendi ſunt.

Bernardus in Conuerſ. Pauli.

Hardingus.

Hardingus. 12. Sectio.

Euangelici in varias sectas diuisi.

CVmq; nostrorum temporum docti in sectas contrarias distracti sint, & alteri contra alteros acriter scribant, & quiq; sibi inuicem falsam scripturarum interpretationem obijciant, si inter eos, qui populi duces videri volunt controuersiæ atq; contẽtiones sint de scripturarum sensu, quo pacto vulgus in tuto esse ab erroribus existimari possit, si legendis vernaculo sermone Biblijs aliquid sibi assumpserint? Si quis fortè existimet me illis conuicium facere, quòd eos in sectas contrarias diuulsos esse affirmem, is sciat populares ipsos suos (Germanos inquam) & singulares huiusce nouæ doctrinæ authores idipsum suis libris testari, & miserum in modum conqueri. Nominatim Nicolaus Amsdorffius in eo libro, quem sic inscripsit: Publica confessio puræ doctrinæ Euangelij, &c. *Necnon Nicolaus Gallus in libro de Thesibus, & Hypotyposibus: qui lites & controuersias suas non de leuibus esse rebus, sed de summis doctrinæ Christianæ articulis confitetur. Sic enim eius verba habent:* Non sunt leues inter nos concertationes de rebus leuibus, sed de sublimibus doctrinæ Christianæ articulis, de lege & Euangelio &c. *Idem in postrema eiusdem libri pagina verbis paulò vehementioribus scribit,* Hæreses permultas esse præ manibus, plerasq; etiamnum hærere in calamo.

Paucis abhinc annis edita fuerunt duo magna volumina, alterum a principibus Saxoniæ, alterum a comitibus Mansfeldiensibus, summis Lutheranarum partium defensoribus, in quibus recensentur vndecim sectæ, eædemq; tanquam hæreses detestandæ damnantur, quæ hoc Catologo seu censu continentur: Anabaptistæ, Seruetiani, Stancariani, Antinomi, Iesuitæ, Osiandriani, Melanchonici, Maioristæ, Adiaphoristæ, Suenckfeldiani, Sacramentarij. *Quãquam Iesuitæ immeritò in hoc numero ponuntur. Tantum de nouorum Euangelicorum sectis & controuersijs, tum principum suorum, qui confessionem Augustanam tuentur, tum duorum Lutheranorum Superintendentium confessione proditum est.*

Nemo est omnium, qui tam accuratè sectarum nostræ ætatis, quæ a Martino Luthero fluxerunt, multitudinem ac varietatem, mundo cognitam fecit, quàm Fredericus Staphylus, vir insigni eruditione, vnus ex imperatoris huius consiliarijs, cui hæc omnia eò potuerunt esse notiora & certiora, quòd decem annos VVittenbergæ literis diligentissimè inter primarios illius sectæ doctores studeret, & tunc quidem cum illis sentiret: qui tamen postea multiplices ipsorum inter se dissensiones, contentionesq; reputans, inductus est vt eis diffideret, Deiq; gratia ad sanam mentem & fidem Catholicam reductus fuit, atq; nunc perfectum ecclesiæ membrum remanet. Hic vir doctissimus in Apologia sua ostendit e Luthero manasse tres diuersas hæreses, seu sectas, * Anabaptistas, Sacramentarios, Protestantes, *qui fidei suæ confessionem ediderunt in publica diæta coram imperatore Carolo, principibus, & ordinibus Germaniæ apud Augustam, anno Domini* 1530. *propterq; protestationem eam quam illic fecerunt,* Protestantes *nuncupantur. Deinde probat testimonio ipsorum scriptorũ, Anabaptistas diuisos esse in sex sectas:* * *Sacramentarios in octo:* * *Protestantes in viginti, quarum vnaquæq; suo & pro-*

Fredericus Staphylus.

Protestantes.

Protestãtes in varias viginti diuisi.

Impurus & sceleratus Apostata.

* Falsum: non enim a Luthero orti, sed a Luthero improbati & dãnati sunt Anabaptistæ.

* Falsum: calumnia & conuicio incẽsum.

prio nomine censetur. Hæc luctuosa doctorum hominum in tot sectas diuisio, ijs in regionibus, in quibus Euangelium (vt vocant) quadraginta hisce annis, & hodie etiamnum iactatur plurimùm, documento esse potest Christianitatis rectoribus, vt diligenter prospiciant quemadmodum imperitum atq; inconsideratum vulgus scripturas lingua vernacula terere permittant.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc loco Hardingus Staphyli cuiusdam impudentissimi Apostatæ ope adiutus, multis verbis eas opinionum dissensiones persequutus est, quibus conflictari Euangelij professores suspicatur. Atque sanè vt homines pro naturæ suæ imbecillitate, sponte ad dissidia atq; contentiones spectant, in ijs adeo nonnunquam rebus, in quibus maxima consensio requiritur: ita quidem hæretici & veritatis inimici occasiones inde arripere causam ipsam omnem criminandi, atque in odium vocandi consueuerunt. Primæ Euangelij promulgationi, in qua Apostoli Christi, alijq; sancti patres elaborarunt varia mox sectarum genera succreuerunt, numero nonaginta iuxta Augustini censum, quæ quidem & ex eodem omnes fluxerunt fonte, & idem omnes Euangelium coluerunt, & Christo omnes nomen dederunt. Aliquando verò contingit, vt ipsa orbis lumina, & ecclesiæ columnæ a se dissensione quadam dissediſſe videantur: Petrus a Paulo, Paulus a Barnaba, Cyprianus a Cornelio, Augustinus ab Hieronymo, Chrysostomus ab Epiphanio, orbis Orientalis ab Occidentali, Doctores a Doctoribus, Patres a Patribus, Ecclesia ab Ecclesia, Sancti a Sanctis. Hinc autem Hæretici olim, cæterique, Dei iurati hostes, ansam, vt nunc Hardingus, arripuerunt, qua vniuersam Euangelij professionem luderent, eamq; dissensionum sentinam appellarent. Has ob causas Ethnici, Christianos riserunt, atq; digitis suis in foro monstrarunt. Sic Iulianus Apostata, vt suæ perfidiæ laruam obduceret, inter Petrum & Paulum minimè cõueniſſe dixit: Lucam verò atq; Matthæum de Christi natiuitate non consentire, ideóq; totum Christi Euangelium falsissimum esse.

Aug. ad Quoduultdeum.

Galat. 2. Actor. 15.

Socrates lib. 1. cap. 6.

Socrates lib. 3. cap. 23.

Nonnunquam etiam, quodam in Deum odio, dissensionem iactabant, quæ nulla omnino erat. Ita enim Marcion Apostata magnum volumen de noui veterisq; testamenti pugnantibus composuit. Pseudoapostoli Paulum, & cæteris fratribus, & sibijpsi nonnunquam dissensisse calumniabantur: Ita nunc etiam, nec minùs verè Hardingus, Christi Euãgelio similem videtur dissensionem obijcere, in quo tum exemplum, tum doctrinam imitatur Staphyli Apostatæ, qui Christo malitiosè deserto ad suum ipsius vomitum est reuersus, quiq; cum acerrimè perspiceret, quemadmodum alter aliquis ab altero de re aliqua dissenserit, quantum ipse a se dissederit, videre nullo modo potuit. Cum autem ea fuerit eloquentia & facultate præditus, vt hæc tam leuia tamq; exigua crimina tantopere exaggeraret, quid ille verò feciſſet, si in ecclesia primitiua vixisset, illasq; turbulentas & odijs incensas dissensiones vidisset, quæ mundum pene ipsum conuulserunt? Quas ille

Tertull. contra Marcionẽ. li. 1. & deinceps.

2. Petri 2.

nebulas

nebulas iactasset, quibus pigmentis vsus fuisset, vt Christum eiusq; Euangelium suspectum redderet? Dubium hercle non est, quin vt nunc hasce omnes a Luthero solo emanasse varietates confirmat, ita illas omnes superiores sectas, & discrepantes hæresium species ab vno Christo fluxisse contendisset, ex eoq; concluisset, vt nunc facit, rudem & inconsideratam plebem a scripturis omni modo esse deterrendam.

Quanquam quod ad has triginta quatuor diuersas sectas attinet, quas Staphylus sua industria ac solertia indagauit in Germania, necessariò quidem fatendum est eas admodum esse exiles atque tenues. Etenim in illa omni regione, in qua habitare existimantur, neque nomen habent, quo internoscantur, duabus tribúsue exceptis: neque ecclesiam, in qua doceant: neq; ædes, quas incolant. Staphylo autem venia sit, quantumuis falsa dicendi, quandoquidem nondum loqui vera didicit.

Ex his sic poterit Hardingus argumentari: Doctissimi quiq; scripturas aliquando perperam interpretantur, & falluntur: Ergo, a scripturarum lectione fugandi sunt. Hæ enim omnes opinionum & sectarum conceptæ notiones, non ad multitudinem plebeiam, sed ad eruditorum cœtum pertinent.

Quòd autem doctiores vel ignorantia, vel præiudicio æquè possunt errare, atq; alij, facilè cum ex his omnibus superioribus exemplis, tum ex hac Dei ipsius in Exodo voce constabit: *Nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ.* Quæ verba sic Lyranus interpretatur: *Plurimorum, id est, doctorum.* Exod. 23.

Sanè verò, doctissimi patres plebi semper consultissimum esse iudicarunt, vt in huiusmodi periculosis dissentientium iudiciorum tempestatibus ad scripturas confugerent. Cum Paulus & Sylas Berrhœæ Euangelium annunciarent, populus Berrhœensis scripturas assiduè scrutari atque examinare cœpit, vt veráne, an falsa prædicarent, pro certo cognosceret. Chrysostomus quando interpretatur hæc verba: *(Cum videritis abominationem desolationis stãtem in loco sancto)* sic habet: *Ideo mandat vt Christiani volentes firmitatem accipere fidei veræ ad nullam rem fugiant, nisi ad scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, & peribunt, non intelligentes quæ sit vera ecclesia, & per hoc incident in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis ecclesiæ locis.* Similiter Origenes in eundem locum scribit: *Animæ imperitæ verbi iustitiæ, quia facilè seducuntur, non possunt inseducibiliter permanere in conspectu abominationis desolationis stantis in loco sancto.* Hieronymus ait: *In aduentu Messiæ populus, qui sub magistris fuerat consopitus, ibit ad montes scripturarum, ibiq; inuenient montes Mosen, montes Prophetas, montes Noui testamenti. Et in talium montium lectione versatus si non inuenerit, qui doceat, tamẽ illius studium comprobabitur, quòd confugerit ad Montes.* Sic Basilius inquit: *Diuinæ scripturæ faciunt ad certitudinem bonorum, & confusionem malorum.* Sic Chrysostomus: *Nec ipsis omnino ecclesijs credendum est, nisi ea dicant, vel faciant, quæ conuenientia sunt scripturis.*

Actorum 17.

Chrysost. in opere imperfecto. Hom. 49.

Orig. in Matth. cap. 24.

Hieronym. in prophetã. Nahum. cap. 3.

Basilius Moralium 26 cap. 3. Chrysostom. in Matth. Homil. 49.

Hardingus. 13. Sectio.

QVantum ab eare periculi sit, ex multis exemplis tum præteritæ tum præsentis etiam memoriæ liquet. Ex hac enim radice, nata est illa secta Valdensium, qui pauperes de Lugduno vocari solent. Etenim Valdo Valdenſes. *mercator Lugdunensis primus illius sectæ author, a quo Valdenses illi nominati sunt, homo indoctus & plebeius, quosdam scripturæ libros, in linguam vernaculã transferendos curauit, quos cum legeret, nec intelligeret, in multos errores incidit. Ex eodem fonte deriuatæ sunt impurissimæ Adamitarum, seu Picardorum, Bogardorum, & Turelupinorum sentinæ. Et nuper etiam, præter Adamitarum illam sectam, Anabaptistæ, Suenckfeldiani reuixerũt. Quapropter illud nobilissimorum principum Ferdinandi & Elizabethæ regis & reginæ Hispanorum edictum a multis magnopere laudatur, qui seuerissimè vetuerunt, ne quis Biblia in Hispanicam linguam transferret, néue quis ea trãslata seruaret. Hæ atq; aliæ huiusmodi rationes ac causæ sunt, quibus permulti inducti fuerũt vt crederent Bibliorum & cuiusuis scripturarum partis vernaculam editionem ab omnibus hominibus promiscuè sine vlla exceptione vel cautione legendam, esse non modò saluti non necessariam, aut omnino consentaneam, vel vtilem, sed etiam contrà periculosam, atq; pernicioſam.*

Episcopus Sarisburiensis.

Alphonſus de hæreſibus li. 1. cap. 13. Ad Roman. lib. 10. cap. 16.

QVæ hîc de Valdone narrantur, Fratris Alphonſi authoritate & fide nituntur. Neq; verò doctúsne Valdo, an indoctus fuerit, magni refert. Origenes inquit: *Vide quàm prope periculis sint hi, qui negligunt exerceri in diuinis literis: ex quibus solis huiusmodi examinationis agnoscenda discretio est.* Si doctus fuerit, tum hæc calumnia eſt: ſi indoctus, tanto Dei admirabilius videri debet opus, qui, vt Paulus ait, in-

1. Corinth. 1. Alphonſus de hæreſibus. Bartholomæus Abramus Cretenſ. in Concil. Ferrarien.

firma mundi eligit nonnunquam, vt potentes vincat, & ſtulta mundi, vt ſapientes redarguat. Grauiſſimæ hæreſes, quas ille defendebat, in eo fuerunt, quòd nefandam imaginum adorationem reprehẽderet, quòd extremam vnctionem, exorciſmos, & coniurationes damnaret, quòd confeſſionem auricularem, quòd indecoros in eccleſia cantus, quòd ficta miracula rideret, quòd otioſam & probroſam Sacerdotum, Epiſcoporumq; vitam, quòd eccleſiæ Romanæ acta & mores, quòd Papæ immanitatem, & tyrannidem inſectaretur, deniq; quod Monachos, Fratres, Indulgentias, Peregrinationes, Purgatorium improbaret. Quãquam autem harum rerum reprehenſio ea ætate hæreſis eſſe viſa eſt, ex illo tamen tempore, innumerabilis piorum hominem multitudo, eam, vt certiſſimam Dei veritatem, amplexa eſt, eidemq; Hardingus ipſe quadam ex parte conceſſit.

Porro adiungit: *Ex hoc Valdensium fonte Anabaptistæ, & Suenckfeldiani manarunt.* Hardingum vel tam inconſideratè loqui, vel tam citò, quid loquutus fuerit, obliuiſci potuiſſe demiror. Mox enim antè dixerat, *E Luthero tres diuersæ hæreſes profluxerunt, Anabaptiſtarum, Sacramentariorum, & Proteſtantium.* Si e Valdone fluxerint Anabaptiſtæ, &

tantò

tantò Lutherum ætate anteirent: quî tum poſtea e Luthero manauerunt? Si e Luthero primùm prodierint, qua ratione ante Lutherum extiterũt? Si vera narrat Hardingus, pater filio erit natu minor, & filius ætate patrem ſuperabit. Hęc & orationis mera monſtra ſunt, & cum natura ipſa pugnant. Si alterum verum ſit, falſum eſſe alterum eſt neceſſe. Nihil autem Hardingus magnopere abſurdum ducit, quòd veritatem quouis modo obſcurare poſſe videatur.

Ferdinandi & Elizabethæ principum Hiſpaniæ edictum de Biblijs in linguam Hiſpanicam non transferendis, cum exiguę admodum authoritatis eſt, quippe quòd intra hoſce ſeptuaginta annos, hoc eſt mille & quingentis prope a Chriſto annis cõditum fuerit, tum primò factum exiſtimare licet non contra Chriſtianos illius gẽtis homines, ſed contra dũtaxat Apoſtatas Iudæos, qui cum fictè, & legis ſolo metu Chriſto nomen dediſſent, pòſt & ipſi in ſuperiores errores reciderunt, & tum exemplo, tum falſa quorũdam ſcripturæ locorum interpretatione alios in eiſdem confirmarunt, obſtinatioresq; reddiderunt. In quos etiam inſtituta fuit Hiſpanica illa Inquiſitio, ab ijs ipſis principibus, eodẽ etiã tempore. Sic Iulianus Apoſtata imperator, ſapienter, vt ſibi viſus eſt, cauit, ne Chriſtiani cuiuſquam puer literas diſceret. Sic nefarij reges Antiochus, & Maximinus eodem conſilio commoti, ſacros libros eremauerũt, ne populus eos legeret. Conſtantinus autem ille ſanctiſſimus, primusq; Chriſtianus imperator Biblia deſcribi, atq; in omnia regna, & regiones, & ciuitates imperij ſui diuulgari ac diſtrahi curauit. Athelſtanus Anglorum rex Biblia in ſermonem Anglicum conuerti iuſſit. Hieronymus, eadem in Dalmaticam, Vlphilas in Gothicam linguam tranſtulit. Quem etiam Socrates inſuper, *Barbaros inſtituiſſe, vt diſcerent ſacra eloquia*, tradit.

Purius Bononia de transferendis ſcripturis.
Sozom. lib. 5. cap. 18.
1. Machabæorum. cap. 1.
Alphonſus de hæreſibus. lib. 1. cap. 13.
Socrates lib. 4. cap. 33.

Hardingus. 14. Sectio.

NOn tamen id volunt, plebem a ſcripturis penitus arcendã eſſe, vt nullam omnino legat partem ſcripturarum. Vt enim totæ, eorum iudicio, nimis ſunt robuſtus cibus infirmis laicorum ſtomachis, ita tantum de ijs carpere ſalubriter, & digerere poſſunt, quantum ad pietatem & neceſſariam hominis Chriſtiani cognitionem pertinet. In quo veterum ſanctorum patrum exempla imitanda eſſe cenſent. D. Auguſtinus in vnum volumen contulit quicquid e ſcripturis ad bonos mores facit, quem ille librũ Speculum *inſcripſit, quemadmodum Poſſidonius in eius vita teſtatur. D Baſilius idem fere argumẽtum perſequutus eſt in octoginta ſuis Ethicis regulis, quæ omnes ad mores referuntur. D. Cyprianus idem præſtitit in tribus ſuis ad Quirinum libris. Huiuſmodi libros pietatis plenos inductæ plebi vtiliſſimos eſſe lectu indicant.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

LEgere quidem ſcripturas permittit Hardingus plebeijs, non tamen vniuerſas pro ipſorum libito euolucre, ſed exceptione adhibita,

quasdam ipsis concessas atque in manus traditas particulas consectari, id est, minimè cõtrouersas, aut positas in disquisitione quæstiones tractare, sed ea tantùm, quæ ad mores vitæq; rationem conducunt, tenere. Itaque sibi suisq; collegis scientiam reseruauit, vitæ honestatem plebi concessit. De libris autem Augustini, Basilij, Cypriani, falsum est eos imperitorum gratiâ nominatim atque de industria conscriptos fuisse: Si enim fuerint, quid est quamobrem vernaculè non transferuntur, & populo, cuius causa editi sunt, traduntur. Neque verò quicquid hisce libris continetur, ad mores duntaxat informandos vitamq; rectè instituendam pertinet, atque penitus a religione disiungitur. Etenim prima sententia libri illius Augustini, quem *speculum* inscripsit, sic habet: *Non facies tibi sculptile.* Istuc verò hodie differitur, estque non minimum religionis caput. Maxima autem pars illius libri, quem Cyprianus ad Quirinum scripsit, copiosa quadam de Christi incarnatione, natiuitate, morte, alijsque de religione contra Iudæos controuersijs disputatione continetur.

Basilius autem cum hunc de Ethicis libellum composuit, tum antè de fide alterum scripserat, & vtrumque plebi. Ethica sua ab hisce verbis orditur, *Cum de sana fide in præcedentibus sufficienter ad præsens dictum esse putemus &c.* Hoc itaque falsò posuit Hardingus, nec dum locum nactus est firmum ac stabilem, in quo consistat. Nemo autem vnquam antiquorum patrum plebem a liberrima vniuersæ scripturæ lectione deterruit, atque ad illa minuta, & collectitia scripta relegauit. Basilius habet: *Scriptura similis est medici officinæ, e qua quisq; petere possit aptum suo morbo remedium.* Irenæus autem inquit: *De omni ligno paradisi manducate, id est, ab omni scriptura diuina manducate.* Quãquam Hardingi iudicio, plebi Decalogum ediscere licet, Symbolum autem attingere nefas est.

Basilius in psalmum primum. Irenæus. lib. 5.

Hardingus. 15. Sectio.

Quousq; autem progredi, & quam scripturæ partem legere plebs ad consolationem, necessariamq; suam institutionem possit, & a quibus eadem transferenda sit, id verò ad ecclesiæ iudicium pertinet, quæ iamdudũ vernaculas omnes recẽtiores Bibliorum tralationes damnauit, propterea quòd *multis in locis falsæ deprehenduntur, atq; ad eas hæreses accõmodatæ, quas ipsi interpretes tuentur. Neq; verò nostra memoria recentes duntaxat hasce versiones damnauit, sed etiam paucas illas vetustiores nũquam hucusq; comprobauit: Hieronymi (inquam) Dalmaticã illam, si talis vnquam ab illo edita fuerit, id quod nonnullis parum luculẽtè probatur: atq; illum, quam ante Hieronymum Vlphilas episcopus Arianus edidit, & Gothorum genti commendauit, qui literas illis primus inuenit, atq; scripturas vernaculè conuersas proposuit, quiq; quò facilius legationem ad Imperatorẽ Valentem suam conficeret, ab hæreticis & Aulicis Constantinopolitanis inductus est, vt fidem Catholicã abiiceret, & cum Arianis communicaret, fidemq; daret, se operam daturũ, vt Gentiles suos ad eãdem sectã perduceret: quod tandem etiã nefariè præstitit.

*Falsum: e malitia duntaxat & calumnia natum.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

NOn pugnat Hardingus, quo minùs plebs, vt suæ consolationi inseruiat, quædam scripturæ τομμάχια legat, neque tamen vernaculam versionem vllo modo permittit. Id quidem perinde est, ac si nuclei comedendi, at non frangendæ nucis licentiam daret. Ex his liquet imperito & rudi vulgo Ecclesiæ permissu ac beneficio licere Dei verbum Latinè, Græcè, Hebraicéue legere, sed nullo præterea linguæ genere. Ecclesia (inquit Hardingus) per annos pene mille sexcentos nullam hactenus comprobauit vernaculam conuersionem. Tamen certissimè constat Ecclesiam non modò primis ipsis Apostolorum patrumque sanctorum temporibus, sed pòst etiam longo interuallo & permisisse, & vsam esse vernaculis multarum linguarum versionibus: quas tum Ecclesiam comprobasse facilè licet existimare. Quòd autem scripturæ non modò tribus hisce linguis Latinæ, Græcæ, Hebraicæ mandarentur, ex Hieronymo constat, qui Psalmos conuersos, & lingua Syriaca cani solitos fuisse scribit: e Basilio, qui idipsum de Palæstina, Thebana, Phœnicia, Arabica & Lybica lingua prodidit: e Sulpitio in vita D. Martini, qui Lectiones, & Capita conuersa atque apertè in Ecclesijs Gallicis Gallicè recitata fuisse tradit, vt videtur: ex Isidoro, qui hoc idem de omnibus omnino Christianis linguis affirmat.

Hierony. in epitaph. Paulæ. Basil. in epist. ad Neocæsarien. Sulpitius in vita Martini li. 2. Isidorus de ecclesiasticis officijs ca. 10.

Vlphilæ Gothicam tralationem eo nomine reprehendit Hardingus, quòd interpres ipse Arianus esset. Quanquam Ecclesiæ illam vnquam displicuisse haud constat. Atque hoc pacto licet Græcas vniuersas translationes siue Symmachi, siue Aquilæ, siue Theodotionis, siue Septuaginta, ipsumque adeo Origenis integrum ἑξαπλᾶν damnare. Istarum enim nulla est, quæ non huiusmodi crimine tentari possit. De Hieronymi Bibliorum in linguam Dalmaticam versione nonnihil dubitare videtur Hardingus. Quanquam Hosius astipulator eius disertè habet: *In Dalmaticam linguam sacros libros Hieronymum vertisse constat.* Idem habet Alphonsus: Neque verò illam Hieronymi conuersionem Hardingus vel falsitatis, vel erroris cuiusquam conuincere potest: quare illum sanctissimum patrem damnare videtur, neque tamen causam, quamobrem id faciat, vllam ostendit.

Hosius de sacro vernaculè legendo. Alphonsus de hæresibus lib. 1. cap. 13.

Recentes omnes (inquit) *versiones hæresium studio editæ fuerunt, ac proinde meritò suspectæ esse debent.* Nunquám ne isti homines fucum facere desinent, & bonam fidem præstabunt? Si sint errata, & tanta quidem errata in hisce recentibus versionibus, quin illi ea indicant, ac redarguunt? Si nulla sint, quid sine causa damnant? Atrocissima autem omnium, quæ vnquam nata est, hæresis, quæque istos attingit proximè, ea est, quòd iniquissimam Ecclesiæ Romanæ potentiam atque tyrannidem prodimus, & enunciamus. Sic enim est a Nicolao Papa cautum: *Qui Romanæ Ecclesiæ priuilegium auferre conatur, hic procul dubio in hæresim labitur, & est dicendus hæreticus.*

Distin. 2. Omnes.

Hardingus. 16. Sectio.

* Falsum: multæ enim Bibliorum partes in Brytannicũ conuersæ fuerunt a rege Aluredo, Cedmanno, & Beda, vt docebo.

QVOD autem ad Ecclesiam nostram Britannicam attinet, fides in ea duravit mille trecentis annis vsque ad hanc recentem memoriam, sine vlla Bibliorum vernacula tralatione, ab omnibus promiscuè legenda. Faxit Deus, vt nos animas Deo deteriores non reddamus, qui scripturas vernaculè legimus, & tantopere de Euangelio prædicamus, quàm nostri maiores reddiderunt. Hæc insula (inquit Beda loquens de Ecclesiæ illius temporis statu) in præsentia iuxta numerum librorum, in quibus Dei lex scripta fuit, scrutatur & confitetur vnam eandémque scientiam sublimis veritatis, & veræ sublimitatis, linguis quinque populorum, Anglorum, Brytannorum, Scotorum, Pictorum, & Latinorum,* quæ *(lingua Latinorum)* meditatione scripturarum cæteris omnibus est facta communis. *Equidem, vt Latina lingua cunctis tunc huius insulæ nationibus; quæ distinctis erant linguis, communis fuit propter meditationem scripturarum, vt Beda author est, eadem semper sola vsque ad ætatem nostram omnibus regionibus, seu nationibus Occidentalis Ecclesiæ communis fuit, propter eandem causam, atque inde Latina Ecclesia nominata fuit.* Eccleſiaſt. hiſtoria. lib. 1.

*Quare vt concludam, qui tam acriter & tanta contentionis acerbitate scripturarum in omnes vernaculas & Barbaras linguas conuersionem vrgent, eos oportere sapientes existimant primùm prospicere, nequa reperiantur, in suis versionibus errata, *cuiusmodi hucusque permulta extiterunt. Exiguum autem erratum in verbi Diuini tractatione commissum pro atroce crimine habendum est. Deinde quandoquidem huiusmodi translationes ad vniuersos Christianos homines pertinent, vt iudicio totius Ecclesiæ omnium linguarum permittantur, & Laicis sapientia atque authoritate Cleri, qui illorum animarum curam habent, commendentur. Porro, vt aliquis sit delectus, exceptio, & præscriptio temporis, loci, ac personarum: atque etiam partium scripturarum, iuxta prudentissima Iudæorum instituta, apud quos nefas fuit cuiquam certas quasdam Bibliorum partes legere, priusquam tempus sacerdotalis ministerij explesisset, quod triginta annorum ætate continebatur, quemadmodum Hieronymus testatur. Postremò, ne vernacula scripturarum editio sic plebi mandetur, quasi sit omnino ad salutem necessaria, ne damnare videantur Ecclesias, quæ huiusmodi Tralationibus hactenus caruerunt, & tot doctos piósque patres, qui eas suis gregibus non curarunt, & omnes denique, qui nos anteceſſerunt, quibus neque virtute, neque innocentia, & sanctimonia vitæ conferendi sumus. Ego autem, quandoquidem nondum Ecclesia decreuit, debeátne plebs scripturas suo sermone legere atque audire, an secus, nihil statuo. Vt magni facio piam omnem & salutarem scientiam, optóque eam plebi multò vberrimam, charitate & modestia conditam, ita vellem ipſi, qui tam importunè de verbo Dei garriunt, minùs haberent illius scientiæ, quæ hominem intumescere ac sua opinione superbire facit, secumq; diligentiùs ipſi reputarent, num dicti illius Pauli ad Corinthios cancel-* Præfatio in Ecclesiam

* Falsum, & maledicum: si qua fuissent huiusmodi errata, ea Hardingus singulatim notasset

lis includantur: Si quis sibi videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit, sicut oportet nosse.

Faxit Deus, vt omnis nostra scientia ita cum modestia, humilitate, charitate copuletur, vt ne illa Augustini in simili genere formidolosa ad suum charissimum Alypium oratio nobis verissimè congruat, Surgunt indocti & cœlum rapiunt, & nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce vbi volutamur in carne & sanguine?

Episcopus Sarisburiensis.

OCcultè id fateri videtur Hardingus, quod nemo sine rubore inficiari potest: hoc est, scripturas longo abhinc tempore in patrium huiusce regionis sermonem fuisse conuersas. Eam autem exceptionem adiungit, quòd quanquam Anglicè conuersæ essent, Anglis tamen hominibus neutiquam inseruirent: quanquam quibus tum alijs inseruierint, nemo facilè suspicari poterit. Equidem verò si Anglorum vulgus a scripturis repellendum esse statuissent, quemadmodum isti faciunt, eas in Latina, Græca, Hæbraicáue lingua, vt priùs, seruassent, nec istiusmodi versiones tulissent.

Beda autem ipse, qui huius insulæ scripsit historiam, his ipsis verbis, quorum hîc Hardingus meminit, testari ac prodere videtur, scripturas eo tempore in varia fuisse idiomata traductas, & quidem vt populari institutioni conuenirent. Sic enim scribit: *Hæc insula quinque gentium linguis scrutatur vnam, eandémque scientiam veritatis.* Minimè credibile videatur sic eum fuisse de quinque linguis scripturum, si vnica duntaxat lingua editæ tum essent scripturæ. Perinde est, atque eodem refertur, quod ait: *Quicunque Gentium linguis vnam, eandémque veritatis scientiam scrutantur*, non, vt Hardingus loquitur, Latina solùm lingua. Nemo autem, quemadmodum opinor, dixerit hominem genere aut Scotum, aut Pictum, aut Brytannum, qui Latinè nesciebat, tamen scripturas legere, scrutarique Latina lingua potuisse. Beda in historia Anglorum. lib.1.cap.1.

Verùm vt coniecturas mittamus, Beda disertissimis, dilucidissimisque verbis scribit, Cedmannum quendam Poetam Anglum, & mundi fabricationem, & vniuersam Genesin, & Exodum, & permultas alias Bibliorum historias Anglico carmine transtulisse. Deinde Rex Athelstanus, vt suprà dictum est, circiter annos abhinc nongentos integra Biblia in Anglicum vertenda curauit. Et Ioannes Treuisa eques ipsum Bedam Euangelium D. Ioannis vertisse tradit, atque in alio loco Psalterium mandato Aluredi Anglicè conuersum fuisse testatur. Ad hodiernum verò diem nonnullæ huiusce modi versiones remanserunt, quæ multis de causis magnam meritò habent antiquitatis fidem. Itaque insulam hanc mille trecentis annis sine vlla scripturarum vernacula conuersione floruisse nullo modo verum videatur. Beda in hist. Anglorum. lib 5.cap.22. Athelstanus. Ioan.Treuisa. lib.5.cap.24. Ioan.Treuisa. lib.6.cap.1.

Quanquam vt hoc ita esse demus, si defectus præscriptum satis in hac causa magno argumento esse possit, quid ni dicamus, stetisse quidem & floruisse insulam hanc totis quater mille annis, non modò sine Biblijs Anglicis, sed etiam sine omni Dei, Christiq́ue cognitione? Quid ni etiam verè affirmemus Dei Euangelium atque veritatem in hac insula multis centenis annis obtinuisse, sine vel Romani Pontificis primatu, vel Transsubstantiatione, vel Missis priuatis, vel cæteris delirantium Papistarum insomnijs?

Id profectò verum est patres nostros recentibus seculis in summam ignorantiam impulsos, atque a scripturis violenter abductos fuisse. Maiorum autem exempla atque vitia non semper idonea sunt fidei præcepta. Eutyches hæreticus dixit: *Sic a progenitoribus meis accipiens credidi, in hac fide genitus sum, & consecratus Deo, & in ea opto mori.* Ea tamen fides hæresis fuit, non fides.

Concil. Calchedonen. Action. 1.

Sic Auxentius Arianus ait: *Quemadmodum ab infantia edoctus sum, ita credidi, & credo.* Sic etiam Iudæi idololatræ ad Hieremiam Prophetam dixerunt: *Sic fecimus nos, & patres nostri, Reges nostri, & principes nostri, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat.* Deus autem ad illos inquit: *In statutis patrum vestrorum nolite ambulare &c. Ego Dominus Deus vester.*

Hilarius in epist. Auxentij. Hieremi. 44.

Ezechiel. 20.

Nos verò de patribus nostris minimè iudicamus, nedum eos damnamus. Deus illorum vnicus est iudex. Paulus ait: *Solidum Dei fundamentum stat, habens hoc signaculum, Nouit Dominus, qui sint sui.* Potuit Deus & rubum in medijs flammis, & Danielem in spelunca, in medio leonum, & tres pueros in medio ardentis fornacis, & populum suum Israeliticum, in medio maris rubri vindicare, atque tueri. Ita etiam suos in medijs illis funestissimis tenebris incolumes conseruare potuit.

2. Timoth. 2. Exod. 3. Daniel. 6. Daniel. 3. Exod. 14.

Cyprianus habet: *Ignosci potuit simpliciter erranti: post inspirationem verò & reuelationem factam, qui in eo, quod erraucrat, perseuerat, sine venia ignorantiæ peccat. Præsumptione enim atque obstinatione superatur.*

Ex hisce Bedæ verbis sic concludit Hardingus: *Lingua Latina meditatione scripturarum facta est communis omnibus huius insulæ nationibus: Ergo, Scripturæ non fuerunt Anglicè conuersæ.* Huiusce quidem rationis vel puer quiuis futilitatem atque imbecillitatem facilè perspexerit. Etenim etiam nunc quanquam tota Biblia in sermonem Anglicum vertuntur, & in quauis Ecclesia leguntur, totíque plebi communia sunt, tamen Latina lingua cunctis huius insulæ nationibus, ad veterum commentariorum, & patrum antiquorum lectionem, atque ad scripturarum meditationem inseruit.

1. Nunc Hardingi hac de re cautiones perpendamus. Primùm, si quæ in Anglica versione contigissent errata, qualia contigisse permulta falsò obijcit, non ea tam tacitus dimisisset Hardingus. Neque enim eum vel eloquentia, vel voluntas ad dicendum, sed res duntaxat, de qua dicat, & materia deficit.

Deinde,

Deinde, scripturæ Anglicè conuersæ, plebi fuerunt ab ijs Episcopis, ducibusq; spiritualibus traditæ, qui de ipsius salute verè curam summã habuerunt, quiq; vitam & sanguinem pro grege suum profuderunt. Episcopi autem, a quorum partibus Hardingus stat, verbonum duntaxat animaduertere errata, corrigere ne vnum possunt. Multa quidem exusserunt Biblia, nulla hactenus transtulerunt. Christi verba illis verissimè conueniunt: *Neque vos ipsi intratis, neque alios, qui volunt, sinitis.* Summum enim illorum religionis principium hoc est, *Ignorantia veræ religionis mater est.* 2.

Præcipere autem atque præscribere plebi, quos libros legere, & a quibus cauere debeat, ea verò superstitiosa quondam fuit Rabbinorum prudentia. Dicere cum Hilario liceat, *Archangeli nescium, Angeli non audiuerunt, Propheta non sensit, Filius ipse non edidit.* Equidem nunc deducto velo, facieq; nostra ad cõtemplandam Dei gloriam aperta, Paulus inquit: Non tantùm vna pars scripturæ, sed, *omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est, &c.* Rursum, *Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Iccirco Irenæus habet, vt antea monuimus, *Ex omni scriptura diuina manducate.* 3.

Humilitas, vitæque probitas, cuius habere rationem aliquam videri vult Hardingus, facilius ex scientia, quàm ignorantia addiscitur. Chrysostomus habet: *Magna aduersus peccatum munitio est scripturarum lectio. Magnum præcipitium, & profundum Barathrum scripturarum ignoratio. Nihil scire de diuinis legib⁹ magna salutis perditio. Ea res & hæreses peperit, & vitam corruptam inuexit. Hoc sursum deorsum miscuit omnia.*

Quapropter Apostoli Christi, cæteríque omnes pij patres populum semper ad scripturas legendas cohortati sunt, & tum optimè cum Ecclesia actum esse iudicarunt, cum populus esset quàm optimè institutus. Paulus inquit: *Verbum Dei habitet in vobis abundanter.* Polycarpus ad populum ait: *Confido vos bene exercitatos esse in sacris literis.* Origenes ad populum habet: *Optamus vt operam detis non solùm in Ecclesia audire verba Dei, sed & in domibus vestris exerceri & meditari in lege Domini die ac nocte.* Augustinus habet: *Legite sacras scripturas: ideo enim eas scribi Deus voluit, vt consolationem ex ijs percipere tis.* Hieronymus inquit, vt priùs commemorauimus: *Laici non tantùm sufficienter, sed etiam abundanter verbum Dei habere debent, & se inuicem docere.* Chrysostomus hortatur, vt pater cum filio, vir cum vxore, domi de verbo Dei sermonem conferant. Theodoretus scribit: *Passim videas hæc nostra dogmata non ab ijs solùm teneri, qui sunt Ecclesiæ Magistri populorúmque Præceptores, sed ab ipsis quoq; sutoribus, fabrisq; ferrarijs, lanificibus præterea, cunctisq; artificibus, quin & a fœminis item omnibus, non ijs modò, quæ literas didicerunt, siquæ demum illæ sunt, sed quæstuarijs ac sartricibus, ancillisq; adeo, ac pedissequis. Neque ij solùm, qui vrbes incolunt, homines, sed ipsi quoque agricolæ probè eadem sciunt: fossoréque adeo & bubulcos inuenias, plantariúmque consitores de diuina Trinitate, rerúmque omnium*

Origen in prologo in cantica cantic. Nazianz in Apologetico. Hilarius de vnitate patris & filij. 2. Corinth. 3. 2. Timoth. 3. Rom 15. Irenæus lib. 5. cap. Omnes. Chrysost. de Lazaro conci. 3.

Colos. 3. Polycarpus ad Philippenses. Origen. in Leuit. hom. 9. August. in Psal 33. Hierony. in epist ad Colos cap 3. Chrysost. in Ioan hom. 1. Theodoretus de natura hominis.

creatione discertantes, humanæ item naturæ magis conscios esse, quàm Plato, Stagiritesq; fuerint. Itaque Origenes ad suos de plebe audi-
Origen. in Iosu. hom. 20. tores ait: *Me dicente, quod sentio, vos decernite, & examinate, si quid rectum est, aut minùs rectum.* Ita nempe plebeij homines, quos Hardingus porcos, & rudes, atque inconsideratos curiosósque idiotas nuncupat,
Cyrillus contra Iulianum lib. 6. & lib. 7. non modò scripturas intelligere, sed de suis etiam doctoribus iudicare potuerunt: eóque nomine Christianos Iulianus Imperator Apostata reprehendere solebat, sicuti nos nunc Hardingus, quòd mulieres puerósque Scripturas legere paterentur.

Hostes autem diuinæ veritatis, metu atque conscientia imbecillitatis suæ permoti, verbum Dei semper non tantùm fœminis, & pueris, sed toti etiam plebi per vim eripere consueuerunt. Chrysostomus ha-
Chysost. in Opere imperfecto hom. 44. bet: *Hæretici sacerdotes claudunt ianuas veritatis. Sciunt enim si manifestata fuerit veritas Ecclesiam suam esse relinquendã, & se de sacerdotali dignitate ad humilitatem venturos popularem.* Tertullianus enim inquit:
Tertullian. in libro de Trinitate. *Scriptura diuina hæreticorum fraudes, & furta facilè conuincit & detegit.*
Ioan. 3. Christus ait: *Qui malè agit, odit lucem.* Itaque vsurpare solent quod in
Amos 6. Propheta Amos scriptum est: *Tace, & ne recorderis nominis Domini.* Verùm ea demum miserabilis est & deplorata religio, quæ nisi celata & obruta Dei veritate consistere nequit.

FINIS.

DE TACITA CONSECRATIONE,

ARTICVLVS DECIMVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum licuisse sacerdoti verba consecrandi tacitè,& silentio sibi demurmurare.

Hardingus. 1. Sectio.

IPSA huiusce articuli res ac materia neq; e summis est mysterijs, neq; e maximis religionis nostræ clauibus, quantumuis eam in hoc numero ponere Iuello visum fuerit, quò inde sanctissimam Ecclesiæ catholicæ existimationem imminueret. Diuersa huius rationis obseruatio ipsam rei indifferentem naturam arguit. Si enim vnica & simplex verborum, quæ consecrationem perficiunt, pronunciatio pro necessario religionis momento fuisset habita, eadem apud omnes immutabilis extitisset. Quod panis, & vinum consecrantur, verbis Domini a sacerdote pronunciatis, veluti in persona Christi, quorum vi, sanctiq; spiritus gratia panis, & vinum in corpus & sanguinem Domini mutantur, istuc in omnibus temporibus ac locis, summaq; omnium consensione ita inuiolabiliter & facilitatũ, & creditum fuit. Ipsa autem pronunciandorum verborum ratio seu tacita, seu aperta, pro locorum varietate multiplex variaq; fuit.

* Falsum: sæpius affirmatum, nunquam probatum.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEC est, inquit Hardingus, *perexigua religionis nostræ clauis.* Quod quidem ita esse cum alunde, tum ex ipsa confirmationum, quibus vtitur, tenuitate, ac leuissimo momento animaduerti potest. Quanquam in officijs ad religionem Deique cultum pertinentibus, nihil debet exiguum videri, præsertim quod populum in fraudem inducere possit. Sanè verò, vteunq; nunc exiguam hanc videri clauem volunt, ea hactenus cum superstitionis non exiguæ causa fuit, tum Dei populum ab aspectu, intellectuq; summorum hdei nostræ mysteriorum secluſit.

Id quidem certissimum est, Christi religionem, & sine mystico hoc silentij genere, & sine etiam Transsubstantiatione, aut Missa priuata, similibusq; cæteris ipsorum ineptijs optimè constare posse. Verùm si tam exigua res hæc sit, cur eam Hardingus tanto conatu comprobare contendit, adhibitis tot & manifestis mendacijs, & futilissimis fabulis? Cur eos affirmare non puduit, Christum ipsum in cœna vltima silentio, & tacitè consecrasse, eodem penitus modo, quo nunc illi solent? aut quæ tandem fuit tam proiecta Episcoporum Tridentinensium impudentia, vt illos omnes solennibus diris deuouerent, qui eum morem reprehendere auderent? Res tam exilis, quàm hæc esse fingitur, tam multis minimè opus habuit. Siue autem hæc verba tacitè, siue clarè pronuncientur, eorum diuina virtute panis vinique substantiam ac naturam reipsa & penitus in corporis & sanguinis Christi substantiam mutari comminiscitur. Quod esse falsissimum ex Augustino, Chrysostomo, Theodoreto, Gelasio, atque priscorum omnium patrum consentientibus sententijs planissimè euincitur, & luculentiùs in decimo huiusce libri articulo refutatur. Hic quidem error neque in Latina vnquam Ecclesia ante Lateranum Concilium Romæ habitum circiter mille ducentos a Christo annos confirmatus, neque in Ecclesia Græca ab ipsa Christi ad hodiernum vsque diem natiuitate receptus fuit.

Thom. in 3. par. summæ, quæ. 78. ar. 8.

Concil. Trident. session 2.

D. Tonstal. De Eucharist. li. 1.

Concil. Lateran. anno 1215

Hardingus. 2. Sectio.

GRæci in Ecclesia Orientali, optimum iudicant verba consecrandi clara voce, sicuti in Chrysostomi Missa legimus, atque vt Bessarion scribit, Alta voce *pronunciare*. Sacerdos (*inquit*) alta voce iuxta Orientalis Ecclesiæ ritum verba illa pronunciat, Hoc est corpus meum. *Quæ ratio clara voce pronunciandi in Ecclesia Græca ideo vsurpata est, (quemadmodum colligere licet ex eo, quod Bessarion scribit, qui quòd genere Græcus esset, & inter Græcos educaretur & erudiretur, illius Ecclesiæ morem optimè nouit) quò inde populus ad fidei suæ confirmationem excitaretur, & admoneretur, vt se ijs, quæ pronunciarentur, assentiri atq; fidem adhibere testificetur. Quando sacerdos, inquit ille, hæc verba alta voce pronunciat, populus astans* in vtraque parte, *id est primùm in consecratione corporis, deinde in consecratione sanguinis respondet, Amen: quasi diceret, Verum est. Etenim cum Amen Hebraicè aduerbium sit affirmandi, Græcè perinde valet, ac Verè: ideóque populus respondens Amen istis verbis, verè, inquit, hæc dona proposita sunt corpus & sanguis Christi: sic credimus: sic confitemur. Hucusque Bessarion. Constat ex Clemente lib. 8. constitutionum Apostolicarum populum respondisse Amen, postquam verba consecrandi pronunciata essent: ex quo intelligimus eam ab Apostolis manasse consuetudinem. Eadem etiam consuetudo ex Ambrosio colligi potest, cuius hæc sunt verba:* Dicit tibi sacerdos corpus Christi, & tu dicis, Amen, hoc est, Verum: Quod confitetur lingua, teneat affectus. De sacram. lib. 4. cap. 5. *Similiter habet in libro*, De ijs qui initiantur mysterijs, cap. 9. Frustra, *inquit Leo*,

Bessarion recens doctor: vixit Anno 1439.

Leo, ab illis respondetur, Amen, qui contra id disputãt quod accipitur. Serm. 6. de Ieiun. 7. Mensis.

Episcopus Sarisburiensis.

OMnes isti doctores, contra Hardingum atque Ecclesiæ Romanæ consuetudinem, disertè testantur, verba consecrandi clara apertáque voce pronunciata fuisse, neque modò ea populum & exaudiuisse atque intellexisse, sed etiam iis respondere consueuisse. Itaque hisce testimonijs non multum adiuuatur Hardingus. In ipsius verò Ecclesia, quam is ita sæpe & antiquam, & vnicè Catholicam appellat, populus nec respondet quicquam, nec intelligit, nec audit ea verba, quibus consecratio continetur. Quare ex his perspicimus, hos quinque doctores ab eo citatos ipsi non obscurè tribus nominibus aduersari.

His adiungit Hardingus, *Amen perinde valet, atque verum est: ideóque populus respondens Amen, in eo confitebatur se realem atque substantialem panis in Christi corpus mutationem credere*. Superuacaneum fuit ac intempestiuum hanc causam isto loco repetere. Quanquam ei satius visum est aliena dicere, quàm penitus tacere, atque obmutescere.

Primùm, vt antea meminimus, Ecclesia Latina nouum hoc dogma nunquam ante Concilium Lateranum Romæ celebratum probauit. Græca verò Ecclesia nunquam hactenus adduci potuit, vt ei acquiesceret. Quare Hardingi sententia populus respondit Amen ad id, quod minimè credidit, itáque puerum octingentis antè annis confirmauit, quàm in lucem ederetur. Anno Domini 1215.

Respondit quidem populus Amen ad ea, quæ pronunciantem audiebat sacerdotem: sacerdos autem nullum omnino neque de Reali præsentia, neque de Transsubstantiatione, neque de Accidentibus absque subiecto verbum fecit: itaque non est verisimile eò spectasse populi responsum. Alioquin enim ad id respondere videretur, quod omnino dictum non est. Sacerdos hæc modò Christi verba pronunciauit, *Hoc est corpus meum*: quibus Græci ad hunc modum responderunt, quemadmodum in Concilio Florentino testatum est, *Firmiter credimus verbis illis Dominicis sacramentum fieri*. Similiter Ambrosius habet: *post consecrationem corpus Christi significatur*. Deinde, *Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis Amen, hoc est verum est*. Sic Dionysius ad Sixtum Episcopum Romanum de quodam scribit, qui cum hæreticis baptizatus fuerat: *Gratiarum actionem in Ecclesia audiuit, & ad illam vnà cum alijs respondit Amen*. Sic Augustinus: *Fratres nostri eadem sacramenta celebrantes, & vnum Amen respondentes*. Ista responsio, *Amen*, non repentinam aliquam Transsubstantiationem, sed gratiarum actionem Deo pro nostra per Christi mortem liberatione indicabat.

Concil. Florẽt. session. vltim.

Ambros. de iis qui initiantur Cap. 9.

Euseb. lib. 7. Cap. 9. Εὐχαριστίας ἐπακούσαντα καὶ συνεπιθοιγξάμενον τὸ Ἀμήν

August. in Psal 33.

At Leo habet, *Frustra ab illis respondetur, Amen, qui contra illud*

Leo de ieiunio 7. mensis. sermon. 6.

disputant, quod accipiunt. Vt hęc verba clarè intelligas, Lector, memoria tibi repetendum est Leonem cum in hoc, tum in alijs permultis locis vniuersum facultatis suæ ingenijq; impetum in Eutychem hæreticum intendere, cuius ea fuit hæresis, communi atq; a multis hodie defenso errori persimilis, Christi corpus post eius in cœlos ascensum fuisse penitus in Diuinitatem conuersum, neq; pristinam corporis humani naturam retinuisse. Hanc autem peruersissimam sententiam Leo argumento conuellit a sacris mysterijs sumpto, in quibus homines fide vera præditi, quemadmodum faucibus & ore panem vinumque mysticum percipiunt, ita spiritu & fide corpus ac sanguinem Christi sumunt, idq; reipsa, ac verè, eóq; dicunt, *Amen.* At enim frustra, inquit Leo, respondet *Amen*, qui negat idipsum, quod accipit, hoc est, qui corporis Christi sacramentum percipit, & tamen cum hæretico Eutyche persuasum habet, Christum re quidem vera nullum habere corpus. Atq; in hanc sententiam Augustinus dicere videtur, *Mors illi erit, non vita, qui mendacem putauerit vitam*, quasi nimirum hæc sacrosancta mysteria tanquam corporis sui sacramenta atque pignora tradiderit, nec interim ipse corpus habuerit. Sic etiam Prosper Aquitanus habet: *Christum a populo Iudaico fuisse occisum, nullus iam ambigit Christianus, cuius sacrum sanguinem omnis nunc terra accipiens clamat, Amen, vt neganti Iudæo quòd occiderit Christum, rectè dicatur a Deo, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Similiter Chrysostomus: *Hæc afferentes mysteria, ora ipsorum consuimus: Si enim mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est.* Sic itaq; hi doctissimi patres senserunt, Eutychem simul & alios vniuersos, qui Christi vel corpus, vel mortem sustulerunt, ex ipsa horum mysteriorum perceptione facilè reuinci posse. Nam & sacramentum sumunt, nec tamen quod sacramento significatur, agnoscunt: Ideóq;, vt Leo ait, contra rem ipsam disputant, quam accipiunt. Atque hoc modo suam Leo ipse sententiam clarissimè, luculentissiméq; explicat: *Quam sibi in huius sacramenti præsidio spem relinquunt, qui in saluatoris nostri corpore negant humanæ substantiæ veritatem? Dicant quo sacrificio sint reconciliati: Dicant quo sanguine sint redempti.*

Beda. 1. Cor. 10

Prosper de promis. Dei. parte 1. cap. 7.

Chrysostom. in Matt. hom. 83.

Leo epist. 8. ad Palæstinos.

Ex his sanctissimis patribus liquet, qui sacrosancto corporis Christi mysterio communicant, nec Christum tamen vero corpore præditum esse statuunt, quemadmodum Eutyches hæreticus contendit, eos contra hoc ipsum differere, quod accipiunt. Etenim Gelasius habet: *Hoc nobis in ipso Domino Christo sentiendum est, quod in eius imagine*, hoc est, *in sacramento profitemur.* Itaq; in ea Liturgia, quæ Iacobo vulgò ascribitur, sic habetur: *Quotiescunq; comederetis hunc panem, & hunc calicem biberitis, mortem filij hominis annunciatis, donec veniat: Populus respondet, Credimus, & confitemur.* Hoc nempe est quod Ambrosius, Chrysostomus, Leo, Clemens, vocant, *Amen:* atque hæc ea est explorata corporis Christi veritas, non quæ sacramento, vt Hardingus fingit, sed quæ personæ vnitate continetur, pro qua Leo contra Eutychem hæreticum propugnat. Bessarionis haud magni esse potest in hisce causis momenti nomen, cum quòd recente memoria viueret, ideóq; parum sit idoneus

Gelasius contra Eutychem. Liturgia Iacobi.

us huius controuersiæ iudex, tum quòd Episcopus institutus Tusculanus, Romanúsque Cardinalis inauguratus in recenti Concilio Florentiæ habito reclamantibus ac repugnantibus reliquis suis e Græcia gentilibus Romanum Pontificem apertè ac turpitet adularetur, eíq; se dederet atq; addiceret. Anno Domini 1439.

Hardingus. 3. Sectio.

ATq; vt populus assensum præberet, suaná; fidem huic veritati conformaret, sine errore ac fraude, vtq; respondendo, Amen, tunc crederet & confiteretur panem & vinum fieri corpus & sanguinem Christi, cum ita reuera fieret, non aliâs (nam alioqui ingens error esset) proinde Iustinianus Imperator decreuit, vt Episcopi, & presbyteri eam ob causam sacras Liturgias pronunciarent clara, & distincta voce, quæ intelligi posset ab omnibus, vt populus responderet, Amen: (Quod quidem cum ad omnes Liturgiæ partes, tum præcipuè ad consecrationem pertinet,) vtq; crederet & confiteretur esse corpus, & sanguinem Christi, cum ita * re ipsa esset, non sic confiteretur, cum non esset, quod incidere potuit, si verba consecrandi minùs apertè pronunciata audiret. Atque huc præcipuè Iustiniani constitutio restringi debet, vtpote quæ ad Græcam Ecclesiam, in qua ille vixit, referatur solummodo, minimè autem longiùs * sit torquenda, vt inde nimirum, omnia omnino diuina officia vernaculo sermone in Ecclesia Occidentali procuranda esse euincatur, quemadmodum in eum finem a nostris nouis Doctoribus falsò & ineptè adhibetur.*

* Falsum: nihil enim eiusmodi sensit Iustinianus. Hardingo data est Louanij licentia quiduis pro libito fingendi.

* Falsum: ineptum, nugatorium: ad quid enim responderet populus *Amen*, cum nullam precum partẽ exaudiret?

* Falsum: hæc enim lex non minùs Romanam Ecclesiam, quàm Græcam astrinxit, vt manifestum erit.

Episcopus Sarisburiensis.

TAm multa vt quisquam falsa, tam exiguo ambitu, tam confidẽter, sine rubore enunciaret? Vbi est timor Dei? vbi est lectoris reuerentia? vbi est pudor, & verecundia? Primùm neque Imperator ille præstantissimus Iustinianus, vllam omnino de hoc ridiculo, & commentitio Hardingi dogmate verbum habet, neque Ecclesia Græca vnquam hactenus persuaderi potuit, vt eidem assentiretur, quemadmodum iam antè clarissimè docuimus. Quid autem est? num eam cunctis mortalibus opinionem iniiciet Hardingus, populum publicè in Ecclesia id assensu suo comprobasse, quod nec vnquam credidit, & falsissimũ esse pro certo habuit? non iam vnum Concilium, non vnum patrem, non vnum Doctorem proferre potest, qui *Amen* isto modo fuerit interpretatus? Támne deplorata est hæc, & nuda causa, vt nullus reperiatur honestus testis, qui vocem pro ea mittat vllam? An Hardingi verò dictum, nulla ratione, scriptura, Concilio, Doctore, Patre subnixum tantum valere debet, vt pro Ecclesiastico dogmate habeatur?

Verba Imperatoris satis dilucida sunt: *Præcipimus omnibus sanctis Episcopis & presbyteris ministrare sacram oblationem, & sacramentum Baptismatis, & cæteras preces,* (non tacitè, & silentio, quemadmodũ nunc in Ecclesia Romana fit, sed) *alta voce, quæ exaudiatur a fideli po-*

De Ecclesiasticis diuer. capitulis constitut. 123.

εἰς πλείονα κατάνυξιν.

pulo, (non vt Transſubſtantiationi Hardingianæ teſtimonio eſſet, ſed) *vt corda auditorum eo vehementiùs, & ad pœnitentiam pungantur, & ad Deum laudandum excitentur.* Si ex eo ſemper & neceſſitate concluditur Tranſſubſtantiatio, quòd hæ duæ ſyllabæ, *Amen*, pronunciantur, tum eandem non modò in ſacramento corporis Chriſti, ſed etiam in ſacramento Baptiſmatis, cæteríſq; omnibus publicis precibus licebit agnoſcere. In hiſce enim ſingulis juſſus fuit populus, vt reſponderet *Amen.*

Deinde, Hardingus affirmat (& ſolus quidem affirmat, nemo enim idipſum vnquam præter Hardingum affirmauit) Epiſcopo atq; Presbytero vt clara voce pronunciarent ideo fuiſſe præceptum, ne populus forte tempus ipſum præuerteret, & intempeſtiuè reſponderet, *Amen*, priuſquam conſecratum eſſet ſacramentum. Atq; hoc nimirum ſic accipiendum eſt, quaſi grauiſſimum, & prudentiſſimum, & orbis imperatore digniſſimum conſilium. Sed ô incredibiles vanorum hominum ineptias! Ad quæ enim verba reſponderit populus *Amen*, qui nullam precationum partem exaudiuerit? Quíue, id quod eſt a ſacerdote pronunciatum confirmarit, atq; comprobarit, qui ne verbum quidem vllum a ſacerdote editum intellexerit? Enimuero non tam præproperam populi reſponſionem timuiſſe Iuſtinianus videtur, quàm planè ſecum ſtatuiſſe, ni ſacerdotis exaudiretur oratio, nihil omnino eſſe poſſe, quod populus reſponderet. Eo enim adducit hæc Pauli verba:

1. Cor. 14.

Qui implet locum Idiotæ quo modo reſpondebit Amen ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas neſcit.

Poſtremò hanc imperatoris Iuſtiniani ſanctionem ad Græcam duntaxat, non ad Romanam pertinuiſſe Eccleſiam contendit, *eamq; inſuper aliò eſſe a nouis hiſce magiſtris falſò detortam* ſcribit. Hæc Hardingus ſua ſolummodo, nec vlla alia, aut vetuſta, aut noua confiſus authoritate ponit. Forſan perſuaſum eſſe nobis cupit Conſtantinum Imperatorem, quêadmodum illa puerilis fictæ Donationis ſuæ fabula narrat, vniuerſam orbis Occidentalis adminiſtrationem Papæ detuliſſe: nec Iuſtiniano proinde quicquam in Eccleſia Romana moliri licuiſſe. Verùm ipſe Iuſtinianus contrà, atque Hardingus commentatur, ſua decreta generatim ab omnibus in toto terrarum orbe capeſſi iubet atque ſeruari. Sic namq; ſcribit: *Viſum eſt præſentem legem omni terrarum orbi ponendam, nullis locorum vel temporum anguſtijs coartandam.* Atq; legem Eccleſiaſticam his verbis ſancit: *Et hoc non ſolùm in veteri Roma, vel in hac Regia ciuitate, ſed in omni terra vbicunq; Chriſtianorum nomen colitur, obtinere ſancimus.* Præterea Euſebius Conſtantini Imperatoris de celebranda die Dominica edictum commemorat huiuſmodi: *Eo die iuſſit non modò Græcos, ſed gentes etiam cæteras omnes, quæ Romanorum imperio ſubiectæ fuerunt a laboribus corporeis ceſſare.* De rebus autem ijs, quæ ciuitatem Conſtantinopolitanam nominatim attingebant, in eadem conſtitutione, quam hîc Hardingus meminit, ſic habet: *Quæ ad Eccleſiam huius regiæ ciuitatis Cõſtantinopolitanæ pertinebant, ea ſumus particulari lege complexi.* Tamen Hardingus iure quodam ſuo affirmat *Imperatoris eam non fuiſſe mentem, vt iſta lex Romanam Eccleſiam aſtringeret*, nõſq; ei vel

Donatio Conſtantini in. 1. tomo. Concil.

Cod. de iudicijs cap. properandum.

Cod. de epiſc. & Cleri cap. generaliter.

Euſeb. in vita Conſtantini oratione 4.

Πᾶσι τοῖς ἐπὶ τὴν τῶν ῥωμαίων ἀρχὴν πολιτευομένοις ταῦτα εἰδικῷ νόμῳ περιλαβόμεν.

verbo

verbo dicenti fidem adhibeamus neceſſe eſt, ipſe licet imperator contrarium palàm teſtetur.

Quorſum autem Latinam Hardingus Eccleſiam in hac cauſa voluit exceptam? Nónne Mediolani Ambroſius, Romæ Clemens, & Leo, Latinarum omnes Eccleſiarum Epiſcopi fuerunt? Annon autem Hardingus ipſe horum trium quemq; conſecrationis verba apertè pronunciaſſe, non tacitè ſuſurraſſe, & hanc inſuper Apoſtolicam fuiſſe traditionem ſcribit? Quid itaque Romanam Eccleſiam Hardingus tam ineptè ſecernit, quaſi ei fuiſſet nominatim cautum, vt Apoſtolorũ violare traditiones impunè poſſet? Equidem Clemens Alexandrinus, Apoſtolorum omnium tam in Occidentali, quàm in Orientali Eccleſia vnam fuiſſe & doctrinam, & traditionem teſtatur. Itaq; ſibi Hardingus confeſſione ſua & Apoſtolorum traditionẽ, & priſcos doctores, Ambroſium, Clementem, Leonem, & Eccleſias Dei tum Græcas, tum Latinas contrarias atq; aduerſarias inuenit.

Hardingus ſibi ipſi contrarius

Clemens Strõ. lib. 7.

Hardingus. 4. Sectio.

IAm verò in Eccleſia Occidentali, id eſt, Latina cum populus abunde edoctus fuerit fidem de corpore & ſanguine Domini in ſacramento, conſentaneum viſum eſt patribus, vt conſecrationis verba a ſacerdote tacitè potiùs, & ſilentio, quàm clara voce pronunciarentur. In quo quidem ſingularem dignitatis ſummi illius myſterij rationem habuerũt. Atq; ſanè hinc animaduerterunt, quemadmodum ſcribit Baſilius, Apoſtolos & patres, qui initiò Eccleſiaſticas leges ſanxerunt, myſteriorũ exiſtimationem illibatam conſeruaſſe, dũ ea occultarent, & celarent.* Non enim eſt *(inquit)* omnino myſterium, quod ad aures populares profertur: *de quo priùs veriſſimè ſcripſit:* Ei quod publicatũ eſt, & per ſe apprehẽdi poteſt imminere contemptum: ei verò, quod remotum eſt ac rarum, etiam naturaliter quodammodo eſſe coniunctam admirationem. *Atq; hoc eſt, quod Chriſtus prohibuit, ne Margaritæ porcis proijcerentur.*

* Falſum: nihil enim patres huiuſcemodi ſanxerunt.

Hæc Baſilij verba ad ſacramentum minimè referuntur

Epiſcopus Sarisburienſis.

ESt profectò certiſſimum, eóq; magis miſerandum, quemadmodum nunc res it in Eccleſia Romana, populum ſacramẽti neq; *ſcias*, neq; ſententiam, neq; vſum, neq; effectũ, neq; finem, neq; conſecrationem, neq; verbum vllum, quod eò pertineat, intelligere. Nihil audit, nihil videt, nihil intelligit, nihil diſcit: Papa, Cardinales, Epiſcopi, ſacerdotes eum nihil docent. Firmiſſimum ipſorum religionis præſidium atq; propugnaculum, in populi cæca ignorantia conſtitutum eſſe ducunt: Hardingus & hîc, & antè vniuerſum populum porcos appellat, tanquam bellua eſſet ſenſus & rationis expers, quæ nihil iudicare, nihil percipere poſſet. Non tamen erubuit affirmare populum Eccleſiæ Latinæ luculenter edoctum eſſe, quid de ſacramento ſentire debeat, & multò quidem, vt videtur luculentiùs, quàm vnquam in Eccleſia primitiua aut veterum doctiſſimorũ patrum memoria. Ignorantia nimirum facilè addiſcitur, & nihil ſcire ſtatim docet. Doctrina verò, de qua loquitur,

Articul. 13. Diuiſ. 6.

Transſubſtantiatione,& Reali præſentia, alijſq; ad eandē cauſam pertinentibus inſtitutis continetur, quæ pius populus priſcis temporibus nunquam didicit. Quanquam vt populus omnia perfectè teneret,omniúmq; myſteriorum ſenſum perciperet,num hinc Hardingus efficeret, proinde minimè oportere verba conſecrationis audire? Hæccine eſt Dialectica Louanienſis? Quis eum docuit huiuſmodi ſyllogiſmum cōtexere? Qua in figura,quo in modo concluditur? Quo pacto huius rationis conſequentia deuincitur?

Quod autem adiungit,huius rei gratia patribus viſum eſſe conſentaneū,vt verba conſecrationis ſilentio recitarentur,hoc quidem neq; ſatis luculentè dicitur,& eſt omnino falſiſſimum,vt optimè deplorato ipſius ſyllogiſmo conueniat. Quinam enim iſti patres extiterunt? quibus nominibus appellati fuerunt? vbi vixerunt? in quo Concilio,in qua regione conuenerunt? Per quidē hoc mirum videri poſſit tantos patres, qui & Apoſtolorū traditionem,& vniuerſum Eccleſiæ ſtatum iminutare potuerunt,nulli vnquam,præterquam vni Hardingo, cognitos fuiſſe. Baſiliū autem,cuius ad hanc defenſionem nomine vehementer abutitur,vel de ſacramento,vel de verbis ijs, quibus conſecratio perficitur, nullam facere mentionē conſtat. Atq; hoc loco,Chriſtiane Lector,animaduerte,obſecro,Hardingi ſummam ſiue cautionē, ſiue conſtantiam. Quò recèns inſtitutum latinæ Eccleſiæ morem confirmet,exempla nobis Eccleſiæ Græcæ proponit, quóq; tacitam ſuam conſecrationem euincat,Baſilij teſtimoniū repetit,qui eandem ſemper vel ipſo confitēte alta claráq; voce pronúciauit,ſilentio nunquā confecit. Næ illum patrum antiquorum nomina tam inconſideratè venditare, támq; nullam ſui lectoris rationem habere non oportuit. Veriſſimè quidē Baſilius ſcribit, *Quod tritum eſt,plerunq; contemni ſolere:* eámq; ob cauſam cōſecrationis verba ſilentio pronunciari fuiſſe iuſſa ſcribit Innocentius Papa, *ne ſacroſancta verba vileſcerent.* Perinde etiam eſt,quod Ioannes Billettus ſuſpicatur. Thomas Aquinas oblationē,& conſecrationem duntaxat ad ſacerdotē pertinere ſcribit, ideóq; verba tacitè percurri debere, quandoquidem ea nihil ad plebē ſpectant. Verùm ſi ita plebs ſit natura cōparata,vt quantò quodq; minùs audierit,atq; intellexerit,tantò magis ſuſpexerit,& in admiratione habuerit, eſſet tū meo iudicio illi conſultiſſimū,vt nunquam vel verba baptiſmatis,vel vllam Euangelij partē, vel orationem Dominicam,vel Dei Chriſtiue nomen, vel ipſam adeo Miſſam audiret. Quemadmodū autem nunc populi obſtruuntur aures, ne verba exaudire poſſint, quibus ſacramētum perficitur,ita rationi & prudentiæ conſentaneū videatur,vt oculi etiam præcludātur,ne ſacramentū aſpiciant. Etenim ex aſpectu non minùs,aut etiam magis,quàm ex auditu naſci ſolet contemptus. Hardingi enim iudicio atq; opinione hæ mirificæ ſunt rei ipſius apud populū reuerentiæ conciliandæ & pietatis augendæ occaſiones. Sed & hæc ſuperſtitioſa eſt populi reuerentia,& hic perturbatus Dei cultus. Dei populus non ſacramentis,ſed ſacramenta populo inſeruire debent. Verùm hæc Satanæ ſtrategemata ſunt,atq; technæ,quibus imperitæ multitudini perſuadere conatur,illā

ſacramen-

Baſilius de ſpiritu ſancto ca. 27.

Τῷ πεπατημένῳ πρόχειρος ἡ καταφρόνησις

Innocentius de ſacro Altaris myſt. lib. 3. cap. 1.

Io. Billet de diuinis officijs

Thomas par. 3 quæ. 183.

ſacramenta r eligioſiſſimè reuereri, nec interim tamẽ quicquam aut de ſenſu, aut de vſu ſacramentorum percipere. Lactantius habèt: *Hinc fida ſilentia inſtituta ſunt ab hominibus callidis, vt neſciret populus, quid coleret.* Lactantius li. 5. cap. 20.

Hardingus. 5. Sectio.

SI in vetere lege ſacerdotes deſignarentur, (quemadmodũ ſcribit Ambroſius) qui arcam teſtamẽti tegerent, quia minimè liceret cuiuis homini myſteria abditiſſima intueri: Si filij Caath, Dei iuſſu Arcam, cæteraq; Tabernaculi ſacra inſtrumenta ſoli ſuis humeris geſtarent, quandocunq; Iſraelitæ caſtra mouerent in deſerto, velis, & cadurcis, & pallis inuoluta, & tectè a ſacerdotibus implicata, nec ea vnquam vel tangere, vel videre, niſi certo interitu poſſent, quæ tantùm huius myſterij figuræ fuerunt: quanto magis hoc ſummum & auguſtiſſimum myſterium cauto & religioſo ſilentio colendũ ſit?

Epiſcopus Sarisburienſis.

HOc in loco ſic videtur Hardingus argumentationem inſtituere: *In vetere Teſtamento, cuiuis e plebe Dei arcam, quæq; in ea inerant, inſpicere minimè licuit: Ergo ſacerdotis officium eſt verba conſecrationis ſilentio ſibi, & tacitè ſuſurrare.* Hæc inepta ratio cõcluditur a Moſe ad Chriſtũ, a vetere teſtamento ad nouum, a viſione ad auditionem, deniq; ab aliquo ad nihil, eóq; ſolummodo ſpectat, vt veteres Eccleſiæ doctores redarguat: qui, quemadmodum Hardingus ipſe nouit, & iam etiam quadam ex parte ingenuè eſt confeſſus, ea verba ſilentio nunquam pronũciarunt, nec hiſce excitandæ amplificandæque reuerentiæ artibus vſi ſunt. Verùm Hardingus vt ſimplicem Lectorem faciliùs longo ſpacio ſeduceret, duorum veterum patrum nomina callidè inuexit, Ambroſij, atq; Origenis, quò ipſius diſputatio, illorum eſſe videretur. Ita nempe pictis eloquentiæ ſuæ integumentis non ille quidem arcam Dei, ſed multas pro more ſuo falſitates inuoluit.

Hardingus. 6. Sectio.

HAnc ob cauſam, quemadmodũ referunt, inquit Carolus Magnus ille nobiliſſimus, & ſanctiſſimus, & doctiſſimus imperator, ſcribens ad magiſtrũ ſuum Alcuinum noſtrũ conterraneũ, & primum philoſophiæ Pariſijs magiſtrum, more receptũ eſt in Eccleſia, vt Canon, & conſecratio a ſacerdote ſilentio recitarentur, ne illa tam ſancta, & tanti myſterij propria verba vileſcerent, dum ea fere quiſq; communi conſuetudine trita in vijs, in plateis, atq; in alijs locis, in quibus minimè deceret, decantaret. Vnde fertur, antequam hæc inualuiſſet conſuetudo, paſtores qui in agris eadem vſurparent, diuina manu percuſſos fuiſſe. Lutherus ipſe in præceptorio *ſuo in eos acriter inuehitur, qui Miſſæ canonem, alta voce ideo pronunciandũ eſſe contendunt, quò meliùs intelligi poſſit.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

EQuidẽ Hardingum veratũ authoritatũ vehemẽter inopẽ eſſe video,

qui nunc contra Apoſtolorum traditionem nugis atq; fabulis contendat,& talibus etiã fabulis,quales integras,vt res geſta eſſe fingitur, narrare vel puduit. Quanquam nihil alienum occurrit,quod lectorem quoquo modo percellere poſſe videatur. Huic nimirum tecto hæc conueniunt fundamenta: Fabulam hanc inter alias multas ſic Innocẽtius & Durandus referunt. Paſtores quidam conſecrationis verba crebra auditione edocti,eadem in agro ipſi de pane in lapidẽ poſito vſurpare cœperũt. Repentè panis caro extitit: Miſeri homines obſtupuerũt: Deus grauiter commotus eſt: ignis de cœlo decidit,illóſq; abſumpſit: nullus tãtæ cladis relictus eſt nuncius. Hinc Hardingus hanc legem perlatã eſſe ſcribit. Itaq; vt huius narrationis probabilitatem paucis excutiamus,ſic illi ſtatuunt, vel ſacerdotẽ quidem ipſũ, quantũuis alioqui ſanctum,niſi & altare,& ſuperaltare, & calicem,& corporale,& candelas,& veſtimẽta,& cætera omnia neceſſaria ſupplementa adhibuerit, niſi panem fixo obtutu inſpexerit,niſi integra quinq; verba vno ſpiritu pronunciauerit, niſi mentem etiam voluntatémq; conſecrãdi ſingularem attulerit, fruſtra laborem inſumere,nec quicquam omnino conſecrare. Iſti tamen perditiſſimi paſtores,qui neq; ſacerdotes,quod quiſquam ſciat,fuerunt, & altari,ſuperaltari, veſtimentíſq; caruerunt,quiq; nec cautionum iſtarum peritiam,nec animum conſecrãdi habuerunt, ſubitò atq; nec opinantes conſecrarunt. Ex hoc itaq; licet animaduertere faciliorem eſſe paſtori,quàm ſacerdoti conſecrationem. Verùm hiſce omnibus paſtoribus in eodẽ loco,in quo conſtiterunt,deletis,nec vllo, qui caſum nũciaret,relicto ſuperſtite, debuit nos Hardingus facere certiores,quis eam paſtorum calamitatem vel Angelus,vel Archangelus, vel quod oraculum euulgarit,& in lucẽ eduxerit. Libenter etiam audierit Lector, quo in regno,qua in regione,quo rege,quo Papa iſta acciderint, cuius Chronici, cuius hiſtoriæ monumentis mandata fuerint: Cæteroquin Hardingum ea in paſtoris calẽdario reperiſſe exiſtimarit. Quod autem ad hoc nouum de ſilentio decretum attinet,oportuit quidem Hardingum apertè nobis indicare in quo Concilio,in qua Synodo,in quo cõuentu,in qua Dięta,in qua patria,in quo tẽpore factũ fuerit. Quis tũ legatus,quis Referẽdarius,quis Præſes,quis præſens fuerit: ſi nihil horum explicare poſſit,inepta videbitur,& paſtoritiæ fabulæ ſimilis narratio.

Hinc tamen Hardingus duo doceri potuit: Primùm ante temerarium hoc inauditorum paſtorum facinus conſecrãtionem vbiq; palam fuiſſe pronunciatam: Deinde vernacula cuiuſque regionis lingua editam,quam paſtores & diſcere,& intelligere potuerunt, niſi illos forſan Hardingus aut Græcos,aut Latinos fuiſſe paſtores contenderit.

Hardingus. 7. Sectio.

PAtres Eccleſiæ primitiuæ hoc ſacramentum tanto in honore habuerunt, itáq; ſunt venerati,vt quoſdam etiam fideles eiuſdem celebrationi intereſſe minimè paterentur,indignos eos iudicantes,non modò qui myſtica conſecrationis verba pronunciata audirent,ſed etiam,qui vel formas externorum elementorum viderent,atq; in Eccleſia remanerẽt,dum illud ſanctiſſimum ſacrificium

crificium offerretur. Hi autem fuerunt, Catechumeni, Energumeni, Pœnitentes. *Primi fuerunt religionis noſtræ auditores, qui vt quotidie inſtituti ſunt, in Chriſtum crediderunt, atq; quemadmodum Auguſtinus ſcribit, Chriſti crucem in frontibus geſtarunt, eaq; ſe ſignarunt. Secundi fuerũt ij, qui, quanquam baptizati fuiſſent, tamen propter mentis ſuæ inconſtantiam immundis ſpiritibus vexabantur. Tertij fuerunt, qui propter commiſſa ſcelera publicæ pœnitentiæ nondum ſatisfeciſſent. Hi omnes initiò ab eccleſiæ rectoribus indigni iudicati ſunt, qui hiſce ſacris myſterijs intereſſent. Iam verò, ſi hæc ſumma ſacrarum rerum reuerentia in illis hominibus meritò laudata fuit: vt cuiuis homini permittatur, non modò adeſſe atq; ſpectare, ſed etiam audire atq; intelligere verba conſecrationis (* quæ ſemper vſque adeo fuit ſilentio culta) viris ſapientibus & pijs minimè poteſt videri laudabile, præſertim hac ætate, in qua ſacra & Chriſtiana eccleſiæ diſciplina diſſoluta & penitus diſcuſſa eſt, ne q; diſcrimen vllum ratio q; ſtatuitur inter perfectos pioſq; homines, & eos, qui pœnitentiam publicam agere merentur, qui a dæmonibus obſidentur, quiq; propter atrocia flagitia, quæ commiſerunt, infames habentur.*

Iulia. in can. 11.

*Falſum: Etenim contrariũ liquidò conſtat.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVem huic duntaxat ſacramento delatum fuiſſe cultum fingit Hardingus, is Baptiſmatis etiam ſacramento fuit æqualiter tributus. Catechumeni autem non minùs fuerunt ab huius, quàm ab illius aſpectu prohibiti. In Concilio Arauſicano ſic habitur: *Catechumeni ad Baptiſterium nunquam admittendi ſunt.* Chryſoſtomus de verbis Baptiſmatis ſic habet: *Verba Dei quæ norunt fideles in aquæ lauacro per ſacerdotem pronunciata, tanquam in vtero quodam formant ac regenerant eum, qui baptizatur.* Rurſum habet: *Cupiam ſanè clarè proferre verba, ſi per profanos illos liceret, nam hi difficiliorem nobis interpretationem reddunt. Cogunt enim aut non clarè dicere nos, aut myſteria vulgare.* Similiter Cyrillus: *Dicerem de Baptiſmo alia, niſi vererer non initiatorum aures.* Perinde dixit Auguſtinus: *Opera noſtra bona vident etiam Pagani: ſacramenta verò noſtra occultantur illis.* Idem affirmare liceat cum de publicis ſolennibuſq; precibus, tum de ſcripturarum ſcientia. Chryſoſtomus habet: *Quid hac ſit oratione potentius? & Catechumenis, hoc quidem nondum permiſſum eſt, quoniam nondum ad hanc peruenere fiduciam. Vobis autẽ,* qui baptizati eſtis, *& pro terrarum orbe, & pro eccleſia iubetur orationes emittere.* Itaq; quemadmodum Catechumenis propter myſterij reuerentiam, ſacramenti corporis Dominici procurationi intereſſe minimè conceſſum fuit, ita propter hanc ipſam reuerentiã neq; in ſacramento Baptiſmi, neq; in publicis eccleſiæ precibus eſſe præſentibus licuit.

Conci. Arauſicanum. ca. 19

Chryſ. in epiſt. ad Gala. ca. 4.

Chryſo. in 1. ad Corin. ho. 40.

Cyril. contra Iulian. lib. 7

Auguſtin. in Pſal. 104.

Chryſoſt. ad popul. Antio. hom 79.

Nunc verò Hardingi rationes excutiamus: *Vetere memoria* (inquit) *Catecumenis, qui nouitij in fide, nec dum baptizati fuerunt, & Apoſtatis, & ecſtaticis, & prophanis hominibus nefas fuit ſacris intereſſe myſterijs: Ergo, nunc ne pijs quidem licet verba conſecrationis audire.* Quis, niſi Hardingus, huiuſmodi Dialectica vteretur? Atq; iſtuc tamen ſapiẽtibus, pijſq; viris ſufficere oportere iudicat. In cæteris Hardingus, quaſi qui Romam vſq; profectus, epiſcopos & Cardinales belli adminiſtratores vi-

derit,pueros in ſummis eccleſiæ honoribus,atq; gradibus conſtitutos: lupanaria tanti elocata: tot Cortegianarum millia in tanto honore habita:Sacerdotes tam licenter permiſſos alere concubinas:eccleſiam Dei conuerſam in latronum cauernam: tantam in Clero, tantam in populo corruptelam, tam exiguam vxoris & ſcorti, honeſti atq; inhoneſti,pij ac impij diſcrimen,&,vt Bernardus ſcribit,*Seruos Chriſti,inſeruientes Antichriſto*: atq; hæc omnia impunè admiſſa,vnicè approbata, & Catholica habita: qui ſic(inquam)Dei eccleſiam Romæ acceptam viderit,meritò contaminatam vitam, diſciplinãq; diſſolutam deplorauerit.Quanquam ex his non facilè concluſerit,nemini proinde licitum eſſe verba conſecrationis exaudire. Fœneratoribus quidem,& furibus, & meretricibus, & homicidis, & proditoribus, & cæteris eiuſmodi nefarijs hominibus Miſſæ procurandæ intereſſe liberum ſemper licitúmq; fuit.

Hardingus. 8. Sectio.

*ANtiquitus quidem cum populum fidelem ſalubris diſciplina in officio & obedientia contineret, illa etiam oratio,quæ ſuper hoſtia ante conſecrationem fiebat, *ſecretò & ſilentio recitata fuit, ideoq; a Latinis* Secreta, *a Græcis* Myſtica oratio *dicta eſt, vnde oſtenditur, eam apertè pronunciari, ac vulgari minimè oportere.*

*Falſum:Ea enim ſecreta oratio apertè pronunciabatur,vt planum faciam.

Epiſcopus Sarisburienſis.

NVnc a melioribus Hardingus argumentis deſertus ſibi iure ſuo aſſumit priſcis temporibus precationem illam,quæ conſecrationem anteceſſit, fuiſſe tacita, & ſubmiſſa voce peroratam. Coniecturam autem ex vocabulo,*Secreta*, petit, quod in Miſſali ſolummodo reperitur, a vetuſtis verò Catholiciſq; patribus nunquam vſurpatur.Neq; tamen eam occultam atq; ſecretam rationem arguit, quam Hardingus fingit. Gerardus Lorichius ad hunc modum ſcribit: *Non arbitrandum eſt, orationem eam dici ſecretam, quaſi non liceat laicis illam vel noſſe vel audire: ſed quod iuxta atq; canon non cantetur voce altiori.* Quare hanc cauſam Hardingus duobus falſis concluſit.

Gerard. Lorichius.lib.2.

Iam itaq; quanquam noua hæc mutaq; ceremonia in Romana duntaxat eccleſia,nec vſpiam alibi obtinuit,eáq; non ab initio, ſed tantùm ad certum tempus valuit,atq; iccirco planè particularis,nedum vniuerſalis aut Catholica cenſeri debet: omniq; etiam vel ſcripturarum, vel veterum Conciliorum,vel priſcorum patrum, vel cuiuſquam omnino vetuſtatis fuco caret, eam tamen Hardingus ſe poſſe, vt cætera,contra Ambroſium, Auguſtinum,Chryſoſtomum,Leonem,Clemẽtem ſuum, vniuerſam eccleſiam primitiuam,Latinam pariter, & Græcam, contra deniq; Apoſtolorum decreta,ac traditiones, ſuâmq; ipſius ſcientiam, ne dicam conſcientiam,defendere arbitratur.

FINIS.

De

DE SACRIFICIO.

ARTICVLVS DECIMVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl Sacerdotem Christi Deo patri in sacrificium offerendi potestatem habuisse.

Hardingus. 1. Sectio.

Triplex oblatio Christi.

CHristus patri suo offertur tribus modis: Typicè: Verè, id est, cum sanguinis effusione: & Sacramentaliter, seu mysticè. Typicè, vel significatiuè offerebatur in sacrificijs, quæ Deo tum sub lege naturæ, tum post legem scriptam fiebant. Et proinde D. Ioannes Christum vocat agnum ab origine mundi occisum, *nempe per figuram. Abeli, Nohæ, & Abrahæ, cæteraq; populi Israelitici sacrificia, quæ Mosaica lege imperabantur, Christum adumbrabant ac significabant. Cuius inprimis rei gratia lex a diuo Paulo, vmbram bonorum futurorum obtinere prædicatur. Augustinus contra Faustum Manichæum habet:* Testamenti veteris sacrificia omnia, multis & varijs modis vnum sacrificium, cuius nunc memoriam celebramus, significauerunt. *Et alio in loco dicit, in illis carnalibus sacrificijs significationem fuisse carnis Christi, quam pro peccatis immolaturus, & sanguinis eius, quem in peccatorum nostrorum remissionem effusurus erat.*

Agnus occisus ab origine mundi. Apoc. 13. Ebr. 10. Lib. 6. cap. 5. De fide ad Petr. Diaconum, cap. 16.

Hunc locum Augustini Hardingus de industria truncauit, quemadmodum docebo.

Verè autem, & cum sanguinis effusione Christus in cruce fuit sua ipse persona oblatus: vnde Paulus ait, Christus semet ipsum pro nobis tradidit, vt nos ab omni iniquitate redimeret. Et iterum, Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis in oblationem, & sacrificium Deo in suauem odorem.

Tit. 2. Ephe. 5.

Sacramentaliter verò, seu in mysterio Christus patri suo offertur in quotidiano ecclesiæ sacrificio sub panis ac vini formis, verè atq; reipsa, non respectu modi oblationis, sed veri corporis sanguinisq; sui ratione, realiter, hoc est, reuera præsens, sicuti luculenter in superioribus demonstrauimus.

Christus oblatus, sed non respectu modi oblationis.

Episcopus Sarisburiensis.

QVantò est ea res sublimior, atque excellentior, quam aduersarij nostri finxerunt, nimirum vt homo quisquam mortalis ac planè miser, immortalem Dei filium patri in sacrificium offerret, idq; reipsa & reuera, tantò magis vel

Hebræ. 5.

diſertis verbis,vel neceſſaria ſaltem argumentatione apertè & dilucidè confirmari debuit. Nemo enim honorem ſibi aut munus aliquod aſſumit,niſi qui a Deo euocatus,arq; ad illud deſignatus fuerit: at quantum ex vlla vel noui, vel veteris Teſtamenti clauſula, ac ſententia conſtare videatur, Deus nullum vnquam iſtiuſmodi ſacrificium a mortali quoquam homine procurandum inſtituit. Theophylactus autem ait: *Ieſus eïciendo boues & columbas, præſignauit nõ vltra opus eſſe animalium ſacrificio, ſed oratione.*

Theophyla. in Matth. cap. 21.

Quanquam veteres doctiſſimi patres, ſicuti iſtis vocabulis, *Sabbati, Paraſceues, Paſchatis, Pentecoſtes*, alijſque nonnullis a vetere lege traductis deſumptiſq; nominibus plurimùm ſæpe delectati ſunt, etiamſi eorum vſus atque ceremonia obſoluerat iam & euanuerat, ita nonnunquam his quoque vocibus libenter vſi ſunt, nempe, *Sacerdotis, Altaris, Sacrificy*, licèt ea priſtinam vim atque ſignificationem amiſiſſent: quod ſanè non alia de cauſa ab illis factitatum eſt, quàm quòd ea Iudæorum ſimul,& Ethnicorum hominum diuturno vſu atque ſermone trita fuiſſent.

Propterea Pachymeres Paraphraſtes in ſuis in Dionyſium ſcholijs habet: *Presbyterum appellat Sacerdotem, vt etiam in cæleſti Hierarchia, id q; vſus iam obtinuit.* Eadẽ ſententia Paulus de ſe loquutus eſt: *Sacrifico Euangelium Dei.* Et Origenes habet: *Sacrificale opus eſt annunciare Euangelium.* Ita quoque inſignis ille epiſcopus Nazianzenus ad ſuos dicit, *Hoſtiam vos ipſos obtuli.* Idem Chryſoſtomus inquit: *Ipſum mihi Sacerdotium eſt prædicare & Euangelizare. Hanc offero oblationem.* Ita ſancti patres ad Moſaicæ legis ritus atque ceremonias intuentes, Euangelij præconium ſacrificij nomine appellarunt: etſi reuera pro ſacrificio minimè haberi debet.

Pachymer. pag. 401. ἡ συνήθεια ἐκράτησε.
Rom. 15.
Orige. in epiſt. ad Rom. li. 10.
Nazia. in Oratione ad Plebẽ
Chryſ in epiſt. ad Ro. ho. 29.

Nunc ad Hardingi verba veniamus: *Tribus modis* (inquit) *Chriſtus patri ſuo offertur: Typicè, quemadmodum in vetere lege: Verè, & cum effuſione ſanguinis, vt in cruce: Sacramentaliter & myſticè, ſicuti in Nouo teſtamento.* Quorum certè modorum illa ſanguinaria Chriſtus oblatio in cruce peracta verum eſt atque vnicum ſacrificium pro mundi peccatis propitiatorium: cæteri duo cum reſpectu quodam, & ſignificandi modo aliquo diſcrepant, tum re atque ſubſtantia ijdem prorſus ſunt. Nam vt in veteris legis ſacramentis futura Chriſti mors declarata fuit, ſic in nouæ legis, hoc eſt, Euangelij ſacramentis, eadem Chriſti mors iam antè oppetita demonſtratur. Sicut nos myſteria habemus, ſic illi quoque habuerunt: ſicut nos Chriſtum immolamus, ſic illi Chriſtum immolauerunt: ſicut nobis agnus Dei occiſus eſt,ſic illis etiam fuerat.

Auguſtinus habet: *Tunc Chriſtus venturus, modò Chriſtus venit: venturus, & venit, diuerſa verba ſunt, ſed idem Chriſtus.* Alibi etiam in ſimili legis a Moſe latæ, & Euangelij a Chriſto promulgati collatione hæc verba habet: *Videte, fide manente ſigna variata. In ſignis diuerſis eadem fides.*

Auguſt. de vtilitate pœnite.
Augu. in Ioan. tract. 26.

Cæterùm

Cæterùm hîc Hardingus Auguſtinum inſigni, & manifeſta iniuria afficit, quando ipſius de induſtria celat & occultat verba, eiq; in medio ſermone ſilentium minùs modeſtè imperat: in quo nonnullam doli fraudiſque ſuſpicionem oſtendit. Auguſtini verba de omni iſta re ſic habẽt: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis Chriſti, quam pro nobis fuerat oblaturus, & ſanguinis quẽ erat effuſurus in remiſſionem peccatorum: in iſto autem ſacrificio gratiarum actio eſt, & commemoratio carnis Chriſti, quam pro nobis obtulit, & ſanguinis, quem pro nobis idem Deus effudit. In illis ſacrificijs quid nobis eſſet donandum figuratè ſignificabatur: in hoc autem ſacrificio quid nobis ſit iam donatum euidenter oſtenditur. In illis ſacrificijs pronunciabatur filius Dei pro impijs occidendus: in hoc autem pro impijs annunciatur occiſus.* Auguſt. de fide ad Petrũ Diaconum. ca. 19. Iterum etiam ait: *Huius ſacrificij caro & ſanguis ante aduentum Chriſti per victimas ſimilitudinum promittebatur: in paſſione per ipſam veritatem reddebatur: poſt aſcenſum verò Chriſti per ſacramentum memoriæ celebratur.* Auguſt. contra Fauſtum. li. 20. cap. 21. Hoc illud eſt inter veteris nouæque legis ſacramenta diſcrimen ab Auguſtino obſeruatum. Proinde quæ Hardingus iſtis adunxit, *Chriſtum patri ſuo offerri ſub panis & vini formis, idq; verè & reipſa*, ſua ſunt ipſius verba per ſummam audaciam aſſumpta, nunquam vel ab Auguſtino, vel ab alio quopiam antiquo & pio patre vſurpata.

Quòd autem inſuper addit, *Chriſtum reuera a ſacerdote offerri, quanquam* (vt inquit) *non reſpectu modi oblationis, ſed tantùm reſpectu præſentiæ corporis*, aut ipſe profectò ignorat, quid ſibi velit, aut inani quadam obtenta obſcurorum & ineptorum vocabulorum diſtinctione, lectorum oculis caliginem offundere conatur. Cuiuſmodi enim eſt hoc commentum, *Chriſtum reuera & reipſa offerri, non tamen, ſi oblationis modum ſpectes.* Quem tu mihi reſpectum, quem modum dicis? aut cur iſta tam cæca nobis myſteria obtrudis, abſq; gloſſa? Quis doctor, quis pater ex vniuerſa antiquitate, nos ad hunc modum loqui docuit? Equidem cum dicit, *Chriſtum realiter fuiſſe oblatum, non tamen, ſi modum offerendi reſpicias:* perinde ei quoque affirmare liceat Chriſtum in cruce mortem oppetijſſe, non tamen quoad modum moriendi. Si ei integrum erit huiuſmodi modos atque reſpectus comminiſci, e Chriſtiana religione quiduis confingere licebit.

Quòd ſi fortè iſtis Concilij Niceni verbis *(Sine ſacrificio oblatus)* quaſi fuco quodam cauſam nonnihil oblinere poſſe ſe confidat, hanc illius inanem fore ſpem præmoneo atque prædico. Etenim ſanctiſſimi illius Concilij patres, neque Chriſtum realiter a Sacerdote oblatum eſſe dicunt, neque nouos hos & peregrinos reſpectus ac modos offerendi agnoſcunt. Cum eo autem, quod ſuprà ex Auguſtino adduximus, planè conſentiunt: *In hoc ſacrificio mors Chriſti per ſacramentum memoriæ celebratur:* & cum illo Chryſoſtomi, *Hoc ſacrificium exemplar illius eſt.* Sic Chriſti mors ſub oculis noſtris renouatur. Neque tamen Chriſtus verè vel cruci affigitur, vel moritur, vel ſanguinem effundit, vel ſubſtantia præſens Concil. Nicen. Ἀθύτως θυόμενος. Contra Fauſt. lib. 20. cap. 21. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebr. hom. 17.

adeſt, vel reipſa a ſacerdote immolatur. Hoc ſentit Synodus illa, cum diceret, Chriſtum ἀθύτως, hoc eſt, *ſine ſacrificio offerri.* Sic Auguſtinus ait: *Quod ab omnibus appellatur ſacrificium, ſignum eſt veri ſacrificij.* Rurſum ait: *Vocatur ipſa immolatio, quæ ſacerdotis manibus fit, Chriſti paſſio, mors, crucifixio, non rei veritate, ſed ſignificante myſterio.* Quod etiam Hardingus præterea affirmat, *Chriſtum offerri reſpectu tantùm præſentiæ corporis ſui:* neque vt realem præſentiam daremus, ex eo ſacrificium euincitur: Chriſtus enim præſens in matris vtero, & in præſepi reipſa fuit, in quibus tamen locis ſacrificij rationem minimè habuit: neque hactenus realem ſuam illam præſentiam comprobauit.

Auguſt. de ciuitate Dei. lib. 10. cap. 5.

De conſe. diſt. 2. Hoc eſt.

Hardingus. 2. Sectio.

DVos illos priores offerendi Chriſti modos aduerſarij noſtri agnoſcunt & fatentur, tertium verò negant. Atque ita Eccleſiam maximo theſauro, quem vel habet, vel habere poteſt, ſpoliant, nimirum corpore & ſanguine Chriſti ſeruatoris ſemel in cruce, in qua acerbiſſimas pœnas pro noſtra redemptione luit, & nunc etiam quotidie in ſacramento per commemorationem oblato. Cuius ſanè rei tot nobis ſuppetunt probationes, quot nullius præterea Chriſtianæ religionis articuli, in quo plus copia diſtrahor, quàm inopia conſtringor, neque tam mihi dubium eſt quid relinquam, quàm quid ſumam. Quocirca, cum prudenti lectori operam me probaturum exiſtimem, ſi in locorum potiùs delectu iudicium oſtendam, quàm in enumeratione multam lectionem prodam, quantumuis importuna & inſolentiſſima Inelli proclamatione ſim prouocatus: breuis eſſe in hac parte conſtitui, & multo breuior quàm res tam ampla poſtulat, & pauca eiuſmodi teſtimonia in confirmationem adducam (pauca autem dico tantæ multitudinis reſpectu, quantam proferre potui) quæ meritò debent ab omnibus grauiſſima & fide digniſſima iudicari.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVòd ad corporis Chriſti immolationem attinet, nos tantum credimus & confitemur, quantum in ſcripturis Spiritus ſanctus nobis enarrauit. In eo autem, quod Hardingus ait, Chriſti corpus Deo patri a ſacerdote offerri, in memoriam eius corporis, quod Chriſtus in cruce obtulit, parum videtur leuitatem, atque futilitatem orationis ſuæ attendere. Omnibus enim omnino mortalibus non modò Chriſtianis, ſed Iudæis quoque, & Turcis, atque Saracenis conſtat, Chriſtum fuiſſe cruci ſuffixum: quòd autem ab homine mortali in ſacrificium offeratur occultè, &, vt ipſi loquuntur, ſub panis & vini formis, idq; reuera ac reipſa, adeo a communi Chriſtianæ cognitionis iudicio abhorret, vt eruditiſſimi & ſapientiſſimi veteribus doctrina præcellentibus Chriſtianis patribus eam nunquam animo concipere potuiſſent.

Quamobrem eſt hoc quidem non ſolùm rei cognitæ confirmationem

ex

ex incognita, certissimæ ex incerta petere, sed etiam veritatem haud obscuram ex manifesta falsitate concludere.

Neq; verò nos Dei ecclesiam illo cœlesti & solatij plenissimo corporis Christi sacrificio spoliamus, sed errores aperimus atq; edimus, quibus nónulli his posterioribus seculis ecclesię Dei scientes imposuerunt. Nos nouimus Christi corpus pro peccatis nostris fuisse laceratũ, & nos illius vulneribus sanatos esse: Christũ corpore suo nostra tulisse peccata in ligno, & oblatione semel facta in cruce, nos in perpetuum sanctificasse, & æternam nobis redemptionem comparasse: neque aliud esse nomen seu sacrificium sub cœlo, in quo seruari possimus, nisi in nomine, & sacrificio Iesu Christi. Qui sic ecclesiam docet, næ ego illum ecclesiam sacrificio priuare haud puto. Esai. 53. 1.Pet. 2. Hebræ. 9. Actor. 4.

Quòd ad authoritatum multitudinem spectat, qua se tantopere constictari dicit Hardingus, quanto est ipsi vberior copia, tanto magis sapientibus debet suam in delectu prudentiam & iudicium probare. Etenim in deligendis testimonijs imprudens censebitur, si ea frustra recitauerit. Hoc est quod ille in se probandum recepit, sacerdoti mandatum esse, vt Christum Dei filium patri suo immolet. Hoc si ille nunquam attingat, sed ad res ab ista causa disiunctas, & prorsus alienas, vt hactenus consueuit, discurrat ac profusè vagetur, tum negare non potest, quin suam ipse penuriam prodat, & summam illam, quam iactat, copiam suspectam reddat. Atque ita ea, quæ illi prolixè oblata fuit conditio, & veritate, & modestia niti videbitur: ostentatio autem illa copiæ magnifica verbis, sed re iners, a sapientibus importuna (vt eius verbis vtar) & insolens iudicabitur.

Hardingus. 3. Sectio.

CVm ipsa scriptura luculentam in sacramenti institutione, in typo Melchisedechi, & in vaticinio Malachiæ prophetæ, confirmationem nobis suppeditet, Christum patri suo a noui testamenti sacerdotibus offerri: Supernacaneum esset patrum testimonia adhibere, nisi eadem scriptura fuisset præpostera quadam, & falsa aduersariorum nostrorũ interpretatione in contrarium sensum detorta, ad horribilem indoctorum hominum fraudem.

Episcopus Sarisburiensis.

HVi, vllúmne est telum tam ineptum ac inutile, quod Hardingus repudiare atq; aspernari velit? Ad comprobandum cõmentitium illud suum sacrificij genus nobis e mira sua copia desumptum Melchisedechi exemplum, & Malachiæ vaticinium proposuit, acsi ad hunc modum argumentari vellet: *Deus Christo ait, Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedechi:* Aut sic, *Deus per Malachiam prophetam ait, Pura victima offeretur mihi in omni loco: Ergo, sacerdos potestatem habet Christum Deo offerendi.* Incredibili scilicet quadam testimoniorum copia instructum esse necesse est, quando ab istis ordiri voluit. Psal. 110. Mala. 1.

Verùm his adiungit calumniam, *hæc perſpicua Scripturæ teſtimonia præpoſtera atq; falſa aduerſariorum interpretatione in contrariam ſententiam detorta eſſe, idq; (vt ait) ad horribilem indoctæ multitudinis fraudem.* Horribile profectò crimen: quanquam vt illos locos malè a nobis intellectos eſſe, & nos erraſſe planè conſtaret omnibus, minimè tamen debuit Hardingus, nos tam horribili quodam accuſandi genere eius facti ſemel admiſſi reos egiſſe, in quo & ipſe, & eius collegæ toties peccarunt. Sed quibus tandem verbis, qua falſa interpretatione, aut in quam peruerſam atque hæreticam ſententiam fuerunt a nobis hæ ſcripturæ tam horribiliter coactæ? Hardingus iudicio, eloquentia, diligentia, circunſpecta prudentia præcellit: cauſæ totus addictus eſt, nihil celat, nihil prætermittit, quod quoquo modo poſſit ipſius rei inſeruire. Si noſtra errata tam ſint horrenda, non debuit eis pepercíſſe: ſi nulla ſint, intacta reliquiſſe oportuit. Si Hardingus in eis conniueat, quis ea videat? Si Hardingus illa neſciat, quis tandem ſcire poſſit?

Fortè autem obijciet, vos Malachiæ oraculum nunc de precibus, nunc de Euangelij præconio interpretamini: Iſta nunquam fuit Prophetæ ſententia: horribilis eſt hæc ſcripturarum deprauatio. Sic ſanè Hardingus dicet, aut nihil profectò, quod dicat, habet. Quanquam nouit ipſe, neq; poteſt, cum ea ſit doctrina, neſcius eſſe iſtam horum Malachiæ prophetæ verborum interpretationem, non noſtram eſſe, ſed ab antiquis & catholicis patribus traditam fuiſſe.

Tertul. contra Iudæos. Tertul. contra Marcion. li. 4. Hiero. in. 1. ca. Malachiæ. Euſeb. de demonſt. lib. 1. τὸ δι᾽ εὐχῶν θυμίαμα.

Non ignorat perantiquum patrem Tertullianum ſic habere: Pura victima, de qua Malachias meminit, quæq; eſt omni loco offerenda, *Eſt prædicatio Euangelij vſq; ad finem mundi.* Et alibi, *Simplex eſt oratio de conſcientia pura.* Nō latet eum eadem verba ab Hieronymo eſſe eodem modo expoſita: *Dicit orationes ſanctorum Domino offerendas eſſe, non in vna orbis prouincia Iudæa, ſed in omni loco.* Optimè nouit Euſebiū eandem a Malachia memoratam victimam τὸ δι᾽ εὐχῶν θυμίαμα appellare, id eſt, *Precum incenſum.* Iſto modo ſancti catholici patres hūc Malachiæ prophetæ locum enarraruint, neq; tamen eo nomine vel peruerſi ſcripturarum interpretes, vel horribiles populi circunſcriptores iudicati ſunt. Nunc contrà ſi vel vnum Hardingus antiquum doctorem aut patrem proferre velit, qui vel ex Melchiſedechi exemplo, vel ex verbis Malachiæ ſacerdotem authoritate atq; poteſtate præditum eſſe filium Dei verè & reipſa patri ſuo in ſacrificium offerendi concludat, fidei forſan inde nonnihil conciliare poterit.

Hardingus. 4. Sectio.

Verba oblationis ſine vocabulis oblationis.

NAm quod ſancti Euangeliſtæ referunt, Chriſtum in vltima cœna panem accepiſſe, & gratijs actis, fregiſſe, ac dixiſſe, Hoc eſt corpus meum quod pro vobis datur: *Rurſum,* Hic eſt ſanguis meus, qui pro vobis effunditur in remiſſionem peccatorum: *Ex iſtis verbis, quæ ſunt ſacrificādi & offerendi verba, oſtendunt & euincunt oblationem re & actu, etiamſi ipſum oblationis, & ſacrificij vocabulum nō exprimatur. Quanquam aliquibus*

ſingulari

singulari eruditione viris, datur, *hoc in loco, nihil aliud valere videtur, quàm* offertur, *seu* immolatur, *præsertim si clausulam illam* pro vobis, *reputemus. Si enim Christus, qui est ipsa veritas, cuiusq; in ore dolus nunquam inuentus est, verum dixit, tum fuit ipsius corpus præsentibus datum, & pro nobis datum eo ipso tempore quo illa verba protulit, hoc est, in cœna. Dixit enim* Datur, *non* Dabitur. *Et similiter* *sanguis eius effusus fuit in remissionem peccatorum, dum illa cœna celebraretur: locus enim habet,* "Funditur. *At corporis eius pro nobis distributio, & sanguinis effusio in remissionem peccatorum est eiusdem oblatio: Ergo, Christus suum corpus & sanguinem in cœna obtulit: ita fit, vt* Datur *hîc tantundem valeat, atq;* Offertur. *Iam ergo cum certum sit Christum seipsum patri in cœna obtulisse, & Apostolis præcepisse, vt idem ipsi facerent, quod illum facientem vidissent, quos tunc sacerdotes noui Testamenti constituit, dicens,* Hoc facite in meam commemorationem, *sicuti Clemens perspicuè docet,* lib 8. Apost. Constit. cap. vltimo: *cumq; hoc præceptum non minùs ad sacerdotes, qui nunc sunt Apostolorum hac in parte successores, quàm ad ipsos Apostolos spectet, hinc vtcunq; sibi tandem Inellus contrà persuaserit, & quicquid Diabolus effecerit hactenus, vel per ministros suos docuerit aduersus Missæ sacrificium, sacerdotes potestatem habere Christum patri suo offerendi clarissimè appæret.*

*Falsum: sine sensu & sale.

"Ineptum: Veteres enim catholici parres sic interpretãtur, *Dabitur*, & *Fundetur* in futuro tempore.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc nunc Hardingus verborũ tempora excutere, syllabas resecare, & literas aucupari incipit, atq; ad extremũ religionis suæ summum præsidium in coniectura statuit. Hominem aut tanta doctrina præditũ argumentis tam indoctis vti voluisse, aut ea testimoniorũ copia, qua simulat, abundantem in delectu tam incautum & inconsultum fuisse sanè demiror. Hæc verba, *Datur, funditur, sacrificandi verba esse ait, tametsi ipsa oblationis, & sacrificij vocabula diserte non ponuntur.* Hoc loco Hardingus præter confictam illam, & inauditam interpretationem, quam nemo hactenus intellexit, in quo soliuagus errat, atque ab omnibus priscis patribus disiungitur, ipse secum apertè pugnat. Cum enim *verbum*, ac *vocabulum*, idem omnino significet, Hardingus Christum, quando cœnam institueret, vsum esse *verbis* sacrificandi, nec tamen sacrificandi *vocabula* expressisse scribit. Ea nimirum istis hominibus facultas iamdudum conceditur, vt ex vocibus commutatis habeant, quo omnibus imponant. Si enim Christus sacrificandi verba vsurpauerit, quàm rectè dixit Hardingus, eum non esse vocabulis sacrificandi vsum? Aut si vocabulis non sit vsus, (cum verborum atque vocabulorum vis eadem sit) cur verbis vsus esse dicitur?

Equidem si vox ista Latina *Datur*, idem sit, quod *sacrificatur*, & *dare* nihil aliud significet, quàm *sacrificare*, tum vbi Paulus ait, *Si inimicus tuus sitiat, da illi potum*: & quod Iudas dixit: *Quid vultis mihi dare, & ego illum tradam vobis?* & in illis verbis, quæ fatuis vir- Rom. 12. Mat. 26. Mat. 25.

ginibus aſcribuntur, *Date nobis ex oleo veſtro &c.* in his (inquam) omnibus alijſque conſimilibus locis Hardingus noua hac Theologia fretus ſacrificium inuenire nouum poterit.

Tamen ait, *Quoſdam excellentis doctrinæ viros ſic ea verba interpretatos eſſe.* Mirum verò eſt hos tam inſignes, tantáque eruditione præditos viros nominibus caruiſſe. Louanienſem illum Tapperum, credo, aut Gropperum Colonienſem dicit, a quibus mutuatus eſt quicquid fere in omni hoc articulo attulit. Cæterùm, non quid iſti minuti patres ſenſerint, ſed qualis priſcorum patrum ſententia fuerit, quæritur.

At Chriſtus ait Præſenti tempore: *Hoc eſt corpus meum, quod datur,* non in Futuro tempore, *quod dabitur.* Similiter, *Hic eſt ſanguis meus, qui funditur, non, qui fundetur: Ergo, Chriſtus corpus ſuum immolauit, & ſanguinem effudit præſens in cœna.*

Hîc Hardingus veterem & vulgatam noui Teſtamenti tralationem, quæ nõ modò Hieronymo aſcribitur, & in eccleſia ſemper cõmunibus ſtudijs recepta fuit, atq; a Tridentino Concilio approbatur, ſed etiam, quæ hactenus retinetur, atque in ipſius Miſſali vſurpatur, non dubitauit reprehendere. Fateor in Græco haberi τὸ διδόμενον, hoc eſt, *quod datur,* non, *quod dabitur.* Verùm in hoc loco trito ſcripturarum more præſens tempus pro futuro vſurpatur. Chryſoſtomus legit, *Dabitur,* non *Datur.* Origenes etiam, non *Effunditur,* ſed *Effundetur.* Eodem modo Chryſoſtomus illud verbum exponit, *Effundetur pro multis. Hoc dicens oſtendit, quòd paſſio eius eſt myſterium ſalutis humanæ, per quod etiam diſcipulos conſolatur.* Rurſum inquit: *De paſſione & cruce ſua loquebatur,* ſcilicet cum verba ſacramenti enunciaret.

Chryſoſt. in 1. Cor. 11.
Orig. in Matt. tract. 35.
Chryſoſt. in Catena.

Denique ſi verum ſit, Chriſtum in vltima cœna ſanguinem ſuum effudiſſe, etiam verè, realiter, & reipſa, quemadmodum Hardingus vnus, nec quiſquam (opinor) præterea mirificè contendit, tum non eſt, quod deinceps incruentum illud fuiſſe ſacrificium defendat: in quo munitiſſimam præſidij ſui arcem dedere nobis cogitur. Nam ſi ſacrificium a Chriſto in cœna factum, incruentum fuiſſet, quî potuit in ea Chriſtus ſanguinem ſuum effundere? Quòd ſi Chriſtus in ea ſanguinem profudit ſuum, ſicuti Hardingus confirmat, qua ratione incruentum appellari ſacrificium poteſt?

Verùm vt iſta ſomnia, & inanes præſtigias mittamus, Chriſtus corpus ſuum frangendum, & ſanguinem fundendum, non in cœna, ſed in cruce, & nuſquam alibi tradidit. *In ea iniquitates noſtras tulit, in ea fuit pro peccatis noſtris laceratus.* Atque hac tantùm ratione nos illius corpus ſumimus atque amplectimur, & fructum ex eo percipimus. Ad hoc ſpectauit Paulus, cum diceret, *Abſit a me gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Quapropter cum nouus iſte fidei articulus de reali immolatione & effuſione ſanguinis Chriſti in menſa, neque in ſe verus ſit, neq; ab Hardingo hactenus vllo modo confirmatus, quantacunq; teſtimoniorum copia abundet: quandoquidem Chriſtus nullam neq; Apoſtolis, neq; Apoſtolorum ſucceſſoribus poteſtatem permiſit,

Eſai. 53.
Galat. 6.

aliquid

aliquid in ea re tentandi,quod ipſe priùs non feciſſet,quicunq; mortalem quenquam poteſtate atq; authoritate inſtructum eſſe dixerit,filium Dei realiter,& reuera immolandi,manifeſta atq; impia blaſphemia ſe obſtrinxerit: quantumuis licèt magnis, atq; horrendis erroribus Diabolus,ſuiq́ue alumni florente ſuo tenebrarum regno miſeros homines deceperint.

Clemens autem iſte, quem Hardingus tam ſæpe comitem vocat Apoſtolorum,cum nuper admodum editus eſt,nec dum proinde ſatis ſibi fidei atq; authoritatis collegit, & mutus ac elinguis introducitur, tum omnino longiore reſponſo indignus eſt. Quanquam Hardingus vehementer iniquè facit, qui authoris ſui verba non perinde refert, atq; ab ipſo propoſita ſunt. Iſte profectò Clemens,quiſquis tandem fuerit,non dicit, *ſacerdotem poteſtatem habere filium Dei offerendi.* Ipſius in contrarium planè ſenſum verba valent. Non corpus, ſed *Antytypon, id eſt, ſignum Regalis corporis Chriſti offerre.* Rurſus ſimiliter ait: *Offerimus tibi regi & Deo hunc panem & hoc poculum,* non corpus filij tui, Realiter, & Reuera. Multum in eo ſuperamur ab Hardingo, ſi illi non ſolùm nouos doctores pro arbitratu inducere, ſed interpretationes etiam illis, quas ipſe voluerit, attribuere liceat.

Clemens conſtit. Apoſt.li.6. cap.30.
Clemens conſtit. Apoſt.li.8.

Neq; verò Chriſtus, cum hæc verba pronunciaret *facite hoc in mei commemorationem,* nouam quandam Sacrificorum,qui illum patri reipſa offerrent,ſucceſſionem inſtituit, neq; eruditus quiſquam pater ea verba illo modo vnquam expoſuit. Quid Chriſtus ſenſerit, ex ſubſequentibus verbis intelligitur. Non enim tantùm ait, *Hoc facite:* ſed etiam addit, *In mei commemorationem,* quòd profectò non modò ad Apoſtolos,eorúmq; poſteros,ſicuti Hardingus fingit, ſed ad vniuerſum quoq; populum pertinet. Proinde Paulus non modò miniſtris, verùm etiam toti Corinthiorum eccleſiæ dicit: *Quotiuſcunq; panem hunc comederitis, & de poculo hoc biberitis, annunciabitis mortem Domini, donec venerit.* Similiter Chryſoſtomus eadẽ verba non preſbyteris modò, ſed etiam vniuerſo eccleſiæ Antiochenæ populo accommodat. Sic enim habet: *Hoc facite in memoriam beneficij mei, ſalutis veſtræ.*

1. Corinth 11. Chryſoſtom. ad popul. Antiochen. Hom. 61.

Ex his infirmis Theſibus Hardingus nulla cuiuſquam eruditi patris authoritate ſubnixus ſic argumentatur: *Chriſtus dixit, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in mei commemoratione: Ergo, Sacerdos poteſtatem habet Dei filium patri ipſius offerendi.*

Hardingus. 5. Sectio.

QVòd autem Chriſtus ſeipſum patri in cæna obtulerit, quódq; ſacerdotes his verbis, Hoc facite in mei commemorationem, *non modò authoritatem, ſed etiam diſertum mandatum acceperint, quo idem facere iubẽtur, quodq; Melchiſedechi typus, & prophetia Malachiæ ad hoc ſacrificium ſpectat, eiuſq; confirmationem habeat: e patrum teſtimonijs cuiuſmodi doctrinam Apoſtoli eccleſiæ commendarint, videamus.*

Euſebius Cæſareenſis hæc habet verba: Horrorem afferentia menſæ

Christi sacrificia supremo Deo offerre per eminentissimum omnium ipsius pontificem edocti sumus. *Hìc Christum propter sacrificium suum Dei pontificem, omnium pontificum eminentissimum vocat. Dominicæ mensæ* * *sacrificia corpus ipsum & sanguinem Christi nuncupat, quandoquidem ea Christus in mensa, cum cœnam vltimam agitaret, in sacrificium obtulit: quodq; verum est ipsius corpus, & verus sanguis, imaginatione sola, & cogitatione, & figura remota, hæc sacrificia, vt antiqui patres solent,* horrenda *appellat. Quòd autem nos edoctos esse scribit, hæc sacrificia Deo offerre, nimirum hæc Christi verba spectauit,* Hoc facite in mei commemorationem: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur. *Clemens in octauo libro sæpe a multis citato de sacrificio ab Apostolis oblato dicens, hæc verba vbiq; fere repetit,* Secundùm ipsius ordinationem, *vel,* Ipso ordinante: *in quo hanc esse Christi legem fatetur.*

* Falsum: Eusebius enim sacrificium gratiarum actionis vocat, aitq;, *memoriã offerre dedit pro sacrificio.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVò sacerdotem Hardingus Dei filium in sacrificium offerre doceret, Eusebium vetustum authorẽ introduxit, qui nullam vnquam huiuscemodi filij Dei oblationem vel verbo meminit. Adeo sua ipse copia distrahitur atq; obruitur.

Negari verò certè non potest, quin sacrosancta liturgia sæpenumero sit ab antiquis doctisque patribus sacrificij nomine appellata, non quòd sacerdoti Dei filij immolandi potestatem esse tributam existimarent, sed quòd in ea Deo laudes & gratiarum actiones pro illo summo sacrificio semel in cruce facto offerimus. Sic habet Augustinus: *In isto sacrificio est gratiarum actio, & cõmemoratio carnis Christi, quam pro nobis obtulit.* Similiter Eusebius: *Christus cæteris omnibus perfectis admirabilem oblationem & sacrificium singulare patri suo fecit* (in cruce) *pro salute nostrùm omniũ dans nobis memoriam pro sacrificio perpetuò offerendam.* Sic Nazienzenus sacram Eucharistiam, *magnorum mortis Christi mysteriorum Antitypum* vocat.

Hoc est, quod Eusebius Dominicæ mensæ sacrificium appellat, atq; hoc ipsum *laudis etiam sacrificium* dicit. At Eusebius præterea etiam habet: *Hoc sacrificium horrorem affert, & cordi tremorem injicit.* Non debet Hardingus ex istis verbis concludere, Dei filium reipsa patri suo a sacrifico offerri. Quicquid enim nobis aliquam maiestatis iudiciorumq; Dei recordationem affert, a sanctis patribus horrendum appellatur. Cyrillus habet: *Lectio diuinarum & terribilium scripturarum.* Verba autem Baptismi Chrysostomus *verba arcana, & metuenda, & horribiles Canones dogmatum de cœlo transmissorum vocat.* De manu etiam voceq; Diaconi sic habet: *Manu illa tremenda & continua voce clamans alios vocat, alios arcet.*

Hæc autem victima cor nostrum eò contremiscere facit, quòd in ea mysterium illud, cuius erat ignota seculis ac nationibus ratio, editum sit atq; expositum: peccati horror, filij Dei mors: quòd nostras ille mo-

Augustin. ad Petrum Diaconum. cap. 19.
Euseb. de demonst. cap. 10. *Memoriam pro sacrificio.*
Nazia. in Apol. τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον τὴν θυσίαν αἰνίσσεται.
Cyril. in Apol.
Chrysost. in 1. Corinth. hom. 40.

leſtias, noſtras ægritudines ſuſtineret: quòd pro noſtris peccatis ac ſceleribus vulneratus, laceratus, ac cruciatus eſſet: quòd inſtar innocentis agni ad cædem traheretur: quòd clamaret ad patrem, *Deus, Deus mi, quare me dereliquiſti?* In ea cunctas mortis Chriſti cauſas, circunſtantiáſq; repetimus: Crucis dedecus, aëris obſcurationem, terræmotum, veli dilacerationem, petrarum fiſſionem, monumentotum reſignationem, deſcenſionem ad inferos, deniq; Diaboli debellationem. Hoc nempe Chryſoſtomum impulit, vt diceret: *Quamuis quis lapis eſſet, illa nocte audita, quomodo cum diſcipulis triſtis fuerit, quomodo traditus, quomodo ligatus, quomodo abductus, quomodo iudicatus, quomodo deniq; omnia paſſus, cera mollior fiet, & terram, & omnem terræ cogitationem abÿciet.* Chryſoſt. in 1. Corinth. hom. 17.

Sic habet etiam Nicolaus Cabaſilas, vnus ex recentibus Græcis Hardingianis doctoribus: *Hoc facite in meam commemorationem. Sed quænam eſt hæc cõmemoratio? Et quomodo in rei ſacræ celebratione Domini meminimus, quid agentis, quomodo ſe habentis? Dico autem quid de ipſo reputantes, quid narrantes? An quod mortuos ſuſcitauit, & cæcis viſum dedit, & ventos increpauit, & ex paucis panibus ad ſatietatem millia aliquot nutriuit, quæ eum & Deum eſſe, & omnia poſſe oſtenderunt? Nequaquam: ſed ea potiùs quæ videntur ſignificare imbecillitatem, crucem, paſſionem, mortem. In his nos iuſſit facere eius commemorationem. Sacerdos & verbis, & ipſo modo agẽdi dicere videtur. Sic Chriſtus ad cædem ductus eſt, ſic in latere vulneratus eſt, ſic mortuus eſt, ſic ſanguis & aqua e vulnere efluxit.* Harum rerum conſideratio, & oculis quodammodo ipſis comprehenſa ratio pio cuiuis pectori incredibilem metum atque horrorem incutiat eſt neceſſe. De reali autem Chriſti, in ſacrificium oblatione, nullam eruditus ille pater Euſebius mentionem facit. Hoc verò ineptum eſt Sophiſma, *Sacrificium eſt horrendum, & nos cohorreſcere facit: Ergo, ſacerdos Chriſtum Deo patri immolat.* Nicol. Cabaſil. cap. 7. Cap. 8.

Hardingus. 6. Sectio.

CHriſtum ſe in cœna ſua immolaſſe Heſychius affirmat his verbis: Quod Dominus iuſſit (Leuit. 4.) vt Sacerdos vitulum pro peccato oblaturus ponat manum ſuper caput eius, & iugulet eum coram Domino, Chriſtum ſignificat quem nemo obtulit, ſed nec immolare poterat, niſi ſemetipſum ipſe ad patiendum tradidiſſet. Propter quod non ſolum dicebat, poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam, ſed & præueniens ſemetipſum in cœna Apoſtolorum immolauit, quod ſciunt, qui myſteriorum percipiunt virtutem. *Ex his verbis Heſychij intelligimus Chriſtum bis obtuliſſe ac immolaſſe corpus ſuum: primò in ſacra cœna ſine ſanguine, cum panem acciperet, & frangeret &c. abſq; ſacrificij diuiſione, quandoquidem vnum eſt, idemq; ſacrificium. Deinde in cruce, cum ſanguinis effuſione: atq; hoc illo verbo,* præueniens, *indicat.* Chriſtus ſeipſe in myſterio nõ realiter & reipſa obtulit.

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò minimè quidem inficiamur, quin legitimè vereq; dici possit, *Christum in cœna sua se patri suo obtulisse*, quanquam non realiter, ac reipsa, sed iuxta ipsam Hardingi distinctionem in figura atque in mysterio, eadem planè ratione, qua Christum in veteris legis sacrificijs oblatum fuisse dicimus, atque vt D. Ioannes ait, *Agnus occisus ab origine mundi.* Vt Christus in mensa occisus est, sic Christus in mensa immolatus est: at in mensa mysticè tantùm, non verè, non re ipsa occisus est: Ergo, non verè ac reipsa in mensa, sed mysticè duntaxat immolatus est,

Apocal. 13.

Sic Augustinus scribit: *Nonne semel immolatus est Christus in semetipso? Et tamen in sacramento non tantùm per omnes Paschæ solennitates, sed etiam omni die populis immolatur. Nec vtiq; mentitur, qui interrogatus eum respondérit immolari. Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent.*

August. epi. 23

Quanquam Hesychius Leuitici librum interpretans, quò integram vitæ necisq; Christi historiam ad singulas quasque legis ceremonias exigat, scripturas interdum ad institutam causam inflectere atq; torquere cogitur. Ita nimirum, *Christum & altare esse, & in vtero virginis incarnatum sacrificium esse coctum*, scribit.

Hesy. in Leuit. lib 1. cap. 4.

Quare quemadmodum Christus altare extitit, atq; in matris suæ vtero immolatus fuit, ita se ipse in cœna sua immolauit, non quidem proprio atq; vsitato loquendi genere, sed tantùm mystica quadam ratione.

Lib. 1. cap. 2. *Sacrificium coctum.*

Etenim, quid inter hæc quidem duo sacrificiorum genera intersit, Cyprianus his verbis dilucidè exponit: *Dedit Dominus noster in mensa, in qua vltimum cum Apostolis participauit conuiuium, propriis manibus, panem & vinum: In cruce verò manibus militum corpus tradidit vulnerandum.* Hanc mensæ, crucísque sacrificij differentiam esse docet Cyprianus: in altero Christus panem & vinum, in altero corpus suum obtulit.

Cyprian. de vnctione Chrismatis.

Itaq; quod Hardingus ait sua solummodo authoritate subnixus, *Christum se bis realiter immolasse, suumq; sanguinem bis realiter effudisse, primùm in mensa, iterum in cruce*, hoc facilè disertis Pauli verbis & falsum, & ineptum esse conuincitur: *Semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata*, inquit Paulus. Rursus: *Vnica oblatione perfecit eos in perpetuum, qui sanctificantur.* Hæ enucleatæ sunt, & minimè ambiguæ sententiæ, nisi forsan dixerit noster Hardingus, Vnum & Duo, Semel & Bis, idem valere.

Hebræ. 9.
Hebræ. 10.

Hardin-

Hardingus. 7. Sectio.

*ILlud etiam tenendum est Christum eodem ipso puncto temporis (hoc nunc insuper addi, tanquam necessariam doctrinæ Christianæ partem oportet) *seipsum in cœna obtulisse inuisibiliter (quoad hominem) in cœlestis sui patris conspectu, atq; ab eo vsque momento illam Christi in cœlo oblationem nunquam fuisse intermissam, sed in perpetuum propter nostram cum Deo reconciliationem durare, semperq; esse sine vlla interruptione duraturam. Etenim vt Paulus ait:* Iesus non intrauit in templa manu facta, exemplaria verorum, sed in cœlum ipsum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis. *Quare, vt hæc oblatio sacrificiumq; Christi in cœlo semper durat, quemadmodum e mortuis resurrexit, atque in cœlum ascendit eo ipso cum corpore, quod Thomæ contrectandum dedit, inferens illuc sanguinem suum, quemadmodum Hesychius ait, & vulnerum suorum stigmata portans, ibiq; apparet in conspectu Dei cum illo spinis puncto, clauis perfosso, lanceis penetrato, aliâsq; vulnerato, rupto, lacerato corpore pro nobis (quibus vim duntaxat suæ in cruce oblationis perpetuò manentis, non ipsam oblationem, cum pœnæ ac passionis renouatione continuatam intelligimus) ita hanc oblationem, & sacrificium veri corporis & sanguinis Christi in Missa in eius commemorationem perpetuò celebramus, *ita nimirum facere iussi, quousq; ipse venerit.*

*Falsum, ineptum, & delirũ.

*Falsum: Christus enim Hardingo nunquã mandauit, vt vel Missam celebraret, vel corpus eius in sacrificium offerret.

In quo nos aduersarij stultè simul, & improbè ludunt, quasi nos Christum rursus immolaremus, quemadmodum fuit in cruce immolatus, hoc est, sanguinolentè. Verùm non ita Christum offerimus, aut denuo immolamus, sed illa ipsius in cœna oblatio, & hæc nostra in Missa vnica est oblatio, idemq; sacrificium, quam eò nobis eius Diuina institutio commendauit, quò quemadmodum oblatio semel in cruce peracta durat in perpetuum, & appæret in conspectu Dei pro nobis, quam non noua passio, sed perpetua pro nobis intercessio propagat, ita eiusdem recordatio semper vsque ad secundum eius aduentum apud nos etiam in terra conseruetur, & inde nobis ipsi applicemus, & conciliemus per fidem summa illa merita, quæ Christus per illam vnicam sui in cruce factam oblationem nobis acquisiuit, & indies acquirit.

Episcopus Sarisburiensis.

EOdem *ipso temporis puncto* (inquit Hardingus) *quo Christus in cruce immolatus fuit, se ipse in cœlo obtulit in conspectu cœlestis sui patris.* Quod etiam Rhetorico more exaggerat, adhibita *spinis puncti, clauis perfossi, lanceis penetrati, aliâsq; rupti & lacerati corporis* tragica descriptione. Atque hanc ille necessariam Christianæ religionis esse partem scribit. Istuc autem confidenter ponit sua tantùm fide, sine cuiusquam vetusti patris authoritate, atque testimonio. Vnde quidem suspicari licet illius veterum monumentorum copiam non vsq; adeo variam vberemq; esse, atq; eam nonnulli esse arbitrantur. Quod autem Christum in cœlis hoc inuisibili modo immolatum

esse dicit, miror non etiam dixisse, Pilatum, Annam, Caipham, milites, atq; tortores in cœlo quoque fuisse, qui sacrificium hoc perficerẽt. His enim absentibus Christi sanguis non est effusus: absq; autem sanguinis effusione nullum esse pro peccatorum remissione sacrificium Paulus affirmat. Hæc sanè ita futulis est fabula, vt Hardingum ipsum non facilè posse, quid velit, explicare credam. Origenes ætate sua quosdam fuisse testatur, qui, quemadmodum Christus in hoc mundo pro viuis crucifixus esset, ita eum deinceps in futuro seculo pro mortuis crucifixum iri censerent. Quod autem Christus in cœlo vel spinis pungeretur, vel clauis configeretur, vel lancea perfoderetur, vel in crucem tolleretur, nullus vnquam, credo, vel vidit, vel dixit præter Hardingum. Apostoli, Euangelistæ, prisci patres, vetusti Doctores tantum mysterium ignorarunt. Paulus ait: *Semel seipsum obtulit: semel introiuit in sancta.* Quare cum in cruce penderet, animamq; redderet, exclamauit, *Consummatum est.* Hoc sacrificium cumulatè in perpetuum perfectum est. Hoc vnicum Christi filij Dei sacrificium, nullum præterea scripturæ agnoscunt.

Hebræ. 9.
Origen. in epist. ad Rom. lib. 5. cap. 6.
Hebræ. 7.
Hebræ. 9.

Quanquam, quemadmodum quas Christus semel preces effudit, & quam semel doctrinam proposuit, ea vim adhuc suam integram retinent, quam initiò obtinuerunt, ita quoque sacrificium, quod in cruce Christus semel fecit, suis omnibus numeris expletum, integrúmque remanet, atque in secula sempiterna durat. Proinde Paulus ait: *Christum æternum habet sacerdotium, semperq; viuit, vt pro nobis interpellet.* Quocirca Deus pater ad illum, non autem ad quenquam alterum, vel Angelum, vel Archangelum dicit, *Tu es sacerdos in æternũ.* Atq; hanc ob causam Chrysostomus hoc sacramentum præstantissimo medicamento cõfert, quod semel adhibitũ morbum pellit, vt repeti minimè sit necesse. Similiter Cyprianus habet: *Nec sacerdotij eius pœnituit Deum: quoniã sacrificium, quod in cruce obtulit, sic in beneplacito Dei constat acceptabile, & perpetua virtute consistit, vt non minùs hodie in conspectu patris oblatio illa sit efficax, quàm ea die, qua de saucio latere sanguis & aqua exiuit, & semper reseruatæ in corpore plagæ salutis humanæ exigant pretium.*

Hebræ. 7.

Chrysost. in epist. ad Hebr. hom. 17.
Cyprian. de baptis. Christi.

Nos autem Hardingus vniuersos & stultitiæ & impietatis damnat. Quamobrem stultitiæ, non satis assequor. Neque viri sapientis esse ducitur, aut aliorum ingenia vehementer reprehendere, aut suo nimiùm delectari. Etsi, qui sic loquitur, vt nullus vnquam sapiens est loquutus, nec ipse etiam omnino quid loquatur intelligit, quemadmodum hac in causa facere videtur Hardingus, nihil habet, quod alterius prudentiam iudiciúmque vituperet. Ex altera verò parte, quisquis homo mortalis id sibi assumit, vt Christum in sacrificium offerat, audetq; a Deo patre postulare, vt tam benignè suum vnicum filium respiciat, quam olim Abeli, aut Melchisedechi sacrificia suscepit, neque quicquam in eo dubitat imperitos fallere, & mundum ludere, quemadmodum in Missa assiduè sua Hardingus facit, næ ille haud facilè manifestæ impietatis crimen effugere potest.

Quanquam

Quanquam eſt ad hæc omnia prompta quidem Hardingi reſponſio. *Etenim non iterum* (inquit) *Chriſtum immolamus: ea, quam Chriſtus in cruce fecit, oblatio, atq; hæc noſtra Miſſæ eadem eſt. Atq; hoc ſacrificio perpetuò nos Chriſtus vti vſq; ad ipſius aduentum præcepit.* Si idem ipſum Hardingus in Miſſa ſacrificium faciat, quod in cruce Chriſtus fecerat, tum eſt ille quidem ſacerdos in æternum *ſecundùm ordinem Melchiſedechi:* atque ita *rex eſt iuſtitiæ, princeps pacis, & ſacerdos in æternum, carens ſucceſſore.* Hæc enim ad Melchiſedechi ſacerdotium priuilegia pertinent, quæ tamen Hardingum pro ſua modeſtia minimè ſibi ſumpturum eſſe cenſeo. Illis autem ſi careat, idem Deo ſacrificium offerre, quod Chriſtus in cruce obtulit, nullo modo poteſt. Quod autem ait, Chriſtum illi eiusq; collegis dediſſe in mandatis, vt hoc ſacrificium identidem ad ſuum aduẽtum repetant, ſi ingenuè ſimpliciterq; cogitaſſet, ſanè aut quando, aut vbi, aut quibus verbis hoc illi Chriſtus mandaret, expoſuiſſet: digna enim profectò ſunt tam ampla mandata, quæ edantur: abſque autem mandato rem tantam aggredi ſingularis eſſet temeritatis.

Hardingus. 8. Sectio.

IAm verò vt ad Chriſti oblationem, atq; immolationem vberiùs adhuc ex illis Chriſti verbis, hoc facite in meam commemorationem, *corroborandam nonnulla patrum teſtimonia recitemus, primùm Dionyſius Pauli auditor, & Athenarum epiſcopus ad hunc modum ſcribit:* Quocirca reuerenter ſimul, & ex Põtificali officio poſt ſacras diuinorum operum laudes quòd hoſtiam ſalutarem, quæ ſuper ipſum eſt, litet, ſe excuſat, ad ipſum primò decenter exclamans, Tu dixiſti: hoc facite in meam commemorationem: *his verbis confitetur ſe non auſum eſſe Chriſtum patri ipſius* * *offerre, niſi Chriſtus ipſe iuſſiſſet, cum diceret,* hoc facite in meam commemorationem, *Hæc vera eſt, quod ad hunc articulum attinet, doctrina, quam ſuos auditores docuit Paulus, quamq; Iuellus negat.*

* Falſum, ſimul & ineptũ: nihil enim de Chriſto patri ſuo offerendo loquitur Dionyſius.

Epiſcopus Sarisburienſis.

HInc iam facilè intelligere potes, Lector, aut illam Hardingo copiã mininè ſuppeditaſſe, de qua nobis tam magnificè promiſit, aut eũ delectus ſui non admodũ magnam habuiſſe rationem. Dionyſius enim nullum vel tenuiſſimum eius immolationis, qua filius Dei patri ſuo offeratur indicium, ſignificationémue habet. Clariſſimè autem atq; luculentiſſimè diſcrimen oſtẽdit, quod inter crucis, atq; ſacræ communionis ſacrificium intercedit. Hæc ipſius verba ſunt: *Sacerdos ſacra & diuina opera Ieſu celebrat, quæ ipſe ad ſalutẽ generis humani peregit: & venerabilem eorum ac intelligẽtiæ propriam oculis intellectus intuitus, ad ſymbolicam eorum ſacram operationem venit.* Hîc Dionyſius ſacrorum myſteriorũ celebrationẽ nõ Chriſti ſuo patri immolationem, quemadmodũ nobis perſuaſum eſſe vult Hardingus, ſed Symbolicum ſacrificiũ appellat, hoc eſt, magni illius ſacrificij figuram, atq; ſignũ. Eadem etiam verba Pachymeres Græcus Paraphraſtes ſic interpretatur: Πρὸς τὸν ἄρτον

Dyoni. Eccle. Hierar. cap. 3. πρὸς συμβολικὴν ἱερουργίαν.

Pachymer. in 3. cap. Eccleſiaſt. Hierarch.

καὶ ποτήριον ἔρχεται: hoc est, *ad panem & poculum venit.*

Deinde sacerdos, inquit Dionysius, precibus quibusdam & sacris Hymnis defunctus, se excusat, vtpote indignum, qui illud sacrificium faciat, & hæc verba clara voce pronunciat, *Tu dixisti, hoc facite in meam commemorationem.* Ex his sic concludit Hardingus, *Sacerdos suam indignitatem profitetur: ergo Dei filium patri suo in sacrificium offert.* Ne sophista quidem tam imperitè concluderet. Facilè namq; respondere liceat, *Nego consequentiam, & Consequens.* Quam enim habet hæc vel rationem, vel consequutionem argumentatio: quomodo hæc conueniat Antecedenti Consequens?

Alias esse nonnullas causas nouit Hardingus, ob quas suam sacerdos indignitatem excusare debeat, non istam vnam, quam fingit. Sacerdos in Basilij Liturgia sic precatur: *Fac nos idoneos, vt tibi offeramus sacrificium laudis.* Eodem modo Nazianzenus scribit: *Quî possint, aut quî audent offerre Deo* (non ipsum realiter Christi corpus, sed) *magnorum mysteriorum antitypon?* Hardingus autem ab alijs rationibus omnino vacuus, fictum suum commentitiumq; filij Dei sacrificium sola sacerdotis indignitate confirmat. Hoc Dei iustissimum est iudicium, vt qui decipere, luceq; priuare alios conetur, ipse fallatur, & cæca caligine offundatur. Similibus enim planè verbis Dionysius de Baptismi sacramento scribit: *Sacerdos cogitans negotij magnitudinem, horret, atq; hæsitat.* Sic suam Basilius audiendarum scripturarum indignitatem agnoscit: *Quæ auris digna est magnitudine earum rerum, quæ dicuntur? Cogitemus quisnam ille sit, qui nos affatur.* Beatus Paulus de magnificentia, summaq; Euangelij virtute loquens, ad extremum suæ indignitatis ratione commotus ait: *Et ad hæc quis idoneus?* Sic Cyprianus habet: *Non sumus digni, qui in cœlum suspiciamus, & Deum alloquamur. Quanta* (inquit) *Domini indulgentia, qui Deum patrem vocemus, &, vt est Christus Dei filius, sic & nos Dei filios nuncupemus? Quod nomen nemo nostrûm in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare.* Ex his Hardingianæ argumentationis infirmitas facilè animaduertitur: *Sacerdos indignitatem testatur suam: Ergo, Dei filium offert.* Captiosa fallaxq; ratio est, *Ex meris particularibus*, seu *A non distributo ad distributum.* Concluditur in secunda figura affirmatiuè: vitium pueris notum.

Liturgia Basilij.

Nazianz. in Apolo. τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον.

Ecclesiast. Hierarch. cap. 2. Ἀποβλέψας τὸ τῶ πράγματος μέγεθος φρίττει καὶ ἀμηχανεῖ.

Basil. Hexame. 1. ποία ἀκοὴ μεγέθος τῶν λεγομένων ἀξία.

2. Corinth. 2.

Cyprian. in orationem Dominicam.

Hardingus. 9. Sectio.

IRenæus eandem a D. Ioanne Euangelista, per Polycarpum Ioannis discipulum accepit. His eam verbis explicat: Eum, qui ex creatura panis est, accepit, & gratias egit, dicens, hoc est corpus meum. Et calicem similiter, qui est ex creatura, quæ secundùm nos est, suum sanguinem confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mundo offert Deo. De quo in duodecim prophetis, Malachias sic præsignificauit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Quoniam ab ortu solis vsq; ad occasum nomen meum glo-

Lib. 4. cap. 32.

Malach. 1.

glorificatur, inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. Quoniam magnum est nomen meum in gentibus. *Per hanc autem noui Testamenti oblationem quid aliud intelligi potest, quàm eius rei oblatio, quam corpus suum esse dixit, & sanguinem suum esse confessus est? Si verò panem, & vinum tantùm obtulisset, aut corporis, & sanguinis sui figuram in pane & vino, non noua hæc oblatio fuisset: talem enim diu antè Melchisedechus fecerat. Neq; verò Malachias propheta de Christi in cruce oblatione, intelligi potest, quandoquidem ea semel tantùm facta sit, & in vno quodam certoq; orbis loco, in Golgotha, loco extra portas Hierosolymarum sito, prope illis vrbis mœniæ: Sacrificium autem contriti, humilisq; cordis, cæteraq; nostræ deuotionis sacrificia, quæ prorsus sunt spiritualia, non possunt illa quidem noua oblatio noui testamenti dici, quandoquidem in vetere testamento perinde ac in nouo facta sunt, nec penitus pura sunt. Quare iste locus Irenæi, & Malachiæ item prophetia, quà idem confirmatur, ad sacrificium atq; oblationem corporis & sanguinis Christi quotidie per vniuersum orbem factam Deo in* * *Missa, quæ est externum ecclesiæ sacrificium, nouiq; testamenti proprium, referatur est necesse: atq; hoc etiam, quemadmodum Irenæus scribit, ecclesia ab Apostolis, Apostoliq; a Christo acceperunt.*

* Falsum: Irenæus enim neque de Missa loquitur, neq; illam sacrificiũ vocat, neque aut ecclesiam illud ab Apostolis, aut Apostolos a Christo accepisse scribit.

Episcopus Sarisburiensis.

SAcrificij vocabulum nactus nunc tandem est Hardingus, quod quidem minimè negatur. Ipsum autem sacrificium, quod tandiu perquisiuit, seq; inuenturum aliquando certissimè recepit, nondum est adeptus. Etenim Irenæus neque Missam, neque hanc Realem filij Dei patri suo immolationem meminit. Sic modò scribit: *Deus vetera Iudæorum sacrificia penitus reprobauit, atq; reiecit: & nos nouum noui testamenti sacrificium facere docuit prout Malachias propheta futurum olim prædixit.* Hoc aliud esse nullo modo sacrificium posse fingit Hardingus, quàm Christi in Missa oblationem: in quo præpropere nimis concludit, vt solet. Veteres eruditione præcellentes patres istuc nunquam percipere potuerunt. Quidam ex Hardingianis recèns repertis doctoribus sic habet: *Oblatio munda non tantùm in ara sanctificata offertur, sed etiam vbiq;.* Hardingus ait, *in ara tantùm offertur:* Martialis contrà, *non tantùm in ara, sed vbiq; etiam offerri* scribit. Sanè vero si eiusmodi sacrificium intelligeret Malachias, quod in omnibus vbiq; locis, etiam sine ara offerri posset, quemadmodum Marrialis docet, tum Missæ sacrificium neutiquã intellexit. Tertullianus scribit, *Mundum illud sacrificium, de quo loquitur Malachias, esse Euangelij prædicationem, contriti cordis oblationem, & simplicem de conscientia pura orationem.* Hieronymus idem illud sacrificium precibus cõtineri docet, atque huc Dauidis prophetæ verba refert: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Augustinus idipsum *Laudis & gratiarum actionis sacrificium appellat.* Sic etiam Irenæus sententiam exponit suam: *Ecclesia offert Deo cum gratiarum actione ex creatura eius. Est ergo Altare in cælo: illuc preces &*

Malach. 1.

Martialis ad Burdegalẽses.
Tertullian. cõtra Iudæos.
Tertullian. cõtra Marcion. lib. 4.
Hiero. in 1. ca. Malachiæ.
Hieron. in Zachariam lib. 2. cap. 8.
Augustin. contra aduers. legis & prophe. ca. 20.
Contra liter. Petilian. lib. 2. cap. 86.
Irenæus lib. 4. cap. 34.

Euſeb. de demonſtra. lib. 1. cap. 10.

oblationes noſtræ diriguntur. Similiter Euſebius habet. *Sacrificamus & incendimus memoriam magni illius ſacrificij ſecundùm ea, quæ ab ipſo tradita ſunt, myſteria celebrantes, & gratias Deo pro ſalute noſtra agentes.*

Quòd autem Irenæus nullã huiuſcemodi veram filij Dei immolationem ſenſerit, nec in eam partem ſit vllo modo accipiendus, ex ijs ipſis verbis, quæ ſtatim de hac eadem re conſequuntur, clariſſimè conſtat. Etenim de hoc eodem ipſo noui teſtamenti ſacrificio ſic habet: *Sacrificia non ſanctificãt hominẽ: ſed conſcientia eius, qui offert, exiſtens pura ſanctificat ſacrificium.* Minimè dixerit Hardingus (opinor) Sacerdotem non a filio Dei, ſed filium Dei, contrà a Sacerdotis conſcientia ſanctificari: (Hoc enim ſummè eſſet blaſphemum dictu:) Ita tamen dicat eſt neceſſe, ſi veram Chriſti immolationem intellexerit Irenæus.

At multa Hardingus excogitauit pugnantia, quibus cõtrarium euinceret: Primùm ait, *Precum, & laudum, & gratiarum actionis oblatio, nouum dici ſacrificium non poteſt: quandoquidem ea a Moſe, Aarone, Prophetis, alijsq; ſanctis in vetere lege hominibus facta eſt.* Hoc ſanè ad Tertullianum, Auguſtinum, Hieronymũ, aliosq; ſanctos patres, qui hoc modo ſenſerint, redarguendos valet: quos omnes Hardingus inconſideratè, quod parum intelligerent, ſcripſiſſe ſtatuit. Ad hoc autem ſic ipſe reſpondet Irenæus: *Oblationes hîc: Oblationes illic: Sacrificia in populo Iſrael: Sacrificia in Eccleſia. Sed ſpecies immutata eſt tantùm: quippe cum iam non a ſeruis, ſed a liberis offeruntur.* In eandem ſententiam ſcribit Angelomus: *Mandatum nouum ſcribo vobis, non alterum: ſed ipſum quod dixi vetus, idem eſt nouum.* Nouum autem ſacrificium eò vocatur, inquit Chryſoſtomus, *Quòd a noua mente proficiſcitur, nec igni, & fumo, ſed gratia & ſpiritu Dei offertur.* Atq; hãc ob cauſam, Dauidem ad filios eccleſiæ Chriſti dixiſſe cenſet Irenæus, *Cantate Domino Canticum nouum.*

Irenæus lib. 4. cap. 34.

Angelomus Antixem li. 3.

Chryſoſt. contra Iudæos. lib. 3.

Irenæus lib. 4. cap. 21.

Hardingus inſuper ait: *Malachiæ verba nullo modo de Chriſti in cruce victima ſunt intelligenda: ea enim*, inquit, *ſemel tantùm, & in vno certo loco, nimirum in Golgotha, extra portas Hieroſolymarum, non in quouis loco facta eſt.* Facilè tamen intellexerit Hardingus, eiuſdem ſacrificij recordationem, & gratiarum pro eo actionem, in omnibus poſſe & temporibus, & mundi partibus repeti. Hinc nimirum Euſebius, vt antè meminimus, noſtrum ſacrificium, *Magni illius ſacrificij memoriam* appellat: Dionyſius *συμβολικὴν ἱερουργίαν*, hoc eſt, *Symbolicum ſacrificium* nuncupat.

Euſeb. de demonſtra. lib. 1. cap. 10.

Eccleſiaſt. Hierarch. cap. 3.

Auguſtinus etiam habet: *Cum credimus in Chriſtum, ex ipſis reliquijs cogitationis, Chriſtus nobis quotidie immolatur.* Similiter Hieronymus: *Cum audimus ſermonem Domini, caro Chriſti, & ſanguis eius in auribus noſtris funditur.* Quod autem Hardingus adiungit, Spiritualia noſtræ pietatis ſacrificia pura omnino dici non poſſe, ideóq; noui teſtamenti ſacrificia nullo pacto eſſe: equidem noſtram omnem iuſtitiam, propter plurimas, quibus conflictatur, infirmitates panno impuro, vt Eſaias loquitur, ſimilem eſſe fateamur eſt neceſſe. Diuinæ tamen in Chriſto miſericordiæ ratione inductus Dauid propheta ait: *Lauabis me, & ero nine candidior.*

Auguſtin. in Pſalm. 75.

Hieronym. in Pſalm. 147.

Eſai. 64.

Pſalm. 50.

Quan-

Quanquam hac in causa Hardingum volo ad illorum hominum iudicia remittere, quorum non potest testimonia repudiare. Eusebius preces nostras *mundum sacrificium* vocat. Tertullianus ait: *Sacrificamus pro salute imperatoris pura prece.* Hieronymus de precum Christianarum sacrificio sic habet: *Mundum sacrificium offertur mihi in omni loco: non in oblationibus veteris testamenti, sed in sanctitate Euangelicæ puritatis.* Deniq; Paulus ait: *Volo viros precari in omni loco, leuantes manus puras.* De Mensæ Dominicæ sacrificio Eusebius sic habet: μνήμην ἡμῖν παρέδωκεν ἀντὶ θυσίας τῷ θεῷ λογικῶς προσφέρειν: hoc est, *Memoriam nobis pro sacrificio reliquit, quàm Deo perpetuò offeramus.* Atq; hoc ille vocat *Incruentum, & rationabile sacrificium. Hoc,* inquit Irenęus, *Est noui testamenti sacrificium: hoc sacrificium ecclesia ab Apostolis accepit, Apostoli a Christo, qui noua fecit omnia.*

Euseb. de demon. li. 1. ca. 6. *Orationis sacrificiũ, quod mundum dictum est.* Tertul. ad Scapulam. Hierony. in Zachar. lib. 2. c. 8. 1. Timoth. 2. Euseb. de demon. lib. 1.

Hardingus. 10. Sectio.

Supra. 3. NVnc quid in hanc sententiam Cyprianus scriptis prodiderit audiamus: verba eius, *quæ satis trita sunt, sic habent:* Nam si in sacrificio, quod * Christus est, non nisi Christus sequendus, vtiq; id nos obaudire & facere oportet, quod Christus fecit, & quod faciendum esse mandauit. Nam si Iesus Christus Dominus & Deus noster, ipse est summus sacerdos Dei patris, & sacrificium patri seipsum primus obtulit, & hoc fieri in sui commemorationem præcepit: vtiq; ille sacerdos vice Christi verè fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur: & sacrificium verum & plenum tunc offert in ecclesia Deo patri, si sic incipiat offerre, secundùm quod ipsum Christum videat obtulisse. *Hucusq; Cyprianus. Quibus verò tandem disertioribus verbis confirmari possit articulus iste.* * *Christum se patri sua in cœna obtulisse, nobis q; similiter, vt idem faceremus, mandasse dicit.*

* Sic Chrysostom⁹ ait, *Christi baptisma est Christi sanguis.* ad Hebr. hom. 16.

* Falsum: Cyprianus enim nec Christum se in cœna obtulisse, nec nos iussos esse vt Christum offeramus, scribit.

Hinc nunc abunde constat, & esse, & semper ab initio noui testamenti, fuisse legitimum, vt Sacerdotes Christum patri ipsius immolarent, * *ex testimonijs trium sanctorum Martyrum, quorum duo Græci erant, vnus Latinus, omnes multis de causis clarissimi, propter & antiquitatem, & dignitatem, quam in ecclesia Christi obtinuerunt, & eruditionem, & constantiam, & fidem conseruatam vsq; ad mortem, quam in locis celeberrimis ac notissimis oppetierunt, Parisijs, Lugduni, Carthagine.*

* Falsum: Nullus enim ex hisce tribus patribus istuc affirmauit.

Episcopus Sarisburiensis.

ISte quidem Cypriani locus, cum banc Christi realem, vt loquuntur, patri suo immolationem non attingit, tum communionem vna specie celebratam, preces publicas incognito sermone recitatas, deniq; vniuersum Hardingianæ Missæ perturbationem, atq; prauitatem penitus conuincit.

At Cyprianus inquit: *In Sacrificio, quod Christus est.* Si quid Hardingus ex hisce verbis se nactum esse subsidij putat, memoria secum ipse re-

Augu. in Ioan. tract. 26.

petat, Auguſtinum ſic habere: *Illis petra erat Chriſtus.*

Sacrificium iuxta ordinem Melchiſedechi, quod perfectam pro mũdi peccatis propitiationem continet, ipſe eſt ſolus Ieſus Chriſtus, filius Dei in crucem ſublatus. Et ſacrorum etiam myſteriorum celebratio, quadam loquendi ratione, idem ipſum ſacrificium eſt: quandoquidem mortem ſanguinemq; Chriſti ita planè atq; perſpicuè oculis quodammodo noſtris proponit. Sic Auguſtinus ait: *Ipſa recordatio paſſionis Chriſti, ſic nos facit moueri, tanquam videamus pendentem Dominum in cruce.* In quæ verba ſic ſcribit Gloſſa: *Chriſtus immolatur, id eſt, Chriſti immolatio repræſentatur, & fit memoria paſſionis.* Sic Cyprianus habet: *Vinum exprimit ſanguinem: in aqua populus intelligitur: in vino ſanguis oſtenditur. Itaq; paſſionis eius mentionem in ſacrificijs facimus. Paſſio enim Domini eſt ſacrificium, quod offerimus.* Quemadmodum ſacræ communionis celebratio, ipſa eſt mors ſuppliciumq; Chriſti: ita prorſus eadem ratione eiuſdem ſacrificiũ Chriſtus ipſe dici poteſt. Iccirco Gregorius ait: *Chriſtus in ſeipſo immortaliter viuens, iterum in hoc Myſterio moritur. Eius caro in populi ſalutem patitur.* Non equidem dicturum eſſe Hardingum exiſtimo, vel Chriſtum reuera mori, quemadmodum ipſa verborum momenta valent, vel eius reipſa carnem torqueri, & mactari in Sacramento. Gregorius ſuam ipſe ſententiam meliùs exponit ad hunc modum: *Hoc ſacramentum paſſionem vnigeniti filij imitatur.* Ipſaq; impolita Gloſſa ſic habet: *Chriſtus moritur, & patitur, id eſt, mors, & paſſio Chriſti repræſentatur.* Sic Chryſoſtomus ait: *In Myſterijs mors Chriſti perficitur.* Sic Beda: *Exaltatio ſerpentis ænei paſſio redemptoris noſtri eſt in cruce.* Sic Hieronymus: *Quotidie nobis Chriſtus crucifigitur.* Sic Ambroſius: *Chriſtus quotidie immolatur.* Sic Auguſtinus: *Tunc vnicuiq; Chriſtus occiditur, cum credit occiſum.* Denique ſic Hieronymus habet: *Semper Chriſtus credentibus immolatur.* Ita fit, vt ſacroſanctæ communionis ſacrificium, Chriſtus appellari poſſit, quemadmodum ſcilicet, eiuſdem celebratio, paſſio ſeu mors Chriſti dicitur.

De conſ. diſt. 2. Semel.

Cyprian lib. 2 epiſt. 3.

De conſ. diſt. 2. Quid ſit.

De conſ diſt. 2. Quid ſit. In Gloſſa.

Chryſoſtom. in Act. Homil. 21.

Beda exponẽs illud: *Sicut Moſes exaltauit &c.* Ioan 3.

Hieronym. in pſalm. 97.

Ambroſ. de virginib.

Auguſt. quæſt. Euangel. lib. 2.

Hieronym. ad Damaſum.

Auguſt. in expoſitione inchoata ad Roman.

In eodẽ libro.

In eodẽ libro.

Chryſ in epiſt. ad Hebr. hom. 16.

Ambr. de pœnitent. lib 2. cap. 2.

Atq; vt Hardingianarum coniecturarum ſummam leuitatem perſpicias, ſcias Chriſtiane Lector, ſanctos orthodoxósq; patres, ſcriptis proditum reliquiſſe Chriſtum non modò in ſacra cœna, ſed in Baptiſmo etiam immolari. Auguſtinus habet: *Holocauſtum Dominicæ paſſionis eo tempore pro ſe quiſq; offert, quo eiuſdem paſſionis fide dedicatur.* Rurſus, *Holocauſtum Domini, tunc pro vnoquoq; offertur quodammodo, cum eius nomine baptizando ſignatur.* Iterum etiam, *Non relinquitur ſacrificium pro peccatis, id eſt, non poteſt denuo baptizari.* Atque hoc eſt quod Chryſoſtomus ait: *Baptiſma Chriſti ſanguis Chriſti eſt:* Similiter Ambroſius: *In Baptiſmo crucifigimus in nobis filium Dei.*

Hardingus. 11. Sectio.

ADuerſarij noſtri multa gloriosè prædicant, de noua ſua doctrina, ſanguine, neſcio quorum, conſignata, qui in libro non vitæ, ſed mendaciorum ſcribuntur: quos q; Martyres, ſi dijs placet, appellari volunt. Sanè

verò

verò si monachi illi, & fratres, Apostatæ, qui vxores duxerunt, seu (vt ipsorum vocabulo vtar) Sororibus coniugantur, veri sint Martyres: tum nouos nostros Euangelicos oportet hosce sanctos patres, & innumerabiles alios e cælo extrahere. Certè enim fides in cuius defensionem, vtriq; mortem subierunt, prorsus est contraria.

* Falsum: satis enim nouit Hardingus nostræ religionis summam cum patrum disciplina conspirare.

Nihil illis grauius precor, quàm vt Deus illis oculos ad videndum, & aures det ad audiẽdum, nec illorum corda præcludat, quò minùs hîc lucem cernãt, quousq; in exteriores tenebras mittãtur, vbi erit fletus & stridor dẽtium.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc quidem oratio penitus fuit intempestiua, atq; aliena: nisi quod Hardingo libitum esset, sacras Dei scripturas ludere, Pauliq; verba paucis cauillari: quæ res quandoquidem ei tam egregiè conuenit, æquiore animo ferẽdus est, quando etiam in alios iocatur. Vxores Paulus aliquando *sorores*, aliquando *coniuges* vocat: *Nuptias verò in omni hominum genere honoratas esse*, atq; earum interdictionem Dæmonum esse disciplinam docet. Neq; sanè constat, vel honestum piumq; matrimonium Deo displicuisse, vel Martyri, veritatisq; testi turpe vnquam visum fuisse.

1. Corinth. 9. Philip. 4. Hebr. 13. 1. Timoth. 4.

Paulus maritus fuit, quemadmodum ex Ignatio, Clemente, Eusebio intelligimus: & tamen etiam Martyr fuit. Petrus Apostolorum primus vxorem habuit, tamen ei præstò adfuit, cum ad mortem pro Christo raperetur, eamq; consolatione confirmauit, & alacriorem fecit. Duodecim Apostolos Ioanne excepto, maritos fuisse testatur Ambrosius: omnes tamen præter vnum, vt quibusdam placet, Ioannẽ, Martyres fuerunt. Spiridion episcopus fuit Maritus: quem tamen Sozomenus neq; ad officium exequendum, neq; ad vllum pietatis munus præstandum inde factum esse ineptiorem scribit. Tertullianum fuisse presbyterum ex Hieronymo liquet, & maritum fuisse suus ad vxorem liber indicat: fuit tamen, vt aliqui scribunt, Martyr. Beatus Hilarius pater fuit venerandus, & Episcopus Pictauiensis: nuptias tamen coniunxerat, id quod ex ipsius ad Abram filiam missa epistola colligitur.

Ignatius ad Philadelphi. Euseb. lib. 3. cap. 30. Clemens Stromat. lib. 7. Euseb. lib. 3. cap. 30. Ambr. in 2. ad Cor. cap. 11. Sozomẽ. lib. 1. cap. 11. *Ad res diuinas nihilo deterior.* Hieron. de ecclesiast. script. Regino in rebus Germanicis. Hilar. ad Abrã filiam.

Atque vt alios innunerabiles prætermittam, Chrysostomus habet: *Ita pretiosa res est matrimonium, vt possis cum eo ad sanctum episcopatus solium subuehi: vtere moderatè nuptijs, & eris primus in regno cælorum.* Hieronymus inquit: *Hodie quoq; plurimi sacerdotes habent matrimonia.* Ita iam & Apostoli Christi, & alij infiniti doctrina ac pietate clarissimi patres atque episcopi matrimonia contraxerunt, atque vt Hardingus iocosè ac facetè loquitur, *Sorores suas, & coniuges habuerunt.* Quemadmodum autem, & quibuscum sororibus permulti ex illo cœlibe contubernalium Hardingianorum grege coniuncti fuerint, præ pudore atque verecundia narrari non potest.

Chrysostom. in epist. ad Titũ. Homil 2. Chrysostom. in epist. ad Hebr. Homil 7. Hierony cõtra Iouinianum.

Epiphanius de quibusdam sua ætate scribit ad hunc modum: *Repudiant nuptias, at non libidinem: in honore enim apud illos est non sanctitas, sed hypocrisis.* Quis non videt in ecclesia Romana, sacerdotibus,

Epipha. contra Origenia. Ἀθετοῦσι γά-

μεν, ἀλλ' ἐ λαγνείαν· πεφιλοτίμηται γὰρ παρ' αὐτοῖς, οὐχ ἡ ἀγνεία ἀλλὰ ἐταιρικὴ.
In Cõcilio delectorum Cardinalium.

episcopis, Cardinalibus, Papis, vxores quidem prohibitas, concubinas facilè permissas esse? Ipsi illi palàm confessi sunt his verbis: *Etiam in vrbe Romana meretrices, vt matronæ incedunt per vrbem, sex mula vehuntur: quas assectantur de media die nobiles familiares Cardinalium, Clericiq;*

De illis autem, quos, adeo tibi dolet Hardinge Martyres vocari, vos quidem non tantùm hos, aut hos, quos tibi, tuo ipsius nomine, nisi es tui nominis oblitus, Apostatas appellare libitum est, occidistis, sed aliorum etiam infinitam multitudinem, Maritorum, cœlibum, doctorum, indoctorum, vetulorum, adolescentium, puellorum, puellarum, Laicorum, Sacerdotum, Episcoporum, Archiepiscoporum necastis: virgis eos cecidistis: tædas ardentes manibus admouistis: linguas execuistis, suspendistis, decollastis, cremastis: infantulum e matris aluo defluentem mucronibus excepistis, & in flammas cruentissimè coniecistis: denique, quicquid vobis liberet, in eos statuistis. Illorum nulla fuit vox asperior, quàm hæc, Domine, ignosce illis, nesciunt, quid faciunt: Domine Iesu suscipe spiritum meum. Vos interim spectastis, atque oculos vestros crudelissimo spectaculo patuistis. Sanctorum cadauera ipsa, quæ diu antè sepulta fuerant, eruistis atque effodistis: diem illis solenni more dixistis, ad tribunalia vestra citastis, & publica sententia mortis eos secundæ damnastis: Denique ad perpetuum crudelis vestræ dementiæ dedecus, malitiæ vestræ virus in mortuos euomuistis. Tua te conscientia Hardinge docere potest, hæc esse verissima. Sunt in oculis atque cordibus multorum inscripta. Hæc sunt vestræ religionis insignia ac monumenta. Qualem, qualem olim rationem reddituri estis, quando innocens sanguis vberrimè effusus, de manibus vestris exigetur? Quod autem ais, opus esse nobis vt veteres Martyres e cœlo extrahamus, quò nostros in eo collocemus, quandoquidem nostra disciplina, ab illorum, vt tu contendis, opinione vehementer dissidet, otiosam quandam & minimè necessariam verborum venditationem agnosco. Si quicquam insolens efficere posset ostentatio, iamdudum confecta res esset. Nos autem disertè profitemur, atque confirmamus, in hisce religionis nostræ controuersijs, quæ a me proponuntur, nullam a vobis ex antiquo quoquam patre sententiam, aut clausulam contrà adduci posse. Hactenus autem tuus constitit exilis delectus, vtcunque magna de copijs tuis promisisti.

Sanctissimi quidem Patres, Deiq; Martyres vobis respondebunt: priuatas vestras Missas nescimus: diminutam vestram communionem nescimus: incognitas vestras peregrinasq; preces nescimus: Adorationem mortalium creaturarum vestram nescimus: hanc filij Dei immolationem nescimus: nouam religionem vestram nescimus: vos nescimus. Deus cordium vestrorum oculos aperiat, vt miserandam conditionem, in qua constituti estis, videatis, & locum quem amisistis, recuperetis, & nomina vestra in libro vitæ scripta inueniatis.

Hardingus.

Hardingus. 12. Sectio.

NOn exiguam locorum multitudinem, quæ ex alijs nonnullis doctoribus adduci posset, missam faciens, duos proferam duorum præstantissimorum episcoporum, alterum Chrysostomi, alterum Ambrosij, quibus huius causæ veritas confirmatur. Chrysostomi hæc verba sunt: Pontifex noster ille est, qui hostiam mundantē nos obtulit: ipsam offerimus nunc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest: hoc autem, quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est: Hoc enim facite, inquit, in mei commemorationem. *Ambrosius habet:* Vidimus principem sacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus offerentem pro nobis sanguinem suum: sequamur vt possumus sacerdotes, vt offeramus pro populo sacrificium, etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio. Quia etsi Christus non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur. *Ex his Domini verbis,* quod pro vobis traditur: *&,* qui pro vobis effunditur, & pro multis, *Ambrosius sacerdotes hortatur, vt corpus sanguinemq; Christi pro plebe offerant: eosq; pluris faciendos esse monet, quàm vulgò fiunt, propter hoc sacrificium, licèt alioqui infirmi sint merito.*

Chrysost. in epist. ad Hebr. hom. 17.

Ambros. in psalm. 38.

Episcopus Sarisburiensis.

HIc verò locus non magnam profectò copiam arguit. Etenim his verbis Chrysostomus, & se ipse interpretatur, & quo sensu alij prisci patres hoc sacrificij vocabulum vsurparint, exponit, & vniuersam Hardingi defensionem cōuellit. Cum enim nos eandem nunc hostiam offerre dicit, quam Christus obtulit, tum dilucidè simul & copiosè omnem dubitationem tollit, & quo cum modo offeramus, explicat. Non ita dicit, vt Hardingus: *Nos Dei filium patri suo offerimus realiter & reipsa,* sed planè contra ad hunc modum: *offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius. Hoc sacrificium exemplar illius est, hoc quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est. Idipsum semper offerimus: magis autem recordationem sacrificij operamur.* Sic nos Christum, nimirum exemplar, commemorationem, & recordationem mortis Christi offerimus. Hoc sacrificij genus nunquam fuit negatum, Hardingianum autem reale sacrificium nunquam hactenus probari potuit. Sic habet Augustinus: *Cum hostia frangitur, & sanguis in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio significatur.* Similiter Ambrosius, Christum nunc in terra offerri scribit, non, vt Hardingus ait, realiter & reuera, sed eo modo, quo Ioannes dixit, *Agnus occisus ab origine mundi,* hoc est non substantiali aut reali modo, sed per significationem, per mysterium, per figuram. Atque ita suam Ambrosius sententiam, in eodem hoc ipso loco exponit: *Primùm vmbra præcessit: sequuta est imago: erit veritas. Vmbra in lege: imago in Euangelio: veritas in cœlestibus. Ascende homo in cœlum, & videbis illa, quorum hîc vmbra erat, vel imago.* Eodem refertur,

Chrysost. in epist. ad Hebr. hom. 17.

De consecra. dist. 2. cum frāgitur.

Ambrosi. in psalm. 38.

Apocalyp. 5.

Ambrosi. in psalm. 38.

Ambro.in Lucam.lib.5.ca.7. quod alibi habet: *Vidimus eum, & oculis noſtris perſpeximus, & in veſtigia clauorum eius, digitos noſtros inſeruimus. Videmur enim vidiſſe eum, quem legimus: ſpectaſſe pendentem, & vulnera eius, ſpiritu eccleſiæ ſcrutante tentaſſe.* Sic Hieronymus ait: *Quòd ſemel natum eſt ex Maria, quotidie in nobis naſcitur.* Iam autem, quemadmodum Ambroſius ſcribit, Chriſtum nos oculis noſtris ſpectare pendẽtem in cruce, & digitos noſtros inſerere, ac vulnera tentare: ſic etiam venientem ad nos Chriſtum, ſéq; Deo in ſacrificium offerentem perſpicimus. Atque vt Hieronymus dixit, *Chriſtus quotidie naſcitur:* ſimiliter omnino Ambroſius ait, *Chriſtus quotidie immolatur.*

Hieronym.in pſalm.86.

Ambroſi. de virginib.lib.2. Ita etiam ad quaſdam virgines ſcribit Ambroſius: *Veſtras mentes confidenter altaria dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis Chriſtus offertur.* Hucuſque nullum reperit Hardingus, eius, quam indagauit, rei veſtigium.

Hardingus. 13. Sectio.

IAm verò vt ſacrificium, oblationemq; Chriſti, doctorum de figura Melchiſedechi iudicys confirmem, primùm Cyprianus ſic habet: Qui magis ſacerdos Dei ſummi, quàm Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui ſacrificium Deo patri obtulit, & obtulit hoc idem quod Melchiſedech, id eſt, panem & vinum, ſuum ſcilicet corpus & ſanguinem? *Hieronymus in quadã epiſtola, quam pro ſpectatiſſimis fœminis Paula & Euſtochio, ſcripſit ad Marcellam, hæc verba habet:* Recurre ad Geneſim, & Melchiſedech regem Salem. Huius principẽ inuenies ciuitatis, qui iam in typo Chriſti panem & vinum obtulit, & myſterium Chriſtianum in ſaluatoris ſanguine & corpore dedicauit. *His verbis eruditiſſimus iſte pater, manifeſtam inter figuræ, quæ fuit panis & vinum, atq; veritatis oblationem, quæ eſt Chriſtianorum myſterium, corpus ſcilicet & ſanguis Chriſti ſeruatoris, differentiam ſtatuit. Quod Auguſtinus fusè tractauit in primo ſermone in 33. pſalmum, & in 17. lib.* De ciuitate Dei, *cap.* 20. Lib.2.epiſt.3.

Epiſcopus Sarisburienſis.

SI quidem ingenuè cogitat Hardingus, verbáq; Cypriani ſimpliciter eſſe intelligenda ſtatuit, nec vllum figuræ locum relinquendum eſſe contendit, tum verò Melch ſedechum *verè, & realiter ipſum obtuliſſe Chriſtũ* defendat eſt neceſſe. Cypriani enim enucleata verba ſunt: *Chriſtus obtulit hoc idem, quid Melchiſedech obtulerat.* Quanquam nemini profectò dubium eſſe poteſt, quin ſacrificium, quod Melchiſedechus obtulit, modò fuiſſe ſacrificium detur, ſi trito vſitatóq; more loqui volumus, non Chriſtus Dei filius fuerit, ſed verus tantùm panis & vinum, & cætera cibaria, quæ Abrahamo, eiúſq; comitibus parauerat. Quare veteres eruditi patres, Melchiſedechum non hæc eadem in ſacrificium Deo obtuliſſe dicunt: ſed pro more tanquam donaria protuliſſe, quibus illos in perſequendis hoſtibus defatigatos recrearet.

Cyprian.lib.2. epiſt.3.

Hierony-

Hieronymus etiam vertit, non *Obtulit*, ſed *Protulit*. Ioſephus hoc modo rem narrat. *Melchiſedech milites Abrahami hoſpitaliter habuit, nihil illis ad victum deeſſe paſſus: ſimulq; ipſum adhibuit menſæ.* Chryſoſtomus & Epiphanius ſic habent: *Protulit illis panem & vinum.* Tertullianus ait, Non Deo, ſed *Abrahamo reuertenti de prælio obtulit panem & vinum.* Sic Ambroſius: *occurrit Melchiſedech, & obtulit Abrahamo panem & vinum.*

Ioſeph. Antiquit. li. 1. ca. 11. Chryſo. in gene. hom. 35. Epiphan. contra Melchiſed. lib. 2. ἐξήνεγκεν αὐτῷ ἄρτον καὶ οἶνον. Tertullian cõtra Iudæos. Ambroſi. de ſacramen. lib. 4. cap. 3.

Ex hiſce paucis conſtare poteſt, Melchiſedechum, panem vinúmq;, & alium victum protuliſſe non in ſacrificium Deo, ſed in commeatum Abrahamo, atq; eius commilitonibus. Paulus Melchiſedecho Chriſtum confert in eo, *quod inſtar Melchiſedechi, rex eſſet iuſtitiæ, & princeps pacis, ac patre ſimul & matre careret:* Ita enim de Melchiſedecho ſcribitur. De panis autem viníq; ſacrificio nullum verbum habet. Tamen antiqui, ſanctíq; patres, illud ipſum Melchiſedechi donarium ſacrificio comparant, quod Chriſtus in cruce fecit. Hoc enim eſt quod Cyprianus ait: *Chriſtus obtulit hoc idem, quod Melchiſedech.* Id eſt, vel ipſo Hardingo interprete, *hoc idem veritate obtulit in cruce, quod Melchiſedech antè in figura obtulerat.* Sic loquitur Auguſtinus: *Illis petra Chriſtus:* non tamen reipſa, ac realiter, ſed tantùm ſymbolicè, quòd Chriſtum ſignificaret, & repræſentaret.

Hebræ. 7.

Augu. in Ioan. tract. 26.

Interdum illud gratiarum actionis ſacrificio, & ſacræ communionis celebrationi conferunt, atq; eidem exæquant. Auguſtinus ait: *Mechiſedech Abrahæ primùm quaſi patri fidelium, tradidit Euchariſtiam corporis & ſanguinis Domini.* Hieronymus habet: *Melchiſedech in typo Chriſti panem & vinum obtulit, & myſterium Chriſtianorum in ſaluatoris corpore, & ſanguine dedicauit.* Hæ ſententiæ id forſan oſtendere videãtur, Melchiſedechum Miſſam procuraſſe, & corporis ſanguiníſq; Chriſti ſacramentum conſecraſſe, & Chriſtum patri ipſius in ſacrificium obtuliſſe. De Hardingo autem, alióue ſimili quouis ſacrificulo nihil docent.

Aug. in quæſt. noui & veteris Teſtam. quæſt. 109. Hieronym. ad Marcellam.

Ne quis autem imperitia forſan deceptus exiſtimet Hieronymum his verbis, Hardingianum quandam realem præſentiã ſtatuiſſe, quòd ait: *Melchiſedech myſterium Chriſtianorum in ſaluatoris corpore & ſanguine dedicauit:* reputet ipſe ſecum, tum Hieronymum, tum alios etiam vetuſtos patres, eodem ſæpenumero loquẽdi genere alijs in cauſis vſos eſſe, in quibus nullam Hardingus realis præſentiæ ſuſpicionẽ inueniat. Hieronymus ait: *Euangelium paſſione & ſanguine Domini dedicatur.* Auguſtinus ait: *Quid eſt mare rubrum?* reſpondet, *Sanguine Domini conſecratum.* Rurſus habet: *Vnde rubet Baptiſmus Chriſti, niſi Chriſti ſanguine conſecratus?* Ira nimirum, Chriſtianorum myſterium Melchiſedechus in Chriſti ſanguine dedicauit.

Hieronym ad uerſus Iouinianum. lib. 1. Aug. in pſalm. 80. In Ioan. tract. 11.

Hardingus. 14. Sectio.

OMnium autem Oecumenius apertiſſimè pro hac cauſa teſtificatur, in illum locum Pauli e Pſalmo repetitum, Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech. *Hæc ſunt illius verba:* Significat

sermo, quòd non solùm Christus obtulit incruentam hostiam, (siquidem suum ipsius corpus obtulit,) verùm etiam, qui ab ipso fungentur sacerdotio, quorum Deus pontifex esse dignatus est, sine sanguinis effusione offerent. Nam hoc significat in æternum. Neq; enim de ea, quę semel a Deo facta est oblatio & hostia, dixisset in æternum, sed respiciens ad præsentes sacrificos, per quos medios Christus sacrificat, & sacrificatur, qui etiam in mystica cœna modum illis tradidit huiusmodi sacrificij. *De Malachiæ autem vaticinio, ad huius oblationis confirmationem, quanquam Irenæi locus ille suprà citatus, instar esse multorum testimoniorum posset, non tamen grauabor sententias vnius aut alterius patris, ad huius articuli defensionem recitare.*

Chrysostomus dilucidè ac perspicuè ait: In omni loco sacrificium offertur nomini meo, & sacrificium purum. Vide quàm luculenter, quámq; dilucidè mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruenta hostia. *In psalm. 95.*

Episcopus Sarisburiensis.

COntra quidem Oecumenium iusta mihi defensione liceret, vti vixisse illum aliquanto post primos sexcentos annos spacio. Quanquam non ille penes esse sacrificum Dei filium immolare scribit: neq; verò causæ Hardingianæ vel leuiter fauere ac suffragari videtur. Itaq; eius tentare aliqua suspicione fidem minimè erit necessarium.

Integra verborum sententia sic habet: *Esse in ecclesia incruentam hostiam, ipsumq; Christum eandem offerre, per medios sacrificos, Christumq; ipsum esse illam hostiam.* Quæ verba, si iustam interpretationem, & veterum patrum sententiæ conuenientem adhibeas, concedi possunt. Quemadmodũ enim Hieronymus ait, cuius suprà meminimus, *Quod natum est ex virgine, nobis quotidie nascitur: Christus nobis quotidie crucifigitur:* Et vt Augustinus ait, *Tum Christus cuiq; occiditur, cum credit occisum:* Atq; vt idem Augustinus alibi, *Tibi Christus quotidie resurgit:* Et Chrysostomus, *In sacris mysterijs agitur, & perficitur mors Christi:* Denique, vt Gregorius dixit, *Christus iterum in hoc mysterio moritur:* Ita etiam eodem prorsus sensu, non alio, Oecumenius *Christum in sacra cœna offerri* scribit.

Hieronym. in psalm. 86.
Hieronym. in psalm. 97.
August. quæst. Euang. lib. 2.
Augu. de verbis Domini, secundum Lucã. sermone. 38.
Chrysostom. in acta. hom. 21.
De conse. dist. 2. quid sit.

Quemadmodum autem Christus nec quotidie de virgine nascitur, nec quotidie crucifigitur, nec quotidie occiditur, nec quotidie patitur, nec quotidie moritur, nisi quodam duntaxat dicendi genere, non verè aut reipsa: ita etiã Christus quodammodo quotidie immolatur, nempe mysticè: realiter autem & verè non immolatur.

Cætera, quæ deinde in Oecumenio cõsequuntur, duas tãtummodo diuersas in Christo naturas, Deitãtem, atq; Humanitatem exponunt. Christum nempe humana natura immolatum fuisse: diuina verò sacrificum extitisse, & sacrificium fecisse: ad alia nihil Hardingum ista adiuuant. Sic Beda habet, quanquam alio quodam modo: *Filius Dei & orat pro nobis, & orat in nobis, & oratur a nobis: orat pro nobis, vt sacerdos:*

Beda. in epist. ad Ephes. ca. 2.

dor: orat in nobis, vt caput: oratur a nobis, vt Deus. Epiphanius habet: *Christus est victima, sacerdos, altare, Deus, homo, Rex, pontifex, ouis, agnus, omnia in omnibus pro nobis factus.* Ita Christus hostia nostra est: ita Christus sacerdos noster est, non a sacrificio, quemadmodum fingit Hardingus, offerendus & immolandus: sed ipse, vt vetusti ecclesiæ magistri, patrésq; docuerũt, a se in cruce oblatus. Augustinus habet: *Ecce istic oblatus est, ibi seipsum obtulit: simul & hostia, & sacerdos: & altare erat crux.*

Epiphan. di Melchisdech lib. 2.

Augustin. de tempore serm. 130.

Hoc verbum, *Incruentum*, quod e Chrysostomo protulit Hardingus, magnum habere momentum existimatur: diligentur autem expensum, in eam quidem partem, in quam adhibetur, nihil omnino propẽdet. Illud vocabulum sanctissimi, doctissimiq; patres, nunc ad preces, reliquáq; pietatis officia referunt, nunc ad sacrosanctæ communionis celebrationem accommodant.

Atq; vt istuc quale sit melius perspicias, Lector Christiane, memoria tenendum est, obtinente lege Mosaica, sacerdotes & Leuitas Deo boues, vitulos, arietes, capras obtulisse: quorum animalium sanguine, & librum, & sacri ministerij instrumenta, & totum tabernaculum, & populum vniuersum asperserunt. Atq; vt Diuus Paulus ait, in illius legis ceremonijs, sine sanguinis effusione, nulla peccatorum remissio cõstitit. Simili ratione Ethnici homines suas Idolis suis pecudes immolare consueuerunt, centum nonnunquam vna die pingues boues. Longiùs autem aliquando prouecti, atque humanis etiam hostijs vsi sunt. Erichtheus Athenienſis, & Marius Romanus suas mactarunt, atq; immolarunt Palladi filias. Carthaginienses patritij, Saturnum septuaginta filiorum suorum sacrificio placarunt & coluerunt.

Hebræ. 9.

Clemens in Orat contra Gentes.

Horum itaq; crassorum, & carnalium, & cruentorum sacrificiorum comparatione Christiana nostra in Euangelio sacrificia, quandoquidem spiritu tota fiunt, atq; a mente ipsa proficiscuntur, incruenta dici solent. Eusebius habet: *Incendimus orationis suffitum: & sacrificium quod appellatur purũ, non per cruores facimus, sed per puras actiones.* Chrysostomus ait: *Offerimus non per fumum, Nidorem, aut sanguinem, sed per spiritus gratiam:* Adiungit etiã, *Deus enim spiritus est, & qui illum adorat, in spiritu & veritate adoret oportet.* Atq; hoc illud est incruentũ sacrificium. Sic habet Eusebius: *Offerent illi rationabiles, & incruentas hostias,* Easdem autem *laudis etiam sacrificium* appellat. Peinde Hieronymus scribere videtur: *In synceritate azyma epulamur.* Eadem etiam de causa, quæ olim *Fidei*, & *Termino* fiebant sacrificia, ἀναίμακτα, id est, *incruenta* dicebantur, quòd suffitibus duntaxat quibusdam, atq; odoribus perficerentur, cruore nullo imbuerẽtur. Simili quoq; ratione Thucydides, Ethnicorum quasdam hostias, ἀιγνὰ θύματα appellat, hoc est, *puras victimas.* Itidem Cyrillus preces atq;, Angelorum, beatorúmq; spirituum Dei nomen continuis laudibus celebrantium diuinissimas cantilenas, *Incruenta sacrificia* vocat. Rursus habet: *Nos relicto crasso ministerio Iudæorum præceptum habemus, vt tenue, & spirituale, & subtile sacrificium faciamus. Itaq; offerimus Deo in odorem suauitatis, virtutes omne genus, fidem, spem, charitatem.*

Euseb. de Demonstra lib. 1. cap. 6. τὴν ἐξ αἱμάτων.

Chrysost. contra Iudæos. orat. 3.

Euseb. de Demonstra. lib. 2. λογικὰς καὶ ἀναίμακτε θυσίας.

Hieronym. in epist. ad Galat. cap. 4.

Cyrillus ad Reginas.

Cyrillus cõtra Iulian. lib. 10.

Hac de cauſa, precum noſtrarum, cæterorúmq; ſimilium religionis noſtræ munerum ſacrificia dicuntur incruenta, quandoquidem nullam vel carnalem procurationem, vel ſanguinis effuſionem flagitant, quæ in Iudæorum, gentiúmq; ſacrificijs adhibita fuit, ſed omni modo cœleſtia ſunt, & ſpiritualia, atque in ipſa duntaxat animi contemplatione conſiſtunt.

Hoc eodem modo ſacra & myſtica liturgia, ab antiquis patribus nonnunquam ſacrificium dicitur incruentum: Non equidem, quòd in ea corporis cuiuſquam, carníſq; adeſſe ſine ſanguine fingatur præſentia, ſed quòd mẽtibus noſtris vnicum illud, ſempiternúmq; ſacrificium, quod in ſuo corpore Chriſtus in cruce peregit, repreſentet, atq; referat. Quapropter Euſebius habet: *Excitamus illi altare incruentorum & rationabilium ſacrificiorum, ſecundùm noua myſteria.* Iterum: *Sacrificium incendimus illi, memoriam illius magni ſacrificij.* Iterum etiam: *Chriſtus obtulit mirabile ſacrificium, pro ſalute omnium noſtrûm, iubens nos offerre memoriam pro ſacrificio.* Sic habet Hieronymus, quanquam non ſimili planè ratione: *Pane, & vino, puro, & ſimplici ſacrificio Chriſti dedicato ſacramentum.*

Euſeb. de Demonſt. libr. 1. θυσιαστήριον ἀναίμων καὶ λογικῶν θυσιῶν κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια.

In eodẽ libro. In eodẽ. μνήμην ἡμῖν παραδοὺς ἀντὶ θυσίας προσφέρειν.

Hieronym. ad Euagrium.

Iſta nimirum recordatio, laudúmq; oblatio, ac Deo gratiarum, pro noſtra in Chriſti ſanguine redemptione actio, a priſcis patribus *incruentum ſacrificium*, ab Auguſtino *noui Teſtamenti ſacrificium* appellatur. Iuſtinus Martyr habet: *Eſaias non pollicetur cruentarum victimarum inſtaurationem, ſed veras & ſpirituales oblationes laudis, & gratiarum actionis.* Sic Chryſoſtomus: *Non iam ſanguinem aut adipem offerimus, omnia hæc ſoluta ſunt, & pro eis introductum eſt rationale obſequium. Quid eſt autem rationale obſequium? Quæ per animum, quæ ſecundùm ſpiritum offeruntur.*

Auguſt. de gratia noui Teſtamen. ad Honoratum.

Iuſtin. Martyr. in Dialogis cũ Tryphone.

Hoc ſacrificij genus, quia a ſpiritu ſolo & mente manat, nullo indiget vel lapideo, vel ſublicio altari, in quo offeratur, quali ſacrificium, quod in Miſſa fingit Hardingus, opus habet. Chryſoſtomus inquit: *Munus Euangelij, ſine ſanguine, ſine fumo, ſine altari, cæteris q̃, ſurſum aſcendit.* In ſecundo concilio Niceno ſic habetur: *Nos Chriſtiani, propemodum quid ſit Ara, & quid ſit victima, neſcimus.* Hieronymus habet: *Vnuſquiſq; ſanctus altare Domini in ſe habet, quod eſt fides.* Deniq; Auguſtinus ſcribit, *Sacrificium noui Teſtamenti eſt, quando altaria cordis noſtri munda, & pura in conſpectu diuinæ maieſtatis offerimus.* Hoc modo preces, laudes, gratiarúmq; actiones Deo pro noſtra Chriſti ſanguine perfecta ſalute, incruentum ſacrificium vocantur. Ex his coniecturarum Hardingianarum tenuitas facilè liquebit: *Sacræ cõmunionis adminiſtratio, noſtraq; ſubmiſſa mortis Chriſti recordatio, ſacrificium incruẽtum nominatur: Ergo ſacerdos Chriſtum Dei filium, patri ſuo in ſacrificiũ offerre poteſt.*

Hieronym. in pſalm. 26.

Chryſoſto. in epiſt. ad Hebr. hom. 11.

Chryſoſto. in pſalm. 95.

Augu. de tempore ſerm. 125.

Hardingus. 15. Sectio.

AVguſtinus multas clariſſimas de hac re in ſuis libris ſententias habet: una pro omnibus ſufficiet, quæ ſcripta eſt in exiguo tractatu, quẽ contra

Iudæos

Iudæus ſcripſit, his verbis: Aperite oculos tandem aliquando, & videte ab oriente ſole, vſq; ad occidentem, non in vno loco, vt vobis fuit conſtitutum, ſed in omni loco offerri ſacrificium Chriſtianorum, non cuilibet Deo, ſed ei qui iſta prædixit, Deo Iſrael. *Atq; ita, cum ea proteſtatione, qua beatus Auguſtinus apud Iudæos vſus eſt, hanc moleſtam tractationem in teſtimonijs pene totam recitandis poſitam, cõcludam, & ſic Iuellum affabor. Aperi tandem oculos Iuelle, & vide, quemadmodum * omnes ſancti & eruditi patres, qui Chriſti fidem ab oriente ſole vſq; ad occidentem prædicarunt, hanc doctrinam & verbis tradiderunt, & ſcriptis poſteritati commendarunt, eos qui ſub Chriſto ſacerdotis officio ſecundùm ordinem Melchiſedech funguntur, non modò poteſtatem, ſed diſertum etiam mandatum habere, vt Chriſtum patri ipſius offerant.*

* Falſum: Nullus enim ex omnibus hiſce patribus hic recitatis, dixit vnquam ſacerdotem, vel poteſtatem, vel mãdatum habere filij Dei ipſius patri immolandi.

Cuius quidem diſciplinæ confirmatio, etſi ex vnius loci momento pendet, eam tamen nonnulla copia ſtabiliendam & corroborandam eſſe duxi, quò illam eſſe ſine omni dubitatione veriſſimam conſtaret: in quo quidem non magnopere prolixitatis crimine commoueor, quãdoquidem non id mihi propoſui, vt gratias captarem, ſed vt religionis catholicæ defenſionem inſtituerem.

Epiſcopus Sarisburienſis.

AVguſtinus cum his verbis, nouum iſtud Chriſti ſuo patri offerendi genus nec attingit, nec innuit, tum alijs compluribus locis, ſuam de hac cauſa ſententiam pẽrſpicuè cumulatéq; exponit. In ſuo contra Iudæos tractatu ſic habet: *Sacerdotium Aaron iam nullum eſt in aliquo templo: At Chriſti ſacerdotium æternum perſeuerat in cælo.* Rurſum: *Sacerdos offert ſacrificium laudis, non ſecundùm ordinem Aaron, ſed ſecundùm ordinem Melchiſedech. Eius ſacrificij ſimilitudinẽ celebrandam, in ſuæ paſſionis memoriam commendauit: & illud, quod Melchiſedech obtulit Deo, iam per totum terrarum orbem videmus offerri. Holocauſti eius imaginem, ad memoriam paſſionis ſuæ in eccleſia celebrandam dedit. Huius ſacrificij caro & ſanguis ante aduentum Chriſti per victimas ſimilitudinum promittebatur: in paſſione Chriſti, per ipſam veritatem reddebatur: poſt aſcenſionem Chriſti, per ſacramentum memoriæ celebratur. Sacrificium hoc viſibile, inuiſibilis ſacrificij ſacramentum, id eſt, ſacrum ſignum eſt. Quod appellamus ſacrificium, ſignum eſt & repræſentatio ſacrificij.*

Auguſt. aduerſus Iudæos. cap. 1.

Contra aduerſar. legis & prophet. lib. 1. cap. 1.

Aug. in lib. 80. quæ. qu. 61.

In eadem quæſtione.

Auguſt. contra Fauſt. lib. 20. cap. 21.

De conſe. Diſt. 2. ſacrificium.

Auguſt. de ciuitate Dei. lib. 10. cap. 5.

Adeo nos copioſè luculentéq; docet Auguſtinus, quid ipſe ſacrificij nomine intellexerit: oblationem laudis: ſimilitudinem: memoriam: imaginem: commemorationem: ſymbolum: ſignum: ſacrificij repræſentationem. Sic Nazianzenus illud τὰ τῶν μεγάλων μυςηρίων ἀντίτυπον, hoc eſt, *magnorum myſteriorum figuram*, appellat.

Nazianzen. in Apologetico.

Breuiter Hieronymus habet: *Tunc acceptabis ſacrificium, vel cum te pro nobis offers patri, vel cum a nobis laudes & gratiarum actiones accipis.*

Hieronym. in pſalm. 51.

Neque verò certum aliquod externi ſacerdotij genus inſtituit Dominus, a quo hoc ſacrificium agitaretur. Quiſq; pius ac fidelis homo, eiuſdem immolandi, faciendíq; poteſtatem habet. Neq; iam de ſacramentorum celebratione, quæ quidẽ ad ſolum miniſtrum pertinet, ſed

de huiuſce ſpiritualis ſacrificij oblatione, atque immolatione loquor. Hæc præmonenda duxi, ne quiſquam vel propter malitiam calumniaretur, vel ignorantia deciperetur.

Cypria. de vnctione Chriſm. Origen. in Leuiti. hom. 9. 1. Petr. 2. Aug in expoſi. inchoata. ad Roman. Ambroſi. in 1. Corinth. ca. 11. Chryſoſt. in 2. Cor. hom. 18.

Cyprianus ait: *Omnes, qui a Chriſti nomine dicuntur Chriſtiani, offerunt Deo quotidianum ſacrificium, ordinati a Deo ſanctimoniæ ſacerdotes.* Origenes habet: *Omnes, quicunq; vnguento ſacri chriſmatis delibuti ſunt, ſacerdotes effecti ſunt, ſicut & Petrus ad omnem dicit eccleſiam: vos autem genus electum, & regale ſacerdotium, gens ſancta.* Auguſtinus ſcribit: *Holocauſtum Dominicæ paſſionis offert quiſq; pro peccatis ſuis.* Ambroſius ait: *Inuicem expectate, vt multorum oblatio ſimul celebretur.* Chryſoſtomus inquit: *In myſteryis nihil differt ſacerdos a ſubdito.*

Ex his antiquitate ac eruditione præſtantibus patribus intelligi poteſt, Chriſtiani cuiuſq; partes eſſe, incruentum hoc, & quotidianum noui Teſtamenti ſacrificium facere, & quidem tam perfectè, ac cumulatè, quàm ipſius ſacerdotis. Quam ob cauſam ipſe Hardingus in Miſſæ ſuæ canone dicit: *Memento Domine famulorum, famularumq; tuarum, & omnium circunſtantium, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc ſacrificium laudis.*

Ex Auguſtini verbis in extremo ſic concludit Hardingus: *Chriſtus eſt ſacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedech: Ergo ſacerdos poteſtate præditus eſt, Chriſti patri ſuo in ſacrificium offerendi.* Difficile ſanè dictu ſit, quemadmodum Antecedens & Conſequens iſta conguerit. Nemini, præterquam noſtro Hardingo, fas eſt inciſis ſic & comminutis Dialecticis vti.

Hebræ. 7. & 9. Pſalm. 110. Hebræ. 9. 1. Ioan. 2. 1. Petr. 2. 2. Corint. 5. Ioan. 1.

Chriſtus vnus ille eſt æternus ſacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedech: ſacrificium immolauit ſempiternũ: ipſe Deo patri ſe in cruce obtulit. Quocirca Deus pater ad eum ait, *Tu es ſacerdos in æternum:* non vlla mortalis, aut terreſtris creatura, ſed tu ſolus, qui Deus pariter, & homo es, ille es ſacerdos in æternum. Diuus Paulus ait: *Conſummati & ſanctificati ſumus, per illud vnicum ſacrificium, ſemel in cruce factum.* B. Ioannes Euangeliſta ait. *Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.* B. Petrus ait: *Peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum.* B. Paulus ait: *Deus erat in Chriſto recõcilians mundum ſibi ipſi.* Quare Ioannes Baptiſta dixit: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata Mundi.*

Si hoc Hardingus, ſuiq; collegę in dubium vocent, quemadmodum facere videntur, Chriſtus ipſe ſuo ſanguini teſtimonium perhibeat. Cum inenim cruce penderet atq; animã exhalaret, omnia iſtis verbis conſignauit, *conſummatum eſt:* quaſi diceret, hoc illud eſt pro peccato ſacrificium: hoc patris mei ira placatur: hoc omnia perficiuntur.

Hoc ſacrificium vnum eſt, non oportet expectare plura: plenum eſt atque abſolutum, itaq; non debemus quærere meliora.

1. Petr. 3. Hebræ. 4.

D. Petrus ait: *Chriſtus nos patri ſuo offert.* D. Paulus ait: *Per Chriſtum aditum habemus ad thronum gloriæ.*

Quid ergo ſibi vult Hardingus, quando ait, & tam magnopere contendit, ſibi contrà conceſſam eſſe poteſtatem Chriſti offerendi, ſiſtendíq; ad tribunal gloriæ? Qua audacia ſubnixus a Deo petit, vt vnigenitum

nitum ſuum filium in gratiam recipiat, eúmq; ipſius rogatu benignè, clementer, paternè, aſpiciat? Sic enim precationem ſuam in ipſo Canone, recondituſſima, religioſiſſimaq; Miſſæ ſuæ parte inſtituit: *ſuper quæ*, (hoc eſt, inquit Gabriel Biel, ſuper corpus & ſanguinem Chriſti filij tui,) *Propitio ac ſereno vultu reſpice Domine: eademq; ſuſcipe*, (corpus nimirum & ſanguinem filij tui) *quemadmodum olim ſacrificium ſuſcepiſti Abeli & Abrahami* (quod vel ouis, vel vitulus, vel huiuſmodi aliquid fuit.) Ita nempe non modò ſibi aſſumit pro Chriſto precari, verùm etiam filij Dei ſacrificium, pecudum hoſtijs confert. Si quid horum negauerit, ſuus ipſum Canon, ſuum Miſſale redarguerit. Aut hæc blaſphemia eſt, aut quid tandem ſit, non intelligo.

Deus autem blaſphemo iſti atque impudenti ſacrifico reſpondebit: Filium meum noui: in eo acquieſcit cor meum: tu verò quiſnam es? quis ita te orare iuſſit? quis huiuſmodi ſacrificium a te poſtulauit?

O Hardinge, Deus tui cordis oculos aperiat, vt miſerabilem cauſæ tuæ orbitatem perſpicere poſſis. Deſine teipſum fallere, cunctos mortales ludere: perpende diligentiùs teſtimonia tua: Ex omnibus ſanctis patribus, quorum te tantam habere copiam gloriaris, ne vnum potes, vel Græcum, vel Latinum, vel hæreticum, vel catholicum, in medium proferre, ab ortu adeo ſolis vſque ad occaſum, qui ſic vnquam dixerit, quemadmodum tu defendis, *Mortali cuiquam homini tributam eſſe authoritatem atq; poteſtatem filij Dei in ſacrificium offerendi.*

Copiam tuam, quando eris illam certiùs expertus, vendita. Iactabit Thraſo, quæ non habet. Imperitos quidem hoc modo ad tempus terrueris: prudentibus verò nunquam tuam ſapientiam probaueris.

FINIS.

DE ACCIPIENDO PRO ALIIS SACRAMENTO,

ARTICVLVS DECIMVS OCTAVVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdoti datam esse potestatem sacramenti pro alijs percipiendi, quemadmodum illi faciunt.

Hardingus. 1. Sectio.

QVid esses dicturus, Iuelle, non intelligo: quid dicas teneo. *Equidem nos minimè communicamus, aut sacramentum pro altero sumimus. Neq; verò in ecclesia catholica vnquam traditum fuit, sacerdotem accipere sacramentum pro altero.* * *Nos sacramentum pro altero non accipimus, nihilo magis, quàm sacramentum Baptismi, aut sacramentum pœnitentiæ, aut sacramentum matrimonij sumimus, alter pro altero. Sacerdos verò Missam conficit pro alijs quando accipit, quod obtulit, atq; hoc illud esse suspicor, quod vis: in qua Missa, quæ est externum noui Testamenti sacrificium, iuxta Christi institutionem, illud quod offertur eiusmodi est, vt nostra postulata ac vota Deo grata reddat, quemadmodum Cyprianus scribit:* In huius (corporis) præsentia non superuacuè mendicant lachrymæ veniam.

Sacerdos sacramentum non sumit pro altero.

In sermone de Cœna Domini.

* Falsum: in ecclesia enim Romana sacerdos pro alijs sumit, vt apparebit.

Quòd oblatio Missæ pro alijs fit, ne dum pro sacerdote solo, qui conficit, abunde confirmari potest innumeris patrum sententijs. Rebus ipsis minimè dubijs vna, aut altera suffecerit. Primùm Chrysostomus sic in quadam homilia in acta scribit: Quid dicis? in manibus est hostia, & omnia proposita sunt bene ordinata: adsunt Angeli, adsunt Archangeli, adest filius Dei, cum tanto horrore adstant omnes, adstant illi clamantes omnibus silentibus, & putas simpliciter hæc fieri? Igitur & alia simpliciter, & quæ pro ecclesia, & quæ pro sacerdotibus offeruntur, & quæ pro plenitudine ac vbertate? absit. Sed omnia cum fide fiunt.

In acta. hom. 21.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HOc loco præclaram Hardingo Typographi erratum ansam dedit, sui intempestiua delectatione recreandi, ludendiq; iocosè admodum his duobus verbis, *pro altero*: quæ sanè res quemuis potiùs deceat, quàm doctorem, præsertim, qui tantam seueritatis atq; grauitatis personam sustineat, quãtam alij perpauci. Potuit nobis ille, nullo suæ causæ incommodo, mediocrem saltem loquendi Anglicè facultatem tribuisse. Verùm Dei iustissima sunt iudicia: Qui luserit alios, ipse ludetur. Hardingus, tam doctus, tam cautus, tam curiosus, qui adeo se vnius syllabæ errato Typographi culpa commisso, in meo libro lætificat, eodem in loco proximáq; in pagina quinq; ipse syllabis simul in suo libro errauit: id quod facilè ex eo perspicitur, quod amicus suus præ pudore eum locum calamo correxit, atque emendauit. Quanquam vt suis erratis indulgens, tam egregiè in syllabis captandis ingeniosus est, atque in alijs cauillandis acutus ac præceps, ita in hoc omni articulo, quemadmodum tenues vnguentarij propter penuriam plerunque aliud pro alio vendere solent, sic nobis ille pro communione, seu sacramento pro alijs sumpto, preces & sacrificia, & nescio quid ostentat, atque ita alienum proponit.

Num sacerdotibus in ecclesia Romana solenne fuerit, sacramẽtum pro alijs accipere, nécne, quod nunc Hardingus penitus negat, nec vnquam vel factitatum fuisse, vel in mentem cuiquam venisse contendit, in exitu huius articuli, approbante Deo, manifestum erit.

Id quod offertur (inquit Hardingus) *preces nostras Deo facit gratas.* Ita quidem est, Deus in bonam partem accipit, atque cum nos ipsos, tum preces etiam nostras omnes totámq; obedientiam nostram in Iesu Christo filio suo, & propter filium suum clementer aspicit: Non quòd nunc a sacrificio verè ac realiter offerri possit, sed tantùm quòd semel esset in cruce in perpetuum oblatus. Paulus ait: *Per Christum habemus aditum ad thronum gratiæ.* Christus ipse dicit: *Nemo venit ad patrem nisi per me.* Irenæus habet: *Christus in cælo nostra est ara, & in eo offerre ac ponere preces nostras debemus.* Itaque dum sacra celebrantur mysteria, Diaconus sic populum hortatur, *Sursum corda.*

Hebræ. 4.
Ioan. 14.
Irenæ. lib. 4. cap 34.

At Cyprianus ait: *In huius corporis præsentia.* Quanquam Cyprianus non dicit, *in locali huius corporis præsentia.* Eiusmodi namque præsentiam Hardingus ipse iamdudum repudiauit. Fidei duntaxat præsentiam, corporisq; Christi diuinam vim atque potentiam intelligit. Hoc etiam sensu Augustinus dicit: *Rerum absentium præsens est fides: & rerum quæ foris sunt, intus est fides.* Rursus habet: *Accedamus ad Iesum non carne, sed corde: non corporis præsentia, sed fidei potentia:* Iterum etiam: *Habes Christum in præsenti, & in futuro: in præsenti per fidem, in præsenti per signum: in præsenti per baptismatis sacramentum: in præ-*

Cyprian. de Cœna Dimini.
Aug. de trinit. lib. 3.
August. aduersus Iudæos. cap. 1.
Augu. in Ioan. tractat. 51.

Hieronym ad Eustochiũ de Epitaphio Paulæ.

senti per altaris cibum & potum. Hieronymus de Paulæ ad Eustochium epitaphio scribens, sic habet: *Paula ingressa est in stabulum, me audiente iurabat, cernere se oculis fidei, infantem pannis inuolutum, & vagientem in præsepi Dominum.* Tantæ nimirum sunt fidei vires. Pia domina Paula, fide se vidisse dixit, quod reuera non vidit: Christus enim neque tum infans fuit, neque pannis inuolui potuit, neque corpore præsens reipsa adfuit. Proinde Augustinus ait: *Absentia Domini non est absens. Habe fidem, & tecum est, quem non vides.* Similiter Ambrosius: *Stephanus in terra, tetigit Dominum in cælo.* Ita nimirum Cyprianus, Christi corpus in sacra communione præsens adesse scribit, non quidem corporali quodam, aut reali modo, sed potentissima fidei virtute.

Ambrosi serm. 58. de Magdalena.

De cõs. dist. 2. quia corpus.

Hoc modo dixit Eusebius Emissenus: *Vt perennis illa victima viueret in memoria, & semper præsens esset in gratia.* Non ait, vt victima corporis Christi localiter, aut realiter, aut verè, sed in memoria, & in gratia præsens esset. Germanus de hac re sic scribit: *Non amplius super terram sumus: sed in throno Dei, regi assistimus in cælis, vbi Christus est.* Propter illum agnum, quem hoc modo & videmus & præsentem habemus, quidquid petimus, non frustra mendicant lachrymæ nostræ. Ipse enim est aduocatus & mediator noster, sempérque pro nobis intercedit. Quicquid a patre ipsius nomine postulamus, nobis subministrabit.

Germa in rer. eccles. Theoria.

1. Ioan. 2. Roma. 8. Hebræ. 7. Ioan. 16.

Ita angeli & archangeli, quemadmodum Chrysostomus ἐνυποστάτως scribit, Christi corpus tollentes, ac præferentes, Deóque patri in cœlis sistentes, pro genere humano vota faciunt, ad hunc modum: *Pro ijs Domine rogamus, quos tu adeo dilexisti, vt pro eorum salute mortem obires, animam in cruce efflares: pro ijs supplicamus, pro quibus ipse tuum largitus es sanguinem: pro his oramus, pro quibus corpus hoc immolasti.* Hæc Chrysostomi verborum est sine dubio sententia: proinde sic rursus ait: *Siue pro ecclesia, siue pro ministris, siue pro terræ incremẽto oramus, preces nostræ Deo gratæ sunt, tantùm in Christo & propter Christum.*

Chrysost. de incomprehen. Dei natura homil. 3.

corpus hoc

Quod insuper de Angelorum, cœlestiumq; potestatum præsentia & quasi consessu scribit, id suo quodam & legitimo dicendi more facit: non modò quò rem ipsam exornet, sed etiam, quò auditorum mentes excitet atque inflammet, non in ipsa duntaxat mysteriorum celebratione, sed in omnibus quoque sacris conuentibus, publicísque precibus. Sic enim ad populum ait: *Angeli sunt vbique, & maximè in domo Dei. Adsunt regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus.* Simili exaggerationis genere scribit: *Martyres hîc in ecclesia præsentes adsunt. Si eos videre volueris, fidei tuæ oculos aperi, & magnam multitudinem videbis.* Sic habet Basilius: *Angeli in singulis ecclesijs describunt eos, qui ieiunant.* Sic Tertullianus: *Ne quis durius credat Angelum Dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse.* Hoc illa sibi vult illustris præsentiæ angelorum amplificatio.

Chrysost. in homil. 15. ad Hebræ. Chrysostom. in homil. de ascẽsione. Basil. de ieiunio hom. 2. Tertullian. de baptismo.

Quod autem Hardingus innumera se patrum testimonia prętermisisse scribit, quibus in hac causa vti potuit, hic quidem eius est tristissi-

mus

mus fucus, & rhetoricum ſtrategema. Hactenus verò nullum planè nactus eſt teſtimoniũ, quo, quod in controuerſiam vocatur, cõfirmaret.

Hardingus. 2. Sectio.

AMbroſius in funebri ſua in Valentinianum imperatorem oratione, ſacramentum altaris ſacrum & cæleſte myſterium, & oblationem matris noſtræ, (quo vocabulo eccleſiam ſignificat) appellat, ſeq; ſanctam illius imperatoris animam eò proſequuturum affirmat. Hic pater in Pſalm. 38. ſacerdotes ad Chriſti imitationem hortatur, vt quemadmodum ipſe pro nobis ſanguinem ſuum obtulit, ita ſacerdotes ſacrificiũ pro populo offerant. Hæc ipſius verba ſunt: Vidimus principem ſacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus offerentem pro nobis ſanguinem ſuum: ſequamur vt poſſumus ſacerdotes, vt offeramus pro populo ſacrificium, etſi infirmi merito, tamen honorabiles ſacrificio, &c.

Epiſcopus Sarisburienſis.

FAcilis eſt & explicata reſponſio. Ambroſius ſe in eccleſia, quando ſacra myſteria procurantur, Deo laudes gratiarúmq; actiones pro illo præſtantiſſimo imperatore oblaturum pollicetur. Non autem ait ſe Chriſtum Dei filium patri ſuo immolaturum, aut ſacramentum pro imperatore percepturum. Potuit itaq; hoc etiam Hardingus cum cæteris præterire teſtimonium. Neq; verò in purgatorio fuiſſe Valentinianum exiſtimauit Ambroſius, quo in loco illi ſubueniri potuiſſe fingit Hardingus: ſed contrà in cœlo fuiſſe ſibi certiſſimè perſuaſit. Sic enim de eo ſcribit: *Quænam eſt hæc anima proſpiciens ſicut diluculum, ſpecioſa ſicut luna, electa ſicut ſol? proſpicis nos ſancta anima de loco ſuperiore tanquam inferiora reſpiciens. Exiſti de tenebris iſtius ſeculi, & vt luna reſplendes, vt ſol refulges.* Porro ait: *Cum fratre coniunctus æternæ vitæ fruitur voluptate: beati ambo.* Quare ſacrificij genus illud, quod Ambroſius adhibuit, neq; propitiatorium, neq; ſatisfactorium, neque Miſſa quæuis fuit, quibus fretus Hardingus, animas e purgatorio pro libito, quaſi ſtipulatione quadam interpoſita, liberare ſe poſſe putat, ſed ſolùm εὐχαριστικὸν fuit, in quo gratias Deo opt. max. pro imperatore illo in cœlis iam agente egit. Alter ille locus Ambroſij cum hanc cauſam nihil attingit, tum in Articulo 6. ſect 7. & articulo 17. ſect. 12. abunde diluitur.

Ambroſ. de obitu Valenti. imperat.

Hardingus. 3. Sectio.

MIſſæ oblationem pro alijs vtiliter fieri B. Gregorius dilucidè teſtatur in homilia 37. interpretans locum Lucæ, cap. 14. Alioqui legationẽ mittens, ea quæ pacis ſunt poſtulat: *In hæc verba ſic habet:* Mittamus ad Dominum legationem noſtram flendo, ſacras hoſtias offerendo. Singulariter namq; ad abſolutionem noſtram, oblata cum lachrymis, &

benignitate mentis, ſacri altaris hoſtia ſuffragatur. *In ea homilia docet corporis Chriſti oblationem in iſto ſacramento, quod in Miſſa ſit, vtilitati & conſolationi eſſe, non modò præſentibus, ſed abſentibus etiam, viuis ſimul & mortuis, quod exemplis ſibi ipſi notis confirmat.*

Qui cauſam hanc antiquitatis teſtimonio confirmatam eſſe cupit, vnde cõſtet Apoſtolorum temporibus, Epiſcopos & ſacerdotes in horrendo illo ſacrificio pro alijs obtuliſſe atq; oraſſe, veluti pro quouis hominum gradu ac genere, nec non pro ſalubritate aëris, & frugum terræ vbertate, &c. legat octauum librum conſtitutionum Apoſtolicarũ literis a Clemente proditarũ.

Epiſcopus Sarisburienſis.

PRecatio pro mortuis non eſt ex eorum capitum numero, quæ confirmanda Hardingus ſuſcepit: itaq; pro more ſuo aliud nobis pro alio oſtendit. Hoc autem precandi genus, etſi planè ſuperſtitioſum eſt, omniq; prorſus Diuini verbi authoritate caret, in nonnullis tamen locis inualuiſſe atque in more multis, cum ipſius Gregorij ætate, tum aliquot antè ſeculis, poſitum fuiſſe, non ignoro, atq; a Gregorio etiam magna inanium puerilium q; fabularũ multitudine defenditur. De ſacræ communionis myſterio ſic loquitur: *Iterum in hoc myſterio Chriſtus moritur: eius quoq; vbiq; corpus ſumitur: eius caro in populi ſalutẽ patitur. Hæc ſalutaris victima, illam nobis mortẽ vnigeniti per myſteriũ reparat.* Vt Chriſtus patitur, & moritur, vtq; eius in ſacroſancta communione renouatur mors atq; ſuppliciũ, ita etiã in eadem offertur, ac immolatur: hoc eſt, quemadmodum ipſe ſe Gregorius interpretatur, *per repræſentationem & memoriam*, non verè, non realiter, non reipſa.

De conſ. diſt. 2. Quid ſit.

Greg. in Euangel. hom. 37.

De re autem ipſa, de qua nunc quæritur, nõ ait Gregorius, neq; hîc, neque vſpiam, vel ſacerdotem communionem pro teliqua vicinorum ſuorum multitudine ſumere, vel alterius ſumptionem pro altero valere. Sacrificiũ cuius meminit, nihilo magis eſt ſacerdotis, quàm cuiuſuis omnino hominis plebeij. Sic enim eadem fabula ſcribit: *Toties Mariti vincula ſoluebantur in captiuitate, quoties ab eius coniuge oblatæ fuiſſent hoſtiæ pro eius animæ abſolutione.*

Greg. in Euangel. hom. 37.

Huius autem ſuppoſititij Clementis verba, in quo magnum Hardingus ſimulatæ antiquitatis præſidium poſuit, quod agitur, planè non attingunt. Sic enim modò habent: *Offerimus tibi, Regi & Deo ſecundùm Chriſti inſtitutionem, hunc panem & hoc poculum, per illum gratias agentes tibi.* Atq; ne dicere poſſet Hardingus propitiatorium hoc fuiſſe pro mentibus in purgatorio conſtitutis ſacrificium, Clemens iſte præterea habet: *Offerimus tibi pro omnibus, qui a ſeculis tibi placuerunt, ſanctis, patriarchis, prophetis, iuſtis, Apoſtolis, martyribus.* Hoſce vniuerſos in purgatorio fuiſſe non dixerit opinor Hardingus.

Clemẽs Apoſt. conſtitu. lib. 8.

De communionis autem perceptione ſic ait: *Poſtea recipiat epiſcopus, deinde presbyteri, Diaconi, ſubdiaconi, Lectores, cantores, religioſi, Diaconiſſæ, virgines, viduæ, pueri, & tota eccleſia ordine, cum ſobrietate, & reuerentia, ſine confuſione.* Ex hoc iſtius Clemẽtis teſtimonio intelligimus, totum

totum cœtum ſacramentum ſimul ſumpſiſſe, pro ſe quemq;, non alterum pro altero.

¶ Iam verò quòd Hardingus omnino negat, quenquam in eccleſia ſua ſacramẽtum pro alijs accepiſſe, quippe qui manifeſtam eius futilitatem nonnihil improbet, vt hanc controuerſiam paucis tranſigamus, illum, cum ad Miſſæ ſuæ vſum, tum ad Catholiciſſimos ſuæ ſcholæ doctores relego.

In ſuo *Requiem*, canit hoc modo: *Pro quorum memoria corpus Chriſti ſumitur, &c.* Si inuolucri forſan aliquid, quo iſtuc obducat, excogitare poterit, tamen ſui doctores & ita ſunt dilucidi, vt eludi non poſſint, & authoritatis etiam tantæ, vt repudiari non debeant: ſanè quidem illi orthodoxæ eccleſiæ religionis magiſtri ſemper ſunt habiti. Gabriel Biel habet: *Sicut os materialis corporis, non ſibi tantùm edit, ſed alimentum etiã percipit ad cæterorum membrorum ſuſtentationem, quod in totum corpus transfunditur: ſic etiam ſacerdos ſumit ſacramentum, eiuſq; vis in ſingula eccleſiæ membra diffunditur, maximè in eos, qui in Miſſa præſentes adſunt.* Biel. lectio. 81.

Similiter Vincentius de Valentia: *Tota Chriſtianitas vnum eſt, fide & charitate conglutinatum, & ex multis membris conſtans: ſacerdos autem os eſt corporis. Quare quando ſacerdos ſacramentum accipit, cuncta membra reficiuntur.* In ſermo. 2. de Epiphania.

Rurſus habet: *Nos communicamus ore ſacerdotis, audiendo Miſſam.* Perinde ait Doctor Eckius: *Populus bibit ſpiritualiter, per os ſacerdotis.* Eckius de vtraq; ſpecie.

Hæc diſerta verba ſunt, & integrè recitantur. Quæ cum vera ſint, contrà affirmantem Hardingum falſum eſſe neceſſe eſt.

Sic Marcionitas antiquos hæreticos Chryſoſtomus, viuentes quoſdam pro alijs, qui obierant, baptizare ſolitos eſſe ſcribit: a quibus ij, qui nunc catholici haberi volunt, ſuam hac in parte diſciplinã hauſiſſe videntur. Chryſoſt. in 1. Cor. hom. 40.

Atq; vt genus quoddam huiuſmodi peruerſitatis vſurpatum quidem aliquando eſſe, faciliùs ſibi perſuaderi patiatur, memoria repetat, quemadmodũ in ſua eccleſia epiſcopus, quãdo Anagnoſtam inſtituit, hanc ei poteſtatem mandat: *Accipe poteſtatem legendi Euangelium, tam pro viuis, quàm pro defunctis.* Quare quod iſtuc Hardingus tam pertinaciter negat, in eo manifeſtam, exploratámq; veritatem negat, ſuorúmq; doctorum fidem atq; exiſtimationem infringit.

Poſtremò iure nunc, vt antè, dixerim, Hardingum, cum de re in cõtrouerſiam adducta certi nihil habeat, quod proferat, atq; interim paginas ſuas, aliena de precibus & ſacrificio diſputatione compleuerit, in eo nonnihil & lectoris ſui patientia abuſum eſſe, & alterum pro altero oſtentaſſe.

? de Sacrificio

FINIS.

DE APPLICATIONE.

ARTICVLVS DECIMVS NONVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl tum sacerdotem potuisse mortis passionisq; Christi virtutem cuiquam in Missa applicare.

Hardingus.

VIrtus mortis passionisq; Christi est gratiæ, ac remissio peccatorum, iræ diuinæ placatio, nostra cum Deo reconciliatio, liberatio a Diabolo, inferno, & æterna damnatione. Aduersarij nostri nobis ascribentes, quasi diceremus, atq; doceremus sacerdotem hanc mortis Christi virtutem, & efficacitatẽ & meritum alteri per Missam applicare, in * *eo vel ignorantia de nobis mentiuntur, vel malitia calumniatur. Equidem nos ita nequaquam dicimus: neq; passionis Christi efficacitatem sacerdos cuiquã per Missam applicat. Precationẽ duntaxat suã, & oblationis intentionẽ applicat, rogans Deum opt. max. vt meritum atq; virtutẽ mortis filij sui, (cuius in Missa commemorationem celebrat,) illis, pro quibus precatur, applicet.*

Deus est, non alius quisquam, qui remissionem peccatorum nobis applicat: sacerdos tantùm eam petit, & per commemorationem mortis filij sui, eum ad applicandũ incitat. Omnis itaq; sacerdotis actio petitione & precibus continetur, totamq; applicandi potestatem atq; authoritatem Deo relinquit: quæ sacerdotis precatio maximi esse momenti putanda est, quando dignè religioseq; in Missa nuncupatur: in qua sacerdos totius ecclesiæ personam gerit, suasq; preces in sacrificio offert, in quo Christum ecclesia, seq; ipsam Deo per Christum immolat. * *Quam eius precationem & deuotum ministerium offerri postulat per manus angelorum supremo Dei altari, in conspectu diuinæ maiestatis. Quantarum sint virium preces in Missa factæ sanctus episcopus & martyr Cyprianus testatur,* (qui Missæ in omnibus suis libris nunquam meminit) *quãdo ait, In huius sacramenti præsentia, nõ superuacuè mendicant lachrymæ veniã: & sacrificiũ contriti cordis nunquã repulsam patitur.* *In sermone de Cœna Domini*

* Falsum: in Romana enim ecclesia sacerdos sibi sumit, vt Christi merita per Missam applicet quemadmodũ docebo.

* Falsum: sacerdos enim orat, vt corpus Christi sursum feratur in manibus angelorum.

Episcopus Sarisburiensis.

NOs verò Hardingianum dogma, neq; propter inscitiam sumus ementiti, neq; propter malitiam calumniati: sed apertè illud veréq; proposuimus, quemadmodum idem cum ipse, suíq; recentes doctores tradiderunt, tum vniuersus in ecclesia Romana populus ab illis vbiq; accepit.

Quemad-

Quemadmodum autem priſcis temporibus, Dominus Philiſtæis mandauit, vt Mures, Mariſcoſq; aureos offerrent, quæ tanquam teſtimonia quædam & indicia diuinæ vltionis, qua illorum ſcelera punitus eſt, ſempiterna remanerẽt, ſi in poſterũ negare vellent: ita ſummè cauit Deus, vt veterum, quos aduerſarij noſtri defendebant, errorum, quorumq; nunc illos pudet, vt videtur, monimenta integra & ſalua conſeruarentur, ſuorumq; adeò doctorum literis proderentur, quibus, ſi ea deinceps mutata ſententia, pro ſuis agnoſcere nollent, clarè reuincerentur, atque ſe illorum, qui populo impoſuerant, poſteros, filioſq; eſſe fateri vel inuiti cogerentur. 1. Samuel. 6.

Quod enim Hardingus in illa bene longa oratione, in qua cauſam hanc obſcurare, & quaſi caligine quadam inuoluere conatur, ſic ait, *Deus vnus eſt, non alius quiſquam, qui Chriſti mortem remiſſionemq; peccatorum nobis applicat*: Ioannes Scotus celeberrimus ſimul, & in maximis catholicis Doctoribus numeratus, contrarium ſtatuit his verbis: *Non ſolus Deus diſtribuit virtutem ſacrificij, ſed ſacerdos quoq;*. Deinde Gabriel Biel alter Hardingianus doctor ſimiliter habet: *Vis & efficacitas ſacrificij diſtribuitur, & applicatur nõ ſolùm a Deo, ſed etiam a ſacerdote. Solus*, & *non ſolus* pugnantia ſunt: ſi alterum verum ſit, falſum eſſe alterum eſt neceſſe. Pòſt etiam ait: *Sacerdotis eſt, determinare virtutem ſacrificij, vt his, vel illis indigentibus præmium reddendum per huiuſmodi eccleſiæ ſacrificia conferatur.* Quod etiam illuſtri luculentóq; exemplo confirmat in hunc modum: *Quemadmodum Papa, primatus iure, poteſtatem habet diſtribuendi Theſaurum eccleſiæ* (intelligit autem indulgentias) *alijs plenam peccatorum remiſſionem donando: cum alijs pro parte tertia pœnarum diſpenſando: alijs etiam certorum vel dierum, vel annorum veniam indulgendo, prout populi deuotioni aptiſſimum eſſe videt: Similiter* inquit, *ſacerdos poteſt diſpenſare & diuidere eccleſiæ merita, vt illi vel illi poſſit applicare, prout ei commodiſſimum fore videbitur.*

Quodlibet quæſt. 20. Biel Lectione. 26.

Biel in eadem Lectione.

Vt illi, vel illi poßit applicare.

In Summa Angelica ſic habetur: *Miſſa valet ijs, quibuſcunq; eam ſacerdos per intentionem ſuam applicare voluerit.* Deinde: *Miſſa reſpectu operis operati, nihil aliud eſt, quàm applicatio meriti paſſionis Chriſti.*

Summa Angelica. in Miſſa.

Sic Vincentius de Valentia non ignobilis e Scholaſticorum grege Catholicus: *Virgo Maria ſolùm ſemel aperuit cœlum: Sacerdos autem quotidiè aperit, & in qualibet Miſſa.* Doctor Holcotus habet: *Quid eſt celebrare Miſſam principaliter pro aliquo? R. Eſt applicare Miſſam Ioanni, quòd ſit quædam ſatisfactio apud Deum pro anima Ioannis, ſi indigeat.* In quo etiam magnam dubitationem proponit, vtrùm ſacerdos vnam Miſſam duobus hominibus applicare poterit, vt vtriq; interim ſatisfaciat.

Vincen. de Valentia, in 1. ſermon. de corpore Chriſti. Holcot. in 4. ſen. quæſt. 3. in eadẽ quæſt.

Biel etiam ſcribit, quoſdam ſubleuandæ ſacerdotis memoriæ cauſâ eum docuiſſe, vt Miſſam per omnes declinationum caſus diduceret atque applicaret hoc modo: *Nominatiuo, Miſſa pro ſeipſo: Genitiuo, Miſſa pro Patre & Matre: Datiuo, Miſſa pro Fundatoribus, & benefactoribus ſuis: Accuſatiuo, Miſſa pro inimicis & accuſatoribus ſuis: Voca-*

Biel Lectione 26.

tiuo, Missa pro peccatoribus & infidelibus: Ablatiuo, Missa pro obtrectatoribus, & maledicis suis.

Horum nunc Hardingum pudere videtur: atque hæc tamen non ita multis retrò seculis, catholica fuit ecclesiæ suæ, generalisq; disciplina, in omnibus vbiq; regionibus tradita: in Anglia ab Holcoto: A Vincentio in Hispania: a Biele in Gallia: in Italia ab Angelo: vel potiùs ab hisce cæterisq; omnibus per vniuersam Romanam ecclesiam. Hinc tanta est nata Missarum nundinatio atque mercatura, vt Dei Domus in speluncam latronum meritò esse conuersa videretur.

Quare, quod Hardingus, cum nullam aliam harum ineptiarum defensionem adhibere potuisset, quæ a nobis obijciuntur, tanquam malitiosas & imperitas suspiciones reijcit, ac repellit, in eo quidem & ecclesiæ suæ statum, non satis ipsi esse perspectum ostendit, & acrioribus stimulis incitatus, quicquid ei libet conuitiorum, in nos effundit, atq; eo pacto errorem & ignorantia condit, & malitia suum.

Verùm vt & quid de hac re nobis sit sentiendum exponamus, & Lectori etiam paucis satisfaciamus, illud omnino tenendum est, penes esse Deum vnum, nedum sacerdotem, peccatorum cuiq; suorum remissionem in sanguine Christi assignare: non Missæ quidem, sed fidei tantùm interuentu. B. Ioannes habet: *Qui credit in filium Dei, habet testimonium in seipso.* Augustinus habet: *Holocaustum Dominicæ passionis, eo tempore offert vnusquisq; pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fide dedicatur.* Sic Eruditus ille Origenes scribit: *Siclo sancto comparandus est nobis Christus, qui peccata nostra dissoluat. Siclus sanctus fidei nostræ formam tenet. Si fidem obtuleris, tanquam pretium remissionem accipies peccatorum.* Rursus etiam habet: *Christus factus est hostia, & propitiatio pro peccatis: quæ propitiatio ad vnumquemq; venit, per viam fidei.*

1. Ioan. 5.
Augustin. in expositione inchoata ad Roman.
Origen. in Leuiti. Homil. 3.
Orige. in epist. ad Roman. lib. 3. cap. 3.

Hæc est certissima, miniméq; dubia meritorum, mortisq; Christi applicatio. Diuus Paulus ait: *Deus posuit Christum, vt esset reconciliator noster per fidem, in meditatione sanguinis sui.*

FINIS.

DE

DE OPERE OPERATO.

ARTICVLVS VIGESIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEt tum doctrinæ genus sanum habitum fuisse, Missam ex opere operato, aliquam peccatorum nostrorum partem tollere posse.

Hardingus. 1. Sectio.

RE quidem vera, dogma in hoc articulo proditum, & falsum est, & de Christi Seruatoris gloria multum detrahit. Sic enim dignitas sacrificij Christi, quo semel pro peccatis omnium satisfecit, ad sacerdotis opus transferetur, quod & summi scelcris esset, & detestandæ blasphèmiæ. Itaq; non exigemus a Iuello, vt cedat hac in causa, atq; isti articulo subscribat. Fatemur enim hanc nunquam pro sana doctrina habitam esse intra sexcentos a Christi ascensione annos, nec ita habitum vnquam iri, intra sex mille ab eadem annos a quoquam sanæ fidei. * *Neq; sanè fuit illa vnquam in ecclesia catholica tradita, vt cunq; nostris aduersarijs Doctores scholasticos eiusdem falsò & maledicè accusare libeat. Christus enim solus, nec quisquam præterea peccata nostra tollere potest: quod etiam fecit per sacrificium corporis sui, semel in cruce immolati. Cuius sacrificij semel in cruce, cum sanguinis effusione peracti, hoc incruentum Altaris sacrificium, quod est quotidianum ecclesiæ sacrificium, vulgò autem Missa appellatur, exemplar est & commemoratio,* * *in quo illud ipsum corpus habemus, quod in cruce pependit. Neq; verò exemplar duntaxat & commemoratio est, sed idem ipsum sacrificium est, quod in cruce oblatum fuit: exemplar & commemoratio respectu ipsius modi, quia sine sanguinis effusione fit: idem ipsum, quandoquidem id, quod offertur, hoc ipsum est, quod in cruce oblatum fuerat: quandoquidem etiam ipsi a nobis nihil habemus Deo iucundum, quod offeramus, hoc filij sui corpus tanquam gratissimum sacrificium offerimus, rogantes illum, vt non nostram dignitatem, nostram actionem, nostrum opus respiciat, sed faciem Christi sui dilectissimi filij intueatur, propter q; illum nostri misereatur.*

Hoc autem respectu, minimè dubitamus, quin hoc sacrosanctum Missæ sacrificiũ valeat, efficax q; sit ex opere operato, *non quemadmodum Iuellus*

* Falsum: Etenim & tradita, & vsurpata fuit, vt ostendam.

* Falsum: Chrysostomus enim ait, *In vasis sacris, non verum corpus Christi, sed mysterium corporis eius continetur.* In opere imperfect. Homil. 11.

*interpretatur, quia Missa dicitur, & fit, in quo opus operatum ad ipsam sacerdotis actionem refert: minimè sic: Sed propter ipsum opus, quod Deus ipse operatur, per sacerdotis ministerium, nullo ad eius meritum atq; opus habito respectu, quod est corpus & sanguis Christi, cuius fractio atq; effusio in hoc mystico sacrificio, quouscq; homini sanctus spiritus expedire iudicauit, repræsentatur, ostenditur, memoriæ q; mandatur. Quod corpus atq; sanguis, quando, * iuxta eius mandatum Deo offertur, non nostri operis ratione, sed propter se, propter q; sacram vnigeniti filij sui institutionem, gratissimum illi est sacrificium, pro viuis simul & mortuis, si nullum is, qui sumit, " obicem posuerit. Mortuos intelligo eos solummodo, qui per fidem se redemptionis per Christum acquisitæ commendarunt, per q; hanc fidem a Deo meruerunt, vt postquam hinc migrarint, quemadmodum Augustinus ait, hoc illis sacrificium prodesse posset.*

*Falsum: Christus enim hoc nunquam mã dauit.

"Ineptum, & sibi contrariũ: mortui enim obicem ponere nõ possunt.

De offic. quæst. Dulcitij. q. 2.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEC vocabula, *Opus operatum, Opus operans, Opus operantis*, cum peregrina, barbaraq; sunt, tum nusquam vel in scripturis, vel in priscis doctoribus, vel in antiquis concilijs leguntur: a recentibus modò scolasticis Hardingianarum partium Doctoribus inuenta nuper admodum sunt: qui tamen nondum, vel de inuenti sui ratione consentire, vel cuiusmodi tandem inuentum excogitarint, certò statuere potuerunt.

Biel Lectio. 27 Gerson. cõtra Floretum. li. 4. Scotus. Quodli. ar. 2.

Opus operantis quidam eorũ opus dignitatemq; sacerdotis appellãt. Innocentius autem tertius, ipsum potiùs sacerdotem eo nomine significari censet. Similiter de his verbis, *Opus operatum*, mirificè litigarunt, neque dum certi aliquid constitutum habent. Scotus & Biel ait, esse *Consecrationem, oblationem, & perceptionem sacramenti.* Gerson, *Creatoris verbum esse, & sancti spiritus virtutem* contendit. Pigghius, *Dei voluntatem esse defendit, qui sacramentum in hunc finem instituit.* Gropperus Colonienſis ait, *Christi corpus esse.* Quanquam per esset absurdum dictu, vel Christi corpus esse verbum, vel verbum aliquod esse corpus Christi.

Innocentius lib. 3. cap. 5. Biel Lectio. 27 Scotus. Quodli. ar. 2. Gerson. cõtra Floretum. li. 4. Gropper. arti. 4. cap. 19.

Non mediocris cuiusdam artis facultatisq; videatur, hasce omnes conciliare contrarias atq; pugnantes sententias. Ita semper vsuenire solet, vbi homines incertè nulloq; proposito scopo iaculantur.

Verùm enimuero si neque Hardingus ipse, nec quisquam Hardingianus Collega, hæc verba, *Opus operatum* in Concilio vllo Doctoréue antiquo reperire queat, tum quicquid Hardingus contrà tam multis dixerit, mea tamen constat veraq; permanet sententia. Quod si autem ipse, suiq; adstipulatores hanc doctrinæ formulam ita proposuerint atq; diuulgarint, quemadmodum est a me prodita, tum verò confitente Hardingo, impiam & blasphemam, atq; ad hominum fraudem comparatam doctrinam defenderunt, & Christi gloriam ac crucem, per summum scelus violarunt. Quandoquidem autem Hardingus sua

nunc

nunc erubescere vocabula videtur, eaq; propterea ineptis quibusdam & alienis interpretationibus euitare atq; eludere conatur: erit profectò operæpretium huius causæ veram sententiam explanare, adhibitis tum veterum authorum priscis monumẽtis, quorum ætate & nata est, & improbata similis peruersitas: tum disertis probatissimorum Hardingianorum Doctorum verbis.

Augustinus suo seculo nonnullos extitisse scribit, qui & crederent & populum doceret, si quis baptismate semel imbutus fuisset, & communionem sumpsisset, quantumuis postea & sceleratè vitam institueret, & hæreses prauamq; doctrinam tueretur, eum tamen nunquam damnari posse, quandoquidem baptizatus modò esset, & communionem semel accepisset: Quod nunc quidem *opus operatum* appellatur. August. de ciuita. Dei. lib. 21. cap. 19.

Chrysostomus habet: *Mulieres & parui pueri pro magna custodia ad collum suspendunt euangelia.* Nimirum ita sibi persuaserũt, ipsum Euangelium per se, ab omni eos calamitatum periculo seruare posse, non quod in illud crederent, sed quod ad collum modò, instar amuleti suspenderent: Atque hoc etiam *opus operatum* dicitur. Chrysosto. ad popul. Antioche. Hom. 20. Chrysostom. in 1. Corin. Hom. 43.

Ita neq; defuerunt olim, qui mera superstitione inducti, demortuis præbere communionem, atque sacramentum in ora illis ingerere solerent. Sic etiam D. Benedictus sacramentum in pectus cuiusdam mulieris, quæ obierat, imponi iussit, ipsam duntaxat externam ceremoniam, fide, internoq; pietatis sensu carentem, nonnihil ei profuturam arbitratus. Atq; hoc itidem *opus operatum* nuncupatur. Hieronym. in Matthæ. lib. 4. cap. 23. Concil. Carthagin. 3. Can. 6. Inter decreta, Deusdedit. ca. 12.

Ipso adeo Paulo superstite, quidam consimili superstitione commoti mortuos baptizare cœperunt: Atque ea etiam praua consuetudo pòst ad longum tempus durauit, quemadmodum e Concilio Carthaginiensi liquet. Existimabant enim ipsam Baptismi externam actionem, ex eo tantummodo quod adhiberetur, sine vllo mentis instinctu, ad peccatorum conciliandam remissionem, satis habere virium. Concil. Carthagin. 3. ca. 6.

Hunc vetustum errorem aduersarij nostri nuper renouarunt, atque catholicũ fecerunt: populoq; persuaserunt suam Missam *ex opere operato*, per se solummodo, quia celebratur, ad peccatorum promerendam veniam permultum valere.

Sic illi sua somnia interpretantur: *Ex opere operato: id est ex ipsa consecratione & oblatione, & sumptione venerabilis Eucharistiæ.* In Manipulo Curatorum, qui liber superiore memoria, omnibus ecclesiarum rectoribus atque curionibus perneccssarius esse visus est, quasi qui vniuersam ecclesiæ Dei necessariam doctrinam complecteretur, ad hunc modum scribitur: *Opus operatum est actus exercitatus circa sacramentum: sicut opus operatum in Baptismo, est insperſio vel immersio aquæ, & prolatio verborum.* Ideo Cardinalis Caietanus Augustæ Germanorum, cum Lutherum vrgeret, vt de hoc articulo Palinodiam caneret, sic dixit, *Fides non est necessaria accessuro ad Eucharistiam:* in quo sensit, ipsum sacramentum ex eo duntaxat, quod procuraretur, satis esse, quantumuis is qui sumit, ab omni fide vacuus fuerit. Biel Lectione. 27. Scotus Quodli. ar. 2. Manipulus Curatorum. In Paralipomenis Vrspergen. An. 1518.

Concil. Triden. Session. 81.

Hoc etiam Episcopos Tridentinos impulit, vt ita sancirent: *Si quis dixerit, per sacramenta Nouæ Legis, non conferri gratiam ex opere operato, sed fidem solam diuinæ promissionis sufficere ad gratiam consequendam, anathema sit.*

Biel Lectio. 81

Similiter Gabriel Biel: *Hoc sacrificium in illis, pro quibus offertur, non præexigit vitam spiritualem in actu, sed in potentia. Neque verò hoc Augustini verbis repugnat, Quis offeret corpus Christi, nisi pro ijs duntaxat, qui sunt membra Christi? Sic enim statuimus, oblationem fieri pro membris Christi, quando pro vllis fit, qui esse membra Christi possunt.*

Inde verò Cardinalis Caietanus, etsi in publico colloquio contra Lutherum, atque in contrariam sententiam egisset, tamen errorem in eo sui temporis generalem agnoscit. Sic enim scribit: *Vnde in hoc videtur communis multorum error, quòd putant hoc sacrificium ex solo opere operato habere certum meritum, vel certam satisfactionem, quæ applicatur huic vel illi.*

Caietan. in Quodlib. De vsu spiritualium q. 3.

Hæc recentibus seculis scholasticorum fuit de nouis hisce vocabulis a seex cogitatis sententia: quam nunc Hardingus suiq; collegæ præ pudore coguntur nouo quodam & peregrino fuco illinere. Hinc potes, Christiane Lector, iudicare, quàm huic doctrinæ cum gloria crucéq; Christi aptè conueniat.

Iam verò, vt ad hæc verba veniamus, *Oblatio, & sacrificium*, quibus Hardingus imperitorum aciem præstringere voluit, Primùm quòd ait, *Hominem mortalem Dei filium reipsa offerre ipsius patri, Christumq; præcepisse, vt huiusmodi sacrificium fieret*, ipse sibi conscius est Hardingus, hanc & egregiam esse falsitatem, & manifectam atque proiectam blasphemiam. Quod autem adiungit, *Idem illud sacrificium pro mortuis etiam valere, nisi is, qui sumit, obicem posuerit*, Hæc verò inanissima videatur, & inconsideratissima futilitas. Pueri enim, mortuos nec sumere sacramentum, nec eius sumptionem vllo impedimento remorari posse intelligunt. Ista itaq; accessio paulò diligentiùs antè perpendi debuit, quam ederetur.

Equidem Augustinus in quodam loco, cum fidelium demortuorum statum paucis attingeret, viuorum preces vel cum Eleemosynis copulatas, vel in sacra communione factas, quo tempore mors Christi, sensibus quodammodo nostris subijcitur, ideóque mentes nostræ ad pietatem vehementiùs accenduntur, pro mortuis valere posse scribit. Tamen in eo Augustinus sacræ communionis sacrificium, cum eleemosynarum sacrificio comparat, atque in illo subleuandorum mortuorum munere parem facit vtriusque rationem. Verùm hac de re non erit necesse pluribus in præsentia agere. Satis intelligit Hardingus, de hoc articulo nunc non quæri.

Id verò certissimè constat, Augustinum neque hîc, neque omnino vspiam vllum verbum de *Opere operato* facere, quod nunc tanto conatu defendiur.

Hardingus.

Hardingus. 2. Sectio.

Missa duobus accipitur.

VErùm, vt paulò particulariùs & distinctiùs de re ista loquamur, *Missa verbum duobus modis accipi potest: Vel pro re ipsa, quæ offertur, vel pro sacerdotis offerentis actione. Si pro reipsa, quæ offertur, sumatur, quæ est corpus Christi, atq; hoc respectu a* Doctoribus scholasticis Opus operatum *nominatur: nemo iure inficiari potest, quin peccata tollat.* c *Christus enim in sua carne crucifixus, nostrum est vnicum sacrificium, vnicum pretium, vnica redemptio, quibus in cruce nobis promeruit, & sanguinis sui pretio redemit peccatorum nostrorum remissionem. Et D. Ioannes ait,* Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. *Sic* e *Oecumenius scribit:* Caro Christi est propitiatorium nostrarum iniquitatum: *Idq; non quòd a sacerdote in Missa offertur* 1 *specialiter, sed quòd ipse semel obtulit, cum sanguinis in cruce effusione, pro redemptione omnium. Quæ oblatio in cruce facta perpetua iam & æterna oblatio euasit, non propter eundem offerendi modum, sed propter eandem rei oblatæ virtutem ac potentiam. Ab illo namq; tempore idem ipsum Christi corpus in Dei conspectu apparens in cœlo se pro nostra reconciliatione sistit atq; exhibet. Similiter etiam exhibetur atq; offertur iuxta* * *ipsius mandatum hîc apud nos in Missa, in qua & sacerdos est, & sacrificium, is qui offert, atq; id quod offertur verè & reipsa, quanquam per mysterium & commemorationem, vt inde peractæ reconciliationis participes fiamus, eam nobis ipsis applicantes, (quantum nimirum homines possunt) per fidem & pietatem, nihilo minùs, quàm si coràm eius corpus in cruce pendens, & sanguinis profluentes quasi riuulos aspiceremus. Ita sacrificium reuera est propitiatorium, non propter opus nostrum, sed propter ipsius opus iam antè peractum, & acceptum. Huic vni tribuendum est, quòd peccata nostra remittuntur, atq; remouentur.*

c. 14.

e. ad Hebr.

1. cap. ad Hebr.

* Oportuit Hardingum exponere, quinam Scholastici hi Doctores extiterũt: alioquin enim falsum videri possit.

e Hæ omnes authoritates opp illud quod in Missa fingitur, damnant.

1 Sacerdotis opus propitiatorium est, ergò nõ specialiter.

* Falsum: Deus enim sacerdoti nunquam mãdauit, vt vel Missam, qualis nunc obtinet, celebraret, vel Christi corpus immolaret.

Episcopus Sarisburiensis.

IN eas nunc compulsus est Hardingus angustias, vt vniuersam Scholasticorum turbam relinquere, & solitudines quasdam consectari cogatur. *Missa* (inquit) *aliquando significat corpus Christi.* Aliquando inquis? quando verò obsecro? quòd si autem aliquando, quid ni semper etiam? Quis antiquus Doctor? quis sanctus pater hanc nobis vnquam narrauit fabulam? sed demus Hardingo eam veniam, vt aliquid ex se fingere suo iure possit, peregrinamq; suam religionem peregrinis atque inusitatis loquendi generibus fulciat. Quicquid enim defendit, imperitæ multitudini facilè se probaturum confidit.

Quid autem est, quod nec scripturas, nec vetustum aliquod Concilium, nec antiquum quempiam patrem, nec saltem scholasticum aliquem Doctorem, Innocentium, Thomam, Scotum, Alexandrum, Henricum de Gandauo, Robertum de collo torto, vel similem certè quenquam citauit? An horum nullus est, qui Missam esse Christi corpus animaduerterit? An verò Hardingo in re tam noua sine testibus credere est necesse? Equidem certè si Missa Christi corpus sit verè ac

reipsa figurarũ etiam sublatis adiumẽtis, quemadmodum hîc Hardingus inaudito more docet: tum nata de beata virgine Missa est: tum cruci suffixa est: tum in sepulchrum illata est: ista enim omnia Christi corpori acciderunt. Inde consequitur, vt qui Missam tollit, Christi quoque corpus tollat: quiq; Christi corpus credit, Missam etiam credat. Quid enim faceret Hardingus? Prodigiosa disciplina genus verborum postulat prodigiosum.

1. Ioan. 2. Hebræ. 10. Ioan. 1. Roman. 8. Hebræ. 7.

Sanè verò *Christi corpus crucifixum pretium fuit & propitiatio pro peccatis nostris: Christus vnica hostia consummauit in perpetuum omnes qui sanctificantur.* Fuit enim in carne sua *Agnus ille Dei, qui Mundi peccata sustulit:* atque in eadem nunc *in Dei conspectu apparet, & pro peccatis nostris intercedit.*

Verùm ista omnia, Hardinge, quid tandem habere possunt cum Missa tua commercij? quis vobis vnquam dedit in mandatis, vt Christum patri suo immolaretis? Quis fore promisit, vt vestrum a vobis ipsis introductum sacrificium, tantùm valeret, vt dicitis, quantum ipsum Christi in cruce sacrificium potuit? Quis dixit, vel vestrum sacrificium pretium atq; propitiationem fore pro peccatis totius Mundi, vel Christum in Missa vestra semper in Dei conspectu futurum, atque pro vobis intercessurum?

Quamobrem verò, obsecro, hanc præcipuam exceptionem adiunxisti, *Idq; non quia offertur a sacerdote in Missa præcipuè?* Quorsum attinebat, vt adhibita hac præcipua cautione, tam argutus & præcisus in hac causa esses? Quare tam præcipuè incruentum ecclesiæ sacrificium infringere atque conuellere voluisti? Si Christi caro, non ex eo præcipuè valeat, quòd, vt ais, a Sacerdote offeratur, qui tum quando eo modo offertur, esse pro peccatis nostris propitiatoria potest: sin autem verè quidem propitiatoria sit, siq; sacrificus Christum reipsa Deo patri offerat, illudq; sacrificium tam sit suis omnibus potentiæ ac virtutis partibus expletum ac cumulatum, quàm quod ipse Christus in cruce fecit, qua tum ratione parum valet præcipuè, ex eo, quemadmodum loqueris, quòd a sacerdote offeratur? Daniele tibi aliquo opus est, qui somnium tuum interpretetur: aut arbitro saltem aliquo perito, qui inter Christum & Sacrificum partiatur, & suum alterutri proprium munus, Commmuniter, & præcipuè, adiudicet.

Quàm ista Hardinge, miseranda est doctrina? aufer modò hunc inanem peregrinorum vocabulorum fucum, quo imperitos obstupefacere gestis, quodq; reliquum est, paulò minus est nihilo.

Hardingus. 3. Sectio.

SI Missæ nomen pro ipsa sacerdotis actione sumatur, non potest quidem propter aliquod ipsius opus peccata delere. Ita enim & sacerdotem Deo parem, & eius factum Christi passioni æquale faceremus, quemadmodum nos aduersarij iniusta calumnia vexant. Habet tamen Missa vim, atq; efficacitatem nonnullam. Deoq; grata est propter oblationem sacrificij, quæ in

Missa

Missa fit a sacrificio, nulla interim institutionis Christi habita ratione, propter quidem ipsam fidelem orationem ac deuotionem eius, qui offert, quod doctores scholastici vocant Ex opere operato. *Tum enim hostia Deo videtur esse gratissima, quando is qui offert, gratus est. Iam verò eorum, qui offerunt, duo genera sunt. Aliud enim immediatè & personaliter offert: aliud mediatè & principaliter. Primum genus est sacerdotis, qui consecrat, & offert, & accipit sacramentum, quisquis nimirum ista in sua persona, Dei tamen authoritate munitus præstat, vt nullius ei sit in offerendo socius. Alterum genus est Ecclesia militans, in cuius persona sacerdos offert, & cuius est in offerendo minister. Hoc enim est Ecclesiæ totius sacrificium. Primus non semper Deo gratus est, nec ei semper placet, quandoquidem nonnunquam peccator est? Altera Deo semper accepta est, quandoquidem Ecclesia semper sancta, chara, Christique vnica sponsa est. Hoc autem respectu, Missa est gratus Deo cultus* ex opere operantis, *nec sine causa propitiatorium sacrificium dicitur, non quia misericordiam per se a Deo meretur, quèadmodum Christus facit, qui solus eo principali & speciali modo sacrificium est propitiatorium: sed quia Deum commouet, vt misericordiam, & peccatorum remissionem largiatur, quam ante Christus promeruit. In hoc propitiatorij sacrificij genere, preces, contritum cor, Eleemosynas, indultam próximo veniam, & huiusmodi alia numerare licet. Iftuc facilè ex sanctis patribus euincitur.*

In Leuit. hom. 13. *Origenis perspicua verba sunt:* Si respicias ad illam commemorationem, de qua dicit Dominus, Hoc facite in meam commemorationem, inuenies, quòd ista est commemoratio sola, quæ propitium faciat Deum.

Sermone 12. de sanctis. *Augustinus sic habet:* Nemo meliùs præter Martyres meruit ibi requiescere (* *sub ara nimirum sepeliri*) vbi & hostia Christus est, & sacerdos, scilicet vt propitiationem de oblatione hostiæ consequantur.

* Augustinus non de materiali ara in terra, sed de spirituali in cœlo loquitur.

Hîc autem vt in re non dubia, oratione longa non vtar, mitto magnam locorum multitudinem, e quibus clarissimè constare possit, Missam sacrificium esse propitiatorium in hoc propitiationis gradu, tam pro mortuis, quàm pro viuis, quandoquidem istud in hoc Articulo disertè non negatur.

* Falsum: ex falsa interpretatione natũ. Augustinus enim ait: *vidi sub ara Dei (non corpora, sed) animas sanctorum*

Iam itaque pro nostra facultate docuimus, hunc Articulum cræssa Minerua tractantes, Missam propitiatorium esse sacrificium, tum ex opere operato, *id est, per meritum corporis Christi, quod in cruce morte affectum est, quódque hîc est* opus operatum, *atque a Christo per Sacerdotis ministerium in Missa offertur, verè, sed in mysterio: tum etiam* ex opere operante, *hoc est actione sacerdotis, si Dei gratia præditus sit, eoq; gratus acceptusq; sit, sed tamen in quodam longè inferiore propitiationis gradu, quod* opus operans, *vel* opus operantis vocatur.

Atque hoc Ecclesiæ est, de Missæ virtute ex opere operato *dogma, quo nulla prorsus de gloria Christi particula decidit.*

Episcopus Sarisburiensis.

QVod attinet ad sacerdotis dignitatem, quam isti homines *opus operantis* appellant, eam Hardingus haud grauatè quadam ex parte Christi sacrificio exæquare vellet, nisi hoc demum nimiæ cuiusdam & intolerandæ arrogantiæ videretur. Sic enim ait: *Ita namque sacerdotem Deo parem, & illius opus Christi passioni æquale faceremus.* Proinde illi sic statuunt, *Improbi sacerdotis tanti esse, quoad istam rem, momenti ac meriti, quanti pij sacerdotis Missam:* quandoquidem operis dignitas ex sacerdotis dignitate minimè pendet.

Thom. in 4. sen. dist. 14.
Gerson contra Floret. lib. 4.
Summa Angel. in Missa.

Hieronymus autem planè contrarium habet, vt videtur, his verbis: *Impiè agunt in legem Christi, putantes Eucharistiam precantis verba facere, non vitam.* Similiter Irenæus scribit: *Sacrificia non sanctificant hominem, sed conscientia eius, qui offert, sanctificat sacrificium pura existens.* Ad eundem modum Gabriel Biel Hardingianus Doctor inquit: *videant, ne, si peccato obnoxij offerant, sit illorum oblatio, quasi eius, qui victimat filium in conspectu patris, neue rursus crucifigant filium Dei.* Equidem verò, de malis Sacerdotibus Dominus ait: *Maledicam benedictionibus vestris.*

Hieron. in 3. cap. Zophoniæ
Irenæ. lib. 4. c. 34.
Biel. Lection. 26.
Malachi. 2.

De Augustino autem, & Origene, quos Hardingus ad speciem tantùm pompámq; introduxit, si nunc hi prisci, sanctíque patres reuiuiscerent, suaque dicta hoc modo relata acciperent, profectò erubescerent. Origenis verba, si ea Hardingus integra nullaq; amputatione circuncisa recitasset, cum per se plana, dilucidáque essent, tum vniuersam hanc *operis operati* machinam facilè discussissent, atque conuulsissent. Neque enim aut de Missa verba facit, aut peccatorum remissionem propter vllas Missæ partes pollicetur: sed istuc munus vni corporis Christi in cruce sacrificio totum integrúmque attribuit. Hæc sunt illius verba: *Si redeas ad illum panem, qui de cælo descendit, & das huic mundo vitam, illum panem propositionis, hoc est Christum ipsum, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine eius: & si respicias ad illam commemorationem, de qua dicit Dominus, hoc facite ad meam commemorationem, inuenies quòd ista est commemoratio sola, quæ propitium facit hominibus Deum.* Æquum se nunc iudicem præbeat Hardingus, & planè statuat, soúmne ex istis verbis *opus operatum*, aut omnino quicquam, quod ad Missam pertineat, euincere posse videatur.

Augustini verò locus multò est adhuc magis perspicuus: Cum enim nulla huiusce modi Hardingiana commenta attingit, tum de innocentibus duntaxat, beatísque Martyribus verba facit, qui propter Christi testimonium occisi fuerant, quorúmque animas B. Ioannes, *sub altari Dei*, non in terra, quemadmodum Hardingus fingit, sed in *cælo positas esse* dicit. Sic enim scribit: *Vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei, & propter testimonium Iesu, quod habebant. Quid reuerentiùs, quid honorabiliùs dici potest, quàm sub illa ara requiescere* (in cælo) *in qua offerimus hostiæ, in qua* (non mortalis quisquam homo, sed)

Augustin. de sanctis. sermon. 11
Apocalyp. 6.

Dominus

Dominus eſt ſacerdos? ſicut ſcriptum eſt, Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech. Rectè ſub altario iuſtorum (non corpora, ſed) *animæ requieſcunt, quia ſuper altare* (in cœlo) *corpus Domini offertur. Nec immeritò illic iuſti vindictam ſanguinis poſtulant, vbi etiam pro peccatoribus Chriſti ſanguis effunditur.*

Poſt hæc ſtatim interponit aliquid de altaribus, ſeu menſis myſticis in terra. Sic enim adiungit: *Conuenienter igitur, & quaſi pro quodam conſortio ibi Martyribus ſepultura decreta eſt,* (hîc in terra) *vbi mors Domini quotidie celebratur: ſicut ipſe ait, quotieſcunq; hæc feceritis, mortem meam annunciabitis donec veniam: ſcilicet vt qui propter mortem eius mortui fuerant, ſub ſacramenti eius myſterio requieſcant.*

Deinde rurſus ad Beatiſſimorum Martyrum animas ſub altari in cœlo ſeruatas orationem conuertit: *Legimus* (inquit) *pleroſque iuſtorum Abrahæ ſinibus refoueri: nonnullos Paradiſi amœnitate lætari: Nemo tamen meliùs præter Martyres meruit, ibi* (in cœlo) *requieſcere, vbi & hoſtia Chriſtus eſt, & ſacerdos, ſcilicet vt propitiationem de oblatione hoſtiæ conſequantur, & benedictionem, functionémque ſacerdotis accipiant.*

Ex his liquidò conſtat, Auguſtinum de cœlo, non de terra, aut purgatorio dicere: de mentibus ſurſum in cœlum ſublatis, non de corporibus humo infrà traditis mentionem facere. Iſta enim omnia D. Ioanni in cœlo per viſum patefacta ſunt. Quod etiam ex his, quæ conſequuntur, certiùs intelligi poteſt: *Inter cæteros igitur Martyres, quos ſub ara Dei conſiſtere prædicamus, etiam beatas illas infantum lactentium pro Chriſto primitias Martyrum laudemus.*

Hæc Auguſtini enucleata eſt, miniméque dubia ſententia. Hardingus autem vt cauſæ ſuæ inſeruiat, e mentibus corpora, e gaudio ſupplicium, e cœlo denique purgatorium facere coactus eſt: neq; tamen vel *opus operatum*, vel Miſſam ſuam adeptus eſt. Adeo nimirum iſtis hominibus fas eſt Lectorum otio turpiter & per ludibrium abuti.

De huius autem diſciplinæ ſtatu, quam nunc Hardingus re deliberata quadam ex parte videtur improbare, quantumuis ea non ita pridem vniuerſim & in ſcholis, & in Eccleſijs altiſſimas radices egerit, atque inprimis orthodoxa habita fuerit, Origenes ille priſcus, longéque doctiſſimus pater, ad hunc modum ſcribit: *Quod ſanctificatur per verbum Dei, & per obſecrationem, non ſuapte natura ſanctificat vtentem. Nam id ſi eſſet, ſanctificaret etiam illum, qui comedit indignè Domino.* Origē. in Matthæ. cap. 15.

Rurſus habet: *Aſſiduitas communicationis, & alia ſimilia, non ipſæ ſunt iuſtitiæ, ſed condituræ habentur iuſtitiarum. Res autem ſpirituales, quæ ex ſeipſis iuſtitiæ ſunt, dicuntur iudicium, miſericordia, & fides.* Origē. in Matthæ. tract. 25.

Sic Hieronymus ſcribit: *Ne quis confidat in eo ſolo, quòd babtizatus eſt: aut in eſcæ ſpirituali, vel potu putet Deum ſibi parcere, ſi peccauerit.* Hieron. in 1. Cor. 10.

Sic Auguſtinus: *Non ait, Mundi eſtis propter Baptiſma, quo loti eſtis: ſed propter verbum, quod loquutus ſum vobis.* Rurſus: *Fælix venter qui te portauit. Et ille: imo fælices qui audiunt verbum Dei, &* Auguſt. in Ioan. tractat. 80. Auguſt. in Ioan. tract. 10.

custodiunt illud. Hoc est dicere, & mater mea, quam appellastis fœlicem, inde fœlix, quia verbum Dei custodiuit. Iterum similiter: *Materna propinquitas nihil matri profuisset, nisi fœliciùs Christum in corde, quàm in carne gestasset.*

Augustin. de sancta virginitate.

Equidem verò, vel fœlicitatem, vel peccatorum remissionem, quæ est interna sancti spiritus actio, externo cuiquam officio acceptam referre, erroris cuiusdam est superstitiosi, inepti, Iudaici.

Origenes de Circunciſionis ſacramento ſic habet: *Circumcisionis nisi reddatur ratio, nutus tantùm est circumcisio, & opus mutum.*

Origen. in Lucam homil. 5.

De ſacrorum autem myſteriorum vſu ac ratione Chriſtus non dixit, *Hoc facite in remissionem peccatorum*: ſed, *Hoc facite in meam commemorationem.*

Vnicum pro peccato perpetuúmque ſacrificium eſt ipſe Dei filius crucis ſupplicio affectus: qui nunc in carnis noſtræ natura atque ſubſtantia patri ſuo ad dexteram aſſidet, & pro nobis in æternum interpellat, eſtque illud vnicum pro peccatis noſtris ſacrificium, & propitiatio.

Quæcunque eſt huic doctrinæ contraria doctrina, ea impia & blaſphema eſt, atque quemadmodum ipſe eſt confeſſus Hardingus, in gloriam crucémque Chriſti iniurioſa ac contumelioſa eſt.

FINIS.

DE

DE DOMINO, ET DEO.

ARTICVLVS VIGESIMVS PRIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum Christianos sacramentum Dominũ & Deum suum appellasse.

Hardingus. 1. Sectio.

Sacramentũ duobus modis sumitur.

HOC *verbum*, Sacramentum, *(vt antè docuimus) a priscis patribus accipitur duobus modis. Vel pro* * *externis duntaxat panis & vini formis, quæ sunt sacrum signum veri corporis & sanguinis Christi præsentis, & sub illis comprehensi, vel pro integra sacramenti substantia, quæ cum externis formis, tum vero corpore, & sanguine Christi verè præsentibus constat,* * *quæ Augustinus* Inuisibilem gratiam, & Rem sacramenti *vocat: & Irenæus alterum* Rem cœlestem, *alterum* Rẽ terrenam *appellat. Si primo* " *modo sumatur, nullus vnquam Christianus illud Domini, Deiue nomine dignatus est. Ea enim idololatria omnino esset, Creatoris nomen creaturæ accommodare.* "*Secundo verò modo sumptum, semper a Christianis hominibus, atque a doctis Ecclesiæ patribus Domini, Deiq; vocabulis appellatum fuit. Atq; ita omnino iure appellari debet, quandoquidem & impium esset, & cum Dei abnegatione coniunctum, Christum Dei filium Dominum & Deum non appellare, qui non tantùm in carnis & sanguinis sui veritate præsens adest* Ex vi sacramenti, *verùm etiam indiuidua vtriusq; naturæ in personæ vnitate coniunctio* Ex necessaria cõcomitantia, *totus Christus, Deus, ac homo. Quod sancti patres sacramentum hoc sensu intellectum Dominum & Deum vocarint, multis locis confirmare possem. Paucorũ repetitio instar multorum erit. Origenes in quadam homilia de hoc sacramento honorificè loquens, ait, quando illud quis accipit, Dominus sub eius tectum ingreditur, eumq; qui sumit illud hortatur, vt se humiliet,* * *dicatq; ei:* Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum.

In sentent. Prosper De consc. Dist. lib. 4. c. 34.

In diuersos Euangelij locos Hom. 5.

* Falsum: Externæ enim formæ nunquã vel sacramentum, vel corpus Christi a quoquam antiquo patre appellatæ fuerunt.

* Falsum: in falsa interpretatione positũ Non enim hæc patrum horum sententia fuit

" Quo modo nunquam ab eruditis patribus sumitur.

" Quo modo nullus vnquã antiquus pater sumpsit.

* Falsum: Origenes enim nõ hortatur, vt dicat *ei*.

Episcopus Sarisburiensis.

QVISQVIS in hoc Articulo labitur errore, is se idololatria obstringit, Deique cultum ad Creaturam, quæ Deus non est, transfert. Quo magis Hardingum hac in' cauta conjectura as suas mittere, nullásque nisi certas,

luculentas,graueſq; rationes adducere oportuit: præſertim quãdo nullus vnquam antiquus,Catholicuſq; pater ſacramento vel tẽpla dedicauerit,vel ſacras celebritates indixerit, vel populo perſuaſerit, vt illud tanquam cœli terræq; conditorem veneraretur, aut in illud crederet, aut denique Deum appellaret. Quod quanquam ita ſit,rationes quas hîc Hardingus excogitauit,adeo quidem exiles, tenueſq; ſunt,támq; & captioſè & falſò concluduntur, vt aliquam forſan ſuis amicis ſuſpicionem adferre potuerit,ſe dolo aliquo malo vſum eſſe, quò cauſam communem proderet. Sed vt omnẽ cauillandi anſam præripiamus,primùm conſtantiſſimè credimus,& diſertè profitemur, Chriſtum Dei eſſe filium,verum Deum ex vero Deo: *eum eſſe verum Deum, & vitam æternam: eſſe Deum benedictum in ſecula: quiq; in eo fiduciam collocat, confuſione nunquam deiectum iri.* Arianos autem, Neſtorianos, Photinianos, cæteróſq; omnes conſimiles hæreticos, qui contrarium vel defenderunt,vel etiam nunc vllo modo defendere videtur, penitus auerſamur, atq; execramur. Neq; nunc de Chriſto ipſo quæritur,cui nos pium omnem cultum,honorémq; deberi confitemur,ſed de pane duntaxat myſtico,qui quemadmodum Catholici,doctíq; patres teſtantur,non ipſe Chriſtus eſt,ſed Chriſti ſolummodo ſacramentum. Quod ex duabus conſtare partibus ſcribit Irenæus,*altera terrena,cæleſti altera*: non quòd altera Realiter inuoluatur atq; includatur altera, in quo error Hardingianus verſatur: ſed quòd, quemadmodum Chryſoſtomus loquitur, *altera ſenſibilis ſit, altera verò intelligibilis*: id quod in Baptiſmi etiam ſacramento vſu venit: Vel quòd, vt Auguſtinus ait, *altera pars ſignum ſit, altera res ſignificata*: vel quòd etiam, vt Tertullianus habet, *altera figura ſit, altera res figuræ.*

1.Ioan.5.

Chryſoſt.in Matthæ.hom. 83.

Auguſt.contra Adimantum cap.12.

Tertul.contra Marcionem lib.4.

Sacramentum res terrena eſt: Corpus Chriſti res cœleſtis eſt. Sacramentum corrumpitur: Chriſti corpus glorioſa maieſtate excellit. Sacramentum in menſa ponitur: Chriſti corpus in cœlis verſatur. Sacramentum in corpora noſtra ſumitur: Chriſti corpus mentibus tantùm percipitur.

Auguſt.in Ioan.tractat.26.

Hanc diſcriminis rationem Auguſtinus his verbis dilucidè proponit: *Huius rei ſacramentum alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominico præparatur, & de menſa Dominica ſumitur, quibuſdam ad vitam, quibuſdam ad exitium: Res verò ipſa, cuius eſt ſacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunq; eius particeps fuerit.*

De con.Diſ.2. Qui diſcordat.

Iterum habet: *Qui diſcordat a Chriſto, non manducat carnem eius, nec bibit ſanguinem: etſi tantæ rei ſacramentum ad iudicium ſuæ perditionis quotidie accipit.*

Ex hiſce paucis exemplis intelligimus Corporis Chriſti ſacramentum aliud, ipſum verò corpus Chriſti aliud eſſe: ſiq; & tritè & verè loqui volumus, neque Chriſti corpus ſacramentum, neque ſacramentum corpus Chriſti eſſe. His Irenæi verbis Hardingus nec quod inſtituit, vel tenui quidem coniectura confirmare poſſe videtur, & totum illud ſuum Tranſſubſtantiationis figmentum penitus euertit. Terrenam enim ſacramenti partem Irenæus non Formas & Accidentia, quemadmodum Hardingus

Hardingus ſomniat, ſed veram ipſam panis ſuſtantiam atque naturam appellat,& panis quidem eiuſmodi, qualis carnis noſtræ ſubſtantiam augeat atque ſuſtentet. Sic enim ſcribit: *Ex quibus augetur, & conſiſtit carnis noſtræ ſubſtantia.* Irenæ. lib. 5.

At nos Origenes, quando ſacramentum accipimus, monet vt dicamus, *Domine non ſum dignus: Ergo ſacramentum*, inquit Hardingus, *Dominus & Deus appellabatur*. Hui, quàm hæc perdita eſt, & deplorata cauſa, quæ nullo modo ſine patrum deprauatione, atq; mutilatione defendi poſſit? De deprauatione pòſt. De mutilatione autem truncationéq; horum Origenis verborum, ſi ea Hardingus integra recitaſſet, atque propoſuiſſet, nullus omnino ſcrupulus fuiſſet relictus. Sic namque verbà habent: *Intrat etiam nunc Dominus ſub tectum credentium duplici figura, vel more. Nunc enim quando ſancti, & Deo acceptabiles Eccleſiarum antiſtites ſub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur: & tu ſic exiſtimes tanquam Dominum ſuſcipiens. Et aliud, quando ſanctum cibum, illudq; incorruptum accipis epulum, tum Dominus ſub tectum tuum ingreditur.*

Intrat ſub tectum noſtrum Dominus (inquit Origenes) *cum quando virum aliquem ſanctum excipimus, tum quando ſacramentum ſumimus.* Quemadmodum in nos Chriſtus per hoc, ita etiam per illud ingreditur. Similiter idem ipſe doctiſſimus pater in Euangelium B. Matthæi ſcribit: *Qui diſcipulos Chriſti tradit, ipſum Chriſtum tradit.* Quare ſi ex his verbis concluſerit Hardingus, Chriſtum in ora noſtra Realiter & Subſtantialiter intrare, tum etiam Chriſtum ſimiliter in domos noſtras ex hac terreſtri materia conſtitutas inire, defenderit eſt neceſſe. Verùm vt omnem dubitationem tollamus, Ambroſius ipſum Chriſti corpus in noſtra corpora intrare negat. Sic nimirum ſcribit: *Non iſte panis, qui vadit in ventrem: ſed panis vitæ æternæ, qui animæ noſtræ ſubſtantiam fulcit.* Propterea Cyprianus Chriſti corpus, *animæ non ventris eſſe cibum* ſcribit. Hanc ob cauſam Origenes ipſe in eadem homilia ſic habet: *Domine non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum. Sed tantùm dic verbo: tantùm veni verbo: verbum eſt aſpectus tuus.* Deinde ait, *per Euangeliſtarum prædicationem: per ſui corporis ſacramentum: per glorioſæ crucis ſignaculum nobiſcum Deus, & ad nos, & in nobis.* Rurſus ſimiliter, *Fideles credunt aduentum verbi, & libenter recipiunt Dominum ſuum.* Sic Auguſtinus ſcribit: *Sancti, qui ſunt in Eccleſia, accipiunt Chriſtum, in manu & in fronte.* Sic etiam Tertullianus: *Cum te ad fratrum genua protendis, Chriſtum contrectas.*

Origé. in Matthæ. homil. 35

De con. Diſt. 2. Non iſte.

Cyprian. de cœna Domini.

Origen. in diuer. Euang. locos. homil. 5.

Origen. in diuer. Euang. locos. homil. 1.

Origen in diuer. Euang. locos. homil. 2.

Auguſt in Apocalyp. Sermon. 11.

Tertul. De Pœnitentia.

Sic Chriſtus contrectatur: ſic Chriſtus accipitur: ſic Chriſtus præſens adeſt: ſic Chriſtus ſub tectum noſtrum intrat. Quemadmodum autem ad nos Chriſtus per pium miniſtrum, per verbum, per baptiſmi ſacramentum, per crucem, per pauperes accedit: eodem prorſus modo per corporis ſanguiniſq; ſui ſacramentum in nos ingreditur: eodem, inquam, non alio quouis. Quando autem Chriſtus hoc modo venerit, dicere nos oportet, *Domine non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum.*

Iam verò ſi verba iſta ſatis euincant, ſacramentum Dominum atque

Deum esse appellatum: cuincunt etiam aquam Baptismi, verbum Dei, crucem in fronte ductam, deniq; pium Episcopum aut ministrum eodem etiam nomine fuisse vocatum.

Magna hîc etiam in Hardingiana verborum Origenis repetitione fraus & corruptela ostenditur. Quod enim Origenes scribit: *Es tu ergo humilians teipsum, imitare hunc Centurionem, & dicito, Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum:* in quo id sensit, oportere nos Christo submissos esse, eiq; dicere, *Domine non sum dignus, &c.* Hardingo consultius visum est ipsum locum deprauare, atq; suum, *Illud*, interponere. Sic enim Hardingus scribit: *Origenes eum hortatur, qui sumit Illud, vt se humiliet, dicatq; illi* (videlicet sacramento) *Domine non sum dignus.* Ita & manifesta fraude vsus, & authoris sui verba ementitus Dei populum creaturæ diuinum cultum tribuere sine metu, & rubore docet.

Hardingus. 2. Sectio.

D. *Cyprianus in sermone de lapsis narrat, quemadmodum vir quidam, qui persequutionis tempore Deum abnegauerat, tamen (sacrificio a sacerdote celebrato) latenter cum cæteris sacramentum sumpserat, illud nec edere, nec contrectare potuit, sed cinerem ferre se apertis manibus inuenit. Quo in loco adiungit,* Documento vnius ostensum est, Dominum recedere, cum negatur.

Episcopus Sarisburiensis.

ISta verò coniectura non Cypriani verbis, sed Hardingiana interpretatione continetur. Neq; enim sacramentum Cyprianus vel Dominum, vel Deum vocat. Homo ille, cuius meminit, mortis metu impulsus Deum abnegauerat, qui cum in Christianorum cœtu sacram communionem acciperet, aperta manu conuersum in cinerem sacramentum inuenit. Hoc miraculum inquit Cyprianus, *Documento esse potest, Dominum recedere, cum negatur.*

Non est Hardingus, vt arbitror, dicturus vel sacramentum vnquam negasse Deum: ab eo tamen, sicuti ipse interpretatur, Dominus recesserat: vel hunc hominem negasse sacramentum: venerat enim cum cæteris, vt illud sumeret. Verùm se dissimulationis scelere cõstrinxerat, Deúmq; reiecerat: quapropter illum vicissim Dominus deseruit, atq; vt manifestum eius rei indicium haberet, sacramentum in cinerem recidere voluit.

August. contra epist. Parmeniani. lib. 2. cap. 13. Prosper. Senten. 123. Paulus Diacõ. lib. 15. in histo. De Anastasio Socrat. lib. 7. cap. 17.

Sic Augustinus de Baptismi sacramento, déq; sacerdotali gradu verba faciens ait: *Si Sancta malos fugiant, vtrumq; fugiat.* Prosper habet: *Non locorum interuallis vel acceditur ad Deum, vel a Deo discedit ur: Similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum.*

Deuterium Episcopum Arianum hominem quendam suo sacrilego more baptizare conantem subitò aqua defecit, atque e baptisterio defluxit. Consimilem Socrates, aliiq; scriptis prodiderunt historiam. Hoc etiam miraculum argumento fuit, Deum a nobis, quando negatur, recedere.

cedere. Non tamẽ ex eo concluſerit Hardingus, aquam Baptiſmi Dominum, Deúmq; appellatam eſſe.

Hardingus. 3. Sectio.

IDem Cyprianus *in expoſitione Dominicæ orationis, quartam eiuſdem petitionem explicans*, Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie, *eam ſacræ communionis in hoc ſacramẽto deſiderium continere cenſet, aitq;*: Ideo panem noſtrum, id eſt, Chriſtum dari nobis quotidie petimus, vt qui in Chriſto manemus, & viuimus, a ſanctificatione, & corpore eius non recedamus. * *Hìc Cyprianus ſacramentũ Chriſtum vocat, qui reuera in eodẽ preſens adeſt realiter, quemadmodũ in ſuperiore loco Dominũ appellauit. Aduerſarios autem noſtros non minùs Chriſti, quàm Domini, vel Dei nomen ſacramento denegaturos arbitror, niſi Chriſtum forſan minoris, quàm Dominũ, aut Deum faciant.*

* Falſum: Cyprianus enim non ſacramentum Chriſtum vocat, ſed tantùm ait, Chriſtum eſſe panẽ noſtrum quo viuimus.

Epiſcopus Sarisburienſis.

TRia hoc loco Hardingus vno ſpiritu egregiè falſa pronunciauit. Neque enim Cyprianus vel iſtis verbis ſacramentũ appellat Chriſtum, vel præcedentibus verbis Dominũ nũcupauit, vel vnquam Chriſti corpus Realiter in ſacramento ineſſe affirmauit. A bono Theologo tam crebras falſitates fluere minimè quidẽ oportuit. Verè quidem dixit Cyprianus, *Chriſtum eſſe panem noſtrũ, eundem nempe, qui de cælo deſcendit, vitamq; mundo præbet, quem qui comederit, in ſempiternum vixerit.* Sic Baſilius habet: *Chriſtus vocatur vita noſtra, via, panis, vitis, lumen, gladius.* Quæ profectò verba non craſſè, non grãmaticè ſunt, ſed myſtico quodam ſpiritualiq; modo intelligenda. Quare quemadmodum Chriſtus noſter eſt ſpiritualis gladius, ſpirituale lumen, ſpiritualis vitis, ſpiritualis via, & ſpiritualis vita, ita quoq; noſter eſt ſpiritualis panis. Origenes habet: *Ne mireris quòd verbum Dei caro dicitur: nam & panis, & lac, & olera dicitur: & pro menſura credentium, vel poſſibilitate ſumentium diuerſè nominatur.* Cyprianus quidem minimè dicit vel ſacramentum eſſe Chriſtum, vel Chriſtum eſſe ſacramentum. Quare quòd Hardingus ſic argumentatur: *Chriſtus eſt panis vitæ*; Ergo *ſacramentum eſt Dominus Deus q, noſter*: in eo nimis ille ſuæ Dialecticæ confidere videtur.

Baſil. In Pſal. 44.

Origen. in Exod. homil. 7.

Hardingus. 4. Sectio.

EQuidem *hic ſanctiſſimus Martyr hoc ſacramentũ non tantùm Dominũ, & Chriſtũ eſſe confitetur, ſed* * *Deũ etiã agnoſcit his verbis in ſermone de Cœna Domini*: Sicut in perſona Chriſti humanitas videbatur, & latebat diuinitas, ita ſacramento viſibili ineffabiliter diuina ſe infudit eſſentia.

* Falſum: Non enim ſacramẽtũ Cyprianus Deum vocat: ſed ſolùm diuinam potentiam ſacramẽto præſentẽ adeſſe ſcribit, quemadmodũ & Baptiſmi ſacramento.

Epiſcopus Sarisburienſis.

ALiud hic mirificum argumentationis genus, & cæteris pulchrè conueniens, induxit Hardingus. Si tuum, ſanctiſſime Cypriane,

minùs tritum, notúmq; esset scribẽdi genus, indocti facilè falli, ac decipi potuissent. Admirabilem hîc quidem verborũ exaggerationem amplitudinémq; agnosco, cuiusmodi sancti patres in suis ad populum concionibus cum aliâs libenter vsi sunt, tum quando in sacramentorum mentionem inciderent libentissimè. Ambrosius ait, *Sacerdos precem facit, vt sol sanctificetur, vtq; præsentia totius Trinitatis in ea adsit.* Tertullianus inquit: *Sanctissimus spiritus a patre descendit, & super aquas baptismi conquiescit.* Similiter etiam Cyprianus, *diuinam Essentiam se in visibili sacramento ineffabiliter infundere scribit:* haud equidem aliter, ac sanctus spiritus, vel tota beata Trinitas in aquam Baptismi se insundit.

Tertullian. De Baptismo.

Paulinus ad hæc Cypriani verba accommodatè admodum scripsisse videtur:

Sanctus in hunc cælo descendit spiritus amnem:
Cæleſtiq; sacras fonte maritat aquas.
Concipit vnda Deum.

Quid dici magnificentiùs potest? *Concipit*, inquit, *vnda Deum.*

Si iam ex hisce Cypriani verbis Hardingus hac tenui coniectura fretus mysticum panem Dominum Deúmq; vocari solitum docere se posse putet, tum ei similem coniecturam, similiáque Tertulliani, Ambrosij, Paulini verba consectantem concludere licebit, Baptismi quoq; aquam Dominum etiam atque Deum fuisse dictam. Dicendi enim genus idem est.

Verùm hæc aliáq; eiusmodi scribendi genera priscis & doctis patribus vsitata sunt ac legitima. Augustinus ad hunc modum scribit: *Baptismi sanctitas pollui non potest: & sacramento suo diuina virtus assistit.* Rursus: *Deus adest sacramentis & verbis suis.* Similiter Cyprianus de consecratione Chrismatis hoc modo scribit: *In sacramentis virtus diuina potentiùs operatur. Adest veritas signo, & spiritus sacramento.* Istis tam multis licèt, támq; perspicuis Doctorum sententijs, non tamen Hardingum vel aquam Baptismi, vel consecratum oleum, Dominum, & Deum appellaturum existimo.

August. De baptismo contra Donatistas lib. 3. cap. 10.
August. De baptismo contra Donat. lib. 5. c. 19.
Cyprian. de vnctione Chrismatis.

Hardingus. 5. Sectio.

* *Chrysostomus sacramentum minimè dubitat Deum his disertis verbis appellare:* Nolimus obsecro, nolimus impudentes nos ipsos interimere: sed cum honore & munditia ad Deum accedamus, & quando id propositum videris, dic tecum: Propter hoc corpus non amplius terra, & cinis ego sum: non amplius captiuus, sed liber.

In Primum ad Corinth. 24.

* Falsum: Chrysostomus non sacramentum esse Deũ scribit, sed contra habet, *Quid significat panis? Respondet autem corpus Christi.*

Episcopus Sarisburiensis.

Sacramentũ, inquit Hardingus, *Deum disertè vocat Chrysostomus.* Primùm, sacramentum Chrysostomus nullis omnino verbis Deum appellat. Itaque disertè licet & ingenuè profiteri, istuc Hardingum falsò dixisse.

At

At Chryſoſtomus de ſacra communione diſſerens, ad populum ait, *Accedamus ad Deum.* Hinc Hardingus ſacramentum iſtis verbis Deum eſſe dictum colligit. Quouſq; tandem iſti homines lectores ſuos captioſis ſophiſmatis eludent? Satis Hardingus intelligit ſe bono iſto patre vehementer abuti, & de eo fingere, quod illi nunquam in mentem venit. Optimè nouit nos ad Deum non corporis labore, aut locorum cõmutatione, ſed propenſione, voluntatúmque ad Deum inclinatione accedere. Sic Paulus ait: *Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ.* Hebræ. 4.

Auguſtinus de baptiſmi ſacramento verba faciens, cum hiſce Chryſoſtomi verbis planè conſpirantem habet orationem: *Ad Medicum Chriſtum, hoc eſt, ad percipiendum ſacramentum ſalutis æternæ properantur.* Ex iſtis Auguſtini planiſſimis verbis intelligimus accedere ad baptiſmum, eſſe ad Chriſtum accedere. Ex eo tamen non debet Hardingus concludere aquam baptiſmi Chriſtum appellari. Noſtra ad Chriſtum acceſſio, eſt noſtra in Chriſto fiducia. Auguſtinus habet: *Quid eſt, Accedite, niſi, Credite? Accedite ad eum, qui in veſtris auribus prædicatur. Accedite ad eum, qui ante oculos veſtros glorificatur. Ambulando non laborabitis. Ibi enim accedetis, vbi credetis.* Sic Chryſoſtomus: *Nunquid longè eſt a te Deus, vt vadas ad locum aliquem? Non includitur loco: ſed ſemper eſt in proximo.* Similiter habet Nazianzenus: *Accede fidens ad Chriſtum: Riga pedes eius.* Propterea Auguſtinus ait: *Accedant ad Ieſum, non carne, ſed corde: non corporis præſentia, ſed fidei potentia.* Auguſt. de peccatorum merit. & Remiſſ. lib. 1. cap. 18. Auguſt. aduerſus Iudæos c. 1 Chryſoſt hom. 13. De Muliere Cananæa. Nazianzen. De Pœnitentia. Auguſt. contra Fauſt. li. 33. c. 1

Ita nos ad Chriſtum in baptiſmo, in verbo Dei, in concione, in ſacroſancta communione accedimus: non motu corporis, non loci permutatione, ſed inconſo cordis ſtudio, & mentis induſtria. Iam verò, quò Lector ipſe Hardingianam aliqua ex parte in hac cauſa facilitatem perſpiciat, non erit ſuperuacaneum alia quædam Chryſoſtomi verba, quæ proximè præcurrebant, paucis attingere, in quibus quodammodo de induſtria docere videtur, vbi Chriſtum quærere debeamus, & qua via, ac ratione ad illum peruenire poſſimus. Hæc ipſius verba ſunt: *Aquilæ in hac vita facti ad ipſum cælum euolemus, vel potiùs ſupra cælum. vbi enim cadauer, illic & aquilæ. Cadauer Domini corpus propter mortem. Aquilas autem appellat, vt oſtendat ad alta eum oportere contendere, qui ad corpus accedit, & nihil cum terra debere ei eſſe commune, neq; ad inferiora trahi & repere, ſed ad ſuperiora ſemper volare, & in ſolem iuſtitiæ intueri, mentis q; oculum acutiſſimum habere.*

Ita nobis Chryſoſtomus & vbi Chriſtus in gloria parris ſui requieſcat, & quemadmodum nos ad illum perueniamus, & quibus eum oculis contueamur, exponit. Tum verò poſtquam noſtras in cœlum vſque mentes extuliſſet, ſic deinde ſcribit: *Propter hoc corpus* (quod ad dexteram aſpicio) *non amplius cinis & terra ego ſum, non amplius captiuus.* Sacramentum autem diſertiſſimè panem vocat. Sic enim in eadem homilia ſcribit: *Quid ſignificat Panis?* Reſpondet, *Corpus Chriſti:* Non eorpus eſſe Chriſti, panem: ſed corpus Chriſti ſignificare ſcribit. Hardingus interim iſta verba, *Accedamus ad Deum,* idem valere contendit, atque hæc, *Accedamus ad ſacramentum.* Ex eo autem fingit ſacramen-

tum perſpicuis verbis appellari Deum. Quanquam ille ſanctitate præcellentiſſimus pater hiſce quidem verbis tantò nos ſupra Deum hunc Hardingianum euehit, quantò corpori ſpiritus præſtat, cœlumq; terra ſublimius eſt. Nos enim ad Chriſti corpus non tanquam oculis noſtris ſubiectum, ſed in Dei gloria conſtitutum in cœlo accedere docet.

Hardingus. 6. Sectio.

NEcui verò ſenſus iſte a Chryſoſtomo acceptus nimis durus videatur, hic locus Ambroſij, qui eodem tempore vixit, & idem omnino cum eo de religione ſenſit, eôdem nos deducere videatur. Quid edamus, quid bibamus, alibi tibi per Prophetam Spiritus ſanctus expreſſit, dicens: Guſtate, & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus, beatus vir qui ſperat in eo: In illo Sacramento Chriſtus eſt, quia corpus eſt Chriſti. *Hîc Ambroſius ea verba Pſalmi ad* * *ſacramentum referens, Dominum illud vocat, eumq; Dominum, in quo qui ſperat, beatus eſt.*

De iis qui myſteryis initiantur, cap. 9. Pſal. 33. In collectaneis in 10. cap. prioris ad Cor.

* Falſum: ea enim verba Ambroſius nõ ad ſacramentum, ſed ad ipſum Chriſtum accommodat.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VT Chriſtus vel in Scripturis, vel in Manna, vel in ſacramento baptiſmi, vel in ſacramento corporis ſui ineſſe dicatur, nec nouum eſt aut inauditum dicendi genus, & in priſcis patribus ſæpiſſime occurrit. Hieronymus ait: *Chriſtus clauſus latebat in litera.* Auguſtinus habet: *Pij in Manna intellexerunt Chriſtum.* Præterea: *Vt petra erat Chriſtus propter firmitatem, ita Manna erat Chriſtus, quia deſcendit de cœlo.* Hieronymus ſcribit: *Lapis ille, qui erat ad caput Iacob, Chriſtus erat, Lapis ille Chriſtus eſt.* Origenes inquit: *Mare Baptiſmus eſt: Nubes ſpiritus ſanctus eſt: Agnus Saluator eſt.* Denique Doctor quidam, etſi haud perantiquus, tamen Hardingianus aſtipulator, qui Fortalitium fidei conſcripſit, quiq́ue eo nomine non debet in hac cauſa meritò repudiari, ſic habet: *Chriſtus videbatur in Ioſepho: Suſpendebatur in ligno: Crucifigebatur in ſerpente.*

Hieron. ad Paulinum. Auguſt. de vtilitate pœnitẽ. Auguſt. contra Fauſtum li. 12. c. 1. Hieronym. in Pſal. 133. Origen. in cantica hom. 2. Fortalitium Fidei lib. 1.

Iſtæ omnes, cæteræq́ue conſimiles dicendi formulæ non ſunt de Reali quadam, Carnaliq́ue præſentia intelligendæ, qualem ipſa verba ſtatim oſtendunt, niſi tanquam in ſacramento duntaxat, aut myſterio.

At Hardingus vrgebit, *Sacramentum ab Ambroſio Dominum dici.* Hoc verò falſum eſt, cæteriſque conuenit Hardingianis argumentis. Chriſtus nunc ad Dei dexteram ſedens, panis eſt alimentúmque vitæ. Eò nos Ambroſius inuitat, *ibi nos guſtare, & videre, quoniam ſuauis eſt Dominus* hortatur. Statim etiam adiungit: *Beatus vir, qui ſperat in eo.* Etſi quidem Hardingo ad defenſionem ſuam vehementer accommodatum ſit, non tamen affirmaturum illum cenſeo, *Beatum fore, qui in ſacramento ſperat.* Id enim dictu magnopere nefandum atque blaſphemum eſſet.

Quod autem iſta Ambroſius non de ſacramento, ſed de ipſo Chriſti corpore, quod in ſacramento adumbratur, ſenſerit, tum ex præcedenti-

dentibus, tum etiam ex ſubſequentibus mox verbis clariſſimè appareret. Paulò antè in eodem capite ſic habet: *Ante benedictionem verborum cœleſtium alia ſpecies nominatur: Poſt conſecrationem corpus Chriſti ſignificatur.* Quæ mox in eadem periodo conſequuntur verba, ſic habent: *Non ergo corporalis eſca* (quam corpore capiamus) *ſed ſpiritualis eſt* (hoc eſt ſpiritu ſumenda.) Hæc Hardingus verba pro more ſuo diſſimulanda, occultandaque eſſe iudicauit. Deus ipſius acuat internos intelligentiæ ſenſus, vt guſtare, videreque poſſit, ſuauem & benignum eſſe Dominum.

Ambroſ. de iis qui initiantur myſter. c. 9.

Hardingus. 7. Sectio.

ISTis conuenienter ſcribit Auguſtinus in ſermone quodam de verbis Euangelij, citatus a Beda: Qualem vocem Domini audiſtis inuitantis nos? Quis vos inuitauit? Quos inuitauit? Et quis præparauit? Inuitauit Dominus ſeruos, & præparauit eis cibum ſeipſum. Quis audeat manducare Dominum ſuum? Et tamen ait, qui manducat me, viuet propter me.

Hæc verba nō ad ſacramentū, ſed ad ipſū Chriſti corpus in ſacramento adumbratum referuntur.

*Cyrillus ſacramentum & pro Chriſto, & pro Deo verbo, & pro Deo * agnoſcit, his verbis:* Qui carnem Chriſti manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita eſt. Propterea dicit: Quia ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Ego enim dixit, id eſt, Corpus meum, quod comedetur, reſuſcitabo eum. Non enim alius ipſe eſt, quàm Caro ſua, &c.

* Falſum: Hæc enim verba Cyrillus de ipſo Chriſti corpore, non de ſacramento corporis Chriſti habuit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

VEriſſimè profectò ſcripſit Auguſtinus, Chriſtum cibum nobis præparaſſe ſeipſum. Chriſtus enim ipſe ait: *Qui manducat me, viuet per me.* Neque verò ad huius rei confirmationem erat opus Auguſtini verba a Beda mutuari. Eandem enim cum in Auguſtino, tum etiam in alijs priſcis patribus ſententiam facillimè inueniat. Auguſtinus ita ſcribit: *Panis eſt, & Panis eſt, & Panis eſt,* (intelligit autem non ſacramentum, ſed ſpiritualem panem vitæ) *Deus Pater, Deus Filius, & Deus Spiritus ſanctus. Deus, qui tibi dat, nihil melius, quàm ſe tibi dat.* Sic Hieronymus habet: *Sancti veſcuntur cœleſti pane, & ſaturantur omni verbo Dei, eundem habentes Dominum, quem & cibum.* Similiter Gregorius: *Præſepe natus impleuit, qui cibum ſemetipſum mortalium mentibus præbuit.* Atq; hoc illud eſt, quod Cyrillus ait: *Ego, id eſt, corpus meum, quod comedetur, reſuſcitabo eum. Non enim alius ipſe eſt, quàm caro ſua.*

Auguſt de ver Domi. ſecund. Luc. Sermo. 29

Hiero. ad Pamma. aduerſ. error. Ioan. Hieroſolymit.

Grego. in Iob. lib. 7. cap. 4.

Hæc ſingula patrum dicta vera ſunt, minimeque dubia. Quod tamen ex ijs concludit Hardingus, falſum eſt, ſcilicet vel Auguſtinum, vel omnino quenquam ex his ſanctiſſimis patribus ſacramentum aliquando aut Dominum, aut Deum, aut Chriſtum ipſum appellaſſe.

Auguſtinus frequentibus in locis docet ipſum Chriſti corpus, atque eius corporis ſacramentum res eſſe diſcrepantes, diſcrimen autem in eo ſtatuit, *quòd Chriſti corpus internè manducatur mente: ſacramentum autem externè premitur dente.* Proinde ſacramentum *panem Domini* appel-

Auguſt. in Ioan. tractat. 26. *Qui manducat mente, non qui premit dente.*

Auguſt.in Ioan.tractat.59. Auguſt.de ſermone Domini in monte lib.2.

lat:ipſum autem Chriſtum *Panem Dominum* vocat. Vbi verò hęc Chriſti verba interpretatur, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, ſic habet: *Aut pro ſacramento corporis Chriſti, quod quotide accipimus, aut pro ſpirituali cibo, de quo idem Dominus ait, Operamini eſcam, quæ non corrumpitur: Et illud, Ego ſum panis vitæ, qui de cælo deſcendi.* Hîc alteram animaduertimus ipſius Chriſti corporis, a corporis ſui ſacramento illuſtrem diſſimilitudinem.

Si ſuos Hardingus locos diligentiùs inſpexiſſet, atque luſtraſſet, Auguſtinum ſuam ipſius in eodem hoc loco ſententiam interpretantem accepiſſet. Sic namque ſcribit: *Nulli eſt aliquatenus ambigendum, tunc vnumquemq; fidelium Corporis & Sanguinis Domini participem fieri, quando in Baptiſmate membrum Chriſti efficitur: nec alienari ab illius panis, calicisq; conſortio, etiamſi, antequam Panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc ſeculo in vnitate Corporis Chriſti conſtitutus abſcedat. Sacramenti enim illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ipſe hoc, quod illud Sacramentum ſignificat, inuenit.* Hîc nos Auguſtinus docet, fidelem quemq; hominem Corporis Chriſti participem eſſe, etiamſi ſacramentum corporis eius nunquam percipiat.

Auguſt.ad infantes. Citatur a Beda in 1.Corin.10.

Auguſt.in Ioan.tractat.7.

Quemadmodum autem his verbis ab Hardingo recitatis Auguſtinus Chriſtum *præparare cibum ſeipſum* ſcribit, ita in ſuis in Ioannem commentarijs habet: *Chriſtus inuitauit nos ad Euangelium ſuum: & ipſe cibus noſter eſt: quo nihil dulcius, ſed ſi quis habeat palatum in corde.*

Auguſt.Confeſſion.lib.1.

Iterum ſic habet: *Deus panis intus eſt animæ meæ.* Quare alteram Hardingianæ orationis partem veram eſſe intelligimus, *Chriſtum ipſum eſſe panem noſtrum:* alteram verò falſam eſſe perſpicimus, *ſacramentum eſſe illum panem.* Hæc autem mirifica quædam & inuſitata argumentatio erit: *Chriſtus eſt cibus noſter, Chriſtum mente ſpiritúque comedimus, & per eum viuimus: Ergo, ſacramentum Auguſtini memoria Dominus & Deus appellatum eſt.* Huiuſce rationis peruerſitas atque fraus, vt alia taceam, nonnulla vitia, æquiuocatione ſeu duplici ſignificatione verbi, *Manducare*, continetur: quod & ad noſtri corporis externum os, & ad fidem, quæ mentis eſt os ſpirituale refertur. Beatus Ioannes ait, *Chriſtus nos lauit ſanguine ſuo.* Et Bernardus habet: *Lauemur in ſanguine eius.* E quibus tamen minimè debet Hardingus colligere, Aquam Baptiſmi illum eſſe re ipſa Chriſti ſanguinem.

Apocalyp.1. Bernard.Super Miſſus eſt, Sermo.3.

Hardingus. 8. Sectio.

Vixit mille ſupra centum poſt Chriſtum annis, in ſummâ Eccleſiæ corruptione.

NEmo verò omnium ſacramentum Dei nomine diſertiùs appellauit, quàm Bernardus in pio illo ſermone de Cœna Domini ad Petrum Presbyterum. In quo ſic ſcribit: Comedunt Angeli verbum de Deo natum, Comedunt homines verbum fœnum factum: *ſignificat autem ſacramentum, quod verbum vocat fœnum factum, hoc eſt, verbum incarnatum. In alio verò loco habet ibidem:* Hæc eſt verè indulgentia cœleſtis, hæc eſt verè cumulata gratia, hæc eſt verè ſuperexcellens gloria, ſacerdotem Deum

ſuum

ſuum tenere,& alijs dando porrigere. *In eodem etiam ſermone de mirifica ſuauitate loquens, quam pij Epiſcopi, hominéſque ſancti, & religioſi ex huius ſacramenti ſumptione percipiunt, ſic ait:* Ideo ad menſam altaris frequentiùs accedunt, omni tempore candida facientes veſtimenta ſua, id eſt, corpora, prout poſſunt, melius, vtpote Deum ſuum manu & ore contrectaturi. *Alium eiuſdem ſermonis locum, quandoquidem & inſtitutum noſtrum probat, & ſalubrem etiam quandam inſtitutionem continet, nullo modo prætermittere poſſum. Sic autem habet:* Mira ſunt, fratres, quæ de ſacramento iſto dicuntur. Fides eſt neceſſaria, ſcientia rationis ſuperuacua. Hoc fides credat, intelligentia non requirat, ne aut non inuentum putet incredibile, aut repertum non credat ſingulare. Et ideo credi oportet ſimpliciter, quod inueſtigari non poteſt vtiliter. Nolite itaque, nolite quærere quomodo fiat: nolite dubitare vtrum fiat, nolite irreuerenter accedere, ne vobis ad mortem fiat. Deus enim eſt, & quanquam panis myſteria habeat, mutatur tamen in carnem: Deus & homo eſt, qui teſtatur panem veraciter fieri carnem ſuam, vas electionis eſt, qui minatur iudicium non dijudicanti tam ſanctam carnem. Idipſum ô Chriſtiane de vino ſentias: id honores in vino: creator vini eſt, qui vinum prouehit in ſanguinẽ Chriſti. *Hucusq; ſanctiſſimus Bernardus.*

Epiſcopus Sarisburienſis.

BErnardus Monachus fuit, vixítq; Claraualli circiter idem tempus, quo Thomas Beckettus hîc in Anglia floruit. Qua memoria Dei Eccleſiam miſerè fuiſſe deformatam ex ipſius creberrimis querelis cõſtat. Sic enim de Clero Romano nominatim ſcribit: *Nihil integri eſt in Clero* (quo nomine Papam, Cardinales, Epiſcopos, cæteróſque omnes complectitur) *Reſtat iam vt homo peccati reueletur. A planta pedis vſq; ad verticem capitis non eſt ſanitas vlla. Serui Chriſti nunc ſeruiunt Antichriſto.* Itaq; Bernardi in ſeculo tam inſigniter deprauato viuentis, eiúſque peruerſitate, quaſi turbine & tẽpeſtate abrepti leuiorem videri in hiſce cauſis authoritatem eſt neceſſe. Quanquam alijs quidem in locis ſententiam ſuam nonnihil emendare & corrigere videtur. Sic enim ſcribit: *Quaſi verò Chriſtus, cum iam aſcenderit in cælum, tangi a Maria aut velit, aut poſſit. Et vtiq; poterit: ſed affectu, non manu: voto, non oculo: Fide, non ſenſibus.* Si nos vehementiùs Hardingus eo vrgere voluerit, quod Bernardus ait, *ſacerdotem tenere Deum manibus ſuis*, huius dicti aſperitatem commoda quadam interpretatione liniri poſſe meminerit. Sic Chryſoſtomus ſcribit: *Adeſt ſacerdos geſtãs ſpiritũ ſactũ.* Gregorius etiam ait: *Paulus prædicãdo Deum infundebat audientibus.* Rurſus: *Latens in Pauli pectore, quaſi ſub tentorio ibat Deus.* Hieronymus habet: *His, qui baptizandi ſunt, publicè tradimus ſanctam, & adorandam Trinitatem.* Senſus eſt, eũ Trinitatẽ accipere, qui fidem Trinitatis, doctrinámq; accipit.

Iam itaq;, quemadmodum Chryſoſtomus *ſacerdotem geſtare ſpiritũ ſanctum*, & Paulũ Gregorius *Deum infudiſſe audientibus*, & Hieronymus nos *tradere ſanctam Trinitatem* ſcripſerunt: ſimiliter Bernardus dixiſſe

Anno Domini 1117.

Bernard. in Pſal. Qui habitat.

De Conuerſione Pauli.

In Canti. Canticorum.

Bernard. in Cantica cantic. Sermone 28.

Chryſoſt. De Sacerdotio li. 3.

Gregor. in Iob lib. 27. cap. 6.

Hieron. ad Pãmachi. aduerſus errores Ioan. Hieroſolymitani.

videatur *ſacerdotem Deum tenere manibus ſuis:* hoc eſt, non Realiter, non reipſa, ſed peculiari quodam loquendi genere atque ratione. Etenim modo quodam Rhetoricæ amplificationis, qui tenet aliquid, quod ad Deum vnicè pertinet, is Deum tenere dicitur.

Sic iſtis, alijſque ſimilibus ſententijs ſuccurrendum eſt, maximè huic Bernardi, quandoquidem ea hoc ipſum inprimis poſtulare videtur. Ita enim ſe habet, longè ſecus ac illam Hardingus retulit: *Deum ſuum manus & ore contrectaturi, & colloquentem ſibi ipſis audituri,* quam poſteriorem clauſulam Hardingus pro inſtituta ratione prudens celauit. Vt Chriſtum ſacerdos ſecum colloquentem audit, ſic manibus Chriſtum tenet: Chriſtum autem ſacerdos non verè aut reipſa, ſed tantùm myſticè loquentem audit; Ergo ex hoc probabiliter concluditur, Chriſtum non Realiter aut Reuera, ſed tantùm myſticè tenere. Hæc de Bernardo hactenus. Quanquam illum cum in hac, tum in alijs religionis partibus temporum erroribus atque tenebris implicatum & abductum fuiſſe & credibile eſt, & multi iudicant.

Hardingus. 9. Sectio.

*Hîc autem aduerſarij noſtri, quod ad hunc Articulum attinet, ſecum expendant atque reputent, ſiue Lutherani ſint, ſiue Zuingliani, ſiue Geneuenſes, quemadmodum hæc verba a patribus vſurpata, & ad ſacramentum * accommodata in locis ſuperioribus, interpretari poſſint,* Dominus, Chriſtus, diuina eſſentia, Deus, ſeipſum, verbum Dei, Ego, Verbum fœnum factum, Deum ſuum. *Multitudo ſimilium locorum, quibus in hac cauſa vti poſſem, innumerabilis propè eſt. Ceſſurum ſe Iuellus & ſubſcripturum pollicetur, ſi aliquis omnino reperiatur. Quare, iam quanta ſit in verbis fides, intelligemus.*

* Falſum: nulla enim ex iſtis verbis ad ſacramentum accommodãtur.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EQuidem non dubito quin ex iſtis paucis diligenter expenſis prudens Lector facilè perſpexerit, nullum ex iſtis omnibus antiquis patribus, neque Irenæum, neq; Origenem, neque Cyprianum, neque Chryſoſtomum, neque Ambroſium, neque Auguſtinum, neque Cyrillum, quantum ex ipſorum verbis intelligi poſſit, ſacramentum vnquam vel Dominum, vel Chriſtum, vel Diuinam eſſentiam, vel Deum, vel Seipſum, vel Verbum Dei, vel Deum ſuum appellaſſe: quantumuis Hardingus & falſas interpretationes adhibendo, & multa inconſideratè pronunciando, vehementiſſimè contenderit, vt ſecus eſſe ſaltem videretur. Hieronymus ait: *Falſi teſtes ſunt, qui non eodem ſenſu dicta proferunt, quo dicuntur.*

Hieronym. in Matth. ca. 26.

Hardingus. 10. Sectio.

IN hoc Eccleſiæ dogmate ponderando, exigua impiorum ludibriorum & blaſphemiarum contra hoc ſanctiſſimum ſacramentum occaſio reſtabit iis, qui

qui crasso illo & inepto errore non cæcantur illorum hominum, qui inseparabiles Christi naturas esse negant, verùm eius solummodo carnem in hoc mysterio præsentem adesse sine sanguine, sine anima, sine diuinitate confirmant. Quem errorem manifestæ scripturæ redarguunt: Christus excitatus a mortuis iam non moritur. Rom. 6. Non patitur se ampliùs diuidi. 1. Cor. 1. Omnis spiritus, qui dissoluit Iesum, hic est Antichristus. 1. Ioan. 4. *Ex his efficitur, si Christus verè sit in sacramento sub forma panis, quemadmodũ alibi abunde docuimus: tum ibi integrum & totum adesse, Carnem & sanguinem, & animam, totum Christum Deum & hominem, propter indiuisam duarum in vna persona naturarum coniunctionem. Quod in Articulo de Adoratione sacramenti luculentiùs demonstratur.*

Hunc errorẽ de suo fingit Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

IN exitu Hardingus hanc sui dogmatis rationem erroris cuiusdam refutatione confirmat: qui profectò propter inauditam eius nouitatem, suus esse & proprius facilè videatur. Itaque error Hardingianus meritò appellari debet. Neq; enim ab homine alio esse vel defensum vnquam, vel mente conceptum existimo.

Esse quosdam fingit, qui vel defenderint aliquando, vel posse defendere videantur, Christi carnem in sacramento realiter adesse præsentem: quanquam mortuam illam quidem, exanguem, & anima simul ac diuinitate carentem. Hic verò nouus error est, nec domitus antehac, nec tractatus vnquam.

Nos autem & certissimè persuasi sumus, & clarissimè profitemur Christum Deíq; filium carnem nostram e Maria virgine sumpsisse, atq; vbicunq; ea fuerit, ibi & diuinitatem, & animam adesse præsentem. Ex hac minimè dubia veritate alienam Hardingus argumentationem concludit. Sic enim ratiocinatur: *Si Christus verè adsit in sacramento sub forma panis, tum in eo integer & totus ineſt, Deus atq; homo.* Concesso quidem primo, alterum consequatur est necesse. Verùm vnde Hardingo constat de primo? Quis illum antiquus doctor, quis priscus pater docuit, Christi corpus realiter & carnaliter adesse sub formis & nudis speciebus panis & vini? Si quidem eruditi patres ita scripserint, ostendat velim Hardingus? sin minùs, turpe est vendicare. Sanè verò, quicquid hactenus Hardingus attulit, parum momenti habet.

Iam verò, Christiane lector, quò tibi certiùs, quid de hac causa sentire oporteat, constare possit, præsertim quando ita est pernicioſè lubrica, vt qui in ea labitur, idololatra sit, Deumq; nesciat, expende breuiter tum sanctorum patrum enucleata de hoc sacramento iudicia, tum eiusdem vetustam rationem atq; vsurpationem recognosce.

Primùm quòd ad patrum hac de re iudicia attinet, Chrysostomus scribit: *In vasis sanctificatis non verum Corpus Christi, sed mysterium corporis Christi continetur.* Augustinus habet: *Interrogo vos, fratres, dicite mihi, quid plus videtur nobis, corpus Christi, an verbum Christi? Si vultis verè respondere, hoc dicere debetis, quòd non sit minus verbum Dei, quàm*

Chrysost. in opere imperfecto. hom. 11. 1. quæst. 1. Interrogo vos.

Hieronym.in Psal.147. *corpus Christi.* Hieronymus ait: *Ego corpus Iesu Euangelium puto. Et quamuis, quòd Christus dicit, Qui non manducat meam carnem, &c. possit intelligi de mysterio, tamen veriùs corpus Christi, & sanguis eius sermo scripturarum est.* Similiter Origenes: *Quòd si circa corpus Christi seruandum tanta vtimini cautela, quomodo putatis minoris esse periculi, verbum Dei neglexisse, quàm corpus eius,* id est, sacramentum corporis eius.

Orig.in Exod hom.13.

Si sacramentum corpus Christi verè atq; realiter, & consequenter Dominus, Deusq; noster esset, illud creaturæ conferre, atq; præ eadem extenuare, quemadmodum Augustinus, Hieronymus, Origenes, alijq; sancti patres faciunt, summæ blasphemiæ videretur. Augustinus habet: *Plus est vnus Deus, quàm vnus Baptismus. Neq; enim est baptismus Deus: sed ideo magnum aliquid est, quia sacramentum est Dei.*

Augu. de vnico baptismo contra Petilia. cap 5

Origenes ille egregiè doctus pater scribit: *Ille panis, qui sanctificatur per verbum Dei, & obsecrationem, iuxta id, quod habet materiale, in ventrem abit, & in secessum eiicitur.* Hæc verba dictu horrenda viderentur, si sacramentum reipsa Dominus esset ac Deus.

Orig in Matt. cap.15.

Ambrosius quando hæc Christi verba, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,* explicat, sic habet: *Hodie dat nobis hunc panem, quem ipse quotidiè Sacerdos consecrat suis verbis. Possumus & ipsum Dominum accipere, qui ait, Ego sum panis vitæ.* Ex his manifestò liquet Christum ipsum, & sacramentum, res esse diuersas: vt neq; sacramentum ipse Christus, neq; Christus sacramentum sit. Chrysostomus ait: *Habent & hæreses in schismate similiter ecclesias, similiter & ipsas diuinas scripturas, similiter episcopos, cæteroq; ordines clericorum, similiter baptismum, similiter Eucharistiam, & cætera omnia, deniq; ipsum Christum.* Hic etiam sanctissimus pater Chrysostomus, contra atq; Hardingus fingit, magnam inter sacramentum, ipsumq; Christum discrepantiam ostendit. Quid autem dici potest explicatiùs atq; dilucidiùs, quàm quod Ambrosius de hac causa scriptum reliquit? *Venisti ad altare: vidisti sacramenta posita super altare: & ipsam quidem miratus es creaturam. Tamen creaturæ solennis & notæ.* Sacramentum Ambrosius disertis verbis, non Dominum, aut Deum, sed creaturam vocat. Itaq; Epiphanius ad hunc modum scribit: *Hoc est rotundæ figuræ, & insensibile, quantum ad potentiam &c. Dominum verò nostrum nouimus totum sensum, totum sensitiuum, totum Deum, totum mouentem.* Hæc quoque verba haud obscuram Christi & sacramenti dissimilitudinem demonstrant. Iustinus Martyr ait: *Alimento humido, & sicco admonemur, quæ propter nos Deus Dei filius perpessus sit.* Cyrillus sacramentum *Fragmenta panis,* Augustinus *Buccellam Dominicam,* appellat.

Ambro.de benedict. Patria.

Chrysost.in opere imperfe. hom.49.

Ambr.de sacr. li.4.cap.3.

Epiph. in Anchorato.

Iustin. Martyr in colloquio cum Triphone.

Cyril.in Ioan. lib. 4. cap.14.

Augu.in Ioan. tract.26.

Nefarium profectò atq; horrendum scelus fuisset, sacramentum aliquo huiusmodi vocabulo appellasse, vel creaturâ, vel rem insensibilem, vitæq; expertem, vel alimentum siccum, & humidum, vel fragmentum, vel buccellam, si certò sibi persuasissent patres, quemadmodum Hardingus contendit, sacramentum Dominum & Deum extitisse.

Liturgia Chrysostom.

Chrysostomus in ea liturgia, quæ ipsius nomine edita est, post peractam consecrationem sic orat: *Immitte quæsumus Domine sanctum*

spiritum

ſpiritum tuum in hæc propoſita (ſacramenta, ſeu) *munera.*

Ipſe etiam Hardingus in ſua Miſſa, conſecratione ſimiliter perfecta, ſic Deum precatur: *Reſpice Domine ſacramenta hæc benigno & propitio vultu, eaq; ſuſcipere dignare, quemadmodum olim ſuſcepiſti victimas Abeli filij tui, & ſacrificium patriarchæ noſtri Abrahæ, & illud quod tibi oblatum fuit a ſummo pontifice Melchiſedecho.* Non facilè dixerit, opinor, Hardingus ſe precibus a Deo contendere, vt ſpiritus ſanctus in Chriſtum ſuperueniat: vtq; Deus eius rogatu & gratia filium ſuum propitio benignóque vultu aſpiciat: aut illum perinde ſuſcipiat, qui Dominus eſt Deúſq; noſter, ac olim vel capram, vel arietem, vel quoduis eiuſmodi communis ſacrificij genus ſuſceperat.

Quanquam ſi ingenuè loquatur, nec callidè ſententiam occultet, quo nomine illum ſuis nonnullis ſuſpectum eſſe ſentio, tum hic huius orationis ſine dubio ſenſus ſit eſt neceſſe. Sin verò ſimulet, & aliud loquatur, aliud ſentiat in ipſa adeo etiam reconditiſſima ſanctiſſimáque Miſſæ ſuæ parte, tum & ſua confeſſione, & Miſſalis ipſius teſtimonio ſacramentum non eſt Dominus, atq; Deus.

In Concilio Carthaginienſi, quod Cyprianus habuit, Cæcilius a Bilta ſic ait: *Antiſtes Diaboli audet Euchariſtiam facere:* hoc eſt, quemadmodum Hardingus interpretatur, *Sacerdos Diaboli audet Dominum & Deum facere.* Quod quidem ſacerdotibus Hardingianis non eſt vſque adeo nouum. Sic enim audent confidenter ſimul & impudenter dicere: *Sacerdos eſt creator creatoris ſui: qui creauit vos, dedit vobis creare ſe: qui creauit vos abſq; vobis, creatur a vobis, mediantibus vobis.* Hæc verba habita olim fuiſſent blaſphema: nunc verò legitima & catholica iudicari debent, vtpote ab eius ſectæ ac diſciplinæ magiſtris profecta.

Cypri. in conc. Cartha. ad Quirinum.

Stella Clericorum. Serm. diſcip. ſer. 111.

Hæc habui de patrum iudicijs quæ dicerem. Iam verò vt illud doceam, quemadmodum veteres ſacramentum obſeruarent, ſcito Chriſtiane lector, nullis literarum monumentis conſtare quenquam per ſexcentos poſt Chriſtum annos ſacramentum adoraſſe, aut Diuino honore coluiſſe: quod magno argumento eſſe poteſt, pro Domino atq; Deo minimè habitum fuiſſe.

In nonnullis eccleſijs conſuetudo ea inualuit, vt ſi quæ ſacramenti reliquiæ populo reſtarent, igni cremarẽtur. Quod inter homines Chriſtianos ne ferendum quidem fuiſſet, ſi ſancti doctiq; patres ſacramentum Dominum & Deum eſſe ſenſiſſent.

Heſychi. in. Leuit. li. 2. c. 8.

Hildebrandus Papa, qui Sacerdotibus matrimonio interdixit, ſacramentũ de dubijs rerum futurarum euentis conſuluit. Quod quando aut nollet, aut non poſſet loqui, atq; reſpondere, furore impulſus pontifex illud in ignem iniecit.

Beno Cardinalis.

Papam quidem Dei nomine cohoneſtarunt, quemadmodum ex illorum crebris decretis & ſanctionibus liquet. In libris etiam ſuis hoc modo ſcribere non ſunt veriti, *Dominus Deus noſter Papa.* Sacramentum autem, quod nunc Dominum & Deum eſſe defendunt, nunquam ante Honorij tertij ætatem vel Dei vocabulo decorarnnt, vel cultu

Extraua Ioan. 22. Cum inter. In gloſa. Anno. 1226.

Anno 1265. Diuino affecerunt: neq; illi festum diem ante Vrbanum quartum attribuerunt. Si certò persuasum omnibus fuisset, Dominum atq; Deum esse sacramentum, non tam diu profectò & appellatione & adoratione Diuina caruisset.

Dist. 96 Satis euidenter. De elect. & electi potest. In præmio Clemen. Augustinus. Steuchus. Clem. lib 3. ti. 16. Si Dominũ. An. Do. 1308. Hieronym. in Psal. 41.

Ad extremum Clemens Papa quintus indulgentias, immunitatesq; prolixas ijs omnibus est largitus, qui nouum hunc festum diem obire vellent, nouæq; huic religioni authoritatem, & fidem adiungerent: *Pro primis Vespertinis, Matutinis, Missa, & posterioribus vespertinis, Prima, & Horis, pro singulis hisce temporibus centum dies veniæ, toties, quoties, a pœna & culpa.* Ita illectus facilè populus fuit, ita noua hæc festiuitas, nouâq; religio in honore esse cœpit. Hieronymus ait: *Pagani Deos suos digito ostendunt: & ob hoc ingerunt mihi opprobria. Vnde sciant, quòd ego mente Deum meum reconditum teneo, & per interiorem hominem in ipso habito.* Si alloqui Hardingum sacramentum posset, sic profectò diceret: *Ego creatura sum,* quemadmodum Ambrosius vos docuit: *Ego fragmentum panis sum,* quemadmodum Cyrillus vos docuit: *Ego res sum insensibilis & exanimis,* quemadmodum Epiphanius vos docuit: *Ego cibus sum corporalis, & in corpora vestra transeo, & carnis vestræ substantiam augeo, vt alij cibi,* quemadmodum Origenes & Irenæus vos docuerunt: *Ego mucesco & putresco, & corrumpor,* quemadmodum oculi vos, sensusq; vestri facilè docent: *Ego sacramentum Christi sum, non Christus ipse: Ego creatura sum Dei, non Deus: Iniuriam mihi, iniuriam Deo facitis: Vermes terræ & volucres aëris vos redarguent: mihi hunc honorem nolite deferre: Diuinum honorem Deo tribuite.* Si affari, inquam, sacramentum posset Hardingum, hac omnino voce vteretur: iam verò cum res sit & muta, & exanimis, & loqui nequeat, sic tamen loquitur. Deus omnium hominum aures & corda aperiat, vt videre, atq; rerum vniuersarum præpotentem, & immortalem Deum a creatura caduca, quæ Deus non est, internoscere possint. Amen.

DE

FINIS.

DE REMANSIONE SVB ACCIDENTIBVS.

ARTICVLVS VIGESIMVS SECVNDVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl tum institutum fuisse populum, vt corpus Christi tantisper in sacramento remanere crederet, dum accidentia panis integra & salua permanerent.

Hardingus. 1. Sectio.

QVinque hi subsequentes Articuli scholasticæ sunt argutiæ, quarum curiosa magis, quàm necessaria tractatio videatur. Vtrùm populus fidelis tum, hoc est, per sexcentos annos a Christo edoctus esset, vt de hoc sanctissimo sacramento restrictè, iuxta horum omnium Articulorum sententiam crederet, nécne, non possum affirmare. Veritatem quidem huiusce rei apertè & simpliciter, sic tamen vt nihil celaretur, quod in illis quietis temporibus (quietis nimirum quoad hanc fidei partem) scitu necessarium videbatur, edoctum fuisse censeo. Si quid postea ampliùs traditum, siue potiùs veritas alio quodam genere verborum explicata fuerit, vt hæc ratio clariùs & dilucidiùs innotesceret, veritate interim ipsa semper vna eademq; permanente: id quidem profectum est a diligentia ecclesiæ summaq; cura reprimendæ hæreticorum peruicaciæ, qui intra hosce postremos sexcentos annos veritatem huius causæ impugnarunt: quare vt eorum improbis & peruersis sophismatis occurreretur, necessarium visum est eiusmodi cuneos quærere, qui findendis tam nodosis truncis optimè conuenirent.

Episcopus Sarisburiensis.

CONsequentes hosce quinq; Articulos Hardingus leuiter percurrit, vtpote quasdam parũ necessarias Scholasticorum argutias, quæ priuatim a doctis disputantur, ad rudẽ verò vulgi captum minimè pertinent. Quod etiam ex eo facilius intelligi potest, quando quidem nullum eorum antiqui cuiusquam patris testimonio confirmare potuit.

Ecclesiæ de sacramento doctrinam priscis temporibus simpliciter & apertè propositam explicatámq; fuisse certissimũ est. Eam verò doctrinam Hardingus ipse huic doctrinę dissimillimam extitisse non ignorat.

Augustin. in Psalm. 3.

Augustinus populum ita docuit: *Christus in cœna figuram corporis sui commendauit.*

Ambr. de illis qui initian. Myster. cap. 9.

Ambrosius ad populũ ait: *Post consecrationẽ corpus Christi significatur.*

Chrysost. in Matth. ho. 83.

Chrysostomus ad populum inquit: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est?* Atq; vt huiusmodi alias innumerabiles Doctorum sententias prætermittam, Augustinus ita populum docuit: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis: nec bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent.*

Augustin. in Psal. 98.

Orig. in Leuit. hom. 7.

Quòd autem Christus ait: *Nisi comederitis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis,* Origenes ille antiquissimus sic inde populum instituit: *Si secundùm literam accipias hæc verba, illa litera occidit.*

Vigili. contra Eutych. lib. 1.

De ipso verò Christi corpore, sanctissimus episcopus & Martyr Vigilius populum hoc modo docuit: *Caro Christi, cum esset in terra, non erat in cœlo: & nunc, quia est in cœlo, non est vtiq; in terra.*

De conse. dist. 2. Prima.

Augustinus ad populum dixit: *Corpus in quo Christus resurrexit, in vno loco esse oportet.*

Cyril. in Ioan. lib. 11. cap. 3.

Cyrillus ad populum dixit: *Christus non poterat in carne versari cum Apostolis, postquam ascendisset ad patrem*

Augu. in Ioan. tract. 26.

De conse. dist. 2. Vt quid.

De corporis Christi manducatione sic populum Augustinus informauit: *Crede, & manducasti. Credere in Christum, hoc est, manducare panem viuum.* Rursus similiter: *Quomodo in cœlum manum mittam, vt ibi sedentem teneam? Fidem mitte, & tenuisti.*

August. in Ioa. tract. 50.

Ita tum populus simpliciter, apertéq; edoctus fuit: non priuatim in scholis duntaxat, sed etiam in ecclesijs publicè: neque in vna tantùm mundi plaga, sed Hippone in Aphrica, Constãtinopoli in Thracia, Alexandriæ in Ægypto, Mediolani in Italia: Similiterq; in cæteris omnibus totius orbis terrarũ ecclesijs atq; partibus. Atq; hæc eo tempore catholica de sacramentis doctrina habita est: *Transsubstantiatio* verò, *Realis præsentia, Concomitantia, Accidentia sine subiecto,* corpora naturalia naturalibus locis carentia, *Quantum sine modo quanti,* Formæ speciésq; sacræ, nondum vel cognita, vel audita fuerunt.

Tandem autem, vt inquit Hardingus, noui quidam hæretici exorti sunt, qui, quemadmodum aquæ in baptismi sacramento nâtura conseruatur, ita etiam panis viniq; naturam atq; substantiam in Eucharistiæ sacra-

ſacramento integram remanere defenderent. Verùm, ſi hæc hæreſis ſit, quam eſſe putat Hardingus, tum priſci omnes patres, ſanctique eccleſiæ doctores pro hæreticis damnari debent.

Gelaſius enim ſcribit: *Remanet in ſacramento natura (ſeu ſubſtantia) panis & vini.* Chryſoſtomus ait: *Natura panis remanet in ſacramento, vt priùs.* Theodoretus habet: Panis remanet in *priori natura & ſubſtantia.* Auguſtinus inquit: *Quod videtis panis eſt:* non ait, *videtur panis, ſed panis non eſt: Accidens tantùm & forma, & ſpecies panis eſt:* ſed hoc modo, *Panis eſt, verè & reipſa.*

Gelaſius cõtra Eutychem. Chryſoſto. ad Cæſarium. Theodoret. dialog. 1. Augu. in ſerm. ad infantes. Beda in 1. ad Corinth. 10.

Verùm & hi opinor, & cæteri omnes vetuſtate atq; eruditione præſtantes patres, pro nouis, quia ſic Hardingo placuit, magiſtris habendi, & hæreſeos crimine condemnandi ſunt. Hic ille eſt nodoſus vaſtuſq; ſtipes, cui findendo atque frangendo ſolidum quendam Hardingus ac durum penituſq; ferreum ex Accidentibus cuneum inuenit. Ridicula hercle & puerilis machina: ſed reliquis ſuis inſtrumentis perſimilis. Quanquam Dei eccleſia per mille ducentos continuos annos cunctas Dei ope hæreſes infringere atq; diſcindere facilè abſq; iſtis Hardingianis cuneis potuit.

Hardingus. 2. Sectio.

QVanquam hæc res nõ tam publicè populo propoſita fuit, quã priuatim a doctis diſceptata in ſcholis, ab ijſq; prodita ſuis priuatis ſcriptis: in quibus ſi fortè aliqui ingeniorum concertatione nimis vel curioſi, vel confidentes fuerint, & modum tranſierint, vel quod probare inſtituerunt, minùs cumulatè effecerint, vel ignorantia, partiúmue ſtudio a ratione, eáue opinione, quam Romana tenet eccleſia, non nihil aberrauerint: inhumanum ſit ijs illud vitio vertere, & eorum erratis ad noſtram calumniam abuti, totamq; eccleſiam propter quorundam culpam criminari.

Epiſcopus Sarisburienſis.

EAm nunc Hardingus defenſionẽ adhibet, vt hanc ſcholis tantùm inſeruijſſe, nullum in eccleſijs locum habuiſſe diſciplinam dicat. Hoc verò reliquis etiam vniuerſis doctrinæ ſuæ partibus cõmune fuit. Semper enim ſingularis cuiuſdam prudentiæ ſolertiæq; eſſe iudicarũt, ſuam omnem ſcholarum parietibus incluſam continere ſcientiam, & diligenter cauere ne quid efflueret, atq; ad populi notitiam emanaret. Sic Hieronymus ait: *Eadem & in veteri, & in noua hæreſi ſeruatur fides: vt aliud populi audiant, aliud prædicent ſacerdotes.* Atq; ſanè eiuſmodi eorum religio extitit, vt quantò quiſq; minùs ex ea perceptũ haberet, tantò cum illo præclariùs actum videretur. Hilarij verba optimè illis conueniunt: *Sanctiores ſunt aures plebis, quàm corda ſacerdotum.*

Hiero. ad Pammachi. contra error. Ioan. Hieroſolymit. Hilarius cõtra Auxentium.

Veruntamen contra hanc timidam Hardingi defenſionem, alij quidam ſuæ claſſis doctores, nimirum Antoninus, & Gabriel, & nonnulli præterea eam promulgare videntur, tanquam καθολικὴν, atque eccleſijs peræquè ac ſcholis cõmunem doctrinam, nec magis ſacerdoti, quàm imperitiſſimo cuiq; plebeio conuenientem.

Anto. in 3. par. ſummæ. tit. 13. Biel. lectio. 84.

Atq; hercle, ſi ſacramentum verè Deus ſit, non quidem in perpetuum, ſed duntaxat ad tempus, quemadmodum Hardingianum dogma ſtatuit, quid ni totus populus intelligat, quando eſſe Deus incipiat: quandiu diuinam naturam conſeruet: quando Deus ſit: quando non ſit: quouſq; illud ſine periculo adorare poſſit: quando tutò deſiſtere, nec ampliùs adorare liceat? Eo enim tempore quo Deus eſt, qui illud non adorat, impius eſt & prophanus: qui verò adorat, quando Deus non eſt, in idololatriam incidit, & creaturam tanquã Deum veneratur. Huius itaq; certa quædam & explorata ratio tam eſſe plebi, quàm ſacerdoti neceſſaria videtur, quantumuis Hardingo contrà placeat.

Hîc autem ſuppudere Hardingum ſuorum ſcholaſticorum, catholicorumq; doctorum animaduerto: *Eos enim vel ignorantia, vel partium ſtudijs abductos, & a communi ratione, & ab eccleſiæ catholicæ ſententia aberraſſe* confitetur. Sit hoc quidem inſtar *Axiomatis*, vtpote vnum omnium, quæ ſcripſit, veriſſimum.

Quanquam doctores iſti, cum talia diſciplinæ ſuæ myſteria enunciarent, non ſua priuata inſomnia diuulgare viſi ſunt, ſed catholicam potiùs vniuerſalis eccleſiæ doctrinam proponere: neque illos eo nomine vllus vel epiſcopus, vel Cardinalis, vel Papa, vel concilium damnandos vnquam cenſuit.

Hardingus. 3. Sectio.

IAm verò num Articulum hunc ijs teſtimonijs confirmare valeamus, quæ Iuellus poſtulat, annon, haud magni intererit. Fidei Catholicæ authoritas non ex vetuſtis paucarum recèns in controuerſiam adductarum quæſtionum, quæ mincris ſunt momenti, confirmationibus pendet. Populus quidem veritatem edoctus eſt planè, cum nullus adhuc hæreticus eorum fidem oppugnaſſet callidè. * *Eccleſiæ doctrina eiuſmodi eſt. Corpus Chriſti poſt legitimam conſecrationem tantiſper in ſacramẽto remanet, dum ipſum ſacramentũ remanet. Sacramentum autem remanet, quouſq; panis & vini formæ remanent. Formæ verò iſtæ integræ permanent, donec cætera accidentia corrumpantur & pereant. Veluti ſi color, pondus, ſapor, guſtus, odor, reliquæq; panis ac vini qualitates corrumpantur, & penitus immutentur, tum eiuſdem etiam forma annihilatur & aboletur. Atque vt paulò de hac re diſtinctiùs loquamur, quandoquidem panis viniq; ſubſtantia in ipſam corporis & ſanguinis Chriſti ſubſtantiam mutatur, id quod & * ſcripturæ & antiqui Doctores, & neceſſaria veritatis conſequutio, & ſanctæ eccleſiæ ſanctio nobis perſuadent: ſi talis accidentium mutatio fiat, quæ non ſufficiat ad panem & vinum corrumpendum, modò remanerent, propter huiuſmodi mutationem corpus & ſanguis Chriſti non deſinunt eſſe in hoc ſacramento, ſiue qualitatis mutatio fuerit, nempe ſi vel color, vel ſapor, vel odor panis & vini paulò mutentur, ſiue quantitatis, vt ſi in eas particulas diuidatur, in quibus panis ac vini natura conſeruari poſſet. Verùm ſi tanta fuerit facta mutatio, vt panis & vini, ſi exiſterent, natura corrumperetur: tum verò corpus & ſanguis Chriſti non remanent in hoc ſacramento, vt quando color,*

Eccleſiæ doctrina.

*Falſum: Hoc enim nouum figmẽtum eſt, nõ veteris eccleſię dogma.

*Falſum: neq; enim vel ſcripturæ, vel priſci doctores nos inducunt, vt iſta credamus.

& ſapor, aliæq; panis & vini qualitates ita mutantur, vt eam mutationem panis viniq; natura ferre non poſſit: vel quantitatis reſpectu, ſi panis ita quodammodo in puluerem comminutus fuerit, & vinum in tam minutas portiunculas diſſipatum, vt eorum formæ remanere deſinant: tum corpus & ſanguis non amplius remanent in hoc ſacramento. Quare corpus & ſanguis Chriſti tantiſper in hoc ſacramento remanent, dum ipſæ panis & vini formæ remanent: quæ quando deficiunt & eſſe deſinunt, tum etiam corpus & ſanguis Chriſti ſacramentum relinquunt. Etenim quædam inter ſacramenta, & res, quarum ſunt ſacramenta, conuenientia & ſimilitudo intercedere debet, qua corruptis formis & accidentibus ſublata, ipſa etiam ſacramenta ſoluuntur & pereunt, & conſequenter interna ac cœleſtis res in illis incluſa, in illis remanere deſinit.

Epiſcopus Sarisburienſis.

QVid ſit, quod nobis tam ſæpe narret Hardingus, populum in eccleſia primitiua planè ac dilucidè edoctum fuiſſe, non poſſum ſuſpicari. Nunc enim in eccleſia Romana omnia de induſtria tenebris obducuntur atque obruuntur, nec vulgo imperito permittitur, vt quicquam ſciat, ne ipſam quidem ſacramentorum rationem ac ſententiam, quæ profectò inprimis notiſſima ac planiſſima eſſe debebat.

Nam, vt paucis Hardingiana myſteria, quæ cuiuis ex indocta multitudine nefas eſt ſcire, aliqua ex parte enunciemus, animaduerte obſecro, Chriſtiane lector, quàm planè modum præſentiæ Chriſti in ſacramento definierint. Thomas Aquinas Scholaſticorum Doctorum celeberrimus ſic ſcribit: *In corpore Chriſti in ſacramento non eſt diſtantia partium ab inuicem, vt oculi ab oculo, aut capitis a pedibus: ſicut eſt in alijs corporibus organicis. Talis enim diſtantia partium eſt in ipſo corpore Chriſti vero: ſed non prout eſt in ſacramento. Quia ſic non habet quantitatem dimenſiuam.* Ex quibus verbis illud ἐν παρόδῳ colligi poteſt, *verum Chriſti corpus in ſacramento neutiquam eſſe.* Qualem, Deus bone, Chriſtum ſibi finxerunt? Nec quantitatem, nec corporis proportionem, nec partium diſtantiam vllam habet: nec longus, nec breuis, nec rotundus, nec latus, nec craſſus, nec tenuis eſt: oculi, aures, caput, pedes in vnum coaleſcunt. Eadem tamen hæc corporis Chriſti figura eſt ac ſtatura, qua & in terra ambulauit, & in crucem actus eſt. In 3. quæſt. 76. ar. 30.

Ne quis autem hæſitaret, aut ambigeret, hanc rem Canoniſtæ in Decretis excuſſerunt atque perpenderunt, his verbis: *Sed ſecundùm hoc videtur, quòd vbi pars eſt, ibi eſt totum: & ſecundùm hoc videtur, quòd pes & naſus ſunt coniuncti: quod non credo.* Adeo nimirum iſti homines perſpicuè docere populum ſolent. De conſe. diſt. 2. Vbi pars. In gloſſa.

Reliquam eorum diſciplinam prætermitto. Aliquando accidentia nutriendi vim habent: aliquando eadem accidentia partes ſunt ſubſtantiæ: aliquando ſubſtantia eſt accidens: aliquando acciden-

tia ſunt ſubſtãtiæ .Denique de nocte diem, & diem viciſſim de nocte faciunt. Pudet nunc ipſos ſuorum doctorum, qui quondam in altiſſimo dignitatis gradu conſtiterunt: atq; vt ijs olim qui Babyloniæ turris ædificationem ſunt aggreſſi, vſu venit,ita alij aliorum linguam non intelligunt. Quare nunc intermiſſum languet opus atq; deficit.

Hæc eſt Hardingianæ eccleſiæ ſimplicitas, hæc popularibus ingenijs apta in docẽdo perſpicuitas. Populo quidem multò eſt expeditius ad cœlum peruenire, quàm Hardingo ſuiſq; collegis de via penitus conſentire. Hìc Hardingus nullis vel ſcripturis,vel concilijs,vel doctoribus ſubnixus longam de ſuo fabulam exprompſit:quam nihilominus eccleſiæ doctrinam eſſe contendit.Ea verò miſeranda demum eccleſia videatur,quæ ſua inſtituta & placita nulla aut ſcriptura,aut doctore,aut Concilio confirmare poſſit.

Primùm,*Chriſti corpus realiter adeſſe in ſacramento,tantiſper fingit,dum ſacramentum ſit ſacramentum.* Deinde ſtatuit, *Si Chriſti corpus ſemel diſceſſerit, tum ſacramentum non ampliùs eſſe ſacramentum:* atq; ita in ſe reuoluuntur iſta. Si ſacramentum ſit,tum Chriſti corpus adeſt:ſi Chriſti corpus adſit, tum ſacramentum eſt. Adeo ſimpliciter & planè populum docent. O illos fortunatos, quibus tales magiſtri contigerunt. Deinde ait: *Panis & vini ſubſtantia in corpus & ſanguinem Chriſti realiter conuertitur.* Atq; hoc ille ſcripturis ἀγράφοις, & doctoribus ἀνωνύμοις confirmat. Tum verò mirificas de *Qualitatibus*, & *Quantitatibus* diſquiſitiones verſat: quemadmodũ nempe color,aut ſapor,aut cæteræ qualitates panis mutari,& quàm minutè panis cõminui poſſit,vt interim Chriſti corpus in ſacramento remaneat. Perſpicua verò certè,& conſolationis plena,& grata populi palato doctrina. Ambroſius, Auguſtinus, Hieronymus,Chryſoſtomus,alijq; eruditi patres in retruſiſſimis rerum cauſis indagandis multum operæ ſtudijq; poſuerunt: D. Paulus in tertium cœlum ſubuectus fuit: horum tamen nullus, quid hoc eſſet myſterij diuinare vnquam potuit.

In exitu ait, *Conuenientiam quandam, & ſimilitudinem ſacramenti,& rerum,quarum eſt ſacramentum,eſſe oportere.* Exempli nimirum gratia: quemadmodum aqua corpora noſtra lauat ac reficit: ita quadam ſimilitudine baptiſmi aqua nos admonet, Chriſti ſanguine noſtras lauari reficiq; animas. Atque vt pane naturali noſtra corpora aluntur: ſic etiam ſimilitudine quadam ſacroſancta nos Euchariſtia docet animas noſtras Chriſti corpore paſci. Hæc illa eſt conuenientiſſima inter ſacramentum, & rem, quæ ſacramento deſignatur, ſimilitudo. Verùm quam hic Hardingus conuenientiam aut ſimilitudinem inueniat, quam ſuo commento accommodet? Quid habent accidentia ſua Chriſti corpori ſimile? Chriſti verò corpori quid tandem eſt cum Accidentibus commercij?Num panis accidentibus noſtrorum corporum ſubſtantiam ſuſtentari atque augeri, aut ita animas noſtras e Chriſti corpore vitam haurire, vt corpora noſtra accidentibus aluntur defendet? Si hanc paſcendi ac nutriendi ſimilitudinem miſerit,quam aliam inuenerit?

Quàm

Quàm verò Hardingo consultius foret simpliciter atq; ingenuè confiteri, cum in hoc, tum in cæteris Articulis, se non modò scripturis, sed Concilijs etiam generalibus, & antiquis patribus defici: nec ei quicquamomnino præter quasdam inanissimas coniecturas, quod proferat, suppetere?

Hardingus. 4. Sectio.

sacramẽ. reseruatio. ad 12.

Hic autem quandoquidem multi eorum, qui se discesserunt ab ecclesia, sacramenti reseruationem damnant, corpusq; Christi tantisper duntaxat in sacramento remanere contendunt, dum sumatur, contraq; reseruationem adducunt exemplum Paschalis agni in vetere lege, cuius nullam partem in crastinum reseruari oportuit, quemadmodum nec Mannæ: placet illustrem & tritum illum Cyrilli Alexandrini locum recitare. Eius verba sic habent: Audio quod dicant mysticã benedictionem, si ex ea remanserint in sequentem diem reliquiæ, ad sanctificationem inutilem esse. Sed insaniunt hæc dicentes. Non enim alius fit Christus, neq; sanctum eius corpus immutabitur: sed virtus benedictionis, & viuifica gratia manet in illo. *Ex hac sententia animaduertimus, Cyrillum nostrorum in hoc articulo aduersariorum errorem nihil aliud esse, quàm meram insaniam statuere. Corpus Christi, inquit, quod ille mysticam benedictionem appellat, quandoquidem sanctissimum est mysterium consecratione confectum, semel consecratum non immutatur, sed virtus benedictionis & viuifica gratia (quibus verbis *carnem a verbo assumptam intelligit) manet in hoc sacramento, etiam quando reseruatur: *quousq; nimirum externæ formæ manent incorruptæ.*

*Caloyrius inuitem. lib. citat mus par. 476.

*Falsum: Invitiosa & captiosa interpretatione situm.

Episcopus Sarisburiensis.

VEritas nullis conuiciorum, contumeliarúmq; tragœdijs perturbatur. Nos ipsi a catholica Dei ecclesia minimè dissociauimus atq; disiunximus, pernicioſum quidem eorum hominum cœtum ac societatum fugimus, qui Dei ecclesiam in speluncam latronum conuerterunt: quorum vt vitaremus consuetudinem Deus ipse diserte mandauit. Sic enim Deus Opt. Max. iubet, *Exite ex ea populo mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.* Apocal. 18.

Reseruationis autem mentio alieno loco conglutinata est, nec quicquam ad hanc causam pertinet. Quanquam nisi hanc Hardingus captasset digressionem, omnem hunc articulum sine cuiusquam doctoris appellatione concluſisset. Reseruatum olim quidem in quibusdam ecclesijs fuisse sacramentum fateor: non tamen, quò diuina veneratione afficeretur, sed quò a populo in sacra communione sumeretur. Eam verò consuetudinem Origenes ex alijs pijs patribus improbare videtur. Sic enim scribit: *Dominus panem, quem discipulis dabat, non distulit, nec seruari iussit in crastinum.* Orig. in Leuit. hom. 5.

Quòd autem ad huius articuli summam attinet, nullum Cyrillus

verbum habet,neq; de corporali præſentia,neq; de formis,neq; de accidentibus,neq; de micis,neq; de quantitatibus,aut qualitatibus, neq; de corruptione,neq; de acceſſione corporis Chriſti,neq; de manſione diſceſſionéue eiuſdem, aut omnino de quouis eiuſmodi Hardingiano myſterio. Quare noſtram defenſionem hic ſanctiſſimus pater nec reprehendit,nec vllam nobis inſaniam obijcit, quemadmodum Hardingus fingit. Eum verò iterum atq; iterum inſanum, ſi reuiuiſceret, iudicaret, qui tam inſanè illius verba ad ſententiã tam inſanam torqueret.

De ſacramenti autem reſeruatione, cuius Cyrillus meminit, ſic res habet. Contigit nonnunquam vt poſtquam populus ſacra myſteria percepiſſet, quædam particulæ ſacramenti intactæ relinquerentur. Eas autem ſancti patres, qui illo tempore extiterunt, ad vſum profanũ minimè duxerunt eſſe conferendas: verùm in proximum potiùs diem reſeruandas eſſe iudicarunt, quas in communione populus acciperet. Nondum enim priuata Miſſa vel cognita in omni eccleſia Dei per vniuerſum terrarum orbem fuerat.

Monachi Meſſaliani fremere cœperunt,& dicere, ſacramentum non poſſe tam diu ſanctum durare. Cyrillus reſpondet, non carnem quam de virgine Chriſtus ſumpſit incluſam in ſacramento remanere, quemadmodum Hardingus falſiſſimè ſcribit, ſed Chriſti inſtitutionem, myſticámq; benedictionem, quam gratiam viuificam vocat, manere ſaluam: idq; ea ratione comprobat, quandoquidem ſacramenta omnia ſuam integram vim atq; efficacitatem non a ſe, ſed a Chriſto duntaxat hauriunt. Quare cum Chriſtus vnus ſit,ſempérq; maneat ab omni mutatione vacuus, gratia etiam,quam in nobis Chriſtus per ſacramenta ſua efficit atq; exercet, vna ſemper remaneat eſt neceſſe. Quemadmodum verò in aqua baptiſmi nulla,niſi tum quando adhibetur,vis ineſt: ſic nullam panis Euchariſticus efficientiam habet, niſi quando ſumitur.

Viuifica autem gratia in altero ſacramento perinde oſtenditur,atque in altero. Ambroſius habet: *Aqua baptiſmatis habet gratiam Dei, & præſentiam Trinitatis.* In Niceno etiam Concilio ſic habetur: *Cogita aquas plenas ignis cæleſtis.* Hæc verò gratia non ad vnam duntaxat alterámue horam, ſed in perpetuum durat. Sic enim Auguſtinus ſcribit: *Arca teſtamenti quamuis ab hoſtibus capta, virtutem tamen ſuæ ſanctificationis non amiſit.* Non tamen Hardingum proinde vel exiſtimare, vel dicere oportet hanc gratiam re & ſubſtantia in alterutro ſacramento incluſam contineri. Bonauentura ait: *Non eſt aliquo modo dicendũ, quòd gratia continetur in ſacramentis eſſentialiter, tanquam aqua in vaſe. Hoc enim dicere, eſt erroneum. Sed dicuntur continere gratiam, quia eam ſignificant.*

Ambro. de ſacram. li. 1. ca. 5.

πλήρη τῦ θείυ πυρὸς νόει τὰ ὕδατα.

Auguſt. contra Gauden. lib. 3.

In 4. ſenten. diſt. 1. quæ. 3.

Hîc ea, quam Hardingus tueri videtur, ſententia erroris arguitur: noſtráq; contrà defenſio, tanquam vera & catholica ſtabilitur, *Quòd ſacramenta continere gratiam dicantur, quia eam ſignificant.* Denique ſic ſcribit: *Gratia eſt in animis, non in ſignis viſibilibus.*

FINIS.

De

NVM MVS &c.

ARTICVLVS VIGESIMVS TERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl murem, aliúmue vermiculum, aut bestiam Christi corpus comedere: ita enim aliqui ex aduersarijs nostris affirmarunt atque docuerunt.

Hardingus. 1. Sectio.

Quòd hanc Iuellus indignissimam assertionem quibusdam tantùm aduersarijs suis attribuit, in eo doctrinam minimè esse publicè traditam atque receptam confiteri videtur. Idem de proximo articulo statuere licet. Iam verò si a quibusdam tantùm defensa sit, neque ab omnibus generaliter tradita, tanquam vera doctrina Christianis hominibus credenda: quî tum secum ipse consentit, quando post suam articulorum omnium recitationem, illos vniuersos, nullo excepto, nostræ religionis summa mysteria maximasq; claues esse dixit. Nam si id verum esset, quod est pro maxima parte falsum, tum articulus iste ab vniuersis defensus traditusq; fuisset. Summa enim & maxima religionis catholicæ capita non priuatim sunt a paucis, sed vniuersim ab omnibus proposita.

[1] Hac ratione præcipua Hardingianæ catholicæ religionis capita in dubium vocari possunt.

Episcopus Sarisburiensis.

CAtholicos Hardingo magistros minùs probari suos, dictuq; nunc ei falsum videri, murem Christi corpus edere, ex his intelligi potest. Quare hanc religionis suæ partem *vilem atque indignam assertionem* appellat. Verùm si ista doctorum Hardingianorum assertio, vilis ita indignáque sit, tum viles atq; turpes fuerint ij, qui eã primi inuenerũt, est necesse. Quanquam non sanè video, quemadmodum eam, in qua

natus atq; educatus eſt, religionem tam facilè excutere atq; abijcere, ſuóſq; collegas indigniſſimi ac turpiſſimi ſceleris damnare poſſit, quin in iuſtam hominum reprehenſionem incurrat.

Vna tamen egregia defenſione vti videtur, quòd iſtuc religionis ſuæ caput nũquam eſſet communi totius eccleſiæ conſenſu approbatum, & pro catholico habitum. Proinde ait *Hanc non eſſe religionis ſuæ clauem.* Si cæteras cunctas ſuæ religionis partes ad hanc normã exigere voluerit Hardingus, admodũ profectò paucas pro catholicis comprobatas fore ſuſpicor. Verùm huius προβλήματος primi authores atque vindices principem ſemper hanc eſſe clauem iudicarunt, ſine qua reliqua ipſorum doctrina conſiſtere non poſſet. Tamen nec minùs aut eruditione cumulati, aut religione catholici, aut in eadem conſtantes vnquam habiti ſunt, quàm noſter Hardingus.

Veteres certè quidem illi ſanctitate clariſſimi patres, Ambroſius, Auguſtinus, Hieronymus, Chryſoſtomus, inauditam hanc doctrinam nunquam vel auditione acceperunt: ſiq; accepiſſent, eam nunquam vel pro claue, vel pro ſera ſuæ religionis habuiſſent, ſed illos potiùs concludendos tanquam furioſos iudicaſſent, qui aut eam defenderent & perſuaderent, quemadmodum innumeri fecerunt, aut de ea omnino dubitarent, quemadmodum facit Hardingus. Iam ergo, a quibus hæc doctrina propugnata fuerit videamus: ex quo num catholica habita ſit, nécne, facilè conſtabit. Primùm autem teſtor atq; profiteor, horum hominum hac in cauſa orationem ita eſſe blaſphemam & ſceleratè turpem, vt propter eam, qua Chriſti glorioſum corpus colo, reuerentiam, quæ ab illis dicuntur neq; audire, neq; referre poſſim, quin totus cohorream.

Thom. par. 3. de Euchariſt. quæ. 79. art. 3.

Primùm Thomas Aquinas ſic ſcribit: *Quidam dixerunt, quòd cùm primùm ſacramentum ſumitur a mure, vel a cane, deſinit ibi eſſe corpus, & ſanguis Chriſti: ſed hoc derogat veritati huius ſacramenti.* His verbis Hardingi ſententia, tanquam & veritati inimica, & ſacramento iniurioſa damnatur.

Non debet in dubium vocare Hardingus, hic doctor catholicúſne fuerit, an minùs. Chriſtus enim ei dixit per viſum in ſomnio, *Bene ſcripſiſti de me Thoma.* Inde verò appellatus eſt, *Doctor Angelicus*, quòd eruditione ac iudicio cæteris omnibus doctoribus tanto interuallo præcurreret, & catholicus inprimis videretur. In Arelatenſi Concilio ſic habetur: *Qui non bene cuſtodierit ſacrificium, & mus vel aliquod animal comederit illud, quadraginta dies pœniteat.* Ioannes de Burgo ait? *Mus comedens hoſtiam, ſuſcipit corpus Chriſti.* Alexander Haleſius habet: *Quidam dicunt vbicunq; ponantur ſpecies, ſiue in mundo loco, ſiue in immundo, ſiue in ventre muris, ibi eſt corpus Chriſti. Et in hoc non derogatur corpori Chriſti, nec ſacramento.* Iterum habet: *Si canis, vel porcus deglutiret hoſtiam conſecratam integram, non video, quare corpus Domini non ſimul trayceretur in ventrem canis, vel porci.* Gerſon ſcribit: *Brutum ſumit corpus Chriſti per accidens, quia ſumit illud, in quo eſt.*

Con. Arelaten. 3. can. 6.
Ioan. de Burgo de cuſtodia Eucha. cap. 10.
Alexan. par. 4. quæ. 45. m. 1.
Gerſon contra Floret. lib. 4.

Bonauenturæ verò contraria ſententia multò magis probatur, vtpote

quæ

quæ & honeſtati, & rationi magis conueniat. Sic enim ait: *Hæc opinio eſt honeſtior & rationabilior.* Petrus Lombardus Catholicarum omnium ſententiarum magiſter, homo vnus, qui aliorum ſe omnium doctorem fore profitetur, quando ad hanc cauſam accedit, hæret totus ac titubat, nec ſe docere ipſe poteſt. Sic enim de re iſta ſcribit: *Quid igitur ſumit mus, vel quid manducat?* Reſpondet Lombardus: *Deus nouit.* Tamen ita ſtatuit ad extremum, *Sanè dici poteſt, quòd corpus Chriſti a brutis animalibus non ſumitur.* Verùm iſta ſententia reuocatur, & partũ catholica iudicatur. Magna enim Facultas illa Pariſienſis ſic de ea iudicium interpoſuit: *Hîc magiſter non tenetur.*

Bonauen. in 4. ſent. diſt. 13. q. 1. c.

4. ſenten. diſt. 13.

Quare quicquid Hardingus contrà ſenſerit, hactenus ſummè catholica hæc doctrina videtur.

De occaſionibus autem, quæ in hac re incidere poſſunt, Antoninus Archiepiſcopus Florentinus ſic ſcribit: *Simus, aut aliud animal propter negligentiam cuſtodiam ſpecies ſacramenti comederit, ille per cuius negligentiam hoc accidit, debet quadraginta diebus pœnitere. Et debet mus capi, ſi poteſt, & comburi, & cinis iuxta altare reponi. Sed Petrus de Palude dicit, quòd mus exenterari debet (& mus quidem comburi, & cinis in piſcinam proïci) pars autem hoſtiæ, ſi homo eam horret ſumere, debet in tabernaculo reuerenter poni, & tamdiu ibi dimitti, quouſq; naturaliter conſumetur. Ipſa autem hoſtia nequaquam debet in piſcinam proïci: ſicut fecit quidam ſacerdos, de muſca reperta poſt conſecrationem in calice. Et ſi quidẽ homo eſſet tanti feruoris, quòd huiuſmodi non horreret, ſed ſumeret, cõmendandus eſſet, ſi tamen eſſet ieiunus. Sic B. Hugo Cluniacenſis cõmendauit Goderanum ſumendo portiunculas hoſtiæ, quas leproſus cum viliſſimo ſputo euomuerat, dicens craticulam Laurentij fuiſſe tolerabiliorem.* Hactenus Antoninus.

Antoninus de defectib. Miſſ. 3. par. Sum. 3.

Atq; vt iſta omnia probabilia magis videantur, hoc illi tanquam catholicum axioma tenent, *Corpus Chriſti poteſt euomi.*

De conſe. diſt. 2. Si quis. In gloſa.

Hîc iterum teſtor, ipſam horum verborum blaſphemam impudentiam, atq; turpiſſimã fœditatem pio pectori intolerandam videri. Neq; verò hanc iniucundam & inſuauiſſimam orationem adhibuiſſem, niſi neceſſarium eſſe duxiſſem, vt omnes, quàm miſerè atq; indignè populo impoſitum fuerit, intelligerent.

Hæc ſententia propagata defenſaq; fuit in ſcholis, in eccleſijs, a ſcholaſticis doctoribus, a Canoniſtis, a prædicatoribus, ab epiſcopis, a generalibus Concilijs, deniq; ab eo adeo, qui caſtellum & *fortalitium* fidei conſcripſit. Non tamen Hardingus veritus eſt dicere, *Eam eſſe vilem turpemq; aſſertionem*, nec vnquam pro catholica habitam fuiſſe.

Fortalitium fidei. lib. 3.

Hi ſunt illi ſuæ tranſſubſtantiationis fœtus. Quemadmodum enim Ixion cum nube, quam ſibi Iunonem eſſe perſuaſerat, congrediens, ex ea Centauros, monſtra quædam partim ex homine, partim ex equo conflata, genuit: ſic hi homines pro ſacroſanctis Dei myſterijs, cum ſuo lumine & obſcuris phantaſmatis commercium habentes nouas ſuas religionis ac horrendas informéſq; ſpecies procrearunt, & cogitatu turpes, & aſpectu prodigioſas.

Hardingus. 2. Sectio.

*QVod ad huiusce articuli materiam attinet, quicquid vel mus, vel vermis, vel quæuis bestia comedit, Christi corpus, quod nunc impatibile atque immortale est, nullam aut violentiam, aut iniuriam, aut indignitatem patitur. Quod verò vel roditur, vel mordetur, vel editur a verme aut bestia, siue sit substantia panis, quemadmodum sensibus apparet, & a Catholicis negatur, *quandoquidem ea consecrationis vi tollitur: siue externa tantùm sacramenti forma, quemadmodum multi defendunt, *quæ sola etiam frangitur, & manditur a sumente, Accidentibus miraculo subsistentibus sine subiecto: in huiusmodi occasionibus, quæ contra scopum & fidem, propter quem sacramentum institutum & seruatum est, incidunt, nõ debet nobis incredibile videri, Dei potentia considerata, Deum corpus suum illis externis formis surripere, atq; permittere, vt "vel panis natura reuertatur, qualis ante consecrationem fuit, vel vt accidentia vires & effecta substantiæ panis suppleant: quemadmodum virgæ naturam, quæ fuerat in serpentem mutata, redire ad id quod priùs fuit præcepit, cum eam Deus ijs vsibus inseruire amplius nollet, quibus ab ea destinata fuerat.*

*Falsum: panis enim remanet: quemadmodũ ex antiquis catholicisq; patribus constat.

* Falsum: id quod luculẽtè in decimo articulo euicimus.

'Hardingianæ disciplinæ firmitudo.

"Cyprianus neq; de muribus, neque de bestijs meminit.

'Grauissima Cypriani authoritas ad hanc expendendam & iudicandam causam magnum momentum affert, & quasi lanci pondus imponit, qui in sermone De lapsis, *miracula quædam narrat, quibus Christi corpus se subduxisse nonnullis ostendit, qui idolorum sacrificijs contaminati, ad communionem per summam audaciam accederent, antequam legitima panitentia defuncti essent. Quidam (vt refert) putans se tenere sanctum illud corpus, quod cum alijs sumpserat, apertis manibus cinerem se ferre inuenit. Inde Cyprianus ait:* Documento vnius ostensum est, Dominum recedere, cum negatur. *Neque impium, neque illius sancti mysterij maiestate indignum est, si Dominicum corpus similiter recedere censeamus, quando huiusmodi aliqua negligentia, aut indignitas, aut profanatio contingit.*

Episcopus Sarisburiensis.

HVi, quas artes adhibent isti, vt huic deplorato incõmodo medeantur? Innocentius non esse consultissimum duxit, vt *Murem Christi corpus edere in sacramento* diceret: sed potiùs adducitur, vt dicat, Christum quando venientem murem animaduertit, fuga sibi cõsulere, & sacramentum deserere. Huius doctoris sententiam Hardingus omnibus, quæ feruntur, reliquis anteponit, & rationi coniunctissimã esse iudicat.

Iunocen. 3. de officio Miss. cap. 11.

Quid ergo comedit mus? Panis quidem esse non potest, quandoquidem panem, vt aiunt, consecratio sustulit. Reliquũ est, vt mus formis & accidentibus panis necessariò vescatur. Quanquam hoc mirificum vescendi genus videatur. Sed nihil Hardingo nouum esse potest. At species & accidentia nutrire nequeunt: quid ergo esse dicemus, quo mus nutritur? Fortè, inquit Hardingus, *Deus miraculo permittit, vt panis reuerta-*

reuertatur ad nutriendum murem: Aut si istuc non sufficiat, deinde ait: *Fortè Deus alio miraculo, & virtute sua immensa ipsis accidentibus panis vim tribuit nutriendi, & augendæ substantiæ, quasi panis esset.* Adeo isti homines præclaram viam excogitarũt pascendorum miraculis murum.

Thomas Aquinas scribit, si quis fortè plus æquo vini consecrati hauserit, licèt ipsa vini substantia perierit, ipsis tamen accidentibus tẽtari posse, atque ita forsan inebriari miraculo. Thomas in 1. Corin. 11.

Hîc autem Hardingum coniecturis duntaxat quibusdam niti, nec explorati aliquid, quod respondeat, habere perspicimus. Ex quo eius incertam & dubiam esse sententiam constat. Quare quicquid ille dicat, non magna verbis fides adhibenda, nec eius sententia pro catholica habenda est.

B. Cyprianus, cuius hîc meminit, nullum vel de formis, vel de accidentibus verbum facit: neque murem Christi corpus deuorare posse confirmat: neque Christum aufugere, & sacramentum derelinquere scribit: neque remigrare panis substantiam, aut accidentibus insitam esse nutriendi facultatem defendit: neque vllum huiusmodi portentum fingit. Tantùm ait, *Illud miraculum improbo illi homini documento fuisse, diuinam gratiam perfidiæ & idololatriæ suæ ergô ipsum sic deseruisse, quemadmodum sacramẽtum ex eius manibus euanuisset.* Itaq; nihil iste locus ad causam Hardingianam omnino facit. Verùm scitè admodum fecit, vt in hoc articulo Cypriani nomen ita vsurparet, quemadmodum in superiore Cyrillum adhibuerat, ne quem fortè articulum sine doctore præterijsse videretur. E Cypriani verbis illud quidem præcipuè colligitur impios non percipere corpus Christi. Quod cum verissimum est, tum vniuersam Hardingianæ defensionis constructionem euertit. Cyprian. serm. 5. de lapsis.

Iam verò, Christiane Lector, vt quàm doctores Hardingiani inter se egregiè consentiant perspicias: quanquam ex ijs permulti dicant & pro certissimo defendant, murem Christi corpus ipsum comedere posse, & totum Christum Deum atque hominem in ventrem transmittere: quidam tamen eorum contrà statuunt, & verissimum etiam esse contendunt, hominem Christianum, quatumuis fidelem & pium, tamen Christi corpus in ventrem sumere nullo modo posse. Sic enim scribunt: *Certum est, quòd quàm citò species teruntur dentibus, tam citò in cœlum rapitur corpus Christi.* Neque vt Hardingus, *fortè*, ait, sed *certum est*, & minimè dubium, ideoq; catholicum. De Cons. dist. 2. Tribus gradib. in glossa.

Præterea Hugo Cardinalis, summus quidam scholasticus doctor, quocum Hardingus non potest iusto sacramento contendere, sic habet: *Quando in manibus sacramẽtum tenes, corporaliter tecum est Christus: quando ore suscipis, corporaliter tecum est, postquam autem corporalis sensus in percipiendo deficit, deinceps corporalis præsentia quærenda non est.* Itaq; murem posse Christi corpus in ventrem traijcere fatentur, hominem verò posse negant. Ea huius est disciplinæ certa constansq; ratio. Hugo de Sacram. lib. 1. par. 8. ca. 13. Bonauen. in 4. Senten. dist. 13. quæst. 2. Durand. lib. 4.

Verùm, vt concludamus, & certi aliquid in hac incerta dubiaq; causa statuamus, illud inprimis tenendum est, quod Augustinus docet, multùm inter corpus Christi, & sacramentum interesse. Sacra-

mentum enim corrumpitur: Christi corpus glorioſum eſt, & corruptionis expers: ſacramentum in terra eſt: Christi corpus in cœlo eſt: Sacramentum ore corporis ſumitur: Christi corpus ſola fide, quæ mentis os eſt percipitur. Qui hoc diſcrimen ignorat, ſacramenti cuiuſque vim ignorat.

Vt iſta nunc ad præſentem cauſam accommodemus, mus, aut quæuis beſtia panis ſubſtantiam, quæ eſt externa corruptibiliſq; ſacramenti natura, corrodere poteſt: ipſum verò Chriſti corpus, quod in cœlo eſt, non alia ratione, quàm ſola fide ſumitur.

Auguſt. Confeſſion. lib. 7. cap. 10.

Auguſtinus in Chriſti perſona ſic loquitur: *Ego ſum cibus grandium: creſce, & manducabis me.* Rurſus: *Hoc eſt manducare illam eſcam, & illum potum bibere, in Chriſto manere, & Chriſtum manentem in ſe habere.*

Augu. in Ioan. tracta. 26.

Chryſoſtomus habet: *Magnus iſte panis replet mentem, non ventrem: iſte panis & noſter eſt & Angelorum.* Vt Angeli eum percipiunt, ita nos percipimus.

Chryſoſto. ex varijs locis in Matth. hom. 9.

Deniq; ſic ſcribit Hilarius: *Panis qui deſcendit de cœlo, non niſi ab eo accipitur, qui Dominum habet, & Chriſti membrum eſt.*

Hilarius de Trinita. lib. 8.

Hanc vnicam veteres ſanctiq; patres Chriſti veſcẽdi rationem eſſe ſentiunt: in qua murum, expertium rationis animantium, & hominum vitijs nefarijs coopertorum, qui quibuſuis brutis animantibus deteriores ſunt, nullæ partes exiſtunt. Si verò hi ſanctiſſimi patres reuiuiſcerent, profectò Hardingo, ſuiſq; collegis dicerent,

O curui in terras animi, & cœleſtium inanes.

DE

FINIS.

DE INDIVIDVO VAGO.

ARTICVLVS VIGESIMVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL quando Christus dixit, *Hoc est corpus meum*, pronomen, *Hoc*, non panem, sed *Indiuiduum vagum* demonstrare, vt aliqui eorum affirmant.

Hardingus.

QVicquid tandem, Hoc, *in his Christi verbis opinione tua demonstret, Iuelle, rectè sentientes Christiani homines (qui diuino munere amorem veritatis acceperunt, non efficaciam deceptionis, vt mendacio crederẽt) sibi certissimè persuadent, in hoc sacramento post consecrationem verum adesse Christi corpus, ipsius adeò verborum authoritate subnixi*, Hoc est corpus meum. *Qui vestram hac in re Geneuensem doctrinam sequuntur, eo decepti, quod doceris*, Hoc, *panem designare, aliisq; innumeris falsis in fraudem inducti pro vero Christi corpore in hoc sacramẽto, si legitimè administretur, præsente, nihil accipient in vestra communione nisi nudam panis buccellam, ne teruntio dignam. Quod autem attinet ad illud tuum*, Aliqui affirmant, *qui*, Hoc, *indiuiduum vagum demonstrare contendunt, primùm disce quid illi sentiant, si q; prauè sentiant, eos tu, vt libitum erit, tractato: eo nos quidem omnino non grauabimur. Quemadmodum pronomen*, Hoc, *in illis Christi verbis sumendum sit, & quid demonstret, nos intelligimus,* " *qui hanc rem & doctiùs, & certiùs, & veriùs tractauimus, quàm Lutherus, quàm Zuinglius, quàm Caluinus, quàm Cranmerus, quàm Petrus Martyr, deniq; quàm quisquam ex illorum posteris.*

1. Thes. 2.

Geneuensis communionis fructus.

" Hardingi præclara de se opinio.

Episcopus Sarisburiensis.

IN hoc articulo bilis quidem nonnihil Hardingus euomuit in eos, quos illi Geneuenses appellare collibuit: & suam magnopere scientiam, id quod docti minùs sæpe solent, cum aliorum contumelia atque despectione venditat: atque ad extremum de re nihil omnino explicat, fere tamen

nullus ſcrupulus eſt, qui doctiſſimum quemque ſuarum partium magis conturbet atque cruciet, quàm hic vnus. Nam vt ſuum Tranſſubſtantiationis commentum ad tempus valere fingamus, ſi dixerint, *Chriſtum hoc pronomine, Hoc, panem demonſtraſſe, quem manibus tenebat*, tum ex eo conſequatur eſt neceſſe, ipſam panis ſubſtantiam verum fuiſſe Chriſti corpus. Hoc enim poſito eam eſſe verborum ſententiam, atque ſenſum oportet.

Si dixerint, Chriſtum eodem pronomine *Panis accidentia ac ſpecies demonſtraſſe*, tum illa panis accidentia & ſpecies Chriſti corpus fuiſſe conſequetur. Ita verò accidens eſſet ſubſtantia: qui quidem error multò eſſet deterior atque abſurdior, quàm ſuperior. Si pronomen hoc, *Ipſum Chriſti corpus ſignificare* dixerint, tum horum verborum, *Hoc eſt corpus meum*, hic ſenſus erit, *Corpus meum eſt corpus meum.* *Hoc autem*, inquit Holcotus, *inane dictu eſſet, atque ineptum.* Deinde, ſi hæc interpretatio conſtaret, Chriſti corpus antè adeſſet, quàm verba conſecrationis pronunciarentur: atque ita conſecratio nihil valeret, aut potiùs conſecratio conſecrationi præcurreret, atque ita conſecratio ſine conſecratione fieret.

Holcot. in 4. Sent. quæſt. 3.

His verbis non ita multis omnem ſuam religionem extruxerunt. Hæc ſunt totius fundamenta. Quare hunc locum Hardingus ita leuiter, & quaſi faſtidioſè præterire minimè debuit. Alioquin enim cum hæc tanta ſit mutatio, quantam fingunt, nec quid mutetur, nec ex qua re Chriſti corpus præſens fiat, certò ſciemus.

Neq; verò cauſæ aliquid erat, quamobrem adeo Hardingus Geneuenſibus hoc nomine ſuccenſeret. Satis quippe nouit recens iſtuc *individui vagi* portentum, nullam eſſe Geneuenſis diſciplinę particulam.

Verùm vt quàm miſerè doctiſſimi quiq; Hardingianarum partium magiſtri in hac cauſa hæſerint atque laborarint, paucis exponamus, primùm Gerſon ſic ſcribit: *Dicendum eſt, quòd, Hoc, demonſtrat ſubſtantiam panis:* Ex hoc doctore ſubſtantiam panis eſſe Chriſti corpus conſtat.

Gerſon contra Floret. lib. 4.

Occamus ait: *Hoc refertur ad corpus Chriſti:* Ex hoc doctore, Corpus Chriſti eſſe corpus Chriſti conſequitur.

Occam. in 4. Senten diſt. 13

Petrus autem Alliacenſes habet: *Hoc, demonſtrat corpus Chriſti: alioqui falſa eſt propoſitio.*

Petrus Alliacen. in 4. Senten. diſt. 13. quæſt. 5.

Thomas Aquinas argutè atque ſubtiliter cauſam explicat hoc modo: *Hoc, id eſt, hoc contentum ſub iſtis ſpeciebus, eſt corpus meum.*

Thomas in 4. Senten. diſt. 8. arti. 16.

Verùm iſtæ omnes interpretationes nonnihil difficultatis oſtendere videntur: ex his enim colligi poſſet, panem tranſſubſtantiari, atque, vt illi fingunt, Chriſti corpus antè verba conſecrationis præſens fieri.

Quare Ioannes de Burgo diſiunctiuam induxit, vt huic abſurdo ſuccurreret, iſto modo: *Hoc ſub hac ſpecie præſens, vel de propinquo futurum, eſt corpus meum.*

Ioan. de Burgo. de forma verbor. requiſita. &c. ca. 4.

Horum omnium Doctorum ſententiis, Chriſti verborum non alius ſenſus erit, quàm hic, Corpus meum eſt, aut erit corpus meum. Quæ quidem

quidem interpretatio ab Holcoto tanquam puerilis, inanis, phantastica, atque inepta reprehenditur. Quare ipse Holcotus ait: *Hoc significat quiddam vtriq; termino commune: & termino, a quo, & termino, ad quem*: quid autem illud commune sit, non facilè suspicari licet. Holcot. in 4. Senten. quæ. 3. Holcot. eodem loco.

Doctor Durandus cum has omnes ἀπορίας atq; difficultates animo præuideret, nec quemadmodum se explicare posset, animaduerteret, ad extremum sic statuit: *Super hoc dicunt quidam, quòd per pronomen, Hoc, nihil significatur: sed illud materialiter ponitur.* Durandus li. 4.

Ex hoc autem alia ostenditur dubitatio cæteris omnibus infestior. Etenim si pronomen, *Hoc*, nihil omnino demonstret, quam tum ad efficiendam consecrationem vim habet?

Innocentius hasce omnes dissidentium doctorum discrepantes sententias diligenter expendens, Christum non his verbis *Hoc est corpus meum:* sed præcedente benedictione sacramentũ consecrasse contẽdit. Innocen. 3. de offi. Miss. par. 3. cap. 6. & cã. 14.

Similiter Ioannes Scotus de hac causa scribere coactus est: *Illa propositio, hoc est corpus meum, non est consecratiua, nec vt vera, nec vt falsa: sed vt est propositio neutra.* Scotus in 4. Senten. dist. 8. quæst. 3.

Quæ quanquam ita sunt, tamen Stephanus Gardinerus istorum doctorum non magni æstimans authoritatem, in primo suo de sacramento libro, quem diabolicam sophisticam inscripsit, sic habet: *Christus perspicuè loquutus est, cum diceret, hoc est corpus meum, demonstrãs panẽ.* Quæ postrema si vera sit sententia, siq; pronomen, *Hoc*, illum ipsum cibarium panem demonstraret, quem Christus manu tenebat, tum verò ille idem cibarius panis reipsa & verè corpus Christi fuit, modò Hardingiana sibi disciplina constet. Sin autem pronomen, *Hoc*, eum, quem Christus accepit, communem panem minimè designaret, tum ille communis panis in corporis Christi substantiam mutatus non est.

Ita nimirũ summus quisq; illius sectæ author in hac causa attonitus quodammodo hæret, & sua quadam ac solitaria via cursat, nec quid omnino statuat, intelligit.

Hardingus autem satis se officio functũ esse putauit, si quidem paulò audaciùs, & quasi Thrasonicè concluderet, hoc pacto: *Quemadmodum pronomen*, Hoc, *sumendum sit, & quid demonstret, nos intelligimus, qui & doctiùs, & certiùs, & veriùs hanc causam egimus, quàm Lutherus, Zuinglius, Caluinus, Cranmerus, Petrus Martyr, vel horum posteri.* Si quidem Hardingus suiq; collegæ tãtam rerum scientiam consequuti sint, quantam hîc sibi assumere videtur, habet quod Deo gratias maiores agat: quicquid habet, certè accepit. Faxit Deus, vt eo rectè & piè vtatur.

Videri iam vult Hardingus nescire, quinam ij sint, qui nobis istuc *Indiuidui vagi* monstrum obtrudere conentur. Quare ait, *Si prauè sentiunt, eos, vt lubet, tractato.* Etsi non ita profectò harum rerum rudis esse potest, ac præ se fert. Quanquam enim non ita fortè magnam habeat doctrinæ notitiam, doctorem tamen omnino noscat esse necesse: illum nempe dico, a quo luculentam materiam, integras interdum paginas, ad libri sui constructionem est mutuatus. D. Steph. Gardiner.

Is autem, etsi Christum pronomine, *Hoc*, panem demonstrasse fuerat aliquando persuasus, postea tamen illud totum repudiauit, suamq; penitus mutauit sententiam, satiusq; esse duxit, vt Christum eo pronomine, non panem, quem tenebat, sed *vagum duntaxat individuum* designasse diceret. Illud autem, vt Lectori suo certiùs constaret, appellat *individuum in genere, individuum entis, vnum substantiæ, vnum entis, individuum insignitum, individuum individui*. Hoc ille figmentum ita iactat atque vrget, ac si Christi verba nullam paterentur aliam interpretationem.

Mar. Antoni. Constantius.

Sic ergo Christum dicentem facit: *Hoc quod me manu tenere cernitis, non est duo: sed vnum aliquid certum est. Quid autem certi sit, nescio: panem modò non esse, scio.*

Ita quasdam insulsissimas futilitates consectari, & peregrinas ac prodigiosas loquendi formulas, quales prisci doctores nescierunt, excogitare atque introducere coguntur, ne ingenuè & apertè dicant, quemadmodum doctissimus Tertullianus dixit: *Hoc est corpus meum, hoc est figura corporis mei:* vel vt in decretis ipsorũ scribitur: *Vocatur corpus Christi, id est, significat corpus Christi.*

Tertull. contra Marcion. lib. 4. De conse. dist. 2. Hoc est in glossa.

Hieronymus ait: *Tam diu quærunt hæretici noua veteribus adiungere, & eadem recentioribus immutare, donec eos & sensus humanus, & verba deficiant.*

Hieronym. in Esai. lib. 2. ca. 5.

Hîc autem obseruabis, Lector, in omni hoc Articulo nullum esse ab Hardingo appellatum, nec veterem, nec recẽtem doctorem. Causa ea fuit, quòd veterem quidem, quem citaret, neminem reperiret: recentium verò ipsum etiam puderet.

NVM

FINIS.

NVM FORMAE SINT SACRAMENTA.

ARTICVLVS VIGESIMVS QVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL accidentia, aut formas, aut ſpecies panis & vini eſſe corporis & ſanguinis Chriſti ſacramenta: nec ipſum potiùs panem & vinum.

Hardingus. 1. Sectio.

*QVandoquidem omnipotente diuini verbi a ſacerdote in huius ſacramenti conſecratione pronunciati potentia, corpus & ſanguis Chriſti præſentia * realiter fiunt, ſubſtantiaq; panis in * ſubſtãtiam corporis, & vini ſubſtantia in ſubſtantiam ſanguinis mutatur: panis (qui abſumptus eſt igni diuinæ ſubſtantiæ, vt Chryſoſtomus ſcribit, & iam panis ille factus eſt, qui formatus fuit manu ſpiritus ſancti in vtero Virginis, & decoctus eſt igne paſſionis in ara crucis, quemadmodum Ambroſius ait) non poteſt eſſe ſacramẽtum corporis, nec vinum ſanguinis. Neq; verò dicere licet panem & vinum, quæ antè fuerunt, eſſe ſacramenta, quandoquidem panis factus eſt corpus, & vinum ſanguis, neq; iam exiſtunt: ſiq; non exiſtunt, ſacramenta non ſunt. Quare externas panis & vini formas, quæ remanent, eſſe corporis & ſanguinis Chriſti ſacramenta, non ipſum panem & vinum, ipſa rationis ſeu potiùs intelligentiæ conſequentia concluditur, ducta a prima veritate, quæ a Baſilio in epiſtola quadam ad Sozopolitas, inſectante quoſdam, qui veterem Valentini hæreſim renouare conabãtur, vocatur τὸ ἐν διανοίαις ἀκόλουθον. A qua rationis conſequutione, in hac ſacramenti cauſa, multæ rationes ſumi poſſunt, ſi manifeſtæ ſcripturæ deficiunt. Quo quidem argumentandi genere cùm Baſilius, tùm alij complures patres contra hæreticos vſi ſunt, quando manifeſtæ ſcripturæ non ſuppeterẽt.*

* Falſum: Semper aſſumptũ, nunquam probatum.

in Hom. Paſchali.

Dist. 2. Conſ. cap. Omnia.

Dist. 65. in Latino codice.

Episcopus Sarisburiensis.

VMit illud Hardingus, ſuum hoc nouum Tranſſubſtantiationis commentum, omnino ratum eſſe oportere. Itaq; cum panem & vinum penitus interijſſe, nec poſſe quidem eſſe Sacramẽtum finxiſſet, ex eo ſe iure quodam ſuo con-

cludere posse arbitratur, formas atq; species, quæ reliquæ solæ supersunt, sacramentum esse necessariò debere. Hic autem error grauissimo vererum omnium catholicorum ecclesiæ doctorum consensu facilè refellitur. Augustinus habet: *Quod videtis, panis est.* Chrysostomus, Theodoretus, Gelasius, alijq; doctissimi patres perspicuis & disertis verbis veram in sacramento remanere panis viniq; naturam & substantiam confitentur. Quare hæc doctrina fluxo fundamento nititur, nec consistere potest.

Auguſt. ad Infantes.
Chryſoſto. ad Cæſarium.
Gelaſius contra Eutychem.
Theodor. Dialog. 1. & 2.

At Chrysostomus ait: *Panis absumptus est vi diuinæ præsentiæ.* Idipsum etiam Ambrosius statuit, inquit Hardingus. Summæ quidem peruersitatis est, quicquid patrum aliquis, orationis quasi æstu quodam abreptus atq; elatus, dixerit aliquando, hoc arripere, atque ipso dicendi genere celato, ad verborũ momenta violenter trahere & torquere.

De, LL. & Senatuſcon. & Ion. Con. contra.
Cyprian. lib. 2. epiſt. 3.
Chryſoſtom. in epiſt ad Hebr. Hom 16.
Chryſoſtom in Encænijs.
De Conſe. diſt. 2. Quid ſit ſanguis.

Paulus iurisconsultus ait: *In fraudem legis facit, qui saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit.* Cyprianus habet: *Passio Christi est sacrificium, quod offerimus.* Chrysostomus scribit: *Baptisma Christi sanguis eius est.* Rursus habet: *In mysterys sanguis ex Christi latere hauritur.* Gregorius inquit: *Christus iterum in hoc mysterio moritur.*

Non hìc, opinor, Hardingus tam restrictè nobiscum aget, vt ex ipsa horum verborum nuda simpliciq; sentẽtia omnino persuasos esse velit, vel sacrosanctam Eucharistiam esse Christi mortem, vel aquam baptismatis Christi esse sanguinem, vel Christum interim trucidari atque necari, dum sacramẽta procurantur, vel Christi sanguinem eo tempore ex eius latere hauriri atque deriuari, idq; verè ac realiter, & sine figura.

Chryſoſto. ad Cæſarium. In Encænijs.

Huiusmodi ad exaggerandum comparato dicendi genere, Chrysostomus *absumptum esse panem* scripsit: non quòd in sacramento nullus omnino remaneret panis, sed quòd cum Christi morte quæ in eo proponitur atq; repræsentatur, collatus, nihil esse videretur. Alioquin enim apertissimè Chrysostomus panis in sacramento superstitem esse naturam confitetur: *In sacramento manet natura panis.*

Chryſoſtom. in Matth. hom. 51
Chryſoſtom. in 1. Cor. cap 2.
Chryſoſtom. in Matth. hom. 83

Quemadmodum autem, *Panem esse absumptum* ait, ita etiam in eodẽ loco *absumptum esse sacerdotem* scribere videtur. Hæc ipsius sunt verba: *Ne putes, te accipere diuinum corpus ab homine.* Idem etiam de sacramẽto baptismi habet: *Non baptizaris a sacerdote: Deus ipse tenet caput tuũ.*

Hoc pacto sancti patres de sacramentis differentes mentes nostras ab aspectabilibus atq; fluxis elementis, ad rerum cœlestium & æternarum, quæ illis significantur, contemplationem abducere atq; auocare conantur. Propterea Chrysostomus ait, *Mysteria omnia interioribus oculis videnda sunt.* Qui profectò interni oculi nihil caducum atq; externum intuentur.

Ex his Hardingi inanæ argumentationis infirmitas facilè apparebit.

Auguſt. de doctrina Chriſtiana. lib. 3. c. 28

Quòd deinde ait, *Quando scripturis deficimur, ad naturam aliquando confugere nobis, eiusque ductum sequi licere*, verum id quidem est. Quanquam Augustinus ait: *Hæc consuetudo periculosa est.* Hac autem in causa Hardingus neq; scripturis, neq; priscorum patrum testimonijs deficitur. Ex ipsis enim manifestissimis verbis & D. Pauli, & Chrysoſtomi,

stomi,& Augustini,& Theodoreti,& Gelasij, & aliorum frequentium sanctorum patrum Græcorum simul & Latinorum, in sacramento post perfectam consecrationem, veram remanere panis naturam atque substantiam, liquidissimè constat. Iniquus sit Hardingus est necesse, si istis omnibus spretis atque contemptis, ad inanem, nescio quam, rationem confugiendum esse censeat.

Hardingus. 2. Sectio.

Aug epist. ad Bonifa- cium epis- co-

*Quòd autem similitudo quædam esse debet inter sacramentum & rem sacramenti (nisi enim sacramenta similitudinem quandam haberent earum rerum, quarum sunt sacramenta, propriè rectèq; sacramenta dici non possent, vt sacramentũ baptismatis, hoc est externa lotio carnis, similitudinem habet internæ lotionis animæ) neq; tamen vlla hîc similitudo apparet inter formas, quæ remanent, & rem sacramenti: neq; enim illæ consistunt alteræ ex multis granis, alteræ ex vuis, quando ex his non accidentia gignuntur, sed substantia: ad hoc respondere licet satis esse, vt sacramenta hæc similitudinem habeãt corporis & sanguinis Christi, quandoquidem alterum panis similitudinem præ se fert, alterum vini, quam Augustinus * visibilem speciem elementorum vocat.*

cense dist. 2. Hoc est dicimus.

Mirifica similitudo.

* Falsum: Augustinus enim his verbis ipsã panis substantiã intellexit.

Episcopus Sarisburiensis.

QVorsum Hardingus his vanissimis & miserandis ineptijs conflictatur? Augustinus scribit, *Sacramentum eius rei, cuius est sacramentum, similitudinem quandam habere oportere: absq; hac autem similitudine sacramentum non esse sacramentum.*

Aug epist. 23. ad Bonifacium.

Quare suum nunc Hardingus commentum inducit, aitq; formas & species similitudinem corporis Christi continere. At enim bone deus, in qua tandem re similitudinis huius ratio consistit? quidue Christi corpus accidentibus Hardingianis simile habet? Equidem verò ne ipse Hardingus, etsi multa proiecta quadam licentia dicit, verè tamen dicere possit, Christi corpus aut rotundum esse, aut planum, aut album, aut tenue, aut vllo modo eius accidentibus consimile.

Tamen effectuum similitudo quædam inter sacramentum & rem ipsam, cuius est sacramentum, esse debet. Quorum alter sensibus percipitur, corporisque functione perficitur: alter spiritualis est, & mentis actione continetur. Exemplo esse potest sacramentum circuncisionis, cuius externa aspectabilisque amputatio carnis, internam ac spiritualem cordis resectionem designabat. In baptismatis sacramento, externa corporis lauatio internam animæ & spiritualem purgationem significat.

Similiter in ipso sacrosancto Eucharistiæ mysterio, quemadmodum panis corpora nostra naturaliter pascit, ita Christi corpus mentes nostras spiritualiter sustentat. Itaq; pascendi munus vtriq; commune est, in eóq; sacramenti similitudo versatur. Quare Rabanus Maurus habet:

Raban. Maur. lib. 1. cap. 31. *Quia panis corporis cor confirmat, ideo ille congruenter corpus Christi nominatur: Et quia vinum sanguinem operatur in carne, ideo illud refertur ad sanguinem.*

Iam verò si in ista pascendi facultate sua Hardingus accidentia cum Christi corpore conferre voluerit, tum dicat est necesse, nos & accidentibus vesci, & accidentia bibere, & accidentibus nutriri, & accidentibus viuere, quemadmodum noster internus homo Christum comedit, Christum bibit, Christo alitur, & Christo viuit. Cæterôquin enim accidentia sua hac quidem in parte nihil habere cum Christi corpore commune, ac proinde sacramenta dici nullo modo posse fateatur oportet.

At verò, inquit Hardingus, *Accidentia similitudinem panis referunt, & panis, qui fuit, corpus Christi repræsentat.* Alterum hoc est callidum rationis Hardingianæ sophisma: ab accidentibus ad panem, atq; a pane ad corpus Christi concluſum. Atq; ita figmentum figmento, & similitudinem similitudine cumulatam ostendit: sed nec scripturam, nec concilium, nec doctorem, vel Græcum, vel Latinum, vel veterem, vel recentem, quibus ista confirmet, adducit.

Hic autem mirifica quædam apparet naturæ peruersitas. Etenim ex Hardingianis hisce strophis consequitur, vt neque panis significet Christi corpus, quousque panis natura penitus deleta fuerit, & nihil, quod ad significandum valeat, remanserit: nec ista accidentia panem significent, nisi sublato iam priùs pane, qui significetur. Sic nimirum Hardingiani *ductus atq; similitudinis* exitus a nihilo ducitur ad nihilũ, & in nihilum desinit.

Hîc quidem incommodis, quæ cõsequi potuerunt, prospexisse Hardingum oportuit: si enim accidentia panis sacramentum constituant, ex eo necessariò sequitur, vt quandoquidem in vno fragmento panis plura insunt accidentia, sacramenta etiam in vno pane multa, atque ita plura sacramenta in vno sacramento reperiantur. Hoc Innocentius ipse vidit, & proinde quæsiuit: *Cum sint multæ species, quomodo non sunt multa sacramenta?*

Innocent. de officio Miss. cap. 38.

Verùm hanc similitudinem Augustinus visibilem speciem elementorum appellat, quibus verbis, inquit Hardingus, solas species & accidentia panis significauit. Augustini quidem verba vera sunt: Hardingi autem falsa interpretatio est. Hoc enim *Speciei* vocabulo non externas formas atque species Augustinus, vti fingitur, sed veram panis substantiam atque naturam intellexit.

Ambrosius habet: *Ante benedictionem verborum cælestium, alia species nominatur: Post consecrationem corpus Christi significatur.* Quod etiam ex Augustino ipso luculenter in eodem loco constat. Sic enim scribit: *Panis, qui corpus Christi est, suo modo vocatur corpus Christi, cum reuera sit sacramentum corporis Christi &c. vocatur ꝙ, ipsa immolatio carnis Christi, quæ sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio: non rei veritate, sed significante mysterio.*

Ambrosi. de illis qui initia. mysterijs ca. 9. De consec. dist. 2. Hoc est quod dicimus.

Hardingus

Hardingus. 3. Sectio.

QVare formæ panis & vini ſacramẽta ſunt corporis & ſanguinis Chriſti, non modò propter rem, quæ ſignificatur, id eſt, eccleſiæ vnitatem, ſed etiam propter rem, quæ cõtinetur, hoc eſt, verum corpus & ſanguinem Chriſti, de quo veritas ipſa dixit, Panis quem ego dabo, eſt caro mea, pro vita mundi.

Epiſcopus Sarisburienſis.

IN exitu Hardingus non modò repugnante ſcripturarum, & cõciliorum, & doctorum authoritate, ſed etiam omni rationis fuco prorſus deficiente, hoc modo concludit: *Quare formæ panis & vini ſacramenta ſunt corporis & ſanguinis Chriſti.* Ita Hardingus concluſionem abſq; præmiſſis inducit. Hardingi autem opinione non ſatis attendebat Auguſtinus, cum ſacroſanctum myſterium appellaret *ſacramentum panis & vini: formarum potiùs & ſpecierum ſacramẽtum* vocaſſet, ſi hæc interpretatio valeat. Quod etiam Auguſtinus habet, *Accedat verbum ad elemẽtum, & fit ſacramentum:* quibus verbis ex pane ipſo fieri ſacramentum indicat: illam ſententiã ſic potiùs interpretabitur Hardingus: *Accedat verbum ad elementum, aut creaturam panis, & eius accidentia fiunt ſacramentum.* Vinum quidem ipſe Chriſtus, non accidentia aut formas, *ſed fructum,* ſeu, vt Cyprianus appellat, *creaturam vitis* vocat. Panem Cyprianus perfecta conſecratione vocat *Panem ex multorum granorum adunatione congeſtum.* Cyrillus ait: *Credentibus diſcipulis fragmenta panis dedit.* Irenæus ait: *Ex eodem pane ac vino poſt conſecrationem augetur & conſiſtit carnis noſtræ ſubſtantia.*

De fide ad Petrum cap. 19. Augu. in Ioan. tractat. 80.

Matthæ. 26. Cyprian. lib. 2. epiſt. 3. Cyprian. in oration. Dominic.

Hîc Hardingus dicat neceſſe eſt, quod Marcus Conſtantius iam priùs dicere non dubitauit, accidẽntia eſſe fructum vitis: grana itidem & vuas eſſe accidentia: fragmenta panis nihil aliud eſſe, quàm accidentia: corporis noſtri ſubſtantiam accidentibus & ſuſtineri, & augeri, & conſiſtere: ita erunt illorum accidentia, *fuga miſerorum.* Omnia accidentibus & probare & improbare poſſunt: abſque autem accidentibus nihil omnino efficere valent. Deniq;, quemadmodum imperiti chirurgi ſolent, omnibus vulneribus emplaſtrum vnum adhibent.

Cyrill. in Ioan. lib. 4. cap. 24. Irenæus. lib. 5. Ad obiectum 27.

D. Gregorius habet: *O Timothee, depoſitum cuſtodi, deuitans profanas vocum nouitates quia cum laudari hæretici, tanquam de excellenti ingenio, cupiunt, quaſi noua quædam proferunt, quæ in antiquorum patrum libris veteribus non tenentur. Sicq; fit, vt dum videri deſiderant ſapientes, miſeris ſuis auditoribus ſtultitiæ ſemina ſpargant.*

Grego. in Iob. lib. 18. cap. 14.

Equidem verò Hardingus, ſuíq; collegæ, cum ex formis ſacramenta conſtituerunt, tum ex auguſtiſſimis ſacramentis, totáq; Chriſti religione nihil indoctæ ſimplicíque plebi, præter quandam formarum pompam, reliqui fecerunt.

FINIS.

DE OCCVLTANDO ET LATENDO,

ARTICVLVS VIGESIMVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl sacramentum esse signum corporis Christi in eo latenter iacentis.

Hardingus.

* Falsum: Externam enim formam nullus vnquam antiquus pater sacramẽtum appellauit.

EXternam panis formam, quæ * propriè sacramentum est, esse signum corporis Christi fatemur, imò eius corporis, quod sub illa latenter continetur, quodq; Augustinus Carnem Domini forma panis opertam vocat. *Quid autem isto vocabulo, iacentis, significetur nescimus. Quemadmodum fide Dei verbo fundata Christi corpus esse in sacramento intelligimus, sic in eo vel sub eo iacere (quod verbum scommatis loco positum ab eo fuisse suspicor, vt doctrinam catholicam in contemptum adduceret) vel sedere, vel stare, id verò negamus. Etenim iacere, stare, sedere, corporis in loco situm arguunt, iuxta membrorum distinctionem, & loci circunscriptionem, ita vt corporis partes loci partibus apto quodam ordine respondeant. Eo autem modo corpus Christi non est in sacramento, sed tantùm sine circunscriptione, ordine, & habitudine partiũ ad corporis locíue continentis partes. Qui profectò modus existendi omnem humani ingenij captum superat, mirificus, inusitatus, & singularis non naturæ legibus ac limitibus, sed immensa Dei potestate definitus. Deniq; quod Christus in sacramento insit certum est, quonam autem modo insit, nobis quidem ignotum est, Deo soli cognitum est.* In libro sententiarum prosperi.

Episcopus Sarisburiensis.

HVius articuli aditus cum superioris exitu coniunctus est. Adeo nimirum implicitè Hardingianæ falsitates contexuntur. *Panis*, inquit, *externa forma est sacramentum.* Quin autem etiam adiungit, hanc formam, & hunc dicendi modum sibi duntaxat, & suis quibusdam collegis esse peculiarem: a nullis vnquam veteris ecclesiæ doctoribus atq; patribus, vel Græcis, vel Latinis,

Latinis, vel doctis, vel indoctis, vel catholicis, vel hæreticis, uel his, vel illis adhibitam atque vſurpatam.

Hæc Auguſtini verba antè & obiecta, & diluta ſunt. Ille pietate & doctrina ſingularis pater, nec formas, atque accidentia ſacramentum eſſe, nec Chriſti corpus ſub eo realiter latere dixit vnquam: nec in iſto loco verbum adeo vllum de accidentibus fecit. In Artic. 12. ſectione 14.

Verba autem, quæ Hardingo imponunt, ea ſunt, *Forma panis*. Quæ profectò non externas formas atque accidentia ſignificant, quemadmodum ille falſiſſimè interpretatur, ſed veram panis naturam atque ſubſtantiam indicant. Sic Paulus ait: *Chriſtus cum in forma Dei eſſet, formam ſerui accepit.* Quibus ſanè verbis Chriſtum Paulus, & veram Dei ſubſtantiam habuiſſe, & veram hominis naturam ſuſcepiſſe ſcribit. Sic eadem hæc verba Hieronymus interpretatur, quando in perſona Chriſti ſic loquitur: *Declinaui ad eos deſerens regna cælorum, vt cũ eis veſcerer, aſſumpta forma ſerui.* Chriſtum ſibi corpus aſſumpſiſſe e formis & accidentibus conflatum, in quo cum hominibus degeret & verſaretur, non defenderit, opinor, Hardingus. Sic Auguſtinus habet: *Secundùm hanc formam, non eſt putandus vbiq; diffuſus.* Ita D. Paulus, Auguſtinus, Hieronymus alijque doctiſſimi patres, formæ vocabulo, naturam & ſubſtantiam, non accidentia nudáſque ſpecies intelligunt. Philippen. 2. Hieronym. in Oſee. libr. 3. cap. 2. Auguſtin. ad Dardan. epiſt. 57.

Quod autem ad alterum verbum attinet, *Operta*, non id vult Auguſtinus, Chriſti corpus eadem panis ſiue forma, ſiue ſubſtantia realiter contineri atque occultari: ſed in ea tantùm, vt in ſacramento, & myſterio ineſſe. Hoc modo ſcribit Auguſtinus: *Gratia Dei in veteri teſtamento velata latebat.* Rurſus etiam: *In veteri teſtamento occultabatur nouum, id eſt, occultè ſignificabatur.* Auguſt. de ſpiritu & litera. cap. 15. Auguſt. de baptiſm. contra Donat. lib. 1. cap. 15.

Hic autem, ne fortè Hardingus, iſta verba tam peruerſè, vt ſolet, atq; malitioſè interpretaretur, nouúmq; teſtamentum reuera ac realiter in veteri velatum latuiſſe defenderet, hoc ipſum Auguſtinus anteuertit, ſuamq; diſcrtè explicauit ſententiam hoc modo, *Occultabatur, id eſt occultè ſignificabatur.* Ex qua interpretatione, quæ ipſius eſt Auguſtini, admonitum Hardingum oportuit, vt hæc etiam verba ſimili ratione intelligeret, *Caro operta forma panis, id eſt, occultè ſignificata.*

Hardingus autem conſultiſſimum eſſe iudicauit, vt cauſa deſerta de verbis litigaret. Verbum illud *iacentis*, ſiue *latentis*, *ſcomma habet*, inquit, *quo ipſius catholica doctrina in contemptum adducatur.* Teneram quidem hanc eſſe miſeramq; doctrinam eſt neceſſe, quæ nullo modo ſine ludibrij ſuſpicione attingi poteſt. Quid autẽ eſt quamobrem nobis magis ſuccenſeat, quod iſtuc, *latendi*, verbum vſurpemus, quàm ſuis doctoribus, qui eodem vſi ſunt?

In Gloſſa decretorum, ſic habetur: *Species panis, ſub qua latet corpus: ſpecies vini, ſub qua latet ſanguis:* hæc collegæ ſui, non noſtra verba ſunt. De conſ. diſt. 2. Hoc eſt in gloſ.

Willihelmus Hasfliginenſis recens quidam doctor Hardingianus

VVillih. Hasfliginensis in sermone de aduentu vixit anno. 1300. Ludulphus in vita Christi. par. 2. cap. 56.

sic scribit: *Quærite dominum, dum inueniri potest: in templo inuenitur materiali: ibi latet sub specie panis.*

Alius eiusdem farinæ doctor sic ait: *Ibi est corpus Christi in tanta quantitate, sicut fuit in cruce. Vnde mirum est, quomodo sub tam modica specie tantus homo lateat.* Si *latendi* vocabulum irrisionem despectúmq; necessariò arguat, tum suis se doctoribus esse ludibrio existimet Hardingus est necesse. Iniquum certè est, cum verba eadem sint, illa in suis scriptis tam boni consulere, in alienis tam acerbè reprehendere.

Dixerit forsan parum esse catholicum & vsitatum loquendi genus, vt Christus in sacramento *iacere* dicatur. Neque tamen aliquid causæ video, quamobrem minùs cum disciplina catholica conueniat, vt iacere Christus, quàm sedere in sacramento censeatur. Tamen Ioannes a S. Andrea summus doctor, & singularis illius defensionis patronus sine vlla vel vituperatione, vel illusionis suspicione scripsit hoc pacto: *Id temporis contentio nulla erat, vtrùm corpus Christi insideret Eucharistiæ.* Sic illi scribere fuit integrum, eiúsque scripta pro legitimis, & catholicis habentur.

Ioan. a S. Andrea in epist. ante liturgias.

At Hardingus ait, *Christi corpus est in sacramento sine circunscriptione, lociue vlla ratione, mirifico quodam, & extraordinario, & singulari modo, & immensæ Dei potestatis vi, qui quidem modus Deo soli cognitus est.* Egregios hercle, & floridos, & elegantes colores agnosco, sed nihil planè solidi subesse animaduerto. Atq; vt proprijs Hardingianæ religionis vocabulis vtar, nihil præter accidentia, atque expertes subiecti species video.

Stupendum profectò atque incredibile videatur, vt hanc Christi sacramentalem præsentiam, quam Hardingus tam certam atque singularem esse statuit, vel vniuersi veteres & docti catholicíq; patres silentio præterirent, & quasi mentione omni indignissimam tacerent: vel vt eam Hardingus tam certò cognitam haberet, Deus ipse aut penitus ignoraret, aut vt sciret, tamen eam, præsertim rem per se magnificam, & cognitu omnino necessariam, nulli vnquam vel doctissimorum patrum, vel sanctissimorum Apostolorum patefaceret, atq; hanc cum illis scientiam communicaret.

Est quidem modestiæ nostræ diuina miracula suspicere, & summa veneratione prosequi. Sed quodq; commentum Hardingianum miraculi authoritatem non habet. Idem hæreticus Praxeas, quod nunc Hardingus contendit, Deo nihil esse difficile. Tertullianus autem eruditissimus ille pater sic tum Praxeæ respondit, vt nos nunc Hardingo respondemus: *Si tam abruptè in præsumptionibus nostris vtamur hac sententia, quiduis de Deo confingere poterimus.*

Tertull. contra Praxeam.

Actor. 7. Colossen. 3.

B. Stephanus stantem in cœlo Christum vidit. D. Paulus Christum nunc ad dexteram Dei sedere affirmat, quod etiam nos in symbolo profitemur. In sacramento autem præsens adest Christus, inquit Hardingus, sine omni circunscriptione, aut circunstantia, aut loci ratione,

hoc est

hoc eſt, eadem prorſus magnitudine, qua in cruce penderet, tamen nec ſtat, nec ſedet, nec iacet, nec inclinatur, nec in genua prouoluitur, nec ambulat, nec quieſcit, nec mouetur, nec vllam denique corporis proportionem atque ſitum habet, vel ſurſum, vel deorſum, vel ante, vel retro: verum corpus eſt, ſed non vt corpus: in loco eſt, non tamen tanquam in loco.

Hæc eſt Hardigiana chatholica religio, nulla vel ſcripturæ, vel conciliorum, vel doctorum, vel rationis authoritate atque iudicio ſtabilita: eam tamen nobis Hardingus tanquam præcipuum quoddam, & inuſitatum, & extraordinarium diuinæ potentiæ miraculum obtrudit.

Poſtremò, Chriſti corpus in myſtico ſacroſanctæ communionis pane, non, quemadmodum fingit Hardingus, realiter, aut corporaliter continetur, ſed tanquam in ſacramento ac myſterio ineſt: eodem nempe modo, quo Chriſti ſanguis in aquam baptiſmatis fuſus eſſe dicitur.

FINIS.

DE IGNORANTIA.

ARTICVLVS VIGESIMVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL ignorantiam esse veræ pietatis atq; obedientiæ parentem atque causam.

Hardingus.

MAgna inopia articulorum laborauit Iuellus, quibus catholicam ecclesiam vrgeret, cum hunc articulum numerandum esse duceret. Equidem nullum hoc est ex summis mysterijs, & maximis nostræ religionis clauibus, quemadmodum esse ipse statuit, sed falsò, & reclamante conscientia. Etenim hoc dictum D. Colo, in suis aduersus illum rescriptis, tanquam inauditum, atq; ab eo in disputatione VVestmonasterienſi, stupente toto procerum, & omnium huius regni ordinum conseſſu, editam sententiam ascribit, quæ si summum esset mysterium, & præcipua quædam catholicæ religionis clauis, non eam, credo, patritij nobilesq; huius regni mirarentur. Rem ipsam D. Colo integram relinquo ac remitto: ætatem habet, ipse pro se respondeat: dixerítne, an minimè dixerit, equidem nescio: si dixerit, non dubito, quin, qua est doctrina, & sapientia, & pietate, rectè in eo ac præclarè senserit, & egregiam dicti sui rationem exponere possit, si suæ sibi mentis interpretandæ potestas fieret, quemadmodum leges ex mente legislatoris intelligendas, non ad verba rigidè exigendas esse sapientes statuunt. Ioan. 9.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc loco nullum Hardingus doctorẽ meminit, præterquam doctorem Colum. Quod autem ad ipsam causam attinet, huius erroris egregiam in eo positam esse defensionem putat, quod ea minimè sit princeps quædam religionis suæ clauis. Quanquam qui in celeberrimo amplissimorum atque honoratissimorum virorum conuentu hanc vocem palam & apertè mittere

mittere non dubitauit, *Edico vobis, ignorantia est mater pietatis*, eam haud in minimis suæ religionis clauibus numerasse videatur. Illos verò ex ipsa quidem perpetua consuetudinè, & legitimis disciplinæ suæ institutis, in ea iam esse sententia planè constat, vt sine cæca penitus & profunda populi ignorantia suam nullo modo consistere posse ecclesiam arbitrentur. Quare vulgus imperitum a scripturarum lectione prohibent, & in miserabilem rerum omnium ignorantiam immergunt, & nihil omnino scire patiuntur, nec quam in baptismo susceperunt, professionem, nec sacrorum mysteriorum institutionem, nec sanguinis Christi pretium, nec quemadmodum, aut a quo seruari possint, nec quid a Deo postulent, quando vel in ecclesia publicè, vel priuatim domi precantur.

Occludunt regnum cœlorum coram hominibus, & neq; ipsi ingrediuntur, neq; eos, qui volunt ingredi patiuntur: Atque Esaias scribit: *Dicunt videntibus, nolite videre: qualis populus, talis sacerdos, & qualis sacerdos, talis populus: cæcus cæcum ducit.* Matthæ. 23. Esaias. 30. Esaias. 24. Matthæ. 15.

Ita nimirum in tenebris atque in vmbra mortis volutantur: tamen quemadmodum in libro sapientiæ habetur, *Non satis est illis errare circa scientiam Dei: sed in magno viuentes insciliæ bello, tot & tanta mala pacem appellant.* Populóque persuadent, eam esse obedientiam, & fidem, atque pietatem catholicam, seu potiùs, sicut Irenæus contra Valentinianos scribit, *Veritatis ignorantiam cognitionem vocant.* Sapient. 14. Irenæus lib. 2. cap. 19.

His artibus confisi, in Dei ecclesiam dominantur, & plebem in officio obedientiáq; continent, quemadmodum olim Philistæi Samsonem, detonso capillo, & oculis euulsis, quouis circunducere, quantumuis & validum, & procerum pro arbitratu suo potuerunt. *Qui enim in tenebris ambulat, nescit quò vadit.* Iudic. 16. Ioan. 12.

In concilio Toletano apud Hispanos hoc modo sancitur: *Mater omnium errorum ignorantia.* Quemadmodum Augustinus habet: *Erat in illis regnum ignorantiæ, id est, regnum erroris.* Cõcil. Tolet. 4. can. 24. Augustin. in psalm. 33.

Hieronymus ait: *Scripturarum ignorantia, Christi ignorantia est.* Et Gregorius scribit, *Qui ea, quæ sunt Domini, nesciunt, a Domino nescientur.* Concion. 1. Distinct. 38. Si iuxta. Gregor. in pastorali. lib. 1. cap. 1.

Maximè autem hæc Origenis illius antiqui doctissimíq; patris verba animaduertenda, obseruandáq; sunt: *Dæmonibus est super omnia genera tormentorum, & super omnes pœnas, si quem videant verbo Dei operam dare, scientiam diuinæ legis, & mysteria scripturarum intentis studijs perquirentem. In hoc eorum omnis flamma est: in hoc vruntur incendio. possident enim omnes, qui versantur in ignorantia.* Origen. in Numer. hom. 27.

Deniq;, Moses vniuerso populo scientiam, & vaticinandi facultatem exoptat. Paulus luculentiorem in dies cumulatiorémq; toti populo Dei cognitionem precatur, eúmque, qui in ignorantia versatur, ignoratum iri confirmat. Numer. 11. 1. Thess. 4. 1. Cor. 14.

Deus lucis & veritatis, ignorantiam omnem atque tenebras ex

Ioan. 5. Ephes. 4.

animis noſtris pellat, vt erroris ſpiritum fugiamus, & magni paſtoris vocem agnoſcamus: vt in virum in Ieſu Chriſto confirmatum ac perfectum adoleſcamus, nec quouis inanis doctrinæ flatu impellamur ac vacillemus, vt vnicum, verum, viuúmq; Deum, & eius vnigenitum filium Ieſum Chriſtum cognoſcere valeamus, cui cum patre, & ſpiritu ſancto, omnis honor, & gloria in ſempiterna ſecula tribuatur. *Amen.*

FINIS.

AD THOMAE HARDINGI CONCLVSIONEM RESPONSIO EPISCOPI Sarisburienſis.

CVm liber vniuerſus, Hardinge, tuus multis nominibus perinfirmus meritò videtur, tum nullam profectò magis eneruatam partem habet, quàm triumphum ante victoriã in concluſione tuum. Aiſte conditioni, ſponſioniq; meæ, quam tu proclamationem *vocas, cumulatè ſatisfeſſiſſe,* negatiuas *confirmaſſe, omnes in cõtrouerſiam adductas cauſas ſcripturis, eccleſiæ primitiuæ exẽplis, antiquis concilijs, & priſcis patribus cõprobaſſe. Ex quibus tuas tibi res geſtas egregiè placere facilè intelligo. Tuæ potiùs verecundiæ ac modeſtiæ fuiſſet, has laudandi atque iudicãdi partes alijs permiſiſſe: qui tua argumẽta cum noſtris reſpõſis cõparantes, et hæc vtraq; inter ſe cõferentes, æquè de vtriſq; æſtimare poſſent. Neque enim dubitari poſſet, quin quouſque ſolitarius curſitares, primus ſemper eſſes, cúmque de te ipſe iudicares, non facilè cõtra teipſum ſententiã pronunciares.*

Argumẽta, quibus vſus es, trita ſunt & peruulgata, ſæpe a multis antehac et obiecta, & diſcuſſa: atq; a te nunc ad ſpeciẽ duntaxat, tanquã iners & mutilatus exercitus, introductã. A te verò, & ab ea præmeditatione atq; illo ſociorum auxilio tui literati amici acriora & fortiora quædã expectarũt.

Quòd ambitionẽ mihi, & φιλαυτίαν, & laudis cupiditatẽ obijcis, quanquam eſt hoc effugium tuum vnum, ex omnibus ineptiſſimũ, tamen eſt iſte quidã in Adæ liberis inſitus morbus, quo ne Hardingũ quidẽ vacuũ eſſe nonnulli ſuſpicantur. Verùm ille demũ cordis eſt vnicus explorator & iudex,

qui cor ipſum cõdidit. Ego autẽ cũ nullus ſum, tũ nihil ſcio.

Galat. 6. Abſit vt in re vlla, præterquã in cruce Chriſti glorier.

In eo autẽ, quòd iudicialẽ in modum pronuncias æternum exitium ludi noſtri præmium fore, liceret mihi cum Paulo reſpõdere, Nolite ante tempus iudicare. *Non debes tam inconſideratè Chriſti munus, & perſonã tibi ſine mandato aſſumere, atq; arrogare. Ioãnes enim ait:* Deus dedit omne

Ioan. 5. iudicium *(non Hardingo, ſed)* Chriſto filio ſuo: *quem de tuo iudicio quæſiturum minimè dubito. Tuus Gelaſius habet:* Neminem grauare debet iniqua ſententia. *Noſtrum eſt patiẽti animo Dei tribunal expectare. In eo die luſtrabuntur occultatenebrarũ. Dauidẽ prophetã improba et ſcelerata turba huiuſmodi contumelijs afflixit:* Non eſt ſalus ipſi in

Pſalm. 3. Deo eius. *Dauid autẽ ſe ad Dominum contulit, atque dixit:* Domine tu ſuſcipis me, tu gloria mea es, tu caput meũ ſuſtines. *Si interitus ijs omnibus propoſitus ſit, qui Dei gloriam atque Euangelij veritatem ſummo ſtudio, ac totis viribus propagare conantur, quid tum eos manere cenſebimus, qui Dei nomen tam improbè dedecorarunt, eiúſque Euangelium flagitioſè cremarunt, atque pro manifeſta hæreſi damnarunt. Equidem* Apoſtatis, incredulis, mendacibus, blaſphemis, & idololatris pars aſſignata eſt in

Apoc. 21. ſtagno ardenti igne & ſulphure. *Os Domini loquutum eſt. Hic proculdubio illorum ludi exitus erit.*

Reliquũ nunc eſt, inquis, vt ego promiſſa mea perſoluam. Maximè verò: imo certè quicquid tandẽ hactenus attuleris, multo magis reliquum eſt, vt tu denuo ordiaris, & quod inſtituiſti, meliùs cõfirmare aggrediaris: id eſt, vt coniecturas, & ſuſpiciones mittas, & vnam alterámue clauſulã ſeu ſententiam illuſtrẽ in medium proferas, qua vel vna quæuis harum cauſarum euincatur, quas a te demonſtratas eſſe dicis. Nam quæ hucuſque allata ſunt, quod æquo lectori facile conſtabit, infirma nimis ſunt, nec omnino valent.

Teſtimo-

Testimonia a te citata esse fateor multiplicia atque varia, qualia nimirum ego diu antè cognoueram: quanta verò fide egeris, nostris conferendis facilè, spero, liquerit. Nunquã profectò negabam, Hardinge, quin tu veteres & doctos ecclesiæ patres emẽtiri, & multorum doctorum nomina, atque imagines proferre posses. Omnes omnium ætatum hæretici idipsum præstare potuerunt. Quã verò nos istiusmodi testimonijs fidẽ adiungeremus? Quis vnquã vel error fuit tam manifestus, vel scelus adeo nefariũ, quod non aliquo scripturarum, patrúmque fuco defenderetis? Aquam vestram lustralem Elizæi exemplo & verbis Ezechielis prophetæ cõfirmastis: indulgentias vestras Esaiæ prophetæ testimonio comprobastis: proiectam lupanarium vestrarum turpitudinem, atque execrandum flagitium nomine & authoritate Augustini sanxistis. Tantam nimirum fidem meremini, quando sanctorum patrum nomina venditatis.

4. Reg. 4.

Esai. 40.

August. de ordine.

Ais te vniuersa causæ nostræ castella deiecisse, quíque id non videt, nihil videre. Tam facilè, támque nullo negotio rem omnem expedire, & ad exitum perducere potuisti. Sic olim Iulius Cæsar, vt mirificam victoriæ suæ celeritatem, atque expeditissimam facilitatem significaret, eius rationem tribus hisce verbis breuissimè exposuit, Veni, vidi, vici.

Itaque vt paucis libri tui summa capita discutiamus, & quasi angulos exploremus, quibúsque ferramẽtis & machinis rem tantam perfeceris, commonstremus, primùm Missam priuatam tuam mulieribus, pueris, pusionibus, hominibus laicis, somnijs, visis cõfirmasti: Dimidiatam communionem ægrotantibus, animam agentibus, infantibus, furiosis. De Christi sanctione, de scripturis, de certissima Apostolorum consuetudine, de vniuersali & trito ecclesiæ primitiuæ more, de antiquis Concilijs, de vetustis Canonum decretis, de sanctis & catholicis patribus, præter inanes fu-

tilésque coniecturas nihil adduxisti. Ridiculam illam peregrina & incognita lingua precandi rationem tuam nullo vel testimonio, vel exemplo probas. De primatu autem Romano, quo religionis vestræ præsidium & firmamentum continetur, in eo tu longè euagaris, & crebras excursiones, degressionésque facis, nec tamen vllum adhuc priscum patrem reperisti, qui Romanum pontificem vel vniuersalem totius orbis episcopum, vel ecclesiæ catholicæ caput inscripserit, atque appellauerit. Sic ad realem præsentiam progrederis, & reliqua deinceps pari ratione persequeris.

Sanctos patres indignissimè atque inhumanissimè tractas, adhibitis ijs conuersionibus, expositionibus, interpretationibus, non quæ ipsorum sententiam optimè & commodissimè explicent, sed quæ tuæ causæ maximè inseruiant. Torques, mutas, addis, detrahis: nunc vltima sine primis, nunc prima sine postremis recitas: interdum nuda verba contra sensum vrges: interdum sensum ipse verbis contrarium fingis. Et concilia ea, quæ habita nunquam fuerunt, & canones conciliorum inauditos comminisceris. Fictos & supposititios Athanasij, Anacleti, aliorúmque sanctorum patrum nomine commentarios profers: quos satis intelligis, neque verò ignorare potes, ab ipsis nunquam esse cõscriptos. Præcipua tua fundamẽta sunt suspiciones, coniecturæ, diuinationes, probabilitates. Argumenta captiosa sunt, & fallacia, nullius aliquando aut modi, aut figuræ: quorum nec antecedens consequenti conuenit, nec vna pars cum altera cohæret. Falsitates tuæ ita & illustres sunt, & frequentes, vt eas vel recordari molestum sit. Verùm nota loca sunt, & deprauationem vociferantur, nec vlla arte eludi possunt. Atque vt omnem tuam superiorum temporum leuitatem & inconstantiam taceam, nunc adeo in hoc ipso libro, quem nobis tanquam regulam ac normã fidei tuæ cõmendas, nunc

ais, nunc

ais, nunc negas: nunc asseris, nunc reuocas: denique vel quòd non satis attendis, vel quòd improbas, quæ priùs dixisti, sæpenumero tecum ipse pugnas. Magnam nouorum & minutorum doctorum manum comparasti, Abdiam, Amphilochium, Clementem, Hippolytum, Leontium, aliósque consimiles, fidei inanes, ineptiarum & puerilium fabularum plenos authores. Neque sanè mirum. Qui lignis enim caret, cespites interdum vrere cogitur. Operæpretium fuisset, vt alios doctores produceres, quibus horum authoritatem comprobares. Omne a te argenti & scoreæ, tritici & paleæ, veteris & noui, veri falsiq; discrimẽ sublatum est. Ais Christum in Cœna sua vltima sanguinem suum verè ac reipsa profudisse: eodémque momento corpus suum similiter in cœlo reuera immolasse in conspectu Dei patris. *Atque has tu necessarias Christianæ religionis partes appellas.* Artic. 17. sect. 4. & 7.

Hæc summa est libri tui, hæc argumentationum vis. Sic tu te tricari tibi conscius es (vereor) & improbè ac malitiosè agere: sic tu lectoris tui patientia atque simplicitate abuteris. Itáne verò tibi persuadebas Hardinge, librum aut a pueris solummodo lectum, aut nunquam examinatũ, & ad veritatis trutinam exactum iri tuum? An verò vel leuissimo eiusdem rumore fundi statim ac fugari posse Dei veritatem confidebas? Eloquentia verò tua, & verborum apparatus, etsi causam imperitæ multitudini magis vendibilem videri facit, tamen veritati exiguum pondus affert. Homines sapientes rerum delectu, non strepitu verborum capiuntur: & aurum non tantùm sono, qui nonnunquam fallit, sed lapide etiam & statera probant. Quantumuis tua dicendi copia in auribus indoctorum mirificas, & prodigiosas vires habet, non tamen vel aquam in vinum, vel tenebras in lucem, vel falsum in verum mutare potest. Nulla est dicendi vis, nullus fucus contra Dominum.

Quòd nos ita acerbè pro more tuo hæreticos appellas, aíſque nos in cathedra peſtilentiæ ſedere, populúmque a nobis morum deprauationem, & carnis licentiam diſcere, atque ſenſu, ac timore, & cura Dei vacuum viuere, *non eſt fidei tuæ rumores falſiſſimos ſpargendo, & trita conuicia iaciendo lectorem circunuenire. Balachus poſtquam armis ſe non poſſe populum Iſraeliticum domare ſenſit, ei maledicere atque execrari cœpit, eo ſaltem modo ſe fore ſuperiorem confidens. Verùm non ea ſemper hæreſis eſt, quam hæreſin hæreticus appellat. Athalia cum certior facta eſſet, Ioam legitimum regni Iudaici hæredem, regem eſſe renunciatum, inſano impetu in templum irrupit, atque exclamauit, Proditio, Proditio. Quanquam non Ioas princeps, ſed ipſa Athalia læſæ maieſtatis crimen commiſerat. Veros Chriſtianos, qui rectam de ſacroſancta Trinitate fidem coluerunt, Ariani hæretici, aliquando Ambroſianos, aliquando Ioannitas, aliquando Homouſianos nuncuparunt, ſibíque ſolis catholicorum nomen aſſumpſerunt. Valentiniani reliquos omnes tanquam craſſos, & terreſtres damnarunt, ſeque ſolos ſpirituales dixerunt. Ouis nonnunquam extra ſtabulum errare videtur, dum lupus intus latet atque prædatur. Enimuero Hardinge, qui intolerandam flagitiorum veſtrorum immanitatem auerſatur, qui luctuoſiſſimam populi abducti & illuſi conditionem deplorat, qui domus Dei inſtaurationem votis omnibus expoſcit, qui in veterum, catholicorúmque, & ſanctorum patrum, quorum vos diſciplinam & inſtituta profligaſtis, veſtigijs ingredi exoptat, denique, qui veriſſima animi ſummiſſione ac humilitate huius rei vniuerſam rationem atque diſceptationem explorato Dei verbo permittit, næ hic hæreticus nullo iure dici poteſt.*

Num. 22. & 23.

4. Reg. 11.

Quod autem ad mores diſſolutos attinet, miror tam citò te oblitum eſſe vel eccleſiæ tuæ Romanæ, in qua Bernar-

dus

dus ſua memoria, A capitis vertice vſque ad plantam pedis nullam remanere ſanitatem *dixit, vel ipſius palatij ſanctiſſimi Papæ, in quo idem Bernardus*, malos proficere, bonos deficere *ſcripſit*. Bernar. in Cõuerſione Pauli. De conſidera. lib. 4.

Sanè verò nulla nos neq; publica proſtibula habemus, neq; cõcubinas, neque Cortegianas exornatas atq; amictas, ac ſi eſſet fœminæ nobiliſſmæ, nec ſacerdotes ac Præſules, qui illis famulentur, quales vel tuorum confeſſione nonnulli ſunt Romæ. Nullum eſt virtutis genus, quod nos non prædicemus, nullum vitium, quod non damnemus. Denig; impudica apud nos fœmina, ſi Romæ eſſet, Penelope videretur. Nobiſcum eſſe nullos niſi paucos leues, & inconſtantes homines affirmas. Itaque beneuolentia quadam commotus mihi conſulis, vt ad vos tranſeam. Paucos verò ais? Eosq; leues, & mutabiles? Equidem Hardinge, ſi mirifica opera contemplari poſſes, quæ Dominus præſtitit in regnis Angliæ, Galliæ, Daniæ, Poloniæ, Suetiæ, Bohemiæ, Scotiæ: atq; in illuſtriſſimis repuſpub. Germaniæ, Heluetiæ, Pruſſiæ, Rhuſſiæ, Lituaniæ, Pomeraniæ, Auſtriæ, Rhætiæ, Vallis Tellinæ, &c. non tu numerum magnopere deſiderares, neque eos, quos Dominus in hiſce omnibus regnis ac regionibus ad ſacri ſui Euangelij notitiam atque intelligẽtiam euocauit, ita raros ac paucos eſſe iudicares. Deinde ſi veſtram crudelitatem atque immanitatem reputares, tantam ſanguinis innocentis pro veritatis teſtimonio conſtantiſſimè profuſi vbertatem animo repeteres, non illos inconſtantes & leues homines tam leuiter appellares. Equidem ij, quos tu adco deſpicis, & nullo in numero reponis, reges ſunt, principes, magiſtratus, ſenatores, & patres totius Chriſtianitatis grauiſſimi atque doctiſſimi. Si quidem Dominus, quod iamdudum inchoauit, pro ſua in nos pietate proſperare atque augere perrexerit, breui non multos reperietis, qui tam facile decipi ſe patientur, & vobis auſcultare In Concil. delectorum Cardinalium.

velint. Iampridem vos in omnibus vbique gentibus fugiunt atque deserunt: nec amplius possunt vlla ratione, nisi aut ignorantia, aut sæuitia, ac tyrannide teneri. Homines plebeij, quos tu canes & porcos appellas, nec ita sunt vitijs turpissimis dediti, nec ita sensus rationisq; expertes, quin iam illos possint, a quibus tam sæpe decepti fuerunt, agnoscere. Veritatem & falsitatem distinguere, verumq; pastorem a mercenario internoscere possunt, & tuam miserrimam conditionem lugent, qui tam subitò abductus es, itaq; turpiter in nefario errore volutaris.

Quod me tam studiosè, tantaq; beneuolentiæ testificatione adhibita hortaris, vt Christo valedicam, & me ad vos conferam: consilium tuum cum saluberrimum esset, si verum esset, tum quando est manifestè falsum, periculi plenissimum est: quòque acrius est, eò infestius est. Hæretici quidem & perfidi, quò suas sectas frequentes magis redderent, similibus semper cohortationibus vsi sunt. Nostrum verò est, nullius consilio atque authoritati parere, qui, quod Deus vetuit, persuadere nobis conatur. Aristoteles olim
1.Ethic.6. *dixit*, Amicus Socrates, amicus Plato, veritas autem multò est amicissima. *Nos contra Deum testificari non possumus: nos aut bonum malum, aut malum bonum, aut lucem tenebras, aut tenebras lucem, appellare non possumus. Nos Christi Euangelium erubescere non pos-*
Rom.1. *sumus*: est siquidem Dei potestas ad salutem omni credenti.

Quibuscum autem nos tandem coniunctos esse vis? Consilij pondus, circunstantiamq; tui perpende. Quosnam, inquam, fugere, quos sequi nos iubes? Aufer præiudicatam hanc opinionem, mitte partium studia, æquum te iudicem præbe. Ad eósne vt transfugiamus consulis, qui Dei verbũ flammis tradiderunt, qui scripturas caligam nauticam, & cereum nasum conuicij loco appellant? Qui manifestos & notissimos

notißimos errores defendunt? Qui Dei populum canes & porcos vocant? Qui ignorantiam eſſe veram pietatis parentem contendunt? Qui populum ad apertam idololatriam adigunt? Qui nuptias legitimas prohibent? Qui concubinas alunt? Qui lupanaria aperiunt? Qui nouam ſibi religionem, nullis ſcripturis, nullis vetuſtis Concilijs, nullis antiquis patribus, nullo eccleſiæ primitiuæ exemplo ſubnixam excogitarunt? Qui terga Deo verterunt? Qui populo impoſuerunt? Qui Dei domum in ſpeluncam latronum commutarunt? A quibus ſe tot regna, tot nationes, tot piorum hominum infinita millia diſiunxerunt? Quos denig; nobis ſpiritus ſanctus vt fugeremus diſertè præcepit? Sic enim ſcriptum eſt: Exite ex ea populemi, ne participes ſitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis. Apoc. 18.

An tu nobis ſuaſeris, Hardinge, vt abiecto vitæ verbo, & relicta illorum hominum ſocietate, qui vitam & ſanguinem pro Chriſti teſtimonio ſuum profuderunt, ad iſtos tranſiremus?

Ais id nos facturos authoritate & exemplo cuiuſdam Staphyli, & Balduini, & VVicelij, qui ſimiliter fecerunt. Quidni etiam dixiſti Iudæ proditoris, & Iuliani Apoſtatæ, cæterorumq; conſimiliũ, de quibus Petrus ait, Reuerſi ſunt ad vomitum ſuum, & ad volutabrum cœni tanquam ſues? 2. Pet. 2.

De te, Hardinge, nihil affirmabo.

Quanquam non ignoras, quorum ſis exempla imitatus. Tertullianus habet: Chriſtus ait, fugite de ciuitate in ciuitatem. Sic enim quidam argumentabatur: ſed & ipſe fugitiuus. Tertull. de fuga in perſequutione.

Illorum ego & facta reminiſcor, & exitus perhorreſco. Aliqui ex veſtris illis in miſerabili deſperatione obierunt, terribili teſtimonio conuicti, ſe contra conſcientiam geſſiſſe, quemadmodum monumentis fide digniſsimis prodi-

tum est. Vnus ex hisce tribus, sicuti est publica fama celebratum ab ijs, qui hominem optimè nouerunt, fidem suam omnem septies intra septendecim annos commutauit: eoq; non iniuria veteri illi Apostatæ Ecebolio comparatur. Petrus ait: Satius fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita illa regredi a sancta doctrina. Horrendum est incidere in manus Dei viui. *Apostolus ad Hebræos ait:* Qui semel fuerint illuminati, gustauerintq; donum cœleste, & participes facti fuerint spiritus sancti, gustauerintq; bonum Dei verbum, ac virtutes futuri seculi, si prolabantur, fieri non potest, vt denuo renouẽtur per resipiscentiam. *Ego tibi in Domino atque ex animo precor, Hardinge, vt hinc cauere possis. Verba ista atque exempla admodum horrenda sunt.*

2. Pet. 2.

Hebr. 10.

Hebr. 6.

Quanquam hi quidem, alijq; similes Deum negare potuerunt, Deus tamen se ipse negare non potest. Quid *(inquit Paulus)* si aliqui ex ijs exciderunt, num eorum incredulitas Dei fidem inanem reddet? Absit, Imo esto Deus verax, omnis autem homo mendax.

2. Tim. 2.

Rom. 3.

De te, quemadmodum sum policitus, nihil dicam: Dei opera mirifica sunt. Vocat quem vult, quemq; vult, indurat: Paulum ab equo, Elizæum ab aratro, Apostolos a retibus, latronem in cruce subitò vocauit.

Rom. 9.

Si quis autem ex illis idiotis, quos tu adeo despicatui ducis, sic tecum ageret: Tu nos, Hardinge, nuper Euangelium docuisti, ita prorsus omni ex parte, vt nunc docetur. Et verba meminimus, & actionis ipsius, qua tunc vsus es, genus atque acrimoniam recordamur: Narrasti nobis de papyraceis mœnibus, & pictis purgatorij flammis: Romam Sodomæ sentinam esse dixisti: Missam Idololatriæ Massam, & iniquitatis mysterium appellasti: vocem tibi magnæ Osneensi campanæ parem datam exoptasti, qua surdas papistarum aures, quemadmodum loquutus es, circunsonare

nare posses. Nullus tibi contentione & studio conferendus erat. Testis est Academia, ciuitasq; Oxoniensis, testis Paulina crux, testes etiam alij maxima frequentia celeberrimi loci. Iussisti tum vt tibi tua fide crederemus: nos credidimus. Princeps obijt, orbis reipub. conuersus est, repentè & oblitus es, quicquid nos antea docueras, & noua quædam didicisti pristinis tuis cõtraria, quæ tu priùs tibi ignota esse professus es, tamen eodem ore, eademq; conscientia a nobis vehementer contendisti, vt tibi fidem adhibere nunc etiam pergeremus, quemadmodum antè feceramus. Quasi nimirum tua vox fidei nostræ norma esset, & quicquid tu vel verum, vel falsum pronunciares, nos idiotæ dictis tuis fidem adiungere necessariò deberemus. Quanquam profectò sic censemus, vt siue iam verum dicas, antè fefelleris: siue antè verum dixeris, iam fallas. Itaque negari non potest, quin alterutra ratione fefelleris. Vnde verò etiam scire possimus, núncne ex animo loquaris, an, vt antè, simules? Docet enim Iacobus, Homi- Iacob. 1.
nem animo duplici inconstantem esse in omnibus vijs suis.

Mirati quidem sumus tãtam te scientiam consequi potuisse, præsertim tam breui tempore perceptam: maximè verò adeo maturam ac perfectè absolutam. Scripturæ namque latæ sunt: Concilia etiam varia esse accepimus: Doctorum verò volumina & longa sunt, & multiplicia. Tam subito septem diebus vniuersa euoluere, itaq; euoluere, fuit ἀδύνατον. *Quare ista te diuino quodam instinctu didicisse, quemadmodum prophetas legimus, dicas est necesse.*

Si quisquam ex antiquis tuis auditoribus sic tecum expostularet, quid posses, per Deum, respondere?

Verum hæc non tua, Hardinge, sed temporis culpa fuit. Si tempus idem extitisset, tu quoque perstitisses idem. Eras autem coactus scire, quod nescires: & sentire, quod

non ſentires: atque ita credere, quod minimè crederes. Etſi Hilarius habet: Quæ ex neceſsitate fides eſt, fides non eſt.

Deinde ais: Quiſquis tuo libro reſpondere conabitur, eum operam luſurum, perinde facturum atque eos, qui caluitij, aut ignorantiæ, aut ſtultitiæ encomia ſcripſerunt: atque eius conatum inſtar fore fuci cuiuſdam, aut fumi, aut caliginis. *Adeo eſt eloquentiæ tuæ vis inuicta: vt ei nulla veritas reſiſtere valeat. Tantopere nimirum cauſæ tuæ bonitati confidere videri vis.*

Itaque da mihi (obſecro) veniam, vt iterum tibi reuocem in mentem quibus rebus tui operis ſumma contineatur. Putáſne verò, Hardinge, nobiſue perſuaſum eſſe tu-pis, mutilatas tuas authoritates, falſas tralationes, alio detortas interpretationes, concilia tua nuſquam celebrata, canones nec factos vnquam, nec promulgatos, epiſtolas nunquam ſcriptas, Amphilochium, Abdiam, Clementem, Leontium, Hippolytum tuum, reliquosq; huiuſmodi vaniſſimorum opuſculorum fictos authores, tam nuper repertos, tam diu amiſſos, nec tamen deſideratos: additiones, detractiones, inuerſiones, doctorum corruptiones tuas: pugnantes tuas & ſibi contrarias aſſertiones: ſuſpiciones, coniecturas, inſomnia, viſa, elenchos, fallacias, ſyllogiſmos illos tuos, nullo modo, nulla figura, nulla conſequutione, & ratione concluſos: denique falſa tua tam perſpicua, tam manifeſta, tam illuſtria, tam frequẽtia nunquam refelli diluiq; poſſe? Itáne aut ſimplex veritatis nullas, aut falſitas magnas vires habet?

Noſti verò, Hardinge, cauſæ tuæ infirmitatem. Nemo illam acutiùs videt, quàm tu ipſe. Sin tergiuerſari, neque eam videre vis, aperi tandem oculos, librum tuum intuere, eamq; facile perſpicies. Veteres Doctores & priſcos

Patres,

Patres, tuam non ſuam ſententiam dicere coëgiſti. Itaque non iam patres ſunt, tui potiùs filij ſunt: non doctores, tui potiùs diſcipuli ſunt, atque a te in ordinem coguntur. Veri aliquid ad cauſam confirmandam afferre debuiſti: non iam ſe mundus abduci mendacijs patietur. Iſta non ingenij ſunt, ſed fidei: non eloquentiæ, ſed veritatis: non a nobis inuenta atque excogitata, ſed ab Apoſtolis, ſanctiſq; Patribus, eccleſiarum ſatoribus, ad nos longa ſucceſſione deriuata: quorum nos non authores, ſed cuſtodes, non magiſtri, ſed auditores ſumus. Religionem nos eandem profitemur, quam antiqui, catholici & eruditi patres coluerunt: facimus, quod ij fecerunt: dicimus, quod dixerunt. In quacunq; illos parte ſenſeris, ſi nos ad eam adiunctos videris, ne mireris. Summam & ſingularem ex eo cõſolationem capimus, quòd noſtram atque illorum fidem eandem eſſe intelligimus: veſtram verò miſerabilem conditionem lugemus, atque deploramus, qui quam ipſi repugnantibus omnibus antiquis patribus diſciplinam recèns conſtruxiſtis, eam iſto pacto fucare, & veterum patrum nominibus commendatam populo venditare per ſummam fraudem conamini.

Cyprianus ait: Mendacia non diu fallunt. Nox eſt, quouſque dies illuxerit. Poſtquam autem dies aduenerit, & ſol ortus fuerit, & luci tenebræ cedunt, & noctis latrocinia ceſſant. *Nunc ſol exortus eſt: nunc tua caligo diſcuſſa eſt. Deus cum ſua veritate vicit. Cœlum & terra peribunt, Dei autem verbum in ſempiterna ſecula permanebit.* Cypr. lib. 1. epiſt. 3.

Deſine tandem Hardinge cum Deo dimicare. Durum eſt contra ſtimulum calcitrare. Duplex crimen eſt, manifeſtum crimen defendere. Falſum non niſi falſo protegi, error non niſi errore ſtabiliri poteſt. Os autem quod loquitur mendacium, occidit animam.

Deus dirigat corda noſtra, vt nos Euangelij ipſius mi-

nimè pudeat: ſed vt illud & videamus, & videre geſtiamus. Deus faciat nos miſericordiæ vaſa, vt Sionis miſereamur, & diſiecta Hieroſolymarum mœnia reædificemus, ad ſanctiſſimi ſui nominis honorem, atque gloriam.

AMEN.

Vigilius contra Eutychem. lib. I.

Hæc eſt fides & profeſſio catholica, quam Apoſtoli tradiderunt: Martyres roborauerunt: & fideles hucuſq; cuſtodiunt.

FINIS.

INDEX.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.

AAron Christi corpus percepit. 388.556
Abdias Magnus Hardingi doctor fabularum legenda est. 12
Abdias recèns inuentus a VVolfgango Zazio. 11
Abdias multa impudentissimè mentitur. 12
Abdias multis illustribus titulis ad populi fraudem exornatus. 11
Abdias Apostolorum gestis non interfuit. 12
Abdias ab Augustino improbatus. 12
Abdiæ liber ab ecclesia repudiatus. 13
De Abdia plura vide. 11.12.13
Horum verborum Abominatio desolationis stans in loco sancto, *interpretatio.* 629
Abstinentia a sanguine & suffocato. 147
Abusus atq; errores in Missa esse Hardingus fatetur. 4.624
Administrare sacramẽtum ea forma qua Christus præcepit, Accidentarium & ceremoniale Hardingo. 29
Accidentia in substantias, & substantiæ in accidentia vertuntur. 29
Accidentia ex Hardingi interpretatione qualia. 502
Accidentia præstant sacramentum, mirifica Hardingi doctrina. 507
Accidentia sine subiecto, rectà in priscos hæreticorũ errores deducunt. 516
Accidentia sine substantia panis & vini primitiuæ ecclesiæ incognita, atq; ab ecclesia Græca in Concilio Florentino improbata. 518
Accidentia sine subiecto Dei immensa potestate fulta, quemadmodum somniat Hardingus. 518.519
Prima lux non fuit accidens sine subiecto. 519.520
Accidentium fractio figura est fractionis corporis Christi, quemadmodum Hardingus ait. 537
Accidentia frangi, & cum franguntur, strepitum efficere. 538.550
Sacra externa Accidentia. 539
Accidentia sine subiecto Hardingiana e Marcionis hæresi fluunt. 516. 540. 548. 550. 556.
Accidentia & formas esse ipsum Christi corpus Hardingus docet. 544
Sacra externa Accidentia sunt figura corporis Christi, quemadmodum Hardingus docet. 539.550.701
Accidentia externa & formæ nunquam a quoquam antiquo patre Sacramentum appellantur. 701.702
Accidẽtibus externis & sacerdotem & mures nutriri, miraculum est Hardingianum. 728.729
Accidentia & formas externas Hardingus esse corporis & sanguinis Christi sacramentum defendit. 739.741
Accidentia & externæ formæ non sunt sacramentum, sed panis & vinum. 738.739.
Adelstanus Anglorum rex Biblia in sermonem Anglicum vertenda curauit. 631. 635.
Adonis noui hæretici. 67
Adoratio. 453
Adoratio Christi in Baptismo. 431.486
Adoratio Realem præsentiam necessariò non euincit. 426.481

Adoratio Christi in cælo sedentis. 426
Adoratio fuit Missæ ornamentum. 447
Christi baptismum Adoramus. 454.486. 487.
Dei verbum Adoramus, quo sensu. 454
Adoratio nuper ab Honorio Papa inuenta. 455
Adorationis prosapia. 488
Adoratio nouarũ feriarum corporis Christi accessione aucta. 455
Adorationem Clemens Papa immensa indulgentiarum multitudine confirmauit. 455
Adoratio maximorum periculorum plena. 455.489
Concomitantiæ nomen ineptè ab Hardingo ad Adorationem accommodatum. 472.473
Adoratio non scripturis, sed Hardingiana concomitantia confirmata. 473
Adoratio crucis. 474
Adoratio olei. 474
Adoratio Patibuli, Aquæ, & Zonæ virginis. 474.475
Adoratio sepulchrorum & picturarum. 64
Adoratio non necessariò sequitur Inuocationem. 475
Centurionis verba, Domine non sum dignus, vt intres subiectum meum, *explicata.* 475.476
Populi mentes ab Adoratione sacramenti abducere Chrysostomus conatur. 478.514
Christi corpus in cælis constitutum Adoratur. 478.479.480.481
Adoratio spiritualis. 479
Christi carnem nemo comedit, quin eam priùs Adoret. 481
Cererem & Bacchum Ethnici, non panem ac vinum Aborabant. 484
Sacramenta quemadmodum Adoranda. 487
Adoratio imaginum quo sensu. 487
Adorationem improbare licuit, antequã inuecta esset Transsubstantiatio. 488
Sacramentũ Adorare, cautionibus quibusdam. 489
Populus in Adoratione miserè lusus. 489.430
Vera corporis Christi Adoratio. 490.491
Adorare & colere Deum sic debemus, quemadmodum ipse præscripsit. 496. 497
Adoratio imaginum ineptis rationibus confirmata. 399.600
Ægyptus maximis ardoribus torretur. 171
Æneus serpens. 588
Æquiuocationis fallacia cuiusmodi. 36
Agatha Gallorum. 86.87
Agatho Papa. 234
Agesilai responsum Macedonibus. 150
Agnus Dei *in sacramenti distributione cantari instituitur a Sergio Papa primo.* 524
Alexandri Magni de Monarchia argumentatio. 313
Alexander Papa tertius pedem in Imperatoris ceruices impressit. 350
Alexander Antiochenus episcopus sanctus & pius pater. 355
Alexius imperator Deo precibus commẽdatus quingentis antè annis, quàm natus esset. 13.425
Aliud & idem distinguere posse, magnũ sapientiæ munus. 454.455
Nec Altaria, nec templa Christianorum ædificata Apostolorum ætate. 242
Altaria e ligno. 242
Altaria e lapide, quorsum. 242
Altaria Aphricana e tabulis facta ab vno loco in alium transferebantur. 242
Mensa mystica dicta Altare, & quamobrem. 243
Christus Altare nostrum dicitur. 243
Altare nostrum in cælo est. 30.667.698. 699
Altare nostrum cor nostrum dicitur. 243. 674.678
Vnicum dũtaxat Altare, seu mensa mystica in ecclesia. 576

Altare, seu mensa mystica in media ecclesia stetit, circunfuso ex omni parte populo, vt exaudire posset. 243.576
Altare, seu mensa sacra dicitur, Sancta Sanctorum. 243
Aluredus rex Psalmos in Anglicũ vertendos curauit. 635
Ambrosius Missam nũquam celebrauit, nisi quando in lecto animam ageret, quemadmodum fingit Hardingus. 70
Ambrosius episcopus singularis & vnicus. 297.298
Ambrosij insigne dictum. 119
Ambrosij obitus. 165
Ambrosium Eutropius corrumpit. 162
Ambrosium Hardingus torquet. 370
Amen, *quid significet.* 210.244
Amen *a plebe responsum in Consecratione, quid sibi velit.* 641. 642.643. 644
Amphilochius author Hardingianus nihil nisi ineptam fabulam habet, mendacijs, somnijs, visis, colloquijs cũ Dæmonibus refertam. 101. 102. 103. 106.167.168.498.499.
Amphilochius Missæ nunquam meminit. 103
Amphilochij orationẽ Hardingus septies in vno loco ementitur. 103
Amphilochius D. Basilium ementitur. 104
Amphilochius blasphemus. 104
Amphilochius Thomæ Becketti vitam scribit annis septingentis antequam nasceretur. 101
Amphilochius vitam Basilij nunquam scripsit. 106
Amphilochius communionem a Basilio, non Missam celebratam esse ostendit. 107
Amphilochius imagines damnat. 610
Amphilochius Hardingianus ab Angelis cælo demissis episcopus Iconiensis inauguratus. 103
Amphilochius verus, eximius Lycaonũ Archiepiscopus. 105
Anabaptistæ improbati & damnati a Luthero. 627
Anacletus Hardingianus suppositititius. 82.83.277.278.
Anacletus scripturarum depranator. 278
Anacletus verus, homo sanctus. 278
Anastasius Papa impius. 330
Ancilia Romanorum. 449
Andreas communionem, non Missam celebrauit. 6
Angeli Missæ interfuerunt. 84
Angelus sacramentum administrauit. 103
Angeli Arnolpho monacho in Matutinis nocte concubia respondent: Et os meum annunciabit laudem tuã. 103
De Angelis sententia Origenis. 260
Angeli precibus, conuentibusq; nostris interfuerunt. 684
Angeli atq; Archangeli pro genere humano precantur, quo sensu. 684
Anglia informandæ ecclesiæ institutia non Roma, sed a Græcis accepit. 207. 237
Anglia Papam & Augustinum repudiauit. 207
Prima Euangelij in Anglia sementis. 207.236.237.
Anglicana Ecclesia intra primos sexcentos annos Latinis sacris caruit. 235. 236
A quibus, quando, & vnde, Anglia accepit Euangelium. 69.207.235.236. 237
Anima mundi est virtus Dei, Orig. 440
Animæ mors. 386
Animæ seruitus. *ibid.*
Antichristi præcursor, qui se fratribus præfert suis. 8
Antichristus appellatus Deus, vniuersæ pernicies. 72
Antichristus regnat, & deijcitur. 378. 379
Antigonus ab Apelle quemadmodum pictus. 494
Antiochia caput orbis appellata. 377

Antiochia eccleſia Apoſtolica nuncupata. 355
Antiochus princeps ſceleratus libros ſacros cremauit. 631
Antiquitas veritatis expers non eſt idonea fidei regula. 636
Apex *pro Chronographo ſumptus.* 56
Aphrica Latinè loquuta eſt. 224. 225. 226
Aphrica Romã prouocare prohibita. 291. 309. 323. 353. 354. 365.
Aphrica a Vandalis miſerè diuexata ac populata. 354
Apiarius presbyter nequam in Aphrica excommunicatus Romam prouocauit. 291
Apiarius a Zoſimo pontifice Romano reſtitutus. ibid. & 353
Apoſtoli Miſſæ nomen nunquam vſurparunt. 8
Apoſtoli alij in Italiam, alij in Aſiam Minorem, alij in Scythiam, alij in Indiã, alij in Æthiopiam profecti. 12
Apoſtolorũ doctrina fidei index & norma eſt. 300
Apoſtoli, alijq́, ſanctiſſimi epiſcopi matrimonio coniuncti. 671
Apoſtolorum dignitas in quo ſita. 304
Apoſtoli omnes æquales. 375
Aqua vino permixta in communione nõ neceſſaria. 43
Aqua in Baptiſmo Chriſti ſanguis appellata. 457
Aqua in ſacramento baptiſmatis non eſt nuda ac communis aqua. 514
Aqua baptiſmi Diuinum lauacrum nuncupata. 558
Aqua baptiſmi Deum recipit, ſeu concipit, quo ſenſu. 477. 706
Aqua e baptiſterio ſubitò defluxit. 704
Aqua adorata. 474
Argumentum ab authoritate negatiuè *in ſcripturis valet.* 83
Argumenta a Dei permiſſione ducta nõ ipſam rem bonam eſſe ſemper efficiũt. 379
Argumentis ab infinita Dei potentia cõcluſis veteres hæretici tanquam clypeo quodam expedito vſi ſunt. 521
Aſcenſio Chriſti contra carnalem in ſacramento præſentiam facit. 392
Aſia minor. 198. 199. 200
Aſterius mandata accepit, vt eccleſias Orientales inſtauraret. 323
Athanaſius dum precibus in templo vacaret, vnâ cum populo, exercitu obſeſſus. 328
Athanaſius a Conſtantino patre relegatus: a Conſtantio filio reſtitutus. 350
Athanaſius Hardingianus mendacijs & aſſentatione plenus. 365. 604
Athanaſio inepta fabula aſcripta. 593. 597
Athenæ dictæ Græcia Græciæ. 357
Audire Miſſam *orationis forma priſcis patribus & doctoribus incognita.* 87. 88
Auditus ab intellectu ſeiunctus nullus eſt. 88. 89. 217
Audiendo verbo Dei caro & ſanguis Chriſti in aures noſtras infunditur. 538. 668
Aues loqui edoctæ. 188. 211
Aues ſine ſenſu perſtrepunt. 211. 264
Auguſtinus Anglorum mortuus. 95
Auguſtinus Anglorum, hypocrita, crudelis, ſanguinolentus, ſuperſtitioſus, ſuperbus immodicè. 230. 236. 237. 238
Auguſtinus Ambroſij auditor. 431
Auguſtini ſpurium teſtimonium. 541
Auguſtinus ſuppoſititius Hardingianus. 5
Auguſtinus Miſſæ nomen nunquam vſurpauit. 8
Auguſtini verba ab Hardingo corrupta & celata. 26
Auguſtinus in hæc verba, Cætera cum venero diſponam. 26
Auguſtinus ementitus, & perperam ab Hardingo explicatus. 152. 154
Auguſtinus linguam Latinam a nutrice didicit. 224

Auguſtinus ab Hardingo palam corruptus. 77
Auguſtini inſigne apophthegma. 249
Auguſtini ciuitas Hippo ab hoſtibus ſeruata. 355
Auguſtinus diris deuotus, a Diabolo inſtigatus, extra eccleſiam conſtitutus, & ſchiſmaticus mortuus, Hardingi iudicio. 352.354
Auguſtinus fraudis Papæ præcipuus index. 355
Auguſtinus malitiosè ementitus. 373. 375.
Tertullianus Hardingus, quid dicat minimè cuare ſcribit. 546
Augurum ars. 221
Auguſti Cæſaris ad generum apophthegma. 221
Auguſtus Cæſar tribunus plebis appellatus. 362
Aurea columba. 104
Aureæ & Argenteæ columbæ. 500
Aurei calices. 21
Aurei Mures, Mariſciq; aurei. 689
Aurelijs apud Gallos vinum mille quingentis & triginta annis, ſine acoris vlla tentatione ſeruatum. 171.
Auricularis confeſſio conſcientiæ eculeus. 20
Auxentij hæretici dictum cum Hardingiano congruens. 636

B.

Bacchus & Ceres ſub formis panis & vini nunquam culti ſunt. 484
Bacchus vino cultus. 484
Baptiſmus. 142
Hæc verba, Baptizatus in nomine Chriſti Tantùm, *inuerſa & perperam diſpoſita, ac improbè detorta ab Hardingo.* 143
Baptizare in nomine Chriſti, quid. 143
Baptiſmus tanto in honore habitus, quãto ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti. 649
In Baptiſmo miraculum. 427.428
In Baptiſmo Chriſti inuiſibilis potentia. 393.404.405.
Baptiſmi vis. 33
In baptiſmo corporis, ſanguiniſq; Chriſti participes ſimus. 34.388.389.710
Aqua Baptiſmi recipit Deum, quo ſenſu. 477.485.706
Viui pro mortuis Baptizati. 687
Baptiſmatis aqua ſubitò euanuit. 704
Gratia Dei in Baptiſmo comprehẽſa, quo ſenſu. 724
Baptiſmus indignè ſumptus exitio eſt. 456
Aqua Baptiſmatis, & ſanguis Chriſti idẽ ambo ſunt, quo ſenſu. 457
Per Baptiſmum inſerimur in Chriſtum. 45.468
Baptiſmus ſacrificium, quo ſenſu. 460
Baptiſmus Chriſti mors dictus. 457.460
Baptiſmi aqua non nuda eſt, & communis. 514
Baptiſmi aqua cæleſte balneum appellata. 558.
Baptiſmus Chriſti eſt Chriſti ſanguis, quo ſenſu. 669.670
Baptiſmũ viuorum ad remiſſionẽ peccatorũ valere ex opere operato *multi & crediderunt, & docuerunt.* 693
Baptiſmus ex opere operato *tantùm, nihil valet, nec peccatũ remittit.* 699
Baptiſmus his verbis celebratus, In nomine patria, & filia, & ſpirita ſancta. 248
Ioannes Baptiſta, Abelus, Eſaias manibus Chriſtum tenuerunt. 418
Barbara lingua. 192.193
Latina lingua Barbara. 193
Barbaræ gentes traditione, ſine literis abunde inſtitutæ. 615.
Bartholemæum occluſis foribus in ædes penetraſſe Abdias ſcribit. 423
Baſilij liturgia communio eſt, non Miſſa. 15.107.
Baſilius ab Hardingo corruptus. 59.61
Baſilij vita. 102

Basilij verba sponte ab Hardingo depravata. 512.517
Basilij horrenda sententia in eos, qui cõmunionem dimidiatam adhibent. 121
Basilio alienum dictum ascribitur. 599. 606.
Basilius Hardingianam Missam penitus euertit. 62
Thomæ Becketti vita septingentis annis antè scripta, quàm ille natus esset. 105.
Beckettus & Bernardus eadem memoria vixerunt. 711
Beda, cum Romæ esset, has quatuor literas interpretatus est. S.P.Q.R. 357
Bedæ auditor Ioannes Scotus. 397
Beda Ioannis Euangelium in Anglicum vertit. 635
Beguardi, & Beguinæ. 452
Bek, Phyrgium sermone panem significat. 201
Bene moriendi præclarum exemplum. 165
S. Benedicti imprudentia. 104.693
Benedictio panis, quid sibi velit. 159
Benedicti qui. 699.700
Benedicta est Maria virgo, & quare. 700
Beorum AEthiopum regem a D. Matthæo baptizatum fingit Abdias. 12
Berengarij de sacramento sententia. 397
Berengarius a Nicolao Papa secundo palinodiam canere Romæ coactus. 397
B. Bernardus. 432.433.710.711
B. Bernardus cleriũ suæ ætatis deplorat. 21.711.
Bertramus. 397
Bessarion Cardinalis libros Clementis suspectos habet. 11
Bessarionis de consecratione sententia. 24.27.
Bessarion recens author, cessit, & assentatus est Papæ. 269
Bethlem caput orbis dicitur, quo sensu. 377
Bibere sanguinem Christi est participare illius immortalitatem. 402
Bibendi super mortuos & epulas cadaueribus exhibendi mos. 64
Biblia salubris animæ medicina. 611. 632
Integra Biblia Anglicè versa supra annos abhinc nongentos. 631.635.
Biblia ab Imperatore Constantino transcripta, atq; in omnes imperij sui partes transmissa. 631
Gabriel Biel. 27
Blandimenta maiorem prædam illiciunt, quàm tormenta. 568
Blasphemiæ est Canonis formam violare, vt Damasus scribit. 95
Blasphemiam admittit Hardingus in Deum, eiusq; sacrosanctum verbum. 504 616
Bohemiæ vtriusq; speciei perceptio a cõcilio Basileensi permissa. 119
Bonifacius Papa ab imperatore Phoca impetrauit, vt Roma omnium ecclesiarum caput diceretur. 95
Bonifacius ineptè abutitur his verbis, In principio creauit Deus cœlum & terram. 313
Bonifacij cæcus in hæc verba commentarius, Pasce oues meas. 371
Buceri sententia ab Hardingo detorta. 135.136
Buccri obitus. 407

C.

CAbasilas recens doctor Hardingianus. 512.571
Iulij Cæsaris furtum. 568
Cætera cum venero, disponam, *ad priuatam Missam constituendam ab Hardingo referuntur.* 26
Calices aurei & lignei. 21
Caligulæ conuiuium. 248
Cancelli in medio templo constituti. 243

Populus Canibus comparatus a collegis Hardingianis. 610
Canones violare blasphemiæ est. 95
Canonum authoritas. 95
Canones Niceni concilij combusti Alexandriæ. 289
Capernaitarum stupor. 391.392.393
Nomẽ Caput quid significet, & quo sensu vsurpetur. 309.375.376
Hic titulus Caput Ecclesiæ, Papæ nunquam attributus. 366.367.368.374 375
D. Iacobus Caput Ecclesiæ ex Hardingi argumentatione. 321
Caput ecclesiæ Christus. 315
Cardinales in sacramento percipiendo negligentes. 19
Carnalis intelligentia. 390.464.465
Carnaliter & in mysterio adesse pugnantia. 443
Carneuale *apud Italos est prima septimana quadragesimæ.* 5
æc verba Nisi comederitis Carnem filij hominis *non pertinent ad sacramentum.* 127.391.367
Augustini verba Caro Domini forma panis operta *explanantur.* 741
Carnem & sanguinem suum Christus, totam Euangelij sui mysticam doctrinam vocat, quo sensu. 598
Caro & sanguis Christi infunditur in aures nostras, quando eius verbum audimus. 538.668
Catechistarum munus. 614.615
Catechumeni. 15.20.92
Catechemuni tam a baptismi, quàm a Cœnæ Dominicæ aspectu prohibiti. 649
Catholici in eccelesia Romana paucissimi. 87
Catholici qui. 87. 301
Cednamus poëta Anglus Genesin, Exodum, aliasq; complures sacras historias in Rithmũ Anglicũ vertit. 635
Ceremoniæ Mosis elementa mundi dicuntur, & quamobrem. 41
Egena elementa. 41.
Ceremoniarum abusus. 42
Ceremoniarum nimia multitudine oppressa ecclesia. 42.43
Ceremoniæ, quarum inuentio ac ratio ignota, tollendæ. 448.527
Ceremoniæ liberè vsurpandæ. 145
Omnes ecclesiasticæ Ceremoniæ ad ædificationem valere debent. 525
Ceremoniæ ab Hardingo violatæ. 525
Ceres ab Ethnicis adorata. 484
Cerinthus hæreticus. 505
Cherubini. 588
Chorus in medio cœtu constitutus. 576
Christus sub tectum nostrũ duobus modis ingreditur. 703
Christus duas habet separatas naturas. 421.464
Christus effectus est omnia nobis. 365
Christi diuina natura comedi non potest. 469
Christi humana natura comedi potest. 469
Christus in fideles immigrat duobus modis. 475
Christus pauper appellatus, quo sensu. 482.483
Christus vnus ecclesiæ caput. 315
Christi vicarius. 315,316
Christus verè Deus. 453
Christus est quotidianus noster æternusq; cibus. 78
Christũ Ioannes Baptista, Abelus, Esaias manibus tenuerunt. 428
Chrysostomus totius orbis magister appellatus. 371
Chrysostomi liturgiæ, seu communio. 13.15
Chrysostomus ab Hardingo corrosus. 81
Chrysostomi ad eos, qui præsentes adstãt, nec participant, oratio. 113
Chrysostomus Missam priuatam funditus euertit. 109.110.111
Chrysostomi genus dicendi vehemens. 109

Chryſoſtomum Hardingus ementitur. 155.156
Chryſoſtomum Hardingus inſigniter corrumpit. 329
Chryſoſtomus Romam nunquam prouocauit. 329.330
Circunciſio intermiſſa. 142
Circunciſio ex opere operato *duntaxat nihil valet.* 700
Circunſtantiæ, occaſioneſq; neceſſariæ id legitimum efficiũt, quod alioquin illicitum eſſet. 73.142
Clauis eſt verbum ſcientiæ ſcripturarũ. 265
Claues alijs peræquè ac Petro commiſſæ. 284.296.375. *Vide nomen Papa.*
Clemens Hardingianus Miſſæ nomen nunquam vſurpauit. 8
Clemens Hardingianus quantæ fidei. 10
Clementis vinca tantùm epiſtola fuit digna lectu, quæ nunc etiam interijt. 10
Clemens Hardingianus nuper in Creta inſula a Carolo Capellio inuentus. 10
Clemens Romanus epiſcopus proximus, vt vulgò exiſtimatur, a Petro. 10
Clementis octo libri a Gelaſio Papa damnati. 11
Clementis libri ab Hieronymo & Euſebio improbati. 10.11
Clementis libri Cardinali Beſſarioni ſuſpecti. 11
Clerus pietatis expers. 21
Clerus Romanus frequent. 110
Clerus Romanus communionem rariſſimè percipit. 29
Clerus Conſtantinopolitanus ab imperatore Iuſtiniano diminutus. 110
Cleri ſtudia mundana. 621
Cleri negligentia populum facit diſſolutum: quemadmodum Hardingus fatetur. 74
Ioannes Cochlæus. 565
Codrus Curtius. 401
Cœnam Dominicam communem eſſe oportet. 3
Ioannis Coleti de Dionyſio Areopagita iudicium. 13
Columba mortua, ſpiritus vitæq; particeps. 499
Columba Mathematica. 499
Quemadmodum ſpiritus ſanctus Columba fieri dicatur. 505
Communio publicum epulum eſt. 2.3
Communio a D. Thoma celebrata. 14
Communio a D. Matthæo procurata. 14
Communio penitus confirmata. 14.15.115 116
Communio in eccleſia primitiua quotidie percepta, teſte Hardingo. 18
Communio ſemel tantùm in die celebrata in eccleſia primitiua. 21
Communio oblationem habet. 24
Communio quæuis numerum idoneum poſtulat, quod & Chriſti verba, & patres oſtendunt. 25.26.48.52.62
Communio in eccleſia Græca nunquã ad hodiernum vſq; diem vna ſpecie adminiſtrata. 169.170
Communio dicitur a Communicando. 33 34.35.37.38
Communionis variæ ſignificationes. 35 36.37.50
Communio a Cœna. 39
Communionem populus quotidie accipit Romæ. 571
Communio in diebus duntaxat Dominicis. 76.79
Communio in ora demortuis ingeſta. 40. 104.174.
Communio abſq; vino. 40
Communio nõ efficit noſtram in Chriſtum inſitionem, ſed eam confirmat, ſeu cõſignat. 45.46
Communio fideles & Deo, & inter ſe cõiungit, quemadmodum intelligendum. 45.46.47
Communio quater in hebdomada. 62
Communio priuata improbatur. 63 64
Communionem Miſſa præſtãtiorem Hardingus

dingus confitetur. 75
Communio Romæ vtraq; ſpecie. 87
Communio priuata prohibetur. 92
Qui non Communicat, nec precibus interesse debet. 113
Communio ſacra inuentum ſacrificium appellata, quo ſenſu. 678
Communio dimidiata probatur fœminis, pueris, infantibus, furioſis. 118 174
Communionem vtraq; ſpecie Concilium Tridentinum permittit. 119
Communio diminuta a ſimplicitate & ſuperſtitione populari fluxit. 119
In Communione nullum ſacerdotis, & populi diſcrimen eſſe debet. 119.123. 170
Communio vtraq; ſpecie minoris efficaciæ, & populo iniurioſa. 121
Communionis dimidiatæ cauſæ. 121
Communio plebi vtraq; ſpecie adminiſtrata Chriſti mandato, & Apoſtolorum exemplo. 126.127.130.144.149
Communio vtraq; ſpecie adminiſtrata in nonnullis eccleſijs mille & trecentis a Chriſto annis. 127
Communionem omnes orbis terrarum eccleſiæ, præterquam Romana, vtraque ſpecie abſolutam habuerunt. 136
Communionem quiſq; pro ſe ſumit, non alter pro altero. 686
Pueri ad Communionem admiſſi, vel ab ea repulſi. 149
Communionem Emaunte Chriſtus nõ celebrauit. 152.153.154
Communio vtraq; ſpecie ad abſentes delata. 161
Communionis abuſus. 175.176
Communio dimidiata ſacrilegium eſt. 180
Communionis dimidiatæ primi authores hæretici. 182
Communiones in die vna binæ. 164.569. 571
Concilium Agathenſe, & Eliberium priuatæ Miſſæ aduerſantur. 87.92.571
Concilium Antiſiodorenſe. 90.575.576
Concilium Baſileenſe repudiatum. 153. 178
Concilium Bracarenſe non communicantes excommunicauit. 19
Concilij Calchedonenſis fides. 360. 361
Concilium Carthaginienſe. 111
Concilium Conſtantienſe. 137
Concilium Conſtantienſe cõtra naturam, contra Scripturas, contra antiquitatem, contraq; eccleſiæ fidem decreuit. 153.178
Concilium Conſtantinopolitanum. 169
Concilium Epheſinum primum ementitur Hardingus. 137
Concilium Gangrenſe. 92
Concilium Gerundenſe. 90
Concilium Lateranenſe nunquã vniuerſim approbatum. 503
Concilium Laodicenſe. 68.95.111
Concilium Lateranenſe Tranſſubſtantiationem ſanxit. 503
Concilium Matiſconenſe. 90
Concilium Nicenum. 111
Concilium Nicenum deprauatum. 161
Concily Niceni ſecũdi ineptiæ. 595.600. 606.607
Concilij Niceni viginti duntaxat canones extant. 295
Concilium Nicenum a Papa ſuppoſitum. 291.292.353
Concilium Toletanum. 111.580.581
Concilia generalia. 256.257
Sine Concilijs generalibus reformata eccleſia. 256
Concilia Deo, eiuſq; verbo ſuperiora. 147 150
Concilium vniuerſum vni homini cedit. 146
Concilia Scripturis inferiora. 578
Concilia ab Imperatore confirmata. 348
Concilia ab Imperatoribus ſolis, non a Papa indicta. 318.319
Concilia inuito Papa confirmata. 349

Concomitantia. 472.473
Confessio auricularis animæ carnificina. 20
Sine confessione auriculari nullus in cælum aditus Ibid.
Cõfessionem auricularem veteres patres minimè postulant. Ibid.
Confessio soli in Deo Græcis atq; Oriẽtalibus ecclesijs. 20
Confirmatio ab episcopo solo procurata. 308
Conopeum. 491
Conopeum Hardingus suum in ecclesia primitiua inuenire non potest. 494
Sacramenti in Conopeo suspensio affinis est idololatriæ. 494
Conopeum idolatriam procreat. ibid.
Conopeum improbat Linwoodus. 495
Conopeum totus orbis, Anglia vna exceptа repudiauit. 498
De consecratione inter papistas non conuenit. 23.24
De Consecratione vera sententia. 24
Consecratio fit in puncto, vt Scholastici docent. 517
Consecrauit Christus silentio. 640
Consecratio aperta voce: & populus respondet Amen. 640.641
Hæc verba, Hoc est corpus meum, *non sunt verba Consecrationis. Durand. Innocentius.* 733
Consecrationis tacitæ causæ. 646
Consecrationis Romanæ appendices. Ibidem.
Constantinopolis appellata Noua Roma. 298
Constantinopolis fidei Christianæ mater. Ibid.
Constantinus primus Christianus Imperator. 591
Constantino filio impia mater Irene oculos eruisit. 595
Constantini Donatio. 294.295
Consecratio. 23.24.25
Consuetudo optima legis interpres. 124. 148.149
Consuetudo. 59.60.61.119.178
Consuetudo veritatis expers mater erroris. 61.119
Consuetudo non est idonea fidei regula. 636
Contentio de rebus diuinis periculosa. 616
Cornelius Pontificatus sui Romani pertæsus. 283.284
Christi corpus in nostra corpora σωματικῶς & crassè non sumimus. 45
Christi Corpus (in sacramento) non est virium maiorum, quàm ipsius verbum. 57
Christi Corpus nos ipsi efficimur. 34
Christi Corpus in sacramento Sepultum, horrendæ est blasphemiæ. 104.167
Christi Corpus, & Sacramentum diuersa. 106.455.459.460
Christum Hardingus vnum Corpus in pane, alterum in vino habere docet. 120.183.184
Christi Corpus in cælo constitutum, quemadmodum attingere, & contueri possimus. 478.707
Vera Corporis sanguinisque Christi in Missa præsentia nullis Scripturis confirmari potest. D. Fisherus. 384
Hæc verba, Hoc est Corpus meũ *variijs glossematis deprauata.* 384.385
Eadem illa verba a sanctis patribus & Doctoribus exposita Typicè. 386.387 395.529.530.539.545.547.550.551 560.563.568
Duodecim causæ, quamobrem eadem verba typicè sint interpetanda. 561
Eadem verba miserè ab Hardingo tractata, reclamantibus doctis omnibus. 657.568
Christi Corpus sumi, comedique verè potest sine sacramento. 388,389.431. 468.710
Christi Corpus spiritualiter, verè, reipsa & fide sola sumitur & comeditur in sacramento. 387.413.414.415.431
Vera de Corpore & sanguine Christi in sacramento

ſacramento ſententia. 386.387
Abrahamus, Moſes, Aaron, Phinees, Chriſti Corpus commederunt. 388.557
Quid inter panem myſticum, Chriſtique Corpus interſit. 391
Craſſam & Corporalem Chriſti in ſacramento præſentiam aſcenſio eius redarguit. 392
Corpus Chriſti glorioſum. 399
Corpus Chriſti nondũ penitus glorificatũ: inane figmentum. 400
Corpus Chriſti Deificatum, quid ſibi velit. 400.401
Corpus Chriſti glorioſum idem ſubſtantia nunc eſt, quod ante reſurrectionem fuerat. 400
Corpus Chriſti præſens adeſſe ante conſecrationem Hardingiani videntur ſtatuere. 32
Hæc verba, Hoc eſt Corpus meum, *non ſunt conſecrationis verba, vt Papa Innocentius defendit.* 733
Corpus Chriſti in menſa poni quemadmodum dicatur. 405.406.461.478.479
Corpus Chriſti in nobis habitat naturaliter per aquam Baptiſmi. 458.459
Corpus Chriſti habitat in noſtris corporibus quatuor modis, idq; naturaliter, realiter, ſubſtantialiter &c. 411.414.415
Corpus Chriſti cum noſtris corporibus permixtum, quo ſenſu. 412
Hæc vocabula Corporaliter, Naturaliter, *a patribus expoſita.* 414.415.416
Corpus Chriſti neque creatorem, neque creaturam eſſe, ſed mediæ cuiſudam naturæ Hardingus fingit. 419.420.421
De Corpore Chriſti varij errores. 420.436
Corpus Chriſti cum Deitate coniunctum nõ deſinit eſſe creatura. 419.421.422 436
Corpus Chriſti in multis locis ſimul eſſe non poteſt. 420.421.718
Corpus Chriſti in multis locis, quo ſenſu 432.433.436
Corpus Chriſti intrauit obſeratis foribus. 422.
Corpus Chriſti Deitate inferius. 421. 425
Corpus Chriſti in ſacramento neque magnum, neque paruum, neque longum, neque breue, quemadmodum Hardingus fingit. 423.434.742
Corpus quodque naturale in loco eſt. 423
Chriſtus quoad Corpus loco continetur, quoad ſpiritum loci expers eſt. 425
Corpus humanum Chriſti in vno loco, atq; in cœlo tantùm eſt. 424.434.436. 444.445
Corporis Chriſti ſacramentum eſt corpus Chriſti, quemadmodum Eliæ tunica eſt Elias. 429
Corpus Chriſti mentis cibus eſt, nõ ventris 390.429.511.703
De Corpore Chriſti fides Catholica. 436
Chriſtus non in terra quærendus. 429. 438.478
Corpus Chriſti non offertur a nobis, ſed nos Deo patri quotidie offert. 430
Chriſtus & hîc, & ibi plenus, quo ſenſu. 432.433
Corpus Chriſti mille ſimul locis crucifixũ. Holcot. 435
Corpus Chriſti & viuum & mortuum ſimul eſſe potuit. Holcot. 435
Corpus Chriſti in ſacramento, ſimilitudine ſolis. 437.438
Corpus Chriſti in ſacramento, quemadmodum. 542.543.708
Chriſtus manibus ſuis ferebatur, quo ſenſu. 441.442
Chriſti corpus comeditur, quo ſenſu. 386. 387
Sacramentum quo ſenſu Chriſti Corpus & caro appelletur. 442.443.456.457 458
Verbum Dei veriùs eſt Corpus ſanguisq; Chriſti, quàm ſacramentum. 458
Corpus ipſum Chriſti ab omni homine ad

vitam ſumitur, a nemine ad exitium. 106.391.463
Chriſtus ſe ipſe in Cœna immolauit, quo ſenſu. 460.662
Chriſtus abſens Corpore. 476
Corpus ipſum Chriſti in ſacris vaſis non continetur. 57.478.495
Corporis Chriſti ſpiritualis aſpectus. 479. 481
Manna fit Corpus Chriſti, 515
Panis eſt Chiſti Corpus, quemadmodum. 478. 485. 502. 503. 514. 515. 533. 559.707.737.738
Corpus Domini Triforme eſt : genus loquendi prodigioſum. 524
Corpus Chriſti inuiſibile, quemadmodum. 533
Panis fit Chriſti Corpus, quo ſenſu. 505. 506
Corpus Chriſti fit e ſubſtania panis, iuxta Hardingiana Gloſſemata. 541
Corpus ipſum Chriſti non poteſt ſacramentum appellari. 559
Cœleſtis panis eſt Corpus Chriſti, quo ſenſu. *Ibidem.*
Corpus Chriſti quoad ſubſtantiam, idemq́, corpus Chriſti quoad qualitates inane commentum Hardingianum. 560
Corpus Chriſti, cum ſacram communionem celebraret, terreſtre, aſpectabile, & mortale fuit. *Ibidem.*
Corpus Chriſti figuram eſſe vitæ futuræ, e Portiſorio confirmatur. 535
Corpus ipſum Chriſti ſacramentum eſſe poſſe docet Hardingus. 540
Corpus Chriſti inuiſibile figura eſt viſibilis corporis Chriſti: Hardingianum inſomnium. 550
Corpus ipſum Chriſti in noſtra corpora non ingreditur. 703
Corpus Chriſti nõ eſt eſca corporalis. *ibid.*
De Corpore Chriſti, eiusq́, preceptione veterum patrum ſententiæ. 718
De modo, quo Chriſti Corpus ineſt in ſacramento, dubia Papiſtarum ſententia. 721.722
Corpus Chriſti a mure comedi poſſe, indigna defenſio, quemadmodum Hardingus ait. 725
Corpus Chriſti a mure, aut cane comedi, quando ſacramentum comeditur, Catholicum dogma eſt. 726.727
Corpus Chriſti a muribus, cæterisq́, vermiculis comedi poſſe, blaſphemum & horrendum doctrinæ genus. 726.727. 728.729
Corpus Chriſti non accipiũt improbi. 729
Inter Corpus Chriſti, & ſacramentum multum intereſt. 106.391.702. 709. 729.730
Corpus Chriſti iacere, ſeu ſedere in formis panis Catholicum dogma 741.742
Corpus Chriſti in ſacramento eadem eſt magnitudine, qua in cruce fuit, iuxta doctorem quẽdam Hardingianum. 742
Corpus Chriſti quemadmodum & ſit, & non ſit in ſacramento, iuxta Hardingianam mirificam ſententiã. 742.743
Corporis Chriſti ſpiritualis perceptio. 387. 388. 389. 390. 392. 401. 402. 465. 467. 468. 469. 478. 511. 709. 710. 730
Hæc verba, Niſi comederis Carnem filij hominis, *non pertinent ad ſacramentum.* 127.391.367
Corpus Chriſti Carnaliter comedi, ad diffidentiam & deſperationem deducit. 187.467
Corpus ipſum Chriſti figuram eſſe fingit Hardingus. 530.531.544
Corpus Chriſti in ſacramento, quàm in cœlo glorioſius eſſe ſtatuit Hard. 424
Cornus edoctus dicere Aue Cæſar Imperator. 211
Coruus pronunciare edoctus Salue victor Antoni. *Ibid.*
Cranmerus. 509.569
Crucis titulus tribus linguis inſcriptus, & quamobrem. 204
Crucì ligneæ vota facta. 474
Crucem Helena non adorauit. 591.592

Nullæ Cruces in ecclesia constitutæ. 592
Crux. 589.590.591.592.
Cuius sepulchris & picturis exhibitus. 64
Cypriani verba, Vna est domus ecclesiæ, in qua agnus editur, *explicata.* 34
Cypriani verba, Panis non forma, sed natura mutatus, *exposita.* 504.505.506
Cyrillus Hierosolymitanus author antiquus, recèns editus. 513

D.

DAmascenus non caret suis ineptijs & erroribus. 545
Damasum Hardingus corrumpit. 66.67
Damasus. 83.95
Damasus pontifex Romanus, appellatus, Rector domus Dei, quo sensu. 370.371
Decius. 401
Decreta, & Decretales epistolæ. 83.84 276 277.278.288.289.
Deificare, quid sit. 400 401
Demarati Philippo Macedonum regi responsum. 471
Deuotio sacerdotum languida. 21
De Deo non temere loquendum. 20
De Deo, mundoq; ab illo administrando variæ opinione. 440
Deus colendus quemadmodum ipse præscripsit. 497
Dij Labani surrepti. 497
Diuinitas Christi manducari non potest. 469
Diabolus sanctissimum quemq; aggreditur. 3.4
Diabolo infesta est scripturarum lectio. 745
Diaconi consecrare, & sacramentum administrare permissi. 161.162
Diaconi lege prohibiti, ne consecrarent. 161
Diaconi populum ad precandum excitare solebant. 220.244
Dionysius Hardingianus communionis ætate sua vsurpatæ formam ostendit: de Missa nullum verbum facit. 15.33
Dionysius Hardingianus non est Areopagita Dionysius, Erasmi & Coleti iudicio. 13
Disci. 14
Disiunctiuæ aliquando pro Copulatiuis sumptæ, & Copulatiuæ nonnunquam pro Disiunctiuis. 157.158
Dissensiones inter Scholasticos. 471. 732
Dissensiones inter Apostolos, Doctores, Martyres, & Christianos. 471.472. 628
In Dissensionibus de religione Scriptura iudex esse debet. 629
Diuites edunt Christum nec saturantur. 483
Domina virgo sacerdote inferior. 119
Dominæ virginis Zona adorata. 475
Dominica Iudica Passionis Dominica Portiforio dicitur. 6
Dominus vobiscum. 84
Donatistæ hæretici. 94
Donum linguarum quorsum. 192
Doulia, & Latria. 607.608.609

E.

EBion hæreticus. 505
Ecclesia tota respondet sacerdoti, vnaq; communicat. 14.15
Ecclesia Romana & Cardinales ab Hardingo damnantur. 29
Ecclesia Christo inferior. 479
Ecclesiæ potestas. 178
Ecclesiæ in Græcam, & Latinam distributio, manca. 197
Ecclesiam Hardingus pro domo priuata sumit. 67
Ecclesia Petri. 83
Ecclesia sine Christo, Deoq; non est ecclesia. 121
Ecclesia falsa. 139

Ecclesia ad Dei verbum informanda. 146.147.
Ecclesia lumen suum a verbo Dei accipit. 147
Ecclesia Romana minimè Catholica. 146
Ecclesiæ immensam esse potestatem, sententiæ genus periculosum. 148
Ecclesiæ primitiuæ & Romanæ discrimen. 253
Ecclesiæ orientales miserè vexatæ. 328
Ecclesiam regere, quid. 370.371
Ecclesia in omnibus Apostolis æqualiter constituta. 375
Ecclesiæ sententia mutabilis, incerta, & nonnunquam falsa. 578
Ecclesia Dei viti, agro, gregi comparata. 580
Ecclesiæ non credendum, nisi cum scripturis congruat. 629
Ecclesia recens Latina, a vetusta dissidet. 578
Ecclesiæ omnes primæ, & Apostolicæ dicuntur. 303
Ecclesiæ vnitas a Papa, non a Christo cõseruata, quemadmodum Hardingus contendit. 313
Ecclesia, seu domus Dei, quid. 370.371
Politica instituta Ecclesiæ necessaria. 41
Edere Pascha. 149
Edunt Christum diuites, nec saturantur. 483
Edere Christum verè, quid sit. 406.407. 718
Edere. 468
Edunt Christum pauperes, & saturantur. 483
Edwinus rex Anglorum. 235
Elementa Egena. 41
Eleuatio vel quando, vel vbi, vel quorsum introducta, incertum. 448
Eleuatio in Græcis ecclesijs nũquam adhibita. 451
Eleuatio Missæ priuatæ penitus aduersatur. 452
Eleutherij Papæ ad Lucium Britanniæ regem literæ. 237
Eleutherius Papa Lucium regem Christi vicarium appellat. ibid. & 376
Elias prophetarum Caput dicitur. 376
Elias cum Christo collatus. 428
Eliæ tunica vocatur Elias. 429
Eliberis, Granata. 87
Energumeni. 15
Marcus Ephesius Basilij verba prudens corrumpit. 512.517
Ephremi homiliæ. 194.195
Epicureorum de Deo, Natura, Mundiq; administratione somnium. 440
Episcopus quisq; pius ecclesiæ vniuersalis episcopus dici potest. 364
Episcopus Constantinopolitanus inscriptus vniuersalis episcopus. 364
Episcopus Alexandrinus inscriptus, Iudex totius orbis. 365
D. Iacobus Hierosolymitanus Episcopus, & episcoporum episcopus, & omnium ecclesiarum. 365
Episcopi seculares. 621
Episcopi & pastores omnes parem ligandi soluendiq; potestatem habent. 296
Episcopus recusare non potuit, quin cum presbyteris communicaret. 565
Episcopi soli Apostolorum successores, si Anacleto credimus. 618
Vnus Episcopus, quid sibi velit. 283. 284
Episcoporum eligendorum, ordinandorum, confirmandorum, deijciendorum ratio, & ad quos pertinebat. 285. 343.344.345.
Quibus Episcopis parendum, & credendum. 337
Episcoporum authoritas spreta schismata gignit. 283.284
Episcopus vniuersalis ecclesiæ, & vniuersalis episcopus, diuersa. 359.363. 364
De Episcopis, & Vniuersali Episcopo lege plura in nominibus, Papa & Pontifex.
Epistolæ Decretales. 83. 84. 276. 277. 278. 288. 289.

Eraſmi de Dionyſio iudicium. 13
Eraſmum Hardingus ementitur. 65
Erictheus Athenienſis, & Marius Romanus ſuas Palladi immolarũt filias. 677
Errores ſimplicitatis. 147
Clauſula hæc Et cũ ſpiritu tuo, *a Chryſoſtomo explicata.* 210
Euangelium riſum ab Hardingo 55.314
Euangelium Matthæi cõuerſum ex Hebræo in Græcum & Latinum. 159
Euangelium, atq; Lex. 553.554
Euangelium eſt præſentia Chriſti, quo ſenſu. 555
Euangelium vniuerſum quemadmodum Traditio appelletur. 615
Euariſtus. 82
Eubulus. 106
Euchariſtia pro cibario pane ſumpta. 50
Euchariſtia Punicè vita dicitur. 223
Euchitæ. 105
Euſebius in mandatis habuit, vt eccleſias occidentales luſtraret, & inſtauraret. 323
Eutropius Ambroſium corrumpit. 162
Eutychis de corpore Chriſti errores. 400. 420 642.
Excommunicatio. 39.48.49.
Excommunicatio locuſtarum, viperarum, Bruchorum. 49
Excommunicatio propter admiſſam idololatriam. 57
Exuperius Toloſanus epiſcopus. 161

F.

FAcere *verbum latinum quemadmodum a patribus vſurpatũ.* 505.506
Fallacia æquiuocationis. 36
Fallacia ab Amphibologia. 264
Fallacia a ſecundùm quid ad ſimpliciter. 265
Familiaritas contemptum parit. 646
Fides Chriſto nos inſerit. 45
Fides appellatur altare Dei. 678
Fides non neceſſaria accepturo ſacramẽtum: Caietan. 694
Fideles Chriſtum duobus modis in ſe recipiunt. 475
Figuram pro re ipſa accipere, animæ ſeruitus eſt. 386
Hæc nomina, Figura, Forma, *&* Species, *non modò externam effigiem, ſed ipſam aliquãdo naturam atq; ſubſtantiam indicant.* 508.516.517.556. 441
Figuræ. 529
Sacramentum eſt Figura. 529.531.534. 535.547.548.549.560.
Figuræ definitio. 544
Flauianus epiſcopus Antiochenus. 105
Formæ externæ ſunt Chriſti corpus: Harding. 486
Formæ externæ ſunt ſacramentum: Harding. 530
Formoſus pontifex Romanus poſtquam & mortuus, & humatus eſſet, e ſepulchro extrahitur, ac decollatur, eiusq; in Tiberim cadauer proïcitur. 554
De ſaramenti in tres partes Fractione, multa ridicula commenta. 523
Fractio panis myſtici myſticam, priuatam, & ſingularem perceptionem improbat. ibidem.
Fractio myſteriorum in tres dũtaxat portiones, nec in ſcripturis, nec in ſanctis patribus reperitur. 523.527
Fractus & diuiſus panis fuit, vt populo diſtribueretur. 527
Frater Stuppinus nudus virgis per Plateas cæſus, quòd plures in die Miſſas celebraſſet. 574
Fraternitas vniuerſa, quid. 285

G.

GAllia *Hieroſolymis, non Roma fidem primò accepit.* 67.207.227
Gallorum rex ad hodiernum vſq; diem vtraq; ſpecie communicat. 119
Gelaſij de Concilijs ſententia. 153
Gelaſius communionem diminutam ſa-

crilegij damnat. 179.180.183.184.
Genuum flexio, inclinatio, statio &c. gestus laudabiles. 252
Germanus. 30
Gordiani mors. 202.205
Gorgonia Nazianzeni soror & veteris, & noui Testamenti perita. 617
Gratianus. 87
Gratianus legitimus Doctorum corruptor. 485
Gregorij appendicula Missæ, quæ quidem eo tempore communio fuit. 232
Gregorius curis secularibus oppressus. 621
Gregorius Nazianzenus episcopus Constantinopolitanus. 103

H.

HÆreses de Christi corpore. 420.421
Hæreticorum mos. 279.734
Hæretici τὸ ῥητὸν urgent, τὴν διάνοιαν mittunt. 531
Hæreticum Nicolaus Papa quem esse statuat. 633
Hebraicorum punctorum prima inuentio incerta. 619
Hebraica lingua & lecta, & scripta a vulgo Iudæorum. 619.620
Helena Constantij imperatoris coniux præclarè laudata. 237
Henricus imperator venenum in pane mystico sumpsit. 2
Heraclion hæreticus. 248
Hieronymus septem linguas tenuit. 206
Hieronymus Missæ nunquam vel nomen meminit. 8
Hieronymus de matrimonio nonnunquã loquitur parum honorificè. 64
Hieronymi tralatio. 195.196
Hierosolymis scholæ fuerunt quadringentæ. 620
B. Hilarius Hebrææ linguæ imperitus. 619
Hilarius sacerdos maritus. 671
Hildebrandus Papa magus. 2
Hildebrandus homo nequissimus. 336
Hildebrandus sacramẽtum in ignem abiecit. 715
Hippo ab hostibus defensa Augustino viuo. 355
Hippolytus Hardingianus. 16
Hoc age. 20
De Pronomine, Hoc, infinita contentio. 732.733
Homo supra Deum. 132.133
Homo mediator, Antichristus est. 574
Homo factus Deus, quo sensu. 401
Homousios, Humanatio. 472
Honorius Papa hæreticus. 336

I.

IAcobi Liturgia. 13.14
Iacobus vinum nũquam, nisi in Cœna Dominica bibit. 158
Iacobus episcopus Hierosolymitanus triginta annis. 160
Iacobus episcopus episcoporum, & omnium ecclesiarum. 365
Iacobus patriarcha cum Lea concubuit, vice Rachelæ. 488.489
Idololatrarum præmium æterna mors. 455
In Ignorantia tenere populum Papistæ cupiunt. 18
Ignorantia mater erroris. 269.746
Ignorantia dicta scientia. 745
Ignorantia pietatis mater appellata. 545
Ignorantia scripturarum malorum omnium causa. 621
Ignorantia scripturarum hæreses procreat. 623.637.638
Ignorantia scripturarum est ignorantia Christi. 745
Imagines in ecclesia cum scripturis pugnant. 586
Imaginum authores primi Ethnici. 587. 596
Imaginem Christi in velo pictam Epiphanius discindit. 586. 596. 597. 609

Imagines Serenus Massilienſis confrin-
git. 596.597
Imaginum inuentio. 587.598
Imagines Iudæi nunquam ferre potue-
runt. 587.588
Imago Cherubinorum. 588
Imago ſerpentis æneæ. *Ibid.*
Imago crucis. 588.589.590.591
Imagines nullæ in eccleſia primitiua.
242.600
Imagines Irene Auguſta defendit. 595
Imago melior oratione: Cõcil. Nicen. 595
Imago beſtiæ. 598
Imagines in eccleſia conſtitui, periculo-
ſum. 606.607
Imagines eodem honore cultæ, qui ſacræ
Trinitati debetur. 608
Imperatores rerum eccleſiaſticarum co-
gnitionem ſibi aſſumpſerunt. 328
Imperij ruina. 299.300
Indiuiduũ vagum. 494.545.562.731.
732
Incruentum, *nomen a patribus vſurpa-*
tum, quam vim habeat. 677
Verbum Ineſt *variè ſumptum.* 520
Ineſſe *aliquid diuerſis in rebus eodem*
tempore varia ratione poteſt. Ibidem.
Eorum, quæ Inſunt *varia exempla.* 543.
708
Intelligentia carnalis. 390.465
Intentio ſacerdotis ignota. 34.489
Inuiſibilis. 557.558
Inuocatio non arguit adorationem. 474
Ioanna fœmina Papa. 13.595
Ioannes de Temporibus. 12
Ioannes Eleemoſynarius floruit anno
Domini. 611. 93
Ioannes Eleemoſynarius miſſam priua-
tam non celebrauit. 95
Ioannes Scotus, vir doctiſſimus, Bedæ
diſcipulus. 397
D. Ioannes ſuperior Petro. 375
Ioſeph Arimathenſis Euãgelium in An-
glia primus annunciauit. 207
Ioſias fœminam de religione conſulit.
358
Ierenæus Ludgdunenſis in Gallia Epi-
ſcopus. 49
Irenæum Hardingus torquet & corrum-
pit. 457
Iſidorus. 516
Iteratur, *verbum.* 572
Ite, Miſſa eſt. 581
Iudæi verè Chriſtiani fuerunt, quo ſen-
ſu. 553
Iudæorum ſtatus comparatur candelæ.
554
Iulianus Apoſtata. 594.628.631
Iupiter dictus Papa. 298
Iuramenta. 147
Iuſtiniani lex de precibus clara voce re-
citandis tam Romanam, quàm Græ-
cam eccleſiam aſtrinxit. 643.644
Iuſtiniani conſtitutio. 214.215.216

L.

Labarum apud Romanos Imperato-
rum vexillum. 591
Laboremus, ſymbolum bellicum. 591
Sacra Lancea. 523
Noua Latina eccleſia a vetere diſcrepat.
578
Latina lingua barbara. 193
Latina lingua Italorum propria, atq; pa-
tria fuit. 209
Docta Latinorum lingua. 245.248
Latina eccleſia. 265
Romæ Latinè omnes ab incunabulis lo-
quebantur. 278
Latinitas falſa vitiat reſcriptum Papæ.
278
Latina lingua in Aphrica vſurpata. 224
225.226
Latinæ linguæ prærogatiua tributa ab
Hardingo. 210
D. Laurentius diaconus ſacramentum
conſecrauit. 162
Lazarus Maſſiliæ in Gallia Euãgelium
annunciauit. 69
Leo Papa nunquam ſe vniuerſalis Epi-
ſcopi nomine appellauit. 359

se. 66
Missa priuata, & singularis communio idem non sunt. 71
Missæ sacrificium, noui Testamenti sacrificio vehementer iniuriosum est. 71
Missa ex corruptelis stabilita. 73
Missa non sine duobus celebrata. 83.86. 95
Missa vno tantùm præsente peracta. 84
Missam celebranti sacerdoti Angeli respondent. Innocentius Pap. 84
Missa apertè pronunciata. 84
Missam audire, orationis forma eruditis patribus incognita. 87.88
Missæ partes quòd sint. 88
Missa priuata ex precatione Dominica confirmata. 95
Missa priuata ex loco priuato stabilita Hardingo. 97
Missa priuata Alexandriæ nulla vnquam habita fuit. 98
Missa priuata a Chrysostomo penitus euersa. 109.110.111.113
Missa seu communio celebrata, ita tamen vt Diaconi vnà cum sacerdote communicarint. 111.113
Missa nõ est quotidianũ sacrificium. 112
Missam quotidie conficere non præcipitur. 112
Missam celebrare quidam sacerdos per totam vitam noluit. 112
Missæ priuatæ confirmationes Hardingianæ in vnum collectæ. 114.115
Missa priuata penitus euersa. 115.116
Missæ a sacerdote adultero celebratæ nemini licet interesse. 337
Missa priuata in ecclesia primitiua nulla fuit. 523
Missas duas non plures in vno die probare profitetur Hardingus. 564. quæ tamen publicæ communiones esse conuincuntur. 564.569.572
Missæ quicunq; intererant, cum sacrificante communicabant. 565
Missas septem alijs diebus, alijs octo &c. Leo Papa procurauit. 565
Missarum immoderata consuetudo prohibita. 565
Missæ tres vna die qua de causa procuratæ. 565
Missæ quemadmodum in vna die multiplicatæ. 565
Missa non est sacrificium propitiatorium. 567.568
Missa effectrix Cantariarum, Monasteriorum, Indulgentiarum, Supererogationum. 568
Missarum nundinatio. 568
Sacerdotũ, qui pro animarũ salute Missas faciunt impietas. 568
Vna tantùm Missa seu communio in die celebrata, in ecclesia primitiua. 561
Missa priuata, populo spiritualis cæcitas. 573
De Missis tribus, seu communionibus in vna die glossa nugatoria. 572
Missarum totquot euersum. 573.574
Missas tres tantùm die vno, vni sacerdoti celebrare licet. 565.574
Missam vnam in vna die celebrare sacerdoti vni sufficit. 573
Missarum multitudo a Papa Deusdedit introducta. 571.576
Missa vna seu communio magis plebem ædificat. 576
Missa tantùm vna, seu communio Romæ. 578
Missa seu communio semel, vel ad summum bis tantùm in hebdomada Mediolani peracta. 576
Missæ multæ ab vno sacerdote celebratæ, in quibus tamen ipse nõ communicauit. 580
Nec priuata Missa Hardingi, nec Missarum nundinatio, aut multitudo intra sexcentos annos inuenta. 584
In Missa mortis Christi virtus hominibus aplicata. 688.689
In Missa sacerdos sacramẽtum pro alijs percepit, quasi os populi fuisset. 687
Missa valet ijs, quibuscunq; sacerdos eam applicare voluerit. Biel. 689

Missa per omnes declinationum casus diducta. 689
Non Missa, sed Christi tantùm sanguis est propitiatio pro peccatis, idq; solùm per fidem. 690
In Missa pro alijs sacerdos sacramentum percepit. 687
Missa priuata, quæ absente populo fit, abominatio. 452.574
Missam priuatam ecclesia Græca nunquam agnouit. 578
In Missa sacerdos orat, vt corpus Christi sursum feratur in manibus angelorum. 688
Populus edoctus Missam valere ad peccatorum remissionem ex opere operato solùm. 691
Missa quo modo ex opere operato valeat secundùm Hardingum. 691.692
Missam sumi pro Christi corpore Hardingus asserit. 695
Missam nõ valere ex opere operato Hardingianæ authoritates euincunt. 695
Missa nata de beata virgine, cruci suffixa, morte affecta, sepulta, secundùm inauditam Hardingi doctrinam. 696
Sacerdotis in Missa opus propitiatorium etsi non specialiter, vt Hardingus addit. 695.696
Sacerdotis impij Missa tanti meriti quãti pij sacerdotis Missa: quo sensu. 698
Mistio aquæ & vini non necessaria. 43
Modestia Alexandri Magni. 193
Momus omnes promiscuè Deos vellicare solitus. 493
Momus Vulcanum de humani corporis fabricatione reprehendit. 493
Monasteria latronum speluncas exussit Amphilochius. 105
Montanus senator oculis captus. 395
Mundus animarum nostrarum ludus est, qui nos ad Deum deducat. Basil. 440
Mundi anima Dei est potestas. ibid.
Murem Christi corpus manducare posse, pro Catholica doctrina habitum. 726.727
Mures aurei Philistæorum. 689
Mysteria quomodo consideranda. 404 405. 406. 532
In Mysterio adesse & carnaliter adesse pugnantia. 443

N.

Nathanaël in Gallia Euangelium annunciauit. 69
Natiuitas Christi sacrificium dicitur. 460.
Naturæ vel substantiæ duæ in Christo. 421. 464.
Natura est quod Deus vult, secundùm Platonem, quo sensu accipiendum. 439. 440
Natura equo comparata. 440
Natura Deo subiecta. 440
Natura mundum non regit. 440
Cypriani verba, Panis non effigie, sed Natura mutatus, *explanata.* 504. 505
Naziãzeni monodiam Volaterranus immutauit & peruertit. 106
Necessitas coegit vt communio sine vino celebraretur. 40
Necessitas res diuersas facit. 73.142
Necromantiæ deditus Papa Hildebrandus. 2
Argumentum ab authoritate Negatiuè in sacris literis valet. 85
Negligentia populi priuatæ Missæ fundamentum. 17.18.28
Negligentia populi in Cõmunione percipienda excõmunicatione punita. 19
Negligentia Papæ, & Cardinalium in Communicando. 19.21
Negligentiæ popularis causa. 19
Nemo & Nullus nomina, pro paucis vsurpata. 109.110.111
Nestorius sceleratus hæreticus. 139 531
Nestorij hæresim ementitur Hardingus. 137.138.468.
Pro Nicolao papa preces factæ quingentis antè annis, quàm nasceretur. 13
Hæc verba in Nomine Christi *tantùm Hard. ementitur.* 143

Noruegiani sacerdotes mysticum calicem sine vino consecrauerunt. 40. 140
Nouati in Italiam aduentus. 83
Nouatus hæreticus. 283
Nouatus populum Romanum in sectas distraxit. 283
Nuptiæ sacerdotum a Papa Hildebrando prohibitæ. 715
Nuptiæ in omni hominum genere honoratæ. 671
Nuptiæ martyrio non sunt impedimento. Ibid.
Nutrices in Aphrica Latinam linguam calluerunt. 224

O.

Oculorum duo genera habemus. 517
Oculum euellere, Allegoria est. 147
Oleum. 513
Oleum linteo impositum. 172
Oleum χέρισμα Christi dictum quo sensu. 513
Oleum est Christus, quo sensu. 514
Omnipotentiam suam Christus in aqua baptismi perinde ostendit, atq; in Eucharistia. 392.393
Omnipotentia diuina ad inania somnia adhibita. 429
Omnipotentia diuina in baptismo operatur & in cæteris mysterijs. 505.506. 515
Argumentis ab Omnipotentia diuina ductis, prisci se hærecici, tanquam clypeis, defendebant. 521
Augustini verba, Caro Domini forma panis Operta, *explanantur.* 741
Opus operatum: opus operans: opus operantis peregrina & barbara vocabula: de quorum sensu ipsorum inuentores nondum consentiunt. 692.693
Opus operatum quid sit. 693
Opus operatum valere ad promerendam peccatorum veniam existimatum. 693
Orate pro me fratres. 84
Orientales, ecclesiæ miserè diuexatæ. 328
Origenes quo tempore vixit. 241
Origenis error de nuptijs. 64
Origenes seipsum castrauit. 147
Origenis opinio de Angelis, & cælestibus potestatibus. 260
Origenes Magister ecclesiarum dictus. 371
Origenes catechista fuit. 615

P.

Panis quotidianus. 30
Panis communis ab vno Episcopo ad alium missus, consensus in religione testimonio fuit. 50
Panis in sacramẽto remanet. 55.56.120 171. 184.457. 485. 486. 501.502. 503.510.513.514.515.518.523.537 702.719.736.738
Panis est corporis Christi, & vinum sanguinis sacramentum. 120.121
Panis in lapidem mutatus. 170
Panis mysticus materiam & naturam panis habet. 456
Panis significat corpus Christi: Chrysost. 707
Panis Eucharisticus annis septem seruatus. 104.105
Panes propositionis. 142
Hæc verba, Panis, quem ego dabo, est caro mea, *explicata.* 390.391.465. 468
Panis sacramenti, si cum corpore Christi, quod designat, conferatur, nihil est. 512.513.514.515
Cypriani verba, Panis non forma, sed natura mutatus, *explicata.* 504.505. 506
Panis est Christi corpus, quo sensu. 478. 485. 502. 503. 513. 514. 533. 558. 559.707.738
Panis sacramentalis rotundus instar denarioli: & quamobrem, Durand. 526
Panis tantæ erat magnitudinis, quanta toti plebi sufficeret, & cultro, qui sacra Lancea dictus, & in eum vsum com-

comparatus fuit, diuidebatur. 526
Panem Christus, suiq; Apostoli de cælo deferunt in Missa Basilij, quemadmodum Hardingus affirmat. 100
Verba Chrysostomi, Panis absumptus est vi diuinæ potentiæ, *explicata.* 735.736
Sacramentum vocatur Panis cælestis. 558.559
Christus Panis, seu cibus est, quo viuimus. 705.708.709
Papa nomen antiquitus Græcorum sermone patrem significauit. 298
Iupiter, magnum idolum, Papa dictus. 298
Papa nomen omnibus communiter episcopis, non Romano solùm pontifici tributum. 298
Papa Ioanna fœmina. 13
Pro Papa Nicolao oratum est septingentis antè annis quàm nasceretur. 13
Papa & Cardinales tam negligenter quàm populus. 19
Papa septies & quinquagies maior Imperatore. 47.350
Papæ presbyteri dicti, sine alio quoquam superioris eminentiæ titulo. 50.68
Papa qualem sibi potestatem vendicarit, & tenuerit. 132
Papa supra Deum & scripturas. 133
Papæ sanctiones, cum Petri sanctionibus pares. 235
Papa sanctitatẽ recipit a cathedra. 335. 336
Papa Bonifacius populum primùm disiunxit a sacerdote. 343
Papa Hildebrandus sacramentum in ignem proiecit, quòd loqui nollet. 715
Papa Deus dedit Missarum multitudinem primus inuexit. 571.576
Papa potestatem supremam non tenuit intra sexcentos a Christo annos. 273
Papa Syluester veneficus, familiarem cum dæmone consuetudinem habuit. 336
Papa Sergius primus instituit vt agnus Dei caneretur in distributione mysteriorum. 524
Sergius secundus Papa os porci dictus. Ibid.
Sergius tertius Papa decessorem suum demortuum atq; e sepulchro sublatum capite truncauit, eiúsque cadauer in Tiberim proiecit. Ibid.
Vniuersalis episcopi titulus, quid sit, 273. 274
Quisquis se vniuersalem sacerdotẽ vocat, Antichristi præcursor est. 274.280
Zosimus Papa pro primatu suo scripturam nullam citauit, Nicenum tantùm cõcilium protulit a se corruptum. 274
Miltiades Papa primatum vendicat non verbi diuini iure, sed consuetudine duntaxat & præscriptione. 274.291
Papæ primatus scripturis quibusdam ad id detortis confirmatus. 274.275.278 309.317.322
Qui Papæ non subest, seruari non potest. 275
Hæc verba, Super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam, *quomodo accipienda.* 275.304.322
Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur. 279.303
Vniuersalis Episcopi titulo consentire, est vniuersæ ecclesiæ fidem euertere. 280
Vniuersalis Episcopus scelestum, horribileq; nomen, contra Euãgelium, & a Gregorio penitus repudiatum. 280. 281.359.360.572
Conuenientia vniuersalis Episcopi titulo nomina. 280
Papa fratris & collegæ nomine appellatus. 282.309.322
Papæ Imperatori subiectus. 289
Papæ in distribuendis indulgentijs potestas. 689
Papa Canonum, sanctorumq; patrum corruptor. 291.292.293.339.353
Papam Augustinus superbiæ & corrup-

tionis accusat. 292
Papæ primatus in Niceno Concilio non reperitur. 293.294
Papæ primatus a conciliis improbatur. 297
Papæ primatus Mahometis sectæ coæquus. 293
Papa inscribitur, Dominus Deus noster Papa. 309.715
Papæ primatum ex Philosophia probat Hardingus, & Homero, & rationis conuenientia. 312.313
Papa Phaëthonti similis. 313
Papa titulos Christo uni proprios sibi assumit. 322
Papa Christo æqualis. 317
Papæ hæretici, apostatæ, & magi fuerunt. 318.336
Papæ nonnulli grammaticæ imperiti. 318
Papa veri scripturarum sensus interpres. 318
Papam Hardingus Balaamo & Caiaphæ comparat. 334
Papa toto mundo superior. 336
In Papa D. Petrus habitat. 336
Papa nationum gentium q, omnium princeps. 339
Papa in ecclesijs Orientalibus nihil potuit. 323,330.331.339.340
Papa excommunicatus. 341
Papæ multi abdicati, aly ab Orientalibus episcopis, alij a Concilijs, alij ab imperatore. 342
Papa nō præsedit omnibus concilijs. 347
Papa confirmauit Concilia, vt cæteri episcopi. 348
Papa accrescente diminutus est Imperator. 351
Papa nunquam appellatus caput ecclesiæ. 366.367.375
Papa appellatur Abel, Elias, Dauid, Petrus, Christus. 376
Papæ superbia & arrogantia. 380.381
Papa non est purus homo. 513
De Petri primatu vnde Papa sibi vendicat, vide nomen Petrus.
Paphutius solus reliquis totius concilij patribus prælatus. 146
Papistæ eodem modo, quo olim Eutyches & Auxentius hæretici loquuntur. 636
Papistæ populo perinde faciunt, ac quondam Sampsoni Philistæi. 745
Parasceue. 168
Παροικια *eiusdem viciniæ conuentus.* 67
Παροικια *integra episcopi diœcesis.* 68
Parœcia primatam domum nunquam significat. 68
Pascha mysticum, communio est. 38
Ad Pascha communicandum, qui admissi. 149
Pascha in insula Brytannia ad Græcæ ecclesiæ morem obseruatum. 50.207.236
De Paschate obseruando contentio. 49
Pastores in agro consecrant panem. 648
Passionis dominica. 5
Paulus sacrilegij reus ab Hardingo citatus. 157
Paulus marinus. 671
Pauli verba Hardingus impiè ementitur. 156.157
Pauli verborum Per sanguinem illius redemptionem habemus, *quæ sit sententia.* 401
Paulus in Anglia Euangelium seuit. 207.236.
Horum Pauli verborum, An non domos habetis ad manducandum & bibendum *interpretatio.* 65
Paulinus historicus, patrum scripta contaminauit. 165
Pax. 190
Pelagiani hæretici. 531
Persarum rex Solis se, Lunæq; fratrem appellauit. 339
Persequutio in ecclesia primitiua. 57.328
Petitio principij in Dialectica quid sit. 21.22.394.
Hæc verba, Petra fuit Christus *explicata.* 385. 502.538

Super

Super hãc Petram ædificabo eccleſiã meam *expoſita.* 275.305.322
Petri corpus ſepultum, atq; iterum effoſſum. 83
Petri fanum. 83
Petrus vxorem habuit. 671
Petro ſuperſtite non fuit quiſquam Chriſtianus princeps. 295
Petrus ſeptem poſt annis morte affectus, quàm Iacobus. 277
Petrus non eſt caput eccleſiæ. 378
Paulus Petro æqualis. 311
Petrus aſſumptus in ſocietatem indiuiduæ Trinitatis. 377
Petrus appellatus eſt caput eccleſiæ, priuſquã Romam veniret. 366.369 377
Petrus Antiochiæ primùm, deinde Romæ ſedit. 338.355
D. Petrus in Papa habitat. 336
Petrus a priſcis patribus variè appellatur. 368
Petrus Apoſtolorum princeps & caput, quo ſenſu. 368.375.378
Phocas imperator primùm Romano pontifici conceſſit, vt caput omnium eccleſiarum diceretur. 95.299
Phocæ perfidiæ, cædes, & nefaria ſcelera. 299
Phocæ interitus. 300
Platonis ſentẽtia de natura, & Deo. 440
Plebs, Plebeij homines, vide, Populus.
Plinij conſilium. 467
Plurima vocabulum, de duobus tantum, intellectum. 582
Pœnitentes templo excluſi antequam cõmuninio perageretur. 92
Poëtis mentiẽdi licẽtia cõceſſa. 601.602
Pœtæ e republica, propter mentiendi morem excluſi. 602
Poëtæ alicubi ſceleris magiſtri. 616
Ad põtificem Romanum acres literas dat Irenæus. 50
Pontifices Romani presbyteri appellati, nullo alio titulo adiecto. 50.68
Pontifex Romanus nunquã appellatus vniuerſalis epiſcopus, nec dictus caput eccleſiæ. 360.364.366.367.372.375
Populus fictis in eccleſia miraculis in fraudem inductus. 2
Populus in diſcis, & calicibus communicauit. 14
Populus in eccleſia primitiua communionem quotidie percepit. 18
Populus per cõtemptum dictus canes, & porci &c. 18.610.619.620.645
Populus de eccleſia proiectus, quod a communione ſe auerterit. 19
Populi negligentia vnde oriatur. 19.21
Populus ab Hardingo iniuſtè accuſatus. 22.
Populus perſæpe ſacerdotem præit pietate. 29
Populus ſacra myſteria manibus propriis accepit. 60.62
Populus Romæ ſacramentum quotidie participauit. 64.83.87
A Populi inſcitia & ſuperſtitione primùm orta eſt communio ſub vna ſpecie. 119
Populus inhumanè appellatus, temerarius, rudis, belluæ vacantes ratione &c. 626,629.638.645
Populus Chriſtianæ fidei principia neſcit. 25.
Popularis reſponſionis Amen, ad ſacerdotis cõſecrationẽ explicatio. 641.642
Populus ſacrificium æquè offert ac ſacerdos. 570.572.582
Populus iuſſus ſacras paginas domi habere, & ſcripturas legere. 611.626.637
Plebs Iſraëlitica, quorundam veteris teſtamenti capitũ lectione prohibita, quouſq; ætate ſimul & iudicio maturuiſſet. 617.620
Populus ſcripturarum lectione non interdictus, fatente Hardingo. 610
Plebei homines curioſi putidiq; idiotæ nuncupati. 623.626
Plebi conſultiſſimum eſt in periculoſis diſſentiẽtiũ de religione iudiciorũ tẽpeſtatibus ad ſcripturas cõfugere. 629
Populi in diuinis officijs negligẽtia e cleri ſocordia manauit iuxta Hardin. 74.

Populus in ecclesia Romana in miseranda cæcitate constitutus. 645
Immẽsa Potestas Dei. 392.393.429.440
Presbyterium. 243
Presbyter quisq; ecclesiæ Dei rector, quo sensu. 171.172
Præsentia realis in Ecclesia primitiua nunquam tradita. 383.384.385.398 403
Præsentiam realem Christi ascensus infringit. 392
Præsens iacet in mensa Christus. 406
Præsentia Christi spiritualis. 430.481. 511.532.557.683.684.707.
Præsentiam realem Græci ignorant 447
Præsentia Angelorum. 684
Christus non est præsens corpore. 425.429 483
Christus adest nobiscum præsens spiritu suo. 425.429
Fide. 425.430
in verbo suo. 425
gratia, deitate, maiestate. 425.429
Baptismo. 425.427.429
Praxeæ hæretici argumentum. 429
Preces peregrinæ & scripturis, & rationi repugnant. 188
Preces vsitato sermone omnes populi recitabant. 191
Preces publicas Armeni, Russi, AEthiopes, Illyrici, Moscouitæ sua lingua celebrabant. 194
Precum publicarum lingua nota factarũ exempla. 217.218.219.244
Precari spiritu & veritate. 251
Preces peregrinæ inutiles. 263.264
Preces priuatæ & publicæ. 267.268
Preces publicæ priuatis efficaciores. ibid.
Preces Angelorum & Archangelorum pro genere humano. 684
Vis horum nominum Princeps, principatus, caput. 307.368
Principis pij authoritas & officium. 216. 257
Priuata perceptio prohibita. 53
Procustes Gigas. 540
Prouocationes Romam factæ a Conciliis generalibus damnãtur. 325.326.327
Prouocationes Romam factas Cyprianus improbat. 326
Prouocare Romam Imperatores prohibẽt 327
Prouocationes Romam factæ a Bernardo penitus damnantur. 327
Prouocatum est Romam in summis miserijs. 328
Prouocationes a paribus ad pares. 332
Prouocare a Papa ad Imperatorem in rebus de religione licet. 332.333
Prudentium Hardingus ementitur. 590. 592
Psalliani hæretici & Monachi. 105
Psalmi dæmones abigunt, quo sensu. 261
Psalmi a pueris cantati. 266
Psalmi in Anglicum conuersi, iussu Alurèdi. 635
Psittacus totum symbolum Apostolicum pronunciare edoctus. 211
Pythagoræ dictum de Deo. 20

Q

Quotidianus panis. 30
Quotidianum sacrificium. ibid.

R

Reconciliatio propriè æqualium est. 353.355
Reconciliatio primatum non euincit. 352. 355.356
Regeneratio mirabile sacramentum. 427
Rego verbum, variis modis sumptũ. 376
Reliquiæ cultæ. 64.65
Remigius. 103
Remissio peccatorum nullæ corporis actione acquiritur, sed solo Christi sanguine, non Missæ, sed fidei duntaxat interuentu. 689,690.696.698.699
Reseruatio sacramenti Deo displicet. 57
Reseruatum sacramentum vtraq; specie in Ecclesia primitiua. 162.163.164
Reseruatum sacramentum, non vt adoraretur, sed vt a populo acciperetur. 494 723
Reseruatum sacramentum ecus q;, dum vermi-

verminaret. 495
Reseruatum sacramentum septem annis: Amphilochius. 104.167
Reuerentia in sacris rebus adhibenda. 19.56.57.
Rex fœminam de religione consulit. 358
Rex Lucius appellatus Christi vicarius 376.
Rex Persarum Solis se, Lunæq; fratrem appellauit. 339
Roma antiquissima Occidentalis orbis ecclesia. 69
Roma lumẽ a Græcia, Hierosolymis, Antiochia accepit. Ibid. & 208.338.358
Romana ecclesia non est catholica, sed particularis. 146
Roma sexcies capta & direpta intra annos centum & quadraginta. 352.354
Roma sedes apostolica appellata. 355
Roma Epitome orbis terrarum. 357
Roma superstitionis caput. 358
Romanæ sedis superbia. 380.381
Romanus Clerus fœdè depranatus. 69.70 578.649.650.711.
Romulus & Theseus a Dijs procreati putabantur. 449
Ruffini tralationem reprehendit Hardingus. 49.50

S.

Sabbatum violatum. 142
Sabbatum est quisq; dies. 30
Sacramenti definitio. 153.197.454. 529.559
Sacerdos in Missa sibi, non populo præparat. 2
Sacerdotes lignei. 21
Sacerdos sui creatoris creator. 715
Sacerdos in Missa pro alijs sacramentum sumit, & pro Christo erat. 680.681. 687.
Sacramenta non sunt nuda signa & symbola. 387.453.454.509.513.514. 515.
Sacramenta binos effectus, & fines habent. 33
Sacramenta ex duabus rebus constant. 457.532.702
Sacramenti, & corporis Christi discrimẽ. 106. 391.702.709.730
Sacramentum pro se quisq;, non alter pro altero accipit. 686.687
Sacramenti abusus. 175
In Sacramento miraculum nullũ. 419.421
Sacramentum mortis Christi exemplar. 400
Sacramentum quo sensu sacrificium dicatur. *Ibid.*
Sacramentum res inanimata. 474
Sacramentum est creatura. 458.487. 724
Sacramenta sunt verba visibilia. 487
In sacramẽto Christus est, quo sensu. 708
Sacramentum Augustinus panem Domini vocat, Christum ipsum panem Dominum. 709.710
Sacramenti, reiq; cuius & sacramentum similitudo. 722.737
In sacramento gratia Dei inest, quo sensu. 724
Sacrificium purum, de quo Malachias vaticinatus est. 9.656.667.668.669
Sacrificium noui Testamenti. 24.25
Sacrificium quotidianum. 30.76.
Sacrificium dupliciter sumptum. 402
Sacrificium laudis & gratiarum actionis 430.431
Sacrificium quotidianũ ipse Christus est, qui & sacerdos & sacrificiũ est. 580. 670.676.677.
Sacrificium quare horrendum appellatur. 660.661.
Sacrificium panis & vini. 461.665
Sacrificia veteris & noui Testamenti. 668.669.673
Sacrificium incruentum. 677.678
Sacrificium filij Dei Hardingus pecudũ sacrificijs comparat. 681
Samona recens doctor Hardingianus. 512.517
Sancta sanctis. 450.451
Sancta sanctorum *Christi corpus, non*

ſacramentum. 460.461
Sanguinem Chriſti bibere, eſt participem immortalitatis eius fieri. 402
Sanguis Chriſti duplicis naturæ. Ibid.
Sanguis Chriſti ſpiritualis dicitur, propter ſpiritualem eiuſdem perceptionem. Ibi.
Chriſtum verè & reipſa ſanguinem ſuum in cœna profudiſſe docet Hardingus. 657.658
Sanguis Chriſti in baptiſmo inuiſibilis, quo ſenſu. 533
Carnem & Sanguinem ſuum Chriſtus totam Euangelij ſui myſticam doctrinam vocat, quo ſenſu. 598
Caro & Sanguis Chriſti infunditur in aures noſtras, quando eius verbum audimus. 538.668
Sanguinis Haliſij proſapia. 593
A Sanguine & ſuffocato abſtinẽtia. 147
Saturninus in Galliam Euangelium aduexit. 69
Scientia inflat, vetus inertium crimen contra Dei cognitionem conjectum. 621
Scientia inflat, *Pauli verbi explanata.* 621
Schiſmata & ſectæ oriuntur, quando Epiſcopi authoritas contemnitur. 283. 284
Scholæ Hieroſolymis. 620
Scripturæ non eiuſdem generis vniuerſæ. 617
Scripturæ ab omnibus hominum generibus legendæ. Ibid.
Scripturarum ſcientia humilitatem gignit. 622
Scripturarum ignorantia malorum omnium cauſa. 621
Scripturæ aliis faciles, aliis obſcuræ. 624
Scripturæ conſulendæ, quoties de religione controuerſia eſt. 629
Scripturæ ſunt ſupra eccleſiam. 147
Scripturæ conciliis ſuperiores. 578.579
Scripturæ ab ignaris legendæ. 254.617
Scripturæ in eccleſia primitiua ab hominibus plebeijs domi lectæ. 611.613
De Scripturis vernaculè legendis tres opiniones. 612
Scripturæ a laicis potiùs, quàm a Monachis legendæ. Chryſoſt. 613.621
Serapion excommunicatus. 57
Seueri Imperatoris σύνθημα. 591
Signum quid. 454
Simon Zelotes in Anglia euangelium annunciauit. 236
Simeones Meſſalianorum author. 167
Simeon Metaphraſtes. 595.596
Solennia Miſſarum. 84
Soter. 82.83.84
Species *nomen, ipſam ſubſtantiam aliquando ſignificat.* 533.556 738
Spiridion ſanctus Epiſcopus maritus. 671
Spiritus vbi vult ſpirat. 146
Spiritus ſanctus eſt Chriſti vicarius: Tertull. 315
Staphylus Apoſtata. 3.627
Stoicorum de Deo, natura, & mundi adminiſtratione ſententia. 440
Stuppinus frater. 574
Surſum corda. 20.220.406
Sylueſter Papa ſermonem cum Diabolo contulit. 336
Synecdochis crebrò vtuntur ſcripturæ. 154.155
Syriaca lingua pſalmi canebantur. 633

T.

TErtullianum Hardingus dedita opera corrumpit. 54.55.56
Tertullianus presbyter maritus, & martyr. 54.55
Tertullianus de nuptijs. 671
Teutonicus Auguſtinum corrumpit. 173
Themiſtoclis argumentatio. 376
Theodoretus pro hæretico damnatus. 310
Theodoretum papiſtæ in Oxonienſi colloquio reſpuunt, Hardingus nunc accipit. 519
Theodoſium Imperatorem e cancellis egredi iubet Ambroſius. 243

Theodorus archiepiſcopus Cantuarienſis. 20
Theophylactus homo recens. 545
Theſei pater ignotus. 449
Thomæ Aquinati Chriſtus in viſo dixit, Bene ſcripti de me Thoma. 726
Thomas Aquinas doctor Angelicus. 726
Timotheani hæretici. 505
Traditionis *nomen quemadmodum patres vſurpauerint.* 615
Tranſſubſtantiationem Græcia atque Aſia nunquam accepit. 43.473.513.516 518
Tranſſubſtantiatio recens admodum fœtus, & nuperrimè editus. 470.472. 501.639
Tranſſubſtãtiatio verbo Dei non probatur. 384.502.518
Vis horum verborum, Tranſubſtantiari, & Tranſelementari. 515
Tranſubſtantiatio nuſquam niſi in eccleſia Romana obtinuit. 518

V.

VAldo mercator. 630
Thomas Valeſius chronicus. 56
Valentiniani hæretici. 336
Vandali Aphricam miſerè vaſtant. 354
Venenum in pane euchariſtico, itemq; in poculo miniſtratum. 2
Verbum Dei index & norma fidei. 300
Verbum Dei adoratum. 454
Verbum caro factum eſt, *explicata.* 505
Verbum Dei vocatur caro, panis, lac, &c. 705
Verè. 406
Vermes combuſti, eorumq; cineres in altari ſepultæ. 495
Verres dictus Cornip. 362
Vicarius Chriſti. 315
Victor Papa Venenum in calice bibit. 2
Vino aquam miſceri in ſacramento minimè neceſſarium. 43
Vinum longo tempore ſeruatum. 171
Vlphilas Epiſcopus Arianus ſcripturas in linguam Gothicam tranſtulit. 612. 632.633

Z.

ZOna virginis adorata. 475
ZOſimus Papa pro primatu ſuo ſcripturam nullam citauit, Nicenum tantùm Concilium protulit, a ſe corruptum. 274

FINIS.

T. V.

EDOVARDVS FORCETTVS
Cantabrigiensis Lectori. S. D.

DIgnum laude virum musa vetat mori: & quæ cultu ingenij stirps sata est, perpetua florentíq; vigens viriditate, in immortalitatẽ quádam sempiternæ famæ crescit ac propagatur. Iuellus autem noster, cum integerrima grauissimaq; vitæ pietate sanctissimus, tũ ornamentis omnibus & luminibus maximarum scientiarum clarissimus pater, ea sparsit erudita manu semina sapientiæ, tam altas defixit laboribus summis radices virtutis, vt licèt ab istis solutus vinculis & tenebris fallacissimæ vitæ iam in sublime cœlum subuolauerit, arbor ista tamen eius frugiferq; satus, in terris tanquam hortulis copiosè proseminatus, & ad laudem amplissimam nominis sui, & ad fructum vberrimum studiorum nostrorum magis adhuc quotidie fruticetur. Non enim obruet vnquam ille tumulus opera Iuelli, qui contegit iam ossa putridumq; corpus: nec ille luctus acerbissimus lugubris funeris, tam extinctam & emortuam mœrebat virtutem defuncti senis, quàm orbam relictam orbi esse, ac authore dignissimo destitutam. Sic in hoc theatro ac scena laboris humani versatus est, vt incola simul & ciuis celsissimi cœli videretur: sic in illo regno beatissimo pristinaq; patria nunc conquiescit, vt in hoc terrestri cœtu congressuq; sanctorum quoq; spiret ac loquatur. Multas reliquit insepultas reliquias ingenij diuini, politissimas imagines heroicæ mentis, nobilissima monimenta vigilantissimi studij, testimonia grauissima purissimæ religionis, & quidem in istis sic etiam nunc vita viget, vt nec absumi morbo, nec corrumpi possit vetustate: sic valet voce, vt perpetuis personans clamoribus, sileat nunquam, nunquam conticescat, sic cõtendit acriter viribus & robore, vt non neruos & ossa solùm, non lacertos & latera, sed etiam, quo tegatur, scutum, quo feriat, fustim habere videatur. Quis enim aut demersam & occlusam nobis producit ac effert illustriùs veritatem, aut volitantes illos pontificios turpissimos errores dispellit fortiùs, aut rudes & cæcos erudit ac instruit peritiùs, aut in lubrica difficiliq; defensione resistit ac reluctatur animosiùs? Prouocat in apertum campum & castra, in aciem ipsam ac medium certamen vnus vniuersas cateruas gregesq; Romanorum. Prodierunt autem in dimicationem hanc & puluerem, ex istorum schola tanquam ex antro inferorum, homines Anglolouanienses, qui cum offundi sempiternam religioni noctem, ruereq; nos in tenebris semper voluerunt, splendorem tam illustrem veritatis occludere ne promanet, opprimere ne appareat, extinguere ne fulgeat vehementissimè cõtenderũt: euaserũt ac euolarũt e clausstris terminisq; nostris, ac in illo recubantes opportuno perfidiæ diuersorio corrupti horũ glande atq; pabulo, maluerunt in sua tetra lue turpiter sordescere, quàm lucẽ istam radiantem nostram intueri, Louanij potiùs venenum exitiale, dirumq; perpotare, quàm saluberrimum gustare succum Angliæ, veréq; profectò lac maternum. Hanc officinam nacti peridoneam nequitiæ suæ, latibulo tam apto contecti tutissimè, sacrilegum quoddam & impium, nefarijs & execrandis conuicijs, patriæ suæ, fidei nostræ bellum intulerunt. Horum omnium im-

petus & concurſus heros hic noſter,& quidem Hercules (tanta qui domat monſtra)ſuſtinuit fortiſſimè, fœliciſſimè profligauit: ac quod horrere ſolent cauti bellatores,in hoſtium ſæpe regionibus & finibus, ipſorúmq; telis ac armis præliatur:quos illi grauiſſimos doctiſſimóſq; patres, in ſuas aggregant conuocántq; turmas, nobis tanquam aduerſarios infeſtos ac duriſſimos accuſatores introducunt,hic humaniſſimè libentérq;, vt iuſtos ac ligitimos teſtes, vt fideles & integerrimos iudices amplexatur: quas illi ſolennes & ſacratas antiquiſſimorum Conciliorum ſanctiones,fulcire conſtanter ſua portenta, monſtráq; gloriantur: hic iſtis etiam bene fretus,ne quidem hanc arenam & xyſtum illorum reformidat. Reportat ibi victoriam ſtrenuè decertando,vbi cæteri deſperatione debilitati pugnam metuerunt: eis ſe munit mœnibus & propugnaculis,quæ cæteri, vt facilè ruitura diligentiſſimè refugerunt:ea hoſtem haſta vulnerat ac transfigit, quam ne vibrandam vnquam aut intorquendam cæteri cenſuerunt. Ac mihi quidem in omnem illum naufragorum eiectam ac delibitatam manum intuenti,cogitandum videndúmq; videtur attentiſſimè, ſi quam iſtorum æſtuans pugnandi ardor commouerat vincendi opinionem,eam apparatus ipſe bellicus,robur militare,ſpecies armorum comprobarent.Habent illi ſanè ſpiritus ſatis exultantes ac bellicoſos, vires verò debiles nimis & languentes,ſcientiam tenuem & puſillam dimicandi,tela leuiora ſine pondere, hebetiora ſine acie,exeſa rubigine ſine fulgore,attrita ictibus ſine firmitate.Itaque nudi prorſus ac inermes,confligere cominus ferro, pugionibus ac ſicis congredi ſummo diſcrimine perhorreſcunt: glebas potiùs & ſaxa iaciunt eminus,vt cum vulnerandi facultas nulla ſubſit, lædendi paratiſſimam oſtendant voluntatem: ſtultè quidem ac intemperanter: conueniret enim certè magis,inficiatores hos videri potiùs leues atq; lentos, iacere in otio,latere in tenebris,vota facere,quod conſueuerunt, quàm ignaros ac ignauos milites,caſtra figere,tela ferre,manus cõſerere, quod ſanè nũquam didicerunt. Atqui hunc Hardingum ſuum, ducem ipſum ac inuictum imperatorem,vt auguſtum aliquem nobilémq; palmarum plurimarum, tanquam in triumphali quodam curru collocatum, tollunt ac efferunt in cœlum gratulando. Vnius ſcilicet huius potentiſſimi, tormentis maximis ac arietibus,& mures & arces omnes noſtras dirutas ac deiectas, fundamenta firmiſſima fidei reuulſa radicitus & exciſa,compreſſam tandem ac excuſſam tantam iactationem Iuelli iactant & triumphant. Sed inanem plauſum ſequitur iuſtus ſibilus, & triumphus falſus ante victoriam partam,nuncius ſolet eſſe verus ante mortem certam. Quem enim iſti milites glorioſi, vel obrutum ac oppreſſum,vel fuſum & profligatum putauerunt, ſecundò iam ſentiunt ſonare tubam bellicúmq; canere,ſtare viriliter in procinctu, communire firmamenta roboráq; defenſionis,laceratas & afflictas partes cauſæ reſtaurare,maximas vbiq; pugnas & ſtrages edere, veteranum Hardingum, confectum & ſaucium gladiatorem, omnibus ſpoliatum præſidijs ac denudatum armis detrudere penitus ac deturbare.Conantem irruere propulſat ac repellit Achilleo clypeo, repugnantẽ ac reſiſtentẽ præcipitem agit deijcítq; de ſtadio, æſtuantem ac tergiuerſantem cogit in anguſtias, quærentem mæandros ac diuerticula, flexiones atq; latebras, producit in

apertum

apertum ſolem: quicquid vſquam apprehendit iſte, ſtatim vel extorquet e manibus, vel recundit in pectus ſuum, quicquid conijcit ac intentat ipſe, figitur in iugulo, hæret in pulmonibus, quicquid peragrat aut pertractat perquirendo, eius ad medullam intimam, & ſanguinem peruadit: venas ipſas aperit ac viſcera, fæx vt omnis ac corruptela faciliùs eluatur. Has huius tu diſertiſſime Whitakere, præſtantiſſimi viri præclaras pugnas, ex iſtis tanquam tectis ac vmbraculis noſtris, in omnium gentium oculos & iudicium exire iam latiùs ac dimanare, maioríq; proponi theatro voluiſti. Hunc ornatiſſimi patris partum aureũ, lautiſſima quadã noua veſte decoraſti. Non illa quidem leuiſſima puerili ad imanem depicta ſplendidè pompam, variíſue coloribus infecta, ſed grauiſſima potiùs ſenili ad ſolidam confecta fideliter firmitatem, veritatíſq; tincta varietate. Equidem prædiues es ac locuples cum tanta copia, qui gemmeum iſtum e theſauro noſtro, tot diſtinctum perpulchrè ſignis ac emblematis, elegantiori tamen noua ſpecie, gratia ſuauiori, maioribus ornamentis illuſtraſti, amplum & grande reddidiſti grauiter & magnificè, temperatum & fluens æquabiliter & modicè, argutum & acutum ſubtiliter ac concinnè, ſententias inuolutas & adumbratas illuminatè dilucidéq; cum candore perſpicuo, genus loquendi peregrinum & inſolens, aptè propriéq; cum pura caſtitate, nitidam & exultam ſermonis elegantiam ſuauiſſimi flores augent ac nouum decus, tabulámque bene pictam in bono lumine collocaſti. Sanè qui opes iſtas abundantes ac affluentiam tantam in renouandis ac recudendis alienis profudiſti, florentiſſimam ac inſtructiſſimam in efformandis limandíſq; tuis facultatem oſtendiſſes: & hæ tam expeditæ alæ celeréſq; tuæ, multò alacriùs & altiùs euolaſſent, ſi liberum aliquod cœlum eſſent ſpacioſóſq; campos conſequutæ. Nunc & tractationis iuſta mẽſura, tanquam ferreo vinculo, deuincta conſtrictæque colligantur: & ſuſo verborum ordine, vt appenſis compedibus, paulò depreſſæ magis ac retentæ cohibentur. Solebant olim pugiles olympici, vt habiles magis liberáſque manus haberent in certamine põderibus eis antè plumbeis aſſuefacere: tua verò certè tam neruoſa brachia hic arduus grauiſſimúſque labor exantlatus ſic iam exercuit ac quaſi calefecit, vt ſi ſolutis forte nunc & vacuis luctandum tibi eſſet, vel robuſtiſſimum athletam facilè ſubuerteres ac ſuperares. Nos ſanè qui pleniſſimos bene nouimus fontes tuos, multiplicis doctrinæ redundantes vbertate, cum eam tibi ſerenam auram, ea patentia ſpacia campi, in quibus excurrere liberiùs cognitio tua, cognoſciq; perfectiùs poſſet comprecamur: tum his incluſum cinctúmq; ſeptis, tam moleſto munere difficiliq; negotio retardatum, extitiſſe tam agilem ac volubilem admiramur. Tam celeriter, tam arduum, tanti ſudoris hoc iter confeciſti, vt non percurriſſe pedibus, ſed peruolaſſe pennis, non inhæſiſſe veſtigijs, ſed reſpectaſſe viam, non inaniter verba numeraſſe, ſed prudenter appendiſſe videare. Tam fideliter, tam lubricos tantæ controuerſiæ locos tranſtuliſti, vt non depraua-tè corrupiſſe, ſed emendatè correxiſſe, non callidè detorſiſſe, ſed ſignificantiùs expreſſiſſe, non peruertiſſe ſenſum malitioſè, ſed interpretatum eſſe religioſè quiſque iudicabit. Tam eleganter, tam nouas tantæ difficultatis dictiones condiuiſti, vt non ſolùm palatum hoc ſiccum & ſanum ſapientis,

EDOV. GRANTA WESTMONASTE-rienſis ſcholæ moderator in Latinam Iuelli conuerſionem.

Quanta fides, quantus triplici qui nomine ſimplex,
Arbitrium quantum, patris ſapientia quantus
Chriſtus, & æterni ſit quanta potentia verbi:
Vt Chriſtus manes, mundum, mortémque ſubegit
Non miſſâ, ſed morte ſuâ, quæ noſtra ſalutis
Anchora, quod medium (numerem ne ſingula) cunctos
Ætherei verbi ſenſus, Παράξ, receſſus
Edocuit pater ille pius, pius ille miniſter,
Ille Britannorum reſplendens gemma Iuellus,
Qui veneranda Dei propugnans dogmata magni
Contudit Hardingi diuina cuſpide faſtus,
Et tenebras veræ lucis ſplendore fugauit.

Sed cùm ſepoſitis hæc ſcripſerit ille Britannis,
Et noſtras tantùm mirantes duxerit aures
Eloquio, ſtudioſa cohors, quæ militat armis
Spiritus innocui, contendit ſupplice voto,
Vt, modò qui paucis legitur, legeretur ab omni.

Audijt hæc, celſi totus qui numinis igni
Flagrat, qui ſtudium Domini deuouit ouili
VVhitaker, hic magni relegens tum ſcripta Iuelli
Annuit, & multùm meditans interprete cura:
Non falſi phaleris, veri ſed ſimplice cultu
Perpulchrè nuper Latio veſtiuit amictu:
Vt Latio noſter verſetur in orbe Iuellus,
Geryon vt Latius veri ſplendore fugetur,
Lucis inoffenſæ fulgórque vt clarus vbique
Emicet, atque fides ſemper victura triumphet:
Vt tenebræ fugiant, vt deuius exulet error,
Auctior & ſoli iam cedat gloria Chriſto.

Richar-

RICARDVS BIRDVS CANTABRIGIensis in Guilielmi Whitakeri conuersionem.

DAmnauit VVhitakere tuum gens rasa Iuellum,
Cuius tu gratè scripta Latina facis.
Te quoque damnabit, Romæ suaregna Tyrannus
Aspiciens calamo corruitura tuo.
Tu tamen vt vanas minitantis spernito bullas,
Sospite nam Christo, tu quoque saluus eris.

Ἐξ ἑῴκος Οὐιλκινσῶνος.

Δυσλήτῳ καμάτῳ εἰ τίς ποτε μισθὸς ἐτύχθη,
Κεῖνον ἑλεῖς καμάτῳ Οὐιτακῆρε τεῷ·
Οὕνεκα θησαυρὸν νεφέλῃ κρυφθέντα βεβιτάννῃ
Εἰς φῶς λαμπρὸν ἄγεις γράμμασι ῥωμαϊκοῖς.
Σοὶ πολλὴν χάριν εἴσομαι· ἓν τόδ' οὔνομ' ἐρῶσι
Ἀλλοδαποὶ πάντες, οἷς τισι χρηστὸς ἔσῃ.

GVILIELMVS HENTONVS.

QVæ Nouuel noua, quæ Iuel precioſa dederunt,
VVhitaker ad Graios, Romulidáſque refers.
VVhitaker (ò verè te candida iugera dicunt)
Multa quibus debes, plurima reddis eis.
Pro linguis res reſtituis, multáſque duabus,
Fœnore quis tanto ſemina ſoluet ager?

Eiuſdem in eundem.

HAEc dum vertendo cunctis prodeſſe laboras,
Te labor hic qualis ſis VVhitakere probat.

IOANNES BEAVMONTVS.

DVm priùs Anglorum lingua loqueretur, ab Anglis
Arcebat longè Papam, VVhitakere, Iuellus:
Nunc quando vocem mutat, loquitúrque Latinè,
Italia (credo) expellet, regnóque Quiritum.
Ergo quòd Latias ducete migrauit in vrbes,
Qualis erat IEWEL *Anglis, tuus gemma Latinis.*

Ἰωάννης Ἄμόνδος κῶρος τὰς
ξένας ἐντυγχάνοντας
ταύτῃ μεταφράσει.

Ἀντιθέα λιγυρὰν ζητεῖς ἄνδιν Ἰέλλα
Ξεῖνε; φιλοῖς Ἀγγλοῖς οὗτος ἔγραπτε δ' ἑοῖς.
Ἀγλαὸν ἁ σμικρῷ πῆχθαι κειμήλιον ἔρκει,
Πῆμα μέγα ξείνοις, Ουϊταχῆος ἐᾷ.
Ἰμερόεντ' ἄλλοις κρῆναι μεροπέσσιν ἐέλδω
Τῦτ' ἔθελ' ἀγγλίζοντ' ὃς Λατίῳ πρόφερων.
Εὐσέβεος δ' ὁλοὴ φρὶ ἀτεμμοῖς Ἰέλλα
Πλῶμα τάφῳ, ψυχὴν ἁγανοισι θεὸς:
Εὐδοκιμῶν ζάθεον θρυλλεῖ κλέος Ουϊταχῆος,
Ρωμαϊκὰς θέλξας μειλιχίοις ἔπεσι.
Ουϊταχὴς ἔην δ' Ἰταλοῖς τε σοφοῖς τ', Ἰέλλα
Ἀγγλοῖς δ' φρονέειν πλησίον ἀμφοτέρων.

IOANNES HARRISONVS.

MAgnificè Italiam contra, fastúmque Latinum
Conflixit, spirans Dauidis imago, Iuellus:
Nunc placida superûm compostus pace quiescit.
Tu tanti, VVhitakere viri dum scripta Latinè
Pulchrè conuertis, totúmque imitare Iuellum,
Pene virum ducis tentatæ in mœnia Romæ.

Qualis

Qualis vbi patrio natus de funere Phœnix,
Auroræ ad populos rediens, secúmque decoris
Ipse ferens humeris cineres, pennásque parentis:
Quacunque aduolitat, pulchrísque admurmurat alis,
Condensas allectat aues, & amatur ab illis.
Nec te pœniteat tanti, VVhitakere, laboris.
Tempus erit, quum tu post multas, spero, calendas,
Póstque alios tali susceptos mente labores,
Permistus superis expressum Heroa videbis,
Atque alios Heroas, & ipse videberis illis.

B. T.

Magnus erat tuus ille labor, & cura luelle
Te digna, at solis fuit vsque hæc grata Brytannis:
Dum promulgaret cunctis conuersio fidi
Fida VVhitakeri: nunc verò cuique patebit.

I. M.

Gemma Britannorum (Nam verè nominis huius
Nobilis æquauit splendorem gemma Iuellus)
Quæ lare priuato, patriisque recondita multos
Delituit latebris annos, en eruta tandem
Aureolis distincta notis, Latiique nitoris
Ornatu prodit toti spectabilis orbi.
Nunc viridès iactet tellus Erythræa smaragdos,
Nigráque purpureos Amethystos India laudet,
Et gemmas gens quæque suas: non infima nostra est,
Quæ fulgore suo nubes, noctémque papismi
Tetram discutiat passim, solémque reducat.
Gratia si meritis igitur, dignóque labori
Debita laus fuerit, VVhitakerus vtrumque reportet:
Qui tantas recluserit opes, tantóque nitore
Ornauit, quantum splendor non aureus æquet
Chrysolithi, aut flammas imitans fulgore Pyropus.

Errata sic corrigenda.

Pag.32. lin.5. lege, *quisquam illa administrandæ.*
Pag. 69. lin.36. lege, *legatum.*
Pag.83. lin.43. lege, *indies communicare.*
Pag.86. in margine interiori, lege, *Agathensi Concilio.*
Pag.97. lin.22. lege, *aliqua.*
Pag.104. lin.18. lege, *esset.*
Pag.147. lin.8. lege *iurando.*
Pag.329. lin.15. lege, *supputis.*
Pag.333. lin.1. lege, *lenienter.*
Pag.406. lin.29. lege, *illud.*
Pag. eadem. lin.45. lege *vitem.*
Pag.419. lin.23. lege, *instinctu.*
Pag.420. lin.32. lege, *habere.*
Pag.645. in marg. lege, *Articulo 15 sect.*
Pag.699. lin.2. lege, *altario.*

** ij.a. vers. vlt, lege, *tandem.*
** iij.b. ver.6. lege, *Lector.*
In indice articul. col.2. ver.7. lege, *sacerdotem.*